НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ – БАН

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ през 2007 г.

София
2008

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

ст. н. с. д-р Диана Гергова (главен редактор)
н. с. Петър Димитров
н. с. Анастасия Чолакова
н. с. д-р Таня Христова
н. с. д-р Андрей Аладжов
н. с. д-р Виктория Петрова

© Автор на картния материал: инж. Никола Тонков

ISSN: 1313-0889

Оформление, предпечат и печат: **Фабер** (062) 600 650; *faber@abv.bg*

СЪДЪРЖАНИЕ

ВСТЪПЛЕНИЕ 22

I. ПРАИСТОРИЯ 23

№1. Ж.-Л. Гуадели, Н. Сираков, С. Сиракова, С. Иванова, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, С. Танева, А. Гуадели, И. Димитрова, Р. Спасов
НИВА И РАЙОНИ НА ОБИТАВАНЕ ОТ КРАЯ НА РАННИЯ И СРЕДНИЯ ПАЛЕОЛИТ В ПЛЕЙСТОЦЕНСКАТА СЕКВЕНЦИЯ НА ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО 23

№2. С. Иванова
СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА ГОЛЕМИ ПЕЧ, БЕЛОГРАДЧИШКО 27

№3. Г. Ганецовски
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА 30

№4. В. Николов, Л. Перничева, М. Лихардус-Итен, Ж.-П. Демул, М. Гребска-Кулова, И. Кулов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КОВАЧЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ 35

№5. К. Лещаков, В. Петрова, Н. Тодорова, И. Борисова, Г. Кацаров, Н. Спасов, Р. Златева
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО – ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ: СЕКТОРИ ЮГОЗАПАД И СЕВЕР В РАЙОНА НА СТРОЕЖ НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД И НА АМ „МАРИЦА“ 38

№6. В. Вандова
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В С. БЕРСИН, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ 42

№7. М. Гребска-Кулова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. МАСОВЕЦ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ 46

№8. П. Лещаков, Д. Недев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8142/8143 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, БУРГАСКА ОБЛАСТ 49

№9. П. Лещаков, М. Класнаков, Т. Стефанова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8165 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, БУРГАСКА ОБЛАСТ 51

№10. П. Лещаков, М. Класнаков
АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8038 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, БУРГАСКА ОБЛАСТ 54

№11. В. Николов, В. Петрова, П. Лещаков, Е. Анастасова, Н. Еленски, С. Игнатова, К. Бояджиев, Д. Такорова, М. Люнчева, М. Доткова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ЛЮБИМЕЦ – ДАНА БУНАР 2 57

№12. В. Николов, М. Класнаков
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕОЛИТНА СЕЛИЩНА МОГИЛА БОРУНКАТА ДО ЖЕЛЯЗОВО, БУРГАСКА ОБЛАСТ 60

№13. В. Николов, В. Петрова, Н. Христов, П. Лещаков, Е. Анастасова, П. Стоянова, М. Лючева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР „ПРОВАДИЯ – СОЛНИЦАТА“ ПРИ ГР. ПРОВАДИЯ 63

№14. В. Славчев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „КАЛЕТО“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЛЕВСКИ, ОБЩИНА СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА 65

№15. П. Георгиева
РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КОЗАРЕВА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ 67

№16. Д. Чернаков, М. Гюрова
АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА №1 В М. „КАЙНАК ДЕРЕ“, С. КОШАРНА 68

№17. С. Чохаджиев, С. Венелинова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ЛОВЕЦ – ЗМИЙСКИЯТ ОСТРОВ“ В ЧАШАТА НА ЯЗОВИР ТИЧА 72

№18. С. Чохаджиев, А. Чохаджиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ХОТНИЦА“ 74

№19. Г. Ганецовски
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ ПЛАСТ В УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА, ВРАЧАНСКА ОБЛАСТ 77

№20. В. Гергов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО ПРИ С. САДОВЕЦ, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК 81

№21. А. Радунчева, М. Камарев
СОНДАЖНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 17 ПО ПЪТЯ КЪРДЖАЛИ – МАКАЗА 83

№22. Я. Бояджиев, К. Бояджиев
ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ „ВЪРХАРИ“, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД 85

№23. Я. Бояджиев, Й. Асланис, С. Терзийска-Игнатова, В. Мацанова
СЕЛИЩНА МОГИЛА „ЮНАЦИТЕ“, ПАЗАРДЖИШКО 89

№24. А. Бакъмска
ОБЕКТ 20 ОТ ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА (КМ 348,525 – 348,580), С. ГРАДИНКА, МОМЧИЛГРАДСКО 92

№25. С. Иванова
ЗА СКАЛНИТЕ СТРУКТУРИ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ 92

№26. А. Радунчева, М. Камарев, Х. Вълчанова
СКАЛНОТО СВЕТИЛИЩЕ ДО МАХАЛА БОСИЛКОВО НА С. ДАВИДКОВО, СМОЛЯНСКО 95

№27. С. Чохаджиев, С. Венелинова
АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ В М. ЧАНАДЖИК – С. СУШИНА, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ 98

№28. С. Чохаджиев, С. Венелинова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ В М. ГОРЛОМОВА КОРИЯ КРАЙ СМЯДОВО 100

№29. Л. Нинов
АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ 101

КАРТА 1. РАЗДЕЛ ПРАИСТОРИЯ 104

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ 105

№1. Д. Гергова, Т. Кънчева-Русева, Х. Камуро, Т. Секине
ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ДЯДОВО“, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 105

№2. Г. Нехризов
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ С. СЕДЛАРЕ, МАХ. ГРАДИНКА, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД........ 108

№3. К. Лещаков, Г. Кацаров, Н. Тодорова, В. Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ХИМИТЛИЯТА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОКОЛ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 111

№4. М. Христов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ И НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ III В М. БАЛИНОВ ГОРУН КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, ОБЩИНА КАРЛОВО 114

№5. М. Валентинова, Р. Гущераклиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. БАНУНЯ, С. БЕЖАНОВО, ЛОВЕШКО........ 119

№6. К. Лещаков, Г. Кацаров
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ „СКОК ВЪВ ВРЕМЕТО“ НА ФАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПЪДАРЦИ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ 122

№7. Б. Атанасов, Г. Ганецовски
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КБЕ В М. МАЛО ПОЛЕ, С. ГРАДЕШНИЦА, ОБЩИНА КРИВОДОЛ........ 126

№8. Ст. Александров, Т. Христова, Ан. Попова, А. Йоцова, О. Миланова, И. Цветков, Ф. Филипова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ДВА ОБЕКТА В М. ГРИНДУР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. АНТИМОВО И С. КУТОВО, ОБЩИНА ВИДИН........ 127

№9. Г. Нехризов
ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ „АУЛ КАЯ“ ПРИ С. ДОЛНО ЧЕРКОВИЩЕ, ХАСКОВСКО........ 130

№10. Д. Дамянов
ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. СТРАШИМИР, ОБЩИНА ЗЛАТОГРАД........ 134

№11. Д. Дамянов, Н. Бояджиев
СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА ГОЛЯМОТО ТИПИЦЕ, ПРИ МАХАЛА ПОТОКА, С. БОРИКОВО, ОБЩИНА СМОЛЯН 138

№12. Б. Бориславов, Б. Думанов
ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ НА ВРЪХ КАРАБУРУН (ГРАДИЩЕТО), ОБЩИНА БАНИТЕ, ОБЛАСТ СМОЛЯН........ 141

№13. Б. Бориславов
КУЛТОВ ОБЕКТ В М. ЧУКАТА НА ГИДИКА, С. ГЪЛЪБОВО, ОБЩИНА БАНИТЕ, ОБЛАСТ СМОЛЯН... 144

№14. М. Тонкова, А. Гоцев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. БАБЯК, ЗАПАДНИ РОДОПИ........ 148

№15. М. Маджаров, Д. Танчева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – IV В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ........ 149

№16. К. Кисьов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЦИГАНСКО ГРАДИЩЕ, С. МОЧУРЯ, ОБЩИНА РУДОЗЕМ........ 152

№17. Д. Дичев
ДОЛМЕН №2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЯМ ДЕРВЕНТ, ОБЩИНА ЕЛХОВО 155

№18. Д. Агре
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕН В М. ЦЪРВАНДАКОВИ КЪШЛИ КРАЙ С. БЕЛЕВРЕН, ОБЩИНА СРЕДЕЦ 156

№19. Г. Нехризов, С. Илиев
ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ ДОЛМЕНИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 159

№20. С. Стойчев, Ю. Йоргов, И. Бабаджанов, Т. Тихов
ЯМНО ПОЛЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА КРАЙ С. МАЛОМИР, ОБЩИНА ВЪРБИЦА 162

№21. Х. Попов, Г. Грозданова
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМНО ПОЛЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КАПИТАН АНДРЕЕВО (ОБЕКТ №27 КМ 312+750 – 313+070 ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – КАПИТАН АНДРЕЕВО 163

№22. Р. Георгиева, К. Ников, П. Илиева
КОМПЛЕКС ОТ ЯМИ В М. СОЛДЖАКА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, МАРИЦА – ИЗТОК 167

№23. М. Тонкова, П. Караилиев
ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ (ОБЕКТ ДВОРА) В ЦЕНТЪРА НА БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО 168

№24. М. Тонкова, И. Караджинов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – НАЧАЛОТО НА III В. ПР. ХР. В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО (ОБЕКТ 9, КМ 222.050 – 223.570 ПО ОВОС НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД) 171

№25. М. Кръстева
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ“ В М. ГРАДИЩЕТО, С. БАЙКАЛСКО, ОБЩИНА РАДОМИР 173

№26. К. Ников, Д. Стоянова, А. Стоицов
СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №14, ЛОТ 3 ПО АМ ТРАКИЯ, КМ 265+500 – 266+000, В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КЕРМЕН, ОБЩИНА СЛИВЕН 174

№27. К. Ников
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. ПЯСЪЦИТЕ ПРИ С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО 176

№28. Х. Попов, С. Илиев
СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. КУШ КАЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ 179

№29. Ф. Михайлов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХЪЛМА „СВ. ПЕТЪР“, С. ДОЛНА СЕКИРНА, ОБЩИНА БРЕЗНИК, ОБЛАСТ ПЕРНИК 183

№30. Д. Момчилов, Р. Христова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. БАДЪ БУНАР, СЕВЕРНО ОТ КМ 6+400 – 6+800 НА АМ „ТРАКИЯ“ ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ НА КАРНОБАТ 186

№31. А. Божкова, П. Делев, И. Вълчев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА СГРАДА ПРИ С. КОПРИВЛЕН, ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО 188

№32. Д. Агре
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ В М. „ГОЛАТА НИВА“, КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО 191

№33. К. Кисьов, Д. Давидова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЗАГРАД, С. ЗАБЪРДО, ОБЩИНА ЧЕПЕЛАРЕ 193

№34. Е. Божинова, А. Андонова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 195

№35. Р. Георгиева, Й. Михайлов, М. Георгиева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №28 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 4, КМ 311+700, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЕВЕТАК, КАРНОБАТСКО 198

№36. К. Велков, Т. Кънчева-Русева
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №11, ЛОТ 3 НА АМ „ТРАКИЯ“ КМ 258+250 ДО КМ 259+200 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИКОВО, ОБЩИНА СЛИВЕН 199

№37. К. Господинов, В. Игнатов, С. Борисова, М. Николов, Т. Кънчева-Русева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №22 (КМ 241+450 – 242+200), ЛОТ 2 НА АМ „ТРАКИЯ 200

№38. М. Кръстева
ОБЕКТ 14, ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА, С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА. МОМЧИЛГРАД, ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ 2001

№39. М. Кръстева
ОБЕКТ 15, ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА, С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД, ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ 2001

№40. А. Гоцев, Г. Лазов, Д. Катинчарова, Л. Домарадска, В. Танева, Н. Ангелов, В. Коларова, Е. Иванова, Я. Боузек, И. Мусил, З. Арчибалд
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС КРАЙ ГР. ВЕТРЕН, ОБЩИНА СЕПТЕМВРИ 202

№41. Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников
ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР „СБОРЯНОВО“ 211

№42. М. Маджаров, Д. Танчева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКОТО СЕЛИЩЕ ОТ V – IV В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ 217

№43. Д. Агре
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. СМИЛОВЕНЕ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КОПРИВЩИЦА 220

№44. М. Тонкова
ТРАКИЙСКИ ЦЕНТЪР В М. ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ 222

№45. Г. Радославова
ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТОПЧИИ, ОБЩИНА РАЗГРАД 225

№46. С. Иванов
ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. ЛИЛЯК, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ 228

№47. С. Стойчев, Ю. Йоргов, И. Бабаджанов
НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. САЛМАНОВО, ОБЩИНА ШУМЕН 230

№48. Р. Георгиева, К. Ников, Д. Момчилов
ТОНЧОВА МОГИЛА КРАЙ С. ВЕНЕЦ, КАРНОБАТСКО 231

№49. Р. Георгиева, К. Ников, Д. Момчилов
НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЧАТАЛЕВО КРАЙ КАРНОБАТ 232

№50. Д. Агре
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНЕМОРЕЦ,
ОБЩИНА ЦАРЕВО 233

№51. Д. Агре
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОЯНОВО,
ОБЩИНА ЕЛХОВО 235

№52. Д. Агре
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО,
ОБЩИНА ЕЛХОВО 237

№53. И. Илиев, С. Бакърджиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ДВЕ НАДГРОБНИ МОГИЛИ В
М. КОЯДЖИКА 1, С. ПАЛАУЗОВО, ОБЩИНА СТРАЛДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ 239

№54. С. Бакърджиев, И. Илиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОБЕКТ №10,
ПРИ КМ 284+000 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“ 243

№55. Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков
ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ В СЛИВЕНСКО 245

№56. Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков
КРАСТАВА МОГИЛА 250

№57. Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков
ПОПОВА МОГИЛА 251

№58. К. Велков, Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЛАГУНА,
ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА 251

№59. В. Игнатов
АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗВЪНМОГИЛНО ПРОСТРАНСТВО –
МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ „ТРИЪГЪЛНИКА“, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 252

№60. В. Игнатов
АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗВЪНМОГИЛНО ПРОСТРАНСТВО –
МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ „ДЪЛГИТЕ МОСТОВЕ“, С. ЕЗЕРО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 254

№61. В. Игнатов
ПРОУЧВАНИЯ НА ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ „ПЛУВЕН БАСЕЙН“ В С. КАРАНОВО,
ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА 256

№62. С. Александров, И. Панайотов, Т. Христова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. КАРАТЛИ,
С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД 257

№63. К. Кисьов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА №1, М. СИНОРСКА ЧУКА,
С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ 259

№64. Г. Нехризов, Ю. Цветкова
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЗИДАНА ГРОБНИЦА ПРИ С. ЧЕРНИЧИНО, ИВАЙЛОВГРАДСКО 260

№65. Б. Бориславов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №16 (35), КМ 352+900 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА – МАКАЗА, С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД 264

№66. Б. Бориславов, Н. Иванова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ЛИЛОВО, ОБЩИНА ДЕВИН, ОБЛАСТ СМОЛЯН 265

№67. Д. Гергова, М. Кузманов, Я. Иванов
НЕКРОПОЛ НА БЕСИТЕ ПРИ С. ЛЮБЧА, М. ОРФЕНСКОТО, ОБЩИНА ДОСПАТ 269

№68. М. Тонкова, Я. Иванов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „МОГИЛАТА СЪС САРКОФАГА“ И МОГИЛА №II В М. БЕЛИШКА ЧУКА, ГР. БЕЛИЦА, БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ 271

№69. А. Божкова, В. Хаджиангелов, А. Тенчова
ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В С. ПРОДАНОВЦИ, ОБЩИНА САМОКОВ 274

№70. Т. Борисова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА КРАЙ С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ 277

№71. В. Паунова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА №4 (К) В М. РАВНИЩЕТО, С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА РАДОМИР, ОБЛАСТ ПЕРНИК 279

№72. В. Паунова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА В М. КУЛАТА, ГР. ПЕРНИК 281

№73. С. Александров, В. Петков, Т. Христова, Г. Иванов
РАЗКОПКИ В СЕВЕРНИЯ ПОРТИК НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА, ГР. САНДАНСКИ 283

№74. Н. Тонков
ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕТРИЩЕ, ШУМЕНСКО 287

№75. Г. Китов, М. Първин, Я. Шопов
ПРОУЧВАНЕ С ГЕОРАДАР НА МОГИЛАТА „ГОЛЯМАТА КОСМАТКА“ ДО С. ШИПКА 291

№76. Л. Нинов
ОСТЕОЛОГИЧНИ АНАЛИЗИ НА МАТЕРИАЛИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА 293

КАРТА 2. РАЗДЕЛ ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ 296

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 297

№1. И. Лазаренко, Е. Мирчева, Р. Енчева, Н. Шаранков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГР. БАЛЧИК, УЛ. „ЧАЙКА“ И УЛ. „ГЕН. ЗАИМОВ“ (ОБЕКТ „ХРАМ НА ПОНТИЙСКАТА МАЙКА НА БОГОВЕТЕ“) 297

№2. Б. Иванов
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА „ТАУШАН ЮК“ ПРИ ГР. БАЛЧИК 300

НЕСЕБЪР

№3. П. Кияшкина, Т. Марваков, Ст. Димова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. НЕСЕБЪР, ОБЕКТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА МЕСАМБРИЯ“ – УПИ V, КВ. 54А 301

№4. А. Божкова, П. Кияшкина, М. Даскалов, Т. Марваков, К. Трендафилова
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“
В ААР „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР 304

№5. М. Гюзелев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ“, СЕВЕРЕН БРЯГ НА МАНДРЕНСКОТО ЕЗЕРО, М. КАНТОНА ПРИ С. ЧЕРНИ ВРЪХ, ОБЩИНА КАМЕНО, ОБЛАСТ БУРГАС 307

СОЗОПОЛ

№6. Д. Недев, П. Лещаков, М. Занева
АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8038 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ (ПЪРВИ ЕТАП) 309

№7. Д. Недев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГР. СОЗОПОЛ (УПИ 226, КВ. 18, УПИ XI – XII – 515, КВ. 27) 312

№8. Д. Недев, М. Владова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ, М. „СОЛИНАРИЯ“ (УПИ 7099) ГР. СОЗОПОЛ 313

№9. Д. Недев, В. Тодоров
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. „БУДЖАКА“ (УПИ VI-5269, ГР. СОЗОПОЛ) 315

№10. К. Панайотова, М. Гюзелев, Д. Недев
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИЙСКА 317

№11. А. Божкова, А. Петрова
СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №6000008 ПО „АКБ“ НА Н. КОЛОКИТА, СОЗОПОЛ 321

№12. Р. Миков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И АВАРИЙНО ДОПРОУЧВАНЕ НА СТРАТИГРАФСКИТЕ ПРОФИЛИ НА МОГИЛА №9, Н. КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ 323

№13. В. Кацарова, К. Петкова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №10 НА НОС КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ 324

№14. А. Петрова, Д. Недев
СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА ЦИСТЕРНА В РАЙОНА НА АПОЛОНИЯ 327

№15. Д. Александрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НАР „АВГУСТЕ“, С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ 331

№16. Г. Кабакчиева
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В УЛПИЯ ЕСКУС 335

№17. С. Лазарова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ 337

№18. Е. Генчева, Т. Сарновски, П. Дичек, А. Биернацки
БЪЛГАРО-ПОЛСКИ РАЗКОПКИ В РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE 340

№19. П. Владкова
СГРАДА EXTRA MUROS ЗАПАДНО ОТ NOVAE (СЕКТОР VIII А) 343

№20. В. Върбанов, Д. Драгоев, Н. Русев
АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ 346

№21. В. Върбанов, Д. Драгоев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ 348

СИЛИСТРА

№22. Г. Атанасов, И. Бъчваров, Д. Денев
КЪСНОАНТИЧНА ГРОБНИЦА В ДУРОСТОРУМ-ДРЪСТЪР-СИЛИСТРА 351

№23. Г. Атанасов, Н. Руссев, Д. Денев
ПЕТОЪГЪЛНА КУЛА №3 НА ДУРОСТОРУМ-ДРЪСТЪР-СИЛИСТРА 353

№24. Г. Радославова, Г. Дзанев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС 356

№25. П. Владкова
ПРОУЧВАНИЯ В NICOPOLIS AD ISTRUM 360

СОФИЯ

№26. К. Шалганов, Г. Бояджиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАЗШИРЕНИЕ НА БАНКА ДСК – ЦУ“, СОФИЯ, УЛ. „Г. БЕНКОВСКИ“ №5, II ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА ИАР „СЕРДИКА-СРЕДЕЦ“ 363

№27. Ю. Мешеков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАННОХРИСТИЯНСКИ СВОДОВИ ГРОБНИЦИ“, ПЛ. „ПОЗИТАНО“, СОФИЯ 364

КЮСТЕНДИЛ

№28. Р. Спасов
НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“: СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ХАН КРУМ“ №2 369

№29. Д. Грозданов, Г. Дянкова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „РОДОПИ“ № 5 В НААР „ПАУТАЛИЯ-ВЕЛБЪЖД-КЮСТЕНДИЛ“, ГР. КЮСТЕНДИЛ 371

№30. Л. Стайкова-Александрова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА УЛ. „КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ №8 В ГР. КЮСТЕНДИЛ (УПИ IX – 234, КВ. 301) 374

№31. Л. Стайкова-Александрова
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ХАН КРУМ“ №6 В ГР. КЮСТЕНДИЛ (УПИ XXIV-6131, КВ. 294) 376

САНДАНСКИ

№32. Вл. Петков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ №37“ В ГР. САНДАНСКИ 377

№33. Вл. Петков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА“ В ГР. САНДАНСКИ 379

№34. С. Петрова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. САНДАНСКИ, УЛ. „МАКЕДОНИЯ“ №39 382

№35. Л. Вагалински, И. Д. Чолаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД“ ПРИ С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ 384

№36. Ц. Комитова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ 386

№37. М. Маджаров, Д. Танчева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ) 390

ПЛОВДИВ

№38. Ж. Танкова
СЕКТОР ОТ АНТИЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ФИЛИПОПОЛ 394

№39. Ж. Танкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“ В ГР. ПЛОВДИВ 395

№40. М. Мартинова-Кютова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ГЕН. СКОБЕЛЕВ“ №30 – 34, ГР. ПЛОВДИВ 397

№41. М. Мартинова-Кютова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ“ №26, ГР. ПЛОВДИВ 399

№42. М. Мартинова-Кютова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ГЛАДСТОН“ №6, ГР. ПЛОВДИВ 400

№43. М. Мартинова-Кютова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „СЪБОРНА“ №20, ГР. ПЛОВДИВ 401

№44. И. Топалилов, К. Станев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ТУРИСТ“ №2 В ПЛОВДИВ 401

№45. И. Топалилов, К. Станев, М. Колева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „СЪБОРНА“ №14 В ПЛОВДИВ 404

СТАРА ЗАГОРА

№46. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ III-1621, КВ. 42А (УЛ. „Д. НАУМОВ“ №77) 408

№47. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ II-1621, КВ. 42А (УЛ. „Д. НАУМОВ“) 410

№48. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ IX-1534, КВ. 44А (УЛ. „Д. НАУМОВ“ №116) 413

№49. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XXI-3504, КВ. 58 (УЛ. „БОРУЙГРАД“ №49) 414

№50. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XVI-3536, КВ. 67 (УЛ. „Х. Д. АСЕНОВ“ №139) 417

№51. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“, УПИ IV-ОБЩ., КВ. 91А (УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“) 419

НАР „КАБИЛЕ“

№52. И. Лозанов, Ст. Бакърджиев
ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“ (СЕКТОР II, КВАРТАЛИ 34,35 – КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ) 420

№53. Л. Гетов, К. Рабаджиев, В. Ханджийска
НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР V. СГРАДА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА ИЗТОЧНО ОТ КЪСНОРИМСКИЯ ХОРЕУМ 422

№54. П. Делев
НАР „КАБИЛЕ“ – СОНДАЖ В КВАРТАЛ М 47 (СЕВЕРОИЗТОЧЕН СКЛОН НА ЗАЙЧИ ВРЪХ) 426

№55. С. Торбатов, Й. Михайлов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО 427

НАР „ДЕУЛТУМ – ДЕБЕЛТ“

№56. Л. Вагалински, И. Д. Чолаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ФОРТИФИКАЦИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ 429

№57. Кр. Костова, Е. Дочева, М. Манолова-Войкова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД“, ПОДОБЕКТ 02 „КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“, ОБЩИНА СРЕДЕЦ 430

№58. С. Торбатов, Б. Иванова
ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ КРАЙ ГР. МЕЗДРА 433

№59. Н. Русев, С. Станев, М. Георгиев П. Вълчанова-Русева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ 434

№60. С. Торбатов, Д. Драгоев
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „ДОЛАП БОАЗ“, С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ 438

№61. В. Динчев
РАЗКОПКИ В КОМПЛЕКСА НА ХЕМСКИТЕ ПОРТИ ПРИ С. ГОЛИЦА, ОБЩИНА ДОЛНИ ЧИФЛИК 440

№62. В. Хаджиангелов, А. Чолакова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВО КАЛЕ“ ПРИ ГР. САМОКОВ 443

№63. Ю. Божинова
КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД 447

№64. Ц. Комитова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. „СВ. ДИМИТЪР“ ПРИ ГР. ХАДЖИДИМОВО 449

№65. Вл. Баряков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. БАНСКО 452

№66. Х. Кузов, М. Манолова-Войкова, Т. Роков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ТИМУМ ДО ГР. КАВАРНА 454

№67. М. Даскалов, К. Панайотова
ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА П-ОВ УРДОВИЗА В ГР. КИТЕН 458

№68. С. Торбатов, Н. Русев
СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИ ВИКУС КРАЙ С. ГОРСКО АБЛАНОВО, ОБЩИНА ОПАКА 462

№69. И. Лозанов, И. Боянов
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №4 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ЛЮЛИН“ (КМ 10+100 – 10+500),
В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ ... 463

№70. В. Динчев
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ОБЕКТ В М. ГАРАГАШКИН ЧАИР (М. МОГИЛИТЕ)
ПРИ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО ... 467

№71. Ст. Бакърджиев
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. „ЮРТА“ ПРИ С. СТРОЙНО,
ОБЩИНА ЕЛХОВО ... 471

№72. Г. Кабакчиева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ЗАПАДНО ОТ АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА“ ... 473

№73. Кр. Лука, С. Татарова
РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ ДО С. ГРАНИЧАК,
ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК ... 475

№74. В. Динчев
СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРИ РИМСКАТА ПЪТНА СТАНЦИЯ SCRETISCA
КРАЙ ГР. КОСТИНБРОД ... 478

№75. С. Петрова, Р. Иванов
МИЛИАРНИ КОЛОНИ ОТ С. ГУРМАЗОВО КРАЙ СОФИЯ ... 481

№76. Р. Иванов, В. Бараков
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВРЪХ „КОВАЧКА“ ПРИ ПРОХОДА
ТРЯВНА – МЪГЛИЖ ... 482

№77. В. Бараков, Р. Иванов
РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЕЛОВА МОГИЛА ДО С. ЧЕРНОВРЪХ,
ОБЩИНА ТРЯВНА ... 484

№78. Л. Стайкова-Александрова
СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПОД ЛОЗЯТА“ В С. ДОЛНА КОЗНИЦА,
ОБЩИНА НЕВЕСТИНО, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ ... 486

№79. В. Кацарова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „ИЗВОРА НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА“
ПРИ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД ... 488

№80. Вл. Петков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ С. МИКРЕВО,
ОБЩИНА СТРУМЯНИ ... 492

№81. К. Рабаджиев, И. Лозанов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. „ЖЕЛЬОВА ЧЕШМА“, С. КРЕПОСТ,
ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, АМ „МАРИЦА“ КМ 42+020 – 42+300 ... 493

№82. Б. Иванов
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ ПРИ С. ТОПОЛА, ОБЩИНА КАВАРНА ... 498

№83. А. Минчев
СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В М. „ДЖАНАВАРА“
КРАЙ ВАРНА ... 500

№84. Ст. Димова
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КОМПЛЕКСНА СГРАДА“ В ГР. ОБЗОР
(УПИ VIII-203, КВ. 41) ... 503

№85. М. Камишева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА „ТАУШАН ТЕПЕ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЪЛБОКИ, СТАРОЗАГОРСКО 507

№86. К. Петкова, Пл. Георгиев
КЪСНОАНТИЧЕН ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ В УЧАСТЪКА НА КМ. 108+700 НА АМ „МАРИЦА“ 509

№87. Г. Кабакчиева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „ГОЛЯМАТА МОГИЛА“ ПРИ С. СВИРАЧИ, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД 511

№88. Ц. Дражева, Д. Момчилов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №31, КМ 315+625 ДО КМ 315+650, С. ЖЕЛЕЗНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ, ЛОТ 4, АМ „ТРАКИЯ“ 513

№89. Б. Думанов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ“ (№13 ПО ОВОС) В РАЙОНА НА ТРАСЕТО НА ПЪТ 1-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА – МАКАЗА (КМ 355+500 – 355+850), С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД 514

№90. Л. Нинов
АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ 515

КАРТА 3. РАЗДЕЛ АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ 518

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 519

№1. Т. Балабанов, К. Стоева, Пл. Славов
ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ: „ГОТСКИ ЕПИСКОПСКИ ЦЕНТЪР В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ“ ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 519

№2. Т. Балабанов, К. Стоева, Пл. Славов
РАЗКОПКИ НА БАЗИЛИКАТА В М. ДЕЛИ ДУШКА, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 522

№3. А. Аладжов, Е. Коматарова-Балинова, Е. Василева, Ф. Петрунов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 22 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАЛЕНОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ, ЛОТ 4 НА АМ „ТРАКИЯ“, КМ 309+400 – 305+000 524

№4. Б. Борисов, Д. Рабовянов
РАЗКОПКИ НА ПЪТНА СТАНЦИЯ, РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“, РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛИ В М. КАЛЕТО КРАЙ С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО 525

№5. Пл. Караилиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В М. „АЛЕКОВ БАИР“, КРАЙ С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО 528

№6. М. Даскалов, С. Горянова, К. Трендафилова, Н. Козарев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. СОФИЯ (УПИ VI-202, КВ. 13), М. ЛОЗЕНЕЦ – ЮЖЕН ПАРК, ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА „А“ НА „РАННОХРИСТИЯНСКИ ЦЪРКОВЕН КОМПЛЕКС“ 529

№7. Н. Овчаров, Д. Коджаманова, З. Димитров
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН 531

№8. Н. Овчаров, Х. Вачев, Д. Коджаманова
СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ПЕРПЕРИКОН 538

№9. Н. Овчаров, Д. Коджаманова, З. Димитров, К. Лещаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. ТАТУЛ, МОМЧИЛГРАДСКО ... 542

№10. Б. Петрунова
КРЕПОСТТА „СВЕТА ПЕТКА“ В ГР. ПЕЩЕРА 550

№11. К. Меламед
СРЕДНОВЕКОВЕН ОБЕКТ №18 ПО ОВОС – КМ 349 + 150 – 300 НА ПЪТЯ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА, С. СЕДЛАРЕ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД, ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ 552

№12. М. Инкова, А. Ковачев, Г. Гошев, В. Нешева
КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА“ КРАЙ ЯКОРУДА 556

№13. Н. Торбов, Н. Теодосиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО УКРЕПЛЕНИЕ В М. ГРАДИЩЕ ПРИ ГР. ВРАЦА 560

№14. А. Конаклиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ 562

№15. Б. Думанов
ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 565

№16. С. Горянова
РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРОВАТ/ОВЕЧ 568

№17. Б. Петрунова
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НАР „КАЛИАКРА“ 571

№18. Л. Дончева-Петкова, К. Апостолов, Е. Коматарова-Балинова, М. Христова, К. Клисуранов, Д. Ставрев
БИРИТУАЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ БАЛЧИК 574

№19. В. Йотов, Г. Атанасов
РАННОСРЕДНОВЕКОВНО УКРЕПЛЕНИЕ ДО С. ПРЕСЕЛЕНЦИ, ОБЩИНА ГЕН. ТОШЕВО 577

ПЛИСКА

№20. Р. Рашев, Я. Димитров, Ст. Иванов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА 578

№21. П. Георгиев, Р. Василев
РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 583

№22. П. Георгиев, Ст. Иванов
ВЪНШНО (ГОЛЯМО) ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА 586

№23. Ст. Станилов, М. Инкова, В. Григоров, А. Аладжов
ДВОР С ДЪРВЕНА ОГРАДА, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА НА ПЛИСКА 589

№24. Я. Димитров, Х. Стоянова
РАЗКОПКИ В ПЛИСКА НА ОБЕКТ „ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД“ 591

№25. Ст. Иванов
РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ ПЛОЩАД В ПЛИСКА 593

№26. Р. Рашев
РАЗКОПКИ НА СГРАДА №32 В ПЛИСКА 596

№27. П. Георгиев, Я. Димитров, Ст. Иванов, Р. Василев
АВАРИЙНО-СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СТРОЕЖА НА „БАЗА НА НАИМ“ В ПЛИСКА 597

№28. Л. Дончева-Петкова, К. Константинов, Е. Коматарова-Балинова
РАЗКОПКИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА 600

№29. Ст. Витлянов, К. Константинов
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА 603

№30. Р. Рашев, Ст. Иванов, Т. Тихов
РАННОСРЕДНОВЕКОВНА СГРАДА В ЗЕМЛЕНОТО УКРЕПЛЕНИЕ ПРИ МОГИЛАТА КАБИЮК, ОБЩИНА ШУМЕН 606

№31. Р. Рашев, Х. Стоянова
РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. НОВИ ПАЗАР 607

№32. Р. Колева, Ч. Кирилов
СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ 1, КВ. 69
НААР „ДУРОСТОРУМ-ДРЪСТЪР-СИЛИСТРА“ 607

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

№33. М. Ваклинова, И. Щерева, С. Горянова, П. Димитров, М. Манолова-Войкова
ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 612

№34. Ст. Бонев, Р. Георгиева
РАЗКОПКИ В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 615

№35. Т. Балабанов, К. Стоева, П. Славов
РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 617

№36. Ж. Аладжов
РАЗКОПКИ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ 621

№37. А. Конаклиев, С. Дончева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „ПАТРИАРШИЯ“ В ПРЕСЛАВ 622

№38. Т. Михайлова
РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА“ – ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 627

№39. К. Попконстантинов, Р. Костова
МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 629

№40. Г. Майсторски, Пл. Славов
ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА, ВЪНШЕН ГРАД, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ 633

№41. Ст. Бонев, Ст. Дончева
СТАРОБЪЛГАРСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКО 636

№42. Ст. Дончева
ЦЕНТЪР ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ХУДОЖЕСТВЕН МЕТАЛ ПРИ С. ЗЛАТАР, ПРЕСЛАВСКО 639

№43. Е. Пенчева, М. Николаева
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, ИАР „СБОРЯНОВО“ 643

№44. К. Попконстантинов, В. Плетньов, Р. Костова
СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ, ВАРНА 645

№45. М. Даскалов, К. Трендафилова
ПРОУЧВАНЕ НА КРЪСТОКУПОЛЕН ХРАМ ДО СОЗОПОЛ 648

№46. Д. Момчилов, Р. Христова
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАРКЕЛИ 651

№47. Ц. Дражева, М. Василев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУСОКАСТРО, ОБЩИНА КАМЕНО, БУРГАСКА ОБЛАСТ 654

№48. Б. Борисов, Г. Шейлева
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. „КАР ДЕРЕ“ („ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ“) КРАЙ С. КРУМ ПО АМ „МАРИЦА“ ОТ КМ 32+000 ДО КМ 32+200 ... 656

№49. Ж. Аладжов
РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА БЛЕСНА-БЛИСИМОС КРАЙ ДИМИТРОВГРАД ... 658

№50. Е. Евтимова
СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРУМ, ДИМИТРОВГРАДСКО ... 661

№51. Пл. Караилиев
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. „БАХЧА БУНАР“ КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА РАДНЕВО ... 666

№52. В. Григоров, Г. Абдулов
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА КРАСЕН ПРИ ПАНАГЮРИЩЕ ... 666

№53. Ив. Кънев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „БАЛЪК ДЕРЕ“, ИВАЙЛОВГРАДСКО ... 670

ВЕЛИКО ТЪРНОВО

№54. Й. Алексиев
РАЗКОПКИ НА МАНАСТИРА „СВ. ЙОАН РИЛСКИ“ НА ТРАПЕЗИЦА (СЕКТОР ЮГОЗАПАДЕН) ... 675

№55. К. Тотев, Е. Дерменджиев, Пл. Караилиев
РАЗКОПКИ НА „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕВЕР“ ... 682

№56. М. Робов, К. Дочев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАПЕЗИЦА, СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН“ (ЦЪРКВА №3) ... 685

№57. М. Долмова-Лукановска
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ТРАПЕЗИЦА“, СЕКТОР ЮГОИЗТОК ... 689

№58. М. Робов, К. Дочев
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС „СВ.ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ“ (ЮЖНО КРИЛО)“ ... 692

К. Тотев, Е. Дерменджиев, Пл. Караилиев
№59. РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ“ – ЮЖЕН ДВОР“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ... 695

№60. К. Тотев, Пл. Караилиев, Е. Дерменджиев
РАЗКОПКИ НА „СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ КРАЙ ЦЪРКВАТА „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО“ ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО ... 698

№61. Й. Алексиев
СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ХОТАЛИЧ ПРИ ГР. СЕВЛИЕВО ... 701

№62. Ст. Йорданов
СРЕДНОВЕКОВНИЯТ ГРАД ЧЕРВЕН – ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД ... 703

№63. Р. Морева, Х. Басамаков
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ ... 706

№64. Ж. Танкова
СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КОЗНИК“ ... 710

№65. М. Ваклинова, Н. Бояджиев
АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НАД С. ГРАДЪТ, ОБЩИНА СМОЛЯН (ПРОЕКТ „МОМЧИЛОВА КРЕПОСТ – МИТ И РЕАЛНОСТ“ ПО ПРОГРАМА ФАР) 712

МЕЛНИК

№66. В. Нешева, В. Петков
„МЕЛНИК – БОГОЗИДАНИЯТ ГРАД“. ПРОЕКТ ПО ПРОГРАМА ФАР НА ЕС 716

№67. В. Нешева, Ц. Комитова, О. Миланова, З. Коркутова, Г. Гошев, К. Георгиев
МАНАСТИР „СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА“ В ГРАД МЕЛНИК 718

№68. Ц. Комитова, В. Нешева
ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО – ПАРЦЕЛ IV, КВ. 9 В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „МЕЛНИК 721

№69. Ц. Комитова
ПРОУЧВАНЕ НА ПИСАНАТА ЦЪРКВА В М. КРУШЕ, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. РАЗЛОГ 725

№70. Ц. Комитова
БЯЛАТА ЦЪРКВА 728

№71. Ц. Комитова
ЦЪРКВА „СВ. НИКОЛА“ 731

№72. К. Меламед
СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ, XI – XII В. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ КРАЙ С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЕКТ №9, КМ 222.050 – 222.570 ПО ЖП ЛИНИЯТА „ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД – ГРАНИЦА“ 733

№73. Д. Янков, Р. Колева, Ч. Кирилов
СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В М. БЯЛАТА ВОДА, С. ЗЛАТНА ЛИВАДА“ КМ 19+900 – 20+250 НА АМ „МАРИЦА“ 736

№74. Д. Янков, Г. Илиев
РАЗКОПКИ НА ВОДОРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНА ШАХТА ОТ XIX В. В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА“ (УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА“ №31) 739

№75. Б. Петрунова
СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №12, С. БРЕГОВО, ОБЩИНА КИРКОВО 741

№76. В. Хаджиангелов, М. Христов
АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА „СВ. ПЕТКА“ В М. „СВ. СПАС“, С. БЕЛЧИН, ОБЩИНА САМОКОВ 743

№77. М. Камарев
СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ, С. СКАЛИЩЕ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ 747

№78. Ст. Иванов, Ст. Стойчев
СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 3, ОБЕКТ 2, ОТ КМ 243 +850 ДО КМ 244 +150, ПРИ С. ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА, ОБЛАСТ СЛИВЕН 749

№79. Е. Евтимова
СПАСИТЕЛНО СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 6 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОМАРЧЕВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ОТ КМ 251+300 ДО КМ 252+100 НА АМ „ТРАКИЯ 750

№80. Б. Думанов
ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ В М. „ЕСКИМЕЗАРЛЪК“ КРАЙ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ 752

№81. М. Даскалов, К. Трендафилова
СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №34, ЛОТ 4 НА АМ „ТРАКИЯ“, КМ 319+100 – 319+500, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЖЕЛЕЗНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ 754

№82. Л. Нинов
ЖИВОТИНСКИ КОСТИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ И СЕЛИЩА 754

КАРТА 4. РАЗДЕЛ СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ 757

V. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ 759

№1. М. Валентинова
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БЕЖАНОВО, ЪГЛЕН И ДРАГАНА 759

№2. Т. Христова, П. Бънов
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БИВОЛАРЕ, БОЖУРИЦА, РИБЕН, ПОДЕМ И КОМАРЕВО, ОБЩИНА ДОЛНА МИТРОПОЛИЯ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН 761

№3. Д. Чернаков
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА СЛИВО ПОЛЕ, РУСЕНСКА ОБЛАСТ 762

№4. Б. Матева
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ ПО ДОЛИНИТЕ НА РЕКИТЕ КРИВА И СЕНКЬОВЧА В ШУМЕНСКА И РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ 764

№5. С. Стойчев, Ю. Йоргов, И. Бабаджанов, С. Венелинова, Т. Тихов
ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ШУМЕНСКО ПЛАТО 765

№6. А. Чолакова
ТЕРЕННИ НАБЛЮДЕНИЯ НА АНТИЧЕН РУДОДОБИВЕН КОМПЛЕКС В РУЙ ПЛАНИНА 766

№7. М. Кръстева
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. БАЙКАЛСКО, ОБЩИНА РАДОМИР И С. ЦЪРВЕНЯНО, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ 768

№8. В. Паунова
ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРУГАН, М. ПРИБОВИЦА И М. ГРАДИЩЕТО 769

№9. М. Гребска-Кулова, И. Кулов, Ю. Божинова
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЕЛЕН ДОЛ, БЪЛГАРЧЕВО, ПАДЕШ, ДЕБОЧИЦА, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД 770

№10. М. Тонкова, А. Гоцев
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА БЕЛИЦА 773

№11. И. Джамбов, Г. Митрев, С. Попов
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ИСКРА, БРЯГОВО, ДРАГОЙНОВО И БУКОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ 774

№12. В. Динчев
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ГР. ПЛОВДИВ (ГАРА КРУМОВО) – ГР. ПЪРВОМАЙ 776

№13. Д. Гергова, Я. Иванов, Н. Дерменджиев
ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА ДОСПАТ 776

№14. Г. Нехризов, Н. Иванова
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЖЕБЕЛ 779

№15. Г. Нехризов, С. Илиев
ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ .. 781

№16. Г. Китов, Д. Димитрова, Н. Сираков
ОБХОЖДАНИЯ ЗА РЕГИСТРИРАНЕ НА МОГИЛИ В ОБЩИНА СЛИВЕН 783

№17. К. Кръстев
ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОШАРИЦА, ОРИЗАРЕ И ГЮЛЬОВЦИ, ОБЩИНА НЕСЕБЪР 784

№18. Й. Михайлов
ТЕРЕННО ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БАТА, ГАБЕРОВО, МЕДОВО, ПОРОЙ, АЛЕКСАНДРОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ 788

КАРТА 5. РАЗДЕЛ ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ 790

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

Уважаеми колеги,

В ръцете ви е поредният том на Археологически открития и разкопки, представящ приносите ни в изследването на българското археологическо наследство , направени през 2007 г.

Увеличеният брой на страниците на това издание свидетелства за огромната работа, осъществена от българските археолози в терена. Към приносите ни в изследването на ключови археологически обекти от праисторията до средновековието, в спасяването на нашите старини, ежегодно добавяме съществените резултати, получени при нелеката работата по инфраструктурните проекти.

В тома от 790 страници са представени 295 отчета: 29 – в областта на праисторията, 76 – в областта на тракийската археология, 90 – на античността, 82 – на средновековието. Осъществени са 18 теренни обхождания във всички части на страната.

И тази година предпочетохме изчерпателността на изданието пред изключването на материалите, представени след определения срок и в последния момент. Убедени бяхме, че нелеката ни теренна работа да бъде представена в своята цялост.

Подготовката на тома, както можеше и да се очаква, бе изпълнена с много напрежение. Благодарим на всички колеги, които навреме предоставиха своите материали и на тези, които направиха това със забележителна прецизност. Надяваме се с всяка измината година прогресивно да намалява броят на небрежно подготвените материали, както и на големите закъснения при представянето им в редколегията. Надяваме се археологическата колегия да оцени допълнителното натоварване, на което се подложиха членовете на редколегията, за да бъдат спестени на отделните изследователи неприятните последици , както и да ни извини за направените от нас пропуски и допуснати неточности и че ще бъдем извинени.

Форматът на изданието, въведен през миналата година и посрещнат с всеобщо одобрение, е запазен. Направени са и някои промени. Самостоятелната номерация за отделните раздели се наложи поради получаването до последния допустим срок на част от резюметата, което възпрепятстваше навременната подготовка на картния материал и на самото издание. Проучванията на големите тракийски, антични и средновековни обекти, осъществявани от многочислени екипи, са представени заедно. Смятаме, че това дава по пълна представа за мащабността на тези изследвания, както и повече историчност на изданието.

Това обединяващо ни издание е нашият достоен отчет пред академичната колегия и широките обществени кръгове за изпълняванияот нас професионален дълг в издирването, изследването и опазването на българското археологически наследство.

Радваме се, че Археологически открития и разкопки през 2007 г. ще бъде в ръцете ви в дните на нашата XLVII Национална археологическа конференция.

Ст.н.с. Диана Гергова

I. ПРАИСТОРИЯ

№1. НИВА И РАЙОНИ НА ОБИТАВАНЕ ОТ КРАЯ НА РАННИЯ И СРЕДНИЯ ПАЛЕОЛИТ В ПЛЕЙСТОЦЕНСКАТА СЕКВЕНЦИЯ НА ПЕЩЕРА КОЗАРНИКА, БЕЛОГРАДЧИШКО

Жан-Люк Гуадели, Николай Сираков, Свобода Сиракова, Стефанка Иванова, Катрин Ферие, Жан-Клод Леблан, Станимира Танева, Алета Гуадели, Ирена Димитрова, Росен Спасов

Проучването бе осъществено като част и етап от интердисциплинната програма на международен изследователски проект LEA BINEK (Асоциирана европейска лаборатория, назована „Балканите И Началото на Европейската Култура“) на НАИМ – БАН и UMR 5199 на CNRS и Университет Бордо I – PACEA/IPGQ. Проектът се реализира с финансова и др. подкрепа от Commission Consultative des Recherches Archeologiques a l`Etranger – MAE France, от CNRS и UMR 5199, от Region Aquitaine (programme „Origines“), от Max-Planck Institut Leipzig, от БАН и от фондация „Stichting Horizon“, на които изказваме дълбоката си благодарност.

Изследователският екип в Козарника през 2007 г. бе в състав: Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство); старши изследователи: С. Сиракова, С. Иванова, В. Попов, К. Ферие, Ж.-К. Леблан, Ф. Фернандез; младши проучватели – членове на проекта: С. Танева, М. Бубади-Малинь, А. Гуадели, В. Митева, И. Димитрова, Л. Шаламанов-Коробар, Ф. Симон, Ф. Семлер, Н. Захариев; практиканти: К. Георгиев, А.-М. Йорданова, Н. Карастоянова, Е. Начева, В. Недялкова, П. Пушева, С. Редон, А. Хоткевич.

Разкопките, проведени в периода 30 юни – 14 август обхванаха два района във входната галерия и един район във вътрешността на пещерата. Придържайки се към неизбежните за подобен сборник ограничения в обема на отделните публикации, тук ще представим само подбор от характерни особености на разкритите археологически и палеонтологически ансамбли, от позначимите теренни наблюдения, от по-убедителните (засега) предложения за конкретната им интерпретация. Читателя, търсещ по-голяма изчерпателност на изходните данни и на аргументите в обсъждането им, можем да насочим към обширния ни ежегоден отчет на встъпителните резултати от всички етапи и аспекти на изследванията за 2007 г., с информация за предходното развитие на проекта (Guadelli, Sirakov 2007).

Нови данни за края на ранния палеолит и за протомустериена от сектори 7-8 и 12 във входната зала.

Продължавайки разкопаването на пластове 11a и 11b в сектори 7 и 8, ние потвърдихме наличието на няколко литостратиграфски фациеса, уточнявайки тяхната седиментологична характеристика и стратиграфски корелации (Ferrier, Leblanc 2007; Sirakov, Sirakova et al 2007):

– фациесът 11a е в суперпозиция относно 11a`, като и двата са възникнали след отлагането на пл. 11b,

– фациесите 11a`1 и 11a2 (предварителни работни означения) отнасяме към пл. 11b.

В контекста на фациеса 11a` се разкриха няколкостотин кремъчни находки, сред които няколко ядра с по-ясно изразен или по-трудно доловим левалуазки облик (Обр. 2: 3, 5). Добавени към единичните подобни форми, известни от миналите сезони, те образуват една малка серия, но вече по-убедително отразяваща практикуване на дебитаж близък до левалуазките методи. Това подсилва аргументите за отнасяне на ансамблите от 11a и 11a` по-скоро към някакъв вариант на протомустериена. Ще отбележим, че поне на този етап от проучването изглежда, че в балканската разновидност на прехода към мустериена началото на процеса се поставя с промени в технологическата област, докато промените в типологията на ретушираните форми настъпват по-бавно

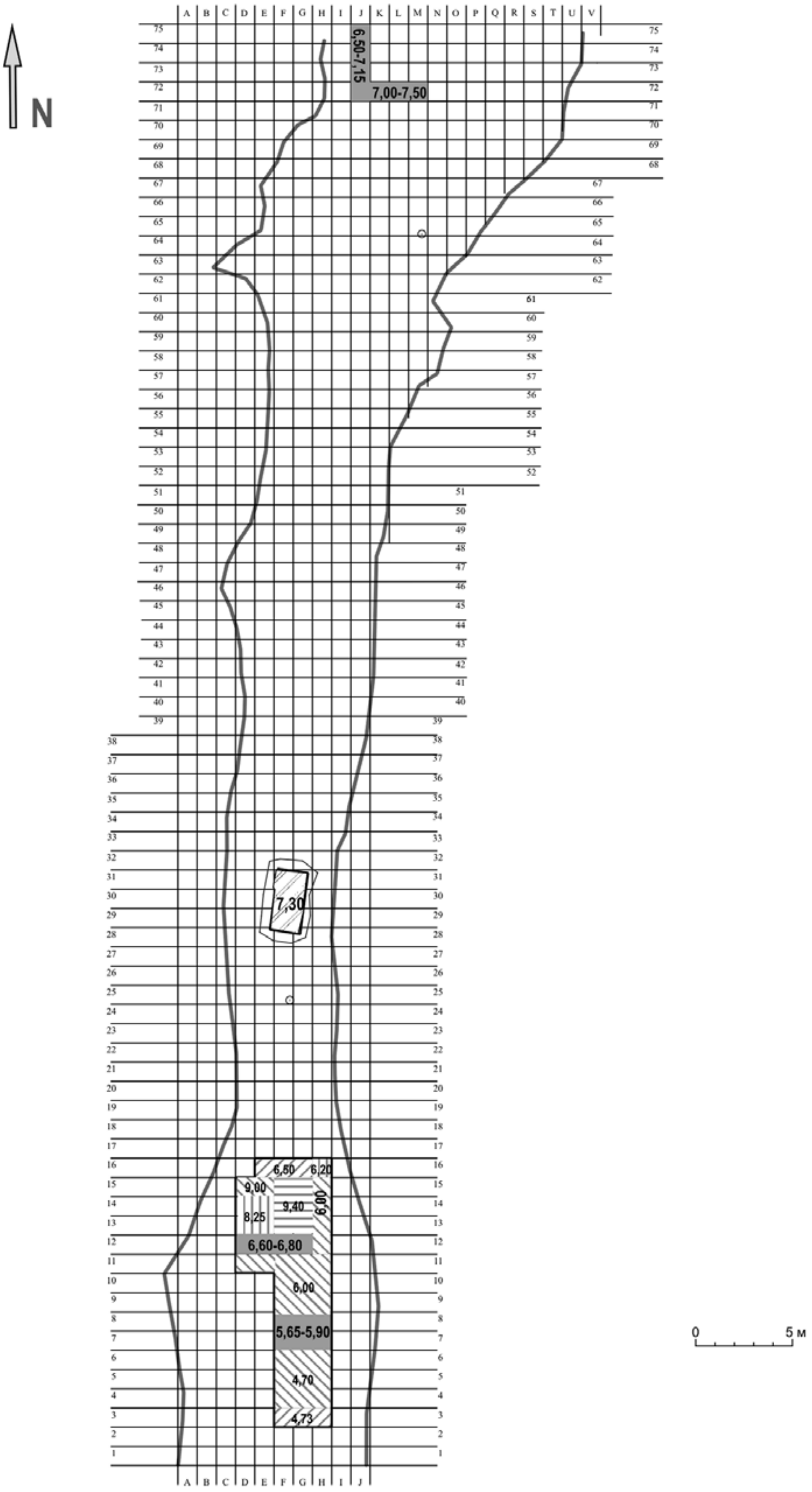
N
A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V
1–75
6,50-7,15
7,00-7,50
7,30
6,60
6,20
9,00
9,40
6,00
8,25
6,60-6,80
6,00
5,65-5,90
4,70
4,73
0
5 м

Обр. 1. План-квадратна мрежа (кв. 1 х 1м). Секторите, разкопавани през 2007 г. са в сиво, а в предходните сезони – защриховани. Числата в тях означават актуалните дълбочини под кота 0

(Обр. 2: 1, 2, 4, 7). Според последните предложения за биостратиграфска интерпретация на секвенцията (Fernandez, Crégut-Bonnure, in press), контекстът на този протомустериен (пл. 11а и 11а`) попада в биостратиграфска зона В1 на Козарника, която започва в началото на средния плейстоцен – около 700 Kyr B.P., но е със спорна горна граница. От археологическа гледна точка все още сме по-склонни да отнесем протомустиерските ансамбли към втората половина на биостратиграфска зона В1, която според предишната ни хипотеза е с горна граница към 400 Kyr B.P.

В сектор 12 бяха разкопавани основно няколко фациеса от долната част на пл. 11b (Taneva 2007). Кремъчният ансамбъл в този контекст бе сравнително малоброен със слабо присъствие на не особено диагностични форми, между които едно конвергентно стъргало, създаващо известно впечатление за неосъществено намерение да се оформи връх, няколко раклета и серия безлични ретуширани отломъци. Много по-богат бе комплексът от костни останки на едра фауна, значителна част от които се разкриха в няколко концентрации. Освен археозоологическото им значение като останки от ловната плячка в по-голямата си част, някои от тези находки представляват по-голям интерес като биостратиграфски индикатори. Сред тях ще споменем няколко зъба от *Equus* cf *Stenonis*, кости от вътрешното ухо на *Bison sp.* и *Felis* cf *Lunensos* – архаични форми кон, бизон и дива котка, които внасят съществено уточнение в датирането на пл. 11b: сваляйки долната граница до около 900 Kyr B.P., пластът (и археологическият ансамбъл в неговия контекст) се отнасят вече към края на ранния и прехода към средния плейстоцен – 900-700 Kyr B.P. (Обр. 3А) (Guadelli 2007).

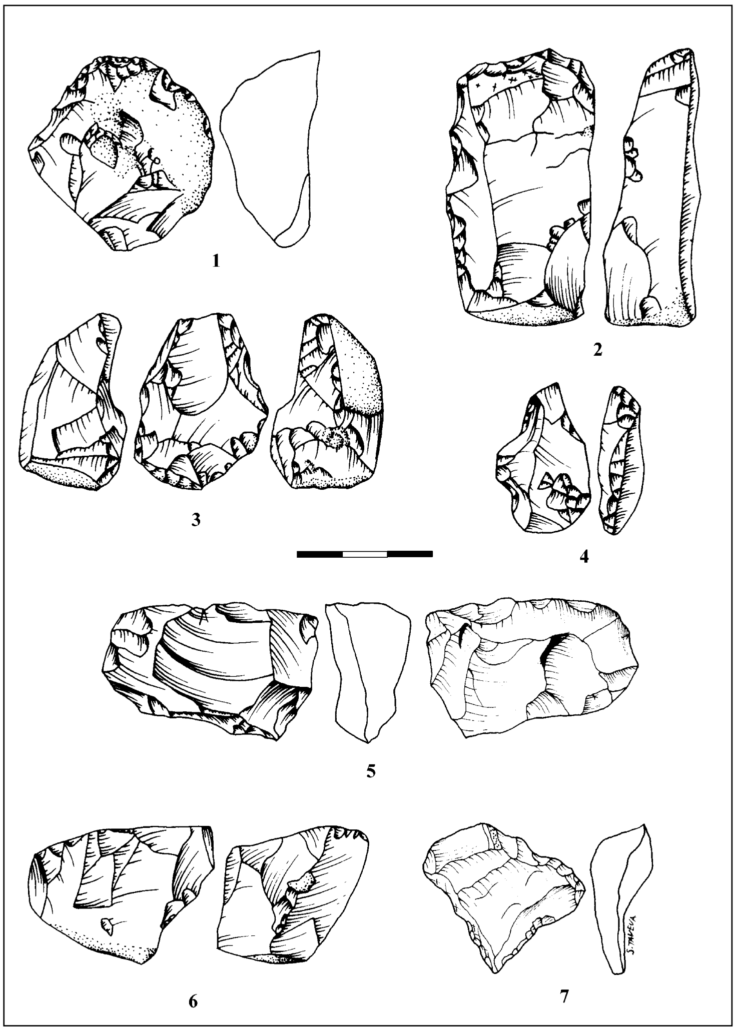

Обр. 2. Козарника, сектори 7, 8. Кремъчни ансамбли от края на ранния палеолит с елементи на протомустериен. Пл. 11а (№1), пл. 11а` (№ 2, 3, 4, 5), контактна зона на пл. 11а` и 11а`1 (№6, 7). Стъргалки: 1, 2; ядра с дебитаж, доближаващ се до левалуазката концепция: 3, 5; отломъци с частични, полустръмни ретуши и изрези: 4, 7; протоядро: 6

<u>Район на обитаване във вътрешността на пещерата през средния палеолит.</u>

На площ от 7 м^2, на 72 м от входа, в тъмната вътрешност на пещерната галерия, където не прониква дневна светлина, бе започнат тестов сондаж, имащ за цел предимно развитие на карстологичните проучвания и стратиграфски корелации. Скептицизмът на някои от нас (Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели) относно разкриването на нещо повече от спорадични следи с антропичен характер обаче бяха напълно опровергани. Изненадващо тук бяха разкрити находки и данни за сравнително доста интензивно заселване през мустериена (Ivanova et al 2007). Сериите от кремъчни артефакти включват левалуазки ядра и дебитаж, ретуширани форми, сред които поне една начална форма на бифациален листовиден връх – всички с аналогии в добре разпознатите късни

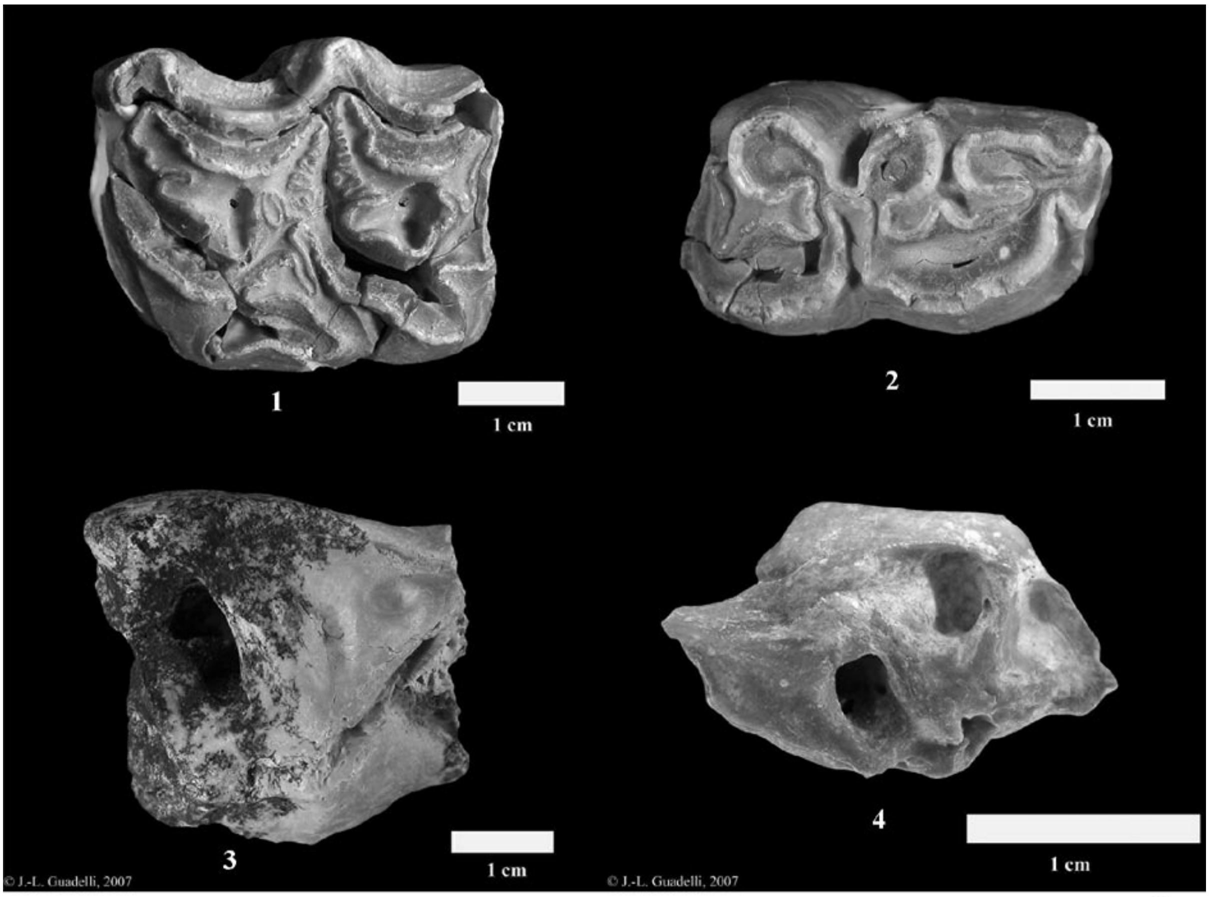

А

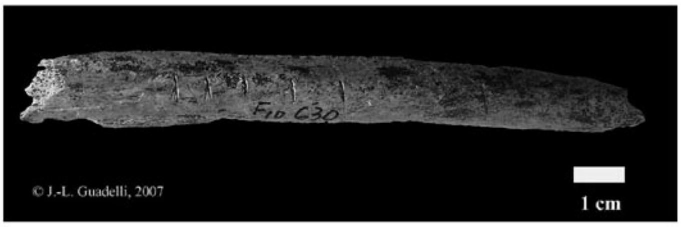

Б

Обр. 3. А. Костни останки от архаични форми на бизон, кон, дива котка от пл. 11b, които внасят нови уточнения в датирането му: към края на ранния и началото на средния плейстоцен (900 – 700 хил. г. BP). 1 – горен трети ляв предкътник на Equus cf. Stenonis, 2 – долен втори ляв кътник на Equus cf. stenonis, 3 – кост от вътрешното ухо на Bison sp, 4 – кост от вътрешното ухо на Felis cf. Lunensis

Б. Фрагмент от конско ребро с нарези, за които една от възможните интерпретации е, че са целенасочено организирани (декорация, отбелязване на количество или други явления?) – к. н. V, среден гравет, 26 000 г. BP

и средни фази на мустериена от входната зала. Към технологично-типологическите се добавят и тафономични аргументи, подсказващи наличие и на находки, свързани вероятно и с по-ранните етапи на мустериена. Засега еднозначните стратиграфски корелации са силно затруднени от наличието на вторични деформации, напомнящи отчасти тези в сектори 15 – 17, а и от незначителната дълбочина на разрезите (Ferrier, Leblanc 2007).

Костен фрагмент с нарези от средния гравет

Този предмет произхожда от разкопките в предишен сезон, но бе установен от В. Митева при археозоологическите и проучвания през 2007 (Обр. 3Б). Заслужава отбелязване, тъй като става дума за твърде рядка за нашите земи находка от такъв характер. Това е един фрагмент от конско ребро със серия успоредни и равномерно отдалечени един от друг, напречни на дългата ос нарези. Ако тази организация бъде потвърдена, е възможно да бъде свързана с намерения за декорация или с някакво количествено означаване (на предмети напр. ловна плячка, време или други явления?); произхожда от добре датирано културно ниво от средния гравет – 26 000 г. B.P.

Литература:

Guadelli, Sirakov 2007: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la presence humanie dans les Balkans, Rapport de Projet de recherche conjoint, exemplaire multigraphie remis au Ministere des Affaires Etrangeres de France, 308 p. Incl. 174 figs, 28 tab.

Ferrier, Leblanc 2007: C. Ferrier et J.-Cl. Leblanc. Géologie cartographie, géomorphologie, karstologie. – In: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds) 2007, op. cit, 21 – 37.

Sirakov, Sirakova et al: N. Sirakov, S. Sirakova, I. Dimitrova, L. Chalamanov-Korobar, avec la collaboration de S. Taneva, A. Guadelli, I. Krumov, R. Zlateva. Les industries lithiques. Partie sommitale de la sequence du Paléolithique inferieur dans les secteurs 7 et 8. – In: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds) 2007, op. cit, 124–149.

Fernandez, Crégut-Bonnure, in press: Ph. Fernandezet E. Crégut-Bonnure. Les *Caprinae* (Rupicaprini, Ovibovini, Ovini et Caprini) de la séquence pléistocène de Kozarnika (Bulgarie du Nord) : morphometrie, biochronologie et implications phylogeniques. – Revue de Paléobiologie, Genève.

Taneva 2007: S. Taneva. La fouille du secteure II, bande 12. – In: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds) 2007, op. cit, 151 – 160.

Guadelli 2007: J.-L. Guadelli. Les grands mammifères de Kozarnika. Sans Canis. – In: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds) 2007, op. cit, 60 – 74.

Ivanova et al. 2007: S. Ivanova avec la collaboration de S. Taneva et R. Zlateva. Resultats des fouilles effectuees dans le secteur IV. – In: J.-L. Guadelli et N. Sirakov (eds) 2007, op. cit, 161 – 207.

№2. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В ПЕЩЕРА ГОЛЕМИ ПЕЧ, БЕЛОГРАДЧИШКО

Стефанка Иванова, Николай Сираков, Жан-Люк Гуадели, Станимира Танева, Катрин Ферие, Жан-Клод Леблан, Росен Спасов, Васил Попов

Пещерата Големи печ се намира в землището на с. Върбово, община Чупрене. Направените проучвания са част от регионалните изследвания в района на Белоградчик по международен изследователски проект LEA BINEK (Европейска Асоциирана Лаборатория: „Балканите **И** **Н**ачалото на **Е**вропейската **К**ултура“).

Сондажните проучвания се проведоха в периода 26 юни – 11 юли 2007 г. от изследователски екип в състав: С. Иванова (ръководител на проучването), С. Танева (заместник ръководител), Р. Спасов, Н. Сираков и Ж.-Л. Гуадели (ръководство на проекта), К. Ферие, Ж.-К. Леблан, В. Попов.

Пещерата Големи печ е образувана в юрски варовици. Намира се на 780 м височина, с дължина 49 м. Направен бе тестов сондаж на 10,50 м от входа с размери 2 х 2,50 м (Обр. 1) и достигната дълбочина 612 см от репера (от повърхността 380 см). Пещерата е използвана от местното население през миналия век като овчарник, от който са най-късните отложения под съвременната повърхност.

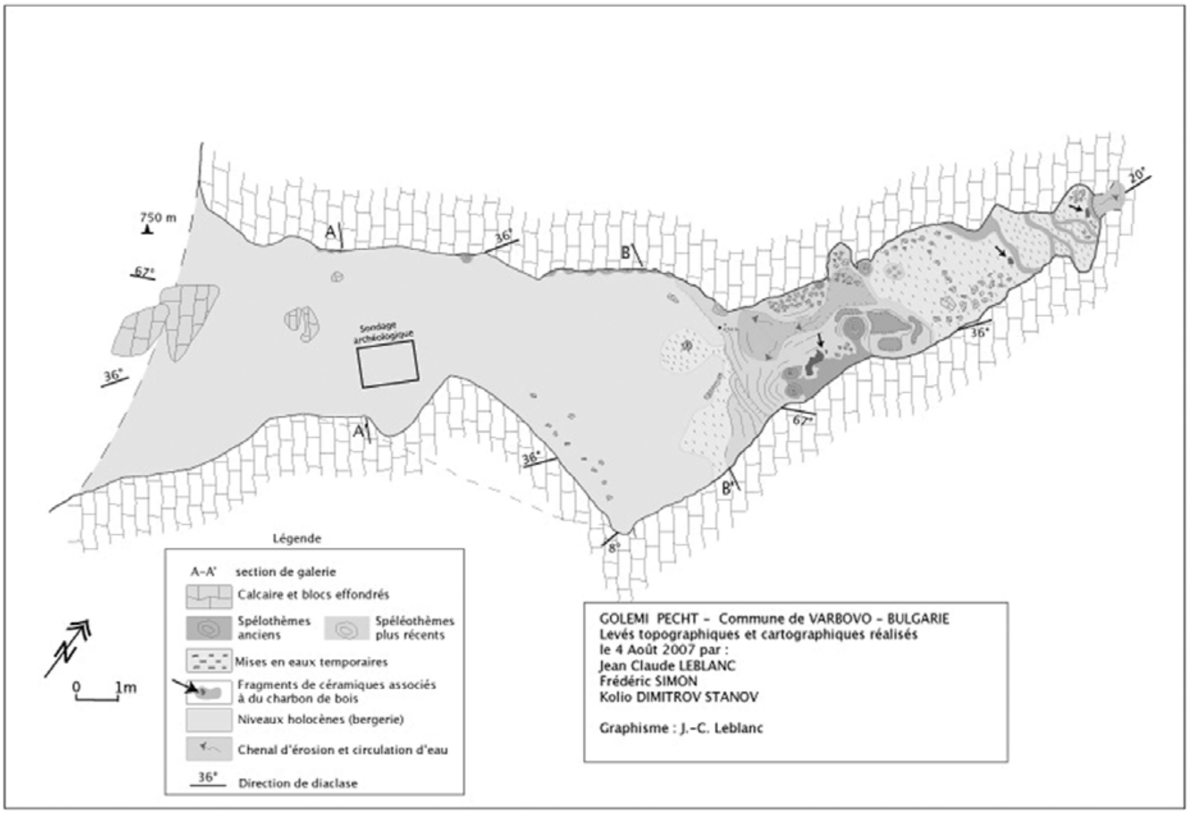
750 m
67°
36°
A
A'
36°
B
B'
Sondage archéologique
36°
8°
67°
36°
20°
Légende
A–A' section de galerie
Calcaire et blocs effondrés
Spélothèmes anciens
Spéléothèmes plus récents
Mises en eaux temporaires
Fragments de céramiques associés à du charbon de bois
Niveaux holocènes (bergerie)
Chenal d'érosion et circulation d'eau
36° Direction de diaclase
N
0 1m
GOLEMI PECHT – Commune de VARBOVO – BULGARIE
Levés topographiques et cartographiques réalisés
le 4 Août 2007 par :
Jean Claude LEBLANC
Frédéric SIMON
Kolio DIMITROV STANOV
Graphisme : J.-C. Leblanc

Обр. 1. Големи печ. Топографски план на пещерата с локализация на тестовия сондаж (по Ferrier, Leblanc 2007)

Стратиграфия

Разграничени бяха 9 литостратиграфски единици: пласт 0 – прослойки от овчарника; пластове 1-3 – холоценска серия и пластове 4-8 – плейстоценска серия.

Стратиграфско описание на пластовете (от горе на долу):

Пласт 0 – прослойки от пепел, въглени, минерализиран тор с дебелина от 80 до 200 см.

Пласт 1 – прахообразен тъмнокафяв седимент, съдържащ средно количество варовиков чакъл, с дебелина 20 см. Горната граница на пласта е ясна и хоризонтална.

Пласт 2 – глинестопесъчлив светлобежов седимент, съдържащ голямо количество варовикови късове с малки размери с дебелина 15 – 25 см.

Пласт 3 – глинестопесъчлив кафявочервеникав седимент с дебелина около 15 см.

Пласт 4 – първи плейстоценски пласт. Песъчливоглинест бежов седимент, съдържащ голямо количество дребен варовиков чакъл. Разграничени са 3 фациеса: ***4a*** – с дебелина 10-20 см, съдържащ разпръснати въглени; ***4b*** – с дебелина 8 до 20 см (в западната част на сондажа); ***4c*** – с дебелина 18 см, сравнение с предходните фациеси по бежовочервеникав цвят, наличие на малки петна от феро-манганови окиси.

Пласт 5 – песъчливоглинест сивкав седимент, съдържащ голямо количество дребен варовиков чакъл, както и няколко по-големи варовикови блока (30 до 100 см) и точковидни петна от феро-манганови окиси.

Пласт 6 – глинестопесъчлив оранжевочервеникав до кафяв седимент, съдържащ по-тъмна прослойка от феро-манганови окиси, разположена в горната част на пласта.

Пласт 7 – глинест седимент с жълтеникав цвят, съдържащ малки петна от феро-манганови окиси, по-рядко варовикови късове.

Пласт 8 – песъчлив кафеникав седимент, без варовикови късове, стерилен археологически и палеонтологически (Ferrier, Leblanc et al. 2007).

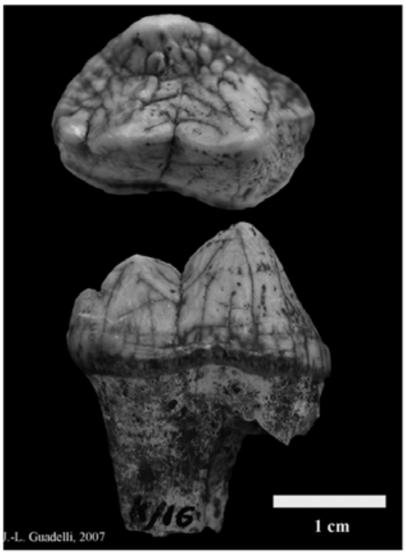

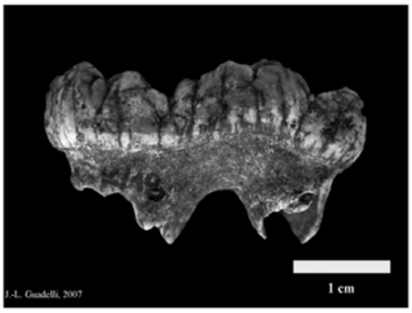

Обр. 2. Големи печ. Зъби от Ursus spelaeus, пласт 6 (сн. Ж.-Л. Гуадели)

Палеонтология

Проучванията на дребните бозайници показаха присъствие на степни (*Ochotona* sp., *Lagurus lagurus, Microtus gregalis, Cricetulus migratorius, Mesocricetus newtoni*) и планински (*Chionomys nivalis*) видове, които предполагат един континентален и по-студен климат (Popov 2007). Той може да се свърже с някои от стадиалите на ранния Вюрм. Такава палеоекологична интерпретация намира потвърждение в седиментологичните наблюдения (Ferrier, Leblanc et al. 2007), установили мразови структури в пластове 6 и 7. В холоценските пластове бяха установени следните видове едра фауна: *Bos Taurus, Capra hircus* и/или *Ovis aries, Sus scrofa domesticus.* В плейстоценската серия се намериха, малобройни останки от *Ursus spelaeus* (Обр. 2), *Vulpes vulpes, Cervus elaphus, Artiodactyla* ind (Guadelli 2007).

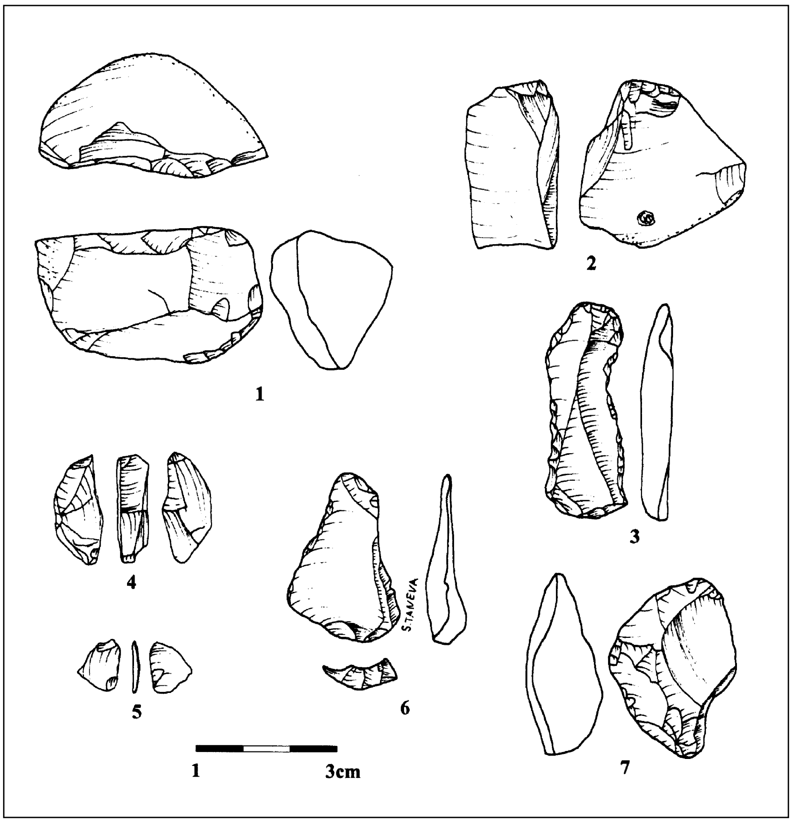

Обр. 3. Големи печ. Кремъчни артефакти от холоценските пластове (1 – 3) и от плейстоценската секвенция (4 – 7). 1: ядро, 2: протоядро върху отломък, 3: стъргалка, 4: редебитаж или резец?, 5: люспа 6, 7: отломъци, (рис. С. Танева)

Археологически материали

В холоценските пластове се намериха и керамични фрагменти, които най-общо могат да се отнесат към късната античност (според мненията на Х. Попов и Л. Вагалински от НАИМ, за отзивчивостта на които сме признателни). Откритите кремъчните материали са малобройни (Обр. 3). Суровините от Големи печ са от локален кремък, много подобен на разновидностите BG-K-F1 и F2 от Козарника. В холоценската серия бяха открити 4 артефакта, от които едно ядро за отломъци и атипична стъргалка от пластина. В плейстоценските пластове интерес представлява един отломък с фацетирана основа, който би могъл да се свърже с някои левалуазки отломъци в левалуазко-мустиерските ансамбли на Козарника (Sirakov, Taneva 2007).

Въпреки малобройните находки, някои особености в плейстоценската фауна, като зъбите от пещерна мечка, които подсказват ранни етапи от еволюцията на вида, подкрепени донякъде от палеоекологичните индикации на дребните бозайници, ни дават основание да отнесем плейстоценските пластове към първата половина на късния плейстоцен. Това отговаря и на вероятно левалуазкия характер на кремъчния артефакт от пласт 4, който може да е част от мустиерски ансамбъл.

Литература:

Ferrier, Leblanc et al. 2007: K. Ferrier, J.-Cl. Leblanc, F. Semler, F. Simon. Géologie, cartographie, géomorphologie, karstologie. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans. Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères. France, 2007, 224 – 238.

Popov 2007: V. Popov. Les micromammifères (Mammalian, Insectivore, Lagomorpha, Rodentia). – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans. Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères. France, 2007, 238 – 239.

Guadelli 2007: J.-L. Guadelli. Les macromammifères. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans. Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères. France, 2007, 239 – 242.

Sirakov, Taneva 2007: N. Sirakov, S. Taneva. Le materiel lithiques. – In: J.-L. Guadelli, N. Sirakov (eds). Les plus anciennes manifestations de la présence humaine dans les Balkans. Rapport du Projet de recherche conjoint, exemplare rèmis au Ministère des Affaires Etrangères. France, 2007, 243 – 244.

№3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНО СЕЛИЩЕ В М. ВАЛОГА (ДОЛНИТЕ ЛЪКИ) КРАЙ С. ОХОДЕН, ОБЩИНА ВРАЦА

Георги Ганецовски

Археологическите разкопки край Оходен бяха проведени през периода 04.06 – 29.09.2007 г. с прекъсване във времето 15.07 – 12.09.2007 г. Те се реализираха под ръководството на Г. Ганецовски – археолог в РИМ – Враца и екип в състав: д-р Р. Узунова и В. Митева – тафоном. Участваха и 8 работника от с. Оходен. Научен консултант на експедицията е чл.-кор. проф. Х. Тодорова. Провеждането на проучванията беше възможно благодарение на финансовата подкрепа на Община Враца и помощта на Областна администрация – Враца.

През изминалата година общата проучена площ в обекта беше 180 м^2. Продължихме следването на основната си цел от 2006 г. – да бъде разкопано пространството между раннонеолитното сакрално съоръжение (структура 2), проучено през 2004 – 2006 г. и структура 1, разкопана през 2002 – 2004 г. (Обр. 1), (Ганецовски 2007).

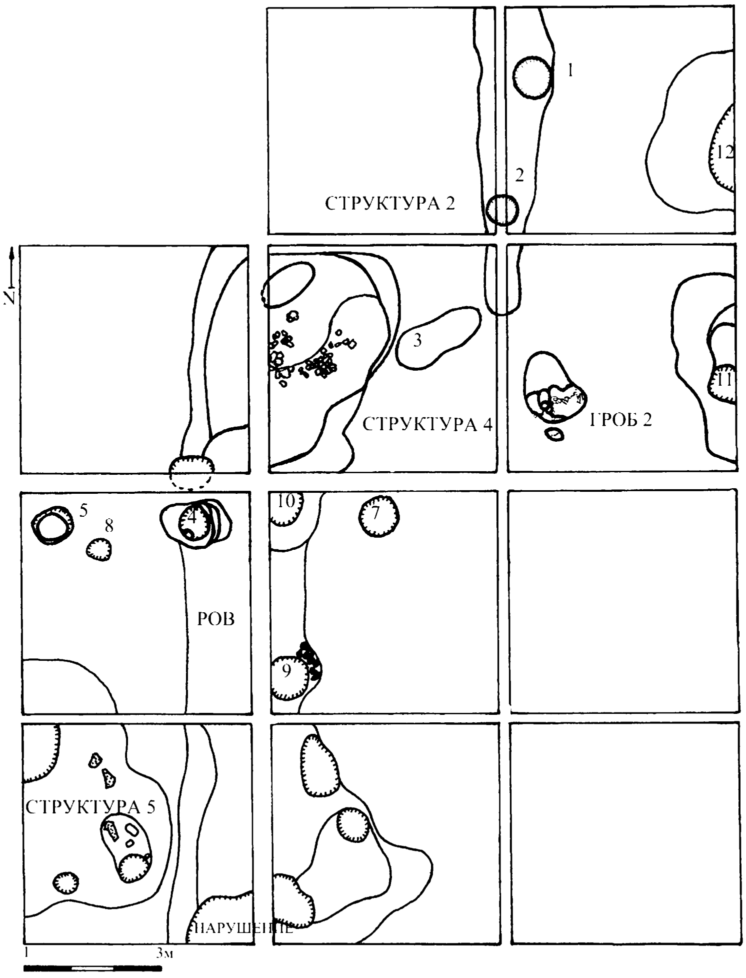

Обр. 1. Оходен, Врачанско. Раннонеолитно селище. Общ план на квадратната мрежа, структури 1, 2, 4, и 5

Разкопките бяха реализирани на три етапа.

При **първия етап** финализирахме разчистването на култовото съоръжение (стр. 4), открито през 2006 г. Структурата е разположена на около 2 м югозападно от стр. 2. Има овална форма с дължина 5,20 и ширина 3,40 м. Общата ѝ площ с участъка на коловете е 35 м^2. Дебелината на културния пласт варира от 0,60 до 0,90 м. Отоплителното съоръжение (пещ) е локализирано по обилното количество въглени, опалени мазилки, варовикови камъни със следи от опалване и характерните за основата на пещ четвъртити, начупени камъни (познати вече от стр. 1). Беше потвърдено, че въпросната структура е синхронна със сакралното съоръжение (или стр. 2). Установихме конструктивна връзка между вкопаната част на структурата и откритите шест дупки от колове (колове 4, 5, 6, 7, 8, и 10, Обр. 1), разположени южно от нея. В южна посока беше проследен жлеб с ширина около 2 м, и дълбочина около 0,30 м. За съжаление на настоящия етап не успяхме да разберем точното му предназначение поради факта, че голяма част от него е разрушена от няколко значително по-късни антропогенни или животински нарушения.

Стратиграфия. Стратиграфската картина на стр. 4 е аналогична с тази при стр. 1 и 2. Орницата е с дебелина до 0,50 м. Под нея е разположен тъмнокафяв пласт с дебелина между 0,20 м в периферията и 0,80 м в най-дълбоката вкопана част. Той е наситен с археологически материали. В него локализирахме петно от компактни струпвания на жълти негорели замазки. Отдолу, непосредствено върху глинестия льос лежи жълто-белезникав пласт с дебелина до 0,40 м. Той е победен на археологически материали, но и тук локализирахме ивица от жълти негорели замазки.

Керамиката от стр. 4 съдържа немалко ранни елементи, които я отличават от керамичния комплекс на структура 1. В стр. 4 преобладава фината червена или кафяво (до тъмнокафяво или черно) ангобирана керамика. Открита е във фрагментарно състояние, концентрирана в участъците на вкопаната част и дупките от колове. Тънкостенната керамика (фрагменти от сферични съдове с пръстеновидни столчета и вертикални тубести дръжки) е в голямо количество. Значителна част от нея е вторично изпечена, благодарение на което я намираме в по-добро състояние в сравнение с керамиката от стр. 1 и 2.

През **втория етап** беше локализирана и разчистена вкопана стр. 5, вероятно жилище. Разположена е на около 5 м югозападно от стр. 4, но няма никаква хронологична или конструктивна връзка с нея (Обр. 1; Обр. 2).

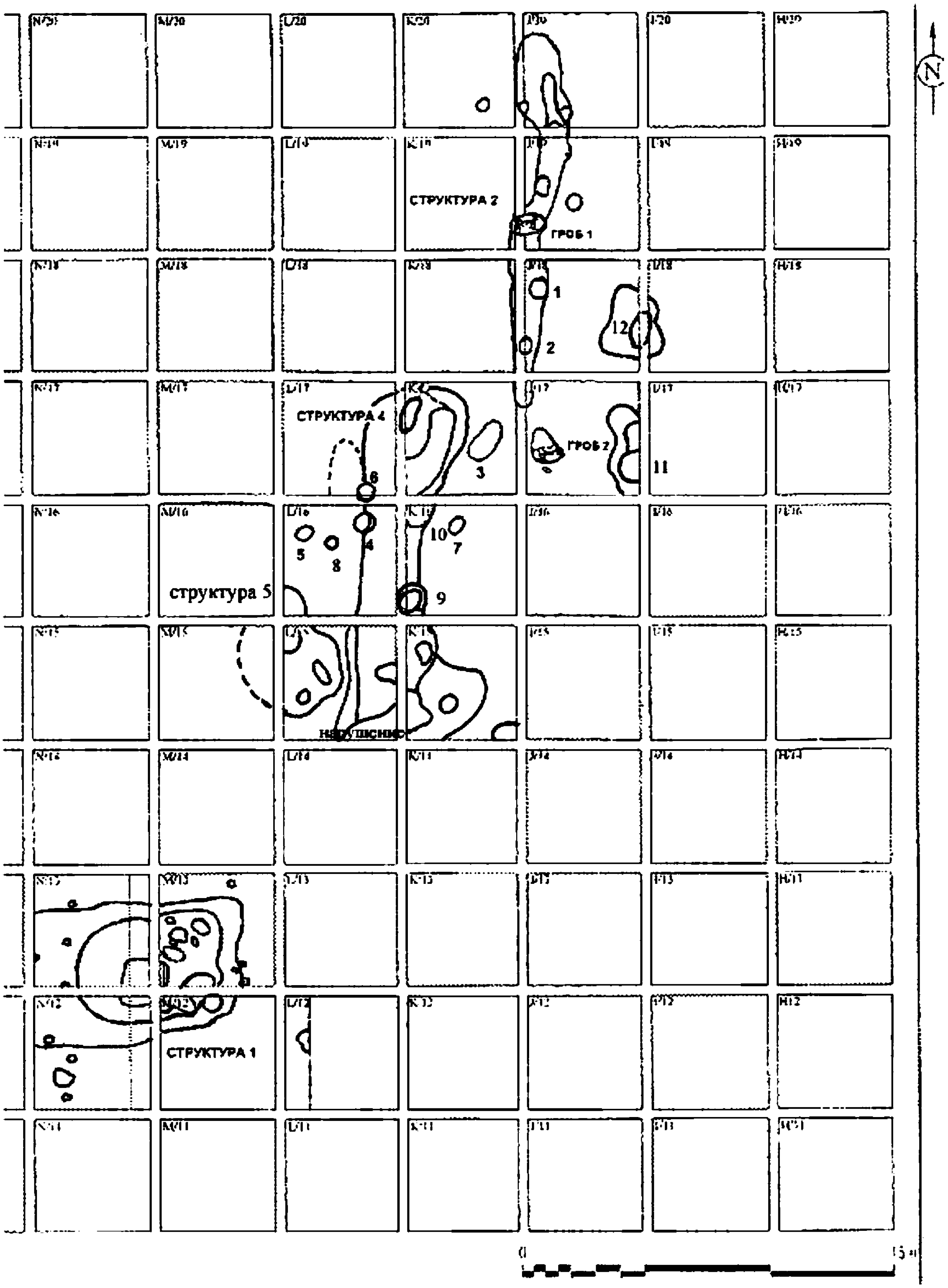
N
СТРУКТУРА 2
ГРОБ 1
1
2
12
СТРУКТУРА 4
3
ГРОБ 2
11
6
10
7
4
5
8
9
структура 5
СТРУКТУРА 1
0
5 м

Обр. 2. Оходен, Врачанско. Раннонеолитно селище. План на структури 2, 4 и 5 ниво на вкопаване.

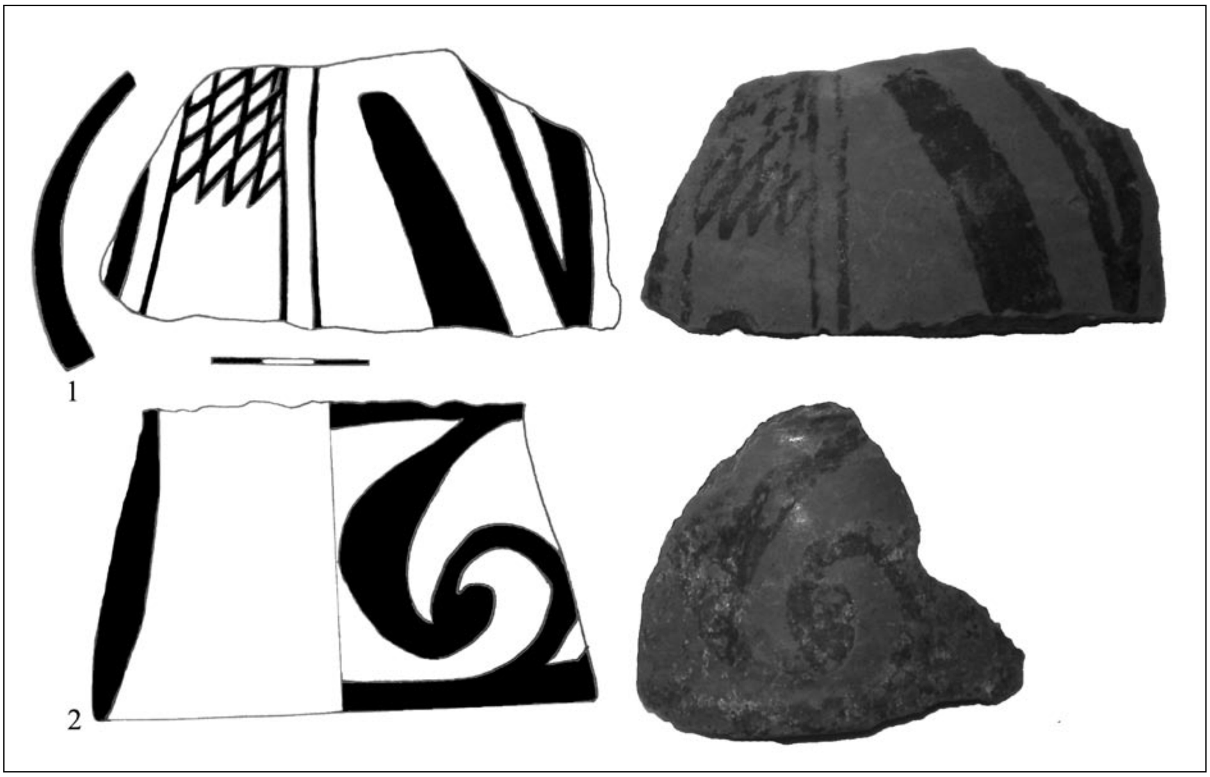

Обр. 3. Оходен, Врачанско. Раннонеолитно селище. Структура 5, керамика, форми и рисувана украса

Вкопаната част на стр. 5 също е с овална форма и е ориентирана в посока ЮИ – СЗ. Дълбока е около 0,60 м от нивото на древния терен и има дължина 4,20 и ширина 2,80 м. На дъното ѝ бяха разчистени три овални ями от колове с размери 0,80/1 м. Запълнена е с тъмнокафява пръст с висока плътност. В нея открихме разрушените остатъци от пещ, каменен и глинен подиуми, както и обилно количество преотложени археологически материали: керамика, животински кости, опалени или отухлени мазилки и кремъчни артефакти. Разкрити бяха остатъците от опалено съоръжение, разположено непосредствено до пещта, и изградено от няколко варовикови камъка с причудлива на пръв поглед форма. Допускаме вероятността то да е служило за палене на огън. Както вече споменахме, източната част на стр. 5 е нарушена от по-късни изкопи, които бяха локализирани върху площта на целия съседен квадрат.

Стратиграфия. Тук забелязваме известни различия с разрезите на разкритите до момента структури. Най-горният пласт, наречен орница има дебелина до 0,60 м. Под него лежи тъмнокафяв пласт с дебелина между 0,30 и 0,50 м наситен с археологически материали. В участъка на вкопаната част на структурата отделихме друг пласт, съдържащ многобройни парчета опалени мазилки, керамика, кости и камъни. В него се намират и горелите остатъци от отоплителното съоръжение. Най-отдолу е разположен жълтият глинест льос.

Керамиката от стр. 5 се характеризира с по-качествено изпичане. Отличават се три *технологични групи*: червено-ангобирана, тъмнокафяво-ангобирана (в някои случаи почти черна) и неангобирана. Вследствие на слабата си здравина и агресивната почвена среда керамиката се открива във фрагментарно състояние с ронещ се лом. При изваждането на фрагментите, в много случаи ангобата се отделя и остава върху пръстта.

Основните *форми* са конични съдове; полусферични съдове в някои случаи с огънат навън устиен ръб; сферични съдове със заоблен или профилиран търбух и дълбоки сферични съдове (гърнета) с висока цилиндрична или конична шийка. Откриват се пъпковидни въжести, хоризонтално или вертикално разположени върху търбуха на сферичните или гърниевидните съдове *дръжки*. Разнообразие е констатирано при *дъната* на съдовете. Срещат се плоски дъна; дъна на пръстеновидно плътно или кухо столче и дъна поставени на високо кухо столче.

Видове украси върху съдовете. Намерени са многобройни фрагменти с черно рисувана украса върху червена ангоба (Обр. 3). Срещат се нокътни вдлъбвания, плитко врязани линии, набодени ямички, барботина и релефна лента с нокътно импресо налепена върху стените на съда.

От направения кратък преглед на керамиката, открита в стр. 5 става ясно, че в нея преобладават елементи характерни за по-късен етап, отнасящ се към раннонеолитната култура Старчево II (Lazarovici 1979). Това са формите с профилиран прелом, съдове с черна, излъскана повърхност поставени на високи столчета и голямо количество фрагменти с черна украса нанесена върху червена ангоба.

Намерените в стр. 5 многобройни археологически материали и особено керамични фрагменти, богато орнаментирани с черна боя дават основание да отделим неизвестен досега по-късен етап от развитието на раннонеолитния обект Оходен-Валога, който условно наричаме Оходен II. Той е синхронен с фазите Градешница А-В (Николов 1974; Николов 1992; Николов 1983) и Караново II (Georgiev 1961).

За първи път установяваме, че селището е обитавано, макар и с прекъсвания, значително по-дълго, от колкото предполагахме досега. За първи път е регистрирана хоризонтална стратиграфия на обекта, която може да се установи само по откритите археологически материали. С тези нови факти затваряме една от дискусионните през последните години теми „Оходен“, свързана с намираните по-късни керамични материали, които хронологически не съответстваха на доминиращите в стр. 2 и 4 елементи, характерни за „монохромния период“ на ранния неолит (Тодорова, Вайсов 1993). За съжаление теренните данни показват, че и двете селища са унищожени от наводнения. Факт е, че всички археологически материали, макар и намиращи се в затворени комплекси (Ганецовски 1999), са преотложени вследствие на. наводненията сполетели селището.

През **третия етап** разкопаваният сектор е разширен в източна посока (Обр. 1). Бяха открити две големи ями с неправилна форма, едната, от които съдържаше два натрошени на място керамични съда – ситуация силно напомняща на древните „култови пиршества“. В нея намерихме глинена човешка глава с художествено и реалистично оформено лице. Тя съществено се отличава от характерните за периода силно стилизирани фигурки.

Предмети на материалната култура. Сред най-интересните находки, открити през 2007 г. са един сложно изработен глинен разпределител за стан, кремъчен микролит, пластина от обсидиан, кремъчно стъргало, култови масички, зооморфна глинена фигурка, глинен печат, костни инструменти, оформени като глава на птица и богато орнаментиран с плитко врязани линии кафяво-ангобиран керамичен съд.

Анализът на **каменните и кремъчни артефакти** е извършен от д-р Р. Златева-Узунова. В групата на кремъчните артефакти доминират отломъците, следвани от типологическите оръдия и ядрата. Нов момент сред последните е появата на изделия, при които удари са нанасяни по протежение на един околен ръб към центъра. Този способ е практикуван при промяна на ориентацията, като последен вариант за продължаване на ядруването на ядра със сменена ориентация и за оформянето и експлоатация на дисковидни ядра.

В изследвания сектор нараства броят на оръдията от различни типове, при които чрез ретуш са обработени частично или изцяло вентралните повърхности. Повечето пластинки са модифицирани в оръдия. Появяват се оръдия с надлъжно затъпяване, при които чрез стръмен ретуш са оформени и двата странични ръба. Друга тенденция е присъствието на серия оръдия от различни типове в процеса, на чието оформяне или преработка е използвана резцова техника. Последната е прилагана най-вече за намаляване ширината на полуфабрикатите. Едно от тези изделия е изготвено от обсидиан. Нараства и броят на стъргалата, оформени върху масивни натурални късове или отломъци.

От паралелите, установени между кремъчния артефакт от гроб 2 и артефактите намерени в стр. 5, можем да допуснем, че гроб 2 е по-късен от гроб 1 и се отнася към втория период на съществуване на селището, към който принадлежи стр. 5.

В заключение можем да кажем, че на този етап на проучвания към ранната фаза от финала на монохромния период на ранния неолит се отнасят структури 1, 2 (с гроб 1) и 4. Към по-късния период (Старчево II – Градешница В) можем да причислим структура 5 и гроб 2.

Литература:

Ганецовски 1999: Г. Ганецовски. Раннонеолитно селище Оходен-Валога, Врачанско (предварително съобщение). – Известия на музеите в Северозападна България, 27, 1999, 11 – 28.

Ганецовски 2007: Г. Ганецовски. Нови данни за ранния неолит в Северозападна България. – The Struma/Strymon River Valley in Prehistory. In the Steps of James Harvey Gaul, vol. 2. Sofia, 2007, 147 – 164.

Николов 1974: Б. Николов. Градешница. София, 1974, 4 – 35.

Николов 1992: Б. Николов. Периодизация на неолитните култури от Северна България от Янтра до Тимок. – Известия на музеите в Северозападна България, 18, 1992, 12 – 14.

Николов 1983: В. Николов. Орнаментация на раннонеолитната рисувана керамика: систематизация и характеристика. – Археология, 1983, 1-2, 29 – 43.

Николов 1999: В. Николов. Културно-хронологически проблеми на ранния неолит в днешна Западна България. – Старини, 2, 1999, 59 – 65.

Тодорова, Вайсов 1993: Х. Тодорова, И. Вайсов**.** Новокаменната епоха в България. София, 1993, 59 – 63.

Georgiev 1961: G. I. Georgiev. Kulturgruppen der Jungstein- und der Kupferzeit in der Ebene von Thrazien (Südbulgarien). – In: L'Europe à la fin de l'àge de la Pierre. Praha, 1961, 45 – 100.

Lazarovici 1979: G. Lazarovici. Neoliticul Banatului. Clis-Napoca, 1979, 76.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КОВАЧЕВО, ОБЩИНА САНДАНСКИ

Васил Николов, Лиляна Перничева, Марион Лихардус-Итен,
Жан-Пол Демул, Малгожата Гребска- Кулова, Илия Кулов

През 2007 г. се проведе последната кампания на теренни сондажни проучвания в северозападната част на селището. Разкопките обхванаха сондажи 11 и 12, разположени по линията на идеалния разрез на терена в тази част на обекта. Ориентацията им (северозапад – югоизток) отговаря на ориентацията на всички по-ранни сондажи, както и техните размери – 10 х 2 м. Сондажите бяха изчерпани до стерилен пласт.

Сондаж 11. Проучен е в рамките на 4 механични нива, отговарящи до голяма степен на основните структури в сондажа. Наклонът на терена на повърхността на сондажа (10 %) не отговоря на реалния наклон на археологическите структури, които са почти хоризонтални, каквото е и нивото на материка.

Ниво 1 отговаря на обработваемия пласт, който е дебел 35-40 см. Този пласт е наситен с голямо количество силно фрагментиран керамичен материал. В ниво 2 и особено в ниво 2-3 бяха разкрити първите археологически структури на място, които се състоят от големи концентрации на чакъл и архитектурни останки (обгорели мазилки, и плочи от силно сбита глина, смесена с едър пясък), разположени в доста хетерогенен седимент (структура 3849). Тази структура и секторите около нея се характеризират с тъмна мека и влажна пръст, характерна за напластяванията от Ковачево II. От тях произлизат голямо количество полирани каменни сечива в различна степен на запазеност.

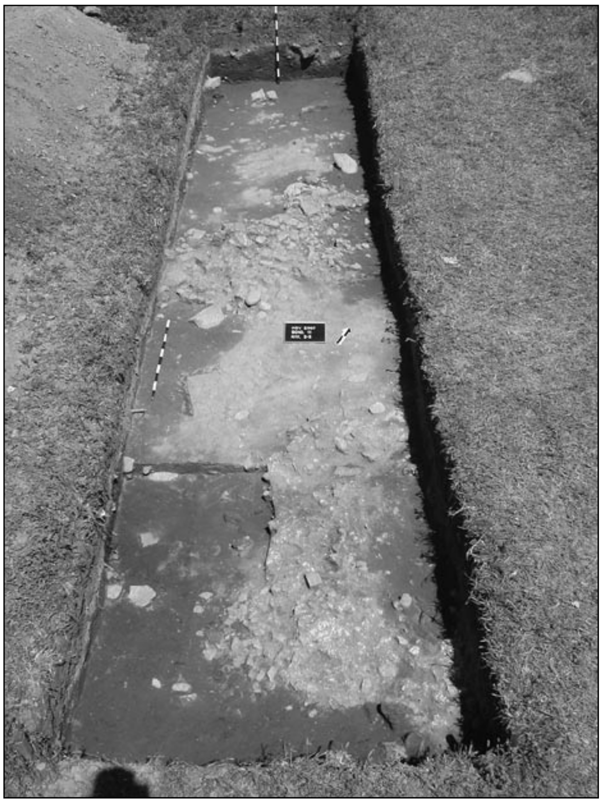

Обр. 1. Ковачево, Санданско. Сондаж 11, ниво 2-3

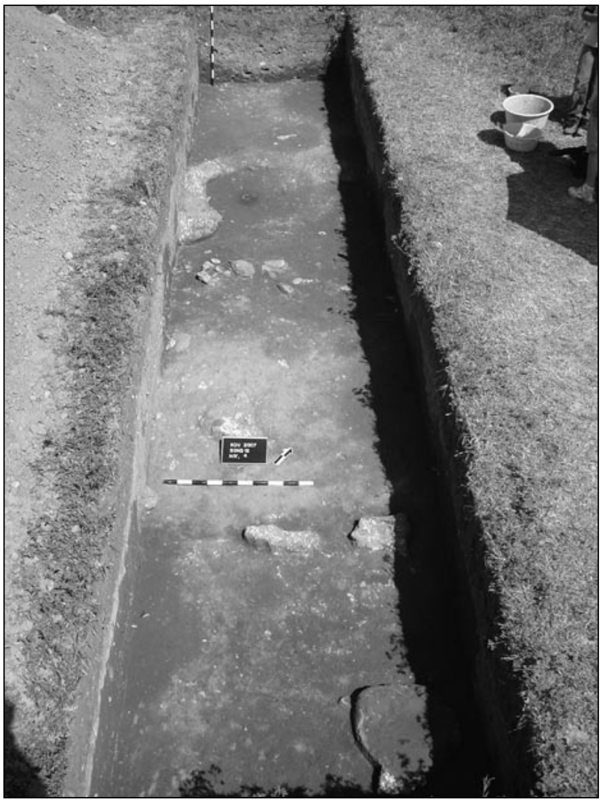

Обр. 2. Ковачево, Санданско. Сондаж 12, ниво 4

Ниво 3. В ниво 2-3 и ниво 3 беше разкрита една голяма площ от под на къща, покрит с карбонатизирани конкреции от бяла глинена замазка (Обр. 1).

Интересно е да се отбележи, че след демонтажа на тази замазка беше установена реална разлика в прослойките, които се намират под и около нея. В тези прослойки се редуват ивици от кафява и черна хомогенна пръст, разположена директно върху материка. Те показват специална подготовка на площта под пода на жилището, което очевидно се е намирало в южната част на сондажа. На северозапад от него, около и под голямата концентрация от чакъл и строителни останки от по-горното ниво продължи да се разкрива струпване със същия характер, което обхваща цялата северна половина на сондажа. В този сектор бяха открити много керамични фрагменти от периода Ковачево II (тип Долна Рибница). От същата част на сондажа произлизат значително количество зъби от животни с различна степен на термична обработка, което говори за определена стопанска дейност, извършвана тук.

Ниво 4. Това е нивото, в което постепенно се очертават различни вкопани обекти в стерилната пръст. Демонтажът на струпванията от чакъл, керамика и мазилки от ниво 3 в северозападната половина на сондажа разкри много вкопани обекти, които вероятно са свързани с ями под жилище от периода Ковачево I. Тези ями бяха пълни със споменатите материали и след това запечатани с 1-2 реда чакъл. Очевидно те са свързани с някакви строителни структури, вероятно още от ниво 2. Тяхната стратиграфска връзка с жилището, разкрито в южната част на сондажа не е сигурна.

Сондаж 12. Разположен е на северозапад, в една линия със сондаж 11. Проучен беше в рамките на 5 механични нива. Дебелината на културния пласт е 1,10 – 1,50 м без вкопаните обекти. Ниво 1 с дебелина 30-50 см отговаря на обработваемия пласт. Ниво 2 е необичайно за тази част на селището и отговаря на един тънък (15-20 см) светлосив хомогенен пласт, който запечатва археологическите структури от по-долните нива. В ниво 3 бяха разкрити първите следи от архитектурни останки (обгорели мазилки и малки площи от подове, настлани с бяла глина).

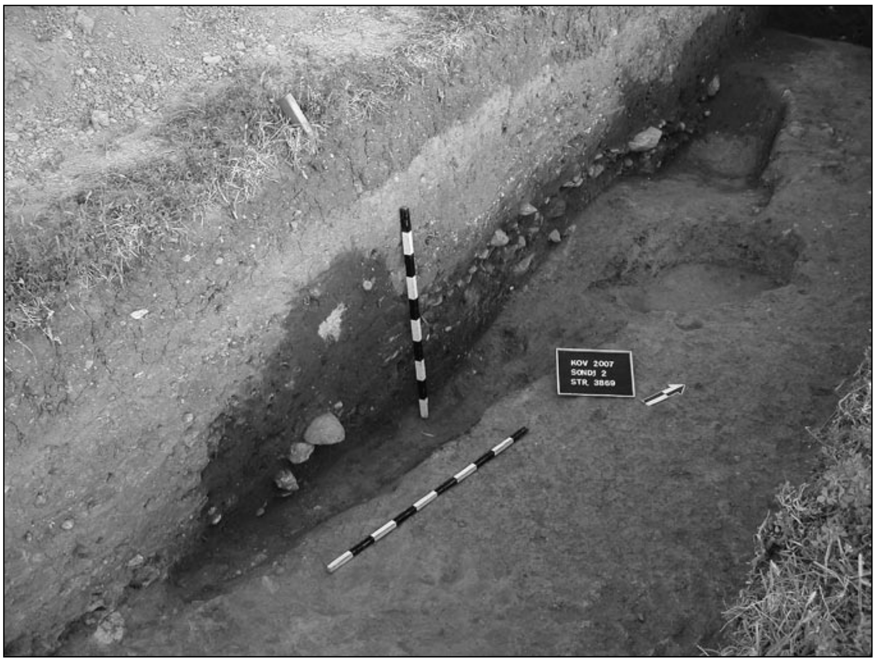

Обр. 3. Ковачево, Сандаско. Сондаж 12. Структура 3869 с част от югозападния профил

Ниво 4. Този пласт даде най-богати данни за стратиграфската ситуация в сондажа (Обр. 2).

Няколко неголеми повърхности, покрити с бяла глинена замазка показват местата на разрушен под, вероятно от едно и също жилище разположено в югоизточната и средната част на сондажа. В този смисъл най-съществената структура (стр. 3866) представлява плътна бяла подова замазка, върху която са разположени големи късове опожарена мазилка. Под тази структура беше разкрит пласт от силно трамбована извънредно твърда глина, очевидно част от предварително подготвена площадка за жилищен под. В северната част на сондажа са разкрити няколко вкопани структури с различен облик. Най-голяма и вероятно най-късна е стр. 3860, която пресича целия сондаж и която е извънредно наситена с камъни и керамика. Две ями с правилна закръглена форма в северозападната част на сондажа са запълнени с голямо количество мазилки и вероятно тяхната последна функция е била за почистване на опожарен терен на жилище (стр. 3858 и 3861). Най-интересни са ями 3859 и 3865, с правилна кръгла форма и дълбочина около 65 см. Останките от обгоряла дървена материя в пълнежа на ямите показват тяхната функция като вкопани съоръжения за укрепване на големи диреци за постройки.

Наличието на площи, покрити с бяла глинена замазка в различни части на сондажа в това ниво, показват съществуването на едно по-ранно жилищно ниво. Изглежда, че тази постройка е имала поне два етапа на подновяване, което личи от нивата на подовите замазки.

Ниво 5 и финална ситуация. Представена е от вкопани в материковия терен обекти, които вероятно имат пряка връзка с конструкцията на жилището в тази зона на селището. Под стр. 3866 от ниво 4 беше разкрита удължена яма, запълнена с керамика и запечатана с два реда чакъл, която с голяма достоверност може да бъде тълкувана като конструктивна яма под жилищния под (стр. 3869, Обр. 3). Най-голям интерес буди фактът, че под последната структура беше открита траншея, вкопана изцяло в материка, ориентирана изток – запад, дълга 1,90 м. и дълбока до 40 см. Очевидно това е индикатор за едно най-ранно строително присъствие в тази част на селището, за което няма други теренни доказателства.

Керамичният материал от сондаж 12 принадлежи само на късните фази на Ковачево I. Присъствието на значително количество керамичен материал от периода Ковачево II в сондаж 11 повтаря ситуацията в някои от предишните сондажи и отново поставя въпроса за наличието на континюитивно развитие между ранния и средния неолит в селището.

Литература:

Lichardus- Itten et al. 2002: M. Lichardus-Itten, J.-P. Demoule, L. Perničeva, M. Grebska-Kulova et I. Kulov. The Site of Kovačhevo and the Neolithic Period in Southwestern Bulgaria, the French-Bulgarian excavations 1986 – 2000. – In: M. Lichardus-Itten, J. Lichardus et V. Nikolov (Eds.). Beiträge zu jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, vol. 74. Bonn, 2002, 99 – 158.

Lichardus-Itten et al. 2006: M. Lichardus-Itten, J.-P. Demoule, L. Perničeva, M. Grebska-Kulova et I. Kulov. Kovačevo, an Early Neolithic site in South-West Bulgaria and its importance for European Neolithization. – In: I. Gatsov and H. Schwarzberg (Eds.). Aegean – Marmara – Black Sea: The Present state of research on the Early Neolithic, Proceedings of the Session held at the EAA 8th Annual Meeting at Thessaloniki, 28th September 2002. Langenweissbach, 2006, 83 – 94.

№5. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ЯБЪЛКОВО – ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ СЕКТОРИ ЮГОЗАПАД И СЕВЕР В РАЙОНА НА СТРОЕЖ НА ЖП ЛИНИЯ ПЛОВДИВ-СВИЛЕНГРАД И НА АМ „МАРИЦА“

Красимир Лещаков, Ваня Петрова, Надежда Тодорова, Илиана Борисова, Георги Кацаров, Николай Спасов, Радка Златева

Спасителните разкопки на праисторическите структури продължават седми сезон и голяма част от предварителните резултати са вече публикувани (Leshtakov et al. 2007, 185 – 234 с лит.). Ето защо тук няма да бъдат повтаряни данните за общата стратиграфия, площта и други характерни черти на обекта.

Сектор Север

Разкопките продължиха от началото на август до началото на септември. Основната задача бе проучване на вкопаните неолитни структури, регистрирани тук за първи път през 2006 г. Тогава в централната част на проучваната площ бяха документирани 5 раннонеолитни ями, а в източния край бе проследена част от трасето на раннонеолитен ров, ориентиран СЗ-ЮИ, с дължина над 20 м. През 2007 г. трасето на рова бе проследено в югоизточна посока. Установено бе, че в тази посока той е пресечен и дублиран от втори ров. Разчистен е по цялата си дължина, която попада в границите на сервитута, до точките, в които продължава под съществуващата жп линия на юг. Ровът оформя ясно изразена широка дъга. Сечението е клиновидно, ширината при нивото на засичане е ок. 3 – 3,5 м, а макс. дълбочина е ок. 1,00 м. Направените наблюдения позволяват да

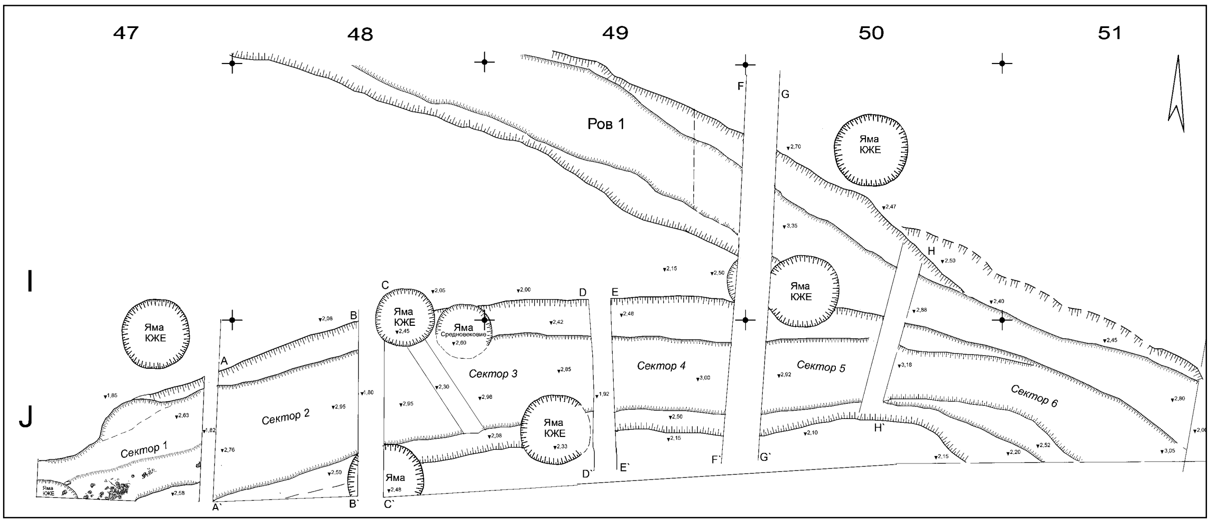
47
48
49
50
51
Ров 1
I
J
Яма КЖЕ
Яма КЖЕ
Яма Средновековие
Яма КЖЕ
Яма
Яма КЖЕ
Яма КЖЕ
Яма КЖЕ
Сектор 1
Сектор 2
Сектор 3
Сектор 4
Сектор 5
Сектор 6
A
A`
B
B`
C
C`
D
D`
E
E`
F
F`
G
G`
H
H`
1,85
2,63
2,58
1,82
2,76
2,08
2,95
1,80
2,50
2,05
2,45
2,00
2,60
2,42
2,30
2,95
2,98
2,85
2,08
2,33
2,48
1,92
2,48
2,15
2,50
3,00
2,50
2,15
2,70
3,35
2,47
2,92
2,10
2,50
2,88
2,40
3,18
2,45
2,15
2,20
2,52
2,80
3,05
2,06

Обр. 1. Ябълково. План на двата рова в сектор Север и фрагменти от РБЕ 3 в ров 2 предположим, че вторият ров е по-късен от първия. Този извод се потвърждава и от откритите на различни места и на значителна дълбочина в рова керамични фрагменти, характерни за РБЕ 3 (Обр. 1).

По всяка вероятност трасето на втория ров е било видимо дълго след края на функционирането му, тъй като едва ли е случаен фактът, че в неговите граници и частично засичайки го са документирани няколко късножелезни ями.

Сред неолитните ями са регистрирани три комплекса от по три до шест ями, както и няколко единични. Всички те имат диам. на отвора от 0,45 до 1 м и в разрез са цилиндрични или с леко разширяващи се навътре стени; дъното е равно или слабо конкавно. Дълбочината на вкопаване в стерилния терен варира от 0,35 до 1,20 м. Характерна черта на единичните ями и единия троен комплекс е, че са запълнени почти изцяло с компактно разположени опожарени стенни мазилки. На дъното на ямите, под пласта с мазилки, е регистриран тънък пласт от овъглена органична материя, в който най-често има фрагментирани дебелостенни съдове, костени сечива (шила, длета), както и животински кости. Комплекс от четири ями е документиран в кв. H_{42}-H_{43}. И четирите са посипани с червена охра. В едната от тях, под пласт от охра е разкрит каменен хаван, а до него – костено длето. Около тях има изключително висока концентрация на дребни кремъчни отломъци и люспи, чийто анализ показва, че са остатъци от производствена верига за оформяне, експлоатация и преработка на микроядра. В останалите ями са открити фрагментирани глинени съдове. Друг комплекс е проучен в квадрати J_{37}-J_{38}. Състои се от шест плитки ями с дълбочина между 0,30 – 0,45 м и диаметър между 0,45 и 0,70 м. В част от ямите е регистрирано обмазване на дъното с червена охра, а на дъното на една от тях е поставена цяла глинена паница.

Особена научна стойност има третият комплекс от ями, разкрит в кв. I_{37} под средновековна землянка. И трите ями се очертават на нивото на стерилния терен като малки кръгли петна с висока концентрация на опожарени стенни мазилки. Имат приблизително еднакъв диаметър – ок. 0,80 см. В първата от тях, под пласт с опожарени мазилки, е разкрит голям и добре моделиран каменен къс (трахо-андезит), чиято повърхност е напукана заради продължително съприкосновение с огън. Камъкът е поставен върху дебел пласт от овъглена органична материя, в който има фрагменти от два дебелостенни глинени съда – паница с релефни ленти и гърне, както и плоско костено шило. Втората яма е на СЗ от първата. На ок. 0,10 м под нивото на засичане в стерилния терен, в ямата е разкрит скелет на дете, прибл. на 5-10 години. Той е положен по гръб, извит дъговидно покрай стената на ямата. Няма инвентар. Скелетът е поставен не на дъното на ямата, а в нейната най-горна част, между опожарени стенни мазилки и е много добре запазен. Пластът с мазилки продължава и под скелета, като има обща дебелина от 0,30 м. Под него, както и в яма 1, са положени фрагментирани дебелостенни съдове, лежащи в пласт овъглена органика. Детският скелет е консервиран на място и вдигнат от терена, заедно с част от ямата и ще бъде експониран в РИМ – Хасково. Третата яма е разположена на около 1 м южно от първите две и има дълб. 1,10 м. В горната си част е запълнена по аналогичен начин с големи, компактно разположени късове стенна мазилка. На дълбочина 0,50 м от нивото на отвора сред мазилките е разкрит скелет на възрастен индивид в специфична поза. Скелетът е положен по гръб, черепът е обърнат надясно, краката са силно свити на две страни и събрани при стъпалата, лявата ръка е свита с длан върху рамото, а дясната е свита пред лицето на погребания. Отново липсва инвентар, с изключение на малък четвъртит камък от пясъчник, открит върху гръдния кош. Въпреки че е разкрит на по-голяма дълбочина, в сравнение с детския скелет, и в този случай погребаният не е положен на дъното на ямата, а приблизително в нейната среда. Пластът опожарени мазилки продължава и под скелета и има обща деб. 1 м. Под него следва пласт овъглена органика, в който има фрагменти от поне два дебелостенни съда (Обр. 2).

Макар практиката да се извършват погребения в границите на селището да е добре известна именно от периода на неолита, в случая трудно може да се допусне, че това са обикновени гробове. Особени са както позите на погребаните, особено тази на възрастния индивид, така и обстоятелствата на тяхното полагане – в ями, запълнени със стенни мазилки, което ни позволява да предположим, че ямите не са били предназначени за гробни, а впоследствие им се е наложило да се използват като такива.

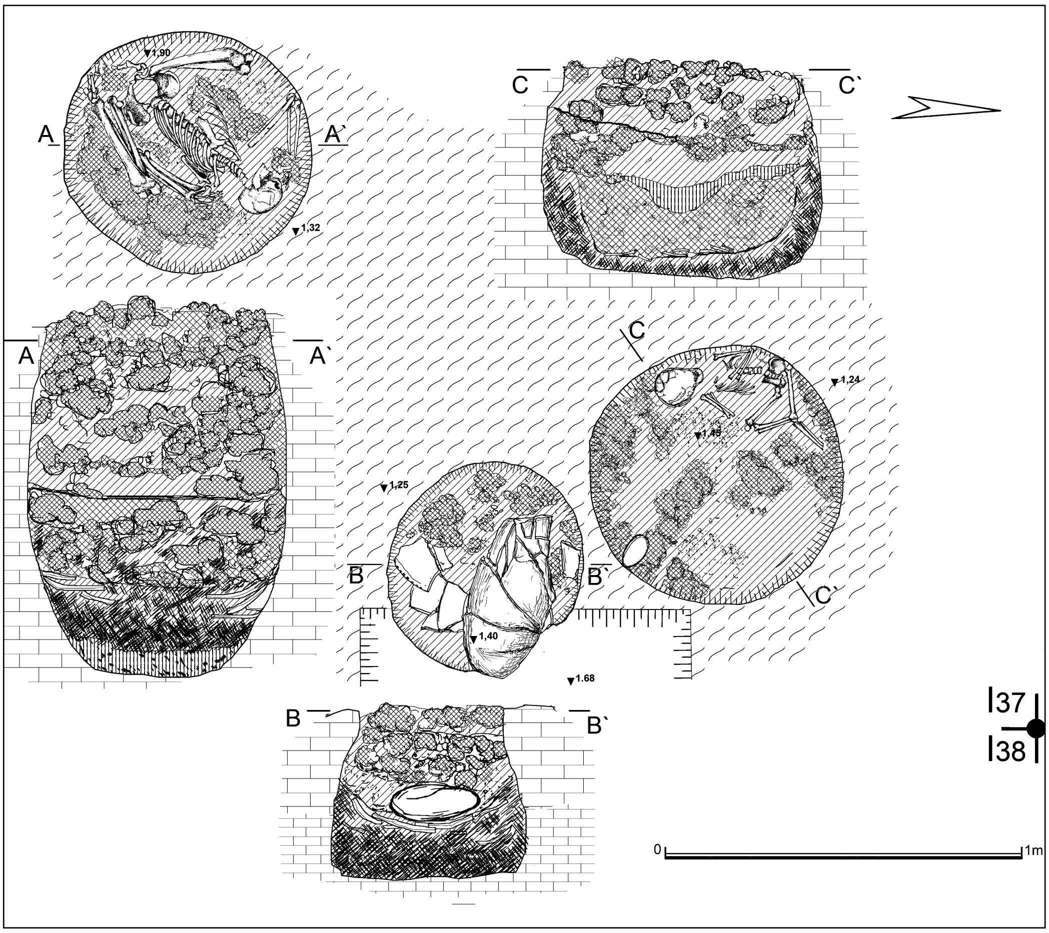

Обр. 2. Ябълково. План на ямите с раннонеолитните скелети в сектор Север

Южно от този комплекс бе разчистена голяма каменна стела (Обр. 3). Тя ни бе известна от предишните разкопки, но тогава не можехме да предположим, че става въпрос за обработен монумент, който се датира в неолита. Стелата бе намерена захлупена по лице (ако за лицева страна се приеме тази, която се издава триъгълно напред, а за гръб – заравнената плоскост от срещуположната страна) между една средновековна землянка и средновековна яма, над равнището на най-ниско разположения строителен хоризонт от неолита. Горната част на стелата е отчупена и доколкото личи от денудацията на скалата – доста след нейното моделиране. Останалата част от камъка, който най-общо наподобява антропоморфна фигура без глава, е грубо огладена и оформена на местата на рамената и едната ръка. Въпреки че контекста на каменната стела не е напълно ясен – тя е била преизползвана и вероятно счупена през средновековието, бихме могли да допуснем, с необходимата доза скепсис, че сме намерили представител на каменната пластика, какъвто досега липсваше в репертоара на българския ранен неолит. Кураж за подобна хипотеза дава и олтарният камък в едната от описаните по-горе ями, който е в затворен комплекс и определено носи следи от грижлива обработка.

При разкопките бяха открити и доста находки – сечива и предмети от камък, кремък, кост и глина, както и няколко фрагментирани и цели глинени съда, всички типични за периода на ранния неолит.

Сектор Югозапад

Поради закъснялото финансиране, спасителните разкопки на трасето на АМ Марица бяха проведени при много лоши климатични условия, от средата на м. октомври до средата на м. ноември. Основната цел бе изчерпване на хумусния пласт в участъците, които не са проучвани през предишните кампании. В резултат, на площ от около 5000 кв. м, хумусният пласт бе отнет до дълб. 0,50 м. На различни места в централната и югоизточната част на обекта са регистрирани вкопани неолитни структури с висока концентрация на керамични материали, артефакти от кремък и камък, чието проучване бе осуетено от периодичните наводнения на терена.

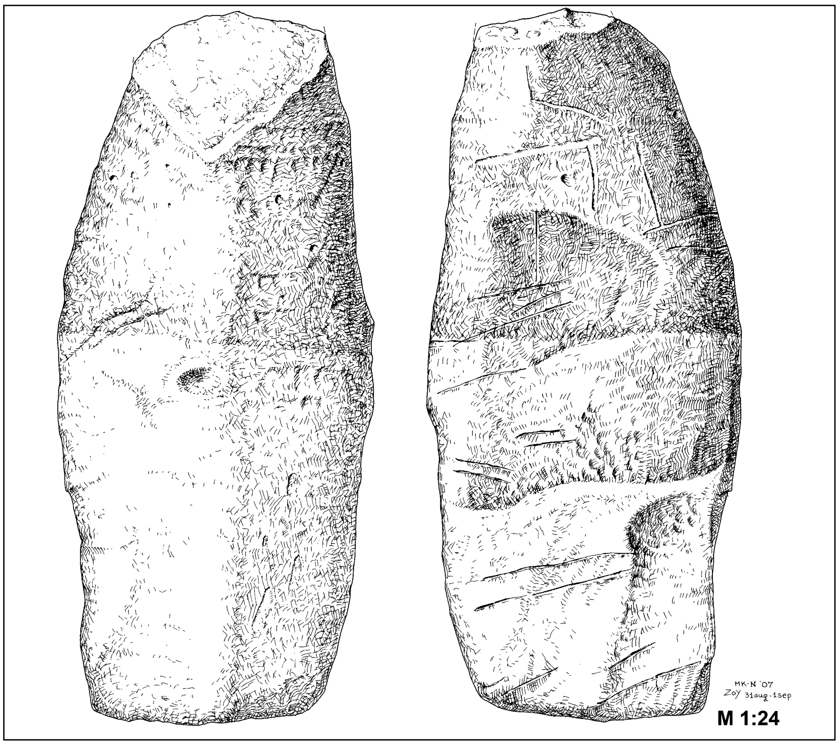

Обр. 3. Ябълково. Каменнен блок с антропомопфни черти, сектор Север, неолит

Характеристика на костния материал

Обработената извадка включва ок. 600 костни останки, от които 420 са определени по род/вид. Установени са следните домашни животни: говедо, овца, коза, домашна свиня и куче. Дивите видове са: бялка/златка, дива свиня, благороден елен, сърна, тур, водна кокошка, лебед, речна мида. Те са представени с единични кости, което потвърждава направения вече извод, че ловът е заемал нищожен дял (в случая – 3,6 %) в изхранването на обитателите на селището. Съобразно броя на запазените кости, при домашните животни преобладава говедото (51,23 %), следвано от дребните преживни (41,13 %), свинята е представена с малък брой кости – 3,94 %, а кучето с относително дял – 3,70 %. По изчисления минимален/приблизителен брой индивиди обаче на първо място са дребните преживни – овце и кози. Броят на индивидите им е значително по-висок от този на говедата. Това потвърждава направените изводи при анализа на предишните костни извадки и говори за едно относително примитивно животновъдно стопанство.

Технико-типологически и суровинен анализ на кремъчни артефакти

През 2007 г. от обект Ябълково – сектор Север, са добити и анализирани общо 502 броя кремъчни артефакта. В разгледаната извадка нараства процентното присъствие на дребните отломъци и люспи, които се свързват с етапите на прецизна подготовка и поправка на ядрата. Елементите на същинския дебитаж – пластини, пластинки и особено отломъци, също са многобройни. За първи път е регистрирана серия от резцови клинчета, индикиращи съответната техника. Необходимо да се уточни, че тя се прилага най-често при преработката на ретушираните сечива. Представителите на групите на ядрата, натуралните форми и ретушираните сечива са малко. Сред готовите оръдия следва да се спомене появата на междинни форми между стъргалки и пластини с напречно затъпяване, лющници и лющникови ядра. Друг нов момент е регистрирането на натурални отломъци и фрагменти, оформени чрез ретуш. През 2007 г., в сектор Север са установени седем нови за обекта суровинни разновидности на ахат, халцедон, опалхалцедон, яспис и флинт.

Литература:

Leshtakov et al. 2007: K. Leshtakov, N. Todorova, V. Petrova et al. Preliminary Report on the Salvage Archaeological Excavations at the Early Neolithic Site Yabalkovo in the Maritsa valley, 2000 – 2005 Field Seasons. – Anatolica, 33, 2007, 185 – 234.

№6. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ В С. БЕРСИН, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ

Веселина Вандова

През месец октомври 2007 г. екип на Регионален исторически музей Кюстендил проведе сондажни археологически разкопки в с. Берсин, община Кюстендил. Проучванията имат за цел да изяснят хронологията и стратиграфията на неолитното селище, регистрирано през 2006 г.

Данни за съществуването на антично селище в централната част на Берсин са публикувани през последната четвърт на XX в. (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 12). В резултат на проведените през 2006 г. теренни обхождания, в тази зона са намерени материали от ранния и късния неолит, късната античност (IV–VI в.) и ранното средновековие (X – XI в.) (Вандова, Спасов 2007, 596 – 597).

Обектът се ситуира върху тераса, разположена на десния бряг на Берсинска река, десен приток на Струма.

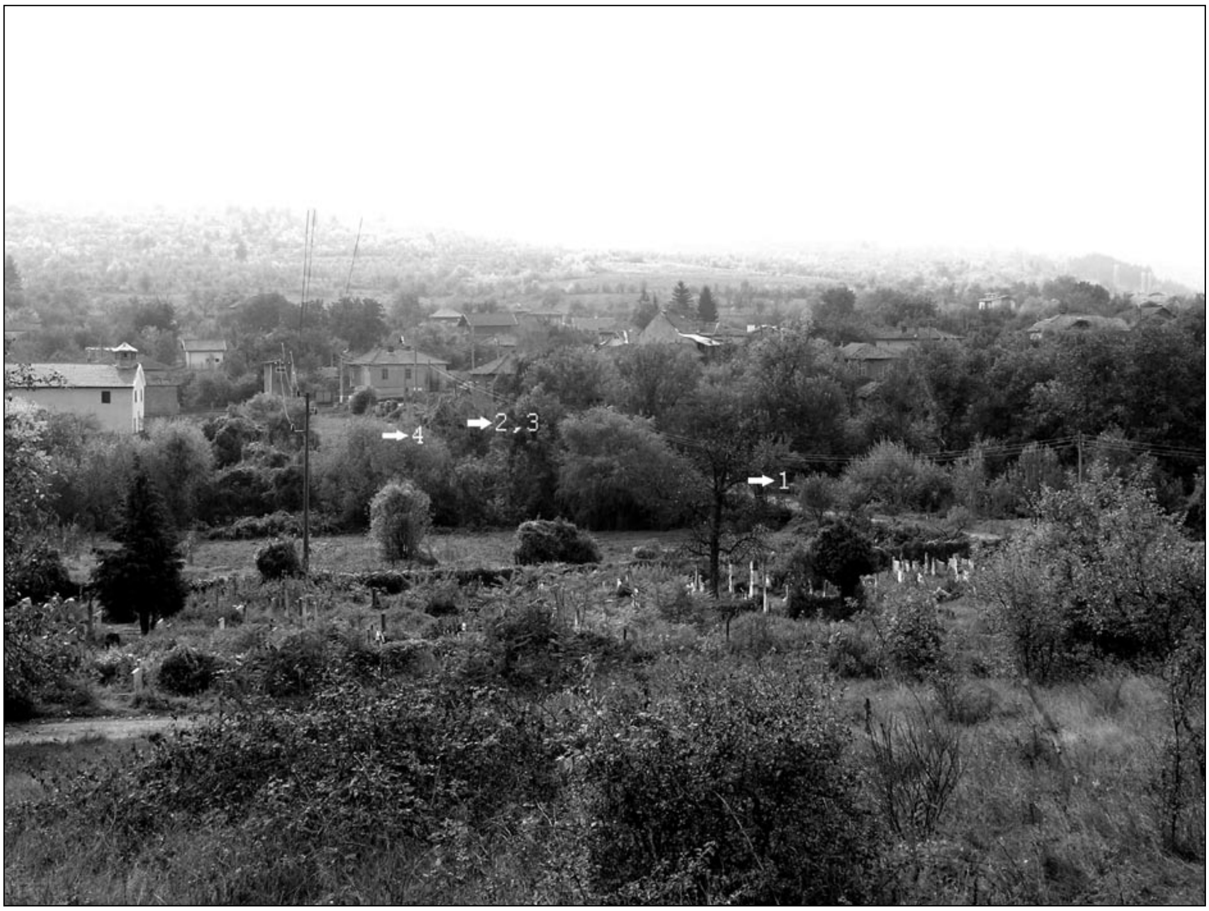

Обр. 1. Берсин, Кюстендилско. Поглед от север към обекта

Направени са четири сондажа с обща площ около 26 м^2 (Обр. 1). Тъй като неолитното селище се ситуира в плътно застроен район, се наложи сондажите да бъдат заложени извън границите на съвременните парцели – в зоната на уличната регулация и близо до брега на реката. Те имат правоъгълна форма и следните размери: №1 – 1,50 х 7,00 м; №2 – 1,20 х 5,50 м; №3 – 1 х 3 м; №4 – 1 х 6 м. Сондаж №1 се ситуира в близост до съвременния бряг на р. Берсинска. Сондаж №2 отстои на разстояние около 31 м югоизточно от него. Сондаж № 3 се намира на 1,50 м северно от №2. Сондаж №4 е разположен в двора на църквата, източно от сондажи № 2 и 3.

Дебелината на културния пласт в границите на изследваната площ е различна. В сондажи № 2 и 3 достига 1,20 – 1,40 м. В сондажи № 1 и 4 е проследен до 1,50 м, но не е достигната стерилна основа. Цялата проучена част от културния пласт в тези два сондажа, както и на дълбочина до 0,40 – 0,60 м в сондажи № 2 и 3, съдържа смесени материали – фрагменти от керамични съдове от ранния и късния неолит, късната античност, ранното средновековие и възрожденската епоха. Следващият в дълбочина пласт в сондажи № 2 и 3 съдържа основно раннонеолитни материали и има дебелина от 0,70 до 0,95 – 1,00 м.

В **сондаж №1** на дълбочина от 0,50 до 0,80 м беше достигнат слой баластра с максимална дебелина 0,40 – 0,50 м. Пластът под нея съдържа материали от античната и възрожденската епохи. Поради ограниченото време проучването в сондажа е прекратено без да е достигната стерилна основа.

В **сондаж №2** под хумусния слой се проследява пласт с кафяв цвят, съдържащ смесени материали от споменатите по-горе епохи. В следващите два пласта преобладават фрагментите от орнаментирани с бяла боя съдове. В единични случаи са представени съдове, рисувани с тъмночервена до червено-кафява или черна боя. В дълбочина следва пласт деструкции от опожарено жилище. Дебелината на деструкциите е около 0,15 – 0,20 м.

Жилището е нарушено от две ями и траншея, фиксирана на горното ниво на деструкциите. В границите на проучваната площ попада част от нея с дължина 2,55 м. Ширината ѝ е от 0,12 до 0,18 м.

Запазени са фрагменти от опалени глинени замазки от пода на жилището. Под тях е установен слой с жълтеникав цвят и дебелина около 1-2 см.

Част от отоплителното съоръжение на жилището е разкрита пред северния профил на сондажа. В източна и северна посока пещта продължава извън границите на проучваната площ. Югоизточната ѝ част не е запазена. Максималните размери на изследвания участък от основата на структурата в рамките на сондажа са 0,85 м х 0,87 м. Установяват се няколко последователни подови замазки на основата на пещта, с обща дебелина 3-4 см.

Проучването на сондажа в дълбочина продължи върху по-малка по размери площ, в централната му част. Стерилната основа е достигната на дълбочина 1,40 м.

В източната част на **сондаж №3** се попадна на съвременен канал, прокаран от частна къща към Берсинска река. Той стеснява значително изследваната в сондажа площ. *In situ* е запазен само малък фрагмент от глинена замазка с дебелина 8 см. Поради късните нарушения в този сондаж и факта, че той се ситуира в непосредствена близост до ръба на терасата, стратиграфските данни от неговото проучване не са сигурни.

В сондажи № 2 и 3 са изследвани частично няколко ями, по-голямата част от които остават извън рамките на проучваната площ.

В **сондаж №4**, на дълбочина 0,50 – 0,85 м, са разкрити плочести камъни, оформящи структури, които наподобяват конструкцията на гробни съоръжения. В подкрепа на предположението, че се касае за гробове е фактът, че на достигнатата дълбочина от 1,40 – 1,50 м в северната и южната част на сондажа културният пласт съдържа смесени материали от различни епохи.

Намерените при проучванията фрагменти от фини керамични съдове имат червена или кафява (с различни нюанси) ангобирана повърхност. Представени са предимно купи и паници. Украсата е рисувана с бяла боя (Обр. 2, 1 – 10). Застъпени са следните мотиви: хоризонтални редове от точки, зиг-заг линии, висящи триъгълници с конкавна основа; групи от успоредни прави линии; прави линии, рамкирани с точки; двойна стълбичка и пр. Украса от успоредни хоризонтални линии е нанесена върху разчленени столчета (Обр. 2, 8). Малък брой съдове са орнаментирани с тъмночервена до червено-кафява, кафява или черна боя (Обр. 2, 11-13). Застъпени са и фрагменти от съдове със сиво-черна до черна излъскана повърхност (Обр. 3, 1 – 5).

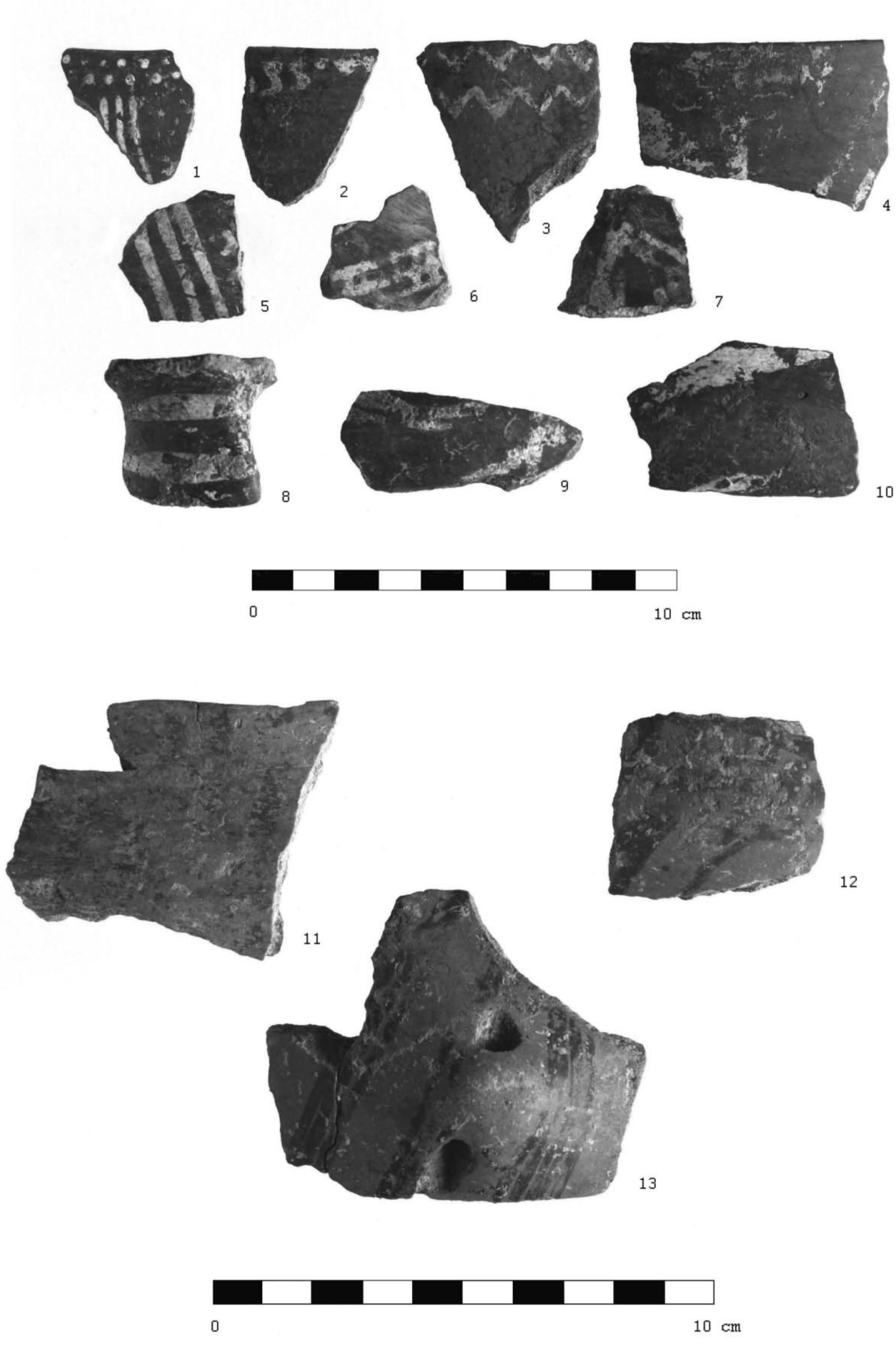
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
0
10 cm
11
12
13
0
10 cm

Обр. 2. Берсин, Кюстендилско. Фрагменти от керамични съдове с червена (с различни нюанси) ангобирана повърхност: 1 – 10 – рисувани с бяла боя; 11 – 12 – рисувани с тъмночервена до червено-кафява боя; 13 – с черна боя. Ранен неолит

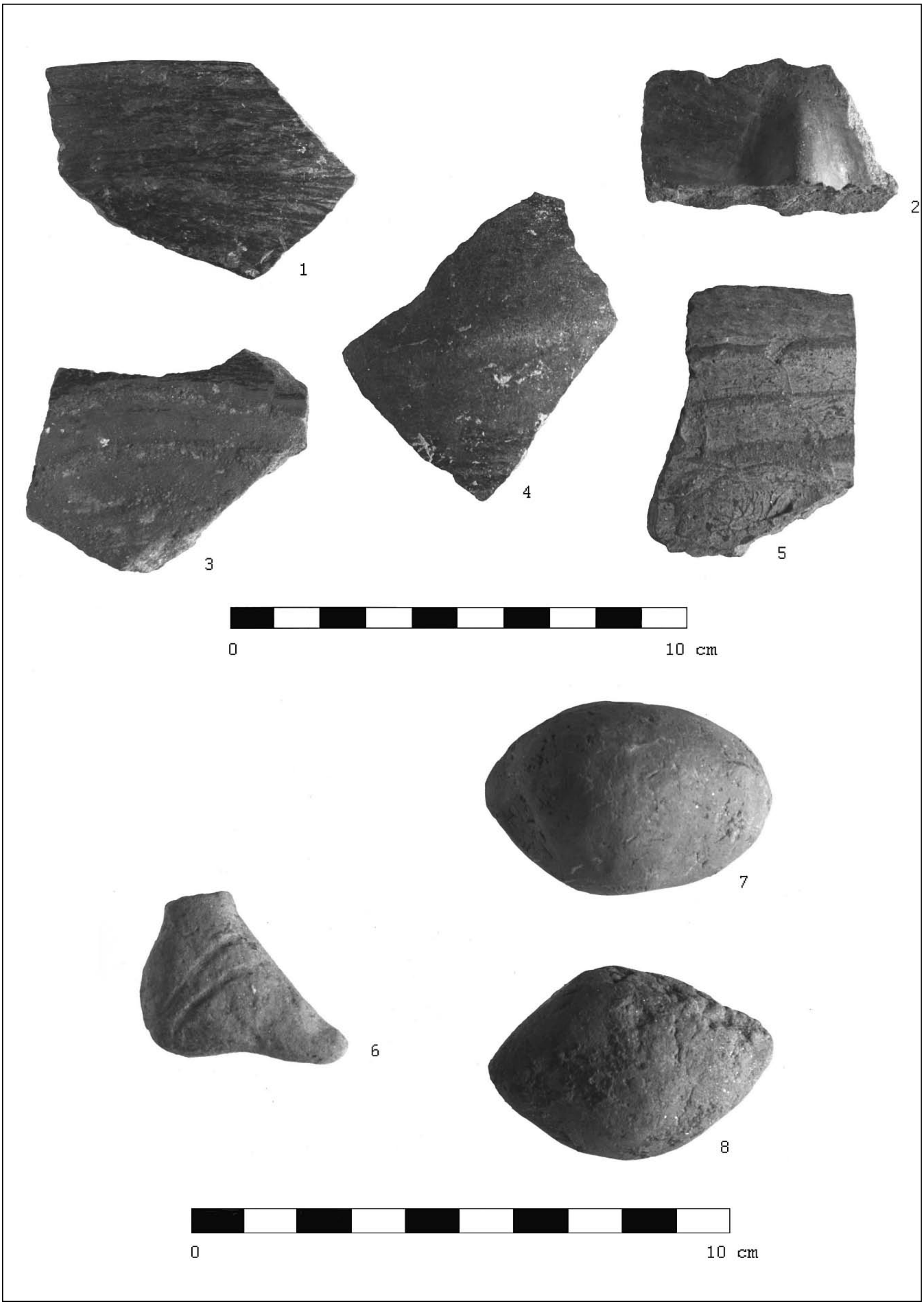
1
2
4
3
5
0
10 cm
7
6
8
0
10 cm

Обр. 3. Берсин, Кюстендилско: 1-5 – фрагменти от керамични съдове със сиво-черна до черна излъскана повърхност, късен неолит; 6-8 – находки

Съдовете, рисувани с бяла боя, имат най-точни паралели в хоризонтите с бялорисувана керамика във Ваксево. Добри аналогии на представените мотиви са установени в Ковачево, Невестино, Крайници, Прибой, Гълъбник и пр.

При проучванията са намерени керамични модели на зърно, фрагмент от керамична антропоморфна фигура, цели и фрагментирани керамични дискове със или без дупка (последните преобладават) (Обр. 3, 6 – 8) и др.

Литература:

Вандова, Спасов 2007: В. Вандова, Р. Спасов. Теренни обхождания в Кюстендилската котловина през 2006 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 594 – 597.

Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978: Цв. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слокоска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София, 1978.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ИЛИНДЕНЦИ, М. МАСОВЕЦ, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Малгожата Гребска-Кулова

Археологическите проучвания на раннонеолитното селище при с. Илинденци, м. Масовец се проведоха в периода 15.10.2007 – 09.11.2007 г. Финансирането им беше осигурено от Община Струмяни, а като работна ръка бяха използвани работници от програмата за временна заетост от с. Илинденци. Към екипа, за две седмици се присъедини Синтия Жолно, докторант в Парижки университет I – Сорбона.

Продължи проучването на квадрат А4. През този сезон беше почти изчерпан културният пласт в квадрата. Бяха проучени 3 пласта: IV, VI VI. В северната и южната част се стигна до материковата скала, която се появи на дълб. 0,30 – 0,50 м. Ясно се очерта едно голямо вкопаване с ширина около 2,00 м, ориентирано в посока изток-запад с леко отклонение на юг в източната страна. В тази ивица се намират основните структури, проучвани през тази година: ивицата камъни – стр. 39, подовите нива – стр. 38 и ямата – стр. 41.

В южната част на квадрата беше свален пласт от 10 см. Той е слабо наситен с керамика. Много добре се очертаха няколко вкопани структури: дупки от колове, ями и две траншеи. Очерта се редица от 6 дупки (стр. 44 – 49) покрай северния ръб на материковата скала. Те имат диаметър около 30-40 см и са доста плитки (до 5 см). В близост до източния профил има две дупки (стр. 50 и 51) с малки размери, диаметър до 12 см и със значително по- голяма дълбочина от предишните (над 10 см). В тази част, в ЮИ ъгъл се появи петно от бяла глина – стр. 57. Стр. 52 и 54 се оказаха траншеи с ширина 40 и 50 см. Те са перпендикулярни една спрямо друга и вероятно оформят СЗ ъгъл на постройка, която продължава под Ю и И профил. Към нея принадлежи стр. 57, интерпретирана като под.

Най-голям интерес представляват структурите, регистрирани във вкопаната ивица. Миналата година в СЗ ъгъл беше намерен под – стр. 38 от бели конкреции. Тази година се установи, че в тази част подовете продължават в дълбочина, където се разкриха няколко прослойки. Те са със средна дебелина 2 см и имат жълт цвят. Между тях има прослойки с дебелина до 6 см, съдържащи подредени чакълести камъни и тъмна пръст. На 0,50 м дълбочина в стр. 38 ясно се открояват две успоредни ивици от по-тъмна, пепелива пръст, които лежат върху пода (Обр. 1). Те са широки около 20 см. Едната от тях има кръгло отражение в западния профил. Ивиците са ориентирани И – З с леко отклонение на юг и имат дължина 1,60 м. Най-вероятно това са следи от дървени греди.

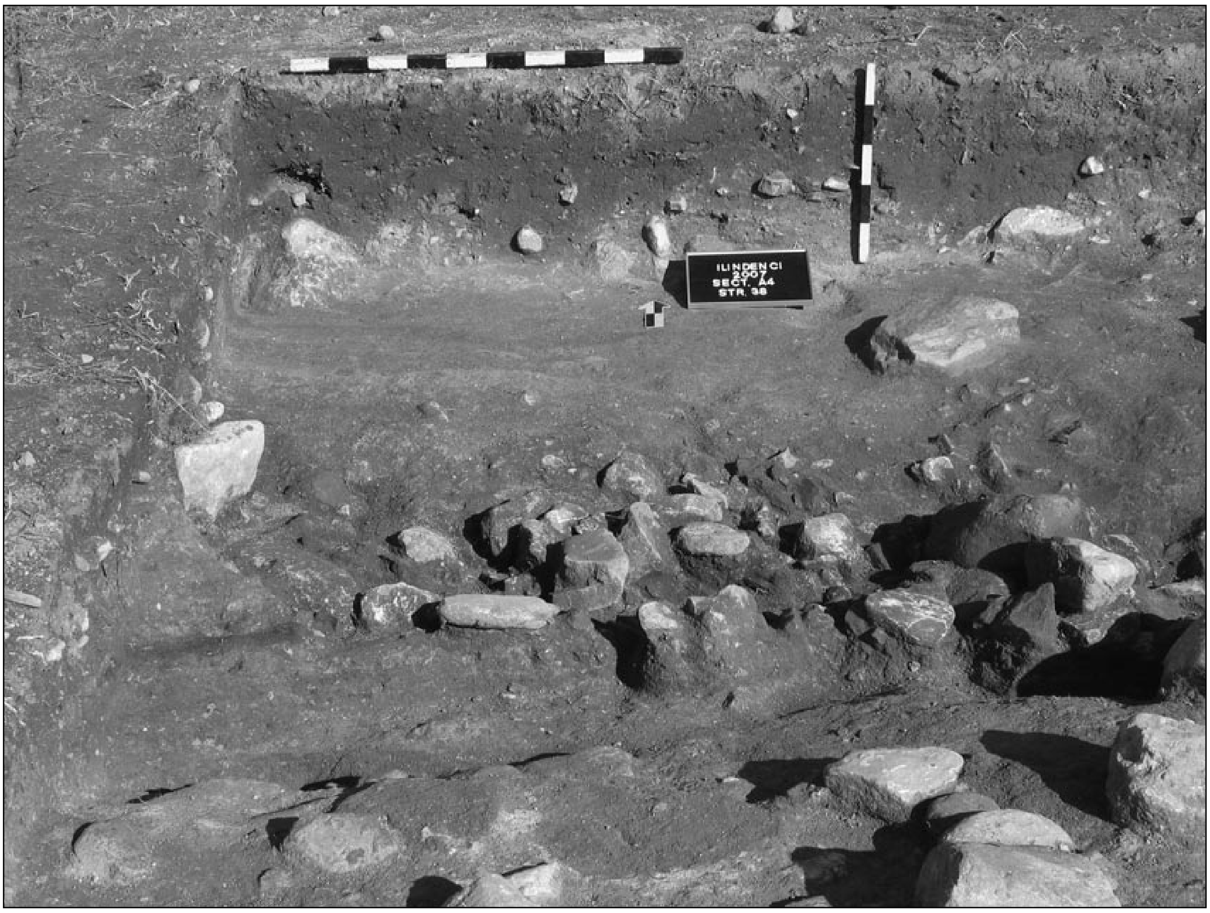

Обр. 1. Илинденци, м. Масовец. Подова настилка (стр. 38) със следи от дървени греди

Подобни следи бяха намерени и в сондаж 1. На изток от стр. 38 бяха разкрити две подови замазки, направени от силно трамбована глина. Горната замазка е по-сива, докато долната е по-жълтеникава. Замазките са частично унищожени в източната част от яма (стр. 41), която изцяло беше проучена тази година. От юг подовете са ограничени от ивица камъни – стр. 39, широка 0,80 м – 1,00 м. Три нива от това съоръжение бяха демонтирани тази година. Камъните показват известно подреждане, като в южната периферия има предимно големи камъни подредени в права линия, докато откъм северната страна преобладават дребните чакълести камъни, много старателно подредени. Между тях има и фрагменти керамика. Камъните от юг не стигат до северния ръб на материковата скала, където е оставена ивица от около 50 см, запълнена само с пръст. На дълбочината 0,60 м в тази част ясно пролича една траншея с ширина 50 см, успоредна на северния ръб на материковата скала. В източната ѝ част бяха намерени няколко дупки от колове с малък диаметър. Стигна се до дълбочина 0,70 см от сегашното ниво на терена. Камъните продължават в дълбочина, но са по-големи и се намират в центъра на голямо вкопаване.

Проучваните археологически структури принадлежат на постройки. Наличието на подовите нива ни дава основание да предположим, че в северната част на квадрата е имало две къщи. Южните части на двете къщи са изградени върху вкопана част широка 2,00 м и дълбочина повече от 0,70 м. Вкопаната структура не е изчерпана до края. Къщите са ориентирани по посоките на света. Най-вероятно е имало две фази на развитието им. В по-ранната фаза, южната стена е изградена вътре във вкопаната част и се допира до материковата скала. От север е укрепена с камъни и това обяснява наличието на по-големите камъни покрай тази линия. Чакълестите камъни в северната част пък по-скоро принадлежат към конструкцията на подовете. В по-късен период южните стени на къщите са преместени на юг и са построени върху по-високата част. Към този период принадлежат дупките от колове намерени отгоре, покрай вкопаването. Остатъците

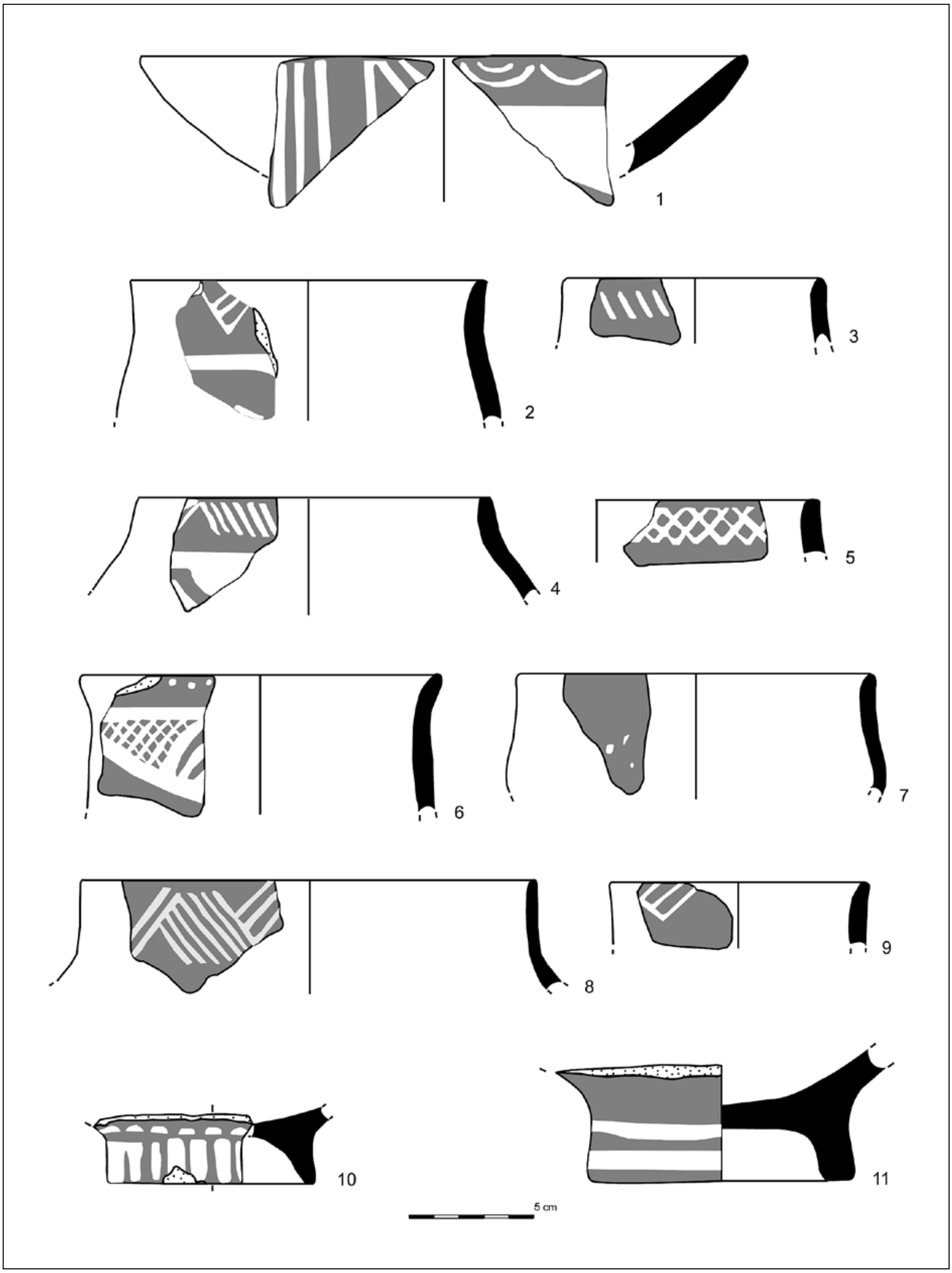
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
5 cm

Обр. 2. Илинденци, м. Масовец. Бялорисувана керамика. М. 1:2 от третата къща във вид на две траншеи (стр. 52 и 54) и подова замазка (стр. 57) са намерени в ЮИ ъгъл на квадрата.

В стратиграфско отношение най-късна е ямата – стр. 41, която е разрушила и стр. 39 и стр. 38 в източната част. Анализът на западния профил показва, че каменната ивица – стр. 39 – не е еднородна. Тя има една част, която е свързана със строежа на къщите, но има и по-късна част, която частично е разрушила подовете.

Археологическите материали и предимно фрагментите с бяло рисувана керамика (Обр. 2), се отнасят към по-късната фаза на ранния неолит в долината на Средна Струма, регистрирана в Ковачево Ic и Id (Lichardus-Itten et al. 2002, Pl. 12, 13). Находките са малобройни. Представени са предимно от гладилки, направени от стени на съдове, няколко каменни сечива и една глинена фигурка с дълга цилиндрична шия завършваща с два рогови израстъка.

Проучванията имат важен принос към изследването на раннонеолитната култура в южната част на Средна Струма. Те дават възможност за прецизни наблюдения относно архитектурата, характера на материалната култура и механизмите на миграционните процеси в региона по време на ранния неолит.

Литература:

Lichardus-Itten et al. 2002: M. Lichardus-Itten, J.-P. Demoule, L. Perničeva, M. Grebska-Kulova, I. Kulov. The Site of Kovačevo and the Beginnings of the Neolithic Period in Southwestern Bulgaria. The French-Bulgarian excavations 1986 – 2000. – In: M. Lichardus-Itten, J. Lichardus et V. Nikolov (Eds.). Beiträge zu jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, vol. 74. Bonn, 2002, 99 – 163.

№8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8142/8143 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Петър Лещаков, Димитър Недев

Проучването на обект УПИ 8142/8143 в м. Буджака, гр. Созопол, бе реализирано в периода 22.10 – 07.11.2007 г. от Петър Лещаков (НАИМ – БАН), (научен ръководител) и Димитър Недев (ИМ – Созопол) (заместник ръководител). Членове на екипа са: Илиян Петракиев (РИМ – Велико Търново), Маргарита Люнчева (ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“) и н. с. д-р Петя Пенкова (НАИМ – БАН).

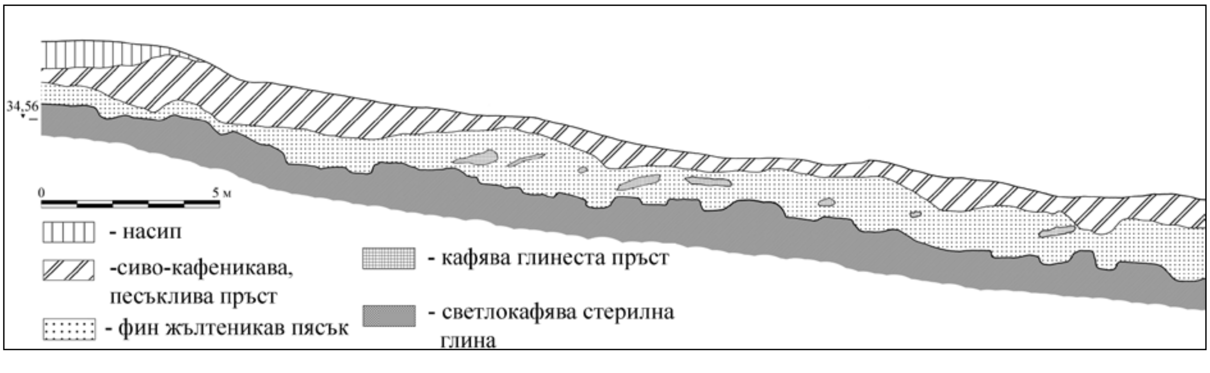
34,56
0
5 м
- насип
-сиво-кафеникава, песъклива пръст
- фин жълтеникав пясък
- кафява глинеста пръст
- светлокафява стерилна глина

Обр. 1. Късмонеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8142/8143. Източен профил

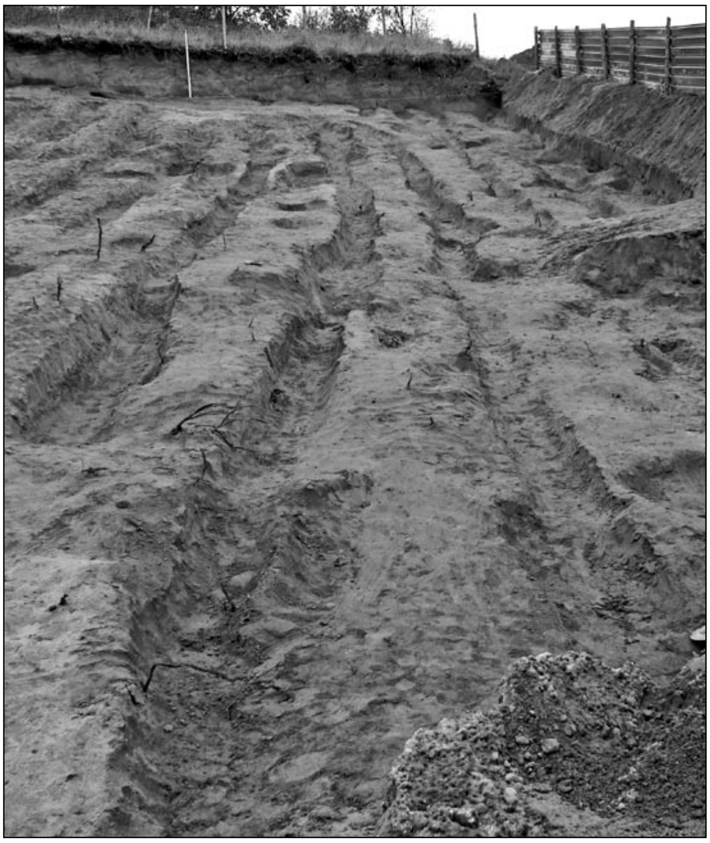

Обр. 2. Късноneолитно селище Буджака. Обект УПИ 8142/8143. Антични траншеи

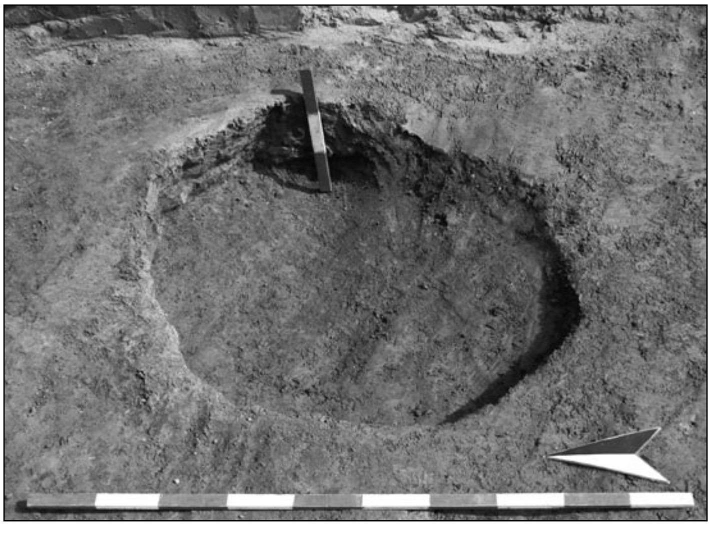

Обр. 3. Късноneолитно селище Буджака. Обект УПИ 8142/8143. Яма с опалени стени от късния неолит

Разкопките имаха авариен характер и се наложиха поради строителството на частни сгради от фирма ГМ Строй ООД.

Обектът е разположен в югозападната част на полуостров Буджака, източно от УПИ 8038, където през пролетта бе проучена част от късно-неолитно селище. Строителното петно се намира върху долната част на склон с южно-югоизточно изложение. Проучваният парцел има неправилна правоъгълна форма с размери 28 м (С – Ю) на 39 м (И – З) и площ около 1 дка.

Върху цялата площ на имота преди започването на разкопките с цел строителство е бил отнет пласт с дебелина между 0,40 м (в южната част) и 2,50 м (в северната). В северната по-висока половина е достигната стерилната основа. В профилите бе установена следната стратиграфия (Обр. 1):

– пласт от нехомогенна пръст – насип

– пласт от сиво-кафява силно песъклива пръст с дебелина 0,50 до 1,00 м (орница)

– пласт от фин жълтеникав пясък с дебелина от 0,40 до 0,90 м.

След почистването на останалата част от пясъчния пласт бяха регистрирани 13 частично или изцяло запазени траншеи (Обр. 2). Те са с ориентация изток – запад. Дължината им според степента на запазеност варира от 2 до 36 м. Те имат ширина 0,45 – 0,80 м и дълбочина 0,20 – 0,40 м в стерилния терен. Разположени са успоредно една на друга на разстояние между 0,45 и 1,20 м (средно 0,70 – 0,80 м). Запълнителят им е фин жълтеникав пясък. В него се открива малко количество антична керамика.

Предполагаме, че функцията на откритите траншеи е сходна с тези от обектите УПИ 8038 и УПИ 8165. В нашата научната литература засега липсват публикации за подобен род съоръжения. Най-близки паралели откриваме с подобни съоръжения от Англия, които са интерпретирани като лозя от римския период (Brown and all 2001, 745 – 757).

В проучвания участък не беше регистриран пласт от неолита. Открита бе само една яма (Обр. 3). Тя е разположена в най-източната част на обекта, непосредствено до профила. Формата ѝ е елипсовидна с размери 0,78 х 0,83 м и дълбочина 0,20 – 0,22 м. Стените на ямата са обмазани с глина с дебелина 3-4 см и са добре изпечени в горната си част. По дъното обмазката е слабо запазена. Две подобни вкопани структури бяха открити през пролетта в съседния обект УПИ 8038. Ямата е запълнена с кафяво-червеникава глинеста пръст, в която се открива голямо количество дребни парчета отухлена замазка, въглени и малко керамични фрагменти. Керамиката е силно фрагментирана и обезличена, но позволява структурата да бъде отнесена най-общо към периода на късния неолит. Въпреки че по време на разкопките в близост до нея не бяха открити следи от други съоръжения, тази структура засега може да се интерпретира като зърнохранилище, подобно на проучените две такива в съседния разкопан участък.

При извършените проучвания бе установено, че праисторическият обект не продължава на изток от пътя между УПИ 8038 (проучен през пролетта) и настоящия. Това дава ясни индикации за източната граница на къснонеолитното селище Буджака и в бъдеще ще позволи изясняването на общата му площ.

Литература:

Brown and all 2001: A. Brown, I. Meadows, S. Turner, D. Mattingly. Roman vineyards in Britan: stratigraphic and palynological data from Wollaston in the Nene valley, England. – Antiquity, 75, 2001, 745 – 757.

№9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8165 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Петър Лещаков, Мирослав Класнаков, Татяна Стефанова

Проучването на обект УПИ 8165 в м. Буджака, до гр. Созопол, бе реализирано в периода 28.09 – 07.10.2007 г. от Петър Лещаков (НАИМ – БАН), Мирослав Класнаков (РБМ) и Татяна Стефанова (НАИМ – БАН).

Разкопките на този обект имаха спасителен характер и се наложиха поради строителството на частни сгради от фирма Фиоре Индъстриз ЕООД.

Урегулиран поземлен имот 8165 се намира в югозападната част на полуостров Буджака. Разположен е в южния край на високата морска тераса между стария асфалтов път за гр. Созопол и УПИ 8038, в което през пролетта бе проучено част от открито неолитно селище. Той има неправилна издължена правоъгълна форма.

Преди започването на разкопките, на цялата площ на имота (ок. 750 м^2) е бил отнет слой с дебелина от 0,20 (в западната част) до 1,30 – 1,40 м (в източната). Видими нарушения на културния пласт не бяха регистрирани.

По цялата дължина на строителното петно бяха заложени четири сондажа с обща площ 65 м^2. При проучванията бе установено, че в запазената си част обекта има следната стратиграфия (Обр. 1):

– пласт от сиво-кафява, силно песъклива пръст с дебелина 0,70 – 0,90 м. Той вероятно е образуван вследствие на дългогодишната селскостопанска обработка на терена (лозови насаждения) и представлява орница.

– пласт от фин жълтеникав пясък с дебелина от 0,50 м (в западната част на обекта) до 2,70 м (в най-източната). В него се откриват морски миди, охлюви и малко количество керамика на колело от античността. Някои от фрагментите са с много добре загладени ръбове вследствие на воден транспорт. Образуването на този пласт все още не е изяснено. Към него принадлежат и регистрираните седем траншеи с правоъгълна форма. Те имат дължина от 1,00 до 2,10 м, ширина

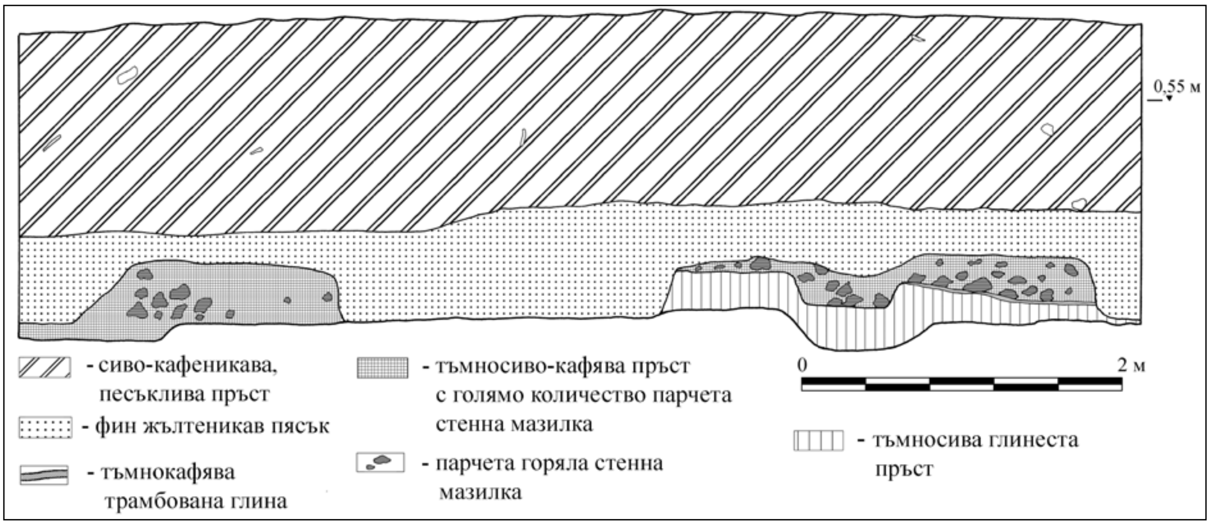
0,55 м
- сиво-кафеникава, песъклива пръст
- фин жълтеникав пясък
- тъмнокафява трамбована глина
- тъмносиво-кафява пръст с голямо количество парчета стенна мазилка
- парчета горяла стенна мазилка
0
2 м
- тъмносива глинеста пръст

Обр. 1. Неолитно селище Буджака. Обект УПИ 8165. Сондаж 1 – северен профил

0,50 – 0,75 м и дълбочина 0,20 – 0,35 м. Ориентирани са изток-запад по дългата си ос и са вкопани в неолитния пласт и вероятно в долната част на пясъчния. Подобни са разкрити и при проучването на обект УПИ 8038. Засега предполагаме, че представляват останки от лозе, което с определени условности можем да отнесем към периода II – IV в. н. е.

– тъмносиво-кафяв глинест пласт с дебелина 0,10 – 0,40 м. В него се откриват културни останки от къснонеолитното селище, разположено в тази част на полуостров Буджака.

В сондаж 1 (заложен в най-западната част на имота) бе разкрита част от опожарено жилище. След отнемането на пясъчния пласт, в западната част на изкопа, бе разкрито ниво от масивни по-слабо или добре изпечени стенни мазилки (Обр. 2). Дебелината му е 0,15 – 0,20 м. То е нарушено от вкопаните в него три антични траншеи. Парчетата от стената имат дължина до 0,18 – 0,20 м и дебелина 5-6 см. Повечето от тях лежат с лицевата част нагоре. По вътрешната им страна са регистрирани отпечатъци от плет с дебелина на пръчките 1-2 см, а върху един фрагмент – отпечатък от цепено дърво.

Покрай източната периферия на нивото с деструкции бе разкрита траншея. Тя е с ориентация север – юг. Дължината ѝ е 2,80 м, а ширината – 0,40 м в северната и 0,50 м в южната част. По дъното ѝ не бяха установени следи от дупки от колове. На 0,25 м от северния ѝ край бе проучена кръгла яма с диаметър 0,70 м и дълбочина 0,25 м. На дъното ѝ бе разкрита дупка от кол със сравнително голям диаметър (0,25 м) и дълбочина (0,57 м от нивото на регистриране на ямата). Това недвусмислено показва, че ямата е част от конструкцията

Обр. 2. Неолитно селище Буджака. Обект УПИ 8165. Жилище 2 – ниво на деструкциите

на стената и в нея е бил поставен носещ ъглов или среден кол на жилището. При проучването бе установено, че стените са изградени чрез колове, разположени на голямо разстояние един от друг и плет обмазан с глина. Долната част на плета вероятно е била закрепена в плитката (0,10 – 0,15 м) траншея, която маркира източната стена на постройката. Подът представлява трамбована тъмнокафява, глинеста пръст с дебелина 3-4 см. Той следва естествената денивелация на терена с посока юг – югоизток. Върху него на места бяха разкрити малки петна от сиво-черна изпечена глина със следи от растителни примеси, която вероятно е част от таван или покрив. До южния край на траншеята бе почистено струпване от 11 средноголеми камъка, няколко от които фрагменти от хромели. Функцията на тази структура не бе изяснена в процеса на проучване. Други части от интериора на постройката не бяха регистрирани (Обр. 3). В жилището бяха открити много малко археологически материали, което затруднява неговото по-точно датиране. Като техника на изграждане то има абсолютно точни сходства с проученото в съседния обект (УПИ 8038) жилище 1. Подобно на него, вероятно преди изгарянето му или по-рано, е бил изнесен почти всичкият инвентар. Откритото малко количество силно фрагментирана керамика не позволява жилище 2 да бъде точно датирано, но на базата на някои технологични и декоративни характеристики то най-общо може да бъде отнесено към късния неолит.

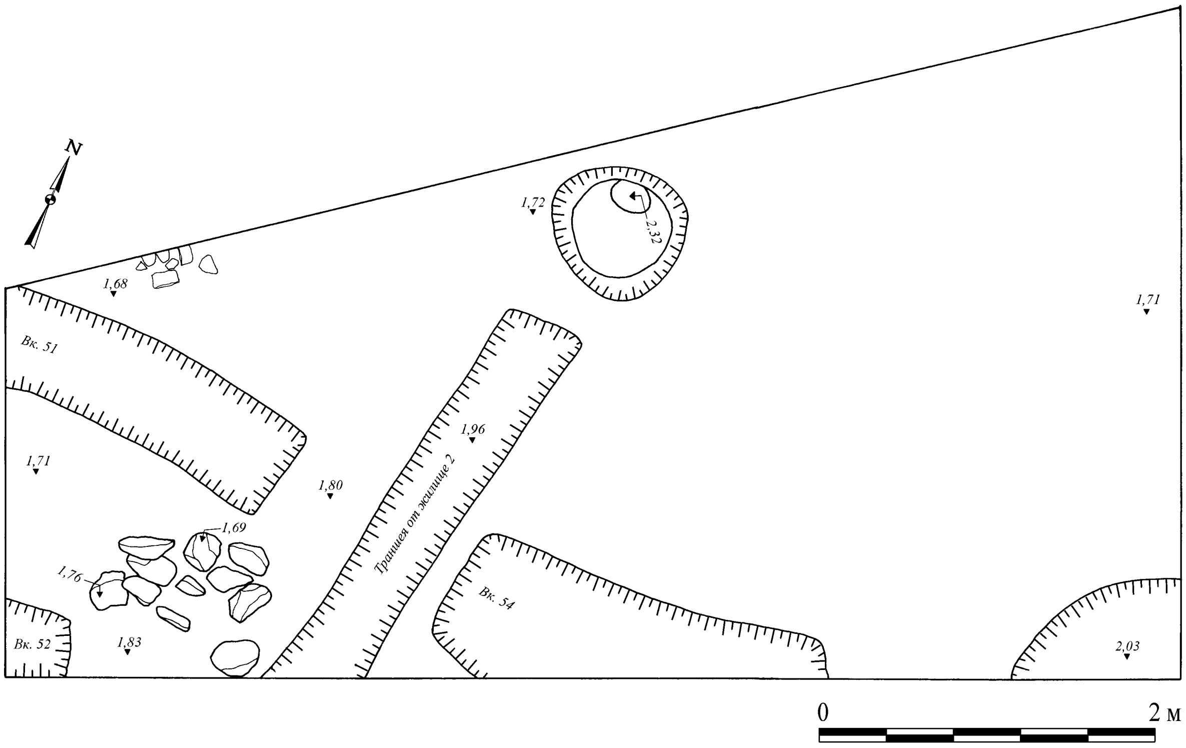

Обр. 3. Неолитно селище Буджака. Обект УПИ 8165. Жилище 2 – подово ниво

Под пода на къснонеолитното жилище бе проучено още едно ниво от тъмносива глинеста пръст, с дребни въглени и малко количество къснонеолитни керамични фрагменти. В него не бяха открити архитектурни останки.

В сондажи 2 и 3 (разположени на изток от първия) неолитният пласт постепенно изтънява, а в сондаж 4 напълно изчезва. Там дебелината на пясъчния пласт е 2,70 м и върху стерилната основа се откриват само отделни парченца мазилка и въглени. Предполагаме, че в най-източната част на проучвания обект, през неолита е съществувало плитко дере/овраг, отвеждащо атмосферните води към ръба на терасата, което по-късно е било изцяло запълнено от акумулационните процеси.

От проведените археологически разкопки стана ясно, че неолитното селище продължава в южна посока и вероятно достига до ръба на сегашната висока морска тераса. Проучената, макар и сондажно зона допълва наблюдението, че в неолитния пласт са налице най-малко две нива и че гъстотата на застрояване в селището е ниска. Придобитите материали от проучването на обекта са сравнително оскъдни, но са направени нови наблюдения относно планиграфията на селището и техниката на строеж, използвана за изграждане на жилищата.

№10. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8038 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Петър Лещаков, Мирослав Класнаков

Проучването на обект УПИ 8038 в м. Буджака, гр. Созопол, бе реализирано в периода 13.04 – 19.05.2007 г. от Петър Лещаков (научен ръководител) и Мирослав Класнаков (заместник-ръководител). Членове на екипа са: Илиян Петракиев (РИМ – Велико Търново), д-р Петя Пенкова (НАИМ – БАН), Татяна Стефанова (НАИМ – БАН), Любен Лещаков (СУ „Св. Климент Охридски“), Георги Гошев (НАИМ – БАН).

Първите находки от това селище са известни още от началото на XX в. В. Миков споменава за няколко каменни оръдия, открити в м. Солинария (Миков 1925, 239). За начало на проучването на неолитния обект може да се приеме регистрирането на няколко вкопани структури в разположения на север от УПИ 8038 имот, проучван през 2005 г. от д-р Красимир Ников (НАИМ – БАН) и Димитър Недев (АМ – Созопол). Там са разкрити четири ями, които най-общо са отнесени към неолита (Панайотова и др. 2006, 242).

Неолитното селище се намира на 2,5 км югоизточно от гр. Созопол, в м. Буджака. То е разположено върху висока морска тераса с денивелация на юг – югоизток и надморска височина 20 – 35 м. Площта му засега не е установена със сигурност, но вероятно надхвърля 20-25 дка.

Проучването на обект УПИ 8038 имаше авариен характер и се наложи поради строителството на ваканционно селище предприето от фирма Британия Инвестмънт ООД. Разкопките бяха ограничени в два изкопа, направени от строителите за изграждането на Блок 4 и басейн с мокър бар и ресторант. Те имаха обща площ около 600 м^2. В тях, с цел строителство е отнет пласт с дебелина от 1,50 м в северозападната част до 2,30 м в югоизточната. В профилите на изкопите бяха разграничени три пласта. Най-горният представлява насип от пръст и строителни материали с дебелина 0,20 – 0,50 м. Следващият е кафяво-сива, силно песъклива пръст с дебелина 0,30 – 0,50 м, а най-долният е фин жълтеникав пясък, в който се откриват морски раковини и фрагменти от керамика на колело.

Извършеното геоморфоложко изследване от екип с ръководители проф. Георги Балтаков и доц. Росица Кендерова (СУ „Св. Климент Охридски“) установи, че натрупаният пясъчен пласт, в който се откриват счупени огладени черупки от раковини и фрагменти от антична керамика с различна степен на огладеност, има морски характер. Според тях този процес може да се обясни с активната тектоника на разглеждания район.

При достигането на горното ниво на неолитния пласт бяха регистрирани 50 вкопавания с правоъгълна форма и запълнител от фин жълтеникав пясък. Те са разположени в успоредни редици приблизително ориентирани по оста изток – запад. Дължината им варира от 1,00 до 3,50 м, ширината от 0,50 до 1,00 м, а дълбочината от 0,20 до 0,70 м. В запълнителя им се откриват дребни находки и фрагменти от античността. Засега тези структури са интерпретирани като останки от лозе с евентуална датировка II – IV в. н. е.

Неолитният пласт бе установен в цялата площ на двата сондажа. Той е с дебелина от 0,30-0,40 м в северната част на разкопаната зона до 0,50 – 0,60 м в южната (Обр. 1).

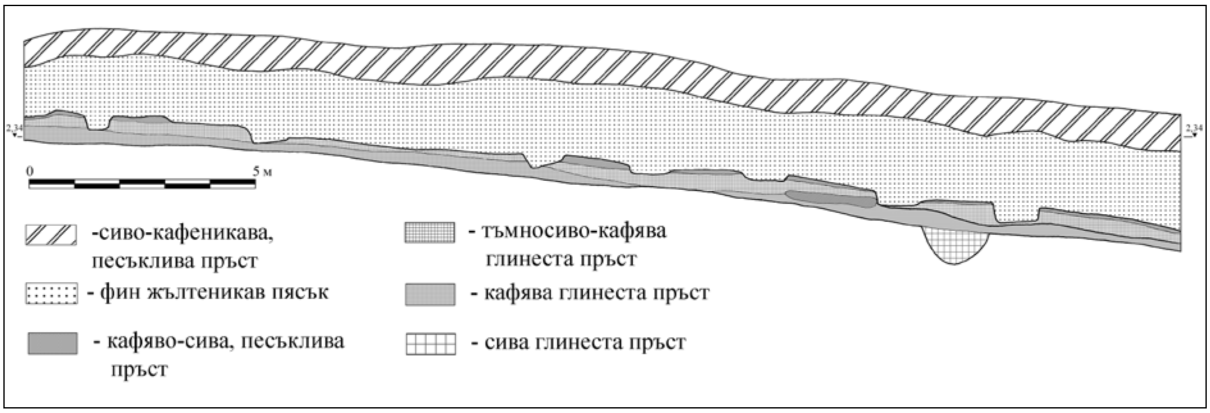
2,34
2,34
0
5 м
-сиво-кафеникава, песъклива пръст
- фин жълтеникав пясък
- кафяво-сива, песъклива пръст
- тъмносиво-кафява глинеста пръст
- кафява глинеста пръст
- сива глинеста пръст

Обр. 1. Къснонеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8038. Сондаж Блок 4 – източен профил

В сондаж Блок 4 бяха разкрити три частично запазени пещи и едно елипсовидно каменно съоръжение, а в сондаж Басейн две. Те имат правоъгълна или подковообразна форма със заоблени ъгли и размери 1,10 – 1,20 м на 0,85 – 0,90 м. Ориентирани са север – юг по дългата ос, с отвор от юг. При проучването им бе установено, че имат от 3 до 5 замазки. Те са изградени върху стерилния терен или върху натрупания тънък неолитен пласт. За съжаление не бе установена връзката им с дадени неолитни постройки. Може да се предположи, че са принадлежали към неустановени паянтови постройки.

До две от пещите в първия сондаж бяха регистрирани малки ями. Те имат неправилна кръгла форма с диаметър 0,80 – 0,90 м и дълбочина 0,30 м. Горната част на стените им е обмазана с глина с дебелина 0,03 – 0,04 м и добре изпечена. Засега ги интерпретираме като зърнохранилища. Тази хипотеза е подкрепена и от археоботаничните проби, взети от тях.

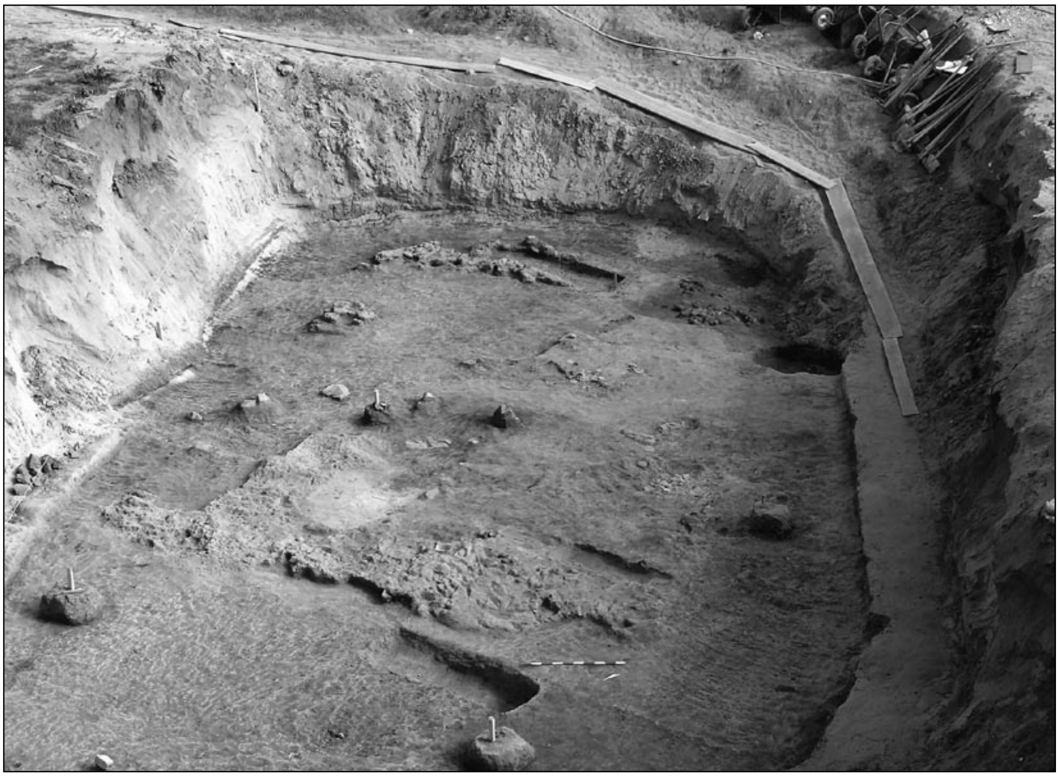

Обр. 2. Къснонеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8038. Жилище 1 – общ план

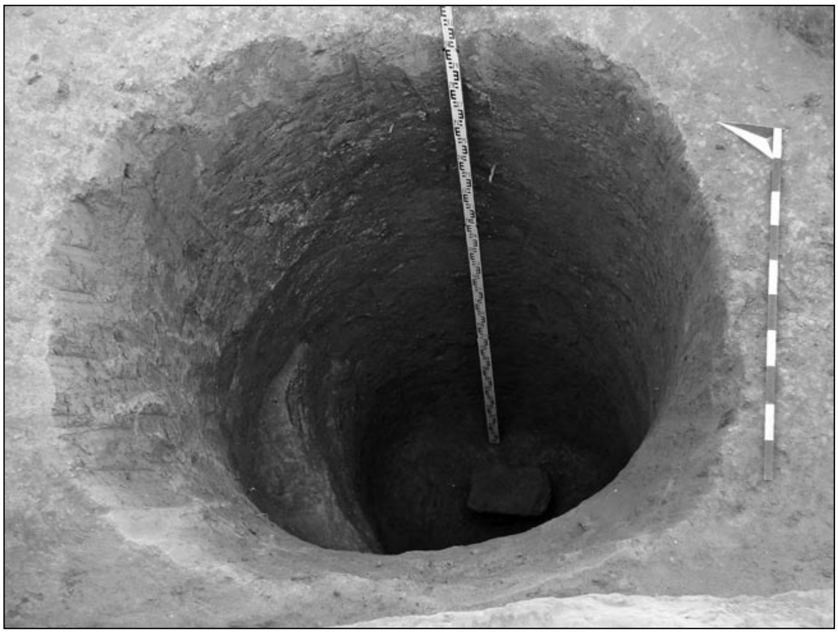

Обр. 3. Къснонеолитно селище Буджака. Обект УПИ 8038. Яма 12 – поглед от запад

В южната част на сондаж Басейн бе разкрито изгоряло жилище (Обр. 2). То попада в кв. D_2/ D_3, E_2/E_3. Части от деструкциите му се откриват и в кв. F_2/F_3. Петното от отухлени стенни мазилки е с размери 7,00 м (И – З) на 8,50 м (С – Ю). Дебелината им е 0,15 – 0,20 м. Жилището е частично нарушено от античните траншеи, а югозападният му ъгъл попада извън проучваната площ. Стените му са много слабо запазени. Открита е малка част от северната с дължина 0,60 м, дебелина 0,10 – 0,12 м и височина 0,13 м. Те са изградени от колове, разположени на голямо разстояние и плет. В северозападния ъгъл на постройката бе проучен ъгловият кол, който е положен в яма и укрепен с камъни. В северната му част бяха открити пещ, изградено на място зърнохранилище и преносима подница. Пещта е с подковообразна форма и ориентация север – юг. Размерите ѝ са 1,70 х 1,30 м. Входът ѝ е от южната страна. Регистрирани бяха две подови замазки. Северозападно от нея е разположено зърнохранилището, което има диаметър 0,47 м. На югозапад от него бе разкрита част от преносимо съоръжение с правоъгълна форма, заоблени ъгли и нисък перваз.

Подът на жилището е слабо запазен. Представлява петна от слабо изпечена глина с тъмносив цвят. На места е регистриран само по лежащите върху него съоръжения и керамични фрагменти. В постройката беше открита малко количество керамика – една цяла форма и няколко фрагментирани съда.

В двата проучени сектора бяха регистрирани и проучени общо 28 ями. Те имат кръгла, овална или неправилна форма. Вкопани са на дълбочина от 0,20 до 3,00 м в стерилната глина (Обр. 3). Част от тях могат да бъдат интерпретирани като боклучни или строителни. Другите имат съвсем различни характеристики. В запълнителя им се открива по-голямо количество керамика, камъни – задължително няколко парчета от хромели, цяло или фрагментирано оръдие от рог и голямо количество едри животински кости – често срещани са кучешките.

При проучването на неолитния пласт бяха открити 107 находки. Те включват каменни оръдия на труда (чукалки, брадви и тесли), оръдия и накити от кост, дребни находки, кремъчни артефакти, и един пандантив от медна руда (малахит ?). Освен него в неолитния пласт бяха открити още три необработени парчета руда.

Кремъчната колекция[1] е представена от 187 броя кремъчни артефакти и включва отломъци, типологически оръдия, неопределяеми фрагменти и малко количество ядра и пластини. Сред ядрата доминират натуралните форми с опит за директна експлоатация. Всички елементи на дебитажа са добити от едноплощадкови ядра, най-често с посредник и в единични случаи чрез твърда чукалка или натиск.

Добивани са отломъци и по-рядко пластини и пластинки. В ансамбъла отчетливо доминират лющниците. По слабо са представени ретушираните пластини, отломъци, стъргалки, комбинирани оръдия, оръдия с надлъжно затъпяване и сегменти. В колекцията са установени девет суровинни разновидности, чийто произход може да се свърже с Източна Стара планина.

---

[1] Кремъчният комплекс е изследван от д-р Радка Златева-Узунова.

Сред откритите растителни останки[1] от култивирани растения преобладават еднозърненка, плевест ечемик, леща, уров и секирче. Интерес представлява находката на семе от лен, който вероятно е бил използван като маслодайно растение. Плевелите са представени от кощрява, овсига, пиперче и див ечемик. Открити са още семена от киселец и някой диви плодове като дрян и дива ябълка/круша.

Изследваната колекция от животински кости[2] включва 2406 фрагмента и цели кости. Те принадлежат на домашни животни, диви бозайници, птици и риби.

Съотношението между домашните и диви бозайници е 94 % : 6 % по брой на костите и 83 % : 17 % по брой на определените индивиди. Очевидно основна роля в изхранването на неолитното население от този обект играе животновъдството, а ловът и риболовът имат спомагателни функции.

Домашните бозайници са представени от всички характерни за епохата форми – говедо, дребни преживни (овце/кози), домашна свиня и куче.

Останките от диви животни включват: благороден елен, дива свиня, тур, див заек, елен лопатар и дива котка. Птиците са представени само от диви форми – пеликан, гмурец, зеленонога водна кокошка, корморан и др. Сред рибите интерес представлява откриването на прешлен от риба тон. Подобен е известен и сред археозоологическите останки от халколитното селище край Созопол.

Направените археологически проучвания на неолитното селище Буджака дават първите сведения за материалната култура на неолитното население, обитавало Южното Черноморие през втората половина на VI хил. пр. Хр. Откритата при разкопките керамика показва един своеобразен облик, различаващ се от този в Тракия. Някои нейни черти позволяват селището да бъде синхронизирано с първата половина на периода Караново IV.

Литература:

Миков 1925: В. Миков. Разкопки при Созопол. – Известия на Българския археологически институт, 3, 1925, 236 – 241.

Панайотова и др. 2006: К. Панайотова, Д. Недев, К. Ников, М. Гюзелев. Спасителни проучвания на некропола на Аполония. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 242 – 246.

№11. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КЪСНОНЕОЛИТНО ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ЛЮБИМЕЦ – ДАНА БУНАР 2

Васил Николов, Виктория Петрова, Петър Лещаков, Елка Анастасова, Недко Еленски, Стоилка Игнатова, Камен Бояджиев, Десислава Такорова, Маргарита Люнчева, Мирослава Доткова

Спасителните археологически проучвания на късонеолитно ямно светилище Любимец-Дана бунар 2 са проведени през периода 13.05.2007 – 30.07.2007 г. под ръководството на проф. В. Николов и н. с. д-р В. Петрова.

Причина за спасителните разкопки е незаконното разрушаване на централната част на светилището от машините на Фонд РПИ.

---

[1] Археоботаничният анализ на пробите от обект УПИ 8038 е направен от д-р Елена Маринова.

[2] Анализът на животинските костни останки е извършен от ст. н. с. д-р Николай Спасов (НПМ-БАН) и д-р Николай Илиев.

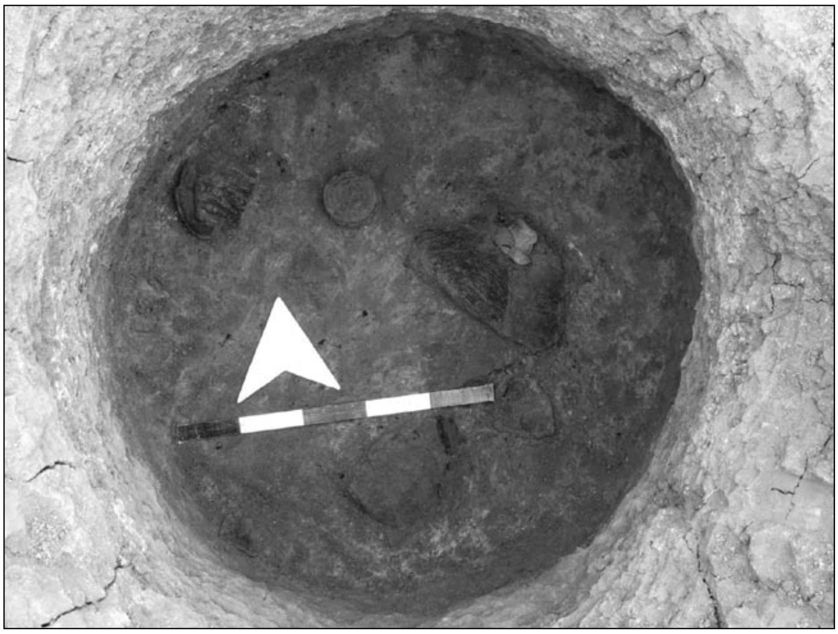

Обр. 1. Ямно светилище Любимец – Дана бунар 2. Обмазана култова яма №11. Късен неолит

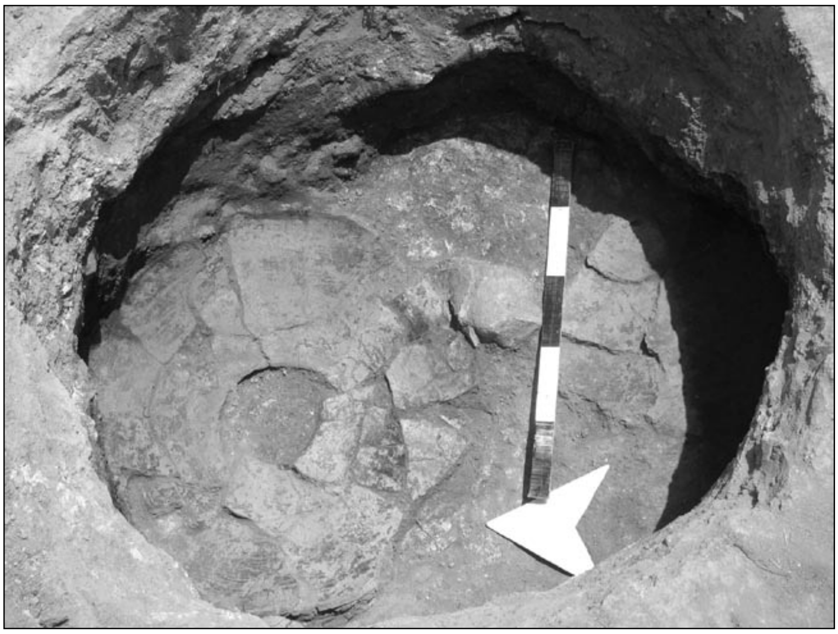

Обр. 2. Ямно светилище Любимец – Дана бунар 2. Обмазана култова яма №14. Късен неолит

Разрушеният от машините културен пласт е с дебелина около 1 м. Образуваният насип има ширина 9 до 12 м и височина до 2 м. В него са открити керамика и находки от периодите на късния неолит, желязната епоха и античността. Под него е останал запазен бяло-сив, мек, хомогенен пласт с дебелина 30-40 см, отнесен към култура Караново III-IV. В него и в лежащата отдолу стерилна основа са проучени 17 ями с обмазани стени, интерпретирани първоначално като „зърнохранилища“ и 83 необмазани ями от късния неолит, желязната епоха и античността. Всички „зърнохранилища“ бяха обмазани с бяла или жълтозелена глина с дебелина 2 – 4 см.

„Зърнохранилище“ 10 е в кв. B14. Има цилиндрична форма и размери 1 x 0,95 м. Проучени са две нива от пепел и мазилки, върху които са разкрити разтрошена на място паница и три хромелни камъка.

„Зърнохранилище“ 11 се намира в кв. C15. Има цилиндрична форма с диаметър 90 см. Установени са седем нива от цели или фрагментирани керамични съдове, фрагменти, диск, хромелен камък и др. (Обр. 1).

„Зърнохранилище“ 12 е в кв. D8. Има слабо конична форма с диаметър 90 см. Проучени са четири нива от цели или фрагментирани керамични съдове, каменни и костени сечива, кремъчни артефакти, морска мида, краче от керамична антропоморфна фигурка и др.

„Зърнохранилище“ 13 се намира в кв. D8. Има обърнатоконична форма със заоблени стени. Диаметърът в горната ѝ част е около 1,10 м, а на дъното е около 0,50 м. Проучени са пет нива от цели или разтрошени керамични съдове, рог и 5 плочести камъка.

„Зърнохранилище“ 14 е в кв. D9. Има цилиндрична форма с размери 90 x 85 см. На дъното на ямата лежи разтрошен на място керамичен съд (Обр. 2).

Отгоре са разкрити пласт горели мазилки с отпечатъци от пръчки, безформени буци глина, керамични фрагменти, тежест за стан.

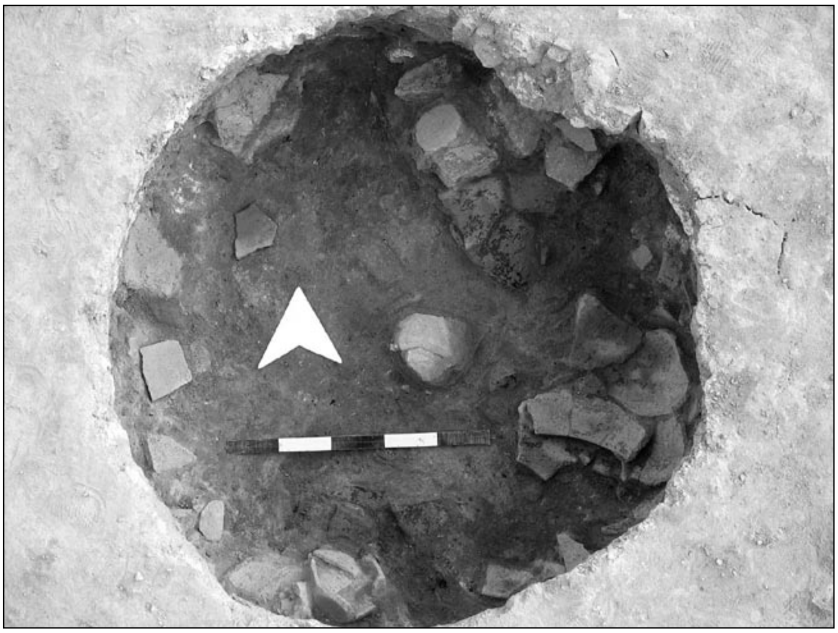

Обр. 3. Ямно светилище Любимец – Дана бунар 2. Обмазана култова яма № 17. Късен неолит

„Зърнохранилище“ 15 се намира в кв. C7. Има цилиндрична форма с диаметър 90 см. Проучени са три пласта от хомогенна, сиво-кафява или кафяво-бежова, плътна пръст. Върху найдолния от тях са разкрити 5 средноголеми камъка, паница с цял профил и разтрошена на място купа.

„Зърнохранилище“ 16 е проучено в кв. C13. Има кръгла форма, с диаметър 90 см. Проучени са две нива от керамични фрагменти, цели или разтрошени съдове, средноголеми камъни и дребни кварцови камъчета. Открит е и фрагмент от медна руда.

„Зърнохранилище“ 17 се намира в кв. D11. Има кръгла форма с диаметър 95 см. Разкрити са три нива от разтрошени съдове, керамични фрагменти, единични дребни въглени, каменни сечива (Обр. 3).

„Зърнохранилище“ 18 се намира в кв. D10. Размерите му са 73 x 67 см горе и диаметър на дъното – 84 см. Ямата има биконична форма. Обособени са четири пласта в запълнителя. Богати са на керамични фрагменти, сечива и дребни предмети.

„Зърнохранилище“ 19 се намира в кв. C7 и D7. Има диаметър 85 см. Запълнителят е сивозеленикава, глинеста пръст с висока плътност и малко количество керамика, между която и керамични фрагменти, рисувани с бяла боя.

„Зърнохранилище“ 20 се намира в кв. C14/C15. Има размери 1,20 x 1,10 м. В запълнителя от сиво-жълтеникава, хомогенна пръст е разкрита коруба от костенурка.

„Зърнохранилище“ 21 се намира в кв. D14. Има размери 80 x 70 см. Проучени са три нива от керамични струпвания, камъни, черупки от миди и кости.

„Зърнохранилище“ 22 е в кв. E12. Има диаметър 0,95 x 1,00 м. Запълнителят съдържа керамични фрагменти, единични кости, мазилки, хромелен камък, каменна тесла.

„Зърнохранилище“ 23 се намира в кв. D8. Има диаметър 81 см. В запълнителя от сиво-бежова, глинеста пръст са регистрирани дребни въглени, малки парчета отухлена глина и малко керамични фрагменти.

„Зърнохранилище“ 24 е в кв. C7. Има диаметър 70 см. Дъното на ямата е покрито от пласт кафеникава пръст, върху която лежи пепелив пласт с въглени с дебелина 10 см. Горната част на ямата е плътно покрита с пласт червени горели, разтрошени мазилки с дебелина до 20 см.

„Зърнохранилище“ 25 се намира в кв. D15. Има диаметър около 1 м. Върху дъното лежи дебел пласт с керамични фрагменти, дребни парчета горяла мазилка, 1-2 миди, горели кости, капаче с врязана украса. Над този пласт следва пласт сиво-бяла пепел с въглени.

„Зърнохранилище“ 26 е в кв. C6. Има размери 35 x 85 см. В запълнителя са установени керамични фрагменти на няколко нива, каменна тесла, струпване от 5-6 миди, дребни въглени.

„Зърнохранилище“ 27 е в кв. A13. Ямата е частично разрушена. В запазената част от запълнителя са разграничени три пласта, почти без керамични фрагменти.

Към периодите на къснонеолитните култури Караново III-IV и Караново IV са отнесени също и необмазани ями с цилиндрична или конична форма и диаметри от 0,80 м до 1,40 м. В тях са намерени основно керамични фрагменти, кости, каменни сечива, медна руда и мидени черупки. Горните части на някои ями са запълнени с едри фрагменти мазилки. Интерес представлява яма 114, в която са разкрити няколко нива от разтрошени керамични съдове, хромелни камъни, мъниста от мида и др.

Част от проучените през 2007 г. ями са датирани към желязната епоха и античността. Имат камбановидна или цилиндрична форма. Материалите са представени основно от керамични фрагменти, по-рядко разтрошени цели съдове и находки (каменни сечива, фрагмент от антропоморфна фигурка и др.). В една от ямите е намерен и фрагмент от медна руда. В яма 111 е разкрита горната част на детски скелет, положен по очи и ориентиран на север.

№12. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НЕОЛИТНА СЕЛИЩНА МОГИЛА БОРУНКАТА ДО ЖЕЛЯЗОВО, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Васил Николов, Мирослав Класнаков

Желязово е разположено югозападно от общинския център Камено, на левия бряг на Русокастренска река. Неолитното селище Борунката се намира непосредствено източно от него, до бившия стопански двор на ТКЗС. От изток е ограничено от реката, която протича на 60 м от него, а от запад – от малка вада, изтичаща от „Станкиното кладенче“. Представлява ниска селищна могила с елипсовидна форма и диаметър И – З 140 м и С – Ю 160 м. От запад височината ѝ не надвишава 2 м, а от изток (гледана от брега на реката) – около 3,50 – 4,00 м. В най-високата част има стар изкоп с почти кръгла форма и размери – диам. приблизително 5 м и дълб. 50-60 см. Почти през средата на могилата, в посока С – Ю, минава чакълиран черен път. Част от западната ѝ периферия ежегодно се оре и засява с едногодишни земеделски култури. През 70-80^{те} год. на XX в. върху северозападната ѝ част са се намирали кошарите на ТКЗС, а в североизточната – цистерна, обслужваща селскостопанската авиация. През 90^{те} год. няколко пъти цялата площ на могилата е разоравана и засявана със зърнени култури. Обектът е регистриран едва през 2006 г.

Сондажните проучвания са проведени в периода 27.09 – 14.10.2007 г. от Васил Николов – НАИМ – БАН (научен ръководител) и Мирослав Класнаков – Регионален Бургаски музей (зам. ръководител), финансирани от НАИМ и технически обезпечени от Бургаския музей.

Направени са 3 сондажа с работни обозначения 1, 2 и 3.

Сондаж №1 е разположен в приблизителния център на могилата, ориентиран по основните посоки, с размери 3 х 3 м (площ 9 кв. м). Максималната достигната дълб. е 4,30 м на площ от 2,20 м^2. Проследяват се 5 пласта отгоре надолу.

I – средна деб. 28 см. Представлява орница с кореновата система на тревистата растителност. Черно-кафяв цвят, зърнеста структура и нормална плътност. Съвременни материали и керамика на ръка и на грънчарско колело.

II пласт – средна деб. 22 см. Кафяв цвят, зърнеста структура и нормална плътност. Керамика на ръка и на грънчарско колело, животински кости, ситни въгленчета и фрагменти от мазилка.

III пласт – средна деб. 1,25 м. Сивокафяв цвят, фина структура и понижена плътност. Керамика на ръка и на грънчарско колело, животински кости, въгленчета и фрагменти от мазилка. Тъмни прослойки и петна от горяла органика.

IV пласт – средна деб. 70 см. Зелено-кафяв цвят, фина структура и повишена плътност. Керамика на ръка, животински кости, въгленчета и фрагменти от мазилка. Тъмни прослойки и петна от горяла органика.

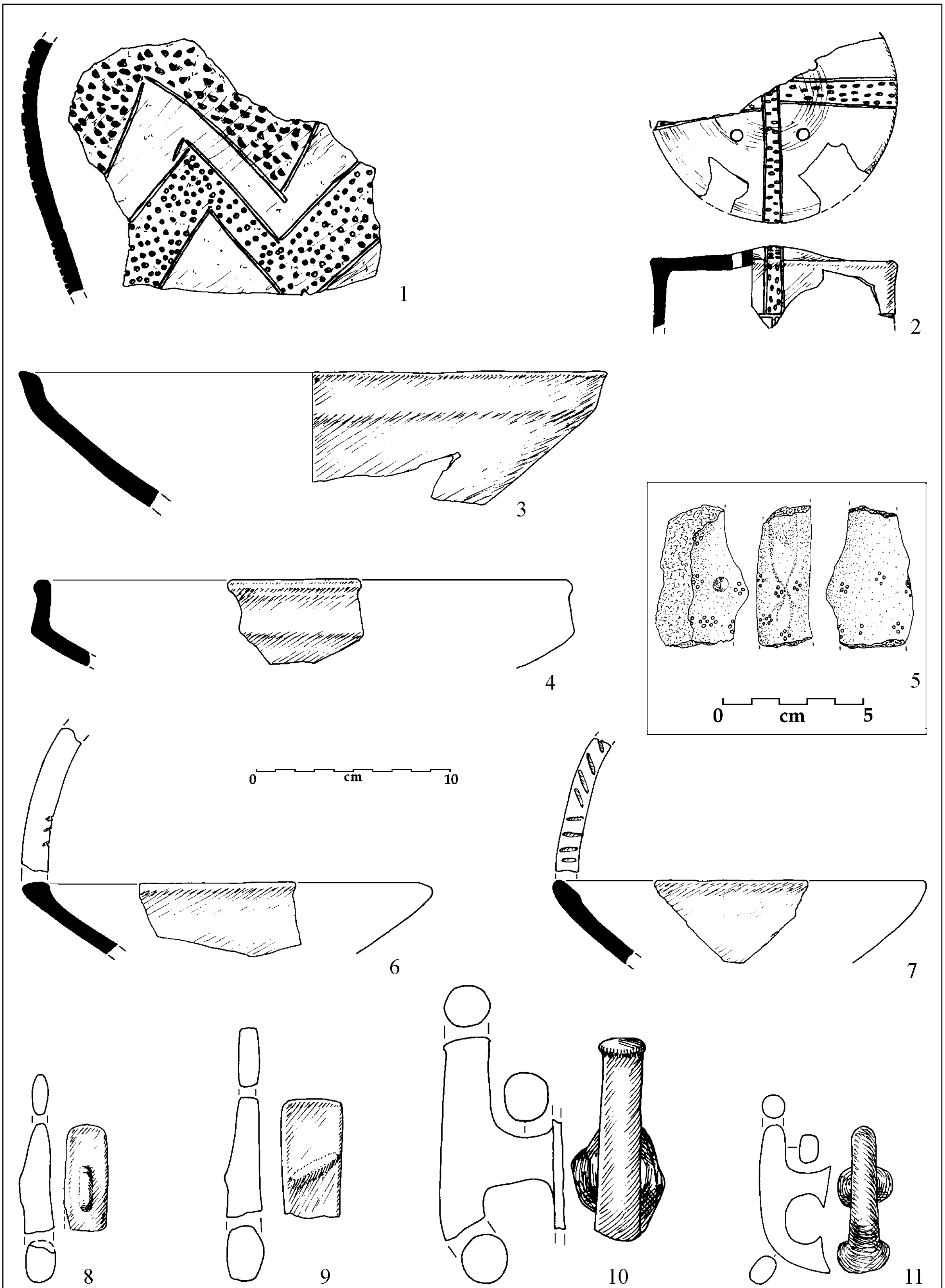
1
2
3
4
5
0 cm 5
0 cm 10
6
7
8
9
10
11

Обр. 1. Селищна могила Желязово. Фрагменти от керамични съдове и част от антропоморфна фигура (5)

V пласт – средна проучена деб. 1,85 м. Тъмнокафяв цвят, фина структура и повишена плътност. Керамика на ръка, животински кости и ситни въгленчета. В последните 10-15 см влажността е силно повишена.

Регистрирана е и яма от дълб. 1,00 – 2,30 м (общо 1,30 м дълбочина). На дълб. 1,50 м диаметърът е 1,80 м, а на дъното 2,10 м. Кръгла форма, равно дъно и трапецовидно сечение. Стените не са обмазани. Запълнителят е от тъмнокафява пръст, примесена със ситни и едри фрагменти керамика, въгленчета и мазилки. Керамика на ръка (също неолитна – попаднала вторично) и на колело, бронзови предмети – тел и фибула. Ямата се отнася към началото на КЖЕ.

Сондаж №2 е разположен на 45,60 м ЮИ от сондаж №1, в близост до периферията на селището, ориентиран е по основните посоки с размери 2,00 х 1,50 м (площ 3 м^2). Максималната достигната дълб. е 4,55 м на площ от 1,80 м^2. Проследяват се 4 пласта отгоре надолу.

I – средна деб. 90 см. Горните 40 см представляват орница с кореновата система на тревистата растителност. Черно-кафяв цвят, зърнеста структура и нормална плътност. Съвременни материали, керамика на ръка и на грънчарско колело, животински кости.

II пласт – средна деб. 45 см. Кафяв цвят, зърнеста структура и нормална плътност. Керамика на ръка и на грънчарско колело, животински кости, ситни въгленчета и фрагменти от мазилка.

III пласт – средна деб. 95 см. Зелено-кафяв цвят, фина структура и повишена плътност. Керамика на ръка, животински кости, въгленчета и фрагменти от мазилка. Тъмни прослойки и петна от горяла органика.

IV пласт – средна проучена деб. 1,85 м. Тъмнокафяв цвят, фина структура и повишена плътност. Керамика на ръка, животински кости и ситни въгленчета. В долната част се срещат дребни варовикови камъчета, а влажността е силно повишена. В последните 30-35 см влажността е силно повишена, като дълб. от 4,45 до 4,55 м е под нивото на подпочвената вода.

В СИ ъгъл е регистрирана яма от дълб. 0,95 м до 2,30 м (обща дълб. 1,35 м). Част от нея попада в северния и източния профил. Проучени размери 80 х 75 см. Кръгла форма, равно дъно и трапецовидно сечение. Стените не са обмазани. Запълнителят е от тъмнокафява пръст, примесена със ситни и едри фрагменти керамика, въгленчета и мазилки. Керамика на ръка (също неолитна – попаднала вторично) и на колело. Регистрирани са животински кости. Ямата се отнася към началото на КЖЕ.

Сондаж №3 е разположен на 38 м СЗ от сондаж №1, ориентиран по основните посоки и размери 3 х 3 м (площ 9 м^2). Максималната достигната дълб. 2,60 м на площ от 1 м^2. Проследяват се 5 пласта.

I пласт – средна деб. 65 см. Горните 30-35 см представляват орница с кореновата система на тревистата растителност. Черно-кафяв цвят, зърнеста структура и нормална плътност. Съвременни материали, керамика на ръка и на грънчарско колело, животински кости.

II пласт – средна деб. 45 см. Кафяв цвят, зърнеста структура и нормална плътност. Керамика на ръка и на грънчарско колело, животински кости, ситни въгленчета и фрагменти от мазилка.

III пласт – средна деб. 35 см. Сивокафяв цвят, фина структура и понижена плътност. Керамика на ръка, животински кости, въгленчета и фрагменти от мазилка. Тъмни прослойки и петна от горяла органика.

IV пласт – средна деб. 65 см. Жълтокафяв цвят, зърнеста структура и повишена плътност. Прорязан със светли прослойки от варовик. Керамика на ръка и животински кости.

V пласт – средна проучена деб. 50 см. Сиво-кафяв цвят, фина структура и нормална плътност. Керамика на ръка, животински кости и ситни въгленчета.

Общо в трите сондажа са открити 170 находки – 112 от кремък, 20 от камък, 17 от кост, 17 от глина, 3 от бронз и 1 мида с отвор.

Формите и украсата на керамиката, украсата и иконографията на антропоморфната пластика и украсата върху култовите масички позволяват пластове III, IV и V в сондажи №1 и №3, и пластове II, III и IV в сондаж №2 да се отнесат към късния неолит – синхронни с Караново III-IV и Караново IV. Пластове II в сондажи №1 и №3, и долната част на пласт I в сондаж № 2 са вероятно свързани с култово средище (ямно светилище ?), функционирало в края на РЖЕ и началото на КЖЕ, като ямите са врязани дълбоко в неолитните напластявания. Археологическите материали от пласт I в сондажи №1 и №3, и горната част на пласт I в сондаж №2 са смесени. Това е хумусният пласт, обработван със земеделска техника през съвременността.

№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ СОЛОДОБИВЕН ЦЕНТЪР „ПРОВАДИЯ-СОЛНИЦАТА“ ПРИ ГР. ПРОВАДИЯ

Васил Николов, Виктория Петрова, Николай Христов, Петър Лещаков, Елка Анастасова, Полина Стоянова, Маргарита Лючева

Пласт 6. *Яма 4.* В най-долния пласт на селищната могила (според стратиграфията, констатирана през 2006 г.) е установена вкопана структура. Намира се северно от останките на постройка 5, които я залягат и съответно бележи засега най-ранния хронологически етап на селищната могила. От ямата е проучен само малък участък с площ около 8 кв. м и дълбочина до стерилната основа около 1 м. Керамичният комплекс носи характеристиките на култура Караново III-IV.

Пласт 5. *Постройка 5.* Основата ѝ има площ около 55-60 м^2 (през 2007 г. са проучени 20 м^2). Северната ѝ част е изградена върху запълнителя на малка падина в естествения терен (яма 4), а южната лежи направо върху стерилната основа. Останките от постройката са силно засегнати от среднохалколитната палисада и изкопаването на пръст за насипа на тракийската могила. Изгоряла е при пожар, а деструкциите ѝ са натрупали пласт с дебелина от 45 до 65 см. Постройката най-вероятно е четиристранна. Стените, от които частично са запазени две, са изградени в традиционната неолитна техника. Запазената дължина на северната стена е 6,05 м, но реалната е била около 8 м. Констатираната дължина на западната стена е около 6,40 м, но реалната е била около 7 м. Сградата е била двуетажна.

Съоръжения върху пода на първия (наземния) етаж.

Хаван. Изработен е върху камък с неправилна тристранна форма със затъпени ъгли и размери 40 х 34 см, вграден е в пода. Зърнохранилище с четиристранна форма и заоблени ъгли. Изработено е на място от глина с малко растителни примеси. Размерите му са 57 х 56 см. На дъното му е установена колективна находка от четири големи сърпа, изработени от еленов рог. Хромелно съоръжение. Състои се от масивно глинено легло със заоблена овална форма и долен хромелен камък в него. В горната си част то е с размери 66 х 51 см.

Пещ. Голямо куполовидно съоръжение от глина, предназначено вероятно за изваряване на разсол. Има слабо несиметрична четиристранна форма с издути стени и заоблени ъгли. По дългата ос дължината му е 1,70 м, а по късата – 1,50 м. Състои се от масивен купол и сравнително дебел вътрешен под. Съоръжението е имало два входни отвора. Оформени са в долната част на източната и южната страна на купола.

Съоръжения върху пода на втория етаж.

Хранилища. Изработени са от глина на конкретно място върху под на помещение, където остават неподвижни. В пласта от рушевини от постройката са установени значителни части от поне три такива хранилища, за които има безспорни данни, че не са били in situ на пода на наземния (първия) етаж, а са паднали от втория етаж.

Огнище. Върху пещта на наземния етаж на постройката, както и западно от нея са констатирани над 40 по-малки и по-големи фрагменти от масивно глинено огнище. Според реконструкцията въз основа на извлечената от фрагментите информация, огнището е имало четиристранна форма с минимални размери 60 х 90 см и дебелина около 10 см. Хромелно съоръжение и хромелни камъни. В северозападната част на постройката върху дебел пласт от рушевини и частично върху неподвижния хаван, вграден в пода на наземния етаж, лежи голям долен хромелен камък с размери 54 х 37 см, паднал от височина по траектория от югоизток към северозапад. „Чутура“. Намира се в северозападния ъгъл на постройката. Представлява приблизително цилиндрично глинено тяло с диаметър около 45 см и запазена височина до 36 см. Става дума вероятно за маси-

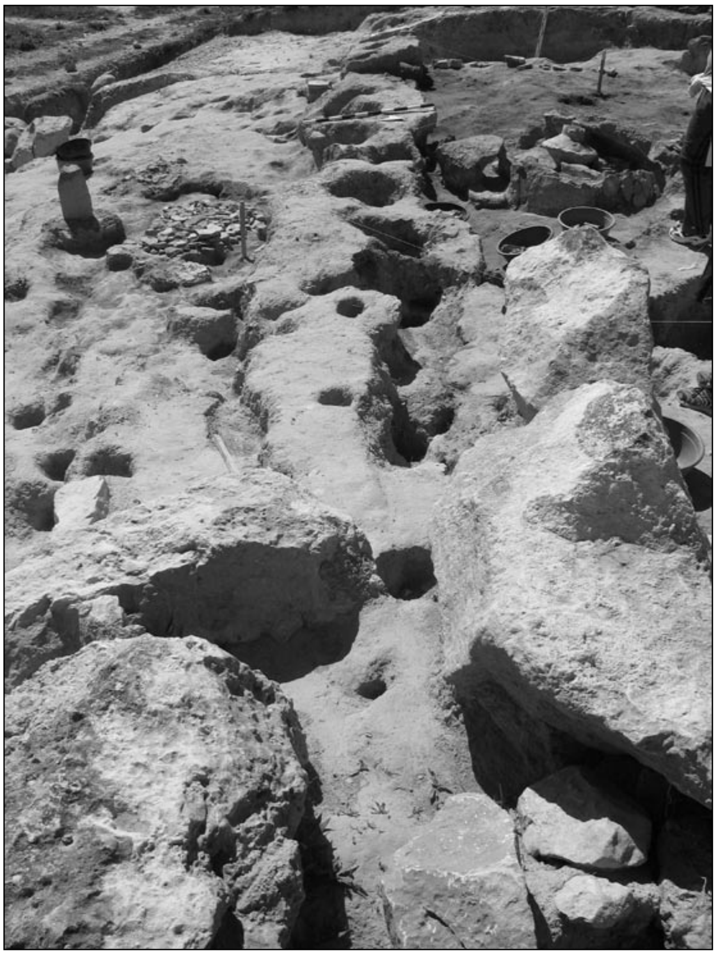

Обр. 1. Тел Провадия-Солницата. Субструкция на халколитна дървено-глинена палисада. Среден халколит. Култура Хаманджия IV

вен „съд“, изработен с много дебели стени – до 15 см. Лежи наклонен върху дебел пласт рушевини. „Стълбчета“. В горното ниво на рушевините на западната част от постройката са установени три глинени стълбчета със сходни характеристики, двуделно оформени в горната си част.

Керамични съдове. Освен значителен брой единични фрагменти, при проучването са констатирани около 65 повече или по-малко запазени керамични съдове, които носят характеристиките на култура Караново III-IV. Съдовете за производство на сол са установени предимно източно и южно от пещта на наземния етаж.

Пласт 4. Отнася се към по-ранен етап на култура Хаманджия IV. *Постройка 3.* Регистрирана е чрез запазен на малка площ глинен под и частично запазена пещ. *Каменна структура* с полукръгла форма. В централната ѝ част е открита човешка мандибула от млад индивид.

Пласт 3. Жълт, хомогенен, сравнително плътен пласт, без структури и с голямо количество керамични фрагменти от култура Хаманджия IV.

Пласт 2. Отнася се към по-късен етап на култура Хаманджия IV. *Постройка 1.* Не е проучена изцяло. Разкритата ѝ югоизточна част има обща площ около 80 кв. м. Изгоряла е при пожар. Била е двуетажна. Поне първия етаж е изграден с каменни стени с дебелина 1,10-1,30 м. Запазената дължина на югоизточната стена е 9 м, но реалната дължина е била поне 10,50 м. Североизточната стена на постройката представлява зид от средноголеми и големи, наредени един до друг ломени камъни, някои от които са покрити от плоски такива. Разкритата дължина на стената е 2,50 м, а ширината на основата ѝ е 1,10-1,20 м. Установена е и вътрешна преградна стена, изградена с колово-плетена конструкция, която разделя постройката в две помещения. Таванът на първия етаж, представляващ под на втория, е бил изграден от успоредни разцепени дървета с ширина до 20 см, които са били обмазани с глина. Единственото разкрито съоръжение е огнище, разположено върху пода на първия етаж, непосредствено до югоизточната каменна стена. То е силно разрушено, замазката му е с дебелина 1 см, а подложката с дебелина около 13 см е изградена от керамични фрагменти, камъни и кости. Открити са около 80 фрагментирани и цели керамични съдове. Част от тях вероятно са паднали от втория етаж. Според характеристиките им всички те принадлежат на финалната IV фаза на култура Хаманджия.

Укрепителната система се състои от ров и отстояща на 3-4 м навътре вертикална стена (дървено-глинена палисада и каменна стена), които заграждат селището от всички страни. Укреплението е изградено през периода Хаманджия IV.

Основният (вътрешен) *ров* е разкрит на протежение от 38 м, със запазена ширина от 1,15 до 1,95 м. Реалната му ширина в горната част е била поне 2 м, на места и до 3 м. Реалната му дълбочина е била между 2,20 и 3,30 м. Констатиран е и втори (външен) ров, успореден на първия, изкопан непосредствено до него. Проследен е на разстояние около 24 м.

Палисада. През сезона е проучена малка част от нея с дължина 3,80 м. Общата дължина на разкритата част на палисадата е вече около 22 м (Обр. 1).

Каменна стена. Представлява продължение на палисадата към североизток. Дължината ѝ до портата е 8,60 м. In situ е запазена само субструкцията, която се състои от 8 допиращи се или съвсем близко разположени един до друг големи варовикови камъни с неправилна форма и максимален размер между 1,05 и 1,40 м (Обр. 2). На североизток стената завършва с бастион, който фланкира едната страна на широка 2,40 м порта. От портата започва улица, което преминава през центъра на селището и достига до подобна порта на срещуположната страна на укрепителната система.

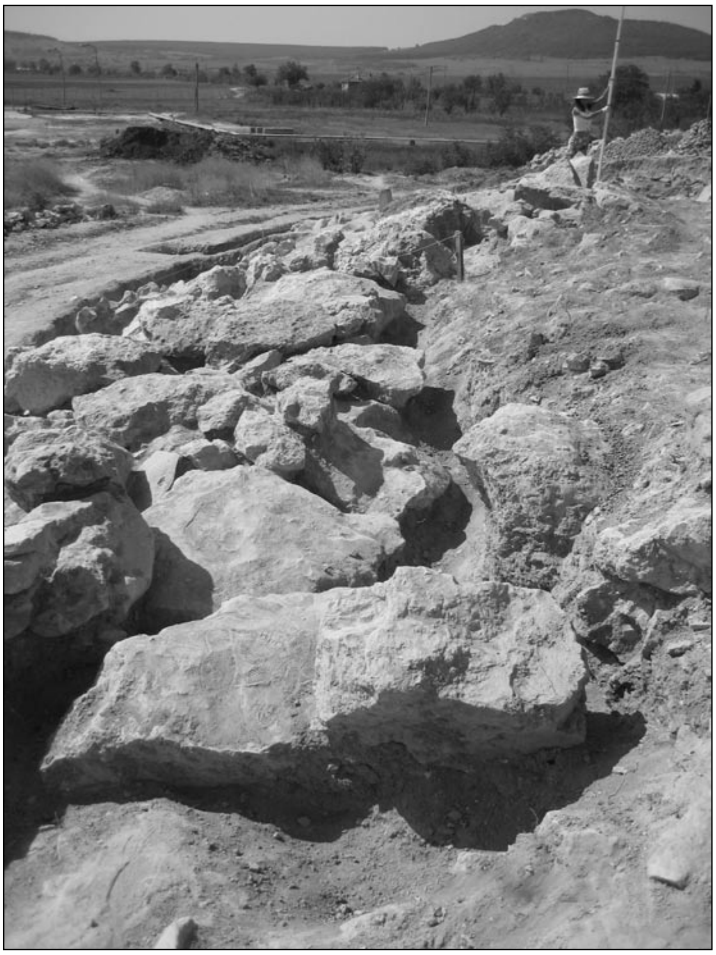

Обр. 2. Тел Провадия-Солницата. Основа на халколитна каменна стена. Среден халколит. Култура Хаманджия IV

№14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КАЛЕТО В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЛЕВСКИ, ОБЩИНА СУВОРОВО, ОБЛАСТ ВАРНА

Владимир Славчев

През настоящия сезон задачата беше да се завърши проучването на жилището от II хоризонт, открито в стратиграфския сондаж през 2005 г. За тази цел през 2006 г. сондажът бе разширен в квадрати 14, 14’ и 15’, където бяха отнети хумуса и подстилащия го пласт стерилна кафявожълта глина, като в квадрат 15’ I и II хоризонт бяха напълно изчерпани в рамките на контролен сондаж с широчина 1,25 м. За 2007 г. остана да се проучи частта от документираното преди два сезона жилище и лежащия над него участък от I хоризонт.

В средата на сондажа беше оставено контролно ребро по линията север–юг с широчина 30 см, в което да се документират деструкциите на жилището и да се следи стратиграфската ситуация.

Рушевините на първи (броено отгоре надолу) хоризонт са със средна дебелина около 35 см. Той заляга най-плитко в северозападната част на сондажа, където достига до надморска височина от 313,43 м. Наблюдава се силна денивелация на хоризонта в източна и в южна посока. На изток, в рамките на сондажа (т.е. 7 м) долната му граница слиза надолу с 25 см, а на юг – за 3,75 м с 1 м, като в тази посока дебелината му нараства до 46 см. В кафявозелената глина, обилно примесена с малки въгленчета и дребни фрагменти силно горели мазилки се открива силно фрагментирана битова керамика, част, от която е вторично горяла. Не бяха установени никакви съоръжения, нито следи от стени, подови замазки, следи от подравнителни слоеве или стратиграфски хиатус. В този участък на селището първият хоризонт директно заляга върху предшестващия го, деструкциите на който само са били подравнени. Сред остатъците от хоризонта се откриват и по-едри фрагменти горяла мазилка, но сравнително рядко. Може да се заключи, че след опожаряването му в резултат на действието на природните стихии деструкциите са силно размити и ерозирали.

II хоризонт има средна дебелина от около 40 см, като и при него се наблюдава денивелация в южна посока, но не така силно изразена, както при първия хоризонт – само 20 см. На изток, участъкът тук е бил хоризонтиран заради построеното жилище. Деструкциите му обаче са много по-дебели в северната част (достигат до 65 – 69 см), докато в южна посока силно изтъняват – до 35 – 38 см. Основният цвят на глината е сивозелен, но поради голямото количество силно опалени мазилки и кирпичи тя е добила червен оттенък. Освен тях слоят съдържа въглени, дребни парченца варовик и пепел.

Деструкциите на II хоризонт са ясно разграничени на два почти еднакво дебели подслоя от слой нападали силно горели обмазки. Отпечатъците върху тях са от греди или цепени трупи, а не от колове с кръгло сечение. Това, както и откриването на фрагменти от под на пещ, паднали с лицето надолу, потвърждава миналогодишната хипотеза, че жилището е било двуетажно. Съдейки по откриването предимно на парчета от дебелостенни съдове в долната прослойка и доминирането на тънкостенната керамика в горната, както и липсата на отоплително съоръжение на пода, предполагаме, че долният етаж е имал стопански функции, а горният е бил жилищен. Западната и южната стени не са били изградени с колово-глинена конструкция, а от кирпичи, някои от които укрепвани със забити в тях пръчки с диаметър около 2 – 4 см. Следи от изкопи за основите не бяха открити. Северната граница на жилището не бе открита – то продължава на север извън границите на сондажа. Широчината му по линията изток–запад е 4,50 – 4,60 м. Подът на наземния етаж е бил обмазан с тънък (около 0,5 см) слой жълта глина, която в повечето участъци е изпечена до керемиденочервено от унищожилия жилището пожар.

Очевидно обаче жителите на селището не са били изненадани от огнената стихия. Те вероятно са имали време да вземат със себе си повечето здрава и ценна покъщнина. Не беше открит нито един керамичен съд, подлежащ на реставрация, а само непасващи си фрагменти, броят, на които е сравнително малък за опожарено жилище от тази епоха. Също така не беше открито нито едно каменно сечиво (ако се изключат гладилките). До източната стена на жилището обаче беше открит малък фрагмент от медно сечиво – игла или шило, а в южната му част – кремъчна конкреция без следи от обработка. Сравнително голямо е само количеството открити кремъчни артефакти.

В западната част на сондажа културните остатъци са нарушени от дълбок изкоп, започващ още от днешната повърхност. Той се проследява почти по цялата дължина на сондажа в посока север–юг, но навлиза в него само на около 80 см. Под дълбочина от 70 см, мерено от нивото на терена широчината му намалява до 20 см. Изкопът се проследява до дневното ниво на II хоризонт. Откритите в него материали са къснохалколитни; находки от други епохи липсват.

Въз основа на откритата керамика, и първи, и втори хоризонти се отнасят към късния халколит – култура Варна. Сравнението ѝ с керамиката от Дуранкулак, от селищата на дъното на Варненските езера, от Варненския и Девненския некрополи ни позволяват да ги датираме във втората фаза на тази култура.

№15. РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА КОЗАРЕВА МОГИЛА, ЗЕМЛИЩЕ НА ГР. КАБЛЕШКОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ

Петя Георгиева

При огледа на могилата се установи, че има нови иманярски изкопи – много на брой малки дупки и един голям изкоп в сектор 2 в ниската част на могилата. Размерите му са приблизително 1,70 х 1,70 м и дълбочина около 2 м. Прерязва два ранноенеолитни горели хоризонта. В пръстта около него имаше много керамика. За първи път сред керамиката събрана около този изкоп се намериха фрагменти от съдове, украсени със специфичната за култура Хаманджия техника на щамповане. Бяха събрани много фрагменти от едно хранилище, украсено с врязана украса.

Работата през тази година беше концентрирана в сектор 1 и сектор 2 на могилата. В сектор 1 досега не бяха правени сондажи и има значително по-малко видими следи от съвременни вкопавания. Затова там беше направен нов сондаж в рамките на два пл. квадрата с размери 5 х 10 м. Сондажът е на северния склон на могилата. Разликата в дълбочините между горната и долната му част е 40-50 см при дължина от 10 м. В този участък няма следи от застрояване през античността. В най-горния пласт бяха открити много малко антични материали. На 35-40 см под съвременната повърхност на няколко места в сондажа се достигна до част от леко обгорял обмазан под от ранната бронзова епоха. На и над него имаше фрагменти от съдове. Хоризонтът, към който се отнася това подово ниво беше открит на няколко места в сондажа като трамбовани, леко обгорели участъци. Той е прерязан от няколко големи и малки ями, които се различават в профилите на сондажа. Ямите са направени след ранната бронзова епоха, но не се изясни точно кога. В тях, особено в по-големите, има много големи и малки камъни, струпани на дъната им, керамика от РБЕ и късния енеолит и други дребни находки от същите епохи. Няма съвременни материали. Ямите достигат до пласт от късния енеолит и частично го разрушават. На места той лежи директно над пласт, в който има само енеолитни материали. Хоризонтът от РБЕ е непосредствено под повърхността и подовите му нива в малкото запазени участъци са на дълбочина до 50 см. На практика в по-голямата част от сондажа бяха проучвани запълнителите на ямите. Те съдържат керамика от РБЕ и късния енеолит и много каменни, кремъчни и костени оръдия, и отпадъци от производството им. Бяха намерени няколко каменни чукалки със следи от червена охра по тях, а също две парчета червена охра, отлята в цилиндрична форма. Вероятно там е имало работилница, която е разрушена от ямите. Установената стратиграфска ситуация, както и характера на находките не позволяват да се определи от кое време е работилницата. В най-северния край на сондажа, на около 30 см под повърхността беше намерена медна (бронзова?) кама с израстък за дръжка, на който има една дупчица за нит. Тази находка също не е от затворен комплекс.

Под нивото на ямите следва къснонеолитен пласт, който бе проучен само в най-горната си част.

Целта на работата в този сектор 2 беше да се продължи в южна посока проучването на горелия къснонеолитен хоризонт, разкрит през предишните сезони. В предвидения за разкопаване участък има много голям насип от иманярски изкопи, върху който имаше двадесетина средноголеми дървета, които бяха изрязани. В същия участък има и голяма хралупа на язовец с много подземни тунели, които достигат до много голяма дълбочина. Беше разчистено продължението на открития в предишни години античен зид. В два малки участъка се попадна на незасечен досега хоризонт от РБЕ, който стратиграфски попада между хоризонт от РБЕ III, проучван в предишни години в няколко участъка на могилата и най-горния хоризонт от късния енеолит. Керамиката от него е много малко. Има фрагменти, украсени с шнур, каквито досега не бяха намирани. В проучения участък, горелия хоризонт от късния енеолит е запазен на малка площ – около 2,5 м^2. Това е продължение на проучваната през миналата година сграда. Пластът е от масивни горели деструкции, под които бяха открити съдове, накити от кост и антропоморфни фигурки. Бяха разчистени части от две каменни стени, които лежат под деструкциите от горели глинени стени. Тези стени фланкират находките от съдове и явно са част от основата на сградата.

№16. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА №1 В М. „КАЙНАК ДЕРЕ“ ДО С. КОШАРНА

Димитър Чернаков, Мария Гюрова

През юни – юли 2007 г. се проведоха аварийните (сондажни) археологически разкопки на селищна могила №1 в местността „Кайнак дере“ до с. Кошарна, община Сливо поле, Русенска област.

Селищната могила е разположена в местността „Кайнак дере“, на 3 км южно от с. Кошарна. Тя има форма на пресечен конус и е гъсто обрасла по цялата повърхност с горска растителност. Обектът има следните данни: горна площадка – 0,5 дка, периметър 83 м; основа (общата площ) – 2,7 дка, периметър на основата – 188 м; Диаметри през централния репер: посока изток-запад – 54 м, посока север – юг – 57,5 м. Най-големият диаметър е през сондажа – 66 м. Денивелации на основата спрямо централния репер: от север – 8,50 м, от юг – 7 м, от изток – 9,70 м, от запад – 3,10 м.

Археологическите разкопки бяха провокирани от многобройните иманярски набези върху обекта. Между двата най-големи иманярски изкопа в централната, най-висока част на могилата, беше заложен сондаж с размери 2 на 5 м (Обр. 1). Проучена беше площ от общо 10 кв. м, на максимална достигната дълбочина 1,80 м от съвременното ниво на могилата. Разграничени са два строителни хоризонта, от които първият отгоре е изцяло проучен в рамките на сондажа, а следващият – само частично.

Хоризонт I

Регистриран е в целия сондаж и е на дълбочина от 0,77 м до 1,40 м – 1,90 м от нивото на централния репер (кота 109 м), поради денивелацията в източна посока. В този хоризонт са разграничени два пласта:

1. Кафяв пласт, примесен с горели мазилки с различна големина (на места с голяма концентрация) и въглени. Пластът е с дебелина между 0,40 м и 0,80 м;
2. Пласт от плътна жълто-зелена глина със средна дебелина от около 0,45 м. В югоизточната част на кв. О9 е вкопана голяма яма, част от периферията на която попада в сондажа – яма 1. Тя е с овална форма, по широка в горната си част – 3,20 м, а в долната – 1,82 м. Ямата нарушава изцяло I хоризонт и достига до дълбочина 2,17 м, където е вероятно дъното ѝ. В горната ѝ част запълнителят е от сиво-зелена глинеста пръст с дебелина 0,40 м. Под нея, до дъното на ямата, има горели мазилки с различна големина и форма и с керемидено-червен цвят, фрагменти от керамични съдове, характерни за късния халколит, животински кости, камъни. Не са открити съвременни материали в нея. Началото на яма 1 е непосредствено под хумусния слой и над нивото на културния пласт, което е показател, че тя е по-късна.

В I хоризонт са разграничени 2 структури.

От структура 1 е запазен малък участък (североизточният ъгъл) от подиум с дебелина 0,25 м, който е бил няколкократно обмазван. Върху него има струпване на горели мазилки, които по цвят и структура са поне два вида. Непосредствено до структура 1, се очерта втора яма (яма 2) със значително по-малки размери от първата. Само 1/3 от нейната периферия обаче попада в границите на сондаж А. В запълнителя на ямата има много фрагменти от горели мазилки – същите по цвят и състав като тези от структура 1 и нападалите мазилки върху нея, което ни позволява да я интерпретираме като съставна част от структура 1.

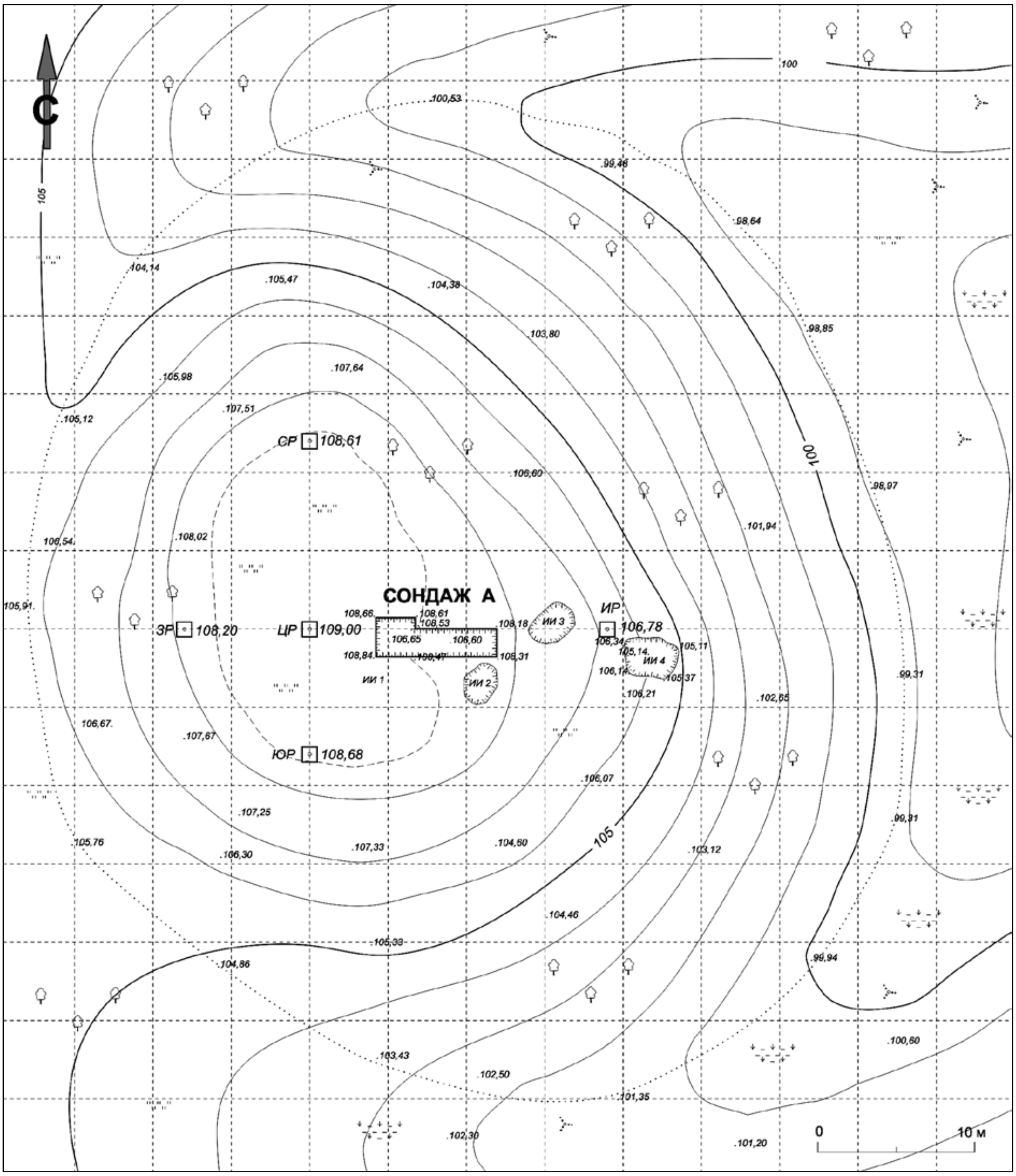
С
100
105
.100,53
.99,46
.98,64
.98,85
.98,97
.99,31
.99,81
.99,94
.100,60
.104,14
.105,47
.104,38
.103,80
.105,98
.107,64
.107,51
.105,12
СР 108,61
106,60
.101,94
106,54
.108,02
СОНДАЖ А
105,91
ЗР 108,20
ЦР 109,00
108,66
108,61
108,53
106,65
106,60
108,18
108,84
99,47
105,31
ИИ 1
ИИ 2
ИИ 3
ИИ 4
ИР 106,78
106,34
105,14
105,11
106,11
105,37
106,21
.102,65
106,67
.107,67
ЮР 108,68
.106,07
.107,25
.105,76
.106,30
.107,33
.104,60
103,12
.104,46
.105,33
.104,86
103,43
.102,50
101,35
.102,30
.101,20
0
10 м

Обр. 1. Селищна могила №1 до с. Кошарна, община Сливо поле, Русенска област. Тахонометрична скица на могилата и план-квадратна мрежа на разкопките с разположение на сондажа (автор А. Каменаров)

Структура 2 (деструкции от пещ) е идентифицирана в югоизточния ъгъл на сондажа, на дълбочина 1,70 м. Тя е изградена върху тънка основа от пясък и дребен чакъл. Основата ѝ е с дебелина 0,17 м и има 2 етапа на обмазване. Между първата и втората обмазка има слой от дребно натрошени мазилки с дебелина около 0,08 м. Обмазките на пещта са със светлокафяв цвят. В югозападния ѝ край има струпване от животински кости.

Хоризонт II

Вторият строителен хоризонт е бил унищожен от пожар. Започва от дълбочина 1,40-1,50 м и продължава под нивото на достигнатата в тазгодишното проучване от нас дълбочина – 2,35 м.

Той е с голяма дебелина на напластяванията – над 1 м, което е видно в профилите на иманярските изкопи. Разграничени са два пласта:

1. Светлосива пепел с максимална дебелина 0,22 м – показател, че селището е било опожарено;

2. Кафяв глинест седимент, в който има примеси от дребни мазилки, животински кости, керамика и камъни. Хоризонт II предстои да бъде допроучен.

Керамиката от сондажа е в значително количество. От типологическа гледна точка материалите от двата хоризонта не се различават. Открити са керамични съдове изключително във фрагментирано състояние. Имат керемидено-червен, бежов и кафяв до черен цвят. Фрагментите принадлежат на тънкостенни и дебелостенни съдове. От тях се открояват разлати съдове, някои от тях със заоблен и удебелен устиен ръб, в много случаи завит навътре, гърневидни съдове с издуто тяло и тясна устийна шийка, дълбоки купи с подчертана биконизация. Открити са доста фрагменти от съдове с дръжки, някои от които са от типа „тунелести“. Един от тези фрагменти с обикновена дръжка вероятно е част от аскос. Дъната са с равна или конкавна основа. Преобладава барботинната, релефно-пластичната и рисуваната с графит украса, показвани само от

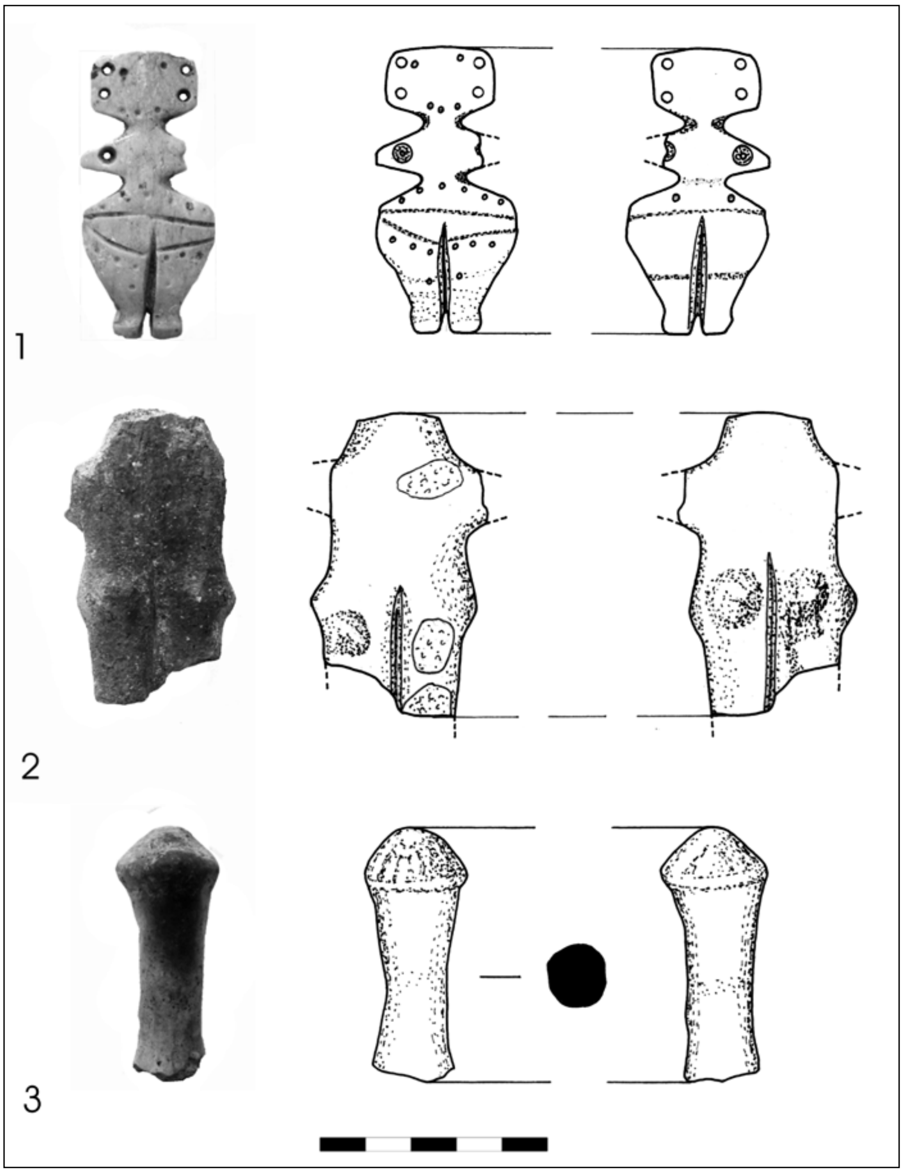

Обр. 2. Селищна могила №1 до с. Кошарна, община Сливо поле, Русенска област. Находки от I строителен хоризонт. 1. Плоска антропоморфна фигура от кост; 2. Керамична антропоморфна фигура; 3. Керамичен фалос

външната страна на съдовете. Среща се и рисунка с бяла или червена боя, организирана в ивици – характерен белег за керамиката само от II хоризонт. Врязаната украса е изпълнявана с остър предмет или мидена черупка, понякога запълнени с бяла боя.

Въз основа на керамичния комплекс I и II строителни хоризонти могат да бъдат отнесени към финалния етап на халколита в Североизточна България и културния комплекс КГК VI. (Voinea 2005, Pl. 3:4; Pl. 9:11, Pl. 42, Pl.50; Hansen and col. 2004, 18, Abb. 15; 20, Abb. 16; 21, Abb. 17; 22, Abb. 18; 23, Abb. 19; 26, Abb. 20; 28, Abb. 22).

Открити са общо 202 находки – две фрагментирани керамични антропоморфни фигурки (Обр. 2 *2)*, триръб костен идол, плосък костен идол (Обр. 2 *1)*, керамичен фалос (Обр. 2 *3)*, две тежести за стан, 2 фрагмента от култови масички, единият с врязани вертикални линии, 2 медни игли с Г-образна форма, накитни предмети и сечива от кост, рог, камък и керамика.

Остеологичният материал принадлежи на: домашни бозайници (97,36 %), както следва: говедо (58,68 %), овце и кози (25,93 %), свиня (11,21 %), куче (1,54 %); диви бозайници (2,64 %), както следва: елен (1,10 %), дива свиня (0,22 %), лисица (0,44 %), заек (0,88 %); птици Aves (0,44 %), риби (0,64 %), миди (1,70 %).

Кремъчният ансамбъл от селището наброява 156 артефакта, произхождащи както следва – 135 от квадрати 08 и 09 в сондаж А и 21 – с неконкретизирано местоположение от същия сондаж. Колекцията като цялостен облик напълно хармонира на културно-хронологическото отнасяне

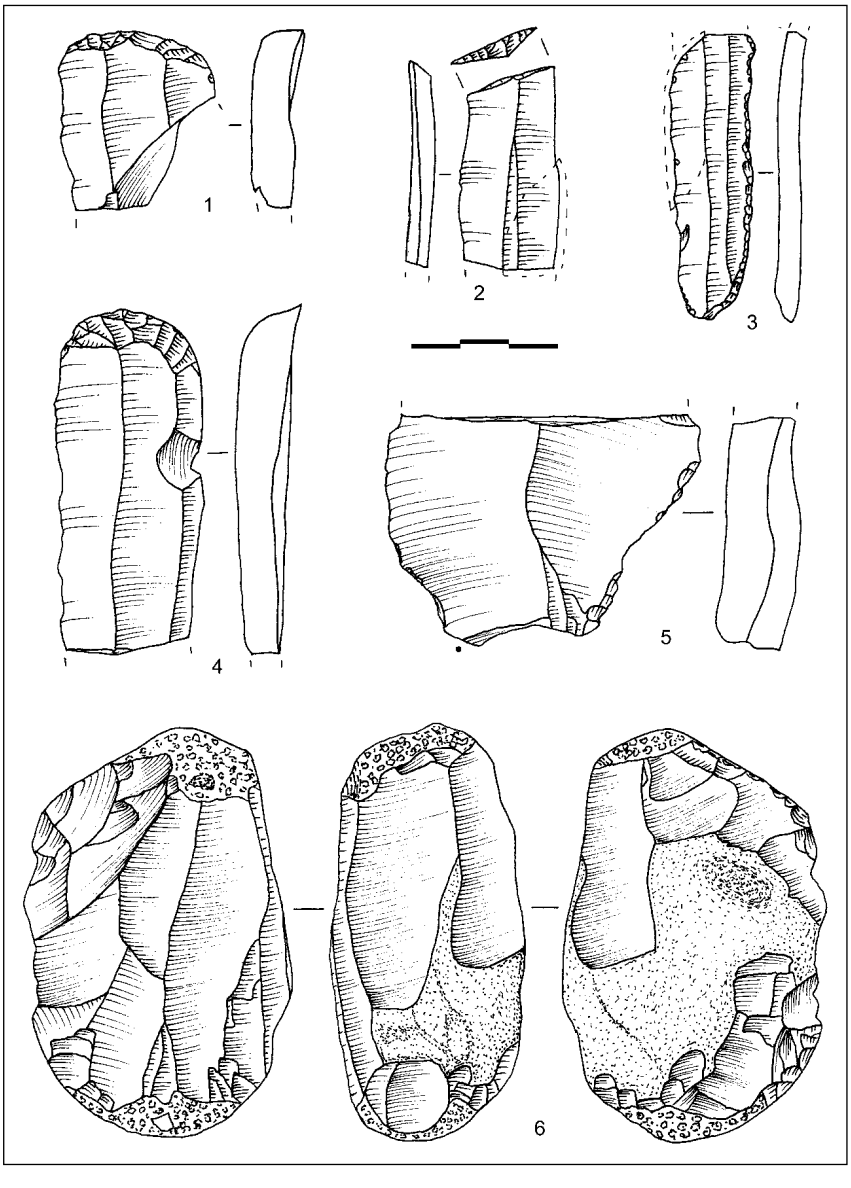

Обр. 3. Селищна могила №1 до с. Кошарна, община Сливо поле, Русенска област: типологически оръдия (1 – 5) и ядро за пластини (6). Две от изделията са с обозначени следи от употреба (2, 3). Инвентарни номера на артефактите по реда на представянето им: 194, 133, 191, 182, 138, 140 (рисунки М. Гюрова)

на обекта към финала на халколита в СИ България, синхронен на култура Варна. Структурата на кремъчния ансамбъл е следната :

– ядра – 3 (за пластини, с последваща реутилизация като чукалки) и 4 фрагмента от ядра (Обр. 3 *6*);

– отломъци – 8 цели и 4 фрагментирани;

– неопределяеми фрагменти – 2;

– пластини – 75, с преобладаване на основните и средни фрагменти;

– типологически оръдия – 58, с равнопоставеност на стъргалките (Обр. 3 *1, 4*) и резците – по 13; следвани от пластини с ретуш (Обр. 3 *3*), пластини с напречно затъпяване (Обр. 3 *2*), комбинирани оръдия, отломъци с ретуш (Обр. 3 *5*) и др.;

– кремъчни брадви моделирани върху части от ядра – 2 бр.

Кремъчният ансамбъл е по видове суровини, очевидно доставяни от Разградско (идентични с образци от Каменово и Чакмака). По типологическия си репертоар, както и по техника на дебитаж (отделяне на средни и големи пластини с посредник и чрез натиск), представлява типичен пример за колекция от късния халколит, реализирана на базата на висококачествен кремъчен материал от СИ България, с последваща дистрибуция на оръдия и полуфабрикати до селища, обвързани с регионален и надрегионален обмен (Manolakakis 2005).

Литература:

Hansen and al. 2004: S. Hansen, A. Dragoman, N. Benecke, J. Gördorf, F. Klimscha, S. Oanţă-Marghitu, A. Reingruber. Bericht über die Ausgrabungen in der kupferzeitlichen Tellsiedlung Măgura Gorgana bei Pietrele in Muntenien/Rumänien im Jahre 2002. – In: Eurasia Antiqua, Band 10, 2004.

Manolakakis 2005: L. Manolakakis. Les industries lithiques énéolithiques de Bulgarie. – Internationale Arcaologie, Band 88. Rahden/Westf.: Verlag Marie Leidorf GmbH, 2005.

Voinea 2005: Ceramica complexului cultural Gumelniţa – Karanovo VI. Fazele A1 şi A2. Constanţa, 2005.

№17. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ЛОВЕЦ – ЗМИЙСКИЯТ ОСТРОВ“ В ЧАШАТА НА ЯЗОВИР ТИЧА

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

Село Ловец се намира на около 50 км югозападно от гр. Шумен, в община Върбица. Разположено е върху северозападния бряг на язовир Тича.

Могилата на т. нар. „Змийски остров“, при пълен язовир, е заобиколена от всички страни с вода. Намира се на около 2,5 км югоизточно от селото (125°). Диаметърът на могилата е 40/50 м, а височината е около 4 м. Надморската ѝ височина е 191,1 м. В резултат от постоянните промени на водното ниво и силните вълни, голяма част от могилата е размита и унищожена (Обр. 1). Постоянното разрушаване наложи графично и фотодокументиране на стратиграфски профил преди окончателното унищожаване на могилата.

Стратиграфският сондаж беше с размери: ширина – 1,50 м и дължина 6,60 м в естествения профил на могилата. Беше ориентиран в посока югозапад-североизток с отклонение от север – 50°.

По време на проучванията попаднахме на множество масиви от опожарени деструкции, трамбовани подове на жилища, петна от изтляла дървесина – дюшемета от цепени греди, запазени

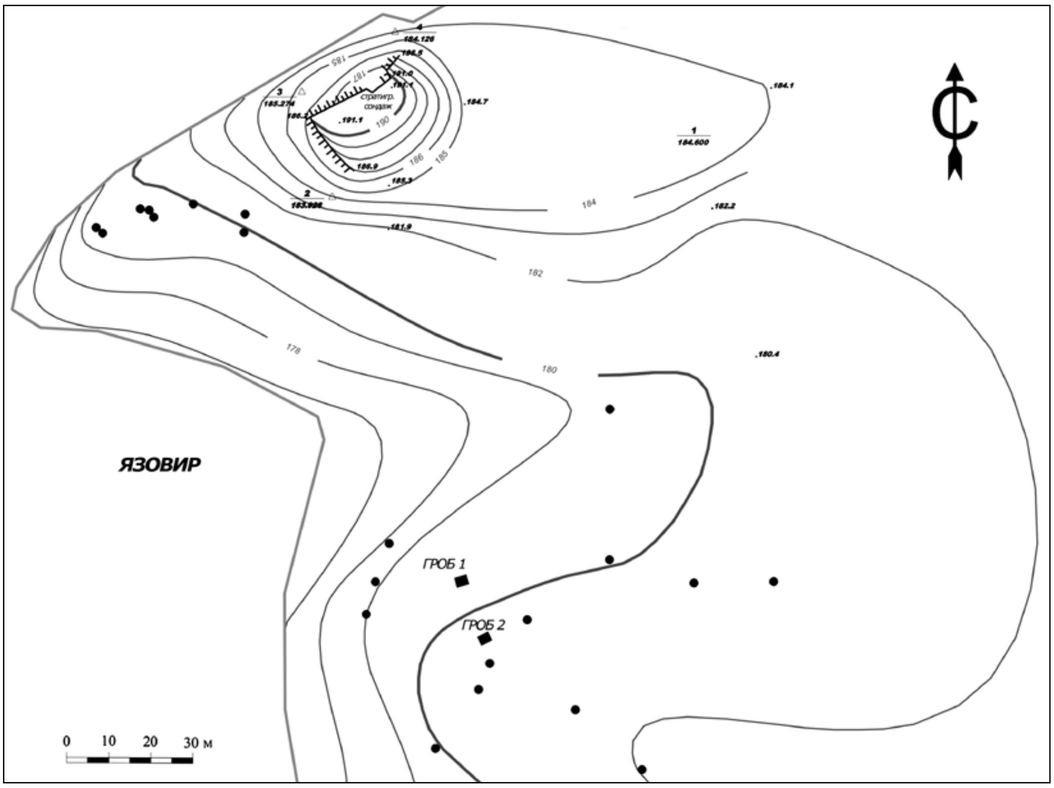
4
184.126
186.5
191.0
3
185.274
стратигр.
сондаж
.191.1
190
187
185
186
186.9
.185.3
2
183.926
.184.7
.184.1
1
184.600
184
.182.2
.181.9
182
180
178
.180.4
ЯЗОВИР
ГРОБ 1
ГРОБ 2
0 10 20 30 м
С

Обр. 1. Селищна могила и некропол в м. Змийският остров край с. Ловец, Шуменско – геодезична снимка

в суперструкция стени на жилища, каменни струпвания, колективна находка от 10 кръгли тежести за стан, фрагментирани керамични съдове, разнообразни находки и др., бележещи отделни жилищни нива.

Според наблюденията ни, дебелината на културния пласт е 4,10 м. В него разграничаваме останки от 8 праисторически селища от времето на средния и късния халколит (Обр. 2).

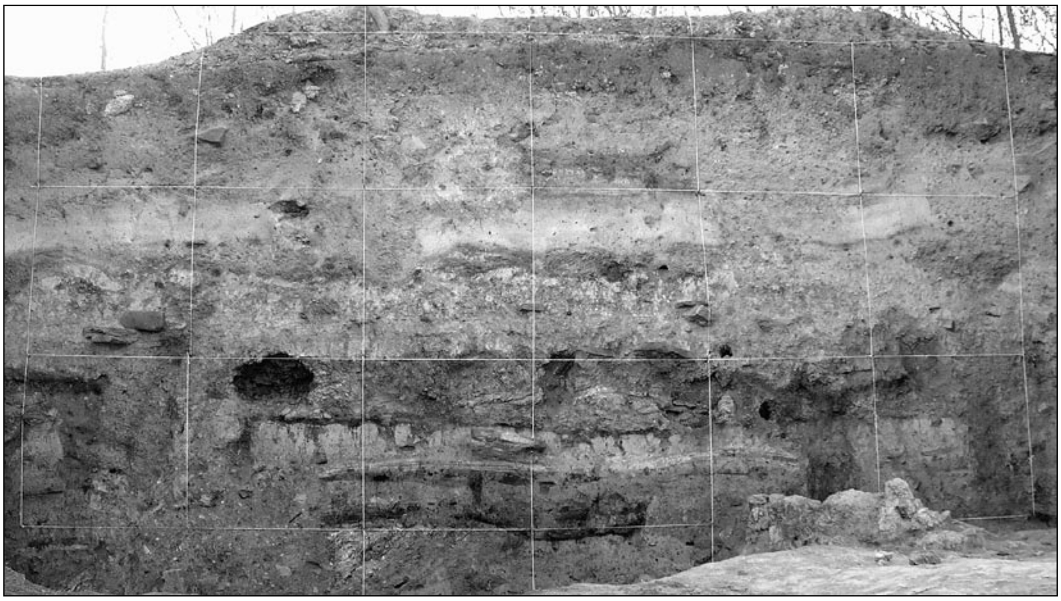

Обр. 2. Селищна могила в м. Змийският остров – стратиграфски профил – 2007 г.

Спадналото с около 10 м ниво на язовира разкри некропола на могилата. На разстояние 120-130 м южно от могилата и на 50 м западно от нея, на повърхността на брега, открихме множество човешки кости. Всички видими струпвания от кости (23 гроба) бяха маркирани и нанесени върху геодезичен план. Проучихме два гроба от халколита. Единият е с погребани един под друг два индивида (жени)[1] в поза хокер наляво. Вторият (мъж на 20-25 г.) е изпънат по гръб и унищожен от кръста надолу от по-късна яма. В границите на сондажа, на дълбочина 0,65 м разкрихме още един гроб – на дете на възраст 2,5 години.

Предстои обработка на част от стратиграфския профил – полево консервиране, отделяне и експониране в експозицията на РИМ – Шумен.

След графичното и фотодокументиране на стратиграфския профил и локализиране некропола на могилата, песимистичната прогноза за бъдещето на могилата остава.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА „ХОТНИЦА“

Стефан Чохаджиев, Александър Чохаджиев

Археологическите проучвания на селищната могила при с. Хотница продължиха и през 2007 г. За първи път в осемгодишната история на новите разкопки, Великотърновският музей ги подкрепи финансово и те вече наистина могат да се нарекат съвместни – между ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и РИМ – Велико Търново. Ръководител на проучванията е доц. д-р Стефан Чохаджиев от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“, а зам. ръководител – Александър Чохаджиев от Регионален исторически музей – Велико Търново. Както всяка година, разкопките представляваха практиката на студентите – първокурсници от специалност „Археология“ на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“. Проучванията продължиха от 4 до 22 август – 17 работни дни, от които два дъждовни.

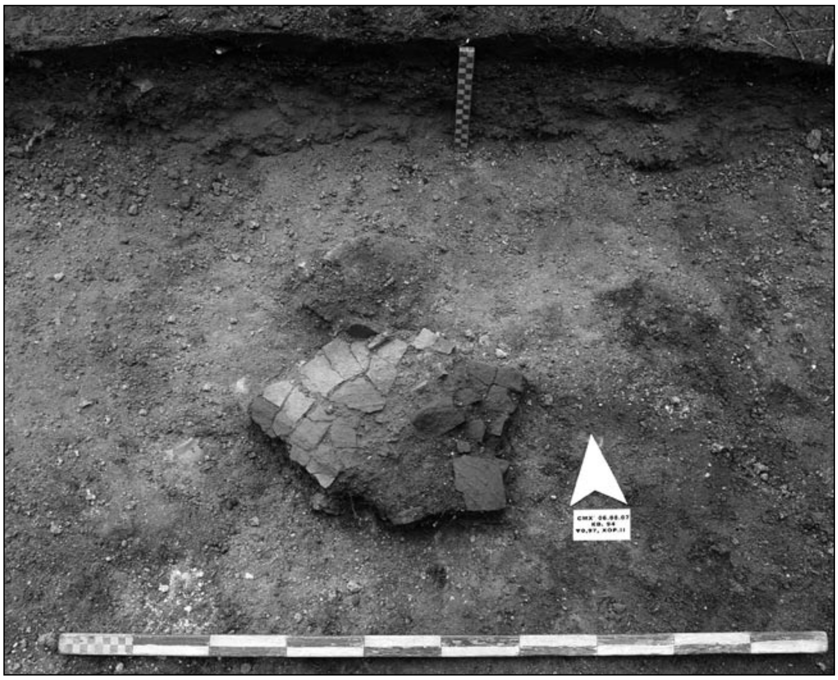

Обр. 1. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Керамичен съд in situ от II строителен хоризонт, кв. 94

През 2006 г., поради иманярските нарушения, довели до ликвидирането на един от централните ни профили, проведохме разкопки в квадрати 105 и 95 и успяхме да разкрием останки от три съседни опожарени жилища от III строителен хоризонт.

Още с махането на повърхностния пласт в почистените от растителността квадрати, наред със съвременни отпадъци, попаднахме на няколко места на струпвания от керамика. Те бележат нивото на остатъците от II строите-

---

[1] Благодаря на д-р Бранимира Димитрова за предварителната информация.

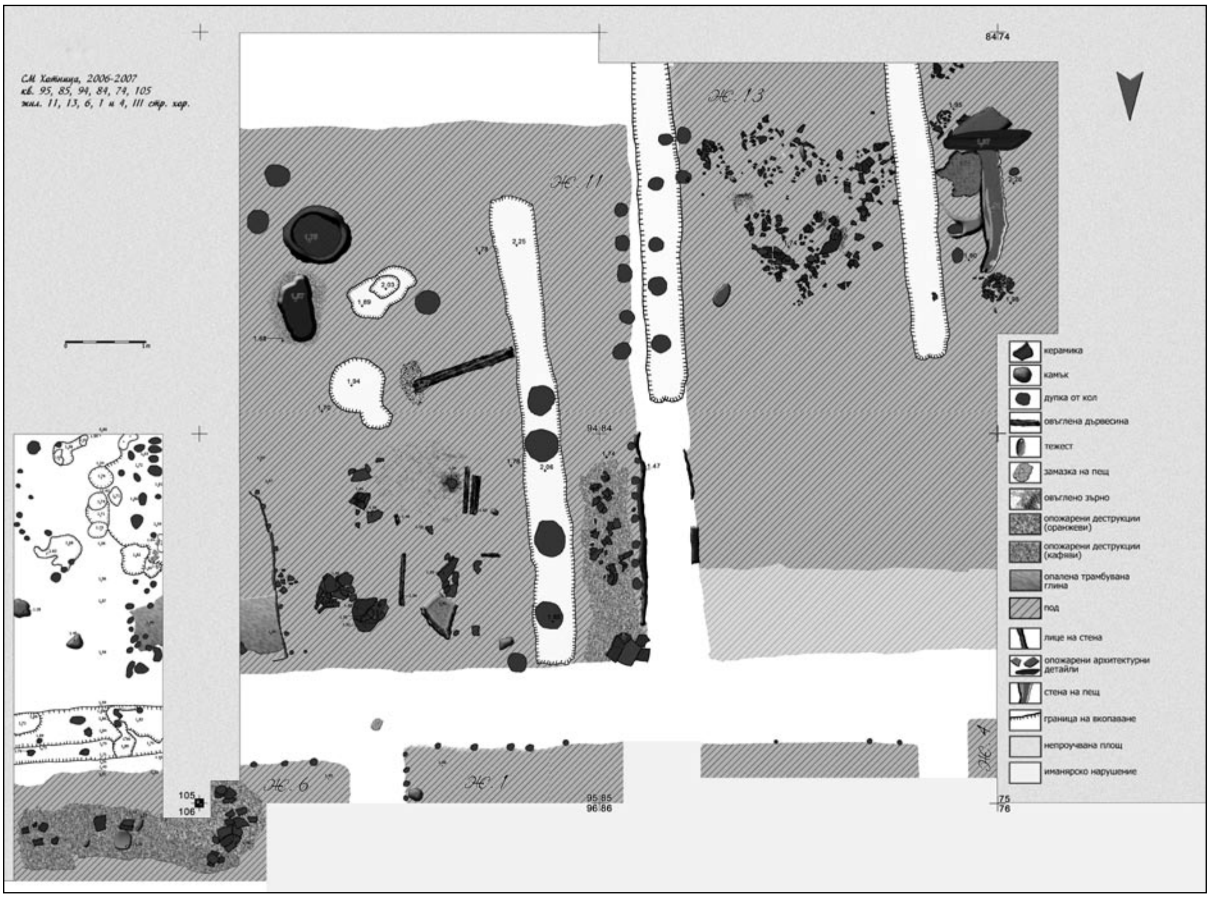
СМ Хотница, 2006-2007
кв. 95, 85, 94, 84, 74, 105
жил. 11, 13, 6, 1 и 4, III стр. хор.
84/74
Ж. 13
Ж. 11
Ж. 6
Ж. 1
Ж. 4
94/84
95/85
96/86
105
106
75
76
2,25
2,06
керамика
камък
дупка от кол
овъглена дървесина
тежест
замазка на пещ
овъглено зърно
опожарени деструкции (оранжеви)
опожарени деструкции (кафяви)
опалена трамбувана глина
под
лице на стена
опожарени архитектурни детайли
стена на пещ
граница на вкопаване
непроучвана площ
иманярско нарушение

Обр. 2. Селищна могила Хотница, Великотърновско. План на жилища 11 и 13 от III строителен хоризонт, проучвани през 2006 – 2007 г.

лен хоризонт. Останки от този хоризонт се разкриват на дълбочина 0,90 – 1,20 от ЦР. Втори хоризонт е негорял, почти унищожен е от първи, и може да бъде установен само на базата на запазени *in situ* фрагментирани керамични съдове (Обр. 1).

Почти никакви други структури не са запазени от него. Като изключение могат да бъдат посочени една полуразрушена основа на пещ в кв. 85 и две петна от жълтеникава глина в кв. 95, върху деструкциите на горялото жилище №11 от трети строителен хоризонт. Те са с диаметър 0,70 м и отстоят на 0,70 м едно от друго. Вероятно е това да са дъна на ями от I строителен хоризонт, тъй като едната заляга траншея на жилище от втори хоризонт и пресича жилище от трети.

Целта на проучването в квадрати 94, 84 и 85 беше да разкрием останките от III строителен хоризонт след изчерпването на II. Така се очертаха деструкциите на две жилища – известното ни от миналата година №11 и новото – №13 (Обр. 2).

През 2007 г. успяхме да разкрием по-голямата част от жилище 11. Оказа се, че то е пресечено от траншея от по-късен хоризонт, а дупките от колове, които разкрихме и през миналата година не са от междинна стена, а принадлежат на по-горен строителен хоризонт. В южната част на жилището разкрихме голям керамичен съд, пълен с бяла прахообразна материя. Той лежи директно върху пода. Северно от съда разкрихме голям долен хромелен камък. Интересното при него е, че макар и да принадлежи на комплекса на жилището и да е пострадал от пожара, той не е върху пода, а върху опожарени мазилки. Възможно обяснение на тази ситуация е, че е бил разположен на II етаж. Между големия съд и хромела попаднахме на голямо парче запазена греда от таванската конструкция на жилището и петно от горяло зърно. И при това жилище имахме шанса да разкрием запазен участък от външно лице на стена – с дебелина 5-9 см.

Другото разкрито жилище – №13 е нарушено от две по-късни траншеи – едната го пресича в източната му периферия, а другата – през средата. В източната му част разкрихме множество фрагментирани керамични съдове, пострадали при пожара, унищожил целия трети строителен хоризонт.

В ъгъла на кв. 85 на най-горното ниво на деструкциите, още на дълбочина 1,37 м се очерта една по-особена структура – стеничка с дебелина 20 см и ориентация И – З. След като разкопахме участъка южно от нея до профила, разкрихме няколко керамични съда на долното ѝ ниво, а също така и един опожарен архитектурен детайл с негатив от кол. Лицето на стеничката е гладко и има няколко замазки. Постепенно се очерта още една стеничка – с посока С – Ю, кръстосваща се Т-образно с първата. Тя е по-масивна и има няколко вертикални замазки. За съжаление цялото съоръжение от изток е прорязано и унищожено от строителна траншея от по-горен хоризонт.

Запазената част на стената е с дължина 1,30 м, дебелина 20-30 см, височина 60-70 см и се състои от 5 вертикални замазки. Малката стеничка се състои от 3-4 замазки от по 3-5 см, които лесно се отделят една от друга. Цялата тя няма конструктивна връзка с голямата и очевидно не е *in situ*. Възможно е да се е срутила и паднала по този начин при сгромолясването на жилището при пожара. Най-интересно и озадачаващо е източното лице на стеничката. То прилича на класическа замазка на пещ – твърдо и отлично изпечено. Възможно е това да е част от вертикалната долна част на купол на пещ, обмазано и изпечено като замазка на основа. Но също така е възможно цялата тази пещ да е паднала от втори етаж на жилището. За съжаление, поради изчерпване на финансовите средства не съумяхме да проучим структурата изцяло. Тя беше зазимена и се предвижда да бъде проучена изцяло през следващия сезон.

И през 2007 г. продължихме проучването на останките от жилище 12 от IV стр. хоризонт в кв. 86 и 96, проучвано и през 2006 г. Считаме, че въпросното жилище е било изоставено и се е саморазрушавало продължително. Навсякъде разкривахме керамичен „килим“. На много места проучвахме останки от дъски и греди. Деструкциите са разположени в два пласта, които са взаимно проникнати и са се смесили. Фрагментите от долното ниво лежат върху под от трамбована глина и дървено дюшеме. Работата през 2007 г. продължи с методичното разкриване на струпвания от керамични съдове (значително по-малко от миналата година). останки от дървесина и различни замазки.

В източната част на кв. 96 се очерта едно малко петно с диаметър 9 см. То има почти правилна кръгла форма с дебелина на жълто-кафявата ивица 1-2 см. Структурата е с органичен произход и има обърната пресеченоконусовидна форма с височина 14 см.

Като цяло керамиката в кв. 96 е по-малко от тази в кв. 86. Концентрацията от дървесината вероятно бележи края на жилище 12 и съвпада с концентрацията на керамиката, а мазилките са паднали стенни замазки при саморазрушаването на жилището.

Една много особена ситуация бе разкрита в североизточната част на квадрата – две малки концентрации от горяло зърно с правилна, близка до кръг форма с диаметър 9 и 15 см. В близост до този контекст няма каквито и да е следи от опожаряване. Вероятно в земята е било депонирано вече овъгленото зърно.

Разчистването на плета продължи и през този сезон, като успяхме да разкрием общо около 4,5 м^2 от него (Обр. 3).

Конструкцията му е следната – по дебели са коловете с посока С – Ю (СИ – ЮЗ) – 4-5 см и на разстояние 13 – 19 см един от друг, преплетени с по-тънките (1-2 см), разположени по на гъсто в посока И – З. Между най-южната и най-северната част на плета на разстояние около три метра, денивелацията е 12 см, с наклон на север. На места над този плет се открива друг – по гъсто преплетен и с по-тънки пръчки и ориентация точно по посоките на света. Той е много по-слабо запазен. Плетът продължава както в северна, така и в западна посока и през следващия сезон ще продължи разчистването му.

За съжаление и през този сезон не можахме да проучим това жилище изцяло –поради бавното, но прецизно разкопаване.

През 2007 бяха регистрирани 1050 находки (без нереставрираните и незалепени съдове). Това са 16 % от находките за всичките 8 години. Значително по-малкото количество от миналата година не се дължи на промяна в методиката на проучването, а по-скоро на по-малкия обем на свършената работа. Находките през настоящия сезон не предложиха нищо по-различно от стан-

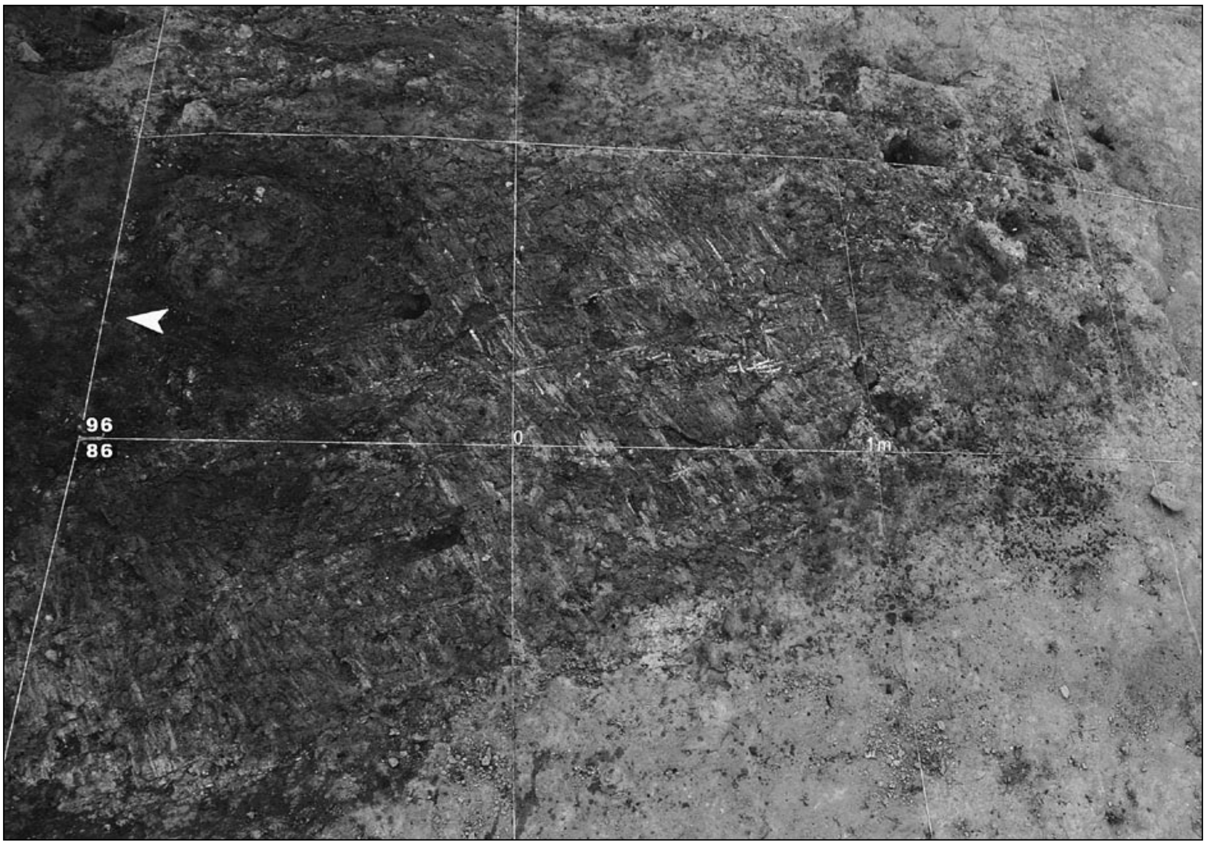

Обр. 3. Селищна могила Хотница, Великотърновско. Останки от плет от жилище 12, IV строителен хоризонт, кв. 86 и 96

дартния къснохалколитен инвентар. И през 2007 г. най-многобройни бяха кремъчните артефакти – 79 %, като в това число влизат и най-малките отломъци от по 2-3 мм, открити при пресяването. Каменните артефакти са 45 или 4 %, докато изделията от кост – 106 – или 10 %. Предметите от глина и керамика, в това число реставрираните съдове са 66 или 6 % от всички. Останалите 14 находки (1 %) са пробити миди и охлюви, накити от *spondylus* и *dentalium* и др.

Най-съществените резултати за сезон 2007 са свързани с частичното изясняване на плана на трети строителен хоризонт.

№19. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИЯ ПЛАСТ В УКРЕПЕНАТА ТЕРИТОРИЯ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ В ГР. МЕЗДРА, ВРАЧАНСКА ОБЛАСТ

Георги Ганецовски

Петият по ред (след възобновяването на разкопките през 2003 г.) археологически сезон на праисторическото селище в местността „Калето“ беше реализиран през периода 15 юли – 10 септември 2007 г. Разкопките се ръководеха от Георги Ганецовски от РИМ – Враца. В екипа участваха д-р Радка Златева, представители на неправителствени организации, студенти, ученици от град Мездра и доброволци от САЩ, Англия и Норвегия. Реализацията на проучванията стана възможна благодарение на финансовата подкрепа на Община Мездра.

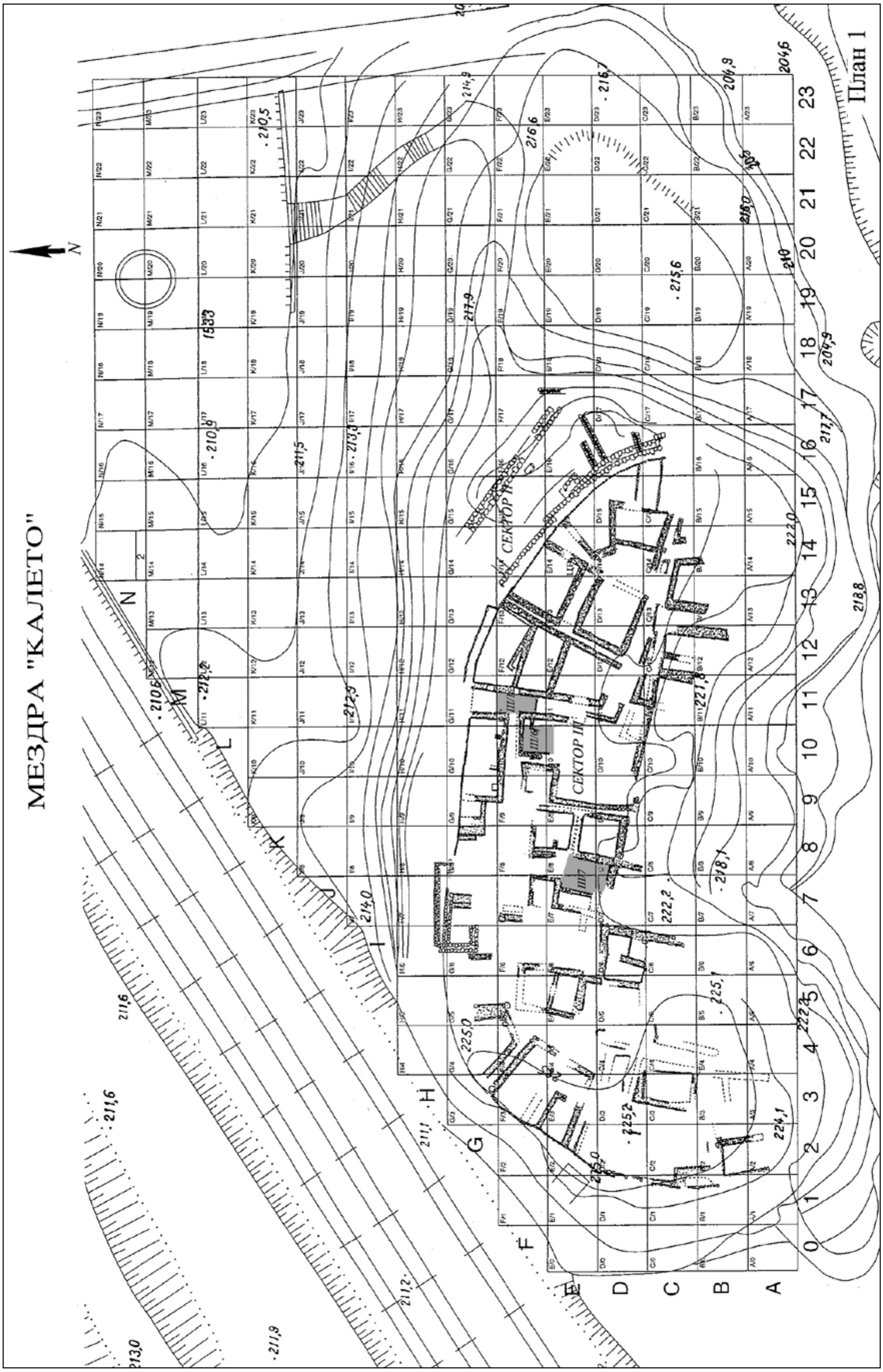
МЕЗДРА "КАЛЕТО"
План 1
N
СЕКТОР II
СЕКТОР III
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
M
N
0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
225,0
225,2
224,1
222,2
218,1
221,8
222,0
218,8
215,6
216,6
216,7
214,9
217,9
214,0
212,9
212,2
210,6
210,9
210,5
211,5
211,6
211,9
213,0
204,6
204,9

Обр. 1. Мездра – Калето. Общ план на обекта с обозначени план-квадратна мрежа и проучените през 2007 г. сондажи

Изследванията бяха съсредоточени в източната половина на **Сектор III** (обхващащ пространството, оградено от крепостната стена). Основната цел на разкопките беше да се проучат отложенията от каменно-медната епоха (Тодорова 1986) и така да се добие повече информация за къснохалколитното селище, чиито остатъци досега бяха разкопани само в североизточната част на многослойния обект, обозначена като Сектор II. Разкопките имаха сондажен характер заради наличието на структури от по-късни периоди (римската и ранновизантийската епохи). Работата беше съсредоточена в три сондажа (ограничени от късноантични зидове) върху обща площ от 40 м^2.

Проучванията в най-малкия сондаж III/1, разположен до кулата-порта на крепостта бяха продължение в дълбочина на разкопките от миналата година (Торбатов, Ганецовски 2007). Работата тук беше затруднена от една страна поради голямата дълбочина на вкопаване и от друга, заради действията на вандали, които периодично хвърляха в изкопа големи каменни блокове. След достигане на варовиковата стерилна основа на хълма на дълбочина над 3,5 м, този изкоп се превърна в основен стратиграфски сондаж на обекта. Погледнато отдолу нагоре отделяме двата опалени пласта, отнасящи се към късния халколит. Върху тях се намират двата римски светилищни пласта, най-отгоре са късноантичните и ранновизантийски хоризонти (каменни стени и зидове разположени на повърхността) – един хронологически отрязък от края на V хил. пр. Хр. до VI век.

Вторият сондаж III/6 беше с размери 3/4 м. Границите му се определяха от очертанията на каменните зидове на късноантично помещение. Тук беше отнет пласт с дебелина около1,5 м, без да се достигне до структура или подово ниво. Извадени бяха поредните веществени доказателства за селище съществувало на това място през „т.нар преходен период между каменно-медната и бронзовата епохи“ (средата на IV хил. пр. Хр., Вайсов 1992). Единични фрагменти от тази епоха бяха открити и в сектор II през предходните години. Намерените къснохалколитни материали (многобройни керамични фрагменти, опалени мазилки, кремъчни артефакти и животински кости) изглеждаха преотложени и разбъркани. Неяснотите относно причината за това състояние на праисторическия културен пласт на това място бяха отстранени при достигане на

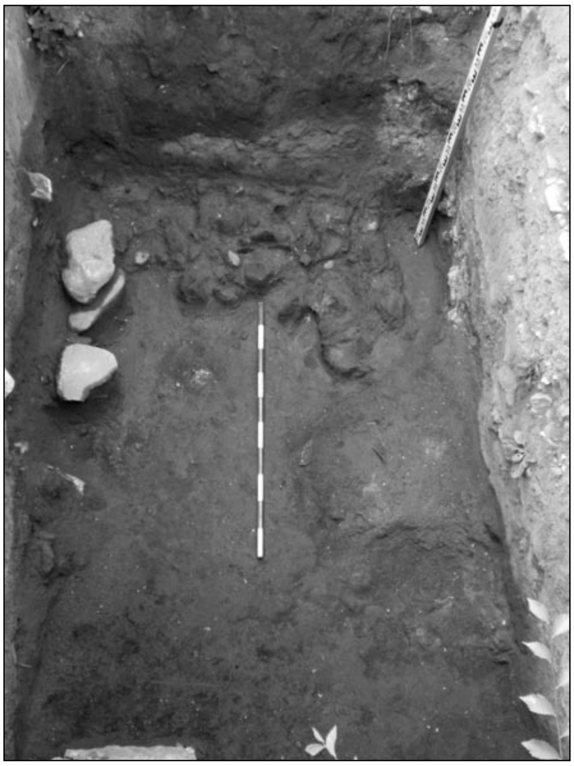

Обр. 2. Мездра – Калето. Сондаж III/1, пласт от късния халколит: опалени мазилки, керамика и остатъци от отоплително съоръжение

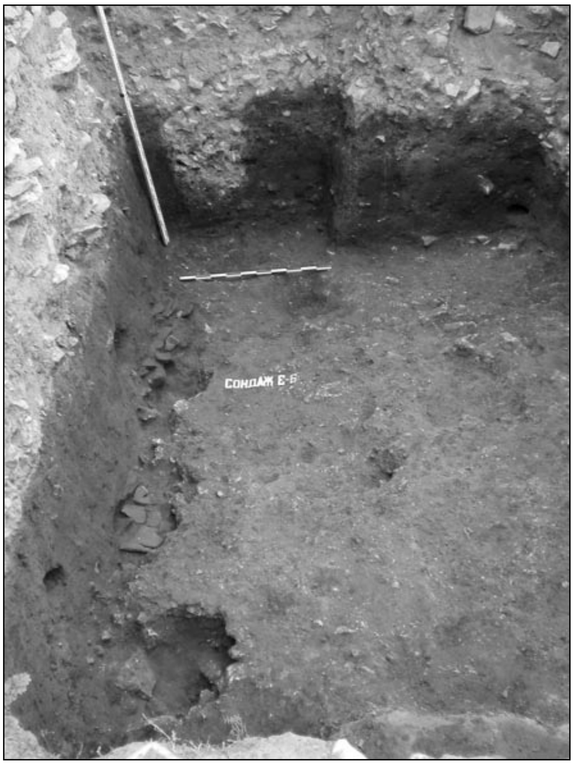

Обр. 3. Мездра – Калето. Пласт от ранножелязната епоха, разположен непосредствено върху скалната основа на хълма

скалната основа. Тук попаднахме на остатъци от източната периферия на сграда, изградена непосредствено върху скалата. Разкрити бяха очертанията на вкопани във варовика стъпала и легла за колове. Под източния профил на сондажа открихме многобройни натрошени *in situ* керамични съдове (някои, от които вторично горели), опалени замазки и големи количества овъглено жито.

Аналогична ситуация беше констатирана и в третия най-западен сондаж III/7: разбъркан праисторически пласт и разположени под него, непосредствено върху скалата остатъци от структура, отнасяща се към по-късен период. Тук беше намерена една сребърна фибула, изработена от единична тел, усукана на две спирали и приплескана при извивката за иглата.

Анализът на откритата керамика показа, че в двата сондажа сме попаднали на остатъците от тракийско селище, съществувало на това място през VIII – VI в. пр. Хр. Откритата керамика украсена с щамповани, скачени, есовидни линии има точни паралели при съдове от Рабишката пещера. Въз основа на тях можем да отнесем селището към периода на ранножелязна епоха II, култура Бесараби. За съжаление възможностите за по-обстойното му проучване са минимални поради лежащите над него структури от по-късни периоди, които е невъзможно да бъдат демонтирани. Някои теренни наблюдения и находки ни дават основание да допуснем, че върху скалния рид „Калето“ е съществувало тракийско светилище, но това може да бъде доказано само след обстойни проучвания. Нашето предположение се основава на факта, че скалния рид има всички дадености за изграждането на подобно култово съоръжение, на откритите фрагменти от голяма глинена култова пластика при проучванията на ст.н.с. Сергей Торбатов през месец май 2007 г, както и на регистрираните в околността големи тракийски могили.

И през този археологически сезон попаднахме на интересни находки. Това са кремъчни върхове за стрели, глинен прешлен за вретено с врязани знаци, медно шило (поредното веществено доказателство за съществуването на металургичен център в края на каменно-медната епоха, Гергов 1987), миниатюрно глинено съдче и многофункционални кремъчни инструменти.

От казаното можем да направи следните изводи:

1. Открит е нов, неизвестен до сега период от древната история на Калето, отнасящ се към ранножелязната епоха;

2. Най-ранното селище е възникнало през втората половина на каменно-медната епоха. То е унищожено от пожар и върху неговите руини е изградено селище от „преходния период“, което не просъществува дълго. Засега не сме намерили сигурен пласт или структура от този период и допускаме, че той е напълно разрушен от по-късните градежи. След известно прекъсване на хълма се появява обект, отнасящ се към ранножелязната епоха. След неговото разрушаване и опожаряване на това място възникват римски укрепен лагер, светилище и крепост, която просъществува с многобройни преправки и реконструкции до ранновизантийската епоха.

Литература:

Вайсов 1992: И. Вайсов. Проблеми на преходния период от енеолита към бронзовата епоха в България. Състояние на проучванията на т.нар. Преходен период в България. – Археология, 2, 1992, 45 – 49.

Гергов 1987: В. Гергов. Медни находки от праисторическото селище в м. Редутите при с. Телиш, Плевенски окръг. – Археология, 4, 1987, 44 – 53.

Тодорова 1986: Х. Тодорова. Каменно-медната епоха в България. София, 1986.

Торбатов, Ганецовски 2007: С. Торбатов и Г. Ганецовски. Археологически проучвания на многослоен обект Калето край Мездра. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 392 – 395.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. ЕЗЕРОТО ПРИ С. САДОВЕЦ, ОБЩИНА ДОЛНИ ДЪБНИК

Венцислав Гергов

Археологическите разкопки на праисторическото селище в м. Езерото при с. Садовец, общ. Долни Дъбник се проведоха в периода от 02.08.2007 г.до 31.08.2007 г. на площ от 75 м^2. Бяха проучени три строителни хоризонта, представени отдолу нагоре.

VII строителен хоризонт – датира от късния халколит на култура Криводол – Сълкуца – Бубани. В този хоризонт е проучено жилище №1 (Обр.1).

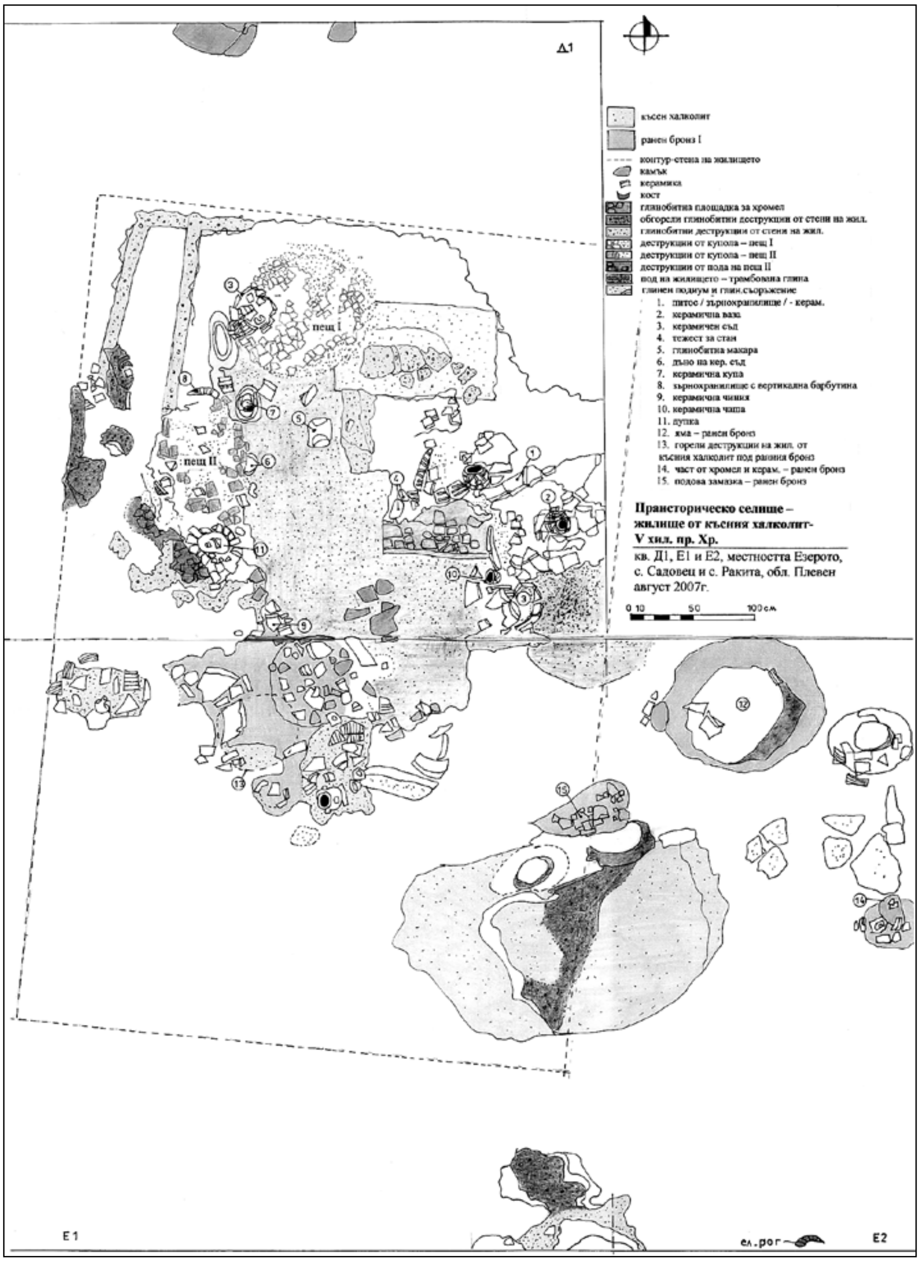
Д1
пещ I
пещ II
късен халколит
ранен бронз I
контур-стена на жилището
камък
керамика
кост
глинобитна площадка за хромел
обгорели глинобитни деструкции от стени на жил.
глинобитни деструкции от стени на жил.
деструкции от купола – пещ I
деструкции от купола – пещ II
деструкции от пода на пещ II
под на жилището – трамбована глина
глинен подиум и глин.съоръжение
1. питос / зърнохранилище / - керам.
2. керамична ваза
3. керамичен съд
4. тежест за стан
5. глинобитна макара
6. дъно на кер. съд
7. керамична купа
8. зърнохранилище с вертикална барбутина
9. керамична чиния
10. керамична чаша
11. дупка
12. яма – ранен бронз
13. горели деструкции на жил. от късния халколит под ранния бронз
14. част от хромел и керам. – ранен бронз
15. подова замазка – ранен бронз
Праисторическо селище – жилище от късния халколит- V хил. пр. Хр.
кв. Д1, Е1 и Е2, местността Езерото, с. Садовец и с. Ракита, обл. Плевен август 2007г.
0 10 50 100см
Е1
Е2
ел.рог

Обр. 1. Праисторическо селище в м. Езерото при с. Садовец, община Долни Дъбник. Жилище №1. Късен халколит

Пръстта има червено-кафяв цвят от горелите деструкции. Жилището е изградено върху предварително оформена площадка с трамбован под от жълто-зелена глина. Жилището е изцяло разкрито. Ориентирано е с дългите си страни в посока Север – Юг. Има дължина 6,7 м и широчина 3,90 м. Входът на жилището е разположен в средата на южната къса стена и има широчина 0,98 м. Южните ъгли са укрепени с варовикови камъни. Жилището е изградено с характерната за района глинобитна техника. Стените имат дебелина 0,32 м. Те са вкопани на 0,10 м под подовото ниво. Не са констатирани дупки от колове. Пещта е разположена до и по средата на северната къса страна на жилището. Тя има елипсовидна основа с дължина Изток – Запад 1,10 м и ширина 0,90 м. Наклонът на пещта е на юг, където е и отвора ѝ. Основата ѝ е добре запазена, направена е от глина с дебелина 0,09 м. Основата на купола има дебелина 0,10 м. Източно от входа на пещта и непосредствено до нея се разкрива съоръжение от изпечена глина с елипсовидна форма, дълбочина 0,27 м и дебелина 0,04 м. Вдясно от пещта е изградена глинобитна площадка с правоъгълна форма. Тя има размери 1,90/1,42 м и е ориентирана в посока Изток – Запад с дългите си страни. Разположена е на височина 0,08 м над подовото ниво. Направена е от пречистена и трамбована глина, като отстрани е оформен перваз. Върху площадката бяха открити по-голямата част от керамичните съдове, фрагменти от две зърнохранилища и два големи, разлати съда (Обр. 2)

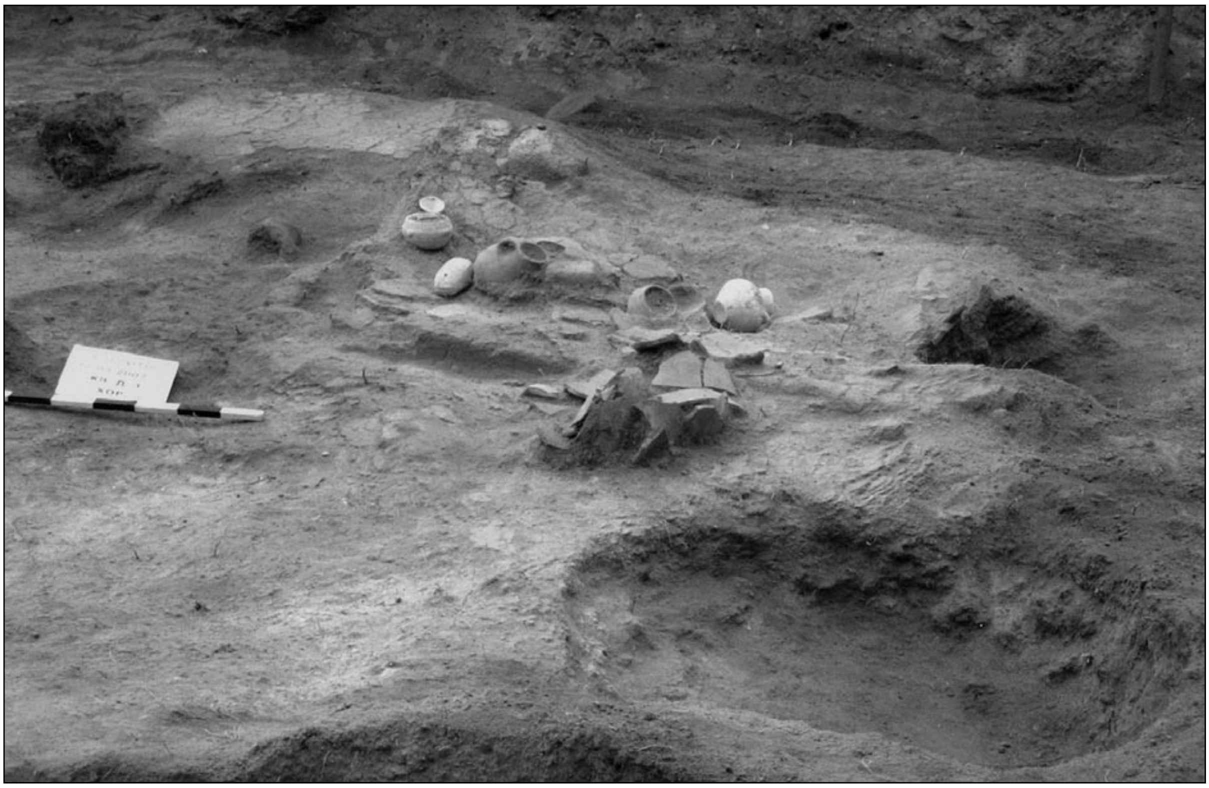

Обр. 2. Праисторическо селище в м. Езерото при с. Садовец, община Долни Дъбник. Глинобитна площадка с керамични съдове

Керамичните съдове датират от късния халколит – култура Криводол – Сълкуца – Бубани. Преобладават керамичните чаши с биконична форма и две вертикални, симетрично разположени дръжки; широки, разлати паници, украсени с геометричен графитен орнамент; купи; аскоси.

Интерес представляват ниските преградни стени, разположени западно и северно от пещта. Западната стена има дължина 1,62 м. Тя образува прав ъгъл с източната, която е дълга 1,34 м. Стените имат дебелина 0,08 – 0,10 м и височина от пода 0,30 м. Направени са от глина с примеси от плява, добре загладени от двете страни.

Бяха направени разрези на жилището, пещта и глинобитната площадка с цел изясняване начина и етапите на изграждането им. Регистрирахме 12 подови замазки с дебелина от 0,5 до 0,8 см. Всички те имат червено – кафяв цвят, получен от пожара в жилището.

VIII строителен хоризонт – датира от началото на Ранната бронзова епоха. Керамиката е характерна за култура Телиш IV – Сълкуца IV – прилепени дръжки от типа „Шайбенхенкел“, релефни ръбове с прищипване, комбинации с меандровидно надупчени линии, четириъгълни съдове на ниски крачета. Интерес предизвиква уникалната култова масичка (олтар) с шест крака. Масичката има правоъгълна форма. На четирите ъгъла са оформени израстъци с ромбоиден завършек (Обр. 3).

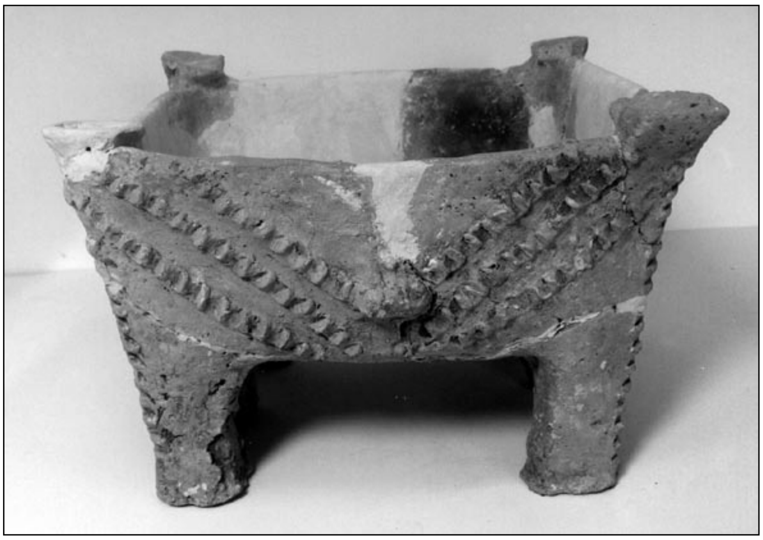

Обр. 3. Праисторическо селище в м. Езерото при с. Садовец, община Долни Дъбник. Култова масичка от раннобронзовата епоха

Подобни по форма съдове са открити на територията на Румъния – Печика – Сантул Маре, Кейлей Турзий, Романещи, Бъйле Херкулане – пещерата Хоцилор и др.

Стратиграфската позиция на VIII хоризонт – след финала на халколита (VII хоризонт) и преди разположения над него IX хоризонт, паралелен с раннобронзовата култура Орля – Садовец, дава възможност за изясняването на началните фази на раннобронзовата епоха.

№21. СОНДАЖНИ СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 17 ПО ПЪТЯ КЪРДЖАЛИ – МАКАЗА

Ана Радунчева, Милен Камарев

Разкопките се проведоха от 17.10.2007 г. до 17.11.2007 г. с главен ръководител ст. н. с. I ст. д. и. н. А. Радунчева. Заместник-ръководител беше Милен Камарев (ИМ – Кърджали). Работеше се средно с по 20 работника на ден.

Бяха направени 11 сондажни изкопа с размери 3 х 5 м и 3 х 2 м, там, където теренът не позволяваше по-голям изкоп. Бяха направени и два дълги по 12,50м. и 18,30 м. профили с посока север – юг – източен и западен. Тяхната цел беше да се установи дебелината на земления пласт до скалата и да се провери дали под него има културни останки.

В процеса на работа се установи следното:

♦ В сондажи 1 – 5 и 7, 8, не бяха открити никакви културни останки. На дълбочина до 0,35-0,40 м беше достигната здрава скала. Не се откриха никакви находки и не беше регистрирано наличие на културен пласт.

♦ В сондажи 9 и 10 на дълбочина до 0,35 м се откриха само по няколко керамични фрагмента от каменно-медната епоха. По всяка вероятност са били довлечени от селищната могила, която се намира точно над мястото на тези сондажи.

♦ Няколко фрагмента раннонеолитна керамика бяха открити в северната част на западния профил.

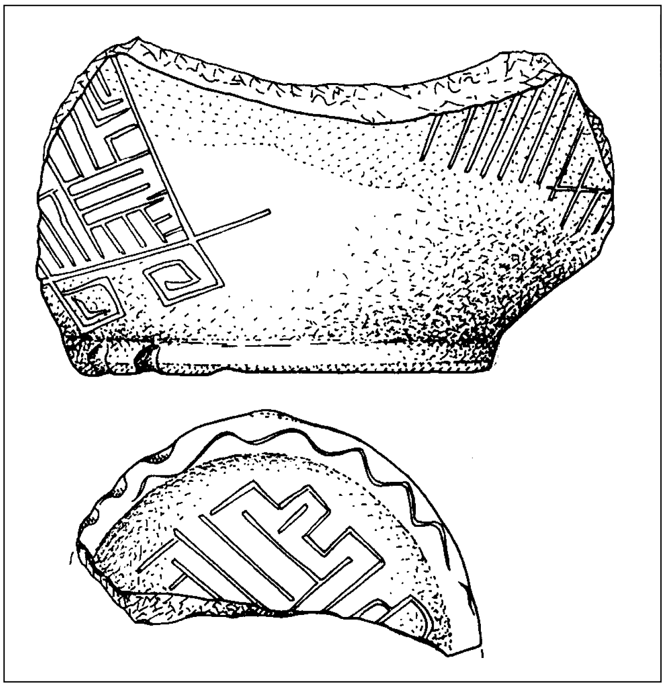

Обр. 1. Седларе, Кърджалийско. Ранноенеолитни керамични фрагменти

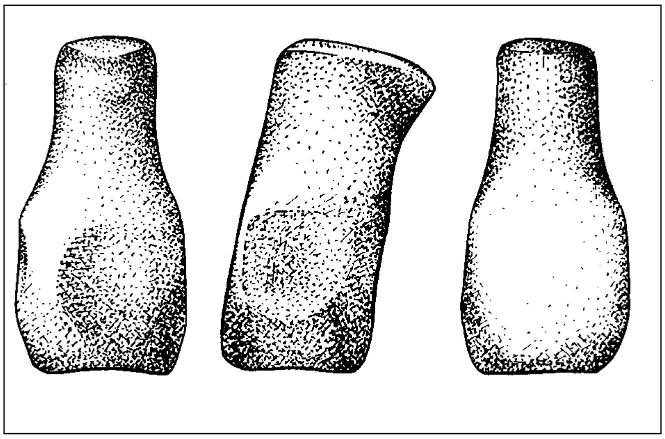

Обр. 2. Седларе, Кърджалийско. Каменна фигурка

♦ В северната част на източния профил и в южната на западния (сондаж 11) се разкриха средновековни съоръжения и части от сгради. Части от средновековни постройки бяха открити и в сондажи 9 и 10. Всички те са разчистени, проучени и документирани от Катя Меламед.

Сондаж 6 е разположен в южния край на просторната речна тераса. Това е и най-високата част на обект 17 от трасето на пътя. По цялата повърхност на сондажа беше установено наличие на наносен пласт от съвременна материкова пръст с дебелина 0,20 м.

Започна разкриването на скала, около която започна проучването на черен на цвят културен пласт, богато примесен с едри въглени, керамика (Обр. 1).

Идоли (Обр. 2) – цели и фрагментирани, стенни мазилки, няколко ясписови и ахатови сечива – пробои и пластини и значително количество суровина от същите скални породи. Открита беше и част от каменен съд. Дебелината на този пласт е 0 м. В средата на сондажа (челото на скалата) е до 0,95 м в източния му край и продължава надолу. Дълбочината постепенно се увеличаваше, като следваше стръмния склон на скалата и до края на работата през този сезон не беше изчерпан пласта в източната част на сондажа. Под този пласт, богато наситен с находки от новокаменната и каменно-медната епоха, се очерта светложълт, около 0,15 м дебел пласт от древната материкова пръст, в който също се откриваха малко въглени, стенни мазилки, керамика, едно глинено манисто и каменни артефакти. В най-източния край на сондаж 6 този пласт не беше проучен, тъй като горният черен не беше изчерпан.

Площта, в която се откриват изброените видове находки е не по-голяма от три квадратни метра и постепенно намалява. В тази малка проучена площ не се откриха никакви следи от битови отпадъци – останки от храни и др., които да могат да определят съоръжението като боклучена яма или с друг вид утилитарна функция. Липсваха каквито и да било други видове предмети, които като правило съставляват инвентарът, употребяван от праисторическия човек.

Засега е логично да допуснем, че в случая става въпрос за извършване на вид ритуални действия, които са изисквали полагане на определени видове предмети – цели или фрагментирани около кръглата или полукръгла скала. За сега е невъзможно да се установи дали депонирането е извършено в предварително подготвен ров или друго съоръжение. Тъй като нямаме известен аналог е задължително през следващия работен сезон разкопките да продължат в посока изток, север и юг, за да се проучи това съоръжение изцяло.

Керамиката и находките се отнасят към времето на ранната каменно-медна (култура Караново IV в Тракийската низина) и ранната новокаменна епоха. Паралели на находките от ранния енеолит се откриват в някои селища във Великотърновско (Илчева 2002, 148, 151; Станев 2002, 331, 336, 341). Цялата каменна фигурка беше открита на дълбочина 0,85 м и единствен неин паралел не по тип, а по стил на работа се открива само в един предмет от ранния неолит в Хирохития на остров Кипър. Трябва да бъде подчертано, че откритата керамика и другите предмети нямат нищо общо с откритите по време на археологическото проучване на енеолитния занаятчийско-производствен център, който се намира на същата тераса. Фрагментите принадлежат на изключително груби съдове, а процента на характерната за земите на континентална Гърция керамика – значителен. Откриват се и паралели с неолитната керамика около Хотница, Великотърновско. Изглежда става въпрос за посещаване на района от пришълци от южните части на полуострова и от централните области на днешните ни земи. Като се има предвид значителното количество ахатови и ясписови артефакти и дебитаж от изготвянето им, в съоръжението от сондаж 6 можем да заключим, че причината за присъствието им в района в близост до работилниците е била снабдяване с тази толкова рядка суровина. Изглежда, че техните постройки са били разположени по терасата още повече като се има предвид, че неолитна и енеолитна керамика се откриваше и в сондажните изкопи на обект 18, където ръководител е колегата К. Меламед. Изглежда, също така, че техните следи трябва да се търсят на значителна дълбочина.

За уточняването на изброените въпроси, за спасяването на максимален брой находки и получаване на възможно най-пълна картина на праисторическото обитаване на терасата на левия бряг на р. Върбица по трасето на пътя Кърджали-Маказа е необходимо археологическо проучване на обект 17 да продължи и през следващия сезон.

Литература:

Илчева 2002: В. Илчева. Хотница. Стари селища и находки. Част I. Праистория. Велико Търново, 2002.

Станев 2002: П. Станев. Самоводене. Неолитна селищна могила. Велико Търново, 2002.

№22. ХАЛКОЛИТНО СЕЛИЩЕ „ВЪРХАРИ“, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Явор Бояджиев, Камен Бояджиев

Обектът е разположен при водослива на р. Върбица и р. Дива река (Читак дере), върху ниска незаливна тераса. Надморската му височина е между 237 и 238 м, с лек наклон от юг към север. През него минава трасето на Път I-5 Джебел-Подкова. Целта на проучването през 2007 г. бе да се установи видът на обекта, неговите граници (в участъка, попадащ в трасето на пътя), дебелината на напластяванията и стратиграфията му. За изпълнението на тази цел първоначално бяха заложени пет сондажа, разположени напречно на трасето (с посока ~ З – И), на разстояние от 18 до 36 м един от друг. Те свързват две срещуположни точки, намиращи се на 20 м една от друга в посока ~ С – Ю според скиците на ФРПИ, като всеки сондаж носи номера на западната точка – съответно № 10, 11, 13, 14, 16. Сондажите са широки по 2 м и дълги от 21,10 до 23,70 м, в зависимост от широчината на трасето, която се увеличава от юг на север. Впоследствие, когато се установи повишена концентрация на археологически материали и останки от съоръжения в най-северния сондаж (10), бяха пуснати два сондажа и по дължина на трасето (с посока ~ С – Ю) от източната страна на северния край на маркирания участък – 42-40 и 40-39 (според номерата на източните точки на трасето).

Сондаж 16. На дълб. ~ 0,40 м от повърхността бяха разкрити петна (от около 0,20/0,30 м до 0,30/0,40 м) от слабо горели обмазки. Дебели са от 7 до 10 мм. Горната им повърхност е загладена,

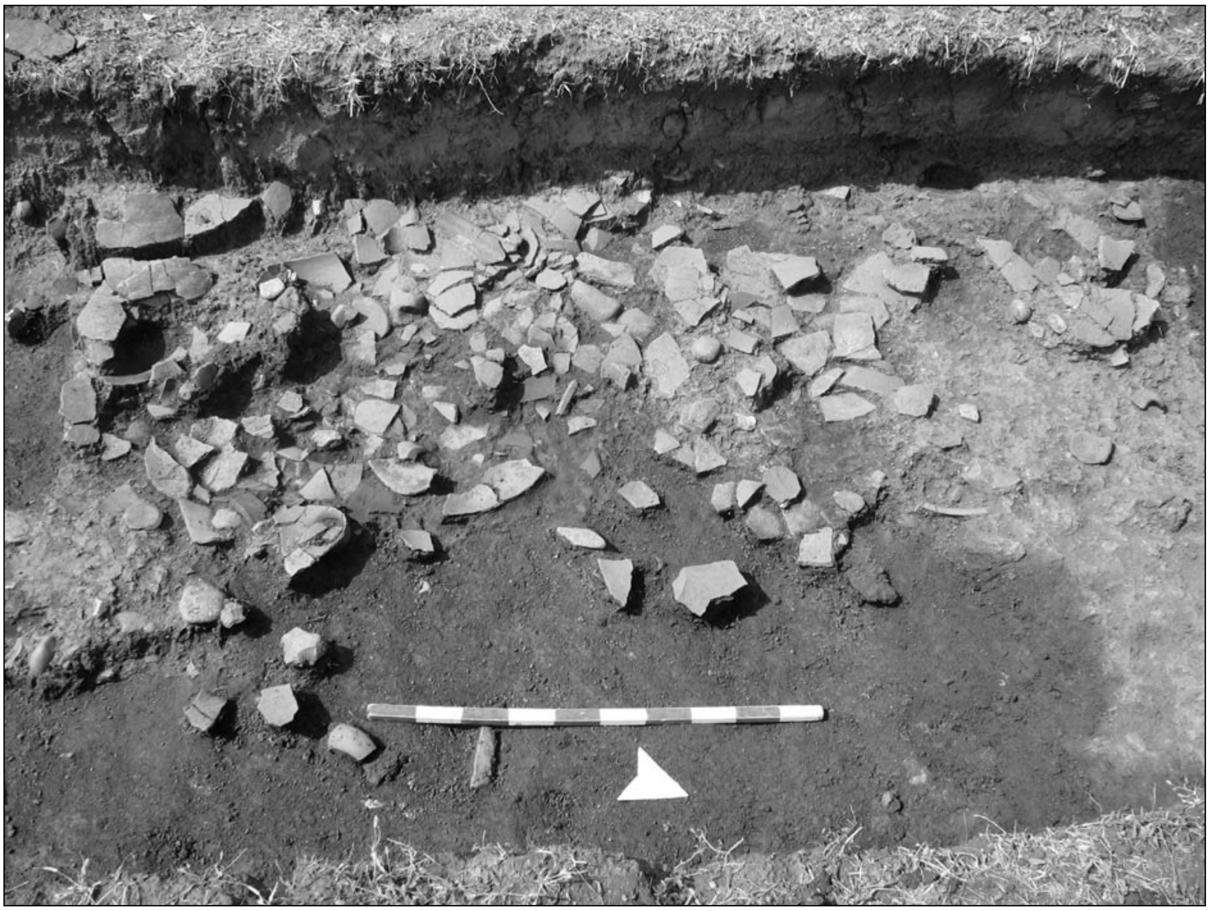

Обр. 1. Върхари, Момчилградско. Керамично струпване в сондаж 42-40

долната е равна. Най-вероятно се касае за подова обмазка. Сред тях лежаха два хромелни камъка. В направеното разширение в СИ край на сондажа също беше разчистено петно от горели мазилки.

Сондаж 14. Петно с концентрация на горели мазилки, керамични фрагменти и въглени беше установено в източния край на сондажа, на дълб. 0,70 м от повърхността. На 6,70 м от западния профил беше направен контролен минисондаж, за да се провери дебелината на културния пласт. Тук той продължаваше до дълбочина 1,60/1,65 м от повърхността – тъмнокафява пръст с парченца горяла мазилка и фрагменти керамика, като дебелината му в този участък е около 1,10 м. Пластът беше хомогенен, не личаха отделни нива или прослойки.

Сондаж 13. На дълбочина 0,60/0,65 м, между 8,60 и 10,10 м от източния му край, беше констатирано петно от горели мазилки – от червено-оранжеви до черни. От източната им страна, на дълб. 0,80 – 0,90 м, беше установена концентрация на въглени и керамика, а до тях – овъглени зърна от уров. Струпване от зърна личи и в северния профил, като в южна посока достига до 1,20 м от него. Концентрацията им намалява постепенно към периферията на петното, което няма ясни граници.

Северно от струпването на мазилки, керамика и зърна беше направено разширение с размери 4,50 м на 2 м. Установи се, че разбитите горели мазилки продължават в цялото разширение.

Големи парчета горели мазилки (от оранжеви до черни) се разкриха и на 16 м от източния край на сондажа. Около тях и на приблизително 0,05 м по-високо лежаха няколко големи фрагмента керамика.

Сондаж 11. Единствено в него не се откриха останки от съоръжения и свързан културен пласт.

Сондаж 10. В средата на сондажа, на дълбочина 0,60 м беше достигната добре запазена основа на огнище (?), което влиза частично под северния профил. Размерите на разкритата част са

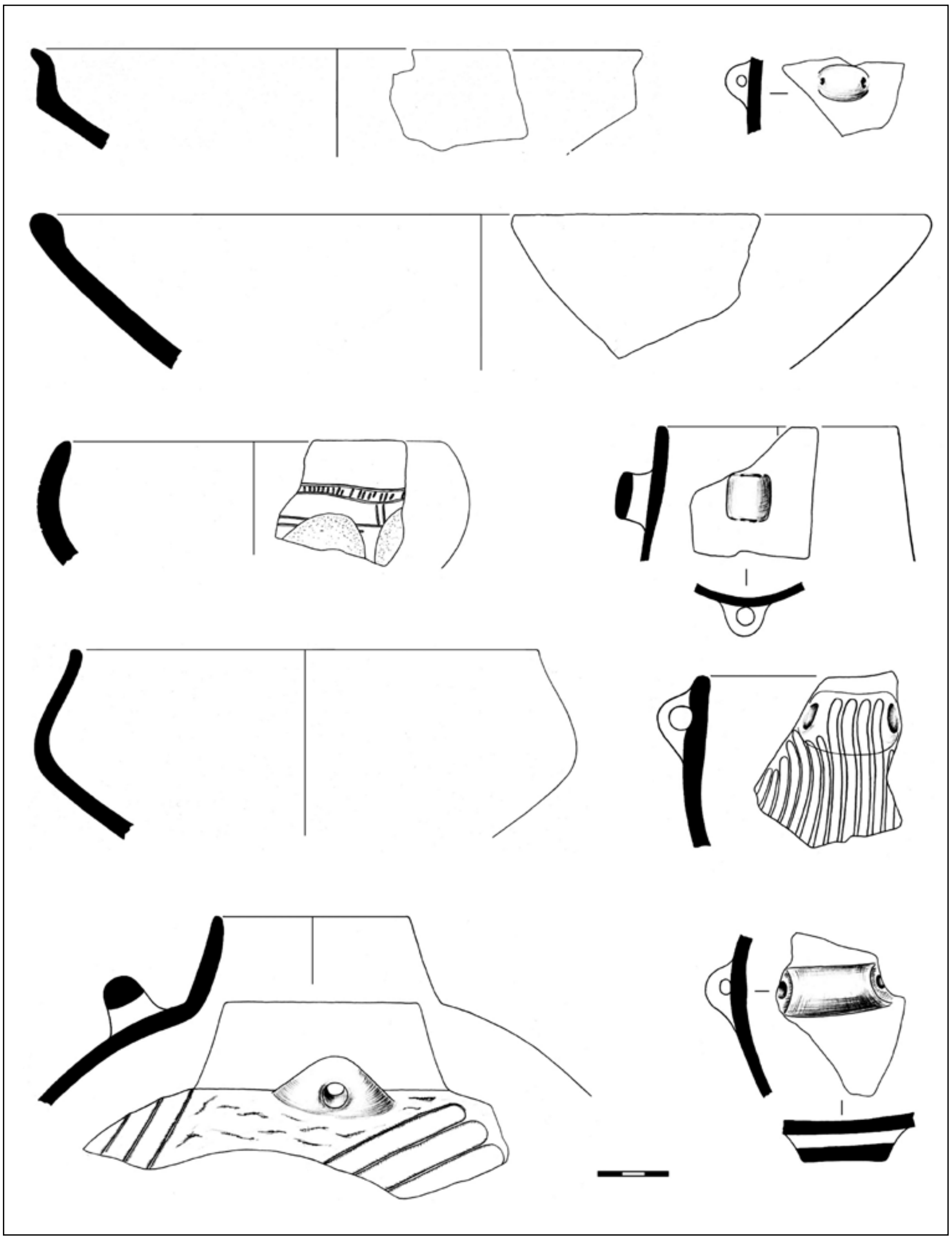

Обр. 2. Върхари, Момчилградско. Орнаментирана керамика

1,20 х 0,70 м (И – З). От западната му страна се откри хромелен камък. Приблизително на 2,60 м западно от огнището, до северния профил, има струпване от камъни и керамика (размери ~1,50 х 1,0 м в посока И – З), а на около 3 м западно от него (в края на сондажа) се намира още едно струпване, дълго ~ 1м, което се проследява по цялата широчина на сондажа.

В източната част на сондажа, от 1,10 до 2,60 м в западна посока, на дълб. 0,40/0,50 м от повърхността, беше разчистено ниво с големи парчета горели мазилки, които продължават частично и в южния край на сондаж 40-39.

Сондаж 40-39. Покрай източния профил, приблизително в средата на сондажа, на дълб. 0,70 м, беше регистрирано ~ 7 м дълго, вълнообразно петно тъмнокафява пръст с концентрация на керамика и дребни парчета горяла мазилка. Подобно петно с дължина 2 метра има и до западния профил. Двете петна продължават в дълбочина. Изглежда се касае за вкопавания, чието точно предназначение може да се установи след разширяване на проучваната площ и от двете страни на сондажа.

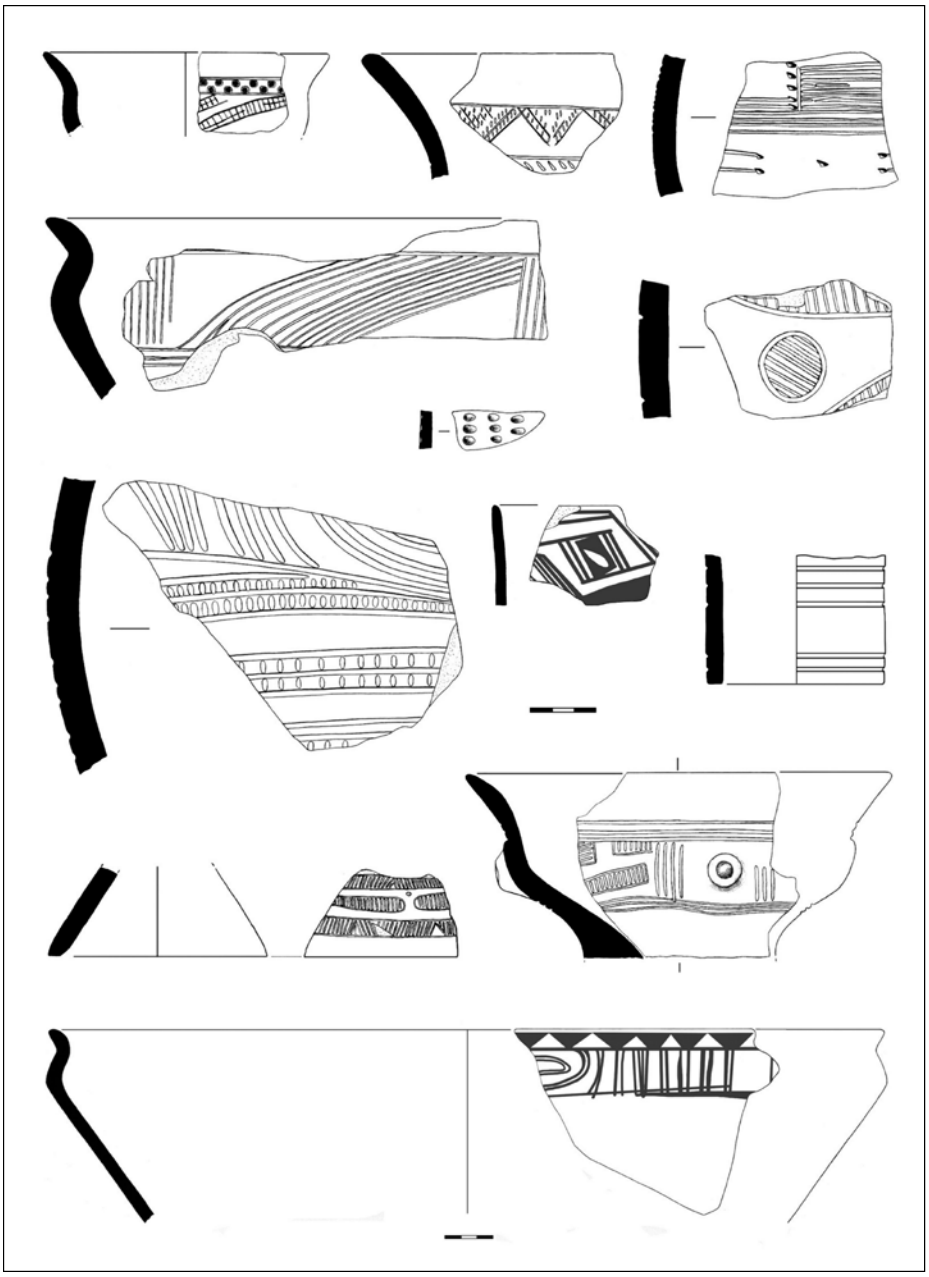

Обр. 3. Върхари, Момчилградско. Керамика – характерни форми

Сондаж 42-40. На 2 м от южния край на сондажа, на дълб. 0,45 – 0,55 м, беше разчистен „керамичен килим“ с размери 3,0 х 1,50 м (С – Ю) (Обр. 1). Срещат се и единични животински кости, кремъчни отломъци и пластини; част от керамичен олтар(?); 3 фрагмента от глинени антропоморфни (женски) фигурки с врязана украса. Над керамичните фрагменти са разкрити дребни парчета горяла мазилка. Сондажът беше продължен с 1 м в северна посока, в рамките на трасето, но извън най-северната точка на предварителните граници на обекта. Беше установено, че културният пласт продължава в тази посока.

Във всички части на проучваната площ се откриваха многобройни отломъци от обработка на кремък, яспис и халцедон – общо над 700 броя.

Керамичните съдове показват твърде специфичен облик. Отчетливо преобладава врязаната украса – в различни техники и мотиви, някои от които са типични за ранния халколит (напр. тип „стълбичка“). По-рядко се среща графитна украса – позитивна, предимно линеарна (Обр. 2). Някои от формите също са характерни за ранния халколит – паници с фуниевидно устие, някои вероятно на кухо конусовидно столче (едно – с врязана украса); заоблени, меко профилирани купи. Срещат се обаче и съдове, които по-скоро трябва да се свържат с късния халколит – паници с удебелено или извито навътре устие; с полусферична горна част и ниска конична шия, с малки хоризонтални дръжки под нея (някои – с нарочно огрубена повърхност). Впечатление прави наличието върху характерни за халколита форми на хоризонтални и вертикални „тунелести“ дръжки – досега смятани за характерни за ранната бронзова епоха (Обр. 3).

Находките включват както оръдия на труда – каменни тесли, брадви, чукалки, кремъчни инструменти, така и фрагментирана антропоморфна и зооморфна пластика. Откри се и едно каменно мънисто.

Проучването показа, че е налице селище от късната халколитна епоха. Културен пласт е установен във всички точки на сондираната площ – т. е. селището е дълго над 150 м в посока север – юг. Минисондажът в сондаж 14 показа, че дебелината на културния пласт е около 1,10 м и той е хомогенен. По-голяма концентрация на структури и археологически материали беше констатирана в северната част на обекта. Там е открита и по-фина, по-разнообразна и по-богато украсена керамика (включително и с графитна рисунка). В тази част (сондаж 40-39) има данни и за значителни по размери вкопани обекти.

№23. СЕЛИЩНА МОГИЛА „ЮНАЦИТЕ“, ПАЗАРДЖИШКО

Явор Бояджиев, Йоанис Асланис, Стоилка Терзийска-Игнатова,
Величка Мацанова

През 2007 г. проучването беше съсредоточено в три участъка: оформяне на северната половина на централния профил, сондажът в западната част на могилата и допроучване на първи строителен хоризонт от късния халколит в югоизточната част на могилата.

Централен профил. В кв. Л9 и К9, на 0,50 – 0,70 м от повърхността, бяха разкрити останки от 4 средновековни погребения (№ 8 – 11). Мъртвите са положени по гръб, ориентация З-И. Поради ерозията на профила скелетите са запазени само от кръста нагоре. В гр. 9 (жена, 25-30 г.) бяха открити сребърен наушник и каменна тежест с форма, характерна за ранната бронзова епоха.

В кв. З/И9 беше разчистена част от пода на жилище №1 от VI хор., РБЕ III (Телль Юнаците 2007, 142 – 143). Подът е дебел ~ 0,06 м, от добре огладена и вероятно предварително опалена глина. Очертаха се основите на северната стена на сградата – шир. ~ 0,20 м. В кв. Ж/З 9 беше разкрита част от трамбован под на сграда №6 от IX хор. Върху южната му част има съоръжение с овална форма и размери ~ 1,10 x 0,90 м. Стените му са с дебелина ~ 0,03 м, запазени във височина до 0,11 м. Върху предварително опалената му основа има глинена обмазка с дебелина 0,04 м. Стените са с двойно обмазване. В него се откриха 3, а до него 2 глинени топки с диам. до 0,18 м. Съставени са от малки късове глина, залепени един за друг – явно подготвени за направа на съдове и оставени да „отлежават“.

В кв. Ж9 беше разчистена част от пода на жилище 22 от XIII хоризонт от РБЕ. Върху пода лежаха останки от дърво (кората му ?), обмазано с 2-3 мм дебел слой глина. В нарушение (или вдълбаване) на пода, запълнено със сивозеленикава пепел с примеси от ситни въгленчета, лежеше урна със скелет на бебе в нея (Обр. 1). От южната ú страна имаше слой горяло зърно (ечемик, еднозърнеста пшеница). Овъглени зърна бяха разкрити и в урната. Цялото вдълбаване е фланкирано от север с вертикално забити камъни.

Сондаж в западната част на могилата (кв. М/Н 20, М/Н21). На дълб. ~ 5,55 м, беше разчистен западния край на пода на сграда от РБЕ. Той е дълъг над 9 м. Конструкцията му е от дървени греди (диам. до 0,15м), обмазани с глина. Върху пода има овално съоръжение (дълж. ~ 0,75 м) с 0,04 м дебела обмазка, издигаща се като бордюр над пода. Основата и бордюрът му са изградени

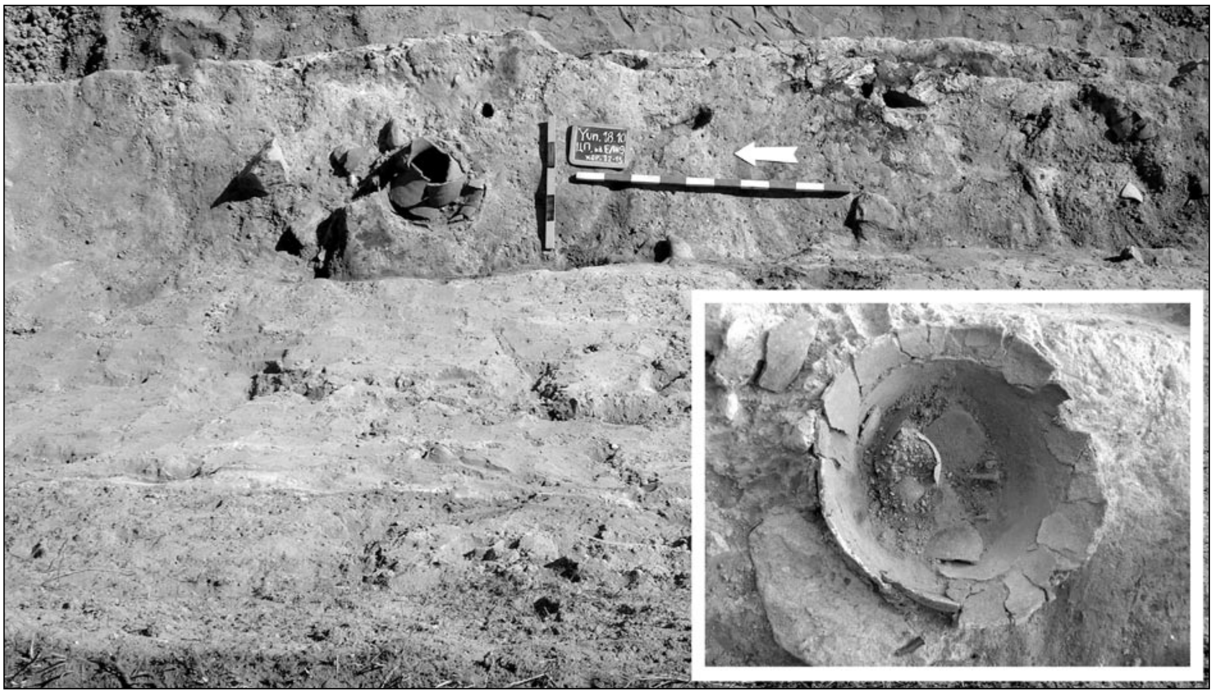

Обр. 1. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Част от сграда 22 от XIII хоризонт от РБЕ и урна с детско погребение, вкопана в пода ѝ

и опалени заедно с пода, а обмазката е направена допълнително. Конструкцията му е аналогична със съоръжението от жилище 6. Подът достига до редица от дупки на колове, маркиращи западната стена.

До западния профил (кв. М20/21) беше направен минисондаж, който показа, че слоевете от намивки от хоризонти от РБЕ, спускащи се по склона на могилата, продължават и в дълбочина.

Югоизточна част на могилата. Допроучва се I халколитен хоризонт в южната периферия – линии С, Т и У. В кв. С5, Т5, С6, Т6 се проучиха пода и субструкциите на сграда 16. Тя е имала приблизително квадратна форма с размери ~ 5 x 5 м. Установиха се поне 10 обмазки на пода. Дебелина на пакета ~ 0,15 м. Няма следи от стените на сградата. Вероятно те са били глинобитни. Останки от горели глинени структури (стените ?) бяха открити около северната и североизточната страна на пода, но по него няма следи от горене. В сградата е имало четири вкопани и обмазани с пречистена глина съоръжения, изградени през различни етапи на експлоатацията ѝ. В едното от тях – №34 е била съхранявана двузърнеста пшеница. То има овална форма с размери 0,90 x 0,80 м. От южната му страна в пакета обмазки личат три колони (дървени?) с диам. 0,18-0,20 м, започващи от най-долния под. Дупка от подобна колона (с кръгъл плосък камък на дъното) беше установена и до източния край на пода. Директно върху пода на сградата лежеше скелет на 16-20 г. жена, хокер наляво, ориентация З – И. От кръста нагоре скелетът е пропаднал в съоръжение №34, а стъпалата са до западната страна на №35 (Обр. 2). До устата лежеше малка глинена чашка. Скелетът и съоръжението са вдигнати „ан блок“ за експониране в РИМ – Пазарджик. При подготвянето им за вдигане беше проучен и терена около тях. Установи се, че под пода на сграда 16 има още един „пакет“ със 7-8 подови обмазки и обща дебелина до 0,24 м. Той се отнася към сграда от II хор. (№ II-6), чийто западен край съвпада с този на сграда 16.

В кв. Т7-У7 се проучиха субструкциите на сграда 7 от хор. I. Освен пещ №6 (проучена през 1996 г.) и хромелното съоръжение до нея, беше установено още едно съоръжение. То е дълго ~ 0,55м в посока И-З, има правоъгълна форма със заоблени ъгли и 0,02 м дебел бордюр, който потъва в дълбочина. Между него и пещта е имало две колони с диам. 0,26 и 0,20 м. Опира до северната стена. Тя е била около 0,20м широка, вероятно глинобитна, тъй като личи по цвета на пръстта, а в нея се установиха само две дупки от колове.

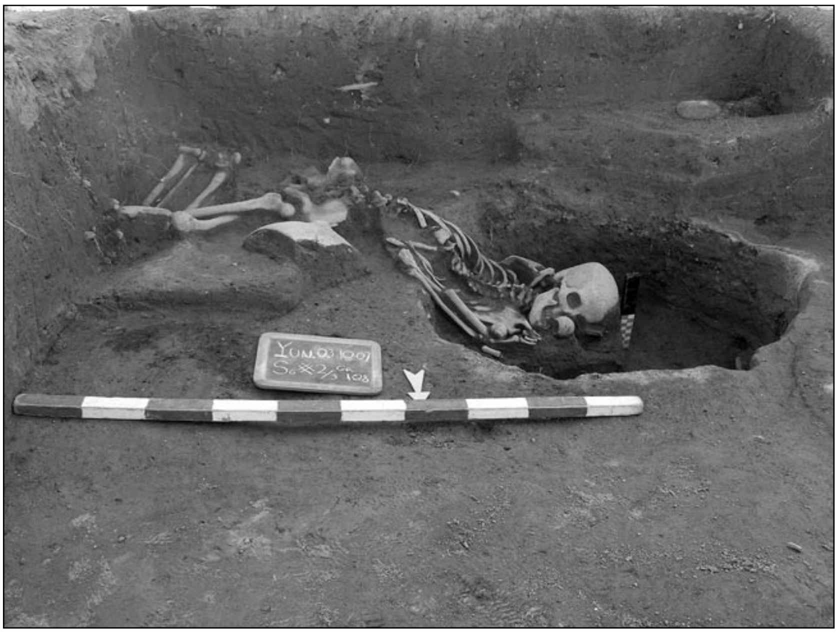

Обр. 2. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. Под на сграда 16 от I халколитен хоризонт и скелет 108, лежащ частично върху пода и частично в съоръжение №34 (зърнохранилище)

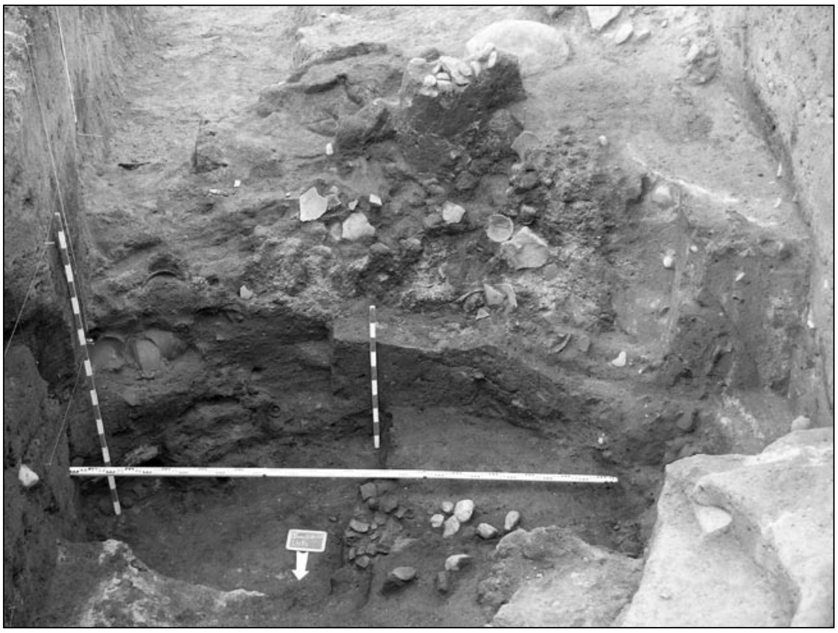

Обр. 3. Селищна могила Юнаците, Пазарджишко. „Хлътване“ в кв. У9-Ф9 и горяла глинена платформа, паднала почти отвесно в него

В минисондажа западно от хромелното съоръжение беше разкрита основа на пещ (№18). Тя има диам. ~ 1м. Отнася се към хоризонт II, тъй като хромелното съоръжение от сграда 7 заляга върху деструкциите ѝ. От източната ѝ страна лежи запазен съд.

Кв. Т9, У8, У9, Ф9. Продължи да се сваля чернокафявия „хиатусен“ пласт, за да се достигне до нивото на I халколитен хоризонт. В тази част халколитното ниво се спуска стъпаловидно надолу на дълбочина над 2 м, като се образува полукръг с диам. ~ 7 м. В центъра на южната (права) част на този полукръг се достигна до платформа (дебелина ~ 0,05м) от силно изпечена глина. Горният ѝ край се намира на нивото на I хоризонт, а тя се спуска под ъгъл от ~ 60^0 в северна посока (към хлътването), като в долната ѝ част този ъгъл е ~ 90^0 (Обр. 3). Приблизителните ѝ размери са 3 х 3 м. Тя явно е пропаднала в празно пространство – т.е. по време на I хоризонт стъпаловидното „хлътване“ е било незапълнено. Върху платформата лежаха горели деструкции, а сред тях – керамични съдове.

Направените минисондажи от южната страна на платформата показаха сравнително еднородна пръст, без следи от строителни хоризонти.

Керамиката от проучената част на хоризонт I повтаря вече известните форми и украси. За пръв път се откриха 2 тунелести дръжки, едната от които с графитен орнамент.

Керамиката от „хлътването“ също застъпва голяма част от категорията съдове и орнаментация, характерни за финалната фаза на късния енеолит, но се срещат и фрагменти (с врязана украса, инкрустирана с бяла боя; с украса кербшнит; от фино изработени аскоси), които говорят за използването на структурата и в по-ранни периоди.

Кв. X10/11. Направеният през 2006 г. контролен сондаж в основата на южната периферия на могилата бе продължен с 1 м в северна посока. И тук културен пласт се появява на дълбочина под 10 м. Регистрираха се два хоризонта от ранния халколит. Те са маркирани от южния край на 2 пакета подови обмазки, разделени от ~ 0,20 м кафява пръст. Над тях (до дълбочина 8 м) пръстта е стерилна.

Керамиката показва елементи характерни за началото на култура Марица: врязан орнамент – линеен и „стълбичка" върху фина керамика; врязан орнамент с инкрустация и пастозна червена боя между линиите; широки ивици линеен графитен орнамент върху плитките паници със завит навътре устиен ръб; високи кухи столчета с графитна украса.

Литература:

Телль Юнаците 2007: Телль Юнаците. Эпоха бронзы. Т. II, Часть первая. Москва, 2007.

№24. ОБЕКТ 20 ОТ ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА (КМ 348,525 – 348,580), С. ГРАДИНКА, МОМЧИЛГРАДСКО

Анета Бакъмска

Обектът се намира на заливна тераса на левия бряг на р. Върбица (десен приток на Арда), на около 1,5 км западно от Момчилград, в непосредствена близост до къщите на село Градинка.

През месеците август и септември 2007 г. бяха проведени сондажни проучвания с цел да се установи наличието или отсъствието на археологически структури, за да се освободи участъкът за строежа на пътя Джебел – Маказа. Перпендикулярно на трасето бяха заложени три сондажа с посока изток – запад с размери 15 х 1,50 м, с номерация от юг към север съответно С1, С2 и С3. Те бяха проучени до дълбочина 1,70 м.

Пластът и в трите сондажа се състои само от речни наноси. Археологически структури не бяха установени. Откриха се фрагменти от традиционна керамика и артефакти от яспис. Находките вероятно са преотложени при разливите на реката и от използването на терена като нива.

Обхожданията на района показаха, че теренът между селото и реката в продължение на 2 км на север има същата характеристика като проучения участък – т.е. старо корито на реката и там археологически структури не може да съществуват.

№25. ЗА СКАЛНИТЕ СТРУКТУРИ В ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ

Стефанка Иванова

Източните Родопи обхващат около 4 500 км^2 от територията на България.

Своеобразието на релефа в Източните Родопи се определя главно от широкото участие на вулканските скали. След своето издигане в края на палеогена, повече от 20 млн. г. територията на Източните Родопи е суша. През цялото това време скалите са подложени на процесите на външната земна динамика. Във вулканските скали, които твърде бързо се изменят, както в хоризонтално, така и във вертикално направление, се оформят множество скални феномени, прилични на фигури, обелиски и скални гъби. На много места се наблюдават каменни пирамиди – например „гъбите" около гр. Кърджали. В туфите са внедрени магмени скали (андезити и андезито-базалти), които като по-трудно разрушими остават да стърчат над по-слабо споените и ронливи туфи, отмити и изнесени от повърхностно течащите води. Подобен е механизмът на образуване и на останалите фигури, с форма на „гъба“, каквито се наблюдават при с. Женда, при с. Дъждовница и на много други места.

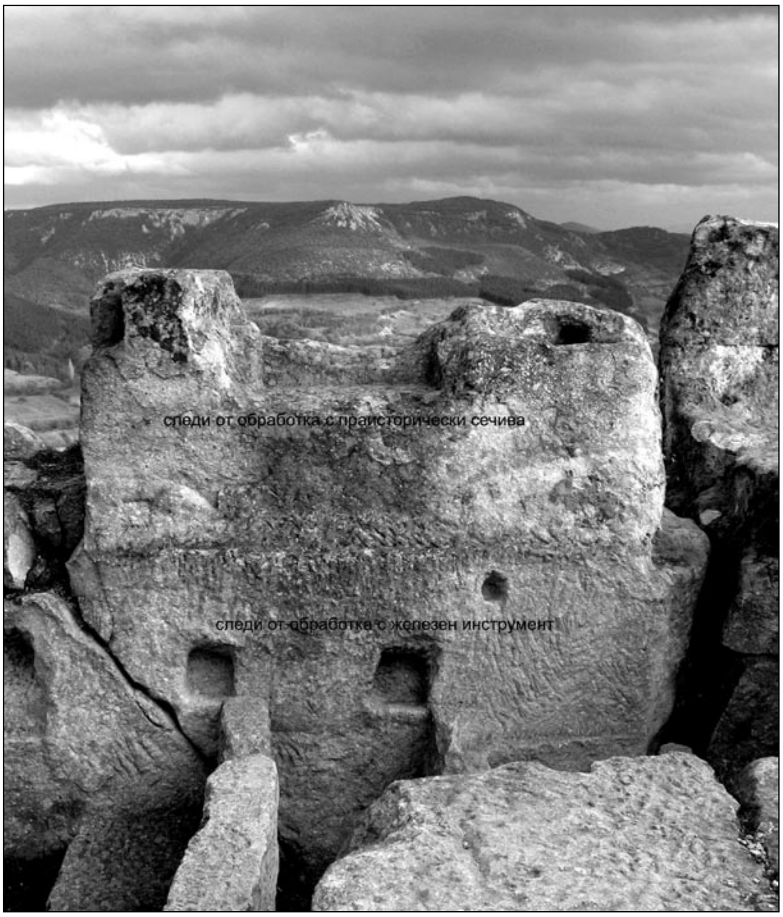
следи от обработка с праисторически сечива
следи от обработка с железен инструмент

Обр. 1. Източни Родопи. Следи от различни видове инструменти върху скалните повърхности

През последната година продължиха обхожданията на района на Източните Родопи, за документиране на нови и на познатите от по-ранни изследвания скални структури. Като „скални структури“ определяме всички врязани в скалите единични или свързани елементи, които формират скалните повърхности в комплекси, използвани за нуждите на праисторическото общество. Тук се включват скалните светилища, скалните обсерватории, врязаните в скалите кръгове, басейни, линии и знаци, формираните в скалите „наблюдателни места“, стълби, „тронове“ и скални„„гробове“. Към тази група принадлежат и познатите под името „шарапани“, вдълбани в скалите единични или свързани поликомпонентни кръгли и правоъгълни „съдове“ с чучур. Особено внушителни са формираните върху масивни скални късове човешки и животински фигури. Но най-разпространени са врязаните по вертикалните скални повърхности трапецовидни ниши.

Въпреки, че проучванията са в началото си, натрупаният фактологичен материал дава основание за редица заключения и определя насоката на бъдещите изследвания.

Един от основните проблеми е хронологичното и културно определяне на обектите, което е основа на проучването и интерпретацията на тези най-ранни паметници на човешката цивилизация. Датирането на скалните обекти е затруднено от многократното им използване през различни исторически периоди.

За съжаление, през последните години някои автори активно лансират в научната литература и в медиите, идеята за по-късния (тракийски) произход на скалните светилища. При това публикуваните в различни публикации многочислени находки на великолепна неолитна и енеолитна керамика от района на светилищата не се вземат под внимание или се интерпретират неправилно. Според нас един от важните критерии за датиране на скалните паметници са следите от инструментите, с които се е работило. Поради непознаване на праисторията някои археолози твърдят, че скалните светилища (Татул и Перперек) не могат да бъдат създадени през неолита и енеолита, тъй като хората тогава не са имали оръдия, с които да обработват камъка. Можем само да припомним, че дотогава, повече от 2 милиона години хората са изработвали своите оръдия и оръжия от камък и наред с необходимите за живота им сечива, са изработвали и изящни бижута.

До появата на желязото каменните сечива имат водеща роля в живота на хората. От познатите до тогава метали не е било възможно да се изработят инструменти за работа върху камък (медта е мека, а бронзът – чуплив). Едва през желязната епоха каменните сечива са изместени

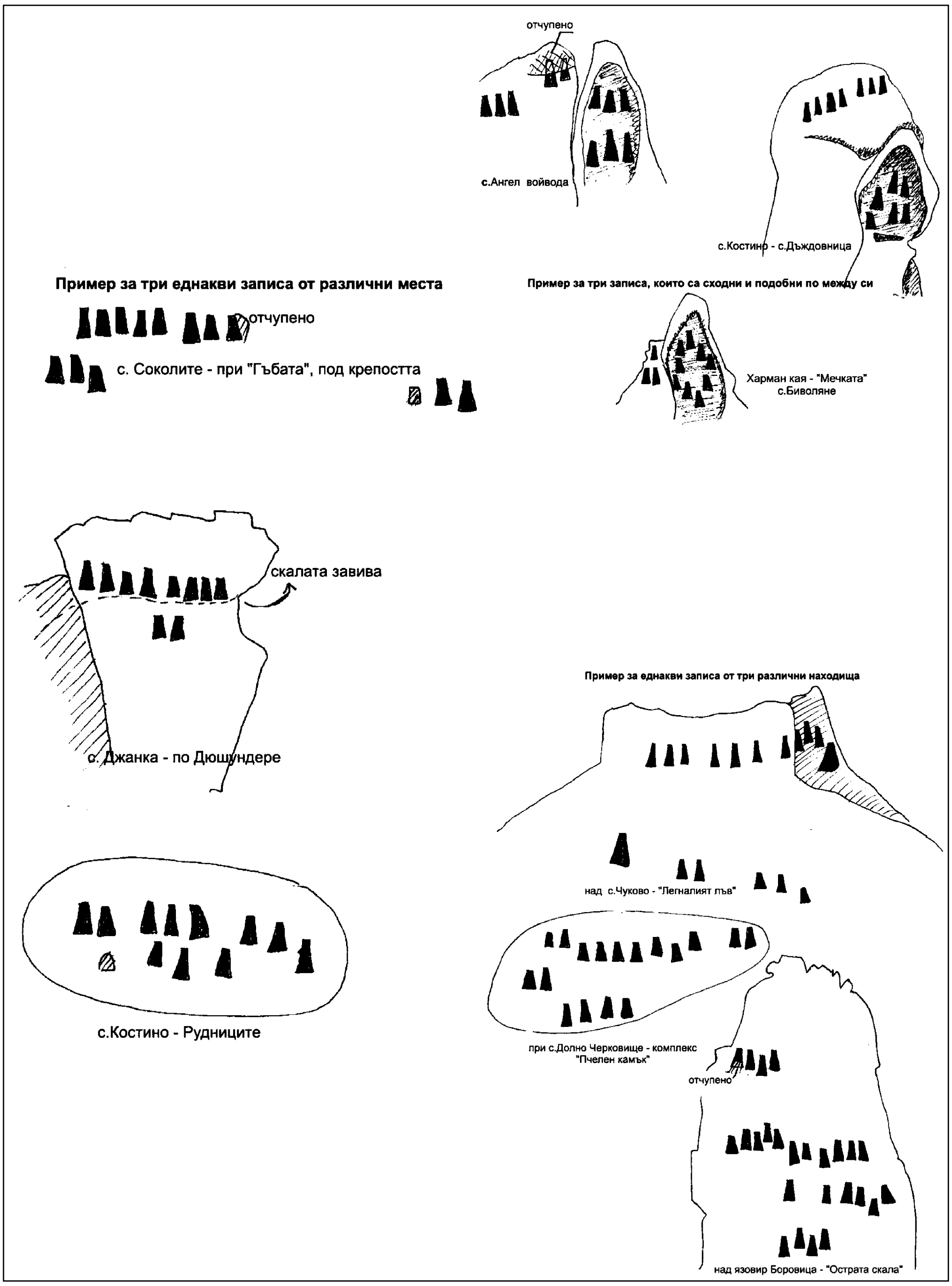
отчупено
с.Ангел войвода
с.Костино - с.Дъждовница
Пример за три еднакви записа от различни места
отчупено
с. Соколите - при "Гъбата", под крепостта
Пример за три записа, които са сходни и подобни по между си
Харман кая - "Мечката"
с.Биволяне
скалата завива
с. Джанка - по Дюшундере
Пример за еднакви записа от три различни находища
над с.Чуково - "Легналият лъв"
с.Костино - Рудниците
при с.Долно Черковище - комплекс
"Пчелен камък"
отчупено
над язовир Боровица - "Острата скала"

Обр. 2. Източни Родопи. Пример за различни комбинации скални ниши

от железни. Поради това върху обработваните през желязната епоха скали лесно се забелязват следите от железен секач, шило и длето (Обр. 1).

Праисторическите каменоделци са използвали каменни и костни инструменти и са прилагали различни методи за улесняване на работата с камъка.

Не се наблюдават следи от железни длета и в едни от най-разпространените елементи на скалните структури – трапецовидните ниши. Но се забелязва, че праисторическият майстор е полирал добре вътрешността на трапецовидните ниши, с цел да ги предпази от ерозията. Вероятно това е била и целта на предварителното оглаждане на повърхността, върху която се всичат нишите, което се наблюдава в отделни случаи.

При внимателно сравняване на нишите от различните комплекси се забелязват повтарящи се групи. Имали са значение не само самите ниши, но и начинът на тяхното групиране. Голямо значение е имало и разстоянието между тях. Някои ниши са много раздалечени, а други са толкова близо, че преградата между тях се разрушава. При това, големината и характера на скалната повърхност не са играели роля за начина на разполагане на нишите (Обр. 2).

Грижливото им изработване, стремежът те да бъдат запазени за продължителен период от време (полиране, разполагане в надвес и др.) са свидетелство за голямото им значение в живота на праисторическия човек. Считаме, че те съдържат информация за различни сфери на духовния и стопански живот на общността. Запазването и предаване на тази информация на следващите поколения е била от изключително значение за успешното функциониране на обществото. **Трапецовидните скални ниши са обновяван няколко хилядолетен кодиран запис, предназначен за запазване и предаване на информация.**

Друг критерии за хронологично определяне на възрастта на скалните структури са типологическите белези на „шарпаните“.

Засега, със сигурност разграничаваме един тип „шарпани“, които очевидно са направени през праисторическата епоха. Гледани отгоре те наподобяват праисторически идол. Съставени са от „глава“, „тяло“ и „крака“. Главата е добре оформена, надлъжните оси на двете части съвпадат и по периферията на съоръжението има издълбани малки отвори. На този етап на изследването като работна хипотеза свързваме този тип праисторически шарпани с някои структури, използвани при добива на злато (Обр. 3). Наред с практическата им употреба те са използвани за религиозни практики свързани тясно с духовния живот на енеолитното общество.

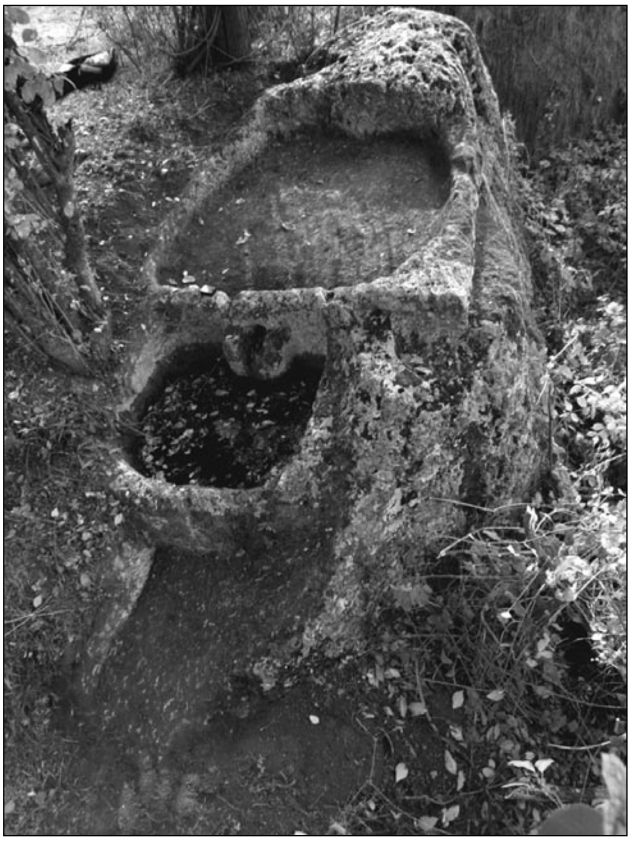

Обр. 3. Източни Родопи. Праисторическа „шарапана“

„Кръговите“ структури, интерпретирани като обсерватории също се различават по типологическите си белези. Вероятно някои от тях (с дълбоко врязаните ивици) също са ползвани при някои етапи на рудообработката.

Натрупване на повече фактологически материал ще даде възможност за прецизно разграничаване на различните видове скални структури и точно определяне на функционалната и хронологическата им принадлежност.

В Източнородопския руден район са установени многобройни кварц-злато-полиметални находища.

№26. СКАЛНОТО СВЕТИЛИЩЕ ДО МАХАЛА БОСИЛКОВО НА С. ДАВИДКОВО, СМОЛЯНСКО

Ана Радунчева, Милен Камарев, Христина Вълчанова

Върхът „Чукара“ се намира на около 200 м. североизточно от кметството на махала Босилково на с. Давидково, община Баните, Смолянско (Радунчева 1998, 9 – 21). Надморската височина на района е 1200 м. Откъм запад има форма на пресечен конус, чиито очертания на север изток и юг се сливат със стръмните склонове на шеметни пропасти. Мястото е най-лесно достъпно само откъм запад. Светилището е заемало цялата площ на върха, която е 3,100 м^{2}. Най-общо казано формата на самото плато е овална (Обр. 1).

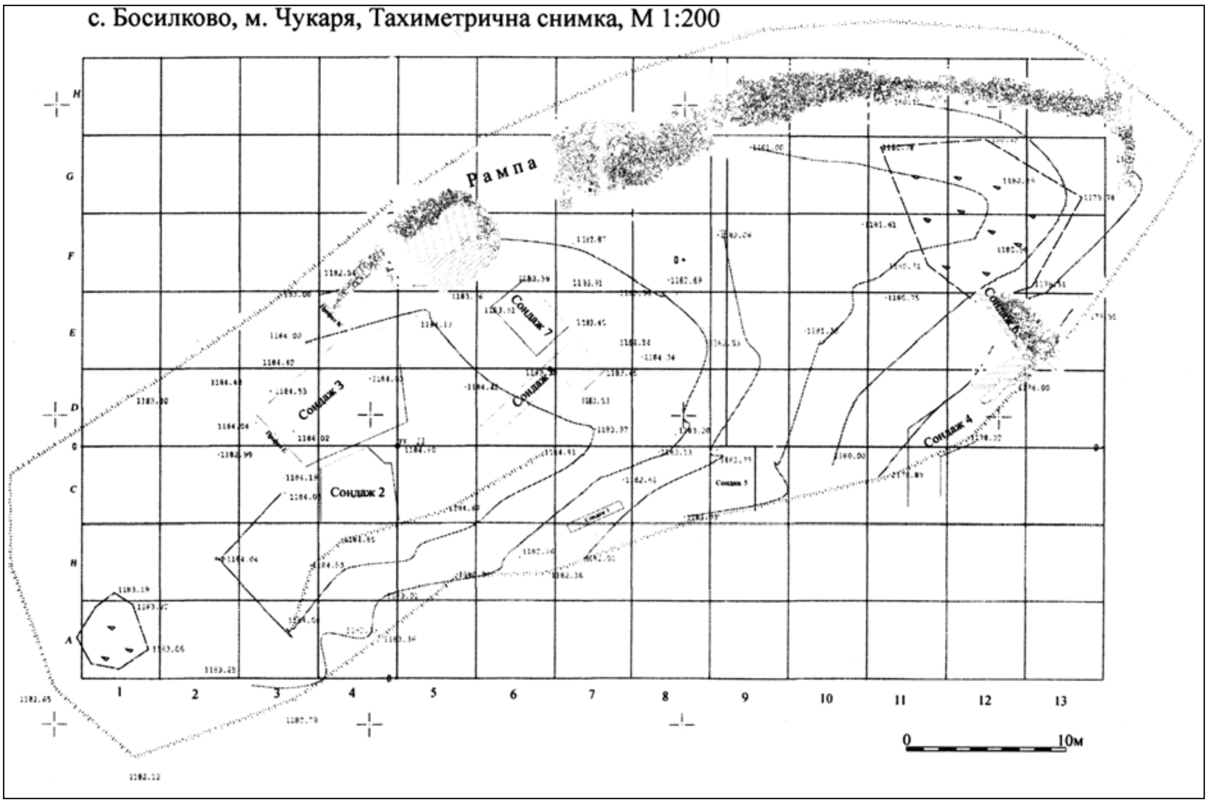

Обр. 1. Махала Босилково на с. Давидково, община Баните, Смолянско. Тахиметрична снимка на светилището

Западната част на овала, докъм средата на платото е по-висока, а източната е по-ниска. Откъм средната част на върха към запад, почти до края на светилището преминава греда от естествени грунтови скали, които всъщност очертават границата на свещената територия откъм юг. Точно тази част не е изцяло проучена на юг от скалната греда до самия склон (югозападен) на свещения връх.

Върхът „Чукара", е образуван от риолитни скали. При изветрянето им или дори само при ходене по тях, образуват фин пясък, който и днес се използва от местното население за правене на тухли. Наричат го „кесме". Същата консистенция е била използвана масово през каменно-медната епоха за извършване на ритуални действия.

И така, резултатите от археологическото проучване на това място, както през 2007 г., така и през първия работен сезон в началото на 80-те години на миналия век потвърждават установената стратиграфска ситуация, която беше следната: най-ранният културен пласт се отнася към времето на късната каменно-медна епоха. Дебелината му на отделни места достига до 0,35 – 0,40 м и запълва скални ями и други съоръжения. Над този пласт се откриваше нерегулярен пласт, съдържащ незначително количество керамика и няколко находки от късната бронзова епоха. Този пласт не се свързва с основни скални съоръжения или други образувания. Откриха се и отделни фрагменти от изключително груба керамика от ранножелязната епоха. Тази стратиграфска ситуация е характерна за всички скални светилища в Източни Родопи (Радунчева 2002, 59 – 80). Общата дебелина на културния пласт никъде не надминава 0,45м. – 0,50 м. И така:

1. В западната периферия на светилището от основната скала беше оформен кръгъл олтар, върху който се пресичаха два вкопани в скалата улеи, запълнени с късноенеолитна керамика. На мястото на пресичането им е образувано дълбоко легенче на дъното, на което беше открита глава от глинен антропоморфен идол.

2. Цялата западна част на светилището (до скалната греда откъм юг) е осеяна със скални ями, които са били обмазани с тесто от скалното брашно, образувано от изветряването на риолитните скали. Около ямите са били моделирани релефи, които днес са изцяло разрушени. По същия начин и със същото тесто е било обмазано цялото скално пространство между ямите в цялата западна част на светилището, като се е следвал естествения релеф. Няма следи от изравняване на скалните чела за създаване на равни площадки.

3. Централната част на светилището до махала Босилково на с. Давидково, община Баните, Смолянско, се е заемала от валово съоръжение с елипсовидна форма. Изградено е от необработени камъни и пръст. Елипсата е ориентирана с големия си диаметър по посока север-юг. Дългият диаметър на съоръжението достига до 11,50 м, а по-късият около Ю м. Пространството, което се огражда от вала е 10 х 9 м. Тази малка елипса в основата на съоръжението е била обмазана през каменно-медната епоха с дебел пласт тесто от разложените риолитови скали. Западният вал се е сливал с високата централна част на светилището, а в основата му имаше следи от горене на огън. Подобни имаше малко по-нагоре по източната страна на западната дъга на валовото съоръжение. Точно в южната и северната му страна има големи изземвания във височината на вала.

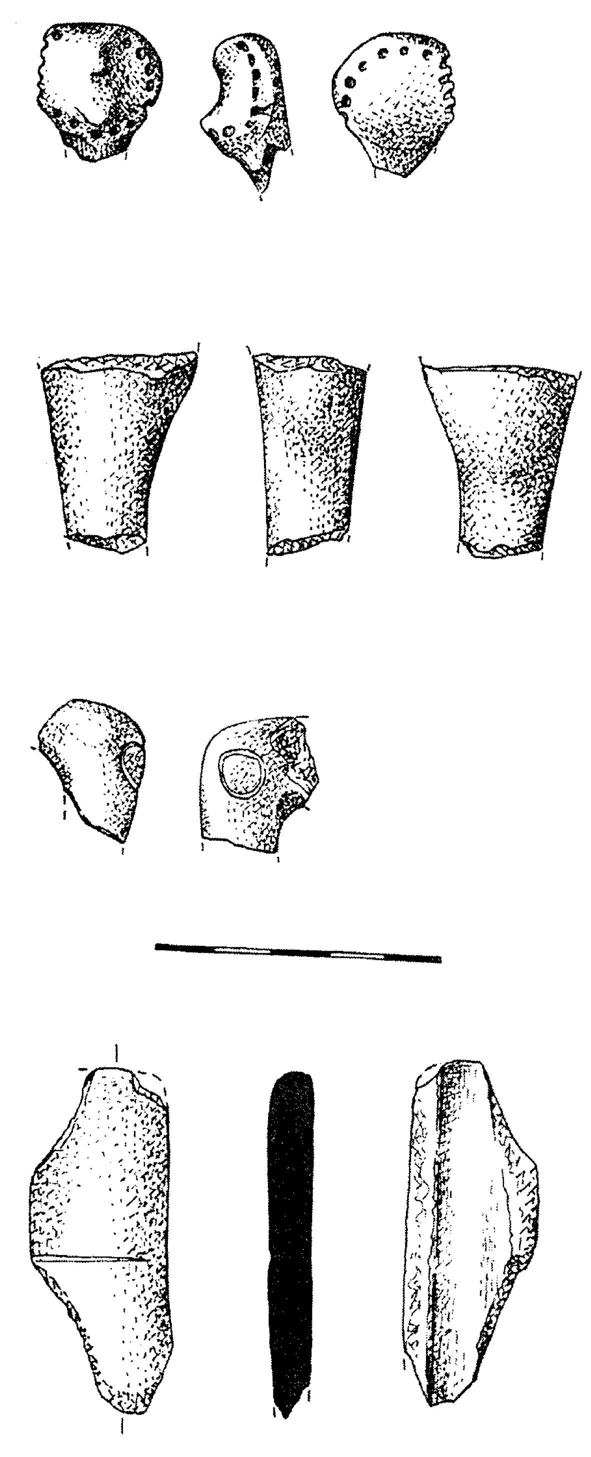

Обр. 2. Махала Босилково на с. Давидково, община Баните, Смолянско. Енеолитни идоли

4. В самия източен край на светилището от пръст и необработени камъни е издигнато съоръжение с форма на пресечен конус. Разположено е около три стърчащи грунтови скали. Цялото е облицовано с необработени камъни. Диаметърът на голямата основа на пресечения конус е 10 м, а на малката 8 м. Между тази фигура и елипсовидното валово съоръжение не се откриха никакви следи от човешка дейност. При зачистването на геоложка канавка се установи, че чимовете лежат направо върху скалата.

5. Така, по цялата площ на светилището, върху и около съоръженията се откриваше най-голямо количество късноенеолитна керамика, която датираше и времето на изграждането им. Ке-

рамиката е от типа на срещаната най-вече в Тракийската низина, а не е характерна за енеолитната култураna традиция в планината. Цялата свещена територия е оградена от каменна облицовка, която се спуща по стръмните склонове на върха „Чукара“. Чрез сондажи не можа да се достигне долния край на облицовките. Под камъните, между и над тях се откри голямо количество керамика от късната каменно-медна епоха. Откриха се и части от енеолитни идоли (Обр. 2). В самата северозападна част на заграждението, върху самите каменни късове е била моделирана чрез обмазване легнала антропоморфна фигура. Главата ѝ сочеше изток, краката – запад. На по един метър разстояние от главата на изток се откриха части от крака на глинени енеолитни идоли. Моделираната фигура върху каменното ограждение и наличието на находки и керамика между камъните на облицовките и под тях не остават съмнение за енеолитния произход и на това каменно монументално ограждение. Само в най-североизточния край на светилището се очерта зид, но под и над него имаше каменни облицовки.

Находките, които се отнасят към бронзовата епоха са няколко прешлена и част от меден предмет (шило). Откри се и част от корубеста бронзова средновековна монета.

Не беше открито мястото на едната или две църкви, за които се говори, че са съществували на това място.

Както е видно от казаното дотук, всички структури в границите на светилището, а също така и каменното ограждение на обекта, са изградени от камъни и пръст. Доколкото ми е известно и двата материала не могат да бъдат консервирани трайно особено на целите разкопани и проучени площи. В продължение на няколко хилядолетия тревните чимове са запазили структурите от разрушаване и може би, би било целесъобразно отново да се затреви обекта, като се задължи общината да се грижи за поддържането на тревния пласт и да не се позволява израстването на нови дървета. Така релефът на съоръженията ще се запази и ще бъде приятно място за туристите.

Литература:

Радунчева 1998: А. Радунчева. Скалното светилище до с. Давидково, Смолянско. – Родопика, 1, 1998, 9 – 21.

Радунчева 2002: А. Радунчева. Праисторически култови места в Природопската и родопската област. – Родопика, 1-2, 2002, 59 – 80.

№27. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ В М. ЧАНАДЖИК – С. СУШИНА, ШУМЕНСКА ОБЛАСТ

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

Продължителното засушаване през последните две години доведе до спадане нивото на язовир „Тича“ с около 10 м. Водите на язовира са открили част от некропола на селищна могила, намираща се в м. Чанаджик – на около 1350 м и 165° югоизточно от центъра на селото (училището).

Некрополът е разположен върху склон с наклон на изток, разположен на левия бряг на река Голяма Камчия. Имахме възможност да проучим само югоизточната периферия на некропола, докато централната му част остава в незаливната част от склона – в момента частна собственост.

Проучена е площ с размери 50/30 м (Обр. 1). Централният ни репер (Ro) е в средата на западната страна на сондажа. Има надморска височина 188,15 м и отстои на 120 м западно от центъра на могилата.

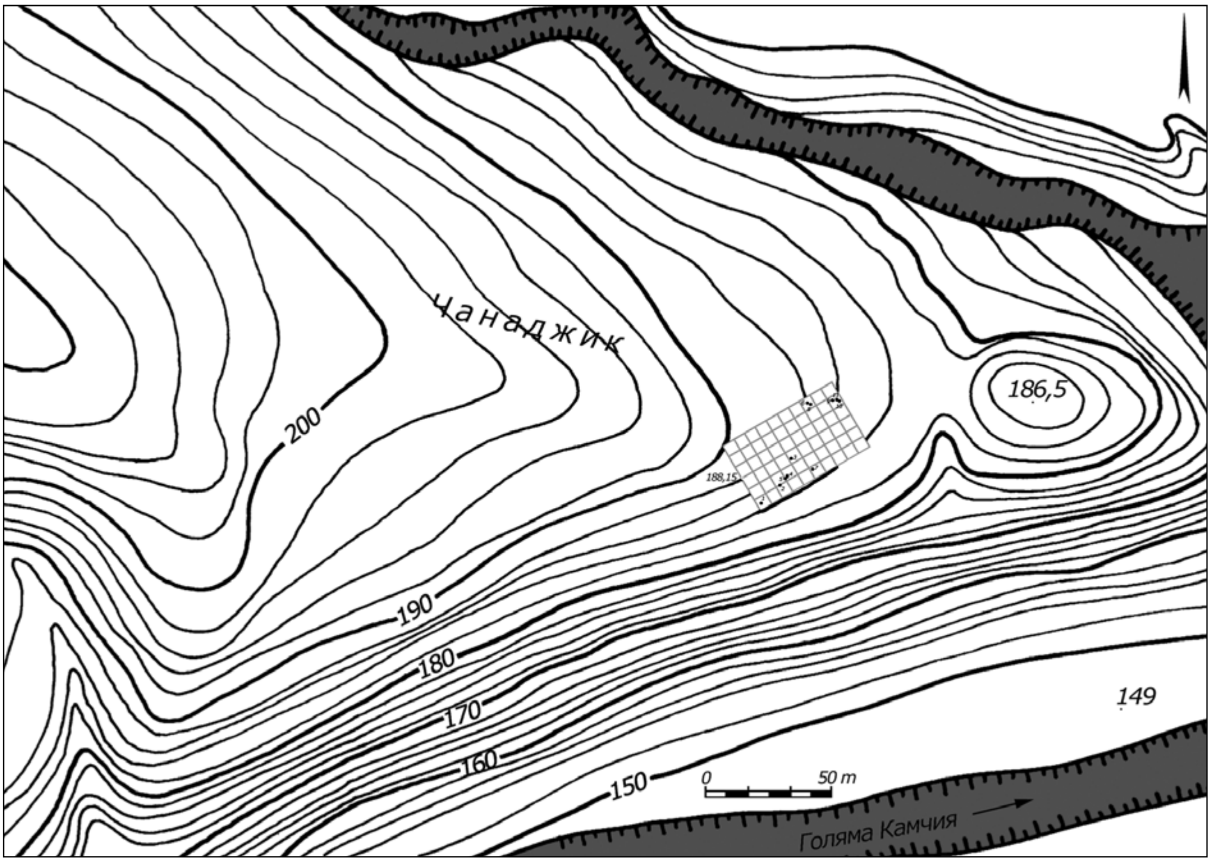

Обр. 1. Селищна могила и некропол в м. Чанаджик край с. Сушина, Шуменско. Геодезична снимка

В границите на сондажа успяхме да проучим 11 гроба. Всички те са разположени по стръмния склон на левия бряг на река Голяма Камчия. Вероятно това е периферията на некропола и там са погребвани членове на общината с по-нисък обществен статус. Гробовете са предимно на деца на възраст 2 – 14 години (5) и възрастни индивиди на възраст 20 – 30 години (6 – 3 мъже и 3 жени)[1] със скромен гробен инвентар.

Върху некропола е съществувало селище от КЖЕ, което е разрушило част от халколитните гробове. За лошата запазеност на гробовете съществена роля изиграва и водата в язовира. Периодичната промяна в нивото на водата е размила културния пласт на селището и част от запълнителя на гробните ями. Така късните материали са „преотложени“ непосредствено върху халколитните гробове. Откритата керамика е силно фрагментирана, изключително крехка и обезличена.

С малки изключения, мъртвите са погребвани в традиционната поза – хокер наляво, ориентирани най-общо в посока изток – запад с глава на изток.

Характерна особеност в този некропол е поставяне на каменна подложка (големи плоски камъни или множество дребни камъчета) върху дъното на ямата преди полагане на тялото.

Като гробен инвентар открихме преди всичко кремъчни артефакти, поставени върху гръдния кош, крайниците, или в целия запълнител и керамични фрагменти.

Върху гърба на погребания в гроб №09 открихме медно шило със съдържание на Cu – 99,46 %.

Във всички гробове се откриват бучки червена охра.

---

[1] Благодаря на д-р Бранимира Димитрова за предварителната информация.

№28. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ НЕКРОПОЛ В М. ГОРЛОМОВА КОРИЯ КРАЙ СМЯДОВО

Стефан Чохаджиев, Светлана Венелинова

През тази година продължихме изследването на некропола в западна посока. Работихме на площ от 1000 м^2. Гробовете бяха търсени чрез ръчно изкопани траншеи, разположени в посока север – юг и с ширина 0,50 м.

Бяха проучени три по-късни обекта – една яма (№17) и основа на пещ (№16) с керамика от IX – X в. и една яма (№18) с оскъдни материали от желязната епоха.

Успяхме да проучим 9 гроба. За първи път установихме, че в некропола има и гробове от РБЕ. Гробовете от халколита са четири с четири погребани индивида, а от РБЕ – пет с единадесет индивида.

Халколитните гробове бяха открити в източната част на сондажа – това са гробове № 21, 22, 23, 25. Всички са в поза хокер наляво (№25 е хокер надясно), най-общо ориентирани в посока изток-запад, с глава на изток. Като гробен инвентар открихме лошо изпечени керамични съдове, кремъчни и каменни сечива, мънисто от Spondylus и в два гроба – отново известните от предишни сезони „зрънца“.

Гробовете от РБЕ са разположени в западната част на сондажа – на 10-15 м западно от халколитните гробове. Те са почти на повърхността – непосредствено под орницата. Проучихме три единични гроба и два групови. Костите са лошо запазени, а някои гробове са разрушени от многогодишната селскостопанска обработка на почвата.

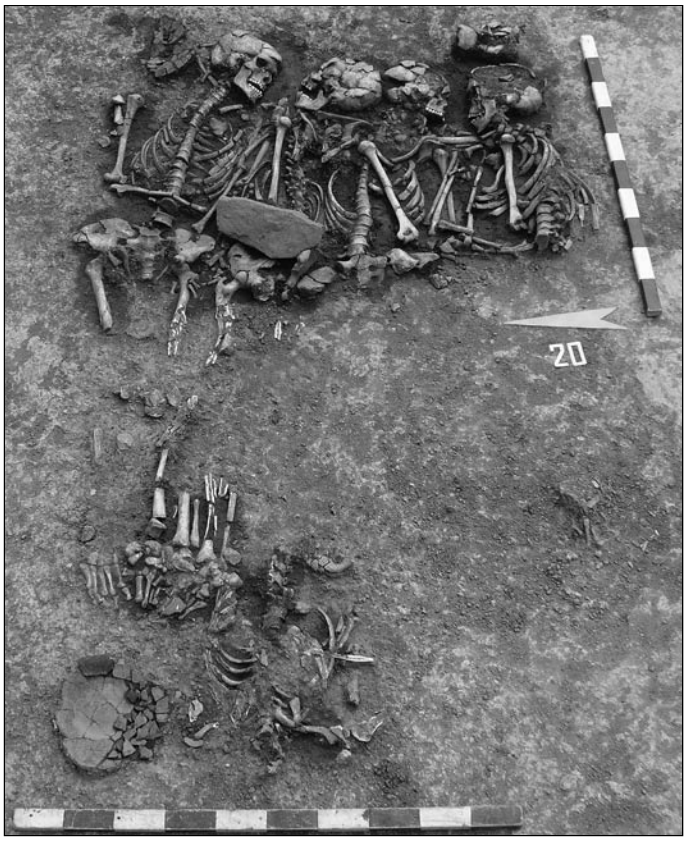

Обр. 1. Праисторически некропол край гр. Смядово, Шуменско – гроб № 20

Единичните гробове са № 19, 26 и 27. Мъртвите са полагани в поза хокер, ориентирани изток – запад, с глава на изток (№19 на запад). Гробният инвентар се състои от керамични съдове, кремъчни и костени артефакти, огърлица от седефени мъниста, бучки червена и жълта охра върху главата и стъпалата.

Груповите гробове са №20 и №24.

В гроб №20 са положени 5 индивида (Обр. 1). Гробната яма е с почти правоъгълна форма и приблизителни размери 1,34/2,20 м. Запълнителят е от жълтокафява пръст, различаваща се слабо от жълтеникавия льос. Четири индивида (20A-D) са изпънати по гръб, един до друг, ориентирани са в посока изток-запад с глава на изток. Петият (20E) е положен в западната част на гробната яма, ориентиран е също в посока изток – запад, но с глава на запад. Четирите индивида са погребани по

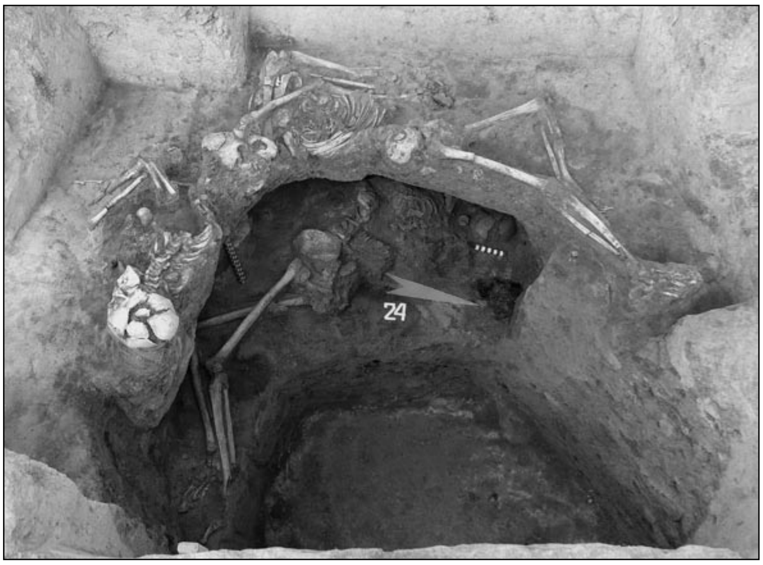

Обр. 2. Праисторически некропол край гр. Смядово, Шуменско – гроб № 24

двойки – два по два (мъж-жена на една възраст – около 25 г.[1]) са прегърнати и „лице срещу лице“. В северната страна на гробната яма (в източния и западния ъгъл) открихме две фрагментирани паници; под всеки череп на четирите индивида – по една сребърна висулка (обеца) с форма на спирала – оборот и половина и съдържание на Ag – 96,41 % и Cu – 3,21 %; силно корозирала бронзова кама с елипсовидна форма и бучка червена охра върху гърдите на 20Е; 2 кремъчни артефакта в насипа; камък от червен пясъчник върху таза на 20В; на врата на 20D – огърлица от 3 сребърни спирали и 18 черупки от Dentalium.

Гроб №24 има камбановидна гробна яма с размери: диаметър в горната част – 1/1,35 м; диаметър в основата – 1,95/1,70 м; дълбочина – 1,23 м (Обр. 2). Запълнителят е от опожарени късове мазилка, въглени и пепел, дребни камъчета и сивожълта глина (льос). След започване на запълването и натрупване на пласт с дебелина около 0,30 м е „натикан“първия индивид – 24А. Главата му е на север. Ръцете му опират плътно в стената на ямата. Запълването на ямата е продължило; натрупан е бил нов пласт с дебелина около 0,40 м, върху който е положен („натикан“) втория индивид – 24В с глава на юг. Веднага след него е положен и третия – 24С с глава на изток, чиито бедрени кости лежат непосредствено върху черепа на втория индивид. И трите трупа са избутвани към периферията на ямата и затова скелетите са извити в дъга по формата на ямата. Върху черепите и на трите скелета има следи от умишлена послесмъртна трепанация. Върху дъното на ямата открихме шест камъка с размери 5 – 18 см, очертаващи линия с приблизителна посока север – юг; един по-голям (40/15/11 см), разположен в източната периферия на ямата и няколко безлични фрагмента халколитна керамика.

На този етап на проучване ни е трудно да определим със сигурност културната принадлежност на всеки от новооткритите групови гробове. Твърде възможно е, те да не са едновременни, а от различни етапи на ранната бронзова епоха.

№29. АРХЕОЗООЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ПРАИСТОРИЧЕСКИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

Изследвани са животински кости от праисторически обекти, разположени в различни части на страната. В неолитните пластове на селището при с. Пиперков чифлик, отнасящи се към тъмнорисувания етап на ранния неолит, са направени пет сондажа, като в сондаж 5 е открито неолитно жилище. Прецизната работа на разкопвачите позволи да се изследват детайлно останките от различни структури и нива и да се извлече максимална информация от остеологичния материал. Най-много са находките от дребни преживни животни – овце и кози, следвани от говедата. На трето място са свинете. В сивокафявия пласт, разположен малко по-високо от подовото ниво на жилището, открихме голямо количество останки от кози, включително безроги. Останалите сондажи са изследвани по ями и дълбочини. Там доминират дребните преживни, но в някои случаи се разменят местата на свинете и говедата. От дивите животни идентифицирахме останки от елен, дива свиня и заек.

---

[1] Благодаря на д-р Бранимира Димитрова за предварителната информация.

В праисторическата селищна могила „Солницата“ край град Провадия са изследвани материали от два къснонеолитни комплекса – жилище №5 и яма 4, която е частично проучена до 2007 г. (Николов и др. 2007). В яма 4 са определени до вид 284 кости от говедо, овца, коза, домашна свиня, куче, тур елен, сърна, диво европейско магаре и дива свиня от общо 29 индивида. При тафономичното проучване установихме, че механичните пластове в ямата са неравномерно наситени с остеологичен материал. Цветът им е бледо жълтеникав с нюанси към светлокафяво. Голяма част от фрагментите са относително големи и достигат до 15 – 18 см. По много от тях има следи от кулинарна обработка. Костите са били на открито и кучетата са имали достъп до тях – има следи от зъби. Запълването на ямата не е еднократен акт. Костите от говедо са четири пъти повече, отколкото на останалите домашни животни взети заедно. Има останки от вол, което е свързано с използването на физическата сила на животните, включително като товарно животно. Находките от диво европейско магаре дават представа за разпространението и ареала на този изчезнал вид.

В жилище № 5 от късния неолит са открити горели и негорели останки от животни. Негорелите кости са от говедо, дребно преживно и лисица. Те са малко и са попаднали заедно с керамика от култура Хаманджия IV в дупка от кол, нарушил жилището. Костите от късния неолит са кухненски останки принадлежащи на две телета, овца, коза, елен и костенурка. Те са обгоряли от черно до бяло. За храна са предпочитани домашни животни и то по-млади. Останалата по-малка част са горелите костни и рогови оръдия и заготовки са от сърна, елен и обработена черноморска мида. По пода на жилището неравномерно са разпръснати кухненски отпадъци. Тяхната фрагментарност е по-голяма, отколкото в синхронната неолитна яма 4. Всички животински останки са горели. Следователно те са били вътре в опожареното жилището. Количеството и видовата им принадлежност показват, че те не са само от последното хранене на обитателите, а са натрупани в по-дълъг период. Много остатъци от храната са хвърляни навън и са служели за храна на кучетата. Обикновено по-дребните са хвърляни върху пода.

В среднохалколитното жилище №3, проучено в пласт 4, са идентифицирани общо 180 кости от говеда, овце, кози, свине, елен, дива свиня и лисица. От всички животни само лисицата не е използвана за храна. Тя е ловувана преди всичко заради ценната кожа и е попаднала в постройката при нейната обработка. Масовият материал от среднохалколитния пласт 4 наброява 372 кости от говедо, овца, коза, свиня, куче, елен, сърна, заек, лисица, дива свиня и костенурка. В селището са донасяни целите трупове на убитите животни. В помещение 1 (край на средния халколит) са открити 244 силно фрагментирани кухненски останки от говедо, овца, коза, домашна свиня, елен, дива свиня и

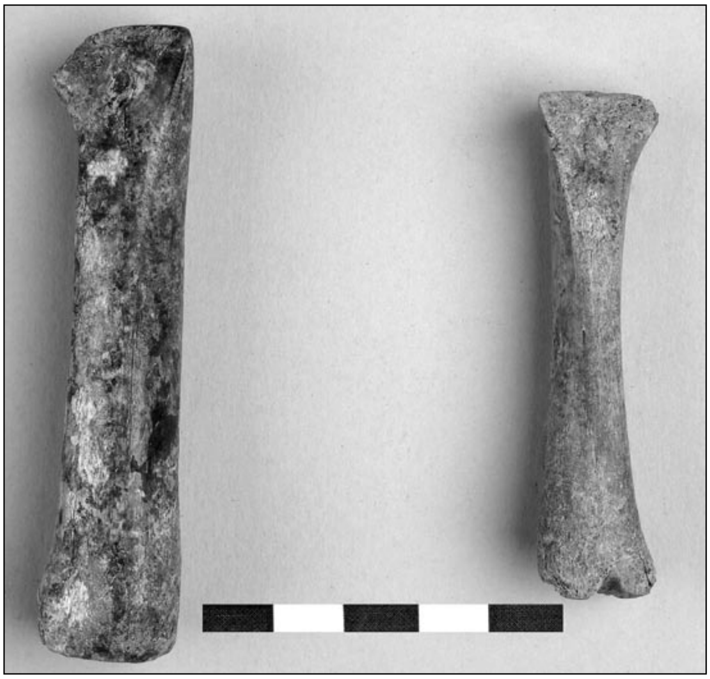

Обр. 1. Триръби идоли, направени от метатарзални кости на дива и домашна свиня (селищна могила № 1 в м. „Кайнак дере“ до с. Кошарна, Русенска област)

две речна мида Unio crassus L. Съпоставката на материалите от трите жилища показва качествени различия в храненето. Обитателите на късноенеолитното жилище №5 предпочитали месо от преживни животни, докато халколитните хора от жилище №3 и особено от жилище №1 са консумирали значителни количества свинско месо. Наличието на кухненски остатъци и костени оръдия разкрива бита, начина на хранене, заниманията и занаятите на хората, обитавали конкретните постройки.

Останките от фауната, намерена в селищна могила №1 в м. „Кайнак дере“ до с. Кошарна, Русенска област, наброяват 468 видово определени цели кости и техни фрагменти от бозайници, птици, риби и черупки от мекотели. Те принадлежат най-малко на 39 индивида. Остеологичните материали са от I и II строителен хоризонт, които се отнасят към финалния етап на халколита. Само две от костите са птичи. Има черупки от речни миди и прешлени от риби. Основни източници на месни храни и суровини от животински произход са домашните и дивите бозайници. Високият процент на домашни животни, който надхвърля 90 %, е свидетелство за утвърдено и напреднало животновъдство. Ловът се очертава като второстепенен поминък. Говедата са най-многобройни по количество на костите и брой на индивидите. На второ място са дребните преживни, а свинете са трети. Дивите бозайници са елен, дива свиня, заек и лисица. Животинските кости са използвани като суровина за изработването на различни оръдия, идоли и фигури.

Между масовия остеологичен материал открихме два трирърби идола, направени от метатарзални кости на домашна и дива свиня (Обр. 1). По тях има варовикови отложения, които трудно се почистват. Костта от дива свиня е от възрастно животно. Проксималният и дисталният край на костта са силно обработени. Костта от домашна свиня принадлежи на младо животно във възрастова група ювенилис с отпаднала епифиза. В двата случая проксималните краища са шлифовани и оформени като глава. Максимално са използвани естествените форми на костите. Дисталната част на костите е така оформена, че фигурките могат да стоят изправени. По други кости също има следи от обработка. В едни случаи тя е по-груба, а в други – по-фино направена. Природните дадености и близостта до р. Дунав са използвани рационално за риболов и събирателство.

Литература:

Николов и др. 2007: В. Николов, В. Петрова, Н. Христов, Е. Анастасова, П. Лещаков. Археологически проучвания на солодобивен център Провадия – Солницата. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 47 – 51.

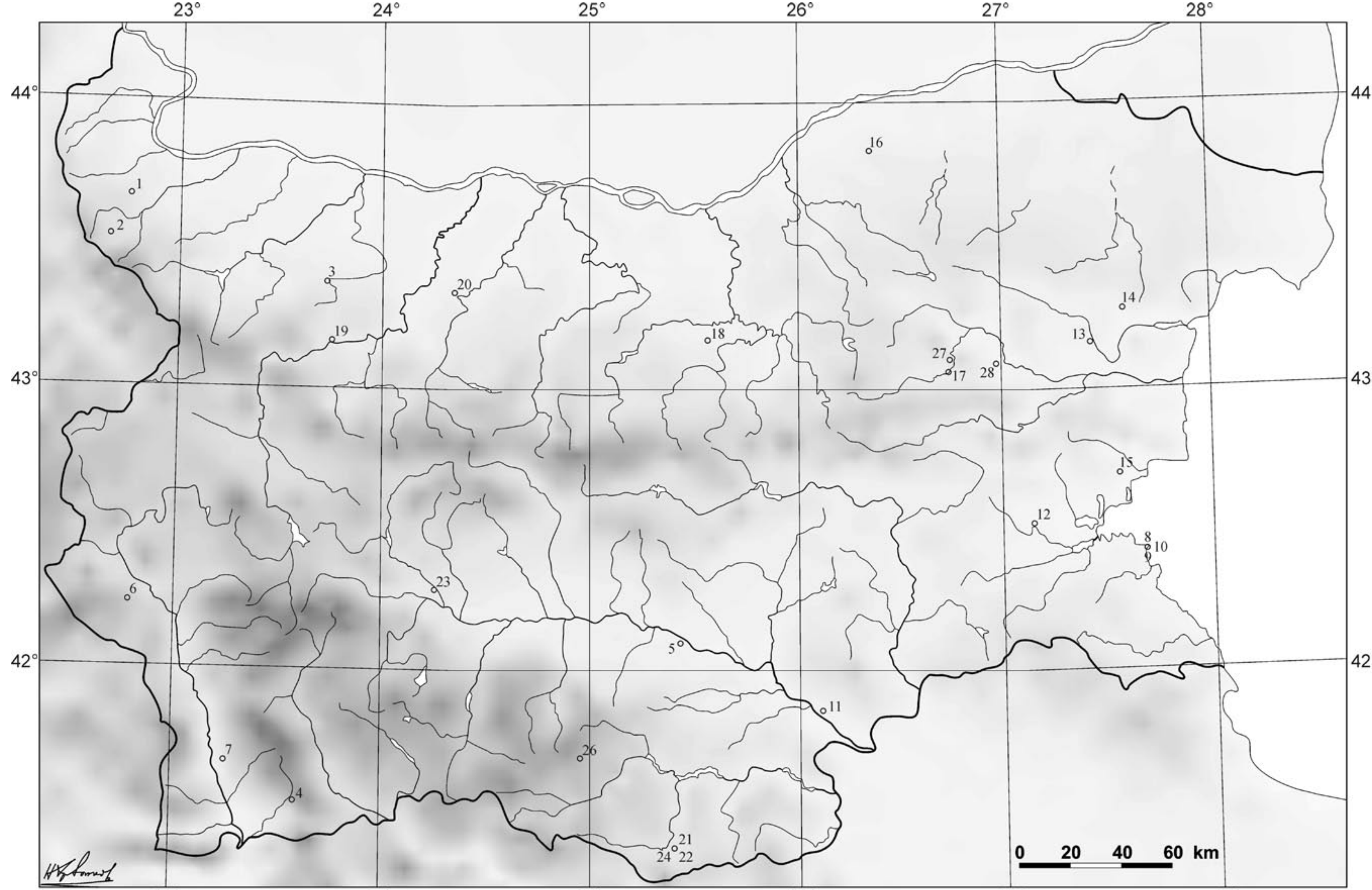
23°
24°
25°
26°
27°
28°
44°
43°
42°
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
26
27
28
0 20 40 60 km

Карта 1. Раздел Праистория (номерацията на обектите в картата съответства на съдържанието на раздела)

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

№1. ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Диана Гергова, Татяна Кънчева-Русева, Хитоши Камуро,
Такао Секине с колектив

Българо-японската експедиция осъществи 19 археологически сезон от проучванията на селищната могила Дядово от 24 август до 19 септември 2007. На 12 септември 2007 г. в присъствието на директора на НАИМ проф. Р. Рашев и колеги от музеите, бе отбелязана и 30-годишнината от началото на археологическите проучвания в Дядово.

В проучванията участваха проф. К. Кънчев, Д. Генов, Вл. Гоцев, Я. Кимпара, Ю. Дои, М. Семмото, Ц. Йошизава, Ф. Нииджима, К.Фуджита, Р. Камода, Ш. Йонемото и 10 студенти от Токайския университет.

Разкопките бяха подпомогнати финансово от JPSP по проекта „Аналитично изследване на структурата на селища от бронзовата епоха в тракийската равнина“.

Основните цели на проучванията бяха следните:

1. Проверка на хипотезата за съществуване на ров или каменна стена, ограждали селището от бронзовата епоха на могилата.

За тази цел на източния склон (от японския екип) и на западния (от българския екип) през 2005 г. на могилата бяха заложени два сондажа, в които трябваше да се достигнат и проучат пластовете от бронзовата епоха.

2. Проучване на централната жилищна зона в северната част на източната половина на могилата (кв. K-L/24-25 – от японския екип и кв. K-L/27 от българския).

3. Почистване на профилите в Сондаж 1977 във връзка с консервацията и експонирането им.

4. Обработка и подреждане на материалите, фотографиране на находките от предишните сезони във връзка с подготовката на публикацията на проучванията.

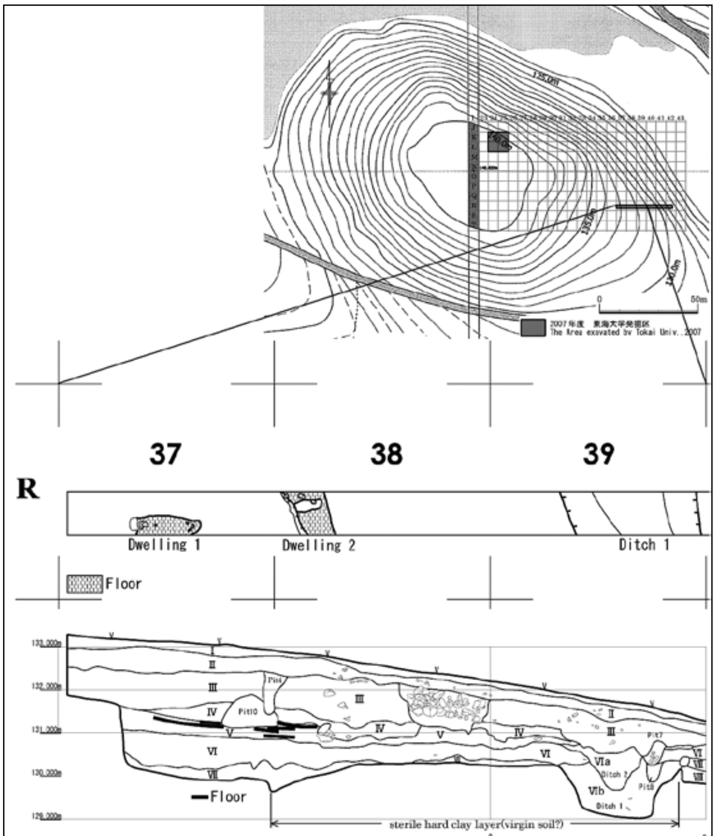

Fig. 1 Research area by Tokai University in 2007, and the structures found in the Eastern Slope Trench
① The Area excavated by Tokai Univ., 2007
② The Main Structures found in the Eastern Slope Trench
③ The Profile of the Eastern Slope Trench

Обр. 1. Селищната могила с проучваните участъци. Профил на източния сондаж

2. Източен сондаж (Обр. 1)

Заложеният в предишните сезони в кв. R-S/35 – 37 сондаж (ширина 4 м., дължина 15 м) в който през предишните сезони бяха открити много средновековни структури, бе продължен в източна посока, за да бъдат достигнати по-лесно пластовете от ранната бронзова епоха и установено наличието на съоръжения и др. обекти. Продължението му – по-тясно и по-дълго, обхващаше кв. R/37 (частично) – кв. R/42. Общата дължина достигна 27м, а ширината му – 1 м.

В кв. R/37 в най-високата част на сондажа, в 3 метровия културен слой, от повърхността до стерилната почва, бяха разграничени 7 пласта: повърхностен съвременен пласт, средновековен, в който бяха открити няколко структури като струпвания на камъни и ями, керамични фрагменти, железни и кремъчни предмети, фрагмент от стъклена гривна и монета на Юстиниан, два пласта от бяла и сиво-бяла пепелива пръст, датирани въз основа на откритата в тях керамика в ранната бронзова епоха, пласт от ранната бронзова епоха с няколко жилищни хоризонта, маркирани от жълтеникава трамбована глина и тънки слоеве от горене над всеки под – много близки по своя характер до жилищните подове от проучваната централна част на могилата, но вероятно свързани не с нормалния бит на обитателите на селището, а с дейности, развивани в неговата периферия. Най-долните три пласта – два от сивкава жълтениката плътна почва, и последният – от малко по-тъмна, съдържат малко и измити фрагменти от керамика, предимно от ранната бронзова епоха. В кв. R/37 бе открит и участък от ров.

В кв. R/39 ровът бе открит на около 170 см под повърхността. Вкопан в стерилната почва, той е с ширина 310 см горе и 160 см в основата, с дълбочина 1,20 м. Основата е равна, няма следи от съоръжение, или от колове, свързани с рова. Вероятно в тази част на могилата ровът се е простирал в посока север-юг и е част от периметъра на рова, ограждал селището от ранната бронзова епоха.

При наблюдения в профила на могилата, над този ров бе открит втори, по-малък ров. В пълнежа на двата рова бяха открити няколко фрагменти керамика от ранната бронзова епоха и от халколита.

Точното време на изграждането на рововете ще бъде уточнено при следващите проучвания, но е важно да се подчертае, че селището от ранната бронзова епоха върху могилата при Дядово е имало периферен ров – тясна траншея с ширина 1 м, който ограждал полите на могилата още в началото на обитаването и в ранната бронзова епоха.

Проучвания в Централния сектор (кв. K-L/24-25).

Централният сектор в кв. J-N/23-25 се проучва от японския екип от 1985. Този участък обикновено е разделен на два подучастъка от рова в кв. L/24-25, условно наречени северен и южен. През последните сезони се проучваше само южната част.

Проучванията в северната част, в кв. K-L/24-25 продължиха през 2007 г. Тук бяха открити и проучени две жилища. Жилище №23 в кв. K-L/25 е с правоъгълен план и ориентация север – юг, както при останалите жилища. Може да се предположи, че дължината му е около 6 м. Две подови нива лежат едно върху друго, разделени от слой от почва с дебелина 7-8 cm Горният е от преустройството на жилището. Подовете са запазени добре само в района

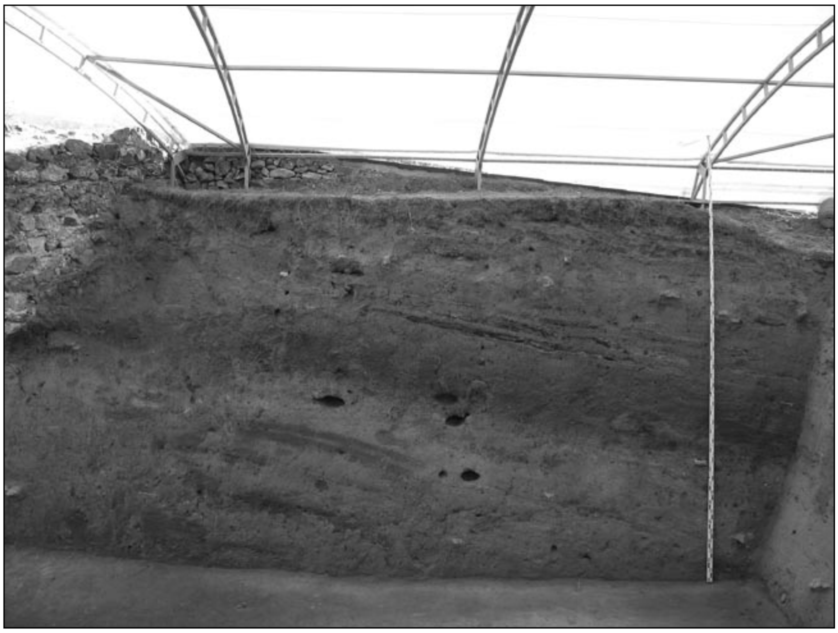
Обр. 2. Сондаж 1977. Източен профил

на пещите (№ 221 и 222). Южната част от пода на жилището бе проучена през 2006, когато на жилището бе даден и номер 22. Като се съди по разположението на подовите нива, може да се заключи, че жилища 22 и 23 са едно и също жилище.

Жилище №24 бе локализирано в кв. K-L/24. То също е с правоъгълен план и е в една линия с другите жилища. Пещи 223 и 226 са разположени в него. Между жилища 23 и 24 бе открит тесен проход с ширина 40 см.

Жилища 20, 21, 22, 23 и 24, проучвани през 2006 и 2007 г. са били обитавани в едно и също време и вероятно принадлежат на 11 хоризонт на Ранната бронзова епоха на селищната могила.

В кв. K-L/26, непосредствено на изток от проучвания от японския екип сектор, българския екип започна разчистването на пещи и др. съоръжения от същия хоризонт. Проучването им ще бъде довършено през 2008 г.

Западен сондаж (Обр. 1).

Изследването в западния сондаж, заложен през 2005 г. по линия 0, с ширина 1 м. продължи през 2007 г. в няколко отделни отделни участъка (кв. 0/5-6, кв. 0/10-12 и кв.) с оглед получаването на по-точни данни за стратиграфията на селищната могила и установяването на наличието на ров. В кв. 0/14, където сондажът е с ширина 2,50 м, в непосредствена близост до античната крепостна стена, с плътно прилепена до стените на изкопа в праисторическия пласт субструкция, бе достигнат следващия, втори хоризонт от средната бронзова епоха. Открити бяха фрагменти от питос, силно трамбовано и горяло подово ниво, голяма пещ с диаметър 2,20 м, както и фрагменти от замазки на пещи с керамична подложка в северната му половина.

Сред керамиката от бронзовата и халколитната епоха и отделните находки, открити при прочистването на профила заслужава внимание халколитният идол (Обр. 3).

В кв. 6 в периферията на могилата, на дълб. 0,30 – 0,40 м. бяха открити основите на параклис, помнен от местното население, материали от средновековната и бронзовата епоха.

Установяването на ров от ранната бронзова епоха и в западната част на могилата, потвърждава резултатите от направените предварителни геофизични изследвания през 2005 г.

Сондаж 1977.

Работата в сондаж 1977 г. включваше почистването на силно обрушените източен и западен (частично работен през 2006 г.) профили, с оглед консервацията, импрегнирането и експонира-

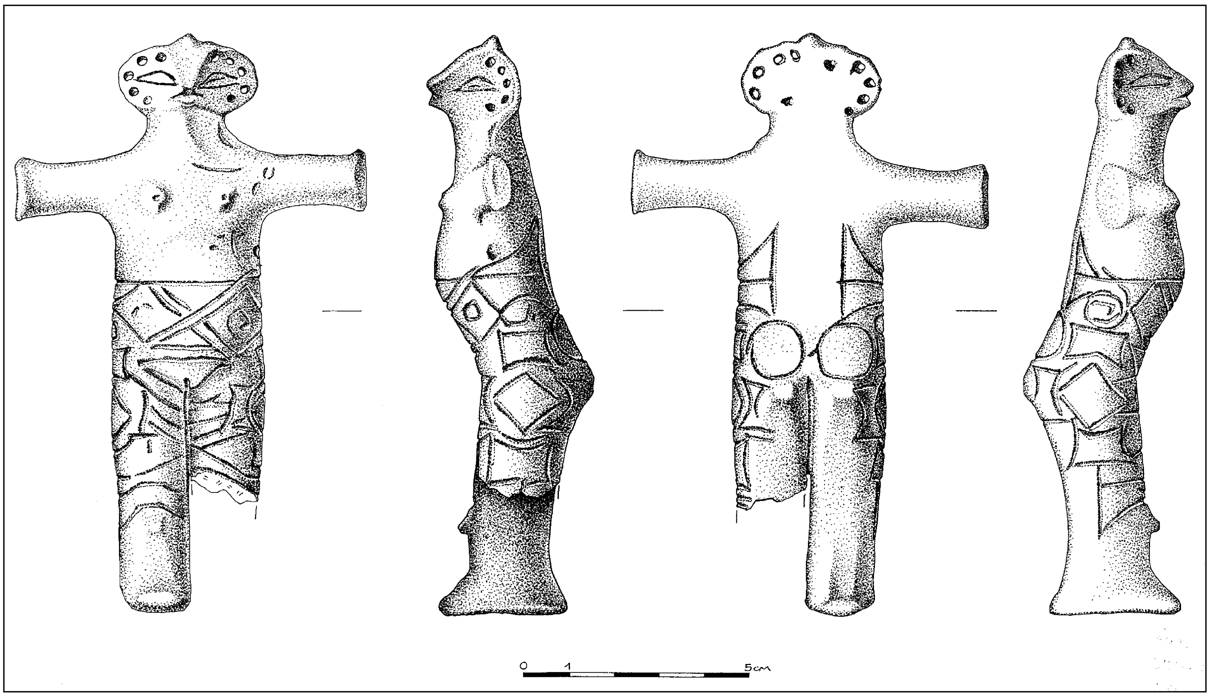

Обр. 3. Халколитен идол. Сондаж 1977

нето на сондажа, както и поставянето му под постоянно защитно покритие. Бяха взети проби за археомагнитно датиране на разкритите в профила пещи от бронзовата и халколитната епоха. В източния профил на сондажа бе установена силна денивелация на културните пластове в южна посока вследствие на геологически процеси.

В квадрати 0/10-12, бе достигната дълбочина 8,05 м (от ЦР) в кв. 0/10. Стратиграфските наблюдения установиха наличието на съвременен пласт, на пласт от средновието, силно разрушен пласт от ранната бронзовата епоха, както и пласт от халколитната епоха с дебелина 1,50 м. Наличието на ров бе констатирано в кв. 0/11-12 на дълбочина 0,80 м от съвременното ниво. Ровът е вкопан в халколитния пласт. Има конусовидно сечение, ширина 2,60 м и дълбочина 1,20 м. Ориентиран е в посока север – юг.

№2. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА ПРИ С. СЕДЛАРЕ, МАХ. ГРАДИНКА, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Георги Нехризов

Спасителните разкопки се проведоха през август и септември 2007 г. във връзка с предстоящото изграждане на участъка от с. Подкова до разклона за Джебел от път I-5 Кърджали – Маказа. Обектът (с №19 по договор с Ф „РПИ“) е локализиран не в първоначално посочения участък от трасето с дължина 20 м, а на много по-голяма площ. Той заема първата надзаливна тераса на левия бряг на р. Върбица, преминаваща на запад в склоново стъпало.

Разкопките имаха сондажен характер и целяха да се установят границите на обекта, дебелината, както и стратиграфията на културните напластявания[1]. Поради близостта до населеното място, територията на обекта е компрометирана от прокарани пътища и прокопани канали и водоеми. По-голямата част от нея е заета от частни градини, което наложи сондажите да бъдат залагани само в незасети парцели. След приключване на проучването всички бяха засипани.

Бяха заложени 7 сондажа с обща площ 138 м^2. В три от тях се попадна на културни останки. В ограничен участък, в сондаж 1, се установи пласт със средна концентрация на керамични фрагменти. По-голямата част от тях са с измита повърхност и обрушени ломове, като тези промени са настъпили в резултат на водно транспортиране. Най-вероятно става въпрос за кратковременно протичане на пороен поток, за което говори и очертаващото се в профила русло.

В сондаж 4 ясно се разграничиха два пласта – горен от кафява сбита пръст и долен от черна ронлива пръст. В горния пласт се попадна на струпване от ломени камъни с антропогенен произход. Неговата датировка не можа да бъде установена със сигурност, поради липса на археологически материали, но най-вероятно, натрупването на камъни е станало в ново време. В долния пласт е открито значително количество керамични фрагменти със сходни характеристики на тези от сондаж 1.

В най-южно разположения сондаж 7, под пласт от светлокафява песъчлива пръст със смесени материали от праисторията, средновековието и съвременни, се проучи пласт с дебелина 0,40-0,50 м от черна сбита пръст, наситен с находки от ранната бронзова епоха (РБЕ). И тук се срещат керамични фрагменти с обмита повърхност и ломове, но седиментът има характеристики на отложен културен пласт. За това говори и наличието в него на късове от отухлена глинена мазилка и животински кости, както и откритите на повърхността части от седловидни хромели.

Единични керамични находки от РБЕ, синхронни с тези от сондажи 1, 4 и 7, произхождат и от разположения най-северно от всички сондаж 3.

---

[1] В екипа участваха Наталия Иванова – магистрант, Юлия Димитрова и Мартин Младенов – студенти II курс специалност Археология в СУ „Св. Кл. Охридски“.

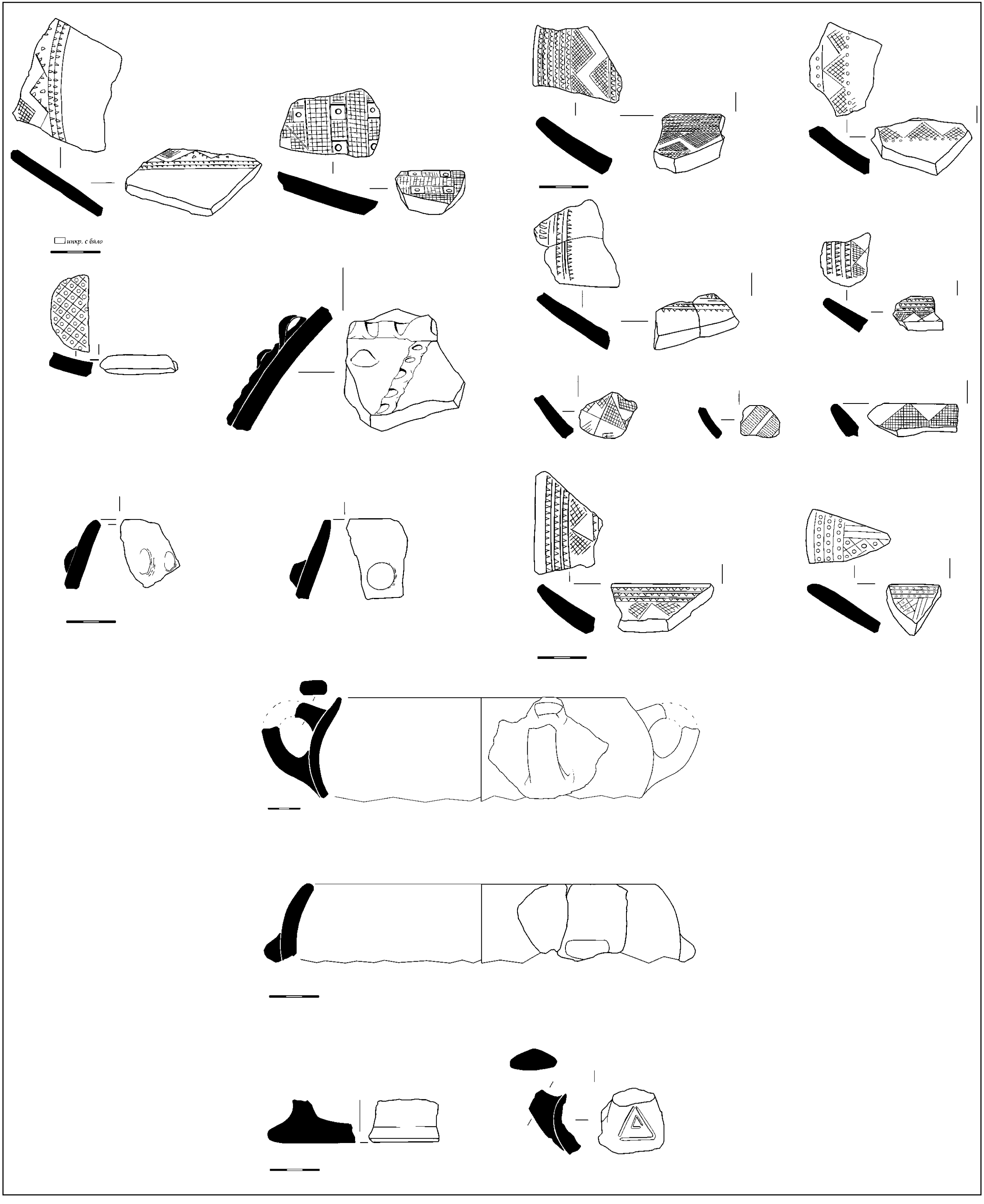

Обр. 1. Керамични фрагменти от РБЕ, открити в сондаж 1

Анализът на керамичния материал показва, че най-разпространената категория съдове са паниците, сред които преобладават коничните. Голяма част от тях са богато орнаментирани, като украсата е нанесена основно чрез врязване и набождане, често върху външната и вътрешната повърхност. Използвани са фризово разположени безкрайни мотиви от геометрични орнаменти – ъгли, триъгълници, квадрати и ромбове. Някои от тях заемат голяма площ, образувайки по тялото на съдовете композиции от ленти, пояси и пана, запълнени с фини мрежовидни или шахматни защриховования, често комбинирани с точковидни или триъгълни набождания (Обр. 1).

Върху известна част от фрагментите личат следи от инкрустация. Интерес предизвиква един израстък към хоризонтална дръжка от сондаж 7, на долната страна, на който е врязан стреловиден орнамент, а на горната – стилизирано изображение на животно (Обр. 2). Гърнетата са украсени главно с пластични орнаменти, открити са и няколко фрагмента от кани и чаши. Керамичният материал има добри аналогии с находките от IX–VII строителен хоризонт на раннобронзовия пласт от селищната могила Езеро (Георгиев и др. 1979, 221 – 400).

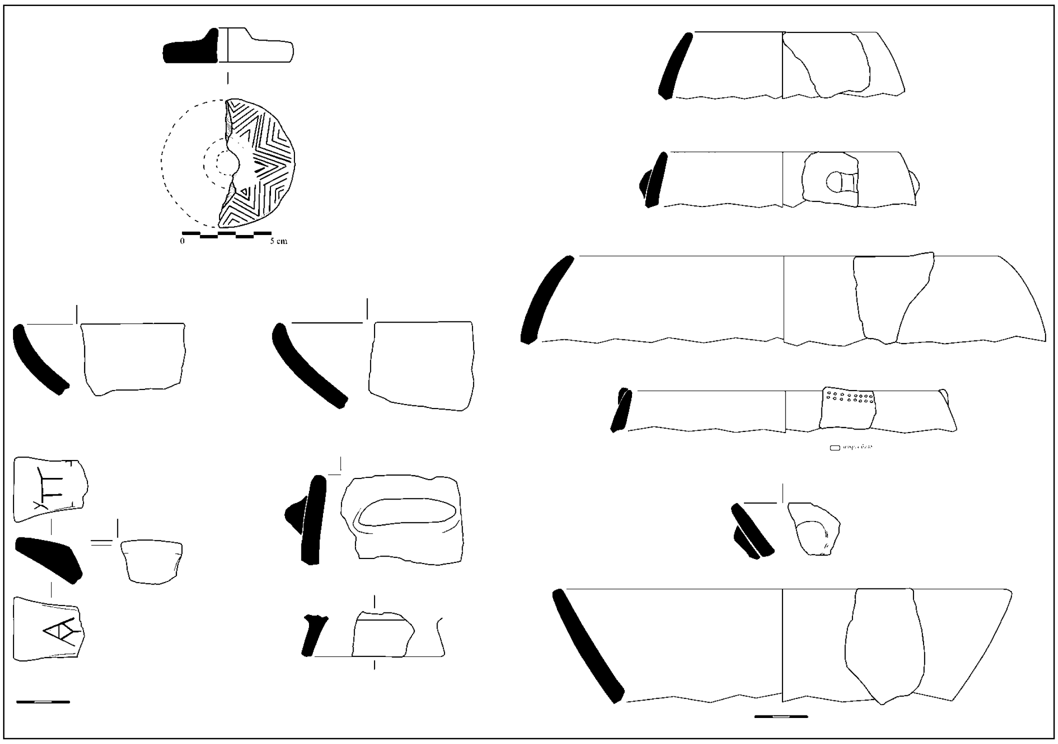

Обр. 2. Модел на колело и керамични фрагменти от РБЕ, открити в сондаж 7

При разкопките бяха открити керамичен модел на колело с врязана украса (Обр. 2/1), няколко кремъчни артефакти, пробити и непробити кръгове от стени на съдове и медна монета от средата на 19 в.

Няма съмнение, че в проучвания участък от трасето на пътя са регистрирани следи от обект от РБЕ, най-вероятно селище, за който съществуваха известни данни от предишни изследвания. Изборът на неговото местоположение в близост до известната селищна могила при Седларе едва ли е случаен. Голямата площ, на която са установени единични или по-интензивни следи от обитаване, проследени по протежение на 500 м по трасето, вероятно е указание за наличие на сателитни обекти към селището. Изяснено е също, че в резултат от въздействието на климатични фактори, ерозионни процеси и по-късна човешка намеса, в определени участъци културните напластявания са компрометирани или нарушени в различна степен.

Като се има предвид, че от долината на Върбица, пък и от целия водосборен район на р. Арда, досега ограничено количество материали от РБЕ са открити само на 3 обекта, става ясна важността на селището при мах. Градинка. Локализирането му и появилата се възможност то да бъде проучено, макар и спасително, ще запълни съществуваща празнина в знанията ни за праисторията на Източните Родопи.

Литература:

Георгиев и др. 1979: Г. Георгиев, Н. Мерперт, Р. Катинчаров, Д. Димитров (ред.). Езеро раннобронзовото селище, София 1979.

№3. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНА МОГИЛА ХИМИТЛИЯТА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СОКОЛ, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Красимир Лещаков, Георги Кацаров, Надежда Тодорова и Ваня Петрова

Археологическите разкопки на с. м. Химитлията до с. Сокол се провеждат в рамките на лятна практика на студентите от специалност Археология при СУ „Св. Климент Охридски“ и като част от научна програма за изследване на Свети Илийските възвишения съвместно с ГИМ – Нова Загора.

През 2008 г. продължи проучването на пласта от РБЕ 2 в южната част на могилата, където бяха разкрити стопански постройки, навеси и редица стационарни съоръжения – питоси, основи на огнища и пещи. Площта на разкопките беше разширена в южна и западна посока с няколко нови квадрата (O7-9 и L6-M6). В южната периферия на могилата, по линия „О“ и непосредствено под обработваемата почва, беше достигнато ниво от късния халколит, нарушено от няколко средновековни гроба. В западната част на разкопаната площ беше потвърдено наличието на каменна постройка от II-III в. сл. Хр. Зидовете от ломен камък на хоросан прорязват горните нива от бронзовата епоха.

В централната част на сектора (кв. K7, M8, M9, L7 и L8) е направен военен окоп, дълбок до 2,15-2,20 НР, който допира на запад основите на римската сграда. Той е запълнен с рохка, не хомогенна пръст, примесена с белезникави „разложени“ кирпичи – глинести и твърде компактни. Керамиката е с висока концентрация; има малко животински кости и находки от кост, камък, кремък и глина. Южно от окопа беше разчистена ивица с дължина 3,30 и ширина 1,20 – 1,50 м, състояща се от компактно разположени глинени кирпичи. Тя е частично унищожена от вкопаването и се състои от кирпичени блокове с правоъгълна форма и заоблени ъгли, чиито средни размери са 0,20 х 0,15 х 0,10-0,15 м. Съдейки от позицията на разпръскването им, може да се предположи, че те са формирали стени (две или три най-малко), паднали в южна посока, по естествения наклон на терена. На някои места се забелязва, че кирпичите са се запазили във вид на различни по размер панели, измазани от едната страна, вероятно вътрешната, с фина глина. Между отделните парчета има сиво-пепелява, рохка, пръст и голямо количество въглενчета. В отделни участъци са установени ломени и речни камъни с различни размери, служили вероятно за заздравяване на стените. Кирпичената стена (-и?) покрива подово ниво от светла трамбована глина, с дебел пласт горяла органика върху него. Въпреки голямата разчистена площ не можахме да установим границите на някаква постройка, което подсказва, че или тя е била многоделна и твърде голяма по площ (над 200 м^2), или че стените са били „свободни“, затварящи навеси, а не покрити с един покрив помещения.

В кв. L7 бяха документирани деструкции от I-II стр. хоризонт на РБЕ. Горната граница на I стр. хоризонт е непосредствено под тънък пласт орница и е маркиран от петна светло белезникава до бяла глина. Под нея следват пласт от слабо опалени мазилки, керамични фрагменти и единични камъни в среда от светложълти кирпичи. Дълбочината при западния край на профила е 2,05 м, а при източния – 2,12 м R. Останките от I стр. хоризонт имат обща дебелина до 0,25 м. Непосредствено под тях и на 2,28-2,30 м R в северозападния ъгъл на квадрата, залягат останките на II стр. хоризонт. Те са горели, като са разчистени съдове и находки *in situ* (глинен съд, миниатюрно съдче, костена игла и др.). В кв. L7 – L8 беше документиран питос от II стр. хоризонт, разположен сред разложени кирпичи и ломени камъни. Според последователно разположените в дълбочина основи на огнища и пещи (три напр. в кв. L9) може да се допусне, че II стр. хоризонт е имал поне две преправки и обхваща доста дълъг период от живота на могилата. От друга страна, съвпадането на отоплителните съоръжения от I-II и II-III стр. хоризонти, по място на

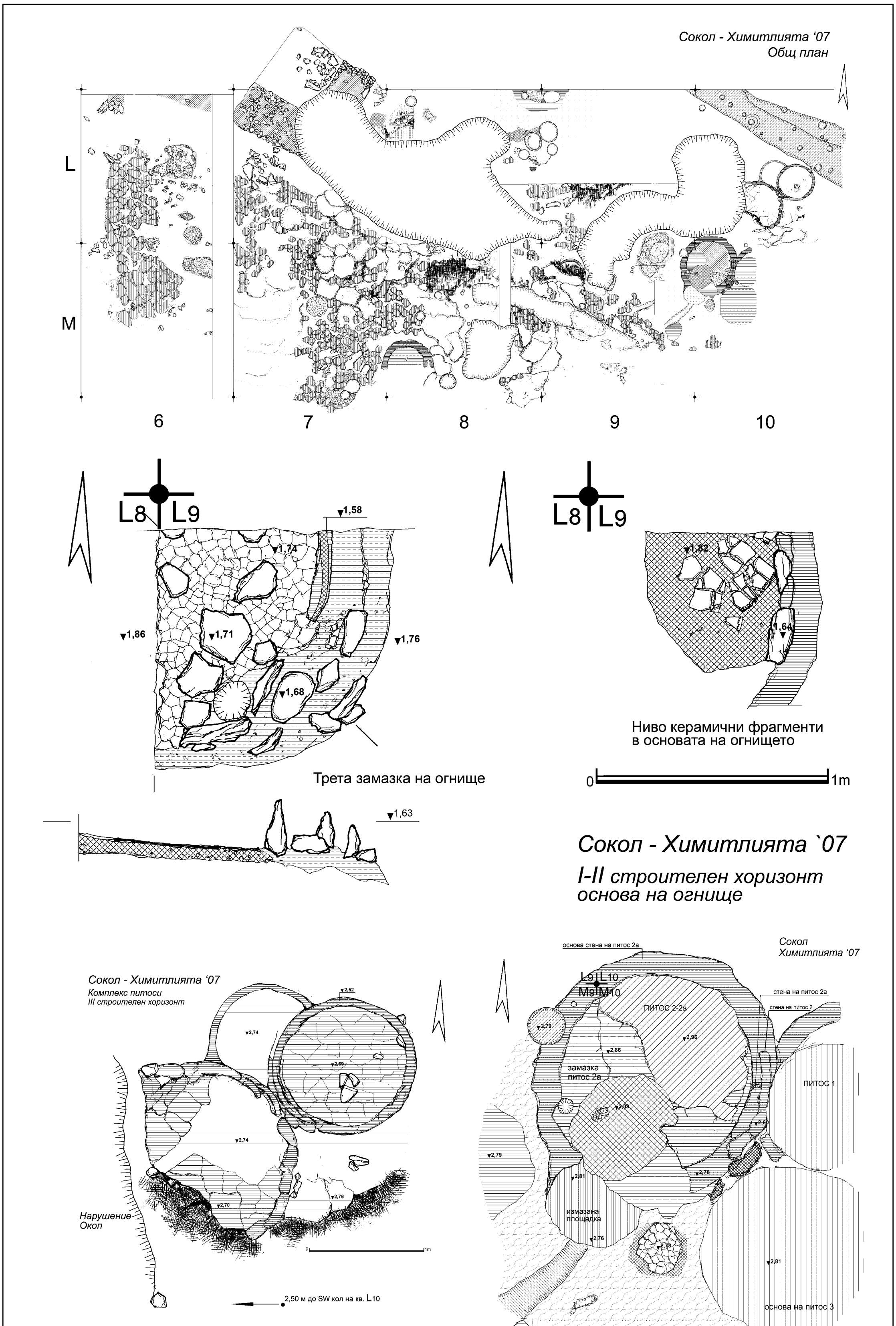
Сокол - Химитлията '07
Общ план
L
M
6
7
8
9
10
L8
L9
▼1,58
▼1,74
▼1,86
▼1,71
▼1,76
▼1,68
Трета замазка на огнище
▼1,63
▼1,82
▼1,64
Ниво керамични фрагменти в основата на огнището
0
1m
Сокол - Химитлията `07
I-II строителен хоризонт
основа на огнище
Сокол - Химитлията '07
Комплекс питоси
III строителен хоризонт
▼2,52
▼2,74
▼2,69
▼2,74
▼2,70
▼2,76
Нарушение Окоп
2,50 м до SW кол на кв. L10
основа стена на питос 2а
Сокол
Химитлията '07
L9
L10
M9
M10
ПИТОС 2-2а
стена на питос 2а
стена на питос 2
▼2,79
▼2,86
▼2,86
замазка питос 2а
ПИТОС 1
▼2,89
▼2,60
▼2,79
▼2,78
▼2,81
измазана площадка
▼2,76
▼2,78
▼2,81
основа на питос 3

Обр. 1. Селищна могила „Химитлията“ при с. Сокол, община Нова Загора

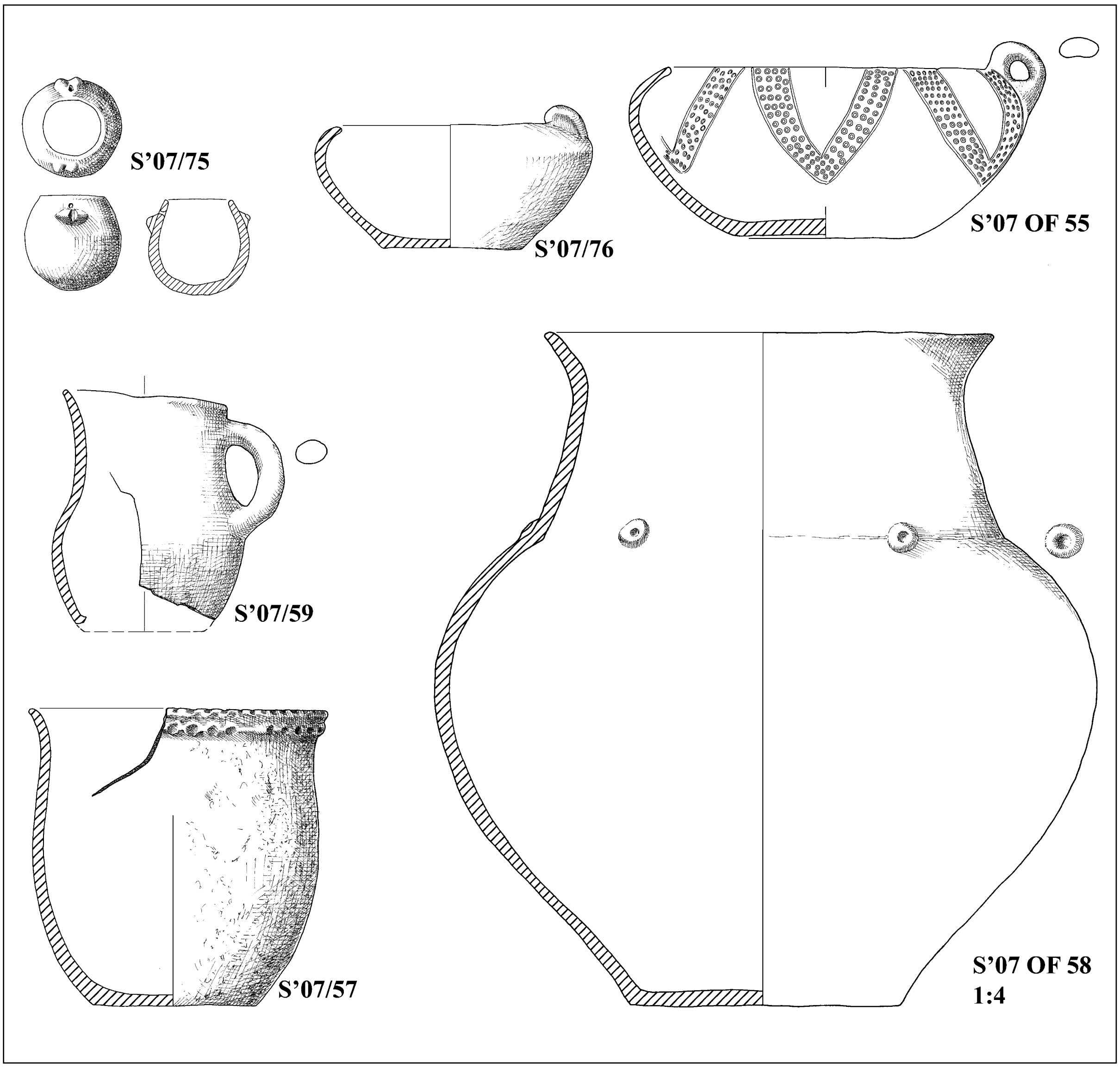

Обр. 2. Селищна могила „Химитлията“ при с. Сокол, община Нова Загора – керамични съдове

изграждане, свидетелства за ясно изразен континуитет в селищното планиране. Приемственост се наблюдава също и при техниката на изграждане на съоръженията, както и при използваните материали. Подовете около питосите и огнищата са направени по принцип от белезникава хидрофобна глина и са измазани или само трамбовани.

На комплекс от питоси и огнища от III стр. хоризонт, с добра стратиграфска последователност, попаднахме в кв. M10. Трите допиращи се питоси бяха разкрити през 2005 г., но сега завърши тяхното проучването. И трите съоръжения имат предходници; дъната и стените им са измазани грижливо, а ремонтите на стените и дъната показват продължителното им използване. Около стените има кожух и така общата им дебелина достига до 0,20 м. Югозападно от комплекса питоси е демонтирана замазка на огнище.

В кв. L10 беше документиран ров, ориентиран югоизток-северозапад, с ширина 0,75 м в югоизточната част и 0,70 м в северозападната. Ровът има два етапа на функциониране. В по-ранния етап е бил широк 1 – 1,10 м, но в по-късния се стеснява. Запълнен е с глинеста, хомогенна, черно-сива пръст с много груба структура. По неговото протежение има дупки от колове с диаметър от 0,10 до 0,25 м. Десет от тях са разположени по оста и по южната стена на вкопаната структура. Други три са край северната стена извън рова, на север по протежение на съоръжението са регистрирани 2 големи и 3 по-малки дупки от колове. Те са забити на дълбочина повече от 0,50-0,60 м и някои от леглата са грижливо обмазани с фина глина. Ровът беше разрязан на две места и беше установено, че е с триъгълно сечение и че пълнежът му има две фази. Те са разделени от дебела глинеста замазка, вероятно служила за стабилизиране на колове от по-ранната палисада. Керамиката в рова е с ниска концентрация и като цяло се датира в РБЕ 1. За по-категорична интерпретация ще трябва да изчакаме допълнителни данни.

Сред находките заслужава да се споменат керамичните съдове, датирани в началото на РБЕ II, сечивата от кремък, камък, кост и рог на елен, както и калъпът за отливане на бронзови игли.

В южната периферия на могилата в кв. О10, на ниво 5,10-5,15/5,10 м НР, беше достигнат къснохалколитен пласт. Тук той заляга непосредствено под съвременната повърхност и дебелия 15 см хумусен слой. На дълбочина 4,30 м R в северната и 4,90/5,00 м R в южната част на квадрата, беше разчистено горното ниво на опожарени деструкции от жилище и едно плитко вкопаване, в което беше положен цял керамичен съд. Керамиката и находките датират тази част на халколитния пласт в края на етапа Караново VI.

№4. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИТУАЛНИ СТРУКТУРИ И НЕКРОПОЛ ОТ РБЕ III В М. БАЛИНОВ ГОРУН КРАЙ С. ДЪБЕНЕ, ОБЩИНА КАРЛОВО

Мартин Христов

Археологическите проучвания са извършени въз основа на Разрешение за теренно археологическо проучване №344/20.04.2007 г. Проучени са пет археологически структури. Четири от тях са в между и околомогилното пространство на Голяма могила 4 и Голяма могила 5, и са разположени в С част на обекта, а една е в СИ част на местността.

Структура 11 (Раннобронзова структура №3) е разположена между Големи могили №4 и №5, и СЗ от Ритуална структура №5. Има кръгла форма и е изградена от един ред речни камъни, основно със средни размери. Диаметърът и е 10,4 м (С – Ю) х 8,2 м (И – З), а дебелината е 14 см. Откриха се няколко керамични фрагмента от стени и дръжки, които технологично могат да се отнесат към РБЕ. Предвид, че в тази част на местността всички подобни структури се отнасят към същото време, то и тя също би могла да се датира в РБЕ III. По начина на своето изграждане и поради липсата на археологически материал под единствения ред камъни, тя е сходна с раннобронзови структури № 1 и 2 (Христов 2007, 228).

Структура 12 (Ритуална структура № 7) е разположена западно от Голяма могила №5. Тя е с овална форма, с ориентация И – З и размери: 3,14 м (И – З) х 2,14 м (С – Ю). В процеса на проучване се установи, че в древния терен е направено овално вкопаване с размери: 3,10 м (С – Ю) х 1,85 м (И – З) и дълбочина 81 см от нивото на регистрация. Изградена е от речни камъни със средни и едри размери, като пръстта около тях е сиво-кафява, наситена с дребни камъчета. Под първия открит ред камъни, в източната част на структурата, се откриха керамични фрагменти от три съда, а под тях още няколко реда речни камъни. На дъното на същата половина се откриха други пет съда, като единият от тях е бил сложен в друг. Типологически тези съдове, както и откритите под най-горния запазен ред камъни, се отнасят към купите със завит навътре устиен ръб; купите на столче; кана с една дръжка; чаша тип Юнаците и др. Освен керамиката, се откриха и единични дребни въглени, а на дъното на западната половина и една златна спирала изработена от златен лист навит на тръбичка. Спирала с такава технология на производство се открива за първи път в структура от обекта. Съществен факт, който отново подчертава ритуалния характер на структурите (Христов 2007, 228), е че за първи път не бяха открити никакви костни останки.

Според относителната датировка на керамиката и златната спирала Ритуална структура №7 се датира в РБЕ III. По отношение начина си на изграждане тя намира добър паралел в правоъгълното вкопаване, открито под първия и долен каменен кожух, на Голяма могила №3, на чието дъно, но в северозападната част, се откриха три керамични съда (Христов 2005, 132).

Структура 13 (Ритуална структура №8) е разположена Ю от Ритуална структура №6 и ЮИ от Голяма могила №5. Тя се състои от ров с кръгла форма, с известни прекъсвания в северозападната част и с размери: диаметър 10,8 м (СЗ – ЮИ) х 10,7 м (СИ – ЮЗ) и дълбочина до 17 см. Ширината му е от 40 см до 1,5 м. Запълнен е с речни камъни, със средни и едри размери. Във вътрешността се разкри овално струпване от един ред волуни със средни размери, около и частично под които се откриха фрагменти от керамични съдове и пет златни спирали, които са изработени от масивен златен тел. Диаметърът на струпването е 2,9 м (С – Ю) и 3 м (И – З). Тук, както и в Ритуална структура №7, кости не бяха открити.

Най-близка до тази структура, като начин на изграждане, е Ритуална структура №6 от 2006 г. Тя също има ров запълнен с волуни, но разликата е в наличието на вкопаване в централната ѝ част и в цялостното ѝ затрупване с камъни (Христов 2007, 227-228). Според датировката на откритата керамиката и спиралите в нея, тя също се отнася към РБЕ III.

С цел да се провери докъде се простират раннобронзовите структури в североизточната част на местността и на около 650 м западно от Голяма могила №3 беше проучена Структура 14 (Ритуална структура №9). На повърхността на терена, както и при другите структури, при земеделската обработка на земята бяха разнесени множество речни камъни. След разкриването на структурата се установи, че формата ѝ е слабо овална с издължение в посока СЗ – ЮИ и има диаметри 9,1 м (СЗ – ЮИ) х 8,1 м (СИ – ЮЗ) (Обр. 1/ 1).

В горната си част е изградена също от речни камъни, основно със средни размери, които покриват слабо вкопан ров. Самият ров, който с известни прекъсвания в западната си половина, е с кръгла форма. Има ширина от 24 см до 1,04 м и дълбочина до 11 см (Обр. 2/ 1).

Структурата е с денивелация в източна посока с около 30 см, което е добре видно в профила СЗ – ЮИ (Обр. 1/ 2). Под камъните и в СИ част на рова се откри керамично струпване (Обр. 2/ 2), в източната – няколко керамични фрагмента, а в централната – стъклено мънисто със сплеснатосферична форма, тъмносив до черен цвят и размери – диаметър 0,9 см и височина 0,8 см (Обр. 3/ 11). Анализът показва следния състав на стъклото в тегловни проценти: Na2O – 15,80 %, MgO – 3,39 %, Al2O3 – 3,37 %, SiO2 – 60,89 %, K2O – 1,35 %, CaO – 5,16 %, TiO2 – 0,19 %, FeO – 9,38 %, като цветът на стъклото се дължи на съдържанието на Fe и Mg. Кости около и под речните камъни не бяха открити.

Керамиката е представена, най-общо, от две технологични групи. Първата е сравнително фина керамика, в чието тесто се откриват като опоснител пясък и минерални зърна, основно кварц, с големина около и над 1 мм. Повърхността на тази керамика е сиво или сиво-черна и е добре загладена. С такава технологична характеристика са купите със завит нагоре устиен ръб, който е удебелен от външната си страна. Те са орнаментирани с по-тънки или по-широки, плитки, канелюри (Обр. 3/ 5, 6).

Втората технологична група е представена от керамика с по-грубо тесто, в което като опоснител също има пясък, но количеството на минералните зърна от кварц (от 1 до 3 мм) е по-голямо. Повърхността отвън е по-грубо загладена и е от червена до жълто-кафява. В някои случаи, тя е такава и от вътрешната си страна, а в други отвътре и в средата на лома е черна. Към тази група се отнасят купите и гърневидните съдове с насочен нагоре или навън устиен ръб. Последните са орнаментирани с релефна лента с притискане под устийния ръб, който по някога е с насечки (Обр. 3/1). Купите от тази група могат да имат релефна лента с притискане под устието или да са без орнамент (Обр. 3/2 – 4). Като цяло, останалият орнамент върху керамиката се ограничава до хоризонтални или вертикални релефни ленти с притискане (Обр. 3/7 – 9). Вероятната датировка на структурата е в началото на РЖЕ предвид формите и орнаментацията на керамиката. Близки, като начин на изграждане, до нея са Структури 10 и 13 от РБЕ III. Възможно е традицията за изграждане на такъв тип структури да се е запазила до началото на РЖЕ, поне за този район.

Структура 15 (Раннобронзова структура №4) е разположена северно от Голяма могила №4. Тя също беше открита по разнесените на повърхността на терена речни камъни. Очертаха се две

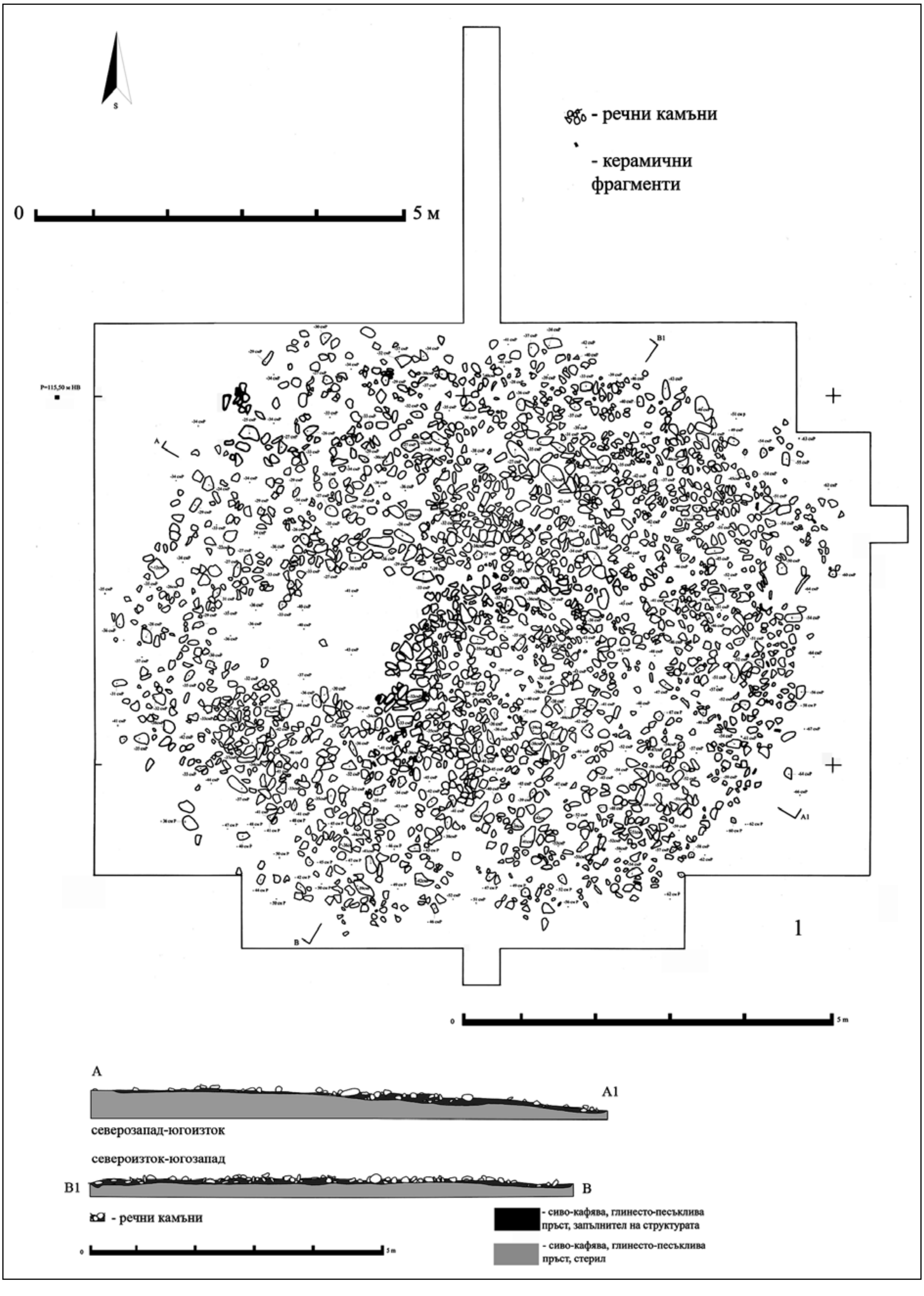
- речни камъни
- керамични фрагменти
0
5 м
Р=115,50 м НВ
A
A1
B
B1
1
0
5 m
A
A1
северозапад-югоизток
североизток-югозапад
B1
B
- речни камъни
- сиво-кафява, глинесто-песъклива пръст, запълнител на структурата
- сиво-кафява, глинесто-песъклива пръст, стерил
0
5 m

Обр. 1. 1 – Каменен кожух на Структура №14 (Ритуална структура №9); 2 – Профили

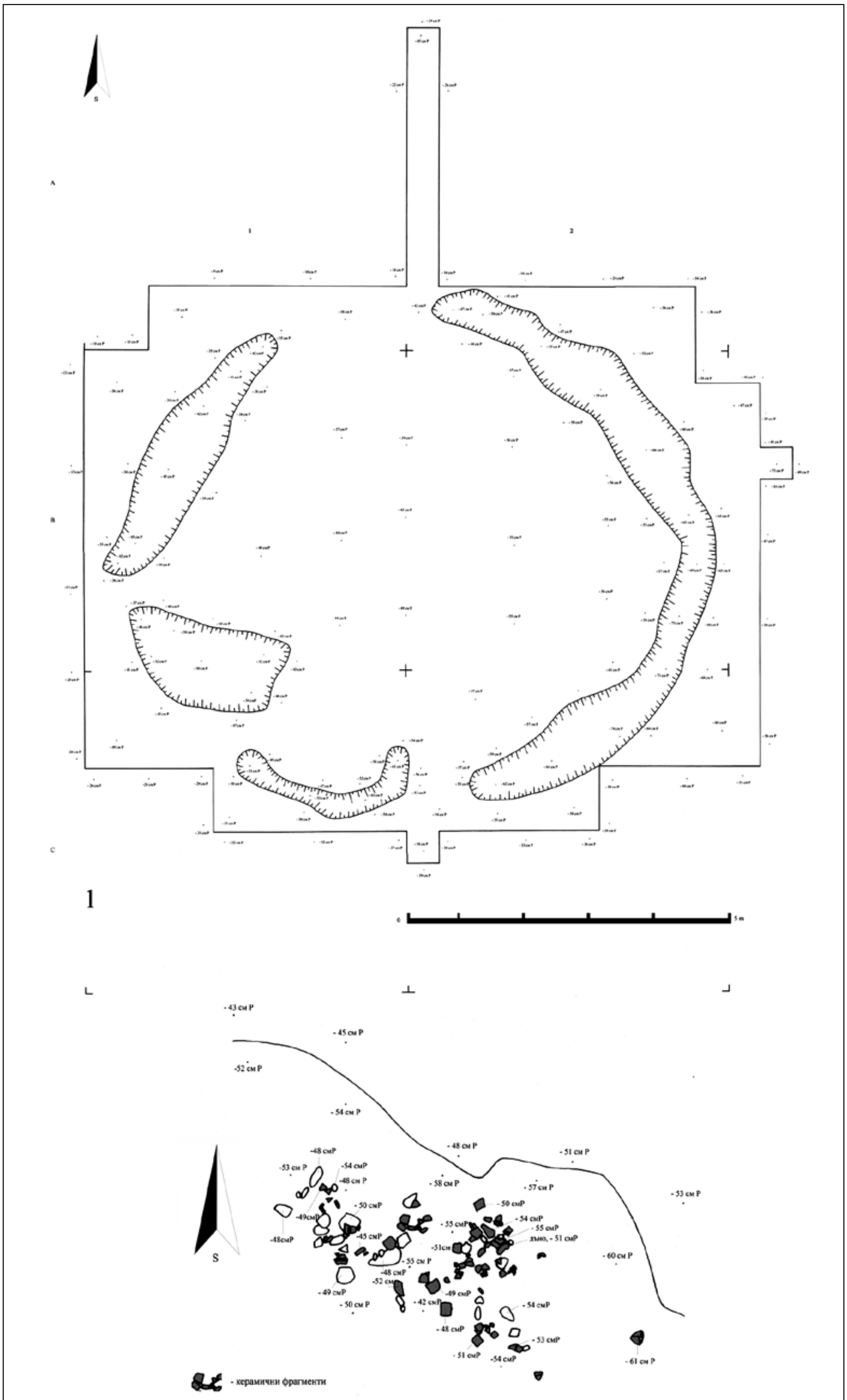
S
A
B
C
1
2
1
0
5 m
- 43 см P
- 45 см P
-52 см P
- 54 см P
- 48 см P
- 51 см P
- 58 см P
- 57 см P
- 53 см P
-48 смP
-53 см P
-54 смP
-48 см P
- 50 смP
-49смP
-48смP
-45 смP
- 55 смP
- 50 смP
- 54 смP
- 55 смP
дъно, - 51 смP
-51см
- 60 см P
- 55 см P
-48 смP
-52 см
- 49 смP
- 50 см P
- 42 смP
-49 смP
- 54 смP
- 48 смP
- 53 смP
- 51 смP
-54 смP
- 61 см P
- керамични фрагменти
- речен камък
0
1 м

Обр. 2. 1 – Ров с кръгла форма под кожуха на Структура №14 (Ритуална структура №9); 2 – Керамично струпване в североизточната част на рова

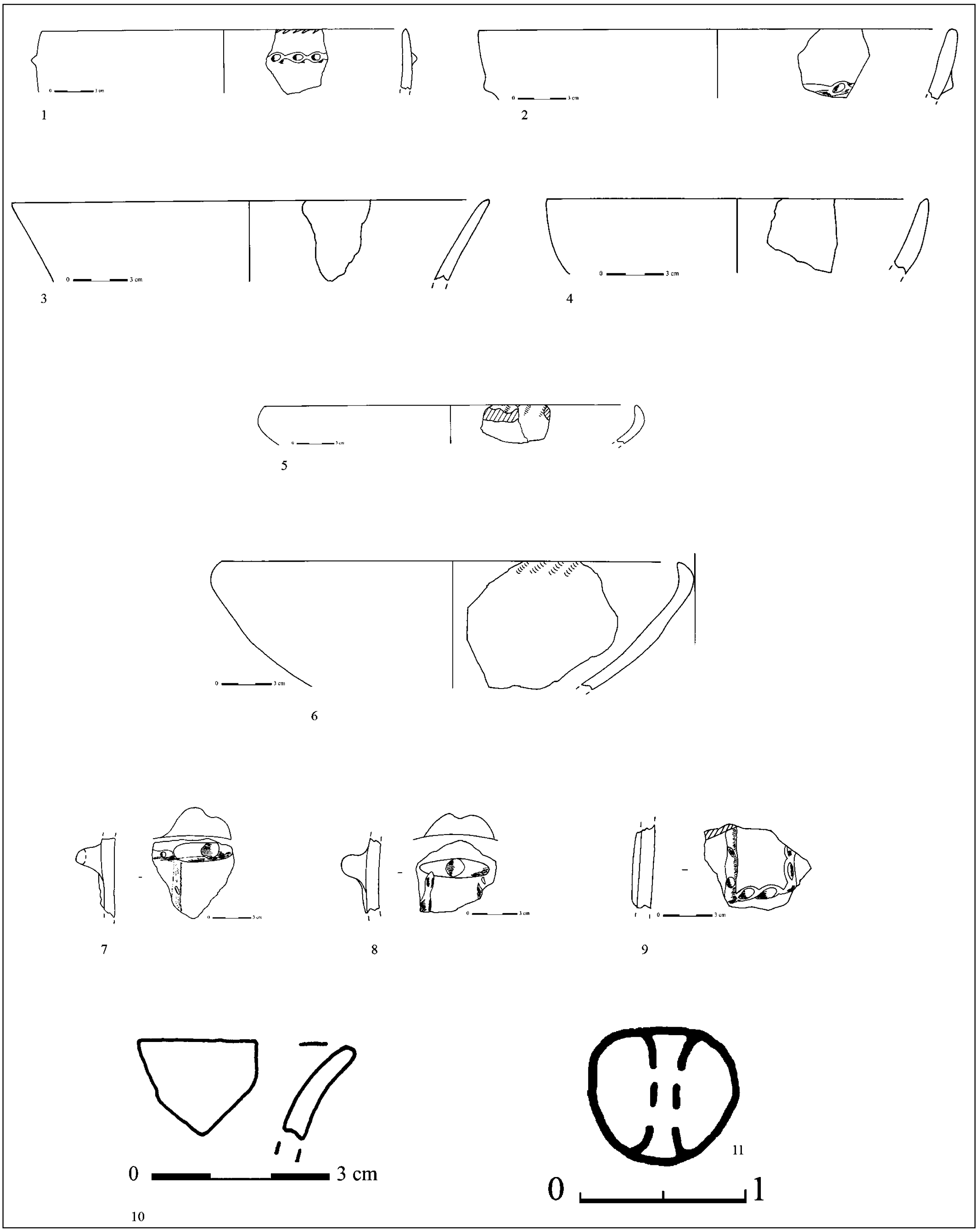

Обр. 3. 1-10 – Керамични фрагменти от струпването в рова; 11 – Стъклено манисто

струпвания от речни камъни. Едното струпване е с неправилна форма и ориентация И – З. Има размери 2,90 х 1,65 м, като се състои от един ред камъни със средни размери. Около и под тях археологически материали не бяха открити. Второто струпване е разположено в непосредствена близост и СЗ от първото. То е с овална форма, с ориентация СИ – ЮЗ и размери 3 х 2,50 м. Изградено е от речни камъни със средни и големи размери. И тук, както и при първото струпване не беше открит никакъв археологически материал. След демонтажа на речните камъни се установи, че те лежат в плитко вкопаване с дълбочина до 8 см. Възможно е двете струпвания да са представлявали едно цяло, но след интензивната обработка на земята да са били разделени на две, така както бяха открити. Липсата на археологически материал затруднява тяхната датировка, но предвид, че всички структури в тази част на обекта датират в РБЕ III, смятам, че такава датировка за тях не е лишена от основание.

С проучванията през 2007 г. разнообразието на структурите, в типологичен и хронологичен аспект, става по-голямо, което се отнася и за вариантите на тяхната интерпретация.

Литература:

Христов 2005: М. Христов. Некропол от ранната бронзова епоха край Дъбене, Карловско (предварително съобщение). – Археология, 2005, 1-4, 127 – 137.

Христов 2007: М. Христов. Проучване на ритуални структури и некропол от РБЕ III в м. Балинов горун край Дъбене, Карловско. – АОР през 2006 г. София 2007, 226 – 228.

№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. БАНУНЯ, С. БЕЖАНОВО, ЛОВЕШКО

Мая Валентинова, Радослав Гущераклиев

Археологическите разкопки през 2007 г. се проведоха в периода 5 юли – 16 август. В тях взеха участие студенти от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ и СУ „Св. Климент Охридски“. Те продължават трета поредна година. Проучването се финансира изцяло от РИМ – Ловеч.

През този сезон работата продължи в четирите сектора на бившия могилен насип. Заложени са и три сондажа южно от могилата с цел установяване границите на обекта в тази посока.

Документиран е горен, по-късен хоризонт от т. нар. преходен период между каменно-медната и ранната бронзова епоха, който не беше регистриран през предходните сезони (I-ви стр. х-т). Той е маркиран от частично запазени огнища, както и от запазени на места каменни основи от стени. В рамките на могилата са документирани пет огнища, попадащи в кв. C2 (Огнище-1), A2 (Огнище-5), A4 (Огнище-3), B4 (Огнище-4) и D1 (Огнище-2). Те са изградени по идентичен начин и са с диаметър около 1 м. Имат основа от дребни варовикови камъни и три (Огнище-3; Огнище-5) или четири (Огнище-2; Огнище-1) замазки с дебелина от 1 до 2 см. Между някои от преправките са регистрирани и подложки от плоски варовикови камъни. Огнище 4 е само с една замазка и бордюр от средни варовикови камъни. В кв. B3 на това ниво е разкрита редица от големи и средни варовикови камъни, поставени сравнително плътно едни до друг и добре фундирани в кафява глинеста пръст. Редицата е ориентирана ЮИ – СЗ, като в западния край завива в ЮЗ посока и образува почти прав ъгъл. Дължината ѝ е 3,60 м, а ширината около 0,60 м. На този етап от проучването тази структура е интерпретирана като част от каменна основа на стена на жилище от I стр. хоризонт.

В кв. A4 на около 50 см източно от Огнище-3 е разкрит ъгъл образуван от плоски варовикови камъни, добре фундирани в пласта от светлокафява глинеста пръст. Ъгловият камък е укрепен от два по-малки в основата си камъка, в добре трамбовано ниво от жълтеникава глина. Стените са били изградени от коловоплетова конструкция, за което свидетелстват откритите на места петна от горели деструкции със следи от колове и пръти. Между подовото ниво на I стр. хоризонт и деструкциите от долния, II-ри стр. хоризонт, е установено подравнително ниво от кафява глинеста пръст и варовикови камъни. То е с различна дебелина в отделните сектори. С най-голяма дебелина този пласт е в сектор C, където има най-изразена денивелация, а най-тънък е в кв. B4 и B1, където горелите деструкции са най-компактни и плътни, и нивото е сравнително нивелирано.

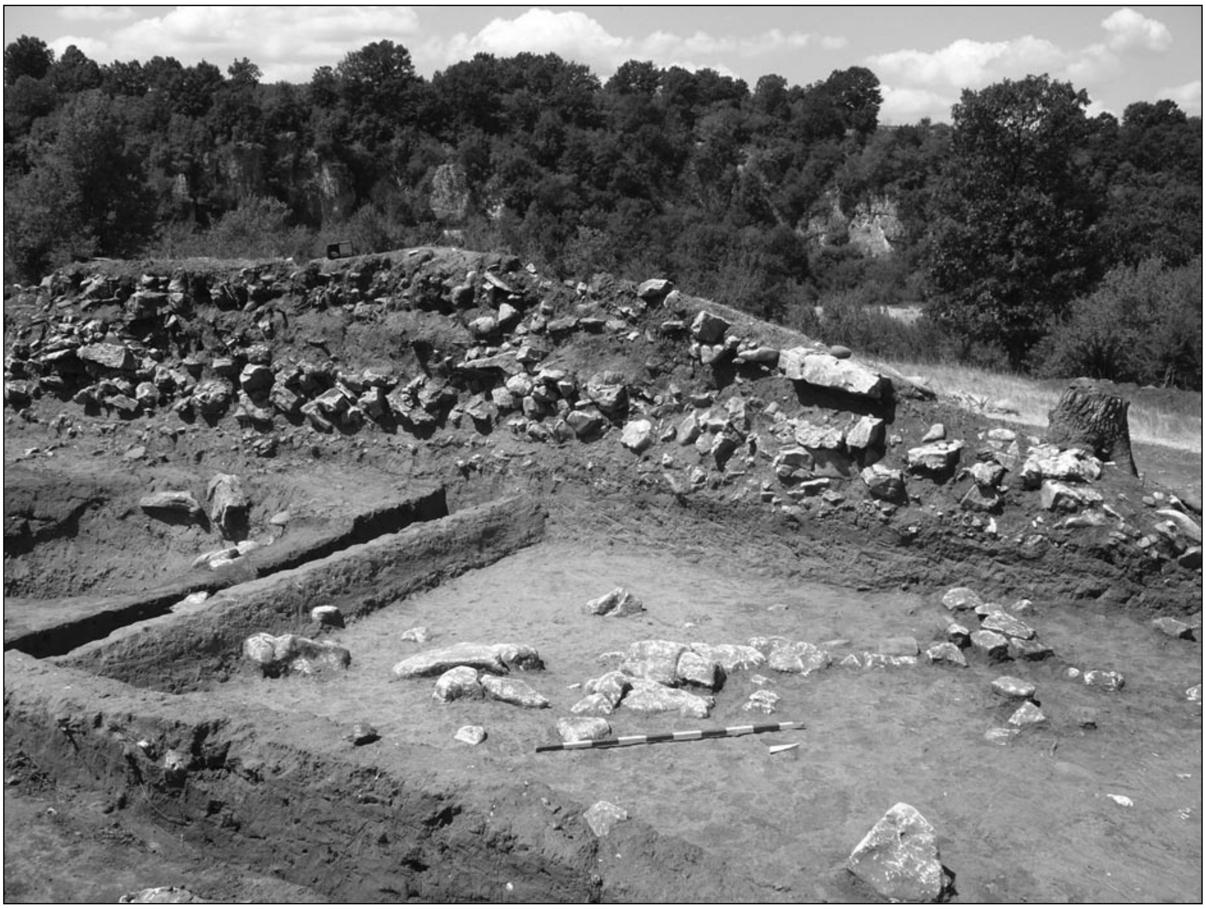

Обр. 1. Кв. В3, I строителен хоризонт. Част от основата на стена на жилище

На около 20 см под Огнище-3 в кв. А4 е достигнато до горелите деструкции на долния (II-ри) стр. хоризонт. В южната част на квадрата е разчистена ивица от горели деструкции от стена, които продължават в дълбочина и в северна посока. Те са идентични с разкритите през 2006 г. деструкции в СИ ъгъл на кв. С2 и вероятно са част от една структура. Разкритата засега част от тях е с дължина 2,30 х 0,60 м. Сред горелите деструкции е открита и керамична чаша с цилиндрична форма и вероятно една дръжка. Източно от тях са разчистени и части от фрагментирани керамични съдове. Тук е документирано и петно с правилна кръгла форма и диаметър 1 м от кафява сбита пръст, примесена със ситни варовикови частици. Това вероятно е по-късна негативна структура, но тъй като не е проучена през този сезон не са ясни характерът и датировката ѝ. Идентично като форма, цвят и диаметър, петно е документирано и в кв. С2. По източната граница на квадрата, където има рязка денивелация в източна посока се разкриват варовикови камъни, разположени в редица с посока С-Ю, между които има и парчета от обърнати замазки. Те вероятно имат за цел укрепване на нивото и предпазване от свличане, като са свързани по-скоро с горния строителен хоризонт.

В СИ ъгъл на квадрата е документирана част от пещ с подиум пред нея. Непосредствено над тях е регистриран пласт от сиво-бяла пепел с дебелина около 10 см. Тази пещ продължава под реброто между сектори А и В. В северната част на кв. А2 е разчистено петно от деструкции от друго жилище, развиващо се в северна посока. Сред тях е документирана част от купол на пещ. В източната част на това петно от деструкции са разкрити на място няколко тежести за стан, които са лошо запазени. Деструкции от същото жилище са разчистени в кв. В1 в близост до западния профил. В кв. В4, В2 и северната половина на кв. D2 са разкрити компактно горели деструкции. Част от тях са от източната стена на жилище, паднала навътре. Може да се предположи, че стената е била с височина около 2 м.

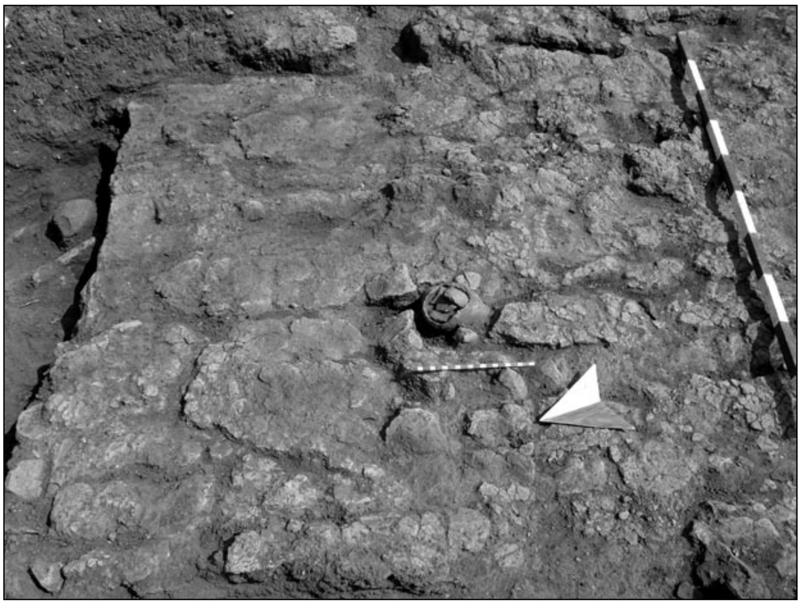

Обр. 3. Кв. В3-В1, II строителен хоризонт

Обр. 2. Кв. В 4, II строителен хоризонт. Пещ и хромелно съоръжение, изградени върху глинен подиум

В ЮИ ъгъл на кв. В4 е разкрита пещ, изградена върху глинен подиум. Тя е с правоъгълна форма и размери 1,40 х 1,20 м. Входът и вероятно е бил обърнат на ЮЗ, но тази част от съоръжението е разрушена от източния иманярски изкоп. Непосредствено до североизточния ъгъл на пещта, също върху подиума, е разкрито на място хромелно съоръжение с хромелен камък в него.

В кв. В3 и В1 също е достигнато до горната част на II-ри стр. х-т. В западната част на квадрата няма деструкции, пръстта е със сивочерен цвят, пепелива, примесена с дребни въгленчета. В СИ четвърт на В3 и съответно ЮИ ъгъл на кв. В1 са разкрити деструкции, за които предполагаме, че са от таван. Те очертават правоъгълник с размери 1,80 ЮЗ – СИ на 1,60 м ЮИ – СЗ. Тази структура е почти нивелирана, като денивелацията в СИ посока е до 10 см. Изградена е от отделни сегменти (ивици) с ширина 10 см, които в горната си част са покрити от тънка обмазка с дебелина 5-6 мм. Сред деструкциите е открито керамично съдче с особена форма и две двойки „въжести дръжки".

Тази структура (таван), на този етап от проучването изглежда свързана с жилището, чиито деструкции са разкрити в кв. В4 и В2. Непосредствено северно от разкритите деструкции от таван, на 25-30 см под него е достигнато до трамбована, жълто-белезникава глина, която вероятно е част от подовото ниво.

Сектор С. В кв. С2 също е достигнато до горното ниво на деструкции от II-ри стр. хоризонт. Засега изглежда, че те най-вероятно са свързани с жилището, чиито останки се разкриват в кв. А4. В кв. С4 също е разчистено петно от деструкции, а между тях керамичен съд, в близост, до който и две тежести за вертикален тъкачен стан. Те се свързват за сега с друго (четвърто) жилище, развиващо се в южна посока.

Според резултатите от заложените сондажи, в южна посока селището от т. нар. преходен период е достигало до около 13 м от линията на т. 21-23 (южната граница на сектор С). В северната част на Сондаж I, който е привързан към т. 22 от план-квадратната мрежа, е разчистена част от огнище, от което са документирани засега три нива на замазка. То се развива в източна посока и влиза в профила на сондажа. Южно от него са разчистени и две петна от горели деструкции. Разкритото огнище е идентично с тези, проучени под могилата и отнесени към I-ви стр. х-т. На този етап от проучването предполагаме, че структурите в Сондаж I са свързани с I стр. х-т на селището от т. нар. преходен период между каменно-медната и ранната бронзова епоха.

Първичната обработка на керамичния материал от този период го синхронизира с обектите в м. Клисе баир, с. Шемшево, Качица Д и Еменската пещера, Великотърновско.

№6. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТ „СКОК ВЪВ ВРЕМЕТО“ НА ФАР В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ПЪДАРЦИ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ

Красимир Лещаков, Георги Кацаров

В рамките на проект *Скок във времето*, финансиран по програма ФАР на ЕС, бяха извършени теренни археологически проучвания на пътя към пещерата, известна в популярната литература като *Утробата*. Проектираният туристически път с паркинг, места за почивка, площадки, беседки и др. започва от брега на язовир Кърджали при ръкава, формиран от долината на р. Боровица преди вливането и в Арда. От геоморфоложка гледна точка теренът, обхванат в проекта, представлява склонове и част от било на висок хълм, означен на старите топографски карти с топонима *Яйле дорсу*. Върху самото било има група денудирали скали, в които е пещерата, известна сред местното население като *Тандърдъкая* – Гърмящата скала. Пред самата пещера има три, използвани доскоро, извора. На места са оформени малки скални площадки с горска почва.

От геоложка гледна точка, планините наоколо са част от кратера на стар вулкан, в който днес попада яз. Боровица. Скалите представляват като цяло вулкански туфи с неравномерно разпределени риолитови късчета. В основата им има пясъчници с прослойки от мергели и глинести пясъчници.

На първия ляв завой, покрай пътеката, е регистриран голям скален къс с четири ниши. Трите са групирани в една линия, а най-горната, която не е довършена, е изнесена в ляво от групата. Тази скала е паднала след земетресение от оригиналното си място, локализирано на около 500 м нагоре по склона и приблизително на същото ниво, на което са разположени нишите западно от пътеката. На 100 м нагоре по пътя са регистрирани още четири скали с аналогичен произход, а върху северозападната има още една ниша. По пътя към пещерата бяха документирани и няколко хоризонтални скали, които имат следи от обработка – кръгли отвори и изсичания с дълб. до 0,40 м и различна форма. Непосредствено до пещерата също има ниши. В ляво от нейния вход има една правоъгълна ниша, а над нея друга – с трапецовидна форма. Върху съседната скала в източна посока има още три ниши, като средната е по-голяма от останалите. Всички са с трапецовидна форма. Нишите са на едно равнище с пода на пещерата. Върху западната скала при самия вход на пещерната галерия и на 3 м над пода, са издълбани още две трапецовидни ниши.

Пещерният вход и самата галерия е с осевата линия север – юг; отворът е на юг, а общата дължина е 22 м. Върху тавана на галерията има две естествени овални вдълбавания. Първото е по-голямо и има размери: дълж. 1,40 м (С – Ю) и шир. 0,70 м (И – З), приблизително на 1/3 от входа. Второто вдълбаване е с дълж. 1,50 м (С – Ю) и шир. 0,40 м (И – З). При издаване на специфичен нисък звук под по-голямото вдлъбване се получава силна резонансова вълна, което увеличава многократно мощността на издавания звук. Той се чува ясно дори в долината при съвременния язовир. От този ефект идва и името на пещерата.

Според геоложката експертиза пещерата е възникнала по естествен път, като следствие на продължително просмукване на атмосферни води през цепнатина между скалите и температурните промени. В подкрепа на своята теза, геоложкият екип посочва още две пещери, които се на-

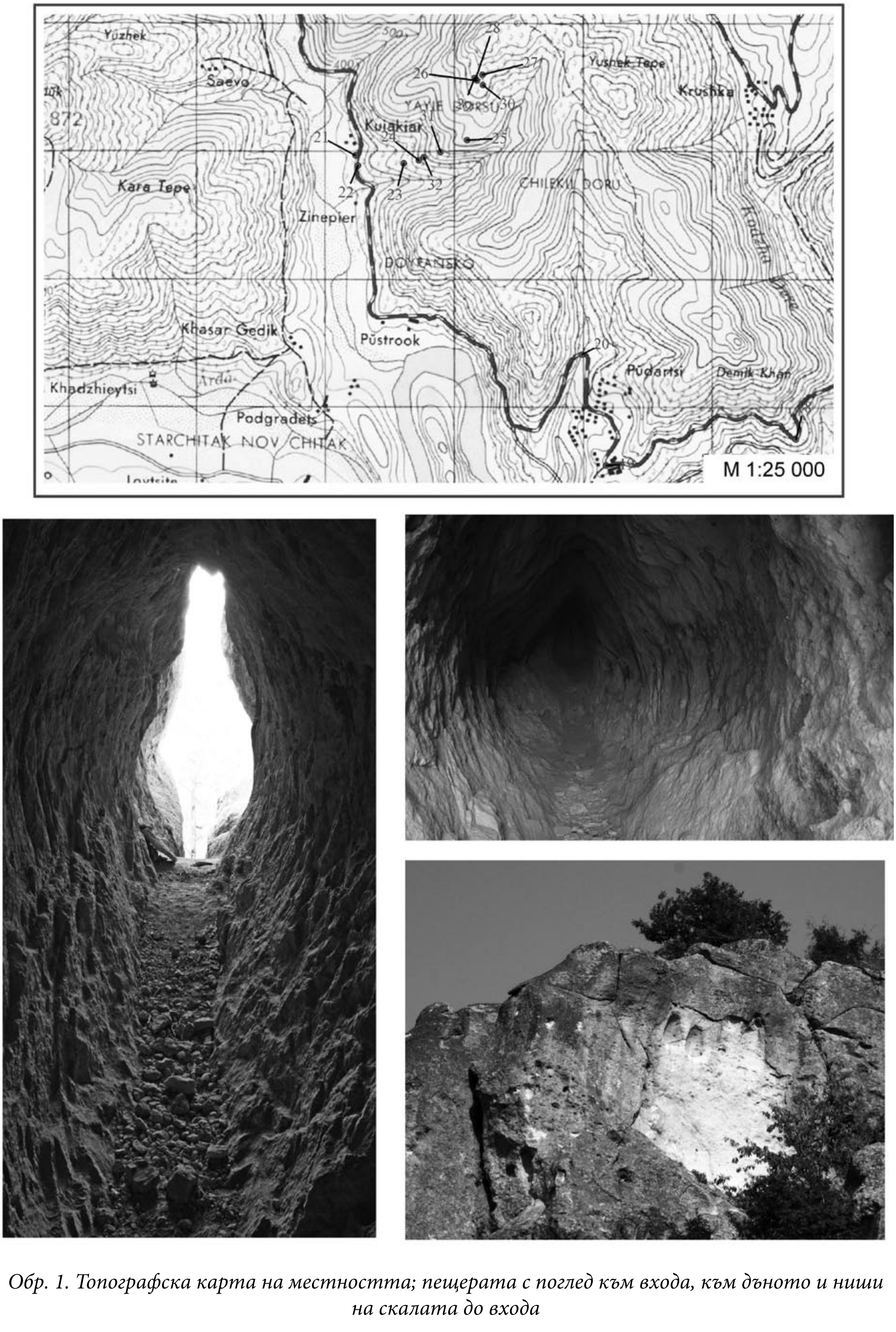
Yuzhek
Saevo
872
Kara Tepe
Kuiakiar
Zinepier
YAYLE BORSU
CHILEKLI DORU
DOYFANSKO
Yushek Tepe
Krushka
Kodzha Dere
Khasar Gedik
Pŭstrook
Pŭdartsi
Demik Khan
Khadzhieytsi
Arda
Podgradets
STARCHITAK NOV CHITAK
Loytsite
500
400
20
21
22
23
24
25
26
27
28
30
31
32
M 1:25 000

Обр. 1. Топографска карта на местността; пещерата с поглед към входа, към дъното и ниши на скалата до входа мират в ранен етап на формиране, но демонстрират идентични, денудационни процеси. Изкуствена обработка на скалата според геолозите има само при входа на пещерата и в нейното дъно. Работата е била твърде специфична, с използване не на изсичащи сечива, а на абразиви. При направените обхождания културен пласт не беше регистриран – нито в пещерата, нито около нея.

Според съществуващите в РИМ – Кърджали данни в основата на туристическия път има три забележителности – два *шарап-таша* и *слънчев часовник*, които представляват един културен комплекс ведно с описаните ниши, обработени камъни и пещера. Първите два монумента бяха локализирани, но камък с издълбан *слънчев часовник* не беше намерен. Той или е легендарен, или попада под нивото на язовирните води. Двата камъка с издълбани басейни върху тях се намират на десетина метра под съвременния асфалтов път.

Шарап-таш 1 представлява голям скален блок с височина 2,58 м. На заравнения му връх е издълбан правоъгълен басейн със заоблени ъгли и размери 1,60 м (И – З) на 1,49 м и дълбочина от 0,20 (С) до 0,36 м (Ю). В северната му стена е пробит отвор с диаметър 0,06 м и улей с дължина 0,19 м, ширина 0,35 м и височина 0,26 м. Стената на басейна в тази част е дебела 0,12 м. Над източния край на улея е издълбан преливник с дълбочина 0,08 м и ширина 0,07 м. Под големия басейн е издълбан втори, с овална форма и по-малки размери: 1,07 м (И – З) на 0,92 м и дълбочина 0,70 м. Той е безотточен. На 0,37 м под него е издялана сегментовидна площадка, имаща размери 0,85 м (С – Ю) на 0,90 м. Забелязват се още няколко изсичания с различни размери и степен на съхраненост, които са функционално свързани с описаните по-горе *шарапани*. Канарата очевидно е имала своето предназначение и през съвременността, тъй като до южния ѝ край е изграден съвременен (вероятно – баражен ?) каменен зид с дължина 3,5 м.

Шарап-таш 2 е на около 60-70 м в северна посока от първия и е ерозирал повече. Дължината на блока е 8,50 м (С – Ю) на 6,20 м с макс. вис. 2,80 м. В северната част има запазен басейн с правоъгълна форма със заоблени ъгли и размери: 1,45 м (С – Ю) на 1,40 м. Максималната дълбочина е 0,30 м. Цялата източна страна и част от северната, на по-големия басейн, са почти разрушени. Максимално запазената дебелина на стената на първия басейн е 0,15 м (южна страна). В централната част на южната стена има оформен улей с кръгло сечение с диаметър 0,10 м. Липсва чучур, както при шарапана 1, но личи, че навремето е имало. В центъра на изсечения правоъгълник се намира разрушение с дълб. 0,15 м, дълж. 0,60 м (СИ – ЮЗ) и шир. 0,25 м. При ЮЗ ъгъл, на големия басейн, е направено вдълбаване с кръгло сечение с диам. на отвора – 0,10 м и дълб. 0,07 м. Непосредствено на изток има друго изсичане с кръгло сечение, в разрез – цилиндрично, с диам. 0,11 м и дълб. 0,17 м. В източната стена се проследява улей с дълж. 1,20 м (С – Ю), а ширината е 0,05 м. При СИ ъгъл на първия басейн има четвърто вдълбаване с правоъгълно сечение – дълж. 0,15 м (С – Ю) и шир. 0,10 м. Максимално запазената дълбочина е 0,15 м. Южно от басейна се намира втори с правоъгълна форма и заоблени ъгли: 0,75 м на 1,10 м (И – З) и макс. дълб. 0,50 м. Той има по-голяма вместимост от първия. От ЮЗ му ъгъл започва преливник с максимална дължина 0,26 м (СИ – ЮЗ), шир. до 0,26 м, дълб. 0,15 м. Пред втория басейн има загладена скална плоскост, а на изток – изсичане с дълб. 0,20 м и диам. 0,10 м. От отвора започва улей с дълж. 0,80 м и шир. 0,09 м. В ЮЗ част на първия басейн се намира преливник с вис. на стените 0,15 м, дълж. 0,30 м и шир. 0,20 м. От него започва улей, преминаващ покрай външното (западно) лице на западната стена на втория басейн. Към него се включва улеят, започващ от вдълбаването източно от огладената плоча. Върху скалата има и други изсичания с различна форма и размери, които са по-лошо запазени и имат неясна функция. При почистване в цепнатините са регистрирани многобройни фрагменти от съдове, изработени на ръка, както и част от хромелен камък. Доминират дебелостенните фрагменти от стени. Както и при първата скала, и тук има съвременен баражен зид.

Северно от двата *шарап-таша* бяха заложени сондажи, които дадоха почти еднакви резултати. Установено беше, че непосредствено до скалите са направени площадки от камъни, уплътнени с трамбована пръст. Там беше намерена трудна за датиране керамика, която най-общо се отнася към края на КБЕ – началото на РЖЕ. Представени са големи по обем съдове без украса – основно стени и дъна; фрагментите от по-фини съдове – кани или чаши, са единични и по принцип също са от стените на съдовете. В *шарап-таш* 1, обаче, попаднахме на вграден в площадката питос или голямо гърне. Горната част на съда липсва, а долната е била поставена върху специално облицова-

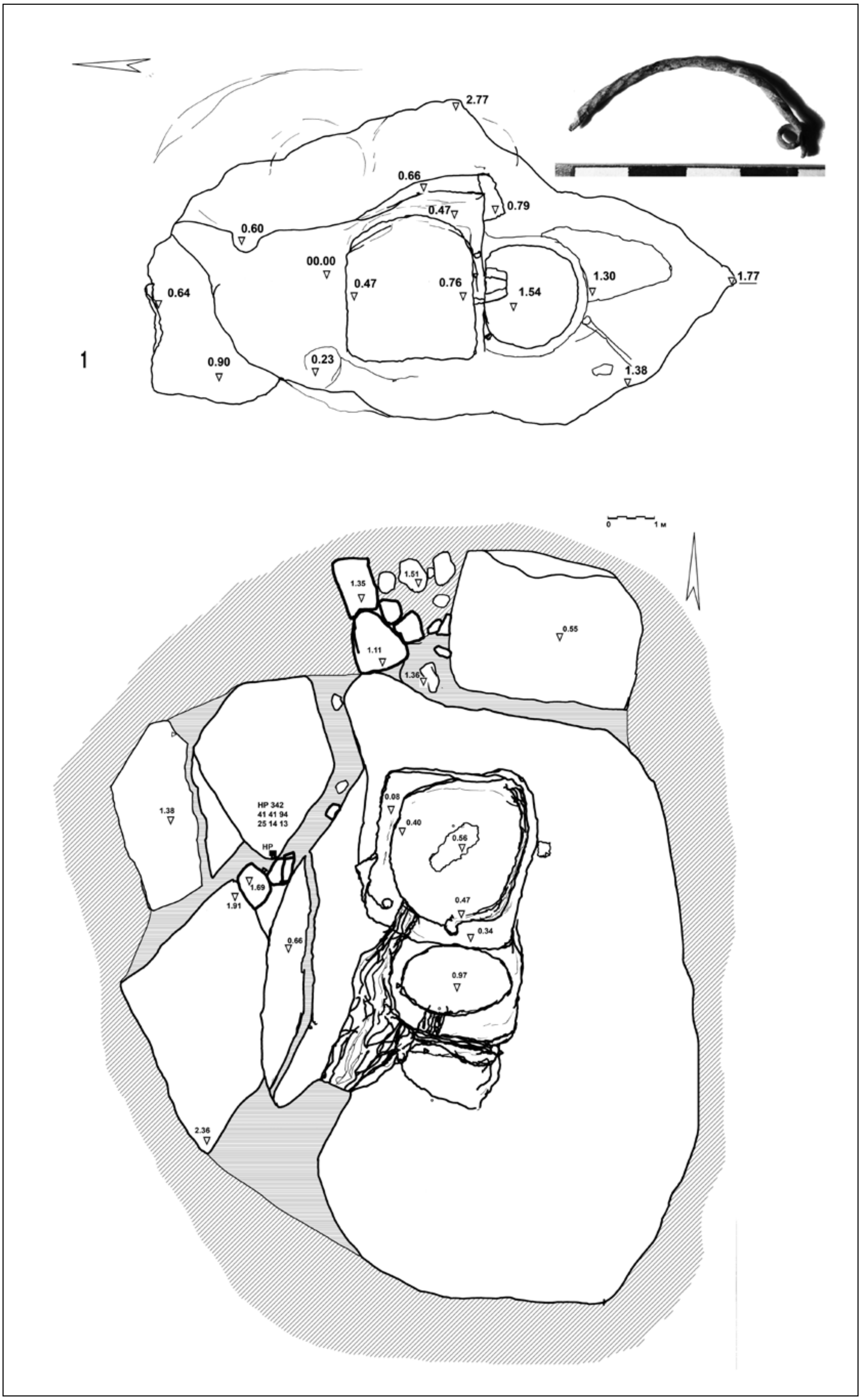
2.77
0.66
0.79
0.47
0.60
00.00
0.47
0.76
1.54
1.30
1.77
0.64
1
0.90
0.23
1.38
0 1 м
1.35
1.51
0.55
1.11
1.36
1.38
HP 342
41 41 94
25 14 13
HP
1.69
1.91
0.08
0.40
0.56
0.47
0.34
0.97
0.66
2.36

Обр. 2. План на двата „шарапташа“ и снимка на фибулата, намерена пред първия скален блок на с камъни плитка яма. Основна за датировката на комплекса се оказа фрагментирана бронзовата фибула – част от лък, намерена в това гърне. Тя е изработена много грижливо от усукана тел с четириъгълно сечение. Според специализираната литература този тип едноспирални фибули се датира в XI в. пр. Хр. (Gergova 1987, Taf. 1.4, 6, Taf. 38), но е възможна и малко по-късна дата.

Тази датировка би могла да се разпростре върху целия комплекс, описан по-горе, или поне върху определен етап от неговото функциониране. Засега можем да бъдем сигурни единствено във времето на направа на каменните площадки, функционално свързани с басейните – РЖЕ. С необходимата доза скептицизъм можем и да допуснем, че успоредно с това са били използвани както нишите, така и самата пещера. Тезата е лишена от преки доводи, но опосредствени могат да се търсят във факта, че шарапаните, нишите и пещерата представляват единен културен феномен, заемащ една относително затворена геоморфоложка единица. Трябва да се подчертае, че въпреки старанието ни, по-ранни материали от тези, за които може да се предположи, че са от края на КБЕ, не намерихме. Бъдещите проучвания трябва да изяснят тези въпроси, поднесени тук като работна хипотеза.

Литература:

Gergova 1987: D. Gergova. Früh- und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien. – PBF XIV, 7. Verlag C. H. Beck, München 1987.

№7. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ ОТ КБЕ В М. МАЛО ПОЛЕ, С. ГРАДЕШНИЦА, ОБЩИНА КРИВОДОЛ

Богдан Атанасов, Георги Ганецовски

По време на сондажните и геомагнитни проучвания, проведени в м. Мало поле през 2006 г., чиято цел беше локализирането на некропол от КБЕ, освен находки и структури от неолита, беше открито ниво с голяма концентрация на керамика от късната бронзова епоха. В желанието да се добавят нови данни към оскъдните познания за селищния живот през КБЕ в северозападна България, временно беше прекратено търсенето на некропола от КБЕ и се проведоха археологически разкопки в зоната с най-голямо разпространение на керамика, т.е. около Сондаж №19 от 2006 г (Христова и др. 2007). В периода 02 – 10 юли 2007 г. беше направен сондаж с размери 8 x 3 м, който беше разположен в непосредствена близост до Сондаж №19 от 2006 г. Точното локализиране на направения сондаж спрямо миналогодишния не може да се определи, поради факта, че ситуирането му можеше да бъде извършено само с GPS уред с точност от 3 м (Garmin 60CSx). Тъй като сондаж №19 се намира в селскостопански блок и отстои на около 340 м западно от централния репер (Луканово дърво), локализирането му с нивелир и рулетка би било още по-неточно.

В цялата разкопана площ от 24 м^2, на дълбочина от около 0,40-0,50 м от повърхността, беше разкрит тънък пласт с дебелина около 0,10 м, от лежащи върху хоризонтална повърхност керамични фрагменти със значителна концентрация. Единствените архитектурни останки бяха малки фрагменти от обгорена стенна мазилка. Въпреки, че се работи бавно и само с шпакли, не можаха да бъдат локализирани следи от под или от дупки на колове. Засега изглежда, че сме попаднали в не застроено, открито пространство, което обаче, ако се съди по голямото количество керамични фрагменти, кремъчните артефакти, обработените и необработени кости е използвано интензивно. Ако приемем, че става дума за еднослойно селище, неговите размери не би трябвало да са значителни, тъй като в отстоящия на около 20 – 30 м на североизток сондаж №21 от 2006 г. не бяха открити находки от бронзовата епоха. Същото се отнася и за намиращия се на около 100 м западно сондаж №20 от 2006 г., както и за сондажи №7 от 2006 г. (на около 60 м на север), №10 от

2006 г. (на около 60 м на североизток) и №23 (на около 50-60 м на запад). Това означава, че размерите на локализираното селище биха могли да варират от няколко квадратни метра (т.е. да става дума за една постройка) до максимално стотина метра (по оста изток-запад) на четиридесетина метра (север – юг). По-нататъшни размисли относно характера на обекта могат да бъдат изказани едва след разширяването на разкопаната площ.

Освен сравнително голямото количество фрагментирана керамика, бяха открити няколко фрагмента, произхождащи вероятно от глинени первази на преносими огнища, силно натрошени мазилки, няколко животински кости, едно костено шило, няколко кремъчни артефакта със следи от ретуш, вероятно изработени от местна суровина. Един от кремъчните артефакти има характерния за късната каменно-медна и бронзовата епохи зъбчат ретуш.

Фината керамика въз основа на технологични белези може да се раздели на керамика с излъскана и керамика с добре загладена повърхност. По отношение на цвета също се очертават три групи – светло-кафява, тъмно-кафеникава-червеникава и черна. Грубата е предимно светла на цвят и също може да се раздели на подгрупи въз основа на разлики в повърхността (не загладена равна и не загладена неравна) и опоснителя. Заоблените ръбове на ломовете и измененията на повърхността, показват, че керамичните фрагменти са стояли дълго време на открито, поради което към регистрирането на цвета и оформянето на повърхността трябва да се подхожда предпазливо. Елементи от орнаменталната система характерна за културата Гърла Маре се наблюдава на фрагмент от стена на съд, чиято повърхност е силно износена в следствие на пост-депозиционни процеси. С врязване са нанесени централните части на две спирали и ръб на триъгълник, разположен над (или под, ако се обърне фрагментът) пространството между тях. От друга страна фрагменти, украсени със зиг-заговидна линия вписана в две успоредни врязани линии, както и триъгълници, изпълнени с успоредно разположени линии, образуващи ромбове, намират паралели сред керамиката от средната и късна бронзова епоха на един широк ареал, простиращ се най-малко между Карпатите и Егейско море. Хоризонтални, излизащи над ръба на устието триъгълни дръжки тип Асеновец, вертикални дръжки на малки съдчета с пъпковидни израстъци в най-горната си част също показват, че в Градешница се срещат различни керамични традиции, които на този етап могат да бъдат описани като съчетаване на над регионални елементи с такива от разположената по Дунава култура Гълра Маре. Изказването на по-конкретни заключения може да стане след проучването на по-голяма площ от обекта.

Литература:

Христова и др. 2007: Т. Христова, Б. Атанасов, Г. Иванов, Г. Ганецовски. Геофизично проучване и сондажни археологически разкопки в м. Мало поле, с. Градешница, община Криводол. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., 2007, 228 – 230.

№8. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ДВА ОБЕКТА В М. ГРИНДУР, ЗЕМЛИЩЕ НА С. АНТИМОВО И С. КУТОВО, ОБЩИНА ВИДИН

Стефан Александров, Таня Христова, Антоанета Попова, Анна Йоцова, Оленка Миланова, Илко Цветков, Фионера Филипова

Спасителните археологически проучвания на първия обект – в м. Гриндур, землище на с. Антимово, бяха концентрирани в определената територия за строителна площадка и офис сгради, свързани със строителството на Дунав мост 2. Бяха заложени общо 14 сондажа с различни размери, ориентирани съобразно ограничената за проучване площ. В сондаж №2 беше проучена яма, вкопана в жълтия песъклив пласт. Тя има овална форма и размери 0,49 х 0,50 м, като сече-

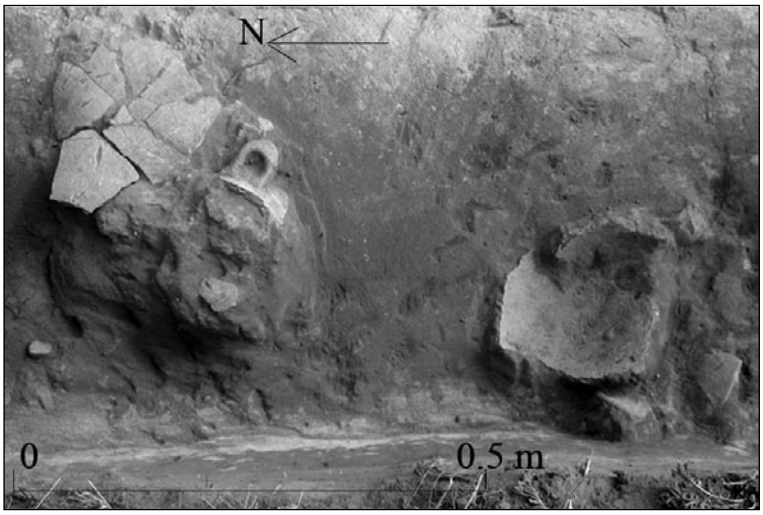

Обр. 1. Кутово – м. Гриндур. Сондаж №1, гроб №1

нието и е трапецовидно. В горната част на ямата се откриха три керамични фрагмента, работени на колело и две животински кости. В останалите сондажи беше открито неголямо количество керамични фрагменти, работени на ръка и колело, които най-вероятно произхождат от археологически структури, намиращи се в близост до площадката, обект на иманярски интервенции.

Вторият проучван обект беше локализиран в южния край на *„гринда“*, непосредствено до съществуващ черен коларски път с посока изток-запад. Местността е издигната на около 1,50 м от разположените южно равни площи и много рядко е била заливана от р. Дунав. С оглед на вероятността в този участък да се локализира известния от 1911 г некропол с трупоизгаряне от късната бронзова епоха, тук бяха направени три сондажа, всичките с ориентация север – юг. Мястото на сондажите беше определено съобразно наблюденията на терена и информацията на А. Чилингиров за местоположението на обекта. Според последния, през 1908 г. той се е намирал в м. „Гредови“, ЮЗ от селото и на 1 км западно от тогавашния военен пост, като е обхващал площ, по-голяма от 2 дка (Чилингиров 1911, 149 – 155).

Първият от заложените сондажи имаше размери 2 х 10 м, а другите два – 10 х 1 м. За съжаление, през втората половина на XX век мястото е било риголвано с тежки машини, при което са били унищожени археологически структури. Такива бяха открити само в сондаж №1. В северната му половина, на дълбочина 0,40 м от повърхността и на 1,50 м от северозападния ъгъл беше регистрирано керамично струпване. Фрагментите керамика, открити *in situ*, бяха разположени в две групи на разстояние 10 см една от друга. Керамичните фрагменти от двете струпвания принадлежат на един съд, работен на ръка, разрушен при риголването.

Между фрагментите бяха открити дребни костици с големина от 1 до 2 см. Поради риголването и факта, че *„гринда“* е образуван от навят пясък, очертания на евентуална яма не бяха установени. В сондажа беше открито и голямо количество керамични фрагменти, работени на ръка.

Проучената структура би могла, с голяма доза увереност, да се интерпретира като урна от гроб с трупоизгаряне. Запазена е само долната ѝ част, върху която са разположени четири вертикални дъговидни дръжки. Откритите в сондажа керамични фрагменти са работени на ръка, от добре пречистена глина. Графичната реконструкция показва паници със завито навътре устие, купи със силно извито навън устие, дълбоки съдове. Украсата е изработвана чрез врязване, *„фурхенщих“*, набождане, щампа и канелюри. Орнаменталните мотиви са геометрични – гребеновидни, кръговидни, защриховани ромбове, триъгълници, различни комбинации (Обр. 2). Формата на урната и описаните по-горе керамични фрагменти намират точни паралели в КИК (Шалганова 2005, 83 – 124, Şandor–Chicideanu 2003). Посоченото дотук ни дава основание да интерпретираме материалите като принадлежащи на некропол на КИК. Близостта в локализирането на некропола, открит през 2007 г., с този, публикуван от А. Чилингиров през 1911 г., намиращ се в м. „Гредови“, ни дава основание да твърдим, че става въпрос за един и същ обект. Косвено потвърждение за това е и сходството, до идентичност, на материалите, публикувани през 1911 г. и тези, открити през 2007 г. (сравни Чилингиров 1911, обр. 3 – 6, с публикуваните тук материали). Некрополът, предвид характера на първичната публикация, е споменаван най-общо в редица изследвания, като е отнесен от Т. Шалганова към II-III фаза на културата (Панайотов, Вълчева, 1989, 8; Bonev, 1999; Шалганова, 2005, 176; Şandor–Chicideanu, 2003, 239). Откритите през 2007 г. материали носят

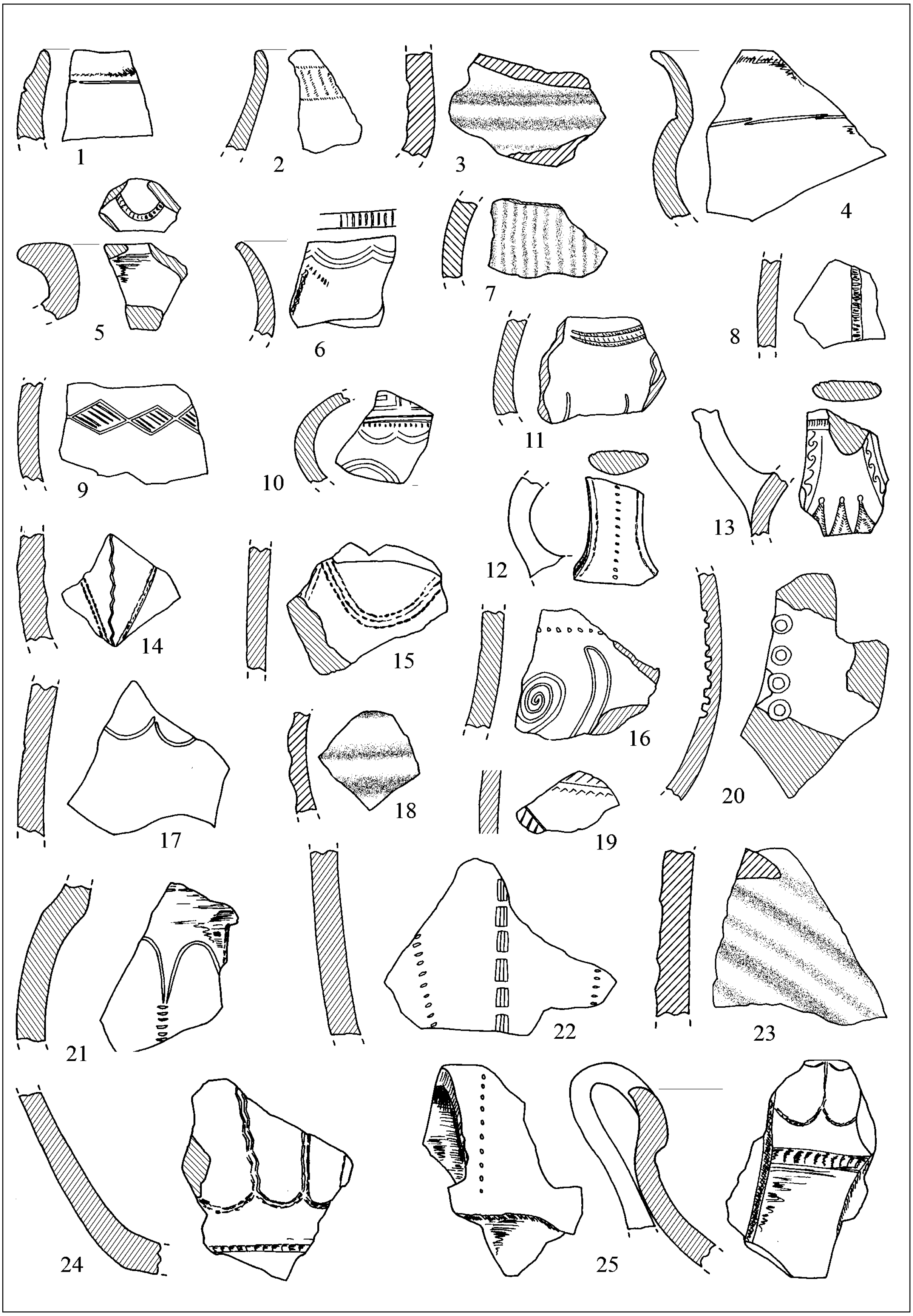
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25

Обр. 2. Кутово – м. Гриндур. Керамика от сондаж №1 (М 1:2) по-скоро ретардивни черти, което, както и относително големия брой на фрагментите, украсени с канелюри, ни насочват към прецизиране на датировката в късната фаза на КИК. Некрополът би трябвало да се свърже с намиращото се на около 500 м северозападно ямно поле, датирано в края на КИК и началото на прехода кам РЖЕ (Александров, Даскалов 2005).

Литература:

Александров, Даскалов 2005: Ст. Александров, М. Даскалов. Спасителни археологически проучвания на обекти от II хил. пр. Хр. до с. Антимово, о-на Видин. – АОР през 2004 г. София, 83-84.

Панайотов, Вълчева 1989: И. Панайотов, Д. Вълчева. Археологическите култури от късната бронзова епоха в българските земи. – Векове, 1, 5 – 15.

Чилингиров 1991: А. Чилингиров. Предисторически находища край Дунава, от Тимок до Вит. – ИБАД, II, 147 – 174.

Шалганова 2005: Т. Шалганова. Изкуство и обред на бронзовата епоха. Културата на инкрустираната керамика по Долен Дунав. Монографии 3. МИФ. София.

Bonev 1999: Al. Bonev. The LBA cremation graveyard of Orsoya. – RPRP, 2-3, 1 – 36

Şandor-Chicideanu 2003: M Şandor-Chicideanu. Cultura Žuto Brdo – Gârla Mare. Cluj – Napoka.

№9. ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ „АУЛ КАЯ“ ПРИ С. ДОЛНО ЧЕРКОВИЩЕ, ХАСКОВСКО

Георги Нехризов

Култовото място Аул кая е разположено на седловина около изявена вулканска скала, която се намира на 2,6 км ЮЗ от Д. Черковище. Още при регистрирането му през 1989 г. е установено, че върху заравненото чело на скалата личат останки от глинени замазки. Следи от археологически структури има и на седловината западно от скалната кулминация. Многобройни находки са открити и на южния склон.

Археологическите проучвания се проведоха в периода 24.04. – 15.06.2007 г.[1] За по-добра организация на работата обектът е разделен на три сектора.

Проученият участък в западния сектор е с площ 160 м^2. Тук е установено наличие на седимент с тъмносив цвят и ронлива структура, наситен с археологически материали. Наблюденията показват, че културните напластявания са отложени западно от скалата, като най-интензивни са в най-югозападната част, където дебелината им достига до 0,80 м. Пластът от тъмносива пръст е хомогенен, в него не могат да се разграничат отделни стратиграфски нива.

Разкрити бяха два почти паралелни реда от големи скални късове. Те започват от подножието на скалната кулминация, преминават в посока СИ – ЮЗ през седловината и достигат до скалното стъпало, с което тя завършва на юг. Пространството между тях е запълнено с голямо количество различни по размер камъни. В процеса на проучване се установи, че пластът от тъмносива пръст е отложен основно между двата реда скални късове, а те са положени върху основната скала.

---

[1] В разкопките взеха участие Я. Димитрова, А. Андонова, Н. Иванова, Н. Кечева, Ю. Димитрова, М. Младенов, К. Узунов и А. Трендафилов. При обработката на материалите помогнаха и д-р Ю. Цветкова, М. Хубчева и М. Ботушанов. Геодезическите дейности се изпълниха от Г. Желев. Реставрацията на керамика извърши С. Нейкова. Кремъчните артефакти бяха обработени от ст.н.с. д-р М. Гюрова. Изследванията на костните останки проведе проф. Н. Спасов.

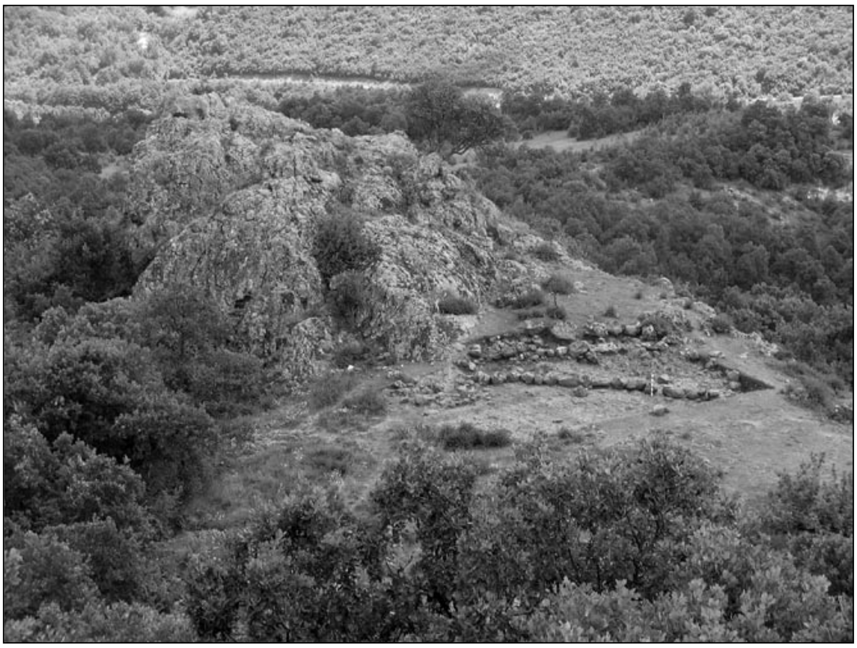

Обр. 1. С. Долно Черковище, м. Аул кая – поглед от северозапад към светилището, на преден план – проученият участък в сектор Запад

В този сектор бяха разкрити няколко ситуации – струпване на късове отухлена мазилка, петно от замазка, нанесена върху основната скала, долна част от съд, в която са събрани дребни речни камъки. Най-многобройни са керамичните находки – антропоморфни фигурки (Обр. 2/1), миниатюрни съдчета, прешлени за вретено, кръгове от стени и част от печат за щампована украса. Открити са и каменни гладилки, кремъчни сечива, желязно ножче и костен предмет.

Произхождащият от този сектор керамичен материал притежава познатите характеристики на керамичния комплекс от РЖЕ в Източните Родопи. Представени са всички основни категории съдове, както и най-популярните декоративни техники. Проведеният предварителен анализ показва, че като цяло керамичният материал от сектор Запад е отложен в тази част на обекта, в сравнително непродължителен период, към края на първата фаза на РЖЕ.

При проучването на скална площадка се установи, че направо върху скалната повърхност са оформени няколко замазки и че в южната ѝ част е съхранен културен пласт, достигащ почти 1 м дебелина. Той се състои основно от тъмнокафява рохка пръст, в която се очертаха две петна от сива пепелива пръст. На различни места и дълбочина в проучваната площ се разкриха струпвания от разрушени замазки. Явно тук многократно са били изграждани ритуални огнища, две от които бяха запазени *in situ*. Първото представлява дебела глинена обмазка с полусферична вдлъбнатина в средата. Второто огнище се намира в близост до първото, но на по-високо ниво. То лежи на подложка от плочести камъни и керамични фрагменти. Под нея се разкри струпване от животински кости и керамика. Установи се, че в скалните процепи са депонирани съдове и дребни предмети.

В този сектор беше констатирана висока концентрация на археологически материали – керамични фрагменти, късове замазка и мазилка, животински кости, речни камъни. Открити са и миниатюрни съдчета, прешлени за вретено (обр. 2/2), кремъчни артефакти, бронзово ножче, каменна брадва и чукалка. Особено важна находка е мраморен накрайник за дръжка на бронзов меч (обр. 2/3) – засега вторият намерен в България, след този от Ада тепе (Нехризов 2003, 68). Такива накрайници са имали някои от мечовете с рога от тип Ia по Kilian-Dirlmeier, които се отнасят към LH III A1 (Kilian-Dirlmeier 1993, 43 – 45).

От скалната площадка произхождат добре съхранени образци на повечето от типичните за керамичния комплекс от КБЕ категории съдове. Преобладаващата техника на украса е фурхенщих, често с инкрустация (обр. 2/4-5; 3). Открити са и ограничен брой фрагменти от съдове, които са характерни за началото на РЖЕ.

Анализът на остеологичният материал показва, че броят на животинските кости, произхождащи от скалната площадка, надвишава 4 пъти този от сектор Запад. И от двата сектора пре-

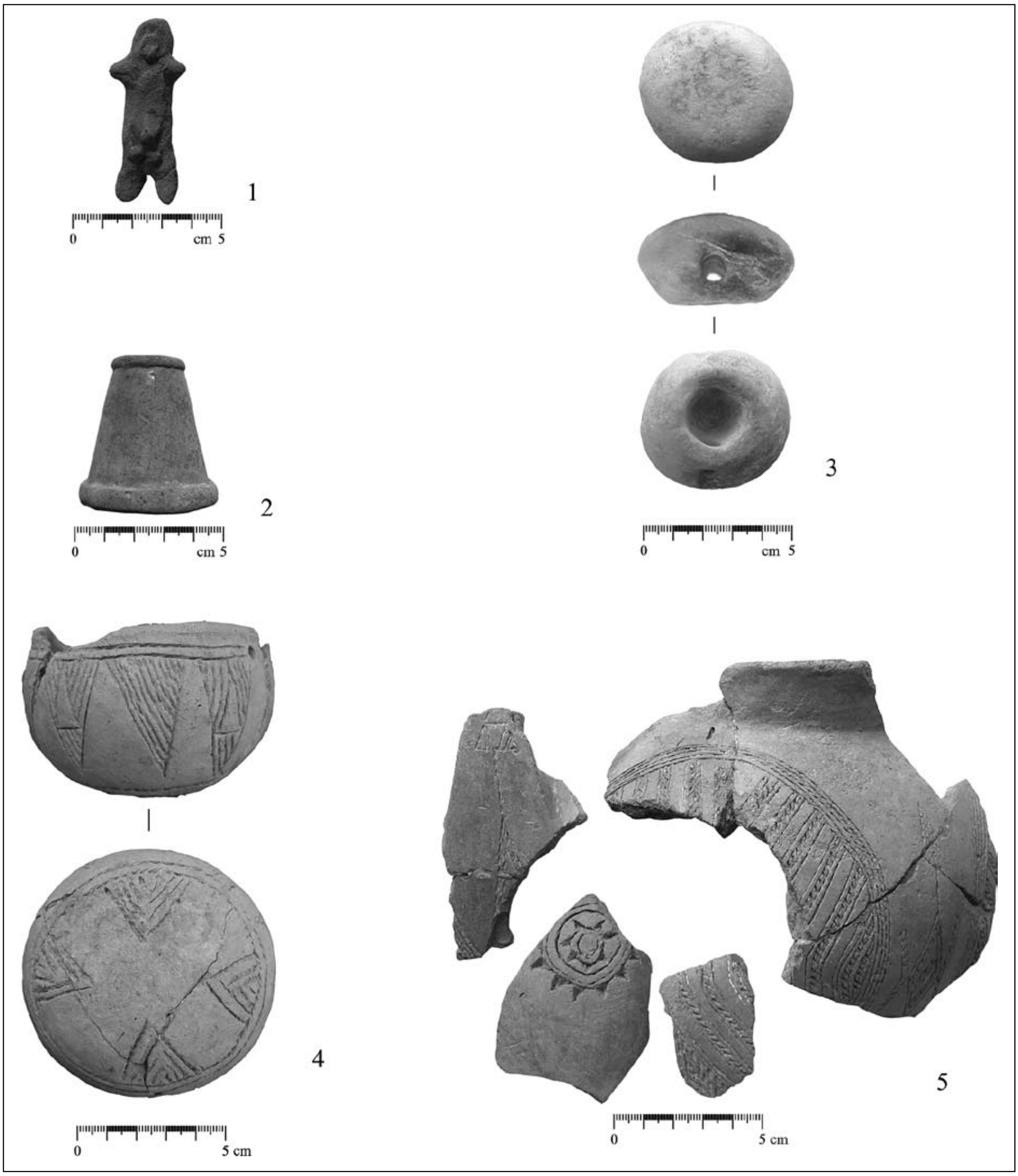

Обр. 2. Находки от светилището: 1. керамична антропоморфна фигурка; 2. прешлен за вретено; 3. мраморен накрайник за бронзов меч; 4-5. керамични съдове от КБЕ

обладават костите от домашни животни, голяма част от които имат следи от обработка, свързани с приготвянето на храна.

В миналото скалната кулминация в м. Аул кая е използвана като кариера за камък. По тази причина на голяма площ в южния сектор има дебел насип от ломени камъни. При вдигането му бяха открити материали, изпаднали от скалната площадка.

Разположено върху и около изявена скала с причудлива форма, напомняща полегнало животно, светилището Аул кая е обединяващ център на територия, в която е установено най-го-

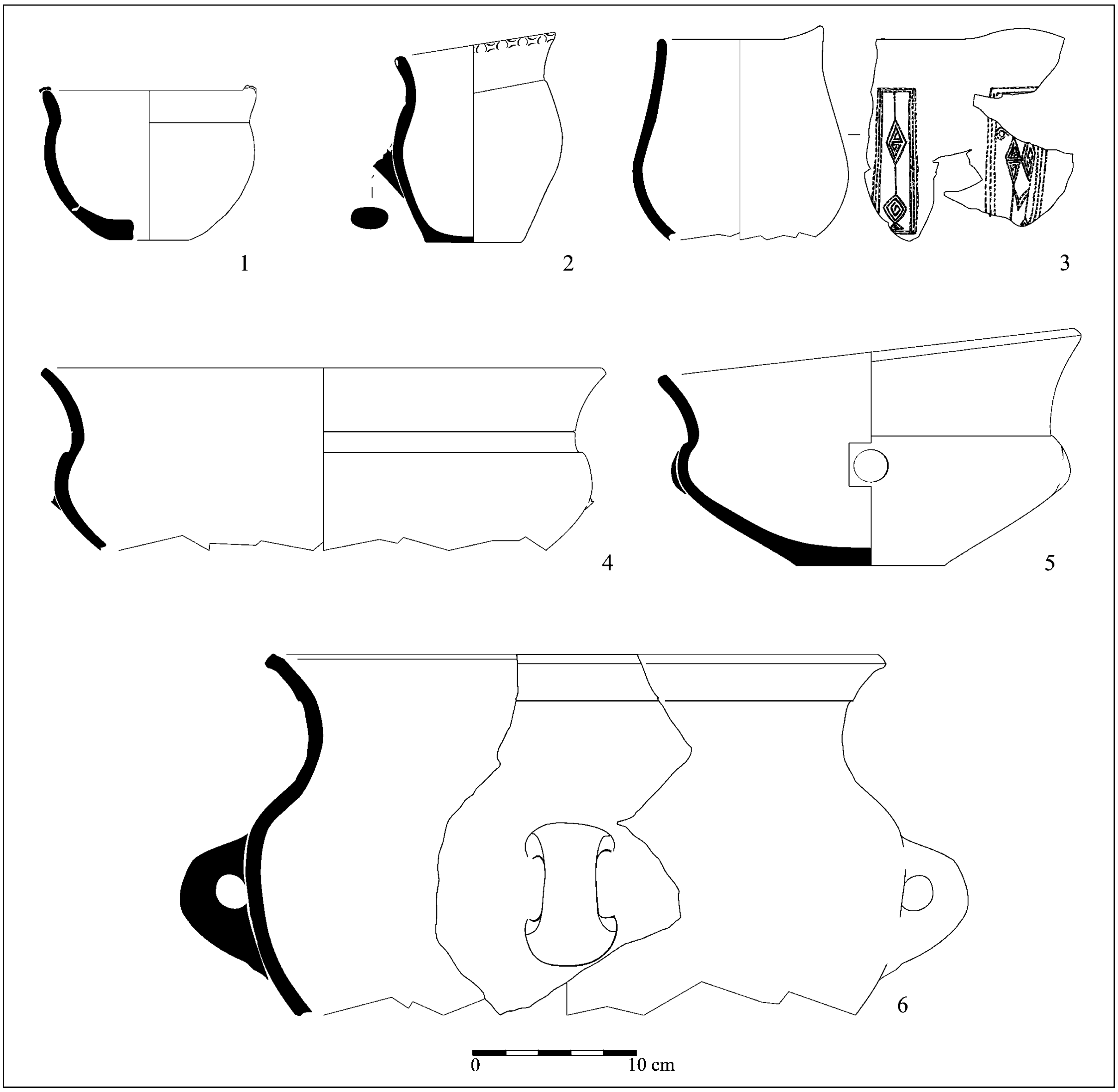

Обр. 3. Керамика от КБЕ, открита на скалната площадка

лямото съсредоточие в Източните Родопи на изсечени в скалите трапецовидни ниши и скални гробници (Нехризов 1994). То е типичен представител на култовите места, разположени около изявена скала (Nekhrizov 2005, 154). Разкритите култови огнища, петната от пепелива пръст, струпванията от животински кости, керамика и разрушени замазки, депонирането на дарове в скални процепи са следи от провежданите ритуални действия. Всички тези компоненти или част от тях присъстват на изследваните планински светилища в Тракия и в Егейския свят (Rutkowski 1972; Domarazki 1986, 81 – 84; Leshtakov 2002, 37 – 40; Tonkova 2005; Nekhrizov 2005).

Като специфична особеност на обекта може да се приеме хронологическата асинхронност между материалите от скалната площадка, мястото, където са изпълнявани ритуалните действия през КБЕ и тези от седловината в подножието ѝ. Налага се изводът, че в началото на РЖЕ, провеждането на култови действия върху челото на скалата прекъсва, но функционирането на обекта продължава и през първите векове на I хил. пр. Хр. На този етап на изследване не може да се каже със сигурност какъв е характерът и предназначението на разкритите структури в сектор Запад.

Литература:

Нехризов 1994: Г. Нехризов. Принос към проучването на скалните гробници в Източните Родопи. – Минало, 1994, 2, 5 – 11.

Нехризов 2003: Г. Нехризов. Спасителни археологически проучвания на обект „Ада тепе“ при гр. Крумовград през 2002 г. – АОР през 2002 г., София, 2003, 67-68.

Domaradzki 1994: M. Domaradzki. Les lieux de culte thraces (deuxième moitié du II e – I er mil. av. J.-C.). – Helis, III, Sofia, 1994, 69 – 108.

Kilian-Dirlmeier 1993: Kilian-Dirlmeier. Die Schewerter in Griechenland (außerhald der Pelopones) Bulgarien und Albanien. (Prähistorische Bronzefunde, IV, 12), Stuttgart, 1993.

Leshtakov 2002: K. Leshtakov. Some Suggestions Regarding the Formation of the „Thracian Religion“ (In the Light of New Archaeological Data from South Bulgaria). Reports of Prehistoric Research Projects, 5, 2002, 19 – 51.

Nekhrizov 2005: G. Nekhrizov. Cult Places of the Thracians in the Eastern Rhodopes Mountains (end of the 2nd – 1st millennium BC). – In: International Symposium „The Culture of the Thracians and their Neighbours“ In memoriam Mieczyslav Domaradszki and Round Table „Archaeological Map of Bulgaria“. BAR International Series 1350, Oxford, 2005, 153 – 158.

Rutkowski 1972: B. Rutkowski. Cult places in Aegean World. Wroclaw, 1972.

Tonkova 2005: M. Tonkova. Les depots d’offrandes du deuxieme age du fer dans le sanctuaire thrace de Babjak, le Rhodope occidental. – In: International Symposium „The Culture of the Thracians and their Neighbours“ In memoriam Mieczyslav Domaradszki and Round Table „Archaeological Map of Bulgaria“. BAR International Series 1350, Oxford, 2005, 163 – 185.

№10. ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. СТРАШИМИР, ОБЩИНА ЗЛАТОГРАД

Дамян Дамянов

Археологическото проучване на тракийската крепост в м. Градище при с. Страшимир беше финансирано благодарение на спечеления от Община Златоград проект „По пътя на траките“ по Програма ФАР – Трансгранично сътрудничество – „Насърчаване на културните, туристически и човешки ресурси в трансграничния регион“. Ръководител на проекта е Красимир Младенов, заместник-кмет на Община Златоград, а научен ръководител на теренното археологическо проучване – Дамян Дамянов, археолог от РИМ „Стою Шишков“ – Смолян. Археологическите разкопки бяха проведени в периода юни – септември 2007 г. Проучен беше терен с площ около 450 м^2.

Местността Градище се намира в непосредствена близост, северозападно от с. Страшимир. Тя заема по-високата част от планинското било, ориентирано югозапад-североизток, което се намира в южния край на рида Жълти дял. Днес по билото минава административната граница между общ. Златоград, на изток и общ. Мадан, на запад. Надморската височина на м. Градище е 1241 м и от нея се разкрива просторен изглед във всички посоки. Билото е изградено от риолитни скали. То е дълго около 160 м и се състои от три ниски, могиловидни възвишения. Днес теренът е обраснал с широколистна букова гора, която в известна степен е допринесла за разрушаването на архитектурните останки, но по-голяма е вредата, нанесена от продължителната иманярска дейност, на която е била подложена местността Градище. В резултат на това от археологическия обект са изровени почти всички метални предмети.

Археологическите разкопки се съсредоточиха в три сектора, включващи трите могиловидни възвишения (кулминации) по билото, наречени според разположението им – югозападен (ЮЗ), централен (Ц) и североизточен (СИ). Проучването на сектор Югозапад, с площ около 120 кв. м, показа, че това възвишение е използвано като култово място, т. е. светилище на връх, без архитектура или каквито и да е съоръжения. Културният пласт е неравномерен и тънък – от

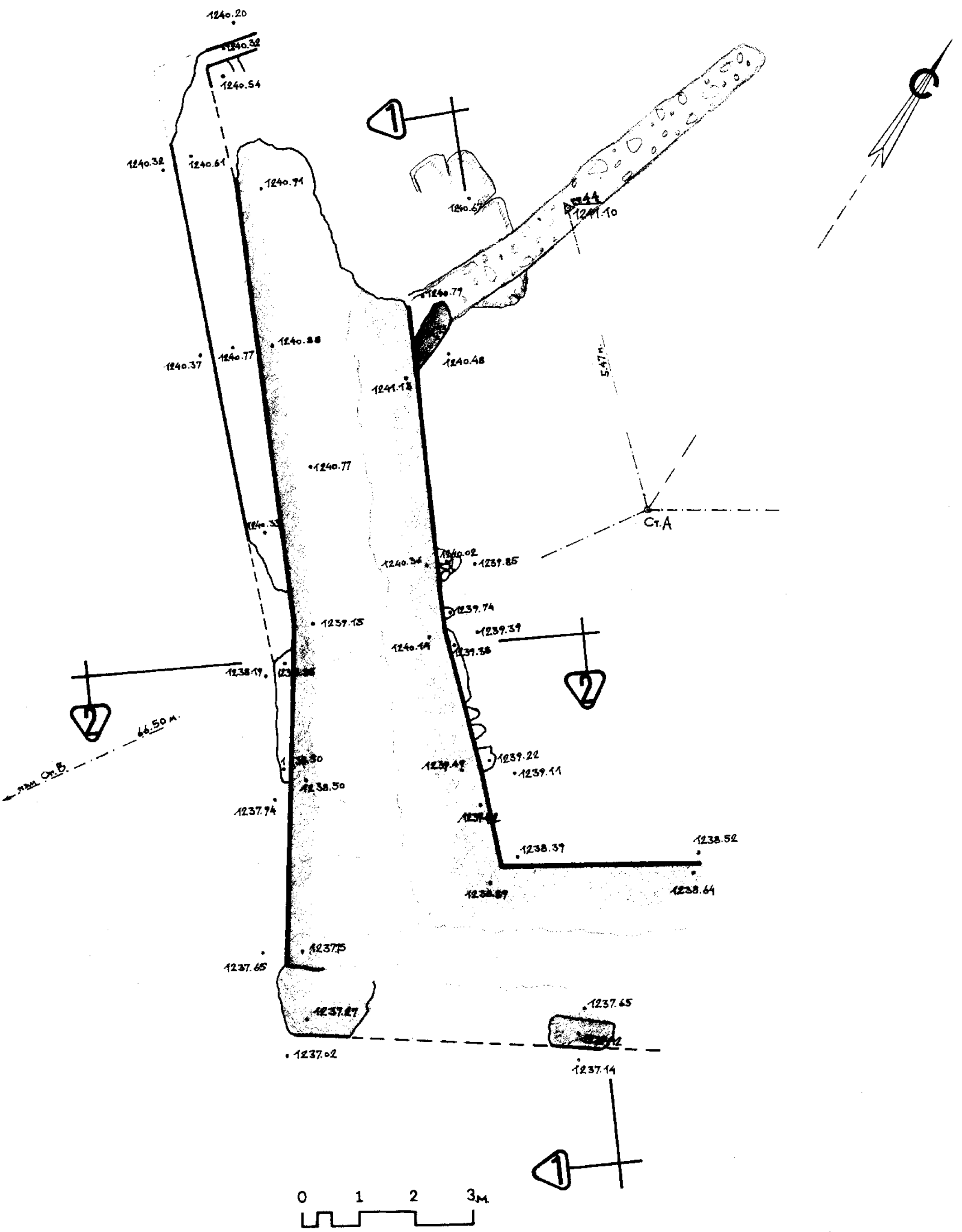
1240.20
1240.32
1240.54
1240.32
1240.61
1240.71
1240.67
1241.10
1240.77
1240.88
1240.48
1240.37
1240.77
1241.13
5.47 м
1240.77
Ст.А
1240.33
1240.36
1240.02
1239.85
1239.74
1239.15
1239.39
1240.14
1238.17
1239.22
1239.11
1238.50
1238.50
1237.94
1238.39
1238.52
1238.64
1237.75
1237.65
1237.65
1237.02
1237.14
Ст.В
46.50 м
0 1 2 3м

Обр. 1. План на западната крепостна стена (изготвил И. Саров)

0,05 м на върха до 0,25 м по северния и южния склон. Металните находки тук са представени само от една медна халка – пръстен (горял). От керамиката намерена тук не може да бъде възстановен нито един цял съд. Керамичните фрагменти са от къснобронзовата, желязната и античната епохи.

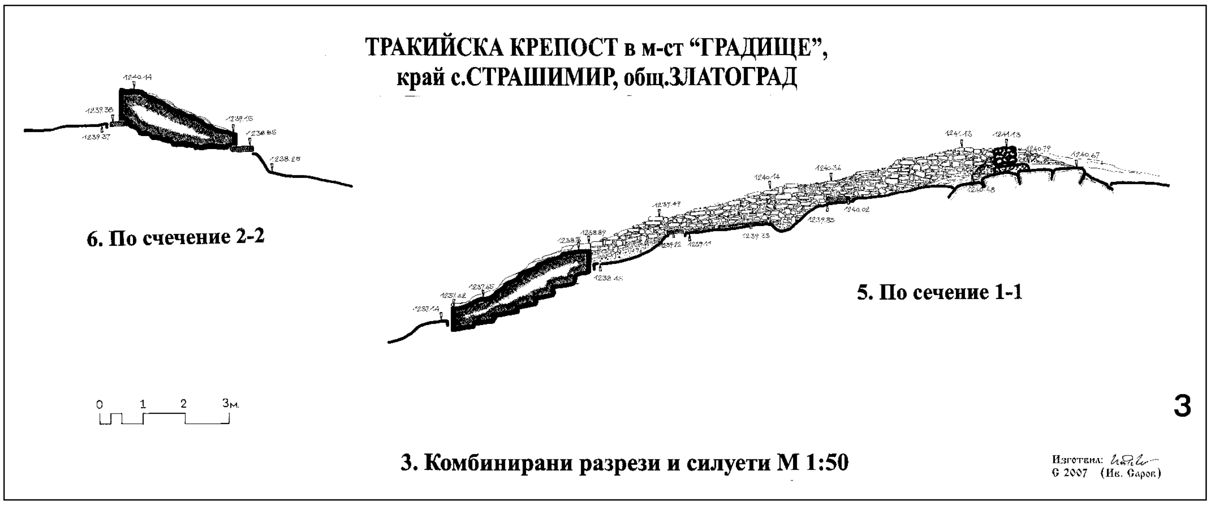
ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ в м-ст "ГРАДИЩЕ",
край с.СТРАШИМИР, общ.ЗЛАТОГРАД
6. По счечение 2-2
5. По сечение 1-1
0 1 2 3м
3
3. Комбинирани разрези и силуети М 1:50
Изготвил:
© 2007 (Ив. Саров)

Обр. 2. Разрез-силует на западната крепостна стена, изглед от изток (изготвил И. Саров)

Основавайки се на керамичния материал, датировката на култовото място в сектор Югозапад се ограничава в периода XVI в. пр. Хр. – V в. сл. Хр.

Разкопките в сектор Център доведоха до разкриването на основата на крепостна стена (западна). Тя е запазена до 0,70 м във височина. Изградена е от ломени и необработени камъни споени с калов разтвор. Основата на стената на север е широка 2,70 м, а с поправката при външното ѝ лице, представляваща стена с дебелина 0,50 – 0,70 м, тя достига 3,30 м. На юг, по склона, ширината на западната стената достига 3,60 м. Външното ѝ лице е съхранено до един ред каменна зидария. Основата на крепостната стена не е вкопана. Тя е градена направо върху терена. Вероятно, нестабилното основаване, без всичане в скалния терен и използването на кал за спойка, е довело почти до пълното разрушаване на стената. Каловата спойка е благоприятствала и за навлизането на корените на дърветата в зида, което допълнително е деформирало стената и е довело до разместването на зидарията.

Дължината на западната крепостна стена е 17 м. На нея се е намирал и входът на крепостта. От него е съхранена само част от южната му страна. Вътрешното пространство, вероятно, е включвало и североизточното възвишение на билото. Неговото проучване не доведе до разкриването на основата на източна стена. Прокопаването на траншея, между възвишения Център и Североизток, не доведе до откриването на вероятните основи на северната и южната стени. Северозападният ъгъл на крепостта е напълно разрушен. Проучванията при югозападния ъгъл доведоха до разкриването на южната крепостна стена, която е съхранена до един ред каменна зидария. Тя е градена по склона на билото и е почти напълно разрушена. Във вътрешното пространство не бяха открити съоръжения или следи от тях. Над стерилния пласт беше регистриран тънък, неравномерен пласт от въглени (на петна по повърхността), свидетелстващ за пожар.

Разкритата археологическа ситуация дава следната информация за устройството на крепостната стена:

– Крепостната стена е имала основа от камък и кал и вероятно е достигала до около 1,50 – 2,00 м височина;

– Дървена ограда – палисада – е продължавала във височина и е завършвала отбранителното съоръжение. За това свидетелства откритото легло в средата на стената (с диаметър 0,25 – 0,30 м), в което е била застопорена една от опорните, отвесни греди (дървени трупи), които са крепели дървената ограда;

– Зад палисадата, по цялото си протежение, стената е била по-висока, оформена като пътека с ширина 0,90 м, служеща за отбрана на укреплението. Сектор от тази каменна пътека, запазен до един ред зидария, беше разкрит при вътрешното лице на западната стена. Тя е строена след издигането на палисадата и я е подпирала отвътре.

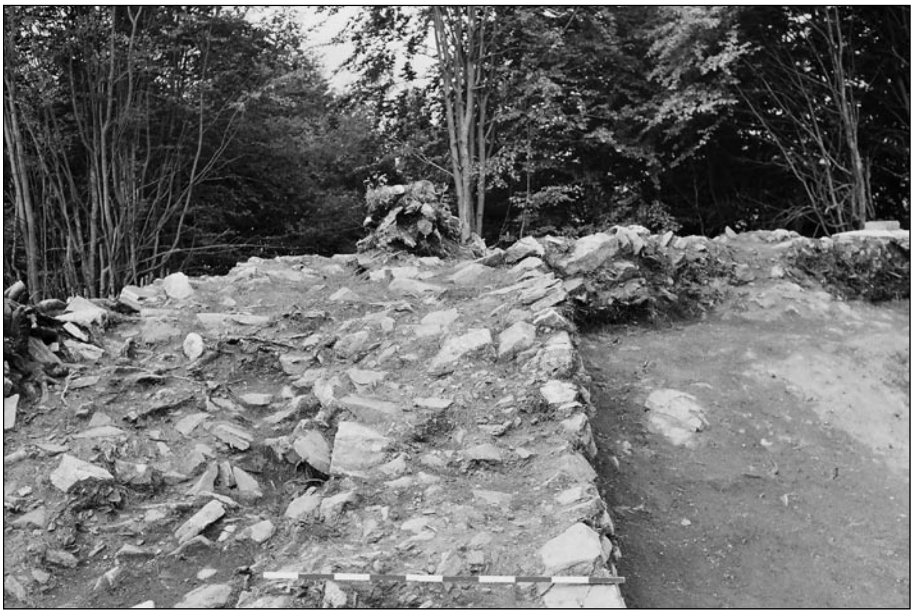

Обр. 3. Каменната пътека край вътрешното лице на западната стена, изглед от север (снимка Д. Дамянов)

Проучването на сектор североизток не доведе до откриването на североизточната част от крепостта, която или е била напълно разрушена или пък не е била построена. В зоната на предполагаемия североизточен ъгъл беше намерена (в много добро състояние) бронзова игла, използвана за закопчаване, а също и като накит. По аналогия с екземпляри от гробове в Тесалия и Микена (Kilian 1975: T. 64; Hiller 1977: 177, Abb. 58 d-g; Thiel 1973: 35, Abb. 28), както и по керамиката, сред която беше открита, тя може да бъде датирана в XI – X в. пр. Хр.

Находките от крепостта са главно фрагментирани керамични съдове от къснобронзовата и ранножелязната епохи. Наличието на керамика от периода XI – IX в. пр. Хр. в каловата спойка на западната стена, при вътрешното ѝ лице, както и под лицевата зидария при вътрешното ѝ лице, позволява датирането на крепостта да се отнесе в горепосочения период, имайки предвид и това, че липсва по-късна керамика.

Проученият археологически обект, за сега е единственият в Средните Родопи, разкриващ устройството на крепостна стена от ранната желязна епоха. Тя дава отговор и за вероятното устройство на тракийските крепости-убежища при с. Гела и в м. Зареница, чиито каменни основи са съхранени до 2,50 м височина.

В заключение, за проучената местност Градище, може да се каже, че:

– През късната бронзова епоха тя е използвана като култово място, чийто център се е намирал на средното възвишение (сектор Център);

– През XI в. пр. Хр. светилището е завладяно от пришълци, носителите на желязната култура, които изграждат крепост-убежище (сектори Център и Североизток);

– По време на строителството на укреплението или малко по-късно, вероятно при военен конфликт, то е било завладяно и разрушено;

– В периода IX в. пр. Хр – V в. сл. Хр. се използва като светилище само сектор Югозапад.

Литература:

Kilian 1975: K. Kilian. Fibeln in Thessalien von der mykenischen bis zur archaischen Zeit. – In: Prähistorische Bronzefunde, Abt. 14, Bd. 2. München, 1975.

Hiller 1977: S. Hiller. Das Minoische Kreta nach den Ausgrabungen des letzten Jahrtausents. – In: Mykenische Studien, Bd. 5. Wien, 1977.

Thiel 1973: E. Thiel. Geschichte des Kostüms. Berlin, 1973.

№11. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕЩЕРАТА ГОЛЯМОТО ТИПИЦЕ, ПРИ МАХАЛА ПОТОКА, С. БОРИКОВО, ОБЩИНА СМОЛЯН

Дамян Дамянов, Николай Бояджиев

Пещерата се намира на около 800 м североизточно от махала Потока (Селище) в м. Типицето, в землището на с. Бориково, община Смолян. В същата местност са регистрирани още четири, по-малки пещери, за това я наричат още Голямото Типице. Тя попада в Смолянски пещерен район, подрайон с. Бориково – код 41001012, рег. №3775 (Райчев, Райчев 2002, 72). Географски GPS координати: геогр. дължина 41,47776, геогр. ширина 24,61319 (Райчев 2007, 16). Надморската ѝ височина е 1300 м.

Обектът е регистриран като археологически паметник при теренен обход през месец април 2007 г., проведен във връзка с изпълнението на проект на Община Смолян по програма ФАР – ТГС „Биоразнообразието в Родопите – живот под земята и живот в светлината на деня“.

Пещера Голямото Типице е хоризонтална, неразклонена, едноетажна и суха. Общата дължина на галерията ѝ е 73 м. Тя е с лек наклон навътре. Денивелацията ѝ е 0,50 м. Пещерата е развита в мрамори с преобладаващ сиво-бял цвят. Тя е бедна на образувания. Подът и е покрит с термогравитационни отложения: пясък, чакъл, блокажи, отделни скални блокове. В галерията след 25-тия метър се наблюдават мокри стени и участъци с водна кондензация. Наличието на влага стимулира навлизането в нея на корени от дърветата пред входа ѝ (до около 15 м навътре). Входът

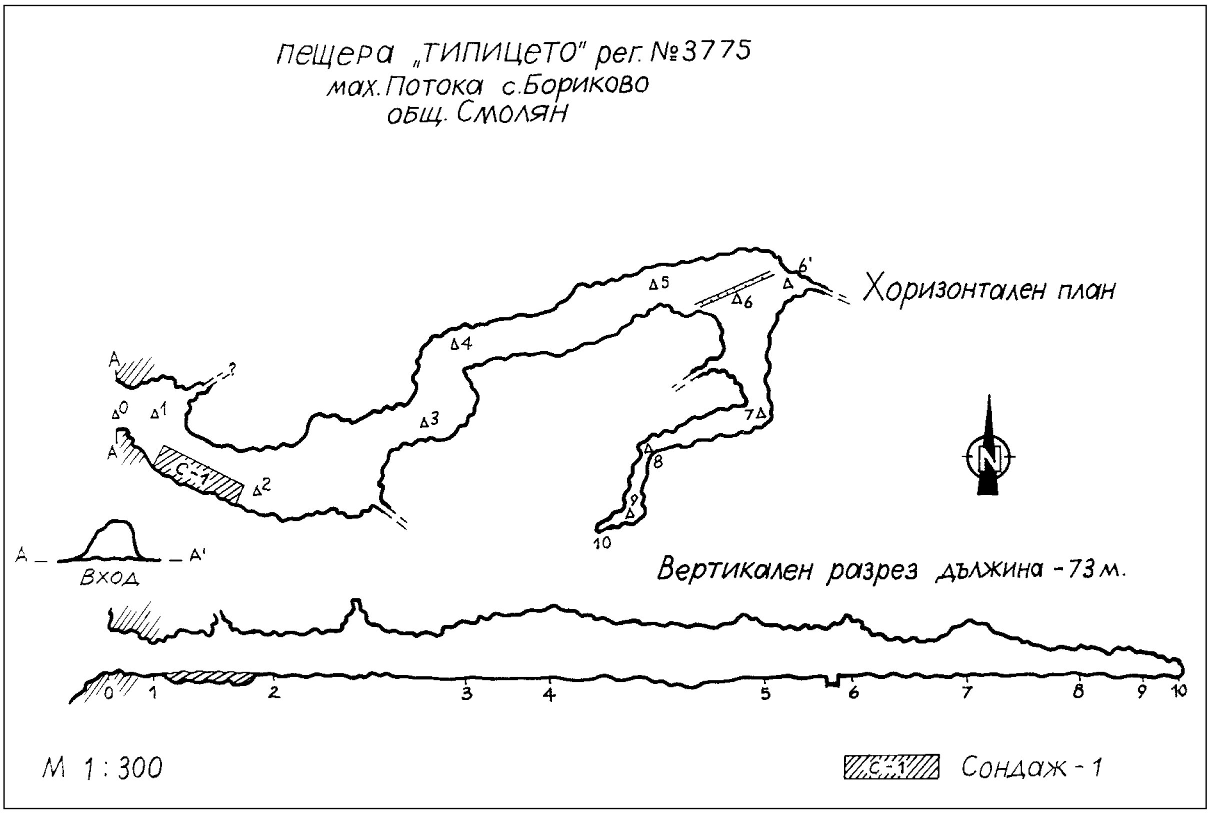
пещера „ТИПИЦЕТО" рег. №3775
мах. Потока с. Бориково
общ. Смолян
Хоризонтален план
А
А'
0
1
2
3
4
5
6
6'
7
8
9
10
?
С-1
N
А – – А'
Вход
Вертикален разрез дължина -73 м.
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
М 1 : 300
С-1 Сондаж - 1

Обр. 1. План и разрез на пещера Типицето

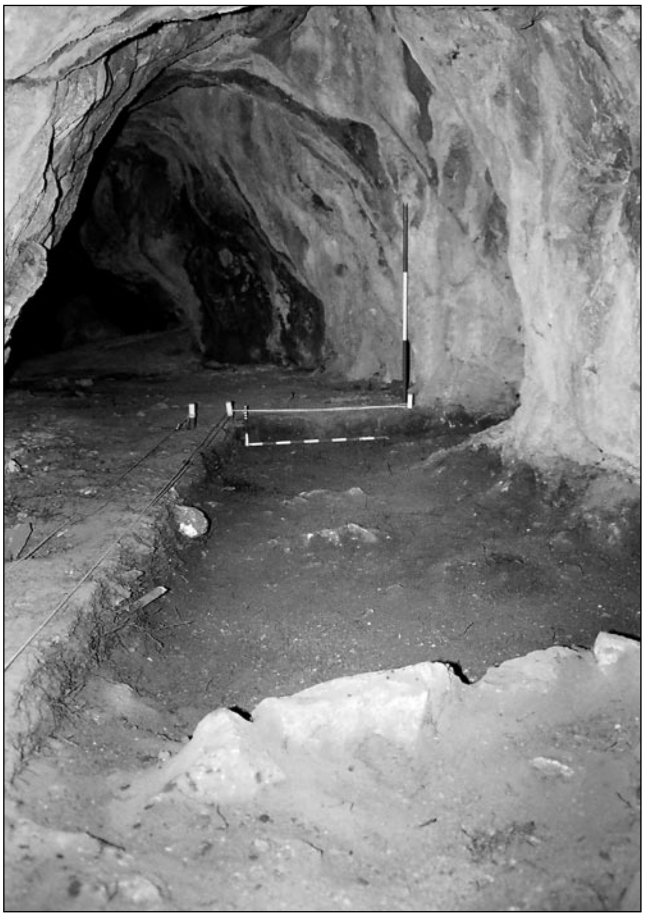

Обр. 2. Сондаж в коридора на пещерата – пласт 0,15 – 0,20 м

на пещерата е разположен на стръмен скален склон с изглед на запад. Той има формата на полукръг и е висок 1,90 м. Отвън навътре в нея следват: преддверие (дължина 4,50, ширина 3 м), коридор (дължина 7 м, ширина около 3 м), зала (дължина 9 м, ширина 6 м) и стесняваща се галерия.

Разкопките се проведоха в периода 16.10. – 24.10.2007 г. Беше заложен един сондаж с площ от 14 м^2 в коридора, между преддверието и залата на пещерата. Подът в началото е със съвсем лек наклон отвън навътре. Археологическият сондаж беше ситуиран в коридора, където подът изглеждаше по-малко копан от иманяри. Дължината му е 7 м, а средната му ширина 2 м. Сондажът беше ориентиран северозапад-югоизток (азимут 312 градуса).

Археологическото проучване имаше за цел установяване характера на културните напластявания в пещерата и тяхната датировка. Дълбочината на културните напластявания достига 0,25-0,30 м, след което следва стерилен пласт с чакъл и скали. Отделните пластове се датират по керамичния материал както следва: I-ви пласт – от 0 м до 0,05 м дълбочина – в VI – XII в.; II-ри пласт – от 0,05 м до 0,10 м дълбочина – в I – VI в.; III-ти пласт – от 0,10 м до 0,15 м дълбочина – в XI – I в. пр. Хр.; IV-ти пласт – от 0,15 м до 0,20 м дълбочина – в XI – VI в. пр. Хр.; V-ти пласт – от 0,20 м до 0,25 м дълбочина – в ранножелязна епоха (XI – IX в. пр. Хр.), къснобронзова (XVI – XII в. пр. Хр.) и раннобронзова (XXVI – XXIV в. пр. Хр.) епохи.

Находките от сондажа са: керамични фрагменти, кости, един глинен прешлен за вретено и железен гвоздей. При проверка с металотърсач не бяха открити други метални предмети. Явно, поради малката дълбочина на културния пласт те са били изцяло извадени от иманяри. Керамиката е от следните епохи:

– Средновековие – фрагменти от питоси и гърнета, работени на бързовъртящо се колело, с плитко врязана украса от прави успоредни линии в горната половина на тялото. Датира се в XI – XII в.;

– Античност: фрагменти от гърнета, чаши (червенолакова керамика) и др., датираща от IV – VI в.;

– Късножелязна епоха: фрагменти от съдове с релефна украса – апликирана лента – набодена с пръст или с инструмент;

– Ранножелязна епоха: фрагменти от различни съдове – купи, гърнета, чаши: езичести, хоризонтални дръжки, отвесни скобовидни дръжки, стени с букели (три фрагмента) и с релефна насечена лента;

– Къснобронзова епоха: един фрагмент от дръжка с многоъгълно напречно сечение, намиращ аналози в Кайменска чука Благоевградско (Stefanovich, Bankoff 1998: 274, Fig. 26);

– Раннобронзова епоха – фрагмент от чашка с пъпковиден издатък на горната извивка на дръжката и устия с врязани „ноктовидни“ ямички под тях, аналогични на екземпляри от раннобронзовото селище Езеро край Нова Загора (Георгиев, Мерперт, Катинчаров и др. 1979: 381, Обр. 183а).

Най-голямо е количеството на керамиката от XI – IX в. пр. Хр. Костният материал е предимно от тревопасни животни. Срещат се и кости на птици, хищник и зъби на гризач. Единствената цяла находка е глинен, прешлен за вретено, с елипсовидна форма, чиято датировка обаче е несигурна.

Обр. 3. Керамика, разкрита на място в пласт 0,20-0,25 м

На 1 м навътре от входа, в дясната половина на коридора, се очерта каменна дъга от 4 камъка и материкова скала. Тя има подковообразна форма. Първоначалната версия на екипа, че се касае за огнище не се потвърди, понеже във вътрешността му не бяха намерени следи от огън, пепел или по-висока концентрация на въглени. Най-вероятно това е основата на преграда на коридор, с цел защита на пещерата от метеорологични влияния. Редицата камъни стъпва върху пласта от ранножелязната епоха, което я датира като по-късна.

В резултат на сондажното археологическо проучване в пещерата Типицето, може да се направи изводът, че тя представлява временно обиталище-убежище, използвано за укритие при много лошо време или заплаха от нашественици. Тя е лесно отбраняема, поради стръмния скален терен около входа ѝ, но пък се превръща в капан, ако бъде открита и обсадена, защото има само един изход. За това, че е била временно или сезонно обиталище или скривалище говори както тънкият културен пласт, останал след дълъг период на човешко присъствие (XXVI в. пр. Хр. – XII в. сл. Хр.), така и факта, че при продължителни валежи, пещерата прокапва на много места и целият ѝ под се намокря. Малката площ, удобна за обитаване, също е предпоставка за ползването на пещерата само при нужда. Липсата на остатъци от житни култури, предмети на бита, следи от огнища и т. н. свидетелстват по-скоро за кратковременна ѝ употреба.

Литература:

Георгиев, Мерперт, Катинчаров и др. 1979: Г. Георгиев, Н. Мерперт, Р. Катинчаров и др. Езеро – раннобронзовото селище. София, 1979.

Райчев, Райчев 2002: Д. Райчев, Г. Райчев. 50 години пещерно дело в Чепеларе. Смолян, 2002.

Райчев 2007: Г. Райчев. Карстовото богатство на община Смолян. 2007.

Stefanovich, Bankoff 1998: M. Stefanovich, H. Bankoff. Kamenska Čuka 1993 – 1995. – In: In the Steps of James Harvey Gaul, Vol. 1. Sofia, 1998.

№12. ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА ЕПОХА И КЪСНОАНТИЧНО УКРЕПЕНО СЕЛИЩЕ НА ВРЪХ КАРАБУРУН (ГРАДИЩЕТО), ОБЩИНА БАНИТЕ, ОБЛАСТ СМОЛЯН

Борислав Бориславов, Боян Думанов

Археологическото проучване е част от проект по ФАР № BG 2004/016-782. 0106/CBC/BG-GR/G/-040 за трансгранично сътрудничество и културен туризъм.

Обектът в м. Карабурун (Градището) е разположен върху естествено възвишение с надморска височина 1027,22 м на левия бряг на р. Арда, на 900 м СЗ от махала Иглика. Намира се върху било, издължено в посока И – З, на 7 км ЮИ от Баните. От север, изток и юг, склоновете на възвишението са стръмни и сравнително недостъпни. Единственият удобен достъп е от западното подножие на върха, където има тясна седловина.

Археологическият обект е регистриран при теренно обхождане през 2001 г. Разкопките през сезон 2007 г., се проведоха на два етапа: 6 юни – 1 юли и 1 – 20 септември. През първия етап е проучена обща площ от около 750 м^2 в най-високата част на върха. В 6 квадрата (C2, C3, D2, D3, E2, E3) пластът е изцяло изчерпан и е разкрита основната скала. Бяха открити две керамични струпвания от кухненска керамика на колело, мазилки и единични късове шлака и стъклени стопилки. Не бяха открити съоръжения и кости. В квадрати: A1, B1, C1, D1, E1, F1 са установени два културни пласта – тъмно сив с горели участъци и материали от късноантичния период, който лежи върху пласт от къснобронзовата епоха, с кафяв цвят, с обща дебелина 1,20 м.

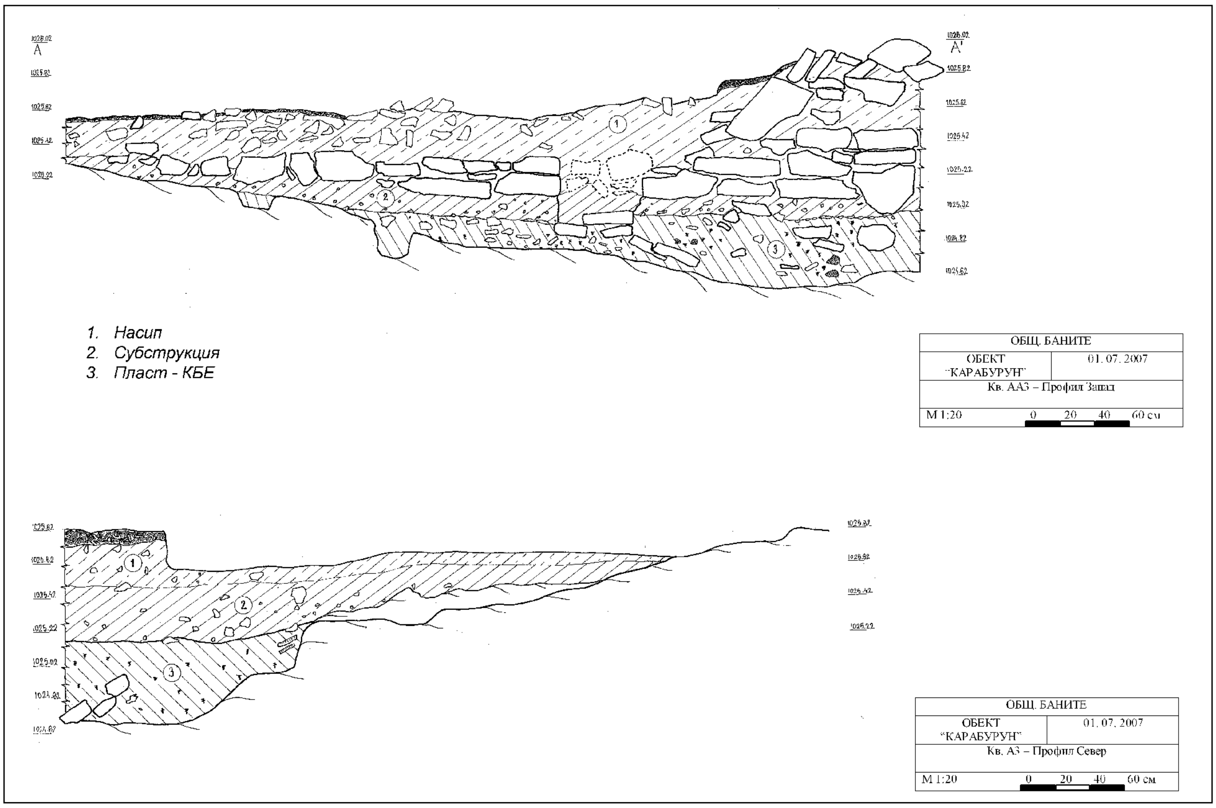
1026.02
A
1025.82
1025.62
1025.42
1025.22
A'
1025.02
1024.82
1024.62
1
2
3
1. Насип
2. Субструкция
3. Пласт - КБЕ
ОБЩ. БАНИТЕ
ОБЕКТ "КАРАБУРУН"
01. 07. 2007
Кв. АА3 – Профил Запад
М 1:20
0 20 40 60 см
ОБЩ. БАНИТЕ
ОБЕКТ "КАРАБУРУН"
01. 07. 2007
Кв. А3 – Профил Север
М 1:20
0 20 40 60 см

Обр. 1. Карабурун (Градището). Профил Запад и профил Север

Най-високата част на върха представлява скала, издигаща се от юг на север. В подножието ѝ са полагани различни дарове – оръжия, керамични съдове и предмети на бита. Даровете са „запечатани“ със струпвания от ломени камъни, които образуват вал. Този тип съоръжение е традиционен за тракийските светилища от региона, като предназначението на валовете е да маркират свещеното пространство и да отделят сакралното от околния свят. Сред находките се отличават бронзово ножче, прешлени за вретено, тежест за стан, планински кристали.

В най-ранния си етап на съществуване, обектът е функционирал като скално тракийско светилище, датиращо от късната бронзова епоха – XIV – XII в. пр. Хр. Местоположението му осигурява отлична видимост и визуална връзка с най-значимите светилища в Средните и Източните Родопи – Енихан баба (вр. Свобода), вр. Алада, Ченгене хисар (Рудозем), Камилата (язовир Кърджали), както и някои светилища от региона с локално значение (Чуката на Гидика, Вешката и др.).

Поради стратегическото си разположение, върхът е използван в началото на VI в. за изграждането на ранновизантийско укрепление. Отличната видимост предоставя възможност за контрол над едни от най-важните пътища в Родопите – тези по долината на р. Малка Арда, Давидково, Манастир, Лъки-Асеновград; Бял извор – Ардино – Кърджали; Мадан – Златоград – Бяло море.

Проучванията на върха целяха разкриването на оградна/крепостна стена по периферията на платото и изясняване на нейната хронология. Работата бе съсредоточена в западната част на местността в кв. ВВ 4, АА 3, АА 2, А 1. Във всички тях бяха разкрити останки от масивен зид с дебелина, достигаща до 1,80 м.

Изграден е от ломени камъни, като от И и З са оформени лица от подредени в сравнително прави редове камъни, а пространството между тях е запълнено с по-небрежно поставени отломъци, с по-дребни размери. Не бяха открити никакви следи от строителен разтвор, което ясно показва, че зидарията е била суха. Структурата лежи върху един ред фундиращи камъни, поставени върху стерилен песъклив пласт, вкопани в него или вкопани в културен пласт, на места покрит от стерила и съдържащ материали от къснобронзовата епоха. Трасето на стената беше проследено по протежение на 17 м, като на север, тя образува тъп ъгъл и продължава в източна посока. На юг, стената е силно обрушена, като мястото, където тя променя посоката си, за да загради и южната страна на платото не беше установено. Тук на границата между квадрати ВВ 4 и ВВ 5, останките от фундиращите редове стъпват върху материковата скала, излизаща на 2,93 м, спрямо най-високата точка на върха. Северната оградна стена беше проследена в квадрати от А1 до D1. Тя е значително по-лошо запазена от западната. Останките ѝ бяха открити единствено в субструкция, вкопани в песъчливия стерилен пласт до 3,61 м спрямо най-високата точка. Фундиращите редове камъни не достигат материковата скала. По-голямата част от материалите, изграждащи северната част на оградната стена са разпилени по по-стръмния северен склон.

Укреплението е датирано с две бронзови монети от времето на Юстин I. Проучванията по Ю и ЮЗ склон на върха целяха засичането на останки от жилищни или производствени структури. Бяха пуснати сондажи в кв. АА 5 – АА 9, СС 9, ВВ 9-10, СС 12-13, ВВ 2. Работата беше свързана с търсенето на опити за терасиране на самия терен през древността. Такава ситуация беше разкрита в кв. АА 7, където личат следи от изкуствено подравняване на материка на дълбочина 7,37 м. Следи от градени структури, тук обаче не бяха открити.

Без съмнение, част от градени структури, върху които стъпват по-леки постройки са останките в кв. АА 9. Това са два обрушени зида, градени от ломени камъни, които вървят по посока И – З. Те са изградени върху материковата скала и фундирани на дълбочина 13,18 м. Структурата им е сходна с тази на оградната стена – изградени са от недобре оформени ломени камъни.

Идентични структури бяха открити и в кв. СС 9 и ВВ 9. Тук бяха разкрити и проучени каменни струпвания, които се явяват останки от силно обрушени градежи. Сред тях на дълбочина до 13,16 м бяха зачистени фрагменти от съдове и предмети на бита, което подсказва, че тук се развиват жилищни структури. На същата дълбочина в двата квадрата бяха открити и парчета желязна шлака.

Откритите структури са силно разрушени вследствие на природните фактори, най-вече ерозия и човешка.

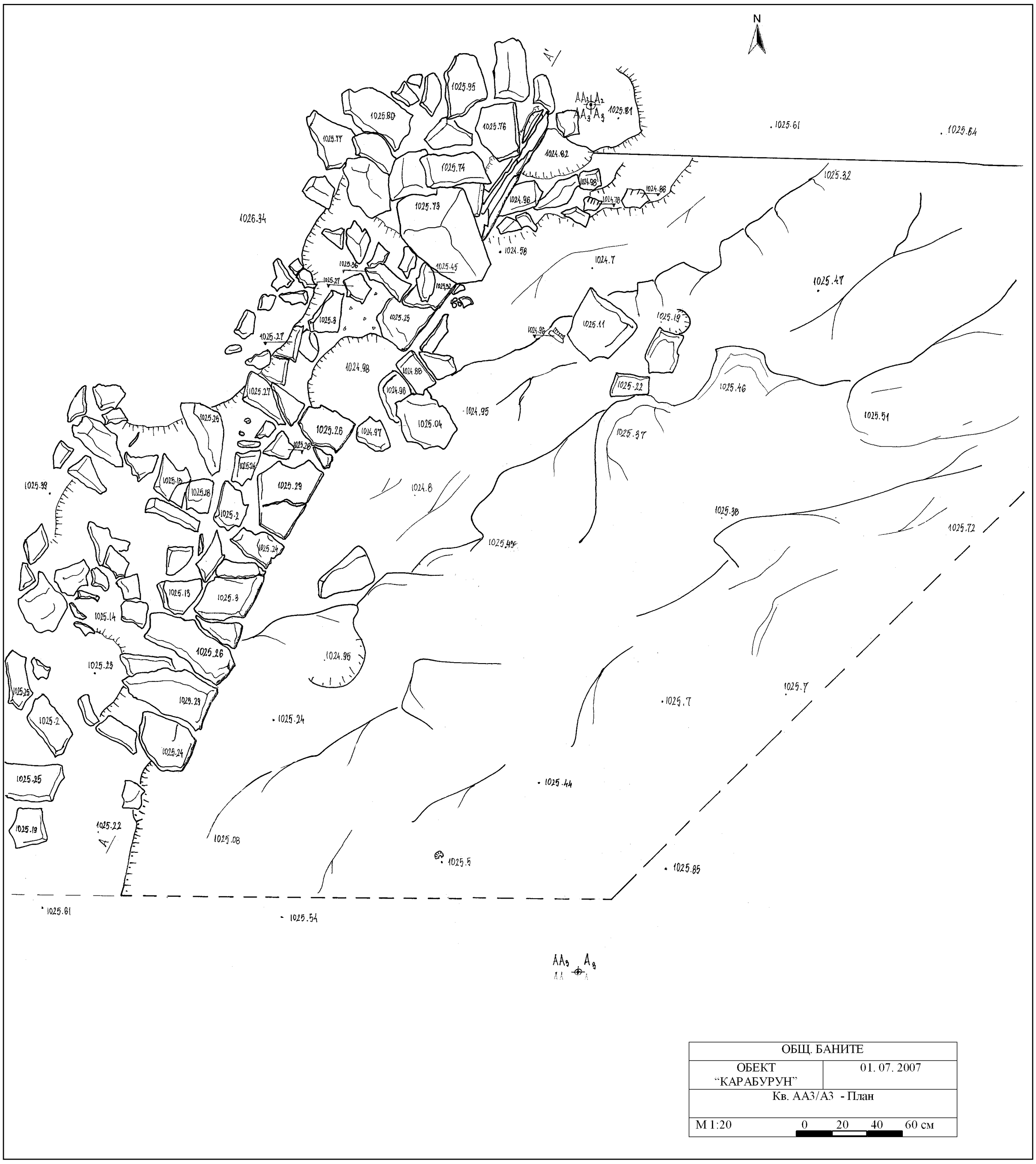

Обр. 2. Карабурун (Градището). План на част от западния ограден зид

Проучванията в третия сектор бяха провокирани от видимите следи от значително каменно струпване, опасващо основата на върха от юг и югозапад. Разкрити са около 35 м от градеж на суха зидария, съставен от едри и по-дребни ломени камъни. Беше разкрито южното лице на зида, лежащо върху ред по-едри фундиращи камъни, които от своят страна обаче не стоят върху здрава основа, а върху песъчлив пласт. Този факт, както и силно варираща дебелина на градежа и липсата на вътрешно лице, кара да се заключи, че структурата не изпълнява функцията на отбранително или оградно съоръжение, а укрепва терена и предотвратява опасност от свличане на земни маси. Тук не бях открити и никакви дребни археологически находки, които да хвърлят повече светлина върху времето на неговото изграждане.

Сондажните проучвания на комплекса на вр. Карабурун разкриват останки от култово място от късната бронзова епоха и селище, принадлежащо към късноримската, респективно ранновизантийската епоха. Наличието на желязна шлака е показател за професионалната насоченост на населението и комплексът може да бъде определен като второстепенен металургичен център, функционирал от късния III – IV в. до края на VI в. Основната част от жилищното и работното пространство е съсредоточена върху южния и югозападния склон на върха, който е в най-висока степен пригоден за живот с оглед на неговата защитеност. Масивната стена върху платото огражда пространство, което може да бъде определено като убежище в случай на опасност. Откритите фрагменти от едри керамични съдове и останки от зърнени храни подсказват, че тук са разположени и съхранявани хранителни припаси. Липсата на животински костен материал, както и други фактори подсказват, че селището не е обитавано целогодишно, а сезонно. Цялостната картина на неговата абсолютна хронология и функциониране може да бъде разкрита едва след пълното му археологическо проучване.

№13. КУЛТОВ ОБЕКТ В М. ЧУКАТА НА ГИДИКА, С. ГЪЛЪБОВО, ОБЩИНА БАНИТЕ, ОБЛАСТ СМОЛЯН

Борислав Бориславов

Археологическото проучване е част от проект по ФАР № BG 2004/016-782.0106/CBC/BG-GR/G/-040 за трансгранично сътрудничество и културен туризъм.

Археологическият обект в м. Чуката на Гидика се намира на левият бряг на р. Арда, на около 2 км СИ от с. Гълъбово. Надморската височина е 539 м. Разположен е върху естествен скален масив, който е издължен в посока северозапад – югоизток. Денивелацията, от най-високата част в посока север – юг, е около 40 м, като билото постепенно се стеснява. Теренът, в тесния участък, представлява нос със стръмни, скалисти, склонове и тясно било, ограден от три страни от реката. Достъпът е възможен единствено от северозапад. От най-високата част на *Чуката* има видимост към меандрите на р. Арда.

Обектът е регистриран през м. април 1999 година при теренни обхождания във връзка с изграждането на Каскада *Горна Арда*. В най-високата част на *Чуката* има каменно струпване с приблизителни размери 10 х 5 м. В цепнатини на материковата скала, която е открита на места, се наблюдава пълнеж от дребни и средни ломени камъни с пръст, както и керамика (предимно на колело). По южния склон, непосредствено под върха е намерена желязна шлака в ниска концентрация, а също един железен гвоздей и един фрагмент от желязно ножче. На северния склон под билото керамиката е с ниска концентрация. Върху югозападния склон на места се наблюдават струпвания на ломени камъни и керамика – на ръка и на колело, с висока концентрация. На около 15-20 м по същия склон са открити кремъчно ядро и една медна, корубеста монета. Върху източния склон керамиката е с много висока концентрация. В най-южната част на обекта, където се издига стръмна скала, в естествени скални цепнатини се откриват керамични фрагменти – на ръка и на колело, както и два кремъка и един ахат. В най-високата част на скалата има сравнително равна площадка, с лек наклон към р. Арда. Според откритите материали, предварителната датировка е КБЕ – РЖЕ; късна античност и средновековие XII – XIV в. Открита е една медна монета – българска имитация, тип С, която се датира в I – III десетилетие на 13 в.

Археологическите разкопки се проведоха в периода 9 – 29 август 2007 г. под ръководството на д-р Борислав Бориславов. Проучванията бяха концентрирани в най-високата част на обекта и в отделни участъци на южния склон. Проучената площ е общо 750 м^2.

Сектор *Север* и *Център*.

В най-високата част на обекта, в кв. D4/D5, E4/E5, F4/F5, има заравнена скала, която е издигната на 70-80 см от околния терен. Върху и около така оформената площадка са открити деструкции от каменни зидове на постройка с размери 8 м И – З и 6,50 м С – Ю. Най-добре запазена

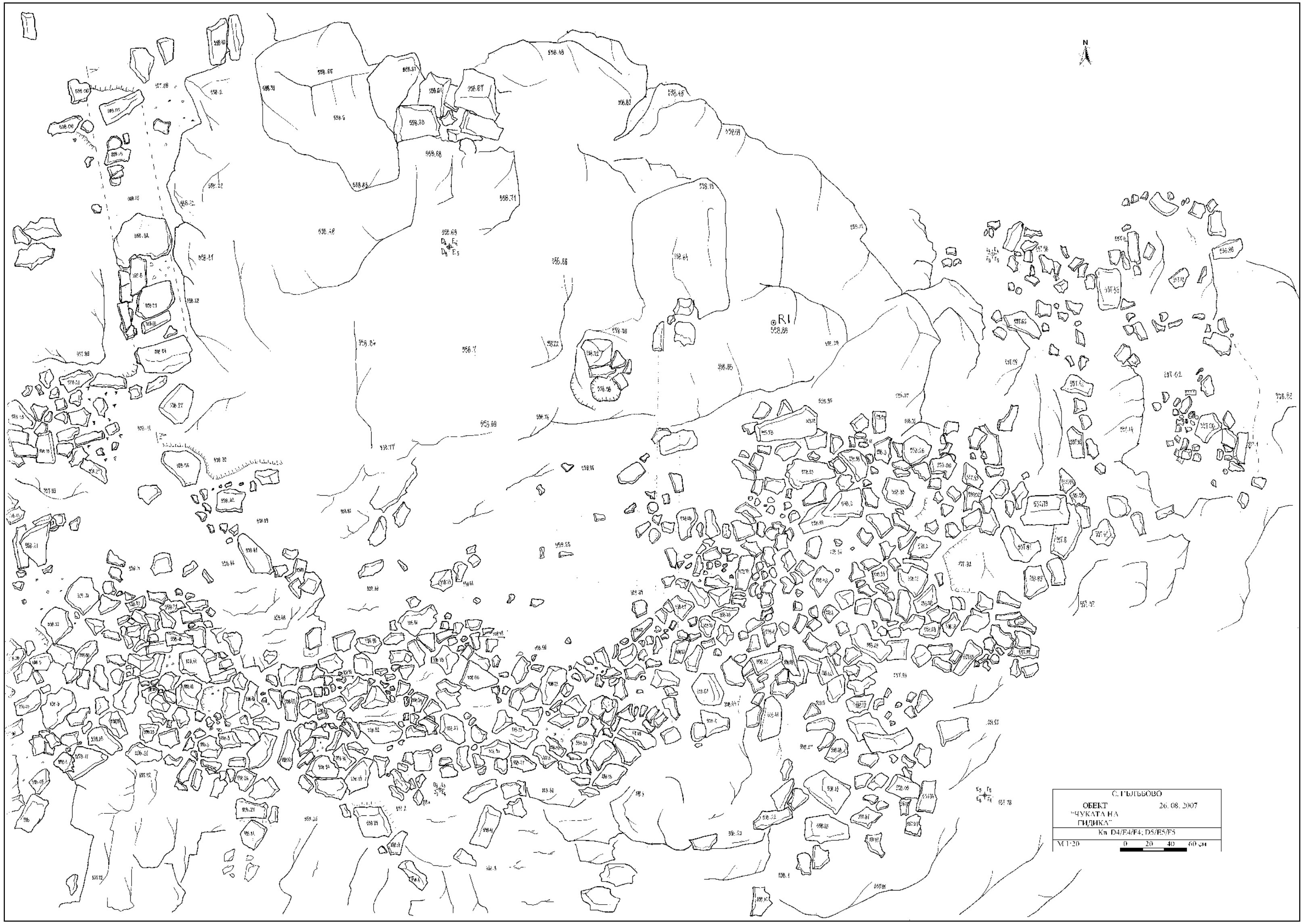
N
R1
С. ГЪЛЪБОВО
ОБЕКТ
"ЧУКАТА НА
ПИДИКА"
26. 08. 2007
Кв D4/E4/F4; D5/E5/F5
М 1:20
0
20
40
60 см

Обр. 1. План – постройка (XII – XIV в.)

е част от западния зид – широк 60 см и запазена височина – около 40 см (-0,27 от R). Стената е прекъсната на мястото на входа, който е с широчина 60 см.

Градежът е от ломени камъни със спойка от сива глинеста пръст и дребни камъчета. Камъните в основата на зида са със значително по-големи размери от останалите. Те лежат върху основната скала, като на места има подравняване с трошляк. Северната стена на постройката е силно разрушена, разсипана е по склона и са запазени единствено камъните от основата, положени в пукнатините на заравнената скала (-0,19 – 0,27 м от R). Южната и отчасти източната стена (-0,24 и -0,56 м от R) са силно разрушени и са в ниския участък на скалата, изградени върху пласт от сива глинеста пръст, примесена с дребни камъчета. Същата субстанция служи за подравняване и на вътрешното пространство на постройката. Източната стена има лека извивка, наподобяваща апсида. Във вътрешното пространство, на разстояние приблизително 2 м от източната и на 2,4 м от северната и южната стена, е регистрирана дупка в скалата, оградена с камъни, с диаметър 30 см и дълбочина 15 см – вероятно в нея е имало дървена подпора или олтарна колона.

В пространството около входа на постройката и на север от нея е разкрита настилка, наподобяваща калдъръм – плътно подредени, средно големи, ломени камъни (кв. D2, E2, F2, F3, G3, F4, G4). В кв. E4, при почистване на настилката и деструкциите на северната стена са открити два железни кръста, единият от които процесиен. Това, най-вероятно, определя характера на постройката – християнска култова сграда. На изток и на юг от нея са регистрирани участъци със следи от горене, в които се откриват средновековна керамика на колело, кости и стъклена стопилка (кв. F4, F6, C7). В кв. E3 е открит фрагмент от сграфито керамика (XIII – XIV в.).

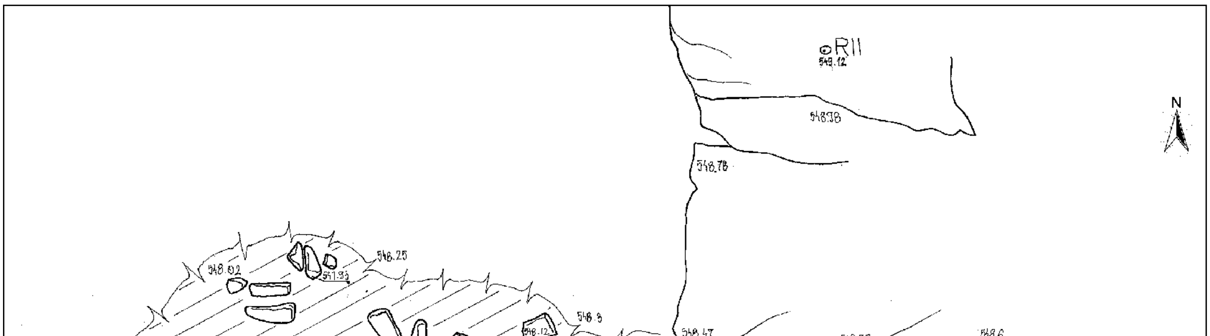

Обр. 2. Сектор Юг – предмети, поставени по южния склон (XIII – XIV в.)

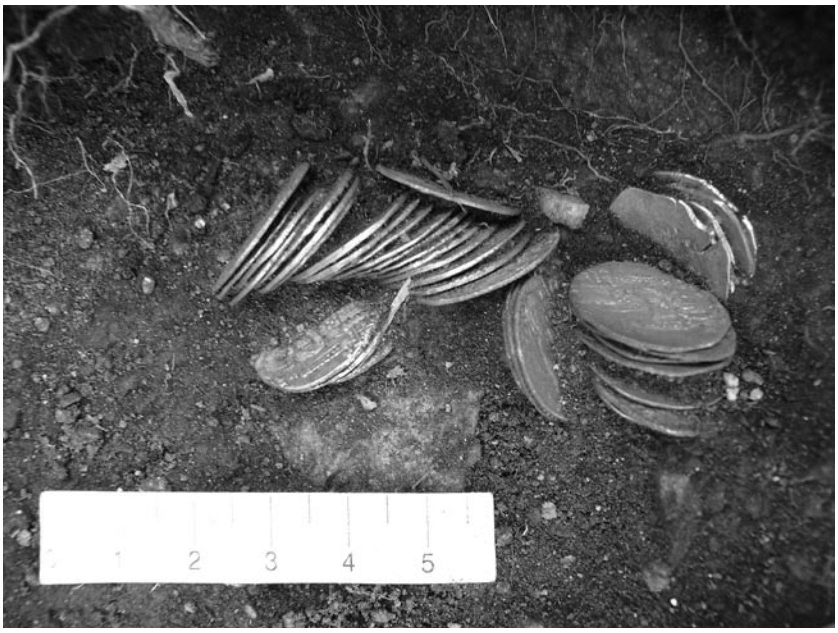

Обр. 3. Колективна находка от златни и сребърни монети (XIII – XIV в.)

На 5 м западно и на 7 м северозападно от разглежданата постройка, в кв. B3/C3 и кв. C2/D2, са разкрити деструкциите на оградна стена. Изградена е от ломени камъни без спойка, като лицевите са по-големи, а запълващите – по-дребни. Разкритата структура лежи върху фундиращи редове речни камъни (-1,26 – -1,28 м от R до -1,56 м от R), вкопани в песъклив стерилен пласт и на места достигащи основната скала: -1,6 – -1,8 м от R.

В кв. G5/G6 е разкрит участък от източната оградна стена. В суперструкция стената е запазена до втория ред камъни. Градежът е аналогичен. На юг (в кв. G5) стената достига до стръмна, отвесна скала, която позволява естествена защита на оградено пространство.

Сектор *Юг*.

Денивелацията на терена е голяма от север на юг. В направения сондаж в кв. E13/F13 е разкрита площадка от дребни камъни, между които са положени множество предмети и фрагменти от средновековна керамика на колело – съдове за съхранение на храни (питос и гърнета) и течности.

Част от находките са железен връх на стрела, железен кучешки нашийник с шипове, три железни токи, коланна апликация от бронз с позлата, подкова, пирони, желязна шлака. Върху площадката има следи от горене – пепел и кости. До едната от токите е открито жито, което вероятно е било в торбичка, висяща на колана. В проученото пространство не са открити следи от постройки или съоръжения.

Югоизточен склон.

На около 20 м югоизточно от сектор *Юг*, в подножието на скала, издигаща се на 30-40 см над околния терен, е открита колективна находка от 79 монети: 5 златни византийски (корубести), 73 сребърни венециански и 1 сребърна трудно определима (на този етап). Монетите са били сложени в торбичка, закопани на 30 см дълбочина от повърхността и покрити с камък.

Най-ранната монета в нея е гроссо на венецианския дож Пиетро Зиани (1205 – 1229), а най-късната е един иперперон на Андроник II с Андроник III (1335 – 1354). Находката е трезорирана непосредствено след 1354 г.[1]

Сондажните проучвания в м. *Чуката на гидика* водят до разкриването на средновековна християнска култова сграда (параклис), оградена с укрепителна стена. Голямото количество керамика, следи от металургична дейност, останки от животински кости и зърнени храни и др. свидетелстват, че в близост е имало средновековно селище, жилищните структури, на което могат да бъдат разкрити при бъдещи археологически проучвания. Керамичният и нумизматичният материал свидетелстват, че култовата сграда е функционирала в периода XII – XIV в. Вероятно, скриването на колективната монетна находка е свързано с драматичните събития в средата и третата четвърт на XIV в., когато османските турци навлизат в Родопите. По това време е унищожена и култовата сграда с прилежащите ѝ структури.

---

[1] Монетите са обработени от Андрей Тонев

Материалите от по-ранни епохи (КБЕ, РЖЕ, КА) са доказателство, че има не само силен топографски континуитет, но и запазване на традициите в култовите практики.

№14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. БАБЯК, ЗАПАДНИ РОДОПИ

Милена Тонкова, Алексей Гоцев

Археологическите проучвания на тракийското светилище в м. Бабяшка чука при с. Бабяк, община Белица, продължиха две седмици през м. октомври 2007 г. В тях взеха участие инж. Н. Тонков от НАИМ – БАН, Р. Миков (НИПК), Д. Димчева (студент в НБУ) и реставраторите Г. Мавров (АМ – София), П. Пенкова (НАИМ – БАН), И. Начева. Проучването беше финансирано по проект за трансгранично сътрудничество по програма ФАР.

Обр. 1. Светилището при Бабяк, поглед от югоизток

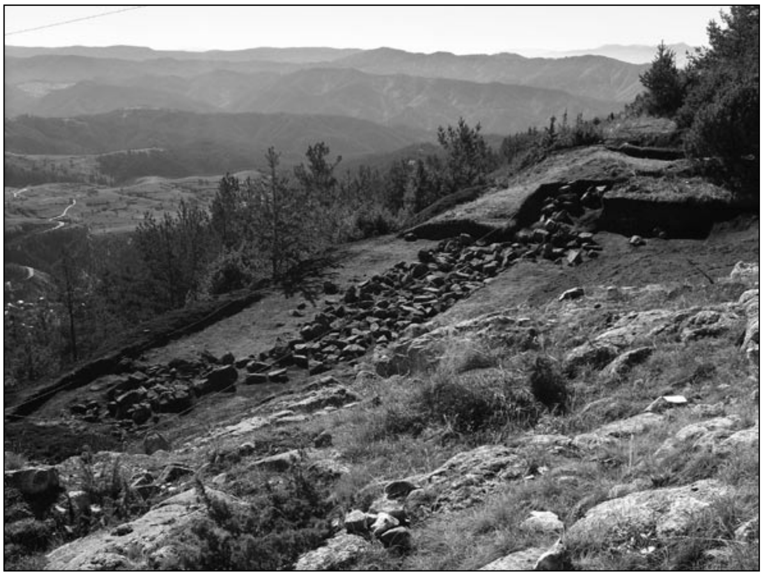

Обр. 2. Каменно струпване от ранножелязната епоха в сектор Малкото възвишение

През 2007 г. бяха продължени в дълбочина проучванията в сектор *Малкото възвишение* и сектор *Топ*, преустановени през 1996 г. В сектор *Малкото възвишение* проучванията бяха съсредоточени в неговата югоизточна периферия, където през кампаниите 1995 – 1996 г. беше изчерпан културният пласт от късножелязната епоха и беше достигнато ниво с каменно струпване от ранножелязната епоха, с голяма концентрация от керамични фрагменти. През изминалия сезон беше изяснена неговата структура и размери – дължина 12 м и ширина 3 м.

Южно от този участък, по склона към Голямата кулминация (сектор *ТОП*), започна проучването на нов с каменно струпване, с материали от късножелязната епоха: фрагменти керамика, животински кости, прешлени за вретено, тежест за стан, железен нож, фрагмент от бронзова торква с щампована украса, фрагменти от подноси и съдове с украса в стил *Цепина* и др. Това съоръжение ще бъде проследено през следващия сезон.

Обр. 3. Сребърна монета на император Комод

Резултатът от проучванията в този участък е важен, тъй като потвърди направените и преди наблюдения, че едни от основните структури за полагане на дарове – т. е. олтари, на светилището са каменните струпвания. Те са характерни, както за втората фаза на ранножелязната епоха, когато е първият голям разцвет на светилището, така и през късножелязната епоха, когато е вторият негов разцвет.

Проучванията в сектор *ТОП* бяха съсредоточени в достъпен за работа участък, непосредствено на изток от площадката с телевизионната кула. В този сектор през 1957 г. са открити множество оброчни плочки, сред които на Зевс и Хера и богиня на плодородието, а при нашите проучвания през 1988–1994 г. части от торсо и крак от мраморна статуя с човешки ръст. Тук бяха открити и голямо количество керемиди, показващи наличието на постройка – предполагаем храм. През 2007 г. беше направена траншея с посока север-юг, с дължина 20 м и ширина 3 м. До дълбочина 0,60 м, културният пласт е изцяло компрометиран от строителни дейности, свързани с телевизионната кула и от иманярски действия. Това е довело до смесване на материалите от РЖЕ, КЖЕ и римската епоха. На 0,60 см дълбочина беше достигнат ненарушен културен пласт с каменно струпване, датирано със сребърна монета на император Комод. В резултат от проучването, беше установено, че тази най-изявена част на светилището е посещавана още през ранножелязната епоха. Най-многобройни са находките, сред които и монета на Хистея, на о. Евбея, от периода III – II в. пр. Хр., когато светилището е в разцвет. Функционирането на светилището през римската епоха е документирано чрез монети, сред които на император Комод, фрагменти от лампи, фибули и керамика.

Друга много важна задача, свързана с проучванията на светилището при Бабяк и финансирана по проекта към програма ФАР, беше реставрацията и консервацията на находките, открити през всички археологически кампании и тяхното експониране в залите на музея в гр. Белица.

Литература:

Марков, Гоцев, Янков 2004: В. Марков, А. Гоцев, А. Янков. Сакрално пространство в Древна Тракия. I .Проучване на тракийски култови центрове от I хил. пр. н. е. в Западни Родопи. Благоевград, 2004, 7 – 46.

Тонкова 2007: М. Тонкова. Депа за дарове и дарове от късножелязната епоха от светилището при Бабяк, Западни Родопи. – В: ГНАМ, 2007, 51 – 85.

№15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – IV В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2007 г. продължиха археологическите разкопки на тракийското светилище, разположено в м. Секизарман при с. Кръстевич. Разкопките се проведоха през месеците септември и октомври 2007 г. с помощта на работници от програмата по трудова заетост.

Работата беше съсредоточена източно от разкритите през 2006 г. стилобати. В тази част на обекта се разкриха множество, различни по големина обработени каменни блокове. Културният пласт на това място е компрометиран както от многогодишната иманярска дейност, така и от изкопите, в миналото, за добив на камъни от археологическия обект, използвани за направата на съвременни къщи. Площта, на която извършихме археологическото проучване е около 150 м^2.

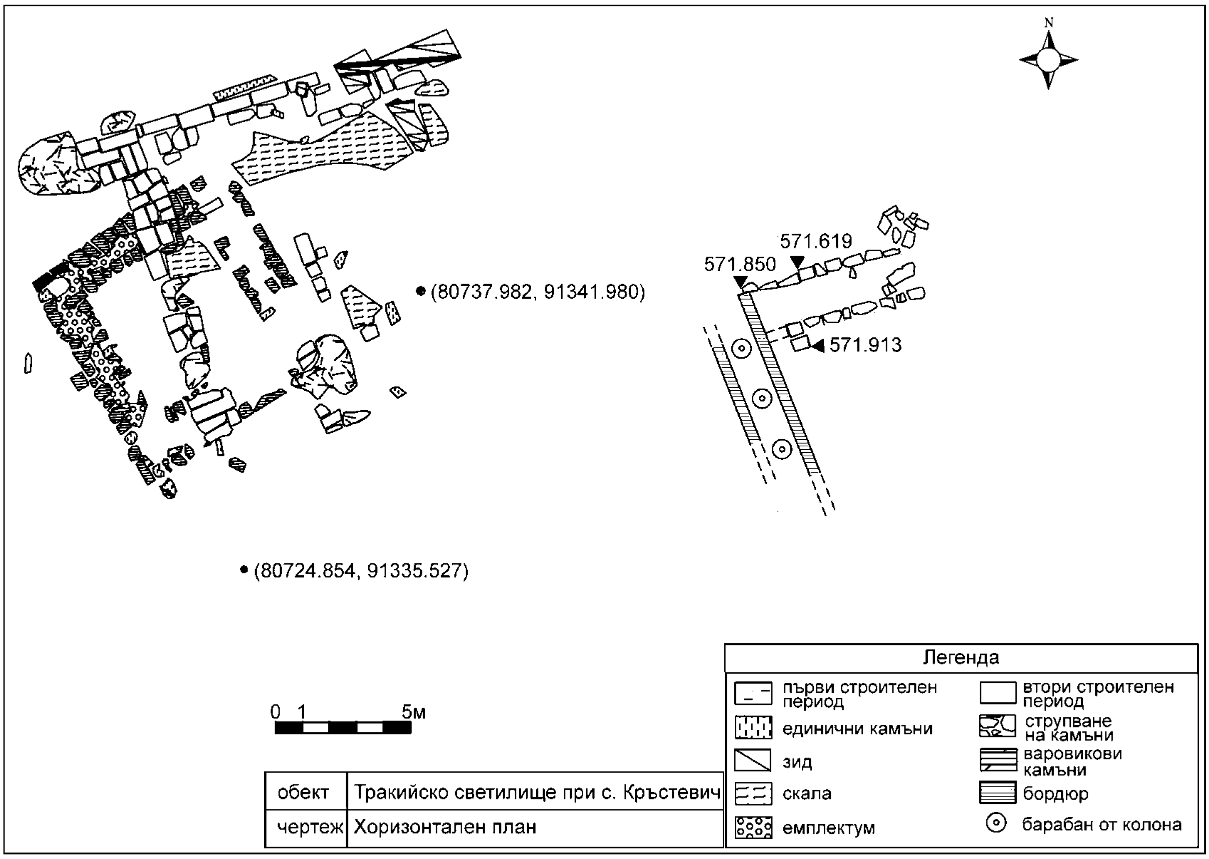
N
571.619
571.850
571.913
• (80737.982, 91341.980)
• (80724.854, 91335.527)
0 1 5м
обект | Тракийско светилище при с. Кръстевич
чертеж | Хоризонтален план
Легенда
първи строителен период
втори строителен период
единични камъни
струпване на камъни
зид
варовикови камъни
скала
бордюр
емплектум
барабан от колона

Обр. 1. Общ план на разкритите археологически структури в м. Секизарман

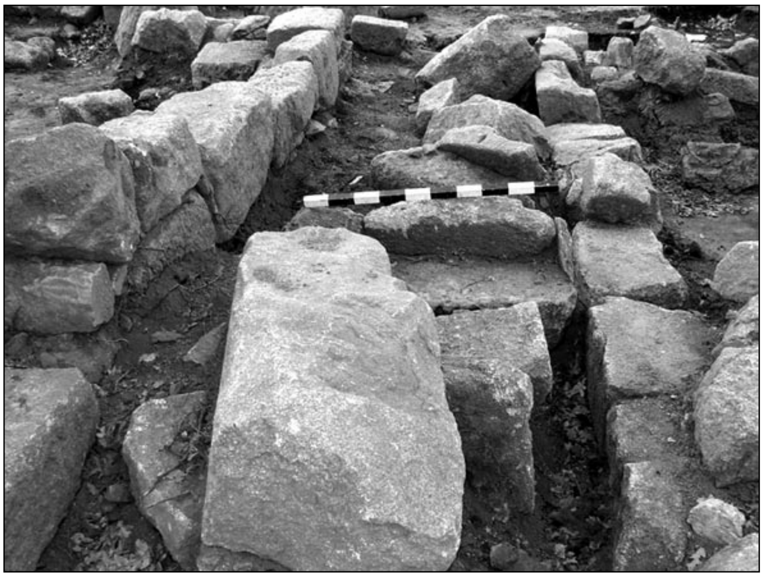

Обр. 2. Запазена суперструкция на каменните градежи (коридор)

Сред разхвърляните камъни се очертаха части от основите на постройка. Открити бяха два успоредни един на друг зида с посока ЮЗ – СИ.

Те са градени от обработени каменни блокове на суха зидария. Суперструкцията е запазена от 0,20 м до 0,60 м. Най-висока е суперструкцията в СИ част, която на това място се състои от два реда каменни блокове. Тези два зида затварят едно пространство във формата на коридор, широк 1,40 м. В източната част на коридора, сред разхвърляните камъни, попаднахме на два по-едри камъка, с гладка, обработена повърхност. Те са запазени *in situ* и са наредени на широката си страна, така че оформят подова настилка. По всяка вероятност целият коридор е имал каменна настилка, но в останалата част камъните са извадени и безразборно разхвърляни.

Пред западното лице на коридора открихме два успоредни каменни бордюра, които отстоят един от друг на 1,20 м. Камъните, използвани за направата на бордюрите, са с обработени гладки

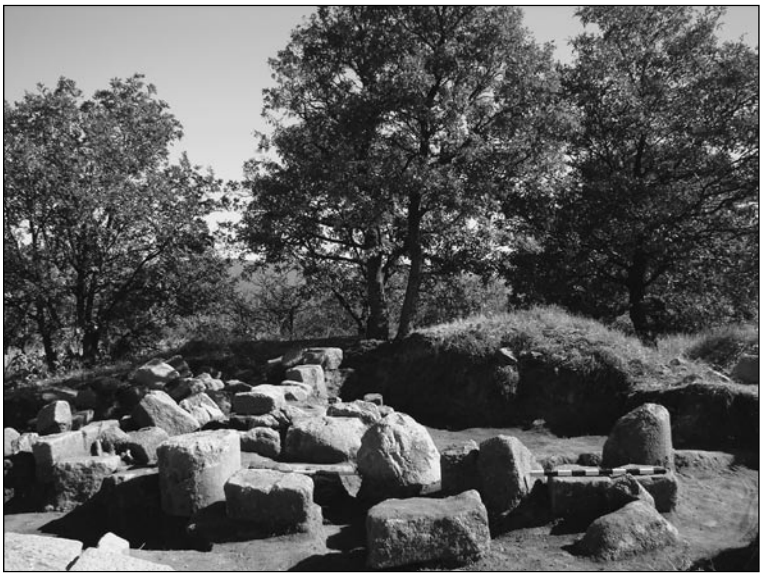

Обр. 3. Барабани от колонада in situ – поглед от изток

лица само от външната страна. В пространството между тези два бордюра намерихме *in situ* три барабана от каменни колони, с височина по 0,65 м.

Разстоянието между барабаните от център до център е 2 м. Най-добре е запазен северният барабан. Неговият диаметър е 0,70 м и в средата на горната повърхност има оформено гнездо, с диаметър 0,15 м, което е служило за свързване чрез стопено олово със следващия барабан. Повърхността на крайните два барабана е много добре обработена. За направата на барабаните е използван ронлив камък, чиято структура се състои от различни по големина ситни и по-едри песъчинки, и малки камъчета, които са споени така, че наподобяват мазилка. Гладкостта на повърхността на камъка е била придобита чрез фино шмиргеловане. По повърхността на средния барабан се виждат следи от канелюри.

Барабаните са поставени върху трамбована пръст, примесена с дребни камъни. Пространството между тях и вътрешните, необработени лица на бордюрите, е било запълнено със средни камъни и трамбована пръст. По този начин е оформен стилобат, който е носил колоните. Източният бордюр достига до северния зид на коридора. Нивото на бордюра е еднакво с това на хоризонтално наредените във форма на под камъни в източната част на коридора.

От южната страна на коридора, непосредствено до зида, попаднахме на горял пласт, който в дълбочина достига до здравия терен. Площта на горелия пласт е около 2,5 м^2.

По време на археологическите разкопки се откри подвижен археологически материал, който най-общо може да се обособи в две по-големи групи. Към първата група се отнасят фрагментите от керемиди. Установи се силна концентрация на фрагментирани керемиди, някои от които покрити с ангоба, а по периферията са украсени. Към втората група се отнасят фрагментираните питоси. Върху хоризонталната лента на устието на един от тях е поставен печат. На друг фрагмент пък върху хоризонталната лента е оформено леко вдлъбнато поле, на което се забелязват буквите А и Υ. В културния пласт се откриват и малко фрагменти от местна керамика.

Разкритите до момента археологически структури, в местността Секизарман при с. Кръстевич, предполагат на този етап от проучването да се допусне, че на това място е имало светилище и храм, които са били тясно свързани с разположеното, в ЮЗ подножие на върха, търговско средище в местността Памук тепе (Баласчев 1933, 3 сл.; Маразов 1994, 11 сл.). Намерените през двата археологически сезона находки, най-общо, документират неговото съществуване през V – IV в. пр. Хр.

Литература:

Баласчев 1933: Г. Баласчев. Старо-тракийски светилища и божества в Мезек, Глава Панега, Мадара, Царичина и други градове и тяхното значение. София, 1933.

Маразов 1994: Ив. Маразов. Митология на траките. София, 1994.

№16. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЦИГАНСКО ГРАДИЩЕ, КРАЙ С. МОЧУРЯ, ОБЩИНА РУДОЗЕМ

Костадин Кисьов

Археологическите разкопки се извършиха на основание Разрешение за теренно археологическо проучване №230/17.04.2007 г., във връзка с изпълнение на проект *Развитие на културния туризъм и човешките ресурси в Рудозем и Ксанти*, финансиран по Програма ФАР – Трансгранично сътрудничество между България и Гърция. Разкопките бяха проведени през месец август, с участието на 35 работници от програмата за временна заетост. В проучванията взеха участие също и студенти от ПУ „П. Хилендарски“. Полагането на план-квадратната мрежа и геодезическите заснемания бяха извършени от инж. Н. Тонков и студенти от УАСГ – София.

Археологическият обект се намира върху един от най-високите планински върхове на западните Родопи, наричан Циганско градище, с надморска височина 1820 м. Самият връх, както и намиращия се тук археологически обект са разделени наполовина от граничната бразда, маркирана с пирамида №62.

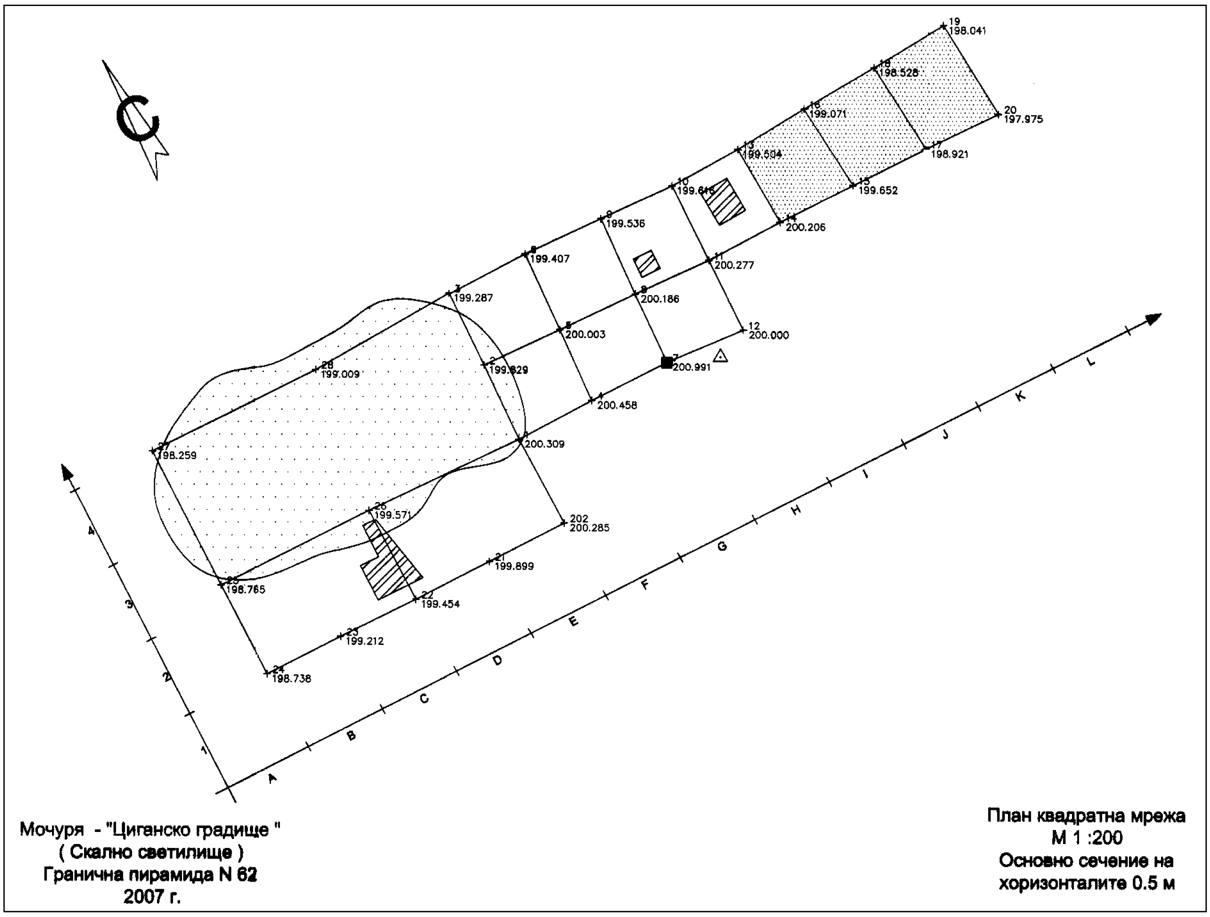
С
19 198.041
18 198.528
20 197.975
16 199.071
17 198.921
13 199.504
15 199.652
10 199.616
14 200.206
9 199.536
11 200.277
8 199.407
3 199.287
6 200.186
12 200.000
5 200.003
28 199.009
2 199.829
7 200.991
4 200.458
27 198.259
1 200.309
26 199.571
202 200.285
21 199.899
25 198.765
22 199.454
23 199.212
24 198.738
1
2
3
4
A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K
L
Мочуря - "Циганско градище "
(Скално светилище)
Гранична пирамида N 62
2007 г.
План квадратна мрежа
М 1 :200
Основно сечение на
хоризонталите 0.5 м

Обр. 1. План-квадратна мрежа с унищожените от иманярите участъци на сектора от светилището, попадащ в българска територия

От дълги години светилището е обект на интензивна иманярска дейност. Беше констатирано, че цялата площ на светилището, около 3 декара, е разкопана напълно от иманяри, като изкопите обхващат и тази част, попадаща в гръцка територия. При извършения подробен оглед се установи, че теренът в северозападната част на върха е изкопан до основна скала. Повърхността е осеяна с големи изкопи и насипи от камъни, примесени с пръст и голямо количество керамика характерна за периода на елинистическата и римската епохи.

В източната периферия на върха бяха констатирани други два големи иманярски изкопи, с размери 4 х 1,50 м и дълбочина 1 м, направени съвсем скоро. Цялата повърхност на върха е осеяна от многобройни ямички, резултат от работа с металотърсач.

В процеса на разчистване и заравняване на иманярските изкопи в западната периферия на върха – кв. В2, беше открита силно обгоряла сребърна монета сечена в Абдера, голямо количество

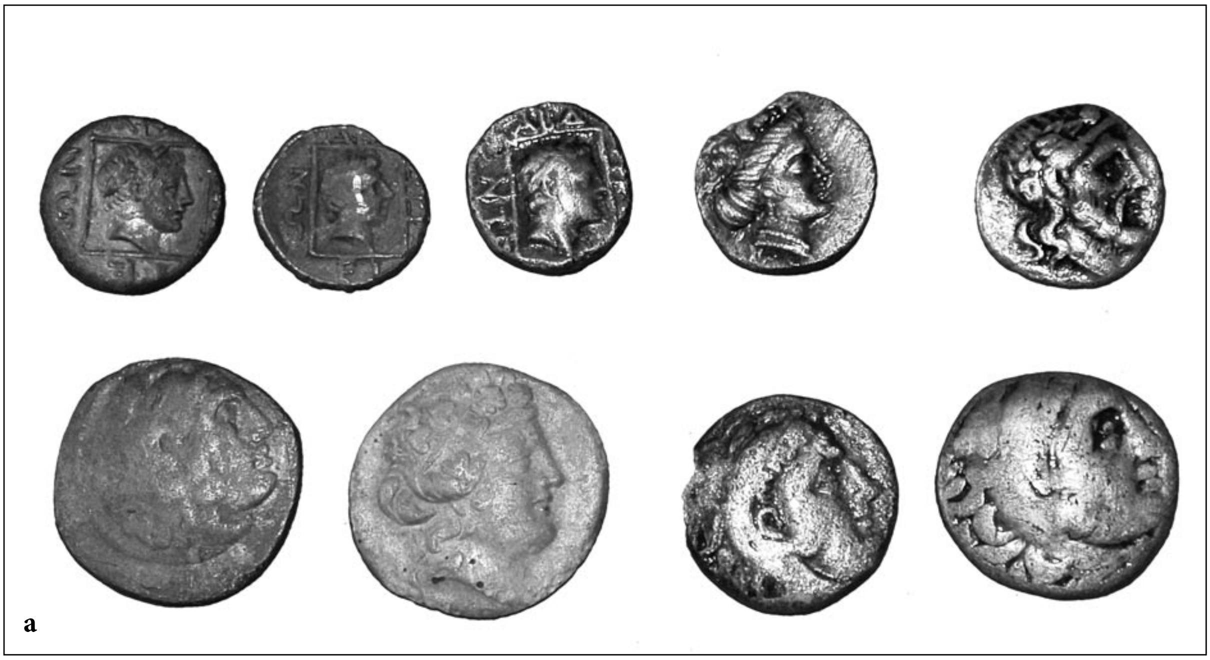

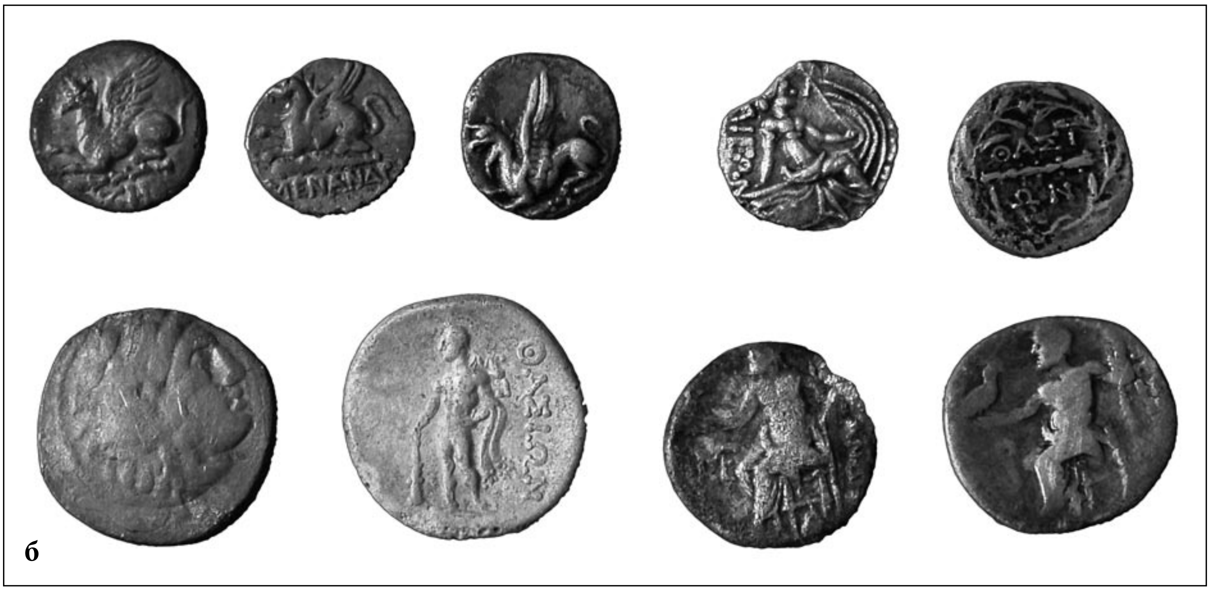

Обр. 2. Част от монетите, открити в североизточната периферия на светилището: а – аверс, б – реверс

керамика от елинистическата и римската епохи. Цялата северозападна част на светилището, където най-вероятно се е намирала храмова постройка, е унищожена напълно.

Цялостни археологически проучвания бяха извършени в квадратите Й4; К4 и Л4, които обхващат източната периферия на върха, където са били направени последните иманярски изкопи.

След отстраняването на чимовия пласт, с дебелина 5 – 10 см, беше разкрит пласт от кафяво-черна пръст, с дебелина 15 – 20 см. В този пласт бяха открити в разпръснато състояние значително количество керамични фрагменти от римската и късноантичната епохи. Освен тях, в кв. Й4 и К4, бяха открити две бронзови монети сечени в гр. Филипи по времето на Август и две напълно обезличени бронзови монети от края на IV в. сл. Хр. Трябва да се отбележи, че находките от този пласт не са обгорени вторично.

Под пласта от кафяво-черна пръст беше разкрит слой от черна, силно обгоряла пръст, с дебелина от 5 до 10 см. На различни нива в този слой, бяха открити силно обгорели керамични фрагменти. Те се намират в разпръснато състояние и принадлежат на съдове работени на грънчарско колело и на ръка, питоси, и амфори характерни за елинистическата епоха. В пласта от черна обгоряла пръст – кв. Й4 и К4, бяха открити три монети Александров тип сечени след смъртта на Александър III, драхма на о-в Тасос – II период и една сребърна монета на Истея. Откритите, в горния слой на пласта от черна обгоряла пръст, на дълбочина 25 – 30 см, монети се отнасят в периода III – края на II в. пр. Хр.

В същия пласт от черна обгоряла пръст, но на дълбочина 35 – 40 см, в квадрати Й4, К4 и Л4, бяха открити в разпръснато състояние седем бронзови и сребърни монети (хемидрахми) сечени в Абдера и две сребърни монети (хемидрахми) на о-в Тасос – I период, които се отнасят в периода 352 – 280 г. пр. Хр.

Всички монети открити във втория културен пласт са вторично обгорени, като някои от тях имат променена химическа структура в резултат на силното опалване. Заедно с керамичните фрагменти и монетите бяха открити две деформирани и полустопени от високата температура монети, както и голям брой сребърни стопилки и монетни ядра.

След изчерпването на пласта, от черна обгоряла пръст, се разкри стерилен пласт от *трошляк*, състоящ се от малки ломени камъни примесени със светлокафява пръст, която покрива основната скала. В него не бяха открити никакви културни останки.

Резултатите от извършените през 2003 и 2007 г. проучвания сочат, че в северозападната част на върха, както при светилището край Старцево (Кисьов 1998, 37), в периода IV – края на II в. пр. Хр. е съществувала храмова постройка с дървена конструкция, която най-вероятно е била опожарена около I в. пр. Хр. по времето на Гай Юлий Цезар (Кисьов 2001, 62-63; Кисьов 2004, 77). Почитането на светилището е продължило и през римската епоха, като най-късните монети датират от края на IV в. сл. Хр.

Литература:

Кисьов 1998: К. Кисьов. Археологически свидетелства свързани с тракийските култови места и практики в западните Родопи в периода края на II – I хил. пр. Хр. – Rhodopica, 1998, 1, 31 – 39.

Кисьов 2001: К. Кисьов. Теренни обхождания в района на с. Мочура, община Рудозем. – АОР през 1999 – 2000 г. София, 2001, 62 – 63.

Кисьов 2004: К. Кисьов. Теренни обхождания и сондажни проучвания в м. Циганско градище край с. Мочура, община Рудозем. – АОР през 2003 г. София, 2004, 77.

№17. ДОЛМЕН №2 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЯМ ДЕРВЕНТ, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Деян Дичев

Долменът се проучва във връзка с цялостното археологическо изследване на района. Разкопките се провеждат под ръководството на Деян Дичев.

Долменът се намира на около 2 км южно от с. Г. Дервент в м. Пещерите и на 1 км северно до рязко издигащия се склон на възвишението Големия Бегал. Той е разбиван и ограбван многократно. На около 40 м в западна посока се намира друг, проучен през 2005 г.

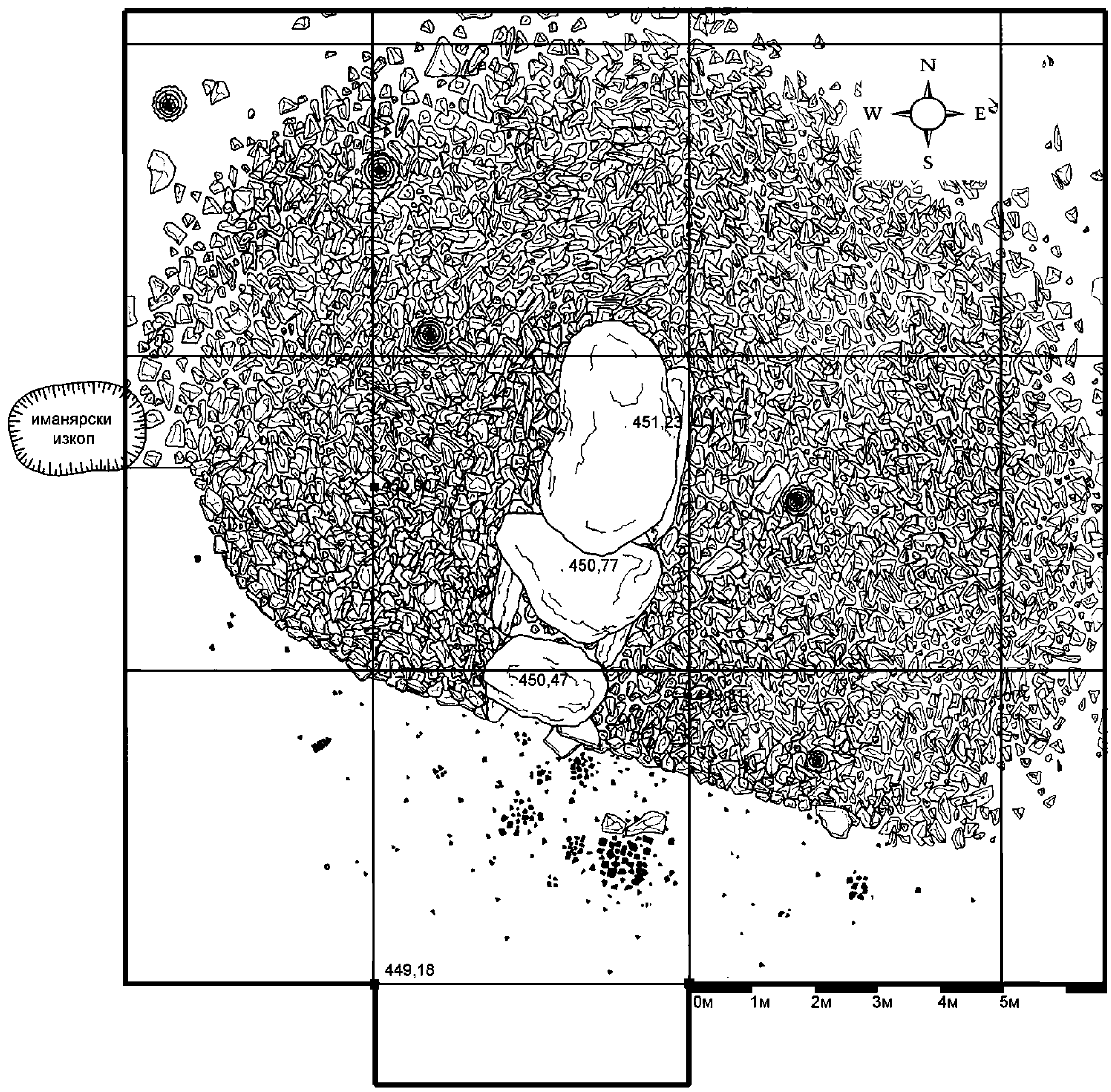
Хоризонтален план на долмена с разположението на откритата керамика

Обр. 1. План на долмена край с. Голям Дервент, община Елхово

Разположен е в центъра на могилен насип, състоящ се от малки и средно големи ломени, необработени камъни. В периферията на каменната могила са израснали 25-30 годишни дъбове и храсти (глог). Каменната могила е с височина около 0,55 – 0,60 м и размери: дължина С – Ю 15 м; И – З 16 м.

Долменът е триделен: с две камери и дромос, като и върху трите помещения има масивни покривни плочи. Ориентиран е С – Ю с вход от Ю с отклонение 10°. Изграден е от масивни гранитни плочести камъни.

Гробната камера е с трапецовидно напречно сечение. Западната дълга страна на камерата липсва, както и преградната стена между двете камери. Северната и източната стена на камерата са от по една масивна каменна плоча. Част от подовата настилка е запазена *in situ* в северната част на гробната камера. Тя се състои от плочести речни камъни със сиво-син цвят, наредени плътно един до друг. Проученият културен пласт в камерата е с дебелина около 0,20 м. В северната половина на камерата, върху подовото ниво, бяха открити части от човешки череп и кости от горните крайници. Размери на камерата: дължина С – Ю 2 м; И – З 1,83 м; височина 1,54 м. Покривната плоча на гробната камера застъпва покривната плоча на предгробната камера (частично лежи върху предната плоча). Тя е с размери: дължина 3 м; ширина 1,80 м в най-широката част, дебелина 0,35 м. Липсват следи от обработка върху всички плочи.

Предгробната камера е с трапецовидно напречно сечение. Леко наклонените навътре дълги стени затварят помежду си напречните. Размери на камерата: дължина С – Ю 1,68 м; И – З 1,65 м; височина 1,20 м. Покривната плоча е с дължина 1,74 м, ширина 2,20 м, дебелина 0,40 м. Каменна настилка в предгробната камера не е открита. Проученият пласт в тази камера е с дебелина от 0,20 м до 0,50 м.

Дромосът е с трапецовидно напречно сечение. От дромоса са запазени покривната и западната стени. Източната стена е разбита и фрагменти от нея се откриват върху могилния насип. Покривната плоча е с размери: ширина 2,20 м, дължина 1,46 м, дебелина 0,28 м. Размерите на дромоса са: дължина С – Ю 1,70 м; И – З 1,60 м. За под в дромоса служи подравнената материкова основа. Проученият пласт в дромоса е 0,80 м. Откритата негова и частично запазена северна стена е с височина около 0,40 м и дължина 1,65 м. Върху южното ѝ външно лице по и от двете страни на изсечения в нея вход е запазена част от релефна украса – фриз от геометрични орнаменти. До западната стена на дромоса е открита част от колона с квадратно сечение и запазена височина 0,30 м. Върху предното ѝ южно лице има украса, сходна с тази върху входната плоча към предгробната камера. Фрагменти от фриза, между които релеф с изображение на лабрис, бяха открити при проучване на могилния насип пред дромоса на долмена.

Фасадата на долмена е с дължина от запад 6 м и дължина от изток 4 м. Изградена е от необработени камъни в неправилни редове. Запазената максимална височина е 0,50 м. Пред фасадата на долмена са открити 13 керамични струпвания. Фрагментите са от около 15 съда. Всички те са изработени на ръка и се отнасят към периода VIII в. пр. Хр. В този период се датира изграждането и използването на долмена.

№18. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ДОЛМЕН В М. ЦЪРВАНДАКОВИ КЪШЛИ КРАЙ С. БЕЛЕВРЕН, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Даниела Агре

Долменът се проучва във връзка с цялостното археологическо изследване на района. Разкопките се ръководят от Даниела Агре – НАИМ – БАН със зам. ръководител Деян Дичев. В проучванията взеха участие магистри и студенти по археология, художници и студенти от други специалности. Разкопките се финансират от фондация *Хоризонт* по проект *Планинска Странджа*, ръководен от Д. Агре.

Долменът се намира на около 1,5 км северно от с. Белеврен, в м. Цървандакови кълли, на левия бряг на Белевренската река. Разположен е на висок баир с широк, панорамен изглед на юг. Той е ограден с могилен насип, състоящ се от малки и средно големи ломени необработени камъни, като на места между тях има израснали дъбове. В западната половина на каменната могила се намират два цистови гроба с правоъгълна форма и ориентация З – И по дългите си страници, с леки отклонения. Те са на разстояние един от друг от около 4 м. Максималната ширина на каменната могила е 13,20 м И – З, дължината от фасадата в посока С – Ю е 9,45 м, а височината – 1,20 м.

Долменът е триделен, изграден от гранитни плочести камъни. Ориентиран е по дългата си ос в посока север – юг, с вход от юг с отклонение 2˚. На място са всички вертикално поставени

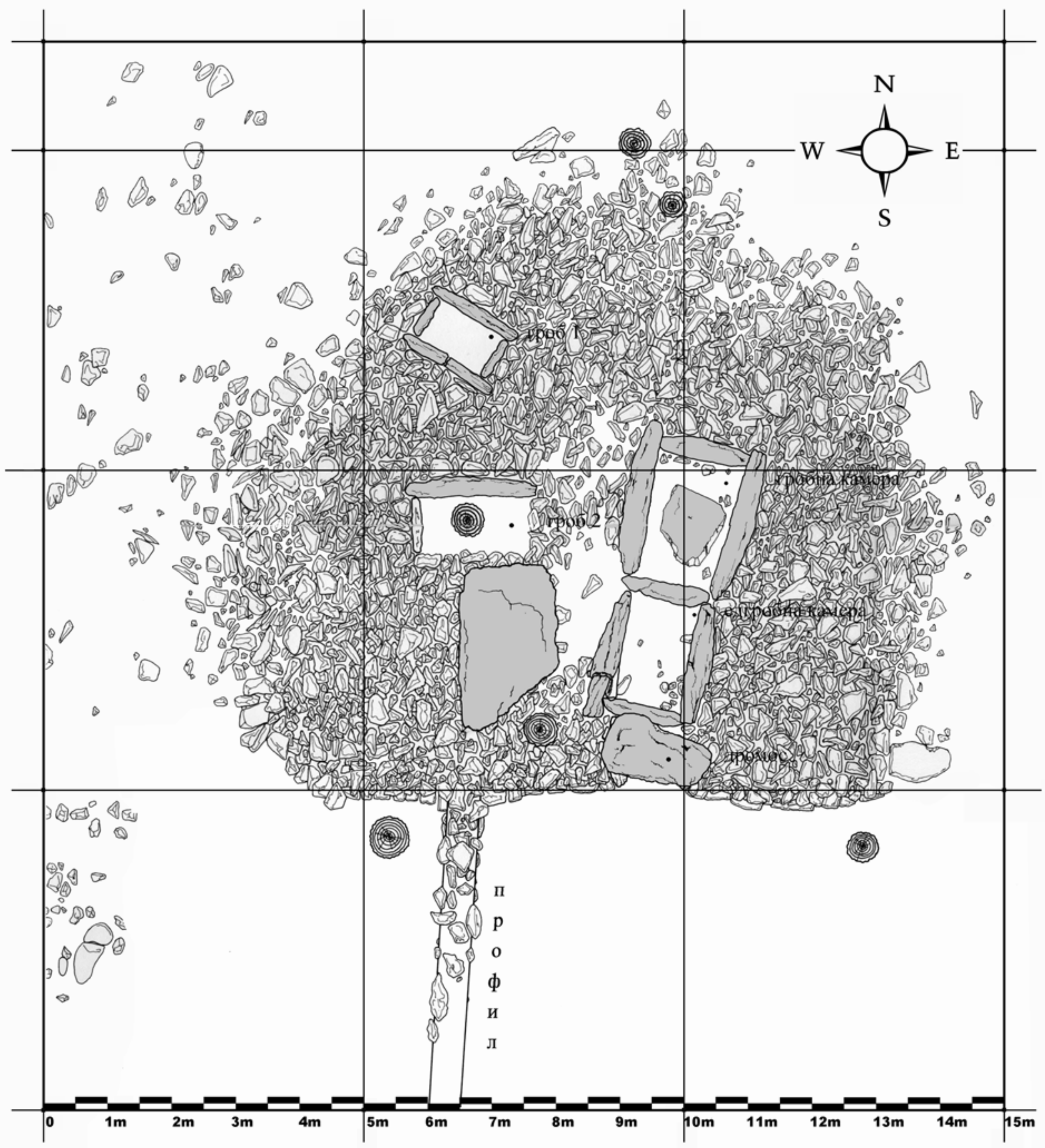

Обр. 1. План на долмена край с. Белеврен, община Средец

камъни от стените на гробното съоръжение, като *in situ* се открива само покривната плоча на дромоса. Друга покривна плоча, вероятно от предгробната камера, е преместена на запад върху каменната могила, а част от покривната плоча на гробната камера се намира във вътрешността ѝ. Дължината на долмена отвън в посока С – Ю е 5,35 м.

Дромосът е с трапецовидно напречно сечение. Западната странична стена е леко наклонена навътре, а източната е почти вертикална. Покривната плоча е с размери: 1,75 х 1,07 м и дебелина 0,40 м. Западният край на плочата е разположен по-ниско. Подът в дромоса е от силно трамбована пръст. Дромосът е с размери: С – Ю 1,27 м; И – З 1,10 м; височина 1,30 м. Проученият културен пласт в дромоса е с дебелина около 0,40 м. В него са открити една бронзова фибула и част от лък на друга, стъклено манисто и фрагменти от 2 чаши с висока дръжка.

Предгробната камера е с трапецовидно напречно сечение. Леко наклонените навътре дълги стени затварят помежду си напречните. Фугите между плочите са запълнени с дребни камъни. Подът е от силно трамбована пръст. Входът в предгробната камера е издълбан в южната ѝ стена. Той е с трапецовидна форма и височина 0,53 м; ширина в долния край 0,33 м; в средата 0,36 м; горе 0,28 м. В горната си част отворът е леко засводен, със заоблени ъгли. Размери на камерата: дължина С – Ю 1,60 м; И – З в средата на камерата 1,60 м; височина 1,85 м. Проученият културен пласт в предгробната камера е с дебелина около 0,60 м. В цялото пространство на камерата бяха открити материали: шест цели керамични съда, 2 стъклени маниста, 2 фибули и фрагменти от още една, както и части от човешки череп.

Гробната камера е с трапецовидно напречно сечение. Леко наклонените навътре дълги стени затварят помежду си напречните. Фугите между плочите са запълнени с дребни камъни. Подът е от силно трамбована пръст. Входът в камерата е издълбан в южната ѝ стена, която е леко наклонена навътре към камерата. Той е с трапецовидна форма и височина 0,55 м, ширина в основата 0,36 м, в средата 0,38 м, горе 0,26 м. В горната си част отворът е леко засводен, със заоблени ъгли. Размери на камерата: дължина С – Ю 2 м; И – З 1,40 м, височина 1,90 м. Проученият културен пласт в гробната камера е с дебелина около 0,65 м. В цялото пространство на камерата са открити материали: шест цели керамични съда, два, от които фрагментирани; шест фибули; прешлен за вретено; 2 стъклени маниста; 1 миниатюрен керамичен предмет; човешки кости в центъра на камерата – бедрени и подбедрени.

Фасадата на долмена е с дължина от запад 4,50 м; дължина от изток 3,50 м. Тя е изградена от необработени плочести камъни със спойка на калов разтвор. Запазени са до три реда камъни във височина до 0,50 м. Културният пласт в предфасадното пространство е с дебелина около 0,40 м. В пространството пред източната фасада на долмена и входа в дромоса беше открита концентрация на керамични фрагменти, принадлежащи на различни по форма съдове – чаши с висока дръжка, дълбоки купи с езичести дръжки и фрагменти от два хранилищни съда. Част от съдовете са изработени на бавно колело. Откриха се и фрагменти от две бронзови фибули, стъклено манисто и две керамични маниста. Общо фрагментите принадлежат на около 15 съда, украсени с различни орнаменти. Срещат се вертикални и хоризонтални канелюри, псевдобукели, както и врязана украса, състояща се от стърчащи защриховани триъгълници. Пред фасадата на долмена се откриха и фрагменти от 2 или 3 малки съда от сива тракийска керамика, работена на колело.

Част от откритите фибули намират аналогии единствено сред фибулите от Фригия, от Островна и Континентална Гърция. Те са сигурна индикация за интензивни контакти на района с населението от Фригия, Малоазийското крайбрежие и островите в Егейско море в периода VIII–VII в. пр. Хр.

Откритият при долмена керамичен комплекс е от значителна важност за прецизиране на датата на появата на съдове, изработени на бързо колело, в ЮИ Тракия. На база на съдовете, изработени на колело, е трудно да се посочат най-ранните им форми. Основна причина за това е тенденциозния избор на съдовете поставени в долмена. Те са подбирани специално във връзка с участието им в определени ритуали. Липсва цялостна картина на керамичния комплекс, използван в района в този период. В дадения случай най-пълно като форми са представени чашите. Тези първи чаши, изработени на колело, по форма имитират паралели в тези, изработени на ръка.

Върху тях са приложени и техники, характерни за съдовете изработени на ръка, например заглаждане на повърхността с твърд предмет.

Керамичните съдове, открити при долмена, говорят за развито керамично производство в района.

На базата на откритите материали, изграждането на долмена следва да се отнесе към средата на VIII в. пр. Хр. Той е бил отворен и използван вероятно до средата на VII в. пр. Хр.

№19. ПРОУЧВАНЕ НА НЕКРОПОЛ ОТ ДОЛМЕНИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВАСКОВО, ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Георги Нехризов, Станислав Илиев

През 2007 г. продължиха изследванията на мегалитните паметници в Сакарския регион. В резултат от проведените през март теренни обхождания бяха регистрирани голям брой неизвестни обекти и в голяма степен се изясниха границите на некрополите в микрорайона Оряхово – Васково – Дрипчево – Младиново. През месец октомври бяха проучени две от новооткритите съоръжения с номера 6 и 11, които се намират в м. Горелия орман, на 3,7 км северно от с. Васково и отстоят на 117 м едно от друго[1]. Те са част от некропола в м. Баямлъка, разположен на билото на невисок рид, ориентиран в посока север-юг, от който през 2006 г. бяха проучени две съоръжения (Нехризов, Илиев 2007).

Натрупаният опит от 2004 г. до сега позволи в изследването на паметниците да се приложи вече наложилото се разграничение на три макроконтекста – могилен насип, предфасадно пространство и камера на съоръжението. Това условно разделение дава възможност да се следят ситуациите и вътрешната хронология на комплексите достатъчно обективно.

Съоръжение 6

Това съоръжение беше избрано за проучване, поради относително добрата му съхраненост. На място бяха запазени и четирите плочи от стените му, които обаче са силно наклонени, а покривната е отместена на изток и част от нея е отчупена. Ориентацията на камерата е 160° – 340°. Пред южната напречна плоча косо е разположена още една вертикална, за която може да се допусне, че маркира незапазена част от съоръжението.

За да се достигне до кварцитния кожух, укрепващ камерата, беше отнет пласт от пръст, дебелината, на който се увеличава към периферията. Този пласт е акумулиран в следствие на ерозионни процеси и охумусяване на почвата. В него се откри известно количество керамични фрагменти, предимно от работени на колело съдове от римската епоха.

Насипът от кварцитни късове има овална форма, той е по-висок в централната част и се понижава към периферията, където обаче са разположени относително по-едри къмъни. В западната и югозападната част на насипа бяха разкрити четири хоризонтално положени големи гнайсови плочи, които са ориентирани в различни посоки. Върху най-южната от тях има конично просвредляване с диаметър на отвора 0,15 м и дълбочина 0,07 м. При разчистване и прерязване от североизток на кварцитния кожух, се откри известно количество работена на ръка керамика, която се отнася към втория период на РЖЕ. Беше установено, че насипът от кварцити лежи върху стерилна пръст.

---

[1] В разкопките участваха студентите от СУ „Св. Кл. Охридски" – Н. Кечева, В. Василев и М. Младенов.

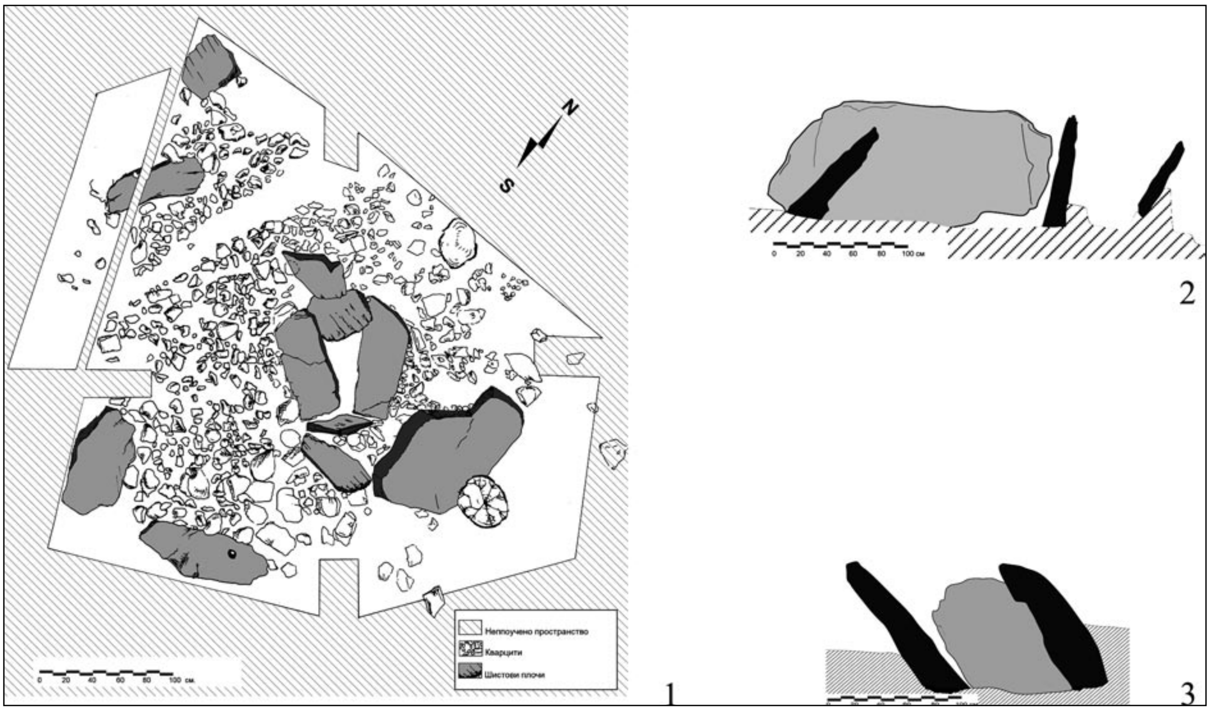

Обр. 1. Съоръжение 6 – план и разрези

В камерата се попадна на пласт от ронлива пръст с черен цвят. В него бяха открити човешки кости без анатомичен порядък. Антропологическият анализ показва, че костите са от три индивида – дете на около 2 години, мъж над 20 години и вероятно жена над 20 години[1].

Съоръжение 11

При регистрирането му на терена личеше невисока могила с диаметър 8 м и височина 0,7 м, в центъра, на която се виждаха някои от гнайсовите плочи, оформящи камерата на съоръжението. Тя е с ориентация 90° – 270°. На място е запазена северната надлъжна стена, върху която е подпряна изместената на изток, значително по-дебела, покривна плоча. Южната надлъжна плоча е наклонена на север, а две други лежаха западно от камерата.

Издигането, напомнящо могила, е образувано в резултат от отлагане по естествен път върху кварцитния кожух на тънък пласт пръст. При проучването му се откри известно количество фрагменти основно от римска керамика. След отнемането на пръстта се установи, че насипът от кварцити има форма на окръжност с диаметър около 6,50 м. Беше предприето прерязването му в източния сектор и оформянето на профил. В резултат се изясни, че в горните си пластове кварцитният кожух е натрупан от по-дребни късове, а в дълбочина размерът им се увеличава, в периферията са поставени по-едри камъни. При отнемането на кварцитите се установи, че между тях почти липсва землен насип и че те лежат върху стерилния терен. Откритият археологически материал е главно работена на ръка керамика, принадлежаща към втория период на РЖЕ.

В източната периферия на кожуха се разкриха 4 гнайсови плочи, лежащи в посока изток-запад. Местоположението им пред източната напречна стена на камерата и ориентацията им дават основание да се предполага, че са част от фасадата на съоръжението (Обр. 2/1).

В камерата не се откриха следи от извършено погребение и археологически материали. Разкрити бяха страничните плочи, които първоначално не бяха видими. Западната е силно наклонена навън, а на мястото на източната стена има обезформен гнайсов къс, който е значително по-нисък от височината на камерата. Може да се допусне, че плочата, оформяща източната, а вероятно и входна стена на камерата е била разбита (Обр. 2/2).

---

[1] Изследването на костите беше проведено от д-р Виктория Русева.

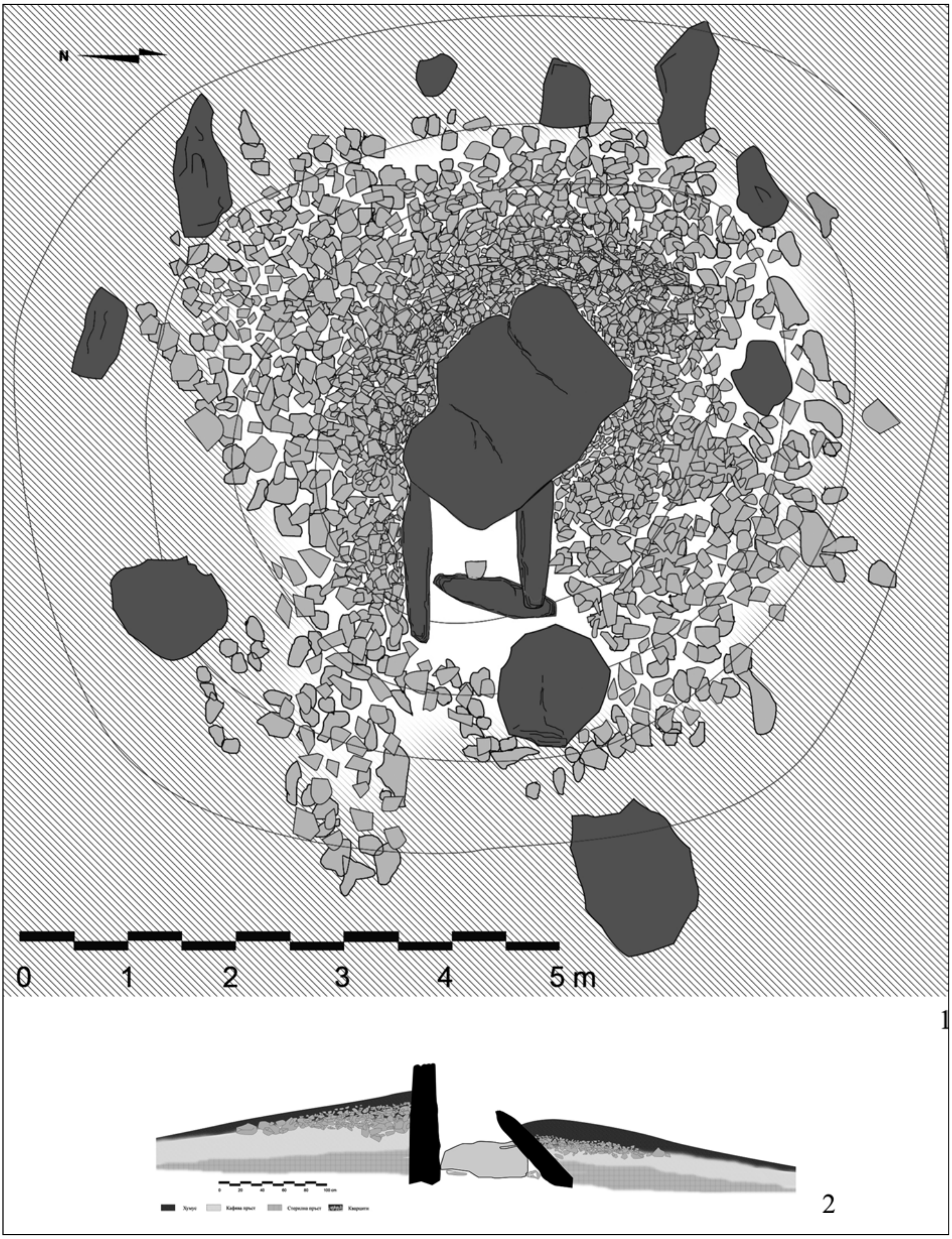
N
0
1
2
3
4
5 m
1
0
20
40
60
80
100 cm
Хумус
Кафява пръст
Стерилна пръст
Кварцити
2

Обр. 2. Съоръжение 11 – план и напречен разрез

Ако се приеме, че съоръжение 11 е имало входен отвор и фасада от изток, то може да се определи като еднокамерен долмен. За разлика от него съоръжение 6 е от типа на долменоподобните цисти. Начинът на изграждането им, укрепването им с кварцитен насип, както и откритият в тях керамичен материал са напълно идентични. Наблюденията върху проучените преди съоръжения от този некропол и върху разкопаните от иманяри участъци показват, че този маниер за изграждане е използван при всички долмени и долменоподобни гробове в микрорайона. Явно става въпрос за общ строителен подход и времева синхроност на създаването и използването на мегалитните паметници в тази част на Сакар.

Намирането на човешки останки от три индивида в съоръжение 6 позволява няколко интерпретации – последователни погребения, колективно погребение или препогребване. Наличието на керамика от две епохи обаче не позволява категоричното определяне на времето на извършването му.

Произхождащата главно от кварцитните насипи керамика от РЖЕ има типичните за региона технологични характеристики – глината, от която е изработена, е наситена със слюда, изпечена е неравномерно, преобладават тъмните цветове на повърхността. Намерени са основно фрагменти от биконични паници, богато украсени с щамповани орнаменти, чаши и кани с канелюри по шиите и гърнета с набодена и пластичана декорация. Като цяло керамичният комплекс се вмества в хронологическите рамки на втория период на РЖЕ в Тракия.

Откриването на римска керамика, във всички изследвани досега съоръжения от некропола в м. Баямлъка, може да се обясни с тяхното по-късно използване, не задължително свързано с погребални практики. Допълнително основание за това са регистрираните в района няколко големи селища, многобройните надгробни могили и плоски некрополи от римската епоха, всичките обект на постоянни иманярски интервенции.

Литература:

Нехризов, Илиев 2007: Г. Нехризов, С. Илиев. Разкопки на долменен некропол в м. Баямлъка при с. Васково, общ. Любимец. – АОР през 2006 г., София, 2007, 180 – 183.

№20. ЯМНО ПОЛЕ ОТ РАННОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА КРАЙ С. МАЛОМИР, ОБЩИНА ВЪРБИЦА

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов и Тихомир Тихов

Археологическите разкопки са проведени с финансиране и участие на специалисти от РИМ – Шумен, като ръководител е С. Стойчев, а зам. ръководител – Юри Йоргов и екип: Иван Бабаджанов и Тихомир Тихов.

С. Маломир е разположено в южната част на Шуменска област, на около 10 км северно от гр. Върбица. Обектът се намира приблизително на 3 км северно от с. Маломир, на южния бряг на язовир Тича.

Основание за разкопки даде сигнал в РИМ – Шумен за разпилени кости по брега на язовира, чиято проверка на място установи, че се касае за ямно поле от РЖЕ и некропол.

До 2006 г. обектът е бил под водите на язовир Тича, вследствие на което ямите и гробовете са силно нарушени в резултат на ерозията. При спадането на нивото през 2007 г. по целия бряг се засичат петна с концентрация на керамика, отухлена пръст и разпръснати кости. Поради ограниченото време беше взето решение да бъдат проучени само най-силно засегнатите структури.

Разкопките бяха проведени в края на месец октомври и в началото на месец ноември. Поради лошите метеорологични условия успяхме да проучим само 3 ями от РЖЕ и 4 гроба от 10 – 11 век, като датировката им е на база погребален обред. И трите ями са нарушени от вкопаните в тях гробове.

Материалът от ямите ги датира във втората фаза на ранножелязната епоха. В ямите бяха открити фрагменти от раннобронзовата епоха – култура Черна вода II (керамиката е определена от ст. н. с. д-р Ст. Александров, НАИМ – БАН), както и няколко фрагмента праисторическа керамика, определени от Илка Ангелова, като енеолит – Боян IV, Поляница.

Поради местоположението на обекта и откритията в него материал, може да се предположи, че проученото през 2007 г. ямно поле е свързано със засеченото при предишното голямо спадане на нивото на водите на язовира през 1984 г. такова, по време на екпедиция *Камчия*.

№21. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЯМНО ПОЛЕ ОТ ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ ПРИ С. КАПИТАН АНДРЕЕВО (ОБЕКТ №27 КМ 312+750 – 313+070 ПО ТРАСЕТО НА ЖЕЛЕЗОПЪТНАТА ЛИНИЯ ПЛОВДИВ – КАПИТАН АНДРЕЕВО)

Христо Попов, Галина Грозданова

През 2007 г. за трети пореден сезон се проведоха спасителни разкопки в района на железопътната гара на с. Капитан Андреево. Археологическото проучване беше извършено в периода 24.09 – 25.11.2007 г.

Основна цел на теренната работа през 2007 г. беше установяване на териториалния обхват на обект №27 в западна и северна посока и проучване на участъците с висока концентрация на археологически структури, регистрирани в контролни сондажи през 2006 г. източно от съвременната рампа за товарене на леки автомобили. Проучванията се проведоха в отсечки 312+750–312+800, 312+900 и 312+970 – 313+070 км по бъдещото трасе на ЖП линията и бяха съсредоточени изцяло в северната част на неговия сервитут.

В западните и централните участъци на обект №27 бяха заложени два сондажа с дълги, пресичащи се под прав ъгъл рамена (20 х 1 + 6 х 1 и 24 х 1 + 16 х 1 + 16 х 1 м), които да позволят наблюдения върху по-голяма по обем площ. Работата в централния сондаж показа, че теренът е бил компрометиран на значителна дълбочина (до 1,70 м) по време на строителните работи в края на 60-те и началото на 70-те години на миналия век. Наличните в този участък археологически структури са били унищожени и за тяхното някогашно присъствие и за находките, открити при тогавашните изкопни работи, може да се съди единствено по вторично преотложените керамични материали с ниска концентрация, както и по сведенията на местното население.

В южните части на западния сондаж бяха регистрирани и проучени 4 ями, отнасящи се към втората фаза на ранната желязна епоха. Макар и малко на брой те показват, че ямното поле през този период се е развивало до най-западната периферия на някогашния естествен полуостров на р. Марица. В северна посока не бяха открити никакви следи от обитаване. По такъв начин и като се отчетат данните от проучванията през 2005 и 2006 г., може да се направи изводът, че теренът, заеман от обекта, е имал силно издължена, тясна форма (приблизително 340-350 х 40-50 м) по периферията на полуострова. Ориентацията е З – И с леко отклонение на ЮИ, съобразно конфигурацията на терена.

Основните резултати през кампанията 2007 г. бяха постигнати в т. нар. сектор Север, разгърнат източно от съвременния жилищен блок на БДЖ, в югозападните покрайнини на съвременното село. Осъществено беше пълно археологическо проучване в план-квадратна мрежа с размери на квадратите 5 х 5 м. Теренните резултати потвърдиха направените първични наблюдения през есента на 2006 г. В сектор Север бяха проучени 57 нови структури, които позволиха да бъде прецизирана и значително разширена вече наличната информация. Функционалните характеристики на обект №27 не предполагат наличието на интактен културен пласт, натрупан върху големи площи. Както за желязната и средновековната епохи, така и за раннобронзовата (основните резултати, за която бяха придобити през 2007 г.), става въпрос за малки по площ и обем, вкопани в терена структури, които са разположени на известно разстояние една от друга. И за трите периода теренните резултати показват обитаване (или използване, ако за характера на ямното поле приемем по-конвенционална хипотеза) на открити, свободни площи, които не са били гъсто застроявани. В случая може да се говори за сложна хоризонтална стратиграфия. В отделни участъци структурите от различните основни периоди се засичат и нарушават една друга, при което се е образувала вертикална стратиграфия. В тези случаи логично се е достигнало до вторично преотлагане на по-ранни материали, които откриваме често в по-късните жилища и ями. Най-високи концентрации и сложни стратиграфски ситуации бяха регистрирани в квадрати Д1, Е1, Д1, Е1 (Обр. 1) от западните участъци и К2, К3, L2, L3, M2, N2 от източните участъци на сектора.

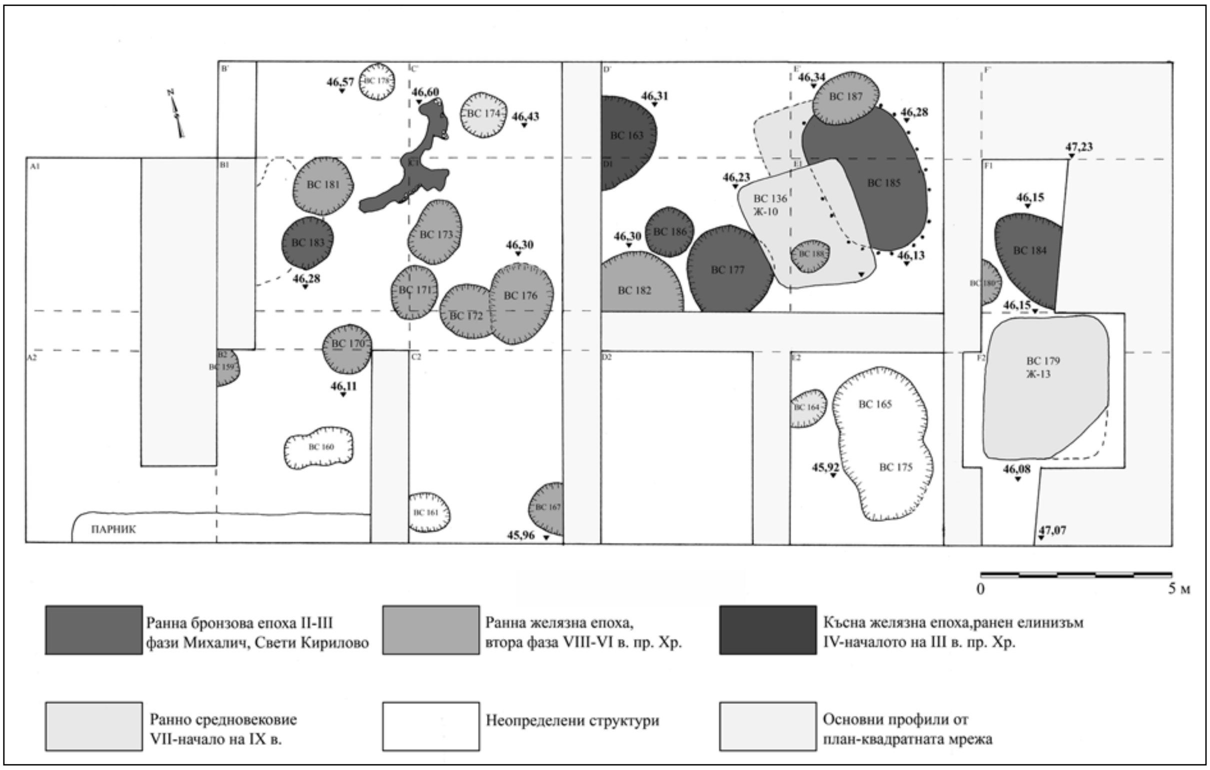
N
A1
A2
B'
B1
B2
C'
C1
C2
D'
D1
D2
E'
E1
E2
F'
F1
F2
46,57
46,60
46,43
46,28
46,30
46,11
45,96
46,31
46,34
46,28
46,23
46,30
46,13
47,23
46,15
46,15
46,08
45,92
47,07
BC 178
BC 174
BC 181
BC 183
BC 173
BC 171
BC 172
BC 176
BC 170
BC 159
BC 160
BC 161
BC 167
BC 163
BC 187
BC 185
BC 136
Ж-10
BC 186
BC 177
BC 188
BC 182
BC 184
BC 180
BC 179
Ж-13
BC 164
BC 165
BC 175
ПАРНИК
0
5 м
Ранна бронзова епоха II-III фази Михалич, Свети Кирилово
Ранна желязна епоха, втора фаза VIII-VI в. пр. Хр.
Късна желязна епоха,ранен елинизъм IV-началото на III в. пр. Хр.
Ранно средновековие VII-начало на IX в.
Неопределени структури
Основни профили от план-квадратната мрежа

Обр. 1. Западен участък на сектор Север. Регистрирани структури от различните хронологически периоди на обитаване на обекта

Ранна бронзова епоха. При проучванията през 2005 и 2006 г., макар и рядко, бяха откривани керамични находки, датиращи от времето на фази II-III (Михалич и Свети Кирилово) на ранната бронзова епоха. Обитаването на терена през посочения период до този момент беше индикирано само въз основа на единични, вторично преотложени материали в повърхностните пластове. През изминалия сезон в квадрати Е1-Е1 бяха проучени останките от жилище с елипсовидна форма (3,90 х 2,70 м) и 4 ями, отнасящи се към същия период (Обр. 1). Жилището е било слабо вкопано (до 0,15 м), а по периферията му, през 30-40 см е имало забити колове с d – 0,07 – 0,10 м, служещи за носеща конструкция на стените, вероятно изградени от плет. Постройката е била нарушена по-късно от запад и север от ранносредновековно жилище и яма от ранната желязна епоха. От керамичните находки, като особено характерни могат да бъдат споменати кани и купи с шнурова украса по шията, както и паници с характерни удебеления по устийния ръб (Обр. 3/1 – 4). В квадрати В1, С1, С1 бяха открити части от конструкция с дъговидна форма, изградена от дребни речни камъни и отухлени мазилки с отпечатъци от колове. Част от мазилките бяха разсипани в южна посока. Структурата е била в значителна степен разрушена от по-късни интервенции. Може да се предположи, че това са останки от друго раннобронзово жилище, вероятно горяло. Като се вземат под внимание и единичните, откривани без контекст в източните участъци на обекта керамични находки, може да се изкаже хипотезата, че през ранната бронзова епоха върху надзаливната те-

Обр. 2. Жилище №9 от ранносредновековното селище

раса на р. Марица е съществувало малко открито селище.

Ранна желязна епоха. Проучените през 2007 г. ями потвърдиха направените наблюдения през предходните два сезона. Като форма и депонирани материали те не се различават от ямите проучени през 2005 и 2006 г. (Обр. 3/5 – 7). Хронологически са застъпени и двете фази на РЖЕ. Нова информация беше придобита по-скоро за интензитета и границите на разпространение на ямното поле през този период. В най-източните участъци концентрацията на ями от РЖЕ значително намалява. Като се отчетат и резултатите от сондаж *Запад* може да се направи изводът, че линейната дължина на ямното поле в рамките на сервитута на ЖП линията надхвърля 350 м (312+700 – 313+070 м). Неговите най-широки граници на разпространение и най-високи концентрации и интензитет се свързват именно с обитаването през периода X – VI в. пр. Хр.

Елинистическа епоха. Малкото на брой структури от елинистическата епоха са концентрирани единствено в източната периферия на обект №27. Ямите от този период са значително по-големи като размери и по-дълбоки от вкопаните структури от РЖЕ. В квадрати К2, L2, L3 бяха проучени петна от разсипани мазилки с обща издължена, продълговата форма, ориентирана СИ – ЮЗ. Между мазилките се открива фрагментирана кухненска и трапезна керамика с висока концентрация. Някои характерни форми могат да бъдат отнесени към ранните фази на елинистическата епоха (Обр. 3/8 – 15). В южната половина на този контекст бяха открити няколко фрагмента от есхара с шнурова украса. Допълнителен хронологически репер е и бронзова монета на Маронея от първата половина на IV в. пр. Хр. Всички ями, които хронологически могат да бъдат свързани с контекста са разположени линейно от С на Ю, извън неговите очертания, в западната му периферия. Вероятно в повърхностните пластове са били запазени останки от наземна постройка с правоъгълен план, която е имала лека конструкция (плет и глинена мазилка). С нея трябва да бъдат обвързани функционално и ямите от този период.

Ранна средновековна епоха. През 2007 г. бяха проучени 5 нови жилища и 7 отпадъчни ями (Обр. 2). Въз основа на придобитата теренна информация беше разширена горната хронологическа граница на обитаване на ранносредновековното селище, като основания за това дават откритата амфорна тара и бронзова монета на византийския император Константин VI (780 – 797). Монетата може да бъде разгледана като terminus post quem за горната хронологическа граница на обитаване на селището. Проучването на значителна по обем площ позволи да бъдат направени съществени наблюдения за вътрешноселищното устройство и конструкцията на жилищата. Те имат сходна, почти квадратна форма. Отоплителните им съоръжения са разположени в североизточния ъгъл (с едно изключение – жилище №11). Наблюдаваните на общия план на селището различия в ориентацията и гъстотата на разположение на жилищата, са резултат по всяка вероятност на принадлежността им към близки, но разграничими (макар и трудно) хронологически последователни периоди. Тези наблюдения подкрепят извода, че селището е обитавано сравнително продължителен период от време. Основания за това ни дава наличният подемен материал, основно – керамиката (Обр. 3/16 – 20). Керамичният материал е представен от три, разграничени в технологично отношение групи: на ръка, на леко ръчно колело и на крачно колело. Приблизително 10 % от керамичните фрагменти са от амфори. Те принадлежат на типове XIV по Кузманов (LRA

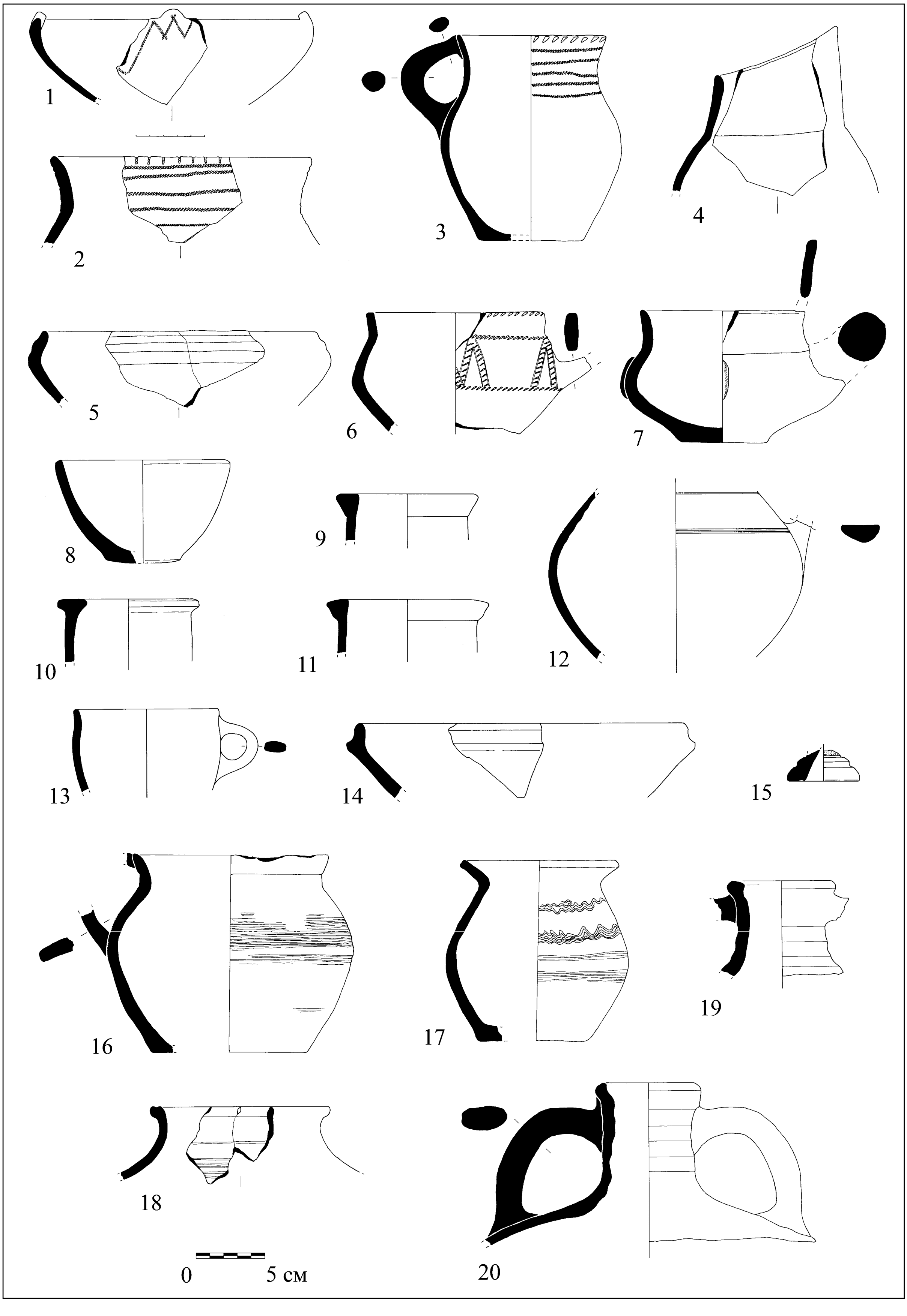
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
19
18
20
0
5 см

Обр. 3. Керамични находки от Обект №27. Ранна бронзова епоха. 3.1 – 4. Ранна желязна епоха. 3.5 – 7. Елинистическа епоха. 3.8 – 15. Ранна средновековна епоха. 3.16 – 20

1/ тип 5 по Hayes); тип 29/ 33 по Hayes; тип 35 по Hayes; тип 36-37 или тип 40-41 по Hayes; тип 1К по Булгаков. Най-общо амфорите намират паралели сред материалите от сигурно датирани депозити за периода VII – IX в., към който имаме всички основания да отнесем и нашето селище.

Теренните наблюдения позволяват да се направи извода, че средновековното селище е било разположено в централните и източни участъци на надзаливната тераса на р. Марица.

Общата статистика на спасителните археологически проучвания, проведени в периода 2005 – 2007 г. в района на ЖП гарата на с. Капитан Андреево, показва, че за трите сезона бяха проучени общо 191 археологически структури от изброените по-горе хронологически периоди. В края на кампания 2007 г. обект №27 беше предаден за строеж.

Литература:

Кузманов 1985: Г. Кузманов. Ранновизантийска керамика от Тракия и Дакия (IV – началото на VII в.) (Разкопки и проучвания 13), София 1985;

Лещаков 2006: К. Лещаков. Бронзовата епоха в Горнотракийската низина. – ГСУ „Св. Климент Охридски“, Исторически факултет, Специалност Археология, 3, 2006, 141 – 216;

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Ямно поле от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. – В: Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2004 г. В. Търново, 2006, 397 – 501;

Hayes 1992: J. W. Hayes. Excavations at Saraçhane in Istanbul, 2, 1992;

Булгаков: В. В. Булгаков. Византийские амфоры IX – XIV вв.: основные типы, цит. по www.Archaeology.kiev.ua/Byzantine/amphorae/classification.

№22. КОМПЛЕКС ОТ ЯМИ В М. СОЛДЖАКА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, МАРИЦА – ИЗТОК

Румяна Георгиева, Красимир Ников, Петя Илиева

Обектът се намира на около 2,5 км западно от бившето с. Овчарци. През 2003 г. той е проучван чрез сондажни археологически разкопки под ръководството на Пламен Караилиев и Мария Камишева[1]. На мястото са открити съоръжение и материали от желязната епоха, както и ограден зид на селско имение от II – III в. След разкопките, при изгребване на хумуса от мини *Марица-Изток*, градежът, както и останалите проучвани контексти, са унищожени.

През 2007 г. по повърхността на оголената площ, която надхвърля 50 дка, бяха регистрирани десетки петна от ями с различна големина. За изследване беше избрано пространство от 1,5 дка, където гъстотата им е значителна. В централната му част се намира легло на каменен зид, който би трябвало да се свърже с оградението, проучвано през 2003 г. По време на разкопките бяха изследвани 26 ями, чиято горна част е отнета при свалянето на хумуса. Няколко от тях се застъпват или са вкопани една в друга (3, 3а; 5; 8, 8 а-б). Ямите имат диаметър при гърлото между 0,80 – 1,45 м, а дълбочината им варира от 0,30 до 1,80 м. Сред тях има цилиндрични, бъчвовидни и с форма на пресечен конус. Пълнежът им включва фрагменти от съдове, животински кости, мазилки, въглени и пепел. В няколко случая мазилки, най-вероятно от пещи, са компактно струпани към гърлата (№ 6, 14) или покриват дъното (№9) на ямите. Сред намерените предмети има глинени прешлени за вретено, части от два хромела, мониста от глина, част от антропоморфна фигурка, мраморни жетони и няколко цели съда, сред които две керамични панички, чаша и кана с висока дръжка. С изключение на три ями (№ 12, 15, 25), които са от началото на късната желязна епоха, всички останали се отнасят към втория период на ранната желязна епоха.

---

[1] Пламен Караилиев, Мария Камишева. Спасителни археологически проучвания на плосък некропол и определяне границите на антично и средновековно селище в комплекс „Марица-Изток“, Раднево – АОР през 2003 г. XLIII национална археологическа конференция. София, 2004, 169 – 170.

№23. ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ КЪСНОЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА И СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ (ОБЕКТ ДВОРА) В ЦЕНТЪРА НА БИВШЕТО С. ГЛЕДАЧЕВО, ОБЩИНА РАДНЕВО

Милена Тонкова, Пламен Караилиев

Археологическите проучвания на обект *Двора* бяха извършени в периода 13.10 – 16.11.2007 г. от екип в състав: ст. н. с. д-р Милена Тонкова (НАИМ – БАН), Пламен Караилиев (АМ – Раднево), инж. Никола Тонков (НАИМ – БАН), Явор Иванов, Даниела Димчева, Росица Йоргова – художник и реставраторите Стефка Динева и Маргарита Богданова от АМ – Раднево.

Проучванията бяха отново съсредоточени в участъци, намиращи се непосредствено до реката: секторите I и II Запад. По време на проучванията бяха проучени 24 ями, принадлежащи на западната периферия на ямното светилище, както и структури с голяма концентрация от средновековната епоха – гробове, землянки, ями.

В **Сектор I Запад** бяха проучени шест ями. В една от тях беше открито струпване на керамични фрагменти и кости. Прави впечатление ситуация от амфорно дъно и челюсти на животно, разположени от двете му страни и намиращ се в близост друг животински череп.

В **Сектор II Запад** бяха проучени 18 ями от V – IV в. пр. Хр. Те са най-често с разширяващи се към дъното стени и пълнеж от сиво-черна пръст с находки. Най-информативни са следните ситуации. За пръв път, в яма от светилището бяха открити множество фрагменти от червенофигурен камбановиден кратер, с лавров венец върху устието и мъжка глава в профил с бръшлянов венец. Наличието на атическа керамика ни дава основание да свържем светилището при Гледачево, наред и с други характеристики, с богатите ямни комплекси от долината на Марица, от типа на тези при Малко

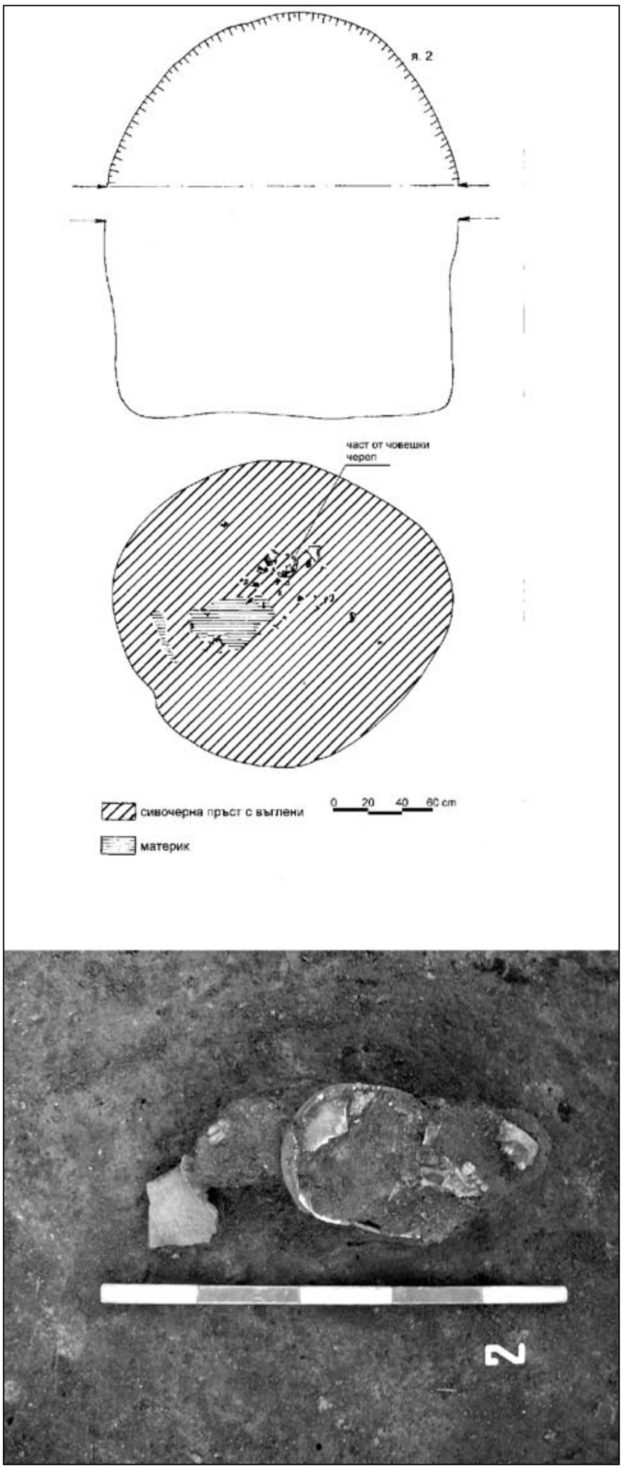

Обр. 1. Яма 2/Л.2 с човешки череп

Търново, Ябълково, Любимец и др. В друга яма, върху самото дъно беше открит цял съд, правен на ръка. Интерес представлява и друг комплекс с цял животински скелет в керамично струпване на дъното на яма. В съседна яма в керамично струпване беше открит фрагмент от главнярник с врязана геометрична украса.

От особен интерес е яма 2/Л2 с открит в нея човешки череп (Обр. 1). Тя е цилиндрична, с диаметър 1,95 и дълбочина 1,70 м, и изключително богата на археологически материали. На дъното, в центъра на ямата има струпване от керамични фрагменти от съдове (някои от които горели), животински кости и голям къс изпечена глина. Фрагменти от паница са поставени в два противоположни участъка на ямата. Струпването е покрито с пласт от пръст, силно примесена с пепел и въглени, дребни фрагменти от глини и керамични фрагменти, прешлен за вретено, глинен миниатюрен предмет с врязана украса, керамични жетони, бронзова халка. В него беше открит човешки череп на юноша (Обр.1). Пълнежът, в горната част на ямата, се състои от рохка черна пръст с въглени и дребни фрагменти от глини. Фрагментите, открити в ямата са от трапезни съдове, със сив цвят, фрагмент от чернофирнисов съд, от транспортни амфори, от съдове правени на ръка, с украса от релефни ленти и езичести дръжки (Обр. 2).

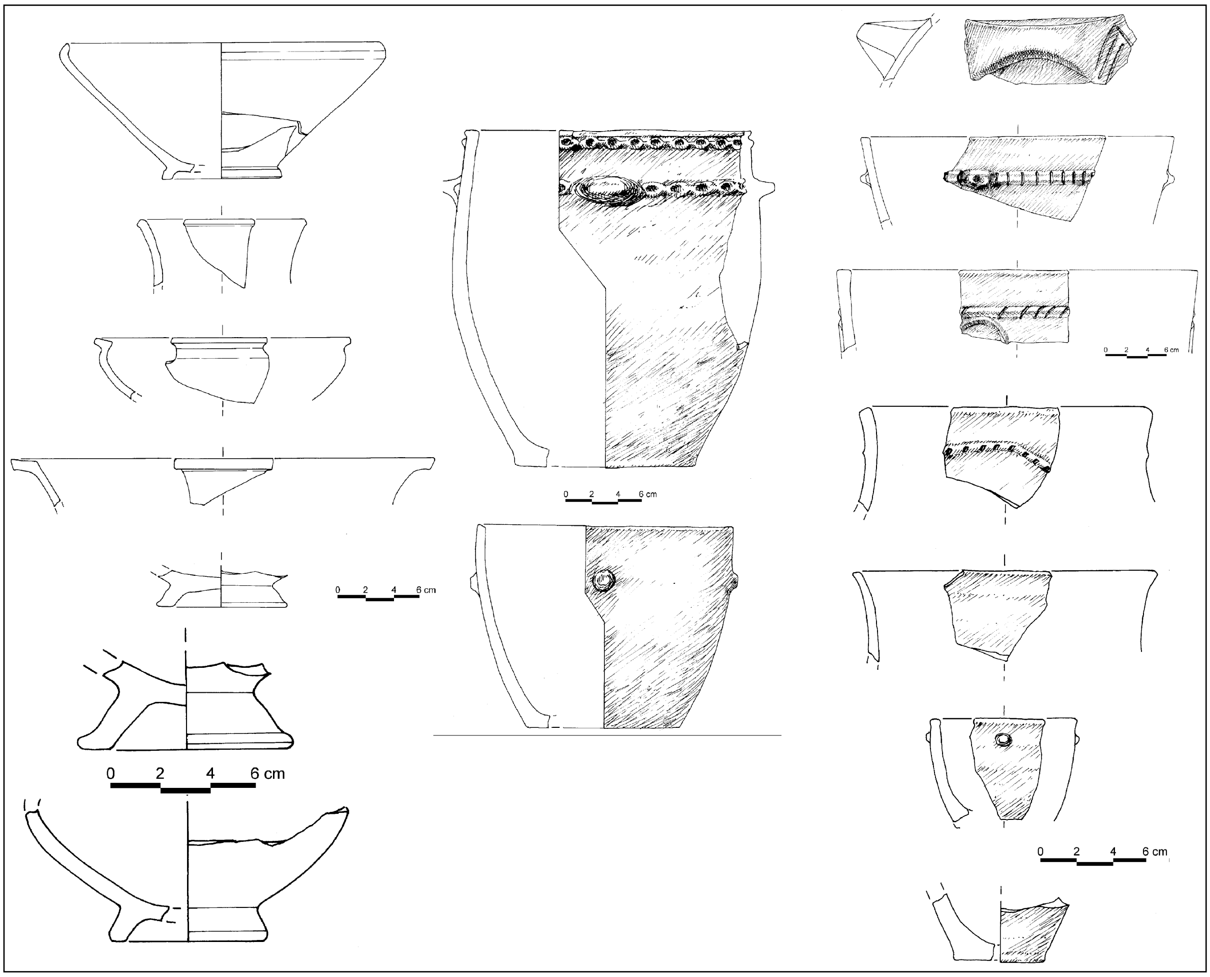

Обр. 2. Съдове от Яма 2/Л. 2

Откриването на отделен череп в ямата е следа от човешко жертвоприношение, от тип, който се среща за пръв път в ямното светилище при Гледачево. Досега бяха откривани цели скелети или части от тялото. Този тип частично човешко жертвоприношение е документирано и в намиращото се наблизо ямно светилище при с. Полски Градец, Радневско, както и в едно от най-големите ямни светилища от долината на Марица – при с. Малко Търново, Чирпанско.

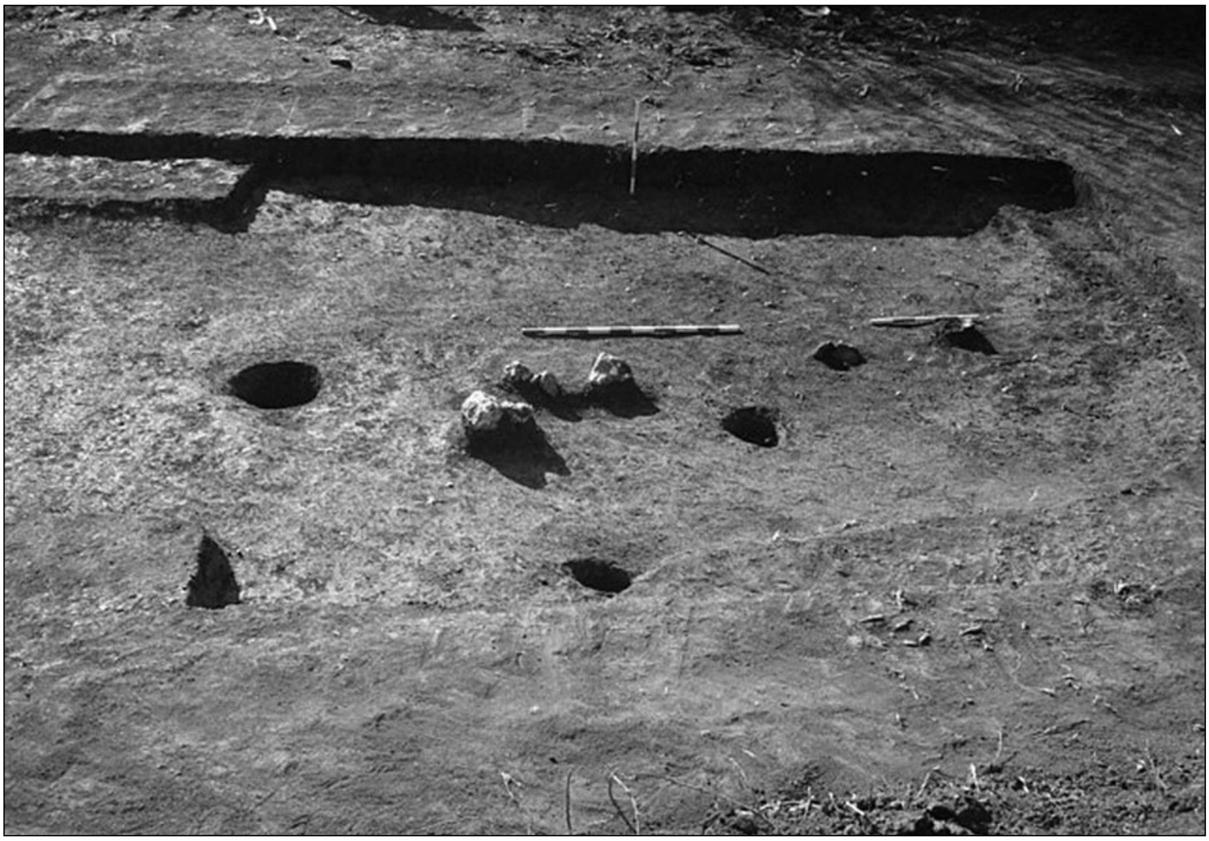

Обр. 3. Средновековно жилище

През изминалия сезон, продължи проучването на средновековното селище и некропол в с. Гледачево. Проучени бяха два гроба от некропола. Погребалният ритуал е християнски, без гробни дарове, извършен според изискванията на религиозния канон. Скелетите са вкопани между 0,20 – 0,30 м от повърхността на съвременния терен и в резултат на дългогодишната обработка на почвата състоянието на костния материал не е добро.

Бяха напълно или частично проучени девет постройки – осем жилищни (Обр. 3) и една със стопански характер. Всички те са вкопани в материков терен на дълбочина от 0,70 м до 1,10 м от сегашното ниво. Общият брой на проучените до сега жилища, заедно с тези от предходния период, са дванадесет. По повърхността на терена има индикации и за други археологически структури от средновековната епоха, чието проучване предстои. Въз основа на подемния материал, главно фрагментирана керамика, некрополът и жилищата могат да бъдат датирани в границите на втората половина на X – края на XII в.

Литература:

Tonkova 1997: M. Tonkova. Un champ de fosses rituelles des Ve-IVe s.av. J.-C. près de Gledacevo, Bulgarie du Sud. – In: „The Thracian World at the Crossroads of Civilisations“ I, Proceedings of the Seventh International Congres of Thracology (Constanta – Mangalia – Tulcea, 1996). Bucarest, 1997, 592 – 611.

Tonkova, Savatinov 2001: M. Tonkova, S. Savatinov. Thracian Culture of the Late Iron Age – In: „Maritsa-Iztok“, Archaeological Research, 2001, vol. V, 95 – 127

Tonkova 2003: M. Tonkova. **Late Iron Age Pit-Sanctuaries in Thrace:** The contribution of the studies at Gledacevo. – Thracia XV, 2003, 478 – 504.

Тонкова 2005: М. Тонкова. Проблемът за човешкото жертвоприношение в Тракия. – В: Г. Китов, Д. Димитрова (ред.). Земите на България – люлка на тракийската култура, т. II, София, 2005, 67 – 73.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ ЯМНО СВЕТИЛИЩЕ ОТ V – НАЧАЛОТО НА III В. ПР. ХР. В М. КАРАБЮЛЮК ПРИ С. ЯБЪЛКОВО (ОБЕКТ 9, КМ 222.050 – 223.570 ПО ОВОС НА ЖП ЛИНИЯТА ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД)

Милена Тонкова, Ивайло Караджинов

През 2007 г. продължиха археологическите проучвания на ямното светилище от късножелязната епоха в м. Карабюлюк, при с. Ябълково. Екипът, проучващ останките от късножелязната епоха, беше следният: ръководител ст. н. с. д-р Милена Тонкова, зам. ръководител Ивайло Караджинов, докторант, инж. Никола Тонков – геофизик, д-р Лазар Нинов – палеозолог, всички от НАИМ – БАН, Росица Йоргова – художник от АМ – Раднево, Даниела Димчева, студент в НБУ и Адриана Божкова и Добрина Харбалиева – студенти от катедра *Археология* при СУ „Св. Климент Охридски“. Проучването беше извършено в период от 30 дни, с 25 работника от с. Крум и с. Ябълково. Финансирането е осигурено по договор между НАИМ и БДЖ.

През 2007 г. разкопките бяха съсредоточени отново в централната, най-издигната част (могилата Карабюлюк), на сервитутната зона. Целта беше да се проучат културните напластявания в ивицата квадрати J35 – J45, в най-южната част на сервитута. Тук задачите бяха две: да се отнеме хумусът и културните пластове в непроучените квадрати, както и да се проучат негативните комплекси, регистрирани през 2006 г. Бяха документирани 10 нарушени ями, с материали от късножелязната епоха. Трябва да се отбележи, че поради голямата концентрация на каменни къщи, вкопани помещения и домакински ями от средновековната епоха, в същата зона, голяма част от съоръженията от късножелязната епоха, са били унищожени. Затова, най-често материалите от късножелязната епоха, макар и многобройни в културните пластове, не могат да се свържат с определени структури.

В североизточната част на могилата Карабюлюк, в кв. H42 – H44, беше проучен голям участък с напластявания от късножелязната епоха. Тук структури не бяха открити. Затова концентрацията, на материали от късножелязната епоха, намери обяснение в естествената денивелация на терена в този участък и преотлагането на материали в резултат от нея.

В югозападната част на могилата Карабюлюк, в кв. I 33, беше проучена яма, с дълбочина 1 м, от неолитната епоха, в която бяха открити два цели съда и кварцова топка. Други две неолитни ями, запълнени с мазилки, бяха документирани в централната част на обекта. Те бяха проучени по-късно от екипа на доц. Кр. Лещаков.

Обр. 1. Проучване в южната част на сервитутната зона

Обр. 2. Ров в кв. H24

Продължи проучването в западната част на светилището, в кв. H24. В този участък, през 2004 г., беше открито съкровище от 8 монети на Филип II и Александър III, а през 2006 г. – още 3 монети от същата колективна находка. Съкровището, вероятно е било положено в култов ров, чиито следи бяха установени на терена в кв. H24 през 2006 г. Това предположение се потвърди от проучванията през 2007 г. чрез направения профил, в западната част на квадрати H24 и I24, в който ясно се очертава профил на ров с посока югоизток – северозапад.

Сред откритите археологически находки, с най-голямо значение, са части от гръцки амфори и един тасоски амфорен печат от края на IV в. пр. Хр. Той отново потвърждава резултатите от 2006 г. относно посещаването на светилището и през ранноелинистическата епоха.

Обр. 3. Тасоски амфорен печат

Проучванията през 2007 г. допълват картината на структурите в северната периферия на ямното светилище, в м. Карабюлюк. Ритуалните ями са разположени върху високата заравнена част на могилата Карабюлюк, наблюдава се групирането им в комплекси на терена, в западната част на светилището е имало култов ров. Установената, през предишните сезони, хронология на светилището остава непроменена: според откритите находки, функционирането му започва през втората половина на V в. пр. Хр. и продължава до края на IV или началото на III в. пр. Хр. Проучването показа, че ямите в централната издигната част на обекта са свързани, както с ранния период на посещаване на светилището през класическата епоха, така и с ранноелинистическата епоха, докато участъкът с култовия ров в западната му част принадлежи по-скоро само на финала на неговото съществуване през ранноелинистическата епоха. Хипотезата, че съществуването на светилището е свързано с интензивното използване през повече от два века на път през реката, свързващ Родопската област със земите около Чирпанските възвишения, също намери нови потвърждения.

Поради голямата площ на сервитутната зона и наличието на указания за възможни непроучени структури (напр. продължението на рова), обектът беше освободен за строителни дейности с клауза за провеждане на задължителен надзор от археолози по време на тяхното извършване.

Литература:

Тонкова 2006: М. Тонкова. Тракийско ямно светилище от втората половина на V-началото на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково, Димитровградско. – В: В. Николов, Г. Нехризов, Ю. Цветкова (ред.). Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив-Свиленград през 2004 г., Велико Търново 2006, 205 – 233.

№25. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧНО СВЕТИЛИЩЕ“ В М. ГРАДИЩЕТО, С БАЙКАЛСКО, ОБЩИНА РАДОМИР

Марлена Кръстева

Местността Градището се намира непосредствено до пътя София – Кюстендил, на 1 км южно от село Байкалско, на брега на Чокльово блато. Блатото е защитена екотеритория и представлява едно от най-големите находища на торф в България.

Обектът е известен отдавна в науката, заема територия от около 1,6 дка. Не са правени археологически проучвания. Същевременно, обектът е известен отдавна и на иманярите.

В момента обектът е подложен на изключително интензивно иманярско разбиване. Почти няма място, което да не е разкопано. Обърнат и зарит е дори постаментът на триангулачната точка. При земераздаването от недоглеждане теренът е върнат като земеделска земя и местната кооперация извършва целенасочена оран, с цел „проучване“ на обекта, въпреки че от 1971 г. е обявен за паметник на културата с местно значение. Под претекст, че правят отводнителен канал, Градището е пресечено.

Беше извършено геодезическо заснемане на обекта. Със студенти от НБУ започна работа на площ 25 м^2. в мястото, където иманярите бяха разкрили стена. Тя беше проследена по дължина 2,30 м. Стената е с посока ЮИ – СЗ. Запазени са два реда камъни със спойка от хоросан. Максималната височина в настоящия момент е 0,30 м. На 0,40 м южно от нея се откри деструкция от ломени камъни с размери 1 х 1 м. Намерени бяха множество фрагменти от битова керамика на колело от II – IV в.

№26. СОНДАЖНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №14, ЛОТ 3 ПО АМ ТРАКИЯ, КМ 265+500 – 266+000, В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КЕРМЕН, ОБЩИНА СЛИВЕН

Красимир Ников, Даниела Стоянова, Андрей Стоицов

Сондажното проучване на обект №14 се проведе в периода 18.10 – 21.11.2007 г. и имаше за цел да установи характера и хронологическата принадлежност на предполагаемите структури, индикирани от откривания по повърхността керамичен материал. Теренът, върху който е разположен той, отстои на около 2 км източно от гр. Кермен и представлява преход от подножието на южно разположения хълм към дъното на съвременно междуридово понижение, което в момента попада в обработваеми площи. Чрез сондажи (42 на брой), с размери 10 х 1 м, беше покрита цялата площ в границите на застрашения участък (дължина 500 м и средна ширина около 40 м), а проучената площ е приблизително 550 м^2.

По протежение на целия сервитут е регистрирана сходна стратиграфска картина:

След орница (с дебелина до 0,40 м), в която се откриват следи от антропогенна дейност от различни епохи – главно фрагментирани керамични съдове, кремъчни артефакти и късове мазилки (бронзова епоха, късножелязна епоха и средновековие) следва пласт (до 0,60 – 0,65 м) със сивочерен цвят и рохка структура, в който присъстват фрагменти от съдове от бронзовата и късната желязна епохи. До дълбочина 0,70-0,80 м пръстта изсветлява до светлобежава (със засилено присъствие на мицел). Тук се откриват главно фрагменти от съдове, от късната желязна и бронзовата епохи. Непосредствено под този пласт започва глинеста светлобежава материкова основа, в която са вкопани и по-голямата част от регистрираните структури.

СТРУКТУРИ:

Бронзова епоха.

Сондажите, в които се откриват материали от бронзовата епоха (керамични фрагменти, мазилки, кремъчни артефакти), се разполагат главно в западната част на сервитута. Това предполага, че съществуват и други структури, освен частично регистрираното в сондаж №11 (на дълбочина 0,80 м) вкопаване с овална форма (Обр. 1). Последното има размери С – Ю 3,80 х И – З 3,10 м и продължава на изток, в непроучения участък. Откритите археологически материали по неговата повърхност – фрагментирани съдове, животински кости, кремъчни артефакти, както и късове мазилка, позволяват структурата да се определи като жилище. Изясняването на цялостния ѝ план ще бъде извършено през следващия сезон.

Обр. 1. Обект №14. Сондаж №11. Структура от бронзовата епоха

Късна желязна епоха.

Материалите от късната желязна епоха са с най-висока концентрация в сондажите, ситуирани в централната и източната част на сервитута. Структурите от тази епоха преобладават, като характерът на някои от тях предстои да бъде изяснен.

Сондаж №17. На дълбочина 0,55 м са локализирани части от две вкопавания с приблизително овална форма, отстоящи едно от друго на 1 м, с ширина съответно С – Ю 3 м (южно) и 4,50 м (северно). По повърхността им се откриват късове отухлена глина и фрагменти от съдове работени на ръка, чернофирнисова керамика и амфорна тара.

Сходна структура е регистрирана и в отстоящия на 10 м западно **сондаж №36**, на дълбочина 0,60 м**.** Поради ограничената площ е трудно да се определи дали последната структура е част от тази в сондаж №17.

Сондажи № 24 и 29 (източна част на сервитута). На дълбочина 0,80 м са регистрирани две негативни структури – ровове (Обр. 2). В план те имат правилна лентовидна форма и ширина 1,90 м и 1,50 м. Разположени са концентрично един спрямо друг и вероятно затварят окръжност или елипса. Регистрираната дълбочина на вътрешния (по-широк) е 0,60 м. Пълнежът се състои от сбита черна пръст, примесена с единични фрагменти от съдове и средни по размери камъни.

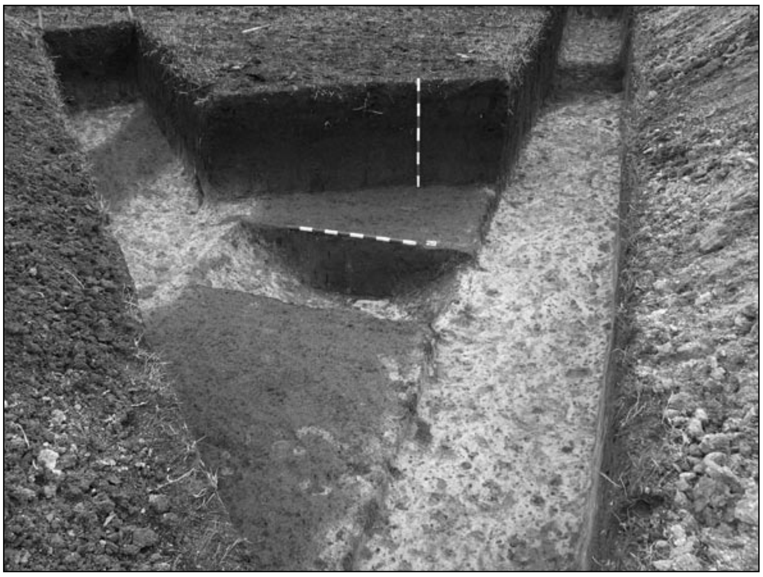

Обр. 2. Обект №14. Сондажи №24, 29. Негативни структури (ровове) от късната желязна епоха

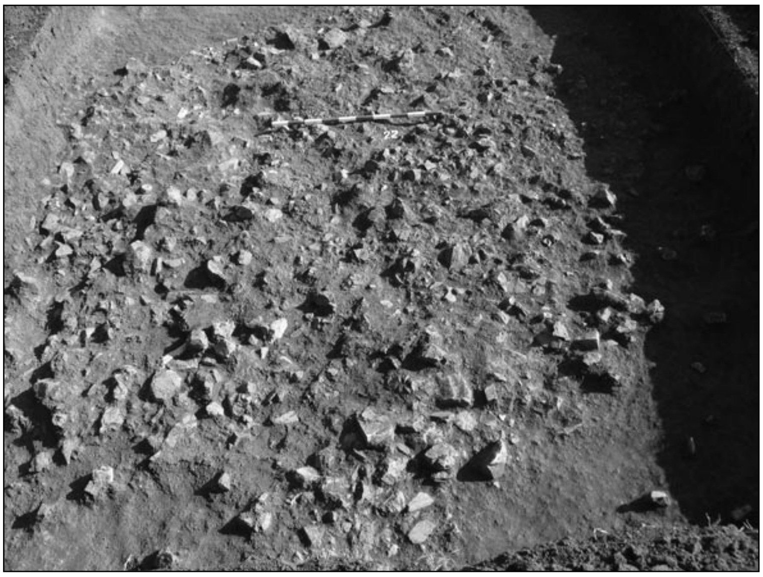

Обр. 3. Обект №14. Сондаж №22. Средновековна структура

Сондажи № 21 и 38 (централна част на сервитута). На дълбочина 1 м в тях са регистрирани по една яма, които съдейки по стратиграфската позиция, най-вероятно, следва да се отнесат към късната желязна епоха. В профил първата от тях (сондаж №21) има близка до полусфера форма и дълбочина 0,65 м. Пълнежът ѝ се състои от светлобежава пръст, примесена с черни включения.

Сондаж №30. На дълбочина 0,90 м е регистрирана част от негативна структура с правоъгълна форма и размери: ЮЗ – СИ 2,10 м и СЗ – ЮИ 2,40 м. На повърхността ѝ са открити фрагменти от съдове, работени на колело (КЖЕ), както и един голям плосък камък. До нейния югоизточен ъгъл е долепена яма с кръгла форма и диаметър 1,20 м.

Късна античност.

Сондаж №30. В Северната част на сондажа, на дълбочина 1 м е регистриран и проучен гроб. Гробната яма има правоъгълна форма и размери С – Ю 1,18 х И – З 2,15 м. В нея са разчистени два детски скелета (З – И) в анатомичен порядък на костите (в лошо състояние). Като дар в югозападния ъгъл е положено малко гърне.

Средновековие.

Сондаж №22 (източна част на сервитута). На дълбочина 0,40 м е разчистено каменно струпване от дребни и средни по размери камъни. То принадлежи на разрушения каменен цокъл на жилище или стопанско помещение с правоъгълна форма (Обр. 3). Ориентирано е СЗ – ЮИ и има размери: 3,60 м (СЗ – ЮИ) х 3,40 м (СИ – ЮЗ). Сред камъните се откриват фрагменти от съдове, животински кости, фрагменти от строителна керамика и дребни по размери мазилки. На базата на керамичния материал, структурата може да се отнесе в X в.

Сондаж №32 (централна част на сервитута). На дълбочина 0,35 м, в североизточната част е разчистено струпване от керамични фрагменти, животински кости и късове шлака, с размери ЮЗ – СИ 1,20 м. Структурата може да се определи като яма.

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. ПЯСЪЦИТЕ ПРИ С. ЗНАМЕНОСЕЦ, ОБЩИНА РАДНЕВО

Красимир Ников

Обектът е разположен върху първата незаливна тераса на десния бряг на р. Сазлийка и отстои на около 2 км западно от с. Знаменосец. В централната част през 80-те години е направен изкоп за добиване на инертни материали, с неправилна овална форма и приблизителна площ от около 5 дка. По западния, южния и северния склонове ясно се проследява сиво-черен културен пласт с приблизителна дебелина 1,00-1,20 м, под който следва светлокафяв глинест материк.

За изясняване характера на обекта и с оглед минималното нарушаване на културните напластявания, по западната граница на изкопа, беше изсечен профил с ориентация С-Ю и дължина 5,40 м.

След чимов пласт (0,10 – 0,15 м), следва пласт с дебелина от около 0,55 м. Той е сиво-кафяв на цвят, сбит по структура и примесен с дребни камъни и малки по размери (често разпрашени) мазилки. Непосредствено под него е разположена черна сбита пръст, с дебелина от около 0,40-0,45 м. В нея се открива и най-високата концентрация на керамични фрагменти и късове мазилки, част, от които лежат в ясно изразено хоризонтално ниво и се отнасят към късния халколит. Непосредствено над материка следва пласт, с дебелина от около 0,25 м, от тъмносива пръст, примесена с дребни камъни. На 0,70 м южно от северния край е регистрирано вкопаване (яма) с материали от същата епоха, а в южния край на профила нарушение, запълнено с черна пръст, мазилки и фрагменти от строителна и битова керамика, които го датират в късната античност.

За изясняване характера на структурата, на която принадлежи най-голямата концентрация от керамични фрагменти, до профила (от изток) беше заложен сондаж в посока север – юг и размери 5 м (С – Ю) х 1,10 м (И – З). На дълбочина 0,80 м беше достигнато, регистрираното в профила ниво. Фрагментите от съдове са разположени в ивица с ширина от около 0,40 – 0,50 м (И – З) и дължина 3,80 м (С – Ю). По-голямата част от тях лежат хоризонтално и образуват „керамичен килим“. Между тях се откриват кремъчни артефакти, дребни въглени и късове мазилки (Обр. 2). Регистрираната структура може да се интерпретира като наземно жилище, по-голямата (западна) част от което е унищожена вследствие на добиването на инертни материали и ерозионните процеси. Западно от него, в материка, са запазени дъната на 3 вкопавания (ями ?), чийто характер и връзка с „керамичния килим“ са неясни.

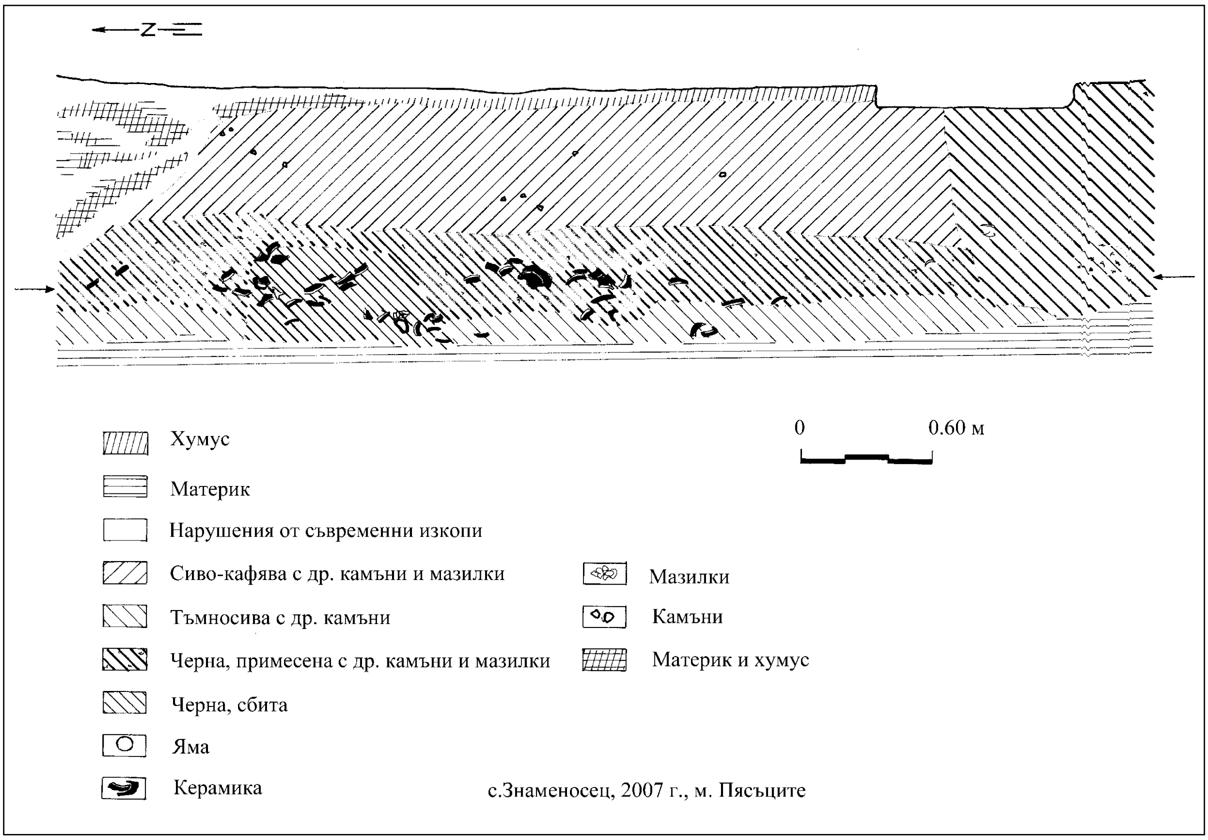
Z
Хумус
Материк
Нарушения от съвременни изкопи
Сиво-кафява с др. камъни и мазилки
Тъмносива с др. камъни
Черна, примесена с др. камъни и мазилки
Черна, сбита
Яма
Керамика
Мазилки
Камъни
Материк и хумус
0
0.60 м
с.Знаменосец, 2007 г., м. Пясъците

Обр. 1. С. Знаменосец, м. Пясъците. Профил

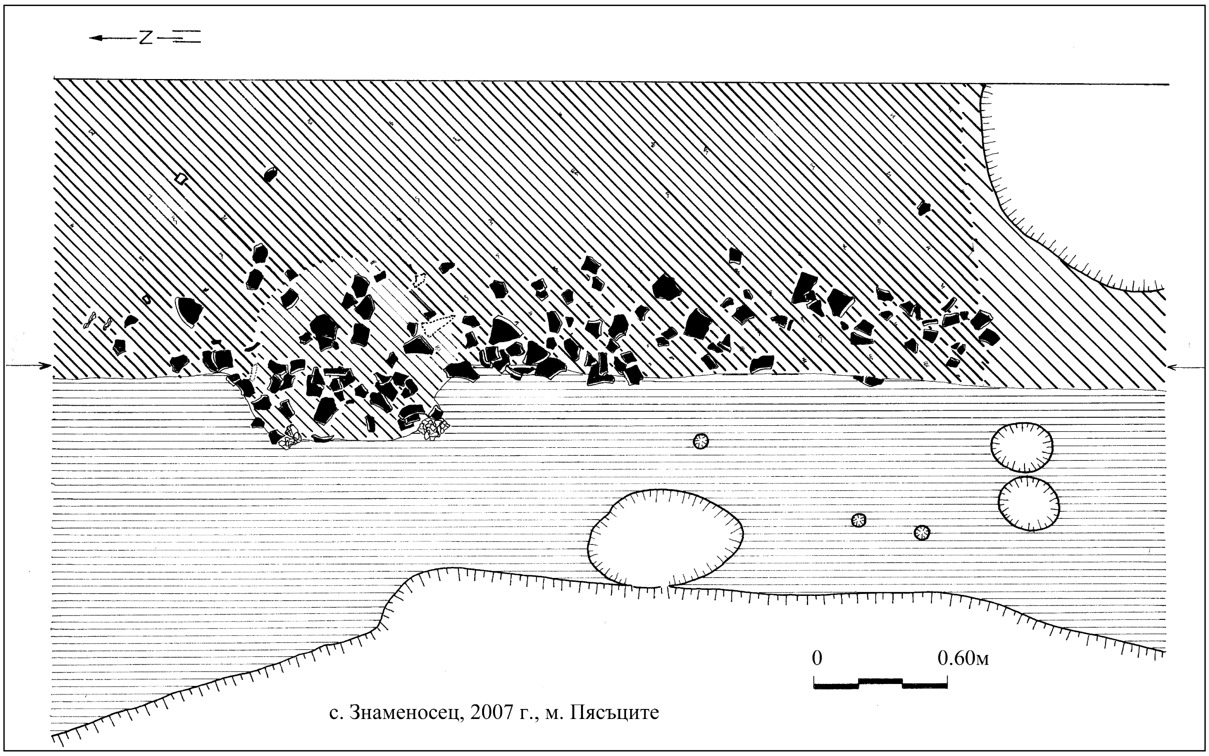
Z
0
0.60м
с. Знаменосец, 2007 г., м. Пясъците

Обр. 2. С. Знаменосец, м. Пясъците. „Керамичен килим“

В югоизточния ъгъл на сондажа беше проучена частично яма, която според откритите в нея материали се отнася към късната античност. Тя е вкопана в посоченото по-горе нарушение от същата епоха.

Имайки предвид откритите археологически материали (Обр. 3), както и регистрирания културен пласт по границите на изкопа, може да се предположи, че проучената структура принадлежи на открито селище от късния халколит, (вероятно с един строителен хоризонт), което заема значителна площ от първата незаливна тераса на десния бряг на река Сазлийка. Следите от обитаване, които принадлежат на късната античност, нямат компактен характер и вероятно са свързани с разположената западно от местността крепост.

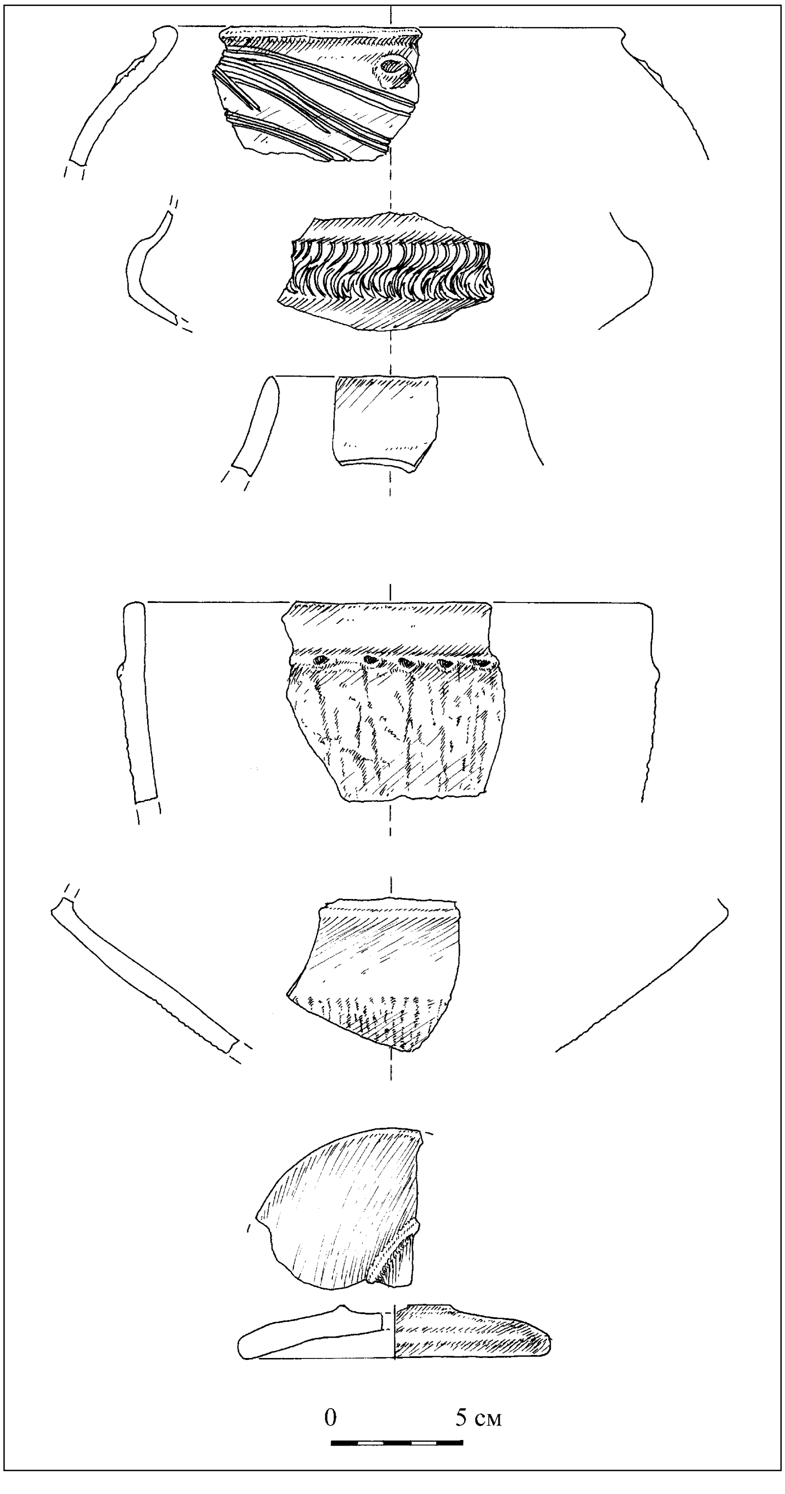

Обр. 3. С. Знаменосец, м. Пясъците. Керамика

№28. СЕЛИЩЕ ОТ КЪСНАТА БРОНЗОВА И РАННАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА В М. КУШ КАЯ, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ВЪЛЧЕ ПОЛЕ, ОБЩНА ЛЮБИМЕЦ

Христо Попов, Станислав Илиев

През 2007 г. за трети пореден сезон продължиха редовните археологически разкопки на обект Куш Кая в землището на с. Вълче поле. Основната работа през кампанията беше съсредоточена в Сектори I и II.

В Сектор II, направеният контролен сондаж през 2006 г. показа, че в кв. В3 е налична добре изразена, ясна стратиграфия от пластове, свързани с обитаването на терена през късната бронзова епоха, през двете фази на ранната желязна епоха и през периода на късния Принципат. Нивелираният терен е бил преизползван многократно, като в дълбочина се откриват останки от редица жилищни и стопански съоръжения, отнасящи се към изброените по-горе периоди. Паралелно с работата в кв. В3 протече и проучването в съседните квадрати А3, В2, С2, С3. След пласта от римската епоха следва хомогенен, значителен по своята дебелина пласт от втората фаза на ранната желязна епоха (VIII–VII в. пр. Хр.). Той се проследява във всички квадрати на сектора и се развива южно от цокъл от големи, необработени камъни и скални късове, преминаващ от СЗ на ЮИ напречно през кв. В2, С2, С3. Северно от цокъла пластът е значително по-тънък, стъпва на много места върху основния терен и интензитетът на находките в него е много по-нисък. Керамиката е представена от голяма част от известните за периода форми на кухненски и трапезни съдове. Липсва керамика, изработена на колело. Много от фрагментите са богато украсени, основно с щамповани орнаменти (концентрични кръгчета, S-ове, псевдошнур и пр.) в различни комбинации. Пластът е свързан с глинобитното подово ниво, регистрирано в кв. С2 и С3. В кв. С3 беше направен разрез и на по-добре запазеното от двете огнища, регистрирани през изминалата кампания. Огнището е с овална форма, диаметър до 0,85 – 0,90 м и дебелина на отухляването до 0,10 – 0,14 м. В този участък бяха открити значителен брой цели и фрагментирани глинени печати за украса на керамика (до този момент общо 15 за трите проведени кампании). Локализирането им на сравнително малка площ от около 25 – 30 м^2. свидетелства в подкрепа на хипотезата, че на това място се е намирала работилница, към чийто работен инвентар те са принадлежали.

Откриваните върху глинобитното подово ниво дупки от колове (като диаметър по-скоро от носещи греди: 0,15 – 0,20 м) предполагат, че на това място са съществували навеси или други леки постройки. Наблюденията в кв. В2, С2, както и в Сондаж 4 показват, че каменни цокли от големи, необработени камъни са били оформяни по склона над изкуствено нивелираните участъци. Под тях, върху оформените площадки, са били издигани по-скоро леки конструкции. По такъв начин последните са били предпазвани от ерозионни процеси.

В дълбочина под глинобитното ниво на места се откриват разсипи от зидове, градени от дребни до средно големи камъни, със спойка от кал. Ориентацията им (ЮЗ – СИ) е коренно противоположна на структурите, свързани с втората фаза на РЖЕ и с тези от КБЕ. Става въпрос за части от две, паралелно преминаващи една спрямо друга стени (на разстояние около 3,8-4 м една от друга). В кв. В3, южно от участъка, оставащ между двете стени се открива и разсип от дребни камъни, за който може да се предположи, че е принадлежал на ЮЗ стена на жилището. Под северното ребро на кв. В3, в профила се разкри периферията на огнище, което остава във вътрешното пространство между стените.

Керамичният материал, макар и принадлежащ на периода на ранната желязна епоха, показва съществени различия в сравнение с по-горните пластове. Богатата щампована украса изчезва. Малкото качествена трапезната керамика е украсена с канелюри, излъскване и рядко с набождане.

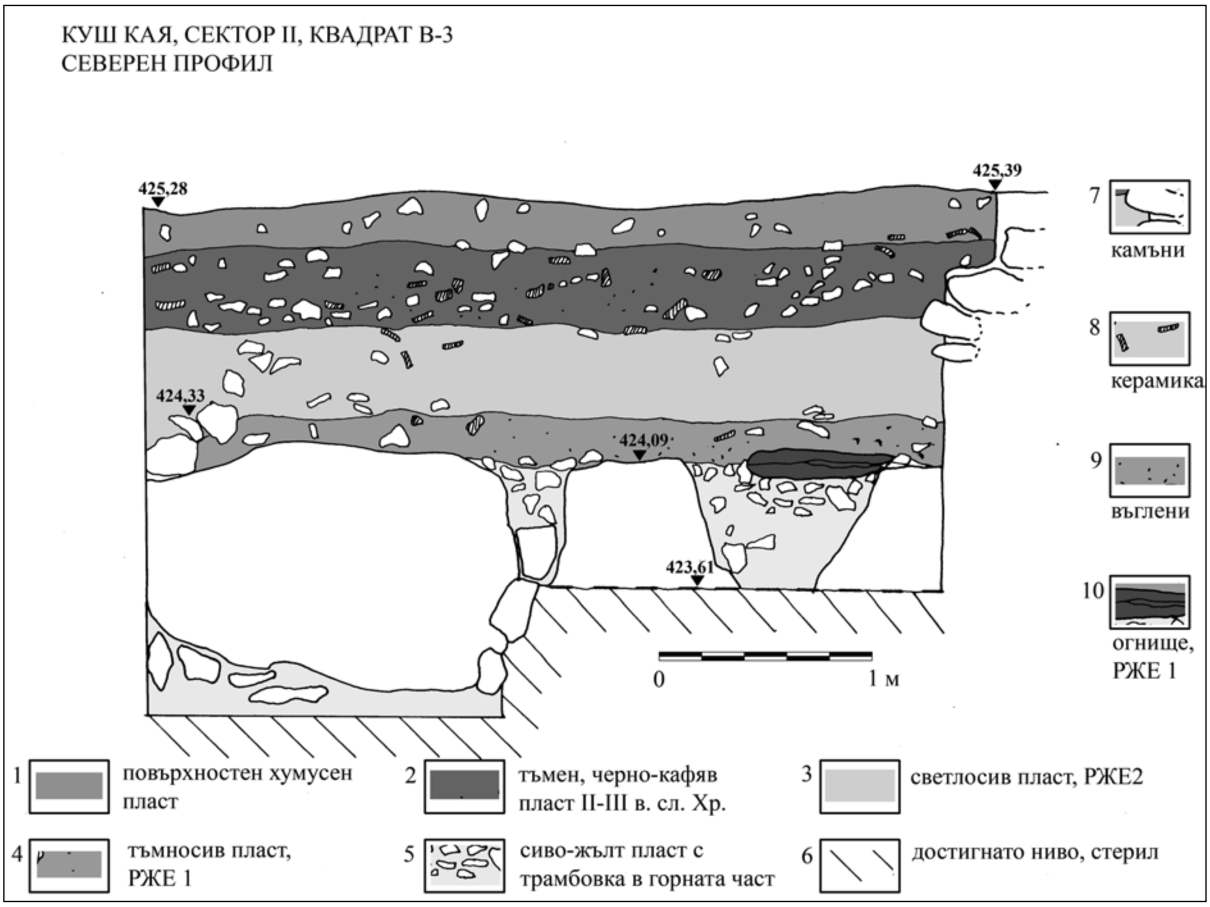
КУШ КАЯ, СЕКТОР II, КВАДРАТ В-3
СЕВЕРЕН ПРОФИЛ
425,28
425,39
424,33
424,09
423,61
0
1 м
7 камъни
8 керамика
9 въглени
10 огнище, РЖЕ 1
1 повърхностен хумусен пласт
2 тъмен, черно-кафяв пласт II-III в. сл. Хр.
3 светлосив пласт, РЖЕ2
4 тъмносив пласт, РЖЕ 1
5 сиво-жълт пласт с трамбовка в горната част
6 достигнато ниво, стерил

Обр. 1. Сектор II. Стратиграфски разрез в северната част на кв. В3

Различията по отношение на структури, масов керамичен материал и движими находки позволяват да се изкаже твърдението, че в тази част от Сектор II се разкриват пластове, свързани с обитаване през ранните фази на РЖЕ. Сред находките, свързани с тези контексти следва да бъдат споменати един фрагментиран леярски калъп, части от кремъчни и каменни сечива, едно триръбо, костено, метателно копие и др. Ако се съди по запазената част на калъпа и се отчетат характерните форми на метални сечива от епохата, може да се предположи, че той е служел за отливане на кръстовидни брадви.

Сектор II на този етап е единственият, при който са представени във вертикална последователност всички, регистрирани до този момент на Куш Кая хронологически периоди. Това беше доказано и при разкриването и

Обр. 2. Сектор II. Общ поглед към части от къснобронзово жилище №4

проучването на късноброзово жилище №4 (от общата номенклатура на обекта), разположено в кв. А3, В3 и част от В4.

Жилището има правоъгълна форма с размери 6,4 х 3,8 м. Ориентирано е З-И с отклонение от около 20° на СИ. Имало е две помещения, като в западното е било разположено огнище, направено върху намираща се на това място малка скала. При построяването на самото жилище максимално са били използвани даденостите на терена. От З и ЮЗ като части от стените са използвани паднали на това място скали, оформящи естествена ниша. Субструкцията на северната стена е изградена от дребни ломени камъни, със спойка от кал. Във височина вероятно конструкцията е била по-лека. Южната стена е по-солидна, тъй като е разположена по склона и е поемала основната тежест. От инвентара на жилището бяха открити два хромела (в западното помещение), фрагментирана глинена лъжица, кремъчни стъргалки, прешлени и др. Керамичният материал може да бъде отнесен към последните фази на КБЕ.

Други важни наблюдения за обитаването на обекта през този период бяха направени в Сектор I, в който проучванията се съсредоточиха в кв. А2, А3, В3, С3. В последните два бяха проучени запазени части от друго жилище (късноброзово жилище №3). То е горяло. Подовите части и запазените субструкции на стените се откриват под сив, пепелив пласт с голямо количество фрагментирани мазилки със следи от плет и пръти с диаметър до 0,08 – 0,10 м. След като животът в сградата е прекъснал, на един по-късен етап, паднали скали от масива на Куш Кая са разрушили значително северните и северозападните части на постройката. Част от запазените субструкции се откриват политнали на една страна или напълно разсипани, вследствие на удара, който са понесли. В по-добро състояния бяха открити южните и югоизточните части на жилището. Приблизителните му размери (при сегашното ниво на проучване и отчитане на разсипите на страничните стени) са около 6,20 х 3,50 м. То е ориентирано с дългата си ос З – И с отклонение от около 15° на СЗ. Както и жилище №4 (в Сектор II) и това е двуделно. Огнището е било разположено в И помещение. В западното беше открит фрагментиран хромел.

От особено значение са резултатите, постигнати при проучването на южната стена на жилището. Въз основа на тях може да бъде реконструиран напълно начинът на градеж и материалите, които са били използвани.

В основата на стената са били поставени средно големи, ломени камъни. От външната страна като каменен цокъл е имало линейно подредени, по-големи камъни, запазени на места в два реда, с височина до 0,35 – 0,40 м. Между вътрешните камъни, надлъжно по зида през 0,30 – 0,40 м са били набити колове с диаметър 0,06-0,08 м. Пространството между тях е било свързано с плет, а стената измазана с глина. Термичният процес от горенето е позволил да се запазят част от глинените мазилки. Диаметърът на коловете, откривани по отпечатъците върху някои от тях, напълно отговаря на диаметъра на коловете от стената.

В заключителните фази на кампанията, под ръководството на д-р Петя Пенкова от НАИМ, беше укрепена и вдигната част от елипсовидното огнище на жилище № 1. Огнището е било изградено върху подложка от ломени камъни. Върху тях е нанесен глинен пласт и оформен като елипса с добре изразен ръб.

С цел изясняване на вътрешната организация на селището и сравняване на стратиграфските наслагвания в различните му участъци, беше предприето разширяване на проучваната площ в източна посока. На 35 м източно от Сектор I бяха заложени два нови сондажа (№ 4 и 5). В сондаж №5 бяха разкрити части от постройка, свързана с римския период на обитаване. Основата на зида е направена от ломени камъни, като многобройните железни части от скоби, клинове и пирони свидетелстват за наличие и на дървена конструкция. Материалите от предходни периоди на този етап са единични, но се срещат постоянно, което показва, че вероятно и в този участък в дълбочина са запазени по-ранни културни напластявания.

Структури от II – III в. бяха открити и в кв. D2 и E2 на Сектор II. Преградните зидове (вероятно свързани с ограждането на дворни пространства) и единични стопански и жилищни постройки, показват че върху възвишението през периода на късния Принципат е съществувало малко село. Въз основа на монетните находки може да се установи, че неговото обитаване не е било дълготрайно и се ограничава в периода края на II – 70-те години на III в.

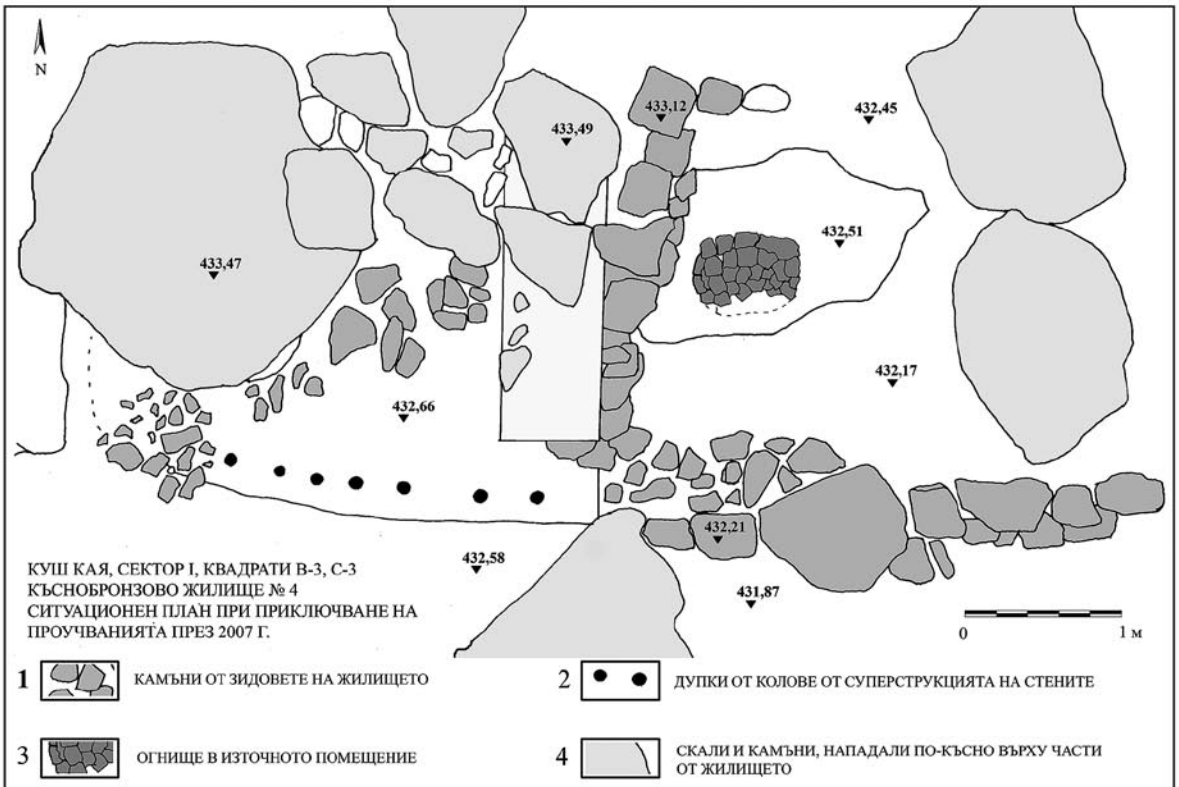
N
433,47
433,49
433,12
432,45
432,51
432,66
432,17
432,21
432,58
431,87
0
1 м
КУШ КАЯ, СЕКТОР I, КВАДРАТИ В-3, С-3
КЪСНОБРОНЗОВО ЖИЛИЩЕ № 4
СИТУАЦИОНЕН ПЛАН ПРИ ПРИКЛЮЧВАНЕ НА ПРОУЧВАНИЯТА ПРЕЗ 2007 Г.
1 КАМЪНИ ОТ ЗИДОВЕТЕ НА ЖИЛИЩЕТО
2 ДУПКИ ОТ КОЛОВЕ ОТ СУПЕРСТРУКЦИЯТА НА СТЕНИТЕ
3 ОГНИЩЕ В ИЗТОЧНОТО ПОМЕЩЕНИЕ
4 СКАЛИ И КАМЪНИ, НАПАДАЛИ ПО-КЪСНО ВЪРХУ ЧАСТИ ОТ ЖИЛИЩЕТО

Обр. 3 а ДУПКИ ОТ КОЛОВЕ И КАМЕННА СУБСТРУКЦИЯ НА ЮЖНАТА СТЕНА НА ЖИЛИЩЕ №3.

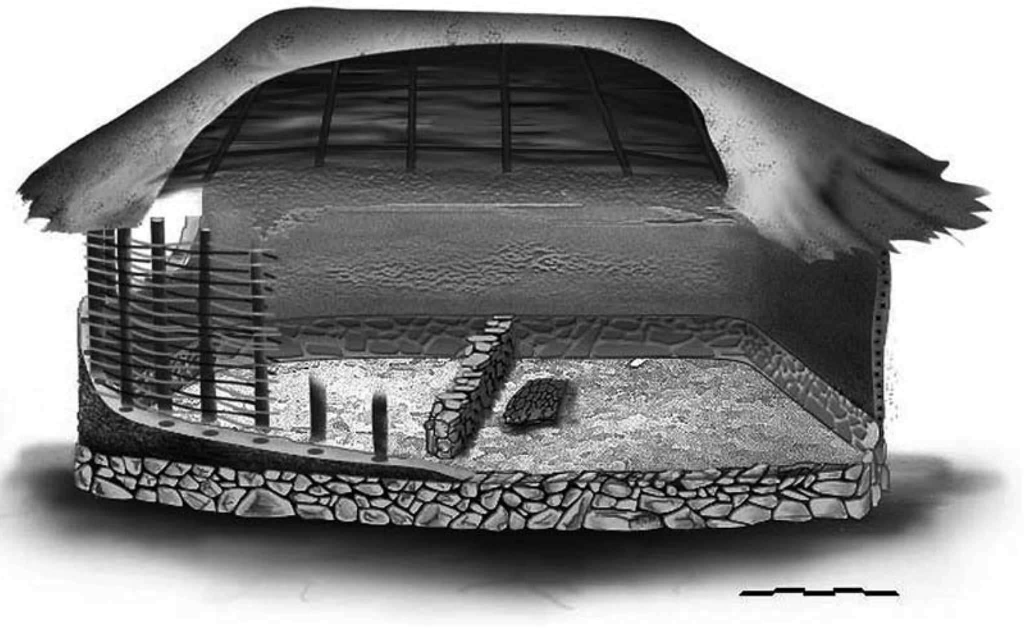

Обр. 3 б ПРИМЕРНА ВЪЗСТАНОВКА НА КОНСТРУКЦИЯТА НА ЖИЛИЩЕТО

Обр. 3. Сектор I. 3.1. Дупки от колове и каменна субструкция на южната стена на жилище №3. 3.2. Примерна възстановка на конструкцията на жилището

Други действия за корелиране на вече налична теренна информация бяха предприети в Сектор III. Направеният нов разрез на западната укрепителна стена (сондаж №6) потвърди резултатите от 2005 г. И отново показа, че стената е била издигната през втората фаза на РЖЕ, в периода VIII – VII в. Пр. Хр. На този етап все още не е възможно датата да бъде прецизирана.

Литература:

Велков 1940: И. Велков. Няколко тракийски и средновековни крепости по Средна Арда. – ИИД, 18, 1940, 70 – 78;

Нехризов 2006: Г. Нехризов. Глинени печати за украса на керамика от ранната желязна епоха в Тракия. – Хелис V, 2006, 299 – 312;

Попов 2007: Х. Попов. Селищен обект Куш кая в контекста на обитаването през ранната желязна епоха в района на Средна Арда, Източни Родопи. – Сборник Есенни четения Сборяново. Селищен модел в Североизточна България, т. 4, Варна 2007, 47 – 65.

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ХЪЛМА „СВ. ПЕТЪР“, С. ДОЛНА СЕКИРНА, ОБЩИНА БРЕЗНИК, ОБЛАСТ ПЕРНИК

Филип Михайлов

Връх Свети Петър е разположен в южната част на Ерулска планина. Тя спада към северната част на Крайщенската орографска система. Ерулската планина е една от най-големите и забележими в Крайще. Билната ѝ повърхност е разположена на 1100 – 1250 м надморска височина и е силно разчленена, особено в южната част, от многобройни речни долове. Изобилието на питейна вода, красивите дълбоки долове, наличието на множество защитени падини и богатите залежи от руди и глини прави тази част от планината привлекателно място за обитаване. Между два дълбоки речни дола (десни притоци на река Светля, приток на Струма), на връх на рид, се намира и проучваният от 2006 г. обект.

Спрямо селищната система на района, върхът се намира между селата Горна и Долна Секирна, в землището на с. Долна Секирна. От другата страна на планинското било, югоизточно от върха се намира с. Одраница, а югоизточно – с. Мурено.

На най-високата точка на връх Свети Петър, на 1160,6 м надморска височина, се намира отдавна известен археологически обект. Проучванията, както през 2006 г. (Михайлов 2007, 170 – 173), така и през 2007 г. бяха съсредоточени на северния склон на върха на не голяма, сравнително равна, естествена тераса с надморска височина 1117 м. Площта на терасата е около 5 дка. Археологическите разкопки са предизвикани от интензивната иманярска дейност, вследствие на която е унищожена по-голяма част от обекта.

Направените през 2006 г. три сондажа дадоха макар и недостатъчна, но все пак важна информация, която беше допълнена от ограничените проучвания през 2007 г. Бяха уточнени, макар и с доста уговорки, стратиграфията, характерът, датировката, а до някъде и планировката на обекта. През 2007 г. бяха направени 3 нови сондажа, а 2 от старите – разширени. Цялата площ на направените през 2007 г. сондажи е 56,70 кв. м. Продължи работата в така обозначения централен сондаж. Беше проучена ЮИ част от кв. 43 и ЮЗ част от кв. 53. Проучването не доведе до получаване на нова или разширяване на старата информация за обекта.

Скорошна иманярска намеса предизвика и проучването на квадрат в източната част на централния сондаж. Изградената план-квадратна мрежа беше разширена в тази посока, за да обхване, предстоящите за унищожение от иманярите територии на терасата. Проучен беше кв. 16 (5 x 5 м), попадащ в к-л II.

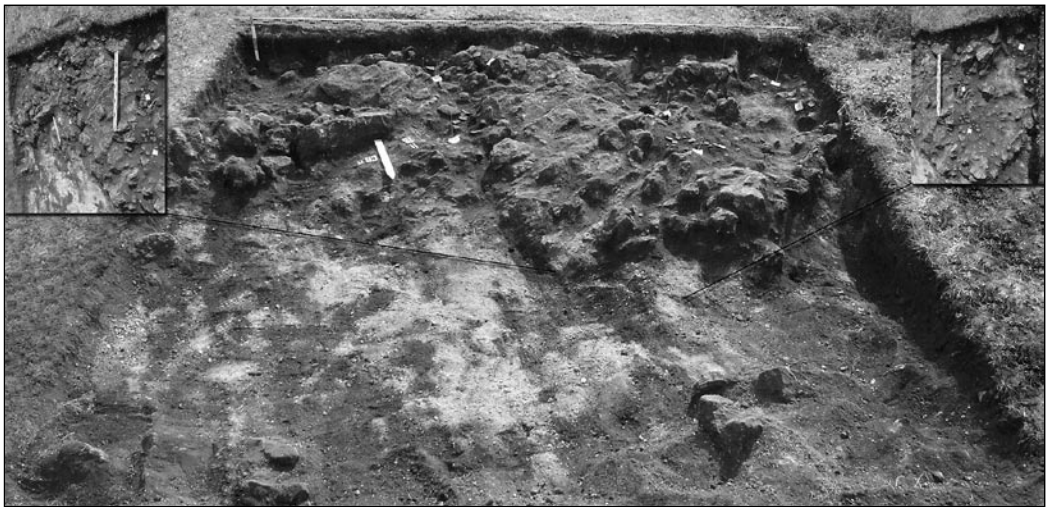

Обр. 1. Централен сондаж, к-л II, кв. 16, керамични струпвания върху скалата. Поглед от североизток

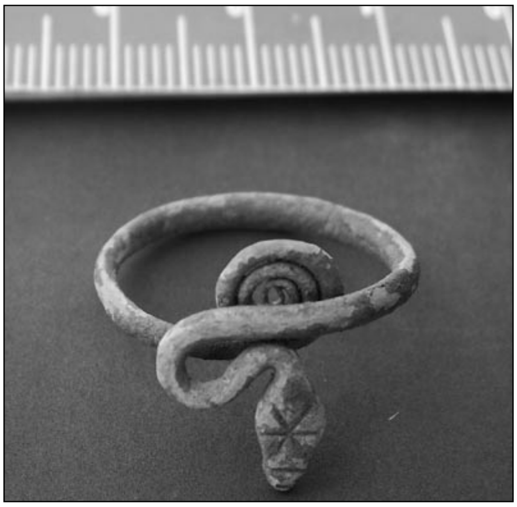

Обр. 2. Бронзов пръстен

Проучването на този квадрат доведе до няколко важни извода за характера на светилището. Предходната година, като следствие на заварената след иманярите ситуация (кв. 44, 54, 45, 55), изглеждаше, че предпочитано място за извършването на култови практики са скалните кари запълнени с глинени тапи. Проучването на този, сравнително по-слабо засегнат от иманярска дейност квадрат промени това схващане. Основното място за тези практики е директно самата скала, която често е използвана без никаква обработка или подготовка. През 2006 г. Обект 21 ни предостави тази информация. В рамките на този квадрат бяха локализирани повече от 9 такива обекта. При един от тях е регистрирана аналогична с Обект 21 ситуация. При него беше открито керамично струпване с бронзова спирала, а сега – керамично струпване с бронзов пръстен.

Трябва да се отбележи, че при регистрираните до сега ситуации не е отделяно специално внимание и място на депонираните метални предмети.

Продължи работата и на склона, източно от централния сондаж. Сондаж 2 беше разширен в западна посока. До разчистена е подравнената скална площадка, локализирана през 2006 г. Интересна особеност установена в този сондаж е, че керамичните фрагменти в някои случаи са подреждани по протежението на скални цепки.

Източно от Сондаж 2 е направен Сондаж 4.

В него беше регистрирано депониране на въглени. Един от камъните в сондажа е с издълбан канал с форма на паралелепипед в сечение. Всички сондажи бяха проучени до изчерпване на земната маса и достигане до материкова скала.

Няколко са важните особености, които са характерни за този обект. На първо място това е отсъствието на културен пласт. В нито един от направените през 2006 г. и 2007 г. сондажи такъв не беше регистриран, което определя и следващата особеност – липсата на вертикална стратиграфия. За съжаление интензивната иманярска дейност и фактът, че няма незасегнати от нея участъци от обекта, затруднява изключително много, дори прави невъзможно установяването на хоризонталната стратиграфия, каквато несъмнено е имало. Друга особеност е начинът, по който откриваме археологическите останки. В редките случаи, когато няма видими нарушения на струк-

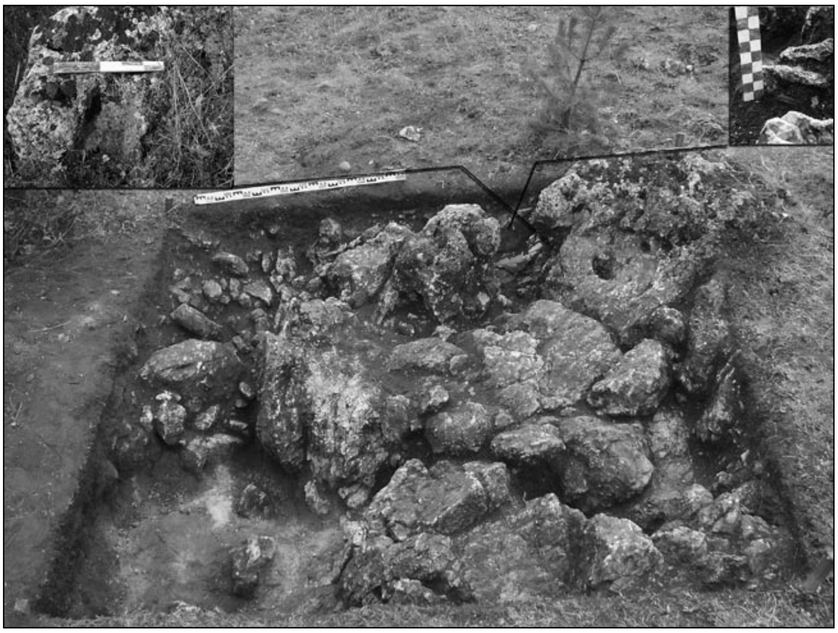

Обр. 3. Сондаж 4 – изсичания в скалата. Поглед от север

турите, те са депонирани върху материковата скала, между (под) камъни от нея или в горната част на скалните кари, цепки, кухини. Тънкият пласт пръст и отсъствието на следи от растителност във взетите от затворените контексти проби навеждат на предположението, че в древността скалата на хълма не е била обрасла с растителност, а вероятно не е била и покрита с пръст.

Още една особеност на този обект е почти пълното отсъствие на кости. Този факт, вероятно се дължи и на основния характер на почвата в района, но не може да бъде обяснен и само с него.

Друг интересен факт е и установеното през 2007 г. депониране на въглени. Особеното е, че при нито един от регистрираните случаи няма следи нито от пепел, нито от опалване. Въглени са откривани между големите керамични струпвания, но най-често са регистрирани в скална кара или кухина, без друг контекст, обикновено само с няколко дребни фрагмента не характерна, правена на ръка, керамика. Очевидно, самите те са били не само обект, но и единствен уловим по археологически път атрибут на култа.

Последната особеност, на която ще се спрем, е сравнително голямото наличие на предмети от ранножелязната епоха, изработени от метал. В региона това за момента е един от най-богатите на метал обекти от тази епоха. При това има богат асортимент от предмети. Възможно обяснение е изобилието на метални руди в района, както и откритите през 2006 и 2007 г. няколко железни стопилки, една от които е от топене на руда. По своя характер, както и по археологически материали, обектът е най-близък до проучваните светилища край селата Кокино и Пелинце от района на гр. Куманово (Станковски 2002, 29 – 48).

Светилището е обхващало значителна територия. Голяма част от северния склон на връх Свети Петър е била използвана за провеждане на ритуалните практики. От него има прекрасно изложение към много голяма територия – от Крайще и Руй до Витоша и Копитото. Тези факти, както и голямото количество депонирани дарове, позволяват да се допусне, че то е играло важна роля през ранножелязната епоха в религиозния живот на населението в района.

Литература:

Михайлов 2007: Ф. Михайлов. Археологически разкопки на хълма Свети Петър, с. Долна Секирна, община Брезник. – АОР, София 2007, 170 – 173;

Стојић 1980: М. Стојић. Налазишта Басараби културе у околини Светозарева. – Старинар XXX, 1979, Београд 1980, 101, сл. 8: 4-5;

Стојић 1997: М. Стојић. Културни објекат на локалитету Паньевачки рит у Јагодини. – В: Уздарје Драгославу Срејовићу, Београд 1997, 316 – 322;

Станковски 2002: Ј. Станковски. Татиќев камен-мегалитска опсерваторија и светилиште. – Музејски гласник IV, бр. 7-9, Куманово 2002, 29 – 48.

№30. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ В М. БАДЪ БУНАР, СЕВЕРНО ОТ КМ 6+400 – 6+800 НА АМ „ТРАКИЯ“ ЛОТ 5 – ОБХОДЕН ПЪТ НА КАРНОБАТ

Димчо Момчилов, Росица Христова

През 2007 г. продължи археологическото проучване на обекта в м. Бадъ бунар, разположена в землището на град Карнобат, северно от км 6+400 – 6+800 по АМ Тракия, ЛОТ 5 – обходен път Карнобат. Археологическите разкопки се проведоха в периода от 1 до 31 май с общо 20 работници, осигурени по програма ОСПОЗ, в няколко участъка, според предварителния план на научния колектив. Те се явиха продължение на разкритията от 2006 г.

По време на работния процес консултанти на обекта бяха: ст.н.с. д-р Румяна Георгиева (Институт по тракология при БАН) и н. с. д-р Красимир Ников (НАИМ – БАН). Участие взеха геодезистите: Атанас Каменаров, Янко Тодоров, Тодор Найденов и Жулиета Димитрова студент-стажант от ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Целите на настоящето проучване бяха свързани с доуточняване границите и същността на структурите, регистрирани и частично проучени през 2006 г., а именно:

– северната граница на т. нар. *ямно поле* при км 6+700 – 6+800;

– установяване западната и северната граница на селището от РЖЕ (км 6+400 – 6+500);

– разполагането на античните сгради при км 6+600;

– локализиране на северната и източната граница на ранновизантийския некропол.

При тазгодишната ни работа не беше възможно използване и разширяване на план-квадратната мрежа от 2006 г. (затруднено от пускането на пътя), поради което беше разгърната нова. Общата проучена площ е 103 кв. м в определените три участъка:

1. км 6+700 – 6+800:

Според геодезическите заснемания от 2006 г. и 2007 г. заложените квадрати се намират на 2,79 м над нивото на регистрираните структури в този участък през изминалия сезон. На дълбочина от 1,45 м се установи наличието на няколко пласта, както следва:

Обр. 1. Археологически обект в м. Бадъ бунар, землище на гр. Карнобат

а) Пласт от черно-кафеникава пръст с дебелина 0,20 м – 0,30 м, изхвърлена от техниката при направа на магистралното трасе. При почистването се попадна на предмет от глина с правоъгълна форма и жлеб върху горната си повърхност, керамичен фрагмент от вносна керамика с геометрична орнаментика от VII в. пр. Хр. и фрагмент с набодена украса от РБЕ;

б) Пласт от кафява, стерилна по отношение на материали, пръст с дебелина 0,20 м;

в) Пласт от черна на цвят и мека като плътност пръст с дебелина 0,40 м, в която се откриват множество амфорни фрагменти;

г) Пласт от кафяв към сив цвят на пръстта с мека плътност, с дебелина 0,30 м. Той е с примес от керамични фрагменти от КЖЕ и парчета обмазки. В него се откри монета на Аполония от V в. пр. Хр. с изображение на котва върху AV и горгона върху RV, част от бронзова апликация с място за окачване и миниатюрен съд;

д) Пласт от сива на цвят пръст със ситни камъни на дебелина 0,20 м, който продължава в дълбочина;

Северно от отводнителното съоръжение, по източния склон на дола, в сондаж с размери 5 м (в посока север-юг) на 1,50 м (изток – запад) се достигна дълбочина до 0,98 м.

От 0 м до 0,45 м откритата керамика е смесена – ЖЕ, римска, ранновизантийска. На дълбочина 0,80 м до 0,98 м (взета по източния профил) се увеличи количеството на камъните и керамичният материал – предимно фрагменти от амфори, сред които интерес представлява част от севернойонийска амфора с означение чрез червена боя МН, в лигатура. Струпването на фрагменти от амфори и керамика на ръка (КЖЕ), двата „строителни елемента“, изработени от пясъчник, струпването на ситни камъни, разположени сред отухлена пръст от юг, са част от контекст, чийто вид и граници за момента не могат да бъдат определени.

2. км 6+400 – 6+500:

Във връзка с откритията през 2006 г. бяха заложени два сондажа за уточняване наличието на жилищни структури. Проучена е площ с размери 55 м^2. Сред находките от този участък са: глинени прешлени, пулове, кремъчна пластина, керамика на ръка и на колело – сива тракийска (монохромна) и луксозна фирнисова.

Почисти се Централният профил, който беше оставен и следен от предната 2006 г. Отличават се три пласта (отгоре-надолу), както следва:

а) хумусен с дебелина 0,10 м;

б) тъмносив с дебелина 0,40 м;

в) светлосив с дебелина 0,20 м, продължаващ и в дълбочина.

Обр. 2. Общ поглед към сондажите в м. Бадъ бунар

Обр. 3. Струпване от парчета тегули и керамика от II – III в.

3. км 6+500 – 6+600:

Проучванията през 2007 г. продължиха и северно от зоната, в която през 2006 г. частично бяха разкрити останки от антични зидове, покривни конструкции и долиум. Заложена е траншея южно от кота R 231,48 м (чешма), при която впоследствие работата се концентрира в два сектора:

1. В сондаж с размери 5 м (И – З) и 2,50 м (С – Ю), при кота R 40 (230,31 м), е разчистен част от зид, изграден от камъни с лице на юг на калова спойка и нападали тегули северно от него.

2. При кота R 30 (229,97 м), в рамките на траншеята 5,70 м (И – З) и 1 м (С – Ю), е регистрирано струпване от парчета тегули и керамика от II – III в. (сред фрагментите има и такава с червенолаково покритие).

Проучванията през 2007 г. потвърждават направените до момента изводи за наличието на многослоен и сложен обект. Ограниченият брой работници и времетраене (един месец), както и лошото време, не позволиха да се постигнат задоволителни резултати, както и реализиране на част от поставените предварително задачи – проучване на некропола, разположен в най-източния край, при км 6+800.

В тази връзка, предвид плановете на ИМ – Карнобат, и през 2008 г. проучванията ще продължат северно на посоченото трасе с цел доизясняване на структурите в трите коментирани участъка и в обсега на ранновизантийския некропол.

№31. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА СГРАДА ПРИ С. КОПРИВЛЕН, ОБЩИНА ХАДЖИДИМОВО

Анелия Божкова, Петър Делев, Иван Вълчев

I. Общи данни. Цел на проучването.

Археологически проучвания на антична сграда при с. Копривлен (Сондаж 4) са провеждани през периода 1995 – 2001 г. и основните резултати са обнародвани в наши и чужди издания (Божкова, Делев 2002; Ajdanlijsky, Bozkova, Delev 2003; Bozkova 2005; Попов 2005). Допроучването, през настоящия сезон, се наложи с оглед на предвидената консервация и реставрация на архитектурните останки по проект за Трансгранично сътрудничество на община Хаджидимово.

II. Проучвателски екип.

Проучванията се проведоха под ръководството на ст.н.с. д-р Анелия Божкова (ръководител) и доц. д-р Петър Делев (зам. ръководител) с Разрешение за теренно археологическо проучване № 663/10.05.2007 г. В теренната работа взеха участие Веселин Хаджиангелов (археолог в ИМ-Самоков), Иван Вълчев (докторант в СУ) и студенти от СУ.

III. Обем на извършената работа.

Теренната работа имаше за цел снемане на ребрата, с ширина около 1 м, оставени между всички квадрати от план-квадратната мрежа при проучванията през предходните години. За нуждите на консервацията и експонирането на паметника беше необходимо да се разкрият цялостно всички елементи от архитектурния ансамбъл.

IV. Научни резултати.

IV.1 Наблюдения върху стратиграфията и хронологията.

Очакванията по отношение на научните резултати бяха основно в сферата на стратиграфската картина на селището и на строителните периоди на сградата. След обработка на данните за културните напластявания и на откритите в пластовете археологически материали стана възможно да се прецизират предходни наблюдения и изводи. По отношение на стратиграфията бяха потвърдени резултатите, достигнати през сезони 1995 – 2001 г. Същото се отнася и до изводите относно наличието на следи от широк разлив на дълбокото дере, които се долавят единствено в южните квадрати на сондажа и които се датират след фаза II от обитаването на селището от I хил. пр. Хр., а именно в края на VI и самото начало на V в. пр. Хр.

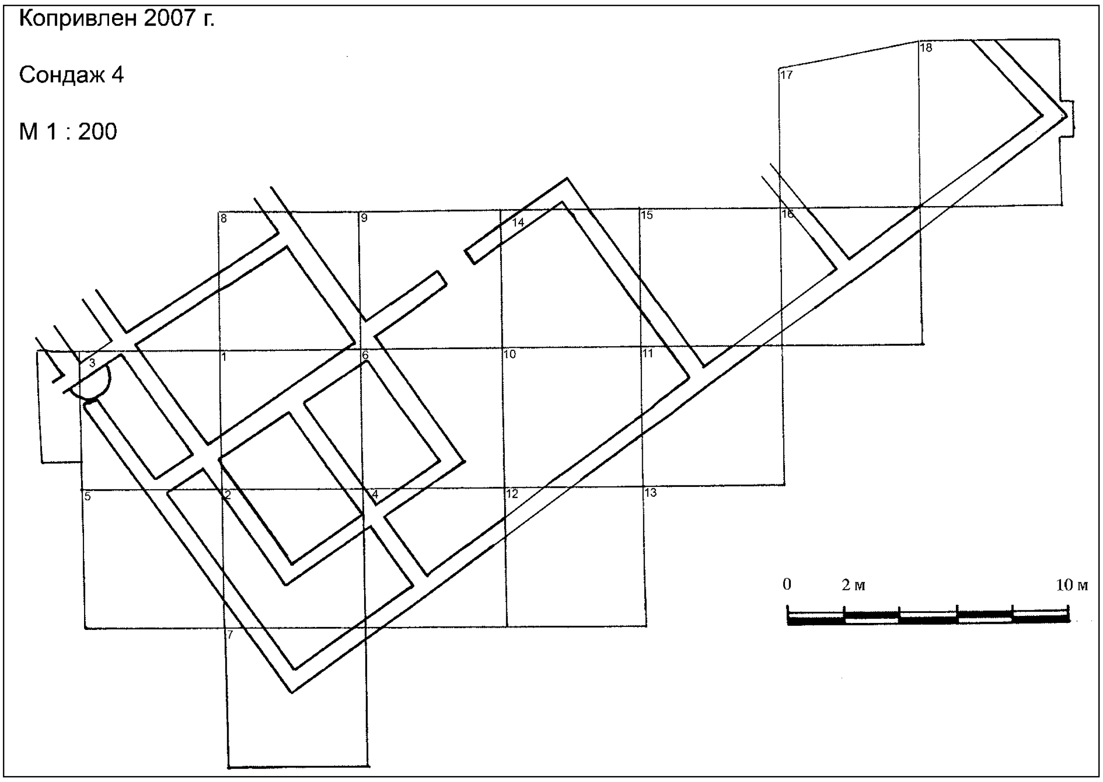
Копривлен 2007 г.
Сондаж 4
М 1 : 200
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
0
2 м
10 м

Обр. 1. Копривлен, Сондаж 4, план

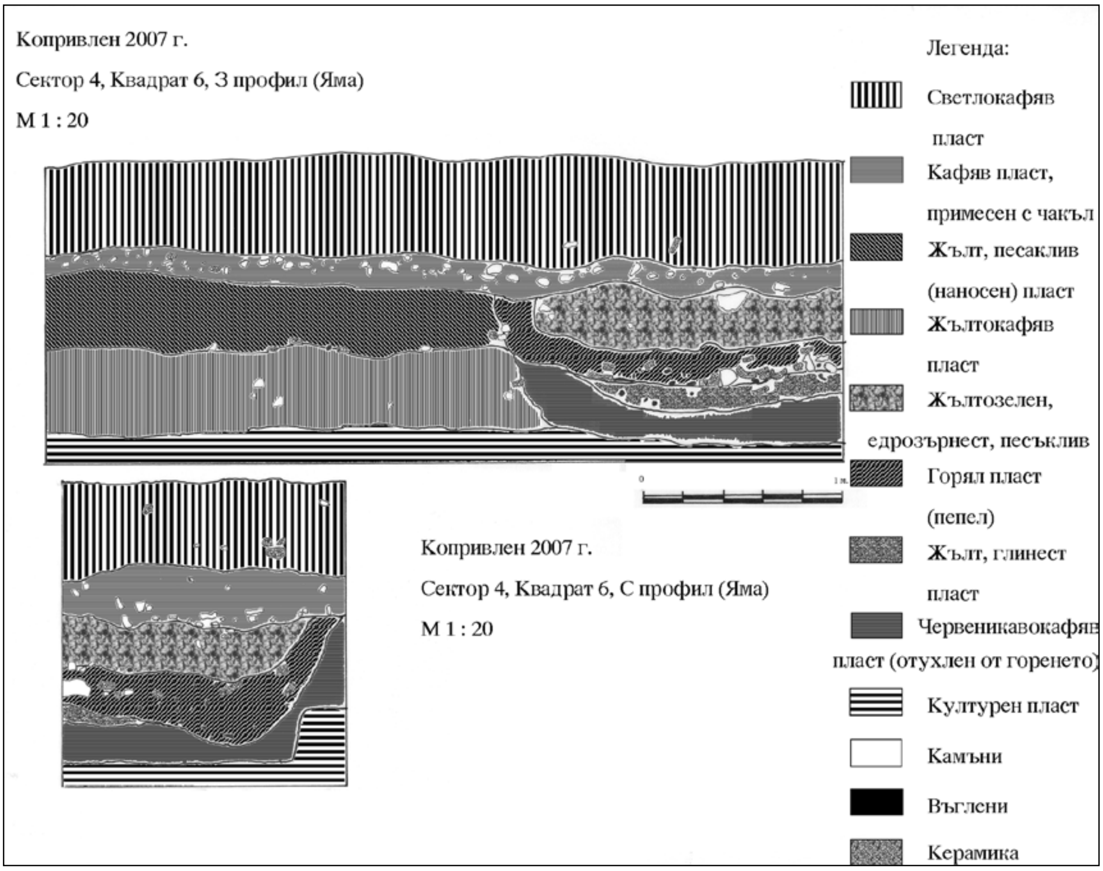
Копривлен 2007 г.
Сектор 4, Квадрат 6, З профил (Яма)
М 1 : 20
Копривлен 2007 г.
Сектор 4, Квадрат 6, С профил (Яма)
М 1 : 20
0
1 м
Легенда:
Светлокафяв пласт
Кафяв пласт, примесен с чакъл
Жълт, песаклив (наносен) пласт
Жълтокафяв пласт
Жълтозелен, едрозърнест, песъклив
Горял пласт (пепел)
Жълт, глинест пласт
Червеникавокафяв пласт (отухлен от горенето)
Културен пласт
Камъни
Въглени
Керамика

Обр. 2. Копривлен, Сондаж 4, стратиграфски профили

Обр. 3. Копривлен 2007, Сондаж 4, актуално състояние

IV.2. Наблюдения върху строителните техники и плана на сградата.

Предвид малката площ, заета от пръстта на ребрата, покриващи зидовете, нови, неизвестни данни в тази насока не бяха придобити. Непроучени останаха западните части на комплекса, включително западната стена на сграда А, поради това, че попадат в съседен частен терен.

IV.3. Наблюдения върху откритите находки. Характеристика и специфика на открития керамичен комплекс.

И през този сезон, по време на разкопките, се откриха керамични фрагменти от основните керамични групи, познати в тракийското селище. Отново най-провокативни бяха фрагментите от съдове, работени на грънчарско колело с геометрична украса в *субпротогеометричен* стил.

Керамиката с геометрична украса е открита във всички проучени сектори на обекта и на практика представлява основната керамична категория от фаза I на селището от I хил. пр. Хр., като превъзхожда значително по количество съдовете, работени на ръка, с украса типична за ранната желязна епоха. Осезаемо е присъствието на фрагменти с рисувана украса и в пластовете, отговарящи на фаза II (къснoархаична епоха), където те са представени равностойно с монохромната ангобирана керамика, работена на колело. Тази керамика е родствена с една обособена група локална керамика от района на Северна Егеида, наричана според стила на орнаментацията, начина на украса или произхода на първите идентифицирани фрагменти съответно *субгеометрична* (или *субпротогеометрична*), матово рисувана (*matt painted*) или *тип Олинт* (Божкова, Делев 2002, 133 – 144; Bozkova 2005). Новооткритите през 2007 г. фрагменти притежават относително богат орнаментален репертоар, чиито аналогични прояви се проследяват в обширна зона на северното егейско крайбрежие от остров Тасос и неговата переа на изток чак до района около устието на Вардар на запад. Сред относително добре датираните комплекси от по-близкия географски ареал са фрагментите от сходен клас от ранните сондажи на Тасос, чието повторно изследване в последните години недвусмислено ги датира във времето преди колонизацията (Gimatzidis 2002). Това научно доказателство дава нови аргументи за пространствената и хронологическа характеристика на материалите от Копривлен, както и за цялостната културно-историческата интерпретация на находките, във връзка с предколонизационните контакти на местното население с жителите на крайбрежните области във времето преди началото на VII в. пр. Хр.

Литература:

Божкова, Делев 2002: А. Божкова, П. Делев (ред.). Копривлен, том 1. Спасителни археологически проучвания по пътя Гоце Делчев – Драма 1998 – 1999 г. София;

Попов 2005: Х. Попов. Към проблематиката на строителната керамика от обект „Тракийско селище“ при с. Копривлен, Гоцеделчевско. – In: HEROS HEPHAISTOS. Studia in honorem Liubae Ognenova. В. Търново, 348 – 357;

Ajdanlijsky, Bozkova, Delev 2003: G. Ajdanlijsky, A. Bozkova, P. Delev. Traces of a stream flood event at the archaeological site of Koprivlen in south-western Bulgaria. – The Mediterranean World. Environment and History (ed. E. Fouache). Paris, Elsevier, 41 – 50;

Bozkova 2005: A. Bozkova. A Pottery Group with Geometric Decoration from a Thracian Site at Koprivlen in Southwestern Bulgaria – In: J. Bouzek, L. Domaradzka (eds.). The Culture of the Thracians and their Neighbours. Proceedings of the International Symposium in Memory of Prof. Mieczyslaw Domaradzki with a Round Table „Archaeological Map of Bulgaria“. Oxford (= BAR International Series 1350), 85 – 90;

Gimatzidis 2002: S. Gimatzidis. The colonisation of Thasos: a re-examination of the pottery of the early phases of the ancient city. – In : AEMΘ 16, 73 – 80.

№32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩЕ В М. „ГОЛАТА НИВА“ КРАЙ С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Даниела Агре

Разкопките на обекта се провеждат във връзка с цялостното археологическо проучване в землището на с. Синеморец и Ахтопол, под ръководството на Даниела Агре – НАИМ – БАН. Те се финансират от Фондация *Хоризонт* и община Царево.

Обектът се намира на около 300 м СЗ от сегашните граници на с. Синеморец в м. Голата нива, на естествено възвишение на около 250 м от плажната ивица. В западна посока е устието на р. Велека. От север и изток платото е оградено с естествена скала, спускаща се почти отвесно надолу до нивото на реката и морето. На терена личат множество следи от иманярски изкопи. Откриват се следи от вкопаване с правоъгълна форма от военна интервенция. На около 200 м в ЮИ посока от обекта е проучената през 2006 г. тракийска могила в м. Поляните.

С цел изясняване характера на обекта бяха заложени три сондажа.

Сондаж 1 се локализира почти в централната част на платото. Той е с размери: С – Ю 3 м и И – З 5 м. Стерилното ниво е достигнато на дълбочина 0,17 м до 0,20 м от терена. Това се дължи на денивелацията на терена от Ю към С – СИ. В проучения пласт са открити малък брой фрагменти от битова и строителна керамика от късния османски период.

Сондаж 2 е разположен в южната част на проучвания терен с ориентация СЗ – ЮИ по дългите си страници с размери: 10 х 2 м. Дълбочината на културния пласт в сондажа е от 0,50 м до 0,75 м. В сондажа е открита основата на стена на сграда. В ЮЗ край стената се разкрива непосредствено под чимовия пласт. Външната лицева страна на дългата част на зида (ориентиран

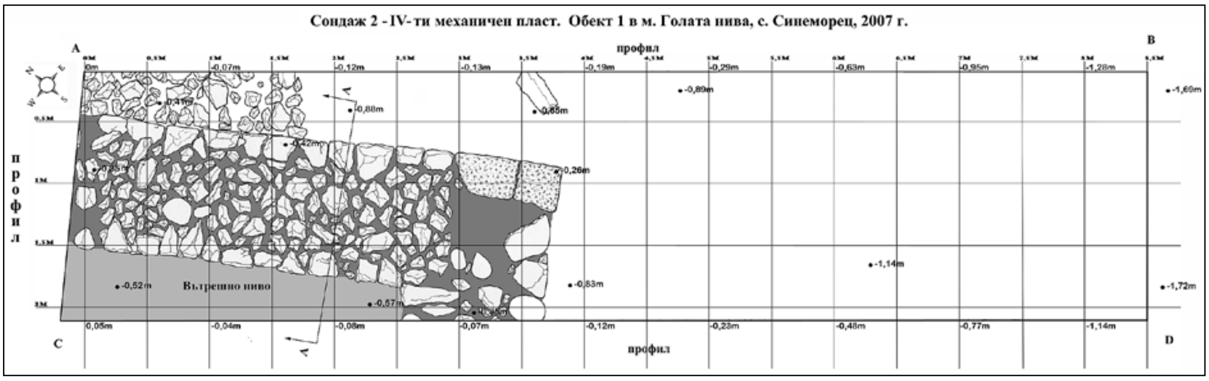

Обр. 1. Графичен план на сондаж 2 с част от стена на сграда – укрепен обект в землището на с. Синеморец, община Царево

север-юг) във височина се състои от 3, на места до 4 реда плътно прилепени един до друг ломени камъни със запазена височина 0,66 м. Ширината на зида е 1,10 м в северната част, дължината му е 4,04 м, като най-долният камък в ЮИ ъгъл на зида излиза с 0,09 м навън от най-горния. Дължината, от вътрешната, западна, стена на зида е 2,80 м; а дължината на южното лице е 1,20 м. Пълнежът на зида, между вътрешното и външно лице, се състои от по-малки по размер необработени ломени камъни. На ЮЗ зидът продължава под прав ъгъл. Лицевите му страни са изградени от големи ломени камъни. ЮИ му ъгъл е изграден от обработени, чрез рустициране, каменни блокове (пясъчник).

Първи механичен пласт, който е с дебелина около 0,15 м, е наситен с множество фрагменти от битова керамика от османския период, представена от паници и стомни, като голяма част от тях са покрити с жълтозелена глеч. Открита е една турска бронзова монета и една тока за колан от XIX век. В този пласт се откриват и фрагменти от строителна керамика, предимно от турски покривни керемиди, и няколко антични керемиди тип солени. Източният профил на сондажа пресича яма с цилиндрична форма. Пръстта в нея е със сиво-черен цвят. В пълнежа ѝ се откриват въгленчета, животински кости, керамични и стъклени фрагменти от османския период.

При вътрешното лице на зида, от запад, беше разкрит отухлен пласт. Той започва на около 0,13 м под нивото на терена и е с дебелина до 0,32 м. В него се откриват голямо количество керемиди тип солени. Фрагменти от керемиди (солени) има и по цялото пространство в сондажа. Най-голямо количество от тях се намират във вътрешността на постройката, която е рухнала след пожара. Единственият цял съд в този сондаж е открит в и под пласта с отухляване пред западното лице на зида. Поставен е с дъното нагоре. Съдът е гърне с широко устие, работен на ръка с пластична украса под устието.

В сондажа освен фрагменти от строителна керамика, бяха открити и фрагменти от амфори, керамика на ръка и колело, отнасяща се най-общо към IV – III в. пр. Хр.

В ЮЗ посока сондажът пресича част от стената, която минава почти по ръба на платото. Тя не е ясно ситуирана. Разчиства се като разсип надолу по склона, с ширина С – Ю 1,20 м. Стената е от ломени камъни с различна големина и размери.

Сондаж 3 е заложен в ЮЗ част на проучвания терен. Той е с размери: 6 x 2 м, ориентиран СИ – ЮЗ по дългата си страна. Под чима се откриват керамични фрагменти, покрити с глеч. Дълбочината на културния пласт в сондажа е 0,30 м в северния край. В ЮЗ посока сондажът пресича част от стената, която не е ясно ситуирана. Тя се разчиства като разсип надолу по склона с ширина С – Ю 1,10 м. Стената е от ломени камъни с различна големина и размери. В южния край на сондажа културният пласт е изчерпан на дълбочина от 0,05 м до 0,10 м. Не се наблюдава подредба на камъните. В южната страна на сондажа, до вътрешното лице на стената, са разкрити два силно фрагментирани питоса, вкопани непосредствено до стената. Питосите са поставени с отворите нагоре. Керамиката е с оранжево-червен цвят, примесена с едри опоснители, грубо огладена. В СЗ ъгъл на сондажа е разкрито голямо петно от керамика, представляващо, най-вероятно, горната част на пещ. Разкрита е част от скара и засводяване (?). Пръстта около пещта е изпечена до остъкляване. В сондажа са открити и фрагменти битова керамика изработена на ръка. Глината е примесена с камъчета и органични опоснители. Открита е и керамика на колело, отнасяща се най-общо към елинистическата епоха. В проучения пласт, над и от двете страни на питосите, са открити голям брой фрагменти от покривни керемиди тип солени. Наличието на концентрация на керемиди в този сондаж показва, че от вътрешната страна на стената е имало помещение или навес, чиято покривна конструкция е от керемиди.

От направените проучвания на обекта става ясно, че в периода около средата – края на III в. пр. Хр. върху платото е изградена жилищна сграда с голям вътрешен двор. Сградата е оградена със стена от ломени камъни и кирпич. Проучванията на обекта ще продължат.

№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЗАГРАД, КРАЙ С. ЗАБЪРДО, ОБЩИНА ЧЕПЕЛАРЕ

Костадин Кисьов, Десислава Давидова

Археологическите разкопки се извършиха в периода септември – ноември 2007 г. във връзка с изпълнение на проект на община Чепеларе по програма ФАР – Трансгранично сътрудничество между България и Гърция.

Археологическият обект се намира върху висок скален връх с надморска височина 1345 м, разположен на 6 км източно от с. Забърдо, община Чепеларе. Върху южния и източния склон, на около 200 м от върха, са запазени следи на голям разсип от камъни. Скалният връх дълго време е бил обект на иманярска дейност. Върху източния склон бяха регистрирани множество изкопи от работа с металотърсач. Върху самия връх са били извършени три големи иманярски изкопа с размери: 4 х 4 м; 3 х 2 м; 5 х 4 м и дълбочина до 50 см, достигащи до нивото на основната скала. Върху иманярските насипи бяха открити голямо количество разпръснати керамични фрагменти и животински кости.

Археологическите разкопки бяха съсредоточени върху проучването на не разкопания от иманярите сектор на скалния връх и запазения в подножието каменен разсип. Върху скалния връх, чиято обща площ е около 25 кв. м, беше проучена запазената част на терена с площ 2,25 м^2. На дълбочина 30 см под чимовия пласт беше разкрит силно обгорял пласт, наситен с въглени, керамични фрагменти и голямо количество разнородни животински кости.

Обр. 1. Останки от обредното огнище, разположено върху скалния връх

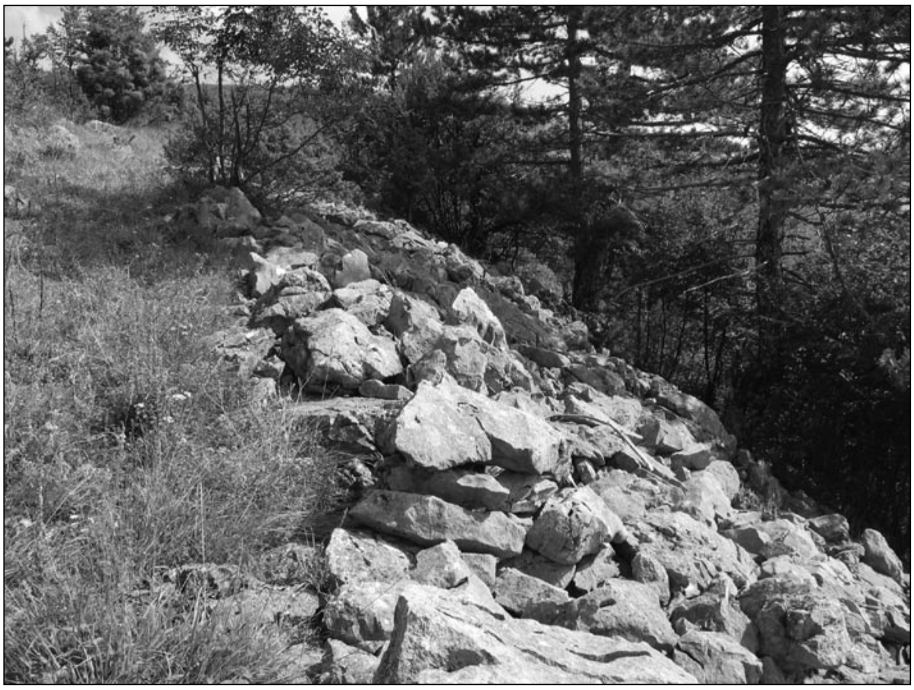

Обр. 2. Сектор от суперструкцията на каменния зид с дължина 160 м, ограждащ теменоса на светилището

Заедно с тях бяха открити извит железен нож, бронзова апликация от метален съд, фрагмент от бронзова гривна и част от бронзова поставка, завършваща с животинска лапа. Културният пласт се намира непосредствено върху скалата, като неговата дебелина е от 3 до 5 см. При проучването на останките от огнището не бяха открити следи от каменни или дървени градежи. Откритите керамични фрагменти са част от съдове работени на ръка и на грънчарско колело, характерни за късноантичната епоха.

На повърхността на иманярския изкоп, върху скалата, се откриха фрагменти от каменен олтар с правоъгълна форма, изработен от червеникав гранит. Фрагментите от олтара са били използвани като подпори за поставения на върха туристически флаг.

На около 200 м от върха, в подножието на югоизточния склон беше разкрит голям каменен разсип с дължина 160 м, широчина от 5 до 10 м и височина от 0,50 до 1 м, с напълно разрушен сектор в квадрат В 2.

След извършените археологически разкопки в квадрати I (A1 – N1 и O1 – O2) се установи, че каменният разсип представлява напълно разрушен зид с дължина 145 м, чиято суперструкция е разрушена напълно, като камъните са се свлекли по стръмния склон. Суперструкцията на зида е била изградена от ломени камъни подредени без спойка, на суха зидария, като от нея не е запазено почти нищо. Останки от субструкцията на зида също не са запазени. На терена *in situ* се откриха единствено части от естествената скала, използвана като основа при изграждането на примитивния зид.

В посочените квадрати проучванията се извършиха до основна скала, която се намира на дълбочина от 0,40 до 1 м. Стратиграфията в тези квадрати се състои от чимов пласт с дебелина 7 – 10 см, хомогенен пласт от ломени камъни с малки размери в дълбочина от 10 до 80 см и основна скала, която се намира под този пласт на дълбочина до 1 м.

Културните останки, предимно керамични фрагменти, се откриват непосредствено под чимовия пласт, на дълбочина до 30 см. Освен малкото количество керамични фрагменти в квадрати I (C1 и Д1) бяха открити три бронзови монети на Констанций II. Хомогенен културен пласт по протежението на вътрешната страна на разрушения зид не беше констатиран, като в случая става въпрос за свлечени от върха на светилището материали.

След извършените изкопно-проучвателни работи в останалите квадрати II (А1 – М1; А2 – М2) беше установено, че върху целия югоизточен склон на върха също няма следи от културен пласт. В цялата площ, непосредствено под чимовия пласт, се откри основния скален терен. Откритите единични керамични фрагменти също са свлечени, с течение на времето, от най-високата част на върха.

Регистрираната археологическа конфигурация и находки показват, че археологическият обект представлява скално светилище, върху чийто връх в кратък период от време през III – IV в. сл. Хр. са били извършвани обредни действия и ритуали. Липсата на останки от каменни градежи и съоръжения сочат, че на върха не е била изградена храмова постройка, а обредите са се извършвали на открито. Единствено теменоса е бил маркиран с примитивно оформен каменен пояс от натрупани ломени камъни, поставяни върху съществувалия естествен каменен разсип.

№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СЕЛИЩЕ НА ВРЪХ ДРАГОЙНА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Елена Божинова, Антоанета Андонова

Четвъртият сезон на редовните археологически разкопки на обекта на вр. Драгойна беше през 2007 г. В екипа участваха археолозите М. Валентинова, Д. Костадинова, В. Бонев, С. Иванова, Н. Иванова, С. Делчев, Я. Димитрова.

Работата през 2007 г. беше насочена първо към довършване проучването на структури в западния участък на най-високата защитена част на върха и второ към установяване на евентуално обитаване на терена северно от оградената площ. Укрепената част на билото на върха обозначихме като сектор *Цитадела*, а теренът зает от хоризонтални площадки на север от него – сектор *Северни тераси* (Обр. 1). Изборът на термина *цитадела* се наложи поради липсата на разкрити към момента структури и материали, които биха могли да се свържат с практикувани религиозни дейности тук.

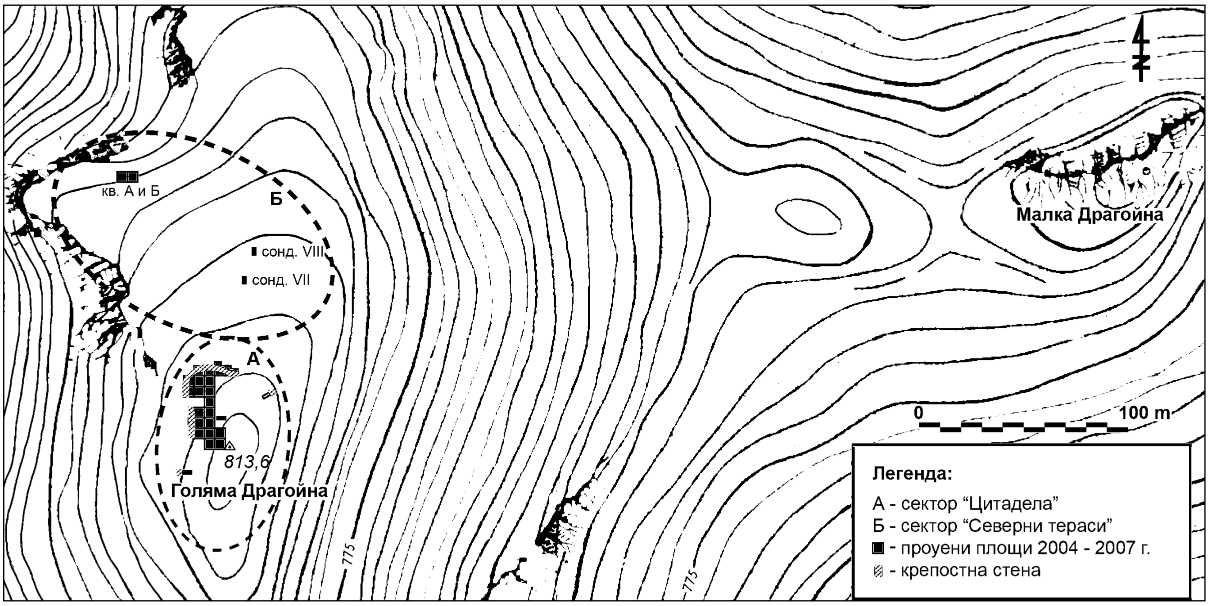

Обр. 1. Топографска скица на обекта и граници на секторите и проучваната площ

В западната част на върха разкопките продължиха в кв. III H и III G, както и в стратиграфските профили между кв. III I и IV I, и кв. IV I и IV J, също така беше заложен сондаж №VIII в кв. II H (вж. план на обекта в Божинова 2007, обр. 1).

Хронологически, най-ранната структура беше проучвана в профила между кв. IV I и IV J, където в естествено оформена вдлъбнатина на материковата скала (обозначена като сграда №5 през 2006 г.) е запазено подравняващо ниво от плътно поставени камъни и керамични фрагменти. Всички материали се отнасят към КБЕ.

В границите на кв. III H и III G от 2005 г. се проучва структура, обозначена като жилище №3. Работи се от кота 807,82 м до стерилна скала, която в западната част, където склона на върха слиза рязко, достига до кота 807,44 м (дълб. 2,20 м от повърхността). През 2005 и 2006 г. бяха проучени три преправки на жилището (фази 1 – 5, като фаза 1 е най-ранната, а фаза 5 – най-късната), разграничени посредством подови нива от трамбовка върху подравняване на терена с камъни и керамични фрагменти. През 2007 г. бяха разграничени още две преправки, най-долната от които лежи в основната си част върху материковата скала. Тук материкът пада стъпаловидно на запад, като вероятно е допълнително обработван за оформянето на хоризонтални площадки. Огнища бяха регистрирани във всички фази на жилището. Трите огнища, от най-ранните три фази, са разположени едно над друго. Периферииите им са разрушени и основната част от тях попада под стратиграфския профил между двата квадрата и остава непроучена. С изключение на най-долното огнище – направено върху материковата скала, останалите имат основа от плътно поставени дребни камъни. Извън границите на проучваните квадрати остават западната и южната част на жилището, поради което точният план и размерите му до момента са неизвестни. Източната стена е с каменна основа с ширина между 0,80 и 1 м (Обр. 2). На едно място липсват камъни и останки от овъглено дърво, което дава основание да се предположи, че тук е бил поставен кол – част от основната конструкция на стената.

Обр. 2. Кв. IIIG – част от жилище №3 с източната му стена

Във височина стената е била надградена с дървена конструкция, следи, от която се откриват във вътрешността на жилището. Стената е била силно опожарена, в резултат, от което всички камъни от основата ѝ са добили червен цвят, видим при намокряне. Масивно каменно струпване, с дебелина около 0,40 м, разкрито в западната част на проучваната площ и следващо естествения наклон на терена от север на юг, е възможно да представлява деструкция от друга стена на жилището. Тя попада между 1-ва и 2-ра фаза и е причинена най-вероятно от падането на голям къс скала, който не е бил преместен и е станал част от жилището в следващите по-късни фази от функционирането му. Прецизното определяна на периода на използване на жилището е затруднено от липсата на хронологически индикативни находки. Освен керамичните фрагменти има и 6 прешлена за вретено с биконична и сферична форма (Обр. 3, 2), и 3 кремъчни артефакта. Основната част от материалите, датиращи се в КБЕ, произхождат от подравнителните нива, за които е използван по-ранен спрямо жилището културен пласт. По-голямата част от керамичния материал, който може да се асоциира с времето на функциониране на жилището, включително и няколко съда е с характеристиките на РЖЕ (Обр. 3, 6). Открити са и няколко фрагмента от съдове работени на грънчарско колело. Жилището попада, стратиграфски, непосредствено под крепостната стена и жилище №2, които се отнасят към IV в. пр. Хр., която дата е terminus ante quem за последната фаза на жилището.

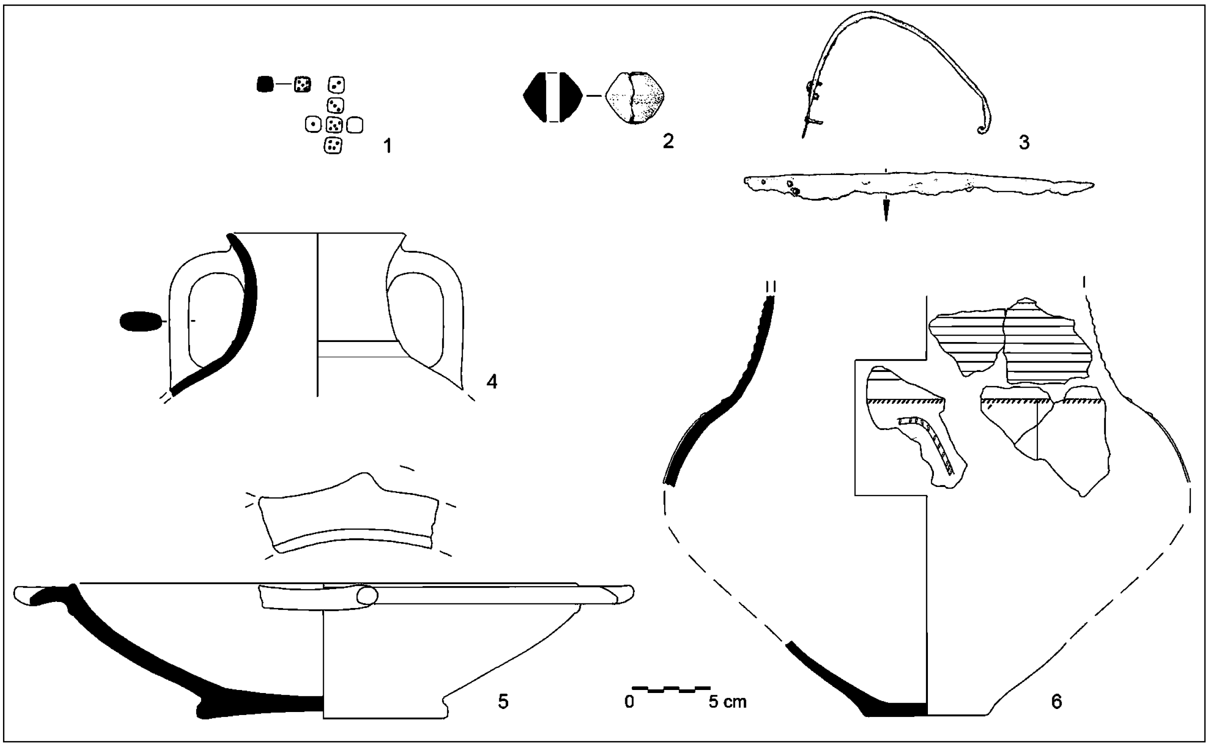

Обр. 3. Материали от разкопките: 1 – глинен зар, 2 – глинен прешлен за вретено, 3 – железен нож, 4 – сива трапезна амфора, работена на грънчарско колело, 5 – глинен мортарий, 6 – амфоровиден съд, работен на ръка

Към периода на Ранната елинистическа епоха се отнасят пластовете, проучени в профила между кв. III I и IV I, където бяха открити фрагменти от мортарий (Обр. 3, 5) и в сондаж VIII. Сондажът беше заложен да пресече оградната стена с цел установяване точното място на трасето ѝ в тази част на върха и прецизиране стратиграфската ѝ позиция спрямо жилище №3. Тук субструкцията на стената е изградена в предварително изкопан ров, който личи като негативна структура в стратиграфските профили. В тази част суперструкцията е почти напълно разрушена. В сондажа беше проучен единствено пластът от Ранната елинистическа епоха, към която датират основната част от материалите – фрагменти от работена на ръка и грънчарско колело местна керамика, чернофирнисови съдове, железен нож, глинен зар (Обр. 3, 1 и 3), фрагмент от съд, изработен от разноцветна стъклена паста и др.

На север от цитаделата в сектор *Северни тераси* има естествени хоризонтални площадки, обърнати на запад и подходящи за обитаване. По терена и в иманярски изкопи се открива обилен археологически материал, на места в изкопите личи културен пласт и струпвания от камъни. Два сондажа (№ VI и VII) с размери 2 х 3 м бяха заложени върху втората площадка на север от цитаделата, а върху площадка непосредствено до стръмно спускащите се на запад скали на върха – 2 квадрата (кв. А и Б) с размери 5 х 5 м (Обр. 1). Културен пласт с дебелина между 0,30 – 0,60 м беше регистриран върху двете площадки, археологически структури бяха разкрити единствено в кв. Б. Керамиката от сондажи № VI и VII е силно фрагментирана и е възможно пластът тук да е изцяло преотложен. Преобладава керамика с форми и украси (канелюри и щамповани мотиви) характерни за РЖЕ. В границите на кв. А и Б бяха разграничени два стратиграфски пласта. В горния, с дебелина около 0,30 м, се разкри пласт от необработени камъни. Два съда, възстановими около 1/3 – трапезна сива амфора (Обр. 3, 4) и кана, индикират, че пластът вероятно не е преотложен. Нивото от камъни е възможно да е част от деструкцията на преградна стена или постройка, използваща естественото стъпало на материка тук на северозапад. Съдовете, работени на колело, както и малък фрагмент от чернофирнисов съд датират пласта в Елинистическата епоха. Долният стратиграфски пласт беше регистриран единствено в източната част (кв. Б), където на дълб. 50 см от повърхността се достига до дъга от камъни, която продължава в западния и северния профил. Тя представлява основа на стена, лежаща върху материка, която на юг опира в естественото стъпало на скалата. На северозапад от дъгата, в пространството, което тя затваря, се регистрира подово ниво от сбита пръст с дребни камъни, единични парчета мазилка и керамични фрагменти. Непосредствено до вътрешната част на стената има хлътване в материка заобиколено от необработени камъни. Най-вероятно то е дооформено изкуствено и е използвано за поставянето на дървен кол – част от конструкцията на това съоръжение. Около стената се регистрира висока концентрация на керамични фрагменти с характеристики на РЖЕ.

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №28 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 4, КМ 311+700, В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЕВЕТАК, КАРНОБАТСКО

Румяна Георгиева, Йордан Михайлов, Мирослава Георгиева

Обект №28 се намира на около 2 км югоизточно от с. Деветак и включва терена около т. нар. *Дядо Драгнева могила*. Самата могила е част от некропол, една от могилите, на който, разорана при земеделски работи, се намира на около 50-ина метра южно от нея. В пространството на юг/югозапад от двете могили са пръснати камъни от разрушени сгради и множество фрагменти от строителна и битова керамика от римската епоха. На около 300 м на запад има праисторическа селищна могила.

На обекта беше изградена план-квадратна мрежа, ориентирана спрямо оста на трасето и съобразена с ширината на магистралата (21.62 + 21.72 м). Обхваната беше площта на север и изток от могилата. В това пространство бяха заложени 19 сондажа с различни размери, чрез които бяха проучени малко над 10 % от предвидената за проверка площ. Сондажите в северна посока бяха изчерпани на дълбочина между 0,40-0,90 м, а тези на изток – от 0,40 до 1,60 м. Стратиграфските наблюдения сочат, че навсякъде под хумуса следва стерилна глинеста пръст с варовити примеси, които в дълбочина се увеличават. По-голямата дълбочина на сондажите от изток може да се обясни с това, че в древността мястото е било по-ниско или че е било изкуствено издълбано заради изгребването на пръст за насипване на могилата. Това предполага постепенното му запълване с хумус от околността, включително и от свличане на могилния насип. В хумуса на всички сондажи бяха открити само парчета от строителна и битова керамика от римската епоха. Фрагментите са безлични и със заоблени ръбове, което показва, че са били изложени на продължителни атмосферни влияния. Те трябва да се свържат с намиращия се в близост обект от римската епоха и са попаднали в изследваната площ при обработката на почвата.

№36. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №11, ЛОТ 3 НА АМ ТРАКИЯ КМ 258+250 ДО КМ 259+200 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БИКОВО, ОБЩИНА СЛИВЕН

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева

Село Биково е разположено в Тунджанската ниско-планинска и хълмиста област, в източната част на Новозагорското поле. Отстои на 18 км в посока югоизток от гр. Нова Загора. Южно от селото са Светиилийските възвишения, а северно и североизточно от него ниските хълмове Боруците. Северно и североизточно от селото тече река Блатница. В този район, тя оформя голям заблатен участък с дължина около 3 км. Обект на сондажните проучвания са останките от селище в м. Койлука (от турски – защитено място), лежащо на десния бряг на гореспомената река и южно от ниските хълмове Боруците. Сондажните проучвания обхванаха трасето на АМ Тракия в посочените километри при ширина на сервитута от 40 м. Заложени бяха 25 сондажа с различни размери.

Най-голяма концентрация на археологически съоръжения се наблюдава в западната част на обекта: Такива бяха установени в сондажи с № 1, 3, 7, 8, 10, 14.

В съоръжения № 7, 10, 14, доколкото са разкрити в рамките на сондажите, се откриват отухлени мазилки, животински кости, керамика, въглени. Откритият керамичен материал се датира в периода на ранния неолит – Караново II.

В сондажи с № 1, 3, 8 бяха регистрирани рушевини от зидове, рухнал покрив от тегули, имбрици, останки от долиуми. Керамиката – устиета, дръжки, дъна на чашки, паници, купи от червенолакова керамика, е от къснoримския период III – IV в.

В сондаж №8 на дълбочина 0,60 м са открити и фрагменти от средновековни гърнета на крачно колело.

Наблюденията, направени по време на сондажните проучвания, позволяват да се направи следния извод: голяма е концентрацията на археологически структури в западната част на трасето до км 258+600. Причината за това е, че селището се е развивало в близост до реката и тук трасето на магистралата се доближава най-близо до нея.

Отритият, в сондажите и по трасето, керамичен материал позволява да се направи една предварителна датировка:

1. Ранен неолит – период Караново II.

Въз основа на определящите фрагменти, фина и кухненска керамика, може да се различат някои основни форми: паници, чаши, гърнета и др. Техника на украса – канелюри с различно оформление и комбинации, набоден и релефен орнамент.

2. Късноримски период III – IV в. Устиета, дръжки, дъна от чашки, паници, купи – червенолакова керамика.

3. Средновековие – XI – XII в. Стени, дръжки и дъна от гърнета на крачно колело.

На тази хронология не противоречат и откритите находки: дъно от съд с отпечатък от плетка; фрагменти от кремъчни оръдия; 1/2 фрагмент от каменна брадвичка; каменна чукалка; бронзова римска императорска монета от – III в.; тежести за рибарска мрежа от фрагменти строителна керамика; заготовка за прешлен за вретено от стена на средновековен съд.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №22 (КМ 241+450 – 242+200), ЛОТ 2 НА АМ „ТРАКИЯ“

Константин Господинов, Веселин Игнатов, Силвия Борисова, Милен Николов, Татяна Кънчева-Русева

От 22.10. до 24.11.2007 г. бяха проведени спасителни сондажни археологически проучвания на Обект №22 (км 241+450 – 242+200), ЛОТ 2 на АМ Тракия. В разкопките участваха Константин Господинов, Милен Николов (РИМ – Бургас), Веселин Игнатов, Татяна Кънчева-Русева (ИМ – Нова Загора), Силвия Борисова (Нова Загора).

Обектът се намира в землището на с. Дядово, на около 2 км северно от центъра му по права линия. Разположен е недалеч от левия (източен) бряг на р. Блатница. Целта на проучването беше да се установи наличието или липсата на археологически структури, след като обектът е бил маркиран на терена от обходни групи, чрез разпръсната на повърхността керамика с малка концентрация. Определено беше, поставената цел да се постигне с ограничени сондажи.

Нашите обхождания също установиха наличието на разпръсната по повърхността керамика. Нейната концентрация беше по-голяма в участъка между пътеката до заблатената част на реката (около км 241+800) до около 200 м на изток. Във вътрешността на петното се забелязва увеличаване на концентрацията. Петното на разпръсване на керамиката е издължено по направление север – юг. Западната част на обекта предвиден за проучване се заема от река Блатница и заблатената ивица около нея, в която беше установена липса на археологически останки. Бяха заложени 21 сондажа с различни размери. Почти навсякъде стигнахме дълбочина до около 1 м.

Установи се следната стратиграфия. В горната част има два пласта от черна пръст – орница и културен пласт под нея. Орницата е с дебелина 0,20 – 0,25 м. Културният пласт под нея е с дебелина около 0,20 – 0,30 м. В тези два пласта се намира разпръсната керамика. Следват материкови пластове. В третия пласт, в който пръстта придобива леко кафяв оттенък, с по-глинест състав, се виждаха дупки на животни. Този пласт е с дебелина от 0,40 – 0,60 м на различните места. Към юг този пласт на места е по-тъмен, което вероятно е свързано с лекото понижение на терена, където в миналото, вероятно, е имало сезонни разливи и заблатявания от реката. Под него следва четвърти пласт от жълто-кафява материкова глина.

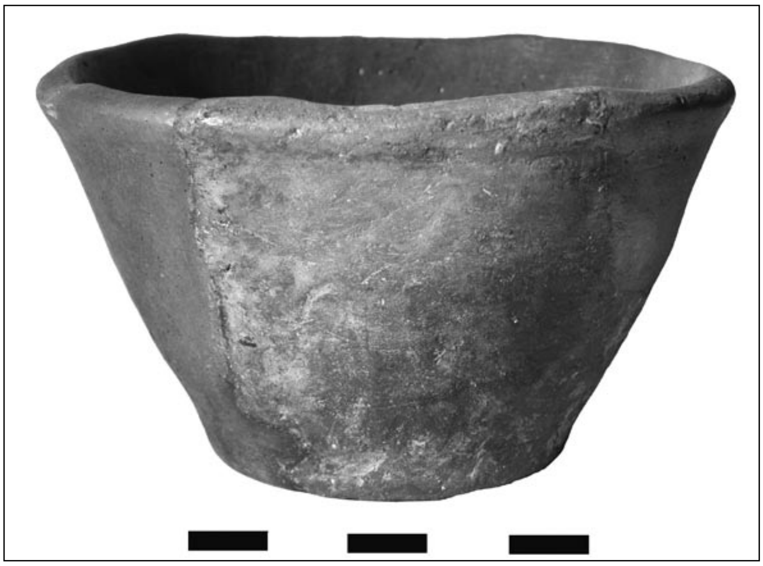

Обр. 1. Чашка от структура №2

В рамките на ограничените сондажи открихме няколко структури.

В сондаж №3 и №14, в контекста на третия пласт, разкрихме частично вкопан ров, който прави завой, а общата му ориентация е СЗ – ЮИ. Ровът продължава в не разкопаната част и е широк от 1 до 1,50 м. Запазената му дълбочина е около 0,20 м. Той се проявява на дълбочина около 0,75 – 0,80 м от повърхността. Колко е била някогашната му дълбочина не може да се установи. В рова открихме керамика и фрагменти от отухлени мазилки.

На около 20 м югозападно от рова в сондаж №15 беше засечена и частично проучена (в рамките на сондажа) друга структура, продължаваща в не разкопаната част на сондажа. Установихме я по наличието на тънък пласт с по-голяма концентрация от керамични фрагменти, отухлени глинени мазилки и една тежест за стан. Материалът, главно тежестта за стан, свидетелства, че сме попаднали на останки вероятно от жилищна структура. Останките се разполагат на дълбочина около 0,40 м от повърхността, в долната част на II пласт от черна пръст.

Останки от трета – негативна – структура бяха проучени на около 60 м източно от рова. Структурата представлява малка яма със запазени размери: диаметър – около 0,30 м и дълбочина около 0,20 м. Доколкото е запазена, горната ѝ част е на дълбочина около 0,60 м от повърхността и е издълбана в контекста на III пласт (материк). В горната си част е запълнена от ядро от отухлена глинеста пръст, заобиколено от черна, овъглена пръст. Действителните размери на ямата не са запазени, но все пак тя е достатъчно малка, поради което предполагаме, че по-скоро е останала от забит в земята кол.

В структурите, в културния пласт и на повърхността, се открива керамика, която засега може да се датира сравнително във втората половина на V в. пр. Хр. Има керамика на ръка, груба, сиво-кафява, с украса от релефни ленти (притиснати или нарязани); керамика на колело, сива, сива с черна огладена повърхност и кафява. Бяха открити фрагменти от капаци, почти цяла чашка, глинена тежест за стан, кремъчни артефакти.

Обобщени, резултатите показват наличието на археологически обект съставен от наземни и негативни структури. Наземните са се развивали на нивото над границата между третият (материков) пласт и вторият (културен) пласт. Негативните структури са били вкопани и в материковите пластове – трети и четвърти, при които ясно се разграничават, поради цветовите разлики на запълнителя и контекста.

№38. ОБЕКТ 14, ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА, С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД, ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

Марлена Кръстева

Обект 14 се намира на 500 метра източно от село Загорско, община Момчилград. Разположен е на възвишение, над незаливна речна тераса на левия бряг на река Върбица. Реката е с много плитко корито, което се е премествало на изток. През средата на сервитута на обект 14 минава селски, коларски път, който свързва нивите на незаливната тераса със селото.

Бяха заложени 9 сондажа с размери 5 х 1,50 м, в които се достигна до различна дълбочина. Не бяха засвидетелствани структури. Археологически материали, също не беше открит.

№39. ОБЕКТ 15, ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА, С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД, ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

Марлена Кръстева

Обектът е разположен на 2 км източно от селото на невисока, незаливна речна тераса, приблизително на около 500 м северозападно от коритото на р. Върбица. Местността се нарича Бюк, а земята е била частна собственост – ливади, но поради строежа на магистралата е отчуждена.

Бяха заложени 14 сондажа с размери: дължина между 9 и 5 метра и ширина 1,50 м, в които се достигна до различна дълбочина. Археологически материал, както и структури не бяха открити.

№40. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ЕМПОРИОН ПИСТИРОС КРАЙ ГР. ВЕТРЕН, ОБЩИНА СЕПТЕМВРИ

Алексей Гоцев, Гавраил Лазов, Даниела Катинчарова, Лидия Домарадска, Валентина Танева, Николай Ангелов, арх. Вера Коларова, Емилия Иванова, Ян Боузек, Иржи Мусил, Зофия Арчибалд

През 2007 г. продължиха редовните археологически проучвания на обект емпорион Пистирос в землището на град Ветрен, община Септември. В периода от май до септември бяха проведени разкопки от четири археологически екипа: три български и един от Чехия. И през настоящия сезон се изпълняваха предварително поставени задачи, с които се целеше да се проучат различните фази в развитието на емпориона и да се допълни картината на археологическите структури и културните напластявания в различни точки от територията на обекта.

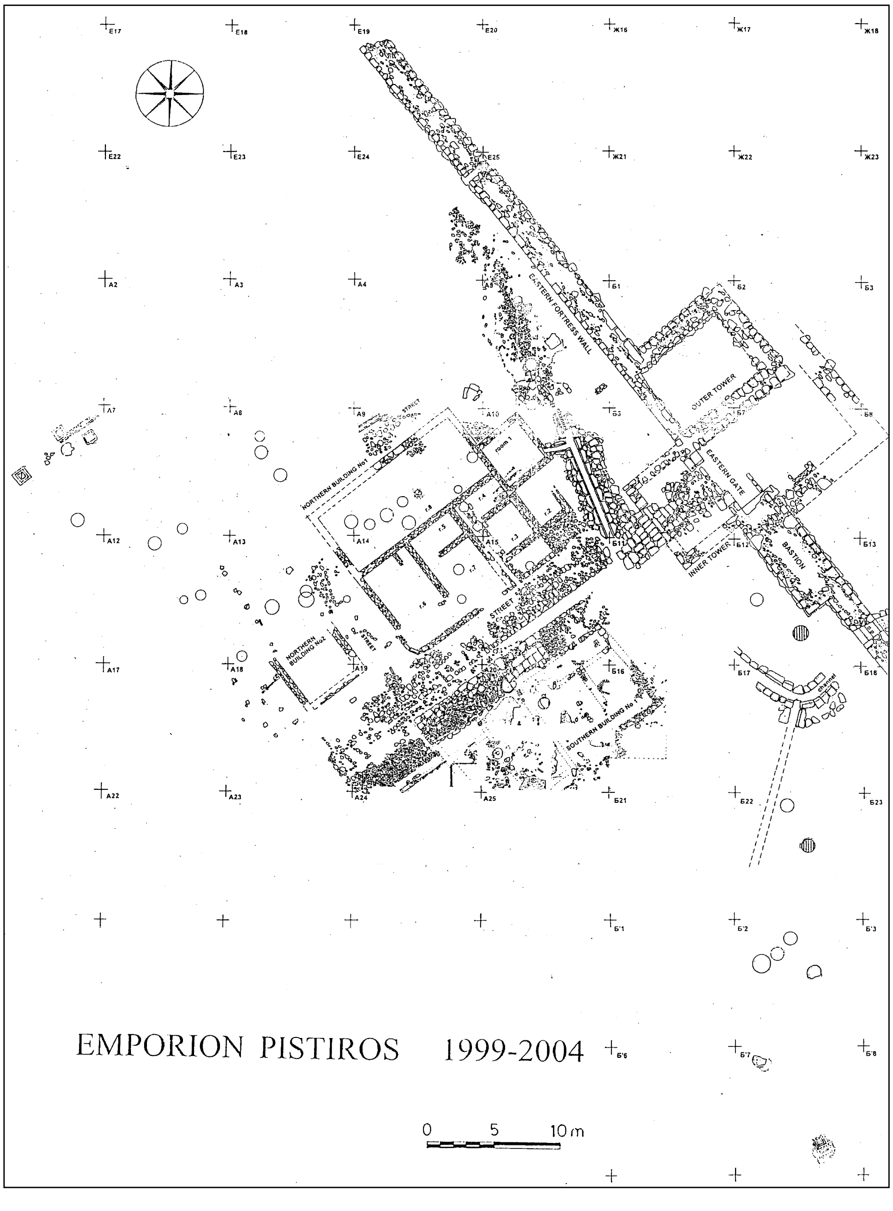
EASTERN FORTRESS WALL
OUTER TOWER
EASTERN GATE
BASTION
INNER TOWER
NORTHERN BUILDING No1
NORTHERN BUILDING No2
SOUTHERN BUILDING No1
STREET
EMPORION PISTIROS 1999-2004
0 5 10m

Обр. 1. Общ план на археологическите проучвания на емпорион Пистирос

Разкопките в секторите **А7, А8 и А14**, проучвани от Г. Лазов се проведоха в периода от 12.06. до 31.07.2007 г. Основна задача беше да се изследват културните напластявания в проучваните сектори, в които работата е продължение на предходните години. Беше проучена площ от 224 м^2.

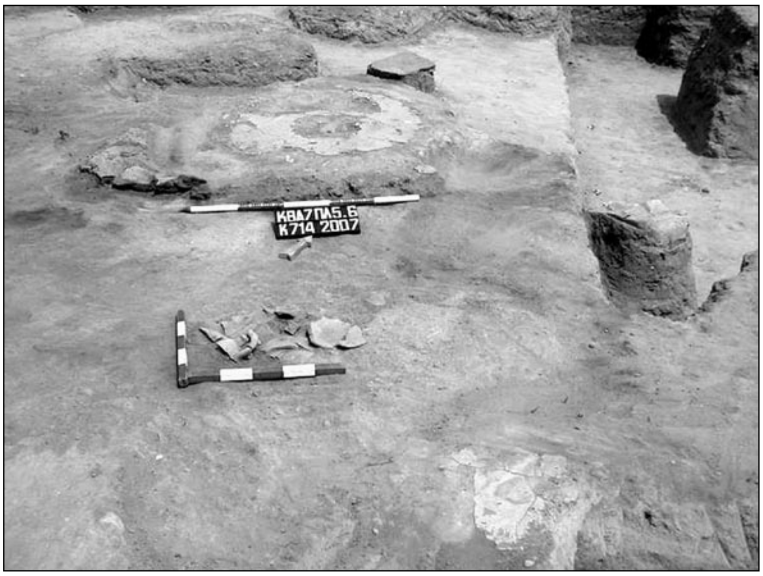

Обр. 2. Квадрат А7 – ситуация

В кв. А7 продължи разкриването на VI и VII механичен пласт на достигнатото подово ниво на постройка през 2006 г. Останките обхващат площ от 30 кв. м в източната част на квадрата. Те включват участъци от жълта трамбована глина, опалена на места от опожаряването на конструктивни елементи. Върху това ниво се разкриха струпвания от късове отухлена мазилка и два участъка от отухлена замазка. Едната е запазена на площ от около 0,5 м^2. Втората е разположена на 2,6 м северно и е с по-голяма площ, овална форма и в средата повърхност е леко изпъкнала. В североизточната ѝ периферия през 2006 и 2007 г. се откриха фрагменти от глинен капак с плоска основа и повърхност с множество вдлъбнатини от пръсти.

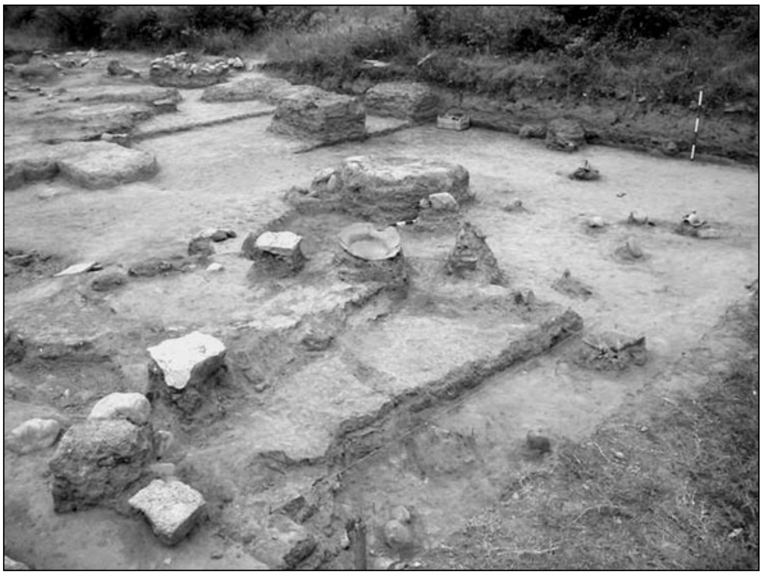

Обр. 3. Отухлени мазилки и замазки в квадрат А8

В западната част на това ниво се разчисти повърхността на редица от неголеми речни камъни, ориентирана североизток-югозапад, която не е проучена в дълбочина. В северозападната част на квадрата продължи разкриването на редици и струпвания от речни камъни от сграда, разположена в IV и V механичен пласт. Сградата е била разрушена в значителна степен, в резултат на мелиоративни дейности с тежки изкопни машини, преди започване на разкопките. Само в южната ивица, до границата на квадрата, се достига до VIII пласт, във връзка с необходимостта от отводняване на кв. А7 и А8.

В кв. А8 бяха проучени VII – IX механични пластове в площта, която не е заета от останките на разкритата в предходните години постройка. Тя има частично запазено подово ниво на площ от 9 кв. м в югоизточната част на квадрата. В VII пласт се проучиха струпвания от късове отухлена мазилка, някои от които с отпечатъци от колове, пръти и дъски. Струпванията са разположени в североизточната част на квадрата.

На различни места се разкриха две устия, фрагментирано тяло и дъна на амфори. Комплексът от керамични фрагменти включва тракийски и импортни съдове. Чернолаковите и червенофигурни фрагменти са 180 броя. Датираните екземпляри се отнасят към втората четвърт – средата на IV в. пр. Хр. Тези характеристики се отнасят и до VIII- IX пласт в североизточната част на

КВ А8.9ПЛ2
К866 2007

Обр. 4. Скифос in situ

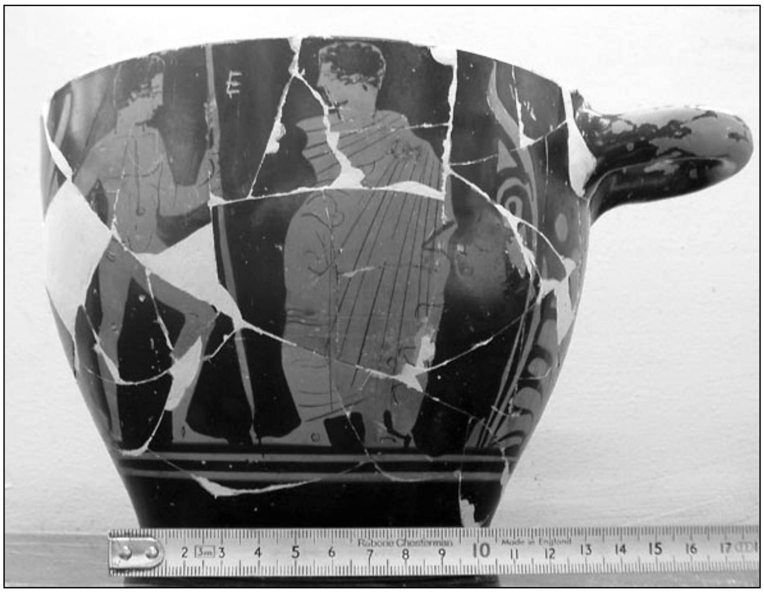

Обр. 5. Скифос след реставрация

кв. А7. Това се дължи на проследената тук денивелация, с наклон от северозапад на югоизток. Ясно очертана е денивелацията в северния профил на квадрата. В останалата част на квадрата VIII и IX пласт имат друга характеристика. Тук струпванията от отухлени мазилки липсват. Пръстта е сиво-кафява с преобладаване на тракийска керамика – груба и сива на колело.

Импортната чернолакова и червенофигурна керамика се датира към края на V – началото на IV в. пр. Хр., което отнася целия комплекс към първата фаза от живота на емпориона. В VIII и IX пласт бяха проучени няколко негативни контекста [866], [867], [868], [869] и [870]. Повечето са малки петна с концентрация на керамични фрагменти, кости и пепел, както и малки ями с полусферична форма. По-голяма яма е [869], която се проучва от 2005/2006 г. Запълнена е в VI, VII, VIII и IX пласт с голямо количество късове отухлени мазилки, кирпичи и фрагменти от украсен глинен олтар. Заедно с неголеми речни камъни, фрагментирани кости и малко количество керамични фрагменти, те запълват обема на ямата с малко количество пръст. Дъното на ямата има овална форма, но все още не е разчистено окончателно.

По-голям по размери е контекст [866] – 2 х 0,80 м. Той има коритообразна форма, ориентиран по дългата си ос североизток – югозапад. Очерта се във второто, долно ниво, на VIII пласт, запълнен с кафява рохка пръст, с фрагменти от керамични съдове, отделни камъни и животински кости. В долния слой на контекста, под камъните, се разкриха ситни въгленчета и пепел. В IX пласт в [866] се очертаха две нива с разлика от 7 см. По-високото е в югозападния край и заема една трета от общата площ. В този контекст се разкриха няколко фрагментирани, но с по-голяма запазена част, съдове. Между тях са червенофигурен скифос с две идентични сцени, представящи на всяка по двама младежи – единият гол, с копие, а другият – облечен с хитон и ръце пред химатиона, както и киликс с червенокафяв лак. Двата съда се датират в периода от края на V – първата половина на IV в. пр. Хр. Тук се откри и фрагмент от керамична пота с полепнали по стената стъкловидна стопилка и късче корозирал цветен метал. По северозападната външна линия на контекст [866] се разкриха 3 дупки с диаметър от 9 см.

Контекст [870] е разположен от североизточната страна на разкритата през предишните кампании структура от жълта глина с кръгла форма [850]. Той има полукръгло очертание с размери 1,50 – 1,20 м. В него се откриха дъно от съд и сива каничка, запазена почти изцяло без дръжката. В самия югоизточен ъгъл на квадрата се проучва друг контекст [867], с голямо количество керамични фрагменти – от амфора и стени от сива керамика на колело. Те са под слой нанос от пясък и гравел. Наноси в кв. А8 бяха проучени и докладвани в предходните години.

КВ А14 С3
К1410 2007

Обр. 6. Яма в квадрат А14

В кв. А14 продължи работата в Сондаж №3. След разкриване на нивото с отухлена глинена замазка от 2006 г., проучванията продължиха в очертанията на помещение №6 на сграда №1. Допроучена беше яма [1407], поголямата част от яма [1410] и изцяло яма [1413].

Тук проучванията достигнаха до VI пласт, 2-ро ниво. Находките са малко, но сред тях има бронзов инструмент със заострени краища и бронзови монети: тракийска с конско протоме и съд; Аматок I, Терес II, Филип II и Касандър. Сред по-интересните находки открити в проучвания сектор са тежести за стан, фрагменти от украсен глинен олтар, обработени астрагалоси, бронзови предмети, съдове от импортна и местна керамика, стъклени мъниста и др.

КВ А5 ПЛ14
ЯМА 4 2007

Обр. 7. Яма №4 в квадрат А5

В **кв. А5** и **Е24** бяха съсредоточени археологическите разкопки в сектора, проучван от Даниела Катинчарова. В източната част на **кв. А5** продължи проучването на северната половина на яма №4, обозначена в началото на разкопаването ѝ като *шахта* (Катинчарова 2006, 136). Проучен беше пласт, с дебелина 2,50 м (на дълбочина от 1,10 до 3,60 м), от пълнежа на северната ѝ половина, вкопана изцяло в материка.

И на тази дълбочина тя е кръгла в план (проучваната половина е с полукръгла форма), като диаметърът ѝ варира от 1,10 м до 1,60 м. На дълбочина 1,20 – 1,50 м (от VI до VIII механичен пласт) вертикално лежат фрагменти от питос, приети първоначално за част от питос *in situ* (Катинчарова 2006,138), които маркират западната ѝ граница. На дълбочина от 1,60 м до 2,30 м централната ѝ част е оградена по следния начин: на погорните нива (дълбочина от 1,60 м до 1,80 м) от изток са подредени в един ред и описващи дъга средно големи камъни (с размери 9 х 15 см; 25 х 19 см), а от север и запад – от вертикално лежащи фрагменти от стени на питос. На по-долните нива (дълбочина 1,80 – 2,30 м) тя е оградена само от фрагментирани стени от питос. Размерите на оградената част варират от 0,47 до 0,87 м. Тя е с пълнеж от сиво-кафява рохка пръст с въглени. Останалата част на ямата е с пълнеж от ръждивокафява глинеста пръст, която е почти еднаква по структура и цвят с тази на материка, но съдържаща археологически материали. Максималният ѝ диаметър на тези нива е 1,05 м. На дълбочина 2 – 2,20 м, в централната част на ямата (с диам. 0,90 – 1,05 м), лежат в два пласта хоризонтално, вертикално или под остър ъгъл фрагменти от стени на питос върху светлокафява рохка пръст, със светложълти петна от пясък и въглени. В източната ѝ половина фрагментите от питоса са големи, а в западната – са дребни, като между тях се откриват такива и от други съдове. В пласта, непосредствено под тях, беше открит чернофирнисов киликс с липсващи дръжки, животински кости и фрагменти от други съдове. Киликсът е аналогичен по форма на чернофирнисов киликс №424 от гроб в некропола на Аполония (първа половина на IV в. пр. Хр.). От дълбочина 2,40-3 м диаметърът на ямата постепенно нараства от 1,05 до 1,60 м, като централната ѝ част (с диам. 0,80 – 0,90 м) е запълнена със сиво-черна рохка горяла пръст, примесена с въгленчета и фрагменти керамика, а периферията ѝ – с ръждивокафява глинеста пръст. На тази дълбочина, краят на ямата е маркиран от ивица с ширина 5 – 10 см от сиво-черна рохка горяла пръст с въгленчета, какъвто е пълнежът на централната ѝ част, разположена дъговидно. На дълбочина от 3 – 3,40 м диаметърът на ямата отново намалява до 1,10 м, като пълнежът ѝ в западната част е от черна горяла пръст, а в източната – от ръждивокафява глинеста. По северната ѝ граница лежат разположени дъговидно петна от светложълт пясък. В централната и периферната част на ямата, независимо от структурата и цвета на пълнежа ѝ, се откриват фрагменти от едни и същи съдове, между които и фрагменти от редки форми, например пираниус, чайник, и други местни и вносни съдове. Останалите находки в ямата представляват каменен капак на питос, брус, железни гвоздеи, фрагментиран неопределен предмет и четири астрагала. Събрани са проби от пръстта за палеоботанични изследвания. Ямата продължава в дълбочина.

В границите на заложения извън ямата сондаж, на дълб. 2,80 м, беше констатиран пласт от фин пясък, с дребни конкреции, със светложълт цвят – нанос, с отделни фрагменти от битова керамика.

Западно от трасето на канала беше проучен пласт с деб. 0,30 м (VIII пласт и първите 0,10 м на IX пласт). Продължиха археологическите разкопки и на негативните контексти, свързани с извършваната в тази част на обекта металообработка и култова дейност от третата фаза.

Проучен беше най-долният пласт (с деб. 0,30 м) от източната половина на контекста, лежащ на границата на кв. А5 и кв. А4, интерпретиран като огнище на това ниво. То представлява две свързани в западния им край петна от черна горяла пръст, с въгленчета с неправилна елипсовидна форма и размери съответно 0,76 х 0,26 м (южната) и 1,30 х 0,80 м. В него бяха открити част от бронзова фибула, тел и пластина, железен гвоздей, фрагментирана керамика, и кости. Долната част на огнището лежи върху ръждивокафява пръст.

Северно от огнището, до и в западния бряг на квадрата, на площ 0,40 х 0,20 м бяха документирани хоризонтално лежащи керемиди, коринтски тип, а в централната част на квадрата върху площ с неправилна кръгла форма и размери 0,57 х 0,42 м – пласт отухлена глина с деб. 0,05 м. В това пространство бяха установени различни петна: до западния профил и северно от огнището – петно с елипсовидна форма от светлокафява жълтеникава песъчлива пръст (нанос) с единични фрагменти керамика; две петна с кръгла форма, пълнеж от светлокафява пръст с фрагментирана битова керамика и кости, с диаметри съответно 0,56 м и 1,30 м. Откритите в пласта материали представляват астрагали, в това число и обработени, един фрагментиран кратеровиден съд, изработен на колело от много добре пречистена глина със сив цвят, бронзова апликация, бронзови пластини, железни гвоздеи и др.

Северозападната част от квадрата, на това ниво, е заета от пласт кафява до черно горяла пръст. Този пласт продължава на изток под пласта камъни, лежащи западно от трасето на канала. Най-горната му част започва непосредствено под долното нивото на камъните. Това пространство е с неправилна кръгла форма и размери 1,60 х 1,80 м, като в дълбочина те намаляват. До северната му граница на площ с размери 1 х 0,90 м лежат в един пласт струпани средно големи речни камъни (0,20 х 0,18 м; 0,25 х 0,16 м; 0,08 х 0,11 м). Откритите тук археологически материали представляват следи от металообработка и култова дейност, каквито са регистрирани и досега: късове шлака, фрагменти от бронзова апликация, бронзови пластини, телове, една желязна скоба и други железни предмети, астрагали, в това число и обработени, каменен брус, фрагментирана керамика и кости (Домарадски, 1995, 19; Арчибалд 2006, 79).

В **кв. Е24** археологическите разкопки бяха съсредоточени в западната му половина.

КВ Е24
ПАЗ.2007

Обр. 8. Квадрат Е24 – ситуация

Снети бяха три механични пласта (деб. 0,60 м) от сиво-кафява пръст със средна наситеност на фрагментирана керамика, главно керемиди и значително по-малко битова керамика, и кости. Достигнато е едно и също ниво в двете части на квадрата. И тук, както в източната част, бяха разкрити деструкции от градеж, представляващи струпвания от отухлени мазилки. Едната, чието проучване започна през миналия сезон, е разположена в централната част на квадрата на площ 2,40 х 1,90 м. На същото ниво в южната част лежат още две струпвания от фрагментирани керемиди и мазилки (1,15 х 0,40 м и 0,80 х 0,40 м), а в югозападния ъгъл бяха открити пръснати отделни фрагменти от керемиди, лежащи в петна от отухлена глинеста пръст на площ 2,20 х 1,10 м. Те продължават в южния профил на квадрата. В централната част беше разчистена, лежаща *in situ*, фрагментирана, подова замазка. Запазената ѝ част заема пространство с Г-образна форма и максимални размери 0,90 х 0,30 м. Повърхността ѝ е огладена, равна, напукана. Тя лежи на едно и също ниво с деструкциите, в петно от отухлена глинеста пръст с отделни фрагменти от керемиди и камъни, на площ 2,80 х 1,30 м. Откритите в пласта находки представляват битови предмети: една чашка, две фрагментирани ножчета, прешлен за вретено, 12 тежести за стан с пирамидална и лещовидна форма, и една бронзова обеца. Тежестите и прешлена са открити в югозападната част на квадрата, като 4 от тежестите бяха струпани на едно място. Останалите материали представляват фрагментирана битова керамика, включително и от луксозни чернофирнисови и рисувани червенофигурни съдове. Разкритите през последните два сезона в кв. Е24 останки от покривни конструкции, струпвания от мазилки, пръснати камъни и замазка на под, както и намерените битови предмети, свидетелстват за наличието на постройка със стени, изградени от плет, измазан с глина върху каменна основа и керемиден покрив.

Разкопките в сектора на чешкия екип под ръководството на Ян Боузек, Иржи Мусил и Мартин Трефни се проведоха от 8 август до 25 август. В тях участваха и седем студенти от Института по класическа археология при Карловия университет, Прага, Чехия.

В кв. Б16, северозападна част на ръба на предишния дълбок изкоп в СИ ъгъл на тристелната сграда беше заложен малък сондаж, за да се проверят данните на по-дълбоките нива. При сондажа бяха открити няколко фрагмента от дъно на атическа чаша от края на V в. пр. Хр. и два червенофигурни фрагмента заедно с местна керамика, главно от IV в. пр. Хр., т. е. по-ранна от разрушенията около 300 г. пр. Хр. и в основни линии, по-късна от разрушенията през седемдесетте години на IV в. пр. Хр. Яма, открита в този пласт, даде подобен материал.

В кв. Б11 продължиха разкопките в централната част на квадрата. Бяха разкопани струпвания от последните разрушения от около 278 г. пр. Хр., но също и такива от катастрофата около 300 г. пр. Хр. Върху разкритата настилка в кв. Б11 бяха вдигнати устия от питос и други материали северно от него. Настилката на улицата тук е подобна по характер на тази, разкопана между сграда №1 и сграда №2, северно от главната улица. Различават се поне две фази. Последната е функционирала същевременно преди и след 300 г. пр. Хр., а по-ранната е била използвана вероятно най-късно до времето на Филип II, а дори и по-рано.

Сред разрушенията беше открита монета от Аматок I и фрагменти теракота от декоративна архитектура – от антефикси и дори вероятно от сима. Това може да насочва, че е съществувало малко светилище в района на портата. Правдоподобността на тази интерпретация може да бъде подкрепена от факта, че точно на СИ от кулата е открита голяма концентрация от покрити с лак керемиди: коринтски и лаконски калиптери, всички със същия червеникавокафяв лак. Изработката им напомня на покритите с лак керемиди, известни от обекта при с. Васил Левски, които може да произхождат от традициите на същата работилница. В бъдеще фрагменти от тях ще бъдат подложени на научни анализи. Тъй като дори в депозити от IV в. пр. Хр. керемидите с лак са запазени само с малки фрагменти, те очевидно идват от първата урбанизационна фаза на емпориона.

В струпването от депозит [7005 в ЮЗ част на квадрата] са открити фрагменти от питос, два, от които с отпечатъци върху горния ръб на устието – един с палмета и втори с бръшлянов лист. Фрагментите от бронзови находки, открити тук, бяха малко. Депозитът съдържаше находки само от IV в. пр. Хр. Тук достигнахме, също така, до по-ранна фаза от живота на емпориона [7008]. След разрушенията от 300 г. пр. Хр. тези останки са оставени да лежат недокоснати. Новите дейности, извършени тук, са протичали над това ниво. Около останките от настилката, близо до триделната сграда [в 7007], имаше друг депозит от разрушения с големи фрагменти керемиди и керамика. Долната част на тези разрушения се датира от края на IV в. пр. Хр. и вероятно представлява деструкция. Реконструкциите на селището тогава са протичали набързо, с по-малко старание и много от останките от разрушения просто са били оставени на място и заравнени (превърнати в ново ниво).

В проучванията на зоната **около вътрешната порта** бяха разкрити останки от разрушения в СЗ ъгъл на вътрешната кула.

Те бяха разкопани частично през предишната година. Между камъните от монументалната настилка бяха открити монета на Александър Велики, керамика, тежест за стан и един голям прешлен за вретено, направен от фрагмент керамика.

Горният пласт камъни от вътрешната страна, извън кулата при портата, датира от последното разрушение на крепостната стена в 279/8 г. Тук отдолу има друга настилка, вероятно използвана през IV в. пр. Хр. и дори, може би, по-рано. Блоковете от основите на вътрешната кула тук са частично разместени. Това, както и наклонените повърхности на последната настилка на улицата при триделната сграда, може да са доказателства за земетресение. Тъй като никъде няма следи от поправки, по-вероятно е земетресението да е станало след като периодът на разцвет на Пистирос е приключил, т. е. би могло да е съвременно с известното земетресение от III в. пр. Хр. в Сборяново. Земетресението тук, вероятно, не е било така сериозно и унищожително, както в Сборяново.

Малък черен канал, [8003] край основите на портата, вероятно е следа от изкоп за конструкцията на нейните основи, както е и навсякъде другаде край отбранителната крепостна стена. Тук покрай стената беше намерен голям фрагмент от чернофирнисов атически кантарос от втората половина на IV в. пр. Хр., както и македонска монета.

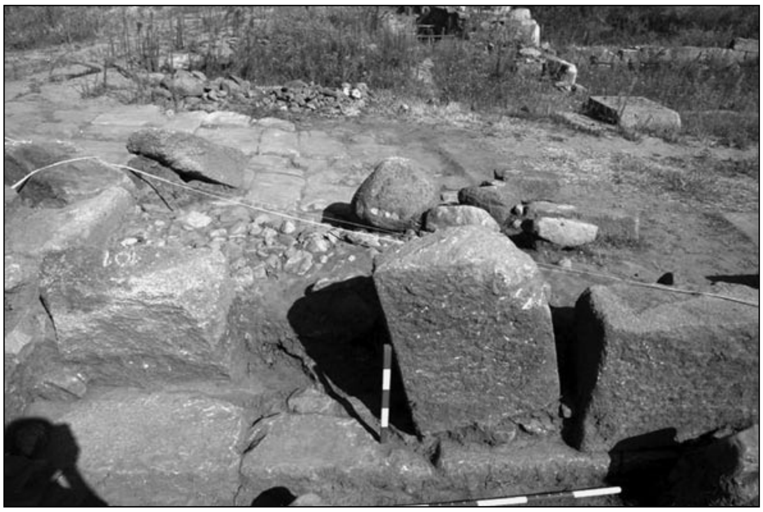

Обр. 9. Проучвания на вътрешната кула на източната порта

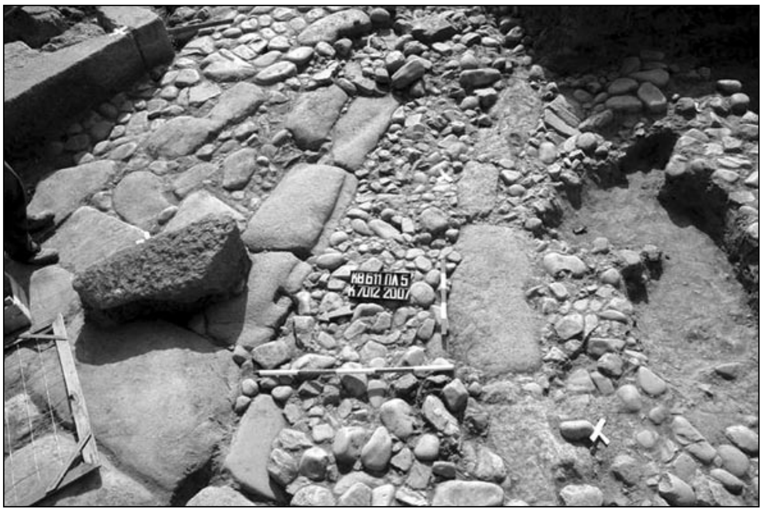

Обр. 10. Разклонения на големия канал в квадрат Б11

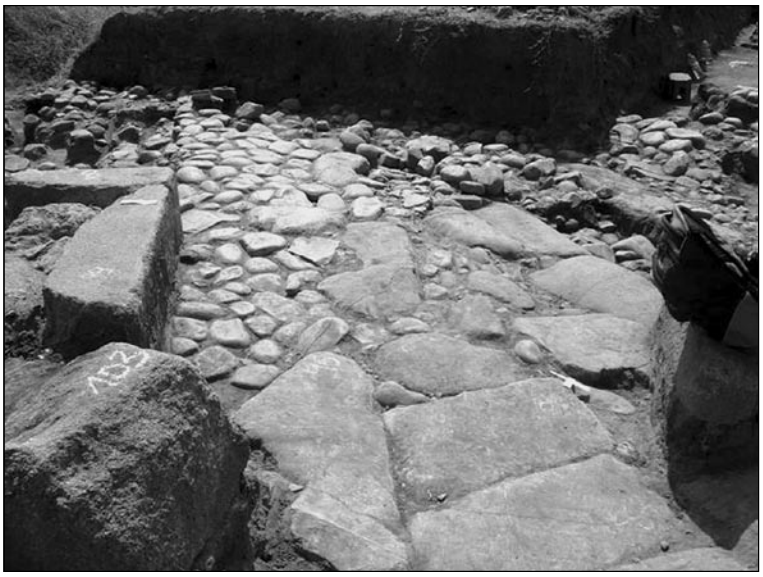

Обр. 11. Ситуация източно от вътрешната кула

Бяха открити две разклонения на големия канал, които вървят от главната улица на ЮИ, запълнени с дребни камъни в два слоя.

Малък сондаж на част от южното разклонение доведе до откриването на две бронзови монети и гръцка керамика. Общата ситуация показва две или три фази на настилането на две улици, което съвпада с вече известната ни ситуация на разкопаната в предходните сезони главна улица. От двете разклонения, вероятно, южното е по-късно от северното. Разкрит беше малък отводнителен канал, който следва настилката, която върви в посока ЮИ от портата.

В **СИ част на кв. Б11** беше заложен нов сондаж, източно от миналогодишните разкопки, с цел сваляне на останките от разрушенията над ЮИ ъгъл на портата и изясняване на ситуацията източно от вътрешната кула.

Горните пластове се състояха от обичайните депозити на разрушенията от кирпича на крепостната стена, включително шлака в горните пластове, фрагменти от керемиди (лаконски и коринтски), лаконски калиптери и керамика, сред която и сиви съдове от късната *барокова* фаза (Bouzek 2007, 207 – 209). Сред железните находки, откривани тук, имаше гвоздеи и върхове от стрели. Под депозитите от горната деструкция лежаха пластове от втората половина на IV в. пр. Хр. Тук беше достигнато, също така и нивото на настилката. Откритият, в V механичен пласт, материал принадлежеше на разцвета на Пистирос (трета до последна четвърт на IV в. пр. Хр.). Струпване от керемиди се откри над депозита от IV в. пр. Хр

В **ЮИ част на кв. А15** беше частично разкопана късна яма (от последната фаза на обекта), която беше нарушила настилката на улицата. В нея бяха открити само дребни фрагменти от обичайната, най-широко разпространена, керамика, подобна на откритата в разкопаните през предишни сезони две ями в триделната сграда от същата най-късна фаза. Начинът, по който се очерта настилката тук, допълни картината за този сектор от главната улица с посока изток – запад.

Главните постижения на този сезон бяха изясняването на ситуацията край вътрешната кула, откриването на канал на ЮИ от главната улица, неговите разклонения, а също така и отводнителния канал, водещ от кулата и от двете улици в този участък – едната близка до крепостната стена, втората покрай триделната сграда. При последната открихме следи от по-ранна настилка,

Обр. 12. Новоразкрит участък от крепостната стена в квадрат Б24

от началото на IV в. пр. Хр., със следи от оригинално настилане от края на V в. пр. Хр. По време на късната ѝ фаза, вероятно, известни части от нея при триделната сграда са били покрити с покрив, което е било употребявано като навес за някакви дейности. Разкопките в тази част допринесоха много за по-пълното изясняване на системата от канали в Пистирос. Еднакво значими резултати са възможните следи от монументална сграда при портата с покрив от керемиди с лак и антефикси от първата фаза, както и фактът, че поправките в тази зона след 300 г. пр. Хр. са били с относително скромен характер.

В **кв. Б23 и Б24** продължиха проучванията, ръководени от А. Гоцев и Н. Ангелов (АОР), които целяха да се проследят културните напластявания в дълбочина, от двете страни на крепостната стена. Разкопките бяха проведени през м. август и септември.

В кв. **Б 23** проучванията имаха за цел да се установи характера на каменните струпвания, които се откриват на различни дълбочини в рамките на изследваната площ. Работи се в И половина на квадрата – в западната част бяха оставени каменната конструкция и глинената есхара, открити през миналите години (АОР). При тези струпвания не се наблюдава плътно подреждане на камъните и оформянето им като конструкция. В някои случаи има известно подреждане, като се образуват неправилни редици, без да са свързани помежду си. Пръстта между камъните е хомогенна, без примеси, светло-кафеникава. Присъствието на тези струпвания може да се обясни с разрушаването на крепостната стена, когато основните каменни блокове са отнесени и емплектонът е попаднал във вътрешността на обекта.

След снемането на VIII механичен пласт в ЮИ ъгъл на квадрата се очерта яма, чийто пълнеж е с по-тъмен цвят в сравнение с останалата пръст в квадрата. Започна нейното проучване, по-точно на западната ѝ половина, като се оставя контролен профил в средата на ямата. Снет беше само 1 пласт и в дъното на ямата се очерта един едър камък. Предстои проучване.

В **кв. Б24** бяха снети три механични пласта в пространството извън крепостната стена. Ограниченото време за разкопки не позволи да дадем отговор на някои важни въпроси. На първо място не бе открит културен пласт, който да покрива остатъците от крепостната стена т. е. остатъци от времето след разрушаването на емпориона в началото на III в. пр. Хр. Възможно е този факт да се дължи на отнемането на най-горните пластове от обекта при обработката на почвата, в началото на втората половина на XX век, при извършването на колективизацията на земята. Разкрито беше малко каменно струпване, непосредствено до външното лице на крепостната стена. Камъните са подобни на тези от емплектона на стената и най-вероятно са следи от разрушението. Продължи почистването на външното лице на крепостната стена. Разкрити бяха 11 каменни блока, най-вероятно от основата на крепостната стена, защото горният им външен ръб е косо изсечен.

Остава открит въпросът за продължението на стената. Може би тук е имало чупка и стената е правила завой в посока към вътрешността на емпориона. Вероятно е обаче тази аномалия да е просто резултат от изваждането на част от каменните блокове. Продължаването на проучванията, в тази част на обекта през 2008 г., ще даде отговор на тези въпроси.

Литература:

Арчибалд 2006: З. Арчибалд. Археологически разкопки на британския екип в Пистирос (Ветрен), сезон 2006 – АОР през 2006 г., София 2007, 78 – 82.

Домарадски 1995: М. Домарадски. Тракo-гръцки търговски отношения (= Емпорион Пистирос I). Септември 1995.

Катинчарова 2006: Д. Катинчарова. Проучвания на емпорион Пистирос през 2006 г. – АОР през 2006 г., София 2007, 136 – 139.

Bouzek 2007: J. Bouzek, The development of local pottery at Pistiros: preliminary sketch of its chronology – In: J. Bouzek, L. Domaradzka, Z. Archibald (Eds.), Pistiros III Excavations and Studies, Prague 2007, 205 – 219.

№41. ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКИЯ ГРАД В ИАР „СБОРЯНОВО“

Тотко Стоянов, Живка Михайлова, Красимир Ников

Археологическите проучвания на обект *Водна централа* през 2007 година се проведоха от 4.06.2007 до 14.09.2007 г. от екип в състав: ръководители доц. д-р Т. Стоянов (СУ „Св. Климент Охридски“) и Ж. Михайлова (ИМ – Исперих), н. с. д-р К. Ников (НАИМ – БАН) зам. ръководител и членове гл. ас. д-р Д. Стоянова (СУ „Св. Климент Охридски“), М. Николаева (ИМ – Исперих), д-р Кр. Франгова (НХА „Н. Павлович“), В. Бонев и А. Андонова (докторанти в катедра Археология на СУ), П. Стоянов (геодезист ИМ Исперих), Ю. Събчева (консервация и реставрация ИМ Исперих), М. Азиз (фотограф ИМ – Исперих), маг. Д. Ненова, бак. К. Маджаров (СУ). Екипът беше подпомаган и от 14 студенти-стажанти от специалност Археология на СУ „Св. Климент Охридски“. Разкопките бяха осигурени частично от ИМ – Исперих, а стажът на студентите и командировките на екипа от СУ бяха финансирани от СУ „Св. Климент Охридски“ и проект FENDA, финансиран от МОН (Договор КИН/1015/07.12.2006). Програмата и целите на проучванията през сезон 2007 бяха съсредоточени върху разширяване на базата данни за развитието на градоустройствената структура на града, укрепителната система, културната характеристика и хронологията на гетския град.

I. Западен квартал („Поляната“). Резултатите от сезон 2006 – откриването на части от фундирана върху материковата скала крепостна стена от ранно (?) елинистическата епоха в сектор 264 и очертанието на южно (външно ?) лице на друга стена в южната част на сектор 259, с възможност за връзка със зида в кв. 259/12, 17 (срв. Стоянов, Михайлова, Ников 2007), провокираха разширяване на целия **сектор I (Западен квартал)** в източна и южна посока. От друга страна разчистването в дълбочина на пластовете и каменните разсипи беше с цел доразкриване на доловените структури и откриването на евентуалните връзки между тях, и респективно откриването на други елементи, допълващи представата за стратиграфията и хронологията на тази част от гетската столица и наследилите я във времето селищни форми. В кв. 259/19, 23, 24, в дълбочина, се откри друг зид с направление СИ – ЮЗ. Той лежи в тъмна хумусна пръст, на по-високо ниво от стените в западната половина на сектор 259 и определено е по-късен (Обр. 1/1-IV горе-дясно). В проучената част, стената (с условно обозначение IV) беше проследена на дължина ок. 15 м и има ширина от 1,5-1,6 до 2 м, и запазена височина до ок. 1 м. На базата на археологическия материал нейното изграждане и функциониране следва да се отнесе към късната античност.

Разчистването в дълбочина, пред лицето на зида, в кв. 259/22, 23 показа, че това вероятно е друга стена (с условно обозначение II), тъй като бяха разкрити няколко реда от лицевия ѝ градеж (Обр. 1/1-II). Пред нея започна разчистване на дебел пласт с руини на стени (глинени замазки) обилно примесени с битова керамика и амфорна тара от първата половина на III в. пр. Хр. В кв.

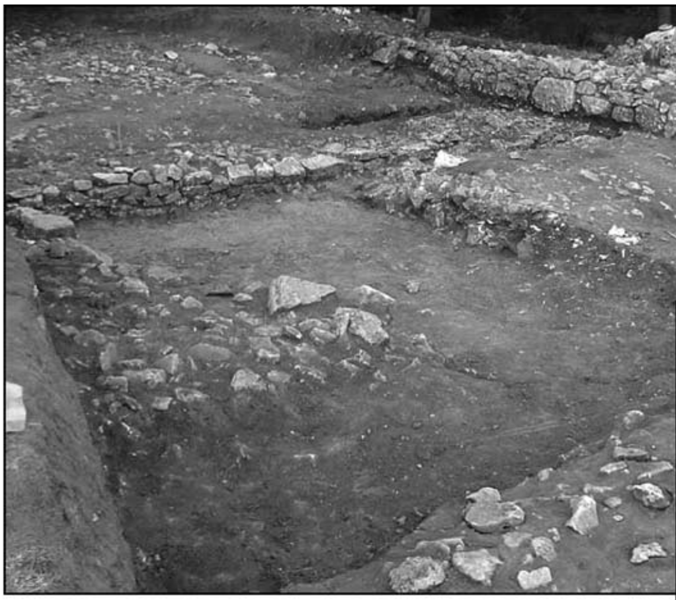

1

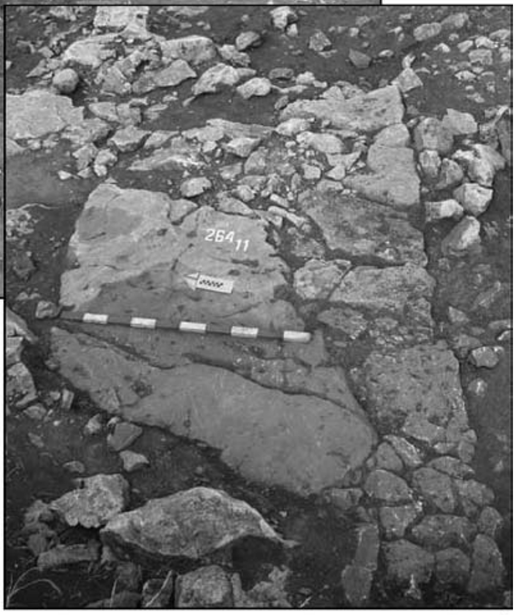

2

3

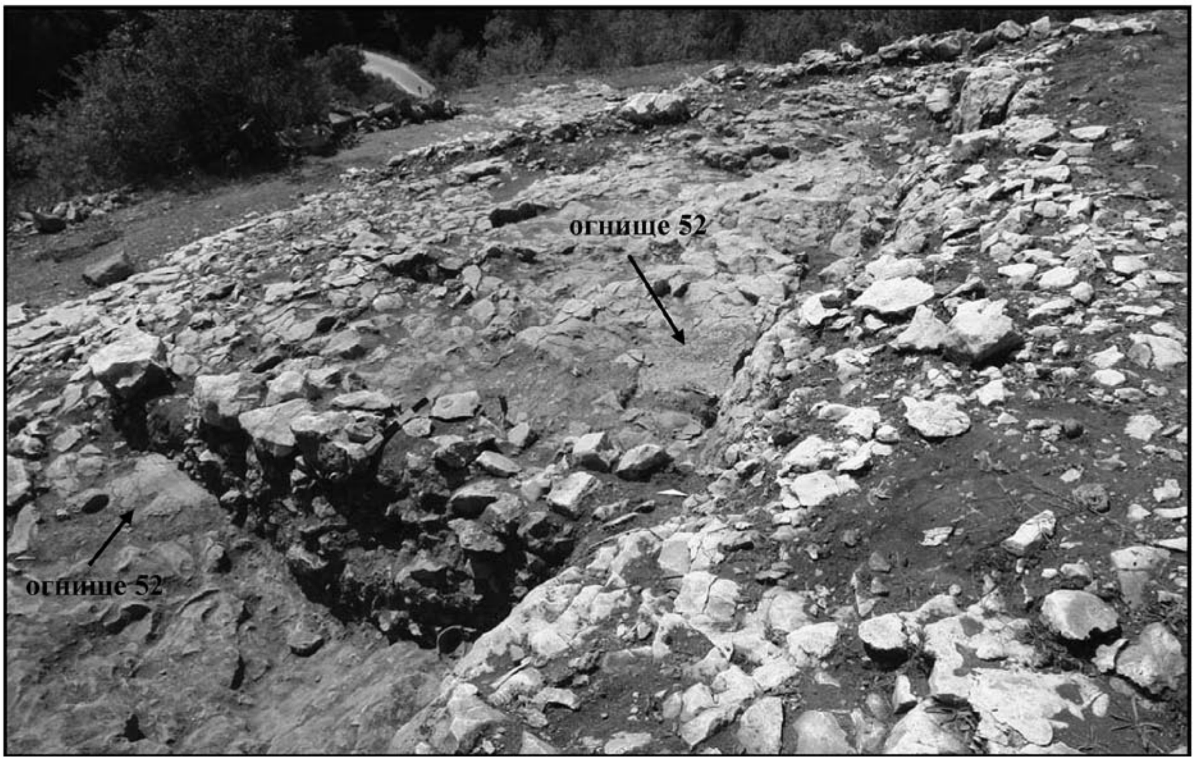

огнище 52
огнище 52

Обр. 1. Зид в западната половина на кв. 259

259/17, по линията на предполагаемото северно трасе на тази стена беше открита бронзова монета на Калатис (Обр. 3/4). От запад комплексът е ограничен от друг зид със сходна лицева зидария.

Доловената през 2006 г. стена (III) в кв. 264/11, изградена върху материковата скала, беше проследена в дължина ок. 3,2 м по южното лице. Ширината ѝ е ок. 3,35 м (Обр. 1/2). Находките потвърдиха датировката ѝ в ранноелинистическата епоха. Обилният примес от фрагменти на керемиди, разчистени в каменния разсип на изток и югоизток от нея, допълват идеята за наличието на кула или бастион в този участък (срв. Стоянов, Михайлова, Ников 2007, 210, 212, обр. 3).

II. Южно подградие (Комплекс върху трета тераса). През 2007 г. усилията бяха насочени към допроучване на останките от културните пластове в ареала на централната тераса, предполагаемото помещение в ЮЗ част на комплекса, каменният зид в ЮИ част на комплекса и периметърът на север от нея. Наблюденията от сезон 2007 показват, че при комплекса определено има два периода на развитие.

Първият период е свързан с изграждането на съоръжение на втора(та) площадка на терасата. Тя е естествена даденост и върху нея не личат съществени следи от всичане, подравняване и т. н. От запад тя плавно слиза на по-голяма дълбочина и ако има някакво изсичане то е по-вероятно да е от източна(та) страна. Размерът на самата площадка е около 5 х 3 м. Огнища № 52 и 53 са изградени на нивото на скалата (Обр. 1/3). Те са без украса и структурата им не се отличава от тези, които са разкрити на територията на града. Фактът, че огнищата лежат на нивото на терена, предполага, че подът е бил с глинена обмазка, която да подравни нивото на скалата. Би могло да се предположи, че тези структури са от едно по-ранно жилище с паянтова конструкция. Ако приемем, че има преградна стена, то може би е било двуделно, като във всяко помещение е имало по едно огнище. Възможно е и да се мисли за два последователни етапа на ранния комплекс, белязани от двете огнища.

Вторият период е свързан с изграждането на много по-голямо като площ жилище, по-солидно, вероятно поне двуетажно. От каменните му основи е запазен само първият ред с ширина 0,40 – 0,50 м и може да се предположи, че височината е била 0,50 – 1,00 м, като не е изключено първият етаж да е бил изцяло с каменни стени. Докато северната и западна основи лежат върху скалата, то източната е запазена в участъка на втора подтераса и лежи върху пласт от първия период (и западната половина на огнище №53). От южната стена на комплекса няма запазени следи, понеже е била на ръба на втора подтераса и вероятно е отнесена от рухналата сграда. Най-голямо количество фрагменти от стенна мазилка има в южна и западна посока, което предполага и посоката на разрушаване. От изток има три всечени стъпала, които са в линия с източната основа. В западната също има всичания, но по-неясно изразени, които се намират източно от полукръглото съоръжение на югозападния край на терасата. Второто жилище е имало освен огнища и есхара или есхари. От него през последните три сезона са документирани забележителен репертоар от фрагменти от *луксозна* импортна (обр. 3/10-11) до груба кухненска керамика.

Много интересно е полукръглото съоръжение в края на терасата. При него всичанията са видими и са целенасочено направени така, че да се получи почти идеален полукръг. Запълнено е с пръст, мазилки и големи каменни блокове от югозападния ъгъл на къщата, които са затиснали разнообразна фрагментирана керамика: фрагменти от рибни блюда, амфори, кухненска керамика и др. Добре запазен амфорен печат на епонима *Иднадес* (ок. 260 г. пр. Хр. по Avram 1996 – обр. 3.3) подсказва дата на разрушаването на комплекса около средата на III в. пр. Хр. (срв. Стоянов, Михайлова, Ников, Николаева, Стоянова 2006, 21). Разчистените на място късове жълтеникава глинеста маса, затиснати от каменните руини подсказват, че стените на помещението изградено над изсечената площадка са били от кирпич. Общите размери на комплекса от втората фаза надхвърлят 220 м^2.

III. Сектор 75. Продължи експерименталното изследване в централната част на Цитаделата с геофизични методи, с цел съчетаването на данните за аномалии с резултатите от археологическото им разкриване. Това изследване е насочено към натрупване на практически опит за възможна прогноза и реконструкция на по-големи площи с намиращите се в тях жилищни, стопански и др. структури без деструктивна намеса (археологически разкопки). Тази част на проучванията бяха елемент от проекта FENDA, изпълняван от катедра Археология на СУ с участие

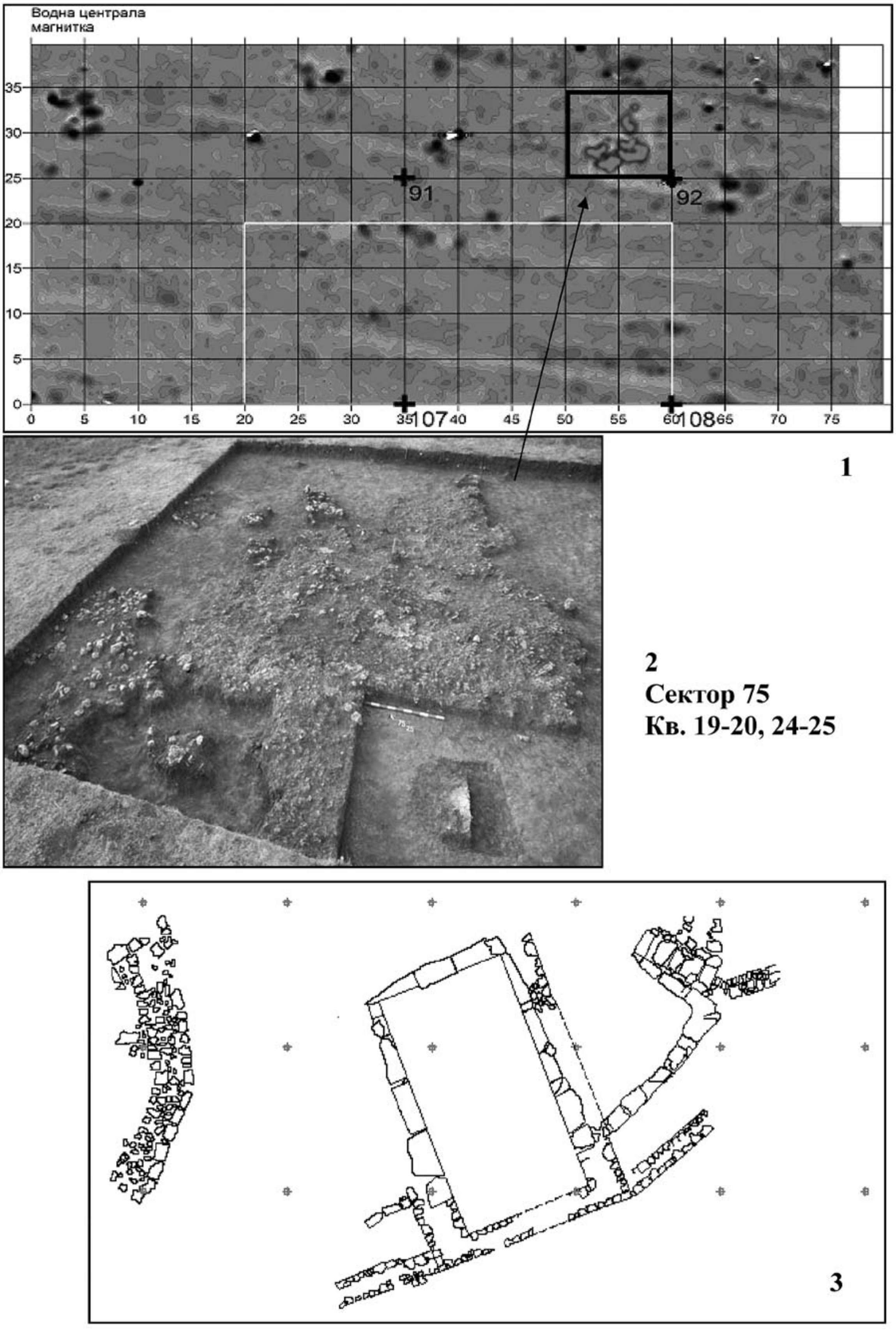
Водна централа
магнитка
35
30
25
20
15
10
5
0
0
5
10
15
20
25
30
35
40
45
50
55
60
65
70
75
91
92
107
108
1
2
Сектор 75
Кв. 19-20, 24-25
3

Обр. 2. Експериментално геофизично изследване в централната част на Цитаделата – аномалии с повишена магнитност

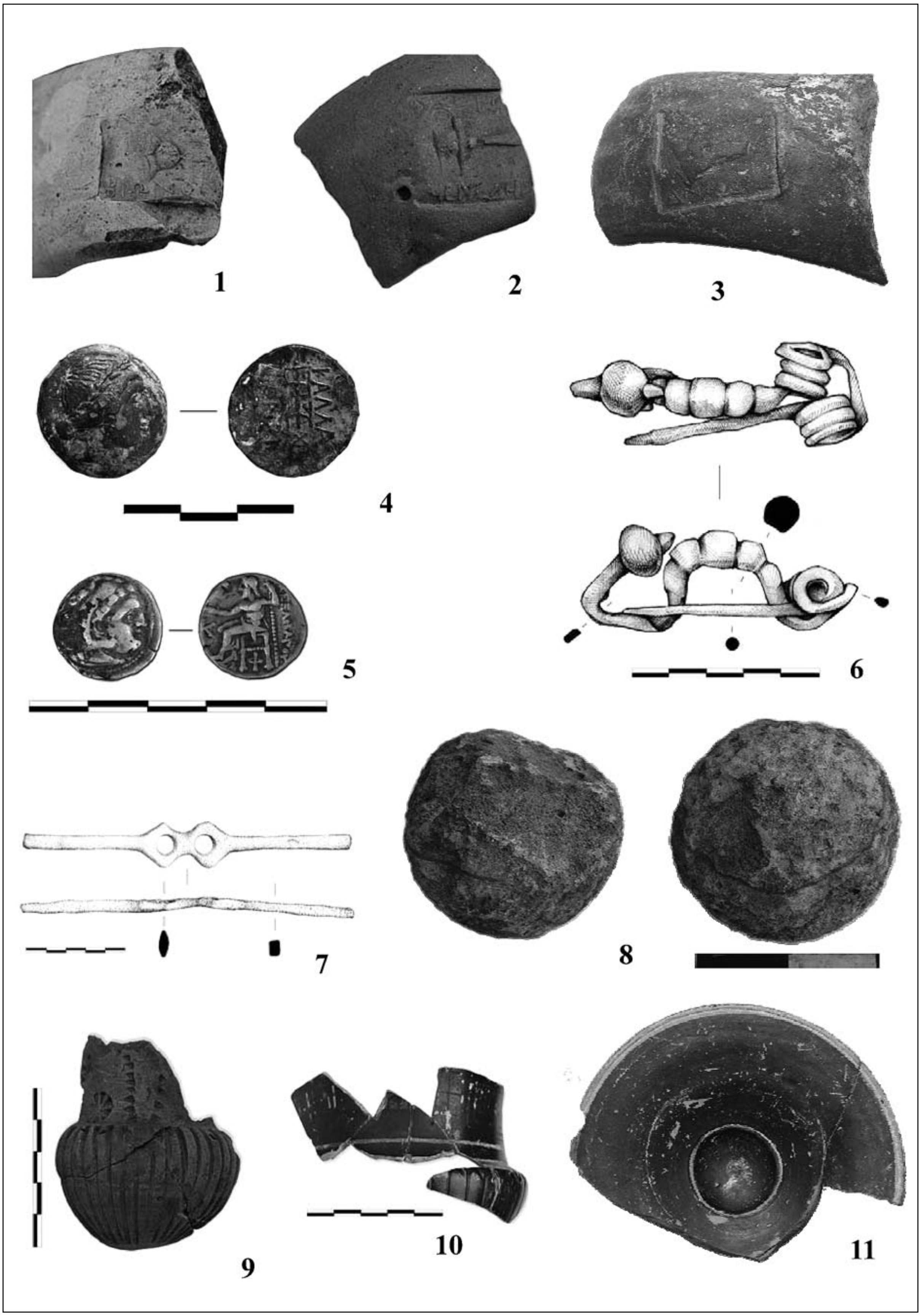
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

Обр. 3. Находки

на специалисти от катедра ГИС на ГГФ-СУ и НАИМ – БАН (за геофизичните проучвания инж. Н. Тонков). Очертаха се няколко петна – аномалии с повишена магнитност. Най-перспективна за разкопаване беше аномалията в сектор 75 (Обр. 2/1). Бяха заложени 4 работни квадрата, обхващащи напълно видимите граници на петното в кв. 75/19, 20, 24 и 25.

Последователно бяха разчистени и очертани границите на структурата, в рамките, на която бяха разкрити голямо количество отухлени мазилки и замазки, импортна керамика, множество метални предмети с битов характер, няколко керамични струпвания, голямо количество животински кости. Характерът на находките позволи да се прецизира виждането относно същността на регистрираната структура, която е идентифицирана като жилищна сграда от елинистическата епоха.

На базата на постумна драхма на Александър III (Обр. 3/5) и по-добре запазените амфорни печати (Обр. 3/1-2 датируеми сътветно ок. 266 и 291 г. по Avram 1996), комплексът може да бъде датиран в първата половина на III в. пр. Хр. Неговото изграждане би могло да се постави в началото, а разрушаването му в края на периода от документираното вече категорично мощно земетресение, разрушило всички структури на платото ок. средата на III в. пр. Хр. (Стоянов, Михайлова, Ников, Николаева, Стоянова 2006, 21).

Сред находките от сектор 75 особено впечатляващ е един каменен снаряд (Обр. 3/8). Размерите и теглото му (в оригинален вид ок. 18 – 20 кг), предполагат изстрелването му с катапулт с калибър 40 – 45 мини (изискващ екип от поне 7 души и пространство от над 50 м^2 – срв. Marsden 1971; Campbell 2003). Местонамирането му в централната част на града, в слоя над руините на жилищната сграда, води към различни хипотези. Той носи информация за използвани срещу града машини с такъв калибър. Индикация за използването му от нападатели, а не от защитниците на града, е материалът – порода пясъчник. В района единственият вид камък са варовиците. От варовик и кремък са откритите до момента топки за прашка и малокалибрени катапулти. Заедно с местонамирането на два върха за катапулт от комплекса на трета тераса, каменният снаряд потвърждава идеята, че мощната крепостна система на града, доразвивана и допълвана в хода на първата половина на III в. пр. Хр. е създадена и поддържана в контекста на дълъг и тежък военен конфликт в Североизточна Тракия в края на IV и първите десетилетия на III в. пр. Хр.

Не по-маловажни за културните характеристики на гетската столица са и находките на предмети с латенски характер. Сред тях изпъква масивна желязна фибула тип „Мюнсинген“ (Обр. 3/6). Тя би могла да се датира към края на IV – първата третина на III в. пр. Хр. и е несъмнено донесена от Централна Европа.

IV. Каменно съоръжение при селищната могила Демир Баба Теке. През сезон 2007 беше възможно да се разчистят много по-големи участъци, не само в основното помещение на комплекса, но да се започне откриване пред и встрани от „фасадата“ му. Бяха доловени и разчистени каменни зидове, изградени с по-малки по размери, но в по-голямата си част добре обработени камъни, които затварят (в субструкция?) помещението и се свързват под тъп ъгъл с други зидове. Този на югозапад е най-общо продължение на „основния“, докато зидът на североизток се свързва под ъгъл (Обр. 2/3). Сред артефактите, открити вътре и вън от помещението, има материали основно от XIX – XX в., но се срещат и фрагменти от османска керамика, от Средновековието, както и от желязната и каменномедната епоха (кремъчни пластини). Все още няма ясни данни за културната и хронологическата характеристика на това монументално съоръжение, за периода на изграждането и използването му.

Литература:

Стоянов, Михайлова, Ников, Николаева, Стоянова 2006: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, М. Николаева, Д. Стоянова. Гетската столица в Сборяново. 20 години проучвания. София 2006;

Стоянов, Михайлова, Ников 2007: Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников. Проучвания на тракийския град в ИАР Сборяново през 2006 г. – В: АОР през 2006 г., София, 209 – 212;

Avram 1996: A. Avram. Les timbres amphoriques. 1. Thasos. – Histria. Les résultats des fouilles. VIII. 1, Bucarest-Paris, 1996;

Campbell 2003: D. B. Campbell. Greek and Roman Artillery 339 BC – AD 363. New Vanguard, 89. Osprey Publishing. 2003;

Marsden 1971: E. Marsden. Greek and Roman Artillery. Technical Treatises. Oxford, 1971.

№42. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКОТО СЕЛИЩЕ ОТ V – IV В. ПР. ХР. ПРИ С. КРЪСТЕВИЧ, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2007 г. продължиха археологическите разкопки на тракийското селище от V – IV в. пр. Хр. при с. Кръстевич, община Хисаря. Те се проведоха без прекъсване в продължение на девет месеца. В разкопките взеха участие докторантите Десислава Василева, Слава Василева и Евгения Иванова, които извършиха графичното заснемане и обработката на керамичния материал.

Целта на разкопките беше да се завърши проучването на разкритата през изминалия сезон сграда А и да се локализират нови постройки от плана на тракийското селище. В резултат на цялостната археологическа работа на този етап се установи, че селището е заемало сравнително голям периметър, който е обхващал площ от около 10 дка.

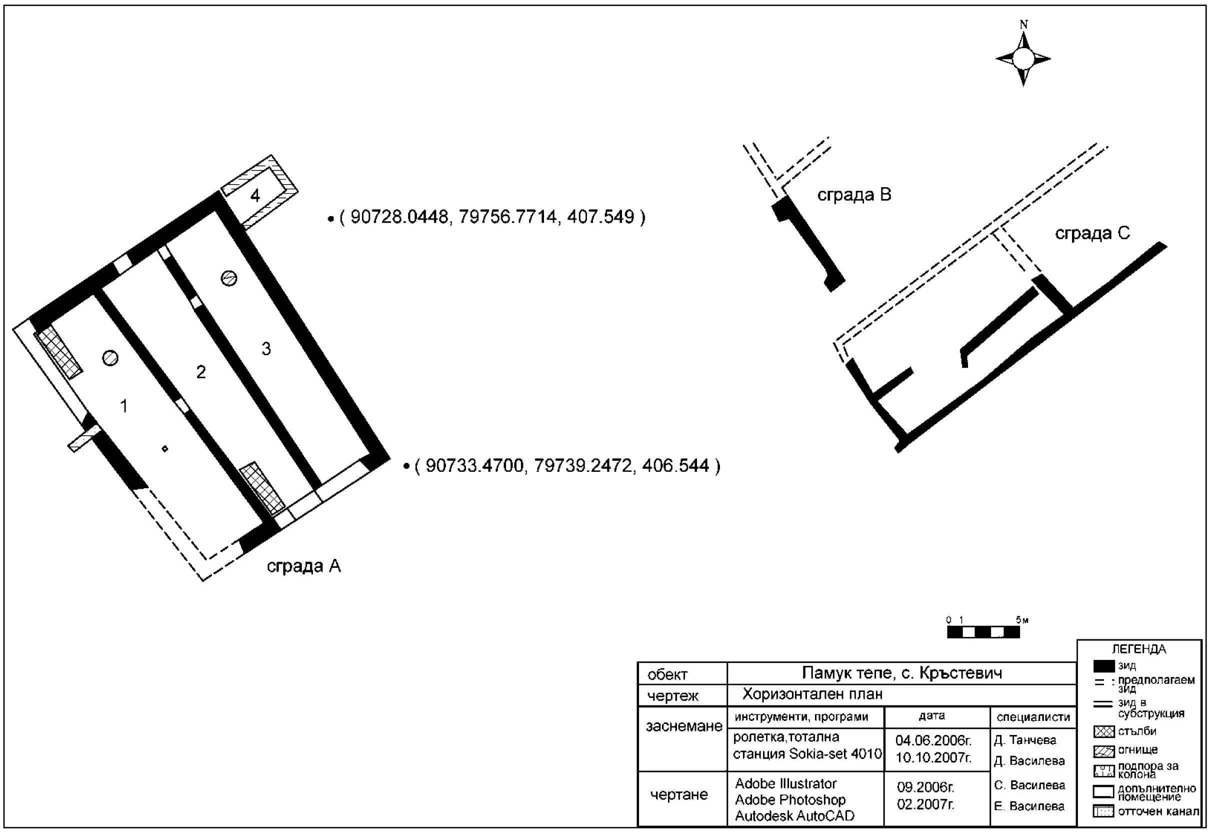
N
4
• (90728.0448, 79756.7714, 407.549)
3
2
1
• (90733.4700, 79739.2472, 406.544)
сграда А
сграда В
сграда С
0 1 5м
ЛЕГЕНДА
зид
предполагаем зид
зид в субструкция
стълби
огнище
подпора за колона
допълнително помещение
отточен канал

обект	Памук тепе, с. Кръстевич		
чертеж	Хоризонтален план		
заснемане	инструменти, програми	дата	специалисти
	ролетка,тотална станция Sokia-set 4010	04.06.2006г. 10.10.2007г.	Д. Танчева Д. Василева
чертане	Adobe Illustrator Adobe Photoshop Autodesk AutoCAD	09.2006г. 02.2007г.	С. Василева Е. Василева

Обр. 1. Общ план на разкритите археологически структури в м. Памук тепе при с. Кръстевич

Сграда А е разположена в крайната западна част на терасата, на която е ситуиран археологическият обект. Бяха разчистени до подово ниво останалите две надлъжни помещения. В помещение №1 оставихме ребро, на което ясно се откроява археологическият профил. Най-високата част на профила от нивото на здравия терен достига до 1,4 м. Културният слой в този сектор се състои от три основни пласта. Най-отгоре е разположен хумусен пласт, с дебелина от 0,30 до 0,50 м. Под него следва пласт, дебел от 0,30 до 0,40 м, почти изцяло наситен с пръст от кирпич. В долната част се намира културен пласт, с дебелина до 0,40 м, който достига до здравия терен. От това ниво във височина започва изграждането на зидовете. Най-висока е суперструкцията на зида между помещения №1 и №2, която е запазена на височина до 1,10 м. В южната част на помещение №1, точно в средата му, *in situ* беше намерен камък, с квадратна форма от ронлив пясъчник. Неговото местоположение и форма показват, че той вероятно е представлявал каменна база на дървена колона, носеща втория етаж на постройката. В северната част на крайния западен зид беше открито, долепено до вътрешното лице на зида, разширение, което е оформено от средни по големина речни камъни. Широчината на това разширение е 1 м, а в дължина достига до крайния северен зид на помещението. Начинът на изграждане на това разширение е аналогичен на този на подстълбищното разширение в помещение №2. Няма съмнение, че и в помещение №1 е имало вътрешно стълбище към втория етаж.

В непосредствена близост до основата на стълбището, на нивото на пода, попаднахме на горял сектор, с диам. 1 м. В пласта открихме няколко парчета от бронзови стопилки и желязна шлака. До горелия сектор открихме фрагментирана глинена вана с външна правоъгълна форма с размери: дълж. 1,12 м и шир. 0,67 м. Вътрешността на ваната има елипсовидна форма с широчина в средната част – 0,55 м и дължина – 1,25 м. Дълбочината на коритото е 0,25 м. За отбелязване е, че ваната отстои на 2,5 м от разположения, на западния зид на сградата, отточен канал.

Гореспоменатите археологически дадености навеждат на мисълта, че в случая е налице огнище с кръгла форма. Обработеният в огнището метал е бил охлаждан в глинената вана, а водата от нея, след работа е била изливана в изградения, за целта, на западния зид отточен канал.

До подово ниво беше разчистено и източното помещение – №3. В неговата северна част попаднахме също на горял сектор, с диаметър 1 м. През миналия сезон точно в този сектор бяха открити бронзови стопилки и железен шлак. Вследствие на температурата, пръста в горната част на сектора е придобила червенокафяв цвят. След цялостното разчистване на сектора и намерените в него археологически находки, може да се допусне, че и тук, както в помещение №1 е имало огнище за обработка на метал.

Разкритите две огнища в помещения №1 и №3 по размери не са големи. Бронзовите стопилки и желязната шлака, намерени в тях показват, че по всяка вероятност те са били тип ковашки огнища за обработка на готов метал (желязо и бронз).

След цялостното разчистване на зидовете на сграда А и изясняване на нейната планировка беше извършено подробно геодезично заснемане на всички археологически структури и незабавно пристъпихме към аварийна консервация на разкритите архитектурни детайли.

На 35 м източно от сграда А попаднахме на няколко зида, след разчистването, на които с основание може да се предположи, че са принадлежали поне на още две сгради.

Всички зидове се откриват на дълбочина до 0,30 м под нивото на сегашния терен. Прави впечатление, че новоразкритите зидове са били изградени в схема, която в общ план е ориентирана СИ – ЮЗ с 35 градуса отклонение от оста С – Ю.

В СЗ част открихме самостоятелен зид, който е принадлежал на сграда, условно обозначена като сграда В от сигнатурата на селището. Широчината на зида е 0,60 м и е запазен в суперструкция до 0,30 м. Зидът има форма на буквата П, отворена на ЮЗ. Наклонът на терена тук е от СИ към ЮЗ. В краищата на зида, от неговата западна страна, конструктивно са били изградени два симетрични зъбеца, дълги по 0,60 м. Те са представлявали контрафорси, които е трябвало да стабилизират зида. От източната страна, на същия този зид, открихме част от плочник, който е оформял подова настилка. По всяка вероятност сграда В се е развивала на СИ.

На 1,60 м ЮИ от сграда В се разкриха основите на друга голяма постройка – сграда С. Разкритите на този етап сектори от зидовете на тази сграда оформят в СИ ѝ част едно сравнително

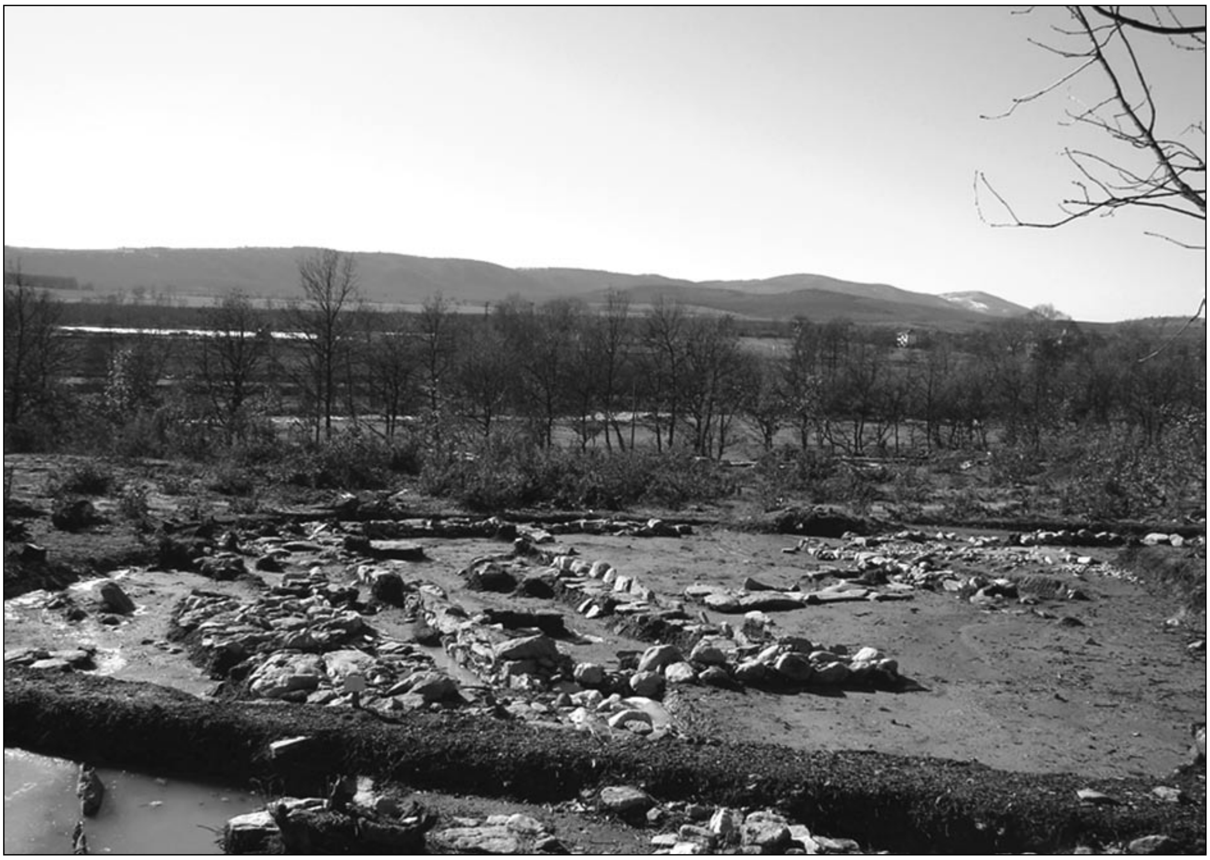

Обр. 2. Общ изглед на сградите В и С от тракийското селище в м. Памук тепе при с. Кръстевич

голямо помещение с шир. 4,40 м и дълж. 7,30 м. Изцяло е запазен ЮИ надлъжен зид. В неговата СИ крайна част е съществувал вход, който впоследствие е бил зазидан. На външния ЮЗ ъгъл е изграден контрафорс, аналогичен на тези в сграда В. От ЮИ страна на надлъжния зид на сградата, по цялата му дължина, беше разкрито пространство с голяма концентрация на речни камъни и каменни плочи, наредени във формата на подова настилка. Под речните камъни, до източната страна на надлъжния зид, беше открита запазена масивна керемида.

По време на археологическите разкопки беше открит разнообразен археологически материал. Най-масовите находки са представени от фрагментирана керамика, която най-общо се датира в V – IV в. пр. Хр. Сред керамичните фрагменти преобладават тези от вносна керамика – амфори и съдове с черен фирнис (Божкова 2002, 154 – 160). От досега открития керамичен материал около 70 % принадлежи на вносната керамика и то предимно на амфорите. Останалите 30 % е керамика местно производство. На този етап от обработката на керамичния материал със сигурност е констатирано присъствието на хиоски, тасоски и родоски амфори (Монахов 2003, 11 – 21; 36 – 75). В сграда С беше открит фрагмент от култова масичка, чиято горна повърхност е гладка и опушена. Долната ѝ повърхност, на която сигурно е имало глинени крачета, е украсена с почти еднакви по форма вдлъбнатини. Пак в сграда С намерихме къс от 14 каратово злато от заготовка, с тегло 0,8 грама и сребърна тетрадрахма на гр. Енос от 430 – 410 г. пр. Хр.

Комплексният анализ на досега направените археологически открития при с. Кръстевич дава известно основание да се приеме, че в случая е налице не обикновено тракийско селище, а значителен търговски и производствен център (ἐμπόριον). Намереният по време на разкопките нумизматичан материал и голямото количество фрагментирана вносна керамика документират неговото саществуване от първата половина на V в. пр. Хр. до средата на IV в. пр. Хр.

Литература:

Божкова 2002: А. Божкова. Чернофирнисова керамика. – В: А. Божкова, П. Делев (изд.) Копривлен, 1. София 2002, 154 – 160.

Монахов 2003: С. Монахов. Греческие амфоры в причерноморье. Москва 2003, 11–21; 36–75.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. СМИЛОВЕНЕ, В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. КОПРИВЩИЦА

Даниела Агре

Втори сезон продължи проучването на тракийския укрепен обект в м. Смиловене, в землището на град Копривщица. Обектът се проучва във връзка с цялостното археологическо изследване на района на Панагюрска Средна гора по проект *Средногорие*. Ръководител: Даниела Агре – НАИМ – БАН, зам. ръководител Деян Дичев. Разкопките се финансират от *Геотехмин*-София, община Копривщица и Исторически музей Копривщица.

Обектът се намира на естествена височина на рида, открояващ се на десния бряг на река Меде-дере. През 2006 г. на обекта бяха заложени 4 сондажа. Общата проучена площ е 125 м^2. Наблюденията, които бяха направени при разкопките, са следните: Проучваният обект е укрепен по цялата си площ; Градежът е от обработени квадри; Дебелината на зида е от 2,80 м до 3 м, който е изграден на сухо; Техниката на градеж е псевдоизодомна – двуредна ортостатна, от два реда ортостати, редуващи се ниски и високи; Основите са от по-грубо обработени гранитни блокове с различна големина, но строго подравнени, които се издават напред пред стената, като своеобразен цокъл; При южната и северната стена в градежа е използвана материковата скала; Част от блоковете от ниските редове навлизат дълбоко в емплектона, като действат като анкери и създават много устойчива структура на зида; Емплектонът е от ломени камъни с кал; Обработката на квадрите е фино рустициране; Строителният материал, начина на обработката му и техниката при изграждане на цялата стена е еднакъв; Няма никакви видими следи от преустройство и преправки на стената.

Особеностите на структурата на зида са предопределени от разположението на обекта върху малка площ на връх, поради това външното и вътрешното лице са разположени на различни нива.

През сезона 2007 г. върху целия обект е заложена план-квадратна мрежа 5 х 5 м, ориентирана С – Ю. Мрежата е изградена от инж. Атанас Каменаров. Работеше се в кв. В$_4$, Б$_3$ и Д$_5$.

Кв. Д$_5$, е непосредствено пред лицето на източна стена, в частта ѝ, където е разкрит отводнителен канал за извеждане на отпадните води извън стената. Каналът е минавал през стената, като водата е падала от 2 м височина. В проучения участък, от външното лице на стената, са запазени четири реда квадри на височина 1,75 м, които лягат върху издаден напред цокъл от субструкцията, който е с височина 0,30 м. Под този цокъл е разкрит още един ред от камъни, поставени небрежно един до друг, което рязко контрастира с останалия градеж. Височината на този ред е от 0,20 м до 0,35 м. Камъните са поставени върху материковата скала, като в южна посока тя е включена в градежа. Тези камъни вероятно служат за подравняване и укрепване на терена. В проучения пласт, на това ниво пред стената, се откриват фрагменти тракийска битова керамика, работена на колело и ръка, както и парчета от замазки.

Кв. В$_4$ е разположен в централната част на обекта, пред вътрешното лице на западната стена. В него са проучени шест механични пласта. Иманярската намеса в целия квадрат е огромна, разбита е и материковата скала. По тази причина ненарушен културен пласт не беше разкрит. В

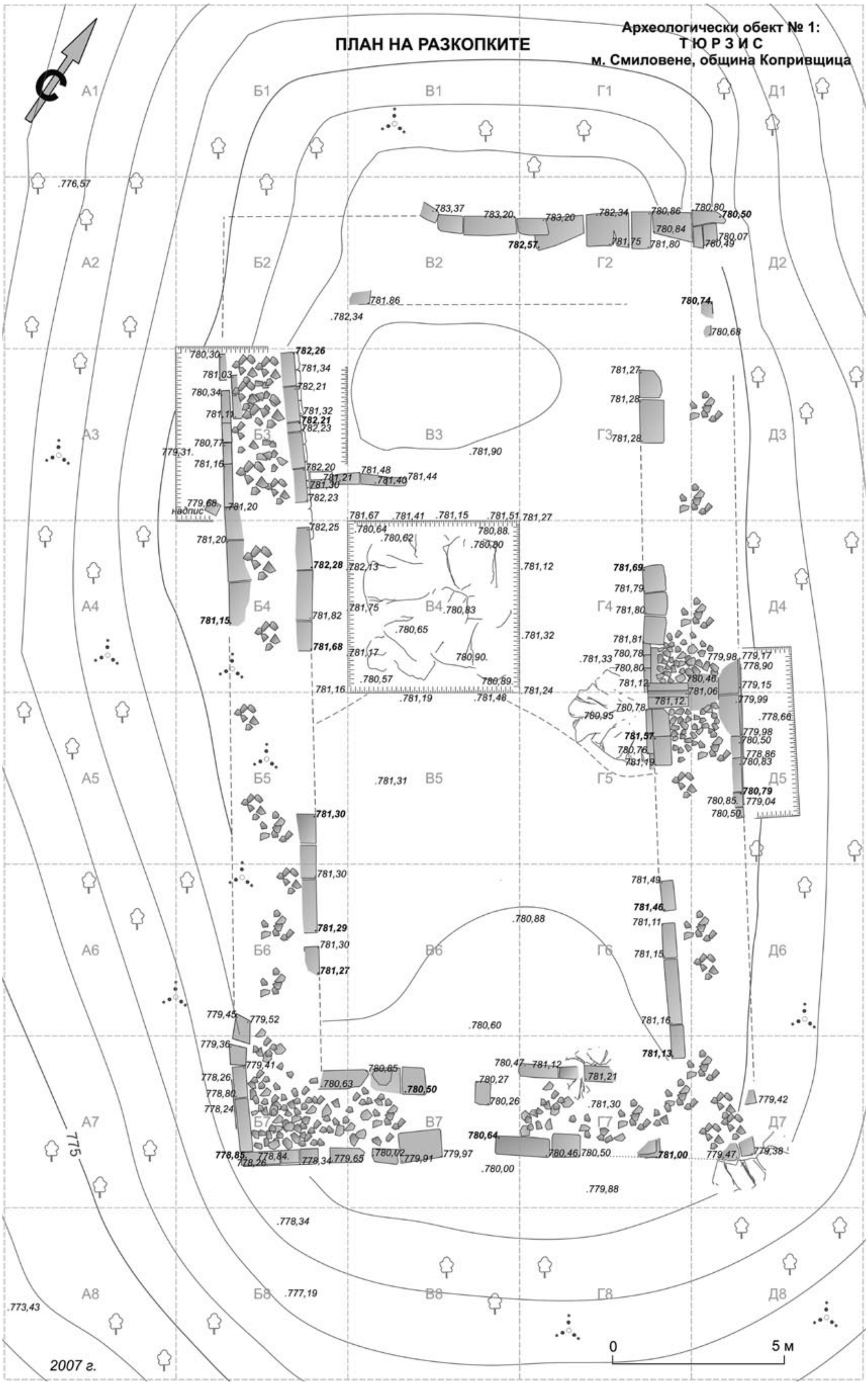
ПЛАН НА РАЗКОПКИТЕ
Археологически обект № 1:
ТЮРЗИС
м. Смиловене, община Копривщица
С
А1
Б1
В1
Г1
Д1
А2
Б2
В2
Г2
Д2
А3
Б3
В3
Г3
Д3
А4
Б4
В4
Г4
Д4
А5
Б5
В5
Г5
Д5
А6
Б6
В6
Г6
Д6
А7
Б7
В7
Г7
Д7
А8
Б8
В8
Г8
Д8
.776,57
783,37
783,20
783,20
782,57
782,34
780,86
780,80
.780,50
.780,84
781,75
781,80
780,07
780,49
781,86
.782,34
780,74
780,68
780,30
782,26
781,03
781,34
780,34
782,21
781,11
781,32
782,21
782,23
780,77
779,31
781,16
782,20
781,21
781,48
781,30
781,40
781,44
782,23
779,68
надпис
781,20
.781,90
781,27
781,28
781,28
781,67
781,41
781,15
781,51
781,27
782,25
780,64
780,62
780,88
780,80
781,20
782,28
782,13
781,12
781,69
781,79
781,80
781,75
780,83
781,82
781,15
780,65
781,32
781,81
781,68
781,17
780,90
781,33
780,78
779,98
779,17
778,90
780,80
780,46
780,57
780,89
781,12
781,06
779,15
781,16
781,19
781,48
781,24
780,78
781,12
779,99
780,95
.778,66
781,57
779,98
780,50
780,76
778,86
781,19
780,83
.781,31
780,79
780,85
779,04
780,50
781,30
781,30
781,49
781,46
781,11
.780,88
781,29
781,15
781,30
781,27
779,45
779,52
781,16
.780,60
779,36
780,47
781,12
781,13
779,41
780,65
781,21
778,26
780,63
.780,50
780,27
778,80
779,42
780,26
781,30
778,24
775
780,64
778,85
778,84
778,26
778,34
779,65
780,02
779,91
779,97
780,46
780,50
781,00
779,47
779,38
.780,00
.779,88
.778,34
.777,19
.773,43
2007 г.
0
5 м

Обр. 1. План на укрепен обект в землището на Копривщица проучените пластове бяха открити фрагменти битова керамика, работена на ръка и колело, тежести за стан, замазки, части от хромели.

Кв. Б$_3$ обхваща част от външното и вътрешното лице на западната стена, непосредствено на север от кв. В$_4$. Участъкът пред вътрешното лице на западната стена е разбит от иманяри. При тяхната дейност е разкрито лице на стена с дължина 6,30 м. Субструкцията е от един ред камъни с необработени лица, наредени хоризонтално и плътно един до друг. Те се издават напред (до 0,17 м) във вид на цокъл пред запазените два реда от суперструкцията. Перпендикулярно на тази стена има разкрит участък от друга, ориентирана изток – запад. Вероятно, това е част от стената, която е преградна за следващо помещение.

В частта на квадрата, пред вътрешното лице на стената, са проучени четири механични пласта. Стратиграфията е изцяло нарушена от иманярски дейности. В проучените пластове бяха открити фрагменти битова керамика, работена на ръка и колело, тежести за стан, замазки, части от хромел и фрагменти от гръцка чернофирнисова керамика.

Пред външното лице на западната стена в кв. Б$_3$ е разкрита деструкцията от стената. След вдигане на каменните блокове от деструкцията, под тях беше разкрит пласт отухлена пръст. Отухлянето е вследствие на силен огън, който е причинил напукването на камъните и рухването на стената в този участък. От откритите находки в пласта става ясно, че това разрушаване е станало в периода III – IV в. сл. Хр. В проучените по-долу два механични пласта, които са от сиво пепелива пръст, бяха открити голямо количество животински кости и фрагменти от керамика, работена на ръка и колело, отнасяща се единствено към КЖЕ. На нивото на цокъла, пред стената и пред южния профил на проучвания квадрат, е открита част от обработен камък (пясъчник) с почти квадратна форма и размери: 0,50 х 0,47 х 0,22 м. Върху лицевата му повърхност е запазена част от надпис на гръцки език.

В проучения участък от външното лице на стената в кв. Б$_3$ са запазени четири реда квадри на височина 1,60 м, които лягат върху цокъла от субструкцията, който е с височина 0,15 – 0,20 м. Субструкцията е от един ред камъни с обработени лица, наредени хоризонтално и плътно един до друг. Цокълът се издава напред до 0,17 – 0,20 м пред горните редове от суперструкцията.

Находките, открити в проучените квадрати, са сходни на тези от предишната година и са от изцяло нарушения културен пласт. Те включват голямо количество замазки и битова керамика с кафяв, сив и тъмно червен цвят, изработена на ръка и грънчарско колело. По-голяма част от керамиката се отнася към КЖЕ. При керамиката, работена на ръка, преобладава релефната украса, състояща се от прищипнати с пръсти ленти и коси насечки. Сред керамиката има и няколко фрагмента от РЖЕ с щемпелувана украса и фрагменти от гръцка чернофирнисова керамика. Открита е и римска битова керамика, изработена на ръка и колело. Сред останалите находки са тежести за стан с пирамидална форма, прешлени за вретено и хромели.

На този етап изграждането на обекта може да се отнесе към средата на IV в. пр. Хр.

№44. ТРАКИЙСКИ ЦЕНТЪР В М. ХАЛКА БУНАР, С. ГОРНО БЕЛЕВО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ

Милена Тонкова

След три годишно прекъсване продължи проучването на обект от ранноелинистическата епоха, заемащ незаливната тераса на север от карстовия извор Халка Бунар, в землището на с. Горно Белево. Наблюденията върху терена показаха, че останките от ранноелинистическата епоха са пръснати на площ от 40 дка. На тази тераса има подемен материал и от неолитната и от ранножелязната епохи, от които за сега не са открити структури.

Проучването беше осъществено от екип в състав: ст. н. с. д-р Милена Тонкова – ръководител, инж. Никола Тонков – геофизично проучване (НАИМ – БАН), гл. ас. Ивайло Лозанов (СУ „Св. Климент Охридски), Даниела Димчева, Явор Иванов –археологически екип, инж. Атанас Каменаров – геодезия, реставраторите Нина Диянова (РИМ – Шумен), Мария Стойчева (ИМ – Чирпан), Петя Пенкова (НАИМ – БАН) и Росица Йоргова (АМ – Раднево) – художник. Проучванията бяха финансирани от община Братя Даскалови.

През предишните кампании бяха открити 5 пещи за керамика и големи негативни комплекси (5 и 7 м в диаметър) с пепелноземлен пълнеж и находки (т. н. пепелни жертвеници), както и една глинобитна постройка с есхара и огнище.

Проучванията през 2007 г. бяха осъществени на два етапа – десетдневно геодезично заснемане и геофизично проучване и по-късно – двуседмично археологическо проучване. През м. август, беше положена стационарна план-квадратна мрежа и беше направено пълно геофизично проучване на 17 дка, като бяха използвани и двата водещи метода. Първо, беше приложен геомагнитният метод, при който освен множеството аномалии върху целия обект, се очерта голям участък с интензивни стойности на площ от 400 м^2, отстоящ на около двайсет метра северно от пещите. Въз основа на втора аномалия беше прогнозирано съоръжение, отстоящо на 15 м от вкопана структура с пепелно землен пълнеж, проучена през 2003 г. Върху същата площ, беше направено проучване с електросъпротивителния метод, при който беше потвърдена първата голяма аномалия, докато второто съоръжение не беше засечено. В резултат от двете проучвания се прогнозира съществуването на голяма постройка и предполагаем ров или вал с кръгъл план.

Археологическото проучване беше проведено през м. ноември. Бяха заложени сондажи в най-интензивната част на аномалията – в размер от два квадрата. На 0,20 м под повърхността беше документирана концентрация от мазилки и открити на място орнаментирана есхара и питос. Петното от отухлени мазилки е с едва доловима форма на неправилен правоъгълник с размери 5 х 4,50 м и ориентация северозапад-югоизток. Част от глините са с отпечатъци от пръчки, други

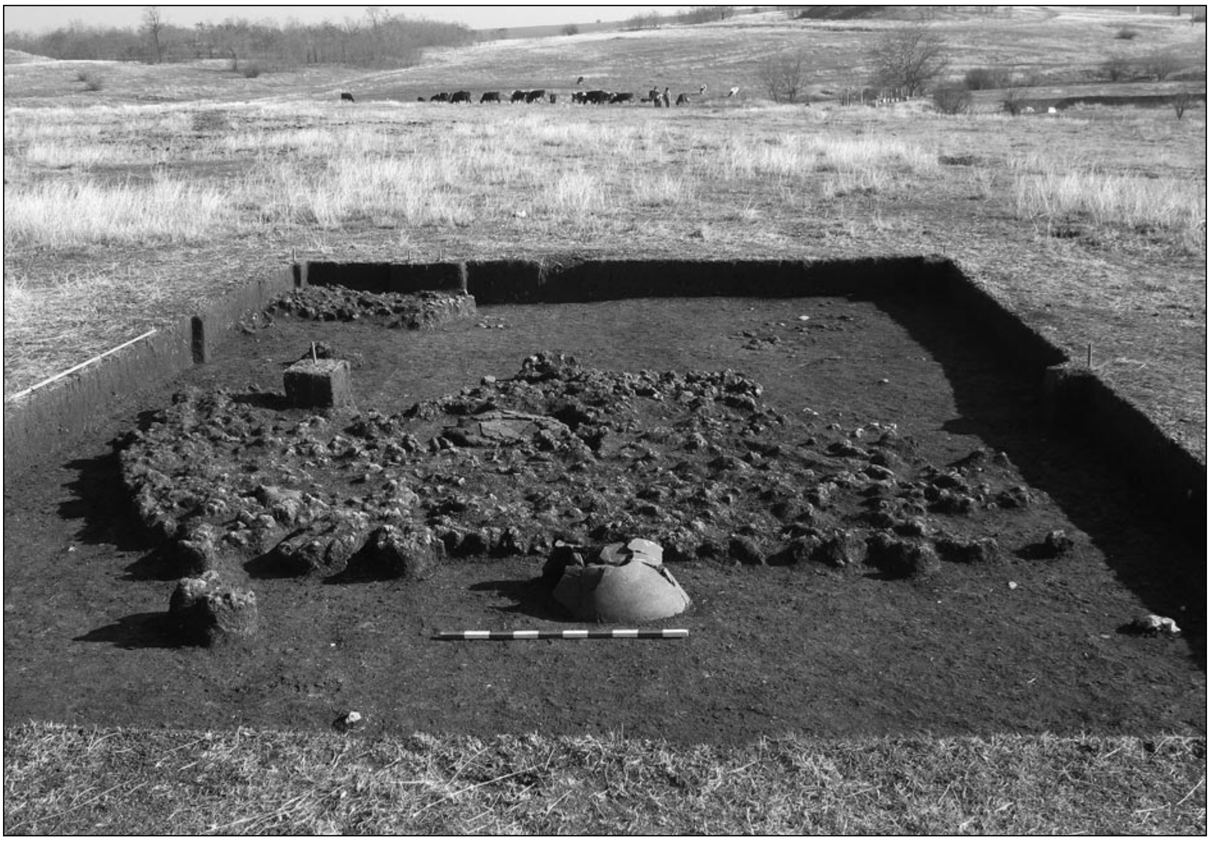

Обр. 1. Глинобитна постройка с есхара и питос

имат огладени стени и участъци с правилни форми – вероятно части от кирпичи. Подовото ниво е определено на базата на нивото на есхарата и устието на полегналия питос. Покривът на постройката е бил от органични материали. Есхарата е с размери 1 х 1 м. Украсата ѝ е геометрична, нанесена е с шнур и щемпел в средата. Огладената и опалена повърхност е около 1 см, тялото е с дебелина 2-3 см от ронлива, с много примеси глина.

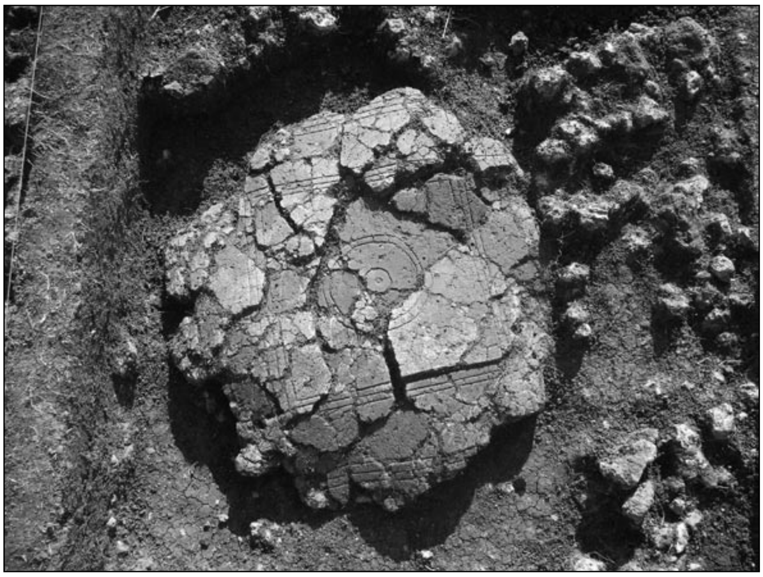

Обр. 2. Есхарата

Питосът е с профилирано устие, яйцевидно тяло, с червено-кафява ангоба и пръстеновидно столче. В деструкциите от постройката беше открита бронзова монета на Филип II, тежест за стан с врязан кръст и желязна фибула от ранноелинистическата епоха. На 3 м на североизток от глинобитната постройка, беше документирано второ струпване от мазилки и огнище с кръгла форма, чието проучване ще продължи през следващия сезон.

Започна проверката и на втората регистрирана по геофизични данни аномалия. Беше открита яма с дълбочина 0,50 м, дъговидно извито дъно и пълнеж от пръст, и керамично струпване с фрагменти от над 50 съда, други предмети и животински кости.

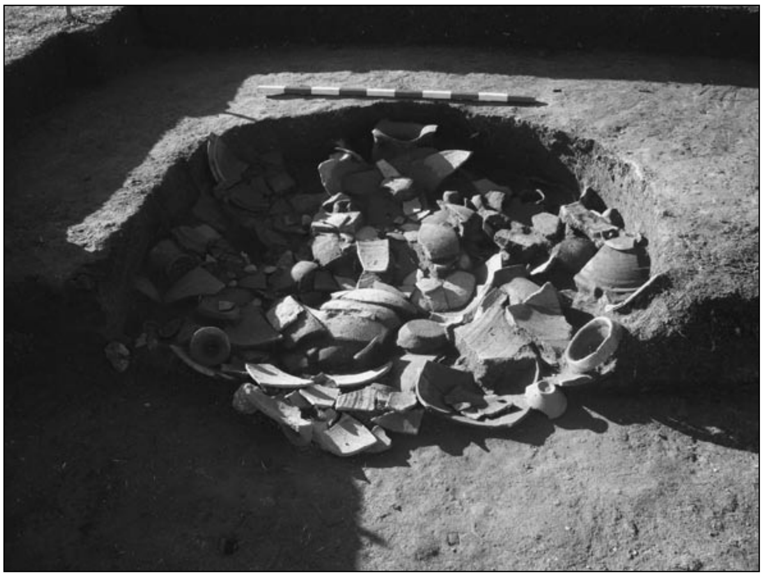

Обр. 3. Яма с керамично струпване

Съдовете са представени с гръцки амфори, чернофирнисови съдове, трапезна монохромна керамика със сив и червен цвят, кухненски съдове, сред които лопаси и други съдове с капаци, и съдове, правени на ръка. Датиращи, струпването, са два типа кантароси с украса в стил *Западен склон* на Атинската агора от началото на III в. пр. Хр. От голям интерес са уникален двоен съд с графит върху венчето, мортар с чучур и гутус. За отбелязване е, че освен амфорната тара и луксозна чернофирнисова керамика, присъстват и различни форми на типична за гръцкия бит кухненска керамика – белег за висока степен на елинизация на местното население. В ямата има дребни предмети от глина – „зарче“, „хлебчета“, „макаричка“ и др. Костите са на млади животни – пиле, прасенце, теле, голям охлюв с вероятен средиземноморски произход. Според д-р Л. Нинов месото е висококачествено и свидетелства за изискана кухня.

Сред най-интересните находки в ямата е миниатюрна статуйка, от кост, на човешка фигура в дълга надиплена дреха с протегнати напред ръце и височина 8 см. Тя е стояла върху поставка, върху главата е бил прикрепен венец или друг аксесоар, в краищата на устата има два отвора. Дрехата е била оцветена в синьо и червено. Според една от предварителните хипотези, предложена от А. Бошнакова, костената фигурка е на свирач на двоен авлос. Този тип музиканти, с различните си функции, са неизменно сред участниците в дионисиевите и други мистериални празници. Хипотезата съответства на контекста на Халка Бунар, където т. нар. пепелни жертвеници се свързват именно с извършването на ритуали, свързани с почитането на хтонични божества.

Литература:

Тонкова 2002: М. Тонкова. Новооткрит тракийски център в м. Халка Бунар, с. Горно Белево, общ. Братя Даскалови, Старозагорска област. – Годишник на археологическия институт и музей, 2, 2002, 148 – 197.

Лозанов 2002: И. Лозанов. Графити от Халка Бунар. – Годишник на археологическия институт и музей, 2, 2002, 197 – 205.

№45. ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ТОПЧИИ, ОБЩИНА РАЗГРАД

Галена Радославова

С разрешение за теренно археологическо проучване №688/11.05.2007 г. продължихме разкопките на тракийска надгробна могила в землището на с. Топчии. Проучването се извърши от Галена Радославова (научен ръководител) и Георги Дзанев (зам. ръководител) – РИМ – Разград. Работихме от 24.09 до 05.10.2007 г. със 7 работника от селото, включени в различни социални програми.

При посещението на този обект, още през лятото на 2003 г., в западната част на могилата открихме два дълбоки иманярски изкопа и разрушения от каменно съоръжение от плочести, необработени камъни. От изхвърлената пръст събрахме много фрагменти от амфори и питоси. Това наложи проучването на могилния насип в западния сектор на могилата. За улеснение на работата ни заложихме нов сондаж (№3), обхващащ на ширина и двата иманярски изкопа. Сондажът отстои на 4,70 м западно от Сондаж №1 и е с размери: 11 м север – юг и 5 м изток-запад. На 2 м от повърхността на съвременния терен и на 1,50 м от основата на могилата разкрихме основите и част от суперструкцията на каменно съоръжение, с правоъгълен план, изградено от необработени камъни на калова спойка.

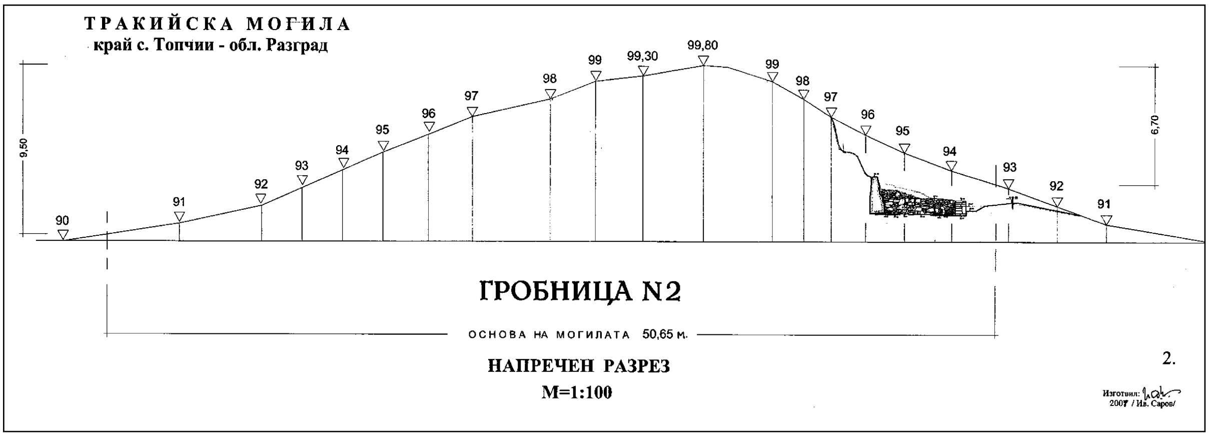

Обр. 1. Напречен разрез на могилата

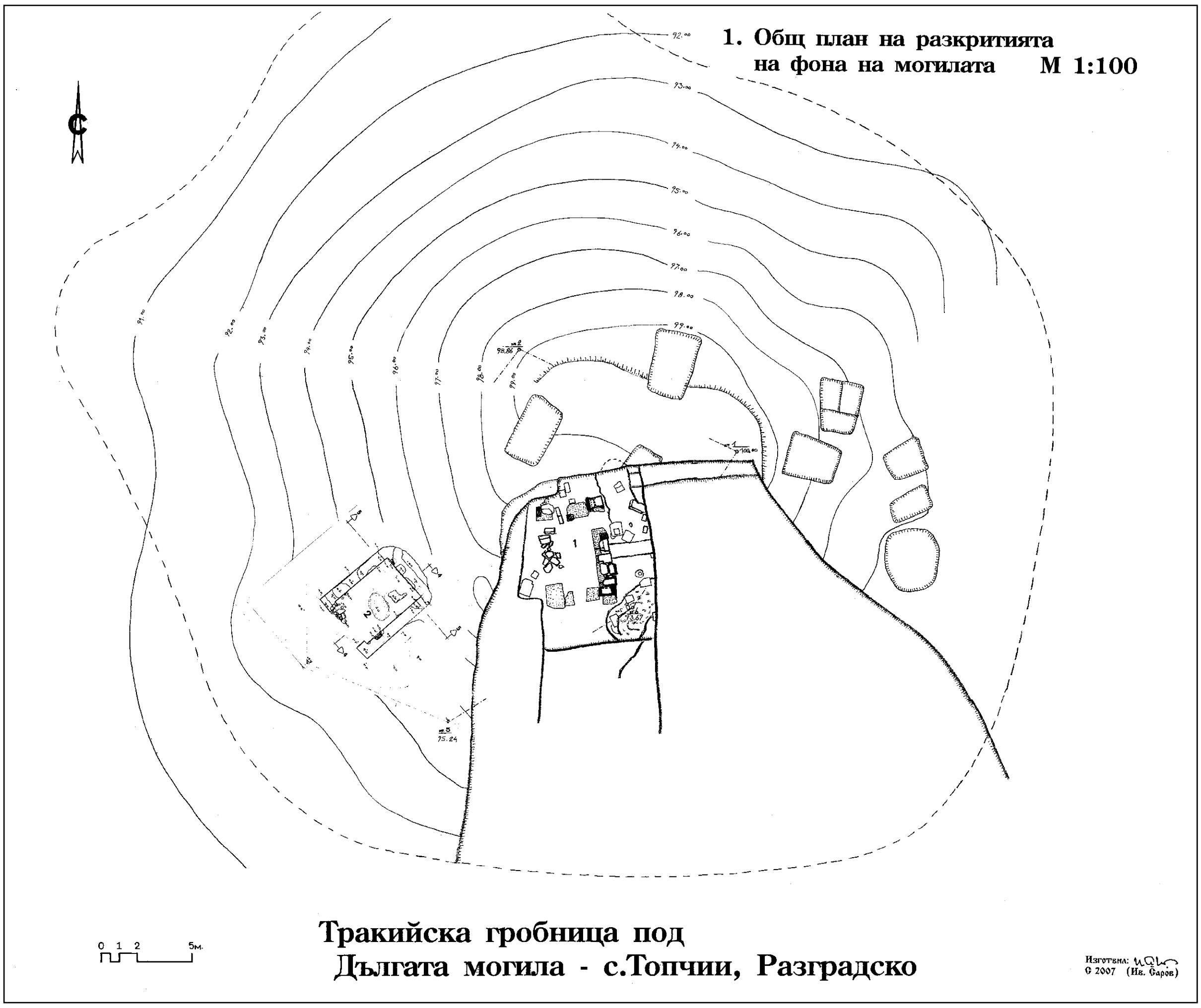
1. Общ план на разкритията
на фона на могилата М 1:100
С
1
2
0 1 2 5м.
Тракийска гробница под
Дългата могила - с.Топчии, Разградско
Изготвил:
© 2007 (Ив. Царов)

Обр. 2. Общ план на разкритията

Помещението е с вътрешни размери: дълж. изток – запад 3,75 м, шир. север – юг 2,87 м. В югозападната част на южния зид е запазена страница на вход изградена от плочести камъни и дебела калова спойка. Камъните са измазани с глина. Северозападната страница е разбита, но е запазен част от зида. Така оформилото се входово пространство е с шир. 2,70 м. В североизточната част на източния профил, където бяха иманярските изкопи, е запазена височината на засводяването – 1,50 м. Южният зид е с максимално запазена височина 0,95 м, ширина при югозападната страница – 0,90 м и външна дължина – 4,25 м. На 2,60 м от югоизточния вътрешен ъгъл на камерата в западна посока, в самия зид, по неговата ширина, е оформена ниша с шир. 0,40 м, дълб. 0,55 м и вис. 0,65 м, в която подът е настлан с фрагменти от стени на амфори. Пред тази ниша се откриха дъно на питос и фрагменти от стените му. Покрай вътрешната страна на зида също имаше настлани фрагменти от амфори. Камъните на най-долния ред от южния зид са масивни, и като че ли тази ниша маркира вход от юг с шир. 1 м, който по-късно е зазидан. Между камъните в южния зид се забелязват фрагменти керамика. Северният зид е с дължина 4,20 м, макс. шир. 1 м, зап. вис. 1,20 м. Тук външното лице липсва. Изграден е също от необработени камъни на калова спойка. Източният зид е висок 0,60 м, като над тази височина започва засводяването, разкрито в източния профил. Общата височина, от подово ниво, е 2,05 м. Над източния зид, в самия градеж на засводяването, са оформени две ниши, с размери: северната – вис. 0,90 м, шир. 0,90 м и дълб. 0,90 м; южната – шир. 0,80 м, вис. 0,60 м и дълб. 0,50 м. Между камъните в нишите на източната стена се виждат фрагменти от питоси. На подово ниво, в самия зид, се очертава линия, която най-вероятно продължава на изток, с настлани фрагменти от стени на амфори. В югоизточния ъгъл

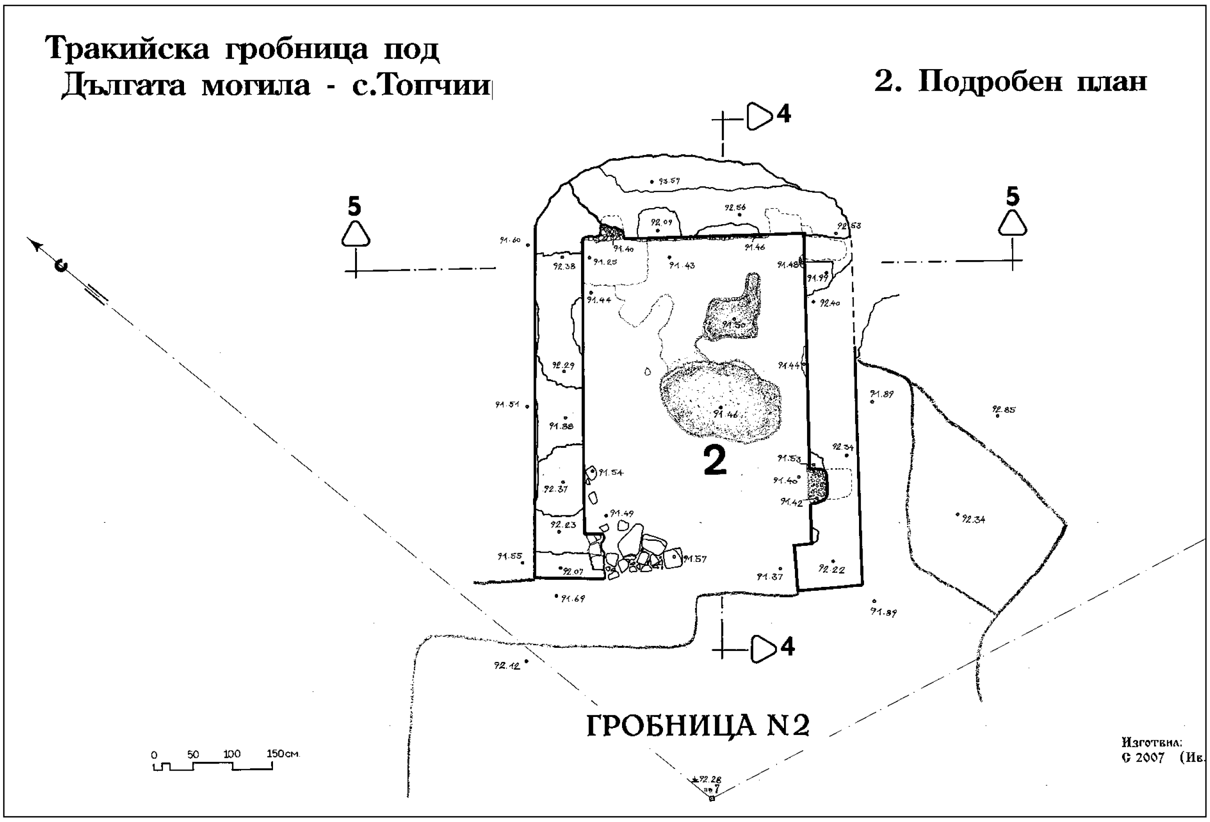
Тракийска гробница под
Дългата могила - с.Топчии
2. Подробен план
4
5
5
С
93.57
92.56
92.09
92.53
91.60
91.40
91.46
92.38
91.25
91.43
91.48
91.99
91.44
92.40
91.50
92.29
91.44
91.89
92.85
91.51
91.46
91.88
2
92.34
91.53
91.54
91.40
92.37
91.42
92.34
91.49
92.23
91.55
91.57
92.07
91.37
92.22
91.69
91.89
4
92.12
ГРОБНИЦА N2
0 50 100 150см
92.28
Изготвил:
© 2007 (Ив

Обр. 3. Подробен план на разкритото съоръжение

на помещението се откри частично запазен глинен олтар, с размери: изток – запад 0,95 м и север – юг 0,60 м. На 1,90 м източно от линията на входа от запад и на 0,50 м северно от южния зид на камерата се разчисти петно от сива пепел и черен горял пласт с приблизителни размери 0,50 х 0,50 м. Петното е на 0,75 м западно от олтара. Пространството, източно от олтара до източната стена на помещението, е застлано с пласт фрагментирана керамика – стени от амфори, дръжка, дъно. Ширината на настилката е 0,30 м. Това настилане е регистрирано по протежение на цялата южна и източна стени на камерата. В ъгъла на южната стена е оформена ниша, с размери 0,30 х 0,30 м, дълб. 0,60 м, влизаща в самата стена, която също е настлана с фрагменти от стени на амфори. Подовото ниво на камерата е глинена замазка с деб. 3 см, като под нея има настлани дребни камъчета.

Насипът, в тази част на могилата, е от еднородна жълта, глинеста много сбита пръст. В централната част, пластът над помещението беше примесен с голямо количество необработени камъни и фрагменти от стени на питоси и амфори, както и фрагменти от стени на съдове с украса от пластична лента с ямички. В самата камера, на подовото ниво се откри една желязна малка фибула. На нивото на свода, в източния профил, намерихме и една бронзова фибула. В преобладаващата си част археологическите материали открити тук са фрагментирани амфори и питоси.

Фрагментите, от тракийска керамика работена на ръка (8 бр.), са стени от 6 бр. урни с украса от хоризонтални пластични ленти, разчленени от ямички и 2 бр. стени без украса, но с езичести израстъци и такива с правоъгълно сечение. Съдове с такава украса и дръжки се срещат в много археологически обекти като Севтополис, Кабиле, Свещари, както и в могилни гробове. Те се датират през IV – III в. пр. Хр. Част от намерените устия, стени и дъна на амфори принадлежат на тип Солоха I с широк издаден навън и скосен надолу венец, цилиндрична шия, масивно и ниско дъно с добре изразена вдлъбнатина отдолу. Този тип амфори са открити в некропола на Аполония (Иванов 1963, 259-260, №756), Севтополис (Балканска 1984, 133, обр. 12, 134, обр. 13, 33 б, 141, т. 2), Северното Черноморие и се датират в края на IV – III в. пр. Хр. В правоъгълното помещение се откриха множество фрагменти от стени на големи глинени питоси, три фрагмента от устия и три дъна. Питоси от тази епоха са известни и от други антични селища и некрополи. На подовото ниво, близо до горялото петно, открихме една малка желязна фибула с билатерална намотка и подвито краче. Фибули от този тип се откриват в тракийския град на гетите в археологическия резерват Сборяново през периода IV – III в. пр. Хр., както и в могила №2 в землището на с. Старо село, Радомирско (Паунова 2006, 190, обр.3). Бронзовата фибула е тип В I 2 по Гергова, датиран VII – VI в. пр. Хр. (Gergova 1987, 42, Taf. 11, 149).

Нарушеният контекст на находките открити в правоъгълното съоръжение ограничава интерпретирането на ситуацията. По предварителни наблюдения можем да кажем, че каменното съоръжение има две фази на функциониране в рамките на периода V – II в. пр. Хр. През първата предполагаме, че то е било свързано със религиозни практики и е синхронно с каменното съоръжение-гробница открито в централната част на могилата. През втората фаза, когато съоръжението в централната част е било разрушено, се е наложило преустрояването на съществуващото второ съоръжение, свързано най-вероятно с погребалните практики. За по прецизно интерпретиране на фактите е необходимо детайлно проучването на двете съоръжение в северна и източна посоки, както и на предполагаемото трето, намиращо се в североизточната част.

Литература:

Балканска 1984: А. Балканска. Амфори и амфорни печати. – В: Севтополис, 1. София 1984, 115 – 158.

Gergova 1987: D. Gergova. Früh – und ältereisenzeitliche Fibeln in Bulgarien. – In: Prähistorische Bronzefunde. 1987, Abt. 14, Bd. 7.

Гетов 1991: Л. Гетов. Могилен некропол от елинистическата епоха при Кбиле. – В: Кабиле, 2. София 1991, 168 – 197.

Иванов 1963: Т. Иванов. Антична керамика от некропола на Аполония. – В: Аполония, София 1963, 65 – 273.

Зеест 1960: И. Зеест. Керамическая тара Боспора. – В: МИА, 83. Москва 1960, 19 и сл.

Чичикова 1984: М. Чичикова. Антична керамика. – В: Севтополис, I. София 1984, 18 – 111.

№46. ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ПРИ С. ЛИЛЯК, ОБЩИНА ТЪРГОВИЩЕ

Стефан Иванов

Могилата се намира на около 2,5 км югоизточно от с. Лиляк и на около 7,5 км западно от гр. Търговище. Видимите ѝ размери сега са диаметър 32 – 35 м, височина около 5 м, като северната и половина се отличава със стръмния си наклон. Сега могилата се намира в средата на блок от 500 дка с обработваеми земи, като е силно обрасла с дървета, храсти и бурени. Върху могилата личат три съвременни иманярски изкопа, които са изцяло в нейната южна половина.

Цялостното ѝ проучване е невъзможно, поради финансови причини. Проучен беше сектор от могилата, включващ нейната южна и югоизточна половина. Работата се извърши на ръка. Копаеше се стратиграфски на пластове от 0,25-0,35 м, като се слизаше отгоре надолу. Стигнахме до нивото, върху което е натрупана могилата. То се разграничаваше много ясно от могилния насип. След приключването на проучванията беше възстановен могилният насип.

При проучването не беше открито гробно съоръжение. Установи се, че могилният насип е унищожен от три големи изкопа, разположени в южната и източна му част. Най-големият от изкопите е с дължина 19 м, ширина 4,80 м и дълбочина 4,50 м, и обхваща цялата дължина на проучения участък от могилата. Изкопите са направени през Второто българско царство, като във всичките три беше открито голямо количество керамика от XIII – XIV в. Те продължават в западна и източна посока, и обхващат по-голямата част от останалата могилата. И при трите е прекопан и основният терен с 20-40 см. Тези изкопи са свързани вероятно с разположените непосредствено на запад и юг от могилата средновековен град и селище. Незасегната, от иманярските изкопи, е крайната южна и югоизточна част на могилния насип, където бяха открити следи от ритуални съоръжения – две огнища и три каменни струпвания.

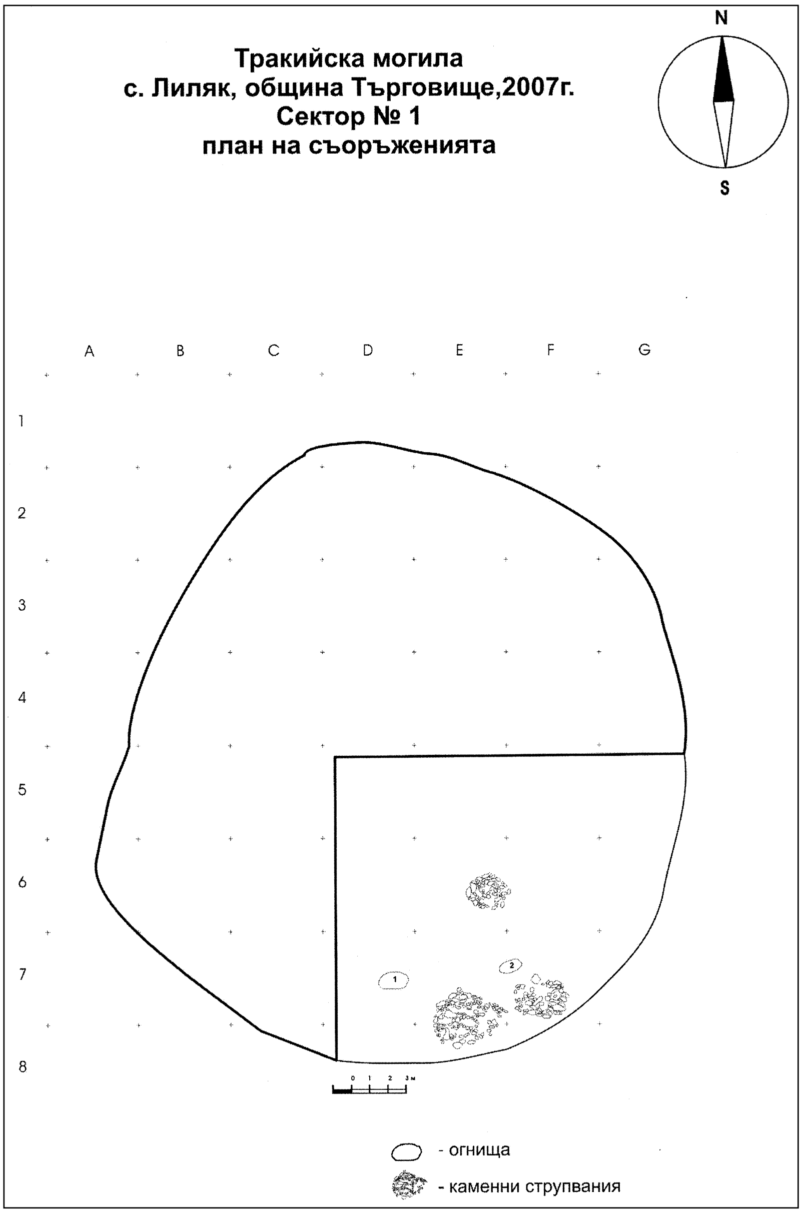

Обр. 1. План на проучения сектор и откритите съоръжения

Огнище №1 се откри в кв. D7, в крайната южна част на насипа, на дълбочина от 0,90 м. То е с неправилна елипсовидна форма с размери ширина 0,90 м и дължина 1,30 м, като в него се откриха голямо количество фрагменти от керамика на ръка, въглени и дребни животински кости. Огнище №2 се откри в кв. F7 на дълбочина от 2,40 м, непосредствено над естествения терен. То е с неправилна елипсовидна форма, като ширината му е 0,90 м, а дължината е 0,80 м. При разчистването му се откриха фрагменти от амфори от Хераклея Понтика и о-в Тасос, голямо количество въглени и дребни горели животински кости. В процеса на проучване в квадрати E7 и F7, на дълбочина от 0,80 м, се очерта първото каменно струпване.То е с неправилна форма, като се състои от неподредени средни и дребни ломени камъни. Дължината му е 3,80 м, а максималната ширина е 3 м. Дебелината на струпването е 0,45 м, като при разчистването му между камъните се откриха фрагменти керамика, работена на ръка, дребни въглени, както и няколко животински кости. Второто каменно струпване се локализира в квадрати E7 и F7, на дълбочина 2,80 м. То е с неправилна правоъгълна форма и се състои от неподредени средни и дребни ломени камъни, като дължината му е 2,50 м, а максималната ширина е 2,60 м. Дебелината на струпването е 0,35 м, като както и при първото, между камъните се откриха фрагменти керамика, работена на ръка и колело, дребни въглени, както и животински кости. В кв. E6 се разкри трето каменно струпване, подобно на откритите досега две такива. То има формата на елипса и дължината му е 1,90 м, а максималната му ширина е 1,80 м. Очерта се на дълбочина 2,50 м. То се състои от неподредени средни и дребни ломени камъни. Дебелината на струпването е 0,40 м. Тук също между камъните се откриха фрагменти керамика, работена на ръка и колело, дребни въглени и животински кости.

Насипът на могилата се състои от разнородна по състав и цвят пръст, поради което отделните пластове се очертават много добре. Могат да бъдат разграничени четири основни пласта, които се явяват и етапи от натрупването. Първоначалното натрупване на могилата се забелязва в началото на проучения участък на насипа в кв. Д5, където е оформена малка могила от бяла глинеста пръст, с ширина от 4 м и височина от 1,50 м. По-късно върху нея е до насипана пръст, така че тя се разширява, като се образува нова по-голяма могила. Това се повтаря още три пъти до нейното окончателно оформяне. Откритите ритуални съоръжения са свързани с третия и четвъртия етап от натрупването на насипа. Огнище №2 и каменните струпвания №2 и №3 са направени в третия етап, а огнище №1 и първото каменно струпване в четвъртия последен етап от натрупването на могилата. Във всичките пластове се откриха керамични фрагменти и животински кости, като за натрупване на насипа е използвана пръст от близката околност.

При работата в проучения сектор бяха намерени керамични фрагменти от съдове, работени на ръка и на колело. Върху някои от фрагментите на ръка, има запазена шнуровидна украса и „езичести“ дръжки. Фрагментите от съдове, работени на колело, имат сив или бледо-кафяв цвят. Сред тях са и фрагменти от стени и устия на амфори от о-в Тасос и Хераклея. Като цяло, откритите фрагменти са от познатата керамика намирана при разкопки на тракийски обекти от IV – III в. пр. Хр.

№47. НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. САЛМАНОВО, ОБЩИНА ШУМЕН

Станимир Стойчев, Юри Йоргов и Иван Бабаджанов

През 2007 г. продължи проучването на останалия участък от Могила 1. Разкопките бяха проведени с финансиране и участие на специалисти от РИМ – Шумен с ръководител Станимир Стойчев и екип: Юри Йоргов, Иван Бабаджанов, Нина Диянова – реставратор и Бойчо Христов – техник. Консултант на проучванията беше ст. н. с. д-р Милена Тонкова НАИМ – БАН.

През проведените през 2006 г. археологически проучвания бяха разкрити 2 гроба и погребална клада от елинистическата епоха.

През изминалия сезон изцяло беше вдигнат могилният насип. В него бяха открити 3 съда, чиято датировка е III в. пр. Хр. Това ги свързва с двата гроба и погребалната клада, разкрити през предишния сезон.

При проучването на подмогилното пространство бяха разкрити 11 ями с различна форма и дълбочина. Материалът в ямите се състои от фрагментирани съдове, преносими култови огнища, въоръжение и битови предмети. Предвид материалът използван като запълнител, ямите могат да се типологизират най-общо на:

– ями с пълнеж, където преобладават керамичните фрагментите;

– ями с пълнеж почти изцяло от фрагменти недоизпечена глина – фрагменти от глинобитни жилища, култови огнища, есхари и съдове.

Бяха заложени сондажи и в извънмогилното пространство, където се разкриха още 3 ями, чийто пълнеж е идентичен с този на ямите от подмогилното пространство. Откритият в ямите материал ги датира в VI–Vв. пр. Хр.

От западната периферия на могилата беше заложен сондаж с дължина 20 м и направление изток-запад. В резултат, на което беше засечен ров, образуван вероятно при отнемане на земните пластове за натрупване на могилата. Едната от ямите от извънмогилното пространство, попада в рамките на този ров, което е довело отчасти до нейното разрушаване.

През 2007 г. беше проучена напълно Могила1 с подмогилното пространство, както и сондажно околомогилното. След приключване на проучването могилният насип бе възстановен.

Като резултат от проучванията, може да се направи обобщението, че обектът има 2 периода на използване на терена:

1. Култови ями с датировка VI – V в. пр. Хр. – общо 16 ями, като в пълнежа на част от тях има фрагменти от култови огнища и съдове от неизпечена глина – ями № 1, 7, 10, 11. Битовите предмети открити в ямите са предимно прешлени за вретено. Въоръжението е представено в две ями – в т. нар. *Символичен гроб* от 2006 г. и яма №7, която е в непосредствена близост до него. Изцяло и частично бяха възстановени 9 керамични съда открити в ямите.

2. Надгробна могила от III в. пр. Хр. Погребална клада и два гроба, проучени през 2006 г., върху които е натрупан могилният насип. Керамичният комплекс, произхождащ от могилния насип, кладата и гробовете, е от 46 съда.

Най-близкия аналогичен комплекс е Могила III от могилния некропол край с. Кралево, Търговищко.

№48. ТОНЧОВА МОГИЛА КРАЙ С. ВЕНЕЦ, КАРНОБАТСКО

Румяна Георгиева, Красимир Ников, Димчо Момчилов

Тончова могила се намира на 12 км западно от Карнобат, в района на с. Венец, на границата със землището на с. Церковски. Тя се издига върху билото на естествено възвишение, което доминира в околността. Близо до нея има още две надгробни могили, които са значително по-малки. Могилата има полусферична форма, диаметър 40 х 48 м (ИЗ – СЮ) и височина 6,50 м. Върху нея има множество иманярски изкопи, два от които със значителна големина. Единият от тях се намира на южния склон на могилата, а вторият – на върха. Именно вторият изкоп бе причина за предприетите спасителни разкопки, по време, на които беше разчистена унищожената от иманярите структура и проучена югоизточната четвърт на насипа.

Иманярите са разрушили изградено от средни и едри ломени камъни съоръжение, на самия връх на могилата. Те са проникнали отгоре, изнесли са част от камъните и са пренаредили останалите, като по този начин са оформили един подобен на пещ отвор (3,20 х 2,40 х 2,80 м). В изхвърлената от тях в старите иманярски изкопи пръст бяха намерени парчета от строшени бронзови съдове и предмети, дръжка от бронзова кана с образ на горгона в долната си част, цели и фрагментирани железни пирони с голяма глава, горяла халкичка от сребро, фрагментиран златен нагръдник, 64 бронзови стрели, фрагменти от нож, копие и меч от желязо, и четири кръгли бронзови елемента от два подобни на макара предмета, дребни парчета от чернофирнисови съдове и керамична каничка, дървесина, и горели кости. Няколко фрагмента от дърво образуват част от цилиндричен предмет (крак на мебел ?), а някои от горелите кости са оцветени в зелено, което предполага досег с бронзов предмет, може би урна (?). Находките датират от 5 в. пр. Хр.

Разбитият гроб представлява вкопана, на върха на могилния насип, яма с неправилна правоъгълна форма, сечение на обърнат трапец и трамбовано дъно (размери горе 3,80 х 2,60 м, долу 2,90 х 2,25 м, дълб. 1,65 м). Следите от дърво и масивните железни пирони предполагат съществуването на дървена конструкция, над която след погребението били натрупани камъни, които запълнили цялата яма. Над тях била издигната ниска могила от камъни, трошляк и пръст с предполагаема височина 0,40 – 0,50 м. В момента над този насип има тънък слой хумус. В ямата бяха намерени само една бронзова стрела, част от устието на керамична кана, железен предмет с неясно предназначение, отпечатък от устието на бронзов съд и парченце златно фолио.

В ЮИ четвърт на могилата бяха регистрирани 5 гроба от бронзовата епоха (ранен бронз III), два от които бяха само маркирани поради невъзможността да се работи в профила. Всички гробове са вкопани в могилния насип. Костите са силно разпрашени. В единия от тях (гроб №2) мъртвият лежи наляво в елипсовидна яма със сгънати в колената крака и свити пред лицето ръце. Върху ходилата му има посипани въглени, а по костите – отлагане в черно, което може да се дължи на оцветяване на тялото при погребението или на увиването му с някаква материя. На дъното на ямата има отпечатък, както от това вещество, така и от дървесина. Втората гробна яма (гроб №3) има правоъгълна форма. Дъното и долната част на стените ѝ са били облицовани с дъски. Мъртвият е положен в посока З – И, с глава на З. Той лежи по гръб, с разтворени встрани крака (някога свити в колената и завързани в областта на глезените) и ръце, първоначално сключени под брадата, а сега – паднали надясно. В областта на гърдите и коленете в ивица е посипано бяло вещество (креда, варовик ?). Вдясно от черепа беше открита кремъчна стрела, а в областта на главата – две златни спирали с различен брой навивки, златна висулка тип Leukas и счупена сребърна (?) халкичка. Последният гроб (гроб №4) представлява ориентирана в посока И – З трапецовидна яма, вкопана в периферията на вече съществуващ насип. Дъното ѝ достига естествената скала, която е дъговидно издълбана. То е посипано с червена охра, която е най-много в периферията му. Мъртвият лежи по гръб, с глава на З. Краката му (някога свити в коленете) са паднали наляво, а ръцете са спуснати покрай тялото. По костите и особено върху ръцете, личи отлагане в черно. В областта на черепа е открита счупена сребърна (?) спирала. По дъното на ямата е имало дъски. В процеса на засипването дъски са били напречно поставени и в областта над главата. След запълването, ямата била посипана с тънък слой бяло вещество (креда, варовик?), което след улягане на пръстта е останало в тънка ивица покрай стените ѝ.

№49. НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЧАТАЛЕВО КРАЙ КАРНОБАТ

Румяна Георгиева, Красимир Ников, Димчо Момчилов

Местността Чаталево се намира на около 5,5 км ЮИ от Карнобат. Могилата е издигната в най-високата точка на билото на хълм, който доминира в околността. Тя отстои на 2 км от проучената през 2005 г. *Гяурска могила*, с която има визуална връзка. Формата и размерите на могилата (вис. 3,5 м, диам 25 х 28 м) са значително променени от три прокопани от военните дълбоки траншеи, от отнемането на насипа от север при прокарването на коларски път, както и от множеството иманярски изкопи. Най-големият от тях (5,70 х 6,20 х 1,40 м) попада в геометричния център на могилата. От разхвърляните наоколо камъни личи, че при прокопаването му е била разрушена структура, изградена от средни и дребни необработени камъни.

По време на разкопките бяха проучени 41 гроба, два от които са от бронзовата епоха, три – от I хил. пр. Хр. и 36 – средновековни.

Единият от гробовете, засегнат от иманярски изкоп (гроб №21), е предпазливо отнесен към бронзовата епоха. Мъртвият от втория гроб (гроб №19) е положен на лявата си страна върху древното ниво в ЮИ четвърт на могилата, в посока И – З, с глава на изток, със свити в коленете крака и сключени под брадичката ръце. Намерената в насипа наблизо кремъчна стрела, както и приликата с регистрираните в *Гяурската могила* погребални практики допускат предположението, че първичната могила в м. Чаталево също е била издигната през средната бронзова епоха.

Погребенията от I хил. пр. Хр били извършени около и под куп камъни, натрупани върху първичната могила. Именно тази структура е била почти напълно разрушена от иманярите. Тя се намира в северната част на овал с размери 10 х 8 м, оформен от огромни каменни блокове, забити на разстояние един от друг в насипа на могилата от бронзовата епоха. Подобно на крепида, те облицоват натрупаната над камъните могила от пръст, но по-късно, при окончателното оформяне на насипа, са останали под него. В единия от гробовете (гроб №15), разположен в периферията на каменната могила, мъртвият е положен по гръб в посока И – З, с глава на изток. Краката му са изпънати, а ръцете – спуснати покрай тялото. Тялото лежи върху камъни и е затрупано с такива. Под черепа и горната половина на скелета има останки от субстанция с пепелива структура и светло-ръждив цвят. Върху дясната ръка, пред лицето, което е обърнато надясно, е поставен правен на ръка глинен съд с две двойно прищипнати езичести дръжки, а над черепа – манисто и парче от кехлибар.

Вторият гроб (гроб №15А) се намира на около 20 см северно от този скелет, но по-ниско от него. Оформят го едно поставено в плитка яма, извън каменната могила, под наклон и с гърлото нагоре хранилище-урна, похлупено с лекане. Хранилището е изработено на ръка от глина с груба структура и е лошо изпечено, раздробено, със сиво-кафяв цвят. То има кошеровидна форма, релефна лента под устието и цилиндрични „бутони“ върху долната половина на съда. Лекането е сиво, правено на колело. В хранилището са поставени няколко фрагмента от горял човешки череп. На дъното на съда се открива субстанция с пепелива структура и светло-ръждив цвят. По всяка вероятност този гроб е по-късен от гроб №15.

В третия гроб, от I хил. пр. Хр. (гроб №17), индивидът е положен извън каменната могила. Ако се съди по намереното под и вдясно от скелета кафяво петно с дълж. 1 м, макс. шир. 10 см и деб. 2-3 мм, или на дъното на гроба е имало дъски, или мъртвият е бил поставен върху дървена носилка/ложе. Покойникът лежи по гръб с изпънати крайници в посока И – З, с глава на запад. Има чувствително разместване на костите в горната част на скелета, видно от положението на гръбначния стълб и челюстта. Над таза, към ребрата, се откриват железен нож и бронзова игла. В областта към стъпалата излизат фрагменти от горели костици, едноспирална бронзова фибула и дребни люспи от правен на колело сив съд. Ако останките са от този гроб, те явно са били нарушени от по-късна интервенция, а ако не са, те биха могли да са от по-стар гроб, засегнат при оформянето на гроб №17. Самият гроб е най-късен от гробовете от I хил. пр. Хр., чиято дата като цяло би следвало да се постави към VI – началото на V в. пр. Хр.

Ако се съди по многобройните разхвърляни човешки кости, броят на средновековните гробове е бил значително по-голям, тъй като гробището обхваща цялата могила. Некрополът е съществувал продължително време и е обслужвал бедно селище. Гробовете не се застъпват, което означава, че са били означавани на повърхността. Наблюдават се редки случаи на повторно използване на един и същи гроб, като костите са били поставяни към краката на новопогребания (гроб №34). Гробните ями са правоъгълни, рядко облицовани или покрити с дървени дъски (гроб № 38 и 39). Умрелите са полагани по гръб в посока И – З, с глави на запад. Краката са изпънати, а ръцете са спуснати покрай тялото или кръстосани в областта на корема и гърдите, като понякога пръстите им докосват едно от рамената. Прави впечатление, че децата от първа детска възраст са погребвани в периферията на могилата; сред тях има случай на полагане настрани, с ръце, сключени пред гърдите (гроб №7). Дребни бронзови накити – главно обеци и висулки, се срещат най-вече в детски гробове; извън контекст са открити бронзова халка и пръстен. Широкият хронологически диапазон, в който се срещат тези предмети (ранновизантийски период – Първо българско царство), засега не позволява прецизирането на датата на некропола.

Проучването на могилата в м.Чаталево не е завършено.

№50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СИНЕМОРЕЦ, ОБЩИНА ЦАРЕВО

Даниела Агре

Обектът се проучва спасително под ръководството на Даниела Агре – НАИМ – БАН, със зам. ръководител Михаела Занева. Разкопките се финансират от фондация *Хоризонт* и община Царево.

Могилата се намира в м. Градената нива на около 1 км югоизточно от с. Синеморец. Разположена е на неравна повърхност с денивелация на терена в СИ посока. Обрасла е с множество дъбови дървета. Могилата е с полусферична форма; височина около 3,5 м и диаметър 30 м.

В ЮИ сектор на могилата е разкрит първичният гроб. Гробното съоръжение представлява вкопана в стария терен овална гробна яма. Ориентацията на гроба е И – З. Гробът е покрит с два реда стреховидно подредени плътно една до друга тегули. Размери на гробната яма: дължина 2,80 м, ширина 2 м. Ритуалът е кремация на място в ямата. Мъртвият е положен в посока И-З с глава на запад. Следи от горяло дърво има по цялото пространство на гробната яма. Някои кости са по-силно горели, други по-слабо. В гроба са поставени дарове: керамични и стъклени съдове (кана-ойнохое, чаши), бронзова игла, касероле, бронзова монета и др.

Потърсените паралели на материалите от гроба, както и на типа гробно съоръжение, позволяват той да бъде датиран в края на I – началото на II век.

Успоредно с извършването на погребалния ритуал, в близост до гроба, върху нивото на стария терен е извършена тризна. От южната и източната страна тризната е оградена с необработени камъни, поставени плътно един до друг. Общи размери на тризната: дължина И – З: 1,73 м; ширина С – Ю: 1,70 м. В нея се откриват множество фрагменти битова керамика (чинии, чаши, паници). Керамиката е фина, тънкостенна от добре пречистена глина с червен, сив, оранжев и сиво-бял цвят. Разбитите съдове са около 40-50 на брой. Следи от отухляване личат в СЗ част на тризната. Открити са и горели животински кости, както и фрагменти от стъклени съдове. Кера-

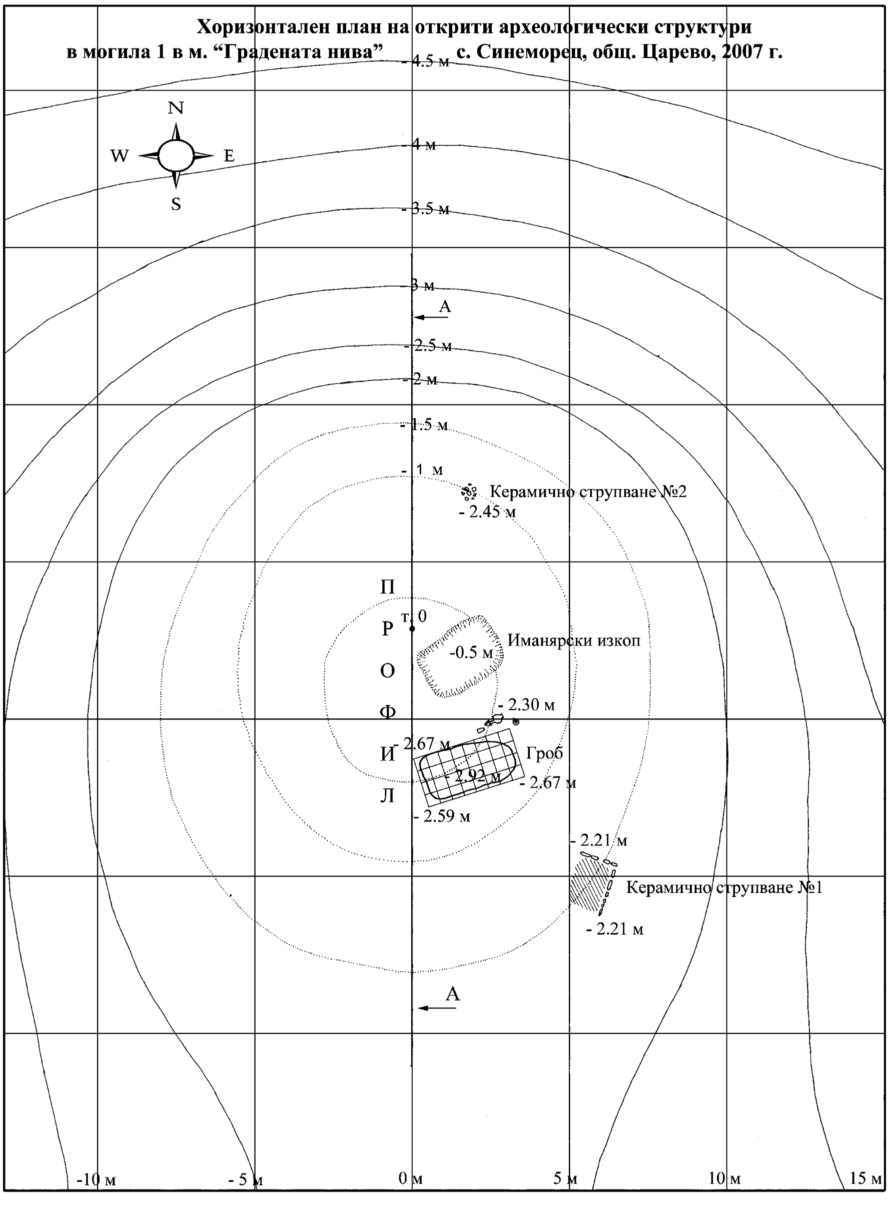
Хоризонтален план на открити археологически структури
в могила 1 в м. "Градената нива" с. Синеморец, общ. Царево, 2007 г.
N
W
E
S
- 4.5 м
- 4 м
- 3.5 м
- 3 м
A
- 2.5 м
- 2 м
- 1.5 м
- 1 м
Керамично струпване №2
- 2.45 м
П
Р
О
Ф
И
Л
т. 0
-0.5 м
Иманярски изкоп
- 2.30 м
- 2.67 м
- 2.92 м
Гроб
- 2.67 м
- 2.59 м
- 2.21 м
Керамично струпване №1
- 2.21 м
A
-10 м
- 5 м
0 м
5 м
10 м
15 м

Обр. 1. План на могилата край с. Синеморец миката от тризната е синхронна с керамиката, открита в гроба. Керамичните форми са типични за римската епоха от периода I – II век.

В насипа на могилата бяха открити още две тризни. В СИ сектор керамичното струпване е от фрагментите на една амфора. В близост до центъра на могилата е локализирана втората тризна, в която са разкрити четири съда – три керамични и един стъклен. И тези съдове са с форми типични за I – II век.

Находките от гроба и тризните позволяват датирането на могилата да се отнесе към края на I – началото на II в. сл. Хр.

№51. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. БОЯНОВО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре

Могилата се проучва спасително под ръководството на Даниела Агре – НАИМ – БАН със зам. ръководител Христо Христов – Етнографски музей, Елхово. Разкопките се финансират от фондация *Хоризонт* и община Елхово.

Могилата се намира на около 2 км северозападно от с. Бояново. Разположена е на доминиращо над околния терен възвишение. Тя е известна сред местното население с името *Лозянската могила*. Формата ѝ е пресечено конусовидна с височина около 5,50 м и диаметър 32 м. По цялата повърхност на могилата има стари иманярски изкопи. През 2005 г. в центъра ѝ е направен иманярски изкоп с правоъгълна форма и видими размери: 2,10 х 1,30 м и максимална дълбочина 2,10 м. Изкопът е нарушил гробно съоръжение. В изхвърлената пръст се откриват необработени варовикови камъни, малки бронзови люспи и разпръснати човешки кости.

Заложени бяха два големи сондажа, пресичащи цялата могила в посока И – З: първият е с дължина 22 м и ширина 2,50 м, вторият е с дължина 12 м и ширина 2,50 м. Целта им беше откриването на вторични гробове в насипа.

В могилата са разкрити 16 гроба, от които 4 от РБЕ (гроб № 5, 6, 14 и 16), 11 от СБЕ (гроб № 1, 2, 4, 7 – 13, 15); 1 от КЖЕ (гроб №3).

Четири от проучените гробове се отнасят към ранния етап на т. нар. „Ямна култура". Мъртвите са полагани в средата на дълбока гробна яма по дължината ѝ, така че ориентацията на ямата е еднаква с ориентацията на скелетите. Скелетите са ориентирани, в повечето случаи, в посока И – З с глава на запад с известни отклонения. Позите, в които са погребвани мъртвите, са по гръб, глава леко наведена напред и свити в коленете крака. Ръцете са поставени в различно положение. Едната изпъната до тялото, другата свита в лакътя, а в гроб №16 ръцете на мъртвите са поставени една върху друга. Охра се открива в областта на черепа, раменете и глезените, като най-много е около черепа. Целите скелети в гроб №16 са посипани с охра. На дъното на ямите се откриват следи от органика с жълточервен цвят. Такива следи има и върху част от ребрата и черепа. Вероятно дъното на гробната яма е било застлано с рогозка или друга тъкан. Четирите ями имат дървено покритие от надлъжни и напречни дървени греди.

Инвентарът в тези гробове се свежда до две сребърни спираловидни висулки, открити в гроб №16, по една при черепите на двата скелета. Според начина на погребване – в гробни ями с продълговата форма, покрити с надлъжно и напречно дървено покритие, посипване на телата с охра, наличието на спираловидни висулки, тези четири гроба можем да отнесем към ранния етап на т. нар. „Ямна култура".

След всяко едно погребение могилата е до натрупвана. Пръстта, от която е натрупана първичната могила, се различава от вторично насипаните пластове. Тя е с хомогенна структура и много по-тъмен, почти до черно цвят.

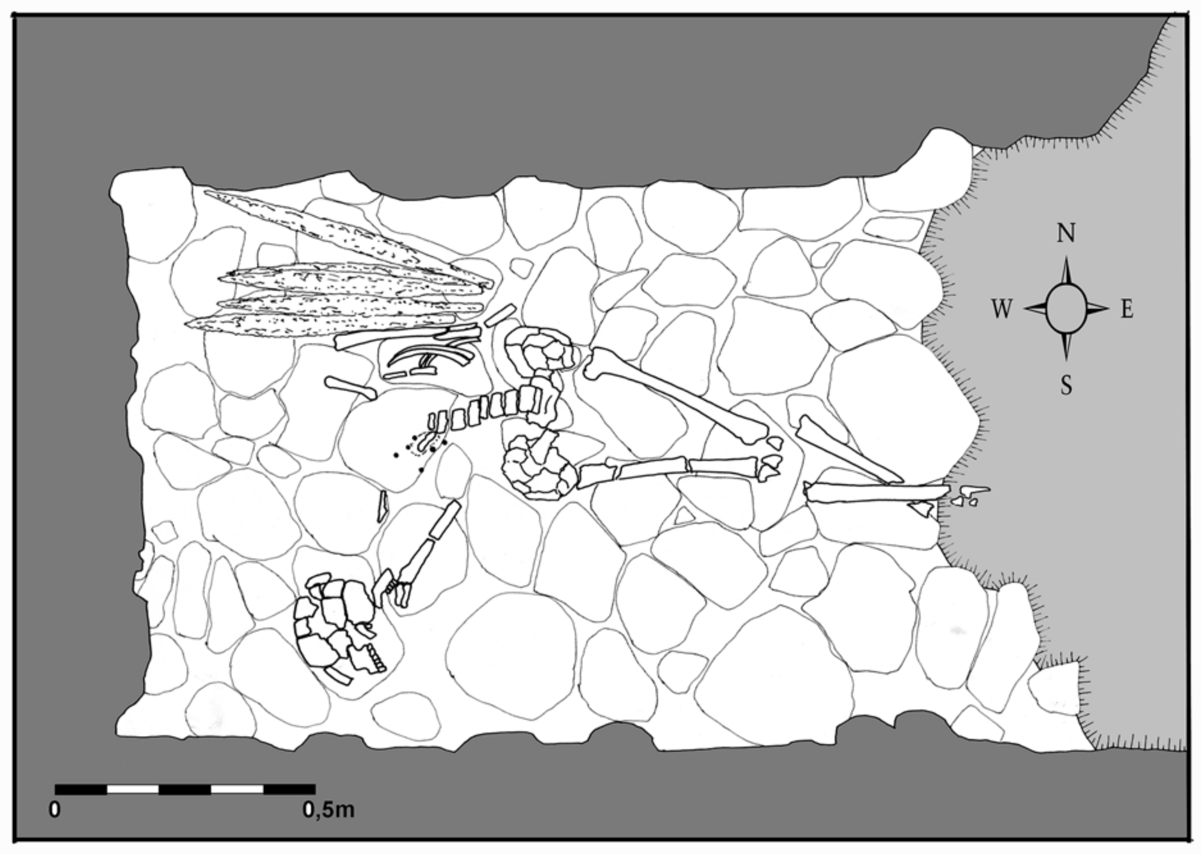

Обр. 1. План на гроб от КЖЕ от „Лозянската“ могила край с. Бояново, община Елхово

В южната половина и в центъра на могилата са проучени 11 гроба (отнесени към СБЕ). Те са вкопани в насипа, като скелетите на някои са в много лошо състояние. Гробните ями, с малки изключения, не се очертават на терена. Резултатите от разкопките показват, че всички погребения са извършени с трупополагане в поза хокер, без значение наляво или надясно. Ръцете са поставени пред гърдите, свити в лактите, краката са свити в остър ъгъл. Ориентацията е различна, с глава на Ю, ЮЗ, ЮИ, С и И. В отличие от погребенията от РБЕ, където с охра е посипвано почти цялото тяло, при гробовете от тази епоха не се открива никаква охра. Характерно за тази група гробове е наличието на камъни около, а в някои случаи и върху скелетите (гроб № 2, 7, 8, 9, 12). В два от гробовете, в областта на ръцете, са поставени животински кости, което говори за принасянето на животинска храна. В някои от гробовете в областта на ръцете са поставени керамични съдове.

На база на керамиката, местоположението на скелетите, уреждането на самия гроб – наличието в повечето случаи на камъни около него, липсата на охра, тази група от 11 гроба се отнася към края на СБЕ – фаза III.

През КЖЕ в центъра на могилата, на дълбочина 2,15 м от най-високата точка, е вкопан гроб. Той принадлежи на тракийски воин. В жертва е принесен конят му. Мъртвият е положен в специално изграден, от необработени камъни, гроб. Дъното на гробната яма е покрито с камъни. Те са подредени максимално един до друг, доколкото позволява формата им. По дългите страници на гроба (северната и южната) са наредени във височина 5 реда камъни. Общата височина на гроба е 0,71 м. ЮИ ъгъл на гробната яма е разбит при иманярската инвазия. Върху дъното на гроба е поставено тялото на покойника. Ритуалът е трупополагане в анатомичен порядък с изпънати долни крайници, като подбедрените кости са прерязани от иманярския изкоп. Ориентация: И-З с глава на З, лицето обърнато на юг. Костите са силно изтлели. Черепът е силно натрошен от натиска на камъните и пръстта, изместена е долната му челюст заедно със зъбите, тя е открита до дясната ръка, която е свита в лакътя нагоре. Лявата ръка е изпъната в горната си част и свита в лакътя. Шийните прешлени са изместени. В областта на гърдите са открити 8 златни апликации. Те са с полусферична форма и са сплескани, направени от много тънко фолио. Под тях се откриват следи от органика с кафяв до кафяво-червен цвят. От вътрешната страна на апликациите се откриват следи от тънка сребърна пластинка. Непосредствено до лявото рамо на мъртвия са поставени 4 железни върхове на копия. Те са в изключително тежко състояние и не подлежат на реставрация. Дължината им е от 0,43 м до 0,67 м. В областта на краката са били поставени дарове, ограбени при иманярската интервенция в могилата. Следи от специално покривно покритие на гробната яма не са открити. Целият гроб е запълнен с пръст и камъни. Непосредствено от южната страна на гробната яма е положен конят на мъртвия. Скелетът е в анатомичен порядък, ориентиран с глава на изток. Костите са много добре запазени. До главата на коня са поставени части от амуницията му, състояща се от 6 бронзови апликации с кръгла форма и 1 наносник с формата на лабрис.

На база на потърсените аналогии този гроб го поставяме в първата половина на IV в. пр. Хр.

Наблюденията направени през последните няколко години в тази част на Тракия сочат, че голяма част от могилите са издигнати през РБЕ, в тях по-късно са вкопани гробове от СБ и КБЕ и дори за представителите на местната тракийска аристокрация през КЖЕ не са издигани нови могили, а са използвани вече съществуващите. Резултатите от проучването на могилата са от голямо значение за изясняване на развитието на Ямната култура на територията на България, както и континуитета между отделните фази на самата БЕ.

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА МОГИЛА В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Даниела Агре

Втори сезон продължиха разкопките на т. Нар. Райкова могила, разположена на около 1 км ЮИ от с. Стройно, Елховско. Те се провеждат под ръководството на Даниела Агре – НАИМ – БАН със зам. Ръководител Христо Христов – Етнографски музей, Елхово.

Могилата има полусферична форма. Ров, с ширина около 10 м, опасва цялата ѝ периферия. От този ров е взета пръстта за насипването ѝ. Могилата е с размери: височина 10 м, диаметър 102 м. През 2006 г. Изцяло е разкопана източната ѝ половина. В проучените сектори не беше открито гробно съоръжение или друга структура, което да се свърже с издигането на могилния насип. В И половина на могилата, при отнемане на 0,20 м пласт от черноземa, върху който тя е издигната, бяха локализирани три гробни съоръжения от КЖЕ. На база на материалите датата на трите гроба следва да се постави в началото – първата четвърт на IV в. Пр. Хр.

Предназначението на разкритото в З периферия на могилата съоръжение, състоящо се от ломени варовикови камъни, строителна керамика и хоросан, не беше изяснено. На база на строителната керамика тази археологическа структура следва да се отнесе към I – II век.

През сезон 2007 г., почти в центъра на могилата, на дълбочина 1,50 м от най-високата точка, беше разкрит гроб – саркофаг. Той се намери в яма, изкопана във вече съществуващия могилен насип. Саркофагът е изработен от мек варовик и се състои от две части: капак (покривна плоча) и корито. Покривната плоча е двускатна с четири четвъртсферични акротерии в краищата. Обработена е от всички страни с едро длето и е загладена. Късите ѝ страници са припоени с желязо и олово към долната част (коритото), която е с форма на паралелепипед. Покривната плоча е малко по-дълга и по-широка от коритото. От източната страна на саркофага са поставени погребални дарове – керамични балсамарий и тоалетно сандъче с бронзов обков. Пластината на заключващия механизъм на сандъчето е ажурна, украсена с масивни бюстове на божества.

След демонтирането на капака, в саркофага се откриха кремирани човешки кости. Кремацията е извършена извън пределите на могилата. Концентрация на костите се наблюдава в централната част на дъното на саркофага. Костите вероятно са били събрани в някаква материя (вероятно кожена торба, части, от която бяха открити) и поставени в центъра. Гробният инвентар се състои от лични вещи и дарове на покойната. Много интересни са три дървени пиксиди. Сред вещите изцяло запазен е стъклен лакримарий; част от друг горял и силно фрагментиран лакримарий, и силно фрагментиран бронзов предмет. С най-висока естетична, музейна и художествена стойност са златните накити, които са представени от два масивни златни пръстена с гема; три изящни огърлици, чифт обеци, лунула и две златни маниста. Върху едната гема от пръстена е изобразена Деметра, върху другата Орфей.

По изтриване на повърхностите на пръстените може да се предположи, че те са носени един до друг. Обеците са с S-овидна игла за втикване в ухото и кутийка, в която е монтирано зелено стъкло. Огърлиците са изящно и много прецизно изработени. Накитите намират много точни аналогии сред материалите от различни римски центрове. На база на потърсените паралели този гроб се датира в края на I – първата половина на II в.

Непосредствено до южната страна на саркофага е разкрита гробна яма. Дъното на ямата е на нивото на долната част на саркофага. Ритуалът е трупополагане в анатомичен порядък. Костите са почти изтлели. Ориентация И – З, с глава на запад. Гробът е на дете. Като дар при краката му е поставена керамична каничка. Това, по всяка вероятност, е детето на покойната, като смъртта им е едновременна.

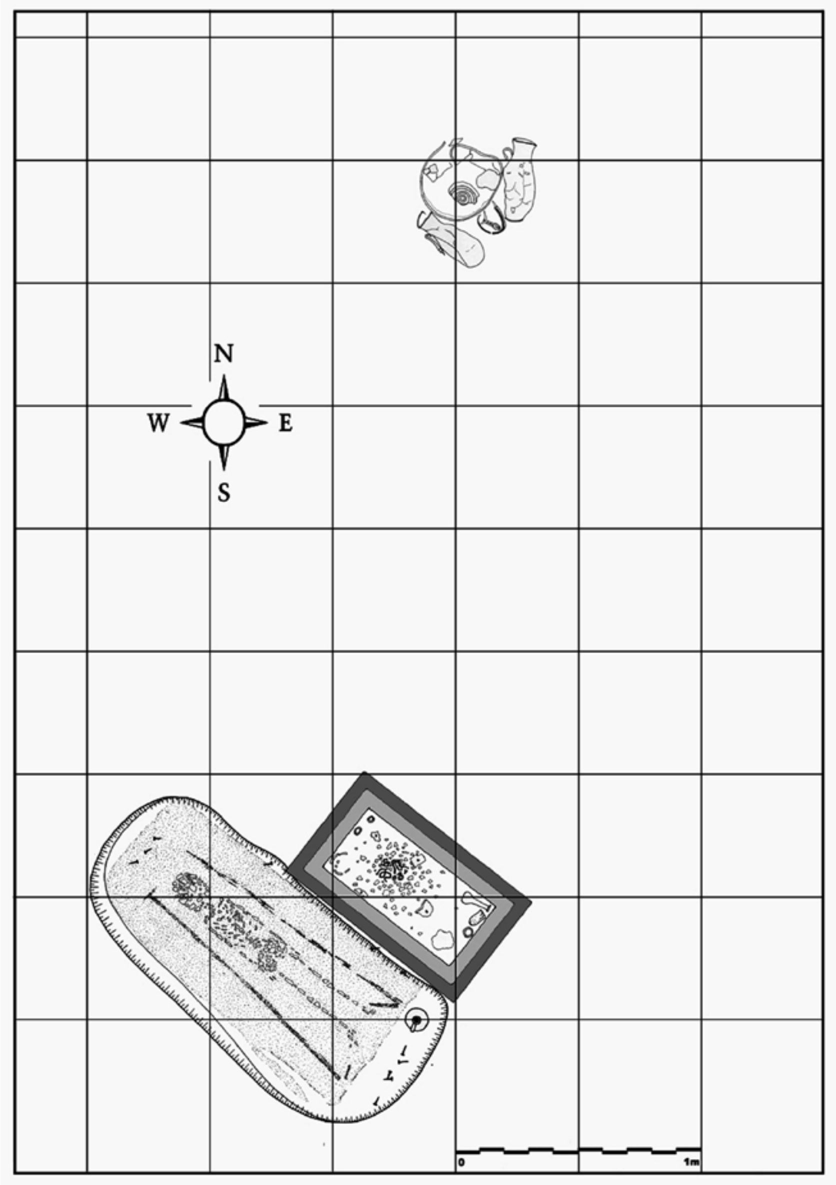

Обр. 1. План на саркофага, даровете край него и детския гроб – „Голямата могила" край с. Стройно, община Елхово

На площадката, на 2 м северно от саркофага, са поставени още дарове – бронзови съдове, предварително ритуално умъртвени (всеки един съд е пробит на няколко места и силно деформиран, с цел невъзможност за по-нататъшната му употреба). Наборът е представен от разлат съд с две дръжки; два високи амфоровидни съда с по две дръжки, изработени във вид на делфини; кана-ойнохое, чиято дръжка е украсена с 9-листна палмета; патера и още една кана-ойнохое. Последните два съда са богато украсени с бюстове и глави на божества – менади, пан, сатири, както и с фигури на животни и олтари. Подобна комбинация от божества и животни навежда на мисълта, че тези съдове са участвали в ритуали, посветени на бог Дионис. Без съмнение патерата и ойнохоето са дело на един майстор или едно ателие. Бронзовите съдове намират много точни аналогии сред находките от редица некрополи от периода I – II век.

В южната периферия на могилата беше разкрита вкопана в материка яма, с размери: 5 х 3 м и дълбочина 2 м. В нея са кремирани два коня и колесница. От изток ямата е скосена за по-удобното вкарване на конете и колесницата. Конете са имали богати украси по хамута, изработени от бронз. Те са ажурни. Вследствие на високата температура по-голяма част от украсата е унищожена. По разположението на металните части се вижда, че колесницата е била предварително разглобена. Тя е четириколка, с твърдо окачване.

Кремирането на колесници е сред най-редките ритуали от римската епоха. Потърсените аналогии са от обекти, датирани в края на I – първата половина на II век.

По-всяка вероятност с тази колесница е докарана покойната от нейния дом и според обичаите, тя не може да се върне обратно. Може би, също както при бронзовите съдове, е извършено своеобразното ѝ „умъртвяване", което преследва от една страна по-лесното придружаване на мъртвеца в отвъдния свят, а от друга обезсмисля изваждането ѝ от съвременниците ѝ и нейното повторно използване. Гробът безспорно принадлежи на представителка на местната тракийска аристокрация, която е починала в края на I – началото на II век. Гробният инвентар, колесницата и издигането на могила с такива внушителни параметри сочат, че покойната е имала висок социален статус.

Всички материали от могилата, отнасящи се към римската епоха, се датират в края на I – първата половина на II в.

След изчерпване на могилния насип при престъргване на материковата основа – в черноземa се откри гроб с кремация. Кремацията е извършена на друго място, части от нея са събрани и поставени в малка яма, вкопана в материка. Ямата е покрита с тънък пласт пръст, върху която са поставени необработени камъни. Като дар до камъните са поставени 4 керамични съда, както и части от амфора. Съдовете са изработени на ръка и са с характерна форма за периода V – IV в. пр. Хр. Амфората е внос от Тасос. Типът е разпространен в края на първата четвърт на IV в. Пр. Хр. Този гроб, както и проучените през 2006 г. Три гроба от КЖЕ, се датира в първата половина на IV в. пр. Хр.

№53. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ДВЕ НАДГРОБНИ МОГИЛИ В М. КОЯДЖИКА 1, С. ПАЛАУЗОВО, ОБЩИНА СТРАЛДЖА, ОБЛАСТ ЯМБОЛ

Илия Илиев, Стефан Бакърджиев

Съгласно договор между РИМ – Ямбол и фирма *Технострой-инженеринг 99* АД Ямбол, във времето от 05.06 до 20.07.2007 г., бяха проучени две надгробни могили №8 и №9 в м. Кояджика I.

Определените за проучване могили са част от голям могилен некропол, състоящ се от 9 могили, като обект на проучване са № 8 и 9, тъй като попадат в участък отдаден на концесия за добив на инертни материали. Ридът, върху който са разположени могилите се намира СИ от с. Палаузово и ЮЗ от с. Маленово, на границата на двете землища.

Могила №8 е малка и ниска. Височината ѝ е 1,24 м, а диаметърът – 13,06 м. По време на проучванията се оказа, че тя представлява каменна могила, затрупана с малко количество пръст. В центъра на могилата беше оставен централен профил, с дебелина 0,50 м, ориентиран И – З. Още в самото начало при проучването на тази част от могилата стана ясно, че основната каменна могила е с по-малки размери от видимите. В замяна на това по времето на натрупването си тя е била по-висока.

При свалянето на чимовия пласт върху цялата южна половина, в СИ ъгъл на ЮЗ сектор, почти в центъра на могилата, се очерта каменно струпване (върха на могилата) от различни по големина необработени камъни, като част от тях стърчаха и над нивото на съвременния терен.

При проучването на Ю половина на могилата, по цялата вертикала на могилния насип, между камъните се срещаха фрагменти от керамични съдове, работени на колело.

В СЗ ъгъл на ЮИ сектор на могилата, на дълбочина 0,90 м, излезе сивочерно петно от рохкава пепел с размери И – З: 0,78 м, С – Ю: 0,70 м. Дебелината на пепелта достигаше 0,10 – 0,12 м. Между пепелта се срещаха много дребни частици от горели кости.

При проучването на ЮЗ сектор на могилата, в СИ ъгъл на сектора излезе гроб от големи камъни, с оформена почти квадратна кухина между тях, в която на дъното се откри широк, разлат и голям римски съд пълен с пръст, между която имаше въгленчета, пепел, фрагменти от горели кости и част от железно ножче. Съдът е бил използван като урна. Работен е на колело.

При зачистване на пространството около гроба се оформи следната картина:

От И и СИ страна се очерта голямо петно от пепел, по всяка вероятност мястото на кладата. Откриха се и части от овъглени, но не доизгорели напълно греди. Откриха се и фрагменти керамика, между които устие от лекит, а западно от него – прешлен за вретено. В най-източната част на петното излязоха две малки стопилки от бронз. Формата на петното за кладата е елипсовидна, с размери С – Ю: 1 м и И – З: 1,20 м. От З и част от Ю страна, кладата е била ограничена от камъни, по които личат следи от опушване. При зачистване на мястото на кладата, в западната му част, излезе *in situ* сива купичка и овъглена греда. Част от камъните са почернели, което подсказва, че са поставяни преди огънят на кладата да е изгорял напълно. В ЮИ край на ритуалната площадка, с координати З – И: 3,30 м, С – Ю: 1,80 м и дълбочина 1,02 – 1,12 м, излезе *in situ* стомна. От проучването на южната половина на могилата става ясно, че пространството, където са се извършвали ритуалните действия и трупоизгарянето, обхваща СЗ част на ЮИ сектор до големите камъни на гроба и южно от него на доста голямо разстояние. От откритата разпръсната керамика се вижда,

Обр. 1. Могила №9 – поглед от изток

че петното обхваща площ с размери 3,80 м на Ю и 3,40 м в посока И – З. В С половина много по-рядко се срещаха фрагменти керамика, особено в СЗ част на могилата.

От С страна на могилата, с координати С – Ю: 0,70 м и И – З: 0,20 м, на дълбочина 0,30 – 0,40 м, излязоха фрагменти от керамична купа на колело, счупена между камъните. Траншеята, от северната страна на могилата с посока С – Ю към централния профил, показва, че камъните започват да се появяват на 3,25 м от центъра на могилата в посока север, което е доста по-малко от видимия размер на могилата. При свалянето на насипа други съоръжения не бяха открити. На дълбочина 1,10 м беше достигната стерилна почва.

От наблюденията при проучването става ясно, че могилата е изградена заради гроба, който се намира почти в нейния център. След кремирането на тялото, поставянето на част от изгорелите кости в урната и ритуалното начупване на съдове край кладата и гроба, могилата е била еднократно издигната, като са използвани различни по големина необработени камъни от местен произход, след което тя е била покрита с пръст.

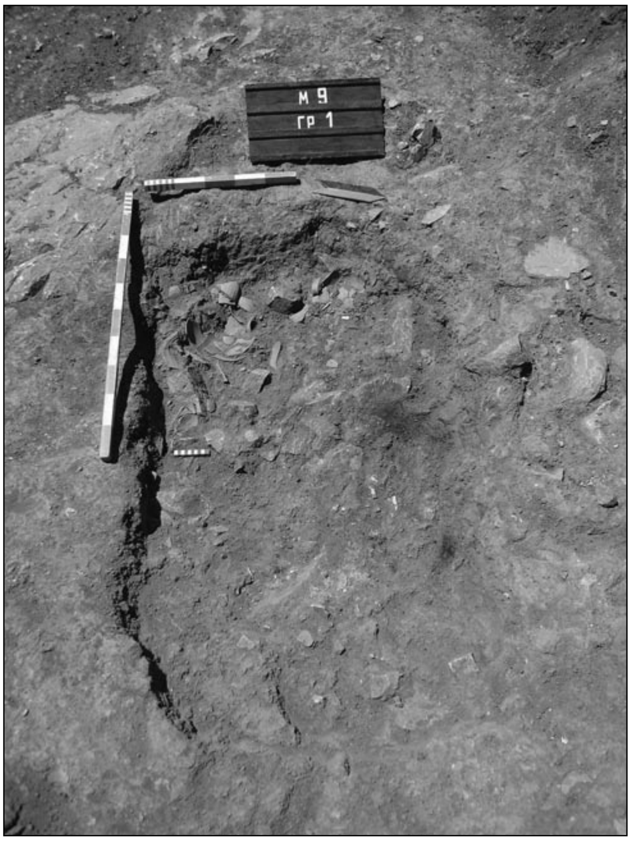

Обр. 2. Могила №9, гроб №1

Точно датируеми находки на гроба в могила 8 се явяват двете амфори, които хронологически се датират в средата на II в. сл. Хр. Потвърждение за сравнително ранното датиране на погребението дават и откритите кратеровидни съдове с прилепнали дъговидни дръжки и откритият лекит, които се явяват реминисценции на късноелинистически форми.

Могила №9 е с полусферична форма. Диаметърът ѝ е И – З: 20,61 м, С – Ю: 23,4 м. Височината на могилата е различна т. 0 – С: 2,80 м, т. 0 – Ю: 2,40 м, т. 0 – И: 2,90 м, т. 0 – З: 2,40 м. В могилата е разкрита крепида от едри ломени камъни, с почти кръгла форма и диаметър 16 – 16,32 м. От вътрешната страна от ЮИ, И и СИ тя е допълнително укрепена с пласт от дребни камъни с ширина 1 – 1,10 м. В нея, освен гробове, се откриха групи от съдове депонирани на отделни места и дълбочини в могилния насип, в и извън крепидата. При изграждането на първичната могила, покриваща гробове № 2, 3 и 4, сред камъните се откриха два отделно депонирани съда – чаша и амфора.

Гроб №1.Сектор СЗ.

Гробното съоръжение е правоъгълна яма със заоблени ъгли, ориентирана И – З с отклонение 200` СИ – ЮЗ. Размерите ѝ са: дълж. 1,72 м, шир. 1 м, средна дълб. 0,15 – 0,17 м, най-голяма дълб. в ЮЗ ъгъл 0,27 – 0,28 м. Ямата е вкопана в тогавашния терен и достига до материковата скала. Погребалният обред е трупоизгаряне на място. Краищата на ямата от З, Ю и С са опалени до отухляване. Много е вероятно това да е свързано с посоката на вятъра при извършване на кремацията. В З и ЮЗ част на гробната яма се откриха *in situ* депонирани керамични съдове (?!? Чаша, стомна, купа, кратеровиден съд и друга чаша). Югозападният ъгъл на ямата съвпада с естествената вдлъбнатина в материковата скала и там са концентрирани по-голямата част от съдовете. Останки от изгорели кости се откриха в средата и в СЗ ъгъл на гробната яма. В близост до С стена, в СЗ част на ямата, се откри и един астрагал.

Гроб №2. Сектор ЮЗ.

Трупоизгаряне на място, в правоъгълна, със заоблени ъгли, яма, ориентирана точно И – З с 100` отклонение на С. Гробната яма е вкопана в античния терен на дълбочина 0,20 м. Размери: дълж. 1,34 м, шир. 0,70 м. В СЗ ъгъл на гробната яма се открива *in situ* амфоровиден съд, а непосредствено до него овъглени човешки кости. Керамиката е концентрирана в ЮИ част на гроба. Стените на гробната яма са овъглени до червено, дъното е неравно.

Гроб №3. Сектор ЮЗ.

Трупоизгаряне на място, в продълговата, почти елипсовидна, яма, ориентирана точно И – З с 20` отклонение на Ю. Гробната яма е вкопана в античния терен на дълбочина 0,25 м. Размери: дълж. 1,55 м, шир. 0,75 – 0,78 м. В гробната яма се откриват отделни фрагменти от битова керамика и малко изгорели кости в средата ѝ. След изстиването на кладата, като дар е поставен малък стъклен лакримарий почти в средата.

Гробната яма на Гроб №3 отстои на 0,75 м северно от Гроб №2. Двете ями са почти успоредни.

Гроб №4. Сектор ЮЗ.

Трупоизгаряне на място, в правоъгълна яма заоблена от запад, ориентирана точно И – З. Гробната яма е вкопана в античния терен на дълбочина 0,17 – 0,20 м. Размери: дълж. 1,60 м, шир. 0,92 м. По цялото протежение на северната стена на гробната яма се разкрива овъглена греда. В СИ ъгъл се откри фрагментиран разлат съд. Най-голяма концентрация на овъглени кости и пепел се откриват в центъра на гробната яма. Почти в средата се откри *in situ* амфоровиден керамичен съд. В З част на гроба се откриха лошо запазена (вероятно горяла при кремацията) бронзова обеца и железен клин. След кремацията ямата е запълнена с жълта глинеста пръст и дребни ломени камъни и фрагменти от битова керамика.

Гробната яма на Гроб №4 отстои непосредствено Ю от Гроб №2 на 0,15 м, но е изтеглена с 0,30 м по на З. Трите гроба са почти успоредни и на практика се оказват под общ каменен насип от дребни, средни и големи ломени камъни. В рамките на каменното струпване се откриха и депонирани, малка керамична чаша и стомна. Поставянето им под общ каменен насип дава основание да се счита, че гробове № 2, 3 и 4 са синхронни във времето.

Най-точно датирания предмет сред находките е стъкленият лакримарий от гроб №3, който се датира през II до средата на III век.

Литература:

Аврамова 2006: М. Аврамова. Типология на един вид стомнички от Улпия Ескус. – ИНИМ, XVI, 2006;

Генчева 2002: Е. Генчева. Първият военен лагер Novae провинция Мизия (Северна България). София – Варшава, 2002;

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II – IV в. (Разкопки и проучвания), XV, 1986;

Кънчева-Русева, Велков, Игнатов 1996: Т. Кънчева-Русева, К. Велков, В. Игнатов. Проучвания на надгробни могили в Новозагорско. Русе, 1996.

№54. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА ОБЕКТ №10, ПРИ КМ 284+000 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“

Стефан Бакърджиев, Илия Илиев

Спасителните археологически проучвания на обект №10, при км 284+000 по трасето на АМ Тракия се извършват от екип на РИМ – Ямбол с научен ръководител Стефан Бакърджиев и зам. ръководител Илия Илиев, на основание Разрешение за теренно археологическо проучване №530/23.04.2007 г. и Договор между Фонд „Републиканска пътна инфраструктура“ и СУ „Св. Климент Охридски“.

Обект на проучването е надгробна могила в м. Томата, която е част от могилен некропол разположен върху надзаливната тераса над старата долина на р. Тунджа. Проучваната могила

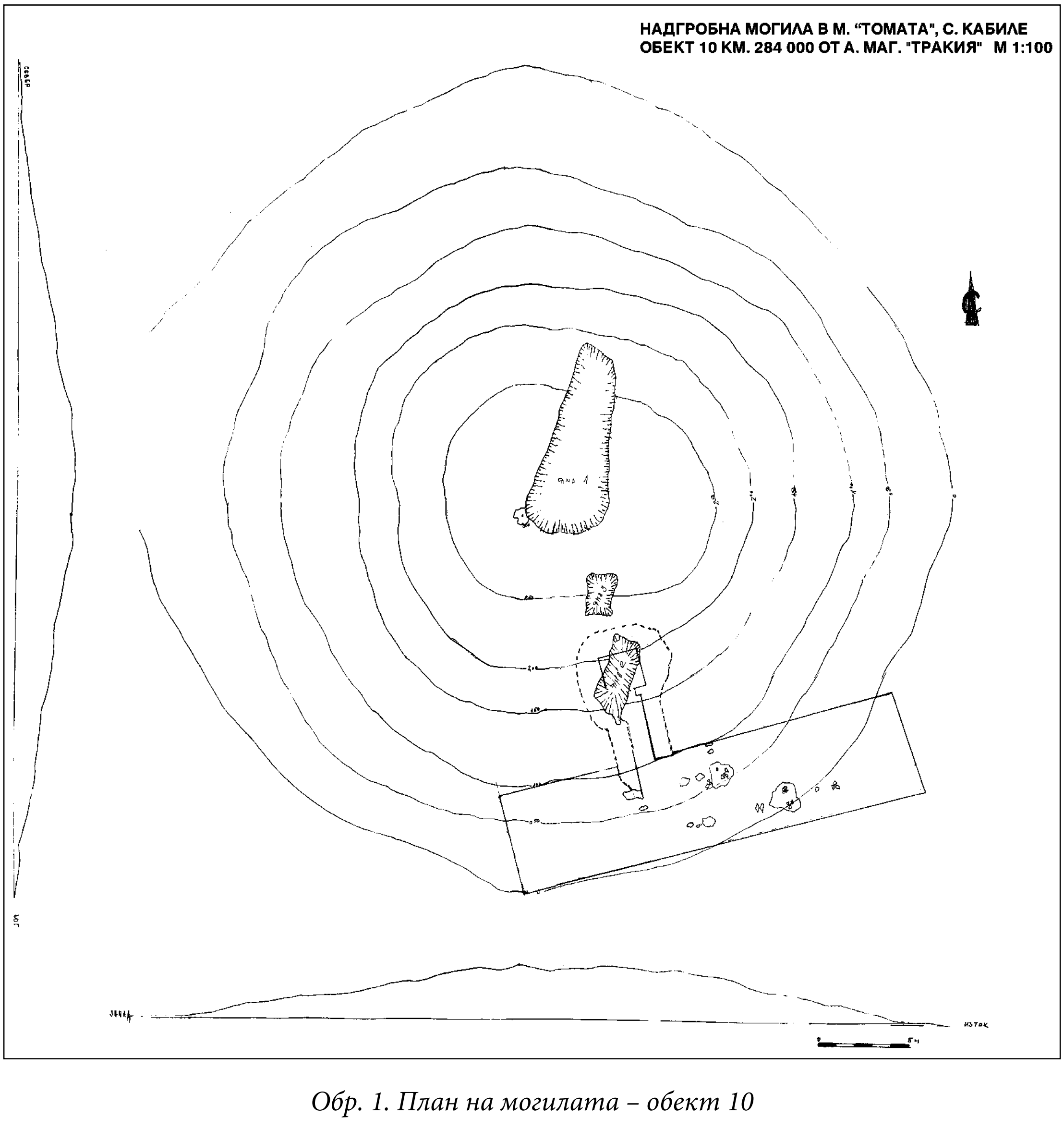
НАДГРОБНА МОГИЛА В М. "ТОМАТА", С. КАБИЛЕ
ОБЕКТ 10 КМ. 284 000 ОТ А. МАГ. "ТРАКИЯ" М 1:100

Обр. 1. План на могилата – обект 10

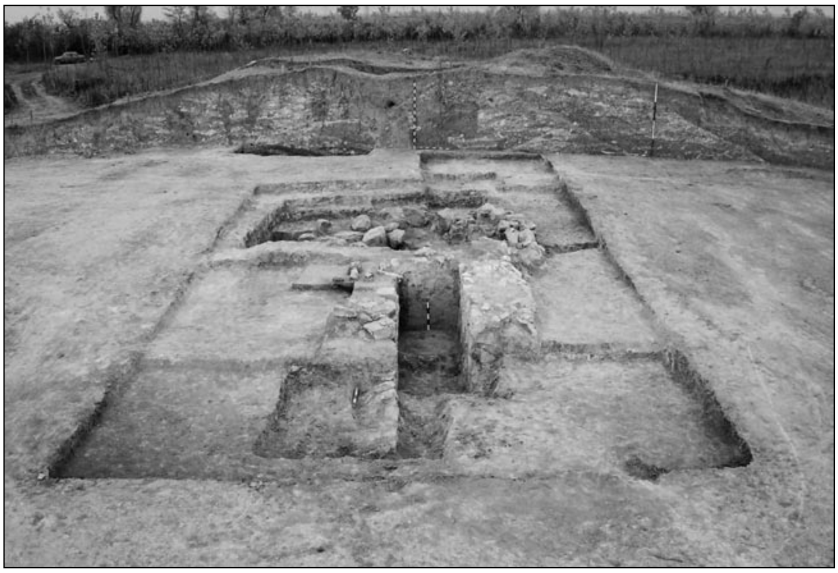

Обр. 2. Южна половина на могилата – обект 10

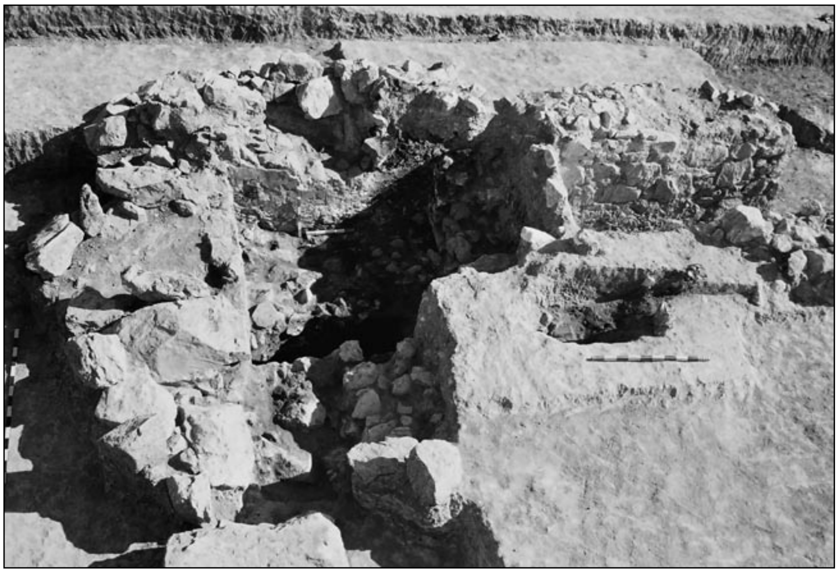

Обр. 3. Гробницата – етап от проучването

е най-голямата от източния некропол на античния град Кабиле, отстоящ на 1,1 км в източна посока. Максималната ѝ височина е 3,38 м, а диаметърът ѝ е между 44 и 48 м. Могилният насип е значително разлат, тъй като могилата е била риголвана на два пъти през последните 30 години. Върху могилния насип има следи от три иманярски интервенции, като при последната, локализирана в ЮИ сектор, иманярите са попаднали на камерата на зидана гробница.

В резултат на предприетите археологически проучвания са разкрити общо 8 вторични християнски гроба и зидана гробница. В проучените вторични гробове не е открит никакъв гробен инвентар, което затруднява тяхното датиране. Всички вторични гробове са разположени в южната половина на могилата, на дълбочина от 0,60 до 0,90 м от повърхността.

Гробницата е разположена в ЮИ част на могилата. Тя се състои от гробна камера и дромос. Входът на гробницата е на югоизток – азимут 2840. Гробницата е вкопана в античния терен на дълбочина 1,10 м. Към момента на проучването е запазена на височина 0,30-0,40 м над околния терен.

Камерата има квадратна форма с размери: 2 м (И – З) и 2,05 м (С – Ю) и запазена максимална височина 1,28 м в СИ ъгъл. Вкопаната част на камерата е изградена от средни и дребни по големина ломени камъни. Стените на камерата са покрити с бяла мазилка с дебелина 0,02 – 0,025 м. Надземната част на камерата е изградена от големи средни и дребни камъни, като ширината, на така оформения зид с вътрешно лице, е 1,35 – 1,42 м. Дромосът е с ширина 1,11 м. Източната му стена е дълга 3,83 м, а западната – 6 м. Изграден е от големи, средни и дребни ломени камъни, запазени на височина до 1,45 м. Дромосът е вкопан до 1,08 м в терена. Вероятно е стените на дромоса да са били измазани с калов разтвор. По източната стена, на ниво от 0,35 – 0,40 м, има следи от оцветяване в червено. Подовото ниво в цялата гробница е от трамбована глина.

Входът към камерата е стеснен чрез вграждането на голям добре обработен каменен блок с размери: 0,65 x 0,40 x 0,25 м, който стеснява дромоса с 0,25 м. Югозападният ъгъл на камерата и северната част на дромоса при връзката с камерата, са унищожени от голяма вторична яма, запълнена със значително количество въглени, отделни фрагменти битова и строителна керамика, дребни и средни ломени камъни, и отделни фрагменти от мазилката на камерата. Ямата има размери: 2,8 х 3,2 х 1,6 м и е ориентирана североизток – югозапад, като цялата камера на гробницата. На подовото ниво на ямата, което съвпада с подовото нива на гробницата, се откриха отделни горели човешки кости и зъб, което ни дава основание да предполагаме, че се касае за вторичен гроб с трупоизгаряне, извършено след частичното разрушаване на камерата на гробницата. Вторичният гроб също е компрометиран от иманярите.

Датирането на откритото съоръжение е изключително затруднено, поради иманярските вмешателства и компрометирането му през различни епохи, довело до липсата на археологически материал в рамките на гробницата и може да се основава само на архитектурата и начина ѝ на изграждане.

Откритата гробница може да бъде причислена към типа гробници с четириъгълен план на гробната камера и допълнително помещение – в случая дромос. Начинът на градеж и вероятното плоско покритие на гробницата ни подсказва, че тя може най-общо да се датира в IV в. пр. Хр. Като най-близки паралели на проученото съоръжение могат да се посочат гробницата от могила №3 от некропола в м. Събев баир на около 1,5 км западно от Кабиле и гробниците в Хазърбасанова и Коларова могила, край с. Александрово, Ямболско. Посочените съоръжения освен по план и изпълнение си приличат и с това, че са вкопани в античния терен. Сравнително близкото им разположение в териториален аспект, ни дава основание да предполагаме, че това може да се явява някаква локална особеност.

Литература:

Бакърджиев 2006: Ст. Бакърджиев. Археологически проучвания и случайни находки от западните некрополи от елинистическата епоха на тракийския град Кабиле. –В: Поселищен живот в Тракия, IV, Ямбол, 123 – 138;

Гинев 1999: Г. Гинев. Тракийска гробница при село Врани кон, община Омуртаг. – В: Град Омуртаг и омуртагскияткрай. История и култура. 1, Варна 1999, 74 – 79;

Китов 2000: Г. Китов. Спасителни археологически проучвания край с. Александрово, Ямболско. – Известия на Ямболския музей, 2, 2000, 1;

Китов 2005: Г. Китов. Могилна архитектура. – В: Земите на България – люлка на тракийската култура., II, 2005, 90 – 99;

Русева 2002: М. Русева. Тракийска гробнична архитектура в българските земи през V – III в. пр. н. е., Ямбол 2002.

№55. ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ В СЛИВЕНСКО

Георги Китов, Диана Димитрова, Николай Сираков

Разкопките се проведоха със средства на фондациите *Тракия* и *Стоте войводи*, Община Сливен и други спонсори на ТЕМП. Проучени са 10 могили край селата Тополчане и Калояново. На повечето от насипите са направени геофизични измервания от Илиян Катевски, който предложи места за сондажи. Изследвани са и две могили, за които не остана време да започнат разкопки.

Три от могилите – Радева, Сиракова и Ванкова, се оказаха с малки каменни струпвания и не характерни фрагменти керамика. Под две от другите – Божкова и Банкова е имало представителни храмове, които за съжаление са разрушени, осквернени и ограбени още в древността.

Три от могилите са насипани през римската епоха – I – III в. В Ангелова могила са регистрирани 4 гроба с погребения чрез трупоизгаряне на място. Три от тях са изцяло или частично унищожени от иманяри. Най-важен и напълно запазен е последният. Той е едностъпален и в

Обр. 1. Гроб в Ангелова могила

него са подредени 17 керамични съда – 10 стомни, три амфори, четири паници и една чашка. Силно повредени от огъня са няколко метални предмета, между които желязна юзда и сребърна монета, сечена най-вероятно от името на Нерон, с което погребението се датира в средата на I век. В пълнежа са се отпечатали трикрака маса и стол, наподобяващ съвременен фотьойл.

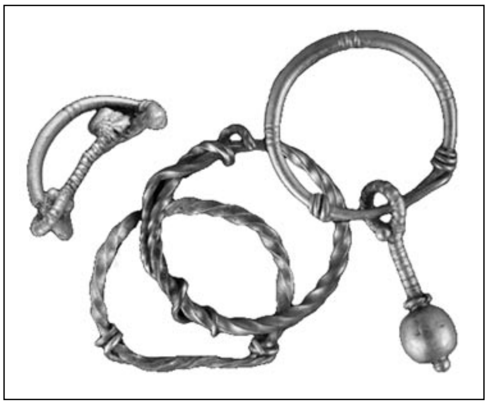

Обр. 2. Златни накити от Лечкова могила

В Лечкова могила са намерени 11 гроба от II в. с огромно количество керамични и стъклени съдове, златни и бронзови накити. Учудващо е извършването на погребения по двата ритуала – изгаряне и трупополагане, в едно и също време, и под един и същи насип.

В Юрукова могила е регистрирана площадка с голямо количество керамични фрагменти, преимуществено от стомни и амфори, които биха могли да бъдат резултат от символично погребение.

По-големите могили са използвани за некрополи по време на Българското средновековие. В тях са намерени десетки накити от сребро и бронз – гривни, пръстени, обеци.

През първата четвърт на IV в. пр. Хр., в разположената на североизток от Тополчане и в подножието на Стара планина Далакова могила, е погребан тракийски владетел. За него е изградена примитивна дървена гробница на квадратна основа със страни 2,40 х 2,45 м. Непосредствено до нея, от изток и запад, са погребани два, вероятно принесени в жертва, коня-жребци, здрави и в разцвета на силите си. Царят е последовател на Орфей – главата му е отсечена и поставена в областта на корема. До нея, отново отрязана, лежи самотна фаланга от пръстите на ръката със златния пръстен-печат.

Върху плочката му е вдълбан дълбоко профил на човек с аристократични черти, добре вчесани коса, брада и мустаци с благородно, одухотворено изражение. Наоколо са врязани букви с две думи – SHUSA THRHTOS. След тези от Дуванлиии и Езерово, това е четвъртият тракийски пръстен с надпис, което умножава значението му за тракийската история. Четенето на надписа предизвика разпра и разногласия в средите на епиграфи, нумизмати, археолози и историци. Лично моето мнение е, че в могилата лежи малко известният Терес II (познат единствено от *Анабазис* на Ксенофонт), който управлявал Одриското царство през първата четвърт на IV в. пр. Хр.

Погребението е пищно. Покойникът е изпратен в отвъдното с много и разнообразни лични вещи и дарове. Само теглото на златните предмети е почти килограм, не по-малко са и сребърните.

Стотици златни и сребърни елементи от конска амуниция са разположени на голяма площ в североизточния сектор по пода на гробницата. Наличието на два конски скелета изисква гарнитурите да бъдат две – едната с начелник, другата с наносник, едната с 4 украсени продълговати и две кръгли апликации, другата с 6 продълговати апликации. Едната гарнитура е по-представителна и тя включва начелника. Той е с триизмерно отлично изпълнено изображение на глава на грифон със застрашително отворен клюн и грижливо предаден гребен. Върху плочката са моделирани по две стилизирани конски глави, обърнати с гръб една към друга. Така изпълнени глави на коне не са познати сред досега известните начелници. Набузниците са със сюжет *скачени лъвски лапи*.

Втората гарнитура е по-скромна. Наносникът е плосък и със сумарно предадена глава на грифон, като основната плочка е само маркирана и е без украса. Набузниците са с формата на другите, но без украса, което е без паралел сред досегашните находки.

На амунициите принадлежат две различни по качество железни юзди с S-овидни кнебели и верижни зъбалци. Без съмнение, по-добре изработената и по-представителната се свързва с гарнитурата с украсени набузници и начелника. Накрайниците на кнебелите са сребърни. От едната страна завършват с топчета, а от другата с отлично изпълнени глави на грифони с отворен по познатия начин кръвожаден клюн. Със сребърни глави на лъвове завършват кнебелите на една юзда от Брезово. Втората юзда, която все още не е почистена окончателно, е доста по-скромна и по кнебелите има бронзови части без изображения.

В гроба е подреден почти пълен комплект въоръжение, преобладаващата част, от което е в процес на консервация – десетина върха от копия, два железни меча с дръжки с богата, все още не разчетена украса. В сравнително добро състояние са няколко десетки бронзови върха на стрели, повечето с отлично запазени дървени части от тялото. Царската ризница е от стотици, дори хиляди правоъгълни пластинки, пришити на кожена основа. Макар и в тежко състояние, впечатлява шлемът, който, единствен засега у нас, е от сребро и има основания да се очаква пластична украса с позлата.

Обр. 3. Гроб в Далакова могила

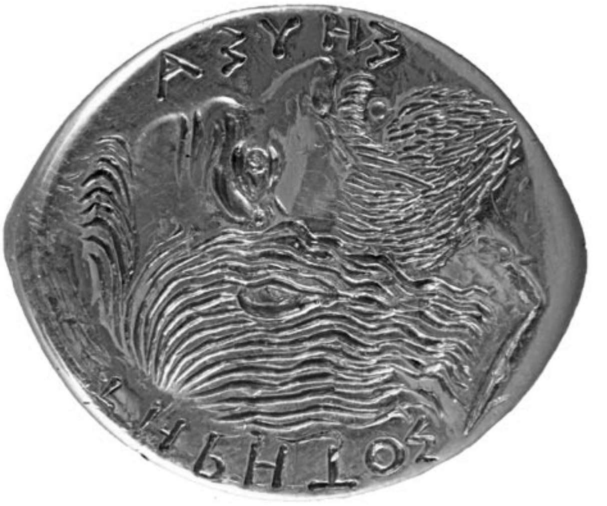

Обр. 4. Златен пръстен-печат

Металните съдове са от бронз, сребро и злато. Бронзовите – ситула и ойнохое, са деформирани и покрити с дебел слой патина. Сребърните съдове са три. Чашата тип гобеле е с вертикални канелюри и растителна, вероятно позлатена, украса под устието. Другите два са ритони, намерени в много тежко състояние – с дебела черна патина. Енергичната и умела намеса на д-р Георги Мавров ги върна в отличното им оригинално състояние около месец след намирането.

Единият е с роговидно тяло набраздено от надлъжни канелюри като тези от Дуванлии и Борово. Поясът под устието е с богата, позлатена, растителна украса. Краят е без паралели в Тракия и завършва с протоме на кентавър с отвор между краката за изливане на течността.

Чудовището е изключително експресивно, с разрошени коса и брада, с напрегнато, застрашително съсредоточено изражение. Лявата ръка е опъната напред като да служи за мерник на дясната, която държи бойна топка и се кани да я запрати по въображаем враг. На гърба си животното има добре изразен позлатен гребен, оформен като *рибена кост*. Кентавърът от Далакова могила е по-експресивен от тези по дръжките на амфората-ритон от Панагюрското съкровище и е още един аргумент в полза на защитаваната от мен теза за тракийския произход на съкровището.

Другият ритон е с глава на млад овен с отвор в устата за изливане на течността.

Принципното композиционно решение и донякъде сюжетът са като на тези от Панагюрското съкровище, Розовец и Златиница. Между лентестата дръжка, захваната за средата на тялото и устието, по шията са моделирани шест човешки фигури – по три мъжки и женски от двете страни на олтар над челото на животното. Специално внимание заслужава средната от жените, която размахва, с вдигнатите си ръце, лабрис и като че ли е тръгнала да разсече някого от мъжете – вероятно средния, за когото може да се предполага, че е трябвало да бъде Орфей, заради младежкото му лице и възможността тази сцена да е свързан с едно от преданията за смъртта му. Фигурите са реалистични, експресивни и предадени динамично. Те са сред най-добре изпълнените в произведенията на тракийското изкуство и съперничат на тези от Панагюрското съкровище и сребърната каничка ритон от Борово. По-голямата част от дрехите и окосмените части от телата са позлатени.

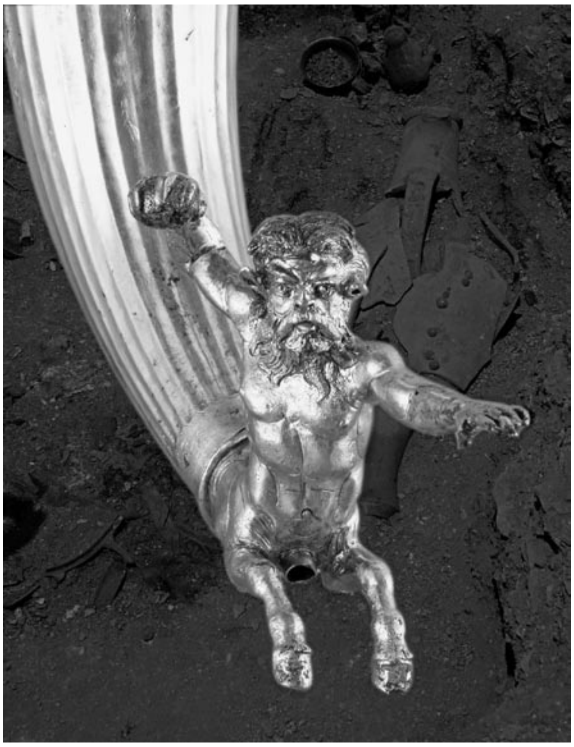

Обр. 5. Ритон с протоме на кентавър

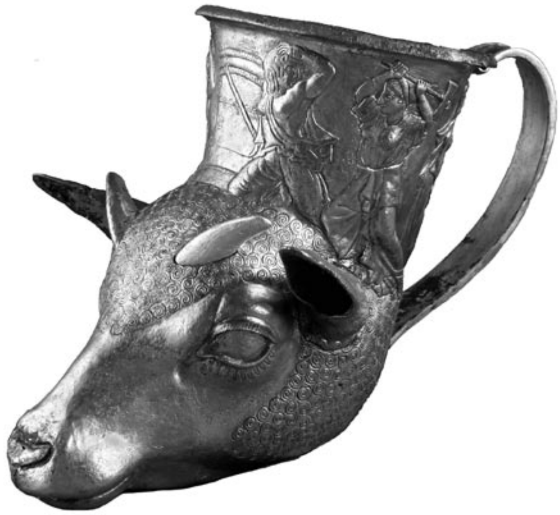

Обр. 6. Ритон с глава на овен

Два златни съда, представляват почти еднакви масивни фиали, едната леко деформирана, вероятно още в древността. Формата им е класическа – дъно с умбо в релефна окръжност, полусферично тяло със силно удължени листа на йонийска кима, дъговидна шия и леко издаден навън устиен ръб.

Като фиала трябва да се определи и един причудлив предмет, който бързо стана популярен като *втората златна маска* след тази от могилата Светица край Шипка. Маската е изтеглена и моделирана първоначално като фиала с радиално излизащи силно удължени растителни листа, каквито са покривали обикновено външните стени на фиалите, включително и тези от същия гроб. По дъното е моделирано грубо и сумарно човешко лице, което се е виждало добре, когато съдът е скривал лицето на пиещия след свършване на течността. По неизвестни причини, вероятно специално за погребението, страничните стени и устието са изправени чрез изчукване и е получен плосък кръгъл предмет, в двата края, на който са пробити два отвора за пришиване или приковаване към дреха, ризница или щит. При изчукването най-силно засегнатите места, по прехода от дъното към стените, са дълбоко пропукани. Остатъците от удължените декоративни листа се виждат отлично по обратната страна на предмета.

В гроба са поставени и много керамични съдове. Сред тях се открояват червенофигурните. Върху един лекит е изрисувана богинята на победата Нике. Пет съда с капаци – леканета, са изключително редки и са най-пищно украсените сред малкото намерени в България.

Долните части са с растителни орнаменти. Капаците имат големи дръжки, а повърхността им е покрита с по няколко сцени с изящно изрисувани мъжки, женски и животински фигури в така наречения *керченски стил*. Един съд, с две хоризонтални и една вертикална дръжка, се отличава от класическите хидрии само по това, че няма рисувана украса. Очевидно той е дело на местно тракийско ателие. Вносни, от остров Тасос, са обаче трите амфори. Те имат печати, чиито анализ направен от екип на проф. Людмил Гетов показва, че са произведени в ограничен между 390 и 375 г. пр. Хр. период от време. Това твърдо датира извършването на погребението в първата четвърт на IV в. пр. Хр.

В Танева могила бяха открити два гроба. В единия са регистрирани горели кости от глава и гръден кош, поставени в глинена урна, покрита с бронзов леген. Сред предметите в урната се открояват три бронзови пръстени-печати с дълбоко врязани, прецизно изпълнени и невероятно добре запазени за този метал, изображения. На единия се вижда сфинкс с голямо, извисяващо се нагоре, крило. Върху втората плочка е представен гол мъж, с подчертана мускулатура, най-вероятно Дионис. Най-важен е третият пръстен. Моделирана е богиня, с дълга дреха на дипли, с две големи факли в ръцете. Като се има предвид, че могилата е само на десетина км северно от Кабиле и обстоятелството, че в града е имало храм на Артемида Фосфорос, може да се твърди, че върху пръстена е представена именно тази богиня. Тя впрочем се вижда върху много от монетите на Кабиле и е символ на града.

Пръстените-печати на тракийските владетели са обикновено от злато. Техният брой приближава 15, като 6 от тях са резултат от разкопки на ТЕМП – 3 от Шипка, 2 от Старосел и този от Далакова могила. Бронзовите пръстени, с вдълбани изображения, са малко и нечетливи. Тези от Танева са изключение и свидетелстват за неочаквана почит към не до там представителния метал и използването му за емблематични цели. В урната има освен това стъклени и глинени мъниста, известни като *играчките на Загрей*, накити (всички характерни за горната половина от тялото) и други предмети. Сред стъклените маниста се откроява едно с два човешки образа от двете страни.

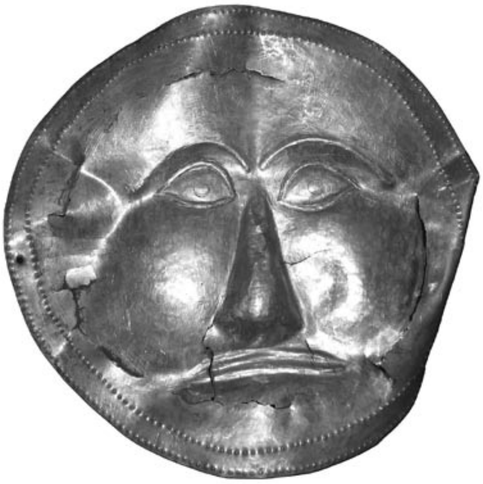

Обр. 7. Златна маска-фиала

Във втория гроб, където ритуалът е трупополагане, бяха открити таз и крака, положени на площадка под каменно струпване високо в могилния насип. В гроба са поставени 1 бронзова кана, 10 елегантни и два сравнително груби глинени съда – голяма паница, 4 паници, 2 амфори, едната с печат, кани и 1 ритон.

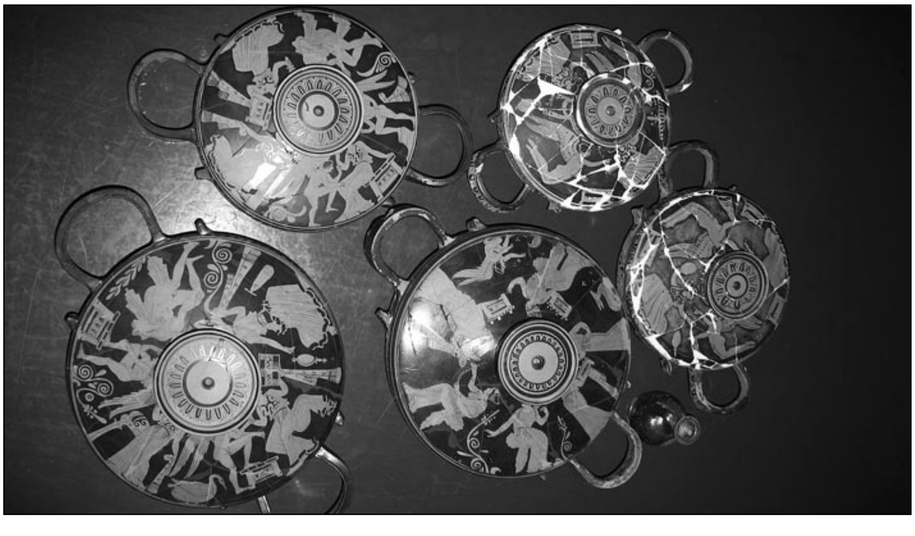

Обр. 8. Леканета

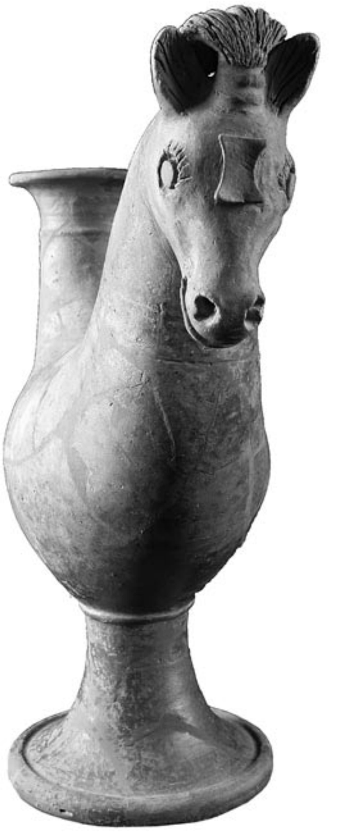

Обр. 9. Керамичен ритон от Танева могила

Специално внимание заслужава керамичният ритон-съд изключително рядко намиран при археологически разкопки и рядък експонат в музейните витрини. Един подобен, но много по-лошо изпълнен и запазен е известен от Габровско. Ритонът от Танева има тяло на петел. Шията му преминава в глава на кон. Едната ноздра – дясната, е с преднамерено оформен отвор, през който е трябвало да изтича течността. По този начин категорично е подчертано предназначението на съда – ритон. Той се различава, от останалите известни метални, по стабилното си столче-дъно, което му позволява да стои прав без опасност течността да изтече. Само при употреба съдът е бил накланян напред за изливане или пряко пиене. Лабрисът върху челото на животното ясно и категорично свидетелства, че конят носи символ на власт и че той принадлежи на владетел. Присъствието в единия гроб на пръстени печати, в другия на царски съд, показва, че могилата е свързана с тракийски владетел или владетели.

Обстоятелството, че в първия гроб е поставена част от кремирана горна половина на тяло, а във втория е положена долна половина, поставя въпроса дали не става дума за един и същи индивид. Това изглежда твърде вероятно и е частично потвърдено от изследванията на костите във Военно медицинска академия. Анализът на инвентара и печатът върху един фрагмент от амфора сочат средата на IV в. пр. Хр. като най-вероятно време за извършване на погребението в Танева могила.

Данните за царски гробове в Далакова и Танева могила, както и в отдавна откритата Калояновска гробница, дават основание да се отговори положително на въпроса продължава ли на изток Долината на тракийските царе. Още повече, че тук в близост се намира вторият, категорично идентифициран тракийски град Кабиле, а и това, че на юг по течението на Тунджа при разкопки на колегата Даниела Агре са открити още няколко други царски гроба.

Всички намерени материали, при разкопките на могили през 2007 г., постъпиха във фондовете на Регионален исторически музей Сливен. За 80-годишния юбилей на Музея те ще бъдат изложени в специално поръчани за целта модерни и сигурни витрини. С това РИМ – Сливен се нарежда в челото на българските музеи с изключително богати и ценни колекции на произведения на изкуството, свързани с тракийската древност по нашите земи.

№56. КРАСТАВА МОГИЛА

Георги Китов, Диана Димитрова, Николай Сираков

Крастава могила се намира в землището на с. Драгоданово, Сливенско. Направено е геодезично заснемане и е положена квадратна мрежа през 5 м от колектив с ръководител Михаил Тенев. Поради липса на време археологически проучвания през 2007 г. не са проведени. Направени са геофизични измервания от Илиян Катевски. Аномалии не са регистрирани.

В непосредствена близост до южната периферия личи, частично запълнен с камъни сега, иманярски изкоп. Според местни жители в него преди десетина години е намерена тракийска колесница. На ТЕМП беше предадена желязна шина от колело, която постъпи във фондовете на РИМ – Сливен.

№57. ПОПОВА МОГИЛА

Георги Китов, Диана Димитрова, Николай Сираков

Попова могила се намира в землището на с. Трапоклово, Сливенско. Регистрирани са множество стари изкопи, някои направени от военните. През средата минава стар изкоп, вероятно за противотанково укритие. Направено е геодезично заснемане и е положена квадратна мрежа през 5 м от колектив с ръководител Михаил Тенев. Направени са геофизични измервания от Илиян Катевски. Аномалии не са регистрирани. Поради липса на време археологически проучвания през 2007 г. не са проведени.

№58. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. ЛАГУНА, ЮЖНО ОТ ГР. ТВЪРДИЦА

Красимир Велков, Татяна Кънчева-Русева, Веселин Игнатов

През 2007 г., за девети археологически сезон, продължиха спасителните археологически проучвания на надгробна могила южно от гр. Твърдица. Проучванията започнаха през есента на 1994 г. Те продължиха през 1996, 1997, 1998, 2000, 2001, 2002, 2005 г. и изминалата 2007 г. За предходните осем археологически сезона беше проучена част от южната половина на могилния насип, а така също и части от северната половина на могилата. В проучената площ бяха открити части от три каменни окръжности, всяка, от които с приблизителен диаметър 10 м. Каменното съоръжение е с почти кръгла форма и с размери в най-запазените си части СЗ – ЮИ – 6,10 м и СИ – ЮЗ – 5,80 и височина до 0,80 м. То е нарушено от гроб №60 (гроб № 60 – IV – III в. пр. Хр. и ями с №11, и №23). Проучена беше и каменна могилка над гроба на тракийски аристократ, който се датира IV – III в. пр. Хр.

За осемте предходни сезона общият брой на откритите гробове в проучваната площ на могилата достигна 94: 1 гроб с трупополагане от периода IV – III в. пр. Хр.; 15 гроба с трупоизгаряне от периода II – III в. сл. Хр и 78 гроба с трупополагане от периода IV – V в. сл. Хр.; 24 ритуални ями, които са по-ранни от гробовете с трупополагане от периода IV – V в. сл. Хр.

При проучванията през 2007 г. в северната половина на могилния насип, се работи на площ от 215 м^2. и беше достигната дълбочина 2,40 – 2,20 м от геометричния център на могилата.

В проучваната през годината площ бяха открити 4 нови гроба и до проучени три стари, които попадаха в стратиграфските профили на квадратите в СЗ четвърт на могилния насип и частично бяха проучени през 1998 г.

През 2007 г. цялостно бяха проучени гробове с № 95, 96, и 97 и частично гроб №98. При погребения с № 95 и 97 беше открит инвентар. В гроб №95 като гробен дар са поставени две глинени паници и глинена чашка. В една от паниците под дясната ръка е поставена храна. Открита беше и огърлица от стъклени мъниста, а в гроб №97 – трирьбест железен връх за стрела.

Гробните съоръжения, погребалният обред и откритият инвентар позволяват гробовете да бъдат датирани в периода IV – V в. сл. Хр.

№59. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗВЪНМОГИЛНО ПРОСТРАНСТВО – МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ „ТРИЪГЪЛНИКА“, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Веселин Игнатов

Местността Триъгълника се намира югоизточно от град Нова Загора. В нея е разположен могилен некропол. За него е отбелязано, че се състои от 10 могили (Койчев 1958, 469). Античното селище се е намирало на северозапад от некропола, а сега попада в индустриалната зона на града. През 1880 г. е разкопана най-източната могила (височина 5 м и диаметър 37 м), като височината е намалена с 3 м. Работниците са намерили следните предмети: бронзови патера, две ойнохоета и стомна (Койчев 1958, 469 – 471, обр. 1, 2, 3 и 4). Отново през 1950 г. е разкопана западната страна на могилата. Открит е гроб с трупоизгаряне с 10 глинени съда (Койчев 1952, 368, обр. 370). През 1953 г. е разкопана най-източната могила, в която е проучен гроб с трупополагане от КЖЕ. Като гробен инвентар са открити глинено гърне, кана и две бронзови фибули (Койчев 1958, 471, обр. 5 и 6). При строеж на завод *Перла*, в същата местност, се попада на колесница, проучена от М. Кънчев.

Разкопките се проведоха благодарение на частен спонсор и със съдействието на местната полиция в периода от 12 април до 18 май 2007 г. В настоящия момент се забелязват 3 силно разлати могили (№ 1 до 3).

На мястото на изкопаната от иманярите дупка се заложиха два сондажа на кръст с ширина 0,80 м, с цел да се хванат границите на древната яма. На дълбочина 0,60 м след пласт от черна пръст се уловиха границите на яма (Яма №1). За пълното ѝ разчистване се направи по-голям сондаж с размери 6,70 х 6,10 м. След изкопаването на 60 см пласт се очерта древната яма, която е с максимални размери 5,30 х 2,60 м. Ориентирана е по надлъжната си ос север – юг, със съвсем слабо отклонение СЗ – ЮИ. Оставени са две ребра, които кръстосват ямата.

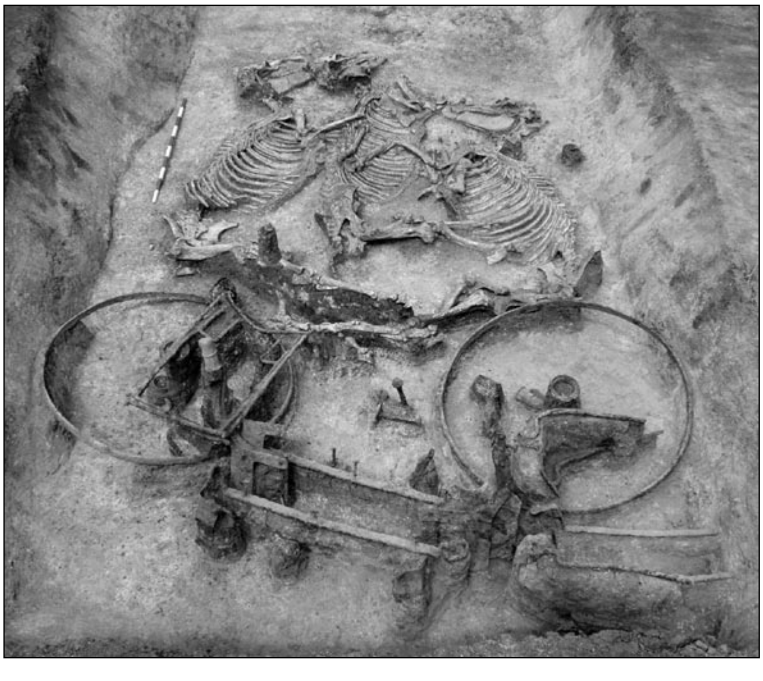

Обр. 1. Яма №1

Пълнежът на древната яма се състои от прошарена пръст (чернозем и бяла глинеста), сред която липсват археологически материали. Дъното на ямата е на дълбочина 0,80 м от нивото на съвременния терен. Тя се намира на 20 м югоизточно от центъра на могилата. Открити са коне и кола – двуколка на подвижно окачване.

Колата е положена в южната половина на ямата. Някои от частите лежат под костите на конете, което показва, че най-вероятно в ямата е вкарана първо колата. Тя е била разглобена, колелата извадени от оста, кошът свален от навръшниците, седалката разглобена и поставена до коша. Чупенето и деформирането на частите представлява едно ритуално „умъртвяване" на колата, с цел преминаването им в отвъдния свят заедно с мъртвеца. Върху западното върхуосие е поставено сгъваемо желязно столче, което също е разсечено с брадва.

Кон №1 (ездитен). Положен е с гръб към източната дълга стена и глава на запад. Задните крака на коня са изпънати и са преплетени с копитата на кон №3. Предният ляв крак е върху кон №2, а десният преден е силно прегънат (костите са почти една до друга). Има богато украсена с бронзови плочи сбруя и строг зъбалец. Те имат точкувана украса с растителни орнаменти, отделени от цвета на бронза с калайдисване. При вдигането на костите, под ребрата се откриха три железни върха на копия, сложени в калъф. Те са малки и са имали къси дръжки, вероятно ловни копия, използвани при езда.

Кон №2 (впрегатен). Намира се на средата между двата други коня. Положен е с гръб на запад. Задните крака са върху кон №1. Предният ляв крак е изпънат и положен непосредствено до горната част на главата на кон №1. Десният крак е силно нагънат. Над шийните прешлени, стоят изправени яремните халки и обшивката на полухамута.

Кон №3. Положен е с гръб на запад и лежи западно от другите. Главата е обърната на изток. На шията има сребърна обшивка на хамут и запазената *in situ* източна яремна халка. Западната се намира в южната половина на ямата на височина 0,40 м. Очевидно е отхвръкнала при удар и попада там върху вече насипана пръст или върху дървени части от колесницата, за да остане на тази височина.

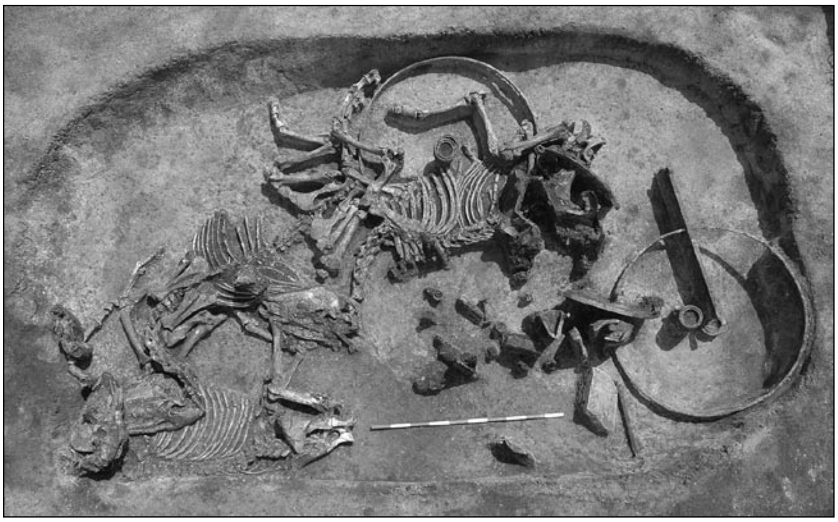

Обр.2. Яма №2

След колата са вкарани конете и умъртвени в ямата. Впрегатните коне не са разпрегнати и сребърният обков (сега превърнал се в сребърен хлорид) на хамутите с яремните халки се откри на шиите на конете.

Намерената кола намира паралел в конструкцията с колата от с. Брезово, Пловдивско (Ботушарова 1950), където са намерени 6 копия.

На 19 м южно от могилата беше засечено струпване на метал. Върху мястото се заложиха 2 сондажа на кръст с дължина 4 м и широчина 1 м. На дълбочина 0,60 м се очертаха границите на древна яма (Яма №2). Тя е с размери: 2,90 м север – юг и 4,10 м изток-запад. Заложен е сондаж с размери 5 х 5 м. При достигане на дълбочина 0,60 м се очерта най-добре ямата, която е с максимални размери 3,90 х 2,30 м. Има правоъгълна форма със заоблени ъгли и е ориентирана по надлъжната си ос изток-запад. В нея са открити кола и три коня.

Колата е двуколка на твърдо окачване и е разположена в западната част на ямата. Едната шина е подпряна на западната стена, а другата – до южната стена. По средата бронзови пластинки оформят стол, стоял

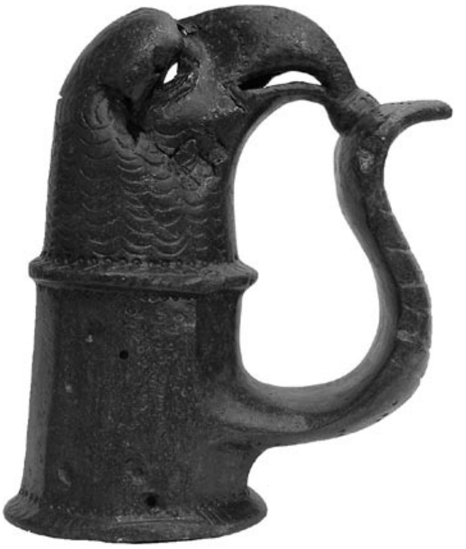

Обр. 3. Навръшник, изобразяващ орел. Яма №2. Пол. инв. №10

върху коша. В югоизточния ъгъл се откриха две бронзови халки с различен диаметър, вероятно от поводи на кон.

Кон №1. Конят е положен първи плътно в СИ ъгъл на ямата. Черепът е бил подпрян на източната стена и от натиска на пръстта е пропаднал надолу. В този случай конят изглежда като с пречупен врат. Положен е с гръб към северната стена. Има богата амуниция от бронзови токи (2 броя), халки от бронз, кръгли, назъбени пластинки. Към сбруята има полусферична пластинка и бронзова халка.

Кон №2. Положен е с корема надолу. Черепът му е открит върху ребрата на кон №1 и попада под черепа на кон №1. Сбруята му е като на кон №1.

Кон №3. Поставен е по средата на ямата с глава на изток и гръб на север. Задните крака са нагънати към коремната област. Сбруята е украсена с бронзови кабари. Единственият паралел е с извадена от иманяри колесница край с. Коньово, където освен конструкцията, еднакви са и яремните халки. Различава се от нея по скрепването на оста с ока. Части от колесниците липсват – това са крайосниците и т. нар. железни полухамути с прилежащите им куки. Единствената следа от извършване на ритуали е намерената кост от прасе във втора яма. След документирането на разкопките, теренната ситуация се копира с цел възможност за възстановка по проект на художничката Силвия Бориславова Борисова.

Литература:

Ботушарова 1950: Л. Ботушарова. Тракийско могилно погребение с колесница. – ГПНМ II, 1950, 101 – 133;

Койчев 1952: Н. Койчев. Нови находки в Новозагорско. – ИАИ XVIII, 1952, 366 – 368;

Койчев 1958: Н. Койчев. Могилни находки от Новозагорския музей. – Изследвания в чест на акад. Д. Дечев, С., 1958, 469 – 474.

№60. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ИЗВЪНМОГИЛНО ПРОСТРАНСТВО, НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ДЪЛГИТЕ МОСТОВЕ, ПРИ С. ЕЗЕРО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА

Веселин Игнатов

Местността Дългите мостове е разположена на 1,38 км североизточно от с. Езеро и на 3 км югоизточно от Нова Загора. Намира се до шосето Нова Загора – Млекарево, южно от разклона за с. Пъдарево. Некрополът се е състоял от 6 могили, две от които са проучени от Никола Койчев през 1950 г. (Койчев 1952, 367 – 368, обр. 309). Тогава е открит гроб с трупоизгаряне от римската епоха. По информация на старите жители от с. Пъдарево, проучваната от Койчев могила се е намирала северозападно на около 50 м от могила №1.

Северно от некропола е разположено антично селище, което се разпростира на север до р. Блатница, на запад до селищна могила Езеро, като обхваща и нея. В настоящия момент са запазени 4 могили. Три от тях се обработват и са силно занижени.

Могила №1 е разположена северозападно от запазените могили и не се обработва. Тя е с височина 6 м и диаметър 29 – 33 м. На 37 м югоизточно от геометричния център на могилата иманяри са унищожили антична кола и са започнали друг изкоп, североизточно от първия. Това наложи аварийни археологически проучвания. Те се проведоха от 3 април и продължиха 5 дни. Зачисти се иманярската яма и се заложиха два сондажа.

Сондаж №1 е разположен на 55° СИ, на 23 м от центъра на могилата. Има дължина 10 м и широчина 1 м. Ориентиран е по дългата си ос изток-запад. Открива се пласт от чернозем с дебе-

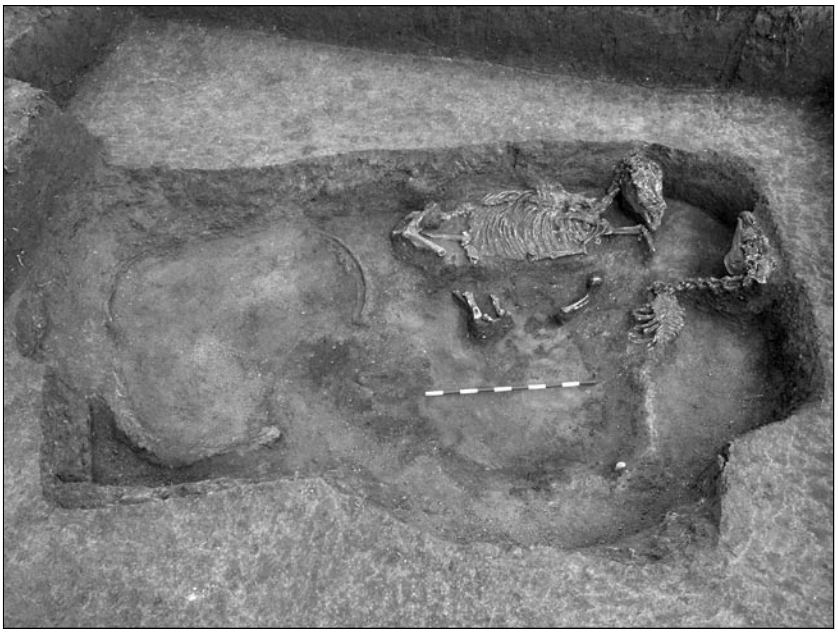

Обр. 1. Могилен некропол „Дългите мостове“ при с. Езеро, община Нова Загора – яма №1

лина 0,60 м. Надолу пръстта изсветлява и на 0,80 м се появява бяла пръст. Откриха се единични фрагменти от керамични съдове на колело. Очертава се канал с широчина 0,88 м, в който е положен телефонен кабел.

Сондаж №2 се намира на 65° СИ и на 24 м от центъра на могила №1. Ориентиран е по дългата си ос СИ – ЮЗ и е с дължина 8,20 м, и широчина 1 м. Стратиграфията е същата.

Иманярската яма е разположена 140° югоизточно, на 37 м от центъра на могилата. Има видими размери 3 х 2 м. Запълнена е с прошарена глинеста пръст, с черен и кафяв цвят. След почистването се оказа с максимални размери: 4,10 и широчина от 1,60 до 2 м. Дълбочината ѝ е 1,13 м. Остави се малък пласт на дъното за прецизно почистване.

Заложи се сондаж с размери 6 х 6,30 м, обхващащ иманярската яма. На дълбочина 0,60 м, се очертаха границите на антична яма. Запазени са северозападният ъгъл и югоизточната част с широчина 0,50 м „непроучени“ от иманярите.

Първо се зачисти иманярската яма. Откриха се кости от коне и единични фрагменти от керамични съдове. След зачистването се показаха запазени следи от шини и други железни части от колесница. Откриха се звена от желязна верига, фрагментирана бронзова апликация от конска сбруя, част от кука на полухамут.

След разкопаването на „непроучената“ от иманярите площ се оказа, че древният пълнеж е от смесена пръст, с черен и светлокафяв цвят. Рядко се срещат дребни въгленчета и отделни фрагменти от строителна и битова керамика.

Древната яма е с максимални размери 4,10 х 2 м и дълбочина 0,50 м. Източната и северната страна са прекопани от иманярите. Железните части са били разположени в северната част на ямата. Запазени части от два коня се намериха плътно до южната и източна стена.

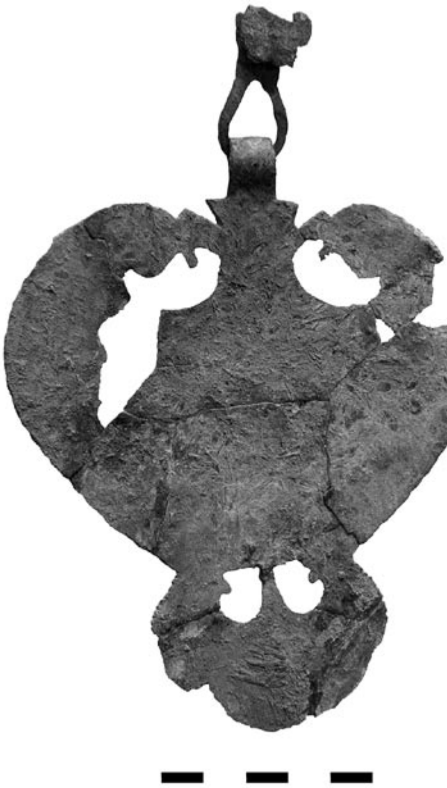

Обр. 2. Бронзова апликация. Пол. инв. №1

Кон №1. Разположен е в южната част до източната стена. Той е придърпан плътно до стената, като черепът му е на височина 30 см над скелета. Черепът е ориентиран на юг и гледа на запад. Унищожени са костите на краката. Под горната част на десния преден крак се откри част от желязна кука на полухамут.

Кон №2. Намира се в източната част до южната стена. Също е придърпан до стената, като черепът е на височина 40 см над скелета. Черепът е ориентиран на запад и гледа в същата посока. Запазени са черепът, вратните прешлени и част от ребрата.

От останалите следи на шини се вижда, че колата е била четириколка. Единствената намерена апликация намира паралели сред тези от откритите коли в Нова Загора, Невестино, Кюстендилско (Мешеков 2001, 28, табл. IX-3; II-4) и Димитриево, Свиленградско (Велков 1943, 197, обр. 275). Всички тези коли са четириколки на твърдо окачване. Твърде възможно е и извадената от иманярите кола да е от същия тип. От запазените кости и следи от конете не може да се установи дали е имало ездитен кон.

Литература:

Мешеков 2001: Ю. Мешеков. Тракийската колесница край могила №4 село Невестино. – В: Тракийска могила край с. Невестино, Кюстендилско. Кюстендил, 2001, 20 – 45.

Велков 1943: Ив. Велков. Погребения с колесници. – ИАИ XIV, 1943, 189 – 207.

Койчев 1952: Н. Койчев. Нови находки в Новозагорско. – ИАИ XVIII, 1952, 366 – 368.

№61. ПРОУЧВАНИЯ НА ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ „ПЛУВЕН БАСЕЙН“ В С. КАРАНОВО, НОВОЗАГОРСКО

Веселин Игнатов

На 09.03.2007 г. при изкопни работи в частен имот, разположен в северозападната част на с. Караново се попадна на плосък некропол. Караново е разположено в подножието на Сърнена Средна гора, в басейна на р. Блатница. Отстои на 9 км от гр. Нова Загора в посока север-северозапад. Средната надморска височина е 180 м. Селото е известно с огромното си богатство на археологически паметници от различни епохи. В северозападната част на селото се извисява селищна могила Караново. На 100 м северно от нея се намира праисторическо селище. В подножието на Средна гора, на 1 км северозападно, е разположен укрепен античен обект, източно от който се локализира плоският му некропол. Над него е разположена крепост от римската епоха и средновековието. Друг античен обект – антично селище, се намира на 2,5 км северозападно от Караново. В землището на селото има 20 надгробни могили.

Обр. 1. Гроб №1. Плосък некропол в западната част на с. Караново, община Нова Загора

Новооткритият некропол е разположен източно от реката, на 100 м западно от селищната могила. Собственикът започва изкопни дейности за направа на басейн, който ще е с размери 9 х 4 м. Ориентиран е по надлъжната си ос изток-запад. По време на изкопната дейност са разрушени три гроба. При огледа, в западния профил на изкопа, се виждат малко запазени части от 3 черепа, ориентирани с глава на запад. Над средния череп се вижда тънка ивица от пепел и въглени.

За уточняване хронологията на некропола, в рамките на изкопната дейност, се проведе аварийно проучване на гробове, с продължителност един ден. Разчисти се един гроб (№1). Източната му част е унищожена от машината. Гробната яма е със запазена дължина 1 м и широчина 0,70 м. Погребението е извършено чрез трупополагане в изпънато положение. Скелетът е запазен от таза нагоре и дясната бедрена кост. Размерите на скелета са: широчина при раменете 0,30 м; широчина на таза 0,35 м. Ориентиран е с глава на югозапад-запад. Ръцете са скръстени. От двете страни на гърдите се откриха следи от предмет, от който са запазени патинирани медни плетени нишки (силно корозирали и фрагментирани). Най-вероятно, това са два предмета, започващи малко под рамената и достигащи до слабините. Имат запазена дължина 0,30 м и широчина 2,2 см. Вероятно са били апликирани на дрехата (сукман) като метална сърма, понеже китките лежаха над тях. В пръста под скелета и около него се откриват дребни въгленчета. Този вид метална сърма се среща най-късно до 17 в.

В профила изкопан от багера ясно се открояват два пласта. Пласт от светлокафява пръст примесена със съвременни материали с дебелина 0,75 м. Под него има пласт от силно песъклива пръст със светлокафяв цвят, с дебелина 0,80 м. Най-отдолу се разкри здрав пласт от сиво-кафява пръст, не копан от багера.

Вторият песъклив пласт е нанос, донесен от реката. В него се откриват римски материали, от намиращия се на 1,5 км северно античен обект. Най-долният не копан пласт е древният хумусен слой, засипан с античния нанос и съвременен насип. Откриха се две глинени тежести за тъкачен стан, фрагменти от устието на керамична купа (характерна за III в.) и прешлен за вретено изработен от стена на съд, характерен за каменно-медната епоха.

№62. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. КАРАТЛИ, С. КРУМ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Стефан Александров, Иван Панайотов, Таня Христова

От 18.10.2007 до 20.11.2007 г. се проведоха спасителни археологически проучвания, по трасето на АМ Марица, на могилен некропол в м. Каратли, с. Крум, общ. Димитровград. Некрополът се състои от четири могили, разположени на площ 100 х 150 м. При огледа на терена на повърхността ясно се очертаха три от тях, като между двете най-големи се констатира леко повишаване на терена, което беше отбелязано като могила №4.

Могила 1 е с размери: височина 1,80 – 2,00 м и диаметър 12 х 14 м. В центъра ѝ има иманярски изкоп (2,50 х 2,50 м и дълб. 2 м). На 0,50 м източно от него има втори иманярски изкоп (1,50 х 0,90 м и дълб. 0,60 м). При проучването се установи, че иманярските изкопи са унищожили централната част на могилата. В южната периферия се проучи единствената структура, която беше открита в тази могила. Тя е с елипсовидна форма, с дълга страна север-юг и размери: 1,90 х 1,35 м. В нея бяха открити фрагменти от няколко различни керамични съда (повече от 5). Части от тях се намират на различни места в структурата. Най-голямото керамично струпване е регистрирано в северната половина на структурата. Керамичните фрагменти не са поставени подредени, а са по-скоро нахвърляни. Керамиката е некачествена и трошлива, но е изработена на грънчарско колело. Открити бяха няколко дребни парчета от кости, вероятно животински и въглени. След изчистването се установи, че за изграждането ѝ околният терен е бил подравнен на нивото на съвременния тогава. Структурата е вкопана на около 0,30 м дълбочина. На различни места в насипа на могилата бяха открити отделни керамични фрагменти, но други археологически структури не са регистрирани.

Могила 2 е с размери: вис. около 1 м и диам. 8 х 10 м. Разположена е СЗ от първата. Централната част на могилата е унищожена от два иманярски изкопа. При проучването на могилния насип, незасегнат от иманярските изкопи се откри фрагментирана керамика, изработена на колело. В тази могила не бяха регистрирани археологически структури.

Могила 3 е с размери: вис. 0,50 – 0,60 м и диам. 5 х 6 м. Локализира се З от втората, непосредствено до съществуващ черен път. Източната ѝ половина е отнета именно при направата на този път. При проучването на тази могила не се откриха археологически структури.

Могила 4 се локализира между първа и втора могила и е с размери: вис. 0,20 м и диам. 10 м. Проучването ѝ се извърши на четвъртини. В тях, непосредствено под тревния хоризонт, започнаха да излизат керамични фрагменти и камъни. При проучването на СЗ четвъртина се разкриха камъни, подредени в относителна линия ЮЗ – СИ. Непосредствено до тях се регистрираха две горели петна, обозначени съответно като структура 1 и 2. В центъра на СИ четвъртина се разкри голямо керамично струпване, което лежи в петно обгоряла пръст с черен цвят. То е обозначено като структура 3, като И и Ю от нея са разположени пет камъка със средни размери. На 0,70 м И от нея се регистрира втора подобна структура, номерирана като 4. Северно от нея са разположени пет камъка подредени в права линия СИ – ЮЗ. До профила С – Ю, на 1,30 м от центъра, се разчисти още едно керамично струпване, около което пръстта е с тъмен цвят примесена с въглени – структура 5. В ЮИ четвъртина, непосредствено под повърхността и в самия чимов пласт се разкриват камъни със средни размери. Цялата площ е наситена с керамични фрагменти изработени на колело. В Ю част на четвъртината се разкри голямо каменно струпване с относително правоъгълна форма и размери 2,20 х 3 м, с ориентация СИ – ЮЗ. Непосредствено до СИ край на каменното струпване се локализира петно от горяла пръст с въглени, обозначено като структура 6. Под каменното струпване, в неговия Ю край, се регистрираха още две петна – съответно структура 7 и 9А. В северната част на тази четвъртина беше регистрирано още едно подобно петно – структура 8, около което също има струпване от камъни. В ЮЗ четвъртина до центъра на могилата се разчисти каменен кръг с размери 1,30 х 1,10 м. Регистрираното каменно струпване от съседната ЮИ четвъртина продължава и в ЮИ част на тази. При вдигането на тези камъни се откри още едно петно – структура 9.

При проучването на регистрираните десет структури се установи, че всички са вкопани в кафявия пласт на плитка дълбочина (от 0,15 до 0,26 м). Те са с овална, издължена овална или правоъгълна форма. Запълнени са с горяла пръст, пепел и въглени с дребни размери (до 3-4 см). В преобладаваща част от тях се откриха и кости с изключително малки размери (до 2 см). В осем от тях се откриха керамични фрагменти, като при структура 9А са единствените работени на ръка. В структури 3, 4, 5 и 9 бяха разчистени фрагментирани цели съдове и части от други, работени на колело. Единствено, две чашки от структури 3 и 4, поставени с дъното нагоре, бяха вдигнати цели. Освен керамика, в девет от тях, не бяха открити други археологически материали. Изключение е структура 3, при която, в нейния ЮИ край, се откри част от железен косер и метална халка.

С цел да се проследи ситуацията в междумогилното пространство се направиха и три сондажа, съответно 5, 6 и 7. При проучването на Сондаж 5, в неговата най-западна част, непосредствено под чимовете се разчисти нова структура с по-тъмен, черно-кафяв цвят – структура 10. При проучването ѝ се установи, че е поставена керамична купа със тъмносив цвят. Около нея има дребни въглени и костици. При тази структура не се констатира вкопаване, както при останалите. Дребни кости има и в пръстта, която е в купата. Непосредствено до този съд е долепена част от друг силно фрагментиран съд с дръжка. Южно от купата, на 20 см от нея, се откри железен нож.

В сондаж 6 не се откриха структури. В централната част на сондаж 7 се регистрира тъмно петно от обгоряла пръст – структура 11. При престъргването се установи, че тази структура е с правоъгълна форма със заоблени ъгли, с размери 1,90 х 0,50 м. При проучването ѝ се откри силно фрагментирана керамична чашка изработена на колело. Структурата е вкопана на 0,10 х 0,15 м дълбочина.

При проучването на трите големи могили в м. Каратли гробни съоръжения не бяха открити. Две от тях са нарушени от иманярска интервенция и ако е имало гробни съоръжения то те са били унищожени. Единствената структура се откри в Могила 1, която по своя характер може да бъде интерпретирана като тризна. Проучените структури в могила 4 показват сходство по отношение на тяхното съдържание и начин на оформяне. Преобладаващата част са заобиколени от камъни или са локализирани под каменно струпване. Всички са плитко вкопани в кафявия пласт и запълнени с пепел, горяла пръст и дребни, а някъде и по-едри въглени, между които се откриват изключително дребни костици. Керамиката открита в тях е изработена на колело, като само в един случай е на ръка и е силно ронлива, недобре изпечена и фрагментирана. Аналогични структури се откриха и в междумогилното пространство, което разширява територията използвано при ритуалните дейности.

Обектът, по своя характер, намира паралели в проучения некропол при с. Вратица (Стоянов, Стоянова 2005). Въз основа на керамиката от проучените структури некрополът в м. Каратли може да се датира най-общо в периода I – IV в.

Литература:

Стоянов, Стоянова 2005: Т. Стоянов, Д. Стоянова. Спасителни археологически проучвания на обект №19 (могилен некропол) при с. Вратица, общ. Айтос, по трасето на АМ Тракия – ЛОТ 5. – АОР през 2004, София, 250 – 253.

№63. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА №1, В М. СИНОРСКА ЧУКА, С. ДРАГОЙНОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ

Костадин Кисьов

Проучванията се извършиха през месец септември 2007 г. с финансовата помощ на строителна фирма *Сиенит* ООД Пловдив и Винпром *Пещера* АД Пловдив. В проучванията взеха участие студенти от ПУ „П. Хилендарски“, УАСГ – София и работници от селото.

Интензивните иманярски разрушения извършени върху три могили, както и върху намиращите се в близост антична крепост и светилище, предизвикаха започването на аварийни разкопки. Направените иманярски изкопи и разрушения бяха констатирани от комисия по сигнал на местни жители.

Трите надгробни могили се намират на 4 – 5 км източно от село Драгойново. Могили №2 и №3 са разположени в м. Драганова чука, на около 3 км южно от могила №1 и на около 5 км от селото. Те са издигнати върху високо скално възвишение на десния бряг на язовир Езерово. Върху едната могила – №2, на самия връх е изграден паметник на партизани, който е унищожил част от могилния насип. Останалата част от насипа е почти напълно разрушена от три огромни траншеи, достигащи до основата на могилата, всяка от които с размери дължина 15 м, широчина 2,50 м и дълбочина 3,50 м.

Могила №3, която се намира на около 700 м източно от могила №2, също е разрушена почти изцяло. Цялата южна периферия на насипа е отнета с багер. В централната част е направен изкоп с диаметър 5 м и дълбочина около 3 м, достигащ до основата на могилата.

Археологически проучвания бяха извършени единствено на могила №1, намираща се в м. Синорска чука на около 3,5 км източно от селото. Тя е разположена върху ниско, скално възвишение с надморска височина 210 м и на 800 м северно от яз. Езерово.

На 15 м югоизточно извън периферията на могилата е запазен голям иманярски изкоп с размери 7 х 7 м и дълбочина 1,10 – 1,50 м. Изкопът, вероятно, е извършен преди години, свидетелство за което е голямата растителност и новообразувания чимов пласт върху него. Върху иманярските насипи не се откриха керамични фрагменти, а само два силно корозирали железни предмета, за които може да се допусне, че са останки от открита и разграбена от иманярите антична каруца.

Могилата има диаметър 54 м и височина 8 м. Върху най-високата част на могилния насип имаше голям иманярски изкоп с диаметър 2,50 м и дълбочина 2 м. Проучванията обхванаха централната част на могилния насип, където е разположен иманярският изкоп. Могилният насип се състои от тъмнокафява глинеста пръст, примесена с чернозем. На дълбочина 2,20 – 2,50 м в централната част на могилата се откри отвор на дълбока иманярска шахта с диаметър 1,60 х 1,70 м. На това ниво бяха открити два железни обръча от антични колела, консервени кутии и маркуч от багер. Най-вероятно тук са били изхвърлени части от откритата в близост до могилата антична каруца.

Беше установено също така, че иманярският изкоп продължава в дълбочина и в западна посока, под формата на тунел с дължина 5 м, широчина 1 м и височина 0,80 м. В централната част на могилата, на дълбочина 5 м, беше достигнато до основния терен и до дъното на иманярския тунел, където бяха открити единствено ръждясал съвременен нож и фрагменти от плоски антични керемиди. Други културни останки и следи от погребални съоръжения не бяха открити. Най-вероятно, гробното съоръжение е представлявало яма покрита с керемиди, по-голяма част от които са били изхвърлени извън могилата от иманярите.

№64. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ЗИДАНА ГРОБНИЦА ПРИ С. ЧЕРНИЧИНО, ИВАЙЛОВГРАДСКО

Георги Нехризов, Юлия Цветкова

В м. Чуките, която представлява било на удължен рид, са издигнати 5 надгробни могили, разположени от 100 до 300 м една от друга. Могила 1 е най-източната и най-голямата от некропола. Тя е висока 4 м и има диаметър при основата 40 м. Натрупана е от кафява пръст с примеси от основната шистова скала, като насипът е еднороден. Отстои на 2,5 км западно от центъра на селото. През септември 2007 г. се проучи гробницата, открита в могила 1 и чрез сондаж могила 2[1].

Могила 1.

От юг в насипа от иманяри е оформен тесен изкоп с багер, който е направил възможно проникването в гробницата. Изкопът е разкрил наклонен навън зид от плочести шистови камъни без спойка, чието предназначение е явно да укрепва насипа от запад. След него следват тясно правоъгълно помещение и гробна камера с правоъгълен план. Те са изградени от блокове с различни размери, изсечени от сиво-зеленикава вулканска скала (туф). Такъв скален материал може да се добие от южните склонове на рида, разположен на 1,4 км СИ.

След изготвянето на тахиметрия на могилата и преглеждането на изхвърлената пръст, в която се откриха натрошени блокове от градежа на гробницата, започна проучването ѝ. Машинният изкоп беше разширен и беше разкрита, укрепваща насипа, стена и от изток, изградена по същия начин като западната. Двете стени всъщност оформят непокрит дромос с дължина 2,65 м и ширина 0,92 м, осигуряващ достъпа до гробницата. Пред него са поставени 4 туфови блока, които образуват стъпала (Обр. 1/1).

От иманярската интервенция най-сериозно е пострадала предгробната камера – покритието ѝ е напълно разрушено. Тя е с дължина 1,70 м и ширина 0,86 м, ориентацията на оста ѝ е 200°. Стените са изградени от различни по големина блокове, които не образуват правилни редове и на места са подравнявани с плочи. Запазени са няколко от блоковете от горните редове, които са

---

[1] В разкопките участваха още В. Василев и М. Младенов – студенти от СУ.

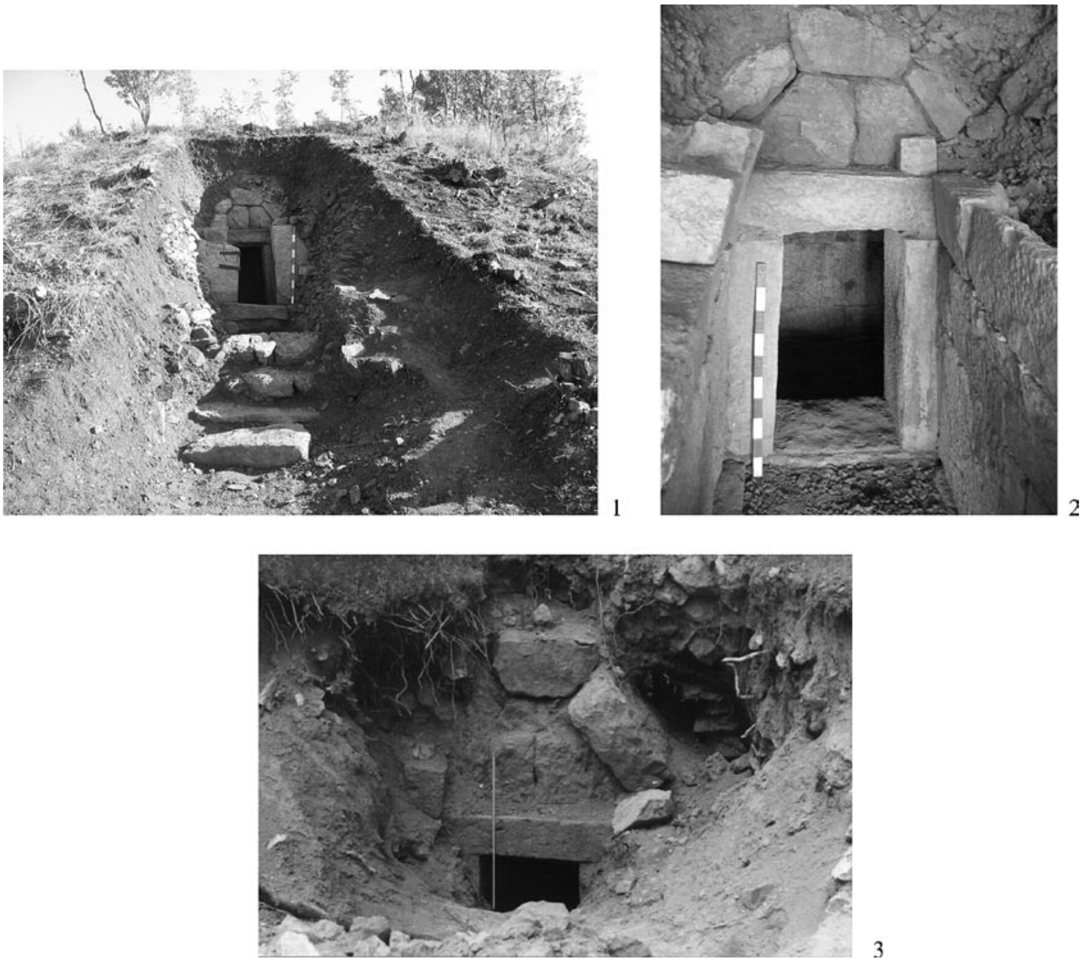

Обр. 1. 1. Гробницата в могила 1 при с. Черничино, след приключване на проучването; 2. Входът към гробната камера; 3. Разкритата от иманяри гробница в м. Менекенските камъни при Маджарово

скосени отвътре. Подът, както и този на дромоса, е от камениста пръст, примесена с трошляк от дооформянето на блоковете от туф. При проучването на този пласт се попадна на петна от въглени и се откриха няколко керамични фрагменти.

Входът към гробната камера е фланкиран от два масивни блока, отворът има трапецовидна форма, височината му е 1,04 м, широк е горе 0,56 м, долу – 0,66 м (обр. 1/2). Гробната камера е изградена както предгробната, най-долният ред е от блокове с различна височина, за да прилягат към неравната повърхност на скалата. Във втория и третия ред обаче се долавя стремеж към ортостатен принцип на градеж, въпреки че фугите на редовете от различните стени се разминават. Източната и западната стени се скосяват навътре от третия ред нагоре под ъгъл от 35°. Леко наклонена навътре е и северната стена, но при нея скосяването започва от втория ред. Покритието завършва с голям хоризонтално положен блок, който ляга върху всички стени (Обр. 2). При изследването на гробната камера не беше установено наличие на подравняващ пласт от пръст, както в предните помещения. След отнемането на проникналата насипна пръст, се достигна до шистова скала, която е грубо подравнена. Вътрешните размери на камерата са 1,62 х 1,99 м, максималната височина е 2,08 м. Пред камерата и в изхвърлената пръст се разкриха две плочи със странични кантове, които най-вероятно са използвани за затваряне на входовете.

След приключване на проучванията над гробницата беше изградено защитно покритие, под което бяха съхранени и откритите плочи, фрагменти от каменни блокове и детайли.

Новооткритата гробница при Черничино може да се класифицира като еднокамерна с четириъгълен план на централната камера и допълнителни помещения (Русева 2000, 51). Този тип гробни съоръжения са широко разпространени в Тракия. Като общо пространствено решение и строителни похвати добър аналог е гробницата от с. Врани кон (Гинев 1999). Както повечето паметници на тракийската гробнична архитектура, гробницата от Черничино има свои специфики. Една от нейните особености е, че надлъжната ос на гробната камера е разположена перпендикулярно на оста на предходните помещения. Въпреки това, покритието ѝ е в една линия с това на предгробната камера. Специфично е тристранното скосяване на стените, което е без аналог сред досега проучените зидани гробници. Рядко срещан е подходът за изграждане на конзолен свод от хоризонтално положени дълги блокове, както и затварянето му значително преди зенита, така че покритието получава трапецовидно напречно сечение.

По отношение на своите архитектурни характеристики гробницата при Черничино стои най-близо до двете гробници при Маджарово. Тя отстои само на 4 км Ю/ЮЗ от м. Менекенските камъни, където през 80-те години на 20 век е открита и проучена зидана гробница (Чапъров 1985), а през 90-те в съседна могила от иманяри е разкрита втора подобна (Обр. 1/3). И трите са изградени от блокове от вулкански туф, имат сходни планови схеми и начин на градеж, и най-вече – идентичен начин на покритие. Въпреки някои различия в детайлите, техният архитекту-

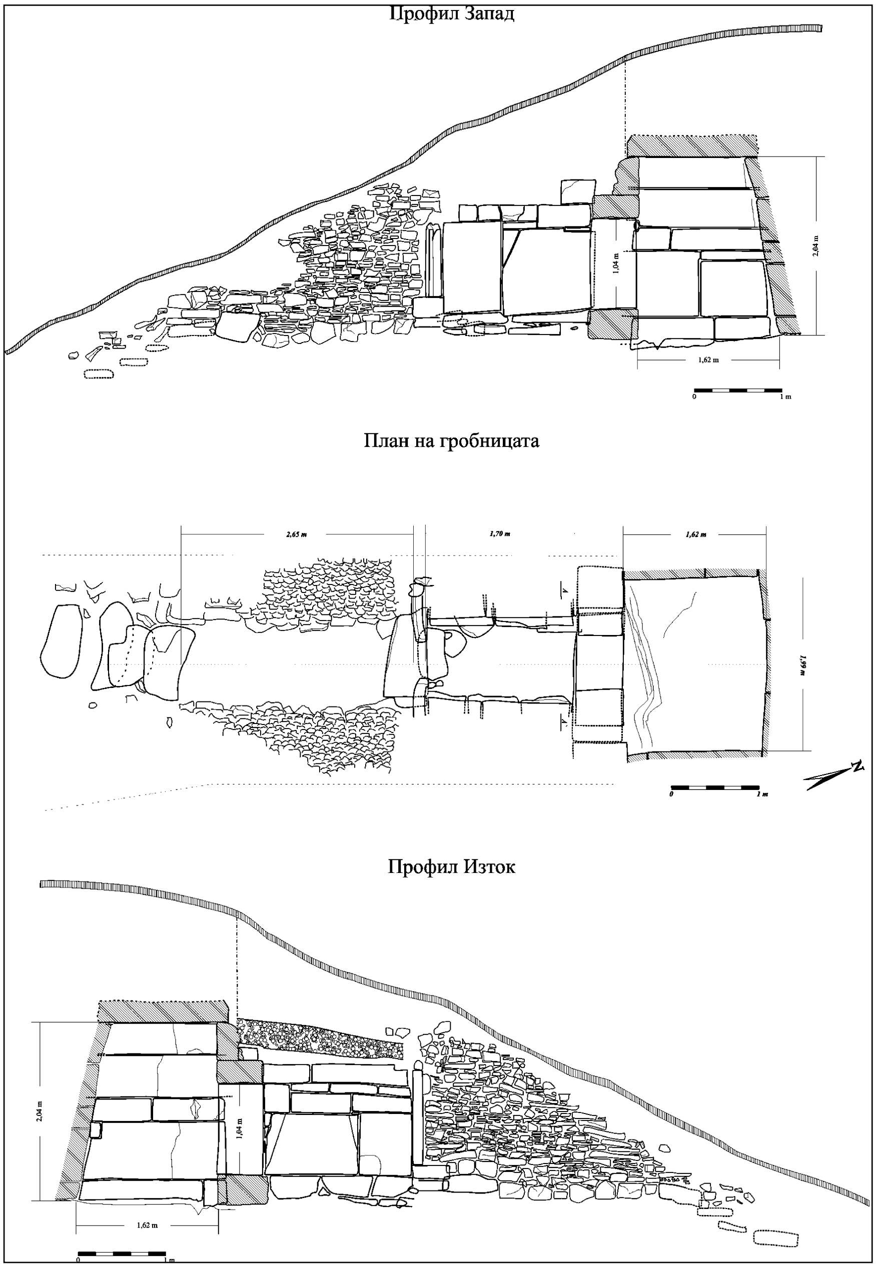

Обр. 2. План и профили на гробницата при с. Черничино

рен облик и аналогичният строителен маниер говорят, че трите гробници са дело на едно местно ателие и времевите граници на изграждането им са близки.

При проучването не бяха открити никакви следи от извършване на погребение. Поради липсата на находки и по аналогия с проучената гробница при Маджарово се приема по-широка хронологическа рамка за изграждането на новооткритата – IV – III в. пр. Хр.

Могила 2.

Намира се на 120 м западно от могила 1, има диаметър 14 м и височина 0,7 м. Машинен иманярски изкоп е унищожил южната половина от могилата. След преглеждане на насипа от изкопа, е заложен сондаж с размери 8 х 6 м, разположен така, че обхваща централната най-висока част. При проучването се установи, че насипът е от кафява пръст, примесена с камъни, в която рядко се отриват керамични фрагменти. На няколко места се изследваха петна от черна пръст с по-висока концентрация на керамика. Разкриха се големи струпвания от камъни, след вдигането на които не бяха установени археологически структури. В насипа често се срещаха едри късове мазилка, а на нивото на стерилния терен се попадна на няколко петна от замазка.

Откритите керамични находки в могила 2 принадлежат към две отдалечени във времето епохи – РЖЕ и римската епоха. Анализът на керамиката от РЖЕ показва, че тя се отнася към нейния I период (Обр. 3). Керамичният материал от римската епоха е обработен на базата на ана-

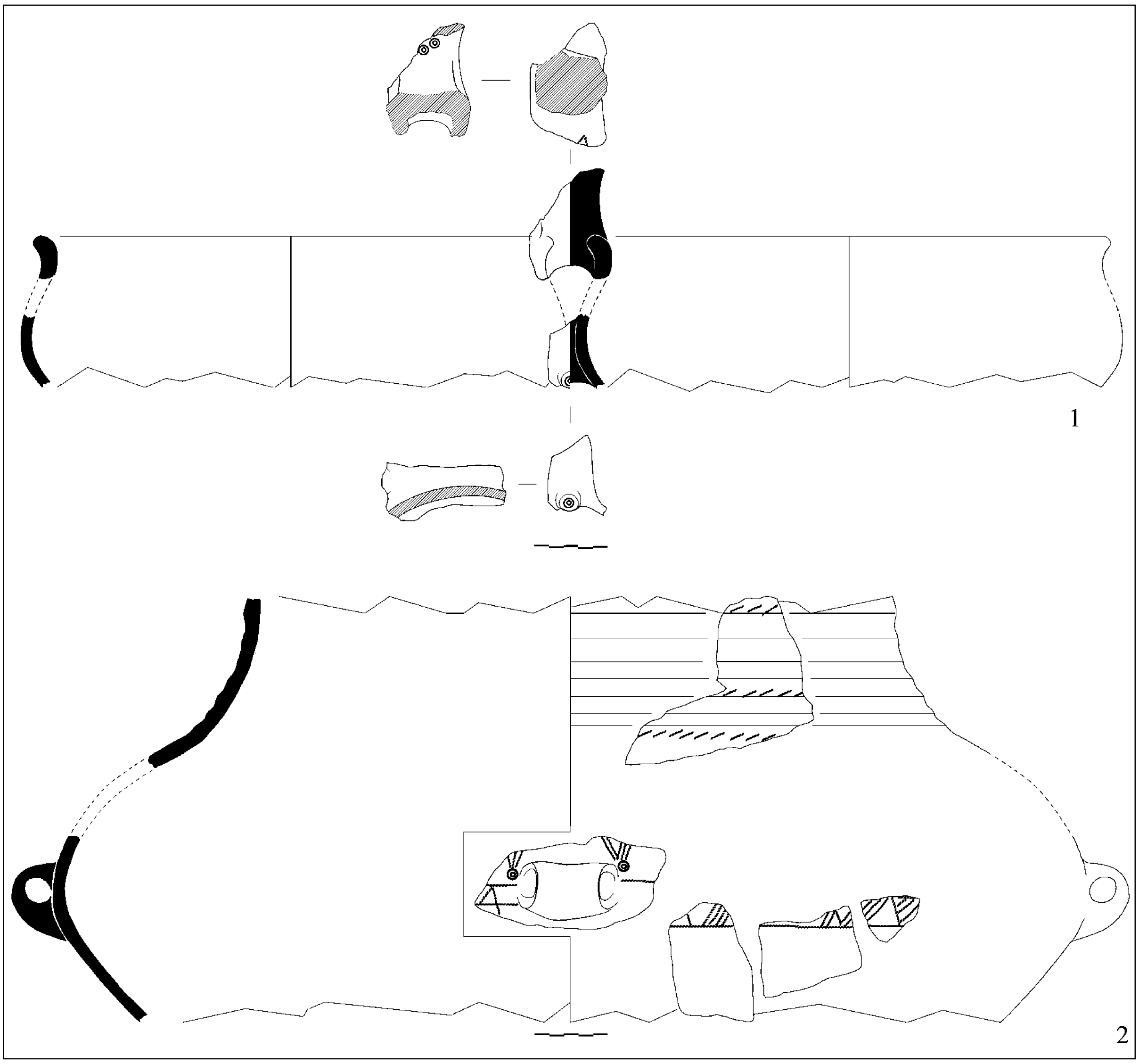

Обр. 3. Керамика от РЖЕ от могила 2 в м. Чуките при с. Черничино

логии с този от Вила Армира (Кабакчиева 1986). На основание на установените паралелите той се датира в периода II – III в.

Компрометирането от иманярски изкоп и липсата на вертикална стратиграфия при находки от две епохи затрудняват изясняването на характера и датирането на проучената структура, означена като могила 2. Струпванията от камъни, многото късове мазилка и запазените *in situ* петна от замазка могат да се приемат за останки от постройка, без да е възможно да се определи хронологията ѝ.

Литература:

Гинев 1999: Г. Гинев. Тракийска гробница при село Врани кон, община Омуртаг. – Археология, 1999, 3-4, 43 – 48;

Кабакчиева 1986: Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II – IV в. (Разкопки и проучвания XV), София, 1986;

Чапъров 1985: Б. Чапъров. Маджаровската гробница. – Музеи и паметници на културата, XXV, 1985, 4, 24 – 28.

№65. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №16 (35), КМ 352+900 ПО ТРАСЕТО НА ПЪТ I-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА – МАКАЗА, С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Борислав Бориславов

Обектът е регистриран при теренни обхождания по трасето на път I-5 Джебел – Подкова – Маказа през месец юни 1999 г. Разкопките са проведени в периода 16.11. – 08.12. 2007 г.

Обектът се намира в м. Чукур таарла, като е разположен върху първата надзаливна тераса, на левия бряг на р. Върбица, на около 1,5 км СИ от с. Загорско и на около 500-600 м СИ от старата махала на селото. Западно, терасата е заградена от стръмен склон, над който има втора, значително по-голяма тераса. От изток и североизток, терасата преминава в стръмен бряг, който стига до коритото на реката. Надморската височина на терасата е 280-290 м.

В източния край на терасата е регистрирана позитивна земна форма. Има овална форма с диаметър 6-8 м и височина 0,70 – 0,90 м. Насипът е от камъни и пръст. На около 5-6 м ЮИ от могилата има още едно издигане на терена, но по-малко по размери.

Бяха заложени общо 6 сондажа, освен могилата, която е обхваната в 4 квадрата 5 x 5 м. Основният репер е с кота 283 м. н. в.

Сондаж №1 е разположен на 6 м северно от могилата и е с размери 6 м И – З x 1,20 м С – Ю. Пресича напречно източния край на терасата и има малка денивелация от изток на запад. Пластът е изчерпан на дълбочина 0,50-0,60 см. Пръстта е червено-кафява. Достигнато е до основната скала. Няма археологически материали.

Сондаж №2 се намира на 2 м ЮИ от могилата (в кв. C2/C3). Има размери 4,50 м И – З x 1,50 м С – Ю, с лека денивелация от запад на изток. Пръстта е кафява, рохка, примесена с дребни камъни. Пластът е изчерпан на дълбочина 0,45 в източната половина и 0,30 – в западния край, където основната скала се разкрива по-близо до повърхността. Не са открити археологически материали.

Сондаж №3 се локализира южно от могилата в кв. A3/A4. Размерите му са: 6 м И – З x 1,30 м С – Ю. В източния край на сондажа основната скала е достигната на дълбочина 0,30 – 0,35 м, в централната част – на дълбочина 0,70 м, а в западния – на дълбочина 0,40 – 0,50 м. Пръстта е червено-кафява, глинеста и не съдържа археологически материали.

Сондаж №4 се намира ЮИ от сондаж 3 в кв. В4/В5 и е с размери 4 м И – З х 1,50 м С – Ю. Основната скала е разкрита на дълбочина 0,20 – 0,25 м и не бяха открити археологически материали.

Сондаж №5 се намира в кв. В3 – между сондажи № 2, 3, 4 и обхваща втората по-малка позитивна форма. На това място основната скала излиза почти на повърхността. Отгоре има струпване от камъни, като целта на сондажа беше да провери дали то е естествено или не. Размерите на сондажа са 5,80 И – З х 5,20 м С – Ю. След приключване на работата в сондажа е разкрито струпване на големи камъни в най-високата част на терена, без никакви археологически материали в пласта, което вероятно е естествено.

Сондаж №6. Това е единственият сондаж в западния край на терасата – в подножието на склона, който я загражда от запад. В непосредствена близост има извор. Сондажът е с размери 4,20 м И – З х 1,50 м С – Ю. В пласта до 0,40 м бяха намерени над 60 малки къса горели мазилки, както и няколко железни гвоздея и отцеп от червеникав яспис, без ретуш. Не бяха разкрити никакви археологически структури или съоръжения. Основната скала е достигната на дълбочина 1,20 м. В източния край на сондажа е достигнато до пласт от плътна глина.

Могилата е проучена като са оставени 4 ребра за оформяне на профили. След отнемането на хумуса е разкрит каменен насип, който след графичното и фотодокументиране е отстранен. Под камъните бяха открити 3 малки нехарактерни фрагмента от стени на керамични съдове, няколко парченца мазилка и 2 железни гвоздея. Има насип от пръст, която между камъните и на около 20 см под тях е с кафяв цвят и е рохка. Под този пласт пръстта се променя и става червеникаво-кафява, което както е установено и в другите сондажи е стерилният пласт, покриващ основната скала. Не бяха открити никакви археологически структури или съоръжения. След документирането на профилите, те са отстранени, но също без резултат.

В заключение може да се каже, че позитивната форма, регистрирана при обхожданията е в резултат на антропогенна дейност, проучена е изцяло и теренът е предаден на инвеститора за започване на строителни дейности.

№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ В М. ЛИЛОВО, ОБЩИНА ДЕВИН, ОБЛАСТ СМОЛЯН

Борислав Бориславов, Надежда Иванова

Могилният некропол в м. Лилово, северозападно от гр. Девин, е регистриран през есента на 2005 г., а през 2006 г. започнаха редовни археологически разкопки и бяха проучени четири надгробни могили (1, 2, 3 и 8). През 2007 г. проучванията продължиха с разкопаването на две надгробни могили – №10 и №13, които се намират в североизточния край на некропола и е довършено проучването на Могила №1.

Могила №10 е разположена върху било, издължено в посока север-юг в източната част на м. Лилово. Могилата е натрупана през къснобронзовата епоха и е била с размери 8,50 м И – З х 7 м С – Ю. Височината ѝ е 1,20 – 1,30 м. През римския и късноримския период могилата от КБЕ е донасипана от север и юг. От север насипът е изцяло от сива пръст, а от юг – камъни и пръст и придобива елипсовидна форма и размери – 16 м С – Ю х 14 м И – З.

Къснобронзова епоха. След проучването на каменния насип, състоящ се от три реда ломени камъни, е разкрита следната ситуация:

Могилата е била оградена с крепида (диам. 8 м), върху предварително подравнен терен с рохка кафява пръст. В центъра на крепидата е изградено кръгло съоръжение от почти вертикално забити големи каменни блокове, леко наклонени навътре в горната си част.

Диаметърът на съоръжението е 3,40 м (И – З) х 2,80 м (С – Ю), а във височина е между 0,70 – 0,90 м. Вътрешността в основата също е запълнена с кафява пръст, а на дълбочина около 0,40 м от горния край на ограждащите камъни е проучено ниво от силно обгорели участъци с отухлена глинена обмазка, голяма концентрация на въглени и малки парченца от горели човешки кости. Най-вероятната интерпретация на описаното съоръжение е клада, в центъра на могилата. Подобна е ситуацията в Могила №1 на същия некропол. Непосредствено от югозапад, извън камъните от съоръжението, са открити останки от гърне, с релефна лента и вертикални дръжки, с горели човешки кости – останки от кремация. Съдът е положен с устието надолу и е ограден с камъни. Тази ситуация е определена като Гроб №1 от КБЕ. Североизточно от кладата има друго струпване на горели кости, стопилки от бронз и фрагменти от глинени съдове от КБЕ, което е обозначено като Гроб №2. В останалата част от пространството между кладата и крепидата се откриват само отделни фрагменти от предварително счупени съдове, въглени и отделни парченца кости. Възможно е, останките открити в двата участъка на могилата да са от едно и също погребение, но във всеки случай, кладата едва ли е използвана повече от два пъти. След кремацията е „запечатана" с камъни най-напред вътрешността на кладата, а впоследствие и цялото пространство оградено от крепидата.

Римски и Късноримски период. В Могила 10 са регистрирани четири гробни съоръжения от римския и късно-римския период. Те са изградени в добавения от север насип от сива пръст.

Съоръженията представляват овални ограждания от ломени камъни, в границите, на които е разположена гробна яма. Подобен тип съоръжения има в некропола край с. Вишеград (Дремсизова-Нелчинова 1980, 19) и др. Оградданията са съставени от един ред леко издължени камъни, с изключение на североизточната част на дъгата на ограждането на гроб 1 – от три реда камъни. Диаметърът им е от 3 до 4 м. В най-голяма близост до каменно-земления насип на могилата от КБЕ е ограждането на гроб 4 – долепено е до североизточната му част. Северно от гроб 4, в периферията на насипа, са разположени гробове 1 (северозападно) и 2 (североизточно). Гроб 3 е в западната периферия и е разрушен от военен окоп. Оградданията на всички гробове са отворени в допирната си точка с границите на насипа. Пространството между оградданията е запълнено с фрагменти от керамични съдове, което е свързано с поменалните практики.

Гробните ями на две от съоръженията (гроб 1 и гроб 3), нами-

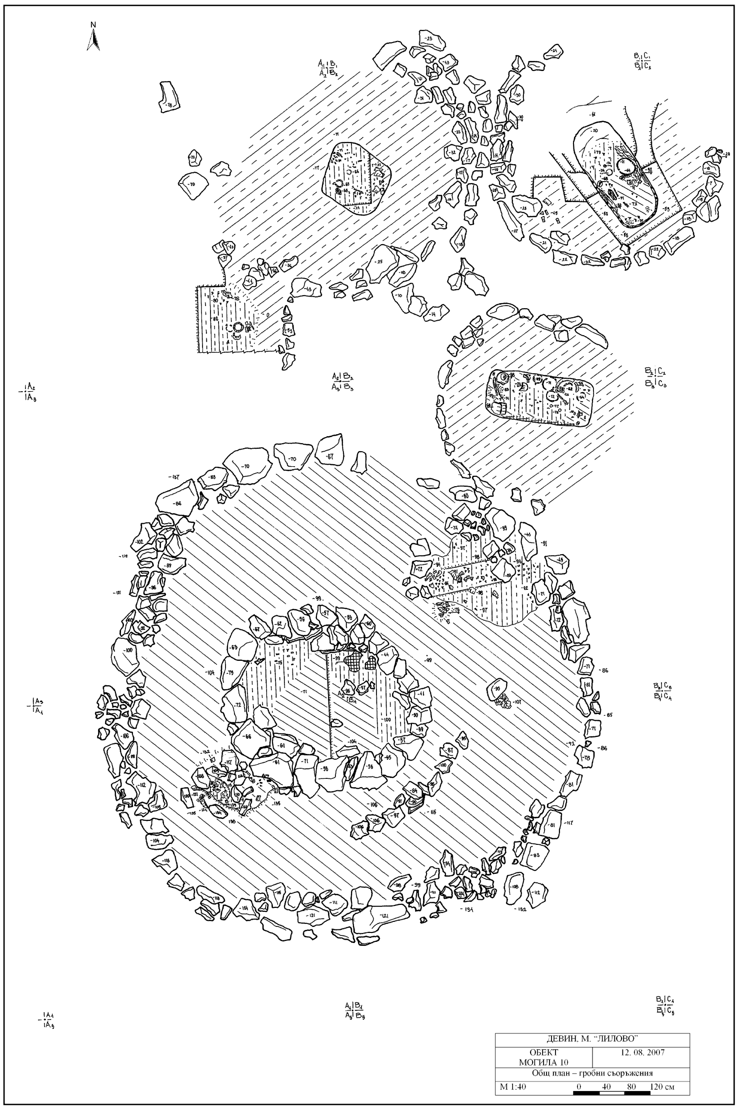

Обр. 1. План на Могила №10 – съоръжения, КБЕ и КРП

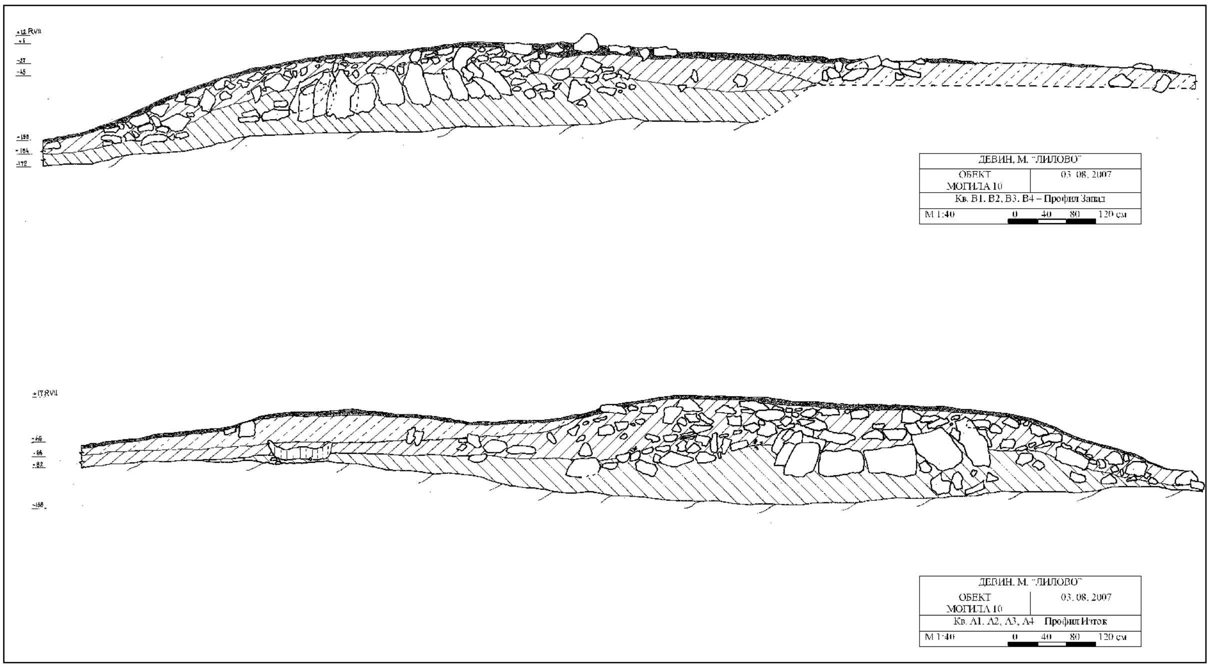

Обр. 2. Могила №10. Профил Изток и профил Запад

ращи се в западната половина на насипа, са с неправилна четириъгълна форма, вкопани в насипа, като основата им е в материка. Гроб 2 и гроб 4 са с правоъгълни ями, вкопани изцяло в материка. Ориентацията на гробове 1, 2 и 3 е СЗ – ЮИ, на гроб 4 – И – З с леко отклонение на СЗ.

Погребалният ритуал е кремация на място. Гробният инвентар е съставен от накити (мъниста, обеци, пръстен с гема); монети; железни цинтове и бронзови катарами; съдове на колело (чаши – с две и без дръжки, плитки паници с тъмночервен лак, с подчертан с вдлъбнатина устиен ръб, гърне); съдове на ръка (големи гърнета със сферична форма и релефна лента); една силно фрагментирана чаша от прозрачно стъкло; останки от горели лешници. Целият инвентар, без съдовете, е горял при кремацията. Върху тлеещите останки са положени съдовете, които са обгорени от допира с въглените.

Керамичният материал намира паралели в некрополите в с. Величково, Пазарджишко (Гиздова 2005, обр. 5, табл. 2, 1 – 7), при Меричлери (Аладжов 1965, табл. Б, V 3, 2, табл. А, III 3, 2) и др.

Според гробния инвентар, съоръженията могат да бъдат датирани в III – първата половина на IV в.

Могила №13

Разположена е в горната част на полегат склон, в североизточния край на м. Лилово. Склонът е с югоизточно изложение. Могила №13 е най-северната могила от некропола. Видимата височина от юг и изток е 2 м, от североизток – 1 м, от север – 0,60 м. След разкриването на каменния насип е установено, че диаметърът на могилата е 10 м. Насипът е изцяло от камъни (риолити) с преобладаващо малки и средни размери и по-малко големи камъни. В С, И и особено Ю периферия на могилния насип е включена и естествената скала, на места допълнително изсечена. Начинът на изграждане на могилния насип е почти идентичен с този от Могила №2.

В ЮИ ъгъл на кв. А2 – западната периферия на могилата, на 50 см от могилното струпване е разчистено съоръжение, наподобяващо площадка, изградено от множество средни и дребни камъни. Има правоъгълна форма и е ориентирано ЮИ/СЗ. Широчината е 1,25 см, до 0,95 см в ЮИ край, а дължината му е 2,25 м. Не са открити никакви материали в самото съоръжение, нито около него. Няма следи от горене. По форма и начин на изграждане е много подобно на откритото през 2006 г. в Могила №3, но за разлика от него е извън могилния насип.

След махането на камъните, в кв. В2, С2 (СИ ¼), се разкри струпване от керамика и кости. Те са с много висока концентрация и са силно фрагментирани. Съдовете вероятно са 5, като са

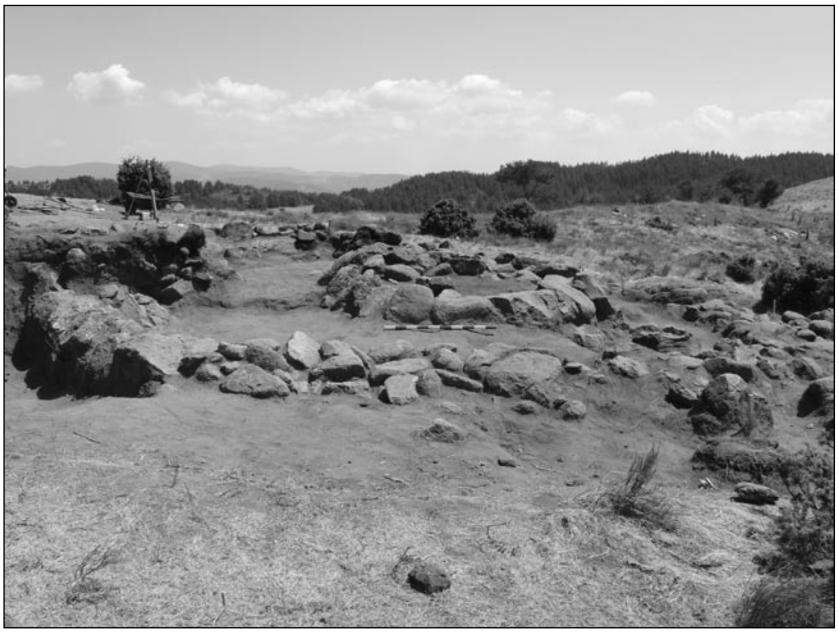

Обр. 3. Могила №10 – крепида и клада, късна бронзова епоха

раздробени и рапръснати по цялата площ на гроба. Един от тях е силно горял. Между костите и керамичните фрагменти има дребни ломени камъни, някои от които са горели. Въглените са с ниска концентрация. Погребението е извършено чрез кремация, извън могилния насип, след което останките, заедно с натрошените глинени съдове са положени в плитка яма.

Датировка. Приблизително в централната част на могилния насип, под първо ниво камъни са открити два фрагмента от желязна фибула. Тя е найблизка до тип B II 1, вар.α. по Гергова и има паралели с фибули от Гела, Лъкавица, Скобелево и Павелско (Gergova 1987:44-45, Taf. 13). Този тип се датира в VIII в. пр. Хр. (Gergova, 1987: Taf. 38). Въпреки това, фибулата от Могила 13 има и известни разлики – пръстените по лъка не са пет плътно долепени един до друг, а два (с възможност да е имало и още, но раздалечени от първите два). Плочката няма ясно профилиран надлъжен ръб, както е при останалите екземпляри от този тип, а е със силно сплеснато триъгълно сечение. От друга страна – керамиката, която се открива заедно с останките от изгорели човешки кости, както и фрагментите от могилния насип, има някои къснобронзови характеристики. Това предполага, че гробът, открит в центъра на могилата е възможно да се датира по-рано от фибулата, намерена почти на повърхността на могилния насип. Самият погребален обред, а именно чрез кремация, също е в подкрепа на една по-ранна дата – най-вероятно в самото начало на ранножелязната епоха (X – нач. на IX в. пр. Хр.). Присъствието на желязната фибула може да се обясни или с по-късни поменални обреди, извършвани върху могилния насип, или с появата на посочения по-горе тип фибули в по-ранен етап на РЖЕ.

Могила №1

През 2006 г. беше оставен непроучен участък на границата между могилния насип (южна граница) и развиващия се на юг цистов некропол. Разкрити са четири гробни съоръжения – гробове 73, 74, 75 и 76. Три от тях са изградени от плочести камъни (цисти), гробните ями са вкопани в материка и са с ориентация СИ – ЮЗ и ЮИ-СЗ, а четвъртият има овално ограждане от ломени камъни, гробната яма е с правоъгълна форма, вкопана в материка, с ориентация И – З.

Погребалният обред при всички е кремация, като изгарянето е извършено извън гробните съоръжения. Гробният инвентар е традиционен за този тип съоръжения и се датира в IV в. – съдове на колело, покрити с оранжево-кафяв лак, положени като гробни дарове (чаша с две дръжки, две паници – гроб 73, една бронзова тока – гроб 74.

Литература:

Аладжов 1965: Д. Аладжов. Разкопки на трако-римски некропол при Меричлери – ИАИ XXVIII, 1965, 77 – 122;

Гиздова 2005: Н. Гиздова. Тракийски могилен некропол и селище в местността Сухия саз при с. Величково, Пазарджишко – В: Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Suppl. IV, 2005, 173 – 183;

Дремсизова-Нелчинова 1980: Ц. Дремсизова-Нелчинова. Тракийски могилен некропол (II – III в.) край с. Вишеград, Кърджалийски окръг – Археология, XXII, 1980, 18 – 27;

Gergova 1987: D. Gergova. Fruh- und altereisenzeitlische Fibeln in Bulgarien. – PBF. 1987, Abt. XIV, Bd. 7. Mnchen.

№67. НЕКРОПОЛ НА БЕСИТЕ ПРИ С. ЛЮБЧА, М. ОРФЕНСКОТО, ОБЩИНА ДОСПАТ

Диана Гергова, Момчил Кузманов, Явор Иванов

Могилният некропол при с. Любча, м. Орфенското/Авлии, се състои от около 30 могили, разположени в горски фонд и в обработваема земя, северно и южно от главния път Г. Делчев – Доспат.

Изследванията бяха концентрирани върху три от могилите, разположени в равното поле на около 100 м южно от пътя и на около 200 м от извора в м. Чардака, което позволява и тяхното експониране.

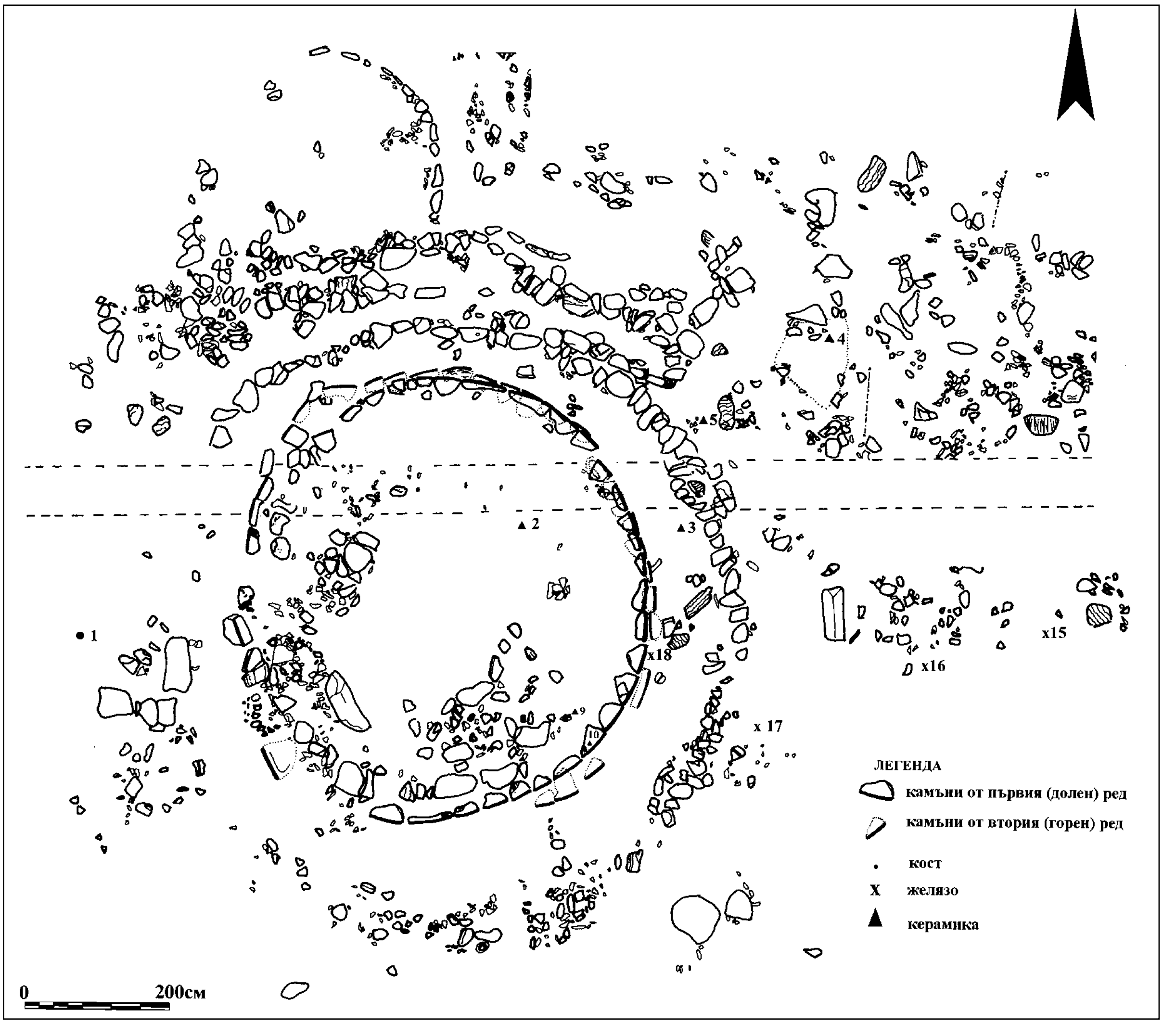
4
5
2
3
1
x15
x16
x17
x18
9
10
0
200см
ЛЕГЕНДА
камъни от първия (долен) ред
камъни от втория (горен) ред
кост
Х желязо
керамика

Обр. 1. Могила 1. План

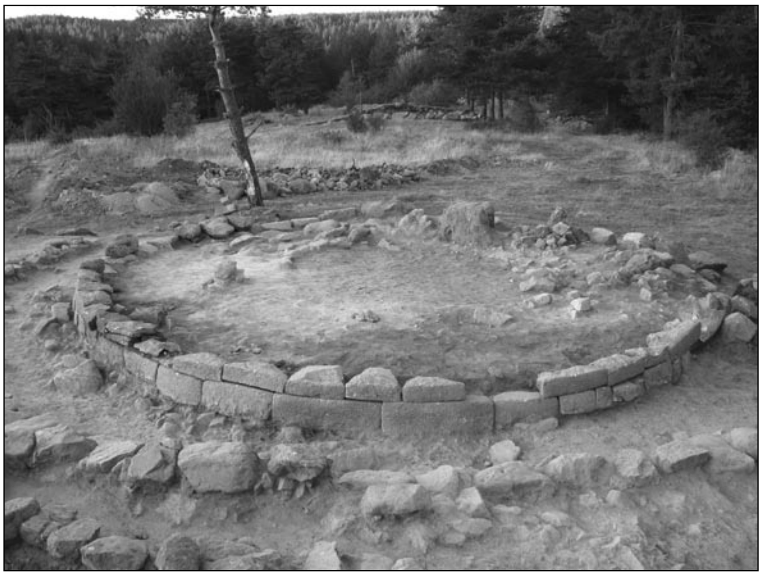

Обр. 2. Могила 1. Общ поглед

Обр. 3. Могила 2. Момент от разкопките

Те започнаха по искане на местната общественост и бяха финансирани от „Нитекс“ – Доспат и Гражданското сдружението за развитие на Доспат. Всички могили са каменно – земни и с големи иманярски изкопки в централната част.

Разкопките бяха осъществени през м. юли – август, с участието и на д-р Н. Дерменджиев, Хр. Вълчанова, Е. Атанасова, А. Пировска, Д. Димчева, работници от с. Любча.

В могила 1, с диаметър 40 м и височина 2 м бе открит култов ансамбъл от каменни съоръжения. В центъра на могилата бе открит кръг, изграден от добре обработени, поставени в два реда, каменни блокове. Той е с диаметър 11 м. В него са разположни три каменни съоръжения- олтари: голям скален къс и каменен кръг с вграден по- голям вертикално изправен камък – в югозападната част на кръга , и оформена като „цвете“ група от плоски камъни , центрирана от овален камък в източната половина на могилата. В изхвърлената пръст до голямата иманярска дупка в северната част на кръга, бе открито костено мънисто със следи от допир до бронзов предмет, което подсказва, че тук са били заровени метални предмети. Каменният кръг е ограден от втори, концентричен кръг от необработени камъни. В северната част на могилата е развит култов ансамбъл, който включва съоръжение от подредени необработени камъни със спираловиден план, каменен кръг с диаметър 4 м (северозападно от него), яма, оградена от големи камъни, запълнена с въглени, до нея – глинена глава на овен късове от есхара и фрагменти от съдове – североизточно от двата концентрични кръга, както и втора, по-малка яма с въглени, североизточно от първата.

В северната част на могилата е открито и най-голямото количество фрагментирана керамика, включително и тип „Цепина, както и много каменни хромели и глинени тежести за стан. Познати и от други могили в Западните Родопи, тези дарове вероятно ще се окажат специфични за района.

Липсата на човешки или животински кости в могилата, характерът на разкрития ансамбъл – трите олтара във вътрешния кръг, двете ями и каменният кръг извън него, както и специфичните дарове подсказват култовия характер на могилата. Хромелите и тежестите за стан подсказват и връзката с божества на плодородието и на „женските дейности“. Силното присъствие в Западните Родопи и на легендата за златния стан позволява идентифицирането на женското божество евентуално с Бендида предачка/тъкачка.

В могила 2, с височина 1,80 и диаметър 35 м, с иманярски изкоп в центъра, отново бяха открити два концентрични каменни кръга, от които външният е от големи необработени камъни, а вътрешният, с диаметър 22 м – от по-малки и по-плътно подредени. Във вътрешността на могилата, запълнена с по- дребни камъни, в западната и периферия, бе открит череп, вероятно на кон, а в източния край – петно от горяла пръст и въглени. Между фрагментите керамика на ръка, се откри и стена от чернофирнисов кантарос.

Двете могили вероятно оформят един познат и от други части на Тракия ансамбъл от два свещени кръга. Те предоставят нови данни за могилите-светилища, интегрална част от тракийските могилни некрополи.

Третата могила (№9) се оказа каменен насип без находки. Проучените паметници могат да се датират в VI – IV в. пр. Хр.

№68. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „МОГИЛАТА СЪС САРКОФАГА“ И МОГИЛА №II В М. БЕЛИШКА ЧУКА, ГР. БЕЛИЦА, БЛАГОЕВГРАДСКА ОБЛАСТ

Милена Тонкова, Явор Иванов

През 2007 г. продължи археологическото проучване на северната част на голямата могила, намираща се на билото т. нар. Белишка чука в гр. Белица. По време на археологически разкопки през 1995 г. в южната част на тази могила беше открита уникална находка – дървен саркофаг, с останки от древно тракийско погребение, който е оцелял от пораженията на времето цели 2500 г. Той е елемент от сложно гробно съоръжение от каменни плочи, покрито с каменна могилка и землен насип. Датира се в V – IV в. пр. Хр. Целта на кампанията през 2007 г. бе да се проучи северната част на могилата, както и да се реставрира, възстанови и експонира дървения саркофаг и останките от погребението, в нова зала на музея в Белица. Дейностите бяха извършени от екип в състав: М. Тонкова (НАИМ – БАН), инж. Н. Тонкова (НАИМ – БАН), Я. Иванов, Д. Димчева и реставраторите на дърво Св. Михайлов и Г. Костов, на керамика – И. Начева и на метал – П. Пенкова (НАИМ – БАН). Те бяха финансирани по проект за трансгранично сътрудничество на програма ФАР. Беше направен анализ на дървесината от Цв. Попова (НАИМ – БАН) и на костния материал от д-р Л. Нинов.

Могилата с дървения саркофаг. През 2007 г. беше проучена цялата северна половина и малки участъци от югозападната,

Обр. 1. Могилата със саркофага, проучвания през 2007 г.

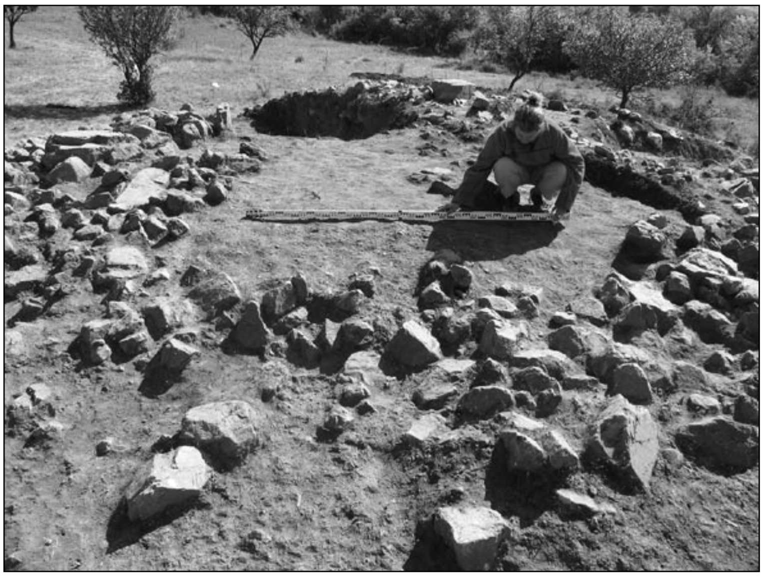

Обр. 2. Могила II

Обр. 3. Възстановеният дървен саркофаг в музея в Белица

и югоизточната част на могилата, както и самият център с каменна площадка (основата на проучената през 1995 г. каменна могилка), върху която е бил поставен дървеният саркофаг. Площадката е с шир. 3,10 м и дълж. 6,10 м, изградена е изцяло от големи, необработени камъни. Има и групи от камъни, които образуват прави редици. Тази площадка е поставена върху подложка от огромни скални късове, със средни размери 0,60 х 0,90 м. В източната част на площадката, под един от тях, бяха открити фрагменти от каничка, правена на колело с форма, характерна за класическата епоха. Каничката е поставена върху устието на яма с размери 1,20 х 2,20 м, дълбока 0,50 м и стесняващи се към дъното стени. Тя попада почти в идеалния център на могилата. Пълнежът ѝ се състои от черна пръст с въглени и органика. На дъното на ямата беше разкрит голям камък. Ситуацията може да се интерпретира като първоначален ритуален акт в самата яма и разбира се в самата могила, преди нейното насипване.

В СЗ периферия на могилата, в най-горния пласт на земления насип, беше документирано каменно струпване с размери: дълж. 6 м (С – Ю), шир. 3 – 5 м (И – З). То има формата на дъга, образувана от големи, необработени камъни. Те са повърхностни и на практика „облицоват“ тази част на могилата. В първия пласт на земления насип, в северната част на могилата, също беше документирано наличието на камъни. Една от възможните им функции е да задържат и укрепват изцяло земления насип на могилата. Не е изключено този елемент от оформянето на насипа да има и ритуален смисъл, какъвто вероятно е влаган в цялостното съоръжаване на могилата.

Могила II е насипана в южното подножие на хълма Белишка чука, върху който е издигната могилата със саркофага. Могила II е полегата в северозападната си част, а в югоизточната е силно скосена, с голяма денивелация. Насипана е върху малко хълмче, което дава височина на могилата. Насипът е каменно-землен от червено-кафява сбита пръст, без археологически материали. Той е нарушен от два иманярски изкопа. Съставен е от няколко пласта от ломени камъни с дребни и средни размери, както и от единични, с по-големи размери, които образуват каменна могила. Дребните камъни са разположени в горната ѝ висока част, като в дълбочина и към периферията, камъните стават с по-големи размери. Размерите на каменната могилка са 9 м (С – Ю) и 10 м (И – З).

В централната част на могилата има вкопаване с овална форма и размери: 4,40 м (С – Ю) x 5 м (И – З). Пълнежът му се състои от рохка тъмнокафява пръст, която в дълбочина се променя до сбита, примесена с пепел, въглени, средно големи и големи ръбести камъни. Петното попада в центъра на каменен кръг, от който са запазени две дъги от средни по размер и единични големи камъни (0,60 x 0,60 x 0,90 м) – скални късове. Те вероятно са части от кръг, сега прекъснат от двата иманярски изкопа.

Каменните дъги са изградени от по два пласта камъни, които са положени върху естествения терен. След което, върху тях е изградена каменната могила, в централната част, на която е ямата, запълнена с пепел, въглени и камъни.

Липсата на археологически материал ограничава и затруднява датирането и характера на проучвания обект. Същевременно, откритата яма, оградена от каменен кръг, е добра основа за изграждането на хипотеза за смисъла на тяхното съоръжаване. Те могат да бъдат свързани с характерните, за надгробните могили от западните Родопи, кръгове (пръстени) от камъни (Кисьов 1993, 12-13). Такива са открити в некропола при Кочан-Сатовча (Gergova 1995, 31 – 48), в некропола при с. Любча, община Доспат (Мирчев 1977, 42-43; Damyanov 2003, 581 – 593), в некропола в м. Лилово, община Девин (Бориславов, Иванова 2007, 87, 90, обр. 3).

Друга характерна за Родопите практика е издигането на могили – кенотафи, в рамките на отделните некрополи. В техните насипи се откриват различни гробни съоръжения и следи от обредни действия, еднакви с тези, практикувани в надгробните могили, като от значение за нас е откриването на каменни кръгове и вкопани ями в тях (Кисьов 1993, 14,18).

Могила II може да бъде интерпретирана като кенотаф, намиращ се в пряка връзка с централната могила със саркофага в м. Белишка чука. Основание затова е присъствието на общи елементи в двата надгробни паметника, отстоящи на 100 м един от друг – каменната могилка, от постепенно увеличаващи се по размер ломени камъни от един и същ вид. На тази база може да се предположи, че могила II е била съоръжена заедно с могилата със саркофага по същото време: V – IV в. пр. Хр.

Могилните насипи и на двете могили бяха възстановени след края на археологическите проучвания.

Литература:

Бориславов, Иванова 2006: Б. Бориславов, Н. Иванова. Археологически разкопки на тракийски могилен некропол в м. Лилово, община Девин, Смолянска област. – АОР през 2006 г. София 2007, 87 – 91;

Кисьов 1993: К. Кисьов. Погребални практики в Родопите (края на II – I хил. пр. н. е.) (дисертация). София 1993;

Мирчев 1977: В. Мирчев. Разкопки на тракийски могилен некропол при с. Любча, Смолянски окръг. – АОР през 1976 г., 1977, 42-43;

Damyanov 2003: D. Damyanov. Das weltbild der thraker. Thrakische hügelgrab-nekropole bei Ljubtscha, Westliche Rhodopen. – Thracia 15 in honour of Alexander Fol's 70th anniversary. Sofia, 2003, 581 – 593;

Gergova 1995: D. Gergova. Culture in the Late Bronze and Early Iron Age in Southwest Thrace (Upper Mesta and Middle Struma Valleys). – Зборник, нова серија, 1, 1995 Археологија. Скопје, 1995, 31 – 48.

№69. ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА В С. ПРОДАНОВЦИ, ОБЩИНА САМОКОВ

Анелия Божкова, Веселин Хаджиангелов, Алена Тенчова

През лятото на 2007 г. се проведе теренно археологическо проучване на надгробна могила в с. Продановци, община Самоков. Ръководител на разкопките беше ст. н. с. Ан. Божкова, заместник ръководител В. Хаджиангелов. В проучването взеха участие още д-р Вл. Станев, докторантът Ж. Узунов и магистър Ал. Тенчова.

Могилата се намира на около 300 м западно от центъра на с. Продановци и има сравнително правилна конусовидна форма. Височината ѝ е около 12 м, а диаметърът в основата ѝ е около 56 м. Най-издигнатата част на могилата е на 937,11 м надморска височина. Общата площ е около 3400 м^2. Около цялата периферия на могилния насип има изграден асфалтов път. По повърхността личат множество изкуствени изкопи с различни размери и дълбочини.

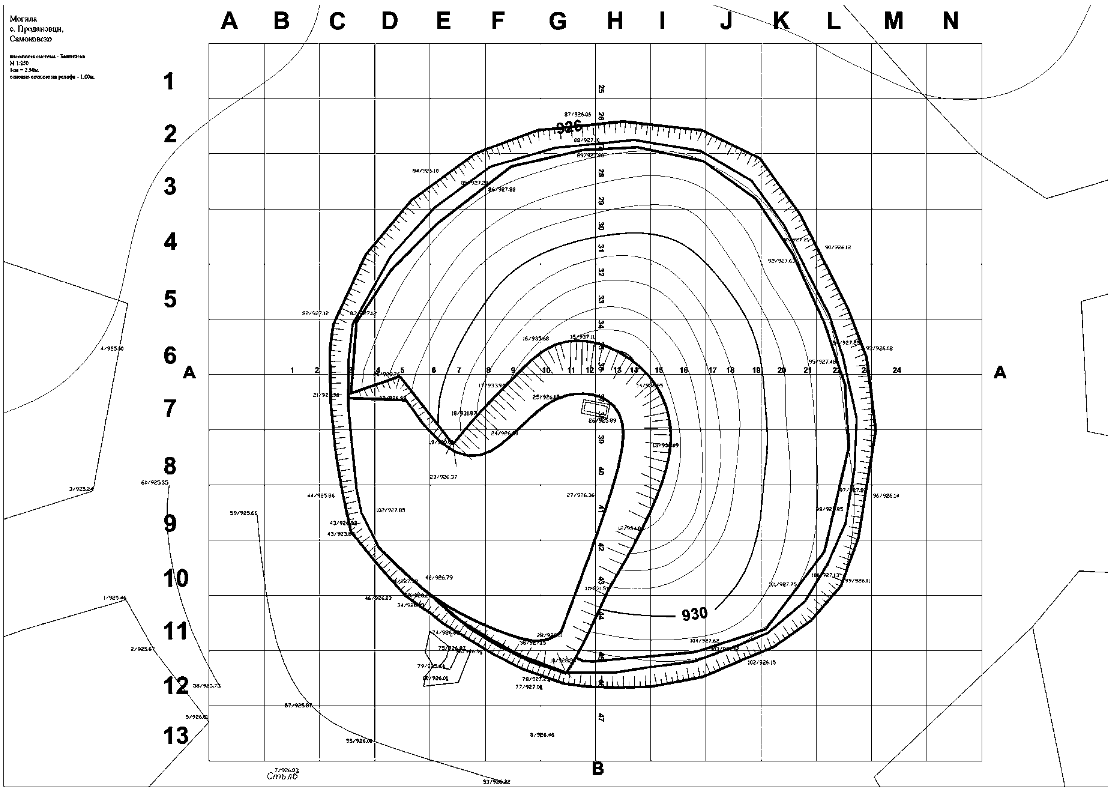

Обр. 1. Тахиметрично заснемане на могилата в с. Продановци с изкопа и централния гроб

През седемдесетте години на миналия век в югоизточната периферия на могилата е открита малка каменна урна с пластична украса, публикувана от Д. Джонова.

Разкопките бяха предшествани от геофизично проучване, извършено от инж. Н. Тонков. Резултатите установиха една аномална зона в югозападната част на могилата. Именно тази зона стана приоритетна през първия етап на проучването. Там могилният насип беше изкопан до нивото на древния терен. Не се откриха структури и археологически материали.

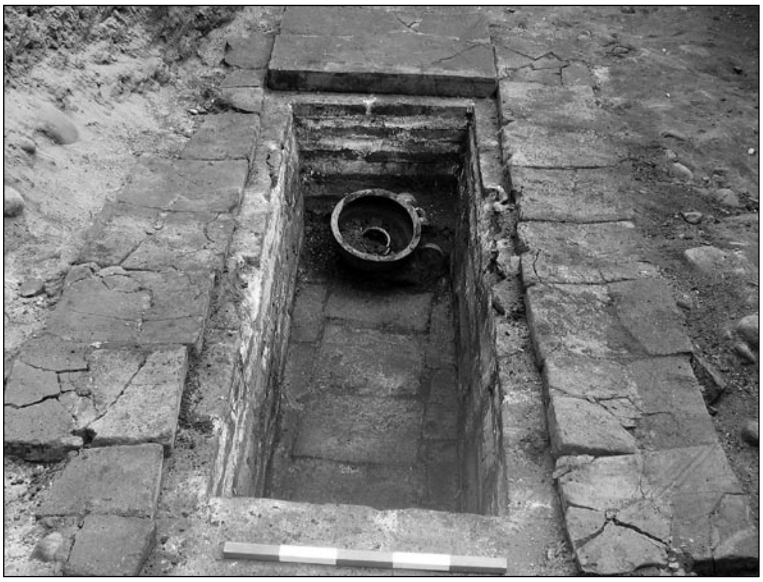

Обр. 2. С. Продановци, централен гроб

На около три метра от периферията на могилата към центъра се разкри каменна оградна стена – крепида, съставена от необработени ломени камъни. В квадрат Е11 крепидата е прекъсната от каменно струпване, изградено от речни камъни. То е с приблизителни размери: дължина 3,80 м и височина 1,40 м. В близост до каменното струпване са открити пет мраморни блока, вероятно част от разрушено гробно съоръжение. Откриват се и множество фрагменти от римска строителна керамика.

В северната част на могилата крепидата става значително по-ниска, като е съставена от единични камъни. В североизточната част прекъсва – на това място са намерени и единични фрагменти римска строителна керамика и съвременни материали.

През вторият етап на археологическите разкопки се извърши проучване на югозападната половина на могилния насип. Той е издигнат от нестабилни, ронливи речни наноси (баластра), което съществено затрудни проучването. Отличават се три основни вида пръст: сиво-черна, примесена със средни и големи по размер речни камъни; пясъчен пласт, наситен с едри речни камъни; и кафява пръст с висока концентрация на камъни.

В югозападния сектор на могилата, в близост до идеалния център, се разкри първичният гроб. Той се ситуира в основата на малка могила, натрупана от черна пръст, примесена с дребни речни камъни. Нейната приблизителна височина е 2,50 м. От двата ъгъла на късата източна страна на гроба, са намерени фрагменти от поне два стъклени балсамария.

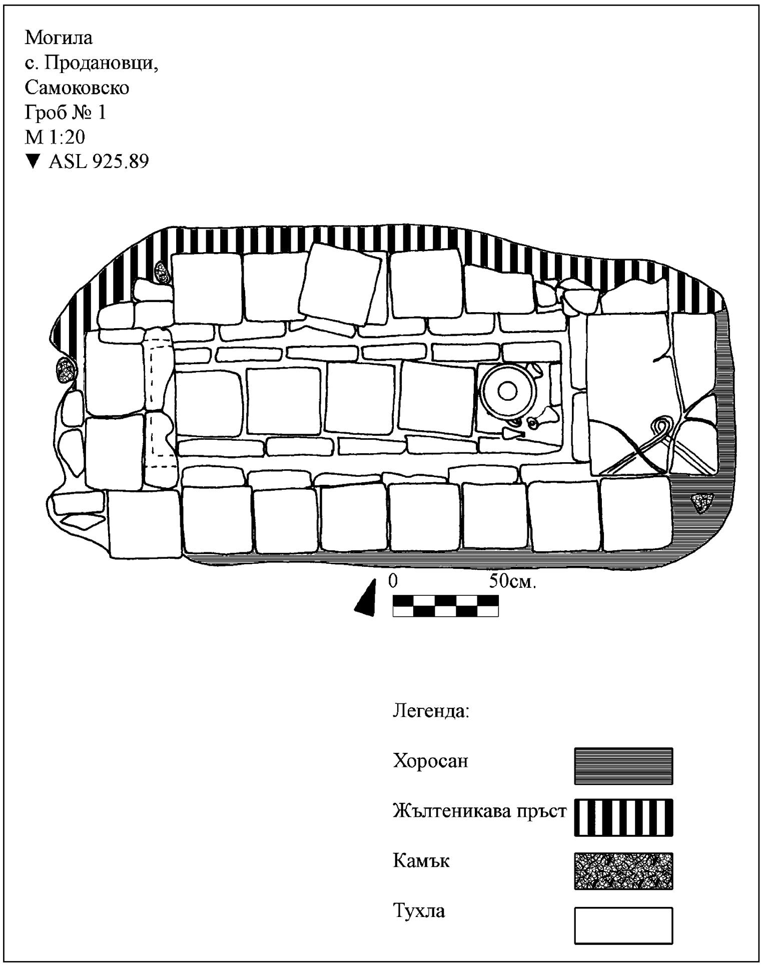

Обр. 3. С. Продановци, централен гроб

Гробът е ориентиран изток – запад. По дългите стени са положени по един ред квадратни тухли, а самият гроб е бил покрит с четири бипедални тухли с украса, от които една беше намерена *in situ*, а останалите – натрошени по самия гроб и нападали в него. Вероятно целият гроб е бил покрит с такива, но се откриват само начупени парчета тухли, нападали вътре. Гробното съоръжение има приблизителни размери: дължина – 3,00 м и ширина – 1,43 м.

Касае се за погребение, извършено чрез кремация на място. Ритуалът е извършен върху дървена скара, разположена върху гроба, с размери по-големи от гробното съоръжение, като по този начин останки от кремацията се намират и извън зиданата конструкция.

Върху дъното на гроба е открит пласт с останки от кремацията с дебелина между 4 и 8 см, върху който са положени гробните дарове. Те са групирани в източната част на гроба. В самия пепелен пласт се откриват спорадично орехи, семена от пиниеви шишарки и железни гвоздеи. Сред находките са намерени: три стъклени балсамария – изцяло запазени; стъклена полусферична чаша, поставена в кратеровиден керамичен съд с барботинна украса; и комплект железни стригили със стригилодържател.

Извън гроба, на 0,30 м североизточно от зиданата конструкция, е намерен керамичен съд на високо столче с врязана украса. На различни места в насипа на могилата, на границата между черната могила и пълнежа от баластра, са намерени фрагменти от керамика, работена на колело.

Някои аспекти от погребалния обред, като натрупването над гроба на могила от черна/сива пръст и поставянето на стъклена чаша в друг глинен съд, са засвидетелствани и при редица други могилни погребения. Интересно е, че случаите на поставяне на един съд в друг териториално са характерни за югоизточна България. С погребението от с. Продановци, Самоковско териториалният обхват на този обред се разширява на запад.

Стъклените балсамарии, открити в гробното съоръжение, могат да бъдат датирани в първата половина на II в. сл. Хр. Към тази дата се отнася и кратеровидният съд с барботинна украса. Фрагмент от подобен съд е намерен при археологическите разкопки в източния сектор на Нове. За съжаление не е открит в затворен комплекс. Керамичният съд с врязана украса намира интересен паралел в лицето на кадилниците, използвани при погребения и датирани от Султов от средата до края на II в. сл. Хр. Към третата четвърт на II в. се отнасят вероятно и стригилите, въпреки че за тях е възможна и една по-обща датировка в I – III в. сл. Хр. На базата на гореизложената информация, гробното съоръжение може да се датира във II в. сл. Хр., и по-вероятно във втората половина на века.

Литература:

Ботушарова 1950: Л. Ботушарова. Тракийско могилно погребение с колесница. – ГНАМП II, 1950, 101 – 135;

Вагалински 1993: Л. Вагалински. Стригили от римската епоха от територията на днешна България. – Археология 1993, 2, 22 – 35;

Димитров 1974: Д. Димитров et al. Археологически разкопки в източния сектор на Нове през 1967 – 1969 г. – ИАИ 1974, 138 – 176;

Игнатов 1996: В. Игнатов. За някои аспекти на погребалния обред в Тракия през I – IV в. – Археология 1996, 2-3, 59 – 63;

Игнатов 2005: В. Игнатов. Местни съдове за сервиране на вино от територията на средното поречие на реките Марица и Тунджа. – В: Земите на България. Люлка на тракийската култура. 2005, II, 198 – 204;

Стайкова 2002: Л. Стайкова-Александрова. Крайградски некропол от римската епоха в гр. Кюстендил. – ИИМ Кюстендил VIII, 2002, 199 – 212;

Султов 1972: Б. Султов. Глинени кадилници от Бутово и Хотница. – ИАИ 1972, 177 – 182;

Belivanova 1999: An. Belivanova. Early Roman Glass from Bulgaria (1st – the First Half of the 2nd Century). – Archaeologia Bulgarica III, 1999, 1, 35 – 49;

Dzonova 1981: D. Mitova-Dzonova. Steinurnen mit plastischer Verzierung aus der Provintz Thrakien. – Spartacus. Symposium rebus Spartaci gestis dedicatum 2050 a, Sofia, 143 – 166;

Sultov 1976: B. Sultov. Ancient Pottery Centres in Moesia Inferior. Sofia 1976;

Vagalinski 1995: L. Vagalinski. Roman Bronz Strigils and Rings for them from Thrace (1st – 3rd century AD). – Acta of the 12th International Congress on Ancient Bronzes, Nijmegen 1992. Nijmegen 1995, 435 – 443.

№70. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА КРАЙ С. ОСИКОВИЦА, ОБЩИНА ПРАВЕЦ

Татяна Борисова

През 2007 г. беше проучена тракийска могила край с. Осиковица, м. Пряслопа, община Правец.

Могилата се намира на около 8 км южно от селото на склон с денивелация в северна посока. Има полусферична форма, висока е 3,20 м, с диаметър 25 м. В могилата са открити три ями, датирани във втората половина на IV в. пр. Хр.

Те се локализират в южната половина на могилата, в близост до нейния център, като са вкопани в могилния насип и не се застъпват една с друга. Примери за подобни ями има в няколко могили от некропола на Истрия (VI – V в. пр. Хр), както и в насипа на Жаба могила край гр. Стрелча (IV в. пр. Хр). И трите ями се засичат на терена като идеално очертана окръжност с керемидено червен цвят. В могилата не са открити други археологически структури, включително и гроб.

Яма №1 е с кошеровидна форма (на обратно пресечен конус със заоблено дъно). Тя има диаметър – 1,70 м в горната си част, 0,45 м в долната и дълбочина – 1,10 м.

Вкопана е в могилния насип на дълбочина 1,20 м от т. 0. Първоначално на терена се очертава като почти правилен кръг с червен цвят, с дебелина на контура около 6 см. Непосредствено в средата на северното очертание

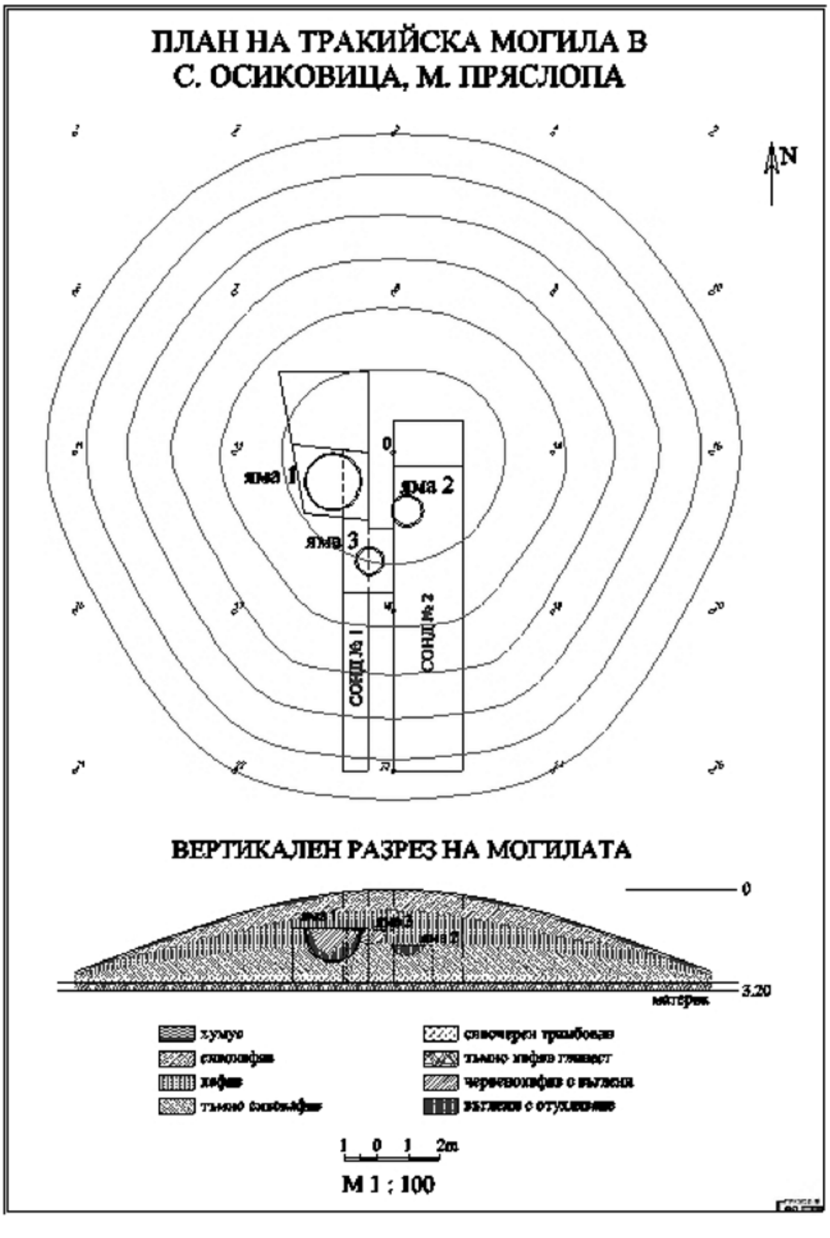
ПЛАН НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА В С. ОСИКОВИЦА, М. ПРЯСЛОПА
N
0
яма 1
яма 2
яма 3
СОНДА № 1
СОНДА № 2
ВЕРТИКАЛЕН РАЗРЕЗ НА МОГИЛАТА
0
3.20
материк
хумус
сивокафяв
кафяв
тъмно сивокафяв
сивочерен трамбован
тъмно кафяв глинест
червенокафяв с въглени
въглени с отухляне
1 0 1 2m
M 1 : 100

Обр. 1. Тракийска могила, с. Осиковица

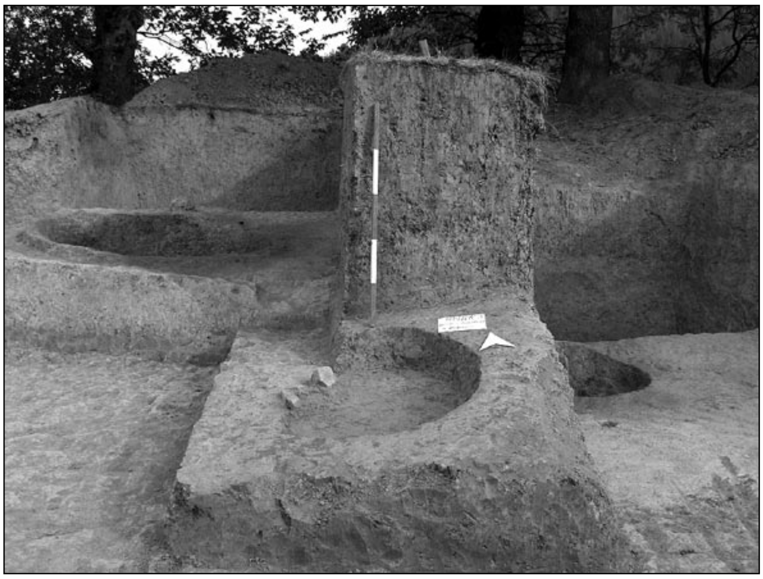

Обр. 2. Общ поглед към трите ями в могилата

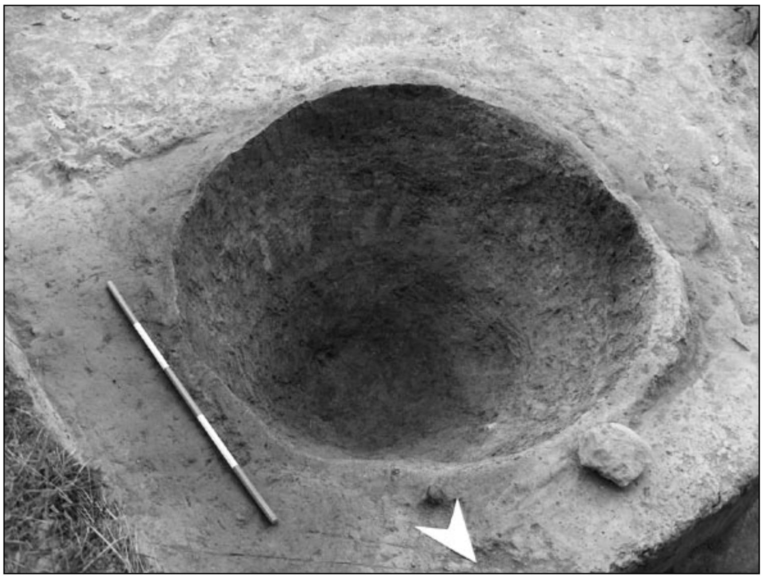

Обр. 3. Яма № 1

на ямата се разчисти един необработен камък. Пълнежът на ямата се състои от сиво-кафява глинеста пръст примесена с дребни въглени, няколко парчета от горели човешки кости и единични фрагменти керамика. На дълбочина 0,50 м в СИ стена на ямата се откриват няколко по-дребни ломени камъни и поголяма концетрация на въглени. Дъното на ямата е запълнено с множество въглени. Стените на ямата са придобили червен цвят вследствие на горял интензивен огън. Дебелината на отухлянето на стената е от 6 см при повърхността до 3-4 см при дъното на ямата, което се установи при направения разрез. Вероятно, опалването е извършено с тънки съчки. Наличието на едрозърнест пясъчник с по-високо съдържание на железни окиси в пълнежа придава ярко червени очертания на ямата и нейните стени.

Яма №2 беше открита в могилния насип на дълбочина – 1,75 м от т. 0. Тя е със сферична форма, заоблено дъно и размери: диаметър – 1 м и дълбочина – 0,35 м. На дъното на ямата се откриват въглени и горяло дърво с по-големи размери. Пълнежът на ямата е от много твърда, сиво-кафява глинеста пръст и дребни въглени. Стените на ямата са отухлени в кафяво-червен, на места сиво-кафяв цвят. Преди да се локализират очертанията на ямата в пласта над нея се разчисти горяло петно (вероятно огнище). Подобна запечатка от огнище върху яма, вкопана в насипа е открита в могила от Етрополско – Правешки връх, м. Генковото.

Яма №3 е със сферична форма и заоблено дъно, диаметър – 0,90 м и дълбочина – 0,35 м. Локализира се на 1,20 м от повърхността. Пълнежът на ямата се състои от множество въглени, примесени с кафява глинеста пръст. В ЮЗ край на ямата са поставени пет дребни ломени камъни, очертаващи дъга. Стените на ямата са по-слабо отухлени и имат червено-кафяв цвят.

Ямите от могилата в с. Осиковица са с ритуално предназначение и са част от ямен комплекс, маркиращ древно култово място. Въз основа на керамичния материал обектът може да бъде датиран във втората половина на IVв. пр. Хр. В тези ями няма поставени дарове, не се откриват жертвоприношения на животни, но по всяка вероятност са извършвани ритуали, свързани с култа към мъртвите, като са принасяни течни хранителни жертви – възлияния на вино, вода, мед, мляко и др.

Ями в могили без гроб са известни от с. Равнище и с. Калугерово, Правешко, и с. Борово, Русенско. Отсъствието на гробове поставя въпроса за предназначението на могилата, което най-вероятно е свързано с определен ритуал. Същевременно тя е насипана, за да скрие съществувалото на това място светилище.

Литература:

Агре 2001: Д. Агре. Ями и олтари в тракийски могили от Етрополско (V – IV в. пр. Хр.). – Археология, 2001, 1-2, 52 – 60;

Борисова 2006: Т. Борисова. Археологически проучвания в Правешка община. Резултати, проблеми, перспективи. – В: Исторически корени и културно наследство на община Правец. I, Правец, 2006, 7 – 21;

Георгиева 1991: Р. Георгиева. Обредни ями в Тракия (края на II – I хил. пр. н. е.). – Археология, 1991, 1, 1 – 11;

Гинев 1985: Г. Гинев. Проучвания на надгробна могила при с. Кралево, Търговишки окръг. – В: Североизточна България – древност и съвремие. София, 1985, 168 – 173;

Иванов 1978: Д. Иванов. Разкопки на могилен некропол край с. Борово, Русенски окръг. – АОР, 1978, 59-60;

Китов, Борисова 1988: Г. Китов, Т. Борисова. Обхождания и разкопки на тракийски могили в община Правец. – АОР, Благоевград, 1988, 63;

Китов, Борисова, Теодосиев 1989: Тракийските могили край селата Калугерово и Равнище в община Правец. – АОР, Кюстендил, 1989, 35;

Китов 1977: Г. Китов. Тракийска гробница-мавзолей край град Стрелча. – Векове, 1977, 1, 20;

Китов 1989: Г. Китов. Могилни некрополи край с. Главан, община Гълъбово. – АОР, Кюстендил, 1989, 35;

Китов, Павлов 1985: Г. Китов, П. Павлов. Тракийски могили край Дойренци и Смочан в Ловешки окръг. – АОР, 1985, 90-91;

Нинов 1996: Л. Нинов. Жертвени животни от могила №1 край с. Равнище, Ботевградско. – Археология, 1996, 1, 29 – 33;

Фол 1981: Ал. Фол. Вярата в безсмъртието. – В: Тракийски легенди. София, 1981, 15 – 23;

Херодот, V, 8, 92.

№71. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА №4 (К) В М. РАВНИЩЕТО, С. СТАРО СЕЛО, ОБЩИНА РАДОМИР, ОБЛАСТ ПЕРНИК

Василка Паунова

Могила №4 (К) е част от обширен некропол, чието проучване в тази местност започна през 2005 г. Тя е с каменно-землен насип, изтеглен в направление северозапад – югоизток, следващ естествения наклон на околния терен. Могилата е с дължина 10 м и височина 0,76 м. При разчистването на повърхностния пласт, от камъни и пръст, бяха открити керамични фрагменти от съдове на ръка и на грънчарско колело и бронзова фибула – ритуално поставени при натрупване на могилния насип. Под него бяха разкрити две вписани едно в друго гробни каменни съоръжения с правоъгълен план и с ориентация северозапад-югоизток. Изградени са от ломени камъни, подредени върху скалната основа на терена и на калова спойка помежду си (Обр. 1).

Външното съоръжение – крепида, е с ориентация 320° – 140° и размери 9,47 х 8,97 м. Стените му са с дебелина, варираща от 0,76 до 0,90 м и височина до 0,50 м. Имат оформени външно и

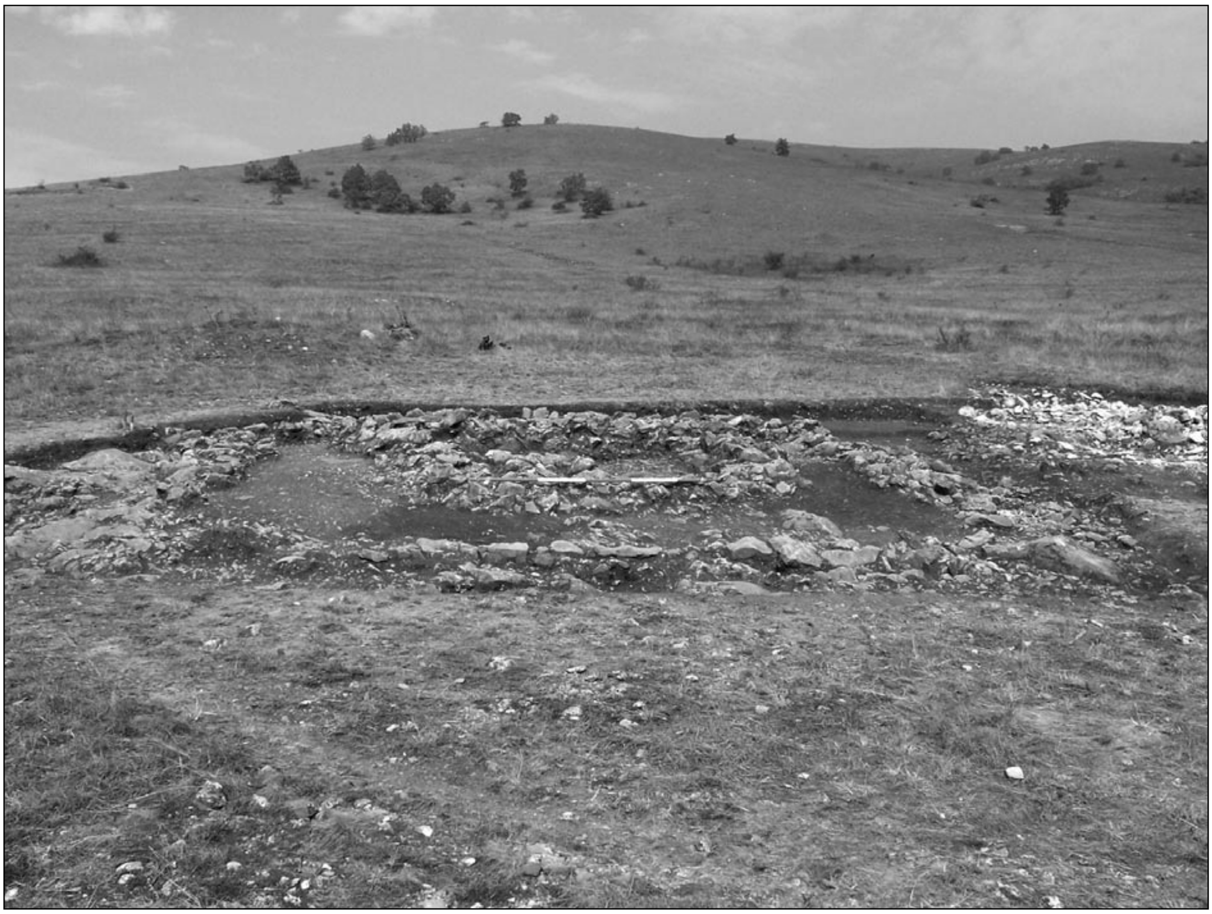

Обр. 1. Подмогилно съоръжение – поглед от юг

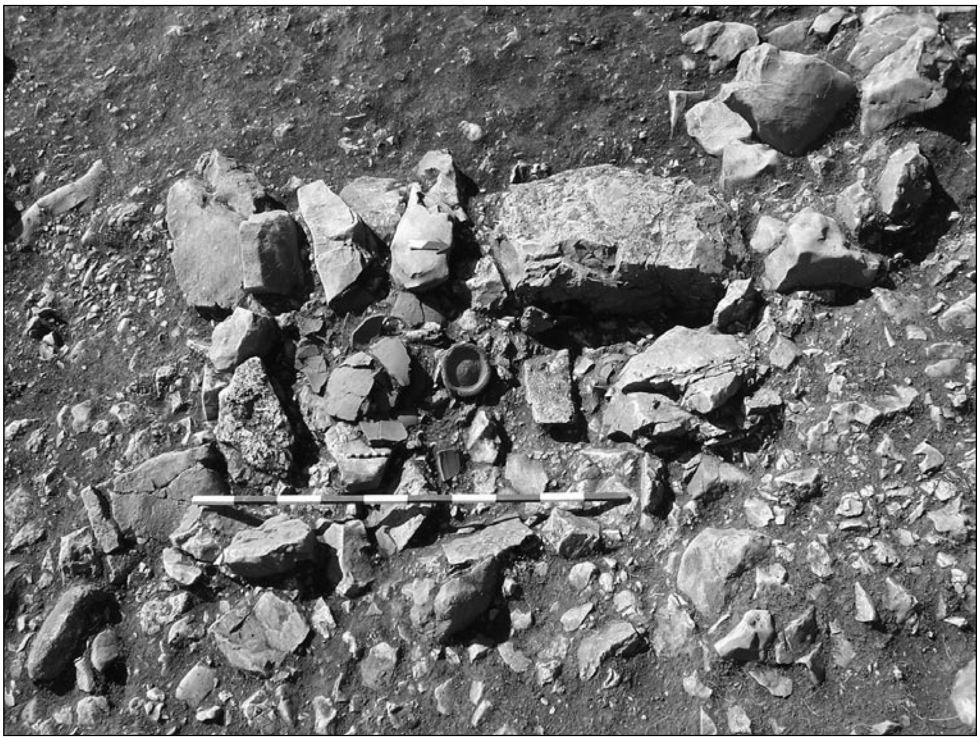

Обр. 2. Циста 1 в източната стена на крепидата – поглед от изток

вътрешно лице и пълнеж от по-дребни камъни между тях. Пред външните лица от югоизток и юг са оформени три тесни и издължени цисти, в които бяха открити керамични фрагменти от предварително начупени съдове. В циста №1 бяха открити поставени един в друг и с дъната нагоре три керамични съда, а в тях не горели човешки кости, зъби и желязна фибула (Обр. 2). Външно от североизточния ъгъл на крепидата беше открит железен връх на копие.

Вътрешното каменно съоръжение е с ориентация 330° – 150° и е с размери 5,30 х 4,90 м. Стените са с височина до 0,74 м, а дебелината им варира от 0,60 м до 1 м. Във вътрешното му пространство и до западната му стена бе открито примитивно оформено каменно легло с ориентация 330° – 150°, размери 2,80 х 1,80 м и височина до 0,46 см. Върху него бяха разчистени неголеми фрагменти от човешки кости и череп, железни връхчета от ножове, втулка от копие, фрагменти от желязна тел, две мониста от стъклена паста, фрагментирана глинена урна. До вътрешните лица на стените от изток, юг и север бяха открити малки четириъгълни преграждания (цисти), в които бяха разчистени фрагменти от съдове, метални отцепи от ножчета, цинти, обкови и части от човешки скелет и зъби. В цистата до южната стена беше открита бронзова фибула и няколко кремирани костици. Въз основа на откритите гробни дарове изграждането на могила №4 се датира в кр. V в. пр. Хр.

Много е вероятно вътрешното гробно съоръжение да е било покрито с олекотена конструкция, защото се наблюдава периодично препогребване на човешки кости, без да са разрушени или нарушени очертанията на описаните цисти. Последният етап от използването на гробното съоръжение и крепидата е затрупването им с каменно-землен насип. Откритата в него бронзова фибула е идентична с тази в централното съоръжение и подсказва, че то е било „отворено“ в границите на няколко десетилетия.

№72. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МОГИЛА В М. КУЛАТА, ГР. ПЕРНИК

Василка Паунова

Генина могила отстои на 900 м северозападно от елинистическата и средновековна крепост на хълма Кракра (340°) и на 690 м северозападно от разкопаната през 2002 и 2003 г., в м. Зарина нива, Огнянова могила (II в. пр. Хр., VI в.). Натрупана е върху възвишение, от което има видимост на голямо разстояние на запад, юг, изток и североизток.

Могилата не е нанесена на топографската карта. На 25 м от западната ѝ периферия започва изкопът на открития въгледобивен рудник *Бела вода*. Теренът около нея е силно напукан и пропада терасовидно. Формата на могилата преди проучването се определя като неправилен сегмент от кълбо, изтеглен в направление северозапад-югоизток, който следва естествения наклон на терена. Могилата е с дължина 15,20 м и 1,25 м височина. Западната ѝ периферия е нарушена от коларски път. Източната е разрушена от дълбок отводнителен ров и военни окопи. В центъра и в източната ѝ периферия имаше няколко дълбоки до 0,50 м иманярски изкопи.

Могилата беше проучена на ръка до нивото на материка. Насипът и е от глинеста почва с кафяво-червеникав цвят, средно големи и дребни аморфни камъни, и може да бъде определен като каменно-землен. Той се различава от почвата на околния терен, която е жълто-оранжева и песъчлива.

На дълбочина 0,37 – 0,56 м бяха проучени четири вторично вкопани гробни ями. Гробовете са на три възрастни (№ 1, 3 и 4) и един млад индивид (№2). Погребалният обред е трупополагане в изпънато положение, с глава на запад – крака на изток или със сезонно изместване югозапад (260°) – североизток (80°). Черепите са на едно ниво с целия скелет и са обърнати наляво (север) или надясно (юг). Ръцете са скръстени високо върху гръдния кош или върху коремната кухина. В областта на гръдния кош и долните крайници бяха забелязани отделни въглени – явно скеле-

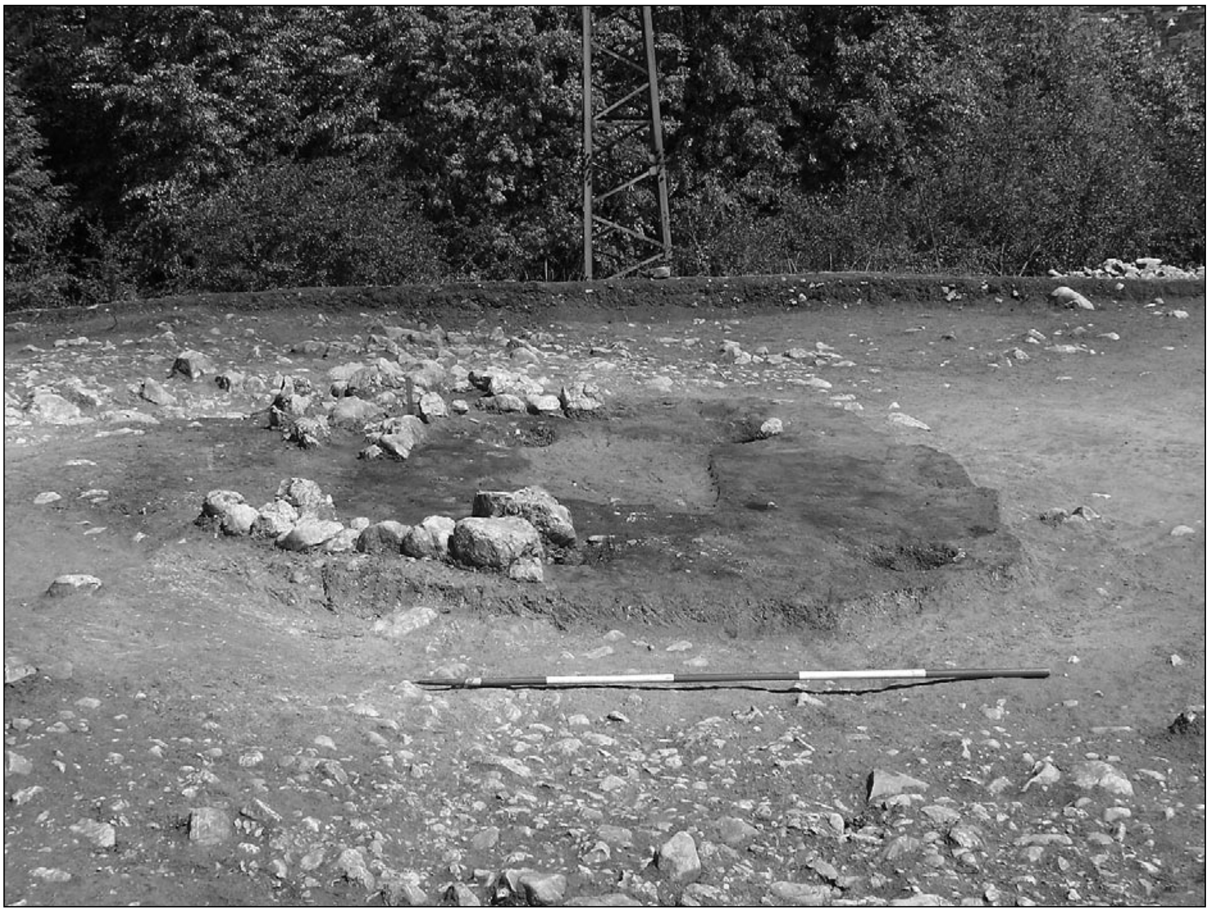

Обр. 1. Клада – поглед от запад

тът и ямата са били пречистени ритуално с жарава. При два от скелетите се установи, че са били положени в дървени ковчези. Единият от тях (№1) е с масивни ъглови (Г-образни) и странични железни обкови, с дължина на напречните нитове 7 см. Гробен инвентар беше открит само в два от гробовете: при стъпалата на скелет №1 – бронзова верижка и при шийните прешлени и лявата раменна кост на №4 – четири кръгли бронзови и една издължена апликация. Не е ясно каква е била маркировката на гробните ями, тъй като могилата е била значително снижена при разораване на терена. По откритите украси в гроб №2 некрополът може да се датира в XI в.

На дълбочина 1,06 м в центъра на могилата и на 0,20 м над материка беше разчистена клада (Обр. 1). Петното със силно отухлена почва е с размери 4,20 м в направление север – юг и 4 м в направление изток-запад. В четирите ъгъла на кладата бяха разчистени четири дупки за колове, отстоящи една от друга на 1 м и 2 м. Те са с кръгли очертания, диаметър 0,40 м и дълбочина 0,35 м. В тях бяха разчистени вертикални овъглени греди с размери 0,14 x 0,10 м и дребни камъни, които явно са уплътнявали незаетото от гредите пространство. Чрез тях е била издигната във височина дървена конструкция – правоъгълно ложе, издължено в направление югозапад – североизток. В *„устрината"* от кладата бяха открити силно изгорели човешки и животински кости – конски. Съдейки по местонамирането им се предполага, че човекът е бил погребан в направление югозапад (глава) – североизток (стъпала). Като гробни дарове бяха открити железен меч в кания, два криви ножа, два върха на копия, желязно умбо, желязна билатерална фибула, две железни шпори, бронзови и железни халки, стопилки от бронзови предмети, две глинени чаши, с пресечена конична форма, желязна юзда. Върху все още тлеещата жарава са били подредени камъни, които са ограждали *„устрината"* от северозапад и североизток. Част от жаравата и въглените са били пренесени североизточно и в близост до кладата. Сред тях няма късове от кремирани кости, а само въглени, горели греди и пепел. Около *„устрината"* и петното с въглени бяха разчистени няколко фрагментирани и ритуално разнесени части от амфора и тънкостенни елинистически съдове. По откритите в *„устрината“* предмети основното подмогилно гробно съоръжение се датира през II в. пр. Хр.

По цветовите и структурни характеристики на могилния насип се установява, че той е бил натрупан еднократно. В него са открити артефакти от по-ранни епохи. Разчистена беше дълбока, вероятно иманярска яма, която е достигнала до северната периферия на *„устрината“* и е разрушила част от северния ѝ ограден каменен пояс.

№73. РАЗКОПКИ В СЕВЕРНИЯ ПОРТИК НА ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА, ГР. САНДАНСКИ

Стефан Александров, Владимир Петков, Таня Христова, Георги Иванов

През 2007 г., с цел изясняване на стратиграфията в двора на епископската базилика, в северния портик беше проучена площ с размери 4,30 х 2,25 м

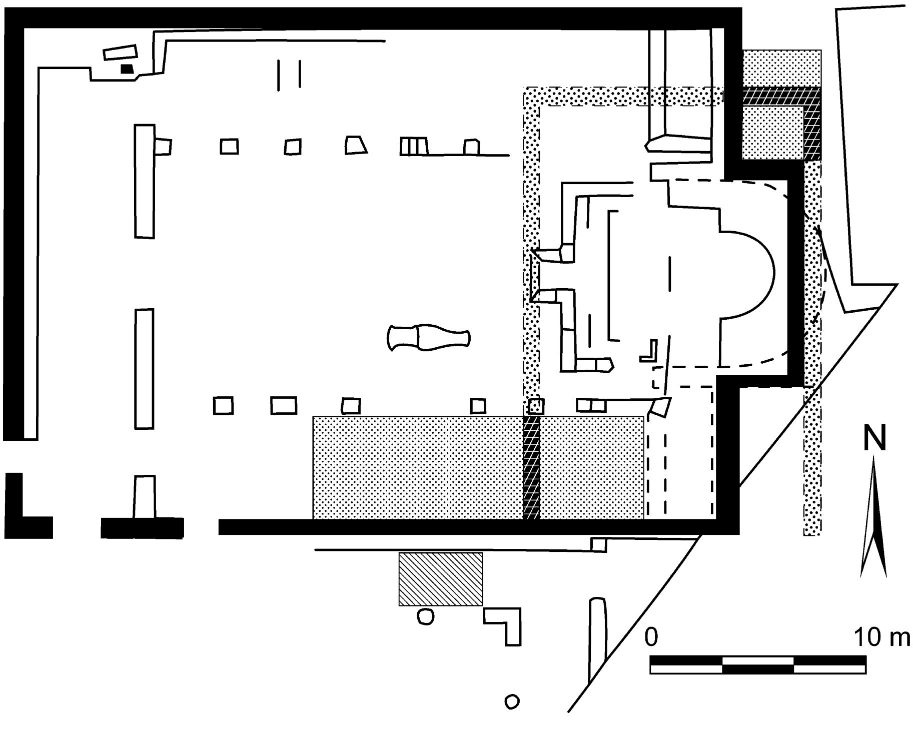

Обр. 1. Проучени площи под Епископска базилика (1997 – 2007)

Тухлите от горното (ходово) ниво на портика бяха номерирани, демонтирани и предадени за консервация и реставрация. Под нивото на тухлите, в западната част на сондажа, бяха проучени два отводнителни канала, съответно номерирани с № 1 и 2 отгоре надолу. За изграждане на първия канал е изкопана траншея с трапецовидна форма. Основата на траншеята е запълнена със строителна керамика и пръст, и е нивелирана с хоросан, върху който са подредени по дължина тухли, които оформят долното ниво на канала. Същият е оформен странично с по два реда тухли. Вътрешността на канала е обмазана, след което той е затворен, в западната част на сондажа – директно с тухли от ходовото ниво, а в източната, поради наклона – със специално положени тухли. Вторият канал е изработен в същата техника, като за разлика от първия има по-малки размери

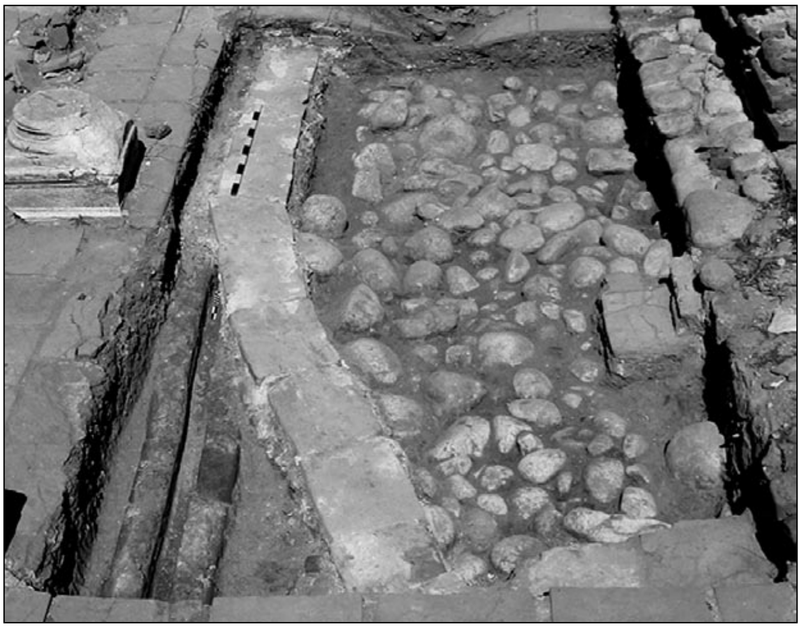

Обр. 2. Епископска базилика – северен портик. Отводнителни канали и укрепително съоръжение от раннохристиянския период

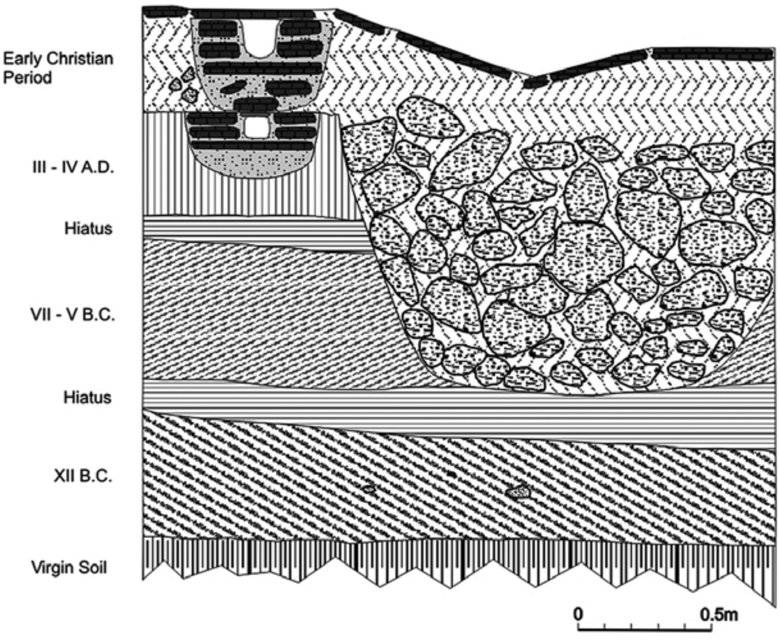

Обр. 3. Епископска базилика – северен портик. Западен профил

на траншеята и на самия канал. Покритие не беше открито, вероятно използвано при направата на първия канал. Вторият канал следва посока запад – изток с наклон на изток, докато първият повтаря тази посока само в западната половина, след което е извит в североизточна посока. На север от двата канала беше проучена яма с правоъгълна форма със заоблени ъгли и трапецовидно сечение. Ямата е запълнена със средни и големи речни камъни и пръст, в която са примесени и керамични фрагменти, работени на колело (Обр. 2).

Канал №1 е вкопан в пласт от сиво-кафява пръст, примесена с голямо количество строителна и битова керамика, работена на колело. В източната част на сондажа, незасегната от ямата, в посочения пласт личат три ходови нива, маркирани от тухли. В пространството под канал 2 и на юг от ямата бяха проучени два културни пласта. Първият (№2) е образуван от сива пръст, примесена с голямо количество строителна и битова керамика, работена на колело. Под него следва пласт (№3), образуван от пръст с жълт цвят, с много малко количество археологически материали – керамични фрагменти, работени на колело. Следва пласт (№4) от сива-кафява пръст с керамика, работена на колело. В основата на този пласт бяха разчистени няколко необработени камъка. В източната част на сондажа, незасегнат от ямата, беше регистриран пласт с жълта пръст без материали, който разделя пласт №4 на две относително равни части (Обр. 3, 4).

На цялата проучена площ следва пласт (№5), образуван от пръст с жълт цвят и дребни и средни камъни, както и много малко количество керамични фрагменти, работени на колело. Под този пласт, на цялата площ на сондажа, следва пласт (№6), образуван от тъмно-сива пръст с камъни и керамични фрагменти, работени на ръка. В източната част на сондажа, в този пласт, бяха проучени две археологически структури – съответно яма №1 и гроб №9. Ямата е с овална

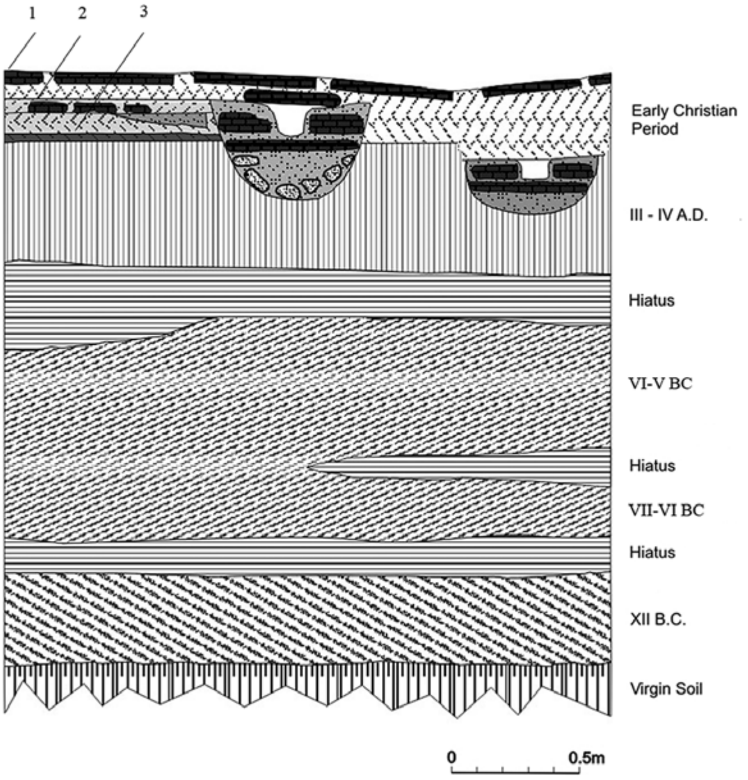

Обр. 4. Епископска базилика – северен портик. Източен профил

форма, ориентирана север-юг, с размери 0,90 х 0,65 м и дълбочина 0,40 м. Тя е вкопана в пласт №6 и материка (Обр. 5/11). На дъното на ямата, в северната и половина беше открита купа с две дръжки, поставена с дъното нагоре (Обр. 5/10). Фрагмент от нея беше разположен западно от съда. До и под този фрагмент беше открит бронзов лабрис, а на 13 см югоизточно от него – втори такъв (Обр. 5/8, 9). Около втория лабрис, в запълнителя на ямата, бяха открихa три бронзови и шест костени мониста (Обр. 5/1 – 6). В южната част на ямата бяха открити керамични фрагменти. Запълнителят на ямата се състои от тъмнокафявосива пръст, примесена с въглени, пепел, дребни керамични фрагменти, работени на ръка и дребни бучки горяла мазилка. В горната част на ямата се разчистиха три овъглени греди с широчина до 13 см, които са разположени по дължината на ямата, като най-вероятно те очертават нейната повърхност. Над ямата са натрупани камъни с големи и средни размери, които образуват правоъгълник с размери 50 х 80 см. Между тези камъни се откриха отделни керамични фрагменти от съдове, изработени на ръка и едно бронзово мънисто (Обр. 5/7). На дълбочина 1,90 м, на 0,25 м южно от ямата, беше проучен гроб (№9 според номерацията на некропола). Погребението е извършено с трупополагане. Костите са напълно изтляли и се очертават в пръстта като отпечатък. Погребано е новородено, като е положено по гръб, а ръцете са покрай тялото (Обр. 5/11). Скелетът е с глава на югозапад и крака на североизток. До черепа е положен лошо изпечен съд. На 30 см югозападно от черепа е положен камък със средни размери, а до него – глинена кана (Обр. 5/12). Под пласт №6, на цялата площ на сондажа, беше достигнато материково ниво.

Датировка на пластовете. Пласт №6 и проучените в него яма и гроб се отнасят към късната бронзова епоха. Гробът е с пореден №9 в некропола и с всички свои характеристики се свързва с проучените вече 8 гроба от тази епоха в южния кораб на базиликата (Alexandrov et al, 2007). Интерес представлява ямата, която няма аналог в проучената досега площ. Известни паралели можем да открием в каменни струпвания №1 и №2 в южния кораб, от където е известен и един бронзов лабрис, идентичен на откритите два в яма №1. Откритите в ямата украшения също намират паралели в инвентара от гробовете в южния кораб. Двата цели съда от гроб №9 и яма №1, както и керамичните фрагменти от пласта имат всички характеристики на керамиката от края на късната бронзова епоха, известни от предишните разкопки. (Alexandrov et al, 2007). Посоченото до тук показва, че некрополът от КБЕ се развива и в южна посока с характеристиките, известни ни от южния кораб на базиликата. Датировката на пласт №6 и проучените в него структури е идентична с тази на структурите от КБЕ в южния кораб – XII в. пр. Хр. (Alexandrov et al, 2007)

Пласт №4. В пласта не бяха открити археологически структури, което затруднява датировката му. Все пак, посоченото ниво в източния профил, разделя пласта на две. Долното ниво би могло да се датира от част от съд, открит в основата му, разрушен при изграждането на подпорната яма. Съдът (Обр. 5/13) е работен на бавно колело и има всички характеристики на керами-

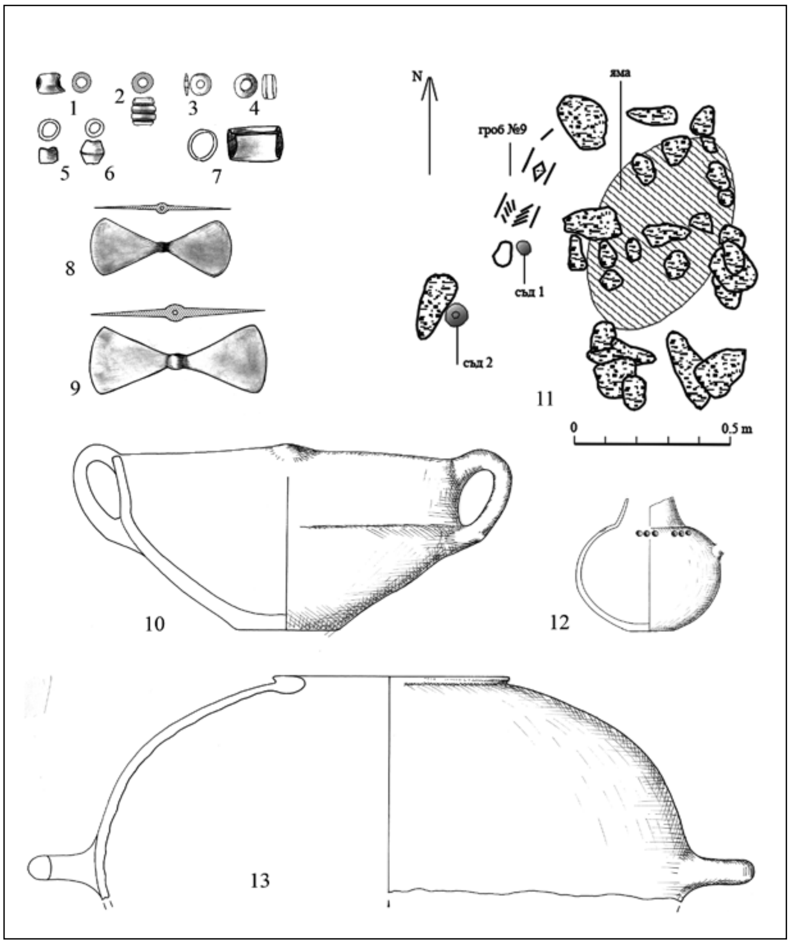

Обр. 5. Епископска базилика – северен портик. 11 – Яма №1 и гроб №9 от КБЕ. 1 – 10 – Материали от ямата (1 – 4 – кост; 5 – 9 – бронз; 10 – глина). 12 – Съд от гроб №9. 13 – Съд от ниво №4. 1 – 7 М 1:1; 8 – 9 М 1:2; 10, 12 – 13 М 1:4

ката от VII – VI в. пр. Хр. Сред малкото на брой керамични материали от горното ниво на този пласт се открояват и няколко фрагмента, украсени с червена ангоба или с хоризонтални линии, рисувани с червена боя, които могат да се отнесат към периода VI – V в. пр. Хр. Всички материали от този пласт намират паралели сред материалите от близко намиращите се обекти Микрево и Копривлен (Божкова, Делев 2002, Божкова, Делев 2004).

Пласт №2. В проучения сектор пластът е почти напълно унищожен от двата канала и подпорната яма, поради което откритите тук материали са ограничени на брой. Сред няколкото възстановими керамични форми бихме могли да посочим плитките чинни (рибници), които по състава на глината, оформянето на повърхността и някои типологически особености, могат да се датират най-общо в III – IV век. Този пласт би трябвало да се свърже с откритите в южния кораб на базиликата и непосредствено северно от нейната апсида зидове, датирани в римската епоха. Предполагаме, че на това място е съществувал предхристиянски храм, чиято датировка, най-вероятно, съвпада с датировката на римския град под основите на днешния Сандански (Петков 2002).

Пласт №1. Пластът се свързва с раннохристиянския период от развитието на проучвания обект (Dimitrova-Milceva, Petkov 2006). Канал №2 стратиграфски се свързва с ниво №2, което предполага, че третото (най-долно) ниво от пласта не се свързва с отводнителните канали и съответно, позволява предположението, че през първия период от развитието на базиликата не са съществували баптистерият и откритите през 2007 г чешми в двора. Наблюденията по време на разкопките показват, че канал №1 се свързва и с двете споменати съоръжения. С този период, през който се извършват мащабни реконструкции на базиликата, се свързва и изграждането на подпорното съоръжение, открито в сондажа. Възможно е едно от двете съоръжения (баптистерий, чешма) да не е съществувало по време на функционирането на канал №2.

Литература:

Божкова, Делев 2002: А. Божкова, П. Делев (ред). Копривлен, Том 1. София, Пътища, 83 – 215;

Божкова, Делев 2004: А. Божкова, П. Делев. Сондажно археологическо проучване на обект с обредни ями от ранната желязна епоха при с. Микрево, о-на Струмяни. – АОР през 2003 г. София, 54 – 55;

Петков 2000: В. Петков. Античност. – В: 3200 години поселищна история на гр. Сандански. Сандански, 4 – 12;

Alexandrov, Petkov, Ivanov 2007: St. Alexandrov, V. Petkov, G. Ivanov. The Late Bronze Age Necropolis in the Town of Sandanski. – In: H. Todorova et al. (eds) The Struma/Strymon Valley in Prehistory. (In the Steps of James Harvey Gaul, 2). Sofia, 375 – 389;

Dimitrova-Milceva, Petkov 2006: Al. Dimitrova-Milceva, Vl. Petkov. Basilika №4 (Bishofsbasilka) in der stadt Sandanski (Sv.Vrac). – Folia Archaeologica Balkanika, Skopie, 403 – 425.

№74. ГЕОФИЗИЧНО ПРОУЧВАНЕ НА ДВЕ НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ВЕТРИЩЕ, ШУМЕНСКО

Никола Тонков

В периода 10 – 19.09.2007 г. с финансиране от РИМ – Шумен беше извършено геофизично проучване на две могили край с. Ветрище, Шуменско.

1. Описание на могилите.

Могилите се намират в м. Коджа тепе, северно от с. Ветрище. Могилните насипи са натрупани на западния ръб на платото, издигащо се източно от р. Боклуджадере, ляв приток на Голяма Камчия.

Могила 1. Могилата се намира на около 200 м от последните къщи на с. Ветрище. Има неправилна конусовидна форма. Височината ѝ е между 3,20 (от изток) и 4,40 м (от запад). Източната ѝ периферия е отнета от съществуващ коларски път. Дължината на сравнително полегатите ѝ склонове е около 20 м, а диаметърът ѝ е 35-40 м. Площта на могилата е около 1200 м^2.

Могила 2. Намира се на около 1 км северно от могила 1. Има форма и размери почти идентични с тези на могила 1: диаметър 35 – 40 м и височина между 3,20 (от изток) и 5 м (от запад). Част от югоизточната ѝ периферия е силно нарушена от съвременен изкоп и не подлежеше на проучване.

2. Методика на геофизичното проучване.

Геофизичното проучване на двете могили беше извършено чрез прилагане на метода на привидното електрическо съпротивление, модификация симетрично профилиране с електродни схеми Wenner-Schlumberger. Мрежата на измерване беше радиална мрежа, съобразена с характерната осева симетрия на могилите. Методиката е доказала своята ефективност при проучването на вече над 150 могили във всички краища на България, при което са открити някои от емблематичните за археологическата наука тракийски гробници и богати гробове – тези от Гинина могила и могила №13 от некропола при с. Свещари, от Малката могила и могилите Биньова, Оструша, Голяма Арсеналка и Светица от некропола при Шипка-Шейново и др.

Измерванията на всяка от могилите бяха извършени по предварително положени 40 радиални профили през 10^g (профил 0^g = север, профил 200^g = юг). Това осигурява разстояние между измервателните точки по периферията, не надвишаващо 2,50 – 3 м. За да се добие по-ясна представа за поведението на електрическото съпротивление, преминавайки от околния терен към насипа, измервания бяха извършени и до 6-7 м извън видимите очертания на могилите.

При провеждане на измерванията бяха използвани три дължини на захранващата линия на симетричната схема Wenner-Schlumberger AB=3, AB=7 и AB=11 м, което позволява получаването на данни за различни дълбочини от могилния насип. Разстоянието между приемните електроди MN и стъпката на измерване беше постоянна – 1 м.

3. Резултати.

Могила 1.

Като цяло, стойностите на измереното привидно съпротивление са ниски и слабо смути. За повърхностната част на насипа те са между 40 и 70 ohm. m, като в дълбочина този диапазон се стеснява до 25 – 35 ohm. m (Обр. 1 а). Това говори за един хомогенен могилен насип, изграден от пръст, с високо съдържание на глина и почти пълно отсъствие на скални материали. На този фон се отделят няколко локални аномалии. Интензитетът и размерите им, обаче, са малки и трудно може да се свържат със структури, представляващи археологически интерес, а по-скоро са предизвикани от слабо изразени нееднородности в могилния насип. Поради тази причина те няма да бъдат разглеждани по-подробно.

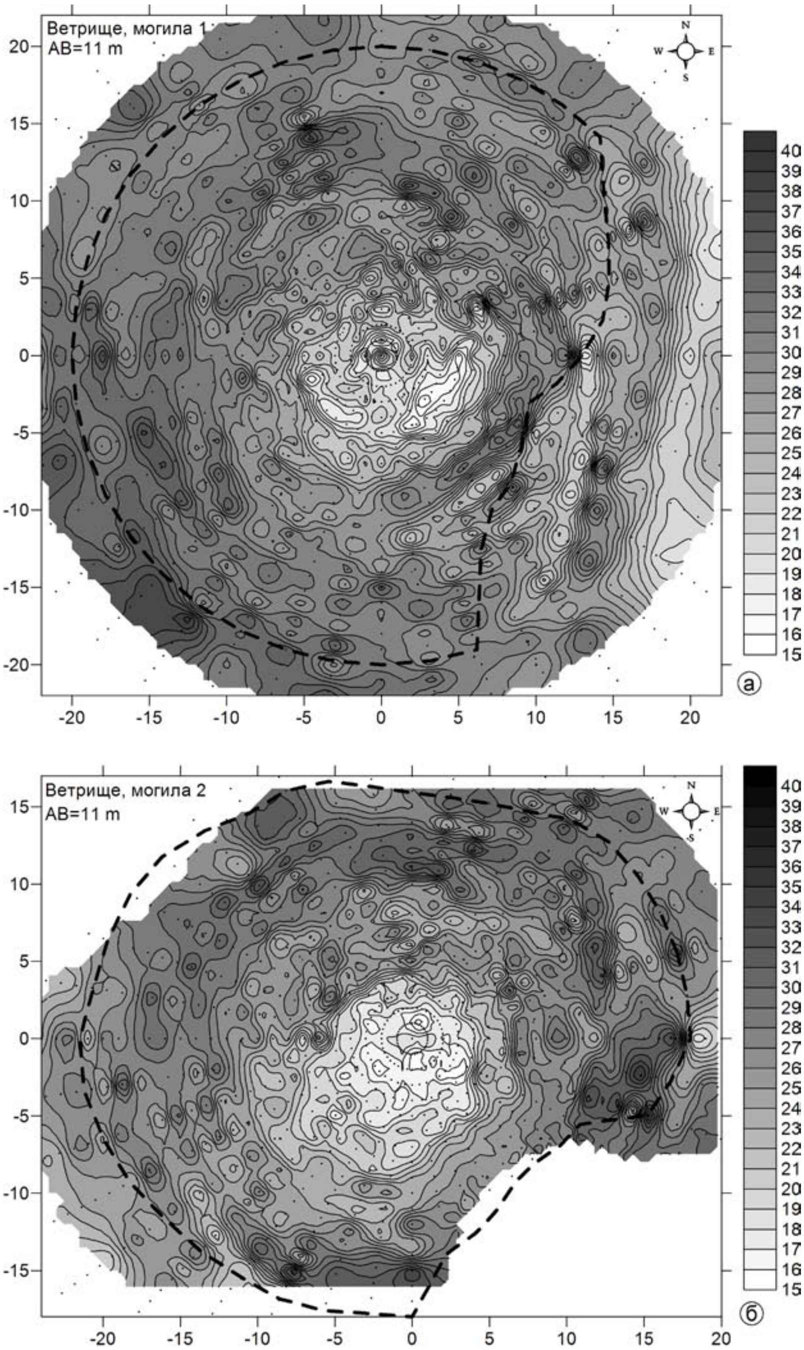
Ветрище, могила 1
AB=11 m
N
W
E
S
20
15
10
5
0
-5
-10
-15
-20
-20
-15
-10
-5
0
5
10
15
20
40
39
38
37
36
35
34
33
32
31
30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
а
Ветрище, могила 2
AB=11 m
N
W
E
S
15
10
5
0
-5
-10
-15
-20
-15
-10
-5
0
5
10
15
20
40
39
38
37
36
35
34
33
32
31
30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
б

Обр. 1. а. Могила 1. Карта на привидното електрическо съпротивление [ohm. m], AB=11 м; б. Могила 2. Карта на привидното електрическо съпротивление [ohm. m], AB=11 м

Интерес представляват данните за най-голямата дълбочина, измерени със схема AB = 11 м (Обр. 1 а). На представената карта се отделя една обширна зона, в централната част на могилата, характеризираща се с много ниски стойности на привидното съпротивление (15 – 20 ohm. m). В план тази зона има приблизително формата на кръг с диаметър 10 – 12 м. За да се установи причинителя на тази аномалия, както и за да се проследи по-детайлно структурата на могилния насип, в дълбочина като цяло, през центъра на могилата, бяха измерени три профила по метода на вертикалното електрическо сондиране (ВЕС). Те са с дължини, съответно, ВЕС 200-0 и ВЕС 180-380 – 58 м, и ВЕС 250-50 – 45 м. Използвани бяха 10 дължини на измервателната схема Wenner-Schlumberger (AB – от 3 до 21 м). Данните са обработени с инверсионна програма, която дава като резултат реален модел на електрическото съпротивление на могилния насип в дълбочина. Получените разрези по трите линии на ВЕС са почти идентични (Обр. 2 а). Много добре се отделя един повърхностен слой с дебелина около 1 м и сравнително високо съпротивление (75-120 ohm. m). Той може да е образуван, както при самото натрупване на могилата от материали с по-ниско съдържание на глинеста компонента, така и да е получен в резултат на изветрителни процеси, предизвикали загубата на проводими карбонатни съединения в повърхностния слой. В дълбочи-

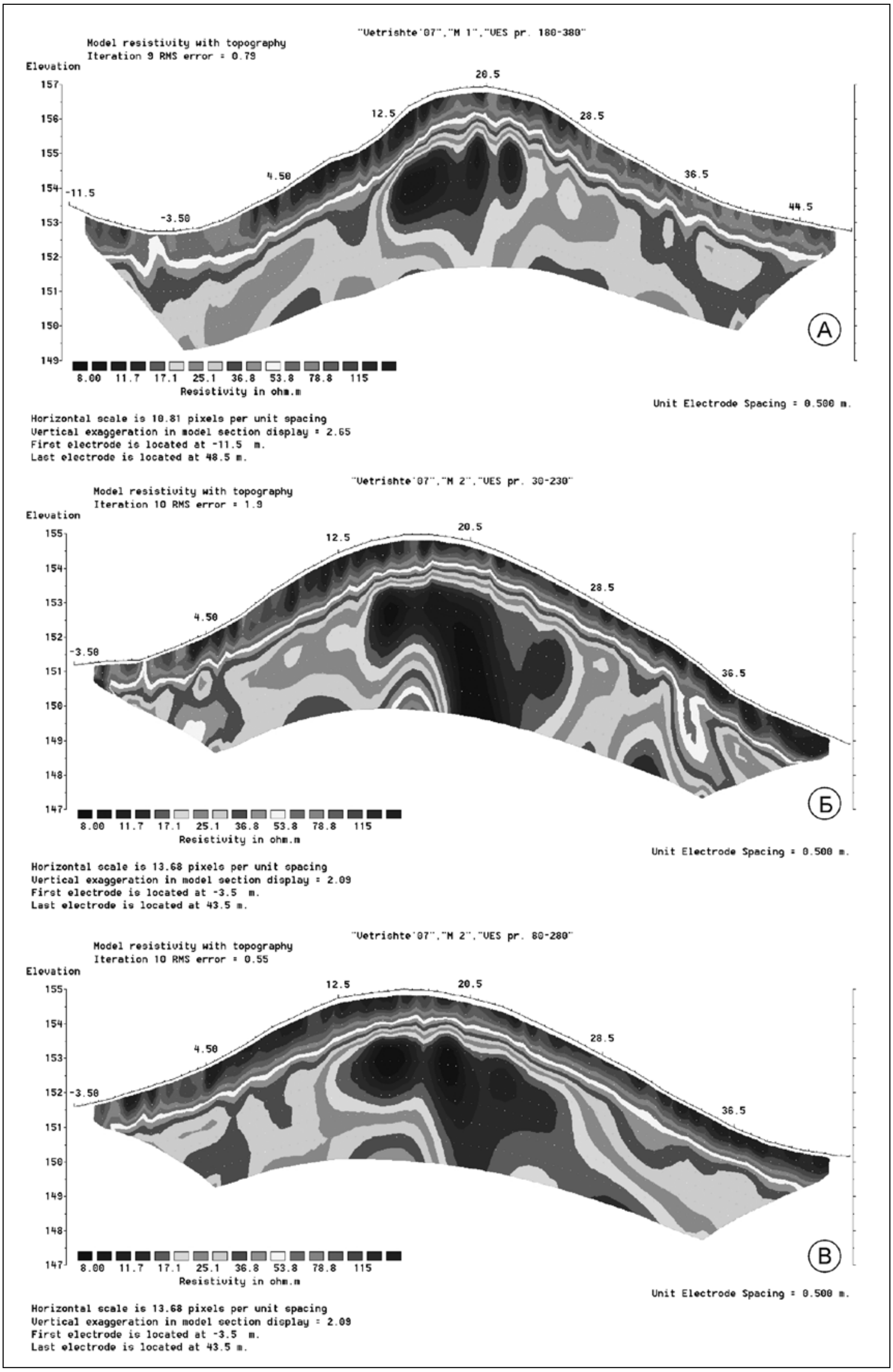

Обр. 2. а. Инверсионен модел на електрическото съпротивление, могила 1, ВЕС 180-380; б. Инверсионен модел на електрическото съпротивление, могила 2, ВЕС 30-230; в. Инверсионен модел на електрическото съпротивление, могила 2, ВЕС 80-280

на, могилният насип е хомогенен със съпротивления от порядъка на 25-35 ohm. m. На този фон, в центъра на могилата, много добре се отделя една ясно изразена област на ниски съпротивления (8 – 15 ohm. m). Това най-вероятно е първоначалната могила, с диаметър около 12 м и височина 2-2,50 м, натрупана от пръст с много високо съдържание на глина, която в последствие е била допълнително засипана. На инверсионния модел от ВЕС 180-380 (приложение 2 а) се наблюдава едно „изкривяване“ на нискоомната зона в дълбочина. За съжаление, то е много слабо изразено и трудно може да бъдем категорични, дали е свързано с някакво вкопаване в основата на могилата и съответно, с наличие на вкопано гробно съоръжение.

Могила 2.

Резултатите от проучването на могила 2 са почти идентични с тези на могила 1. Стойностите на измереното привидно съпротивление са ниски и слабо смути. За повърхностната част на насипа те са между 40 и 70 ohm. m, като в дълбочина този диапазон се стеснява в рамките на 25 – 35 ohm. m (Обр. 1 б). Могилният насип е хомогенен, изграден от пръст, с високо съдържание на глина и почти пълно отсъствие на скални материали. По югозападната периферия на могилата се очертава един пояс с ширина около два метра, с повишени стойности на съпротивлението. Стойностите, обаче, не са толкова високи, че да говорят за наличие на каменна крепида. Както може да се види от инверсионните модели на ВЕС 30-230 и ВЕС 40-240 (Обр. 2 б, в), тук може да става дума за някакво вкопаване, запълнено с по-високоомни материали.

И при могила 2, приблизително в центъра ѝ, добре се отделя област на ниски съпротивления, регистрираща се с най-дълбоката схема АВ = 11 м (Обр. 1 б). За да се установи причинителя на тази аномалия, както и за да се проследи по-детайлно структурата на могилния насип в дълбочина, като цяло, бяха измери четири профила през центъра на могилата, по метода на вертикалното електрическо сондиране (ВЕС) – ВЕС 30-230, ВЕС 40-240, ВЕС 80-280 и ВЕС 100-300 с дължини по 45 м. Използвани бяха 10 дължини на измервателната схема Wenner-Schlumberger (АВ – от 3 до 21 м). Част от резултатите от инверсионното моделиране са представени на Образи 2 б, в. И при тях, както при тези от могила 1, добре се отделя повърхностния високоомен слой, под който заляга по-нискоомния могилен насип. Добре се отделя и централната могилка с много ниски съпротивления – 8 – 15 ohm. m. При могила 2, обаче, „изкривяването“ на нискоомната област, в основата на могилата, е много по-добре изразено. Много вероятно е тази аномалия да е предизвикана от негативна структура, която да е свързана, съответно, с наличие на вкопано гробно съоръжение. Бъдещите археологически разкопки ще потвърдят или отхвърлят направената прогноза. Резултатите от тях представляват особен интерес, тъй като за пръв път по геофизични данни се регистрира нискоомно съоръжение на толкова голяма дълбочина в надгробна могила.

Литература:

Tonkov 1996: N. Tonkov. Geophysical Survey of Tumuli in the Valley of the Kings, Central Bulgaria. Prognosis and Archaeological Evidence. – Archaeological Prospection, 3, 1996, 209 – 217, John Wiley & Sons;

Tonkov 1996: N. Tonkov. Some Observations on the Magnetic Prospecting of Tumuli near the Village of Sveshtary, Northeastern Bulgaria. – Pact 45–V.12, 1996, 459 – 469, Louvain-La-Neuve;

Тонков 2001: Н. Тонков. Геофизично проучване на тракийски надгробни могили в Казанлъшко – ГАИМ, 1, 2001, 253 – 268;

Тонков 2007: Н. Тонков. Геофизично проучване на могилата Светица край град Шипка. – Годишник на националния археологически музей, 11, София, 2007, 252 – 260.

№75. ПРОУЧВАНЕ С ГЕОРАДАР НА МОГИЛАТА „ГОЛЯМАТА КОСМАТКА“ ДО С. ШИПКА

Георги Китов[1], М. Първин[2], Явор Шопов[3]

[1] Национален Археологически институт с Музей – БАН
[2] Регионален Исторически музей „Искра“, Казанлък
[3] Лабораторията по Археогеофизика при Физически факултет на Софийския Университет

Първите измервания на археологически обект с георадар у нас бяха извършени на 24 и 25 ноември 2007 г. в гробницата в могила „Голямата Косматка“ до с. Шипка, Казанлъшко от д-р Я. Шопов, археолозите В. Мутафов и А. Койчев, М. Първин. С георадар бяха измерени 60 скана на

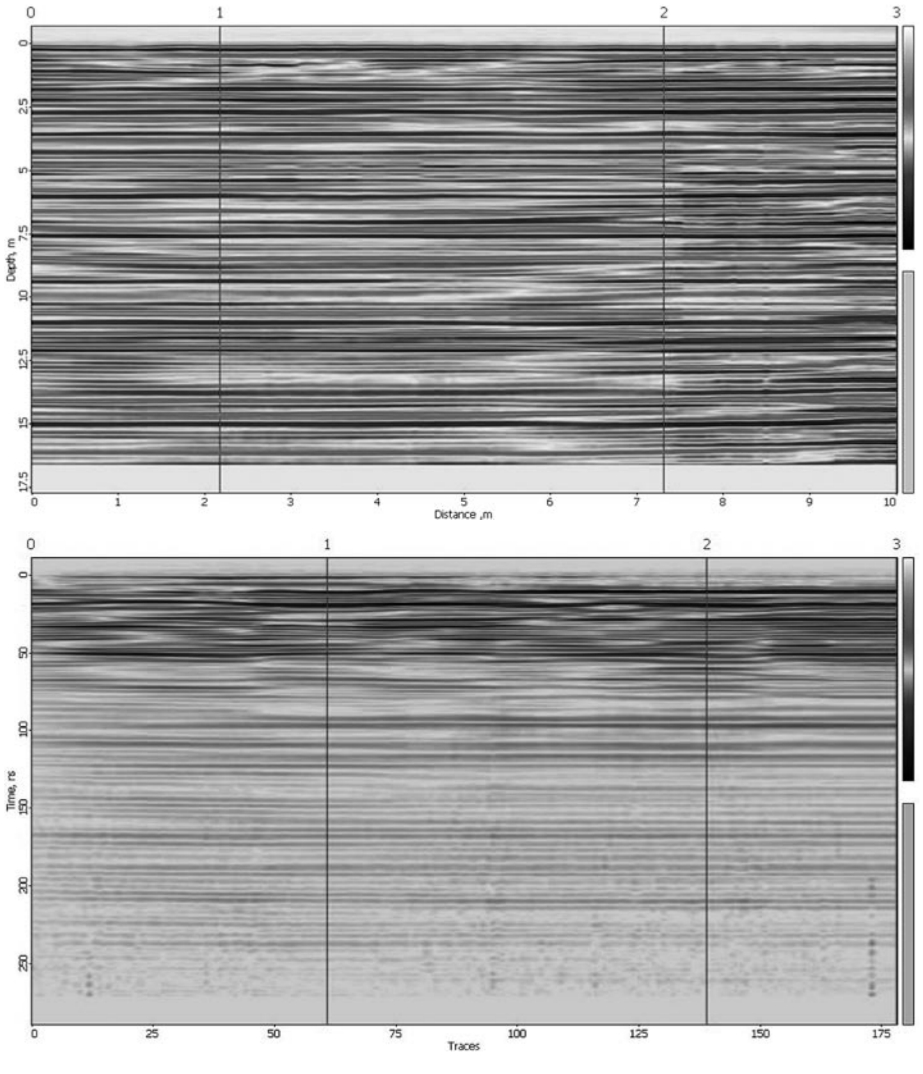

(Обр. 1. А) Радарграма (скан) на стената на предверието от 0 – 50 см над пода. Тя показва, че радарното лъчение се разпространява в гранит поне до 16 метра западно от него.
(Обр. 1. Б) (долу) Радарграма на стената на предверието от 2 – 2,50 м над пода. Тя показва, че радарното лъчение се разпространява през каменната стена (горе) в хомогенната почва (долу) извън нея (могилния насип).

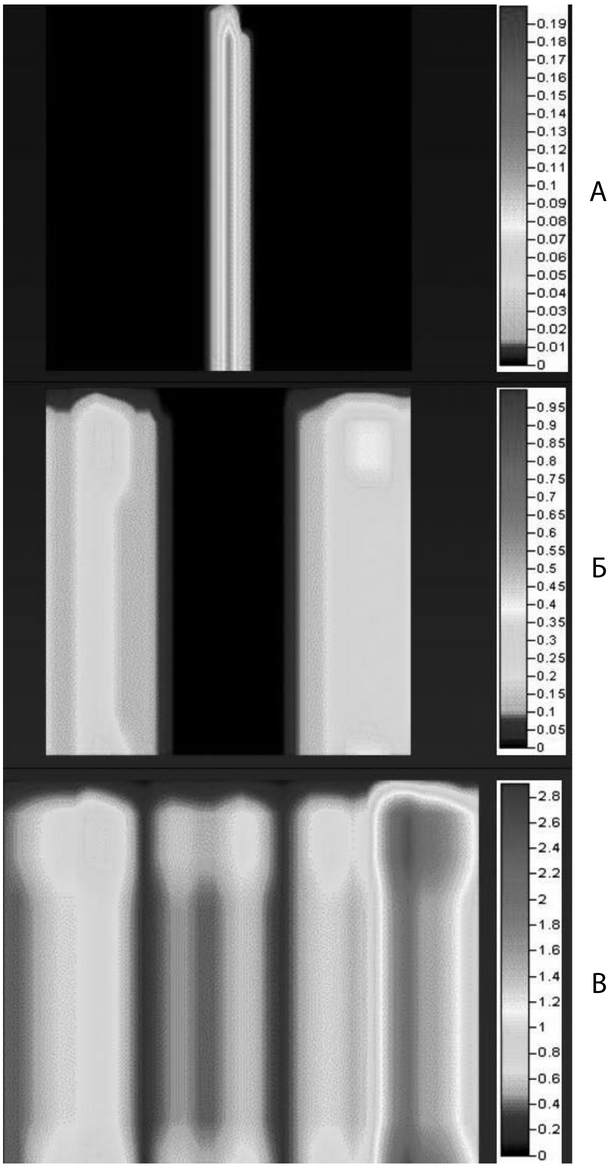

(Обр. 2. А) Вертикален срез на 0,75 – 1,5 метра от стената на кръглата камера на гробницата в м. „Голямата Косматка“. По средата на скана е пресечена външната стена на неизвестна кръгла постройка.

(Обр. 2. Б) Вертикален срез на 1,5 – 2,25 метра от стената на кръглата камера на гробницата в м. „Голямата Косматка“. В началото и в края на скана са пресечени външните стени на неизвестна кръгла постройка.

(Обр. 2. В) Вертикален срез на 4,50 – 5,25 метра от стената на кръглата камера на гробницата в м. „Голямата Косматка“. В началото и в края на скана са пресечени външните стени на неизвестна кръгла постройка. Трите вертикални линии между тях може да са колони.

(Вертикални срезове на интензитета на радарното лъчение, отразено от обекти около гробницата в м. „Голямата Косматка“, измерен през стената на кръглата камера на гробницата. Нулевият интензитет е даден с черен цвят, слабият с тъмно син, средният с небесно- син, силният с зелен, много силният с жълт, а най-силният е представен с червен цвят)

стените и пода на гробницата в м. „Голямата Косматка“. Всеки скан се състои от по 90 до 690 (средно по 390) измервания на различните трасета на проникване на радарното лъчение в дълбочина.

Получени резултати:

1. Сканoвете на стените на гробницата показват, че само в долният им край радарното лъчение се разпространява в еднороден материал поне до 16 метра във всички посоки (Обр. 1). Може да се предположи, че гробницата е вкопана на около 50 сантиметра дълбочина в гранитна площадка с диаметър поне 32 метра, макар чеустановяването на точните и размери не е възможно.

2. В кръглата камера бяха направени 5 успоредни скана на височина от 0 до 250, сумирани в една тримерна база данни. Тъй като сканираната камера е кръгла и получените срезове са кръгли сегменти (Обр. 2). Получените двумерни карти дават основание да се предположи, че от западната стена на кръглата камера се намира втора, два пъти по- голяма, неразкопана кръгла камера, вероятно с вътрешни колони.

За да се потвърдят и допълнят данните от георадара бе извършено и вертикално електрическо сондиране на дълбочина от 1 до 14 метра над мястото на засеченият неизвестен обект. Установено беше, че обектът започва на дълбочина от 6,50 метра под повърхноста на могилата и достига до около 12 метра под нея, до предполагаемото ниво на местния терен.

При разкопките на гробницата през 2004 г. бяха намерени елементи от сграда от бял варовик. Гробницата на Севт III е изцяло от гранит и вероятно те са взети от друга съседна сграда и преизползвани за зазидване на гробницата. Тези елементи вероятно са били от засечената с георадара сграда.

Изказваме благодарности на фирма Хидролок за безвъзмезното предоставяне на тяхна апаратура. Разноските за провеждане на теренните измервания бяха поети от Я. Шопов, В. Мутафов и А. Койчев.

Литература:

Шопов 2007: Я. Шопов. Лаборатория по Археогеофизика – Използвани методи. – www.phys.uni-sofia.bg/bul/departments/ucsrt/agpl/index.html

№76. ОСТЕОЛОГИЧНИ АНАЛИЗИ НА МАТЕРИАЛИ ОТ БРОНЗОВАТА И ЖЕЛЯЗНАТА ЕПОХА

Лазар Нинов

Остеологичните находки от сондажни проучвания на селище край с. Коньово са от сондаж 3 и сондаж 3 А. Животинските останки от сондаж 3 А – ранен халколит (култура Марица) са 47. От говедо има 8 кости от един индивид, от овце – двадесет кости от два индивида, от свине – 17 кости от два индивида и два фрагмента от елен. Материалите от сондаж 3 са от раннобронзовата епоха – фаза Св. Кирилово. Идентифицирани са общо 238 останки, от които 230 са от бозайници, една от птица и седем от костенурка. Особен интерес представляват останките от бозайници. Редица добре запазени фрагменти позволяват да се направят детайлни измервания, които да се използват за сравнение и за определяне на физическите характеристики на животните. Техните размери са в рамките на вариационните редове на съответните животински видове от същата епоха в други обекти – Юнаците, Езеро и т. н. Идентифицирани са 52 кости от две телета и възрастно говедо, 134 фрагмента от овце и кози принадлежат на девет индивида от различни възрасти, 31 кости от пет свине са в следните възрастови групи: inf. – една, juv. – две, subad. – една, и ad. – една. В материала има също пет кости от две възрастни кучета. От дивите животни идентифицирахме две кости от елен и шест фрагмента от три млади зайчета. Болшинството от остеологичните находки са кухненски останки от храната на хората. Менюто е разнообразявано с дивеч. По количество на костите и индивидите на първо място са дребните преживни – овце и кози.

При проучванията на тракийска надгробна могила номер 1 при с. Оризово, Чирпанско, датирана към втората половина на IV век пр. Хр., наред с другите находки е намерен цял скелет на кон с желязна юзда (Тонкова, Иванов 2007). Освен това е открит череп и метакарпус на втори кон. Първият кон лежи на лявата си страна, задните крайници са изпънати, а предните са леко свити в китковите стави. Двата задни крайника са един върху друг. Подобно е положението и с предните крайници. Изследванията показват, че жертвеното животно е жребец. Касае се за съвсем младо животно. Под тежестта на насипа черепът е фрагментиран. Това не позволява да се направи цялостна реставрация, за да се получат най-точни данни за породните особености. За лошото състояние на костите от значение е и повишената киселинност на почвата. С помощта на индекси успяхме да определим височината при холката на животното. По методиката на Виит височината на животното е 138 см. Следователно се касае за кон, който принадлежи към групата на конете със среден ръст.

В насипа на могилата беше открит череп на кон, който също е в лошо състояние. Касае се за жребец на възраст около 10 г. В периферията на квадрат 5/25 има петно с прахообразна пръст североизточно от първото конче. Там се намира дясна метакарпална кост от втория кон. Въз основа на нея изчислихме височината при холката на този кон – 138 см по методиката на Виит.

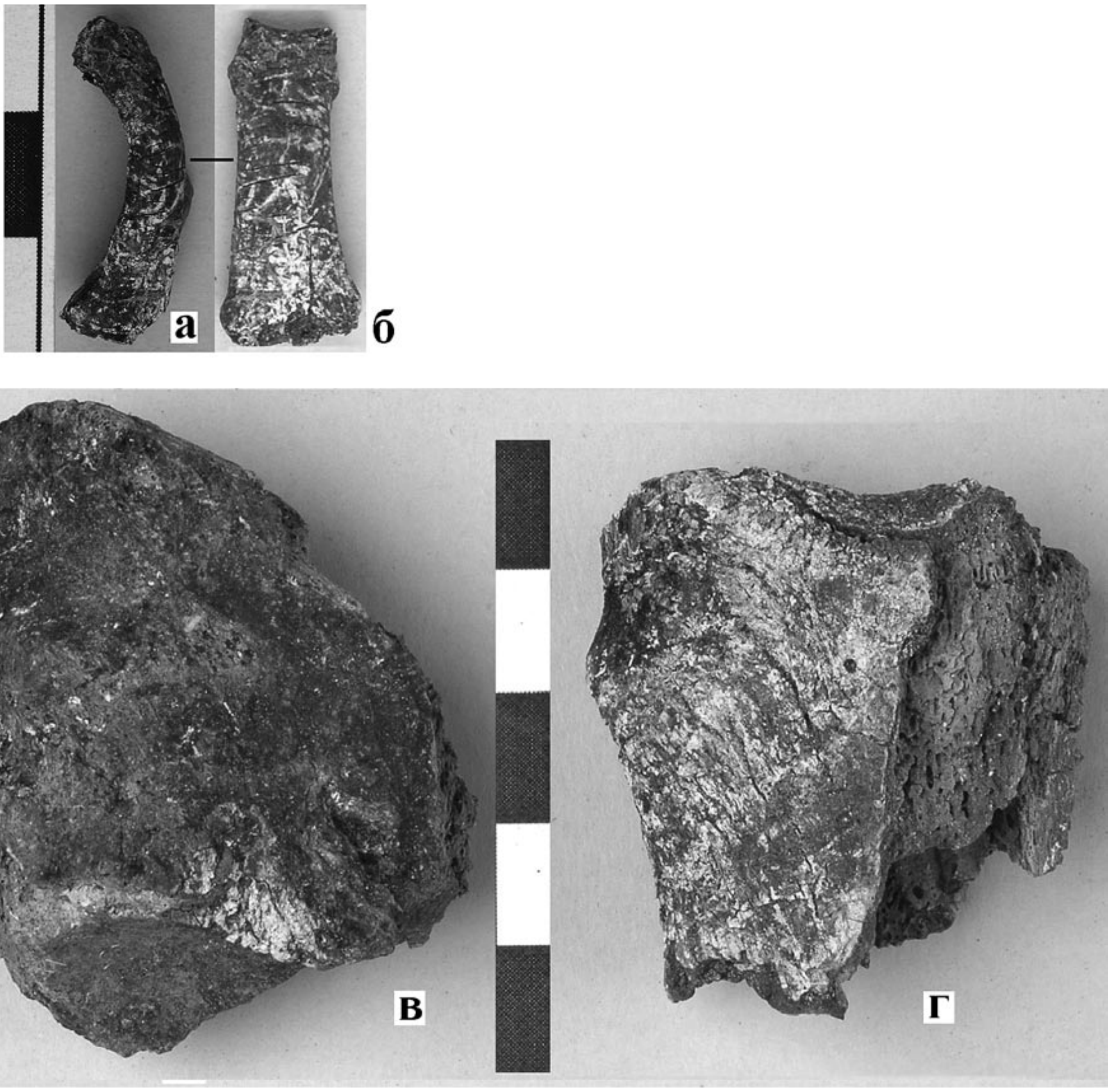

Обр. 1. Горели фаланги на човек(а, б) и кон (в, г) от Генина могила, северозападно от хълма Кракра, гр. Перник

Изследванията показват, че жертвените животни са ездитни коне. По костите и зъбите няма следи от аномалии или тежки болестни процеси. Целият кон не е достигнал разцвета на експлоатационните си възможности. Очевидно се касае за скъпа жертва, която свидетелства за високия социален статус и аристократичен произход на покойника.

През м. август 2007 г. е проучена надгробна могила (Генина могила) от II в. пр. Хр. в м. Кулата, на 800 м северозападно от хълма Кракра в гр. Перник. Остеологичният материал е намерен на клада в центъра на могилата на дълбочина 1,03 – 1,08 м и на нивото на основния терен. На кладата са силно фрагментирани и деформирни при горенето кости на кон и човек (Обр. 1). Те са кремирани на място.

Конят е положен с амуницията си – желязна юзда и халки. Наоколо има силно деформирани бронзови и медни предмети. Някои от горелите кости са оцветени в зелено от метала. По дължината на гръбначния стълб на животното има железен меч, две копия, два ножа, умбо от щит, шпори и други предмети. При изследването се установи, че всички кости са горели. Степента на изгаряне е висока. В резултат на това костите са овъглени и натрошени при вдигането до неузнаваемост. Изследвани са показатели като цвят (в повечето случаи черен), фрагментарност и наличие на запазени части от естествените форми с цел да се направи прецизна видова идентификация. Овъглените кости са събирани по сектори в девет плика.

Плик 1 – не са открити фрагменти, даващи възможност за точна идентификация.

Плик 2. В него има овъглени части от дълги тръбести кости на кон, прешлени и копито. Идентифицирах фаланга от човек. Костта е силно деформирана, но е запазена цяла (Обр. 1 а, б).

Плик 3. В югозападния сектор на яма 1, се откриват заедно кости от човек и животно – кон. Идентифицирах части от лакътна кост, прешлени и фаланга на кон (Обр. 1 в, г).

Плик 4. Част от костите са оцветени в зелено от медни предмети. Материалите са от западната периферия на ямата. Има прешлени и ребра от човек.

Плик 5. В югозападната периферия на яма 1 се различават човешки кости, в това число фрагменти от череп, дълги тръбести кости, метаподии. Някои от костите са оцветени в зелено от съприкосновението с метала. Съдейки по метаподиите и другите кости човекът е бил млад и грацилен.

Плик 6. Успях да идентифицирам фрагмент от долна челюст от кон, а също дълги тръбести кости и ребра. По някои от фрагментираните кости има следи от корозирало желязо, което е оцветило в кафяво контактните с него тъкани.

Плик 7. Югозападен сектор на яма 1 – има горели животински и човешки кости.

Плик 8. От кладата в сектор югозапад, дълбочина 1,10 м идентифицирах горяла до черно втора фаланга от кон.

Плик 9. Близо до големите камъни от северната периферия на кладата на дълбочина 1,10 м има диафизи от дълги тръбести кости на кон.

Това е един от много редките случаи на изцяло кремирани заедно човек и кон. В този смисъл находката има голяма научна стойност.

Литература:

Тонкова, Иванов 2007: М. Тонкова, Я. Иванов. Проучвания на могила №1 от тракийски некропол в м. Бостанлъка в землището на с. Оризово, община Братя Даскалови. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 220 – 222.

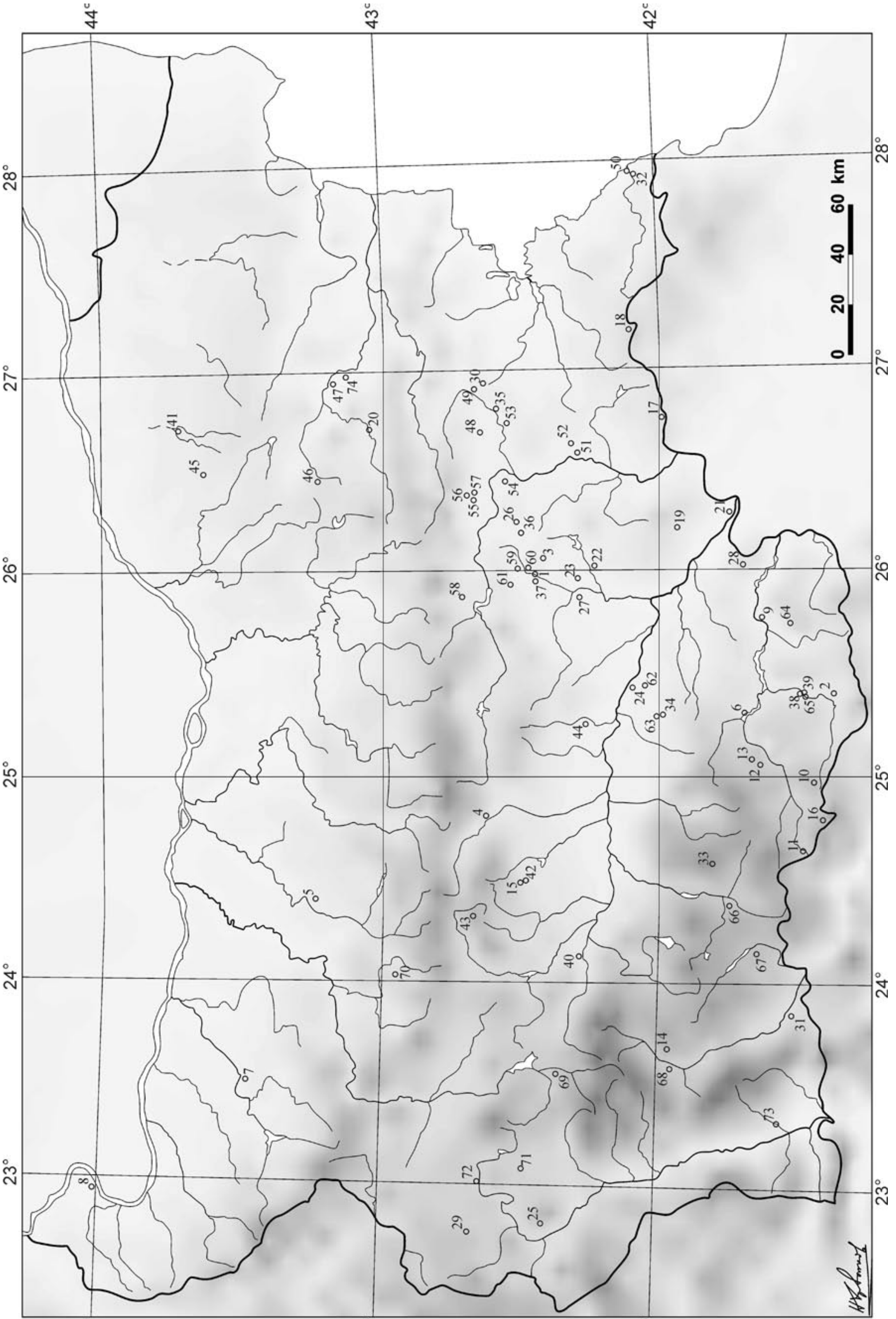
44°
43°
42°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
0 20 40 60 km

Карта 2. Раздел Тракийска археология (номерацията на обектите в картата съответства на съдържанието на раздела)

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

№1. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ГР. БАЛЧИК, УЛ. „ЧАЙКА“ И УЛ. „ГЕН. ЗАИМОВ“ (ОБЕКТ „ХРАМ НА ПОНТИЙСКАТА МАЙКА НА БОГОВЕТЕ“)

Игор Лазаренко, Елина Мирчева, Радостина Енчева, Николай Шаранков

На 23.04.2007 г., по време на изкопни работи в парцел, предназначен за ново строителство на ъгъла на ул. „Чайка“ и ул. „Ген. Заимов“ в Балчик, багер попада на антична сграда. Тя е разположена в югоизточния край на парцела и продължава под ул. „Чайка“.

В периода 08.05 – 30.08.2007 г. археологическият екип разкри централната част на храм с ориентация С – Ю.

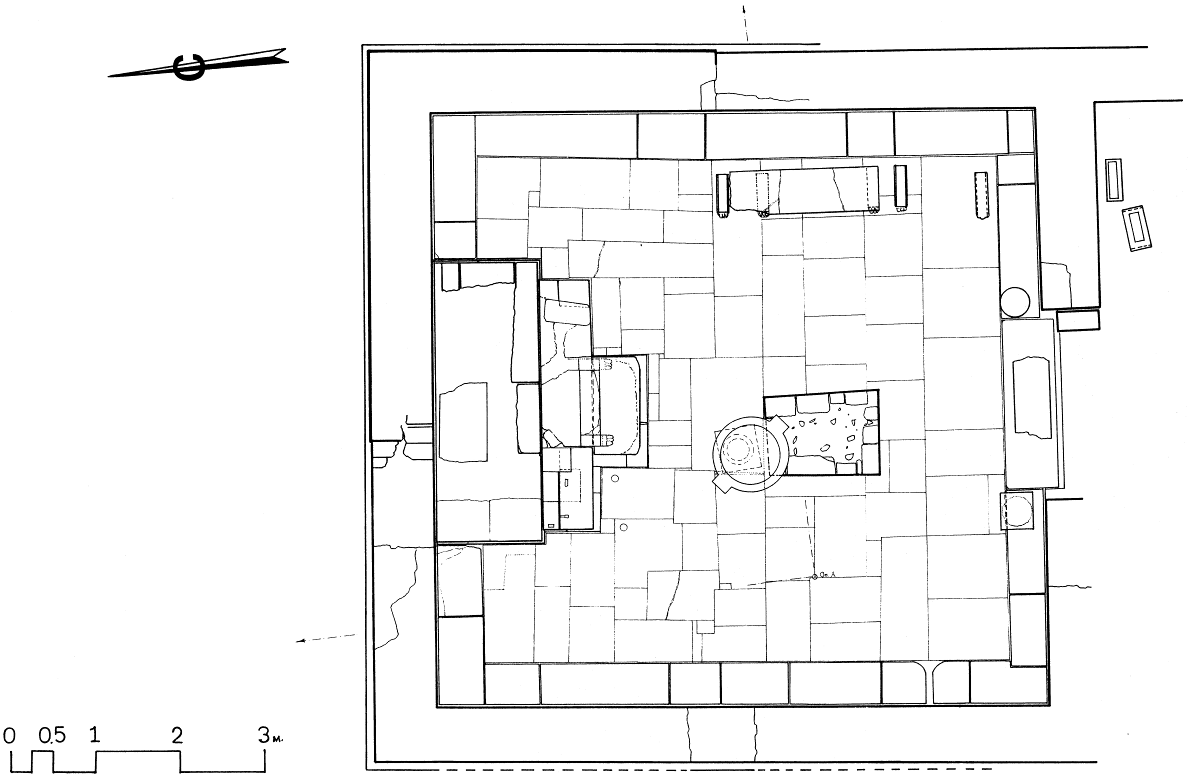

Обр. 1. Храм на Понтийската майка на боговете в Дионисополис – план

Храмът е правоъгълна постройка с размер на късите стени около 8,50 м, а на дългите около 9,50 м и вход от юг (Обр. 1). До момента е установено, че източната стена продължава в пронаоса, а на 2 м пред входа на наоса е намерена база от колона. Храмът е изграден върху вкопани в околния терен основи от необработени камъни. Върху основите е бил издигнат стереобат с правоъгълна форма и височина 1,20 м. Той е покрит с плътно наредени каменни плочи с различни размери, захванати с железни скоби, които са залети с оловни спойки. Покрай стените в наоса има тойхобат, с ширина 0,50 м. Подовото ниво на пронаоса е с 0,50 м по-високо от това на наоса.

Техниката на градеж е псевдоизодомна. Стените са двулицеви и двуредови. Външният ред е от големи плочи (0,45 – 0,50 м), които са наредени вертикално. На всеки метър каменна зидария има хоризонтално поставени блокове с дебелина около 0,25 м, които образуват издадени навън пояси по цялата фасада на сградата. Вертикалните плочи между първия и втория пояс са гладки, а тези между втория и третия пояс са рустицирани. Вътрешният ред е от хоризонтално наредени по-малки каменни блокове, които са били измазани. Стените са завършвали с йонийски антаблеман, състоящ се от архитрав, два фриза и корниз. Архитравът от три фасции и фризът с букрании и розети, свързани с гирлянди са изработени от един блок. Вторият фриз от дентили и корнизният профил също са изработени от един блок.

Всички каменни плочи и блокове, които са използвани за зидарията и архитектурните детайли, са от местен варовик.

Храмът е имал двускатен покрив, покрит с плоски керемиди от коринтски тип и покриващи керемиди от лаконски тип, в т. нар. смесена покривна система. Намерени са керемиди с различна датировка, което показва поправки през вековете.

Характеристиките на йонийския ордер и архитектурната декорация от букрании, техниката на градеж и строителната керамика, позволяват строителството на сградата да се постави в елинистическата епоха, най-вероятно в периода 280 – 260 г. пр. Хр.

Наосът на храма има форма на квадрат с вътрешни размери 7,10 x 7,10 м и вход от юг.

Пред северната стена, точно срещу входа, е била разположена едикула, от която е запазен подиум с три стъпала. Пред подиума са намерени два сегмента от канелирани полуколони, един йонийски капител, две волути от друг подобен капител и 4 фрагмента от йонийски антаблеман с фронтон. Два от тях са от лицевата южна фасада. Антаблеманът се състои от архитрав с три фасции, гладък фриз и дентили, и хоризонтален корниз, който оформя основата на фронтона. Върху третата фасция има посветителен надпис на гръцки език. Фронтонът е с триъгълен тимпан, затворен от наклонените корнизи. В тимпана е разположен релеф – бюст на бог Хелиос с лъчиста корона, между главите на четири коня (по два от двете му страни). Фронтонът е завършвал с варовиков акротерий с палмета. Другите два фрагмента са от странична фасада на едикулата и върху тях е оформен само антаблеман.

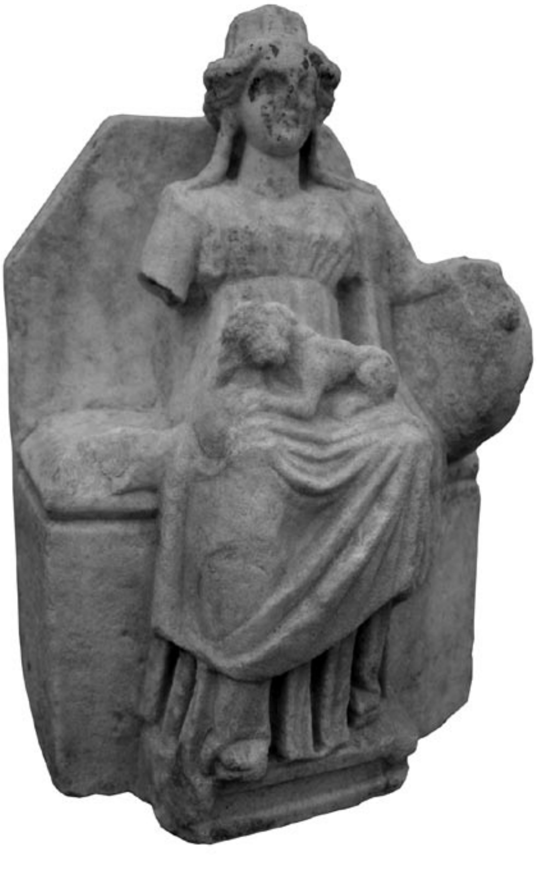

Обр. 2. Статуя на Великата майка на боговете (Кибела), Дионисополис

Архитектурната и релефна украса, както и палеографските особености на надписа върху антаблемана на едикулата показват, че тя е от елинистическата епоха и най-вероятно е била построена заедно с храма или скоро след това.

В едикулата е стояла храмовата статуя и мраморната пейка с богато украсени крака и плот с посветителен надпис (III в. пр. Хр.).

Мраморен лутерион е разположен пред подиума на едикулата, в средата на храма. Втори, по-малък подиум, вероятно жертвеник, с форма на неправилен правоъгълник е бил изграден по-късно южно от лутериона.

Покрай източната и западната стена на наоса има каменни пейки с дължина 3,20 и ширина 0,55 м.

Върху някои от откритите архитектурни детайли и предмети има посветителни надписи, които показват, че интериорът на храма е бил обновяван с дарения.

Почти всички намерени статуарни изображения представят Великата майка на боговете (Кибела). Тя е облечена в дълъг хитон и химатион, седнала е на трон и държи тимпан в лявата ръка. При четири от намерените статуетки в скута на богинята е легнал лъв (Обр. 2). С различна иконография е основната статуя на храма. Богинята отново е облечена в дълъг хитон с преметнат през лявото рамо и скута химатион и е седнала на трон, но в дясната си ръка държи фиала, а в лявата, изнесена встрани ръка, е държала жезъл. Лъвът не е в скута ѝ, а е изобразен в релеф – клекнал от дясната стана на трона.

Две от откритите статуи представляват прави жени, облечени в дълги високо препасани хитони с преметнати през раменете химатиони. Техните глави не са запазени, а липсват и атрибути, чрез които да бъдат определени. Намерени са фрагменти и от още поне четири статуетки, между които торсо на млад мъж и фрагмент от статуетка на Атис (?).

По-разнообразни сюжети имат намерените мраморни релефи. С култа към Майката на боговете е свързана мраморна едикула с изображение на богинята, релеф – отново с изображение на Кибела, който е украсявал горната част на мраморна плоча със списък на участниците в религиозното сдружение на новолунците и надгробна плоча на младеж, дарен посмъртно от баща си на Майката на боговете.

Релефното изображение на бог Хелиос върху тимпана на фронтона от едикулата подсказва за вероятен синкретизъм между това соларно божество и Великата богиня майка.

Друг релеф украсява полето на правоъгълен мраморен фриз с десет жени, облечени в дълги дрехи, танцуващи (?) една срещу друга или една след друга. Подобно изображение има и върху фрагмент от мраморен съд (купел ?), на който са запазени частично две женски фигури.

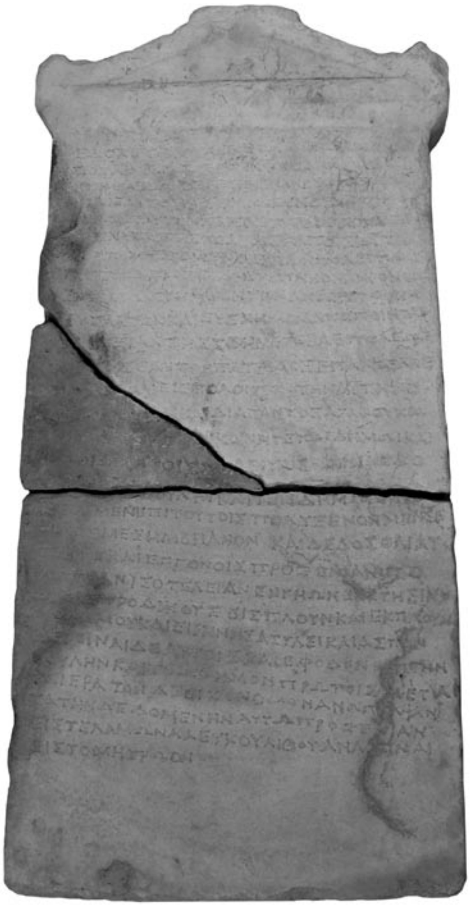

Обр. 3. Елинистически почетен декрет за проксения от храма на Понтийската майка на боговете, Дионисополис

В храма са намерени фрагменти и от две оброчни плочки с изображение на Тракийски конник.

С релефна украса са и два мраморни предмета, открити в близост до лутериона. Единият е олтар с букефалии, свързани с гирлянди, а другият е фрагмент от мраморен фриз с букрании, свързани с гирлянди.

В храма са открити 23 изцяло или почти изцяло запазени надписа, както и няколко по-малки фрагмента. Всички текстове, освен един, са на гръцки език. Най-ранните надписи, които със сигурност са свързани с храма, са от III в. пр. Хр. Преобладават паметниците от елинистическата епоха, а седем надписа могат да се отнесат към римския период. Най-късният текст, който е и единственият на латински език, е от първата четвърт на IV м. сл. Хр.

Богинята носи името „Понтийска Майка на боговете“, „Понтийска Майка“ и „Понтийска богиня“, а самият храм е наречен Метроон. Епитетът „Понтийска“, както и въобще обвързването на богинята с морето, се среща за пръв път. В един от надписите, посветена на богинята статуя е определена като изображение на „Чистата Майка“. Основният, всенароден празник на богинята бил честван от полиса през месец тавреон. Един от надписите ни информира и за друг празник, включващ събиране на цветя, шествие и жертвоприношение, на който участвали само жени.

Елинистическият надпис върху фронтона на едикулата съобщава, че тя е била изградена от пожизнения жрец на богинята Демофонт, син на Мюс. Друг надпис от I м. сл. Хр. информира за богато дарение, включващо посвещаване на статуи и релефи, украсяване на светилището и издигане на покрита колонада. На храма били дарявани и поземлени имоти, лозя, работилници и сгради, които били отдавани под наем и с получените приходи се организирали празниците на богинята. Научаваме и за наличието на храмови роби, както и за архив от документи, в които са били подробно вписани всички дарения. Най-късният посветителен надпис е върху база от сребърна статуя, която била възстановена от император Лициний (308 – 324) чрез неизвестния досега управител на провинция Скития Аврелий Сперациан.

Елинистическите почетни декрети за чужденци предоставят обичайните в такива случаи права и привилегии като проксения. Сред почетените са жител на Одесос; известният месамбрийски стратег Поликсен, син на Мелсеон от края на II – началото на I в. пр. Хр. (Обр. 3); както и жители на град Калхедон, които подпомогнали Дионисополис във военна кампания по море. Най-дългият декрет е посветен на тракиеца Мокапорис, назначен от цар Реметалк I за стратег на неизвестна досега стратегия, който подпомагал Дионисополис както в мирно време, така и във войната „срещу общите отвъддунавски врагове“.

Друг важен тип документи, намерени в храма, са списъците на жреци и служители на култа. От ранната елинистическа епоха е каталог на поклонници на Майката на боговете, съдържащ 19 имена, а от римската епоха е един списък на свещенослужители на богинята и каталог на 84 членове на религиозно сдружение, което празнувало нейния култ на първото число от всеки месец.

При разкопките са намерени 151 антични и 3 турски монети. Античните монети могат да се разделят в три хронологически групи: монети, които са използвани в Дионисополис до включването му в границите на римската империя (IV в. пр. Хр. – началото на I в.) – 13 бр., монети от II – III м. – 8 бр., и монети от IV м. – 130 бр. Най-късните сигурно датирани монети са на император Валенс (364 – 378).

Намерени са различни керамични предмети (теракоти, лампи и съдове), фрагменти от стъклени предмети (балсамарии, чаши, кани), стъклени мъниста, костени игли и метални предмети (бронзов съд – фуния, рамки на огледала и фрагменти от накити), повечето от които са от римската епоха.

Опожаряването на храма най-вероятно е станало през 378 г., когато десетки неукрепени селища в Мизия и Скития са били разграбени от готите. След този погром храмът не е бил възстановен. Колко време опожарената сграда се е виждала над околния терен не се знае, но в един момент тя е била ударена от морска вълна, подобна на тази, която е заляла крайбрежието на Дионисополис през 544 г., а след това е засипана от земна маса, която се е свлякла от североизток. Това природно бедствие е запечатало плътно храма.

През XVIII или XIX м. храмът е бил частично разкрит и заравнен с нивото на околния терен. Някои от камъните вероятно са използвани при строежа на модерната сграда, която е изградена непосредствено над запазеното ниво на античните стени.

№2. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА МОГИЛА „ТАУШАН ЮК“ ПРИ ГР. БАЛЧИК

Боян Иванов

Могилата Таушан юк се намира на 5 км от гр. Балчик на 183,5 м надморска височина. Тя е с овална форма с дължина около 60 м в посока север – юг и около 48 м в посока изток – запад. Височината ѝ е 5 м. През последните години могилата е била няколкократно обект на иманярска инвазия, като грабителите са влизали от горе в гробната камера.

Вследствие на тези проникванияи, но и на предприетите от ИМ – Балчик, нееднократни заравяния с фадрома, сводът на гробницата е напълно унищожен, като при това е сериозно увредена и конструкцията на камерата. Поради непрестанните иманярски набези и предстоящото строителство в района непосредствено около могилата е извършено спасително археологическо проучване с цел окончателно разкриване на гробното съоръжение. По този начин то ще бъде запазено от по-нататъшни посегателства и няма да бъде засегнато при строителните работи.

Извършените спасителни проучвания дадоха следните резултати. Гробната камера е изградена от добре обработени варовикови квадри, като образува правоъгълник с ширина 2,20 м (изток – запад) и дължина 3,36 и 3,40 м на южната и северната стени. Максимално запазената (автентична) височина на стените (без свода) е 1,76 м. Следи от подова настилка не са открити. Находки тук почти не са открити, с изключение на две бронзови стрели в северозападния ъгъл и фрагменти от трапезна амфора и лампичка в насипа, в който има и неголеми петна от горяла материя. Камерата е покрита с кожух, изграден от необработен камък от местен вид.

Камерата има вход с височина 1,76 м. Той е затворен с две големи каменни плочи, едната от които е съборена при проникване през северната част на дромоса. Предната част на дромоса има трапецовиден профил, като стените му се стесняват към пода. Ширината му в горния край варира от 1,70 до 1,20 м, а в долния – от 1,30 до 1,10 м. Стените са изградени от грубо обработени камъни, от местен вид, използван и при направата на кожуха. Височината им до входа на гробницата е 1,52 м, а на юг тя видимо намалява, достигайки в края 1,25 м. Денивелацията на подовото ниво е около 30 см с наклон от юг към север. В северната си част то е покрито с дебели дъски. Пак там се откриват неголеми струпвания на камъни, пепел, балсамарий, парчета от трапезна амфора, фрагменти от чаша мегарски тип, паничка, гърло на друг балсамарий, стени от амфори, няколко бронзови и железни върхове на стрели (триръби с втулка). Неясно е доколко тези находки са част от разграбената камера, но частично запазените каменни струпвания и останките от пепел показват, че вероятно тук е извършван някакъв ритуал. Покритото с дъски пространство е запушено с наредени и нахвърляни камъни.

Южно от описаните струпвания е горяла силна клада, в нея открихме бронзов детайл от юзда и апликация от конска амуниция в много тежко състояние. Върху кладата има купчина по-малки камъни. Това пространство е ограничено с нова каменна преграда. От нея, до входа на дромоса също има струпване на големи камъни, под които в центъра на петно от пепел, открихме останките на кошеровиден съд, а 1 м по на юг намерихме зъби от кон. Тук следи от греди не се откриват. Явно тази част от дромоса е направо затрупана. Дали той е бил затварян и по друг начин, не успяхме да разберем, поради силното му обезличаване вследствие агро-мелиорационна дейност. На база на типа гробно съоръжение, балсамария и стрелите, погребението – вероятно кремация, може да се отнесе в края на IV или началото на III в. пр. Хр. Подобна е датировката и на най-близкото познато ни гробно съоръжение, вероятно със сходен погребален ритуал от с. Партизани, община Провадия.

№3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. НЕСЕБЪР, ОБЕКТ „АНТИЧЕН НЕКРОПОЛ НА МЕСАМБРИЯ“ – УПИ V, КВ. 54А

Петя Кияшкина, Тодор Марваков, Стоянка Димова

През 2007 г. в некропола на Месамбрия стартираха най-мащабните от провежданите досега на този обект проучвания. Повод за тях беше започналото строителство на голям хотелски комплекс в УПИ V, кв. 54А по плана на град Несебър.

УПИ V, КВ. 54А с площ 4700 м^2 се намира в новата част на Несебър, непосредствено след провлака, свързващ стария и новия град. Той попада изцяло в контактната зона на ААР „Старинен Несебър“ (Обр. 1).

Спасителните археологически проучвания започнаха в края на октомври 2007 г. и продължиха до 21.12.2007 г. Изследвани бяха общо 74 гроба от 4 хронологически периода. На базата на тези изследвания може да се заключи, че в тази си част некрополът е бил използван с прекъсвания от края на IV в. пр. Хр. до XIX в.

Хронологически изследваните гробове разделяме на 4 групи:

1. Елинистически гробове – от края на IV до II в. пр. Хр.
2. Ранновизантийски гробове от VII м. – 10 гроба
3. Средновековни гробове – 25 гроба без инвентар
4. Мюсюлмански гробове от XVII – XIX м. – 20 гроба

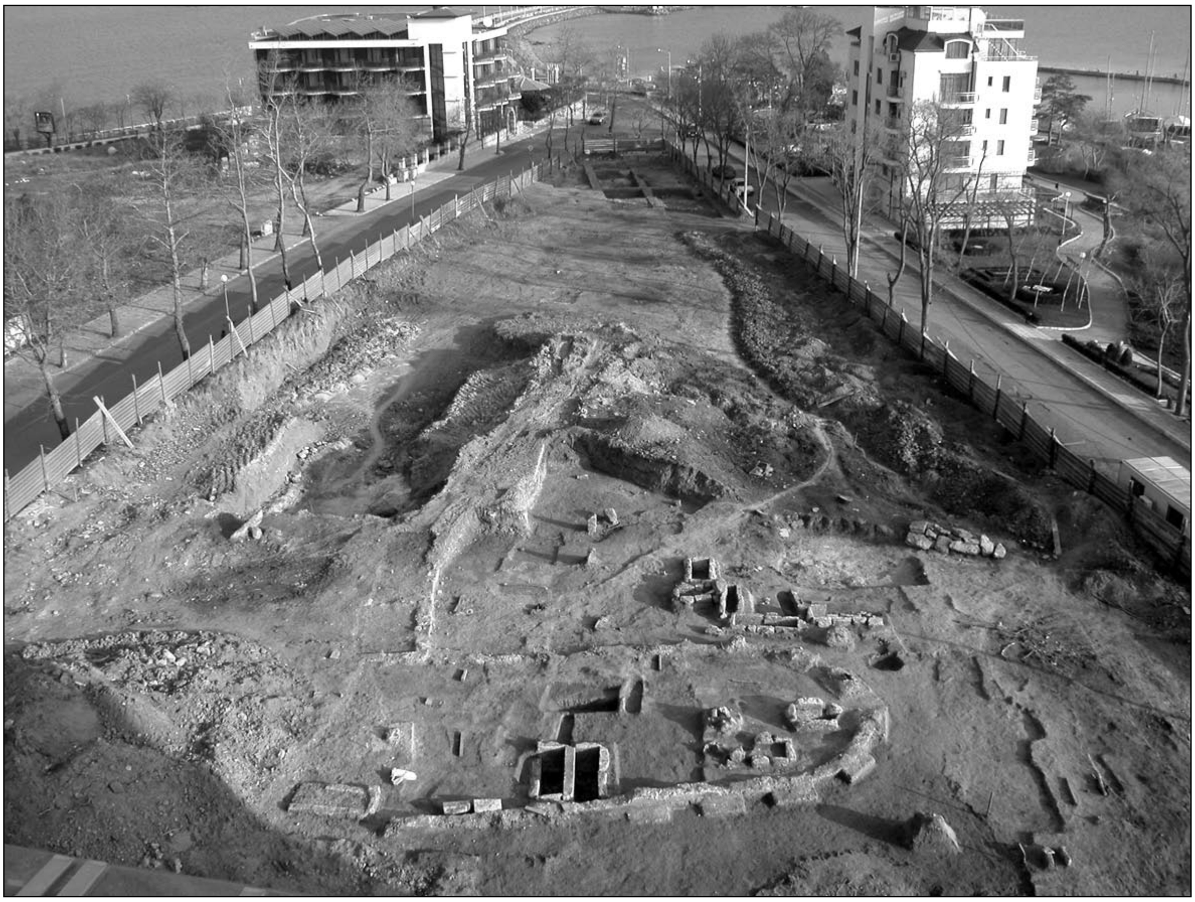

Обр. 1. Панорамна снимка на некропола в УПИ V, кв. 54 А, Несебър

1. Елинистически гробове.

Изследваните 19 гроба бяха открити и в източната, и в западната част на обекта. Като тип гробно съоръжение те са два вида: цистови гробове и вкопани гробни ями.

Цистови гробове. Цисти се откриха в западната част на обекта, на мястото на разрушената почивна станция „Зора“, включително и под основите ѝ. Изградени са от два реда добре одялани каменни блокове (варовик), които оформят правоъгълна камера с дължина около 2 м, ширина 0,65 м и дълбочина 0,80 – 1 м. Отгоре гробовете са били покрити с продълговати, грубо оформени каменни блокове, които не прилепват плътно един към друг. Цистовите гробове са единични (Гроб №40, Гроб №69, Гроб №70 и Гроб №71); двойни (Гроб №60А и 60Б), при които гробното съоръжение е разделено на две камери от два реда добре обработени и от двете страни каменни блокове; и групирани цисти, които са долепени и под ъгъл една спрямо друга (Гробове №30, 31, 33 и 34). Откритите и изследвани от нас цистови гробове са били ограбени най-вероятно наскоро след погребването, преди още гробът да се е запълнил с пръст. В повечето от ограбените цисти от гробния инвентар са запазени само фрагменти от счупената при ритуала керамична кана (Гроб №31, 60А и 60Б), фрагменти от керамични лакримарии, както и фрагменти от погребален венец (Гроб №69). Единственият неограбен цистов гроб е Гроб №40, който е бил частично разрушен при строителството на почивната станция. Погребален инвентар: златна обеца с висулка от тънък лист с отпечатано изображение на Нике; 5 бр. златни мъниста; златна закопчалка на огърлица с лъвски глави; златен пръстен със стъклена инкрустация; 2 бр. керамични лакримарии и керамична кана. Гробът се датира в III в. пр. Хр.

Вкопани гробни ями. Повечето от изследваните елинистически гробове представляват вкопани гробни ями с различна ориентация. В повечето случаи скелетите са много лошо запазени, а костите – изтлели. Откриват се както в източната, така и в западната част на обекта, между цистите. Най-ранен е Гроб 23, който се датира в края на IV и началото на III в. пр. Хр., според откритата в него сребърна драхма, постумна на Александър Велики. Погребален инвентар: огърлица от 39 златни мъниста, като се редуват два типа (сферични мъниста с украса в техника филигран и гранулация, и кухи биконични мъниста с гладка повърхност); чифт златни обеци с лъвски глави (Обр. 2); теракота, представляваща плоча с изображение на богинята Кибела с тимпан; 6 бр. керамични лакримарии и керамична кана.

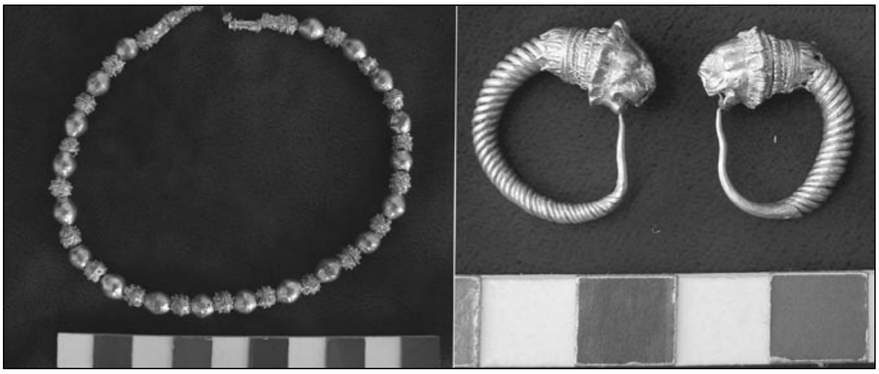

Обр. 2. Златни накити от Гроб №23

Интересен най-вече заради богатството и разнообразието на гробни дарове е и Гроб 1 с монета на Месамбрия от типа „Шлем насреща/МЕТА в колело“. Погребален инвентар: бронзово огледало със следи от посребряване; костена игла; стъклена амфорка от тъмносиньо стъкло и украса от бяла непрозрачна паста; две фрагментирани теракоти (женска фигура и фигурка на Нике с факел); 5 бр. керамични лакримарии; антропоморфно стъклено мънисто. В западната част на обекта се откри Гроб №46, с ориентация С – Ю, разрушен от по-късен, най-вероятно средновековен гроб. Като част от накит в него се откриха 7 пробити бронзови монети, циркулирали дълго и изтрити (4 на Месамбрия и 3 македонски). Погребението е извършено най-вероятно в началото на II в. пр. Хр. Погребалният инвентар беше групиран в областта на таза и при краката и се състои от: различни бронзови предмети (пръстен, обеца, част от фибула); 2 огърлици от различни мъниста (стъклени, каменни, керамични и костени, с различна форма и украса, бронзови и стъклени фигурки, геми); керамичен лакримарий; керамична чашка; мегарска купа.

Трапецовидна и с ориентация И – З е гробната яма на Гроб №54. Погребалният инвентар включва монета на Месамбрия от типа „Атина Алкис“; мегарска купа с фигурна украса от ероси в различни пози и надпис на дъното; останки от погребален венец, както и обичайната кана. Златни накити бяха открити и в Гроб №64. Това са златни обеци от тънък метален лист с щамповани розети, златно мънисто с биконична форма и позлатени стъклени мъниста. В гроба бе открита и бронзова гривна, керамични купа, кана и лакримарий, както и бронзова монета на Месамбрия от типа „Атина Алкис“.

2. Ранновизантийски гробове от VII в.

Изследваните 10 гроба са в източната част на парцела. Гробните съоръжения представляват овални или правоъгълни гробни ями, дъната на които са вкопани в скалата. Погребаните индивиди са ориентирани З – И (глава на запад), положени по гръб с изпънати крака. Позицията на ръцете е най-разнообразна – опънати покрай тялото, върху тазовата област или едната върху таза, а другата върху гърдите. В два от гробовете бяха открити бронзови катарами – едната от тип „Бал Гота“, характерен за първата половина на VII м. (Обр 3).

3. Средновековни гробове.

В западната част на парцела бяха проучени 25 гроба, които засега датираме най-общо между VIII и XIII м. Гробните съоръжения представляват овални, правоъгълни или трапецовидни гробни ями, вкопани в терена. Погребаните са положени по гръб с изпънати крака с ориентация З – И (глава на запад), понякога с минимални отклонения. Положението на ръцете е най-

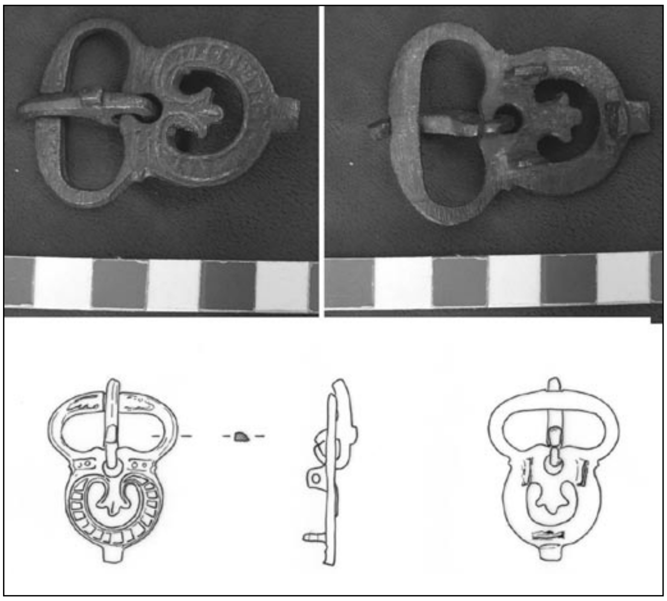

Обр. 3. Бронзова катарама тип „Бал Гота”, Гроб №25

разнообразно – опънати покрай тялото, поставени върху гърдите, върху таза или едната върху гърдите, а другата върху тазовата област. В тях не бяха открити никакви находки.

4. Мюсюлмански гробове от XVII – XIX в.

В източната част на парцела бяха проучени 20 гроба и 1 в северозападната с по-особени черти на погребалния обред. Гробните съоръжения представляват правоъгълни гробни ями, ориентирани З – И по дългата си ос, вкопани в древния терен. От горния край на южната стена и по цялата дължина на гробната яма са поставени дървени греди. Те са с приблизителни размери 0,60 х 0,15 х 0,04 м и оформят покритието на гробното съоръжение. Погребаните са поставяни по гръб с винаги изпънати покрай тялото ръце и глава на запад. Всичките са без инвентар. Това са черти на мюсюлманската погребална практика. Несебър масирано е заселен с мюсюлманско население в началото на XVII в., което живее тук до края на XIX в., когато бяга от настъпващите руски войски. В тези граници датираме и тези гробове.

№4. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА УЛ. „КРАЙБРЕЖНА“ В ААР „СТАРИНЕН НЕСЕБЪР“

Анелия Божкова, Петя Кияшкина, Методи Даскалов, Тодор Марваков, Катя Трендафилова

Проучването в ААР „Старинен Несебър“, върху територията на „Стария град“, се проведе през м. март – април от екип в състав ст. н. с. д-р А. Божкова – ръководител, П. Кияшкина и н. с. д-р М. Даскалов – зам. ръководители, археолози, докторанти и студенти. Финансира се от Феста Холдинг по договор с НАИМ. Проучваният терен се ситуира в границите на парцел в поземлен имот №9047, кв. 18а по плана на град Несебър (ул. „Крайбрежна“).

Археологическите разкопки представляват продължение на разкопките от 2006 г. Те се проведоха единствено в границите на_сектор А от кв. 18а, разположен върху основната тераса, на североизточния бряг на полуострова (Обр. 1).

През 2007 г. бяха допроучени в дълбочина някои квадрати, започнати през миналата година, а цялостно бяха проучени по една нова редица от квадрати с посока С – Ю (респективно с индекси А и З), както и два квадрата от редицата с индекс Д.

Новопроучените части имат общо ок. 200 м^2 площ, като дълбочината на изкопите до изчерпване на културните напластявания достига до 5 м от съвременното ниво на терена или до кота 8,40 при начална кота 13,60.

Разкритите културни напластявания и структури датират от времето на ранната желязна епоха (VIII – VII в. пр. Хр.) до епохата на късното средновековие (края на XIV – началото на XV в.), разположени в и извън стратиграфски порядък (Обр. 2).

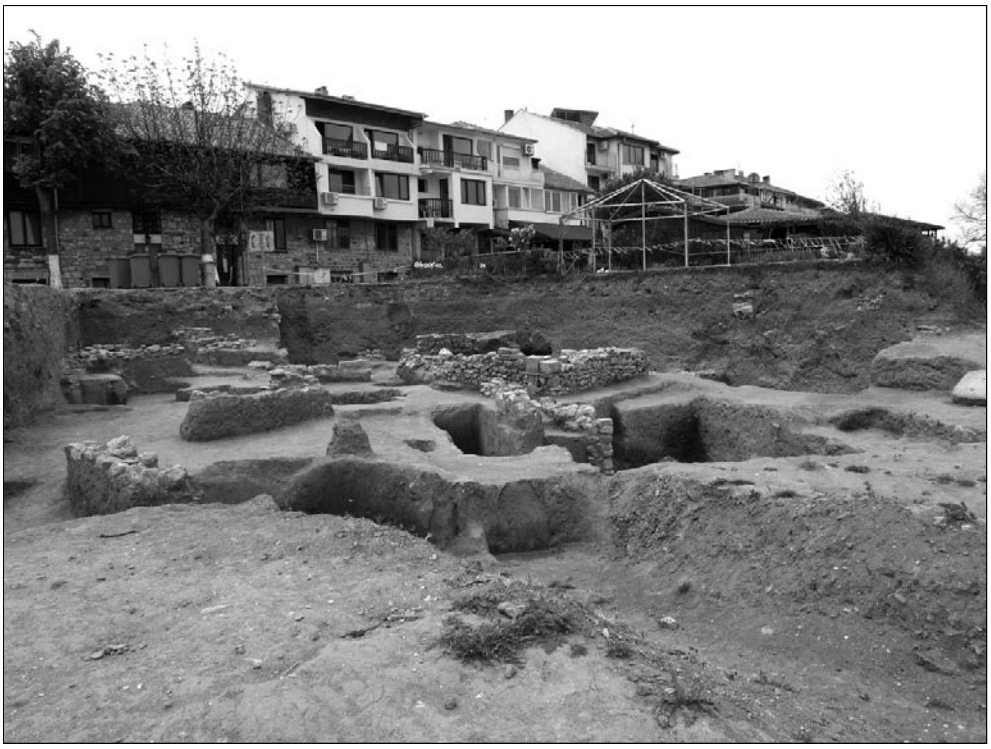

Обр. 1. Месамбрия, обект на ул. „Крайбрежна”, общ изглед от североизток към проучваните през 2007 г. квадрати

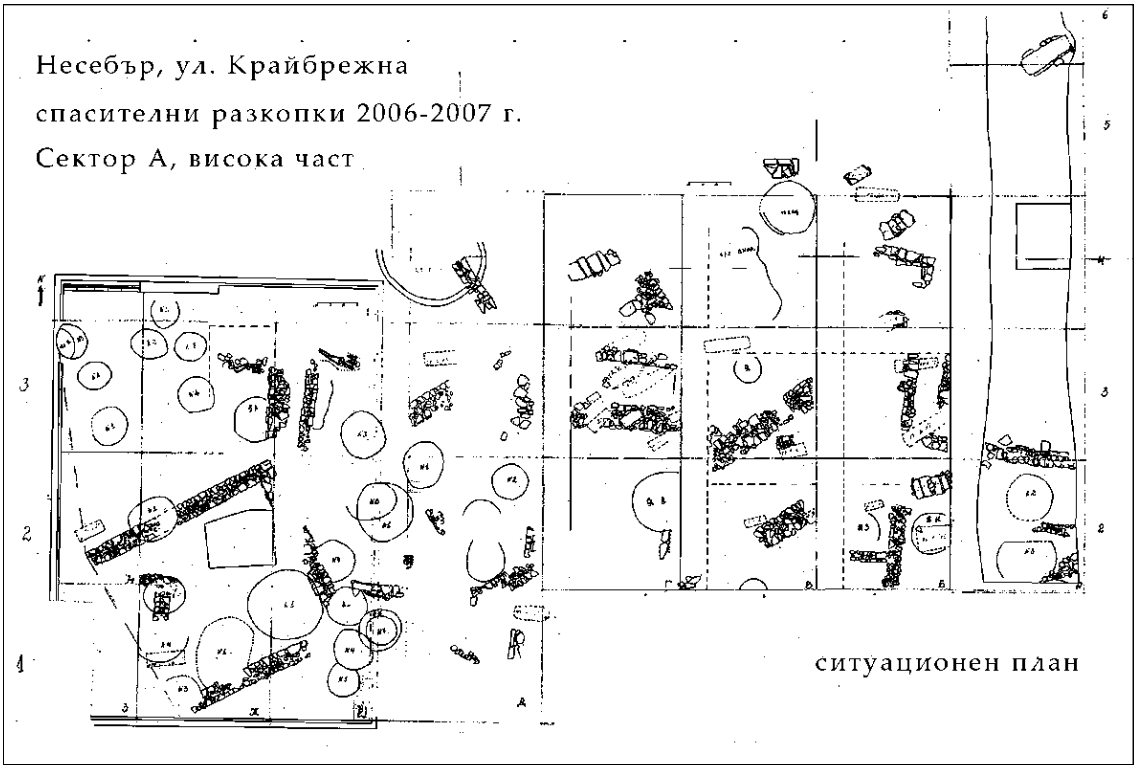
Несебър, ул. Крайбрежна
спасителни разкопки 2006-2007 г.
Сектор А, висока част
ситуационен план
6
5
3
2
3
2
1

Обр. 2. Месамбрия, обект на ул. „Крайбрежна”, ситуационен план на проучените през 2007 г. структури

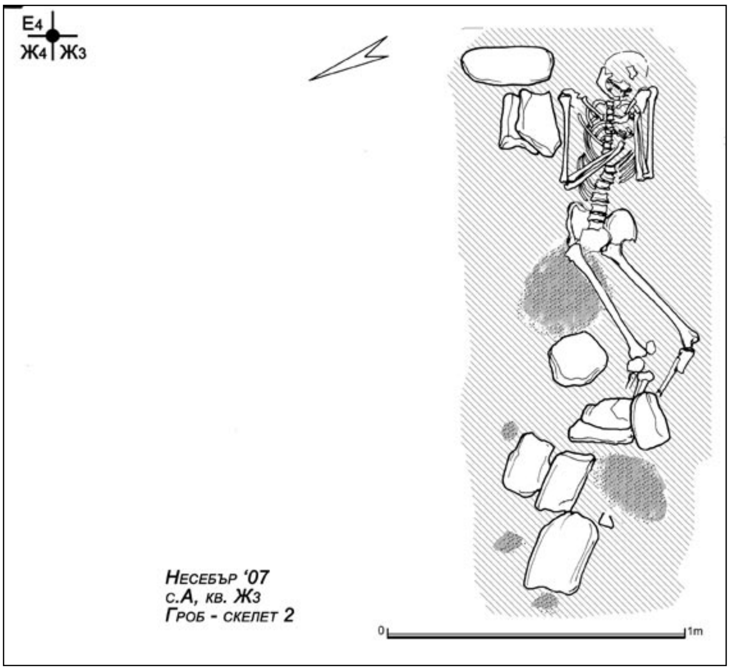

Обр. 3. Месамбрия, обект на ул. „Крайбрежна", гроб №2 от ранната желязна епоха

В хронологически ред, придобитите резултати са следните:

1. Проучена беше втора за обекта яма с керамични фрагменти и други артефакти от РЖЕ (вкл. дебелостенни съдове с изображения на птици), както и два скелета в трупополагане, разположени в непосредствена близост до ямите. Анализът на керамичния материал посочи, че структурите датират във втора фаза на РЖЕ, около VIII – VII в. пр. Хр (Обр. 3).

2. От времето на раннокласическата епоха (първата половина – средата на V в. пр. Хр.) бяха проучени две негативни структури, вкопани в стерилния терен, достигащи до кота 8,40 м. Едната от тях (кв. Ж 2), вероятно може да се определи като деструкция на постройка с мазе от нетраен материал, с кирпичени сегменти в конструкцията. По аналогия, втората структура (кв. А 4) също може да се определи като деструкция в мазе, макар че тя притежава по-нечетлива характеристика на останките. Структурите от раннокласическата епоха, датирани посредством голямо количество керамични артефакти, са най-ранните от времето на гръцката колонизация, проучени засега в Месамбрия. И в двете структури са открити множество фрагменти от амфорна тара, фрагменти от рисувана и чернофирнисова атическа керамика, теракоти. Специален интерес предизвикват фрагментите от конвенционализираща коринтска керамика – екзалейптрони, калатискоси, котилета, както и присъствието на множество местни имитации на съдове от същия керамичен клас.

3. От елинистическата епоха беше разкрита и документирана по-ранна фаза от къща, проучвана през 2006 г. Тя е била градена с каменен цокъл и стени от печени тухли. Извършени са наблюдения върху архитектурния план на къщата, снабдена с дълбоко мазе, както и върху строителните материали, използвани при нейната направа. Под падналата конструкция на стените, на пода на мазето, се откри инвентарът на дома, който се състои от фрагменти чернофирнисова керамика, обикновена кухненска керамика, фрагменти от амфори, включително дръжки с печати, и предмети от метал. Според откритите находки, деструкцията се датира в началото на III в. пр. Хр.

От времето на елинистическата епоха беше проучен също и дебел механичен пласт, без данни за стратиграфска последователност на натрупване, ситуиран в кв. Ж2 и З2. В него се откриха множество разбъркани керамични артефакти, като съдове с украса в стил west-slope от местен и малоазийски произход, чаши изработвани на калъп и др.

4. По време на проучванията не бяха документирани структури от времето на римската императорска епоха, а се откри само подемен керамичен материал, съдържащ се в пълнежа на една антична цистерна.

5. От времето на късната античност бяха документирани отделни фрагменти от градежи от необработени камъни с посока СИ – ЮЗ. Допроучени бяха запазените части от основите на сградата в кв. Е, Ж и З, локализирана през 2006 г., като бяха придобити нови данни за нейната хронология, за плана и градежа ѝ. Западната ѝ част попада в непроучен участък, а източната и южната стени в различна степен са засегнати от средновековни ями. Сградата има правоъгълен план (проучена площ от ок. 42 м^2), като зидовете са от камъни, преупотребени тухли и керемиди с калова спойка. Във вътрешността бяха установени участъци с незасегнати отлагания с въг-

ленчета и хомогенна ранновизантийска битова керамика и тара, фрагменти от стъклени съдове и малки късчета прозоречно стъкло, натрупани върху едно доста твърдо (трамбовано ?) ниво. Извън сградата, на СИ и Ю, е регистриран пласт, съдържащ ранновизантийски материали на ниво суб- суперструкция. Неговото датиране, както и това на самата сграда е според намерените монети – две миними на имп. Лъв I (в случая те могат да послужат като terminus post quem) и фолис на Тиберий II Константин (578 – 582 г.), като минимите са попаднали в разположените в тези квадрати средновековни ями.

Допроучена бе и югоизточната част на пещта за строителна керамика, разположена на самия ръб на платото на полуострова. Разкрит е сегмент от основата и купола със запазена височина до 1,70 м, заедно с горивната камера. Пещта има диаметър 3,80 – 3,90 м. Подът, който е силно обгорял, е много добре замазан и заравнен. Основата на пещта е вкопана в стерилния терен (както и част от купола) и е изградена от камъни и глина. В градежа са включени фрагменти от елинистически керемиди и амфори. Няма данни за конструкцията на скарата, но възможно тя е лежала върху каменната основа, която образува добре изразен цокъл.

Продължи проучването на ранновизантийския некропол с 4 нови гроба, като общият брой на проучените гробове достигна 25. Те се разполагат в две сравнително правилни редици с посока СЗ – ЮИ, като между гробовете на възрастни индивиди са вкопани детски. Познати са три вида гробни съоръжения:, обикновени ями, каменни камери и ями оградени с камъни. Малобройният инвентар датира некропола в VII в.

6. От времето на средновековната епоха бяха разкрити 4 гроба от друг некропол, които се различават по ориентация и положение на крайниците. В различна степен бяха проучени и 10 нови вкопани средновековни съоръжения – ями, запълнени с характерна сиво-кафява пръст, наситена с средновековна битова керамика, вкл. сграфито, извити средновековни керемиди и монети. Някои ями съдържат в горната си част много въглени, пепелива пръст и деформирани при печенето глазирани съдове от последните десетилетия на XIII и началото на XIV в.; други притежават изключително богати и интересни керамични комплекси и монети от XII и XIII в.

Проучването на този участък от територията на ААР „Старинен Несебър"е приключило.

Литература:

Божкова и др. 2007: А. Божкова, Х. Прешленов, М. Даскалов, П. Кияшкина. Спасителни археологически разкопки на ул. Крайбрежна в ААР „Старинен Несебър" през 2006 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2006. София 2007, 247 – 250.

№5. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ТРАКИЙСКА КРЕПОСТ", СЕВЕРЕН БРЯГ НА МАНДРЕНСКОТО ЕЗЕРО, М. КАНТОНА ПРИ С. ЧЕРНИ ВРЪХ, ОБЩИНА КАМЕНО, ОБЛАСТ БУРГАС

Мартин Гюзелев

По северните брегове на Мандренския лиман са засвидетелствани следи от обитаване от ранножелязната епоха насетне. Много от тях са били заличени след поредица хидромелиоративни дейности, които превърнаха естествения отворен лиман в язовир. Особено интензивни са тези мероприятия в края на 60-те и началото на 80-те години на XX в.

През 1974 г. е локализиран за пръв път обект, който в последствие получава наименование „Тракийска крепост" (Карайотов 1975, 15 – 19). През 1976 – 1977 г. там са проведени археологически проучвания, които частично разкриват основите на сграда, наречена от проучвателя „тюрсис“ и датирана в края на класическата и елинистическата епоха (Балабанов 1984, 11 – 38).

След сигнал за подготовка за строителство в УПИ 71008 от землището на с. Черни връх се проведоха спасителните археологически проучвания.

Общата площ на имота е 4,125 дка. Между 1,5 и 2 дка от тази площ представлява насип с инертни материали и скали. По този начин инвеститорите на строителството увеличават общата площ на имота за сметка на Мандренското езеро в източна посока по протежение на целия парцел. При насипването се предприема и заравняване на терена. В резултат повърхността на старата крайбрежна тераса в значителна степен е унищожена. В западна посока инвеститорът е положил трасета на два пътя, като и в тази част първоначалният терен е деформиран както в ширина, така и в дълбочина.

Разкритите археологически останки се намират на първата надзаливна тераса на северния бряг на Мандренското езеро и изцяло попадат в границите на УПИ 70018. Концентрация на керамичен подемен материал се установи в северната и западната част на парцела. Основна цел на проучванията бе да се уточни стратиграфията и хронологията на обекта и връзката с разкритите архитектурни останки от предхождащите проучвания на това място през 1976 – 1977 г.

В хода на работата бе разкрита масивна четириъгълна каменна структура с размери 7,20 м дължина по оста СИ – ЮЗ и приблизителна ширина до 1,40 м. Вътрешният обем е с дължина 4,71 м (Обр. 1).

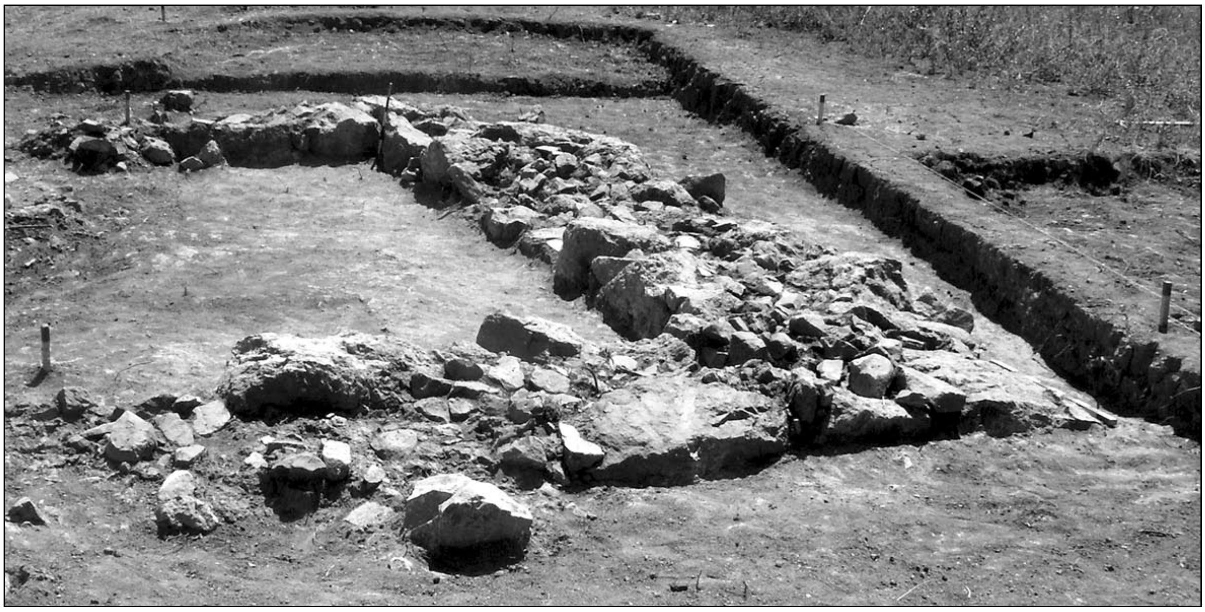

Обр. 1. Останки от кулата на „Тракийската крепост” в м. „Кантона”

На изток останките са унищожени от съвременния насип. Градежът е от ломени камъни, едри и средни по размер, на глинена спойка. За пълнеж са използвани дребни камъни, пръст, амфорни фрагменти и натрошена строителна керамика. Последната е представена от плоски покривни керемиди, една от тях има печат с буква А в четириъгълно поле (Обр. 2).

Установи се, че разкритата структура е фундаментът на кулата на тракийската крепост, разкопана през 1976 – 1977 г. За да се установи наличие или липса на други архитектурни останки, бяха проучени три квадрата с размери 5 х 5 м западно от кулата и три квадрата южно от нея. В тях не бяха констатирани археологически структури и наличие на културен пласт. Бе направен и сондаж в югозападната част на парцела (6 х 1 м и ориентация СЗ – ЮИ), чрез който да се проследи стратиграфията на обекта. На дълбочина от 0,65 м се констатира липса на културен пласт до основния терен.

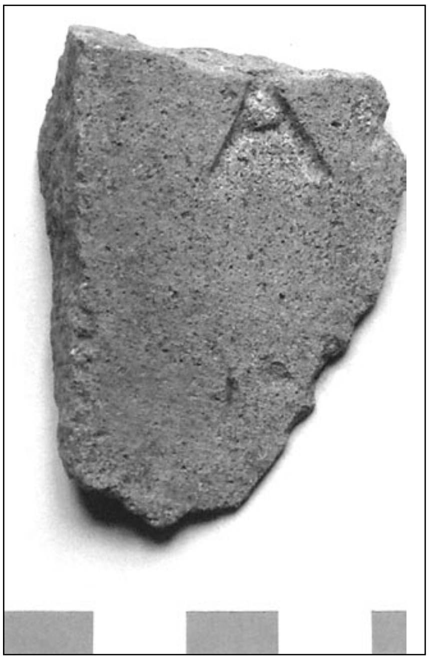

Обр. 2. Фрагмент от плоска керемида (солен) с буква А

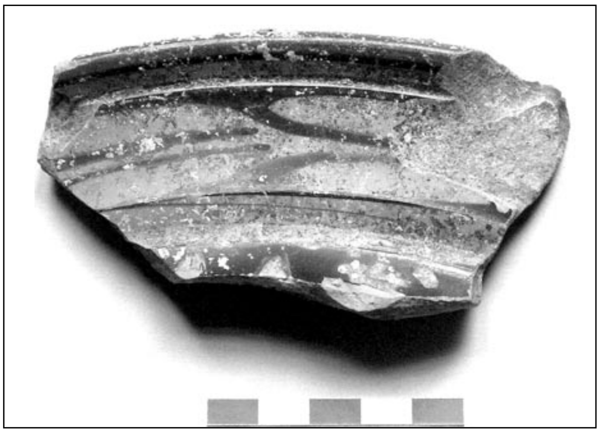

Обр. 3. Фрагмент от устие на червенофигурен камбановиден кратер

Стратиграфските наблюдения показват, че под орната пръст културният пласт е тънък, като на места липсва, с ниска концентрация на керамични фрагменти. Под него следва пласт от сбита, стерилна черна материкова глина.

Откритите керамични фрагменти (около и отчасти в обема на кулата) потвърждават долната граница на обитаване – трета четвърт на IV в. пр. Хр. (фрагмент от стена на камбановиден червенофигурен кратер (Обр. 3), както и амфорни фрагменти). Горната граница условно може да бъде поставена през III в. пр. Хр.

Останалите археологически материали – тежести за стан с пирамидална форма, не могат да бъдат привлечени като датиращ елемент. Липсват и монети. Присъствието на няколко фрагмента от ранножелязната епоха може да се обясни и със селскостопанската обработка на земята, защото те бяха откривани по повърхността на терена.

Разкритите останки от кула, принадлежаща на проучвания през 70-те години на XX м. археологически обект "Тракийска крепост" в м. Кантона, всъщност представляват последната запазена на терена част от него и като такава ще бъдат съхранени. Основната част от паметника днес се намира под водите на Мандренското езеро.

Литература:

Карайотов 1975: Ив. Карайотов. Тракийска крепост на северния бряг на Мандренското езеро. – Изкуство 1975, 3-4, 15 – 19;

Балабанов 1984: П. Балабанов. Тракийски тюрсис близо до Бургас. – Известия на музеите в Югоизточна България, 7, 1984, 11 – 38.

№6. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ УПИ 8038 В М. БУДЖАКА, ГР. СОЗОПОЛ (ПЪРВИ ЕТАП)

Димитър Недев, Петър Лещаков, Михаела Занева

Проучването на обект УПИ 8038 бе извършено в периода януари – февруари 2007 г. То се наложи от започналото строителство на ваканционно селище от фирма „Британия Инвестмънтс" ООД. Ръководител на проучването – Д. Недев (АМ – Созопол), заместник ръководител – М. Занева. Участие в разкопките взе и П. Лещаков (НАИМ – БАН).

Строителният участък се намира в югозападната част на п-в Буджака, над къмпинг „Каваците“. Разположен е върху наклонена на юг – югоизток висока морска тераса с надморска височина 32 – 36 м.

Пълни археологически проучвания бяха извършени в зоната, върху която трябва да бъдат построени Блок 2 и 3, от изграждания комплекс. Проученият сектор има неправилна издължена правоъгълна форма с площ около 800 м^2. В него бе регистрирана следната стратиграфска последователност:

– от 0,00 до 0,20-0,30 м – насип от съвременни строителни останки и пръст;

– от 0,30 до 0,80 м – пласт от кафяво-сива, силно песъклива пръст (орница);

– от 0,80 до 1,60-1,80 м – пласт от фин жълтеникав пясък, с черупки от миди и фрагменти от антична керамика;

– от 1,60–1,80 до 1,90 м – пласт от сива глинеста пръст, с праисторически материали.

За разлика от проучения през 2005 г., разположен на север – северозапад имот – УПИ 8036 (Панайотова и др. 2006, 242–246), в рамките на разкопаната площ не бяха открити антични гробни съоръжения. Този факт дава сведения за южната граница на античния некропол, разположен върху п-в Буджака. В пясъчния пласт бяха открити единствено фрагменти от антична керамика, отнасящи се към периода IV – III в. пр. Хр.

След отнемането на пясъчния пласт, в по-долния, се очертаха и бяха проучени голям брой правоъгълни траншеи. Те са вкопани в праисторическия пласт и стерилната основа на дълбочина от 0,20 до 0,60 м. Имат правоъгълна форма с ориентация изток – запад и са разположени в успоредни редици. Дължината им варира от 1,50 – 2,00 м до 8 – 9 м, а ширината им е 0,40 – 0,70 м. Те са запълнени с фин жълтеникав пясък, в който се откриват единични фрагменти от периода IV – III в. пр. Хр. За сега смятаме, че вкопаванията представляват следи от земеделски дейности извършени през античността.

Праисторическият пласт е с дебелина 0,10 – 0,20 м. В него бяха открити части от жилище и 23 ями. Жилището е изгоряло при силен пожар. Представлява петно от добре изпечени деструкции с дължина 9,10 м (И – З) и ширина 3 м (С – Ю). То е нарушено от няколко антични траншеи, които са унищожили северната и южната му част (Обр. 1). В средата на запазения участък бе открита пещ, с размери около 1,40 м (С – Ю) х 1,30 м (И – З). Формата ѝ е подковообразна или правоъгълна със заоблени ъгли. Отворът ѝ вероятно е бил разположен от южната страна. Регистрирани са две преправки на основата. На 0,80 м източно от пещта, върху пода на жилището бе открит in situ цял съд, с дупка на дъното. Съдейки по откритите сравнително едри деструкции (0,10 – 0,15 м), стените на жилището са били изградени от плет, измазан с глина, примесена с малко органика. Засвидетелствани са няколко отпечатъка от пръчки с дебелина 1,5 – 2 см. Регистрираните оскъдни материали в постройката показват, че тя вероятно е била напусната преди опожаряването ѝ.

Обр. 1. Обект УПИ 8038. Сондаж Блок 2-3. Жилище от късния неолит – поглед от запад

Проучените ями имат кръгла, елипсовидна или неправилна форма. Те са вкопани в стерилния терен на дълбочина от 0,20 до

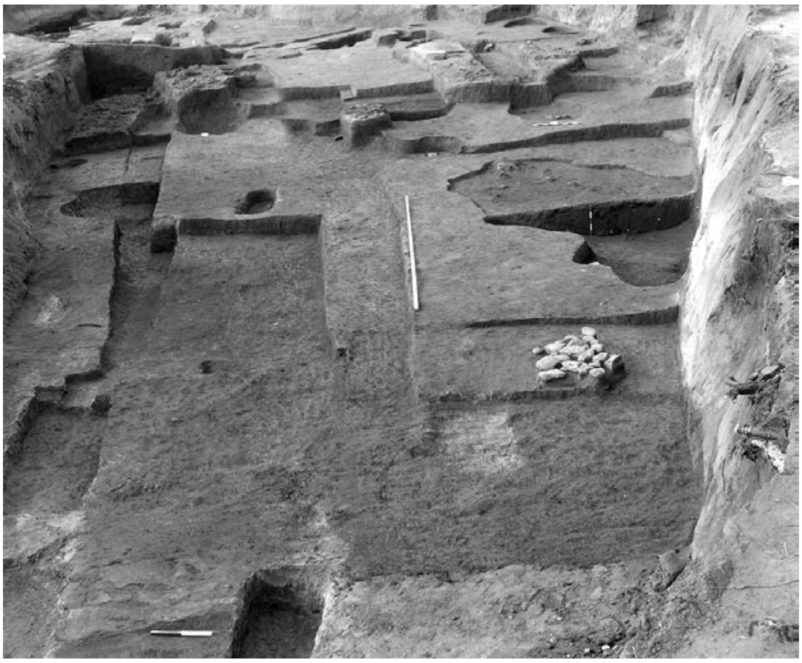

Обр. 2. Обект УПИ 8038. Сондаж Блок 2-3 – поглед от изток

0,80 м. Запълнени са със сива глинеста пръст с голяма концентрация на въглени, дребни и едри мазилки. В тях се откриват керамични фрагменти, животински кости, цели или фрагментирани хромели, дребни находки, оръдия от кремък, камък и кост. Някои от тях имат боклучен характер, а други, поради големите си размери и високата концентрация на археологически материали, могат да се интерпретират и като вкопани жилищни части (Обр. 2).

В неолитния пласт бяха открити един цял съд, няколко подлежащи на реконструкция форми и голямо количество фрагментирана керамика (Обр. 3).

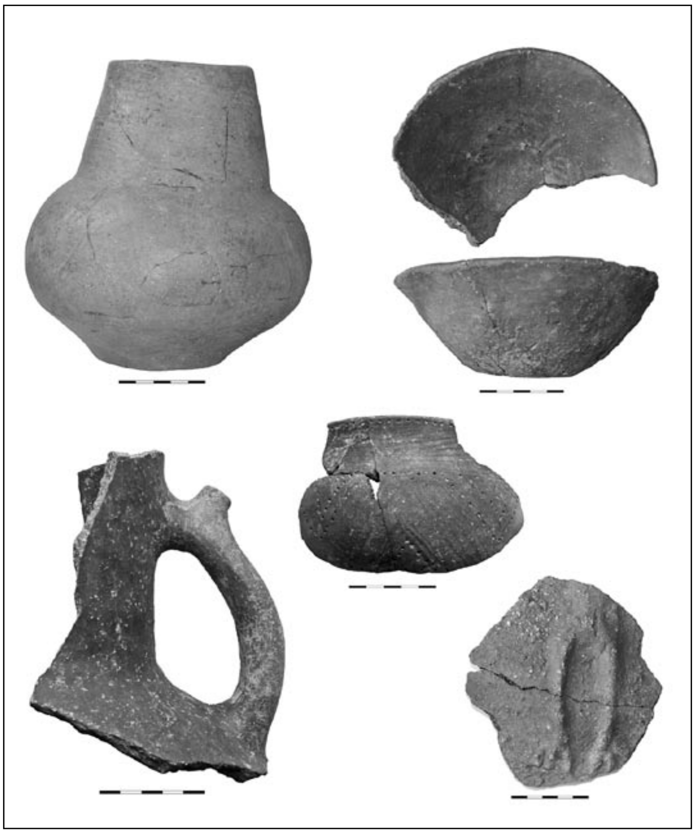

Обр. 3. Обект УПИ 8038. Къснонеолитна керамика

Представени са паници, купи, гърнета, кани, капаци и миниатюрни съдове. Характерно за комплекса е мекото оформяне на преломите. Преобладава неорнаментираната керамика. Сред украсите най-често е засвидетелствано използването на кенелюрната, релефни ленти с ямички, врязан и набоден орнамент.

Находките са представени от каменни оръдия, кремъчни артефакти, оръдия от кост и рог, апликирани антропоморфни изображения и др. Внимание заслужават големият брой оръдия, изработени от сцепен надлъжно рог от елен, които се откриват единствено в ями. Откритата апликирана антропоморфна фигура, върху стена от съд и няколко стилизирани антропоморфни израстъка върху дръжки от кани са единствените човешки изображения. Прави впечатление пълната липса на цели или фрагментирани култови масички, често срещащи се в неолитните комплекси от Тракия.

Проучените структури показват, че пластът е съставен от две нива, които засега не могат да бъдат разграничени стратиграфски. Сходството между керамиката от различните контексти ни дава основание да приемем, че селището е обитавано без прекъсване в даден хронологически отрязък в края на VI хил. пр. Хр., след което окончателно е напуснато.

Липсата на проучени и публикувани неолитни обекти от Южното Черноморие силно затруднява датирането на праисторическото селище, регистрирано в рамките на обект УПИ 8038. За сега смятаме, че то се отнася към късния неолит и е синхронно на първата половина на периода Караново IV.

Литература:

Панайотова и др. 2006: К. Панайотова, Д. Недев, К. Ников, М. Гюзелев. Спасителни проучвания на некропола на Аполония. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 242 – 246.

№7. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В СТАРАТА ЧАСТ НА ГР. СОЗОПОЛ (УПИ 226, КВ. 18, УПИ XI-XII – 515, КВ. 27)

Димитър Недев

Обектите са разположени в югоизточната част на Созополския полуостров, в непосредствена близост до крепостната стена от VI – XIV м. Голяма част от имотите са проучени в края на 2006 г. и началото на 2007 г. и са представени в отчети за 2006 г. (срв. АОР за 2006 г.). През месец май 2007 г. бе довършено проучването на участък с площ около 25 м^2 в югозападния ъгъл на УПИ 226, кв. 18 в непосредствена близост до трасето на улица „Св. св. Кирил и Методий“. Предвид достигнатата голяма дълбочина от 4,50 м и опасността от срутване на земни маси, проучванията имаха ограничен характер и бяха извършени едновременно с укрепването на изкопа. Разчистено бе стълбище от три стъпала, вероятно свързано със сграда, разположена в западна посока, извън проучвания терен (Обр. 1).

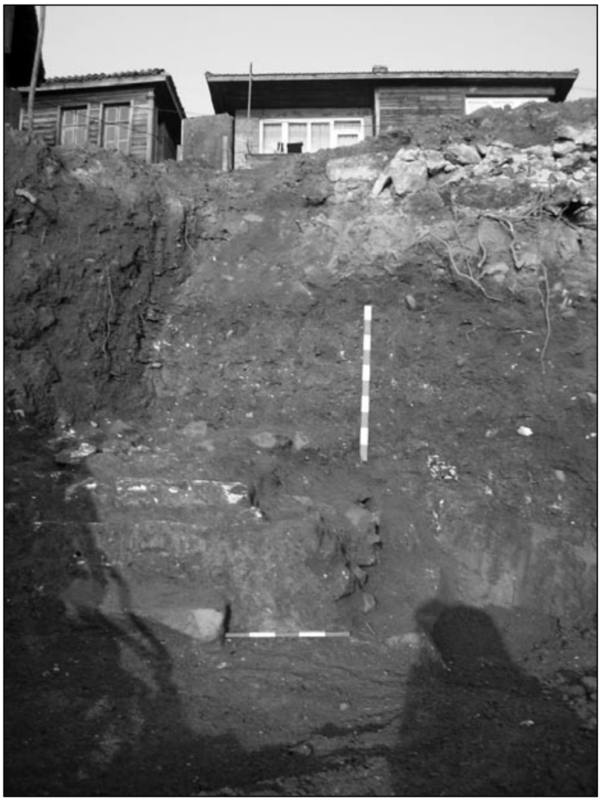

Обр. 1. Стълбище на елинистическа сграда. Поглед от изток

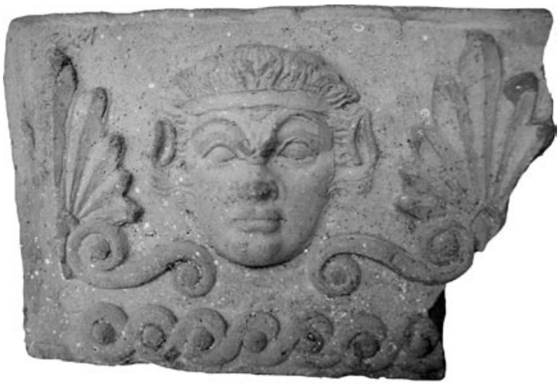

Обр. 2. Сима – края на III в. пр. Хр.

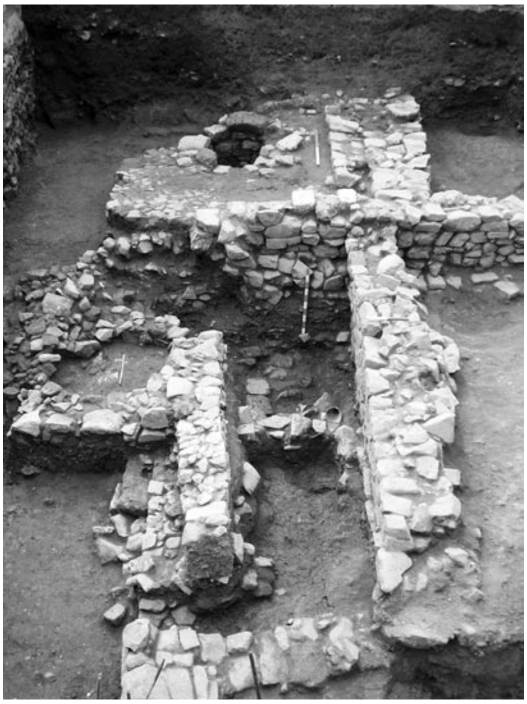

Обр. 3. УПИ XI-XII 515. Елинистическа сграда – поглед от североизток

В насипа се откриха голямо количество фрагменти от амфори, фрагментирана строителна керамика – плоски керемиди, между които и сима с релефна украса (Обр. 2).

Находките, открити в контекста на стълбището, датират от края на III в. пр. Хр. В горял пласт непосредствено над основната скала, с дебелина до 0,20 м се откриха малобройни фрагменти от източногръцка и атическа чернофигурна керамика.

В УПИ XI-XII 515 във връзка с решенията на ведомствена комисия за експониране на разкритите археологически структури, в обема на новото строителство бяха извършени дейности по уплътняване основите на вече разкритите през 2006 г. части от елинистическа и къснокласическа жилищни сгради (Обр. 3).

№8. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ, М. „СОЛИНАРИЯ“ (УПИ 7099), ГР. СОЗОПОЛ

Димитър Недев, Михаела Владова

Имот №7099 по кадастралния план на м. „Буджака“ е разположен в район, известен с традиционното име Солинария, на южния склон между таляна „Христос“ и м. „Кавациите“. Парцелът с площ 1,5 дка се намира на билото на нисък хълм, с лек наклон на юг. Разкопките имат авариен характер и са извършени във връзка с нерегламентирана изкопна дейност за ново строителство. Преди началото на теренните археологически проучвания, в северната част на имота бе извършен неголям масов изкоп, при който са частично нарушени две гробни съоръжения. Археологическият изкоп с площ около 350 м^2 е ситуиран върху строителното петно за вилна сграда. В тази част на имота са разкрити 14 гробни съоръжения и свързани с тях две обредни огнища и керамични струпвания. Преобладава обредът трупополагане. Скелетите са с глава на изток и изпънати по тялото ръце. Осем погребения са извършени в обикновени гробни ями, пет – в зидани гробове (цисти) и само в един случай е регистрирано трупоизгаряне, като костите са положени в погребална урна (Обр. 1).

При гробове №1 и №5 (цисти) пространството е оградено с дъговидни периболоси, изградени от един до два реда квадри от варовит пясъчник (Обр. 2).

Три от цистовите гробове имат покритие. При гроб №9 гробната камера е изсечена в основната скала. На повърхността ѝ е оформен венец от правоъгълни квадри, който носи покритието (Обр. 3).

Сред погребалния инвентар преобладават лекитите (полихромни с позлата, с червена палмета и мрежест орнамент). По-рядко се срещат съдове за вино – киликси и кантароси. Предмети от бронз – стригили, огледало и фибули, са регистрирани в 5 от гробовете. Въз основа на погребалния инвентар и съдовете, открити извън гробовете, гробните комплекси могат да се датират във втората половина на IV в. пр. Хр. Археологическите проучвания в УПИ 7099 не са завършили и са прекратени поради временна липса на инвестиционни възможности от страна на собствениците. Непроучената площ е около 800 м^2. Резултатите от проучванията дават възможност да се проследи организацията на некрополното пространство в най-отдалечената, спрямо полиса, част на Аполонийския некропол.

Обр. 1. Погребална урна

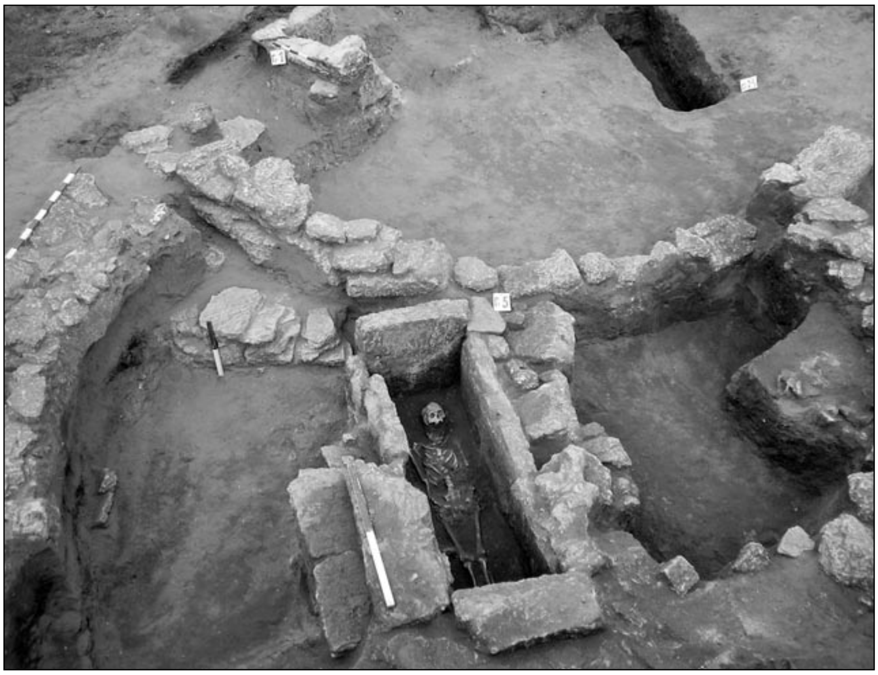

Обр. 2. Гробове №1 и №5. Поглед от запад

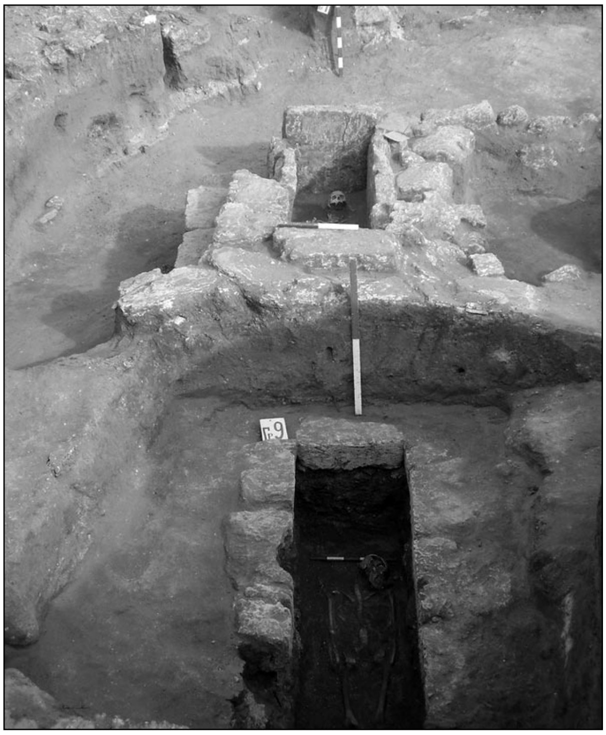

Обр. 3. Общ поглед към западната част на обекта

№9. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ НЕКРОПОЛ НА АПОЛОНИЯ В М. "БУДЖАКА"(УПИ VI-5269, ГР. СОЗОПОЛ)

Димитър Недев, Владислав Тодоров

Археологическите проучвания в УПИ VI-5269 се извършиха през периода октомври 2007 – февруари 2008 г. на терен с площ около 2,5 дка, предвиден за ново строителство. Имотът е разположен западно от Райския залив на първа морска тераса, на разстояние около 40 м от съвременната линия на морския бряг.

В некрополния участък са разкрити и изцяло проучени 38 гробни съоръжения и археологически структури, 3 керамични струпвания, 2 обредни огнища и ботрос, свързани с погребалния и поменален ритуал. Гробните съоръжения са разположени на две нива, с голяма денивелация едно спрямо друго от север на юг.

Гробните комплекси в югозападната част на имота са ограничени от север с периболос с дължина около 25 м, маркиращ некрополна алея. В тази част са разкрити 14 гробни комплекса на дълбочина 0,80 – 1,50 м. Преобладават гробовете с инвентар от края на третата четвърт на V до началото на IV в. пр. Хр. Съоръженията, в които е извършено трупополагане, са обикновени гробни ями с правоъгълна или трапецовидна форма, някои със заоблени ъгли, вкопани дълбоко в глинестия пласт. На това ниво са разкрити и 3 зидани гроба – цисти, изградени от плочи варовит пясъчник без покритие. Последните се датират с материали от IV в. пр. Хр.

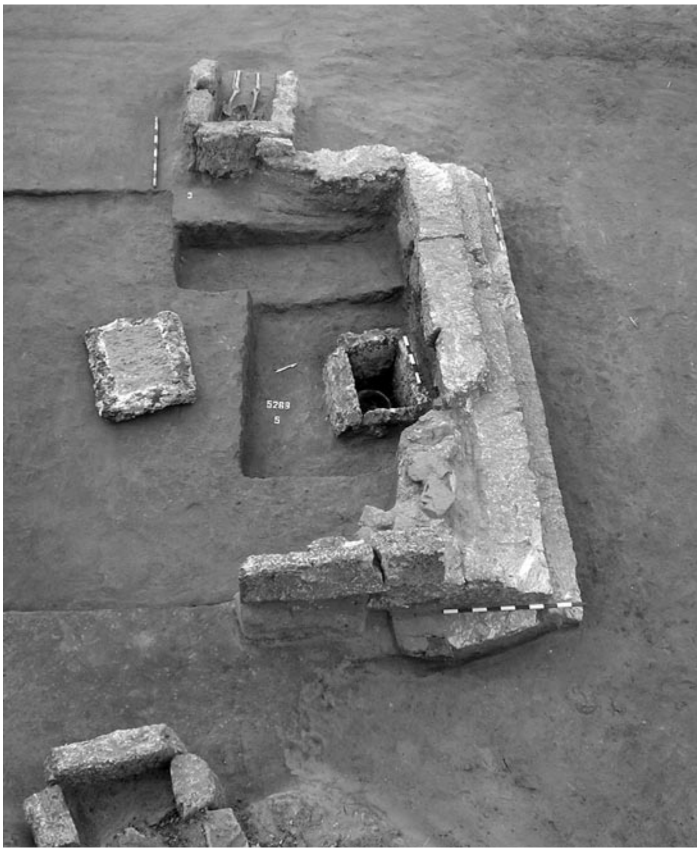

Обр. 1. Гробове №3 и №5 – поглед от изток

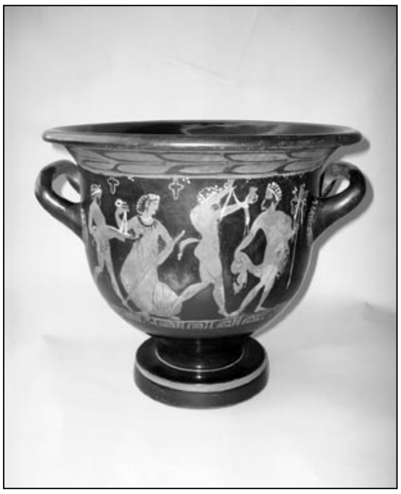

Обр. 2. Червенофигурен кратер с Дионисиев комос – 380-360 г. пр. Хр.

В югоизточния ъгъл на парцела, ограден от север с тристъпален П-образен периболос, се разкри гроб с кремация (Обр. 1). Гробното съоръжение е циста с квадратна форма, изградено от четири вертикално поставени варовикови плочи, покрити с една правоъгълна. Трупоизгарянето е извършено извън мястото на погребване, като костите са събрани в червенофигурен кратер (Обр. 2), използван като урна.

Друга група гробове датирани с материали от IV в. пр. Хр. са разкрити в северозападния ъгъл на имота на същото ниво. В тази част всички погребения са извършени в обикновени гробни ями. Ритуалът е трупополагане с преобладаваща ориентация на изток, с незначителни отклонения на север или юг.

Посоченият по-горе периболос е нарушен по повърхността от съвременна селскостопанска дейност. В източния му край е вкопан питос, запълнен с камъни. Запазено е дъно с прилежащи в основата на тялото стени. Други два питоса се ситуират пред лицето на периболоса в западния му край, където линията на зида е нарушена в голяма степен. Около питосите се откриват фрагменти от римска строителна и битова керамика от края на II – III в., което предполага, че те са вторични и извън некрополния контекст. Вероятно находките от римска керамика са свързани със селскостопанска дейност.

В североизточния ъгъл на имота на голяма дълбочина е разкрит некрополен участък. Денивелацията спрямо гробовете от юг и запад е до 3,00 – 3,50 м. Този участък е относително самостоятелен спрямо нивото на гробовете в южната и западната част на УПИ VI-5269, а също и спрямо тези, проучени при предишни разкопки в съседните имоти от север, североизток и изток. Преобладава обредът трупополагане, погребенията са извършени в обикновени гробни ями. Скелетите са положени по гръб с изпънати крайници с ориентация изток – югоизток. Всички гробове датират от третата четвърт на IV в. пр. Хр. Единствено грабната яма на гроб №13 е оградена със саркофаговидно разположени керемиди.

В южния край на участъка е разчистена голяма и дълбока яма (ботрос) с бъбрековидна форма, вкопана в основната скала на дълбочина до 2,50 м в източната част (Обр. 3). На повърхността ѝ се разкриха две каменни площадки със значителен обем, оформени от дялани варовикови плочи и ломен камък. В западния ѝ край е поставена камбановидна урна, във вътрешността на която се откриха голямо количество черупки от яйца. Друга урна с кости от дребни бозайници се откри в южния край на ямата. Тези съдове имат особено значение и е възможна интерпретацията им във връзка с култа към хтоничните божества. В насипа на ямата се откриха части от човешки скелети, голямо количество силно фрагментирани солени, калиптери, водопроводни тръби, фрагментирани амфори на Тасос, Хераклея, Хиос, Менде, местни кани и паници с пробити дъна и две нагробни стели. Едната е мраморна, с фронтон, без надпис; на другата се чете име и патроним – Πάντα Σιλήνο. В насипа се откриха и единични фрагменти от червенофигурна рисувана керамика, както и амфорни печати на остров Тасос и Хераклея Понтийска, което дава основание ямата да се датира в началото на третата четвърт на IV в. пр. Хр. Две надгробни стели се откриха вторично използвани в югозападната част на обекта. Запазени са надписитеἘπαμείνων Μιλήσια и ΑΤΗΛΗΣ.

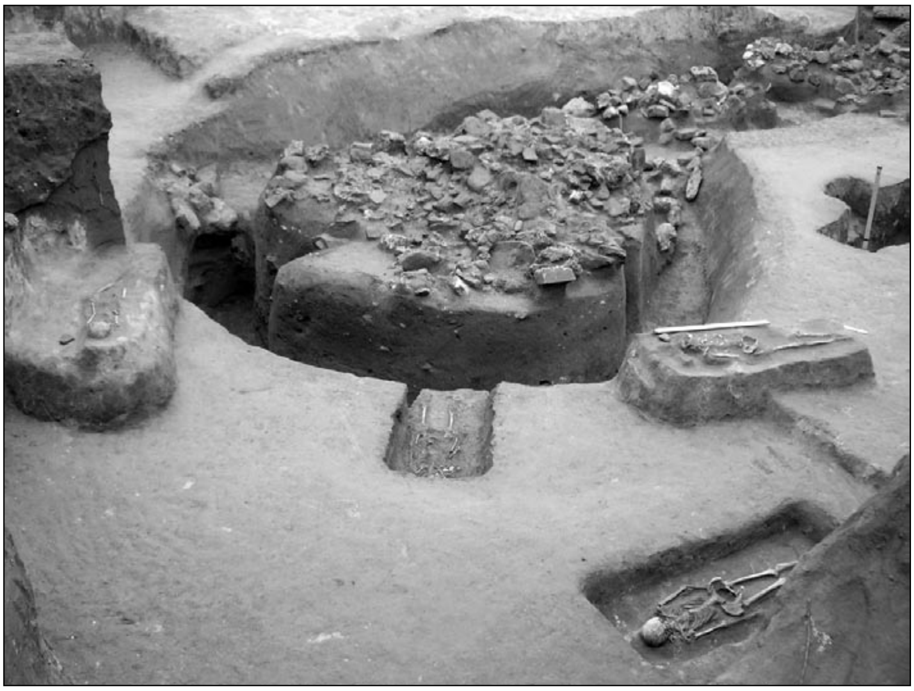

Обр. 3. УПИ 5269, североизточна част – некрополен участък с ботрос

Проученият некрополен участък предоставя нови данни за организацията на некропола и погребалните обреди.

№10. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА НЕКРОПОЛА НА АПОЛОНИЯ ПОНТИЙСКА

Кръстина Панайотова, Мартин Гюзелев, Димитър Недев

През периода от м. март до м. ноември 2007 г. се извършиха спасителни разкопки на територията на некропола на Аполония в м. Калфата/Буджака в границите на седем имота. В един парцел не бяха регистрирани археологически останки.

В проучван през 2006 г. имот беше доразкрита част тръбопровода от глинени тръби, свързани с оловни скоби с ориентация ЮИ – СЗ. В УПИ 5094 водопроводът навлиза в изсечен в скалата тунел и продължава по дъното на водосборна карстова галерия, изкопана в мека варовикова скала на дълбочина, варираща между 9 и 5 м от нивото на съвременния терен. В изследвания участък галерията е проследима на дължина 57 м. Достъпът към нея се осъществява чрез три, проучени засега, вертикални шахти и оформен с арка вход откъм морето. От едната шахта, на дъното на която и сега има вода, в южна посока тръгва разклонение. Изхождайки от посоката на основната подземна галерия се затвърждава предположението, че източникът на вода се е намирал в района на Райския залив. Това хидроинженерно съоръжение е използвано в сравнително кратък период в края на V и началото на IV в. пр. Хр.

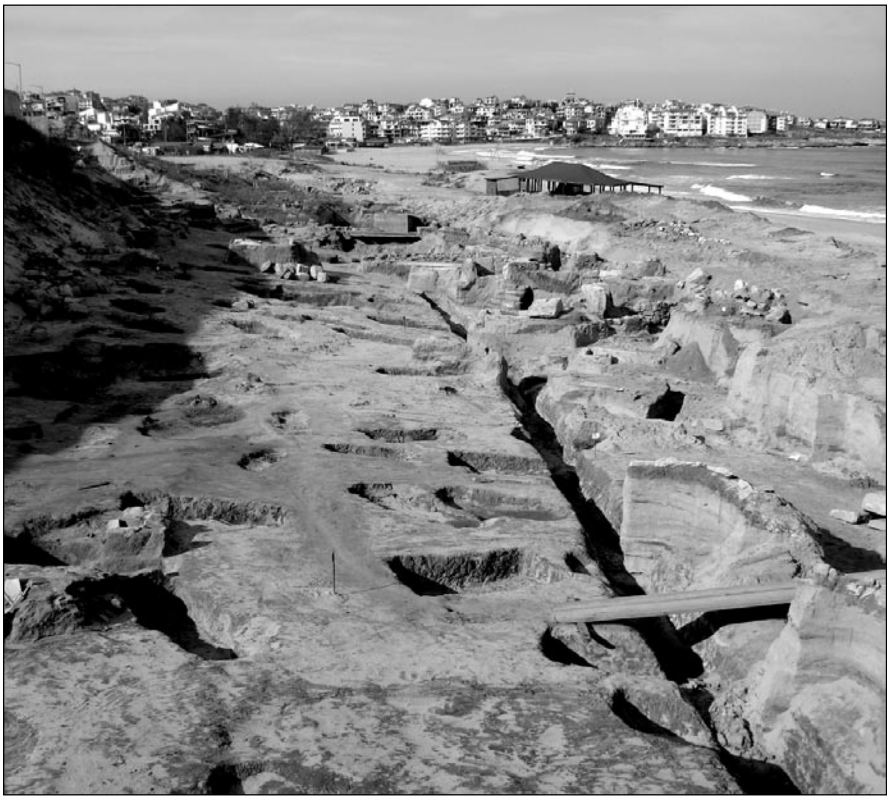

Обр. 1. Канавка в м. Калфата, средата на V в. пр. Хр. (УПИ 5518)

Проучванията на некропола на Харманския плаж потвърдиха наблюденията от последните години, че от средата на V в. пр. Хр. всички жители на аполонийския полис се погребват по крайбрежната ивица в строго определени за целта участъци. Първоначално, към средата на V в. пр. Хр., „градът на мъртвите“ е бил отделен от света на живите с дълбока канавка (Обр. 1), която преминава изцяло през УПИ 5518. Тя е изкопана в материковата глина и следва посоката на крайбрежната линия (ЮИ – СЗ). След затрупването на канавката с пясък и увеличаване територията на некропола, през първата половина на IV в. пр. Хр. той е организиран в семейни сектори, заградени с периболос от варовикови блокове с лице към пътя („Via Sacra“). Навътре отделните сектори са отделени с къси каменни страници.

През тази година установихме, че вътрешността на откритото през 2006 г. монументално каменно съоръжение изцяло е запълнена с 2 – 4 реда блокове от пясъчник. Намерените наоколо останки от мраморни детайли, вероятно от монументална украса, го характеризират като мемориален паметник.

Подобно съоръжение (Обр. 2) беше открито в непосредствена близост в северозападна посока. Представлява триделен комплекс, в който за първи път в некропола на Аполония се намери мраморен саркофаг с червено оцветена камера и 2 цисти. Вътрешността му около гробовете също е запълнена с блокове от пясъчник, а лицето към предполагаемото трасе на пътя е оформено с рустицирани блокове. Погребванията са извършени около средата на IV в. пр. Хр.

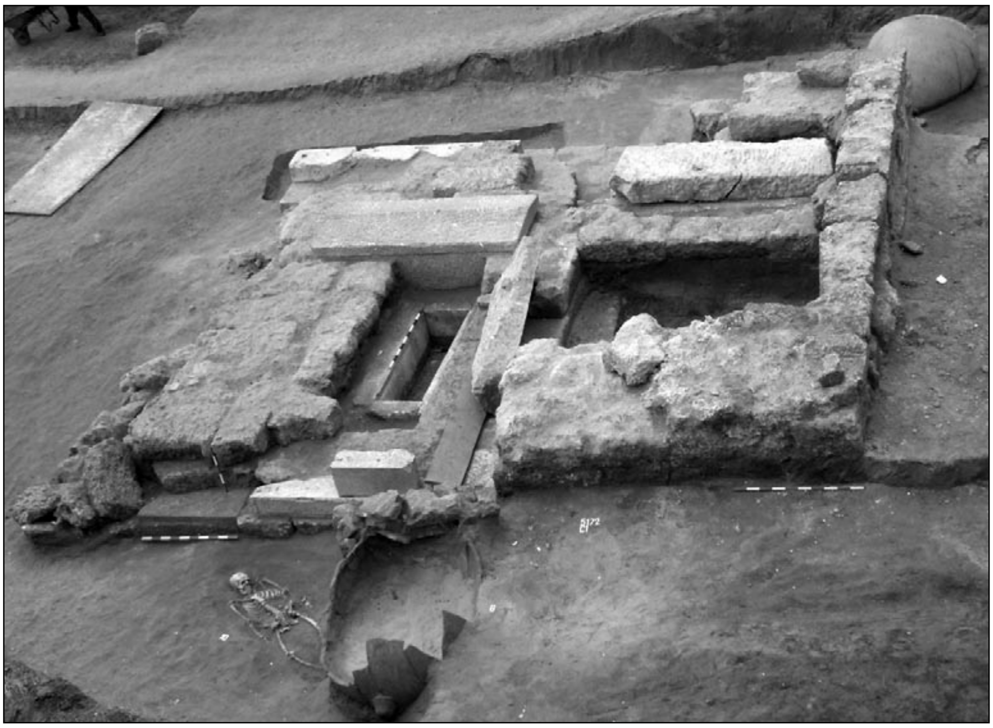

Обр. 2. Периболос-гробница, средата на IV в. пр. Хр. (УПИ 5172)

На площ около 6 дка през 2007 г. бяха разкрити общо 221 гробни съоръжения и стотици останки от пост-погребални ритуали, датиращи от средата на V до края на III в. пр. Хр. Шест трупоизгаряния са били извършени извън мястото на погребване от средата на IV в. пр. Хр. насетне. Останките и даровете са погребани в червенофигурно пелике, „кипърски“ тип амфора и керамични урни, покрити с паница или огледало.

Сред инхумационните гробове преобладават ямите от **Тип I** *Вариант 1* – без покритие и допълнително устройство. Изкопаните в глината или изсечени във варовиковата скала съоръжения имат правоъгълна или леко трапецовидна форма. По-тъмното оцветяване на пясъка, вдлъбавания в ъглите и/или железни пирони свидетелстват за употребата на сковани или сглобени дървени ковчези в редица гробни ями. Три от трупополаганията са извършени в питос, а едно новородено дете е погребано в амфора. В една яма и в единия от питосите има постилка от едър пясък и мидички.

Жителите на Аполония са използвали стандартни плоски керемиди за стреховидно покритие (**Тип II,** *Вариант 1*), а два гроба са оформени саркофаговидно (**Тип II**, *Вариант 2*). За първи път се установи, че един от стреховидните гробове има под от керемиди (*Вариант 1А*). Част от употребените керемиди имат позитивни буквени печати (ΛΑ, ΤΗ и ΣΤ в лигатура).

Сред градените с камъни гробове (**Тип III**) преобладава *Вариант 2*, при който съоръжението е оформено и покрито с варовикови плочи. Изградени от ломени или частично обработени камъни *(Вариант 1)* са два гроба. При три съоръжения стените, подът и покритието са оформени от монолитни андезитни блокове, свързани с железни клинове и оловни скоби, тип "лястовича опашка" *(Вариант 3*). За под на каменните гробове обикновено служи естественият терен. На дъното на 2 цисти има варовикови плочи с вкопавания в четирите ъгъла, вероятно за краката на дървен саркофаг. По стените на някои камери са се запазили следи от оцветяване в червено.

Пясъчният насип върху някои каменни гробове има крепида от ломени камъни. Понякога той е подсилван с чакъл и глина. Крепидата на гроб 5518-165 представлява два концентрични кръга от глина. В някои случаи към върха на могилата водят каменни стъпала. В периферията на могила, натрупана над гроб 5518-66, се намериха зве местни паници, от вътрешната страна на които има графити (имена). Подобно на паницата, открита от М. Цанева в могилата на н. Колокита, и новооткритите са послужили най-вероятно за изписване на проклятие.

Аполонийските гробове са единични, с изключение на една яма от втората четвърт на IV в. пр. Хр, в която са погребани 4 индивида. Мъртвите са полагани по гръб с изпънати крайници. Поза хокер, свити или кръстосани ръце или крака представляват единични изключения от това правило. Преобладава източната ориентация.

Без инвентар са 19 от проучените гробни комплекси. Алабастрони от алабастър или стъкло и чернофирнисови амфориски с щемпелувана украса са използвани при по-ранните погребвания, а балсамарии – при най-късните. Съдовете за масла и благовония традиционно са били поставяни в гроба с предварително счупено устие. Лекитите, местно и атическо производство, червенофигурни или с релефна украса са съпровождали в последното им жилище повечето аполонийци. Белофоновите лекити имат украса от геометрични и флорални елементи. Сред червенофигурните лекити се отличават съдовете, изработени в кръга на Аполонийския майстор с полихромия и позлата.

Керамичният комплекс от аполонийския некропол включва много и различни съдове за течности: местни, чернофирнисови и червенофигурни кани, пеликета и ойнохоета, различни видове купи и чаши. По-големи форми, като остродънни амфори и червенофигурен каликс-кратер се намират в гробове до началото на IV в. пр. Хр. По същото време, освен често употребяваните чернофирнисови панички (някои от които с графити на дъното: Α, Η, Λ, Ν, Ι), до краката на погребания са поставяни големи местни паници. Последните се намират с отвора нагоре и вероятно са били пълни с някаква съпътстваща храна.

Глинени лампи и тежести за стан, някои кани и купи, миниатюрни керамични фиала, ситула, каликс кратер и хиоска амфора са редки форми сред гробния инвентар от този некропол.

Теракотите, които се намират предимно в гробове на деца, изобразяват божества и хора, деца, музиканти и танцьори, сатир с амфора и рог, животни (бик, букефал), кукли с подвижни крайници и култови предмети.

Сред металните находки, както обикновено, преобладават бронзовите игли за шев, фибули, върхове за стрела „скитски тип, бронзови и железни ножове и стригили (някои, от които ритуално огънати), огледала, сребърни, бронзови и железни пръстени, халки и обеци. За първи път в този некропол беше открит сребърен пръстен с елипсовиден щит с надпис – в негатив е изписано ΚΟΙΛΑ.

Към редките находки от аполонийския некропол трябва да се спомене и един погребален венец от оловна лента, към която са прикрепени бронзови листа и керамични цветове и плодове с позлата.

Откритите бронзови монети са предимно на Аполония. Преобладават емисиите с изображение на двурога котва и глава на Аполон. Най-често в устата на мъртвеца е поставяна по една монета, но понякога се намират и повече (21) екземпляри.

През 2007 г. колекцията от оловни букрании се увеличи с 5 екземпляра. Един от тях има Горгона на челото. Останалите 4, които се откриха около база за стела, са със скъсена муцуна и без украса на челото.

Астрагалоси с различна големина, понякога двустранно обработени и залети с олово, преобладават сред предметите от кост, поставяни в гробове на деца и жени. От кост са изработени някои мониста и дръжки. Също в гробове на дете и млада жена се намериха 2 миниатюрни фигури на мъж, глава на овен и 2 ръце от кост, които са били носени като амулети, заедно със стъклени мониста и раковини. Даровете на погребана в третата четвърт на V в. пр. Хр. млада жена включват диаулос от кост на елен (Обр. 3). Тази находка представлява един от най-ранните и принадлежащ към точно датиран комплекс музикален инструмент.

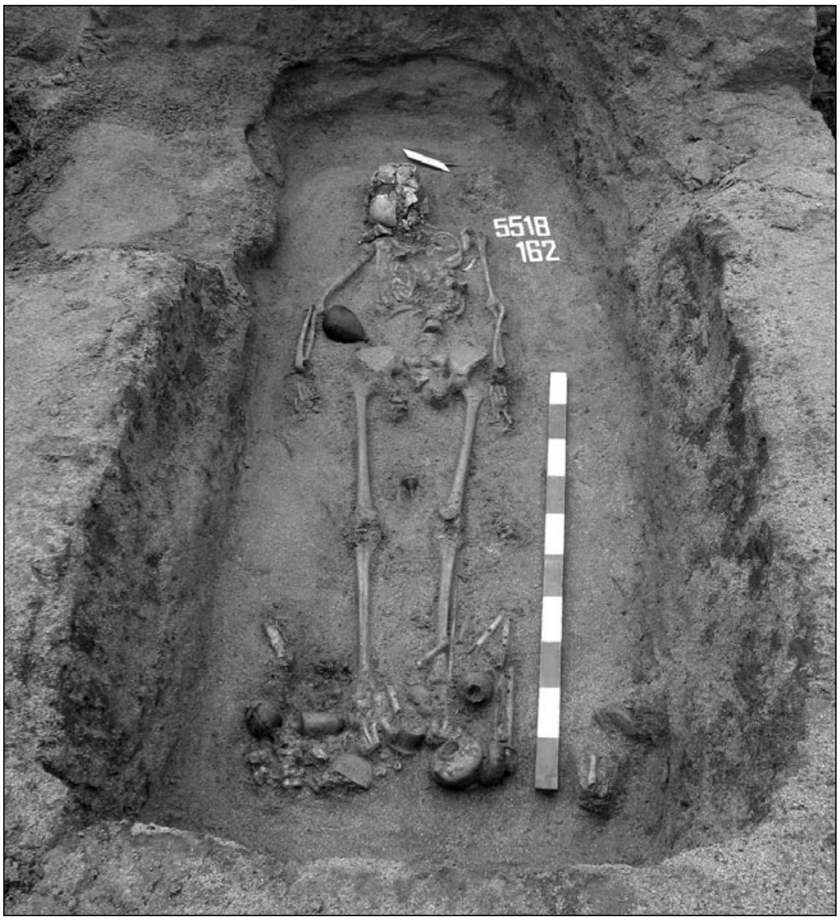

Обр. 3. Гроб от третата четвърт на V в. пр. Хр. с диаулос от кост (УПИ 5518)

В два гроба на малки деца се намери по едно яйце. Смята се, че те не са просто храна, а атрибут на хтоничните божества и имат пречистващо действие.

Голяма част от откритите в некропола на Аполония находки са останки от следпогребалните посещения на гроба. Разположени между или над гробовете, керамичните струпвания обикновено съдържат различни типове кани с пробити дъна, които са били използвани при либациите. Някои от амфорите, които винаги се намират в струпванията със счупени столчета, са подпечатани. Преобладаващо място заемат амфорите от Хераклея Понтийска и Тасос.

Десетките обредни огнища, които най-често се намират извън/пред периболоса или крепидата, имат овална форма и вероятно ритуалът е бил извършен в плитка яма. Сред въглените обикновено се намират кости от дребен рогат добитък, овъглени ядки (лешници и бадеми) и плодове (смокини), раковини.

Съдовете, използвани при извършването на пост-погребалните ритуали със запален огън са еднотипни. Освен поставената с дъното нагоре голяма местна паница, почти винаги се намират рибни блюда и скари за печене на риба, червенофигурни леканета и аскоси, различни по форма и големина панички и чаши, гърнета. Метални предмети (ножове), лекити и теракоти са рядкост.

Откритите през 2007 г. във всички изследвани участъци на аполонийския некропол стели са били прикрепвани с олово към правоъгълни бази. Най-често това са варовикови блокове, но има и изящни мраморни паметници с фронтон и акротерии, а някои са били рисувани. Понякога трасето на буквите е запълнено с червен пигмент. Някои от имената на погребаните тук йонийски гърци са добре познати от аполонийските паметници (напр. ΕΚΑΤΑΙΟΣ), а други се срещат за първи път.

Продължителните спасителни проучвания на некропола на Аполония в м. „Калфата/Буджака“ през 2007 г. дадоха възможност не само за обогатяване на знанията за погребалните обреди, но и за придобиване на нова информация за водоснабдителната система на Аполония Понтийска от средата на I хил. пр. Хр.

Литература:

Belis 1999: A. Belis. Les Musiciens dans l’Antiquite. Hachette Litterature, Paris, 1999;

Closterman 2007: W. E. Closterman. Family Ideology and Family History: The Function of Funerary Markers in Classical Attic Peribolos Tombs. – American Journal of Archaeology 111, 2007, 633 – 652;

Guimier-Sorbets, Hatzopoulos, Morizot 2006: A.-M. Guimier-Sorbets, M. B. Hatzopoulos, Y. Morizot (Eds.). Rois, cites, necropolis, institutions, rites et monuments en Macedoine. Actes des colloques de Nanterre (decembre 2002) et d’Athenes (janvier 2004). – Melethemata, 45, Athenes 2006;

Jeammet 2007: V. Jeammet. Tanagras. De l’objet de collection a l’objet archeologique. Paris, 2007;

Kienast 1995: H. J. Kienast. Die Wasserleitung des Eupalinos auf Samos. Bonn, 1995;

Panayotova 2007: K. Panayotova. Burial and Post-Burial Rites in the necropoleis of the Greek Colonies on the Bulgarian Black Sea littoral. – In: Ancient Greek Colonies in the Black Sea 2. Vol. I, BAR, International Series 1675 (I), 2007, 85 – 126;

Vokotopoulou 1995: J. Vokotopoulou (ed.) Les Macedoniens. Les grecs du nord et l’epoque d’Alexandre le Grand. Musee de Marseille. Athenes, 1995.

№11. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №6000008 ПО „АКБ“ НА Н. КОЛОКИТА, СОЗОПОЛ

Анелия Божкова, Анета Петрова

През 2006 г. беше проведено спасително археологическо проучване на надгробна могила №6000008 по АКБ, намираща се на н. Колокита, южно от гр. Созопол. Под могилния насип бяха открити няколко археологически структури: каменна крепида в периферията и две каменни струпвания в централната част на могилата; редица от поставени цели амфори в северозападния сектор. Същинско гробно съоръжение не беше регистрирано.

Методиката на разкопаване на могилата предвиждаше оставяне на два контролни профила с ширина 1 м, единият с посока север – юг, другият с посока изток – запад, преминаващи по цялата ѝ ширина. Централната част на могилния насип, където се пресичаха двете ребра, беше проучена още през 2006 г. (Обр. 1). Проучването на останалите части от ребрата и евентуалното регистриране на други съществуващи съоръжения, беше цел на разкопките през 2007 г.

Обр. 1. Поглед към могилата от югозапад

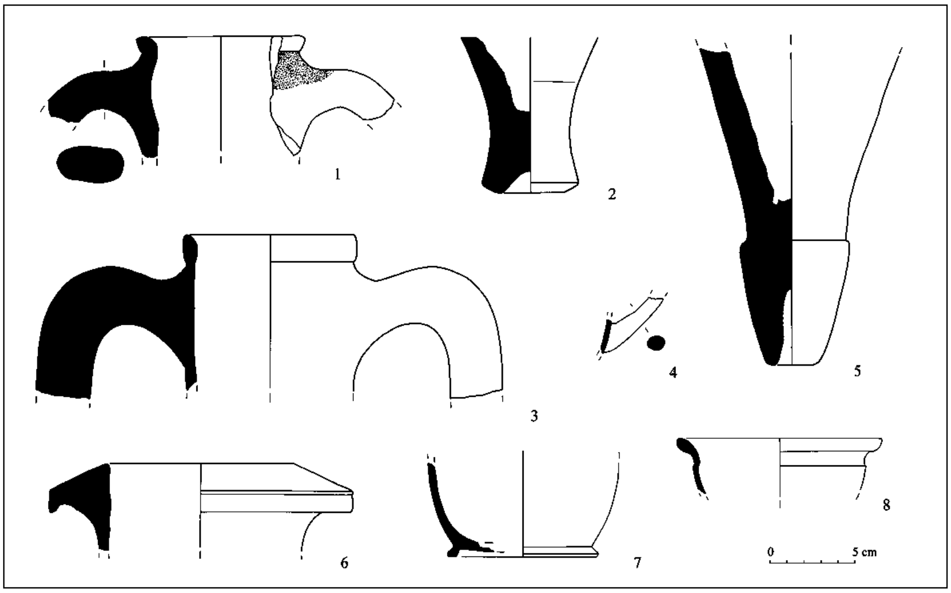

Обр. 2. Фрагменти от керамични съдове, открити в могилата – амфори на Хераклея Понтика (1, 2), Хиос (3, 5), Коринт (6) и чернофирнисови чаши (4, 7, 8)

Всички ребра бяха проучени до достигане на материковата скала или на стерилната пръст, върху която е натрупана могилата. В периферията на източното, западното и северното ребро бяха разкрити останалите в тях части от каменната крепида. Други съоръжения не бяха регистрирани. Археологически материали бяха открити само в западното ребро. Преобладаващата част от тях са от периферията на могилата и представляват преотложени материали от разбитото амфорно струпване, проучено през 2006 г. Всички без изключение са фрагменти от амфорна тара, производство на Хераклея Понтика и о. Хиос и са от типове, характерни за първата четвърт на IV в. пр. Хр. (Обр. 2), с което се потвърждава предложената вече дата на съоръжението.

№12. АРХЕОЛОГИЧЕСКО НАБЛЮДЕНИЕ И АВАРИЙНО ДОПРОУЧВАНЕ НА СТРАТИГРАФСКИТЕ ПРОФИЛИ НА МОГИЛА №9, Н. КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ

Румен Миков

В резултат на спасителното проучване на надгробна могила №9, н. Колокита, гр. Созопол, проведено през 2006 г., са разкрити монументална крепида с диаметър 24,50 м, зидана гробница с неправилен П-образен план и два цистови гроба, разположени в западния край на гробницата. Гробницата и каменният пръстен около могилния насип са датирани по открития във вътрешността на зиданото подмогилно съоръжение фрагмент от керемида със запазен цял печат след началото на последната четвърт на IV м. Допълнително разкритите археологически структури (цистови гробове, вторичен гроб в СЗ част на крепидата и останки от ритуални практики – огнище/а пред западния фронт на крепидата) дават основание да се предположи едно по-продължително функциониране и използване на коплекса до края на III в. пр. Хр.

Резултатите от спасителното проучване на могила №9, извършено през 2006 г. дават основание на Експертния съвет на НИПК да вземе решение разкритите археологически структури да бъдат запазени на място и подложени на консервация, реставрация и експониране в подходяща среда.

Съгласно изготвения проект за КРР и експониране, проучените подмогилни съоръжения ще запазят в максимална степен автентичния си вид. Цялостното експониране е свързано с представянето на разкритите археологически структури и сигниране на очевидно съществували, но незапазени на място части от такива.

Във връзка с изпълнението на проекта за КРР в периода 25 – 29.08.2007 г. са проведени археологическо наблюдение и аварийни проучвания. Извършено е демонтиране на съвременната постройка, вградена в западната периферия на проучения могилен насип; отстраняване на оставените части от стратиграфските профили на насипа (СИ половина от Ребро А и СЗ половина от Ребро Б); подравняване на околомогилното пространство във връзка с предстоящите КРР и ново строителство.

Демонтажът на съвременната постройка е извършен на ръка. Проверено е пространството, в което през 2006 г. са разкрити преотложени и запазени in situ структури, свързани с ритуални практики пред фронта на крепидата. Не са установени останали под зидовете и недопроучени следи от тези дейности.

Отстраняването на останалите части от Ребро А и Ребро Б е осъществено със земекопна техника (Обр. 1). Под документирания каменен разсип в северозападния край на Ребро Б не са разкрити археологически структури и материали. Не са открити и материали, свързани с проуче-

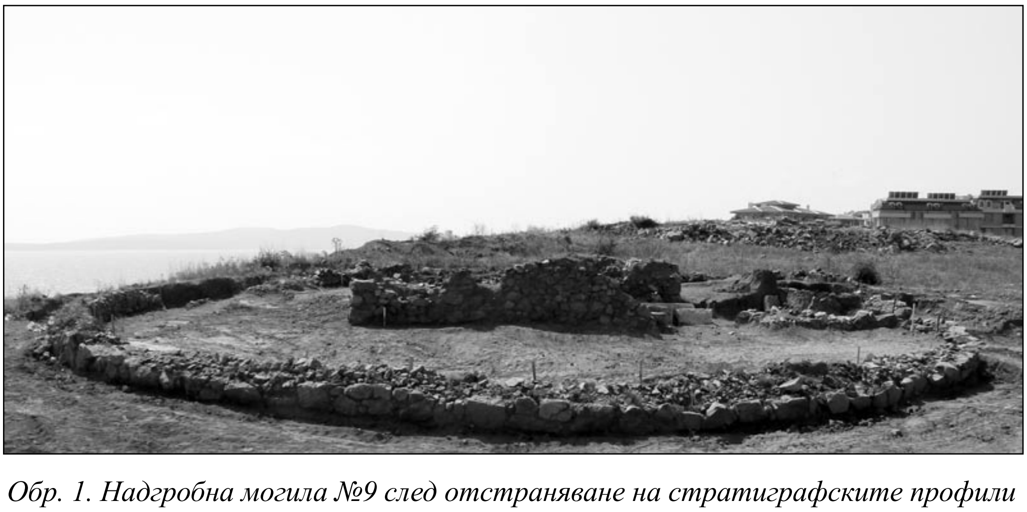

Обр. 1. Надгробна могила №9 след отстраняване на стратиграфските профили

ните тук през 2006 г. концентрации от горели на място метални предмети. При отстраняване на североизточната половина на Ребро А също не са открити непроучени археологически структури. Единствените археологически материали, открити в пръстта от двата стратиграфски профила са 3 фрагмента от стени на амфори.

При разчистването и подравняването на пространството около западната фасада на гробницата са открити дъно от паница, покрита с фирнис, и устие от местна купа с венче.

Отстранен е оставеният през 2006 г. насип, укрепващ цялата източна и част от северната стена на гробницата на ниво над най-долния ред камъни от градежа им. Тези фасади са изцяло разкрити и подготвени за извършване на КРР. Завършена е графичната документация на южната стена на гробницата (Обр. 2). Допълнена е графичната документация на източната и северната стени на гробницата (Обр. 3).

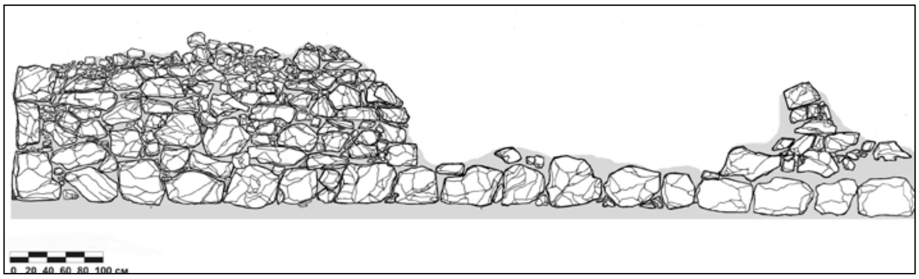

Обр. 2. Южна стена на гробницата

Допроучено и отстранено е струпването от каменни блокове в югоизточната част на крепидата (пред външното и лице), документирани и оставени на място след края на проучването през 2006 г. Между камъните са открити 2 фрагмента от стени на амфори. Под струпването не са установени други археологически структури.

Изцяло завършени са графичната и фотодокументацията на частите от крепидата, оставени под насип през 2006 г.

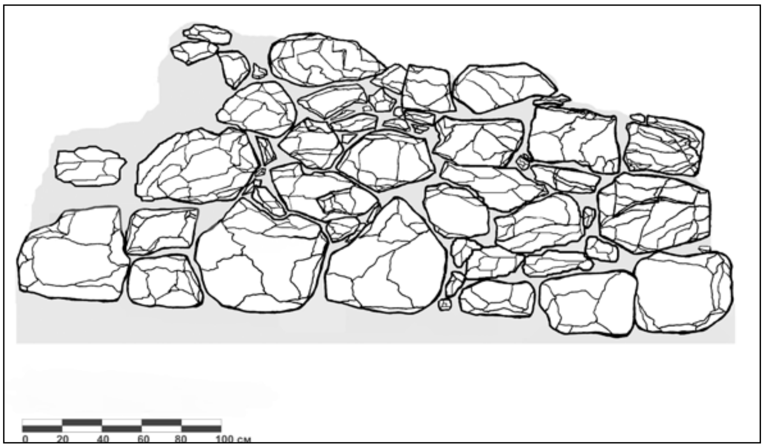

Обр. 3. Източна стена на гробницата

№13. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА №10 НА НОС КОЛОКИТА, ГР. СОЗОПОЛ

Веселка Кацарова, Калина Петкова

През лятото на 2006 г. се проведоха спасителни археологически разкопки на могила №10 от некропола, разположен на н. Колокита. Тогава бе констатирано, че южната половина на могилата е силно нарушена в резултат от съвременни изкопни работи, свързани с разполагането на военни съоръжения през седемдесетте и осемдесетте години на миналия век. Тези дейности бяха придали на могилния насип неправилна, издължена по оста И – З елипсовидна форма и размери: диаметър 23 – 27 м, височина 2,60 м (Кацарова 2007, 307).

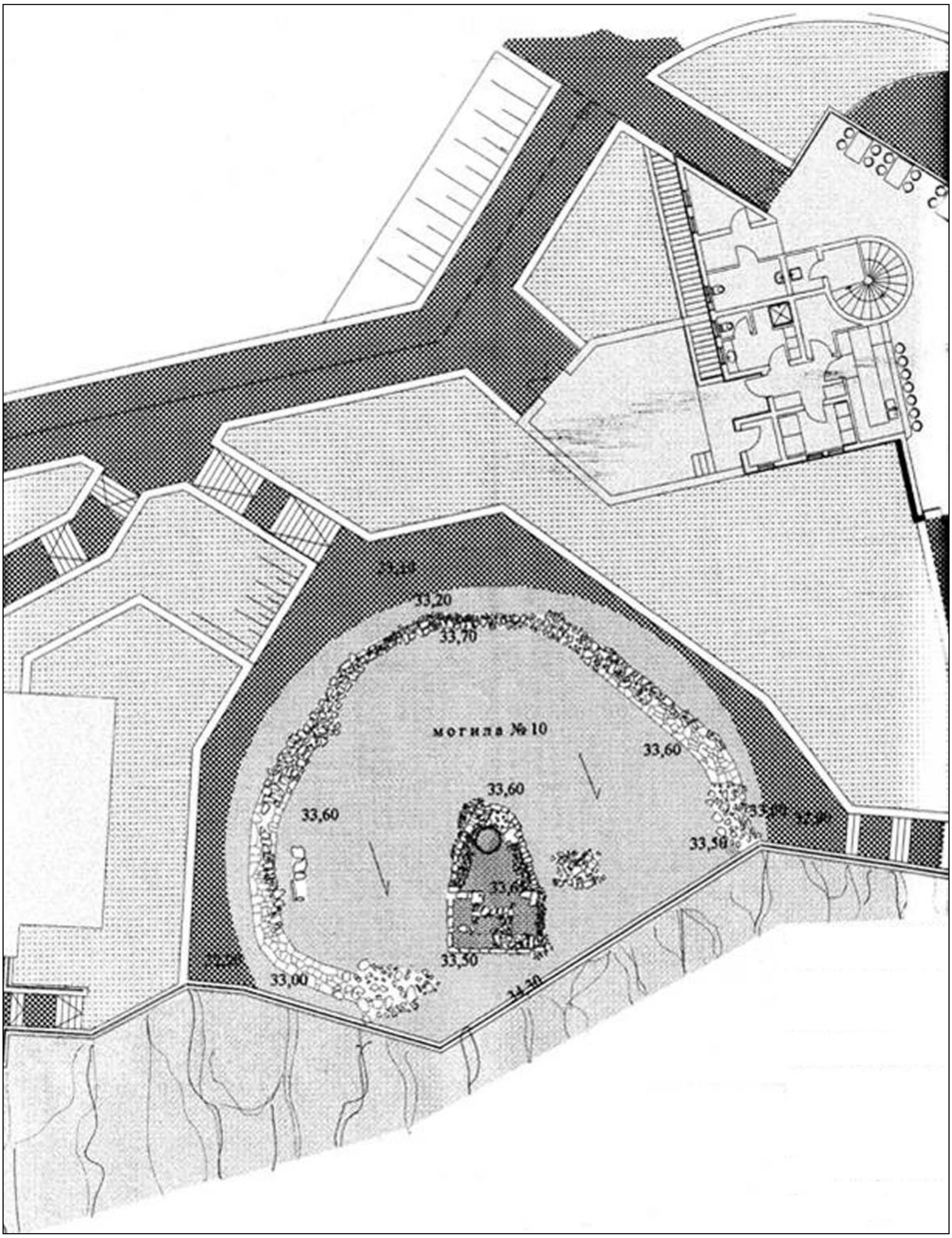
33,20
33,70
могила №10
33,60
33,60
33,60
33,60
33,50
33,50
33,00
34,20

Обр. 1. Проект за експониране на могила №10 в границите на бъдещото ваканционно селище на н. Колокита

При проучванията, извършени през 2006 г., се установи, че северната половина на могилата е със запазен изцяло каменен кожух. Могилният насип също е съставен единствено от камъни. От върха на могилата до нивото на античния терен в структурата му са включени както обработени квадри от варовит пясъчник, така и необработени скални късове с вулканичен произход и различни размери, фрагменти от строителна керамика и амфорна тара. В три от секторите на могилата – СЗ, СИ и ЮЗ, насипът е ограден с крепида с грубо оформено външно лице от необработени камъни. В зависимост от наклона на терена, в отделни части те са подредени по различен начин – вертикално забити един до друг или в два, на места до три хоризонтални реда, споени с кал (Кацарова 2007, 309).

В разрушената южна половина на могилата се разкриха основите на двукамерна гробница, ориентирана с надлъжната си ос в посока С – Ю (с отклонение 15° на СЗ). В ЮЗ сектор на могилата екипът регистрира още едно гробно съоръжение – цистов гроб. С него би могло да се свърже изграждането на крепидата около деструкциите на гробницата и оформянето на могилния насип с донатрупване на още необработени камъни. Непосредствено пред крепидата в същия сектор се проучиха останки от ритуално огнище. Освен многобройните фрагменти от глинени съдове тук се откри и голямо количество керемиди, въглени и парчета отухлена глина, всички от времето след средата – втората половина на IV в. пр. Хр. (Кацарова 2007, 308-309).

През 2007 г., съгласно предписанията на НИПК за консервация и реставрация на паметника и експонирането му в границите на бъдещото ваканционно селище (Обр. 1), се извърши демонтиране на крепидата (Обр. 2) и сваляне на оставените през 2006 г. централен профил с посока И – З и контролно ребро между СИ и СЗ сектори на могилата.

Обр. 2. Демонтиране на крепидата на могила №10

В пръстта между камъните на крепидата и около тях, се откриха няколко фрагмента от чернофирнисова и обикновена битова керамика, както и амфорна тара, в това число два печата на Хераклея Понтика, които се датират в 70-60 години на IV в. пр. Хр. (датировката на керамиката е определена от ст. н. с. А. Божкова). Сред събраната строителна керамика внимание заслужава фрагмент от плоска керемида, принадлежаща към основния типа плоски керемиди на фабриканта Мосхо, произведени в средата – втората половина на IV в. пр. Хр. (Брашинский 1966, 39). При демонтирането на профила и реброто на могилата нови съоръжения не се откриха. В насипа бяха намерени още фрагменти от амфори, битова и строителна керамика.

С тези дейности археологическото проучване на могила №10 от некропола на н. Колокита при Созопол приключи окончателно.

Литература:

Брашинский 1966: Брашинский. Строительные керамические материалы. Ольвия – В: Керамическое производство и античные керамические строительные материалы. Археология СССР, САИ Г 1-20, 1966, 36 – 45;

Кацарова 2007: м. Кацарова. Спасителни археологически проучвания на надгробна могила №10 на н. Колокита, гр. Созопол. – В: Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 307 – 311.

№14. СПАСИТЕЛНО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНА ЦИСТЕРНА В РАЙОНА НА АПОЛОНИЯ

Анета Петрова, Димитър Недев

През втората половина на октомври 2007 г., във връзка със строежа на хотелски комплекс, беше проведено спасително археологическо проучване на УПИ 8135 в м. Каваци – Солинария, гр. Созопол.

Имотът се намира на около 4 км южно от Созопол. Разположен е на склон с югозападно изложение. Оригиналният терен е силно компрометиран поради съвременни дейности. Парцелът попада в зоната на античния некропол на Аполония Понтика, според данните за съоръжения и открити материали (Цанева, Димитров 1976, 7, №3).

Тъй като античният пласт е отнет при съвременни намеси, целта на проучването е регистрирането на евентуално запазени гробни съоръжения. Поради тънкия почвен пласт са направени 11 шахматно разположени сондажа с размери 10 х 5 м, един с размери 5 х 5 м и шест междинни траншеи с ширина 2 м, покриващи изцяло проучвания парцел.

Почвеният слой във всички сондажи представлява глинеста, червеникаво-кафява, до жълто-кафява пръст. Дебелината му в северната част на обекта е 0,15 – 0,30 м, а в южната 0,40 – 2,10 м. Количеството на откритите археологически материали (силно обезличена антична керамика) е минимално и всички са намерени на повърхността.

На три различни места в южната част на обекта са регистрирани седем успоредни вкопавания с дължина 1,50 – 1,80 м, ширина около 0,45 м и дълбочина 0,10 м, ориентирани в посока изток – запад. Вкопаванията са запълнени с пясък и в тях не са открити археологически материали.

В северната половина на сондаж 8 е открита цистерна със запазена дълбочина 5,30 – 5,40 м (Обр. 1). Горната ѝ част е изградена от блокове варовит пясъчник с грубо оформени лица на суха зидария. От нея са запазени два реда (дълбочина 0,00 – 0,30/40 м), ограждащи приблизително квадратен отвор (0,95 х 0,95 м). Каменният градеж ляга направо върху скалата, в която е вкопана останалата част на съоръжението. То пресича варовиковата скала до дълбочина 4,30 м, следва 0,30 м пласт глина, а дъното е вкопано в намиращата се отдолу вулканична скала. В тази си част цистерната има пресечено-конусовидна форма с диаметър 0,95 м при отвора и 1,60 м. при дъното. На разстояние 0,10 – 0,40 м, от север и от юг, в скалата са издълбани дупки, свързани с изграждането и поддръжката на съоръжението.

Дъното на цистерната е запълнено с 0,50 – 0,60 м твърда глинеста пръст, с малко камъни и въглени в нея (Обр. 2). Сред керамичните фрагменти, открити в този пласт, са долната половина на амфора, части от кухненска керамика местно производство (сред тях три пробити дъна на

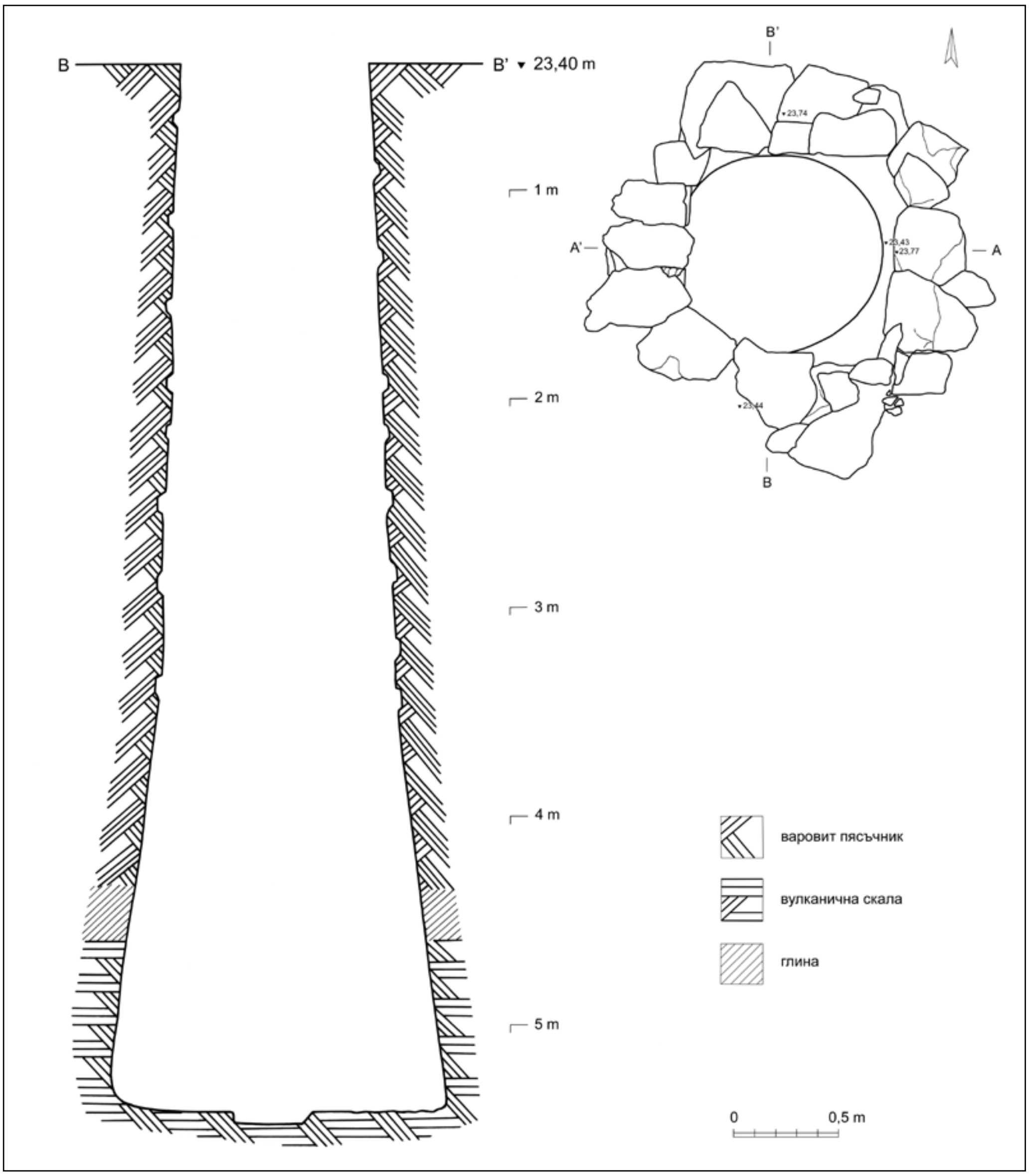

Обр. 1. План и разрез на античната цистерна в м. Каваци – Солинария

съдове), от хранилища и от керемиди. Нагоре следва пясъчен пласт с дебелина 0,85 м, в който е открита фрагментирана амфора с гъбовидно устие. Върху този пласт на дълбочина 3,90 м е регистрирано струпване от нападали камъни от градежа на цистерната. На около 0,70 м нагоре има още едно, по-голямо струпване, което лежи върху пласт песъклива пръст с голямо количество черупки от черна морска мида (Mytilus galloprovincialis). Нагоре цистерната е запълнена с редуващи се широки пластове песъклива и по-тесни глинеста пръст с нападали единични камъни от градежа. На отделни нива се откриват струпвания на керамични фрагменти (амфорна тара, битова и строителна керамика).

Начинът, по който е запълнена цистерната, дава указания за етапите на нейното функциониране. Краят на използването ѝ е маркиран с каменното струпване на дълбочина 3,90 м, когато е разрушена част от каменния градеж. Това се потвърждава и от характера на находките, тъй като двете амфори най-вероятно са попаднали там докато съоръжението още е функционирало. При всички случаи на дълбочина 3,10 – 3,20 м то вече не е било използвано по предназначение, тъй като черупките от миди, открити там, са по-скоро изхвърлени, отколкото попаднали случайно. Няма археологически материали и в пясъчния пласт между двете каменни струпвания.

Определящи за датата на съоръжението са някои от откритите в него амфори. Намерената в долната част на цистерната амфора с гъбовидно устие (Обр. 3, 2) маркира като terminus ante quem за изграждането и функционирането и втората половина на IV или по-скоро началото на III в. пр. Хр. (Avram 1989, 251, Abb. 2; Nørskov 2004, 287 – 291). Сред материалите от периода, в който съоръжението не е използвано, има част от амфора от Nicandros Group (Обр. 3, 3) от тип, характерен за 240 – 230 г. пр. Хр. (Lawall 2004, 179-180, Fig. 5). Останалите находки не противоречат на предложените дати (Rotroff 2006, nos. 549, 555-556, fig. 70-71).

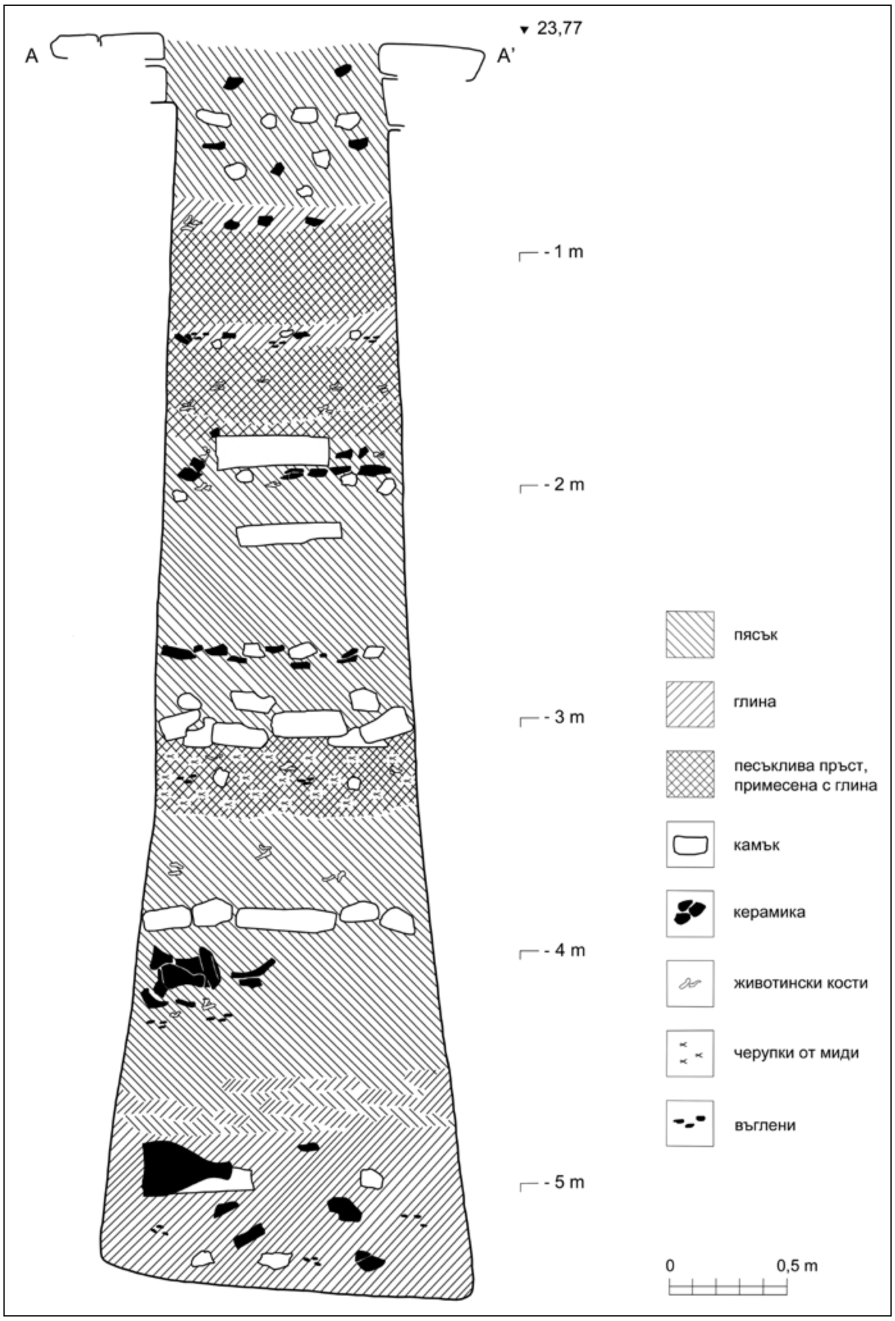
▾ 23,77
A
A'
- 1 m
- 2 m
- 3 m
- 4 m
- 5 m
пясък
глина
песъклива пръст, примесена с глина
камък
керамика
животински кости
черупки от миди
въглени
0
0,5 m

Обр. 2. Профил на античната цистерна в м. Каваци – Солинария

Както беше посочено по-горе, мястото, на което е разположена проучената цистерна, се счита за част от античния некропол на Аполония. Всъщност данните за контекста, в който се е намирала, са малко, тъй като античният пласт около нея е унищожен. Някои насоки в това отношение дават характерът на самото съоръжение и откритите в него археологически материали. Съоръжения с подобни размери и начин на изграждане не са открити досега в некропола на Аполония, а не са характерни и за некрополите на другите полиси в Древна Елада. От друга страна, подобни са открити и дори са типични за градската част на Аполония (Недев, Господинов 2007, 354 – 356). Те са почти задължителен елемент и за селищата и фермите, намиращи се в рамките на градските територии на полисите (Charre, Le Dinahet-Couilloud 1999, 139-154). Археологическите материали, намерени в цистерната, макар и срещани в рамките на некропола, предполагат по-скоро битов, отколкото погребален контекст. Липсват редица характерни за некропола групи и категории керамични съдове (например чернофирнисова керамика).

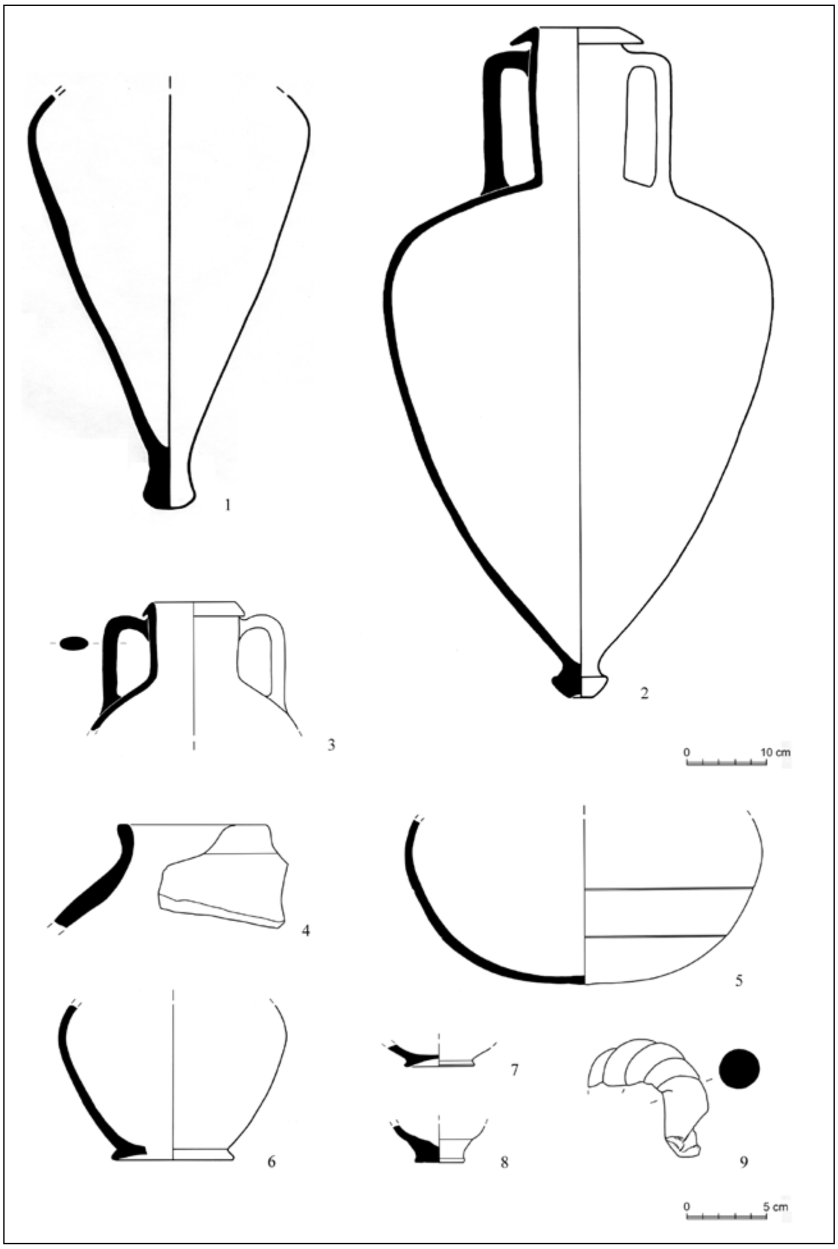

Обр. 3. Керамика от цистерната: 1, 4, 6 – дълбочина 4,80 – 5,40 м; 2, 5 – дълбочина 4,00 – 4,30 м; 3 – дълбочина 2,70 м; 9 – дълбочина 1,30 – 1,40 м; 7, 8 – дълбочина 0,0 – 0,80 м

Твърде вероятно е този участък от хората на Аполония да е част от стопанство, в рамките на което се е намирала и цистерната. В потвърждение на това е и благоприятното южно изложение на склона, на който е разположено съоръжението. Точният характер на стопанството (малко селище, ферма или земеделски участък) не може да бъде установен, поради унищожения античен пласт. Донякъде в полза на последното говорят успоредните вкопавания в южната част на парцела, които е възможно да представляват останки от лехи.

Литература:

Недев, Господинов 2007: Д. Недев, К. Господинов. Спасителни археологически проучвания на територията на старата част на гр. Созопол (УПИ XI-XII-515, кв. 27; УПИ XIX-525, кв. 27; УПИ X-393, кв. 36). – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 353 – 356;

Цанева, Димитров 1976: М. Цанева, Б. Димитров. Каменни гробници от некропола на Аполония Понтика. – Музие и паметници на културата, 3, 5 – 8;

Avram 1989: A. Avram. Wo sind die Amphoren vom typ “Solocha I“ hergestellt worden? – Dacia 33, 1-2, 247 – 252;

Charre, Le Dinahet-Couilloud, 1999: R. Charre, M.-T. Le Dinahet-Couilloud. Sites de fermes à Rhénée. – In: Territoires des cités grecques. BCH Suppl. 34, 135 – 157;

Lawall 2004: M. Lawall. Archaeological Context and Aegean Amphora Chronologies: A Case Study of the Hellenistic Ephesos. – In: Eiring, J., Lund, J. (eds.) Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Athens, 171 – 188;

Norskov 2004: V. Norskov. Amphorae from Three Wells at the Maussolleion of Halikarnassos: Something to Add to the Typology of Mushroom Rims? – In: J. Eiring, J. Lund (eds.). Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Athens, 285 – 291;

Rotroff 2006: S. Rotroff. The Athenian Agora XXXIII. Hellenistic Pottery: The Plain Wares. Princeton.

№15. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НАР „АВГУСТЕ“, С. ХЪРЛЕЦ, ОБЩИНА КОЗЛОДУЙ

Десислава Александрова

В резултат на разкопките в сектор VIB/VIC бе проучен терен от около 300 м^2 (дължина С – Ю: 40 м, ширина З – И: 2 м, достигна дълбочина до 3,70 м, 38,69 м ВНМ). Целият терен е в иманярски изкопи и насипи и е със значителна денивелация от юг на север. При заснемането се установиха и неточности в общия план на обекта. Траншеята започва от северната част на ранния лагер, пресича каменната му укрепителна стена и влиза в очертанията на по-късното разширение, в неговата крайна южна част. Намерението ни бе да проверим стратиграфията на Августе – в ранния лагер и по-късното разширение, както и да установим наличието или липсата на самостоятелна южна крепостна стена след разрастването на града (Обр. 1, Обр. 2).

Общата констатация за цялата проучвана площ са значителните щети от иманярска дейност. В траншеята разкрихме останки от няколко стени, включително от северната крепостна стена на ранния лагер, която е приблизително в централната част на сондажа.

Запазените останки от крепостната стена (d) се разкриха на дълбочина 1,50 м (41,59 м ВНМ). Те са разположени в трасето на северната укрепителна стена на ранния лагер. Суперструкцията на стената съответства на пласт, наситен с хоросанов трошляк. За съжаление, непосредствено пред и зад стената нямахме запазена стратиграфия. В градежа са използвани едри камъни, спо-

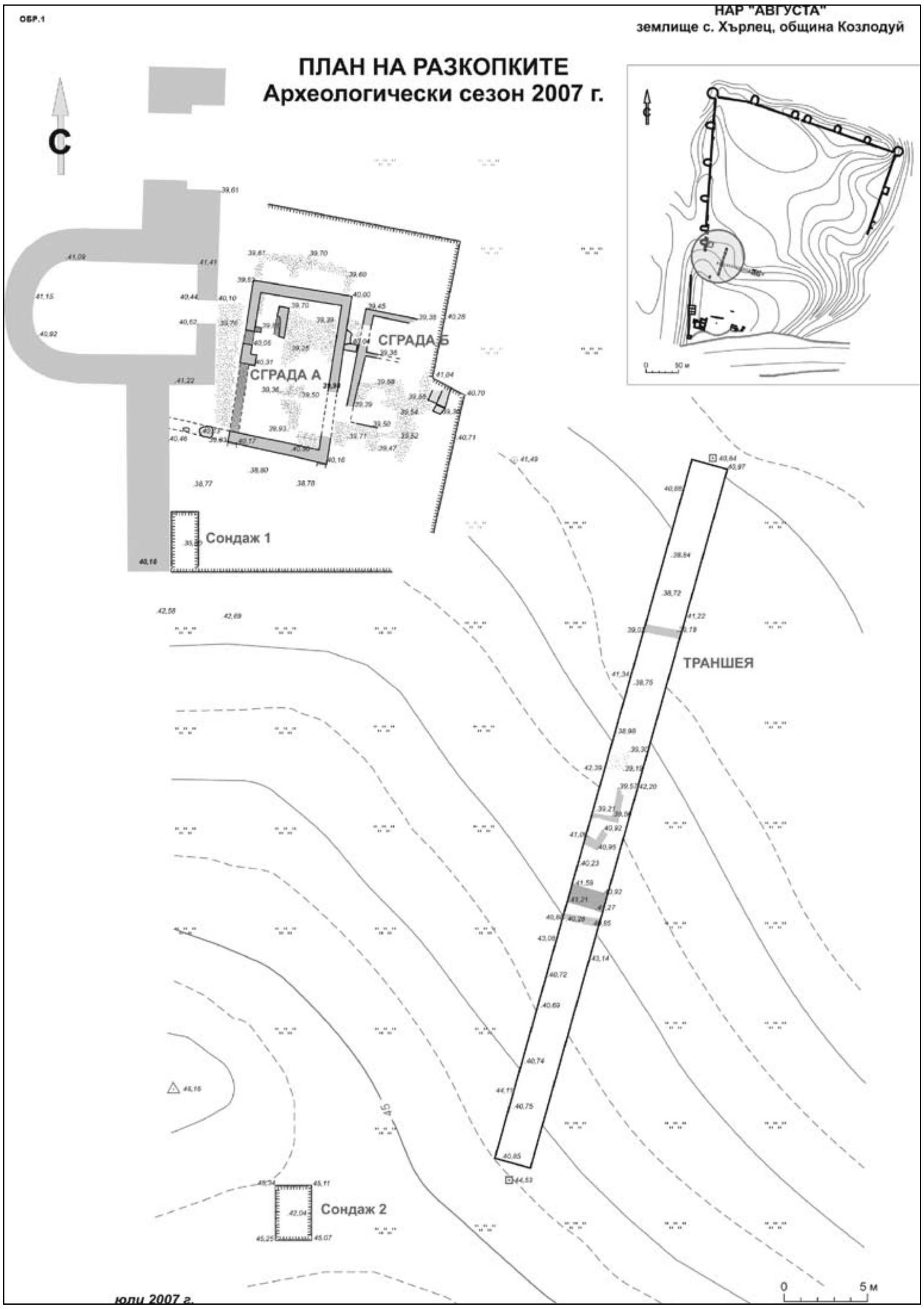
ОБР.1
НАР "АВГУСТА"
землище с. Хърлец, община Козлодуй
ПЛАН НА РАЗКОПКИТЕ
Археологически сезон 2007 г.
С
СГРАДА А
СГРАДА Б
Сондаж 1
ТРАНШЕЯ
Сондаж 2
0 5 м
юли 2007 г.

Обр. 1. План на археологическите проучвания в НАР „Августе" през 2007 г.

ени с бял хоросан; ширина на стената 1,20 м. В насипа от иманярски изкоп, в близост до стената намерихме монети от II – IV в., бронзова апликация от X – XI в.

На юг от крепостната стена регистрирахме останки от друга стена със същата ориентация, за съжаление с унищожен стратиграфски контекст. Останките се разкриха на дълбочина 2,24 м (40,84 м ВНМ); ширина към 0,70 м.

В южната част на траншеята, на юг от крепостната стена на римския лагер, изчерпахме частично запазените културни пластове и достигнахме до стерилен льос. В северната част на тран-

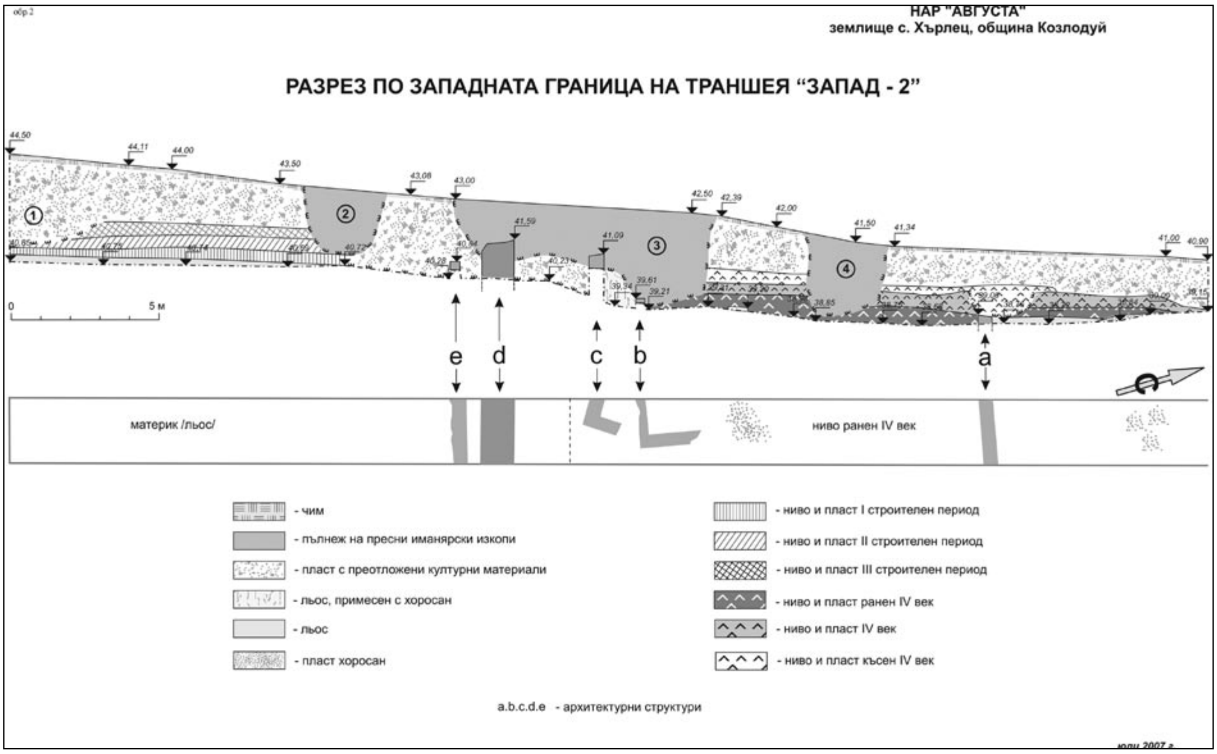
обр 2
НАР "АВГУСТА"
землище с. Хърлец, община Козлодуй
РАЗРЕЗ ПО ЗАПАДНАТА ГРАНИЦА НА ТРАНШЕЯ “ЗАПАД - 2”
44,50
44,11
44,00
43,50
43,08
43,00
41,59
41,09
42,50
42,39
42,00
41,50
41,34
41,00
40,90
40,65
40,72
40,23
39,61
39,34
39,21
38,85
①
②
③
④
0
5 м
e
d
c
b
a
материк /льос/
ниво ранен IV век
- чим
- пълнеж на пресни иманярски изкопи
- пласт с преотложени културни материали
- льос, примесен с хоросан
- льос
- пласт хоросан
- ниво и пласт I строителен период
- ниво и пласт II строителен период
- ниво и пласт III строителен период
- ниво и пласт ранен IV век
- ниво и пласт IV век
- ниво и пласт късен IV век
a.b.c.d.e - архитектурни структури
юли 2007 г.

Обр. 2. Траншея „Запад” 2 – план на разкритите структури и западен профил

шеята, на север от стената на лагера, изследвахме частично запазените пластове от IV м. Поради липса на време в тази част на сондажа не сме изследвали евентуални по-ранни пластове под достигнатото най-ранно ниво от началото на IVв.

В южната част на траншеята имаме регистрирани три периода. Най-ранният от тях се потвърди с бронзови монети от I – II в.; в пласта от втори период открихме бронзови монети от II – III в., а третия период отнасяме към късната античност, вероятно IV м. В северната част на траншеята до достигнатите дълбочини също имаме три регистрирани периода, но тук всички те са в границите на IVв.

В северната част на сондажа попаднахме и на останки (техните югоизточни части) от две асинхронни постройки (b, c). Стратиграфията около останките на едната (c) е нарушена, но все пак е сигурно, че е по-късна от стената на лагера. Другата (b) е във връзка с първото ниво на IV в.

Регистрираното хоросаново ниво в северния край на траншеята се проследява до 1,60 м в южна посока. От там продължава в най-ранния пласт от IV м. Запазеният пласт и ниво от третия период на IV м. се регистрират на 3,30 м от северния край на траншеята. Нивото от втори период на IV м. прекъсва на 0,85 м северно от стена a. Прерязано е от яма от трети период на IV м. Ширината на ямата, която е в участъка на стената е 3 м. На разстояние 3,20 м южно от стената нивата от втори и трети период на IV м. са прекъснати от иманярски изкоп 4, който се врязва частично и в пласта от най-ранния период на IV м. На разстояние 2,30 м южно от иманярски изкоп 4, на дълбочина 3,10 м (39,30 м ВНМ), в пласт от най-ранния IV м. разкрихме хоросаново петно. На разстояние 1,20 м северно от стена b нивата от 2 и 3 периоди на IV м. са срязани от иманярски изкоп 3. Северната граница на този изкоп е почти вертикална от нивото на най-ранния IV м. на горе. Южно от стената b, под иманярски изкоп 3 достигнахме пласт от льос, примесен с хоросан, който достига до стена c. Южно от стена c до южната граница на иманярски изкоп 2 пластовете от различните периоди за съжаление липсват, нарушени както от пресните иманярски изкопи 2 и 3, така и от по-стари иманярски изкопи. От южната граница на иманярски изкоп 2 почти до края на траншеята регистрирахме споменатите вече пластове и нива I – IVв.

До кула №12, която е разположена на западната куртина и фланкира от юг входа на декумануса, разкрихме архитектурни структури, които са част от две сгради – А и Б (Обр. 3).

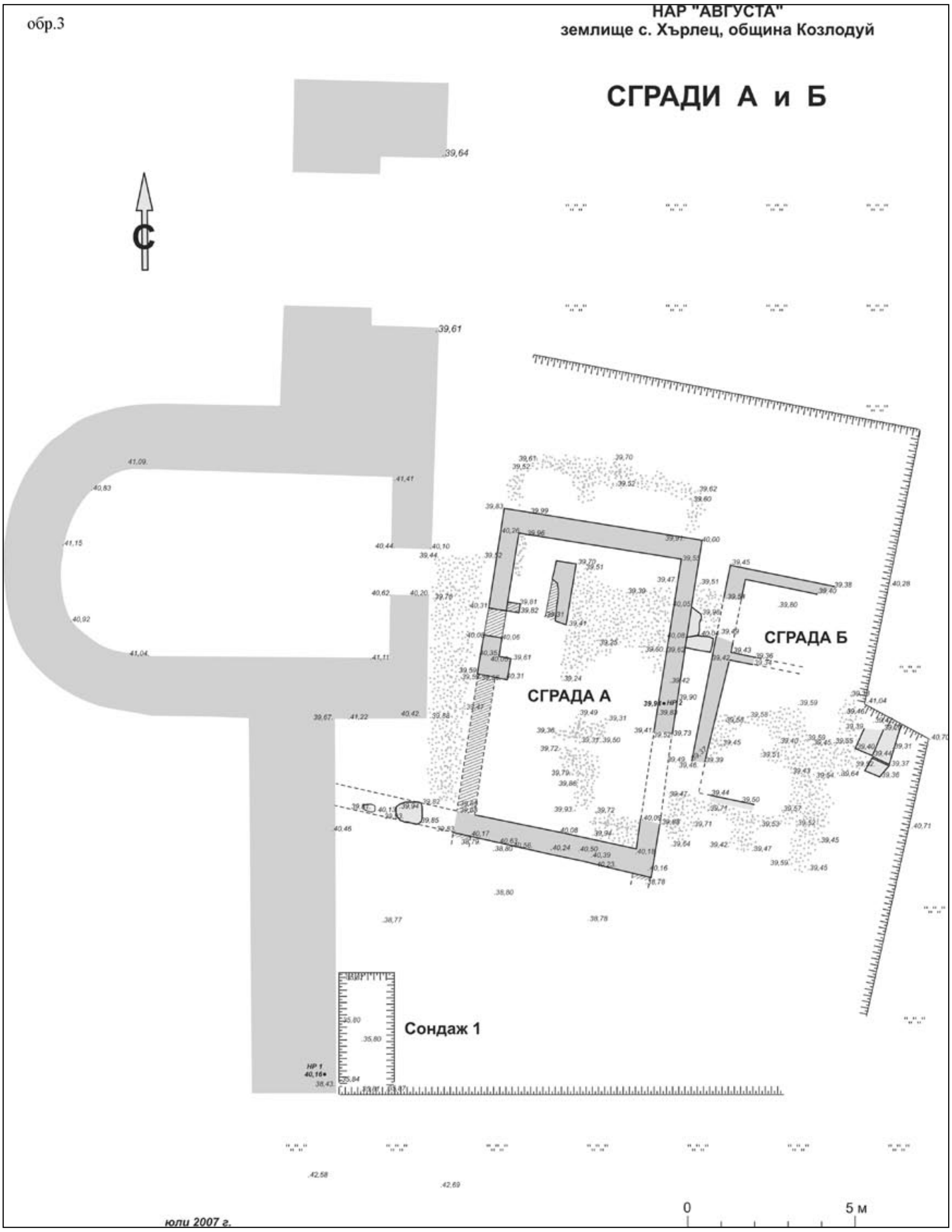
обр.3
НАР "АВГУСТА"
землище с. Хърлец, община Козлодуй
СГРАДИ А и Б
С
39,64
39,61
СГРАДА А
СГРАДА Б
Сондаж 1
юли 2007 г.
0
5 м

Обр. 3. Сгради А и Б

Крайната южна стена на сграда А бе разкрита през 2006 г. Непосредствено зад нея, в профила на неразкопания терен в северна посока преди началото на разкопките ясно личеше пресният иманярски изкоп. Очертаваха се и петна от сива пръст, примесена с въглени, пепел и строителна керамика, както и пласт горяла пръст, в който също имаше останки строителна керамика.

Под южната фасада на сграда А се забелязват основите на по-ранна сграда с идентичен градеж (камъни с глина). Сграда А е с четириъгълен план и размери Ю – С: 10,15 м, З – И: 5,20 м. Използвани са камъни, споени с глина. Спорадично в градежа са използвани и тухли. Дебелината на стените е към 0,60 м. Срещу входа на кулата е оформен вход на стената на сградата, който лежи върху по-ранна сграда. Сградата е еднопространствена. Южната ѝ стена продължава в западна посока и е опирала в западната куртина.

В пространството вън и вътре от сграда А попаднахме на петна от хоросанов под с различна дебелина, на места до 0,20 м. За съжаление запазени са само отделни участъци, тъй като иманярските изкопи продължават и под тях. При разкриването на стените открихме 20 броя медни римски монети от IV в., сред които една на император Теодосий I (379 – 395). Под хоросановия под, на дъното на иманярски изкоп намерихме бронзова монета от II – III м. Бяха открити и три тухли с печати на V Македонски легион.

На базата на находките можем да отнесем функционирането на сграда А в границите на IV м. Разположението ѝ е основание за функционалната ѝ обвързаност с кула №12. Установихме, че под проучваната сграда е имало по-ранна, като по-късната възпроизвежда отчасти плана на по-ранната.

Непосредствено на изток от сграда А изследвахме частични останки от друга синхронна сграда Б с външна дължина С – Ю: 7,50 м. Дебелината на стените е към 0,50 м. Тук също попаднахме на останки от хоросанов под. Бяха открити 4 броя медни римски монети от IV в., една медна монета на Аврелиан (270 – 275) и една бронзова монета от II – III в., също под хоросановия под.

Стратиграфският сондаж непосредствено до вътрешното лице на западната куртина, направихме с идеята да проверим времето на изграждането на крепостната стена. Достигнахме до стерилен терен на дълбочина от 4,50 м (38,66 м ВНМ), като слязохме под основата на куртината.

При изграждането на крепостната стена е прерязан пласт със сива сбита пръст и камъни, но без културни материали. Установихме строителното ниво на куртината. Установихме и интересна особеност при самото ѝ изграждане. Изкопът за основата на крепостната стена в горната си част е бил по-широк и при завършването на основата е излят пласт с хоросан, който е запазил очертанията на изкопа и наподобява банкет, но не е такъв. Действителният банкет е оформен на около половин метър над него. Имаме запазена лицева замазка.

В площта на сондажа над строителното ниво нямаме запазена стратиграфия. За съжаление не открихме и никакви находки.

№16. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В УЛПИЯ ЕСКУС

Гергана Кабакчиева

През м. април 2007 г. бяха проведени спасителни археологически разкопки в Улпия Ескус при с. Гиген, община Гулянци, Плевенска област. Те бяха разположени в УПИ пл. №55, кв. 9а в „Бежанския квартал" на с. Гиген. Проучванията бяха проведени под ръководството на ст. н. с. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ – БАН) и заместник ръководител С. Лазарова (ВИМ – Плевен). Поради разположението си обектът получи наименованието „Мелницата". Проучен бе един ограничен терен от 150 м^2 в югозападния край на имота. Той се намира източно от източната крепостна стена на Ескус II. Разкрити бяха останки от ъгъл на голяма обществена сграда от римската епоха, както и вход от западната ѝ страна (Обр. 1).

Сградата е издигната в техника *opus quadratum implectum*. Ъгълът от нея се е запазил, тъй като стените са с дебелина 1,22 м. От южната проучена стена бяха разкрити 4,60 м и то само от пълнежа на стената. Варовиковите блокчета от двулицевия градеж са били цялостно ограбени още в античността. Пълнежът е от ломени средноголеми камъни, заляти с бял хоросан. Малкият участък от стена е запазен до ниво банкет. Той отговаря по дебелина на стените в сградата *extra murus* в Ескус, южно от града или известна още като „сградата на А.Фрова".

От западната стена бяха разкрити 7,55 м. Тук попаднахме на малко по-различна ситуация. Външното лице на стената между входа и ъгъла бе запазено. Блокчетата са добре оформени, почти еднакви по големина, с бучарда и с прецизно направени фуги между редовете. От суперструкция-

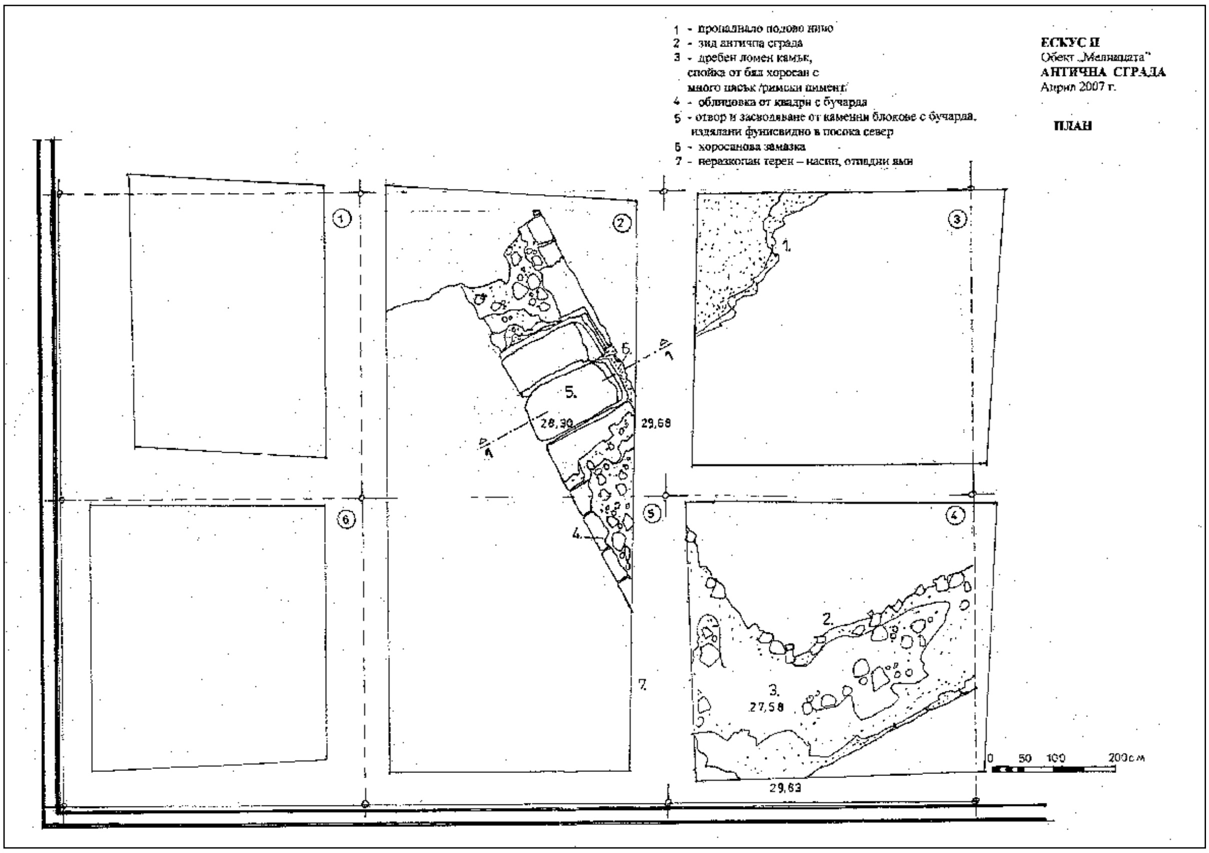
1 - пропаднало подово ниво
2 - зид антична сграда
3 - дребен ломен камък, спойка от бял хоросан с много пясък /римски цимент/
4 - облицовка от квадри с бучарда
5 - отвор и засводяване от каменни блокове с бучарда, издялани фунисвидно в посока север
6 - хоросанова замазка
7 - неразкопан терен – насип, отпадни ями
ЕСКУС II
Обект „Мелницата"
АНТИЧНА СГРАДА
Април 2007 г.
ПЛАН
①
②
③
④
⑤
⑥
1.
2.
3.
4.
5.
6
7.
28,30
29,68
27,58
29,63
0 50 100 200см

Обр. 1. План на проучения терен източно от Ескус II

та бяха запазени само два реда зидария. От ниво банкет надолу фугите бяха от тип „замазани".

На 4,20 м от ъгъла на сградата по западната стена бе открит каменен вход с ширина 1,05 м и височина на светлия отвор 2,32 м. Той е граден изцяло от камък (Обр. 2).

Странично има по три блока и горе – свод, също оформен от три блока. Височината на страничните блокове е средно 0,58 м. Свързването им е тип „суха зидария". Горните блокове са с дебелина 0,58 м и дължина 1,45 м. Те са свързани на сглобка. Размерите на входа, използваната строителна техника и примерите за подобни входове и градежи от Ескус, термите в Одесус, античния Филипопол, Августа Траяна и други места ме карат да предположа, че става въпрос за вход на хипокаустна система.

Важно значение за проучването има и въпросът за функциите на сградата. Хипотезата се основава преди всичко на намерените в голямо количество фрагменти от мраморни облицовки. Те са от бял, бял със сиви или сини жилки, бял с розови жилки, както и зелен мрамор.

Обр. 2. Останки от вход за хипокауст

Запазени културни пластове не бяха намерени, с изключение на малък участък в кв. 5. Там напластяванията показаха, че през средновековието също е имало нарушения. Почти навсякъде в насипите – антични, средновековни и съвременни, бяха намерени и фрагменти от керамика от периода X – XII м. В северозападната част на проучвания терен бе намерен костен амулет, във формата на стилизирана животинска глава (Обр. 3).

Обр. 3. Костен амулет във формата на стилизирана животинска глава

В кв. 1 и 6 попаднахме на огромна боклучна яма от XX в.

При разкопките на обект „Мелницата“ бяха намерени три монети, две от които антични, а третата – турска, пробита. Едната от античните монети е от насип в кв. 3, където бяха разчистени късове от суспензура. Останалите са от насип в повърхностните слоеве. Намерени бяха и няколко бойни топки за прашка от камък, мрамор и глина. Те не са особено големи и са рядкост за Улпия Ескус.

По данни от разкритите останки и намерените находки сградата е била построена най-вероятно през първата половина на III м. сл. Хр. Що се отнася до нейните функции, то тя най-вероятно е била обществена баня (терми) на античния град Улпия Ескус. До този момент такава сграда от посочения период не е открита вътре в града, а всеки древен град е разполагал с подобна. Поради какви причини тя се намира вън от крепостните стени на града (Ескус I) е трудно да се определи. Едни бъдещи проучвания могат да дадат отговор. Въз основа на резултатите от проучването смятам, че сградата е била разрушена още в средата на III м. сл. Хр., т.е. по времето на Първата готска война. Не дълго след това, при изграждането на укрепителната система на Ескус II, каменният материал от нея е бил преупотребен в крепостните стени. По ориентацията и разположението на останките от сградата е ясно, че по-късната източна крепостна стена на Ескус II ги пресича и е била издигната върху нея. Следи от строителство на това място от късноантичня период не бяха констатирани.

№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ ДИМУМ ПРИ ГР. БЕЛЕНЕ

Соня Лазарова

През 2007 г. се възстановиха проучванията на античната крепост Димум, разположена в северната част на съвременния гр. Белене, в м. „Калето“, на дунавския бряг. Крепостта е регистрирана в началото на XX в от К. Шкорпил (Шкорпил 1905), който пръв дава неин план и кратко описание. Чрез археологически сондажи и разкопки, проведени през 1989 и 1990 г. от Д. Джонова (Митова-Джонова 2003), от военния кастел е разкрита част от укрепителната му система – добре запазен участък от южната крепостна стена с дължина около 60 м с прилежащата ѝ кула; локализиран е югозападният ъгъл; открита е южната кула на западната крепостна порта и в общи линии е очертан планът на крепостта. Установено е, че целият северен дял на Димум е отнесен от р. Дунав.

Разкопките през 2007 г. се проведоха от 30 юли до 27 август от екип в състав: Соня Лазарова (ВИМ – Плевен) – научен ръководител, Владимир Найденов (РИМ – Плевен) – заместник ръководител, арх. Светла Радулова и Тинка Кръстева – техническа документация. Научен консултант бе ст. н. с. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ – БАН).

Проучва се общински терен в УПИ 38 от кв. 159 по плана на Белене, в предполагаемия център на крепостта, на около 70 м северно от южната крепостна стена.

Разкопките имат за цел изясняване на градоустройствения план, периодите на съществуване и преустройства на античната крепост.

Разкопа се площ от около 200 м^2, като на места се достигна дълбочина до 2,80 м под нивото на съвременния терен. Разкриха се различни по предназначение и хронология структури.

В процеса на проучванията на дълбочина 0,70 – 0,80 м се попадна на зле съхранени останки от огнище и основи на паянтова постройка. Тя е с правоъгълен план и размери 3 х 3,20 м, с под от трамбована жълта глина. От градежа ѝ е запазен само северозападният ъгъл с част от зид, изграден от средни по големина ломени камъни, споени с глина. Огнището е с диаметър 1,10 м, с под от хоризонтално наредени върху тънка глинеста замазка парчета антични тухли и керемиди и с перваз, с височина 0,25 – 0,30 м, изграден от вертикално забити с късата си страна ломени камъни и фрагменти строителна керамика. При демонтирането му се оказа, че една от тухлите е с печат на I Италийски легион. Стратиграфската им позиция, както и откритият подемен материал (предимно фрагментирана гледжосана керамика и част от глинена лула), насочват към сравнително късна дата на изграждане – XVIII – XIX м. От този период, на две места от проучвания терен, бе регистрирана настилка, изградена от трамбовани дребни камъни и фрагменти строителна керамика, едната с дължина 2,85 м, а другата с дължина 2,80 м (И – З) и запазена ширина от 1 до 2 м.

Под тези останки културният пласт е наситен с фрагментирана късноантична и средновековна керамика (IX – XI в.), предмети на бита – глинени прешлени за вретено и тежести за тъкачен стан, бронзови апликации, фрагменти от стъклени гривни, луковична фибула, бронзов кръст-енколпион, бронзова статуетка, монети от IV в., анонимна от X в., медна корубеста монета – византийска имитация от XII м. и други. Бяха разчистени зле запазени архитектурни структури от средновековието и късната античност. На дълбочина 1 м от повърхността се попадна на зид, ориентиран СЗ – ЮИ, с дебелина 1,40 м, разкрита дължина 5 м и запазена височина в суперструкция до 1,20 м. Изграден е от различни по големина каменни блокчета, без правилни редове, споени с хоросан, в чиито състав има парчета счукана тухла. Пълнежът между двете лица на зида е от камък и малко на брой фрагменти строителна керамика, обилно полети с хоросан. Зидът вероятно принадлежи на масивна късноантична сграда, чийто характер и план ще се изясняват в бъдещите проучвания. Той затваря от север пространство от 10 м, в което на дълбочина 1,60 м беше разчистено хоросаново – каменно ниво, прорязано от няколко ями за вадене на строителен материал. Разрушенията тук са много големи. Върху това ниво се разкриха струпвания от камъни, някой с обработено поне едно лице, големи каменни блокове и фрагменти от римски тухли с дебелина 6,5 см, 7,5 см, 8 см и 9 см, част от тях с печати LEG PRI ITAL F CO „детски крак“, обмазани с хоросан, вероятно от под (Обр. 1).

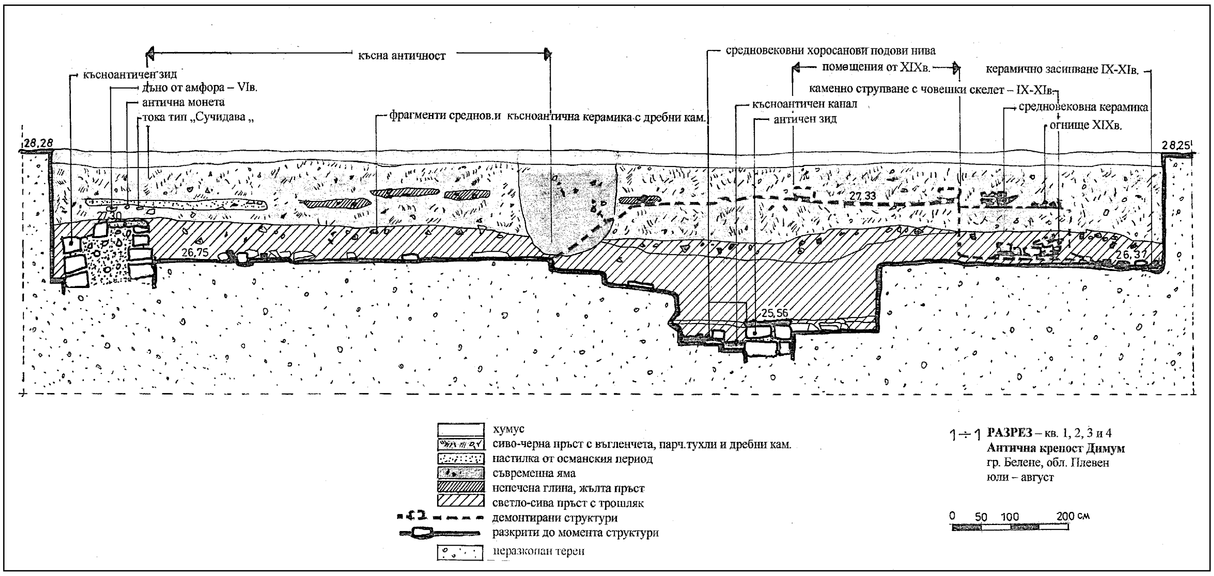
късна античност
късноантичен зид
дъно от амфора – VIв.
антична монета
тока тип „Сучидава „
фрагменти среднов.и късноантична керамика с дребни кам.
средновековни хоросанови подови нива
помещения от XIXв.
керамично засипване IX-XIв.
каменно струпване с човешки скелет – IX-XIв.
късноантичен канал
античен зид
средновековна керамика
огнище XIXв.
28,28
28,25
27,30
26,75
27,33
25,56
26,37
хумус
сиво-черна пръст с въгленчета, парч.тухли и дребни кам.
настилка от османския период
съвременна яма
непечена глина, жълта пръст
светло-сива пръст с трошляк
демонтирани структури
разкрити до момента структури
неразкопан терен
1 ÷ 1 РАЗРЕЗ – кв. 1, 2, 3 и 4
Антична крепост Димум
гр. Белене, обл. Плевен
юли – август
0 50 100 200 см

Обр. 1. Димум – стратиграфски профил на пластовете в квадрати 1, 2, 3 и 4

Южно от тези рушевини, на дълбочина 2,50 м от повърхността бе разкрит канал с ширина 0,40 м и посока СЗ – ЮИ. Южната му страна е с разкрита дължина 5,60 м, изградена от масивни

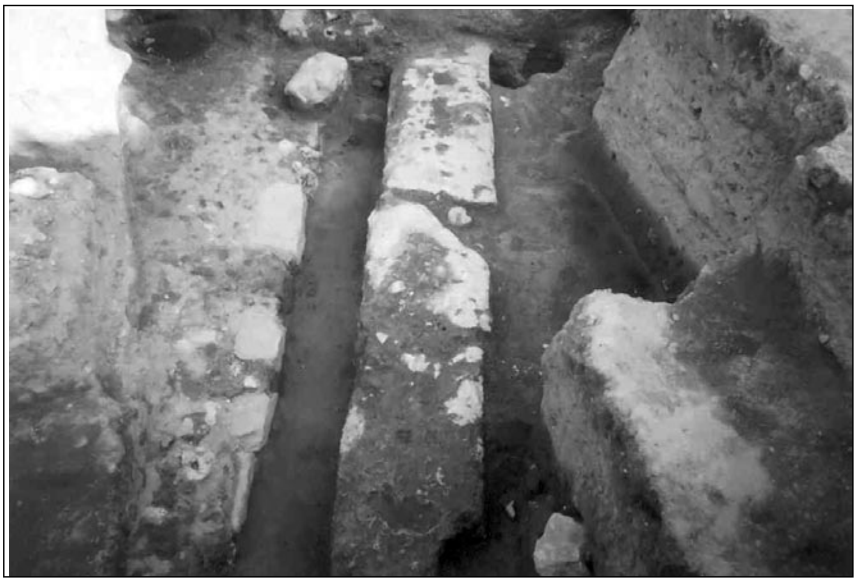

Обр. 2. Късноантичен канал, поглед от запад

каменни блокове, на суха зидария. Това вероятно е преизползван зид от поранно строителство. Северната страна на канала е от обработени каменни блокчета, с широка фуга между тях, запълнена с глинеста пръст, дребен ломен и речен камък и парчета строителна керамика. Разкрита е на дължина 3,10 м, като в източната част е прекъсната от съвременна яма (Обр. 2).

Върху горната повърхност на канала и в пространството югоизточно от него се попадна на подовото ниво на помещение с разкрита дължина 5,40 м. Подът е с настилка с дебелина 0,10 м от трамбовани дребен ломен и речен камък, парчета строителна керамика и малко хоросан, с денивелация от север към юг. В нея са вдълбани дупки, без определен порядък, с диаметър 0,30 м и дълбочина 0,30 м и ями с диаметър 0,80 м и дълбочина 0,40 м. Страниците им са укрепени с парчета керемиди и дребен ломен камък, а на дъното на някои е поставен камък със средни размери. Разчистиха се 20 дупки, а ямите са 5. За изясняване на техния характер са необходими още проучвания и разкопаване на целия терен. Хипотезата за тяхното предназначение за сега е, че са дупки от дървени греди, от ранносредновековно жилище. Основание за това дават откритите в културния пласт над тях останки от разложен кирпич и средновековна керамика – фрагменти от гърнета и котли с вътрешни уши от IX – XI в., както и по-голямо количество амфорна тара (Обр. 3).

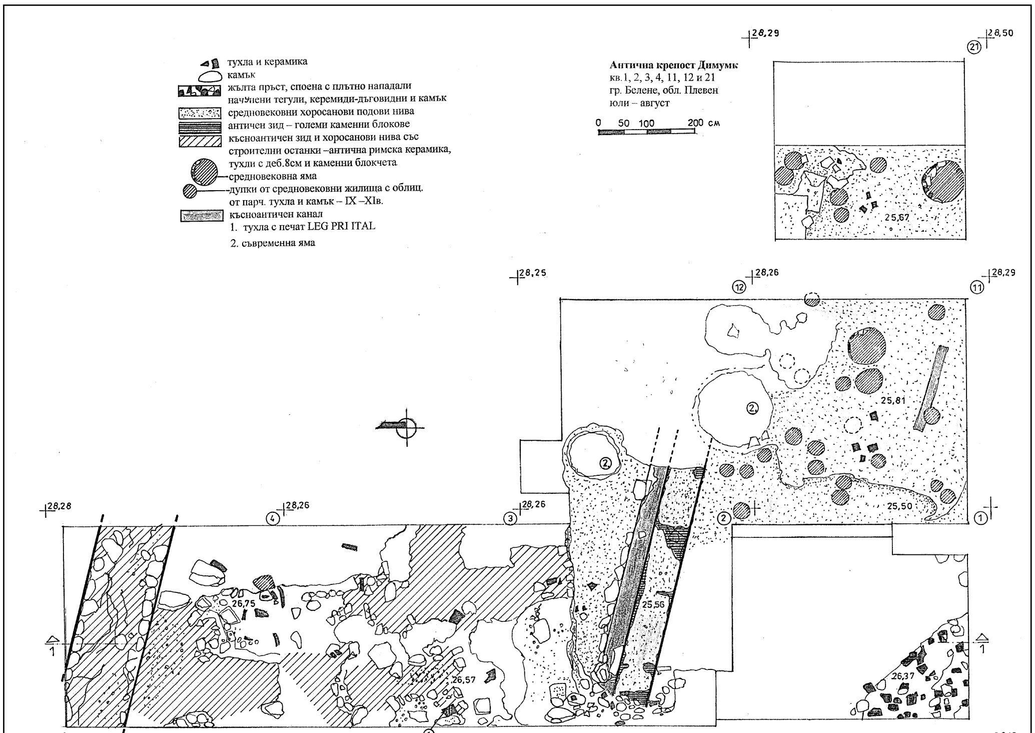
тухла и керамика
камък
жълта пръст, споена с плътно нападали начупени тегули, керемиди-дъговидни и камък
средновековни хоросанови подови нива
античен зид – големи каменни блокове
късноантичен зид и хоросанови нива със строителни останки –антична римска керамика, тухли с деб.8см и каменни блокчета
средновековна яма
дупки от средновековни жилища с облиц. от парч. тухла и камък – IX –XIв.
късноантичен канал
1. тухла с печат LEG PRI ITAL
2. съвременна яма
Антична крепост Димумк
кв.1, 2, 3, 4, 11, 12 и 21
гр. Белене, обл. Плевен
юли – август
0 50 100 200 см
28,29
28,50
21
25,67
28,25
28,26
12
28,29
11
25,81
2
2
2
25,50
1
28,28
4
28,26
3
28,26
26,75
25,56
26,57
26,37
1
1
28,32
28,26
1
28,23
28,18
28,16

Обр. 3. Димум – план на проучената площ

При разкопките бяха открити 20 монети. Най-ранната е на Септимий Север (193 – 211), разчетени са монети на Север Александър (222 – 235), Проб (276 – 282), Аврелиан (270 – 275), Константин I Велики (307 – 337), Констанций II (337 – 361), останалите са медни неопределими от IV – V в., анонимна монета от X м. и византийска имитация от XII в.

Сред подемния материал преобладават находките от IV – VI в., отделни се датират в IX – XI м. Откритата керамика е разнообразна. Преобладават фрагментите от битова късноантична керамика и амфорна тара. Значително е и количеството на средновековната керамика – фрагменти от гърнета и печенежки тип котли с вътрешни уши от IX – XI в.

Проучванията показват следи от обитаване на крепостта в изследваната площ през IV – VI в и през IX – XI м. Не се откриха останки от периода преди идването на римляните, както и от ранния им лагер (I – II в.).

Литература:

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Некоторые из дорог восточной Болгарии. – ИРАИК, 10, 1905, 458 – 459;

Митова-Джонова 2003: Д. Митова-Джонова. Димум (Dimum) и близката околност. – В: Римски и ранновизантийски селища в България II, 2003, 39 – 55.

№18. БЪЛГАРО-ПОЛСКИ РАЗКОПКИ В РИМСКИЯ ВОЕНЕН ЛАГЕР И РАННОВИЗАНТИЙСКИ ГРАД NOVAE

Евгения Генчева, Тадеуш Сарновски, Пьотр Дичек, Анджей Биернацки

1. Сектор X (български) – Скамнум трибунорум (Е. Генчева). През 2007 г. продължи проучването на най-северната част от жилището на трибуна. Откритата при проследяването на латрината малка част от пещ бе основната цел на разкопките. След пълното ѝ разкриване се оказа, че става въпрос за двукамерна пещ за керамика с обща дължина 4,08 м, ширина 2,10 м и 1,50 м. Първата главна камера е с крушовидна форма с размери 2,10 х 2,18 м и има отвор от север, откъдето е извършвано пълненето и запалването. Запазената дълбочина е 1,58 м. Над нея в южна посока е разположена по-малката вторична камера, която също е с крушовидна форма с диаметър 1,50 м и запазена дълбочина 64 – 76 – 93 см. И двете имат една и съща конструкция с глинен език, който ги разделя на две половини (Обр. 1).

Втората камера е използвана само веднъж за изпичане на гърнета, капаци и ойнохоета. Вероятно конструкцията не се е оказала достатъчно ефикасна. Първата камера пък е зареждана поне 3 пъти, като ясно личат пластовете глина от скарата, подновявани при всяко пълнене. В пепелта между тях се намират фрагменти от керамика, които позволяват да се установи, че са печени ойнохоета, паници и главно гърнета с две дръжки, като едно цяло е забравено вътре в пещта.

Продължи и проследяването на архитектурата на жилището на трибуна в неговата най-северна част, където са разкрити множество зидове от сгради от различно време, чийто план все още не може да се уточни. На разкопаваната площ е достигнат стерилният пласт, върху който се очертават основите на дървеноземлени бараки от първия период на съществуване на военния лагер.

2. Сектор XI – Сондажи в принципиите (Т. Сарновски). През 2007 г. продължи разчистването и документацията на принципиите. В южната част на източния перистил на двора на комендатурата бе направен сондаж с цел установяването на големината на двора на първите предфлавиеви принципии. Оказа се, че той е широк 53,65 м, което означава, че е с 4 м по-тесен от по-късния, построен през флавиево време. Също така се доказа, че средната ос на двете сгради на щаба се разминава, като тази на по-ранната е с 2,40 м по-на запад. Всичко това доказва съществуването на щаба на легиона от времето на император Нерон, факт, който до скоро нямаше потвърждение

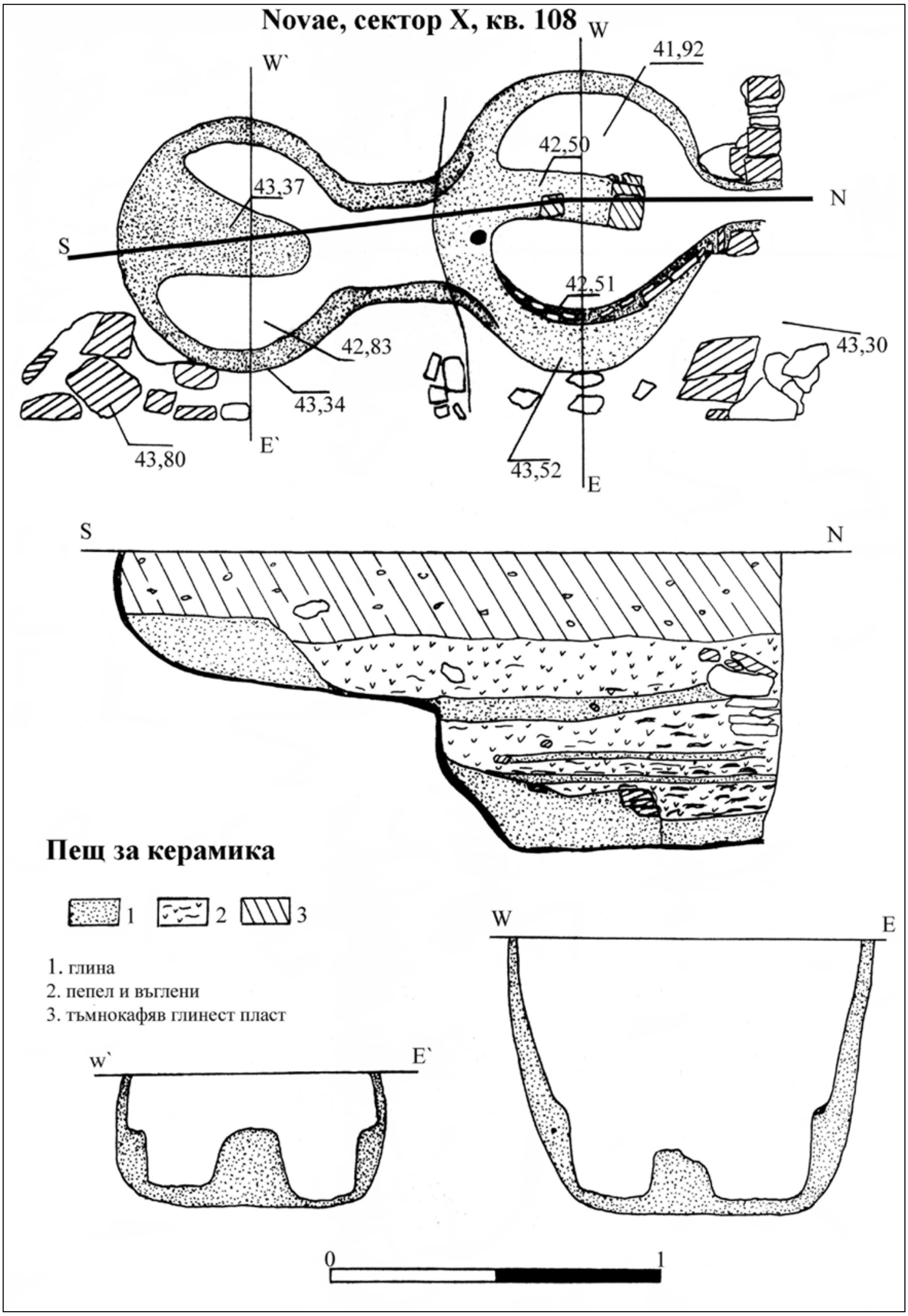
Novae, сектор X, кв. 108
W
W`
41,92
42,50
43,37
N
S
42,51
42,83
43,30
43,34
43,80
E`
43,52
E
S
N
Пещ за керамика
1
2
3
1. глина
2. пепел и въглени
3. тъмнокафяв глинест пласт
W
E
W`
E`
0
1

Обр. 1. Нове, сектор X, кв. 108. Двукамерна пещ за керамика от разкопките.

3. Сондажи по дължината на северната крепостна стена (Т. Сарновски). В североизточния ъгъл на военния лагер завърши разчистването на изкопите от 70-те години на миналия век. Чрез използването на нови технически възможности е изготвена пълна документация на архитектурните останки и са направени няколко стратиграфски профила.

На това място северната крепостна стена изцяло се е свлякла към р. Дунав. По източната крепостна стена на 25 м от ъгловата вътрешна кула е документирана вътрешна кула №2. При разчистването ѝ е разкрита основата на зид, успореден на крепостната стена и отстоящ от нея на 1,90 м. Той прекъсва на разстояние 4,50 м от ъгловата кула. По всяка вероятност това е цокълът, върху който се издига глиненият вал, изграден от VIII Августов легион.

По дължината на северната крепостна стена, към нейния северозападен ъгъл, продължи разчистването на изкопа от 1961 – 1962 г. Там е регистрирана неизвестна до момента кула с вътрешни размери 4,40 х 3,70 м. По стратиграфски данни тя е издигната едва през III в.

От външната страна на северната крепостна стена е направен сондаж, в който е разкрит ров с V-образна форма, с ширина 4,20 м и дълбочина 2 м (Обр. 2). По всяка вероятност той принадлежи на укрепителната система от клавдиево-нероново време и е засипан при строежа на крепостните стени при Флавиите. За това свидетелстват фрагментите terra sigillata, открити в пълнежа му.

Обр. 2. Нове. Ров от външната страна на северната крепостна стена

Вторият сондаж на същото място е от вътрешната страна на крепостната стена и частично се покрива със старите разкопки от 1962 г. До момента в него е документирана пещ за керамика от VI м. и две стени с посока И – З, а вероятно и северният бордюр на късната via sagularis.

4. Сектор IV – Военна болница (П. Дичек). Продължи изясняването на плана на източната и северната част на баните от флавиево време, които се намират под военната болница. За тази цел са направени 7 сондажа. Сондаж 1 е разположен при южната стена на латрината и в него е открит оригиналният ѝ праг. Едновременно с това се оказа, че южната стена на латрината частично лежи върху стената на префурниума, откъдето се доставя топъл въздух за калдариума.

Сондаж 2 е направен в северния портик на болницата. Там е разкрит втори канал, по който постъпва топъл въздух. Той е прокопан след частичното унищожение на банята. Сондаж 3 се намира на двора на болницата. В него е документиран негатив на зид от банята и хоросанов под. Сондаж 4 заема помещение 43 на болницата и в него е разчистена част от керамичния под на аподитерия.

Сондаж 5 е разположен при входа към болницата и целта му е да се проследи източната стена на банята и входа към судатория. Сондаж 6 обхваща цялото помещение 30 на валетудинариума и в него е разкрита добре запазената настилка на фригидариума. Тя е направена от квадратни и правоъгълни керамични плочи, както и наредени в opus spicatum тегули с отрязани краища. Върху някои от тях е запазен печатът на I Италийски легион.

В сондаж 7 в западната част на северния коридор на болницата е открита голяма част от калдария на банята – абсидата на топлия басейн и добре запазен хипокауст. В западната част на изкопа са регистрирани два канала от хипокаустното съоръжение, от което е запазена голяма част.

В портика на болницата от страната на via praetoria е направен дълъг изкоп за изясняване на малките помещения от източната страна на банята, които вероятно имат стопанско предназначение.

Във връзка с някои дейности по разчистването и подравняването на двора на болницата се попадна на пътека от обърнати тегули, която върви в посока север – юг и пресича другата подобна, която води към светилището на Асклепий и Хигия. Всяка от тях е широка около 6 м. При една от тухлените пътеки са установени две нива. Първото е застлано с обърнати цели тегули, а по-късното е повдигнато и тогава е засипано най-ниското стъпало от стълбата към светилището. Тогава е поставен олтарът, посветен на Асклепий, и е изкопана есхарата за изгаряне на даровете.

5. Сектор X (полски) – Епископска базилика и резиденция и легионни терми (А. Биернацки). Разкопките са съсредоточени в два сектора – южен и северен. В първия главната цел бе да се открие крайният южен зид на легионните терми и едновременно с това да се затвори кварталът, в който са разположени. Досегашните изчисления, базирани главно на проучванията в принципиите, показваха, че термите трябва да са значително по-малки. Благодарение на откриването на улицата, която разделя кварталите, в момента е установено, че общата площ на баните е около 7500 м^2.

Поради голямата денивелация на терена изкопите достигат до 8 м дълбочина и това не позволява бързото разкриване на най-южната част на легионните терми. Някои от новооткритите помещения са с големи размери (ок. 270 м^2) и всички те са снабдени с отопление с подова хипокаустна система.

От северната страна на легионните бани, недалеч от открития неотдавна масивен фундамент от акведукта, който пренася вода за тях, през 2007 г. е разкрита част от голям нимфеум. Той се състои от басейн с фасада, украсена с няколко ниши и водоскок. Проучванията на това място са в начална фаза.

№19. СГРАДА EXTRA MUROS ЗАПАДНО ОТ NOVAE (СЕКТОР VIII A)

Павлина Владкова

През 2007 г. проучванията бяха съсредоточени в западната част на комплекса. Достигна се до 55 м западно от перистилния двор. Разкрити бяха архитектурни останки от няколко строителни периода.

I-ви строителен период

През сезона са разкрити части от помещения от най-ранния строителен период на комплекса. Зидовете са запазени само в субструкция. Очертаха се три помещения, разположени верижно от изток към запад и едно северно. Стените са с дебелина при основите 0,80 м. Градени са от дялани и ломени камъни (местен пясъчник) на хоросанова спойка. Емплектонът е от по-дребни камъни.

Помещение I – проучена е северната му част. То е с хипокауст, като най-долните тухли са положени върху подложка от плочести камъни, подредени без определен ред, с различни размери и дебелина, залети с хоросан. Северните колонки са изградени в непосредствена близост до северната стена и са подредени по двойки. Тухлите имат квадратна форма със страница 0,19 – 0,20 м и дебелина 0,08 – 0,09 м. Разстоянията между колонките от север към юг е 0,40 м, а от изток към запад – 0,30 м. Помещението е имало вход от север с ширина 0,80 м, впоследствие затворен. Добре запазена е само западната страница. Ако входът е бил разположен симетрично, то тогава размерът на помещението в посока изток – запад трябва да бъде 5,50 м.

Помещение II е с размер изток – запад 4,80 м. То също е с хипокауст, който има устройство като този в помещение I.

В помещение III не се установи хипокауст. В посока изток – запад дължината му е 11,20 м. В западния край е частично запазена тухлена настилка. В пласта над нея се откриха фрагмент от амфора, цяла глинена лампа и фрагменти от други, керамика, фрагменти от стъклени съдове и две монети – на Антонин Пий или Марк Аврелий и на Юлия Домна. Последните показват, че ранната сграда не е претърпяла преустройства по-рано от времето на Септимий Север.

Северно от третото помещение се разкри част от *помещение IV*, унищожено частично от по-късните градежи. Източният зид е изграден от тухли. То е с подов хипокауст, изграден от тухли с формат като този на помещения I и II. Колонките стъпват върху добре подравнен и нивелиран пласт строителна керамика.

II-ри строителен период (Обр. 1)

Помещение Д1: Тук няма запазени следи от подово ниво. Колонките на хипокауста са изградени от тухли с формат 0,25 x 0,25 x 0,045 и 0,29 x 0,23 x 0,04 м, разместени и не съвпадат с нито един от досега откритите хипокаусти. Западният зид на помещението е доста обрушен от съвременни вкопавания. Между колонките се откриват фрагменти от цветни мазилки, суспензура, фрагменти от тухли с вълнообразна украса и една апликация. В по-голямата си част откритите тухли са с правоъгълен печат на легиона в негатив.

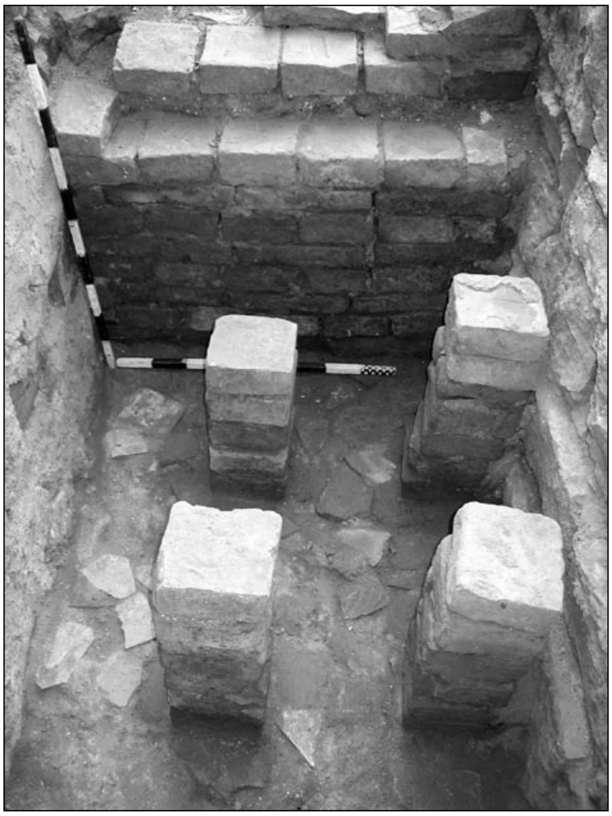

Обр. 1. Част от помещение с хипокауст и тухлен зид от втори строителен период (поглед от запад)

Помещение Е1. Чрез пресичане на пода се установи, че е изградено върху ранния хипокауст в помещение I. Добре запазен е хоросановият под с дебелина 0,15 – 0,20 м. Северният зид на ранната сграда е стеснен от 0,80 до 0,51 – 0,52 м и входът е затворен. В суперструкция стените са били изградени с кирпич. Покривът е от тегули и имбрекси, като е използвано и олово, вероятно за облицовка около комините. Помещението е унищожено при силно опожаряване. Сравнително добре запазен е североизточният му ъгъл. Върху източната стена бялата хоросанова мазилка е запазена до 0,60 м височина.

Помещения Д2 и Е2: Разкриването им започна още през предходния сезон. През настоящия установихме размера им в посока изток – запад: 8,20 м. През следващия строителен период помещенията са разделени с кирпичена стена с ширина 0,30 м. В посока от север към юг във всяко помещение се разкриха по три реда колонки, а в посока от запад към изток – по 13 колонки. Те не са в абсолютно правилни редове, доста са разместени. При някои за основа служи по-голяма квадратна тухла, в други случаи – камъни или зидове от по-ранния период, има и колонки, които са без основа. В двете помещения се установяват допълнително изградени колонки с цел подсилване стабилността на пода. Подово ниво на тези помещения не е запазено. Колонките са изградени върху глинен добре трамбован пласт. Върху него, особено в западната част, се откриха доста следи от опушване и горяло дърво. В помещение Е2 някои от колонките стъпват върху по-ранни зидове. Източната стена на Е2 е изградена върху ранния хипокауст. При изграждането на източните и западните зидове са използвани камъни от по-ранната сграда. В западната част на помещение Е2 бяха открити няколко архитектурни детайла – база, фрагменти от постамент с надпис на латински език и фрагменти от коринтски капител. Този факт дава основание да допуснем близостта на западния портик на сградата от този период.

За западен зид на помещение Д2 е използвана по-ранната тухлена стена с дебелина 0,40 м, която е подградена от изток с камъни и уширена с около 0,10 – 0,15 м.

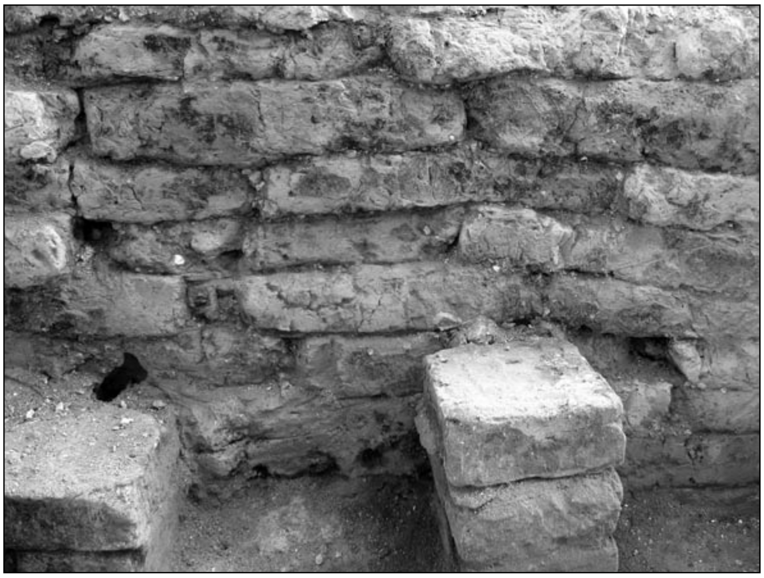
Обр. 2. Кирпичена стена между помещения Д2 и Е2 от трети строителен период (поглед от юг)

В двете помещения, при разчистването на хипокаустите, бяха открити в голямо количество фрагменти от цветни мазилки, мраморни облицовъчни плочи с различни размери и дебелини, тубули и оловни скоби за тях. Непосредствено до западния зид на Е2, в основите на една от колонките, се откри монета на император Нерва, силно обезличена в резултат на дълга циркулация.

В западна посока няма следи от помещения с хипокауст от този строителен период. Откриха се части *от помещение (Д3)*, което успяхме да затворим в северна посока. Размерите са 4,50 м. Западният му край не е достигнат, но то не е по-малко от 15 м. Подът на това помещение ляга върху хипокауст и зид от ранния строителен период (помещение IV). Той е хоросанов, еднакъв по начин на изграждане с този на помещение Е1. Еднакви са и нивата им – 47,35 м ВНМ. Върху южното лице на северния зид и южно от самата стена се разкриха в голямо количество хоросанови цветни мазилки. Запазени са до височина 0,50 м над нивото на пода, в два пласта. Каменната стена е обмазана с дебел пласт глина – от 3 до 5 см. Хоросановият под при стената има лек бордюр. Покривът се състои от тегули и имбрекси. Върху един от имбрексите е запазен правоъгълен печат на

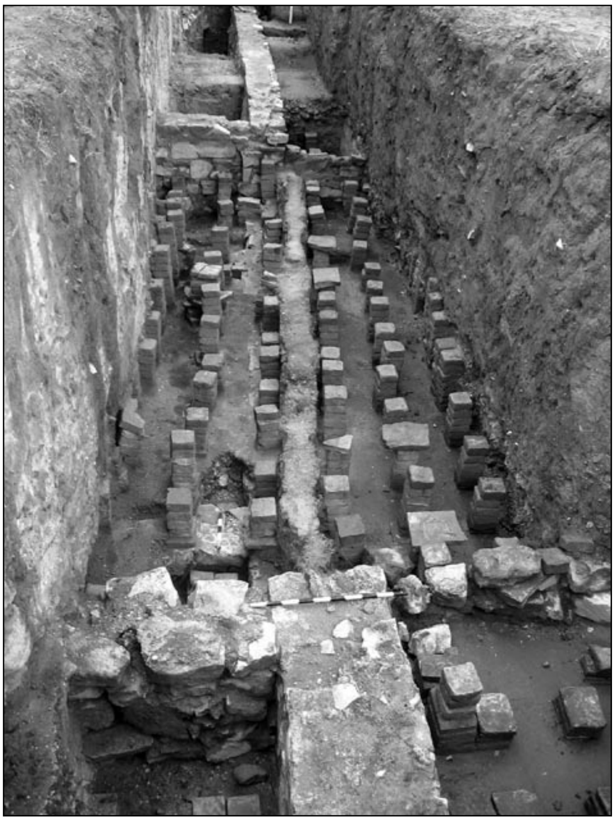
Обр. 3. Сектор VIII А през сезон 2007 (поглед от изток)

легиона, обърнат частично в негатив. Мазилките са нападали върху пода, примесени с кирпич и паднал покрив. На места се открива горяло дърво от паднала покривна конструкция. Както и помещения Д и Е1, където подовете са също добре запазени, сградата е унищожена от силен пожар.

III строителен период (Обр. 2)

Към него се отнасят помещения Д2 и Е2 след изграждането на кирпичена стена между тях. Тя е с дебелина 0,30 м и е много добре запазена. Хипокаустите през този период не са функционирали.

Към същото време може да бъде поставена и страницата от канал с посока югоизток – северозапад, разкрита в западната част на проучвания сектор. Запазени са само два реда камъни на хоросанова спойка. Каналът се е вливал в по-голям уличен, разположен западно от комплекса и отвеждащ отпадните води към Дунава.

№20. АВАРИЙНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА АНТИЧНАТА КРЕПОСТ ТРИМАМИУМ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев, Никола Русев

Проучванията, проведени в периода 02.05. – 02.06.2007 г. съществено допълват и прецизират хронологията на обекта (Върбанов, Драгоев, Русев 2007, 262-263).

Хронологически най-ранната структура, проучена през 2007 г. е яма, в сондаж I 2. По съдържание на пълнежа си, тя е подобна на двете ранни ями, проучени през 2006 г. с цилиндрична форма. От нея е проучена по-малко от ⅓. В горната ѝ част е регистриран пласт от керемиди с дебелина около 20 см. При три фрагмента са запазени части от печати на I Италийски легион и на кохорта I Bracaraugustanorum. В ямата са открити още камъни, хромел, кости, железни и бронзови предмети, повечето горели. Датиращи за ямата са пет монети, най-късната от които е на Проб. Все още е неясно предназначението на тази и другите две ранни ями (проучени 2006 г.), разположени сравнително нагъсто в проучваната територия.

Разкрита е СИ стена и източният ъгъл на късноримската сграда (Обр. 1), проучвана през 2006 г. Сградата е с ориентация СЗ – ЮИ и формата ѝ е на неправилен четириъгълник с външни размери 11,50 х 12,80 х 5,80 х 5,60 м. На този етап изграждането ѝ се поставя във средата на IV м. по откритите две монети в блокажа на субструкцията ѝ (на Констанс и Констанций II). Във вътрешността ѝ има три вкопавания: проучената през 2006 г. средновековна яма; ямата от III в., описана по-горе; голямо вкопаване в южната четвърт на сградата. То има пълнежът от горяла, червеникава пръст, съдържа кости, камъни, фрагменти от тухли, керемиди и отухлена пръст, железни, оловни, бронзови предмети и фрагменти и три горели монети. Последната хронологически монета е отсечена в Кизик, в периода 400 – 402 г., което датира изкопаването на ямата след началото на V м. В най-горния слой на ямата са открити над 60 фрагмента от амфори с гребенчата украса.

Разкритата през 2006 г. сграда е преизползвана през късната античност (VI в.). Над вкопаването от V м. следва пласт льос с дебелина до 30 см. Ходовото ниво през IV м. е било приблизително на нивото на външния банкет, разделящ субструкцията от суперструкцията на сградата, а льосовото ниво е с 20 см по-високо. В льосовия пласт са открити над 1500 фрагмента от амфори с гребенчата украса.

Веднага над льосовото ниво започва пласт от деструкции, с дебелина около 70 – 80 см. В този пласт са открити две монети и лята фибула. Монетите са на Евдоксия, отсечена 400 г. и деканумия от VI м. Късноантичната лята фибула е с подвито краче, тип 20 б, която се отнася към втората половина на VI/ началото на VII в (Генчева 2004, 57-58). Следователно сградата рухва след

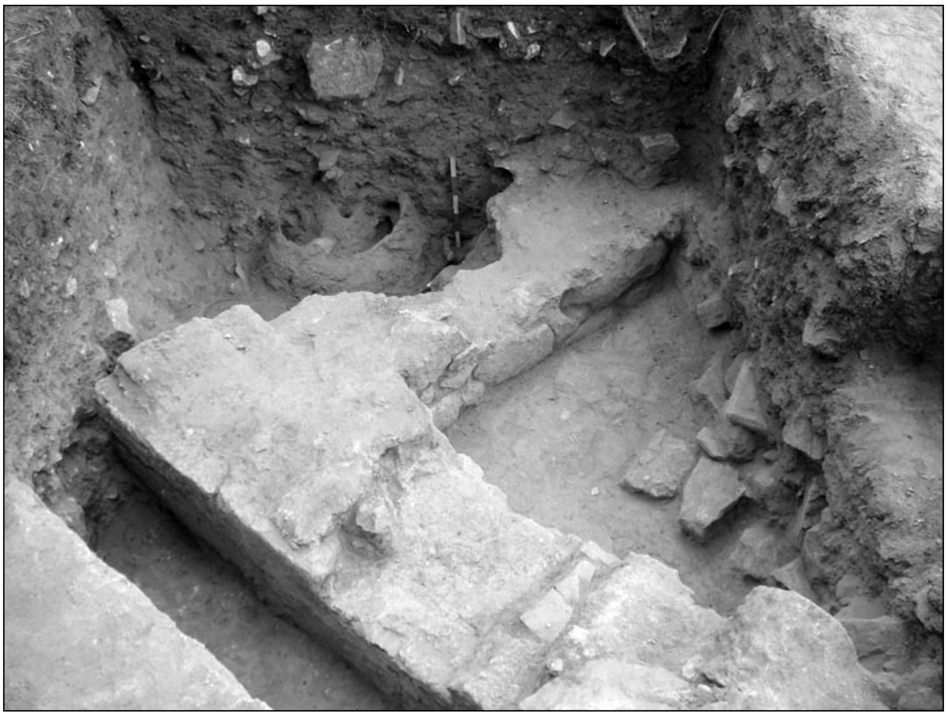

Обр. 1. Сондаж II 2 – източен ъгъл на късноримска сграда и средновековна пещ

окончателното изоставяне на крепостта през античността. Над горния пласт камъни следва подравнително льосово ниво, в което се откриват фрагменти средновековна керамика (X – XI в.).

На разстояние 0,40 – 0,45 м от СИ стена на сградата е разкрит успореден зид от друга сграда, която е с верижен план. Разкритата част от ЮЗ ѝ стена е с дължина над 11 м. В сондаж I 3 е разкрит неин перпендикулярен, вътрешен разделителен зид. Дебелината на разкритите зидове на сградата е приблизително 0,80 м.

В северното помещение на сградата е зачистен неплътен слой от керемиди и хоросан. В неговия контекст са открити фрагмент от глинена лампа и монета от IV м. Над този пласт са открити късноримска и късноантична керамика, керемида с печат и четири монети, с последна на Валенс.

Интересни са находките от нивата под керемидения пласт в северното помещение и под същото ниво в южното – три фрагмента от керемиди с печати (cohors I Bracaraugustanorum), бронзов набузник от шлем и две монети: антониниан на Проб и провинциална бронзова монета. В южното помещение са открити антониниан на Северина и глинена тубула. Керамиката, откривана на това ниво и в двете помещения е малко, силно фрагментирана и може да се отнесе най-общо в периода III – IV в.

Сумирайки данните от проучената площ на сградата, можем хипотетично да поставим построяването ѝ в III м. с евентуално преизползване през IV м. Съществува вероятност, обаче, сградата да е синхронна на разкритата през 2006 г. (IV в.) и откриваните тук по-ранни материали да са от позиционирани в близост структури от III м. Засега няма данни за преизползването на сградата през късната античност (каквито имаме за другата сграда).

Процентът на откриваната керамика от периода X – XI м. в проучваната площ е голям, но липсват стратиграфски обособени пластове от периода. В голяма степен средновековните нива в обекта са унищожени от иманярски интервенции.

Към XIII м. с известна условност, се отнася и яма в сондаж I 3. Диаметърът ѝ е над 1,30 м. Откритата със сигурност керамика в ямата е малко. От нея произхождат и две монети от IV м. и бронзова апликация. Основание за по-късна датировка ни дават 10 фрагмента керамика от периода XII – XIII в., открити в северната част на сондажа. Тъй като в сондажа не е регистрирано друго късно вкопаване, най-вероятно тези фрагменти произхождат от средновековната яма.

Към периода на този етап на проучване се отнася и съоръжение – пещ, при южния профил на сондаж II 2 (Обр. 1). Въпреки че в пещта не са открити никакви датиращи материали, тя е по-късна от античните сгради, тъй като при изработването ѝ е разбита част от лицето на зида на сградата, чието проучване започна през 2006 г. Формата ѝ е куполовидна, с цилиндрично съоръжение в средата и отвор. Проследимите ѝ размери са 0,90 х 0,30 м.

През 2007 г. са открити 77 монети, които допълват съществено хронологията на обекта. От римския период (II – III в.) са 24 монети. Общо за периода IV – V м. са открити 43 монети. Три монети са от VI век. Открити са и два анонимни фолиса от периода X – XI м. и три орязани медни средновековни монети от началото на XIII в.

Литература:

Върбанов, Драгоев, Русев 2007: м. Върбанов, Д. Драгоев, Н. Русев. Аварийни археологически разкопки на територията на античната крепост Тримамиум. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 262-263;

Генчева 2004: Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI м. на н. е. Велико Търново, 2004.

№21. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА РИМСКИЯ КАСТЕЛ СЕКСАГИНТА ПРИСТА В РУСЕ

Върбин Върбанов, Деян Драгоев

Проучванията се проведоха в периода 13.06. – 17.10 2007 г. от екип в състав м. Върбанов – ръководител, Д. Драгоев – зам. ръководител (РИМ – Русе) и Н. Василев (реставратор). Научен консултант бе ст. н. с. д-р С. Торбатов (НАИМ). Остеологичният материал е обработен от ст. н. с. д-р Л. Нинов, а част от палеоботаническия – от н. с. д-р Ц. Попова (НАИМ). Проучванията през 2007 г. не променят установената през сезони 2005 – 2006 г. хронология на обекта (Обр. 1).

Тракийски ямен комплекс. През 2007 г. са регистрирани 22 ями, като от тях са проучени 16. Дълбочината им е от 1,50 до 2,40 м, а диаметрите им при льосовото ниво варират от 1,10 до 2,30 м. Пълнежът на ямите е подобен на проучените през предния сезон: кости, пръст, въгленчета, пепел, фрагменти от обмазки, фрагменти от питоси, камъни, кремъци, три прешлена за вретено, два бруса, керамични кръгчета, олово. Открити са и пет амфорни дръжки с печати, фрагмент вносна керамика, корозирала желязна тесла и фрагмент от лемеж, три бронзови фибули и две игли, фрагментиран глинен лустратор и два кръгли малки предмета.

Формите на керамичния комплекс от ямите са подобни на тези, открити през 2005/2006 г. В яма №56 е открита купа, работена на ръка, с полирана повърхност и заоблено дъно. Тя е била поставена цяла, наобратно, върху пласт от въглени и рибени люспи. Реставрирани са още два съда (цедка и купа), работени на колело. Откритите материали в проучените ями потвърждават датировката им, установена през 2006 г. – I в. пр. Хр. – I в сл. Хр.

През 2007 г. е установено нивото на повърхността на ямите, запазено частично в квадрат I 5 и Г' 4. Открит е пласт от отухлен льос без находки, с дебелина от 10 до 30 см, в квадрат Г' 4 и западната част на I 5. Този пласт е запазен частично до зидовете на принципията и под базите за колоните на перистилния ѝ двор. В източната част на квадрат I 5 също е регистриран льосов пласт, който не е отухлен, а е примесен с въглени и парченца отухлена глина. Разкритите пластове

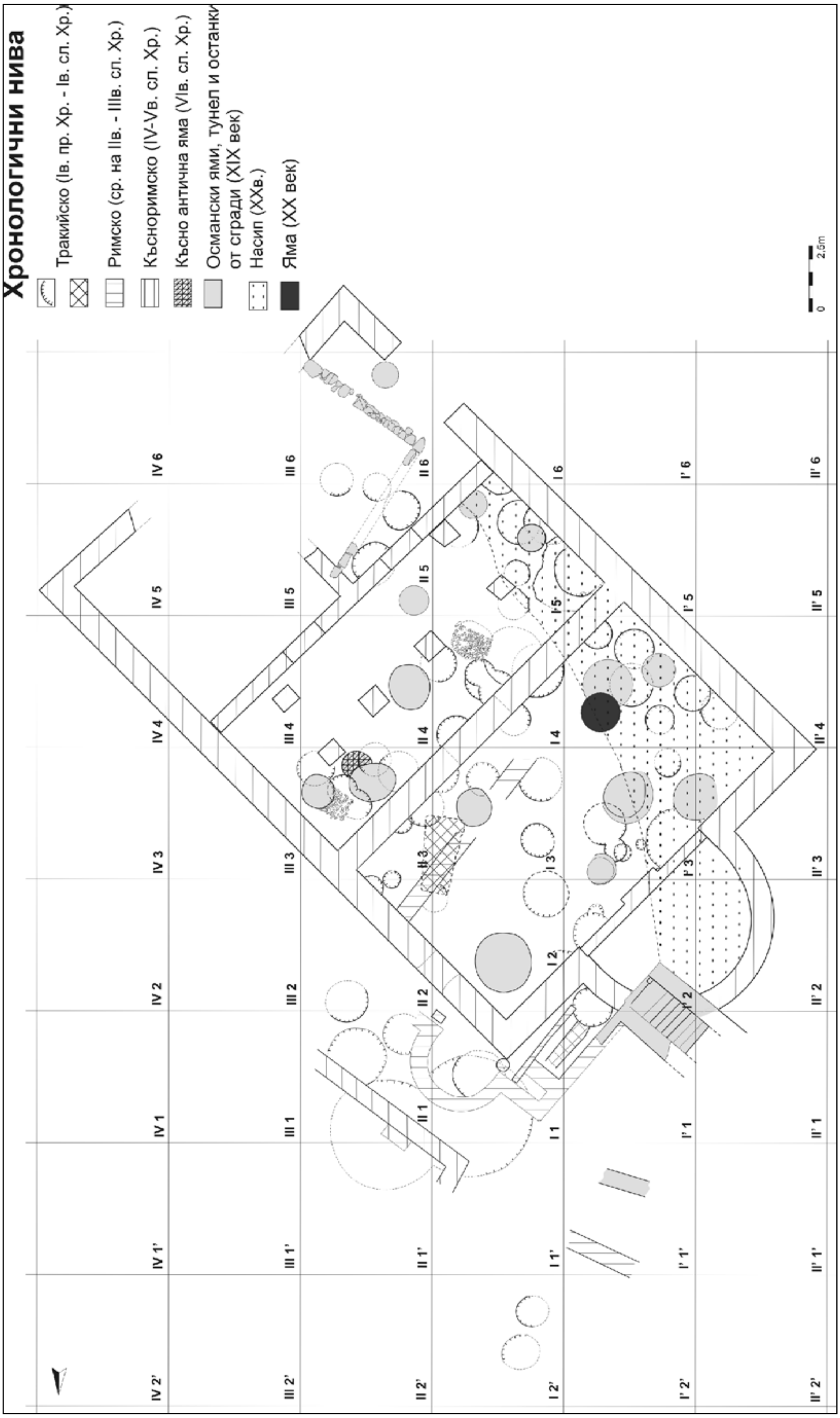
Хронологични нива
Тракийско (Iв. пр. Хр. - Iв. сл. Хр.)
Римско (ср. на IIв. - IIIв. сл. Хр.)
Късноримско (IV-Vв. сл. Хр.)
Късно антична яма (VIв. сл. Хр.)
Османски ями, тунел и останки от сгради (XIX век)
Насип (XXв.)
Яма (XX век)
0
2,5m
IV 6
IV 5
IV 4
IV 3
IV 2
IV 1
IV 1'
IV 2'
III 6
III 5
III 4
III 3
III 2
III 1
III 1'
III 2'
II 6
II 5
II 4
II 3
II 2
II 1
II 1'
II 2'
I 6
I 5
I 4
I 3
I 2
I 1
I 1'
I 2'
I' 6
I' 5
I' 3
I' 2
I' 1
I' 1'
I' 2'
II' 6
II' 5
II' 4
II' 3
II' 2
II' 1
II' 1'
II' 2'

Обр. 1. План на разкритите структури на територията на Сексагинта Приста (2005 – 2007 г.)

бележат горното ниво на ямите на тогавашния терен и са своеобразна маркировка или площадки, на които са палени огньове след засипване на ямите.

През 2007 г. е установено, че над льосовото ниво, някои от ямите се разширяват към горната си част, т.е. имат сложна форма – сферична в горната и конична, кошеровидна или камбановидна в долната им част. Тази форма наподобява профила на съдове от типа „фруктиери". За пример може да се посочи яма №51, позиционирана под база за колона на принципията. При нея няма по-късни нарушения – материалите от тракийския пласт се откриват веднага под базата за колона и под неравномерен пласт льос. Те са на площ с радиус в рамките на 2 – 3 м, докато на нивото на льоса под тази площ, очерталият се диаметър на ямата е около 1,20 м. При това положение (значително по-голяма горна част на ямите) се оказва, че те са позиционирани плътно една до друга, като дори се застъпват. Това показва, че ситуирането на ямите при льосовото ниво (което е документирано), не отговаря на това при горната им част, или тогавашното ходово ниво.

Спецификата на ямния комплекс ни позволява да твърдим, че той има важни функции в религиозния живот на местното население, най-вероятно при обичаи, свързани с мъртвите.

Римско ниво (II – III в.). През 2007 г., не бяха открити структури от ранноримския период. Установено е, че югозападната входна стена на храма на Аполон е разрушена от заравняване и модерен насип. В квадратите източно от храма няма регистриран пласт от периода. Находките са концентрирани в и около храма. Най-вероятно на хълма през втората половина на II м. първоначално е позициониран само храмът на Аполон. Останалите останки от по-ранни сгради (в проучената през 1976-1978 г. площ) са част от култов комплекс, развил се през III в.

Късноримско ниво (IV – началото на V в.). В началото на IV м. над храма на Аполон е изградена принципията на Сексагинта Приста (Обр. 1). През 2007 г. изцяло е разкрита нейната апсидата, с вътрешна дължина 4 м. Дебелината на стената ѝ е приблизително 80 см. Запазени са част от тухлите на подовото ниво на "светилището на знамената".

Неясна е ролята на открития през 2007 г. зид, конструктивно свързан и перпендикулярен на зида, преграждащ перистилния двор. Разкритата му дължина е 1,60 м, а ширината му е 0,70 м. Зидът е запазен само в субструкция на ниво – 1,49 м. След частта с дължина 1,60 м на ниво -1,73 м е запазена само хоросановата подложка на субструкцията.

Най-масовите находки от периода са монетите, част от тях открити в сигурен контекст. Обработката им позволи да се направят важни заключения, прецизиращи хронологията на сградата. На първо място откритите върху подовото ниво в „светилището на знамената" 30 монети, поради еднородния си характер и ограничената площ на откриване от около 1,5 м^2 могат да се приемат за колективна находка, с хронологически граници от Константин I (емисия 313 – 315 г.), до Аркадий (период 383 – 392 г.). Първоначално изоставянето на принципията бе свързано с вълненията, предизвикани от готите в края на 70$^{\text{-те}}$/началото на 80$^{\text{-те}}$ години на IV м. Според нумизматичния материал, рухването на покривната конструкция на принципията е станало в периода 383 – 400 г. Липсват данни за пожар, унищожил сградата, поради което причина за нейната разруха е временното ѝ изоставяне в средата на 80$^{\text{-те}}$ – началото на 90$^{\text{-те}}$ години на IV в., като следствие от разпада на късноримския модел на военна организация.

През V – VI м. сградата, с някои поправки е преизползвана, но функционално не изпълнява ролята на принципия. До този момент са неясни ходовите нива след IV до VI в., поради по-късното османско заравняване на нивото на запазената суперструкция.

Ниво от XIX м. През 2007 г. са документирани основи на сграда и шест септични ями от XIX век (Обр. 1). Последните не се различават по пълнежа си от проучените късноосмански ями през предишните кампании.

Съвременно ниво (XX в.). Към това ниво спада насип в югозападната част на принципията

По време на проучванията през 2007 г. са открити 38 монети от елинистическата до съвременната епохи (2 елинистически; 8 римски от I – III в.; 21 късноримски от IV в.; 2 късноантични от VI в., 3 ermански и късносредновековни; 1 съвременна; 1 неопределена). Те потвърждават и прецизират установените през 2005 – 2006 г. хронологични нива.

№22. КЪСНОАНТИЧНА ГРОБНИЦА В ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Иван Бъчваров, Денислав Денев

При изкоп за строеж в гр. Силистра, на бул. „Македония“ №32, през август 2007 г. се попадна на част от османо-турската крепостна стена на Силистра от XVIII – XIX в., разрушена в самия край на XIX м. Обектът е в границите на късноантичния некропол на Дуросторум (Силистра). Стената е вкопана на дълбочина 3,50 м от съвременния терен. При разчистване на основата и при сондаж за проучване на терена под фундамента, заложен заради евентуалното откриване на пилоти, на 0,20 м под основата и на 3,70 м от съвременния терен попаднахме на сводово покритие с тухли. За проучване на новооткритото тухлено съоръжение османо-турската стена бе демонтирана след пълно геодезично и архитектурно заснимане.

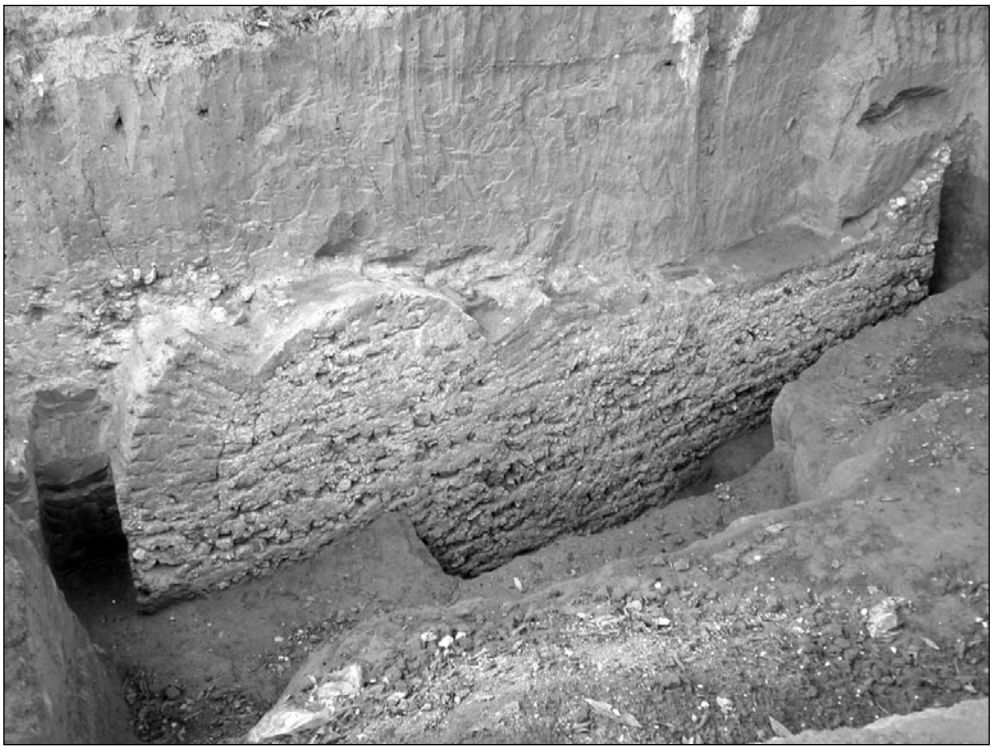

Обр. 1. Поглед към южната фасада на гробницата

Проучена бе цялата южната фасада на съоръжението. То изцяло е вкопано в здравия льос, като основата е проучена на дълбочина 7,60 м от съвременния терен и съответно – на 1,10 м под строителното ходово ниво на османо-турската крепост.

Установи се, че става въпрос за късноантична сводеста гробница, разширена в източна посока с поменално (?) съоръжение (Обр. 1, Обр. 2). Обща дължина изток – запад на съоръжението е 8,56 м; запазена височина 3,26 м. Самата гробница е с обща ширина 3,76 м, а долепеното в източна посока съоръжение е с дължина 4,80 м. Сводът, разкрит на 3,70 м от съвременния терен, е иззидан от тухли с размери 34 х 30 х 5 см. Върхът на свода е частично разбит. Височината на люнета е 1,20 м, а ширината е 2,34 м. Градежът е от полуобработени камъни на здрав бял хоросан със счукана тухла. Чрез сондаж бе проучен частично интериорът на гробницата. В южната вътрешна стена, широка 0,45м, е оформена с тухли аркирана ниша с височина 68 см, ширина 28 см и дълбочина 22 см (Обр. 2, Обр. 3). Вътрешността под свода е измазана с хоросан, като на места видимите камъни са рамкирани с тънки врязани черти.

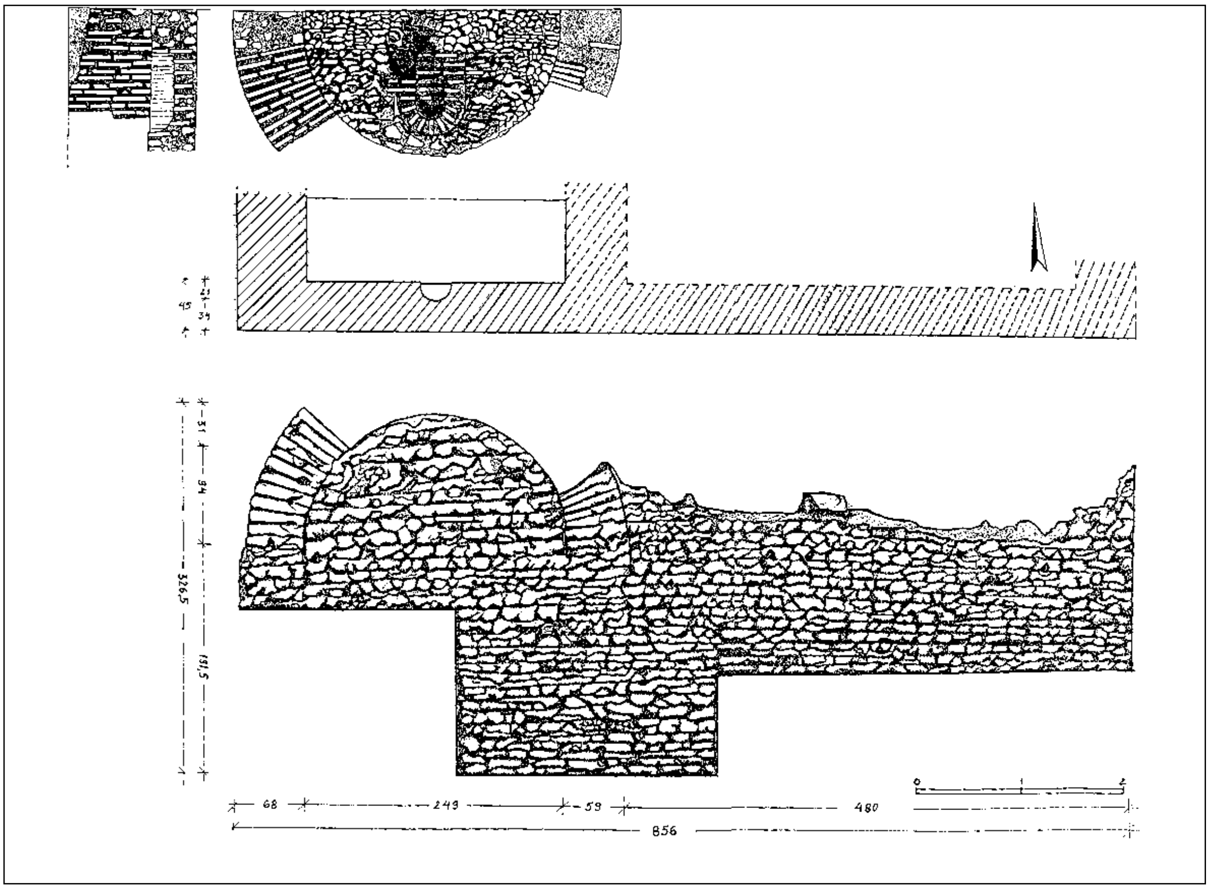

Обр. 2. Архитектурно заснемане на разкритата част от гробницата

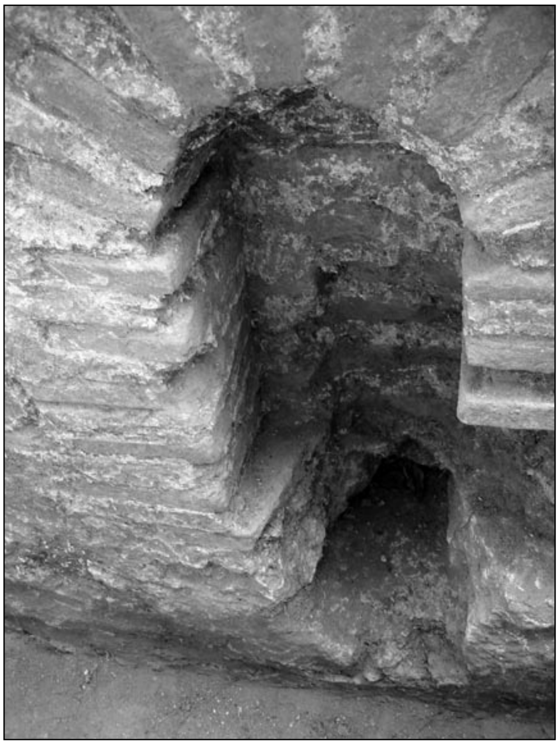

Обр. 3. Аркирана ниша на южния люнет на гробницата

По план, размери и начин на градеж гробницата е сходна с други гробници в Дуросторум (най-близък аналог е разкритата на около 50 м северозападно гробница през 2002 г.), датирани в границите на IV м. (Иванов, Атанасов, Доневски 2006, 248 – 255, 307-308, 380-381). Без аналог е разширението в източна посока. Предполагаме, че става въпрос за поменално съоръжение, характерно за късноантичните мартириуми от IV – V в.

Около съоръжението липсват всякакви находки и керамика. Очевидно гробницата и съпътстващото я съоръжение се развиват в северна посока. За допроучването на паметника е необходимо затваряне на тротоара и преместване на подземните комуникации.

Литература:

Иванов, Атанасов, Доневски 2006: Р. Иванов, Г. Атанасов, П. Доневски. История на Силистра. Т. I. Античният Дуросторум. Силистра – София, 2006.

№23. ПЕТОЪГЪЛНА КУЛА №3 НА ДУРОСТОРУМ – ДРЪСТЪР – СИЛИСТРА

Георги Атанасов, Николай Руссев, Денислав Денев

В началото на юли 2007 г. с незаконосъобразно разрешение на НИПК в Зоната „А“ на НААР „Дуросторум-Дръстър-Силистра“ и в близост до южната крепостна стена на Дуросторум-Дръстър започват изкопни мероприятия за фундиране на сграда – разширение на Художествена галерия. На кота 15,48 м, т.е. на около 3,20 м от съвременния терен, са отлети бетонови стъпки за колони. При тези изкопи е засегнат монолитен крепостен зид от големи квадри на розов хоросан. През м. август на обекта започват спасителни археологически разкопки с работници от временната заетост и студенти-историци от Българския Тараклийски университет в Република Молдова, които проведоха своята лятна археологически практика под ръководството на ст. н. с. д. и. н. Георги Атанасов и проф. д. и. н. Николай Руссев. В проучванията взе участие и Д. Колев – уредник в отдел „Археология“ в РИМ – Силистра.

Разкопана бе частично масивна петоъгълна кула – неразделна част от южната крепостна стена на Дуросторум-Дръстър, чието проучване започна през 1984 г. и бе прекратено през 1986 г. (Обр. 1). Това е третата разкрита петоъгълна кула от фортификацията на ранновизантийския кастел от VI в., възстановен около началото на IX м. и използван по предназначение до руско-турските войни от края на XVIII – началото на XIX м. Новооткритата петоъгълна кула №3 бе проучена частично, защото източната ѝ част продължава под полумасивна обществена сграда, а северната – под бетонова основа на недоразрушена къща от средата на XX в.

Изцяло зачистена бе югозападната страница с дължина 6,70 м (Обр. 2, Обр. 3). Зидана е от големи, добре обработени варовикови квадри на здрав розов хоросан с едро счукана тухла. Запазени са първите два реда като първият е цокълен с височина 0,47 м. Квадрите са с дължина от 0,70 до 1,15 м, а отстъпът на цокъла е 0,16 м. Зад първия челен ред квадри вътрешността на стените на кулата е запълнена с емплектон от средни и дребни ломени камъни на хоросан с едро счукана тухла. Югоизточната страна на кулата е запазена само в един ред (цокълния) квадри, с размери, сходни с тези на югозападната страна.

Пред югозападното лице на кулата бе заложен сондаж с размери 2 х 1 м, при който се установи, че здравият льос е на 1,25 м под границата между субструкцията и суперструкцията. Над него има следи от пожар и строителен трошляк. Над пожара следва хомогенен културен пласт с дебелина около 1 м с фрагменти битова и строителна керамика от IV – V м. Над него се проследява горял хоризонт със строителни отпадъци, дебел около 0,20 м с фрагменти битова керамика от VI и X – XI м. Над границата между суперструкцията и до цокъла – размесена керамика от X – XI до XIV м. Пред южното лице на кулата се попадна на 4 гроба, като два от скелетите бяха съхранени в анатомичен порядък, а другите два – разрушени и разнесени. Гробовете са на нивото на цокъла, на кота 14,90 м и са вкопани в културни напластявания с керамика от XI – XIV м. Запазените два индивида са погребани в непосредствена близост до кулата по християнски обред с различни отклонения от обичайната посока запад – изток. Около единия скелет (Гроб №2) се долавят границите на гробната камера и следи от дървена обшивка. Тук in situ са намерени две медни обеци и две стъклени гривни, характерни за втората половина на XI – XII м. Очевидно тези гробове са неразделна част от средновековния некропол пред южната крепостна стена на Дръстър, проучван през 1984 – 1987 г. (Ангелова 1993, 59 – 106).

Приблизителни данни за времето на разрушаването на кулата получаваме от вертикалния стратиграфски профил на северната стена на изкопа. Отчетливо се виждат гнездата на вадените квадри от стената и превръщането ѝ в своеобразна кариера за строителен материал. Над трош-

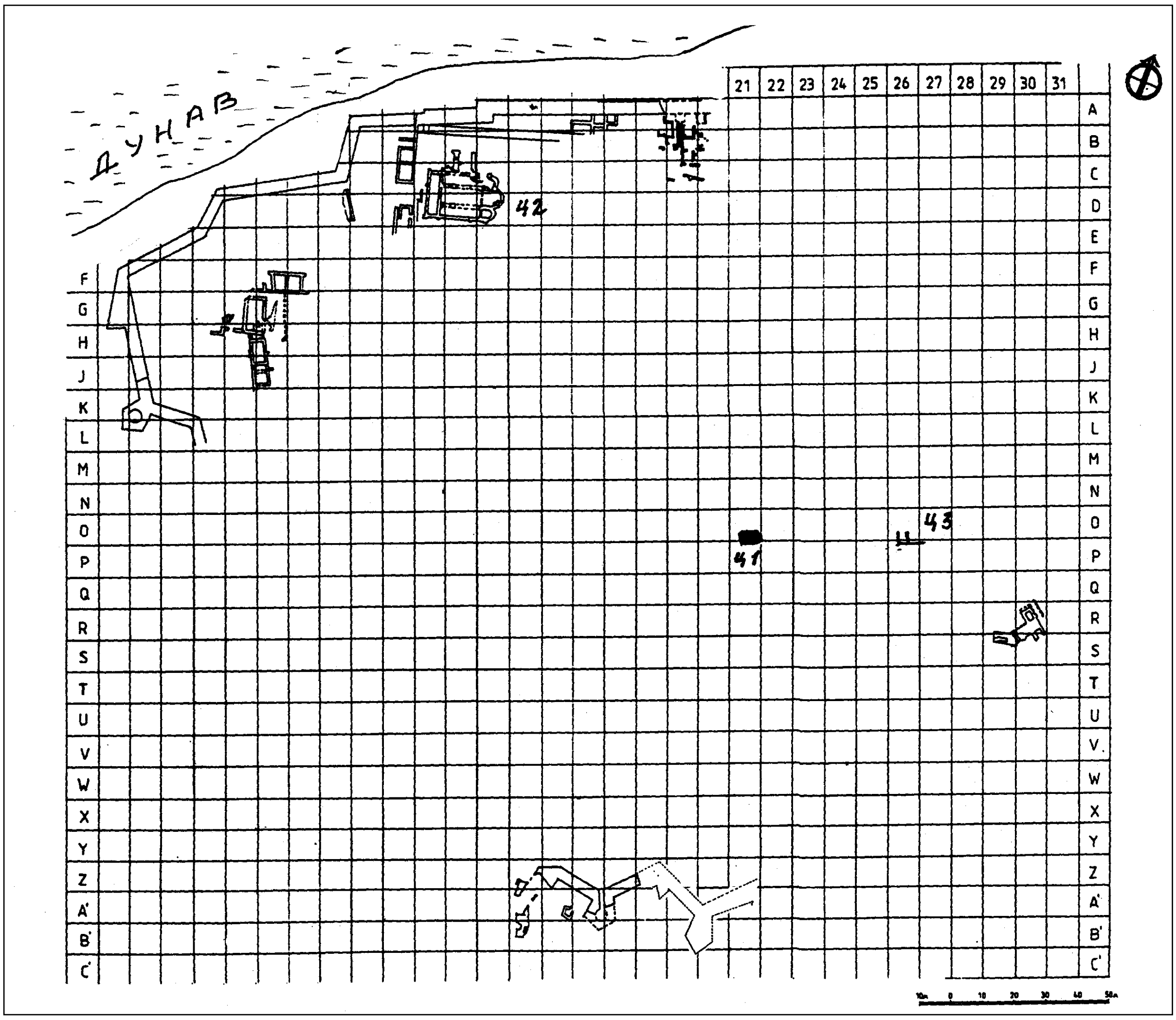
ДУНАВ
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
A B C D E F G H J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z A' B' C'
42
41
43
10m 0 10 20 30 40 50m

Обр. 1. План на Дръстър (по Ст. Ангелова с допълнения на Г. Атанасов)

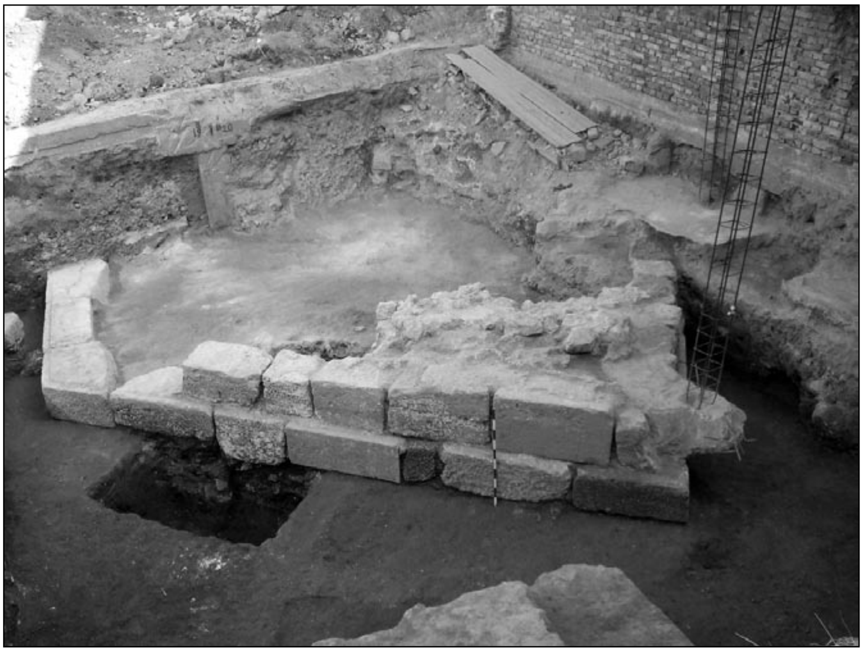

Обр. 2. Поглед към петоъгълна кула №3

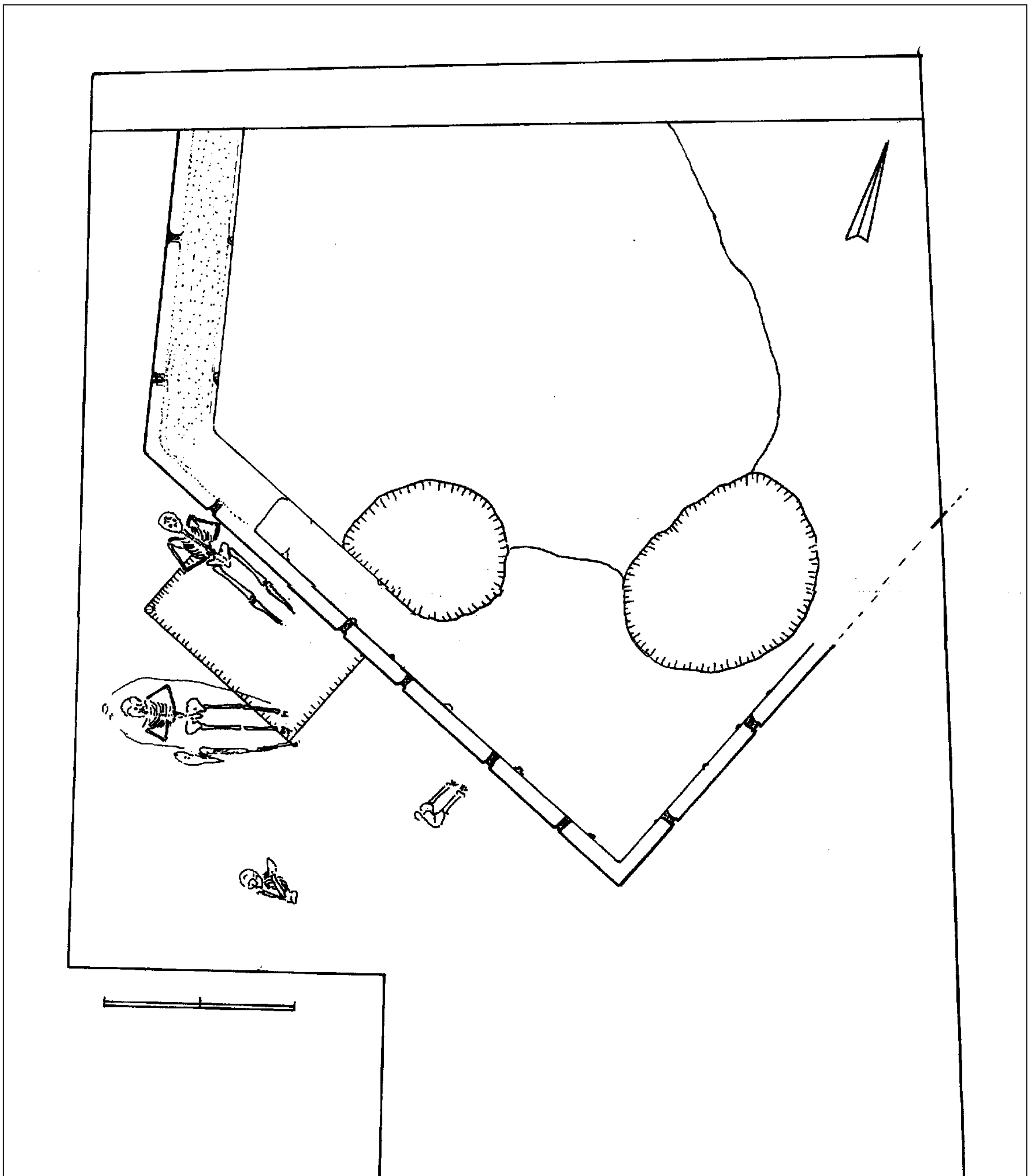

Обр. 3. План на петоъгълна кула №3

ляка се проследява мощен пожар, над който има дебел културен пласт с керамика и находки от XIX м. Това предполага, че кулата е разрушена и превърната в кариера за строителен материал към края на XVIII или в началото на XIX м. Тези предварителни наблюдения могат да се прецизират след пълното проучване на кулата.

Успоредно с проучването на кулата бе заложен сондаж на 16 м в западна посока, непосредствено до проучената през 1984 – 1986 г. куртина на южната крепостна стена. Установи се, че зидът продължава без прекъсване в субструкция и на 12 м източно от петоъгълната кула прави чупка в южна посока. Най-вероятно става въпрос за малка триъгълна кула, аналогична на кулата, която се издава през южния зид на аналогично разстояние, но западно от петоъгълната кула.

Литература:

Ангелова 1993: Ст. Ангелова. Средновековен некропол край южната стена на Дръстър (Силистра). – Годишник на Софийския университет, Исторически факултет, 86, 1993, 59 – 106.

№24. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АБРИТУС

Галена Радославова, Георги Дзанев

През лятото на 2007 г. продължиха разкопките на територията на Абритус в два сектора: сектор „Сграда VIII“ и сектор „Раннохристиянски комплекс“. Разкопките бяха проведени под ръководството на Г. Радославова, заместник ръководител Г. Дзанев (двамата от РИМ – Разград), членове на екипа: С. Кулева и И. Рашев – геодезист. Участваха работници, осигурени по социални програми от Община Разград, студенти-практиканти от ШУ „Епископ Константин Преславски“ и ученици от НГДЕК. Финансирането беше осигурено от бюджета на РИМ – Разград.

Сектор „Сграда VIII“

Проучванията се проведоха в периода 23.07. – 19.09.2007 г. и бяха съсредоточени в нов участък източно от разкритите през 2005 г. верижни помещения от голяма сграда, намираща се източно от известната перистилна сграда в източната част на крепостта (Обр. 1).

Основната ни цел беше да проследим развитието на плана на сградата и прилежащите ѝ структури от късноантичната епоха в северна и източна посоки, както и да проучим и да документираме ранносредновековния пласт върху разрушенията на сградата. Тази година довършихме проучването на помещения 2 и 4 и проучихме нови две – помещения 17 и 18. Така сградата придоби следните размери: ширина И – З: 23,25 м и дължина 47,50 м (Обр. 2).

I. Ранносредновековен пласт

На 0,48 м над античното ниво, в южната част на сградата разкрихме целия план на частично проученото през 2005 г вкопано жилище. Изградено от ломени камъни на калова спойка, жилището има правоъгълен план, на изток дъговидно извито ориентирано по дългата си ос изток-запад и вътрешни размери 5,63 х 3 м. В югозападната част на помещението е изградено съоръжение, вероятно пещ, а вградено в самия западен зид е друго кръгло съоръжение, най-вероятно складово помещение. Находките от този стратиграфски контекст показват, че вкопаното жилище е обитавано.

В североизточния ъгъл на помещение 18, на 1,30 м над подовото ниво, се откри фрагмент от подова глинена замазка, принадлежаща най-вероятно на наземно жилище от началото на XI м. Откриха се множество фрагменти средновековни гърнета от средата на X – началото на XI в.

II. Късноантичен пласт

Проучените нови три помещения са изградени от ломени камъни на хоросанова спойка, покривът е от тегули и имбрицес, а стените – от кирпич. Подовете са трамбована глина върху материковата скала.

Помещение №2 е с размери 6 х 6,70 м и два входа. Бронзовите монети, открити в помещението, са силно горели и могат да се датират най-общо в периода IV – първата половина на V в.

Помещение №4 има размери 5,80 х 6,15 м с вход към помещение 2. Силно горелите бронзови монети тук също са от периода средата на IV – първата половина на V в.

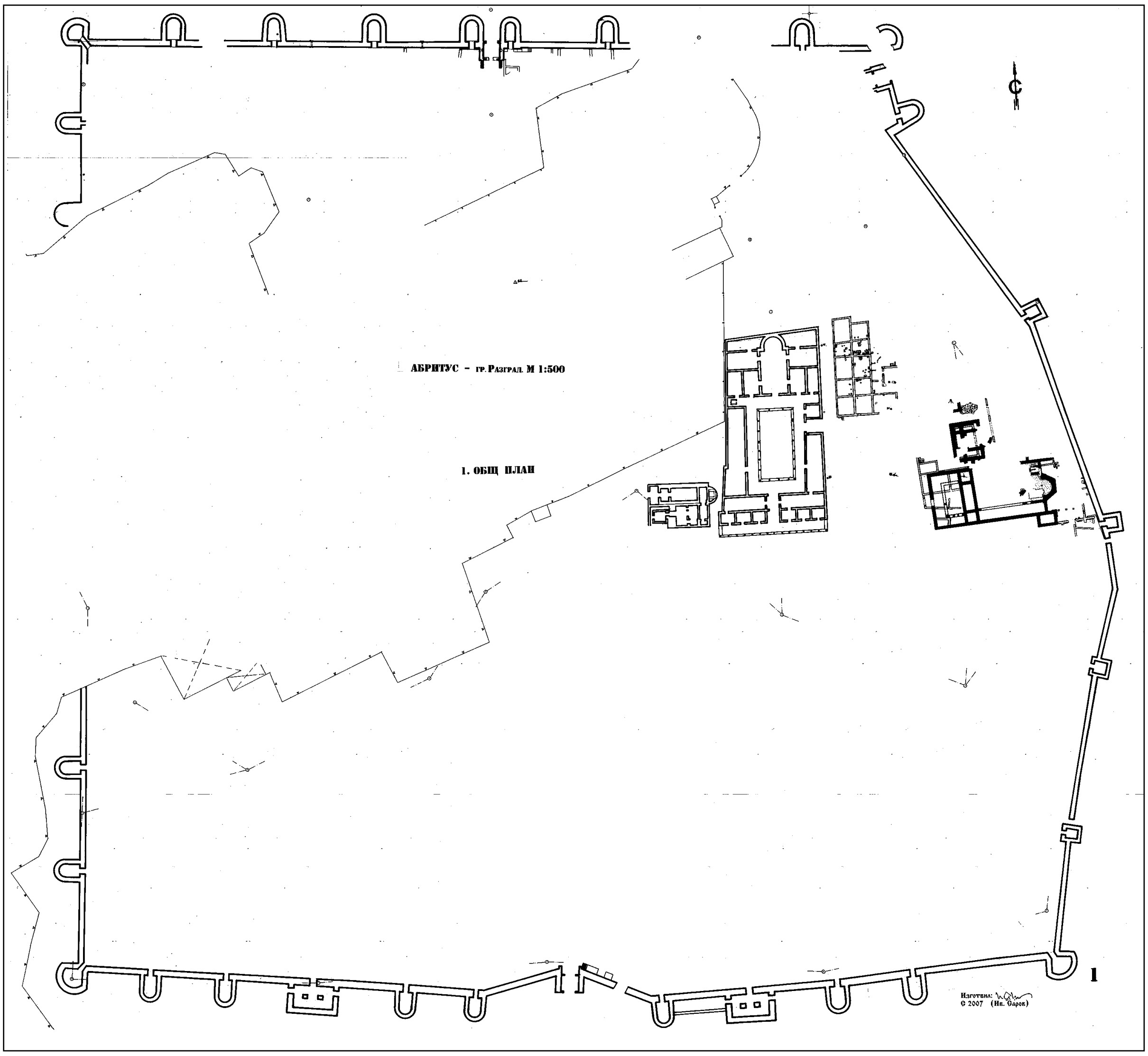

Обр. 1. Общ план на Абритус с проучваните сектори

Помещение 17 – разкрита е западната част му. Зидовете са изградени от ломени камъни на калова спойка. От южната страна се разчистиха две бази на колони. След разчистването на западния зид се разкриха in situ две бази на колони, стъпили върху масивни каменни блокове. В северния зид, на 0,50 м източно от северозападния ъгъл на помещението се разчисти канал с размери на отвора 0,35 х 0,35 м. В най-голямо количество са монетите от средата на VI – началото на Vв. Тук открихме и една монета на Юстин II.

Помещение №18 е с размери 8,75 х 6,75 м. В помещението, на подово ниво се откриха три колективни монетни находки – 93 бр. бронзови монети датиращи от средата на IV до средата на V в.

Открити са две монети на Юстин II (565 – 578) със София. Проучванията през 2007 г. потвърдиха изводите от предходния сезон. Ранносредновековните жилища върху тази антична сграда са изградени около средата на X м. и унищожени края на X в, най-вероятно при походите на киевския княз Светослав, след това са построени наземни жилища, чиито останки се откриха в няколко от античните помещения и съществували до първата половина на XI м. когато са унищожени от печенегите.

В изграждането на късноантичната сграда също се очертаха двата строителни периода – началото на IV – средата на V в., когато е бил разрушен и дворът с колонада, и втори строителен

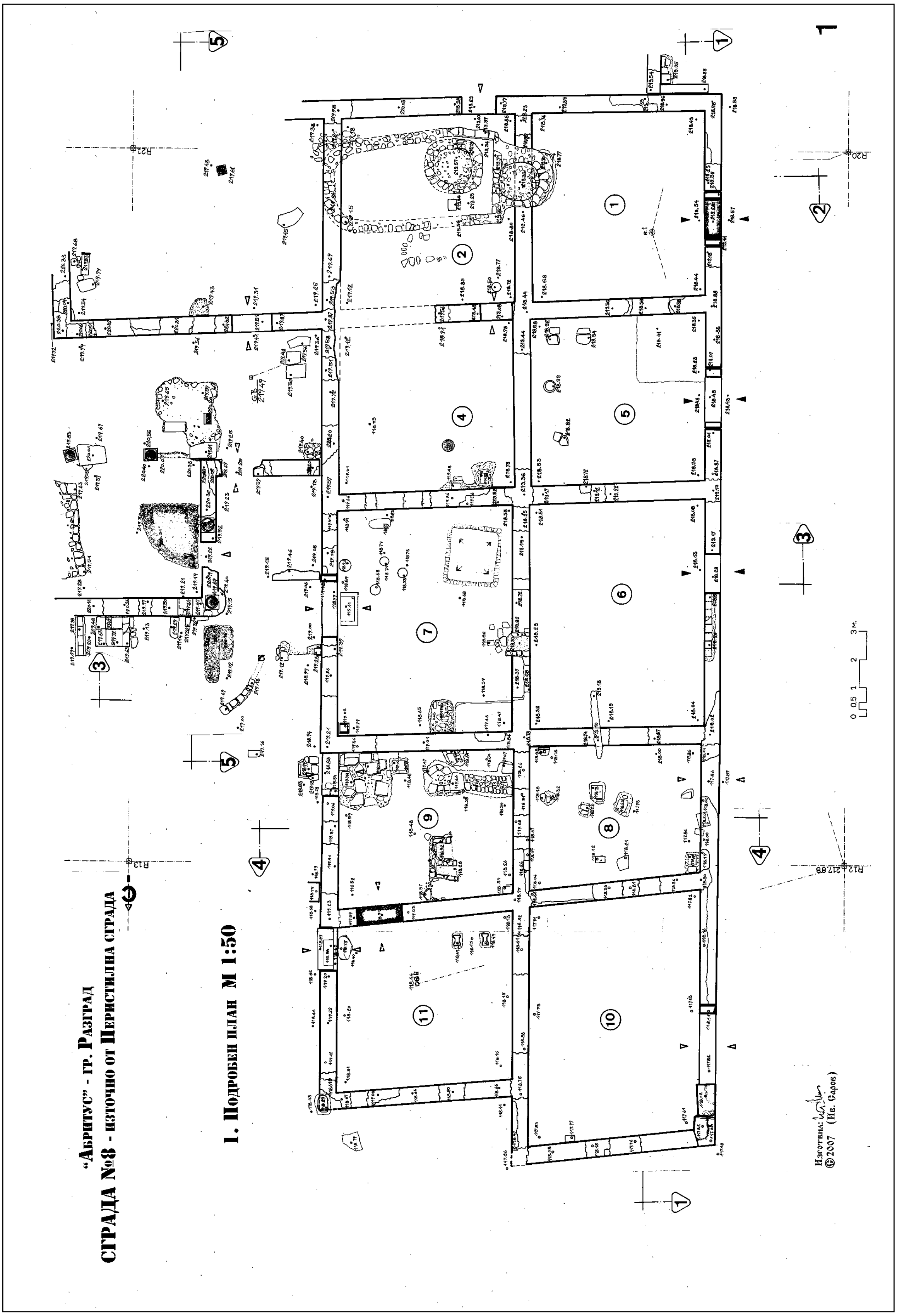
„Абритус" - гр. Разград
Сграда №8 - източно от Перистилна сграда
1. Подробен план М 1:50
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
R21
R20
R13
R12
0 0.5 1 2 3м.
Изготвил:
© 2007 (Ив. Саров)

Обр. 2. План на сектор „Сграда VIII"

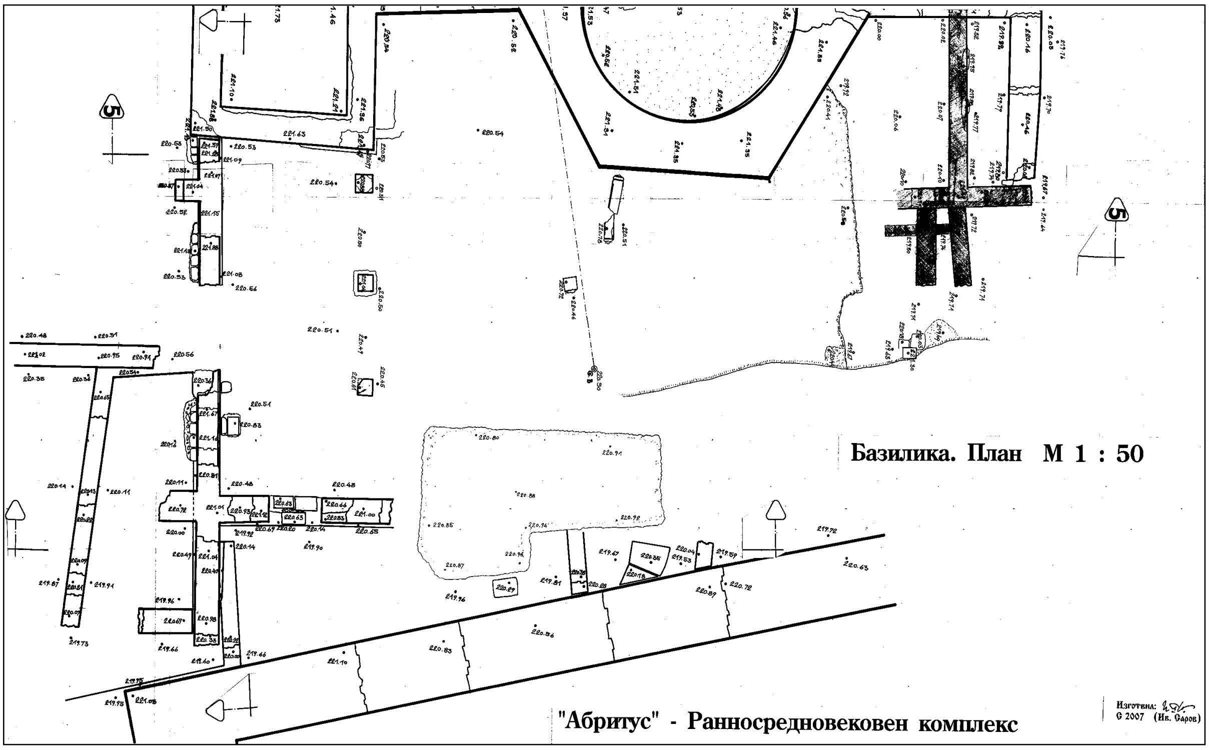

Обр. 3. План на сектор „Раннохристиянски комплекс"

период – втората половина на V м. – края на VI в., когато колонадата е зазидана и оформено помещение. То е унищожено окончателно в края на VI м. при разрушаването на късноантичния град.

Сектор „Раннохристиянски комплекс"

Проучванията тук бяха съсредоточени изцяло в участъка източно и югоизточно от раннохристиянската базилика (Обр. 3), проучена през предходните сезони. Проследен бе напълно южният и отчасти източният зид на преамбулаторния на базиликата. Зидовете са изградени от варовикови камъни на спойка от бял хоросан и са с ширина 0,75 м. Вътрешното им лице е с хоросанова замазка, а във височина е имало стенописи с геометрични и растителни мотиви (червенокафява боя върху бял фон). В южния участък на източния зид бе разкрит вход. В този пласт, на дълбочина до 1,70 м находките са изключително от ранносредновековната епоха.

Под ранносредновековния пласт в този участък бяха разкрити основите на помещение с трапецовиден план, с ориентация З – И. Зидовете лежат директно върху материковата скала, имат ширина по 0,50 м и са градени от неголеми плочести камъни на спойка от бял хоросан. Начинът на градеж е идентичен със зидовете, открити при предишни проучвания северно и североизточно от базиликата – т.е. вероятно се касае за останки от една и съща голяма сграда. Северният зид на новооткритото помещение служи като основа на южния зид на преамбулаторния на базиликата, а източният му зид е застъпен от източната крепостна стена на късноантичния Абритус, която очевидно е градена след разрушаването на тази сграда. Откритата в помещението немногобройна фрагментирана керамика е от IV – V м. Тук се откриха и 80 бронзови монети, главно от IV – средата на V м. Непосредствено западно от това помещение най-вероятно е имало пристройка от нетрайни материали и със стопански функции. Зидове тук не се откриха, но има голяма концентрация от находки, монети и битова керамика от IV – V м. Монетите са идентични на откритите в помещението и не е изключено да се касае за разпиляна колективна находка. Разрушаването на сградата на този предварителен етап от проучванията се датира в края на V в.

Извършен бе и сондаж непосредствено покрай вътрешното лице на източната крепостна стена. Върху материка са изградени два зида, които като начин на изграждане се свързват с откритите в предишни сезони зидове северно от базиликата и с проученото през настоящия сезон трапецовидно помещение югоизточно от базиликата. Изглежда всички те принадлежат на една късноантична сграда, цялостното проучване на която предстои. Двата зида са прорязани при построяването на източната крепостна стена на Абритус – т. е. те са заварени. Също тук се откри северна част на помещение с полукръгла форма – апсида на по-ранна базилика или кула от по-ранна крепостна стена.

След разрушаването на сградите вероятно в края на V м. теренът е засипан със слой строителни разрушения и върху него е изградена първата, по-ранна базилика. След разрушаването на тези сгради е построена и източната (сега реставрирана и консервирана) крепостна стена на Абритус, която очевидно не е синхронна с останалите три. С оглед на новите разкрития, открит остава въпросът за трасето на по-ранната източна стена на кастела.

№25. ПРОУЧВАНИЯ В NICOPOLIS AD ISTRUM

Павлина Владкова

Проучванията в Nicopolis ad Istrum се проведоха през м. август и бяха съсредоточени в два сектора.

В **Сектор I** – централната част на ареата на агората, кв. 55/ 5, 6 и 7, се проучи площ от 16 кв. м северно от канала.

Беше почистен от нападалата пръст каналът в посочените квадрати (Обр. 1).

Начинът на градеж и пълнежът не се различават от ситуацията в източната част на ареата, установена при предишни кампании.

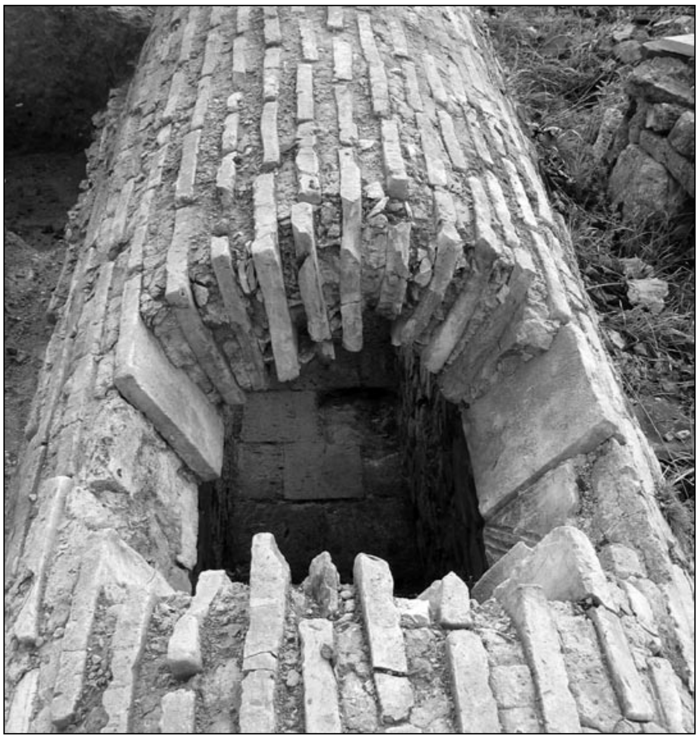

Обр. 1. Канал в централната част на ареата на агората в Nicopolis ad Istrum

Разграничават се няколко пласта. *Първият* е върху тухленото дъно – утаечна сбита тъмносива пръст с дебелина 0,20 – 0,25 м, т.е. сравнително тънък пласт, което показва, че каналът не е функционирал продължително време или малко преди края на използването е бил добре почистен по цялото си протежение. *Вторият* пласт с дебелина от 0,23 – 0,30 м се състои от сива пепелива пръст, в която се откриват въглени, строителна и битова керамика, кости от животни, фрагменти стъкло, шлака. От него произхождат два фрагмента от оловни огледала (едното надпис), фрагмент от глинена лампа, костена дръжка, фрагмент от плочка за стриване на лекарства, метални пластинки, фрагмент от глинена лампа със запазени букви и голямо количество битова керамика и фрагменти от амфори. Каналът не е запълнен еднократно, а постепенно, при нарушаването на кожуха в различни участъци. Откритите находки са от времето, когато той вече не функционира и са попаднали там след пробивите. Монетите, открити при предишни кампании в канала са от IV – първата половина на V в., най-късната е на Авит. *Третият* пласт е от сравнително чиста пръст, без примеси от строителна керамика, с дебелина 0,40 – 0,50 м. Пръстта на *последния* пласт е почти еднородна, сиво-кафява, рохка, с дребни камъчета, достига до тухления кожух, с дебелина 1,0 – 1,20 м. Откриват се фрагменти от строителна керамика, кости от животни, дребни въгленчета и малки парченца стъкло.

Светлият отвор на канала е с височина 1,72 м и ширина 0,80 м. Страниците са високи 1,28 – 1,30 м и широки 0,45 – 0,47 м. Кожухът е изграден от тухли с размери 34 x 34 x 4,5 см. Хоросановите фуги са с дебелина 1 – 8 см. Със същия формат тухли е настлано и дъното на канала, като на места са използвани тухли половин формат.

В северна посока от канала се достигна до пластове, които бяха проучени през годините и в други сектори на ареата. Върху терена има подложка от трошляк, а над нея – пласт от пясък. След това е била положена тухлена или каменна настилка, която в последствие е демонтирана и няма запазени следи от нея. Разкритата е полуразрушена площадка от тухли (кв. 46/6), разположена на разстояние 1,40 м северно от канала. Запазени са подредени една до друга тухли с размери 34 x 34 x 5 см, а на места и следи от втори и трети ред, на хоросанова спойка. Тази площадка може да бъде свързана с разкритите постамент и блок с халка южно от канала и частично застъпени от него и късните основи за постамент. Съоръжението е използвано при извършване на култови ритуали на ареата през първия строителен период на града – първата половина на II в.

За напластяванията на ареата особено показателен е северният профил в сектора (кв. 46/5, 6 и 7). В него добре личат горял пласт и нивелиращо хоросаново ниво, пласт кирпич с много фрагменти строителна керамика и хоросан в него, както и по-късни вкопавания. Последните са свързани с ваденето на камъните и тухлите на основите на постаменти. От горелия пласт произхожда полуразтопена дръжка на бронзов съд с фигурално изображение. В подравнителния пласт се откриха силно обезличена монета от II – III в., фрагменти от костени игли и стъклени съдове.

Непосредствено западно от източния профил (кв. 46/7) беше частично проучена яма. В южна и западна посока тя е ограничена, докато в източна и северна влиза в профилите. Пълнежът е от отухлен кирпич, строителна и битова керамика, корозирали железни гвоздеи и гасена вар, запазена по стените на ямата, което говори за варница, свързана със строителството на агората в началото на II м. (Обр. 2).

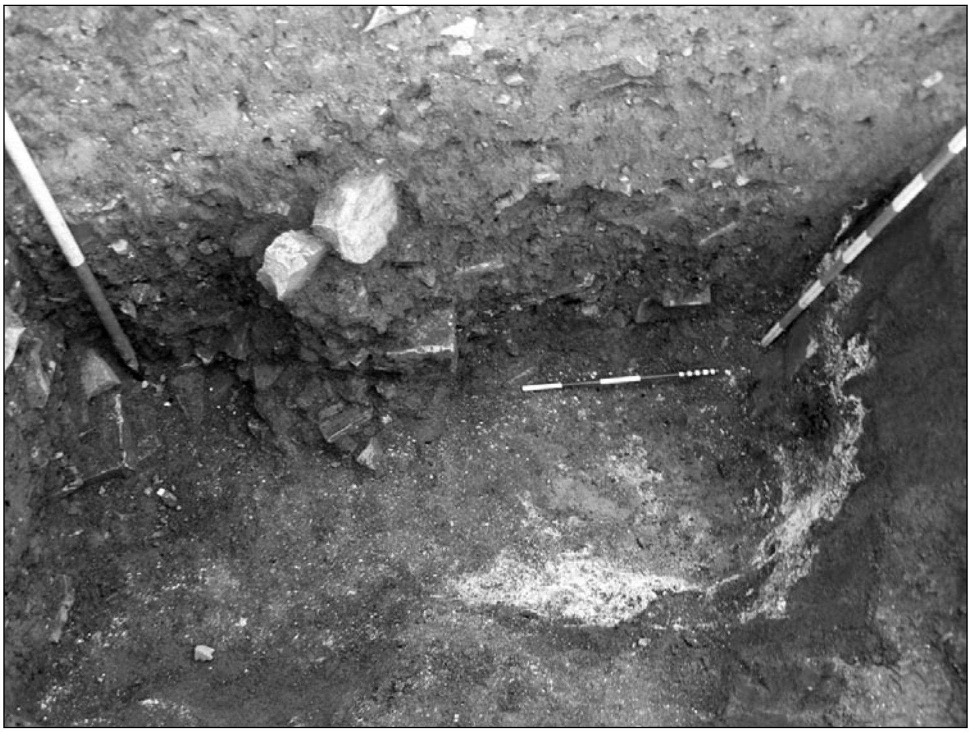

Обр. 2. Варница от ранен II в., запълнена с деструкции

С това проучванията на ареата на агората приключиха. В по-голямата си част площта е разкопана до стерилен пласт. Макар и слабо запазени, откритите архитектурни структури и движими находки категорично доказват ранния строителен период в Nicopolis ad Istrum, датиран през II м. (Vladkova 2000, 30 – 34).

Сектор II е разположен в югоизточния ъгъл на сграда 9 (кв. 54/9). Заложеният сондаж с площ 14 м^2 имаше за цел уточняване на плана и връзката със сграда 7 и булевтериона. В двата плана, приложени към т. I Никополис ад Иструм, където сградата фигурира (Приложение III и IV), има значителни разминавания (Иванов, Иванов 1994, 99, 101). Ситуацията на терена е съвсем различна.

Сграда е проучвана от Ж. Сьор, м. Добруски, С. Бобчев, Т. Иванов и П. Георгиев (Бобчев 1928/1929, 14, обр. 83; Иванов, Иванов 1994, 99, 101). Установен е хипокауст в северната и източната ѝ част. Според проучвателите подовото ниво над хипокауста е еднакво с това на праговете на сграда 7. Отчитат, че няма данни за префурниум и за стенно отопление. Смятат, че в сградата се влиза както от юг, така и от север, през двата южни входа на сграда 7.

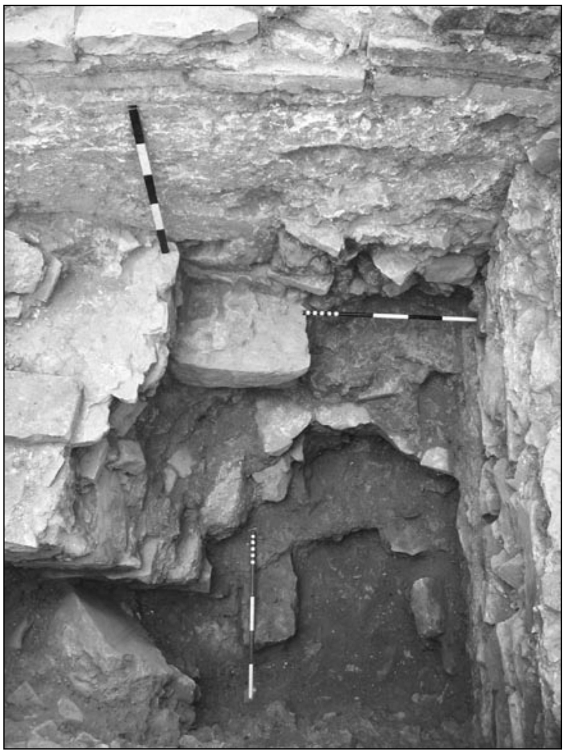

Обр. 3. Разграденият източен зид на сграда 7 и долепеният по-късно до него западен зид на булевтериона (поглед от запад)

Заложеният сондаж е с размери 4 м (И – З), 3,50 м (С – Ю). Установи се, че източният зид на сградата (шир. 0,80 м) е долепен на фуга до западния зид на булевтериона (шир. 1,50 м). Двете стени са градени по различно време, като по-ранен е хипокаустът. При изграждането на стилобата на пропилеите е разрушена южната стена на помещението с хипокауст (Обр. 3).

Разкрити колонките на хипокауста, представляващи глинени тръби с по два отвора, са имали различна височина. Една от тях е запазена цяла с височината 0,56 м, външен диаметър 0,20 м. Тръбите са положени върху тухли с размери 34 x 34 x 0,5 см. При по-късите, с цел подравняване, са използвани в основата по две или три тухли една върху друга, между които има хоросанова спойка. Подът на хипокауста е хоросанов. Подложката му се състои от най-горен ред плочести камъни, с неправилна форма, различни размери и дебелина, като фугите между тях са запълнени с хоросан. Под тях има основа от безразборно положени камъни с дебелина средно 0,50 м. При проучването не бяха открити фрагменти от бипедални тухли или тегули, както и фрагменти от суспензура. На този етап на проучване не може да се каже на какво ниво е подът на самото помещение с хипокауст. Отчитайки височината на тръбите и тухлите под тях (около 0,65 м), като се добави дебелината на бипедалната тухла и суспензурата, се получава около 0,85 – 0,90 м височина на хипокауста. Така подът на помещението е с около 1,10 м по ниско от нивото на пропилеите и входовете на сграда 7, което показва, че става дума за сгради от различни строителни периоди и хипокаустът от т. нар. сграда 9 е по-ранен.

Пластът между тръбите на хипокауста съдържа горял кирпич, строителна и битова керамика, фрагменти хоросан, находки. При почистването на пълнежа, в една от тръбите беше открита бронзова фибула, датираща разрушаването на сградата през II в.

Литература:

Бобчев 1928/29: С. Бобчев. Nicopolis ad Istrum. Снимки и опити за реставрация. – Известия на Българския археологически институт 5, 57 – 66;

Иванов, Иванов 1994: Т. Иванов, Р. Иванов. Никополис ад Иструм. Т. I. София, 1994;

Vladkova 2000: P. Vladkova. The earliest Nicopolis ad Istrum. – In: The Roman and Late Roman City. The International Conference Veliko Turnovo 26-30 July 2000. Sofia, 2000, 30 – 34.

№26. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „РАЗШИРЕНИЕ НА БАНКА ДСК – ЦУ“, СОФИЯ, УЛ. „Г. БЕНКОВСКИ“ №5, II ЗАЩИТЕНА ЗОНА НА ИАР „СЕРДИКА – СРЕДЕЦ“

Константин Шалганов, Георги Бояджиев

Във връзка със съвременното строителство на територията на II защитена зона на ИАР „Сердика – Средец“ – Източен некропол на Сердика, Софийският исторически музей осъществи контрол, проучване и документиране на разкритите при изкопните работи архитектурни археологически останки.

Касае се за зид с еднородна градежна структура, ориентиран линейно в посока З – И, съставен, като план, от отделни, различни по дължина отсечки, сключващи по между си тъп ъгъл от

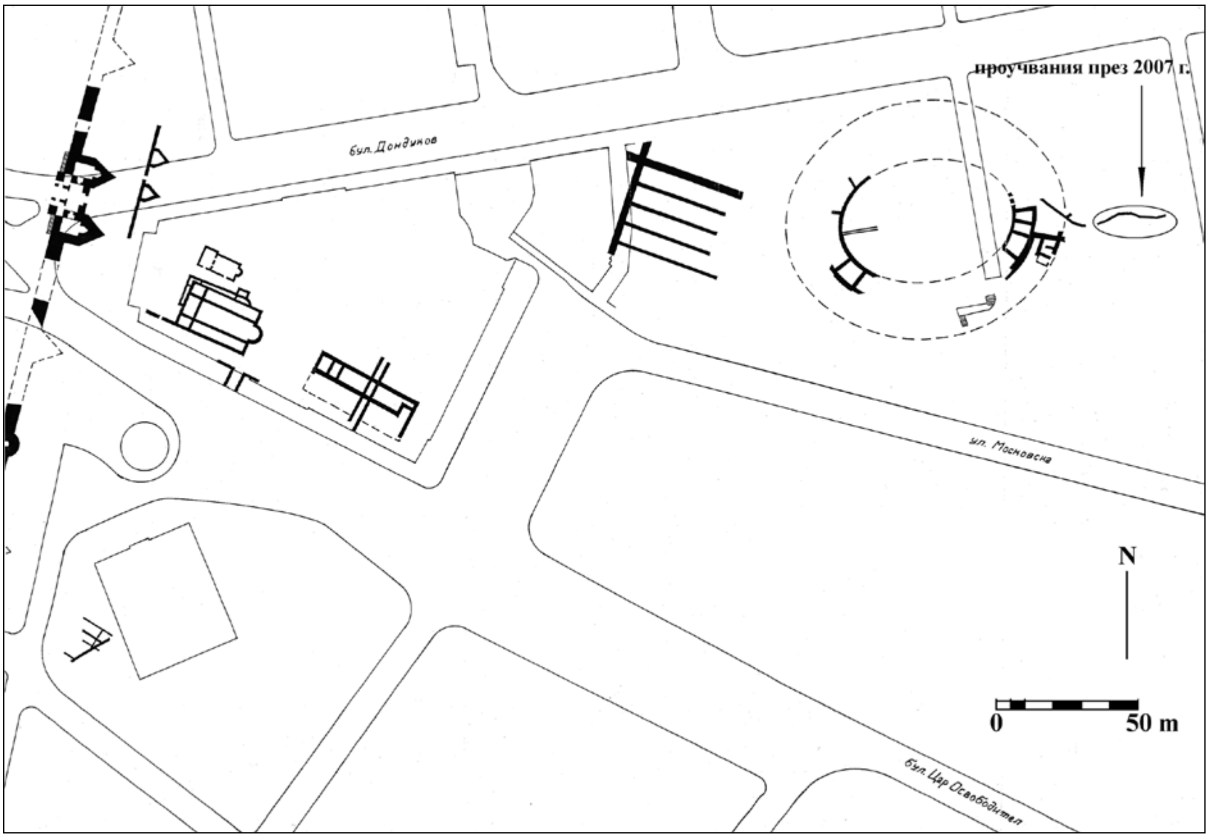

Обр. 1. План на археологическите обекти източно от крепостните стени на Сердика със ситуиране на новоразкрития зид на ул. „Г. Бенковски”, София

около 155° – 160° (Обр. 1). Размери: проучена запазена дължина по права линия (З – И) – 24,10 м; разгърната дължина – 24,85 м; ширина – 0,65 м; запазена височина – 0,85 м (в западния край) и 1,25 м (в източния край). Градеж: среднoформатен (20 – 30 см) и дребноформатен (10 – 20 см) ломен и речен камък, споен с бял/ сиво-бял хоросан, примесен неравномерно с едри късчета натрошена строителна керамика (Обр. 2). Движимите находки са в крайно ограничено количество – „преотложени“ фрагменти от глинени съдове от периода XVII – XVIII м. – ибрици, купи и паници, повечето от тях, с характерната за съответния период глазура. Датировка: на базата на градежа останките могат да се датират в VI м. и след него. Няма никакви теренни археологически “податки“, които да позволят, на базата на цялостната теренна ситуация, да се предположи някаква по-конкретна „абсолютна“ датировка.

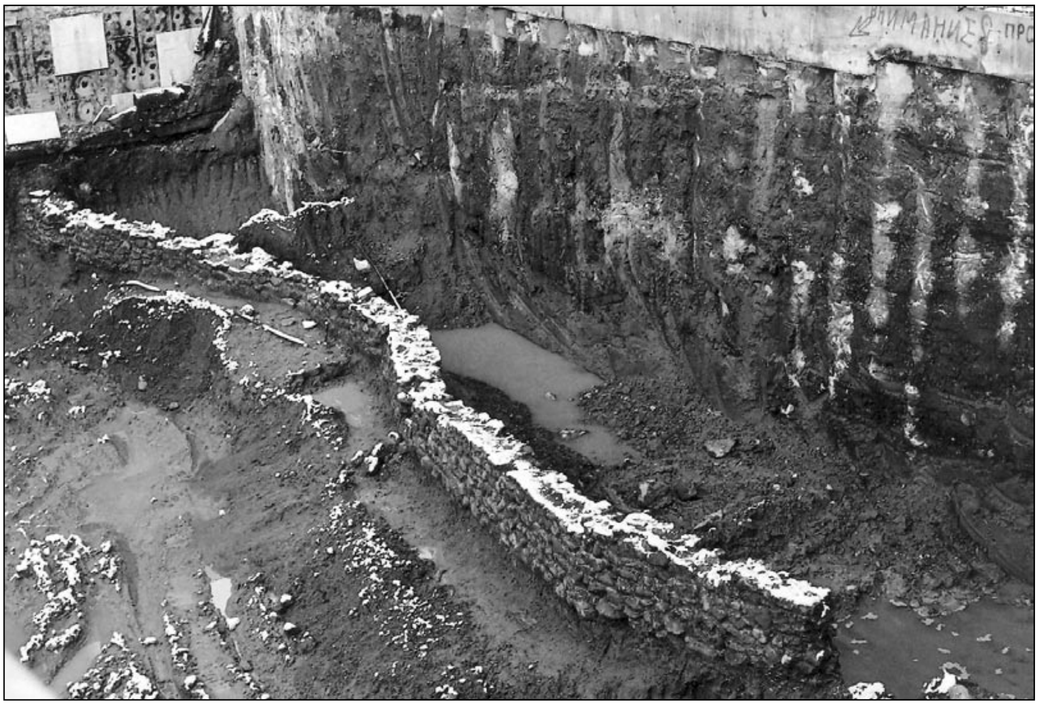

Обр. 2. Останки от зид, разкрит на ул. „Г. Бенковски”, София

№27. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „РАННОХРИСТИЯНСКИ СВОДОВИ ГРОБНИЦИ“, ПЛ. „ПОЗИТАНО“, СОФИЯ

Юниан Мешеков

През м. януари 2007 г., при изкопни дейности за съвременно строителство, се попада на част от свода на късноримска тухлена гробница, принадлежаща към западния некропол на Сердика. Спасителното археологическо проучване, проведено в периода 16.01 – 27.02.07 г., разкрива три късноримски сводови гробници (Обр. 1, Обр. 2).

Гробница I – първоначално открита при изкопните работи, с ориентация И – З, 20˚ отклонение на ЮИ. Основите са градени с речни и ломени камъни, споени с бял хоросан, примесен с пясък. Северна и южна стена, затварящи във височина свод са от тухли, цял формат, споени с бял хоросан, примесен с пясък и късчета счукана тухла. Подът е без настилка, върху околния глинест

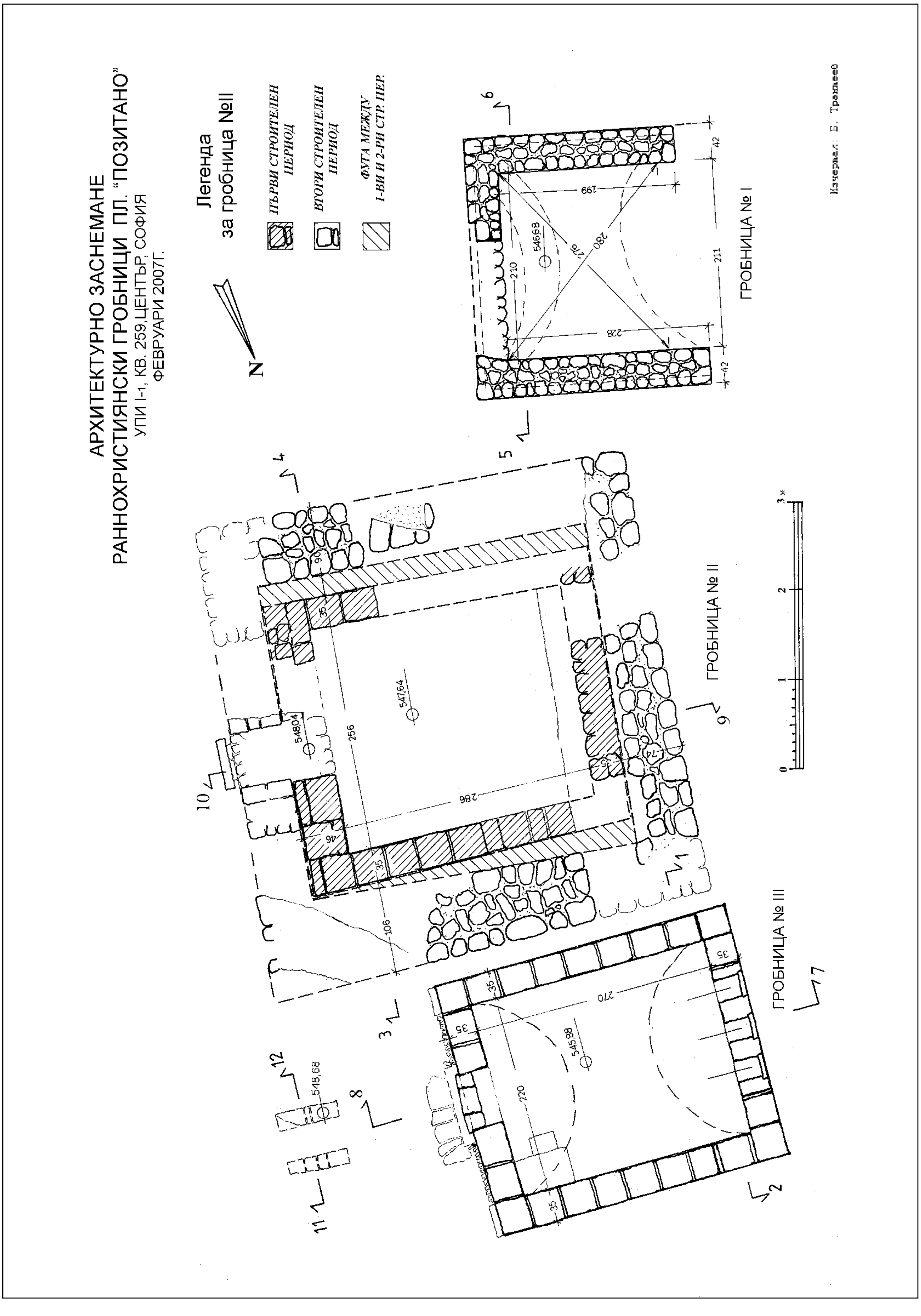
АРХИТЕКТУРНО ЗАСНЕМАНЕ
РАННОХРИСТИЯНСКИ ГРОБНИЦИ ПЛ. "ПОЗИТАНО"
УПИ I-1, КВ. 259, ЦЕНТЪР, СОФИЯ
ФЕВРУАРИ 2007Г.
Легенда за гробница №II
ПЪРВИ СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
ВТОРИ СТРОИТЕЛЕН ПЕРИОД
ФУГА МЕЖДУ 1-ВИ И 2-РИ СТР. ПЕР.
N
ГРОБНИЦА № I
ГРОБНИЦА № II
ГРОБНИЦА № III
546,68
547,64
548,04
545,88
548,68
0 1 2 3 м
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Обр. 1. Раннохристиянски сводови гробници, пл. „Позитано", София – план

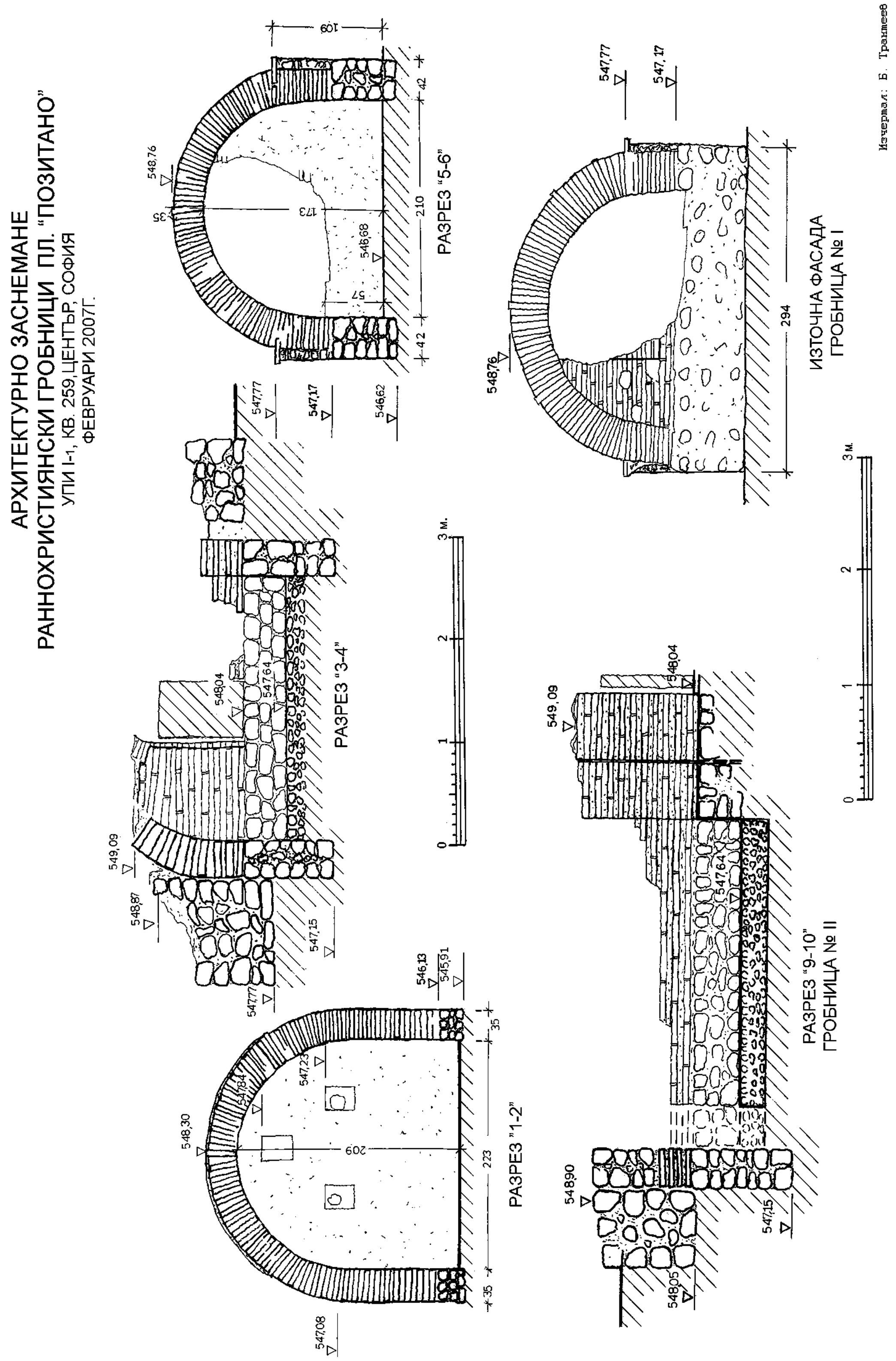
АРХИТЕКТУРНО ЗАСНЕМАНЕ
РАННОХРИСТИЯНСКИ ГРОБНИЦИ ПЛ. "ПОЗИТАНО"
УПИ І-1, КВ. 259, ЦЕНТЪР, СОФИЯ
ФЕВРУАРИ 2007Г.
РАЗРЕЗ "5-6"
РАЗРЕЗ "3-4"
РАЗРЕЗ "1-2"
ИЗТОЧНА ФАСАДА
ГРОБНИЦА № I
РАЗРЕЗ "9-10"
ГРОБНИЦА № II
0 1 2 3 м.
Изчертал: Б. Трактеев

Обр. 2. Раннохристиянски сводови гробници, пл. „Позитано", София – архитектурно заснемане терен. Входът е от изток, но е разбит от съвременно вкопаване за канализационна тръба. Запазена е част от източната затваряща стена, градена от средноголеми речни камъни и тухли, споени с бял хоросан, примесен с пясък и късчета счукана тухла. Личи вертикално вдлъбване – южният шлиц на рамката за прилягане на затварящата плоча, не разкрита при проучването. Западната затваряща стена е разбита. Вътрешността на гробницата е обмазана с розов хоросан. Отвън само по раменете и билото на свода личи обмазка. Не се разкриха останки от гробове. Гробницата е абсолютно празна откъм археологически материал, запълнена с пръст, с множество фрагменти от съвременни покривни керемиди. Размери – височина 2,15 м; ширина 2,90 м; максимална запазена дължина 2,60 м; било на свод – кота 548,76 м.

Гробница II – североизточно от гробница I, с ориентация И – З, 8° отклонение на ЮИ. Напълно разбита конструкция на свода, следи от който личат единствено в северния зид и СИ ъгъл на съоръжението. Цялата западна и южна част е деструктурирана, в следствие съвременни вкопавания.

Гробницата е с два хронологически близки строителни периода. Първият е изразен от същинската тухлена гробнична сводова конструкция, а вторият е т. нар. “каменен кожух“ – дострояване с каменен градеж от четирите страни. Едновременно с него е оформено и удължението на оста на входа в източна посока, с тухлени страници, сключващи арка в горната си част, от която са запазени първите три реда от ветрилообразната зидария. Каменният градеж, с различни нива на фундиране, но винаги по-високо от оригиналната структура, е изпълнен изключително небрежно, с ломени и обли речни камъни, без подредба, отчасти залети с бледожълт, песъклив хоросанов разтвор.

Самата гробница е с подова настилка от розов хоросан, старателно изпълнен, с примеси от едро и ситно счукани тухлени късове, на места и с тухлен прах. Основата му е дренажна подложка от средно големи речни камъни без спойка. Входът е бил затворен с каменна плоча, открита при проучването отворена в горния си край.

В гробница II са открити единични фрагменти керамика от късноантичната и османска епохи, три късноантични монети, но не в контекста на съоръжението. Върху хоросановия под се намериха голямо количество човешки кости, в неанатомичен порядък. Антропологичното изследване[1], разкрива останки от минимум 13 индивида – 7от женски пол, 5 от мъжки и 1 дете.

Оригиналният градеж на гробницата в основите е от речни и ломени камъни, споени с бял хоросан, примесен с пясък. Северна и южна стена са от тухли, цял формат, споени с бял хоросан, примесен с пясък и късчета счукана тухла. Западна стена е изпълнена в смесена техника, със запазен четири редов тухлен пояс, а от източната стена е запазена само северна тухлена страница от входа и едно стъпало. Няма данни за вътрешно обмазване. Размери – максимална запазена височина 1,90 м; ширина 3,30 м; дължина 3,70 м; максимална запазена височина при засводяване – кота 549,09 м; размери с вторичните зидове – ширина 5,10 – 5,30 м; дължина 5 – 5,10 м.

Гробница III – северно от гробница II, с ориентация И – З, 5° отклонение на ЮИ. Напълно запазена, засводена тухлена конструкция, с тухлена надстройка – тип „Фронтон“ над входа, с праг и едно стъпало към камерата и три вградени в триъгълен план ниши по вътрешното лице на западната стена. Отвътре обмазана с розов хоросан, билото отвън, също. Входът от изток е затворен от масивна каменна плоча, запечатана с розов хоросан. Подът е от трамбована глина. Гробницата е частично засегната при съвременни строителни дейности. Археологическият материал се състои предимно единични фрагменти късноантична керамика и части от човешки скелети северно и южно при входа. Антропологичното изследване установи наличие на останки от три индивида – 2 от мъжки пол и 1 неопределяем.

Основите са градени с речни и ломени камъни, споени с бял хоросан, примесен с пясък. Северна и южна стена, затварящи във височина свод са от тухли, цял формат, споени с бял хоросан, примесен с пясък и късчета счукана тухла. Подът е без настилка, върху околния глинест терен. Западна и източна стени са изцяло изпълнени с тухлена зидария, с широки хоросанови фуги. Откри се затваряща плоча in situ, след нея – стъпало, вписано в дебелината на основата на източния

---

[1] Монетите са определени от ст. н. с. д-р И. Прокопов, за което му благодаря.

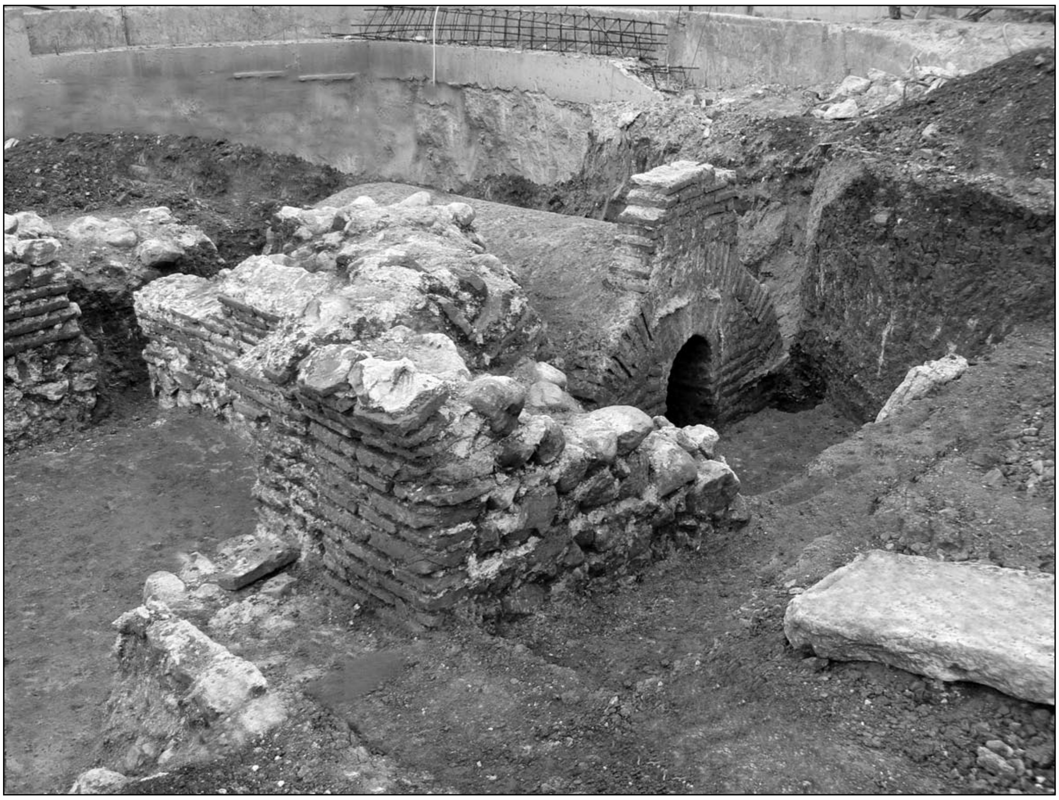

Обр. 3 Гробница II и гробница III, пл. „Позитано", София

зид. Размери – височина 2,45 – 2,50 м, (с „Фронтон" – 2,92 м); ширина – 2,85 м; дължина – 3,45 м; било на свод – кота 548,33 м.

Датировка на разкритите гробни съоръжения. Поради разрушенията и по-ранното проникване в гробниците няма сигурен археологически материал, което не предоставя възможност за прецизна датировка. Предвид хоризонталното ситуиране, при което гробница II в северния си вторичен зид отстои само на 0,30 м от южния скат на свода на гробница III, като буквално го затиска, както и общото ѝ стратиграфиране на терена, между нея и гробница I, явявайки се най-високо от трите, може да се приеме, че хронологически, тя е изградена последна.

От друга страна, най-дълбоко вкопана е гробница III, без да засяга целостта на градежа на споменатия северен зид на гробница II, което, поради тясното пространство между двете, би било невъзможно, ако е строена след нея (Обр. 3).

При гробница III, макар и извън съоръжението, бяха открити две монети от втората половина на IV в[2]. Тези данни, въпреки своята недостатъчност и условност, могат да подскажат евентуално изграждане на гробницата, не по-късно от втората половина – края на IV в., хронологически предхождащо по-високо изградените гробници I и II. За последната, като най-късна от трите, не е нелогично да се приеме, време на изграждане и пристрояване през V в.

Успоредно с горните три паметника, е направено проучване на седем гроба от късния период на некропола – края на XVIII – XIX в., пет от които също допринасят за разрушенията по сводовите гробници, предвид вкопаването им в техните структури. Проведено е георадарно изследване[2] на терена източно от гробниците, резултатите от което изключват възможността там да има други подобни съоръжения.

---

[2] Георадарното изследване е проведено от „Геотехникс" ЕООД, с автори инж. Г. Лесидренски, инж. Хр. Цанков и инж. Ф. Андреев, по съвместно, на проучвателя и инвеститора искане.

№28. НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“: СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „ХАН КРУМ“ №2

Румен Спасов

Обектът се намира в зона А на НААР „Пауталия-Велбъжд-Кюстендил“. Провеждането на спасителни разкопки е във връзка със запланувано жилищно строителство. Изследвана е площ от 350 м^2. Културният пласт има дебелина 3,50 – 3,90 м. Документираните слоеве и структури датират от съвременната, възрожденската, османската, средновековната, късноантичната и античната епохи. Отделни находки се отнасят към новокаменната епоха.

I. Сграда, изградена през 1905 г. дава представа за застрояването на терена през ***съвременната епоха***.

II. Три сгради принадлежат към ***възрожденската и османската епохи.*** Помещения от тях преминават извън рамките на изследваната площ. С функционирането на тези сгради се свързват вкопавания на глинени водопроводи, канали, сметни и септични ями.

III. Към ***средновековната епоха*** се отнасят 5 сметни ями от XI – XII м. Установен е по-ранен слой, съдържащ материали от IX – X в., при изследването на който не са регистрирани структури.

IV. През ***античната и късноантичната епохи*** в този сектор на Пауталия се ситуират участъци от две улици – decumanus и cardo. Същите се пресичат в зоната на обекта и оформят кръстовище, което заема голяма част от проучения терен. Секторът от cardo дава по-богата информация за строителната история на комплекса през разглеждания период от време (Обр. 1). Видът и плановите схеми на сградите, които се развиват в четирите инсули около кръстовището, остават неясни, тъй като в границите на изследваната площ попадат малки части от тях.

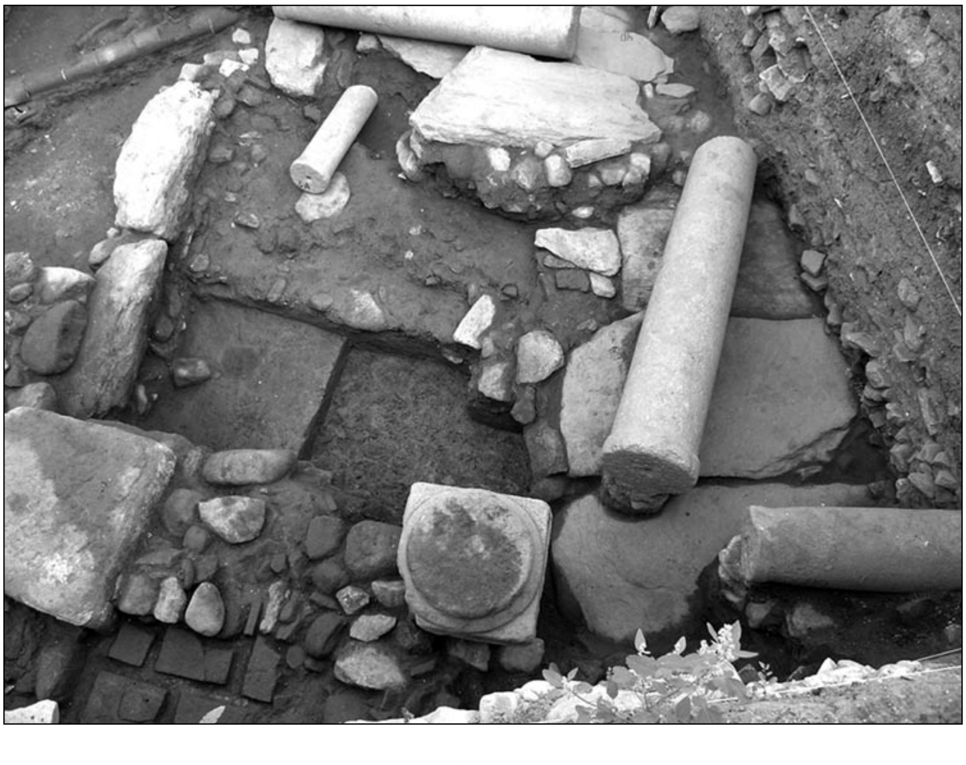

Обр. 1. Южна част на сектора от cardo, с нива от различни строителни периоди (Сн. Р. Спасов)

Данните от теренното изследване позволяват да бъдат разграничени три строителни периоди (етапи ?) в развитието на комплекса, включващ части от улици и сгради.

В рамките на *Първи строителен период* cardo има ширина на уличното платно 7,15 м. Плановата схема на Сграда V (югозападна инсула) включва две помещения, намиращи се в източната част на сградата. Датировката на периода има за долна граница началото на втората половина на II в., а за горна – третата четвърт на III в.

През следващия *Втори строителен период* ходовото ниво на улицата е задигнато с 0,25 – 0,30 м във височина, а уличното платно е разширено до 7,70 м. В източната част на Сграда V двете помещения са обединени в едно и подът е изведен на ниво, сходно с това на улицата. Тези преустройства се извършват във времето от втората половина на III м. до средата на V в.

Декуманусът с ширина 4,00 м се проследява от двете страни на кръстовището, в участъци с обща дължина 5 м. От настилката на платното са запазени in situ четири каменни плочи, които заемат междинна позиция спрямо първо и второ ходово ниво на cardo.

Трети строителен период касае преустройства в плана на Сграда V, важно значение сред които има оформянето на портик от изток. Реализацията на тази идея води до стесняване трасето на cardo. Западният (външен) зид на Сграда VI (югоизточна инсула) е изнесен върху източния бордюр на улицата. В този вид комплексът от улици и сгради съществува до втората половина на VI в., когато е разрушен. За това свидетелства пластът деструкции, наслоен върху различни участъци от двете улични артерии.

Числото на намерените находи (а като цяло и материали) от античната и късноантичната епохи е малко. Открояват се две монети, представляващи сравнително рядко срещани типове сред продукцията на местната монетарница (Ruzicka 1933, 41, T. VIII-13; 56, T. V-20). Върху реверса на едната от тях, сечена при управлението на император Марк Аврелий, е изобразен речният бог Стримон (Обр. 2а).

Другата пауталийска монета е псевдоавтономна и има за горна граница края на II м. Лицевата ѝ страна представя глава на Асклепий, а обратната – тояга, около която е увита змия (Обр. 2б). Новооткритите монети са определени от н.с. Св. Филипова (РИМ – Кюстендил).

Сред материалите с по-ранна дата прави впечатление присъствието на полирано каменно оръдие на труда (Обр. 3).

Резултатите от археологическото изследване предлагат важна информация за развитието

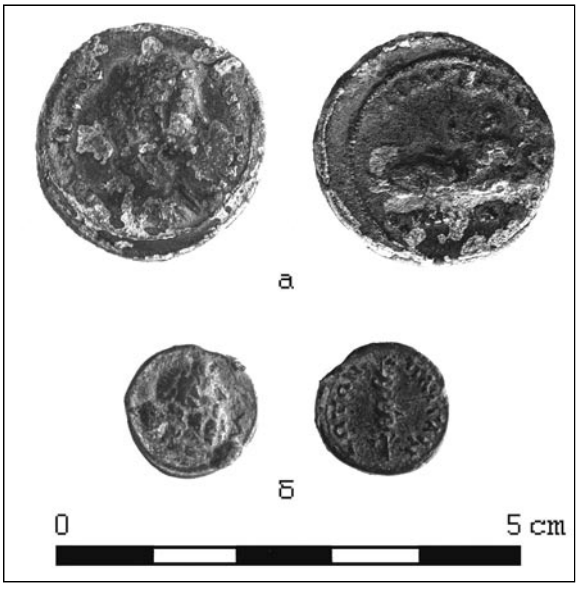

Обр. 2. Бронзови монети, сечени в Пауталия: а) Марк Аврелий (161-180); б) псевдоавтономна (Сн. Л. Желязков)

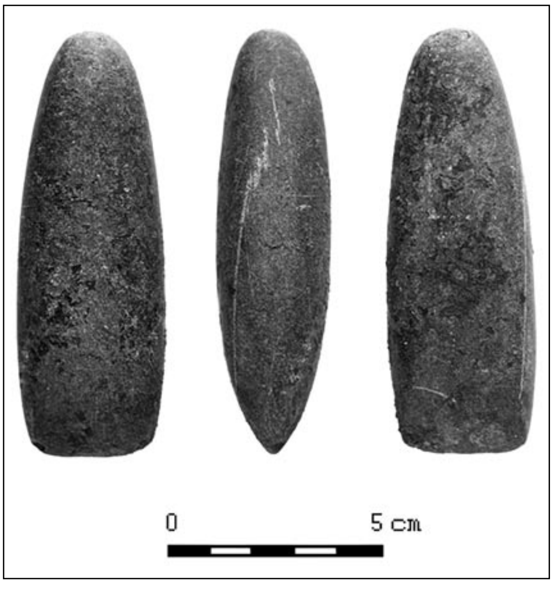

Обр. 3. Каменно оръдие на труда (Сн. Л. Желязков)

на града през различни исторически периоди, но най-голямо е тяхното значение по отношение на някои въпроси, свързани с градоустройствената схема на Пауталия.

Маркирането на четири инсули е рядко срещан случай в теренна работа на територията на резервата. Тази констатация се отнася не само до северозападния сектор на града, но и до укрепената площ на Пауталия в равнината като цяло.

Досега известните cardines в Пауталия притежават по-малка ширина, в сравнение с регистрираната на обект „Хан Крум“ №2. В този факт се крие основният аргумент, позволяващ да се допусне, че новооткритата улица може да бъде интепретирана като cardo maximus. Сходни параметри са налице при decumani, което обаче невинаги е достатъчно основание те да бъдат определяни като главни артерии: т. нар. Декуманус 1а например има ширина на проходимата транспортна част 7 м. Decumanus maximus се отличава с по-големи размери. По отношение на античната градоустройствена схема новата улица cardo се ситуира в западната половина на града и тангира (от запад) две от четирите зони, в които се търси агората (Русева-Слокоска 1989, 15 сл., обр.1; Ruseva-Slokoska 1987, 84, fig. 1; Кацарова 2005, 111 сл.).

Литература:

Русева-Слокоска 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия. 1. Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989;

Кацарова 2005: м. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I – VI м. Велико Търново, 2005.

№29. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА УЛ. „РОДОПИ“ №5 В НААР „ПАУТАЛИЯ – ВЕЛБЪЖД – КЮСТЕНДИЛ“, ГР. КЮСТЕНДИЛ

Дойчин Грозданов, Галина Дянкова

Във връзка с предстоящо жилищно строителство на ул. „Родопи“ №5, УПИ 6981, кв. 296^a по градоустройствения план на гр. Кюстендил се проведоха спасителни археологически разкопки. Парцелът попада в защитена зона „А“ на НААР „Пауталия-Велбъжд-Кюстендил“, в североизточната четвърт на укрепителната система на антична Пауталия и в непосредствена близост до северната крепостна стена. Проучената площ е 150 $м^2$. Теренът е със силно изразена денивелация с посока изток (кота 512,72 м) – запад (511,36 м). Културните пластове съдържат материали от съвременната, възрожденската, османската, средновековната и късноантичната епохи.

Пълно археологическо проучване, до изчерпване на културните пластове, не се извърши поради излизането на подпочвени води в различни участъци на обекта на дълбочини от 2,60 (кота 510,03 м) до 3,50 (кота 509,13 м) от нивото съвременния терен.

1. Възрожденска епоха. Разкриха се три каменно-тухлени струпвания, които бяха демонтирани. Пластът съдържа голямо фрагменти, строителна, битова керамика, лули и две монети – бронзова и сребърна на султан Абдул Меджид (1839 – 1861).

2. Османска епоха. Пластът, освен по структура, е разграничен от предходния с монета на Мурад II (1441 – 1444), открита на дълбочина 1,80 м (кота 510,83 м) и от типовете лули, характерни за тази епоха. Към пласта се отнася и яма №1 (Обр. 1, 1), по-голямата част от която излиза извън границите на терена. Диаметър на разкритата част – 1 м. Ямата нарушава средновековния и късноантичния пласт. Съдържа фрагменти, битова строителна керамика и животински кости и въглени.

Прави впечатление наличието на голямото количество лули (над 100 екземпляра цели и фрагментирани) от разглежданите две епохи.

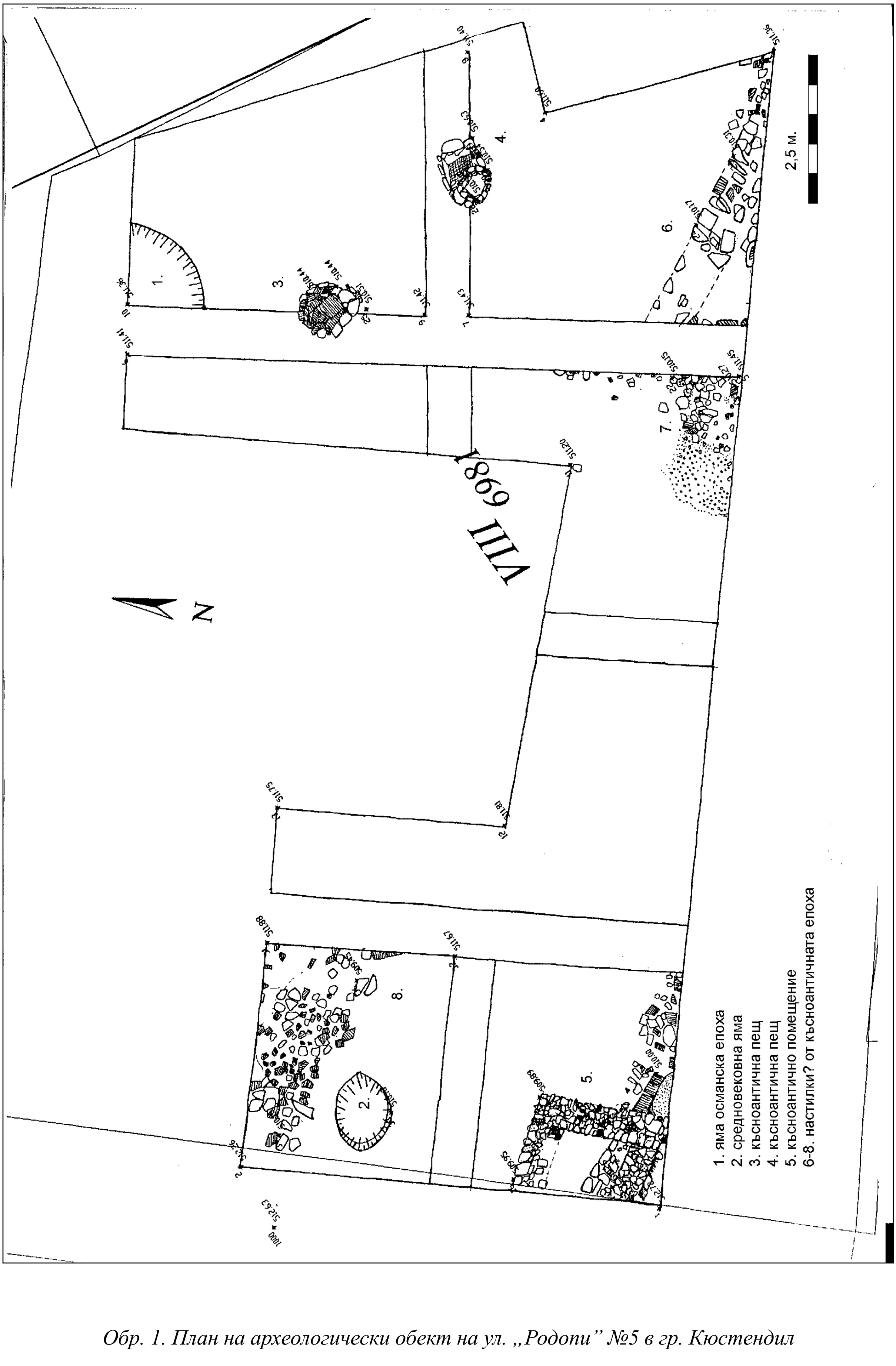
1. яма османска епоха
2. средновековна яма
3. късноантична пещ
4. късноантична пещ
5. късноантично помещение
6-8. настилки? от късноантичната епоха
2,5 м.
N
VIII 1698
1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.

Обр. 1. План на археологически обект на ул. „Родопи" №5 в гр. Кюстендил

3. Средновековна епоха. Към тази епоха се отнася яма №2 (Обр. 1, 2), която е с овална форма и диаметър 1,20 (З – И) х 1 м (С – Ю), дълбочина 0,40 м. Ямата нарушава късноантичния пласт и съдържа фрагменти, битова строителна керамика, животински кости и малко количество въглени.

Като цяло, средновековният културен пласт е с най-малка дебелина (средно около 0,30 м) и съдържа оскъдно количество материали (предимно фрагменти битова керамика).

4. Късноантична епоха. На нея принадлежат две пещи и част от помещение на сграда и три каменно тухлени настилки.

Пещ №1 (Обр. 1, 3) е еднокамерна с подковообразна форма, като е запазена само малка част от източната стена на предпещното пространство. Размери: запазена дължина 1,30 м; максимална ширина 0,82 м. Камерата е вкопана, изградена е от тухлени фрагменти (запазени до четири реда). На места в градежа са използвани речни и ломени камъни. Вътрешни размери на камерата – максимална ширина 0,54 м; максимална дължина 0,70 м; ширина на отвора 0,40 м; дълбочина 0,55 м (от най-високата запазена точка на стените). Камерата бе запълнена с цели и фрагментирани римски тухли. Под тях се разкри дъното на пеща, което е от три тухли с размери 0,32 х 0,34 м; 0,30 х 0,24 м; 0,36 х 0,10 м, разположени една до друга, без спойка. Над дъното имаше пласт въглени с дебелина 0,06 м.

Втората пещ – №2 (Обр. 1, 4) се състои от камера със закръглена форма и предпещно трапецовидно пространство. Камерата е вкопана, а предпещното пространство е изнесено по-високо от нея. Общи размери на пещта – максимална дължина 1,24 м; максимална ширина 0,80 м. Вътрешни размери на камерата – диаметър 0,46 м; дълбочина 0,48 м (от най-високата запазена стена). Вътрешни размери на предпещното пространство: 0,50 м х 0,30 м х 0,40 м х 0,45 м. Пещта е изградена от ломени, речни камъни и фрагментирани тухли. В пълнежа на камерата, освен въглени, фрагменти битова и строителна керамика се откри и цяла корозирала лопата. Дъното на камерата и на предпещното пространство е от опалена глина.

В югозападния ъгъл на обекта се разкри част от помещение №1 (Обр. 1, 5) с правоъгълен план. Разкрити са изцяло източният зид и по-голямата част от южния и северния. Западната част на помещението влиза в профила. Вътрешни размери на разкритата част – 1,20 (източна страна) х 1,04 (южна страна) х 1 м (северна страна). Най-високата запазена част на зидовете 0,40 м (при ъгъла между източния и южния зид), а дебелината им е 0,50 м. Зидовете са изградени от речни и ломени камъни и фрагментирани тухли със спойка от кал. Камъните са със средни и малки размери. Запазено е и подовото ниво на помещението – трамбована пръст с пясък и малки камъчета. Северният зид на помещението е застъпен от по-късен зид с посока ЮИ – СЗ. От него е разкрита малка част, тъй като излиза извън границите на проучвания терен. Изграден е от ломени камъни, със среден размер и фрагменти от тухли между тях. Горната и долната му част са подравнени с тухли.

Помещението лежи върху зид, ориентиран ЮИ – СЗ. Останалата част от него излиза извън парцела.

При разкриването на помещението, освен многото фрагменти битова късноантична керамика, се откриха и две монети от края на IV – началото на V м. Едната е от пласт с деструкции върху източния зид, а другата е от югоизточния ъгъл на помещението. Поради лошата им степен на запазеност не може да се определи по времето на кой император са сечени.

Каменно-тухлени настилки (вероятно дренажи) се разкриха в югоизточната (Обр. 1, 6, 7) и северозападната част на обекта (Обр. 1, 8). По-голямата част от тях излизат извън границите на проучения терен.

Най-ранната монета от късноантичния пласт е на Констанций II (337 – 361), а най-късната – на Теодосий II (408 – 450) По нумизматични и стратиграфски данни, функционирането на разкритите късноантичните съоръжения може де се отнесе в периода от средата на IV – до началото на V м. Вероятна причина за изоставянето на тези съоръжения са хунските нашествия, който засягат чувствително Пауталия (Кацарова 2005, 146).

Резултатите от археологическото проучване на ул. „Родопи“ №5, заедно с тези от проучените през последните няколко години съседни парцели (Кацарова 2002, 99 – 100; Кацарова 2005, 91

– 92; Грозданов 2007, 271 – 273), потвърждават липсата на строителство през късноантичната и античаната епохи, в североизточната четвърт на укрепената част, в близост до северната крепостна стена на Пауталия.

Литература:

Кацарова 2002: м. Кацарова. Резултати от спасително археологическо проучване в гр. Кюстендил, обект на ул. „Цар Симеон I“ №25. В: Археологически открития и разкопки през 2001. София, 2002, 99-100;

Кацарова 2005: м. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I – VI м. Велико Търново, 2005;

Грозданов 2007: Д. Грозданов. Спасителни археологически разкопки на ул. Цар Симеон I №23 в НААР Пауталия-Велбъжд-Кюстендил, гр. Кюстендил. – В: Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 271 – 273.

№30. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ НА УЛ. „КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“ №8 В ГР. КЮСТЕНДИЛ (УПИ IX – 234, КВ. 301)

Лидия Стайкова-Александрова

Археологическите разкопки са проведени в периода 02.08. – 19.10.2007 г. Заместник ръководител на проучването беше И. Стайкова, РИМ – Кюстендил.

Проучена е площ от 80 кв. м. Дебелината на културния пласт е 1,50 м.

Разкрит е участък от улица декуманус максимус на Пауталия, който се намира в близост до Източната порта (Обр. 1).

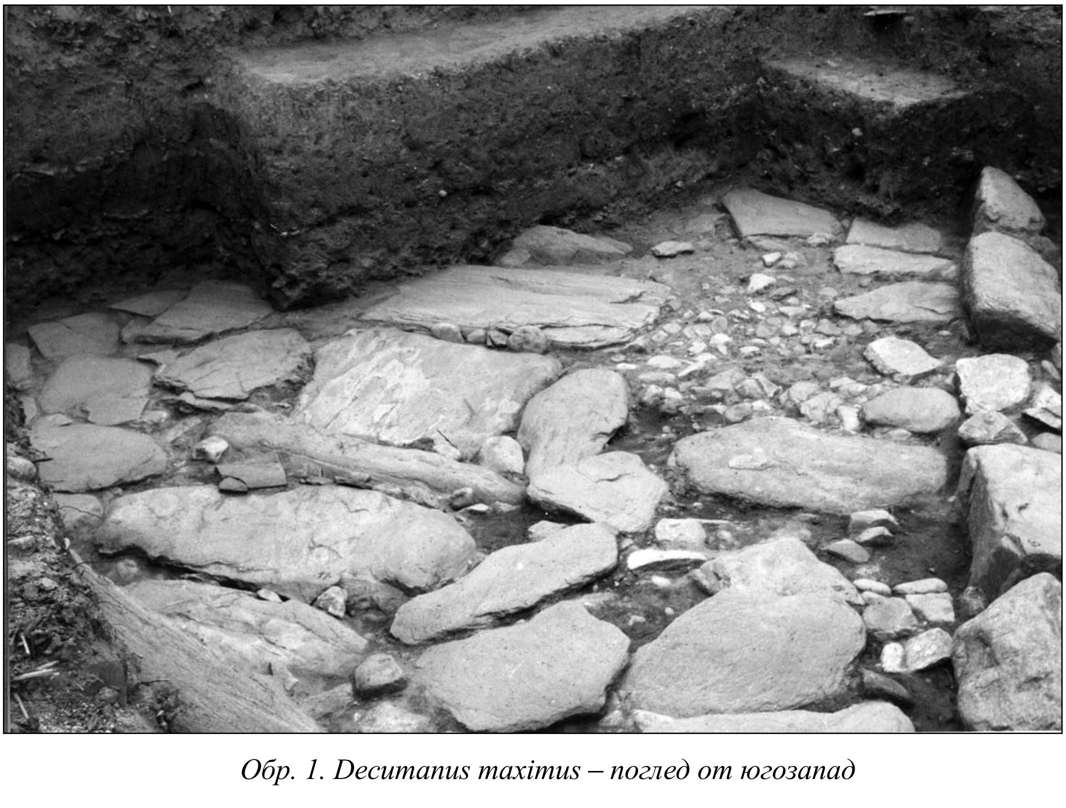

Обр. 1. Decumanus maximus – поглед от югозапад

Разчистена е частично настилката на улицата и южният бордюр с дължина 9 м и ширина на платното 6,50 м, което е около половината от установената ширина на една от главните улица на Пауталия с посока изток – запад. Новоразкритият участък от декуманус максимус, по своето устройство се причислява към типа улици със странично оформление от бордюри и тротоар.

Южният бордюр се състои от 5 гранитни блокове, някои от които са разместени. Между двата блока от север и останалите три от юг има разстояние 1,20 м, в което липсва бордюрен камък.

Настилката е от гнайсови каменни плочи с неправилна форма и калдъръм от необработени камъни и дребни късове от тухли. Някои плочи от платното са разместени, други са поставени върху калдъръмената настилка. Една плоча в северозападния ъгъл се намира на 0,40 м по-високо от плочника на улицата. Друга, при западния профил, е върху покритието на канала. Плочи с по-големи размери покриват канала на улицата, като по-големите фуги между тях са запълнени с дребни необработени камъни.

От юг улицата има тротоар с ширина 2,30 м, за който липсват данни за настилка. Върху тротоара са открити архитектурни елементи, вторично поставени там. Разчистена е част от профилиран гранитен блок и две гранитни бази, които имат различни размери и оформление.

Дебелината на античния насип върху настилката е 0,60 м (Обр. 2). Находките върху улицата и тротоара са малко, силно натрошена битова керамика, животински кости и медни монети от края на IV – началото на V в.

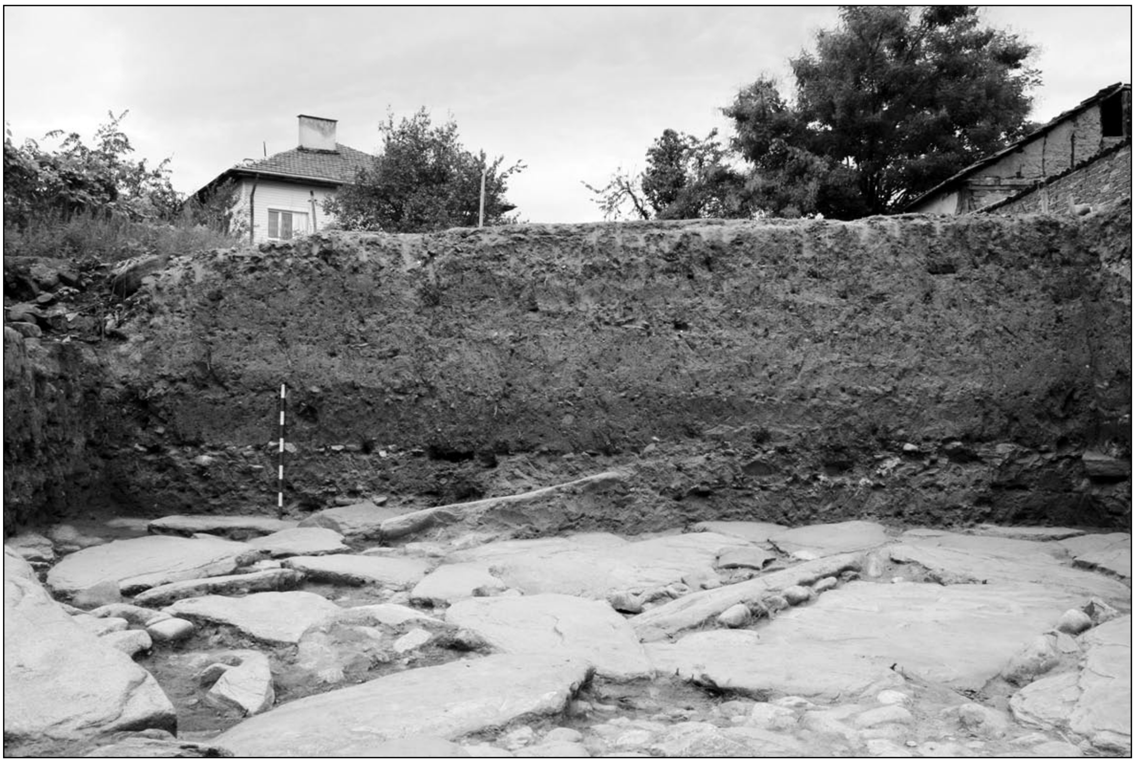

Обр. 2. Decumanus maximus – западен профил

Разкриването едновременно на два различни типа настилка – каменен плочник и калдъръм, върху който на места са поставени пак каменни плочи, доказва, че това не е оригиналното устройство от II – III в., когато са извършени основните градоустройствени мероприятия в Пауталия. Сондажно се установи, че калдъръменият пълнеж съдържа, освен камъни и части от тухли, също и животински кости и фрагменти от глинени съдове от разрушенията на други археологически структури. Това е основание настилката в този вид да се свърже с късната античност.

На 2,30 м южно от бордюра на улицата се развива сграда, от която в строителното петно се разчисти малка част от северната стена (дължина 1,45 м), с ориентация, успоредна на улицата. Суперструкцията на зида има разкрита височина 0,98 м и дебелина 0,58 м. Тя е изградена от обработени и необработени камъни, споени с хоросанова мазилка, в която има примеси на едри парчета от строителна керамика. При основите на зида е проучен канал с тухлени страници, който минава от сградата и се влива в уличния канал. По техниката на градеж сградата и каналът датират от късната античност.

Разкопките в новоизследвания терен на декуманус максимус и установените преустройства на настилката са важен принос в проучването на градоустройството на Пауталия през II – VI в.

Литература:

Русева-Слокоска 1989: Л. Русева-Слокоска. Пауталия, 1, Топография, градоустройство и укрепителна система. София, 1989;

Кацарова 2005: м. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I – VI м. Велико Търново, 2005.

№31. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „ХАН КРУМ“ №6 В ГРАД КЮСТЕНДИЛ (УПИ XXIV-6131, КВ. 294)

Лидия Стайкова-Александрова

Разкопките са проведени в периода 19.07.2007 г. до 31.07.2007 г., с участието на И. Стайкова – РИМ – Кюстендил и П. Попов – реставратор и неговия екип.

Намеренията за пълно допроучване на обекта не се осъществиха поради неутвърден проект от НИПК – София.

През 2007 г. във връзка с реставрационно-консервационните работи на полихромната подова мозайка от северната част на трансепта на базилика №2 от Пауталия са направени важни наблюдения върху състоянието и технологията на изграждане на мозайката.

Автор на проекта за реставрация на мозайката е Петър Попов. Направено е предпроектно проучване, което съдържа петрографски и минераложки изследвания на използваните тесери и устройството и състоянието на мозайката.

Петрографските и минераложки изследвания са направени в лабораторията по минералогия и петрография от проф. Тодор Маринов. Предварителното проучване позволи да се предположат вероятните местонахождения на материалите за добиване на кубчета. Варовиковите и мергелни камъчета се свързват със залежите в Пиянечкия край на Кюстендилско. Мраморните тесери по състав и структура наподобяват мраморите от Западен Пирин.

Устройството на мозайката е от дренаж (статумена), който е от необработени камъни; върху него е излята хоросанова подложка (рудус), а тесерите са наредени върху варова основа (нуклеус).

При изследване на състоянието на мозайката се установи, че оцветяването на кредните тесери в охрово-жълто и оранжево-червено, се дължи на състоянието на мозайката. Според Петър Петров, оранжево-червените камъчета са оцветени от огън, горял пряко върху мозайката, вероятно от дървена покривна конструкция.

След вдигането на мозайката, тя е преместена в музея на съхранение до започване на непосредствените реставрационно-консервационни работи.

№32. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ №37“ В ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков

Археологическите проучвания на обект „Гоце Делчев №37“ в гр. Сандански се проведоха от 13.08.2007 г. до 21.09.2007 г. Разкопките бяха ръководени от Вл. Петков – директор на Археологически музей на гр. Сандански и заместник ръководител Св. Петрова-Динева от НАИМ – БАН. Активно участие в екипа имаше А. Кочева от Археологическия музей на гр. Сандански.

Финансирането беше осигурено от инвеститора на обекта Д. Делев и с активното съдействие на Археологическия музей на гр. Сандански. Фотозаснемането се извърши от Св. Петрова-Динева и А. Кочева, а геодезическото заснемане – от екип на техническа служба към кметството на гр. Сандански, ръководен от П. Стойков.

Археологическият обект се намира в гъсто застроената историческа част на гр. Сандански на ул. „Гоце Делчев“. Той е в непосредствена близост до обекта „Раннохристиянски комплекс с антична улица“, експониран на юг от сградата на Археологическия музей до главната улица на града. Проучваната площ от 100 м^2 е разположена между две сгради и е ориентирана в посока югозапад – североизток. Разкопките започнаха, след като инвеститорът бе изчерпал с багер останките от съвременното строителство на терена (петно от 200 м^2). Независимо от предупрежденията да не се копае с техника и в присъствието на археолог от музея, с багера през уикенда бе достигната дълбочина от около 1 м под от указаната от археологическия екип кота на нивото на ул. „Гоце Делчев“. Това ясно личеше по стратиграфията в южна и западна посока на изкопа. В северозападната част на парцела се появи и теч, вероятно от локална канализация или септична яма на съседната сграда. Бе направен неуспешен опит за изолацията на теча, който до края на разкопките така и не бе овладян. Разкопките се проведоха в ускорен темп, мотивиран от появяващите се пукнатини в сградата от североизток.

В резултат на проучванията, макар и в субструкция, се откриха останките на раннохристянска базилика – седмата в гр. Сандански (Обр. 1).

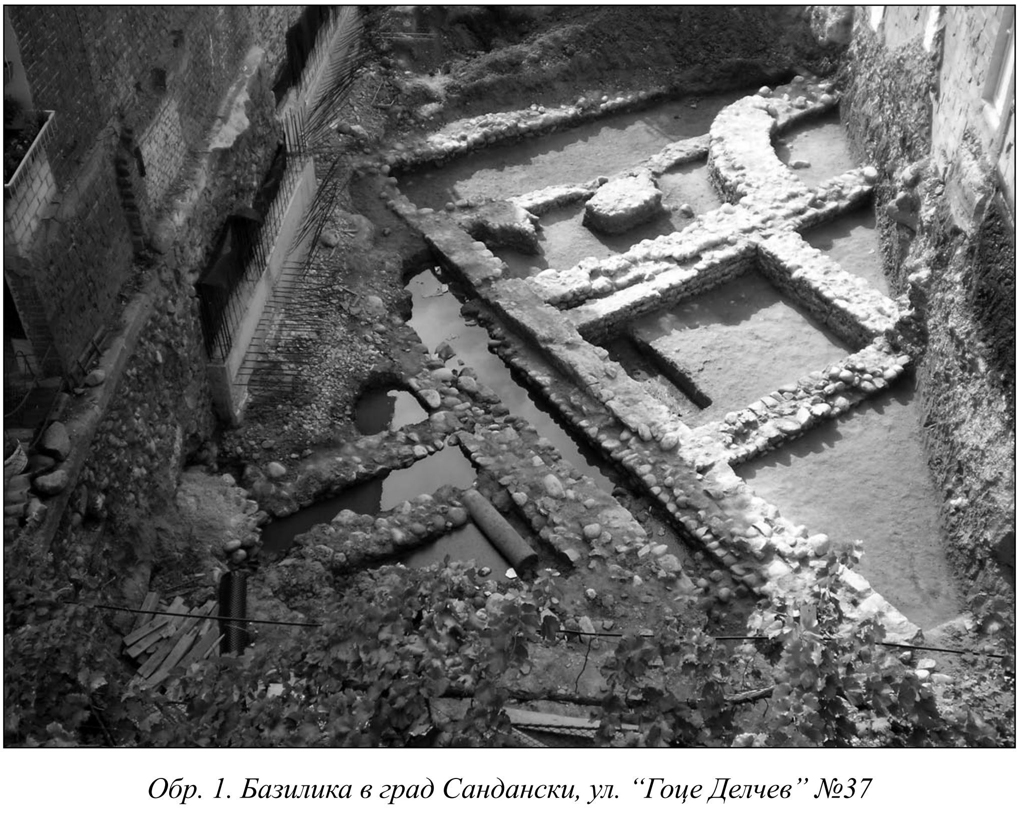

Обр. 1. Базилика в град Сандански, ул. “Гоце Делчев” №37

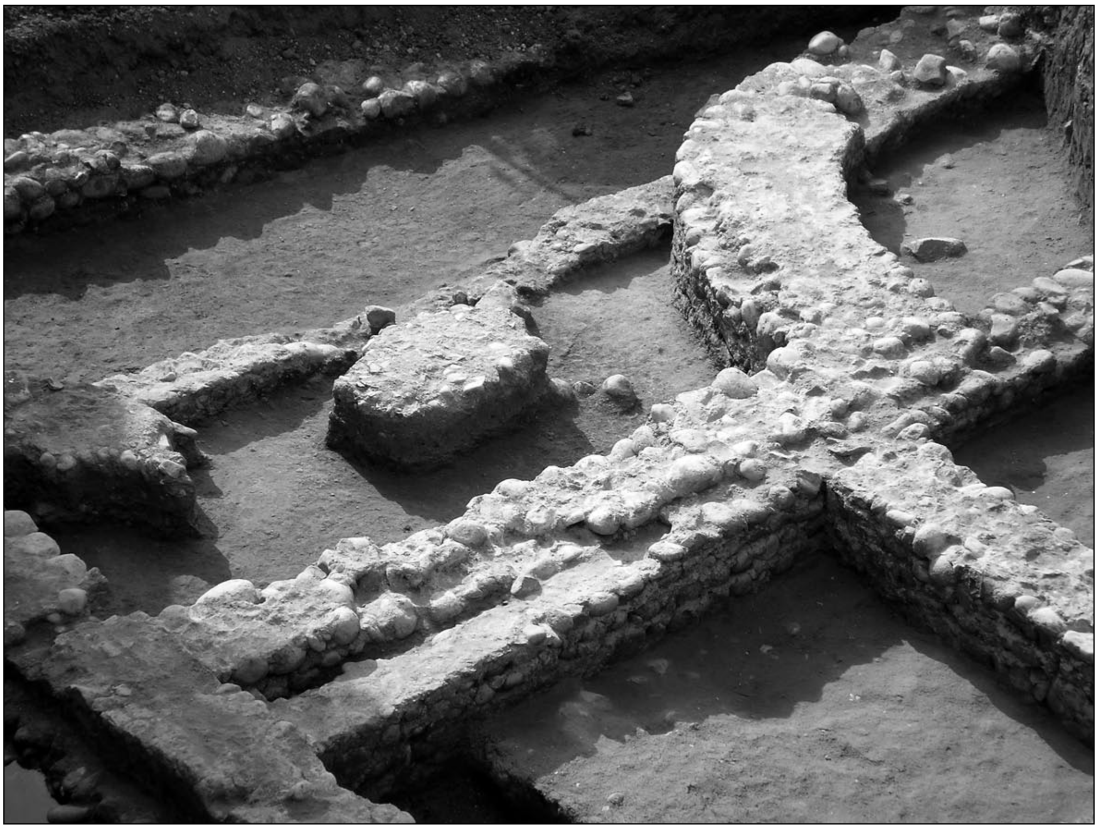

Обр. 2. Детайл от апсидата на базиликата

Сградата е ориентирана в посока изток – запад и е запазена само в северозападния ъгъл с размери: дължина 10,20 м и ширина 8,10 м, като ширината на северния кораб е 3,50 м.

Запазените подови нива, само останки от 3 м^2 извън апсидата на църквата, са на кота 229,15 м. Зидовете са градени от обли речни камъни със спойка от бял хоросан и са с дебелина от 0,60 м. По-широка е само стената на апсидата с дебелина от 0,80 м (Обр. 2).

Макар и зле запазена, в сградата личат два строителни периода. Лошото ѝ състояние не ни позволява да направим повече изводи за ясно разграничаване на периодите, но най-вероятно базиликата е изградена в началото на V м. върху по-ранна сграда с неясно предназначение.

Втората сграда, намираща се на 1,20 м. северно от базиликата, не може да бъде функционално определена, поради малката запазена част от нея. Независимо от това, разкопките допринесоха за попълването на античния кадастър.

Откритието на седма по ред базилика в гр. Сандански е важен факт в защита на тезата, че античният град на това място е бил важен раннохристиянски епископски център в провинция Македония.

№33. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА“ В ГР. САНДАНСКИ

Владимир Петков

Археологическите проучвания през 2007 г. бяха съобразени с изпълнението на проект „Струмският път от неолита до ранното християнство – трансмисия на контакти между Егея и Балканите“. Проучването имаше за задача да изясни планировката, стратиграфията и възможностите за възстановка на епископския комплекс и по-точно на вътрешния двор на базиликата и баптистерия.

Археологическите разкопки започнаха с шест работници под ръководството на Вл. Петков – директор на Археологическия музей на гр. Сандански, и заместник ръководител Св. Петрова-Динева от НАИМ – БАН. В екипа участваха А. Кочева и м. Тодорова от Археологическия музей на гр. Сандански. Проучванията се проведоха на няколко етапа:

– 22.04. – 19.05.2007 г. Демонтиране на паднalия южен зид на базиликата, заемащ площ от 80 м^2 и изхвърляне на значителния насипа под него.

– 21.05. – 29.06.2007 г. След премахването на наносния слой, намиращ се под падналия южен зид и на 20 – 25 см културен пласт в атрия, попаднахме на уникално откритие – гранитна чешма (шадраван). Чешмата е долепена плътно до западния зид на атрия, заместващ колонадата в нейния северен край. Самият зид е използван за задна част на съоръжението, а чупката на зида – за негова северна част. Съоръжението има общи размери 6,80 х 1,25 м. Предната част на шадравана е оформена от четири гранитни блока с размери 1,50 х 1,20 х 0,25 м. От лицевата страна гранитните блокове са с проста профилировка. Всеки блок е с отвор в горната си част, използван за поставянето на бронзов чучур с диаметър 0,04 м. На блок №2 той е запазен на място. Блоковете са паднали в източна посока, като на някои от тях бе запазена и хоросановата спойка, служеща за уплътнение на възможните течове от съоръжението (Обр. 1).

Южната стеничка на чешмата е иззидана от стандартни тухли и хоросанова фуга от 4 см, като цялата е измазана с фин слой хидорфобен хоросан.

Дъното на така оформения басейн е с размери 6,50 х 1 м, отстои на височина 0,50 м от подовото ниво на атрия и е покрито с тухли, споени с розов хоросан. Под него има изградена подложка от светъл хоросан, примесен с дребни камъни. Основата е от обли речни камъни и спойка от кал.

Басейнът се е снабдявал с вода по керамичен водопровод с диаметър 0,10 м, идващ вертикално към пода на басейна. Явно снабдяването с вода е ставало на принципа на скачените съдове, но поради запазените нива не можем да установим точно откъде е ставало то. Вероятно е било свързано с водоснабдяването на намиращия се близо на запад баптистерий. Изтичането на водите е ставало по канали, преминаващи под пода на северния портик, като северно от чешмата открихме останки от шахта, събираща водите от канал от запад и водите от чешмата. Каналите са прилежно изградени от тухли и спойка от розов хоросан.

На север от чешмата попаднахме на друг гранитен блок, засега с неясно предназначение. Интересното е, че симетрично на него в западния край на южната колонада се откри друг подобен гранитен блок. Смятаме, че става въпрос за някакво конструктивно решение, касаещо покривната конструкция в атрия.

При почистването на културния пласт в северната половина на атрия се установи наличието на няколко огнища получени от опожаряването на сградата, след като е била напусната.

Открити бяха почти всички части от ордера на колонадата в северния портик, без две бази. Две от колоните са цели, а останалите – на части. Капителите са в дорийски стил. Откриха се и цяла керемида и капак, с което се доближихме до максималната достоверност на възстновката на конструкцията и вида на атрия. Става въпрос за голям двор с вътрешни размери 23,50 х 22 м, с три колонади от по пет колони – от изток, север и юг, и зид от камено-тухлена зидария от запад

Обр. 1.

Обр. 2.

(Обр. 2). Височината на колоните се мени съобразно наклона на подовото ниво на атрия (кота 233,35 на запад до кота 232,83 на изток) с денивелация от половин метър. Всички колони са били върху стилобат, граден от обли речни камъни и светъл хоросан, с дълбочина от 1,20 м. Като цяло общата височина на конструкцията достига близо 6 м. Арките и стените са били изписани в геометричен стил с преобладаващ червен цвят.

Атрият е разположен на 0,80 м по-високо от главната улица на града – cardo maximus, и в него се е влизало по едно мраморно стъпало и мраморен праг, през вход с ширина от близо 2 м. Засега не е установен вход от южната страна на атрия, но освен широкия вход на север към нартекса е имало и два входа към южния кораб на базиликата, единият от които е бил впоследствие зазидан.

Покривната конструкция е била от дървен материал, покрита от големи плоски керемиди с размери 0,80 x 0,35 м и дебелина 0,02 м, капаците са с различни дължини. На част от керемидите има фирмени знаци, но като цяло те са като останалия материал, използван при строежа на сградите в раннохристиянския град под днешния гр. Сандански.

В северния портик до южния зид на базиликата е имало пейка, широка 0,35 м и висока 0,30 м, градена от обли речни камъни и покрита с широки керамични тухли с дебелина 5 см.

Атрият е бил застлан с керамични плочи с различни размери – 0,40 x 0,40 x 0,04 м и 0,34 x 0,23 x 0,04 м. Различието в размера им е в резултат на ремонтни дейности в откритата част на помещението, предизвикани от зимните студове и некачествено произведени тухли. От трите си страни – север, изток и юг, на откритата част има оформени отточни канали за дъждовната вода с ширина от 0,40 м и дълбочина от близо 1 м, като те са били открити.

Проучването в кладенеца на атрия бе извършено до дълбочина от 3 м Находките бяха предимно фрагменти от мраморни детайли, тухли и керемиди. За съжаление дъждовното време и наличието на подпочвена вода не ни позволи цялото му проучване, което бе оставено за следващия сезон.

– 02.06. – 30.08.2007 г. Извършен е сондаж в северния портик на атрия под ръководството на Ст. Александров от НАИМ – БАН. Площта на сондажа е 20 м^2 и достигнахме до стерилен пласт на дълбочина от 2,50 м. Открита е нова част от къснобронзовия некропол в южния кораб на базиликата (Александров и др., в настоящия сборник).

– 03.09. – 22.10.2007 г. Разкопките продължиха в западния и южния портик на вътрешния двор на площ от 60 м^2. В коридора, образуван от западния зид на атрия, заместващ колонадата, се откри значителен пласт с деструкции от западния зид на атрия и източния зид на баптистерия. Руините от арки и части от околните стени правят провеждането на разкопките много трудно и бавно. В южния портик се откриха отново нападали арки около колоните и голямо количество строителен материал – обли речни камъни и строителна керамика. Поради наближаващия есенно-зимен сезон се изгради ново защитно покритие на баптистерия, като подовите нива в целия епископски комплекс бяха засипани със слой пясък с дебелина 0,20 м и разкопките бяха прекратени.

Литература:

Александров и др., в настоящия сборник: Ст. Александров, Вл. Петков, Т. Христова, Г. Иванов. Разкопки в северния портик на епископската базилика – гр. Сандански. – В: настоящия сборник.

№34. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ГР. САНДАНСКИ, УЛ. „МАКЕДОНИЯ“ №39

Светла Петрова

Спасителното археологическо проучване в гр. Сандански се извърши върху част от парцел с размери 8 х 8 м, находящ се на ул. „Македония“ №39 (УПИ 9, кв. 55 от ЗУТ на гр. Сандански). След разчистване, в северната половина на строителното петно, се разкриха останки, които очертаха дъговидно извит каменен зид с ширина 2,7 м и височина 0,90 – 1,00 м: част от обществена сграда със зрелищни функции – театър (?).

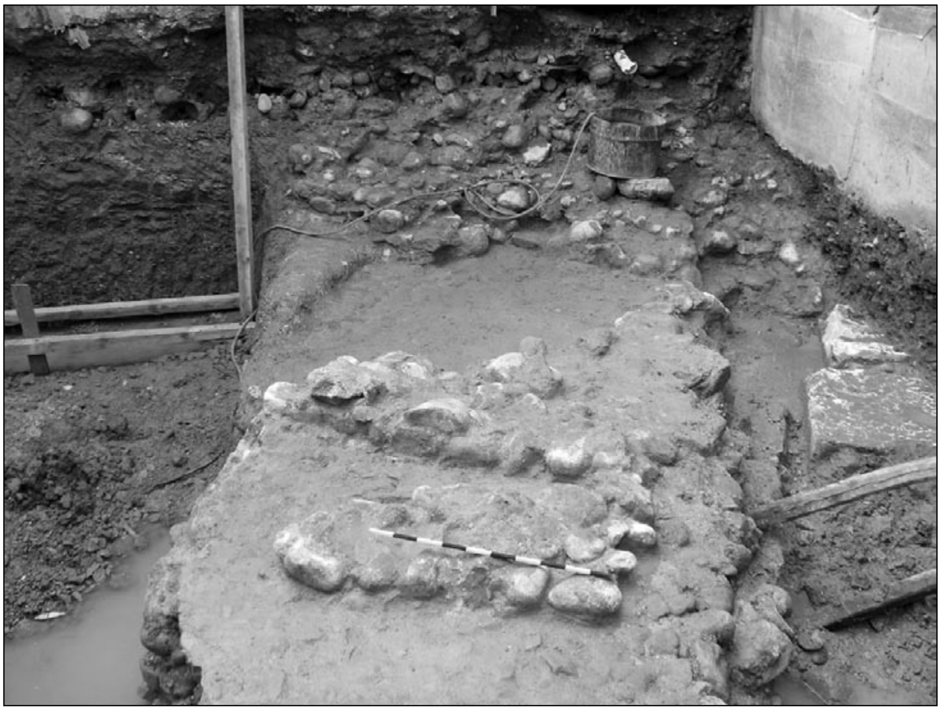

Обр. 1. Каменен зид от обществена сграда (театър ?), гр. Сандански, ул. Македония №39

Върху хоризонталната повърхност на дъговидния зид са изградени две двойки радиални зидове, които са поддържали амфитеатрално разположените седалки на ранговете (Обр. 1). Извиването на стената в югоизточна посока указва за голяма дъга на кавеата. Тя е изградена от споени с хоросан през 2-3 реда речни каменни волутъци. Начинът на свързване на речните волутъци е специфичен – два реда от камъни и след това заливка от хоросанов разтвор. Орхестрата е постлана с мраморни правоъгълни плочи (две от които открити in situ), поставени върху подложка от дребни камъни. Радиусът на орхестрата разкрит досега е от 2,7 м. Между стената на кавеата и пода от плочи на орхестрата е оставена фуга с ширина 10 – 12 см, с цел поставяне във вертикала на облицовъчни парапетни плочи, следи от които досега не са открити. В повърхнината на разкритата част от кавеата се установява в негатив второто ниво от следващия ранг. Виждат се изградените радиално отворени каменни фундаменти, които са поддържали редовете на седалките – 2 бр., разположени на 1,5 м един от друг. Самата кавеа се е издигала в южна и западна посока и е слизала на изток – североизток към орхестрата. Ширината на стъпаловидно разположените рангове е между 2,2 – 2,5 м и с височина от 0,80 – 1 м (Обр. 2). Досега не са открити архитектурни детайли от украсата.

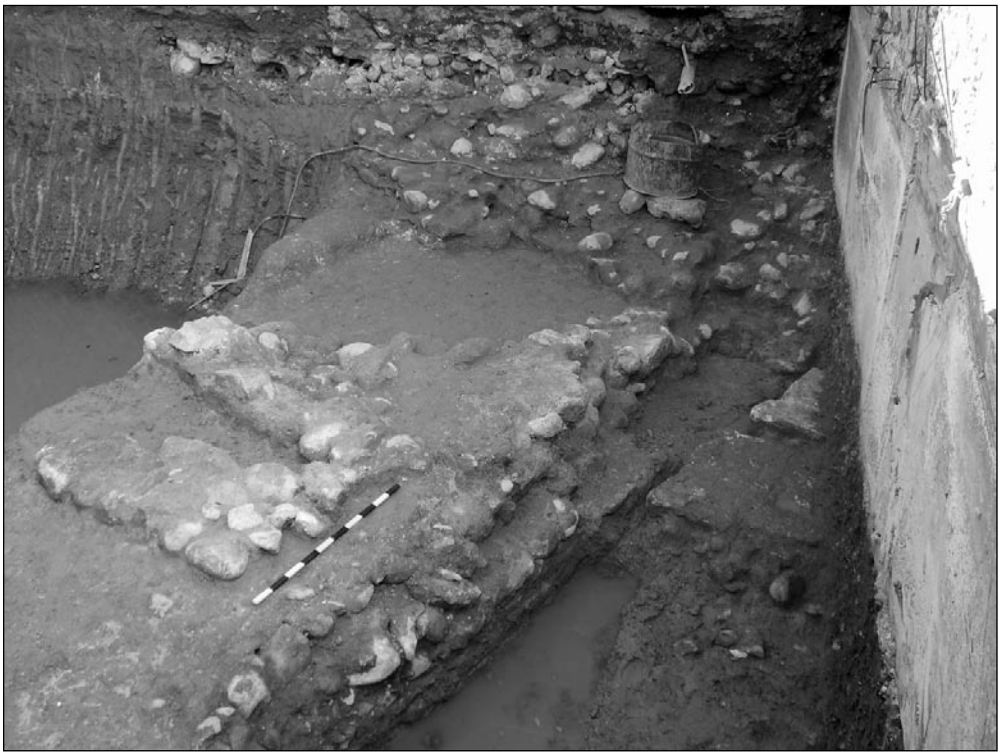

Обр. 2. Детайл от градежа на зида и запазени in situ мраморни плочи от настилка

Античният театър е изграден по гръцката архитектурна традиция – върху естествен хълм, като негов най-близък паралел е театърът от Филипи. За разлика от театрите на Стоби от първата половина на II – IV м. (Обр. 3 а), на Скупи (Обр. 3 б), на Хераклея Линкестис, изграден между 120 и 130 г. (Обр. 3 в) и този в Лихнидус (Обр. 3 г), откритата в Сандански конструкция не е от дялани варовикови каменни блокове, а от речни волутъци, които се намират в изобилие в района.

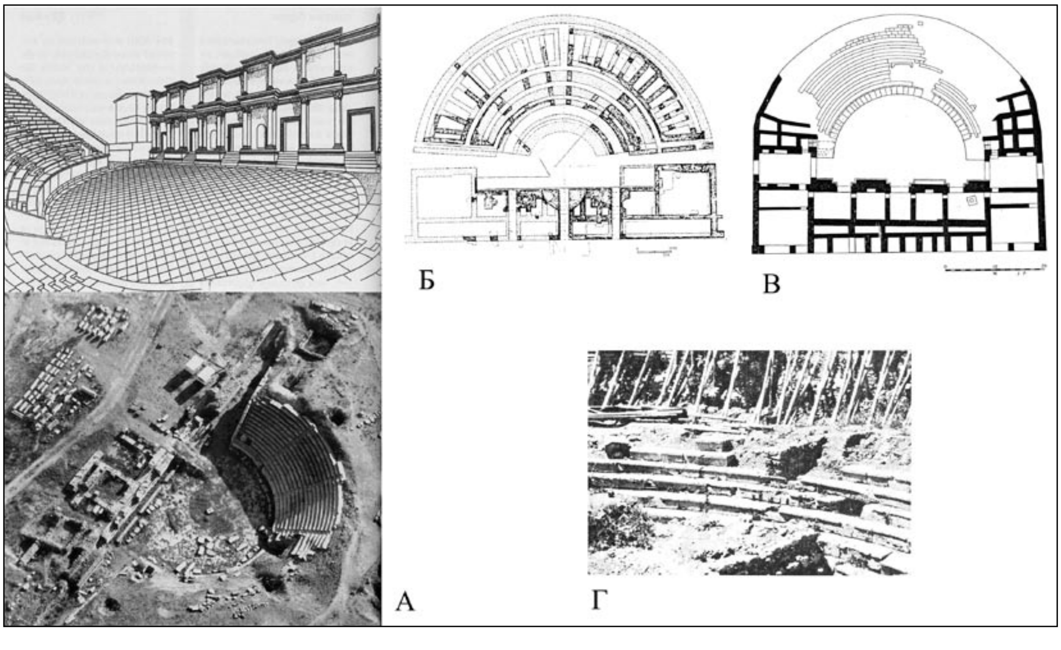

Обр. 3. Антични театри в Стоби (а), Скупи (б), Хераклея Линкестис(в), Лихнидус (г)

№35. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД“ ПРИ С. РУПИТЕ, ОБЩИНА ПЕТРИЧ

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

За първа година работим на обекта. Разкопавахме от средата на август до началото на декември 2007 г. с финансиране по проект „Трансгранични партньорства за културен туризъм“ по програма ФАР „Трансгранично сътрудничество България – Гърция 2004“. Екипът включваше още магистър Сотир Иванов (ИМ – Петрич), докторант Наталия Пеева (НБУ) и геодезична група, водена от д-р инж. Димитър Огнянов. Монетите са обработени от д-р Б. Божкова (НАИМ), д-р Боряна Русева (НАИМ), маг. С. Иванов (ИМ – Петрич), палеоботаничните проби – д-р Ц. Попова (НАИМ), а животинските кости – д-р Л. Нинов (НАИМ).

Обект 1 – Римска крепостна стена

Намира се в югоизточния край на възвишението „Кожух“, където ЖП линията Генерал Тодоров – Петрич преминава най-близо до него. Първоначално на това място има римско жилище от ломен камък на глинена спойка, чийто стени се съобразяват с контура на изсечената материкова скала. В него има следи от слабо опожаряване. При изграждането на куртината се изсича допълнително скалата, за да се осигури придвижване покрай нейното вътрешно западно лице (интервалум). Стената ляга върху здравата материкова скала, като на места е вкопана в заварения културен пласт. Тя е изградена от ломен камък на бял хоросан с доста пясък. Лицевите камъни са по-големи от тези в ядрото и имат грубо одялани страни. Срещат се изравнителни редове от парчета строителна керамика и плоски камъни. Стената е дебела около 2,10 м. Субструкцията е дълбока до 0,50 м, а суперструкцията е запазена до 1,80 м височина. Разкрихме неин участък с дължина 13,50 м и азимут 330 градуса. Според наши теренни наблюдения предполагаме, че куртината е опасвала хълма от юг. През проучената стена преминава стесняващ се навън четвъртит отвор за отводняване, изграден от тухли на бял хоросан. Неговото покритие е от каменни плочи, включително сполии. По вътрешното западно лице са запазени четвърти дупки от дървено строително скеле. Според стратифицирани монети, защитната стена е изградена след I м. и преди 257 г. На обекта регистрирахме вражеска атака, проведена след 253 г. Не успяхме да установим докога е функционирала куртината. Културният пласт тук е дебел около 3,50 м.

Обект 2 – Занаятчийско-жилищен квартал

Разположен е в южния край на възвишението „Кожух“ и на 250 м югозападно от обект 1. Културният пласт е дебел около 3,50 м и по изключение е 4,50 м в южната периферия. Надморската височина на двата обекта се движи около 90 м по Балтийската височинна система. На това място проф. А. Милчев (СУ) провежда разкопки през 1958 година. Той заключава, че е разкрил тъкачница с бояджийница, които отнася най-общо към античен период с граници IV в. пр. Хр. – VI м. сл. Хр. Ние разширихме проучваната площ в западна, северна и източна посока спрямо неговите разкопки. Хронологията на този производствен комплекс е следната:

Първи строителен период: грубо се нивелира меката материкова стена; в нея се изсичат неоформени ями и масивна паралелепипедна работна площадка, която се дооформя с камък и бял хоросан; от скалата се изсичат цокли на стени, които се надзиждат с ломен камък на глинена спойка. Възможно е занаятчиите и техните семейства да са предпочели закрилата на новоизградената римска крепост пред неудобствата на стръмния терен. Липсват сигурни данни за вида производство. Комплексът е опожарен през първата половина на III в.

Втори строителен период: производство на рисувани и глазирани теракоти; в скалата се изсичат правоъгълни корита; издигат се стени от ломени камъни, сполии и кирпич; покривите са от керемиди; изграждат се каменни стълбища, ориентирани север – юг по ската; прави се улица изток – запад по хоризонтала на ската, която има южен подпорен бордюр от сполии и ломен камък на глинена спойка; настилката на улицата е нивелираната скала, покрита с трамбована глина; между двете стълбища се изсича в скалата отводнителен канал, ориентиран север – юг; вкопават се питоси в скалата. Периодът завършва с опожаряване след 270 г.

Трети строителен период: продължава производството на теракоти; южно и успоредно на улицата е иззидан събирателен отводнителен канал, ориентиран изток – запад; периферията на ската е опасана със старателно изградена подпорна стена от ломени камъни, тухлени пояси и бял хоросан; тази крепида е дебела 1 м, лежи върху скалата и е запазена на 4,50 м височина; на конструктивна връзка с нея на юг се развиват тесни помещения с полуцилиндричен свод, играещи роля на контрафорси, които не късат стената под напора на хълма и осигуряват полезни (складови ?) покрити пространства; тухлена арка е връзката между големия зидан канал и вливащ се в него от север второстепенен канал; преизползват се заварени градежи като се надзиждат с ломен камък на по-слаб бял хоросан; издигат се вътрешни преградни стени от ломен камък на глинена спойка; разширяват се заварени помещения. Комплексът е опожарен в края на III в.

Четвърти строителен период: спира производството на теракоти; елиминирани са стълбищата, улицата; новоизграден от тухли и сполии канал се влива от север в основния, разбивайки тухлената арка заради по-високото си ниво на полагане; преизползват се заварени зидове, като се надзиждат с ломени камъни, нивелирани с отделни тухли/керемиди и споени с бял хоросан. Животът замира поради опожаряване след 383 г.

Намерените на двата обекта елинистически артефакти (монети и керамика) са свлечени по склона и показват обитаване на хълма през този период. Липсват находки със сигурна датировка след IV м. сл. Хр.

Античните градежи на двата обекта се грабят в ново и най-ново време за строителен материал. А местни иманяри продължават да унищожават безнаказано богатия античен некропол.

Подемният материал от двата обекта е разнообразен. Открояват се десетките възстановени от екипа теракоти и стотиците фрагменти от други, които чакат професионална обработка. Няколко глинени калъпа за теракоти подсилват тезата за производството им на място. Репертоарът на римските керамици включва образи от свитата на Дионис (разбираемо за този традиционен винарски край) и на други божества, на светски лица и гротески. Открихме още: две анепиграфски мраморни оброчни плочки (на Артемида и на Херакъл) – богинята на лова е почитана с основание, съдейки по многобройните еленови рога от двата обекта, а Херакъл е епоним на града (Хераклея Синтика); десетки глинени лампи, някои антропоморфно оформени; богат набор от глинени и каменни съдове; стотина глинени тежести за вертикален тъкачен стан; стотина костени предмети и заготовки за такива, сред които преобладават костени игли за коса; железни оръдия на труда; скромни бронзови накити; преизползвани каменни архитектурни детайли и мраморни облицовъчни плочи. Сравнително често се намират оловни парчета, сред които се срещат и оформени. Представената хронология се основава главно на 94 елинистически и римски бронзови и сребърни монети (от IV в. пр. Хр. до IV м. сл. Хр.). Откритите десетина графити по битова керамика и фрагментиран огледален глинен печат разкриват, че значителна част от местните жители са грамотни хора, владеещи писмено гръцки език.

Палеоботаничните проби показват, че растителността през II – IV м. се различава от съвременната единствено по силното представяне на черен бор, който днес липсва в ниските части на района.

Животински кости: намерени са основно на обект 2; представени са основните видове домашни животни – свиня, коза, овца, кон, магаре, говедо, кокошка и куче; костите от диви животни са редки – лисица, заек и дива свиня. Впечатлява големият брой обработени и полуобработени животински кости, преобладават еленовите рога. Градът е разположен на две реки (днешните Струма и Струмешница) и в близост до Егейско море, което обяснява честите находки от морски миди (стриди и морски гребени), речни миди (беззъбки). Сред няколкото морски охлюви има екземпляр от рода мурекс, от който се извличало багрило, оцветяващо в пурпурно-червено. Засега, обаче, не можем достатъчно аргументирано нито да потвърдим, нито да отхвърлим тезата за тъкачно-бояджийска работилница.

№36. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В НИКОПОЛИС АД НЕСТУМ

Цветана Комитова

През 2007 г. разкопките в Никополис ад Нестум са подновени по проект на Община Гърмен BG 2004 „Градът на победата на р. Места“, финансиран по Програма ФАР. В работата взе участие и Иван Вълчев (ИМ – Гоце Делчев, докторант в СУ „Св. Климент Охридски“).

Досегашните проучвания са показали обитаване на града и строителни останки от няколко големи периода: римска епоха II – IV в., ранновизантийска епоха V – VI в., средновековие X – XIII м. и османски период – до XIX в.(Ваклинова 1985).

През 1980 – 1986 г. е проучена изцяло южната крепостна стена, дълга почти 200 м и запазена до 3 – 4 м височина, с четири цилиндрични кули с елипсовидни преддверия (Милчева, 1992). Портата (с 4 м отвор), отворена в голяма – 40 м екседра, вдадена към вътрешността на града, е фланкирана от две квадратни кули с еднораменни стълби от двете страни, водещи към платформата на куртината. Разкрита е част от западната крепостна стена с голяма U-образна кула и двураменна стълба, както и част от източната с правоъгълна кула, при чупката на стената. Веднага след нея към север има двураменна стълба. Не е разкривана северната стена, която попада под къщите на кв. Заграде. Дебелината на стената, градена в opus mixtum с четири реда тухли, е 2,40 – 2,80 м.

Под основите на стената попадат по-ранни разрушени масивни градежи. Една от сградите има мозаечен под (под кулата на западната стена). Към по-ранна епоха принадлежат и строежи, разкрити цялостно или отчасти в югоизточната част на укрепения град. Това са баня и гражданска постройка. Стената е съобразена с тяхното съществуване, нещо повече – ъгълът на сградата попада отчасти пред входа на югоизточната ъглова кула, а входът от изток е затворен от крепостната стена. Банята е проучена изцяло и е публикувана (Кузманов, 1994). Започнато е проучването на богато жилище, разположено в югоизточния ъгъл на укрепения град. Жилището е с вътрешен двор с мраморна колонада с покрит портик. Колоните (до 2,70 м височина) са поставени върху вторично употребени бази. Около перистилния двор са разположени жилищните помещения. В глинен съд върху тухления под на най-голямото от тях е намерена колективна находка от 137 бронзови византийски монети от императорите Анастасий I, Юстин I, Юстиниан I и Юстин II. Най-късните монети в находката са от 574 – 575 г и бележат края на града от пожар и сериозните разрушения, настъпили вероятно при нападенията на славяните през 577 г по време на големия им поход на юг.

Задачата на проучването през 2007 г бе свързана с почистването на разкритите сектори и допроучване на гражданската постройка с цел експониране и при достатъчно данни – частична анастилоза на колонадата.

В рамките на един месец са почистени разкритите през миналите археологически кампании крепостни зидове, баня и няколко помещения от жилището при югоизточната кула,

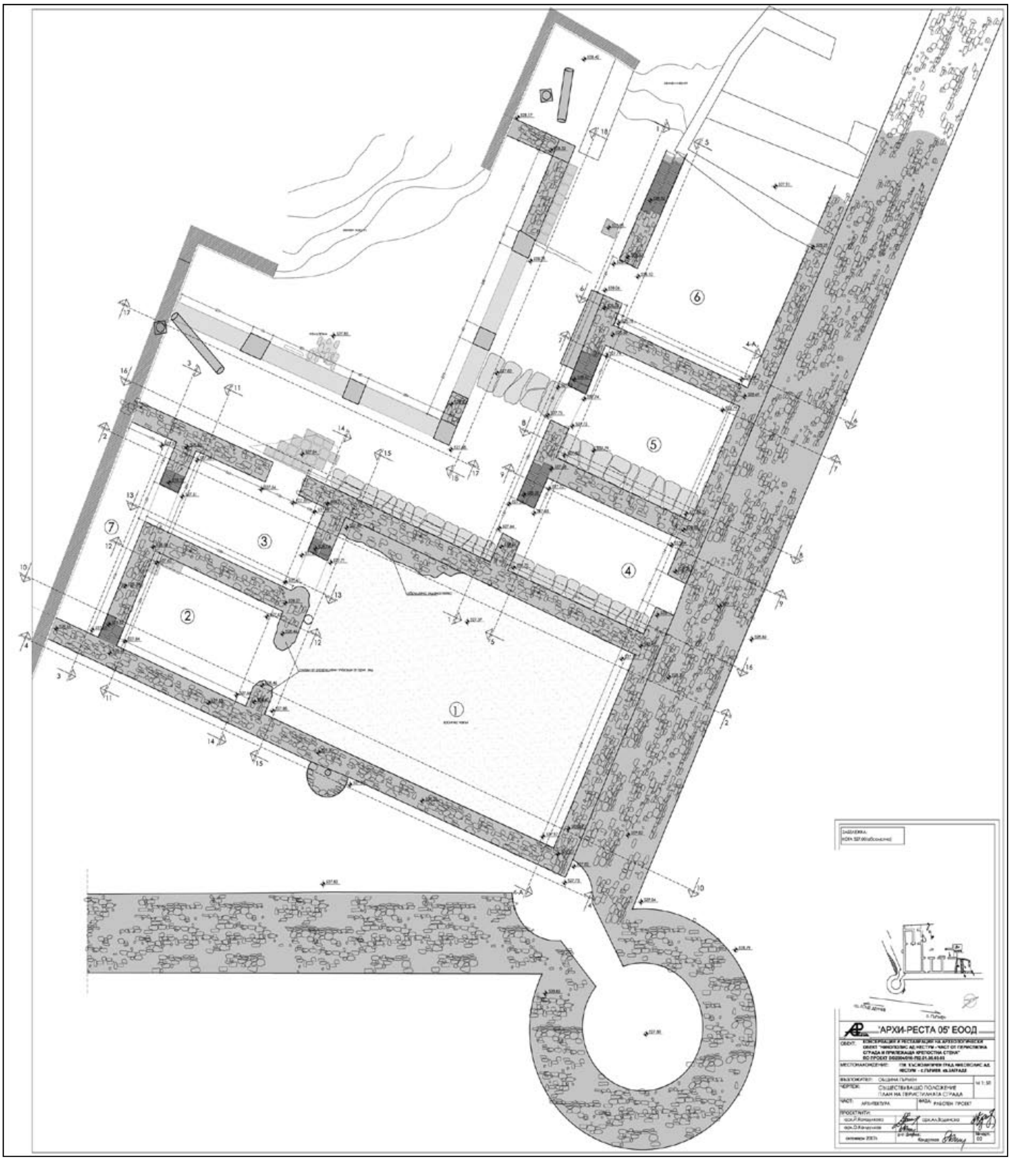
①
②
③
④
⑤
⑥
⑦
"АРХИ-РЕСТА 05" ЕООД
СЪЩЕСТВУВАЩО ПОЛОЖЕНИЕ
ПЛАН НА ПЕРИСТИЛНАТА СГРАДА
АРХИТЕКТУРА
РАБОТЕН ПРОЕКТ

Обр. 1. План на сградата с перистилния двор в югоизточния ъгъл на укрепения град (автор арх. Йорданка Кандулкова)

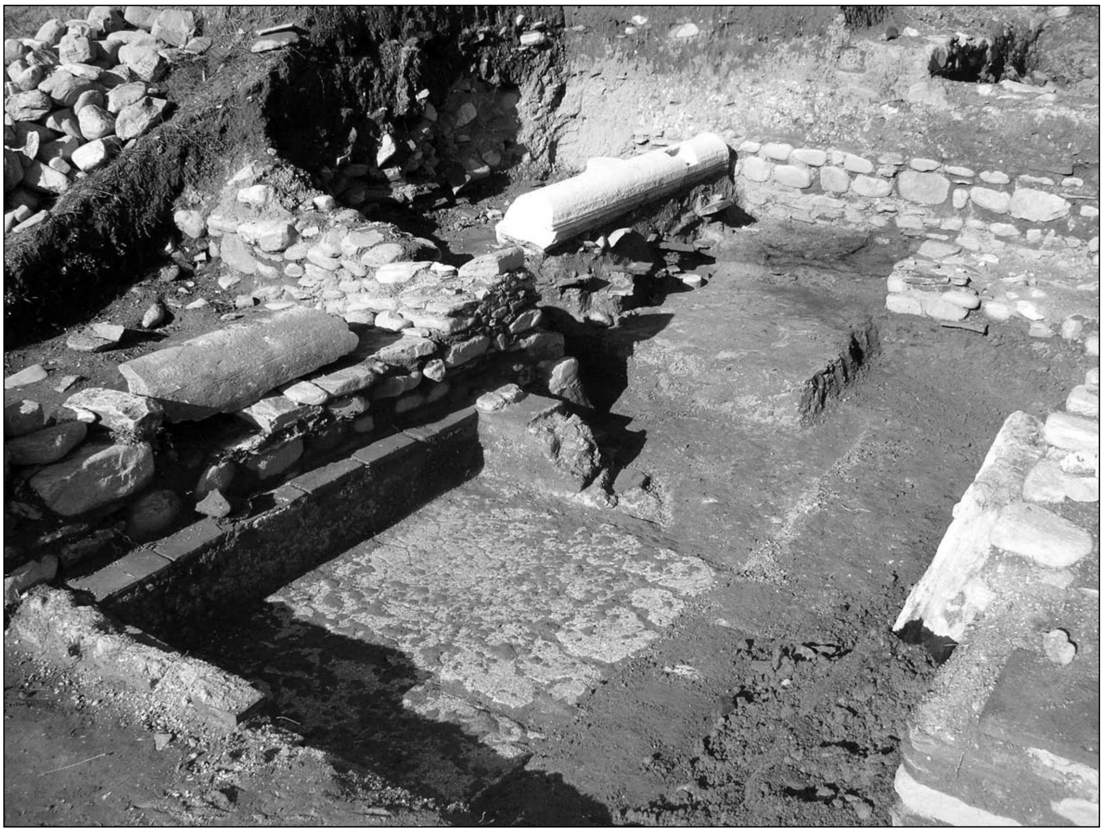

Обр. 2. Правоъгълно съоръжение в североизточния ъгъл на перистилния двор

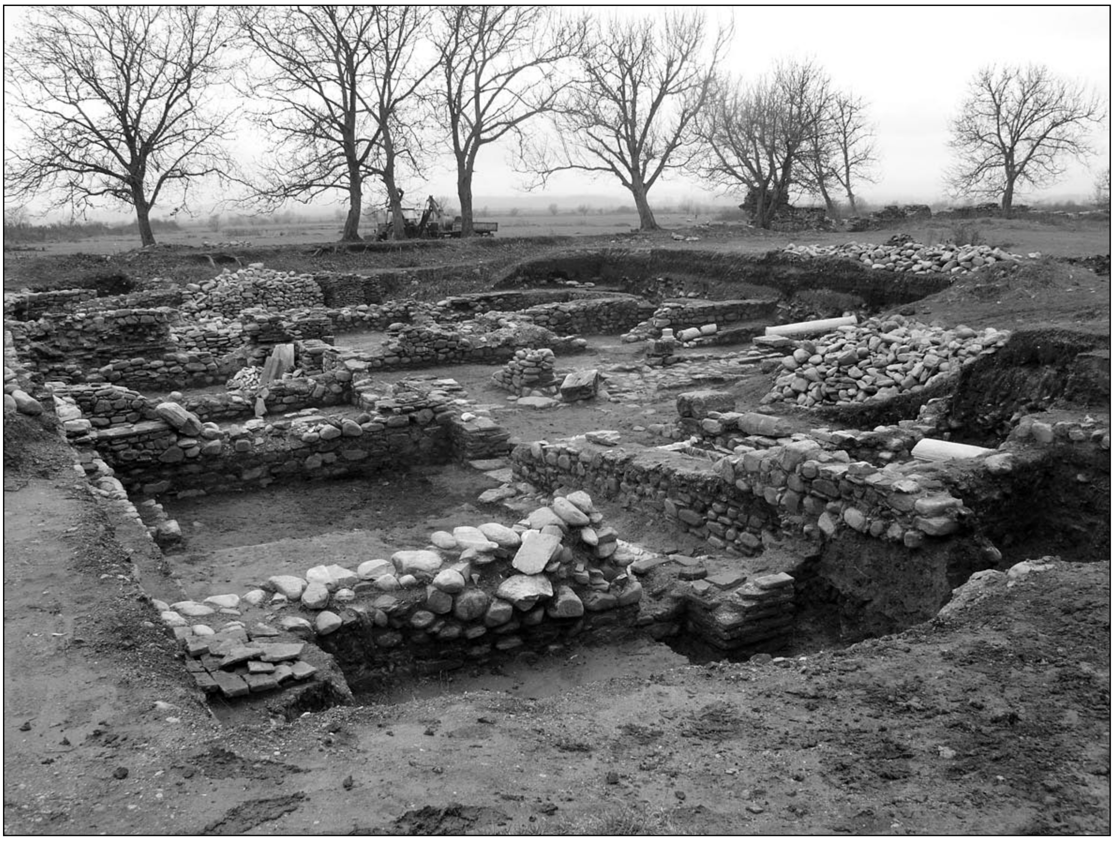

Обр. 3. Проученият сектор от сграда I в югоизточния ъгъл на укрепения град

след което продължи проучването на последното помещение (Обр. 1). Разкриваните останки показват, че градското жилище е от преди IV в., от когато датира изграждането на последната крепостна стена.

Доразкрити са двете помещения (№2 и №3) до обширната кухня, с отворени в западната ѝ стена входове към тях. На запад продължава следващо помещение, което е частично проучено. В северозападния ъгъл на помещение 2, на дълбочина 1,10 м от запазеното ниво на зидовете, са разчистени няколко тухли от подовата настилка., около който глинестата кафява пръст е наситена с много въглени. Плътен пласт от опожаряване е разкрит и върху подовите нива, покрити с тухли или каменни плочи, в помещения 1, 2, 4, 5, както и в портика.

Продължи проучването на перистилния двор на север от тези помещения. Портикът с ширина 3 м е настлан с тухли, а към стените на някои от помещенията (3, 5, 6) са оформени ниски и широки пейки от камък, покрити с тухли. Такива са изградени и във вътрешността на помещения 1 и 6. При първоначалния план на сградата в центъра на двора е имало имплувий с дълбочина 0,50 м. Разкритата изцяло източна страна на обграждащата го колонада е дълга 11 м. Впоследствие върху пространството му е оформен калдъръм, който го превръща във вътрешен двор. В насипа върху този вътрешен двор, са се откриват нападали запазени колони и капители.

При издигането по-късно на стени, затварящи разстоянието между колоните на перистила, нивото на настилката е по-високо и включва и долната част на колоната. Намерените капители от марморизиран варовик са с плинта върху къс цилиндричен барабан, без украса. Тези архитектурни детайли са от колонадата на перистилния двор в последния период от съществуването на сградата (V – VI в.). Запазените на място 4 бази и постаменти дават възможност за възстановяване на колонадата.

В портика, до източната страна на стилобата, при североизточния ъгъл е оформено с тухли плитко (0,40 м), правоъгълно съоръжение с размери 2,80 х 1,10 м (Обр. 2). Върху тухления му под има плътна хидрофобна замазка. Наклонът на пода е от юг към север. Не са изяснени функциите на това съоръжение, започващо на нивото на надзиждането и вероятно свързано с последното преустройство на перистила, както и връзките му с канала през помещение 5 на юг и вероятно през северната му стена.

На изток от съоръжението, покрай външното лице на западния зид на последното, разкрито за сега помещение (6), е намерена монета, според предварителното датиране от II в., т. е. времето на създаването на римския град.

При проучването в северна посока е разкрито още едно помещение (№6), което има обща стена с проученото през минали години помещение 5 и размери 5,20 м (И – З) на 7,90 м (С – Ю). На достигната в него дълбочина – 2,40 м от повърхността, подова настилка не е разкрита.

От използването на сградата през средновековието са разкрити малки стени, преграждащи помещението на кухнята в югозападния ъгъл на сградата, пещ за керамика в правоъгълната кула на източната крепостна стена, и още една до северната стена на сградата, в която е била изпичана керамика през XIII м. (Ваклинова 1985). Вкопана яма, в чийто насип се намират въглени, животински кости, гвоздеи, кухненска и трапезна керамика от XII – XIII в е открита и в насипа, покриващ североизточната част на портика. Фрагментите керамика са от съдове с покритие от червена и златиста ангоба, глазирана керамика и тип „сграфито“.Част от съдовете могат да бъдат изцяло възстановени. На дъното на ямата е намерена и една монета от първото десетилетие на XIII в.

Литература:

Ваклинова 1985: М. Ваклинова.Преминаване на някои градски центрове в Тракия от античността в средновековието. – В: Юбилеен сборник 100 години Пловдивски археологически музей, 2. Пловдив, 1985, 143 – 152;

Кузманов 1994: Г. Кузманов. Късноантична баня в Никополис ад Нестум. – Археология, 1994, 2, 24 – 35;

Милчева 1992: А. Милчева. Укрепителната система на късноантичния и ранновизантийски град Никополис ад Нестум. – Studia Aegea et Balcanica in honorem Lodovicae Press. Warszawa, 1992.

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ТЕРМАЛЕН КОМПЛЕКС В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛИС (ХИСАРЯ)

Митко Маджаров, Димитринка Танчева

През 2007 г. продължиха археологическите разкопки на късноримския термален комплекс на Диоклецианополис. Той е разположен в централната част на НАР „Хисаря“. Разкопките се проведоха от м. юни до м. ноември 2007 г. Беше разкрита и проучена площ от около 120 м^2.

Термите на Диоклецианополис се намират в квадратите XXX и XXXI от планквадратната мрежа на античния град. Работата беше съсредоточена западно от известните и разкрити частично три поредни помещения (Обр. 1). От западната страна на помещение №1 беше разкрита част от помещение с два басейна (Обр. 2). Изцяло разчистихме западната фасада на разделителния зид между двете помещения и засводения вход между тях. Входът впоследствие е бил зазидан. В основата на входа открихме каменна тръба с вътрешен диаметър 0,09 м, която е идвала от помещение №1. Суперструкцията на разделителния зид е запазена до 2,47 м. На 2,30 м северно от входа, в зида е оформена ½ сляп свод, предназначен за подсилване на зида, който е поемал част от тежестта на сводестия покрив.

От южната страна помещението е било ограничено от тухлени стълбове и входове между тях. Крайният стълб от източната страна е засечен така, че 0,50 м от ширината на зида продължава в тухления стълб. На тази ширина точно отговарят запазените градежи от тухлен свод. Той е стъпвал върху разделителния зид и тухлените стълбове. Стълбовете са широки по 1,6 м – достътъчно голяма ширина, която да поеме изцяло арките над тях.

Между трите тухлени стълба са оформени два входа, широки по 2 м. Впоследствие тези входове са претърпели известни преустройства. Източният вход е бил изцяло зазидан в системата opus mixtum на триредов тухлен пояс. Западният вход първоначално е бил стеснен до 1,30 м ширина, а впоследствие – изцяло затворен. В оформената ниша към помещението открихме профилиран масивен мраморен блок, поставен върху тухления под. Камъкът е отчупен през средата точно при оформения в него кръгъл отвор. Формата на камъка и неговата обработка дават основание да се допусне, че това е част от каптажен камък, които е бил поставян върху дренажа на минерален извор (Цончев 1937, 134-135). Не е известна причината, поради която този камък се е озовал в помещението с двата басейна. Каптажът на минералния извор, от който се е снабдявала банята с топла минерална вода е разположен на 30 м северно от местонамирането на каптажния камък.

Стените на разкритото помещение от вътрешната страна са били облицовани с мраморни плочи. Мраморната облицовка е достигала до 1,90 м над нивото на пода. На две места са запазени in situ парчета от нея. Мраморът е бил поставян върху дебела хоросанова подложка, която на места достига до 0,10 м дебелина. Хастарът се състои от хоросан, наситен с дребни и по-едри парчета от тухли.

С мраморни плочи е бил настлан и подът на помещението. Между подовата настилка и стенната облицовка е бил поставен профилиран мраморен перваз (Обр. 3). Някои от парчетата

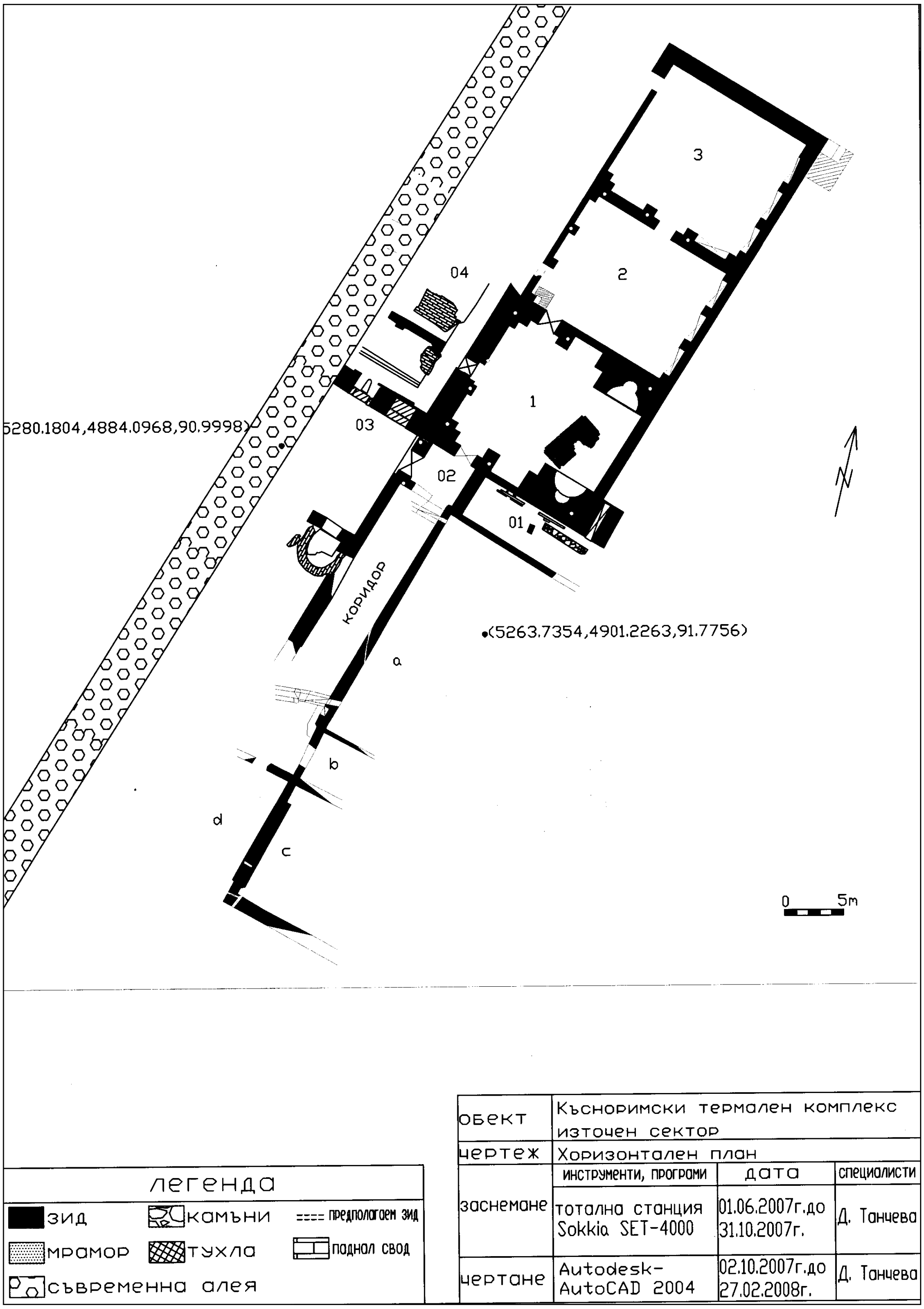
3
2
1
04
03
02
01
коридор
a
b
c
d
5280.1804,4884.0968,90.9998
•(5263.7354,4901.2263,91.7756)
0 5m
легенда
зид
камъни
==== предполагаем зид
мрамор
тухла
поднал свод
съвременна алея
обект
Къснoримски термален комплекс източен сектор
чертеж
Хоризонтален план
инструменти, програми
дата
специалисти
заснемане
тотална станция Sokkia SET-4000
01.06.2007г.до 31.10.2007г.
Д. Танчева
чертане
Autodesk-AutoCAD 2004
02.10.2007г.до 27.02.2008г.
Д. Танчева

Обр. 1. План на източния сектор на термалния комплекс на Диоклецианополис

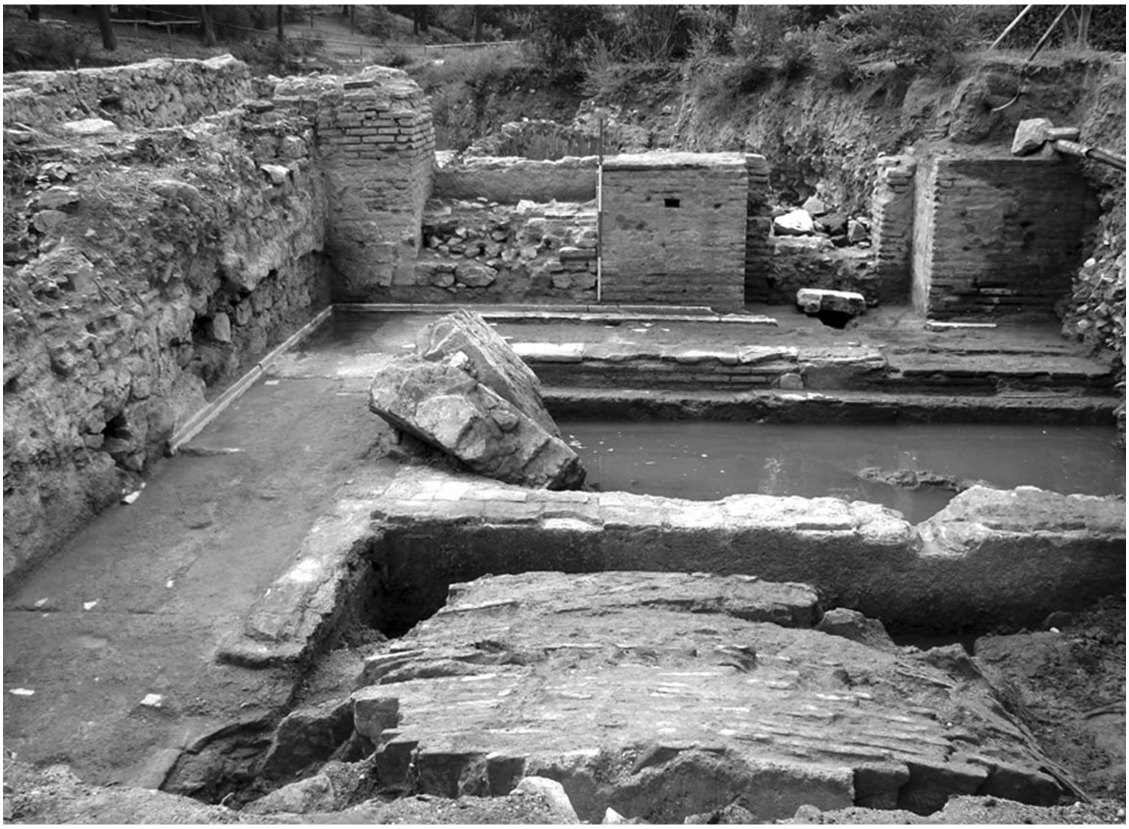

Обр. 2. Общ изглед от помещението с двата басейна (поглед от север)

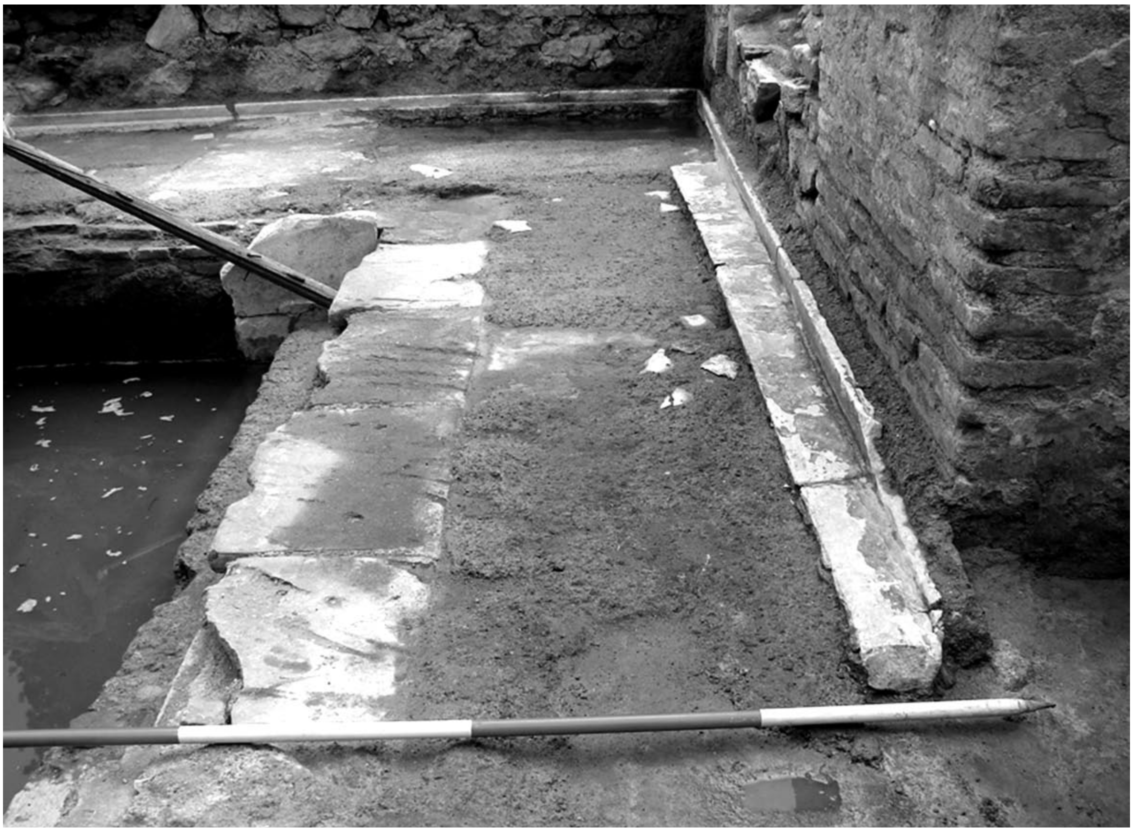

Обр. 3. Част от мраморна подова настилка и мраморни первази

мраморни первази достигат дължина до 2 м. За първоначална нивелация подът е бил настлан с масивни тухли. По този начин е била постигната идеално равна и нивелирана повърхност. След това върху тухлите е бил положен хоросанов хастар и върху него – мраморната подова настилка. Мраморните плочи от пода са застъпвали первaза до профила, така че от него е останала видима част, висока 0,06 м.

В откритото помещение на този етап от проучванията установихме наличието на два басейна. Изцяло те не могат да бъдат проучени, тъй като западната им част попада под съвременната паркова алея. Ширината на южния басейн е 3,91 м, а дълбочината – 1,10 м. Южният басейн е бил облицован с масивни мраморни плочи, с дебелина 0,05. Влизането в басейна е ставало чрез три стъпала.

В помещението с басейните бяха открити in situ масивни отломъци от падналия сводест покрив.

Южно от помещението с басейните разкрихме част от източния зид на друго голямо помещение, което от южната страна е завършвало с арки. Подът под арката и южно от нея е бил направен от дебела хоросанова замазка. Хоросанът е примесен с парчета натрошени тухли. При разкопките южно от арката бяха открити in situ три дървени колове и силно овъглен пласт. Западното лице на зида е било измазано с хоросанова мазилка.

По време на разкопките беше открит малко подвижен археологически материал. Културният пласт, който е с дебелина около 3 м се състои от два слоя. Долният пласт (около 1,5 м) е наситен с камъни, тухли, отломъци от сводове. В този пласт се откриват малко фрагменти от късноантична керамика, части от мраморни облицовки, детайли от мраморни первази и корнизи. Над този пласт следва насип.

Новите резултати от археологическите проучвания на късноримския термален комплекс на Диоклецианополис дават възможност за прецизиране на датата на неговото изграждане. Строителството му най-вероятно е станало към края на III в., когато император Диоклециан е основал около минералните извори голям, укрепен град и го е нарекъл на свое име (Маджаров 1993, 5 – 11).

Литература:

Маджаров 1993: К. Маджаров. Диоклецианопол, 1, София, 1993;

Цончев 1937: Д. Цончев. Хисарските бани. Географски, исторически и археологически очерк. София, 1937.

№38. СЕКТОР ОТ АНТИЧНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ФИЛИПОПОЛ

Жени Танкова

Обектът се намира в централната градска част на Пловдив. Теренът е предвиден за изграждане на подземни гаражи. При механизирани изкопни работи на дълбочина 2,50 м под съвременното ниво се попадна на сектор от южната крепостна стена на античния Филипопол, което наложи провеждането на спасителни археологически разкопки през м. септември – октомври 2007 г.

Пластът беше изцяло насип, наситен със строителни отпадъци от разрушените съвременни сгради. Те са фундирани дълбоко в терена, което е нарушило стратиграфията и е разрушило частично археологическата структура.

Разкритата и проучена част от античната крепостна стена с посока изток – запад, е с дължина 18 м. Южното, външно лице е сравнително добре запазено (Обр. 1). Градежът в суперструкция е от големи сиенитни блокове, без спойка между тях – квадрова суха зидария. Запазени са един до два реда квадри. Субструкцията е от ломени камъни, споени с хоросан. Границата между субструкцията и суперструкцията е маркирана от берма с ширина 0,20 м. В дълбочина се изявява още една берма с ширина 0,10 м.

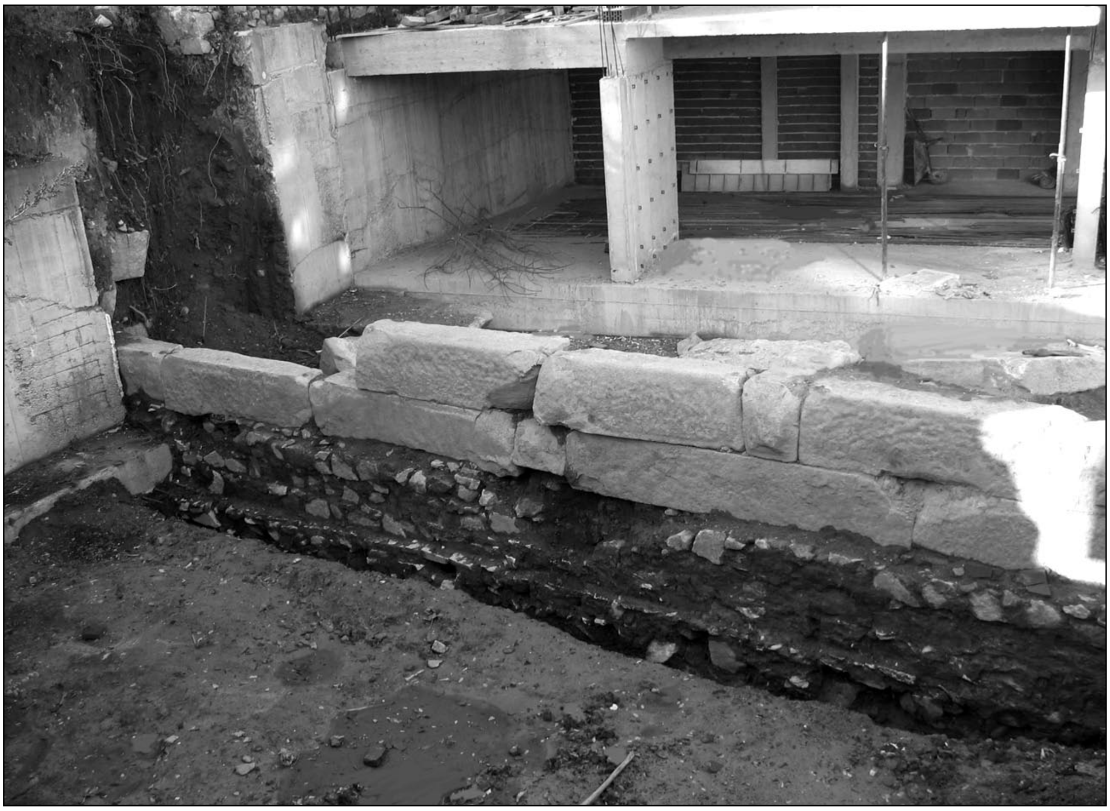

Обр. 1. Външното лице на крепостната стена на Филипопол

От север емплектонът и лицевата зидария на стената са разрушени (Обр. 2).

В източния край на изкопа се изяви вход с ширина 2,70 м. Страниците му са оформени с каменни блокове, а ходовото ниво – със сиенитни плочи.

Вътре и извън крепостната стена, в рамките на изкопа, до нивото на новото строителство, не се попадна на други археологически структури.

Обр. 2. Изглед към разрушената част от стената

№39. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „МУЗЕЯТ“ В ГР. ПЛОВДИВ

Жени Танкова

Обект „Музеят“ се намира в подножието на южните склонове на Джамбазтепе – АИР „Старинен Пловдив“.

През 1976 г. са проведени археологически разкопки в североизточната част на терена, на площ от 1 дка, под ръководството на ст. н. с. Л. Ботушарова.

Разкрити и проучени са частично декуман, в протежение на 36 м, разположените от север и юг антични сгради и сектор от крепостна стена, датирана V м. сл. Хр.

Върху терена към настоящия момент са предвидени за изграждане многофункционална сграда и хотелски комплекс. При изкопните работи за новото строителство се констатира се, че съвременните сгради са фундирани на дълбочина от 2 – 2,50 м. За нарушаването на културния пласт и разрушаване на археологически структури е допринесло и полагането на подпорни пилоти в непроучен терен през 1976 г.

Археологическите разкопки се проведоха от м. октомври до м. декември 2007 г.

Проучи се площ от около 300 м^2, до нивото на античната улица – кота 160,75. Разкри се сектор, с дължина 29 м от декумана в западна посока. Той е широк 6,30 м. Настилката е от големи сиенитни плочи, с неправилна форма, ограничена от бордюри.

В инсулата на север от декумана се разкри сграда (**Сграда А**), ситуирана непосредствено в западна посока, до щерната, разкрита през 1976 г. Тя се състои от четири помещения с правоъгълен, верижен план. Строителната техника, в която са изпълнени градежите, може да се определи като недостатъчно прецизен „opus mixtum“. Ширината на зидовете е 0,55 м. Номерацията на помещенията върви от изток на запад. Изцяло запазено е само помещение 2. То е с размери 7,50 м (С – Ю) и 5,70 м (И – З). Върху западното лице на източния му зид се изяви берма с ширина 0,10 м. В непосредствена близост до вътрешното му лице и успоредно на него минава водопровод. По него се наблюдава репарация с оловна тапа.

Пред помещение 3 се попадна на праг, ориентиран към античната улица (Обр. 1).

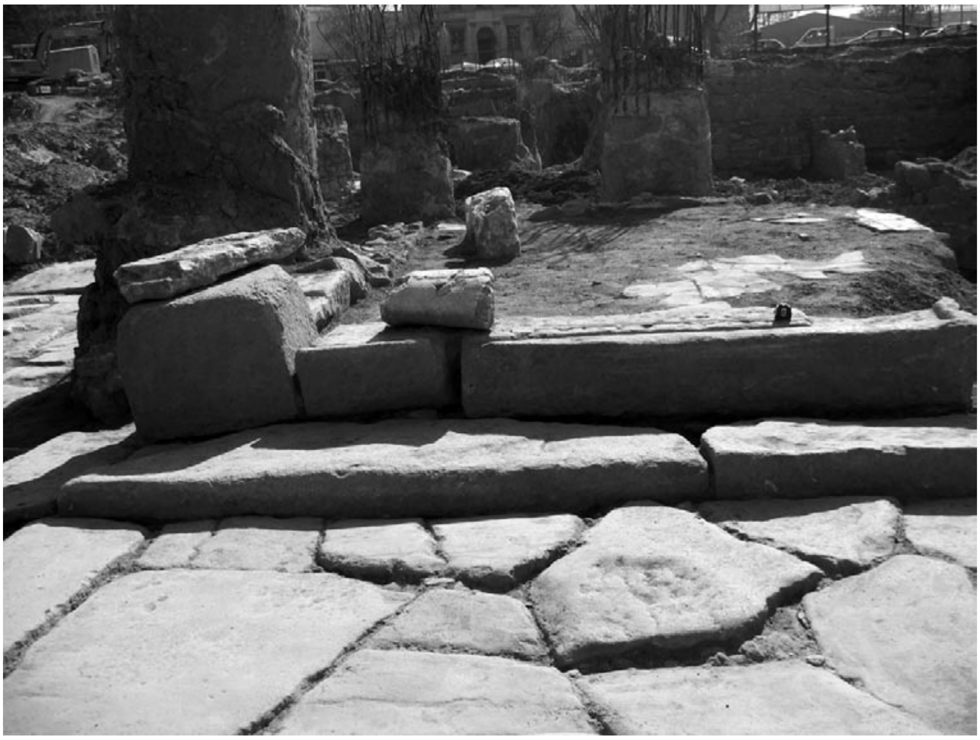

Обр. 1. Помещение №3 от Сграда А

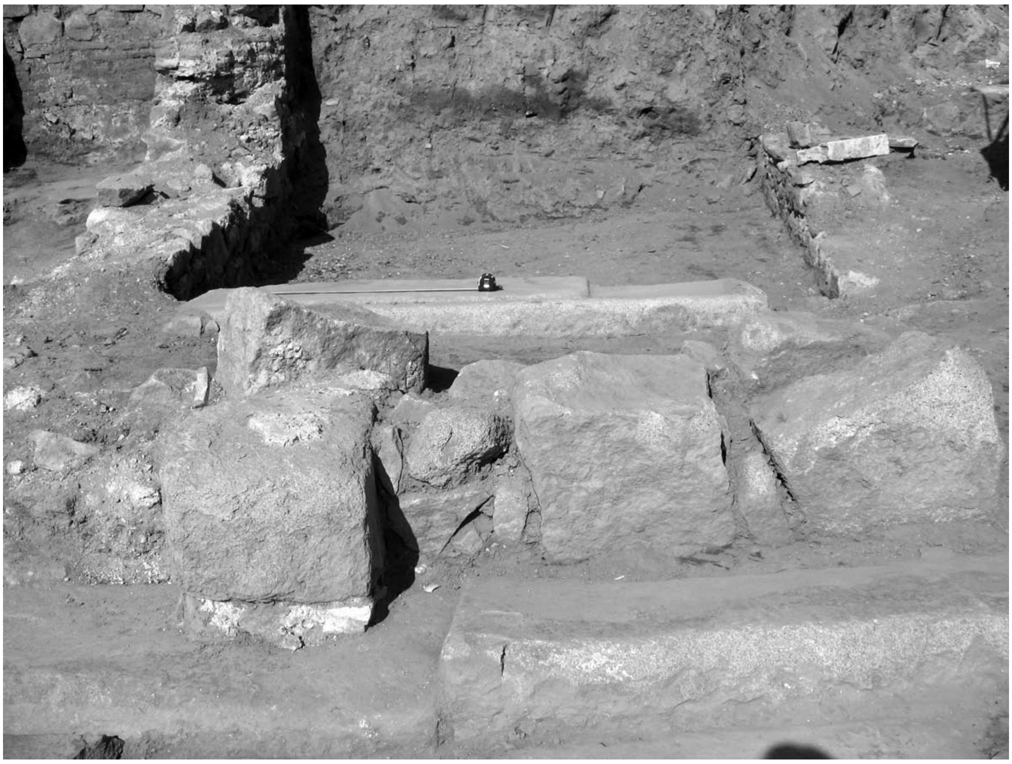

Обр. 2. Помещение №1 от Сграда Б

Ходово ниво се откри само в помещение 4. То е тухлена настилка, положена върху трамбована глина. Разрушено е в по-голямата си част. Върху него има следи от опожаряване – пласт пепел и въглени.

На юг от декумана, при зачистване на терена се разкри настилка от големи сиенитни плочи на кардо с ширина 5,70 м, оформено с бордюри. Двете улици образуват „Т“-образно кръстовище.

В инсулата на юг от декумана и на запад от кардото се разкриха две помещения от сграда (**Сграда Б**). Ъгловото, между двете улици означаваме с №1. То е с два входа, маркирани със сиенитни прагове и ориентирани към двете улици (Обр. 2). Ходовото ниво е настилка от гнайсови плочи. Зидовете му са запазени до нивото на пода. Строителната техника е ломени камъни със спойка от розов хоросан.

Северният и южният зид на помещение 1 са общи с помещение 2. Западният зид на помещение 2 се свързва конструктивно с тях. Разделителният зид между двете помещения е на фуга спрямо общите им северен и южен зидове. Той е граден от мраморни късове и ломен сиенит на калов разтвор. Явно се касае за по късни репарации в първоначалния архитектурен план на сградата.

№40. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ГЕН. СКОБЕЛЕВ“ №30 – 34, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Обектът се намира в източните покрайнини на укрепения през римската епоха град в низината, източно от Трихълмието. Разкрит е сектор от улица с посока изток – запад (decumanus) и прилежащите инсули от север и юг. Улицата има две нива. От по-ранното е запазена само една

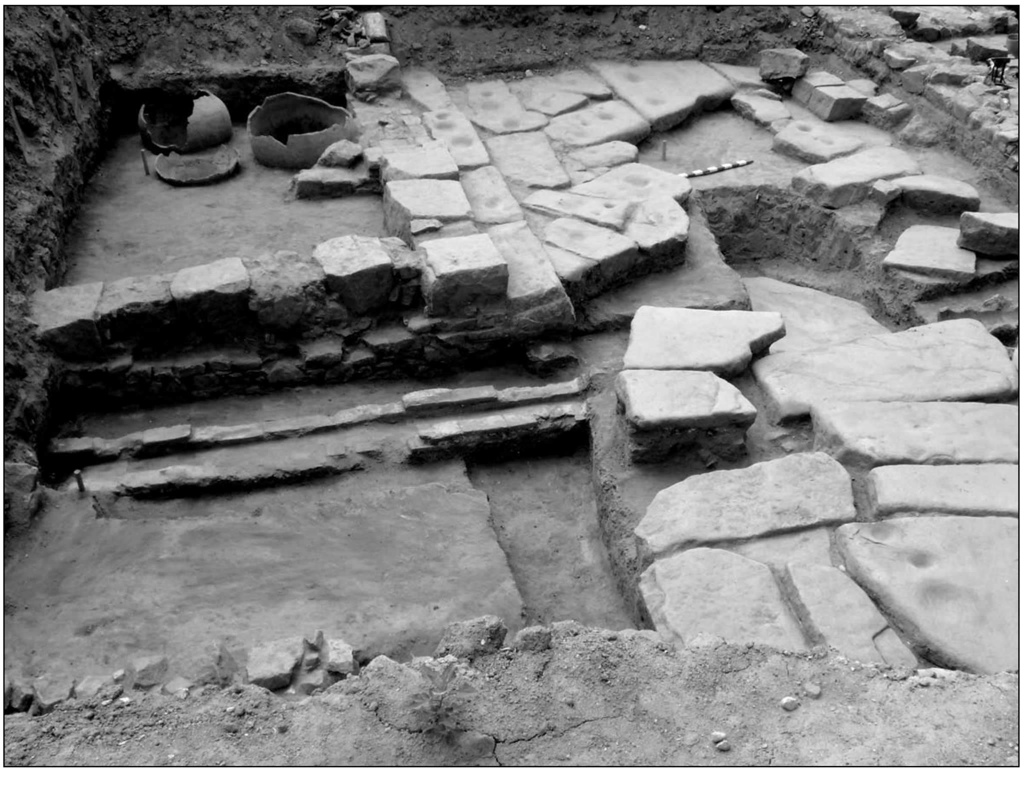

Обр. 1. Антична улица с късноантична сграда в южната инсула

сиенитна плоча, покриваща уличния канал. През късната античност улицата е с настилка от сиенитни плочи с по-малка дебелина, по горната повърхност на които са оформени ямички с различна дълбочина и размери.

В южната инсула е проучен сектор от сграда, от която са изявени три помещения (Обр. 1). Тя е претъпяла редица преустройства и промени в плана, синхронни с преустройството и повдигането на нивото на античната улица. През късната античност едно от помещенията е използвано за търговия със зърно. В него са разкрити in situ три питоса с овъглено зърно, а входът е от север, към улицата.

В северната инсула най-добре са изявени останките на сградата, функционирала през IV – началото на V в., в плана на която са обособени жилищна и търговска част (Обр. 2). В търговската част се влиза от юг, от към улицата. Тук са разкрити три питоса in situ и вкопано зърнохранилище с кръгла форма и настилка от тухли.

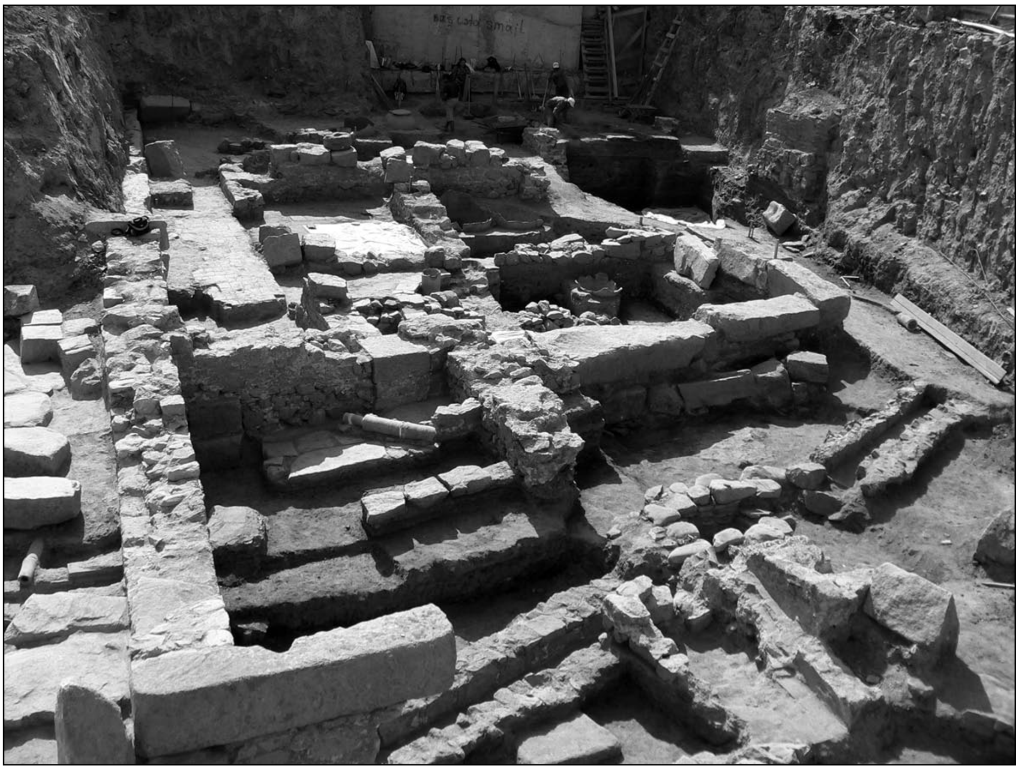

Обр. 2. Северна инсула

В източната част на строителния изкоп е проучен сектор от късноантична сграда, която е разрушила част от по-ранните градежи и не е съобразена с плана на по-ранните римски сгради. До западното лице на фасадния зид се допира на фуга канал, изграден от половинки тухли и покритие от гнайсови плочи, който е на три нива и дъговидно повива към декумана.

При разкопките в дълбочина е разкрит планът на по-ранна сграда, от която са проучени частично шест помещения, входове помежду им и към улицата, запазени подови нива от тухли и глина. Западното помещение е служило за железарска работилница. В жилищната част на сградата е обособен комплекс от култови съоръжения, обслужващи домашния ларариум. Констатирано е глинобитно подово ниво със следи от пожар и нападала покривна конструкция. В две от помещенията са открити in situ долните части на три питоса. Сградата с редица преустройства е функционирала през II – III в.

Частично са разкрити сектори от предримски и ранноримски зидове, градени от кирпич върху цокъл от ломен и речен камък на кал от I м. сл. Хр.

Сондажно е проучен културен пласт от елинистическата епоха – IV – II в. пр. Хр. Разкрити са части от две помещения и глинено култово огнище – есхара, с украса от геометрични орнаменти. В един от сондажите е достигнат стерилен пласт.

№41. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „МИТРОПОЛИТ ПАНАРЕТ“ №26, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Във връзка с изкопни работи за строеж на жилищна сграда на ул. „Митрополит Панарет“ №26 в гр. Пловдив се извърши спасително археологическо проучване в строителното петно. Обектът се намира в източното подножие на Трихълмието, в непосредствена близост до комплекса „Източна порта на Филипопол“. Разкопките се проведоха през м. декември.

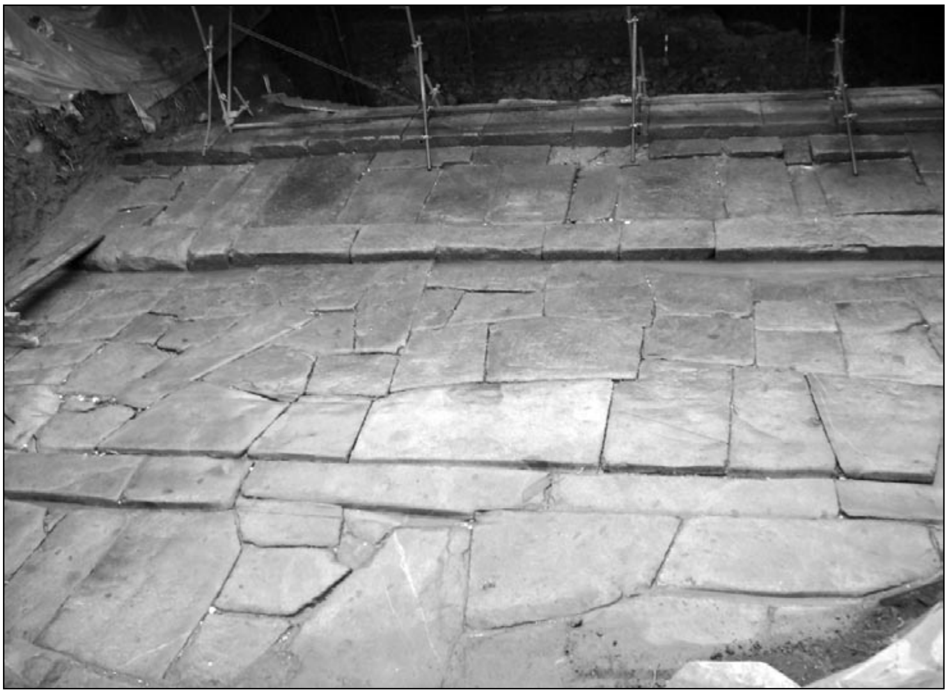

Обр. 1. Антична улица на Филипопол,
ул. „Митрополит Панарет” №26 – общ поглед

Разкрит е сектор от антична улица с посока североизток – югозапад (Обр. 1), която не е в системата cardines – decumani в низината. Разкрита е ширината на улицата – 8 м, и част от източния тротоар с ширина 2,70 м. Настилката е от големи сиенитни плочи, с подчертана осова линия, където има следи от продължителното преминаване на превозни средства. От източната страна на улицата е проучен портик с ширина 4,50 м. Масивен стилобат с ширина 1,10 – 1,30 м и субструкция от 5,50 м е носил мраморната колонада в римо-коринтски ред на портика, разположен източно от улицата. Елементи от колонадата се намериха в срутено състояние върху настилката на улицата. От изток портикът е ограничен от зид с ширина 0,75 м с вграден отточен канал.

Останките принадлежат на най-значителната и монументално оформена, с портици от двете страни, антична улица на Филипопол. Тя е главната входно-изходна артерия на античния град, която води до източната градска порта от IV м. и преминава през планирания град в низината на юг и югоизток от Трихълмието. Археологическите разкопки ще продължат и през 2008 г. в площта на портика.

Литература:

Botušarova, Kesjakova 1983: L. Botušarova, E.Kesjakova. Sur la topographie de la ville de Philippopolis à l'époque de la basse antiquité, – Pulpudeva 4, 1983, 264 – 273;

Мартинова 2002: М. Мартинова. Нови данни за градоустройството на Филипопол в източното подножие на Трихълмието. – В: Римският и късноантичният град. Международна научна конференция, Велико Търново, 2000. София, 2002, 297 – 300.

№42. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. "ГЛАДСТОН" №6, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Във връзка със строеж на търговска сграда на ул. „Гладстон" №6 в гр. Пловдив се проведоха спасителни археологически разкопки. Обектът е ситуиран в рамките на укрепения през римската епоха град в низината и попада в площта на градския площад (агората) на Филипопол.

Проучени са три гроба от средновековен некропол, датиран в X – XI в.

В източната част на строителното петно е разкрит сектор от сграда, принадлежаща към комплекса обществени сгради, ситуиран в северната страна на форума. От сградата е проучен масивен зид и вход със стълбище от три стъпала. В градежа на зида се документират две строителни фази. При хронологически по-ранната строителна фаза градежът е от ломен камък със спойка от бял хоросан. При следващата строителна фаза ширината на зида е увеличена чрез долепване на фуга на масивен градеж, в който са употребени като сполии мраморни архитектурни елементи, характерни за края на II в.

Западно от сградата е разкрит малък сектор от улица с посока север – юг (cardo), тангираща от запад градския площад на Филипопол. Между улицата и западния фасаден зид на сградата е разкрита система от глинени водопроводи, част от водопреносната мрежа на града през римската и късноантична епоха, и масивен зид, чието предназначение ще бъде изяснено след завършване на археологическото проучване.

Разкритите археологически структури се датират в хронологическите граници II – XI м. сл. Хр. Документиран е културен пласт и от османския период.

Археологическото проучване бе прекратено от инвеститора поради възникнали проблеми с укрепването на съседна сграда в аварийно състояние.

Литература:

Мартинова 2004: М. Мартинова. Форумът на Филипопол в светлината на археологическите проучвания. – В: Археология на българските земи. Т. I. София 2004, 290 – 294;

Коларова 2004: м. Коларова. Нови данни за архитектурата на форума на Филипопол. – В: Археология на българските земи. Т. I. София, 2004, 295 – 304.

№43. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „СЪБОРНА“ №20, ГР. ПЛОВДИВ

Мая Мартинова-Кютова

Обектът е ситуиран на Трихълмието, в АИР „Старинен Пловдив“. Спасителните археологически проучвания се извършиха в двора на възрожденска къща – паметник на културата, където инвеститорът предвижда изграждане на подземно ниво.

По източната имотна граница, изцяло в площта на парцела, има сектор от крепостна стена с дължина 9 м, запазена in situ и изявена на 2 м над съвременния терен. Археологическото проучване бе съобразено с извършените строителни дейности в двора на имота, като бе заложен сондаж в свободната площ, до вътрешното лице на крепостната стена. Сондажът е с размери 4,50 х 3,50 м. В рамките на сондажа е изявена суперструкцията на крепостната стена на височина 6,35 м. На дълбочина 3,50 м под горните руини на стената и на 3 м западно от лицето ѝ е разкрито подово ниво с площ от 1,25 м^2, изградено от хоросан с тухлен прах и ломени камъни по горната повърхност. В сондажа се достигна до скалния масив, върху който е фундирана куртината.

Градежът на крепостната стена е в opus mixtum с 5 реда тухли, които преминават по цялата ширина на стената. В каменния пояс, върху мазилка в бял и червен цвят, с остър предмет са врязани вертикални и хоризонтални успоредни линии, които имитират квадрова зидария. В най-високите части на стената има следи от ремонти и поддържане, извършени вероятно през средновековието. Източното лице на крепостната стена е обрушено и разположено по имотната граница, което не позволява прецизното установяване на дебелината на крепостния зид.

Разкритите археологически останки принадлежат на вътрешния фортификационен пръстен на Филипопол, към който се отнасят и издаващата се навън кръглата бойна кула с протеихизма, трасирана пред куртината с кулата, разположени в непосредствена близост до проучения участък от крепостната стена. Те са част от строителната дейност на Юстиниан I, която имала за цел усилване на крепостните съоръжения на града.

Литература:

Джамбов 1959: Хр. Джамбов. Нови проучвания до крепостния вход Хисар капия в Пловдив. – Годишник на Народния Археологически музей в Пловдив, 3, 1959, 165 – 172;

Овчаров 1973: Д. Овчаров. Протейхизмата в системата на ранновизантийските укрепления по нашите земи. – Археология, XV, 1973, 4, 16 – 20;

Botušarova, Kesjakova 1983: L. Botušarova, E.Kesjakova. Sur la topographie de la ville de Philippopolis à l'époque de la basse antiquité. – Pulpudeva 4, 1983, 264 – 273.

№44. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „ТУРИСТ“ №2 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов, Камен Станев

Обектът в УПИ XIII – 97, кв. 119 по плана на СЧГ, на ул. „Турист“ №2 се намира в непосредствена близост до скалния венец на Небет тепе, в западна посока. Той се ситуира в площта извън крепостните стени, в рамките на АИР "Старинен Пловдив".

Предвид плановете за ново строителство, което предвижда съществуването на вътрешен

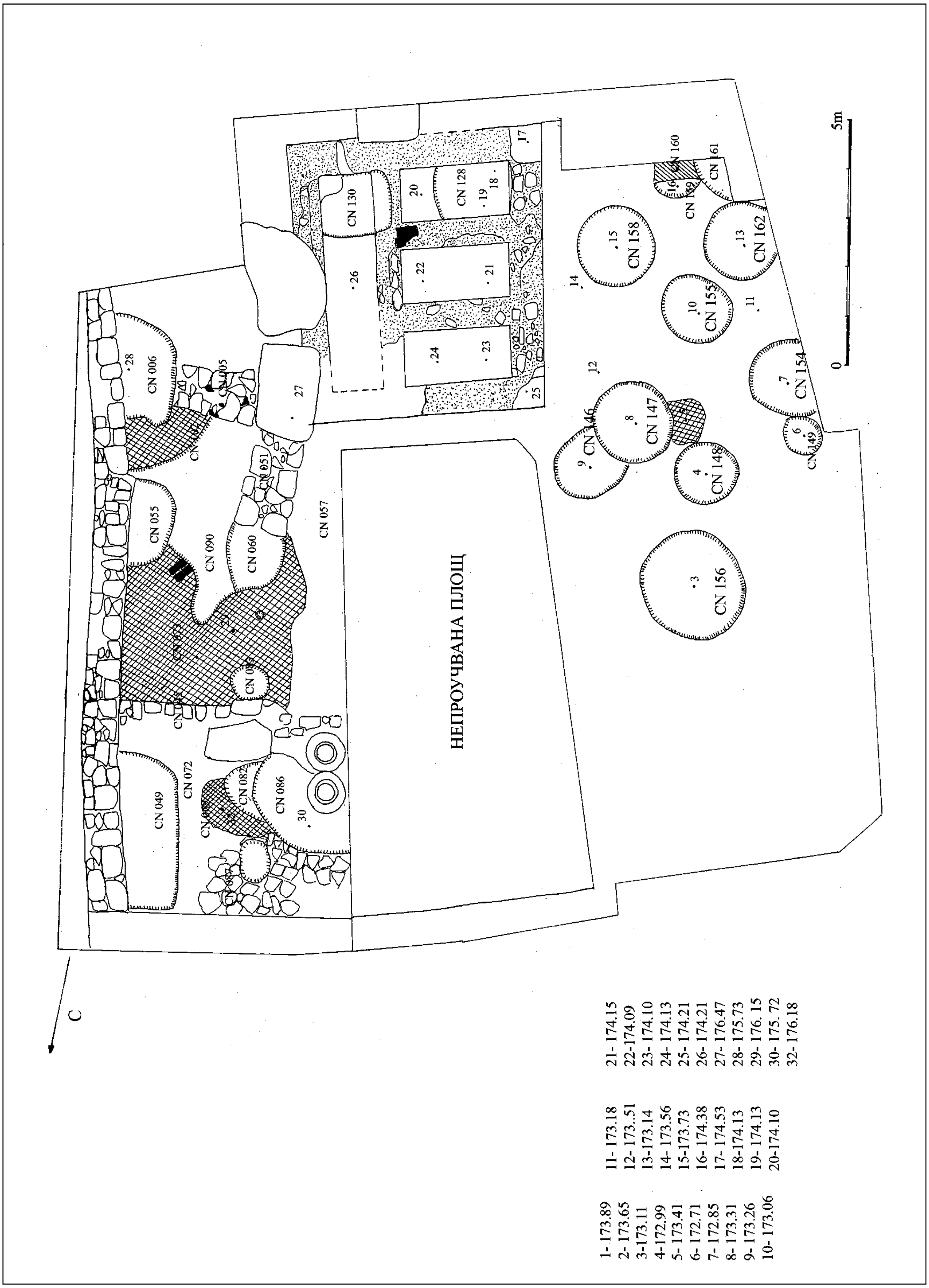
НЕПРОУЧВАНА ПЛОЩ
С
0
5m
CN 006
CN 005
CN 051
CN 055
CN 090
CN 060
CN 057
CN 073
CN 083
CN 049
CN 072
CN 082
CN 086
CN 130
CN 128
CN 158
CN 160
CN 161
CN 162
CN 155
CN 154
CN 146
CN 147
CN 148
CN 149
CN 156
1- 173.89
2- 173.65
3-173.11
4-172.99
5- 173.41
6- 172.71
7- 172.85
8- 173.31
9- 173.26
10- 173.06
11- 173.18
12- 173..51
13-173.14
14- 173.56
15-173.73
16- 174.38
17- 174.53
18-174.13
19- 174.13
20-174.10
21- 174.15
22-174.09
23- 174.10
24- 174.13
25- 174.21
26- 174.21
27- 176.47
28- 175.73
29- 176. 15
30- 175. 72
32- 176.18

Обр. 1. Ситуационен план на археологическия обект на ул. „Турист” №2 в Пловдив

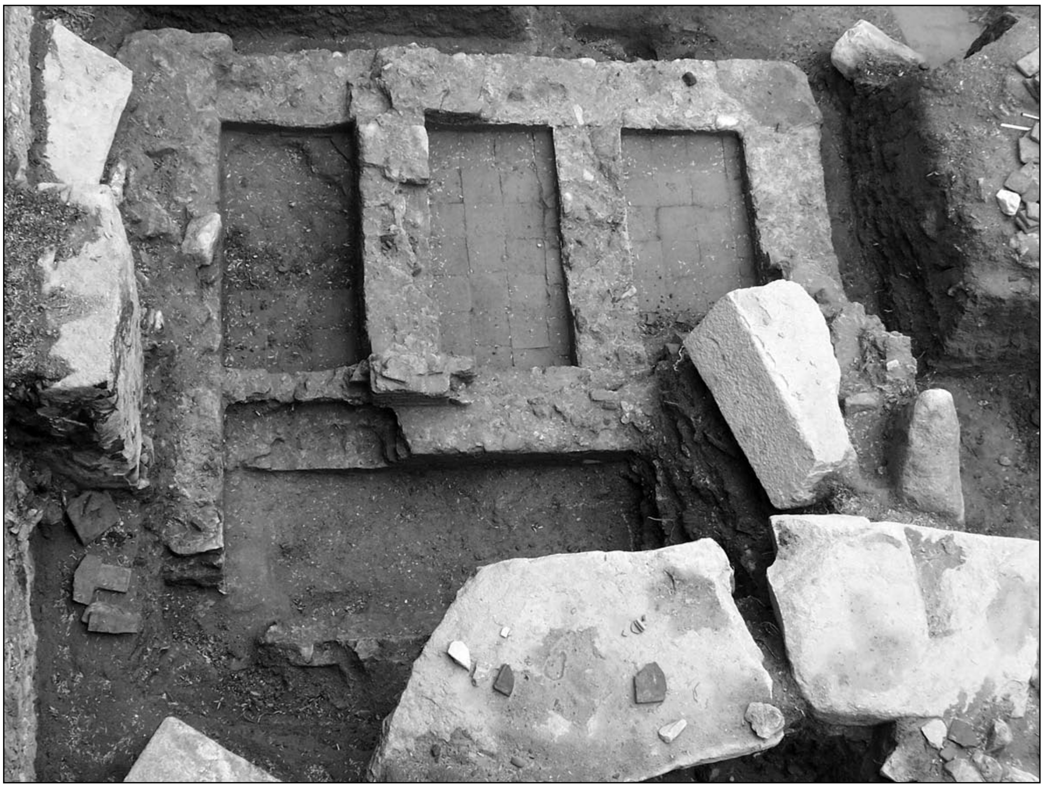

Обр. 2. Късноантична гробница – изглед от юг

двор в северната половина на парцела, проучваната площ има П-образна форма (Обр. 1). Общата площ е в размер до 210 м^2.

По цялата площ на разкопките се достигна до скалния масив. Разкрити са останки от съвременната, османската, късноантичната и елинистическата епохи.

От османската епоха са запазени два големи по своя размер каменни блокове, които са поставени върху по-ранен късноантичен градеж, използван за основа. Самите блокове са били основа на кирпичена в суперструкция стена, разрушена при строителството в началото на XX в.

В западния сектор на проучваното петно се попадна на пет ями от османската епоха, които се интерпретират като боклучни. Те достигат до скалния масив.

В източния сектор, османските и съвременни ями разрушават археологическия контекст в почти цялата площ, с изключение на един сектор от 2 м^2, където се откри огнище.

От късноантичната епоха се проучи почти изцяло раннохристиянска гробница (Обр. 2). Гробницата има почти квадратна форма и се състои от три гробни камери, ориентирани в посока изток – запад, и коридор от източната им страна, с ориентация север – юг, от който се е влизало във всяка една от камерите. Самата гробница е изградена от ломени камъни на бял хоросан, като оградните стени са изцяло в този градеж. Вътрешните градежи били от ломени камъни на бял хоросан в субструкция, а в суперструкция – от тухлен градеж. В две от гробните камери тухленият под е изцяло запазен, в най-южната е наполовина нарушен от по-късна яма. В предверието (коридора), подът е бил направен от дървени дъски и поради това не е запазен. Най-южната камера е обмазана с хоросанова мазилка в розов цвят, докато останалите две са с бяла хоросанова мазилка. Предверието не е било обмазано, а фугирано. Външни размери на гробницата – 5,30 х 5,90 м. Максимална запазеност на източния ограден зид на гробницата – 1,92 м. В останалите случаи градежите са запазени до ниво долна част на суперструкцията. В суперструкция вътрешните стени били направени от тухли, споени с бял хоросан, като най-вероятно сводовете са били полуцилиндрични.

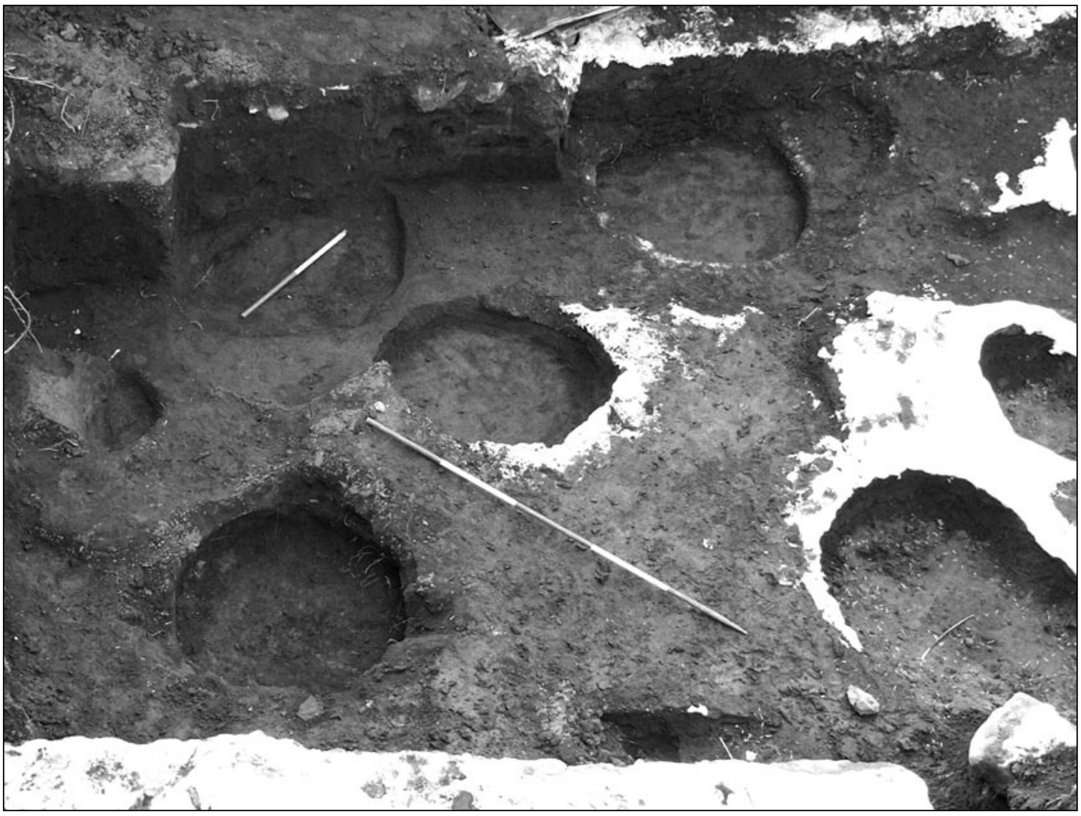

Обр. 3. Елинистически ями, разположени западно от късноантичната гробница

При липсата на конкретен датиращ материал, техниката на градеж подсказва датировка в V – VI в.

В западния сектор на проучвания обект се разкриха частично или изцяло осем ями, принадлежащи към елинистическата епоха (Обр. 3). Те са нарушени в значителна част от по-късни османски и съвременни вкопавания, тъй като скалният масив в този сектор е почти на една височина със съвременния терен. В повечето случаи ямите, които са вкопани в дифузионния пласт на скалата и достигат до самия масив, са запазени сам в долната част. Диаметърът на най-голямата от тях достига до 1,80 м.

№45. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА УЛ. „СЪБОРНА“ №14 В ПЛОВДИВ

Иво Топалилов, Камен Станев, Марина Колева

Обектът УПИ I „Училище“ на ул. „Съборна“ №14 се намира непосредствено под скалния венец на Джамбез тепе, в рамките на АИР „Старинен Пловдив“. Проучената площ е в размер на 170 м^2. По време на разкопките се разкриха останки от сгради и некропол от съвременната и възрожденската епоха, османския период и късното средновековие (Обр. 1).

От съвременната епоха се разкри частично т. нар. Чалъково училище и част от малка глуха уличка към него. Училището се ситуира в източната половина на проучвания обект, като продължава в източна и южна посока извън рамките на обекта. То е било разрушено при строителството на сградата на съвременната галерия. Градежите от това време са изградени от различни по големина ломени и полуобработени камъни, споени на бял хоросан. Училището е било построено през 1851 г. и разрушено през 1867 г. Окончателно е засипано в началото на XX в.

От възрожденската епоха се проучиха останките на две сгради, значително нарушени, както при строителството на Чалъковото училище и неговия "дълбок" двор, така и при строителството на съвременната галерия. Разкриха се частично останките от жилищна сграда и вероятно от т.нар. Божигробски метох. От последния, който се развива в южна, северна и източна посока, се разкри част от вътрешния двор, почти изцяло запазена щерна, канал към нея, стъпала, водещи от улицата към двора, част от калдаръмената настилка на двора и кладенец. Техниката на градеж е от ломени камъни, споени с бял хоросан или суха зидария. Единствено при строителството на свода на щерната, който е полуцилиндричен, е била използвана тухла, споена на бял хоросан. Изглежда, обаче, самата щерна не е била използвана, тъй като има глинобитен под и е на суха зидария. Датировката на сградата е от втората половина на XVIII м. до 1847 г., когато е бил разрушена.

От по-ранната сграда от възрожденската епоха, значително унищожена при строителството на метоха, се разкриха частично няколко помещения. Там, където градежите бяха запазени, се проучиха единствено в субструкция, изградени от ломени камъни на суха зидария. В централната и южната част на проучваното петно тези градежи бяха запазени до един ред камъни. Към тази сграда принадлежи и голям подпорен зид, който върви в посока И – З и който нарушава всичко в дълбочина. Сградата е унищожена от пожар.

Към османския период принадлежат пет горели глинобитни нива на кирпичени сгради, като не се откри каменна архитектура. Проучиха се и голямо количество ями от този период, които в дълбочина достигат до скалния масив.

Към периода на късното средновековие принадлежат останките на сграда, вероятно църква (параклис) и 19 гроба, разположени южно от нея. Градежът на сградата е в субструкция, ломени камъни на глинена спойка, като се проучи частично единствено южният зид, с посока И – З. Сградата се развива извън петното в източна и северна посока, като е била унищожена от пожар.

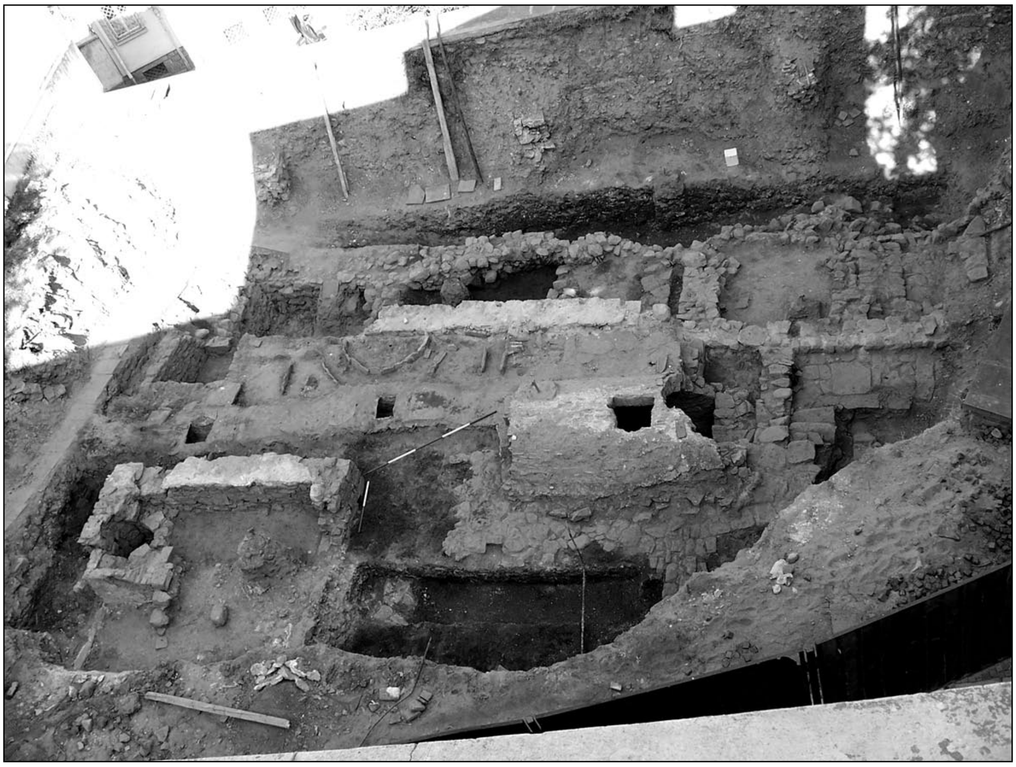

Обр. 1. Общ изглед на останките от възрожденската и османската епоха на ул. „Съборна" №14 в Пловдив

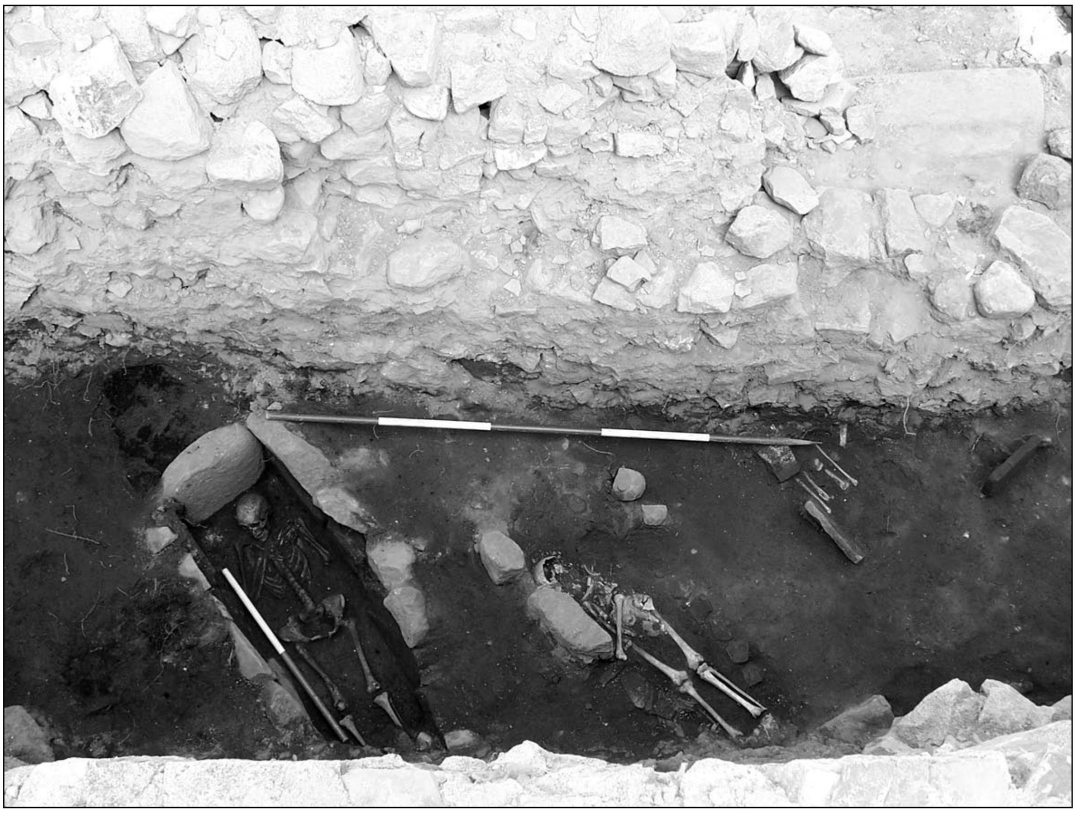

Обр. 2. Част от средновековния некропол

Всичките 19 погребения са извършени по християнски обичай чрез трупополагане и ориентиране на гробните съоръжения в посока З – И (Обр. 2). Мъртъвците са били полагани основно в правоъгълни ями с дълбочина до 0,45 м от съвременното ниво. Самите гробове не са били подредени в определен ред, като голяма част от тях се застъпват. Все пак, може да се проследи тенденцията извършването на погребенията да е ставало в непосредствена близост до градежа (CN 087), чието трасе е с посока И – З.

Скелетите са по един в гроб. Телата на покойниците са били полагани в повечето случаи направо в гробните ями, като в един гроб се констатира със сигурност използването на дървен ковчег. Някои от гробните ями са маркирани странично (облицовани) от четири или само една страна с римски тухли или камъни. Други гробни ями са били ограничени от малки по размер ломени камъни, докато скелетите били покрити с керемиди. Проучи се и случай, където керемидите са поставени така, че да образуват гробно съоръжение с V-образна форма, в което бил поставен и скелетът.

Във всички гробове мъртъвците са били полагани по гръб с глава на запад, в изпънато положение. Главата на покойника е поставяна на тила си. Най-честото положение, което заемат ръцете на погребания, е скръстени на гърдите или върху таза. В някои от случаите, те са поставени покрай тялото. В един от гробовете лявата ръка е поставена свита върху рамото, а дясната – върху гърдите.

При всичките гробове долните крайници са изпънати, като в един случай те са били свити един към друг в областта на капачките.

В повечето гробове не се откри гробен инвентар. В тези, при които се откри, той се състои основно от бронзови обеци, и в по-малка степен от монета под формата на харонов обол, поставена на езика на погребания. Прави впечатление, че обеците се откриват по-скоро в областта на кръста.

В един от случаите, до рамото на погребания се откриха кости на птица в анатомичен порядък.

Извършвани са били и редица ритуали. Един от погребаните е бил затиснат с три плоски камъка, поставени върху гръдния му кош, докато при други гробове се разкри наличието на въглени.

Гробовете бяха изключително нарушени, както от османските ями и възрожденските градежи и щерна, така и от по-късните гробове в рамките на некропола. Това показва, че те не са били маркирани на повърхността, но и продължителността на използването на некропола. Датата на некропола според оскъдния гробен инвентар е XIII – XIV в.

Некрополът, сектор от който сме проучили на Джамбаз тепе, е неизвестен до момента. Средновековни некрополи са открити при разкопки на агората (Морева 2001, 103), западно от нея (Морева 2001, 103) и на други места (Морева 2001, 104; Tankova 2001), но не и на Трихълмието. Вероятно нашият накропол се свързва със сградата, разположена северно от него и покрай чиято южна стена е разположен параклис (?), изключително частично проучен.

Некрополът и ямите разрушават три по-ранни, горели глинобитни нива, като най-ранното от тях е положено непосредствено върху изравнителния пласт над скалата. Към него принадлежи частично запазен градеж от късното средновековието, разрушен от ямите (Обр. 3).

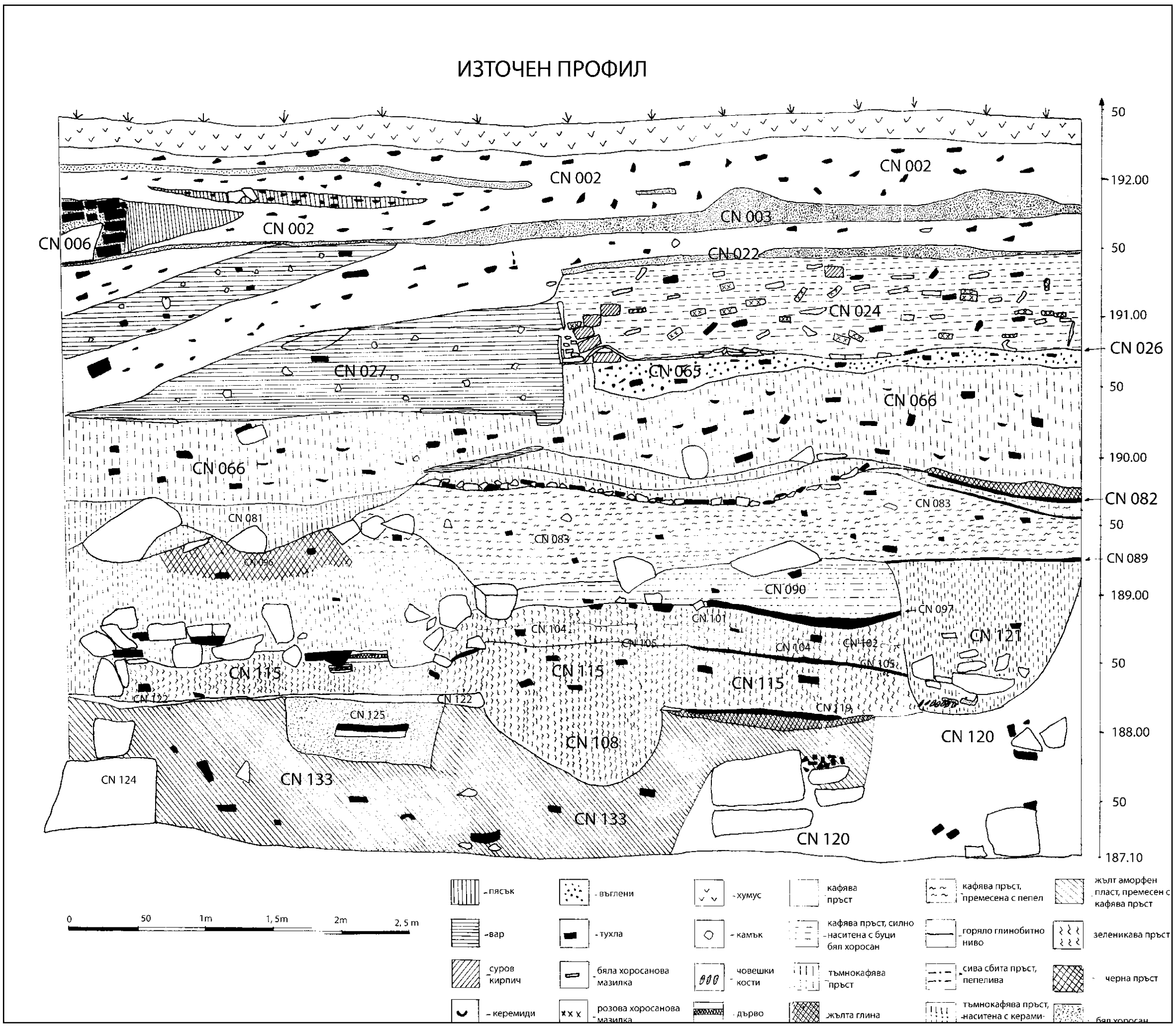
ИЗТОЧЕН ПРОФИЛ
CN 002
CN 002
CN 002
CN 003
CN 006
CN 022
CN 024
CN 026
CN 027
CN 065
CN 066
CN 066
CN 081
CN 082
CN 083
CN 083
CN 089
CN 090
CN 096
CN 097
CN 101
CN 102
CN 104
CN 104
CN 105
CN 106
CN 108
CN 115
CN 115
CN 115
CN 119
CN 120
CN 120
CN 121
CN 122
CN 122
CN 124
CN 125
CN 133
CN 133
50
192.00
50
191.00
50
190.00
50
189.00
50
188.00
50
187.10
0
50
1m
1,5m
2m
2,5 m
- пясък
- вар
суров кирпич
- керемиди
- въглени
- тухла
бяла хоросанова мазилка
розова хоросанова мазилка
- хумус
- камък
човешки кости
дърво
кафява пръст
кафява пръст, силно наситена с буци бял хоросан
тъмнокафява пръст
жълта глина
кафява пръст, премесена с пепел
горяло глинобитно ниво
сива сбита пръст, пепелива
тъмнокафява пръст, наситена с керами-
жълт аморфен пласт, премесен с кафява пръст
зеленикава пръст
черна пръст
бял хоросан

Обр. 3. Източен профил на обекта

Литература:

Tankova 2001: Ž. Tankova. Eine mittelalterliche Nekropole am Ostrand von Philippopolis. – In: Karasura. Unrersuchungen zur Geschichte und Kultur des alten Thrakien (heraus. M. Wendel). 1, Weissbach, 2001, 189 – 193.

Морева 2001: Р. Морева-Арабова. Данни за топографията на средновековния Пловдив. – Годишник на Археологическия музей – Пловдив, 10, 2001, 114 – 135.

№46. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ III$_{1621}$, КВ. 42А (УЛ. „Д. НАУМОВ“ №77)

Мария Камишева

Проучваният терен попада в централната част на АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора“. Проучена е площ приблизително 155 м^2. Археологическите проучвания се проведоха под ръководството на Мария Камишева – научен ръководител, и Донка Колева – заместник ръководител на обекта. Участва Мариана Гинзарова, всички от РИМ Стара Загора.

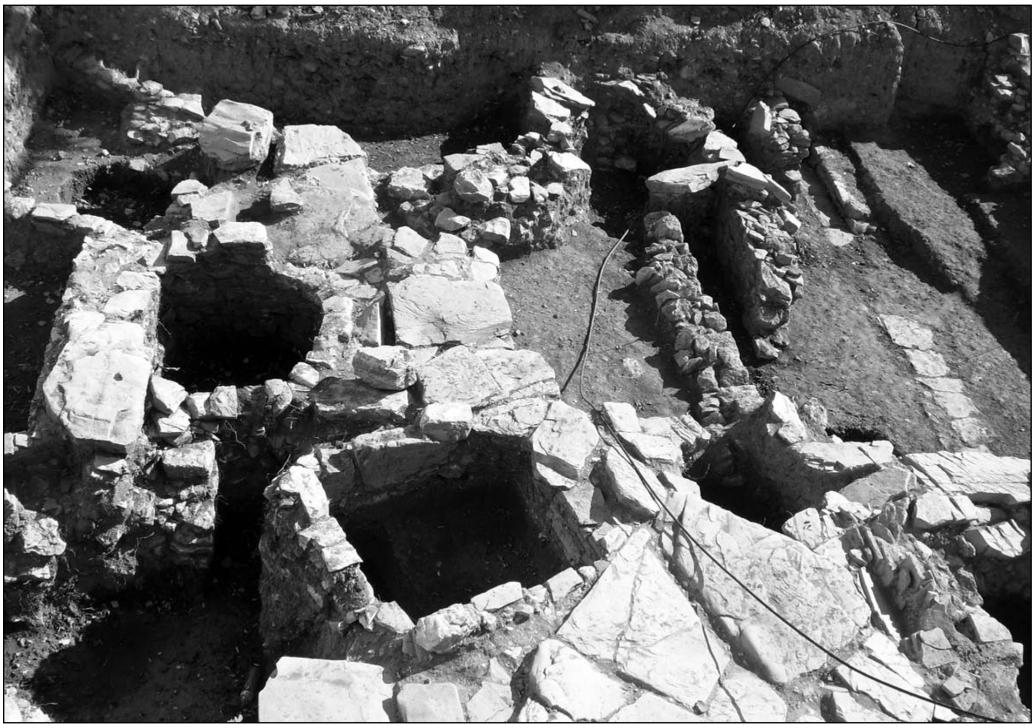

Обр. 1. Общ план на обекта след приключване на проучванията (сн. М. Камишева)

Бе установено трасето на една от улиците на античния град – декуман с посока изток – запад (кота 218,13 в западната част и 217,81 в източната). Тя е изградена от масивни каменни плочи, като в двата ѝ края – северен и южен, са разкрити канали за отпадъчни води, минаващи под уличното платно и следващи денивелацията на терена (Обр. 1). В северната страна на декумана каналът е запазен във височина само в западната част на обекта (кота 217,15), а в източната се разкриха част от стените и пода му (кота 216,82). Останки от канал в южната част на декумана са запазени в източната част на обекта (кота 216,40), като непосредствено до профила се разкриха двете му стени (северната с по-голяма запазеност), изградени от ломени камъни, споени с кал.

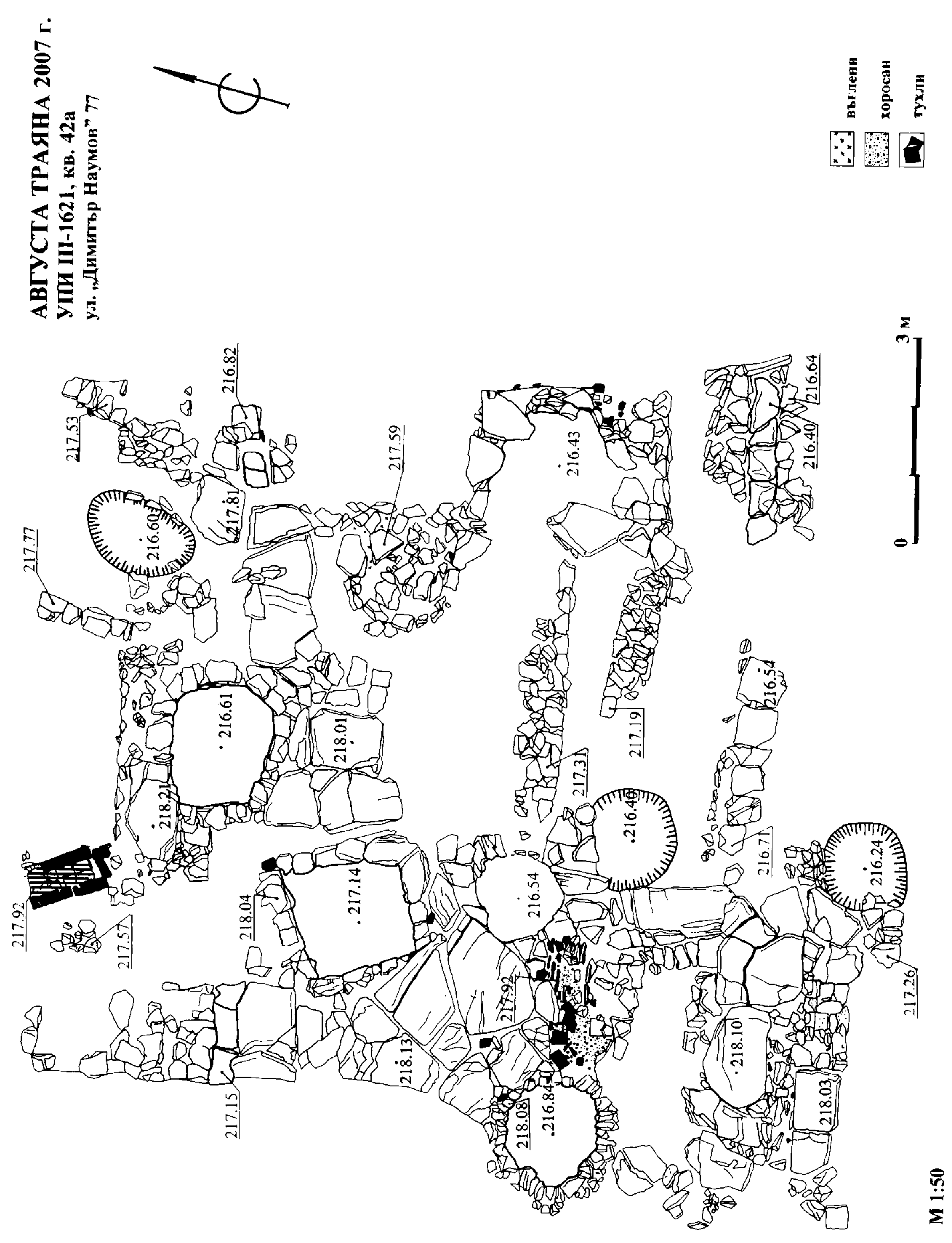
АВГУСТА ТРАЯНА 2007 г.
УПИ III-1621, кв. 42а
ул. „Димитър Наумов" 77
въглени
хоросан
тухли
0
3 м
М 1:50
217.53
216.82
217.77
216.60
217.81
217.59
216.43
216.64
216.40
216.61
218.01
218.21
217.92
217.57
218.04
217.14
216.54
217.31
217.19
216.54
216.46
216.71
216.24
217.26
217.92
218.13
217.15
218.08
216.84
218.10
218.03

Обр. 2. Общ план на проучения терен (автор М. Гинзарова)

Трасето на този канал личи и на запад, като бяха разкрити само плочите от пода (кота 216,71). Улицата е силно разрушена от по-късни интервенции. Разкритата ѝ дължината е 8,85 м. Ширината на уличното платно е 8,50 м. Запазен е само тротоарът от южната страна на улицата, който е с ширина 0,65 м (Обр. 2). Като сполии в по-късните зидове са използвани архитектурни детайли – капители и мраморен хаван.

Останките от сгради от първия строителен период (зидове от жълт травертин, споени с кал) се откриват силно разрушени. Те са преизползвани като материал в по-късни градежи и поради тази причина имат ниска степен на запазеност.

След VI м. северно от уличното платно е изграден канал с посока северозапад – югоизток от тухли и тегули, който е разрушен от по-късни влизания.

Поради своето местоположение теренът е използван интензивно през всички епохи. При проучването бяха намерени материали и от средновековната епоха, които не са в ясно изразени структури. През периода XVIII – XIX м. тук са изкопани 8 ями за отпадъчни материали. Някои от тях са с градени стени, използващи камъните от уличната настилка.

№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ II$_{1621}$, КВ. 42А (УЛ. „Д. НАУМОВ“)

Мария Камишева

Проучваният терен попада в централната част на АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора“. Проучена е площ приблизително 736 м^2.

Археологическите проучвания се проведоха под ръководството на Мария Камишева – научен ръководител. Участват Мариана Гинзарова и Донка Колева, всички от РИМ – Стара Загора.

На проучената площ са установени пет строителни периода:

I строителен период: II – средата на III в.

От този период са запазени много малко зидове, главно в североизточната част на обекта (кота 216,97 – 217,86). Изградени са от ломени камъни (жълт травертин), споени с кал. Ширината им е 0,60 м. Те оформят правоъгълни верижни помещения. Във височина са запазени до 0,80 м, но само в северната част на обекта. В повечето случаи се разкрива само основата или запазена височина до 0,30 м.

В южната част на обекта бе разкрит и канал с посока северозапад – югоизток, изграден от квадратни тухли. Зидовете и каналът от този период през втория строителен период са били надзидани и на много места горната им част е използвана като ходово ниво на новите сгради.

Интерес предизвиква откриването на зидана сводеста гробница в западната част на обекта (Обр. 1). Тя е с правоъгълен план, оформена с правоъгълен вход със стъпало. Има вътрешни размери 2,30 х 0,95 м. Стените, сводът и подът ѝ са изградени от тухли, споени с розов хоросан. На места по пода тухлите липсват. През следващия строителен период източната дълга стена на гробницата е разрушена от построяването на зид с посока север – юг (Обр. 2). Възможно е тогава или в по-късна епоха тя да е ограбена. Непосредствено западно до нея бе разкрито ниво от квадратни тухли.

Поради незавършеността на стената на гробницата от запад, можем да предположим, че до нея е била долепена друга (вероятно също засводена), но на по-ниско ниво. Откриването на такива съоръжения в централната част на Августа Траяна е доста странно, имайки предвид традицията в разполагането на градските некрополи. Може да се предположи, че през този строителен период, това пространство е било вътрешен двор на сграда и тази гробница (или гробници) е била семейна – на притежателите на този парцел.

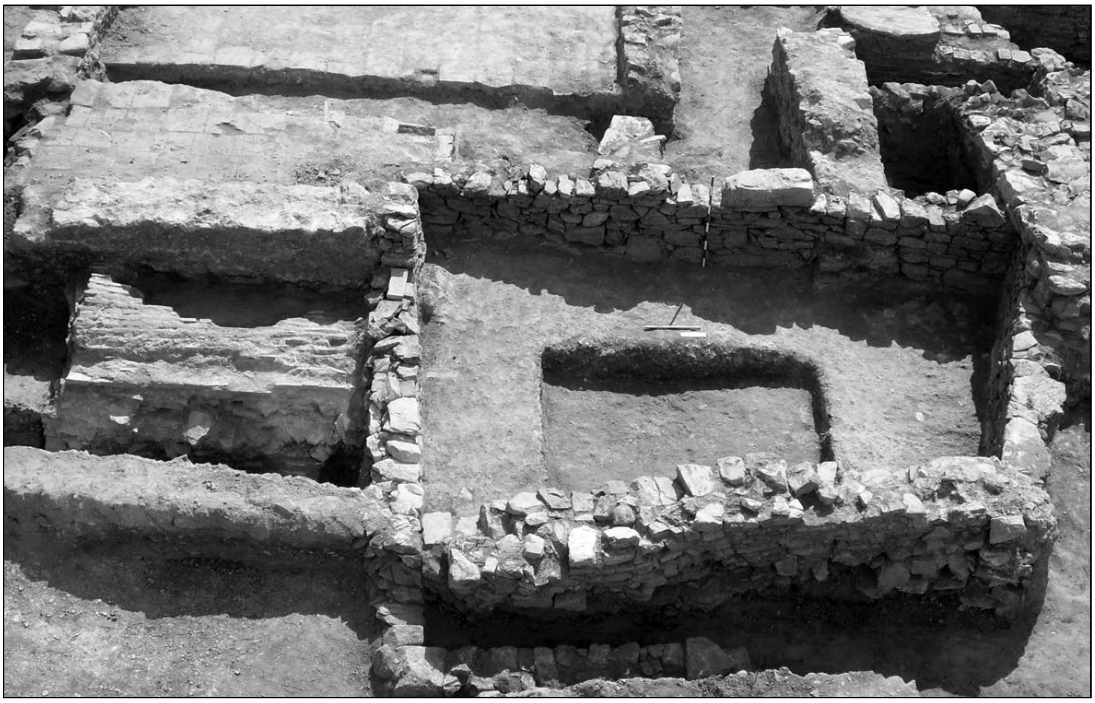

Обр. 1. Гробница от първи строителен период – поглед отгоре (сн. М. Камишева)

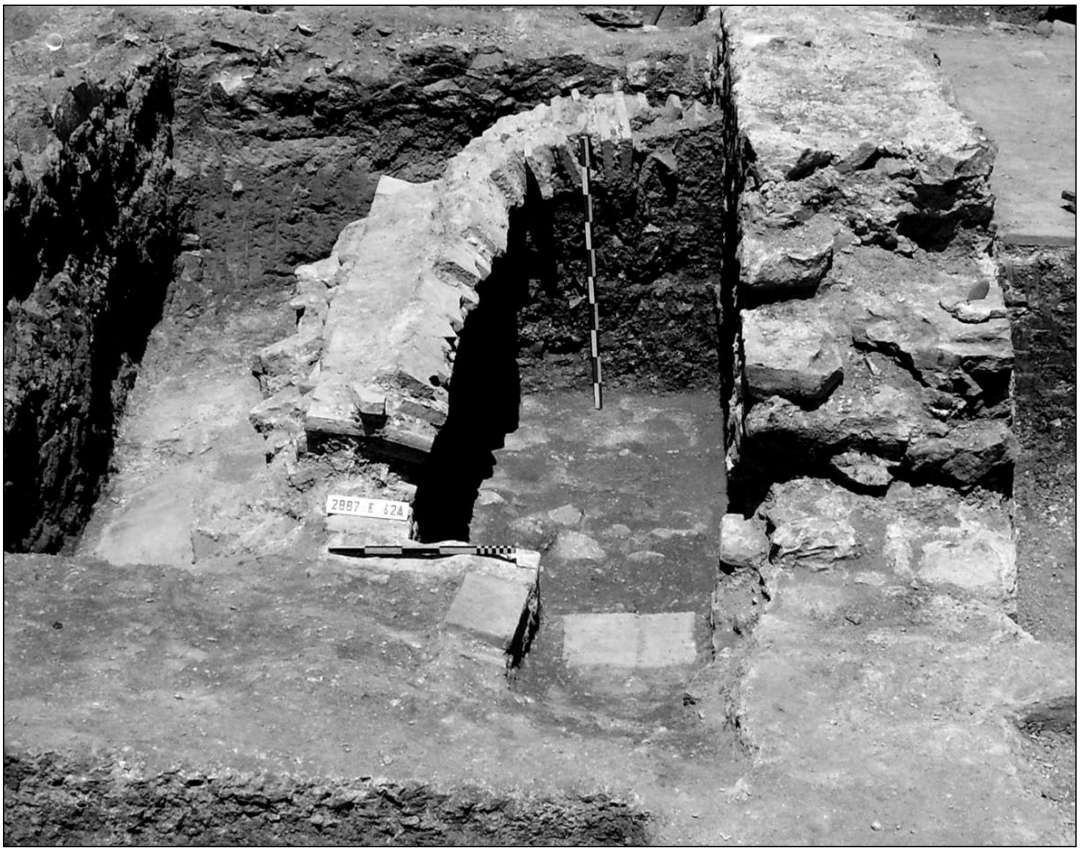

Обр. 2. Гробница – поглед от юг след разчистване (сн. М. Камишева)

II строителен период: края на III – края на V в.

След средата на III м. проученото пространство е коренно реконструирано. Изградена е голяма сграда с правоъгълен план и няколко помещения. Зидовете ѝ са масивни, изградени от ломени камъни, споени с розов хоросан, като ширината им е 0,65 м. Сградата е с външни размери 19,5 м (изток – запад) и 16,25 м (север – юг). В северния ѝ зид има вход.

Вероятно в края на IV м. сградата е претърпяла някакво разрушение и за известно време е използвана със стопански цели.

III строителен период: VI в.

През този строителен период споменатата по-горе сградата е била реконструирана и пристроена. От юг е разкрито помещение с правоъгълен план и външни размери 11,25 м (изток – запад) х 8,25 м (север – юг). В западната и северната му страна са оформени входове. От север е изградено още едно помещение с правоъгълен план и ориентация изток – запад. Северната му страна е с дължина 12,75 м. В нея има два входа. През този период всички страници на входове са градени с тухли, включително и този на първата сграда. Двете помещения може би са били долепени до първата сграда.

Вероятно към края на VI м. някои от входовете са били запълнени и реконструирани.

От западната страна, по цялата дължина на сградата е изграден канал от правоъгълни и квадратни тухли.

IV строителен период: XII – XIV в.

От периода на средновековието почти не са запазени ясно изразени структури. Възможно е тук да е построена сграда, чийто под да е настлан с тухли. Тя трябва да е използвала част от зидовете от античната сграда, като значително е намалила размера ѝ.

Освен тази предполагаема сграда, са проучени и няколко ями, чийто пълнеж е основно с керамика от периода XII – XIV в.

V строителен период: XVIII – XIX в.

Може със сигурност да се твърди, че градежите от този период нанасят големи разрушения на зидовете от предните четири периода. В проучената част е изследвана сграда с почти квадратен

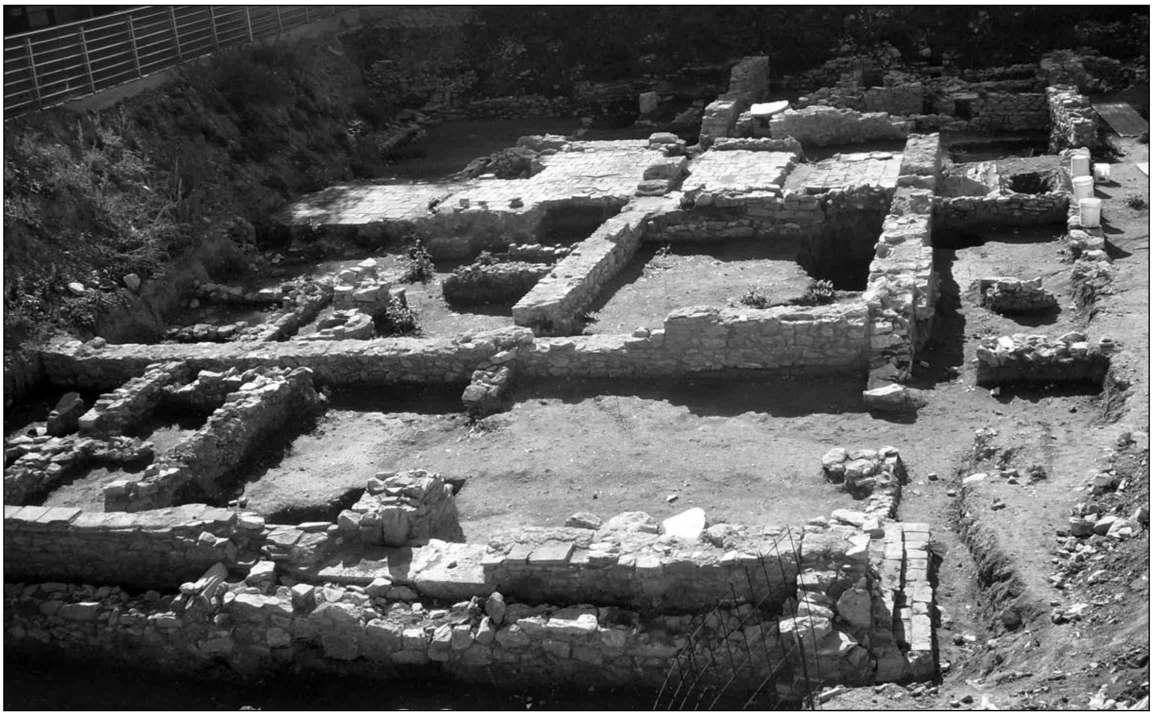

Обр. 3. Общ план на обекта след приключване на проучването (сн. М. Камишева)

план, в чийто зидове могат да се установят поне два строителни периода (западният ѝ запазен зид е изграден върху рушевини от въглени, пепел и горял кирпич). Разкрити и проучени са 14 ями, които са вкопани в стерилния терен. Някои от тях са с градени стени. Част от ямите са изследвани частично, поради невъзможност да се проучат до дъното поради подпочвена вода.

Най-интересното проучване за този период в парцела е установяването на вероятните основи на турско училище. То е засечено в най-стария кадастър на Стара Загора (от 40$^{\text{-те}}$ години на XX в.). В парцела е нанесено като сграда с кръстовиден (?) план и е отбелязано като „турско училище (съборено)“. Предполагам, че при построяването му са използвани зидовете и настилката от предишните периоди. В подовото ниво са засечени две поправки, които се изразяват в повдигане на нивото. Тази хипотеза може да се потвърди след точно кадастрално сравнение.

В проучения терен са разкрити и два скелета. Те са вкопани в тухлената настилка и отчасти я разрушават. Костите и на двата не са в анатомичен порядък, а изглеждат нахвърляни в предварително изкопана плитка яма. И при двата липсват кости от краката и ръцете. Не е открит инвентар, освен една желязна халка при скелет №1. В случая единственото обяснение е, че това са набързо погребани хора.

№48. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ IX$_{1534}$, КВ. 44А (УЛ. „Д. НАУМОВ“ №116)

Мария Камишева

Проучваният терен попада в северната – североизточна част на АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора“. Археологическите проучвания се проведоха на два етапа – декември 2006 г., и продължиха през 2007 г. под ръководството на Мария Камишева – научен ръководител на обекта. Участват Димитър Янков – научен консултант на обекта, и Георги Илиев, всички от РИМ – Стара Загора.

При първия етап на проучването бе установено трасето на вътрешната крепостна стена с обща дължина 17,60 м, с посока северозапад – югоизток, като югоизточната ѝ част попада в самия край на проучвания терен и продължава под къщата от юг. Изградена е от средно големи ломени камъни, споени с розов хоросан. Тя има ширина 1,63 м (Обр. 1).

От външната страна, в югоизточната част на обекта, бе засечен банкетът на крепостната стена, който е с ширина от 0,11 м в източната страна (кота 223,22) и 0,13 м в западната (кота 224,05).

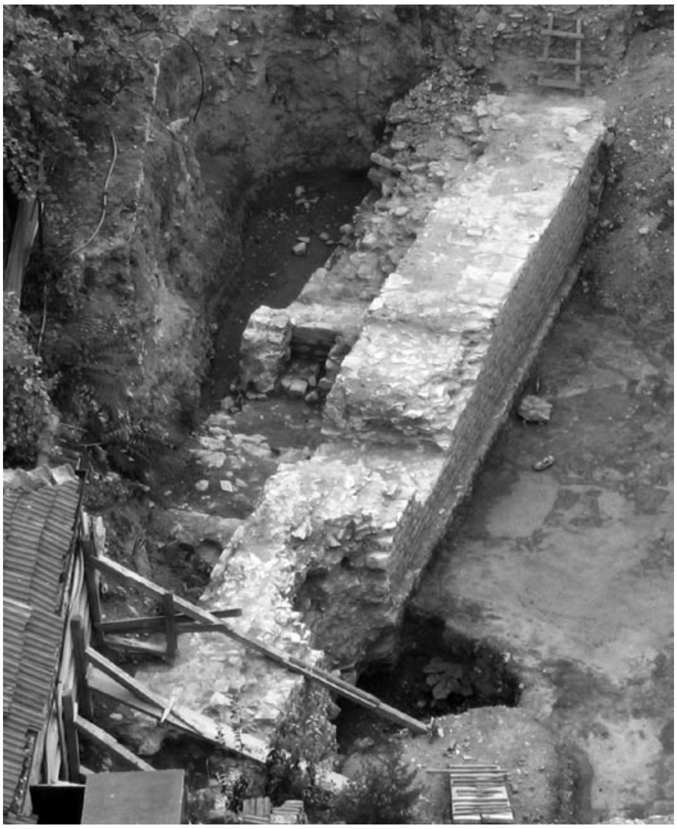

Обр. 1. Общ план на обекта след приключване на проучванията (сн. М. Камишева)

В западната част личи грижливо обмазване на външната част на крепостната стена, което подчертава начина ѝ на изграждане. Вероятно то е съществувало по цялото продължение на стената, но в по-късно време е било обрушено. Обмазването трябва да се свърже с втората фаза на изграждането на крепостните стени (втората половина на III – началото на IV в.).

От вътрешната страна на крепостната стена са регистрирани три пиластъра, като разстоянието между тях е съответно 3,74 м и 3,85 м. Те са с размери 1,03 х 1,60 м, като в източната страна на втория е оформено П-образно огнище с вътрешни размери 0,74 х 0,61 м (кота 224,24 – 223,44). Пространството между тях е запълнено с ломени камъни и рохкава консистенция от пръст и хоросан. Източно от пиластър 3 (най-източния) се разкри сектор без запълване на междупиластрово пространство, при което се вижда, че вътрешната крепостна стена е имала същия банкет и на южното лице, също с дебелина 0,13 м.

При първия етап на проучване се разкриха и две ями от периода XVIII – XIX м. Едната от тях е прокопана върху крепостната стена, а другата разрушава част от външното лице на стената и слиза под основите ѝ в дълбочина. Втората яма не можа да бъде изчерпана изцяло поради наличието на подпочвена вода (кота 222,05).

Литература:

Камишева 2007: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна-Верея-Стара Загора (ул. Д. Наумов 116 – УПИ IX-1534, кв. 44а в гр. Стара Загора). – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 297 – 299.

№49. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XXI$_{3504}$, КВ. 58 (УЛ. „БОРУЙГРАД“ №49)

Мария Камишева

Проучваният терен попада в северната част на АР “Августа Траяна-Верея-Стара Загора“. Проучванията се проведоха под ръководството на Мария Камишева (завеждащ отдел „Антична археология“), със заместник научен ръководител Донка Колева (уредник в отдел „Праистория“). В проучванията взеха участие Мариана Гинзарова (фондопазител) и Димитър Янков (завеждащ отдел „Средновековна археология“), всички от РИМ – Стара Загора.

Разкрити са общо четири строителни периода:

II – IV век

От този период в проучвания терен са разкрити множество съоръжения, свързани с водоснабдяването на Августа Траяна. В центъра бе разкрито „съоръжение – канал“, което е с посока север – юг и следва денивелацията на терена. То е изградено от тухли, споени с розов хоросан. От изток е било вкопано в скалистия терен, като източната му стена е оформена със

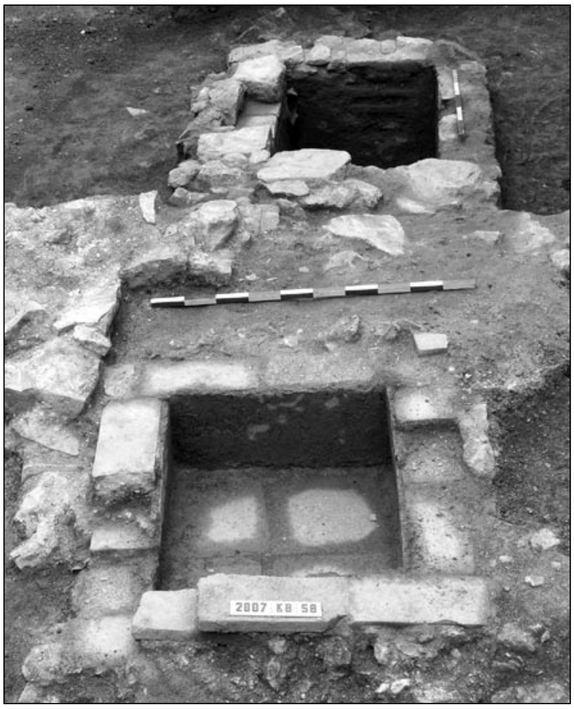

Обр. 1. Шахти от водопроводната система на Августа Траяна (сн. М. Камишева)

зид. Непосредствено до нея са настлани плочи, които вероятно са застилали пода на някакво обслужващо помещение. В западната част, долепено до „съоръжението-канал“ се разкри друг канал, с посока северозапад – югоизток, който се влива в големия. И двата канала са покрити с големи каменни плочи. В източна посока от коментираното съоръжение – канал се разкриха няколко водопроводни тръби, както и канал, изграден по сходен начин с описания по-горе. Той е запазен само в южната си част, а в северна посока бе засечена основата му. Има ширина 0,30 м и запазена дълбочина 0,35 м. Каналът е долепен до зид, изграден от ломени камъни, споени с хоросан.

Западно от „съоръжението-канал“ се проучиха две шахти (Обр. 1). Първата е с почти квадратни размери 0,68 х 0,63 м. Изградена е от правоъгълни тухли. Вътрешността ѝ е измазана с хидрофобен хоросан. Запазена е на дълбочина 0,30 м в югоизточния ъгъл и 0,22 м в северозападния. Подът ѝ е изграден от 4 квадратни тухли. Втората шахта отстои на 0,85 м южно от първата. Изградена е от тухли, споени с хоросан. Отвътре е измазана с хидрофобен хоросан, който на места е опадал. В източната ѝ част (в североизточния и югоизточния ъгъл) са вградени тръби за водопровод. Шахтата има вътрешни размери 0,75 х 0,62 м. Дълбочината ѝ е 0,92 м от запазеното ниво. Върху тухлите в най-горния край шахтата е доизградена с камъни. Подът ѝ е изграден по същия начин като първата.

Освен тези две шахти, са проследени и трасетата на два водопровода, изградени от глинени тръби, както и няколко зида.

IV – VI век

През втория строителен период по-голяма част от съоръженията продължават да функционират. Елиминирани са основно водопроводите, изградени от глинени тръби. На много места те са застъпени от късноантични зидове или са разрушени от ями за поставяне на питоси. Вероятно в края на периода са елиминирани и двете шахти, в които бе открито голямо количество късноантична керамика.

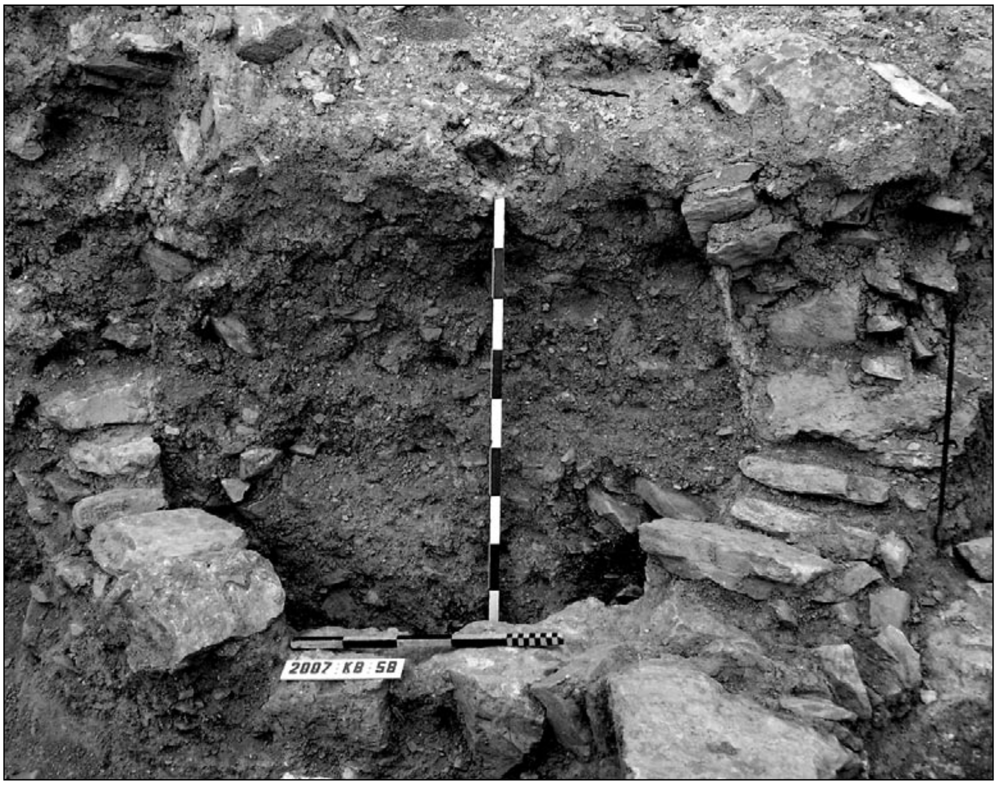

Обр. 2. Зърнохранилище XII век (сн. М. Камишева)

XII – XIV век

От този период се разкриха останки от две зърнохранилища (Обр. 2). Те са изградени от ломени камъни, споени с кал. Вътрешността им е измазана с жълтеникава глина. И двете съоръжения имат кръгла форма.

XVIII – XIX век

От последния период се разкриха няколко съоръжения, които в известна степен разрушават част от предходните периоди. В западната част на терена се разкри яма, градена от ломени камъни, споени с кал, която разрушава едно от зърнохранилищата от предходния период. В източната част бе проучен водопровод с посока север – юг, който следва трасетата на каналите и водопроводите от първия период. В средата на обекта този водопровод завива на изток и попада под съседната кооперация. Върху тръбите му на няколко места са пробити кръгли или елипсовидни отвори – вероятно изводи за чешми.

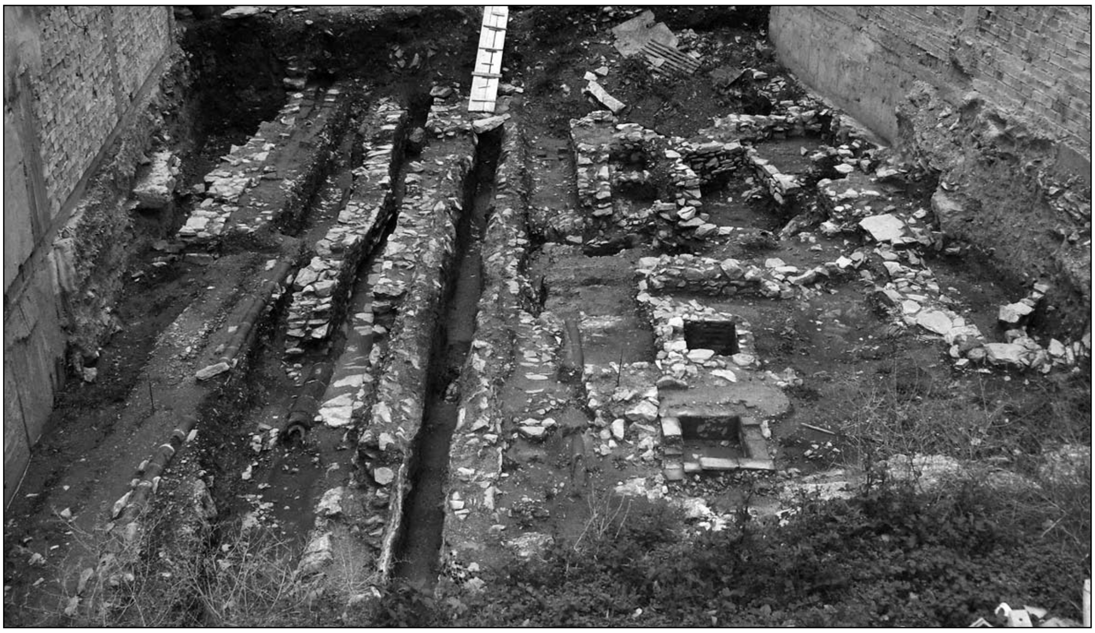

Обр. 3. Общ план на обекта след приключване на проучванията (сн. М. Камишева)

Интерес в случая представлява фактът, че „съоръжението-канал“ в центъра на терена е продължило да съществува и през това време и по всяка вероятност е било използвано и тогава (Обр. 3). На тази мисъл ни навежда голямото количество натрупан бигор, който на места по дъното на съоръжението достига до 0,70 – 0,80 м.

Литература:

Камишева 2007: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна-Верея-Стара Загора (ул. С. Силов/ул. м. Левски – УПИ I-3354, 3355, 3356, кв. 68а в гр. Стара Загора). – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 294 – 295.

№50. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ XVI – 3536, КВ. 67 (УЛ. “Х. Д. АСЕНОВ“ №139)

Мария Камишева

Проучваният терен се намира в западната част на АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора“. Проучванията се проведоха на два етапа – западната част е проучена през 2006 г., а останалата – през 2007 г. с научен ръководител Мария Камишева. В проучването взеха участие Мариана Гинзарова – фондопазител и Донка Колева – уредник в отдел „Праистория“, всички от РИМ – Стара Загора.

От разкритите на обекта съоръжения могат да се установят четири строителни периода.

I ПЕРИОД (III – IV в.)

Към този период се отнася разкритата пещ за битова керамика в западната част на обекта, разкрита и проучена през 2006 г. Към същия период трябва да се отнесе и първоначалната сграда, която е съществувала на това място. От нея е запазена много малка част от зид (кота 235.00), който е вкопан в скалистия терен. В последствие сградата е разрушена и върху нейните основи е изградена друга, която вероятно е използвала материала от първата сграда.

II ПЕРИОД (IV – VI в.)

През втория период, сградата, съществувала на това място, е от части разрушена и са направени преправки в градежа, в които са използвани и фрагменти от строителна керамика В едно от помещенията стените са измазани.

Сградата е била разрушена и опожарена през V м. В края на периода зидовете са били ремонтирани със средно големи ломени камъни, споени с кал. В градежа са използвани и фрагменти от строителна керамика, фрагменти от питоси, както и дребни камъни за пълнеж. Зидовете от този период почти повтарят трасето на предишните, но на места се забелязва и дострояване, като зидовете са долепени на фуга до субструкцията на зидовете от първия период (Обр. 1). На места те минават над ямите от първия период.

През този период на това място е съществува и работилница за производство на метални предмети.

От този период вероятно са зидовете и сградата, които се развиват под кооперацията от юг.

Разкрити са две съоръжения, които на този етап могат да бъдат интерпретирани като пещи за битови нужди (хляб?). Те са изградени от кирпич с измазани стени, които са леко отухлени (Обр. 2). Точно този факт навежда на мисълта за изказаната по-горе функция – в тях не се е развивала висока температура, предвид ниската степен на отухленост.

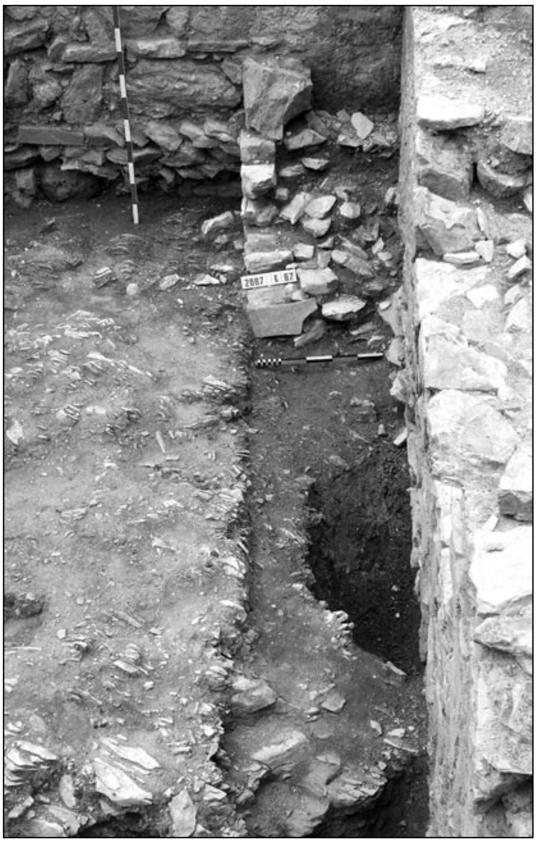

Обр. 1. Легло на зид от първи строителен период (сн. М. Камишева)

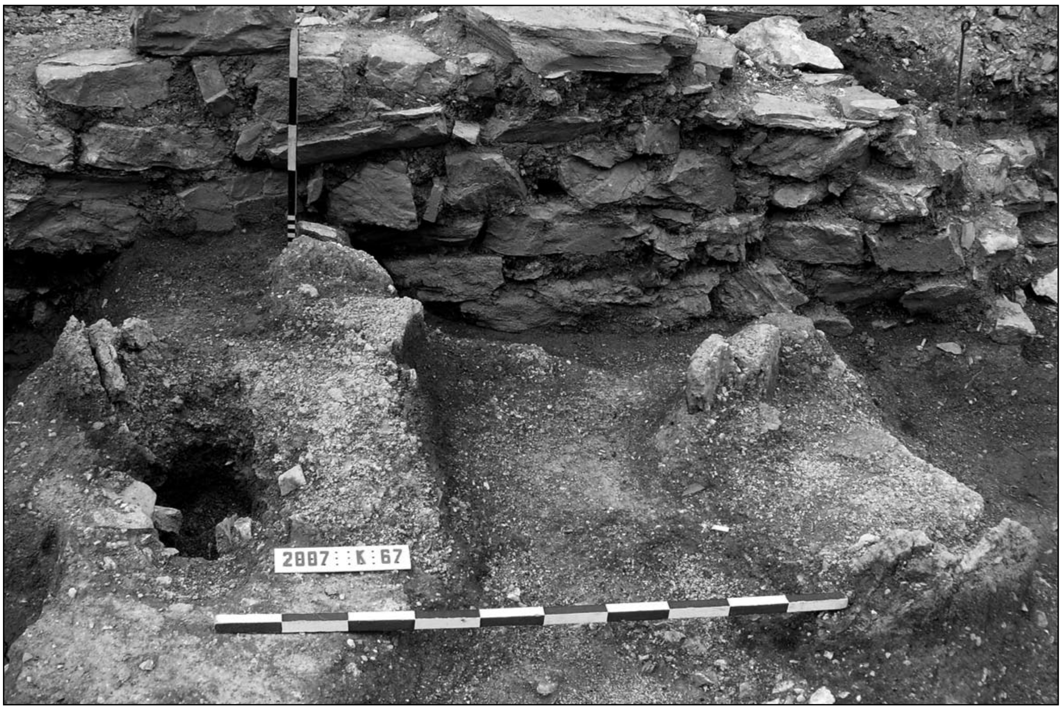

Обр. 2. Съоръжения – пещи за хляб (сн. М. Камишева)

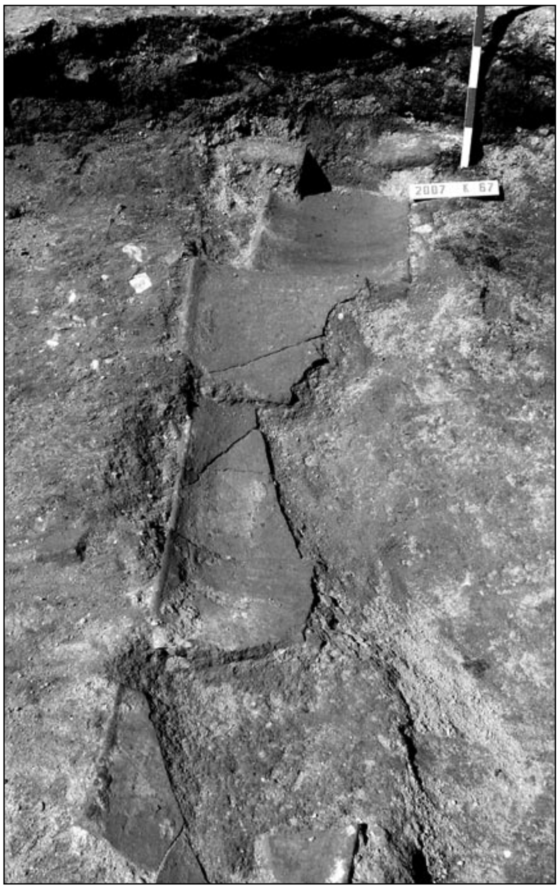

Обр. 3. Канал, изграден от тегули (сн. М. Камишева)

От периода е проучено и едно трасе на канал, което се проследява от северния профил на терена до самия му южен край. В северната част то е изградено от тегули (Обр. 3), а отстрани е маркирано с тухли, споени с хоросан. Каналът пресича основния зид с посока изток – запад, където също му е оформено легло. Той преминава през цялата южна част и продължава под кооперацията от юг.

III ПЕРИОД (X – XII в.)

Останките от този период се откриват основно в западната част на обекта, проучена през 2006 г. – два зида, изградени от средно големи ломени камъни, споени с кал, яма с кошеровидна форма, две огнища.

IV ПЕРИОД (XVIII – XIX в.)

От този период е проучена една боклучна яма в северната част на обекта. Нейната източна стена е долепена до античните зидове, но не ги нарушава.

Освен споменатите строителни периоди, важно е да се отбележи, че при проучването на ямите в обекта бе намерена керамика от късножелязната епоха, каквато се открива много рядко на територията на римския град.

Литература:

Камишева 2007: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна-Верея-Стара Загора (ул. Х. Д. Асенов 139 – УПИ XVI-3536, кв. 67 в гр. Стара Загора). – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 302 – 304.

№51. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В АР „АВГУСТА ТРАЯНА-ВЕРЕЯ-СТАРА ЗАГОРА“, УПИ IV$_{\text{ОБЩ.}}$, КВ. 91А (УЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“)

Мария Камишева

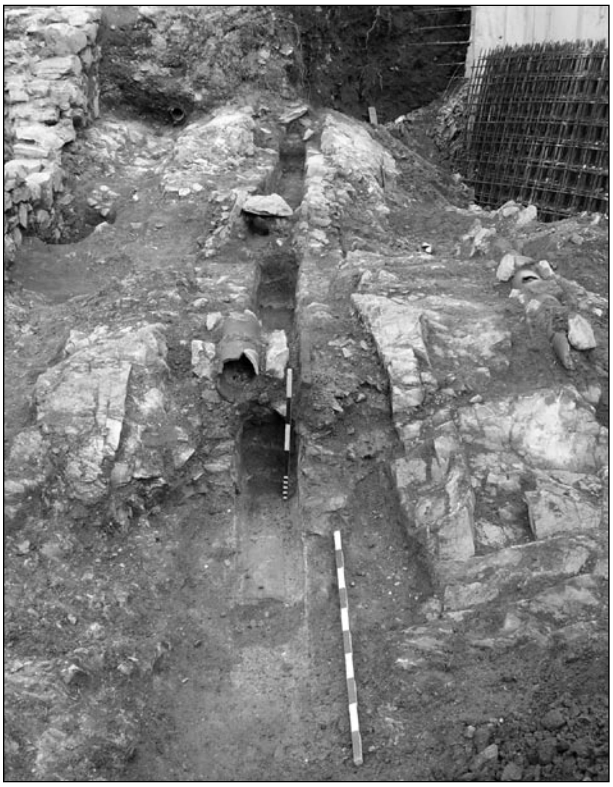

Обр. 1. Трасета на канал и водопроводи (сн. М. Камишева)

Проучваният терен попада в централната част на АР „Августа Траяна-Верея-Стара Загора“ и непосредствено западно от терен, изследван през 2006 г. Археологическите проучвания се проведоха под ръководството на Мария Камишева – научен ръководител на обекта. Участват Димитър Янков – научен консултант на обекта и Георги Илиев – отдел „ВО“ в РИМ – Стара Загора.

В проучената площ се разкриха трасетата на три водопровода и един канал, както и няколко зида, градени от ломени камъни, споени с кал или хоросан. Навсякъде е достигнато нивото на скалистия терен (Обр. 1).

От периода II – IV м. е запазена малка част от зид, граден от ломени камъни, споени с бял хоросан, запазен до кота 230.65. В по-късно време (XVIII – XIX в.) той е разрушен от вкопаване, чийто стени са оформени от ломени камъни, споени с кал. Каналът, разкрит в източната част на терена, също принадлежи на периода II – IV м. Той е вкопан в скалистия терен, като стените му са измазани с розов хидрофобен хоросан с дебелина около 0,03 – 0,10 м. Има денивелация север – юг (коти 229.218 – 228.85). Дъното му е изградено от правоъгълни тухли с размери 0,35 х 0,15 м. Вътрешната му ширина е 0,24 см, а запазената в момента дълбочина е до 0,30 м. По дъното и стените на канала е натрупан бигор с дебелина до 0,10 м. Вероятно към същия период трябва да се причисли и водопроводът между зида и канала, който е запазен само в северния профил, но ясно личи издълбано „легло“ в скалата.

През следващия период (IV – VI в.) върху трасето на канала и източно от него са изградени водопроводи от глинени тръби, споени с розов хоросан. Във всичките си запазени части те са подпрени от двете страни с камъни или са с оформено от тухли легло. Също като канала, водопроводите следват денивелацията на терена. В западната част на терена е изградена постройка, чийто план не може да се установи напълно. Запазена е само южната и стена и входът (Обр. 2). Във вътрешността ѝ бе открито голямо количество шлака и ковашки нагар, което е сигурно доказателство за наличие на ковашка работилница в близост до мястото. За съжаление това не може да бъде прецизирано поради ограниченото място за проучване.

Обр. 2. Общ план на обекта след приключване на проучванията (сн. М. Камишева)

През XVIII – XIX м. през коментираната по-горе сграда е прекаран водопровод от глинени тръби.

Намери се и малко фрагменти от битова керамика от средновековната епоха XII – XIV в., но без сигурен контекст.

Литература:

Камишева 2007: М. Камишева. Археологически проучвания в АР Августа Траяна-Верея-Стара Загора (ул. Митрополит Методи Кусев и ул. Васил Левски – УПИ III-3368, 3369, кв. 91а в гр. Стара Загора). – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 299 – 302.

№52. ПРОУЧВАНИЯ В НАР „КАБИЛЕ“ (СЕКТОР II, КВАРТАЛИ 34, 35 – КЪСНОРИМСКИ КАСТЕЛ)

Ивайло Лозанов, Стефан Бакърджиев

Изминалата кампания имаше за цел уточняването на наблюдения, направени през 1992 г. в югоизточния ъгъл на кастела (Обр. 1).

При проследяването на посоката на основната източна стена бе установено, че в самия вътрешен ъгъл на укреплението тя е преизградена в една значителна част (кв. 86, 96, квартал 35), докато в самия ъгъл и на юг от него (кв. 06, квартал 34) частично застъпва по-старата елинистическа крепостна стена (Обр. 1, 3). Тази стена е плитко фундирана направо върху скалистия терен

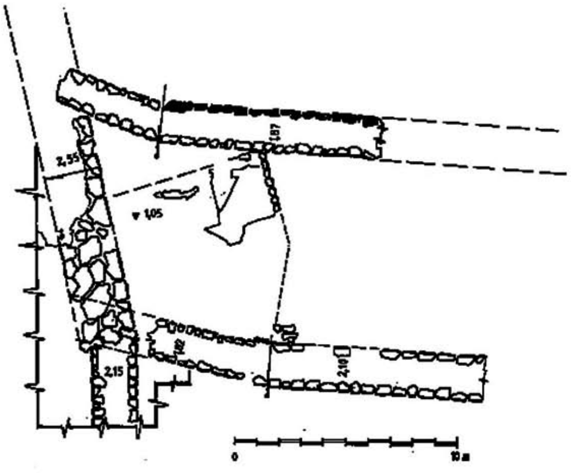
2,55
1,05
1,87
1,82
2,15
2,10
0
10 m

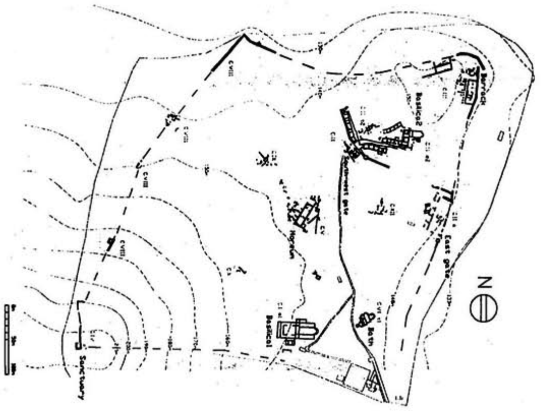
Barrack
Basilica2
Southwest gate
East gate
Agora
Basilica1
Bath
Sanctuary
N

5

2

3

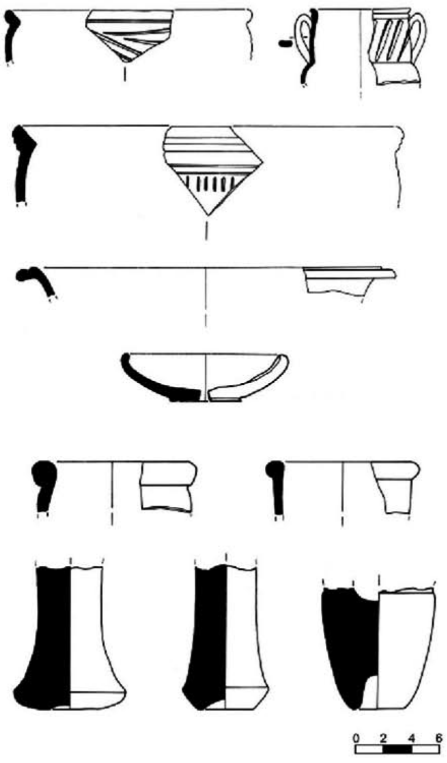

4

Обр. 1. Кабиле – Сектор II, квартали 34 и 35 (до 2,80 м от R 155`), изградена е от едри ломени камъни с неправилна форма и следва посока с отклонение северозапад-югоизток, в сравнение с по-късната стена от началото на IV м. (Обр. 1, 1 – 3). След разчистването на преотложените пластове се достигна до дълбочина 2,25 м, откъдето започна проучването на запазен културен пласт. Пръстта е светла, сиво-кафява, с глинеста структура. До дълбочина 2,78 м. пластът е богат на керамични материали – основно фрагменти от амфорна тара и отделни силно натрошени фрагменти от чернофирнисови съдове. Този пласт е хомогенен и има характер на заравнителен пласт при изграждането на елинистическата крепостна стена. Откритите материали и особено фрагментите тара, представени от характерни устия и дъна от амфори на Хиос, Менде, Тасос, Хераклея Понтийска и Книд (Обр. 1, 4) датират пласта в третата четвърт на IV в. пр. Хр. С това се потвърждава датировката на западния дял от елинистическата крепостна стена на Кабиле във времето след походите на македонския цар Филип II в Тракия (342 – 341 г. пр. Хр.).

Фактът, че късноримската стена следва в основни линии старата елинистическа стена издава стремеж да се възстанови укрепителната система на града в идентични на по-ранните мащаби. При проучването на връзката между южната стена на късноримския кастел и основната източна стена, обаче, бе ясно установено, че първата е фундирана с около 0,40 м по-плитко, върху останките от елинистическия културен пласт (Обр. 1, 2). Дали това е указание за по-късното ѝ изграждане или е само конструктивна особеност за момента не може да се определи.

№53. НАР „КАБИЛЕ“, СЕКТОР V. СГРАДА ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА ИЗТОЧНО ОТ КЪСНОРИМСКИЯ ХОРЕУМ

Людмил Гетов, Костадин Рабаджиев, Венета Ханджийска

Основни цели на проучванията през 2007 г. в Сектор V бяха документирането и изясняването на стратиграфията и хронологията на разкритата част от сграда с верижен план и структурите и съоръженията, разположени източно и южно от нея (ями, пещ за производство на керамика). Поради това продължи разчистването на насипите, натрупани в следствие на консервацията на вече рухналата късноантична постройка и премахването на бетонните подпори, останали от нея.

След внимателното отстраняване на едно от лицата на подпорите, на места се достигна до запазени стратиграфски профили, които представляват „здрав“ културен пласт, познат досега единствено под формата на насипи с висока концентрация на материали от елинистическата епоха (Гетов и др. 2007, 268) Потвърди се наблюдението, че този културен пласт е натрупан след рухването на сградата. Ясно личи (Кв. 54, 44), че той се „разполага“ над деструкциите ѝ – керемиди от покрив и фрагменти от кирпичи и стенни обмазки (Обр. 1, Г-Г, Д-Д). Принадлежността му към елинистическата епоха се доказва от откритите материали (Обр, 2. 1 – 6). Освен керамиката, която е аналогична на тази откривана в насипите южно от сградата през 2006 г., и намерените монети на Антиох II Теос (261 – 246) и такива с контрамарки на Кабиле, датират културния пласт, натрупан след разрушаването на сградата, най-общо след средата на III в. пр. Хр.

По-подробна информация за ситуацията след средата на III в. пр. Хр. ни дават разкритите структури в Кв. 72, 73, 83, 84. В източния край на Кв. 72, под запазената част от субструкцията на северозападния надлъжен зид на рухналата късноантична постройка, беше оформено ребро, което също представлява запазен пласт от елинистическата епоха. В него се регистрира следната стратиграфска ситуация: пласт от деструкции от помещение (?) (на дълб. 2,20 м се разкрива паднал покрив *in situ*, върху които има струпване от едри ломени камъни и пласт от отухлен и от разложен кирпич) е пресечен от яма, която е частично разрушена и чието горно ниво е засечено непосредствено под субструкцията на зида (Обр. 1, В-В). В Кв. 83, под пласт от разложен кирпич,

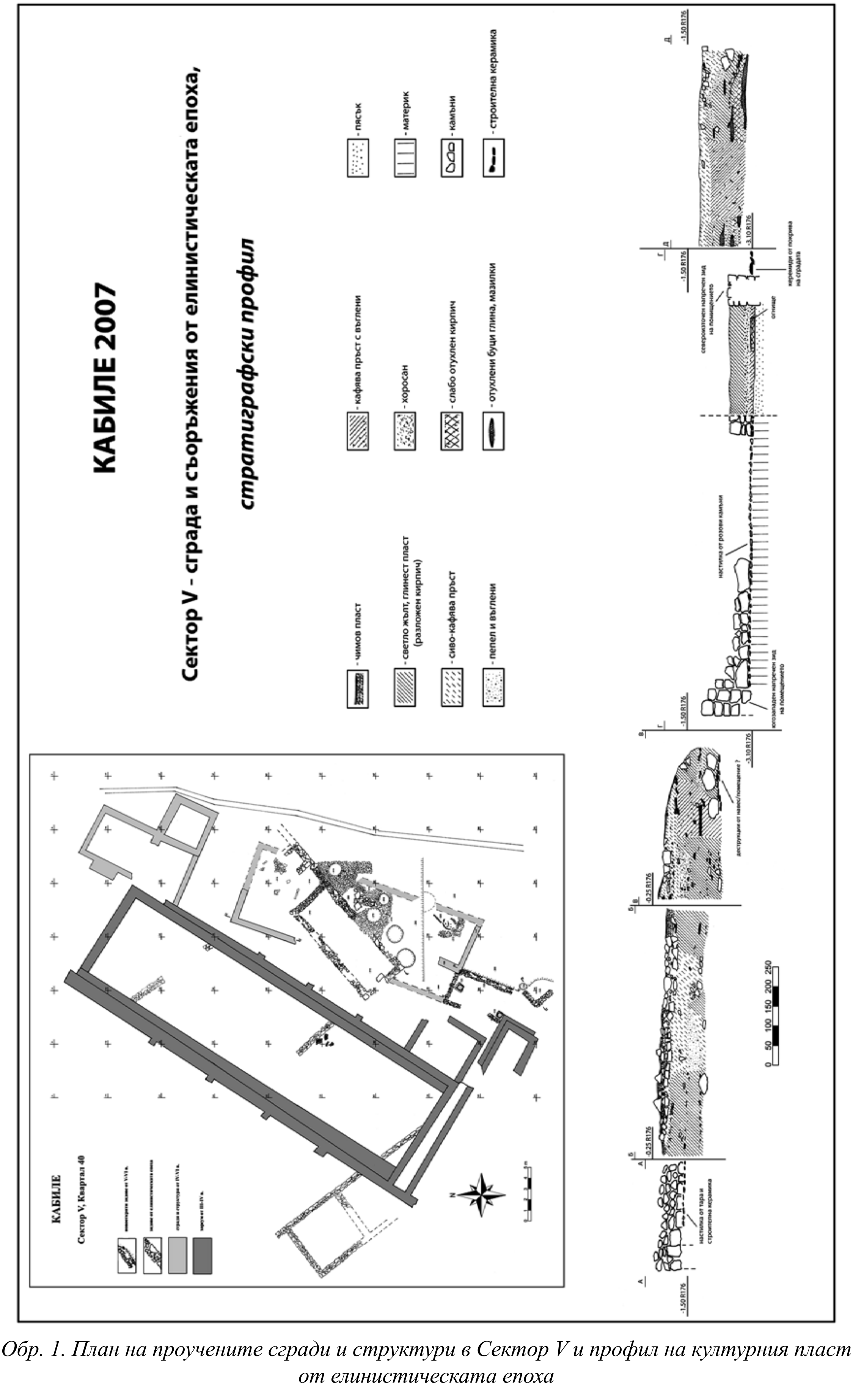
КАБИЛЕ 2007
Сектор V – сграда и съоръжения от елинистическата епоха,
стратиграфски профил
- чимов пласт
- светло жълт, глинест пласт (разложен кирпич)
- сиво-кафява пръст
- пепел и въглени
- кафява пръст с въглени
- хоросан
- слабо отухлен кирпич
- отухлени буци глина, мазилки
- пясък
- материк
- камъни
- строителна керамика
КАБИЛЕ
Сектор V, Квартал 40
N
-1.50 R176
А
Б
-0.25 R176
В
Г
Д
-3.10 R176
настилка от тара и строителна керамика
деструкция от навес/помещение ?
югозападен напречен зид на помещението
настилка от розови камъни
североизточен напречен зид на помещението
огнище
керемиди от покрива на сградата
0 50 100 150 200 250

Обр. 1. План на проучените сгради и структури в Сектор V и профил на културния пласт от елинистическата епоха

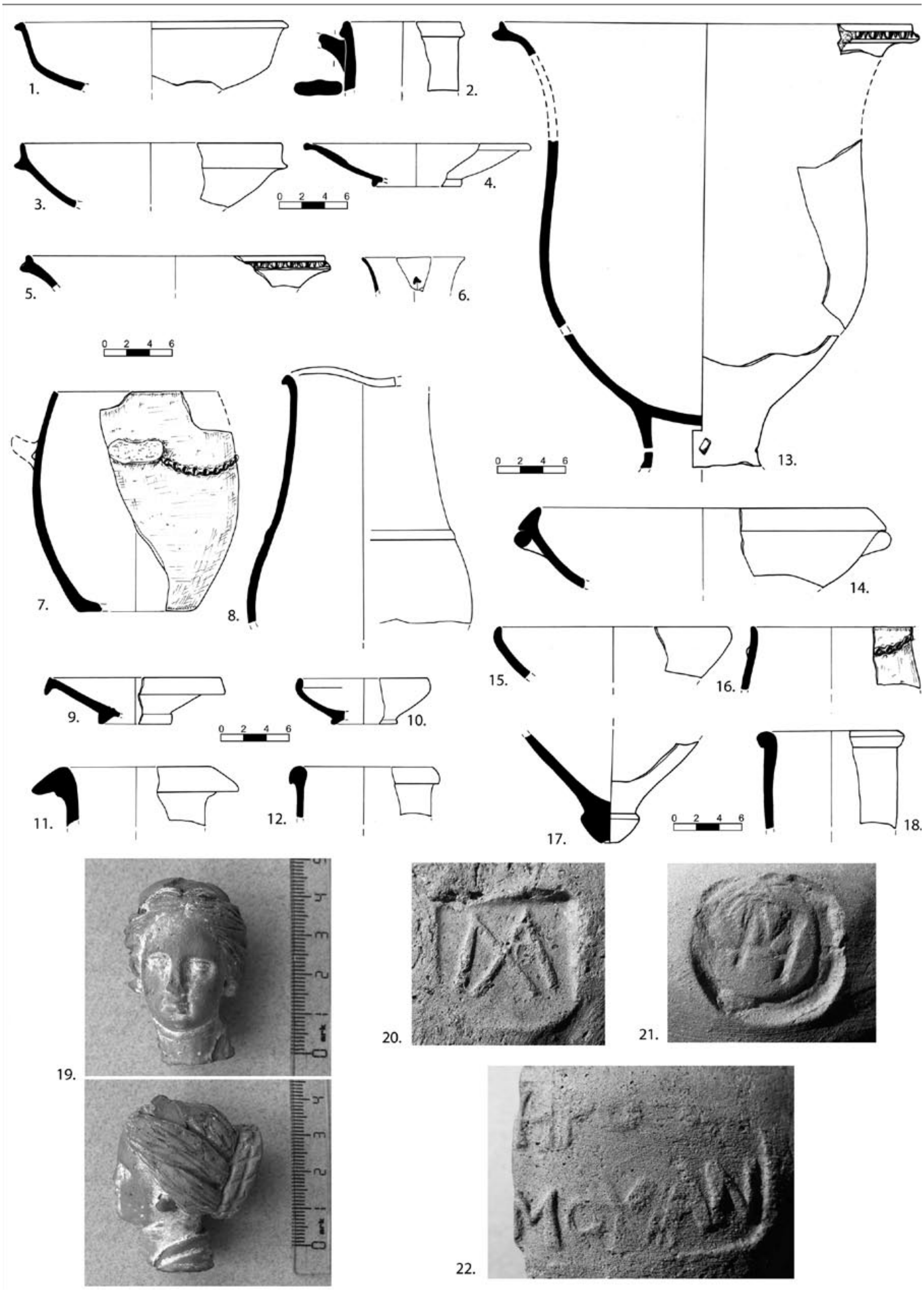
1.
2.
3.
4.
0 2 4 6
5.
6.
0 2 4 6
7.
8.
0 2 4 6
13.
14.
15.
16.
9.
10.
0 2 4 6
11.
12.
17.
0 2 4 6
18.
19.
20.
21.
22.

Обр. 2. Материали от проучванията през 2007 г. в Сектор V на дълб. 2,35 м се достигна до две петна с по-рохка пръст и много висока концентрация на пепел и въглени – вероятно ями. В едното от тях се откри част от скара на пещ, а в близост – и фрагмент от керамична подпора с двойноконусовидна форма, използвана при печенето на съдовете. Очевидно тези съоръжения, чийто характер предстои да се изясни, са свързани с разкритата непосредствено до тях и на същата дълбочина през 2006 г., пещ за керамика (Гетов и др. 2007, 270). На този етап на проучвания, с времето на съществуване на производствения участък можем да свържем и регистрираното в северозападна посока, в Кв. 72, ниво с деструкции от съоръжение (навес, част от помещение?), изградено след разрушаването на елинистическата сграда.

Това становище се потвърждава и от откритите материали. Концентрацията на керамични фрагменти, особено в пепеливите петна, е висока, като те са аналогични на тези откривани при проучването на пещта през 2006 г. (Обр. 2, 7 – 12). При почистването на пространството непосредствено до пещта се откриха два амфорни печата (Обр. 2, 20, 22) – единият от първата половина на III в. пр. Хр. (с епоним HPO[TI]/MOYAN – Гетов, 1995, 98), а другият на о. Хиос с монограм (чете се буквата М) и с датировка III – I в. пр. Хр. (Grace, Savatianou–Pétropoulakou, 1970, 359–363, No 232). В деструкциите от помещение/навес на северозапад бяха намерени част от теракота и още един амфорен печат с монограм от о. Хиос (Обр, 2, 19, 21). Теракотата представлява женска глава с т. нар. „книдска прическа“, чиито стилови белези и паралели я отнасят към втората половина на III – началото на II в. пр. Хр. и предполагат малоазийско производство.

Новите находки, както и тези от предходния сезон, в съчетание със стратиграфските наблюдения, сочат, че пещта и свързаните с нея съоръжения се отнасят най-общо към втората половина на III – началото на II в. пр. Хр. От същото време вероятно са и проучените през предишните сезони ями, разположени източно от сградата и разбиващи настилката от розови камъни. С периода на съществуване на производствения участък или малко след него ги свързва, както стратиграфската им позиция, така и откриваните в тях материали – части от конструкцията на пещ за керамика, фрагмент от теракота, датирана най-рано във втората четвърт на III в. пр. Хр.

Следващият хронологически етап в рамките на разкопавания участък е представен засега само от едно проучено съоръжение – ямата в Кв. 72, както и от последните, най-високо регистрирани нива в профилите (Обр. 1. А-А, Б-Б, В-В). В пълнежа на ямата се откриха устия и стени от питоси, фрагменти от строителна керамика и от съдове на колело и на ръка, елинистическа амфорна тара (Обр. 2, 13 – 18). Освен стратиграфската позиция на съоръжението, по-конкретни данни за времето на изграждане му ни дават и намерените в него бронзова монета с неясно изображение, но с личаща контрамарка на Кабиле, вероятно от третата четвърт на III в. пр. Хр. и кратеровидан съд с релефна кима по ръба на устието (калатос ?), форма срещаща се след началото на II в. пр. Хр. (Δρούγου 1991, 162) (Обр. 2, 13). Т. е. ямата може да се постави най-общо в късната елинистическа епоха. Вероятно към същия период се отнася и разкритият вътрешен ъгъл от помещение с настилка в Кв. 2 и 3, Кв. 49 (Обр. 1, А-А) (Гетов и др. 2007, 270).

Проучванията през 2007 г. допълниха и конкретизираха досегашните наблюдения по отношение на стратиграфията на разкопавания в последните години участък, като освен това, за първи път имаше възможност за преки наблюдения и документиране на културните пластове, натрупани над деструкциите от сградата. Новите данни потвърждават разрушаването на елинистическата сграда източно от хореума около средата на III в. пр. Хр. Производственият участък – пещ за керамика, помещение/навес и ями, засега се датира във втората половина на III – началото на II в. пр. Хр. Най-общо към късната елинистическа епоха отнасяме единственото проучено на този етап по-късно съоръжение – ямата в Кв. 72 и най-горните нива в профилите, по-конкретна датировката, за които можем да имаме едва след проучването им и откриването на материали в тях, а не от насипи. Трябва да бъде отбелязана и липсата на културен пласт и на материали от I – III м. Изградените върху деструкциите от елинистическата епоха сгради и съоръжения се датират найрано към края на III – началото на IV в.

Литература:

Гетов 1995: Л. Гетов. Амфори и амфорни печати от Кабиле (IV – II в. пр. н. е.). София, 1995;

Гетов и др. 2007: Л. Гетов, К. Рабаджиев, м. Ханджийска. НАР Кабиле, Сектор V. Сграда от елинистическата епоха, източно от късноримския хореум – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 266 – 271;

Grace, Savatianou–Pétropoulakou. 1970: V. Grace, M. Savatianou–Pétropoulakou. Les timbres amphoriques grecs. – In: Exploration archéologique de Délos 27 (1970), L'îlot de la maison des comédiens, pp. 277 – 382;

Δρούγου 1991: Σ. Δρούγου. Ἑλληνιστική κεραμική απο τη Μακεδονία. Θεσσαλονίκη. 1991.

№54. НАР „КАБИЛЕ“ – СОНДАЖ В КВАРТАЛ М 47 (СЕВЕРОИЗТОЧЕН СКЛОН НА ЗАЙЧИ ВРЪХ)

Петър Делев

През м. юли – август 2007 г. в НАР „Кабиле“, в рамките на две седмици, беше проучен сондаж с размери 2,5 х 5 м в североизточното подножие на Източния връх (квадрат 48а в квартал М47). Сондажът попада в рамките на укрепеното пространство на античния град, източно от западната крепостна стена и на около 30 м денивелация над заравнения участък между Зайчи връх и Хисарлъка в централната част на града. В рамките на сондажа не бяха разкрити археологически структури. На дълбочина от 0,40 до 1,20 м от повърхността на цялата площ беше разкрита материковата скала с неравна повърхност (Обр. 1).

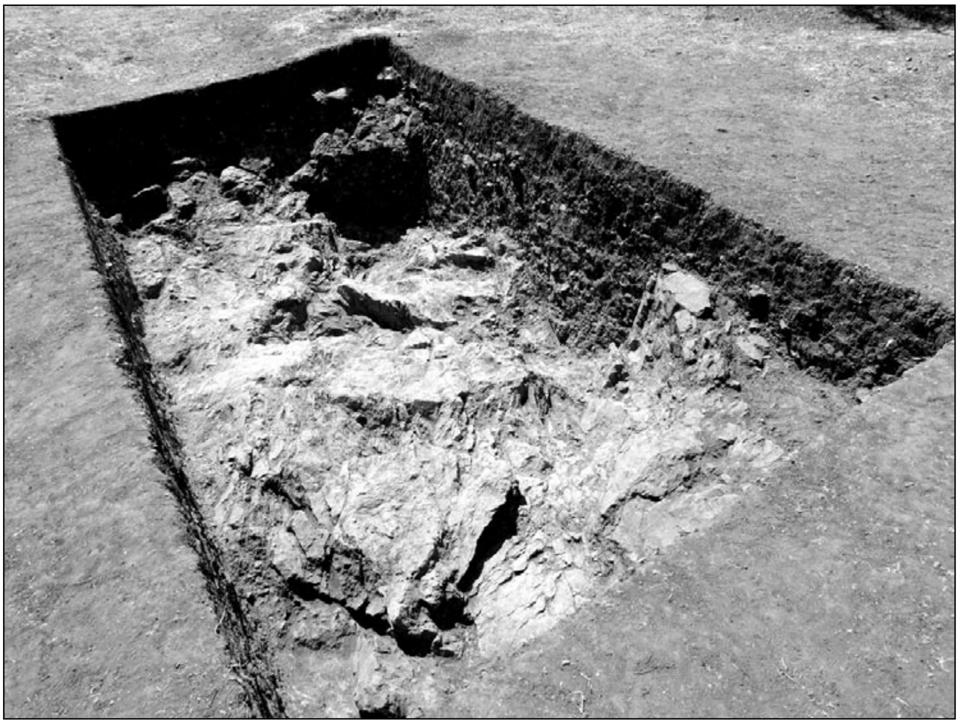

Обр. 1. НАР „Кабиле” – сондаж в квартал М47 (поглед към сондажа след изчерпването му от североизток)

Проученият културен пласт е преотложен; под повърхностния чимов слой се разчиства дебел до 0,40 – 0,50 м пласт от примесена с дребни камъни и фрагментирана керамика тъмнокафява пръст, а под него до материковата скала – по-светъл кафяв пласт, също наситен с дребни камъни и фрагментирана керамика. В горния пласт преобладава керамиката с късноантичен облик, включително единични фрагменти от гребенчати амфори. В южния край на сондажа в този пласт е намерен фрагмент от ажурна бронзова апликация. Около границата на двата пласта са намерени няколко фрагмента римска червенолакова керамика. В долния пласт преобладава керамика с елинистически облик, срещат се единични фрагменти с червен, кафяв и черен фирнис, сива керамика на колело, дръжки от амфори, както и други диагностични находки. От този пласт произлизат фрагмент от керемида коринтски тип, фрагмент от керамична лампичка, фрагмент от чашка на елинистически кантарос, две малки бронзови фибули тракийски тип.

Резултатите от проучването на сондажа показват, че в тази част на склона са застъпени с материали и трите основни фази от съществуването на античния град. За съжаление, състоянието на пласта не позволява да се реши въпросът за евентуално съществувало застрояване по стръмната част на склона. Сравнително тънкият и преотложен поради непрестанно действалата ерозия културен пласт не предполага в тази част на склона да са запазени перспективни за проучване археологически структури.

№55. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА АНТИЧНИЯ И СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД АНХИАЛО

Сергей Торбатов, Йордан Михайлов

През 2007 г., след 17-годишно прекъсване, по инициатива и с финансиране на Община Поморие, бяха подновени археологическите разкопки на античния и средновековен град Анхиало.

Въз основа на данни от геофизическо изследване, проведено през 1986 г., в научната книжнина битува тезата, че през римската епоха Анхиало е бил най-обширния град в българските земи, с укрепена площ около 120 ха. Археологическите проучвания през 2007 г. бяха осъществени в три сектора, разположени в различни части на това, което към началото на разкопките беше прието да се счита за укрепена територия на римския Анхиало.

Проучванията в Сектор I, намиращ се в най-западната част на Анхиало, където според данните от геофизическите изследвания би следвало да преминава трасето на градската крепостна стена, не доведоха до откриването нито на структури, нито на културен пласт с историческа стойност. Безплодните от археологическа гледна точка разкопки обаче установиха, че регистрираната по геофизически път аномалия, интерпретирана като „крепостна стена на античния Анхиало“, всъщност е масивен бетонов тръбопровод, положен неизвестно точно кога на дъното на изградения през 50-те/60-те години на XX м. канал за отводняване на Соленото езеро. Това убедително се потвърждава от абсолютно точното съвпадение на двете трасета.

Сектор II беше разположен непосредствено северно от трасето на демонтираната вече ЖП линия Поморие – Бургас, в намиращ се извън регулация терен. Разкопките продължиха до изчерпване на културния пласт. На дълбочина 2,30 – 2,35 м от заварения терен беше достигнат стерил във вид на хомогенен пласт пясък. Регистрираната стратиграфия позволява ясно разграничаване на два културни пласта, долният от които, с дебелина от 0,40 до 0,80 м, се отнася към късната античност, а горният, с дебелина до 1,60 м – към средновековието. Късноантичният пласт е формиран след края на III м. върху стерилен терен, като на редица места и в трите проучени квадрата, директно върху пясъка, бяха разчистени малки купчинки хоросан. На един по-късен етап, във вече понатрупалия се почвен пласт е била изградена варница. В сектора не бяха открити никакви други структури от това време. Очевидно мястото е било използвано през късната античност (а може би и през предходния период) като своеобразна строителна площадка, където се е подготвял материалът за осъществявани някъде в близост строежи. Средновековният пласт е изключително богат на подемен археологически материал, чиято датировка варира в широки граници (от VIII – IX до XIII – XIV в.). Единствената структура, свързана със средновековния пласт обаче са незначителни останки от еднолицев зид на вкопано помещение, което по стратиграфска позиция следва да се отнесе към по-ранния период от обитаването на това място през средновековието. Високо над нивото, маркиращо края на запълнителя на помещението, в най-горната част на средновековния пласт, беше регистриран обособен пласт, съдържащ деструкции от разположена някъде в северна посока постройка.

Сектор III беше ситуиран на около 120 м север – североизточно от Сектор II. Идентично на описаната ситуация в Сектор II, и тук на около 2,60 м от повърхността се достигна до пласт от морски пясък. Намерените в най-горната част на пясъчния пласт няколко фрагмента късноелинистическа керамика, както и две монети от същата епоха, не маркират жилищен хоризонт, а са попаднали там при случайни обстоятелства. Под орницата, на дълбочина средно до 1,20 м от повърхността, следва културен пласт от средновековието, в който отчетливо се разграничават два хоризонта. Горният от тях, според археологическия материал, датира от X – средата на XIII м. С него са свързани строителни останки, свидетелстващи за обитаване на терена през този период. Долният хоризонт датира от периода VIII – X м. Той е наситен с животински кости, но засега не са открити отнасящи се към него структури, което дава основание да се допусне, че по това време теренът не е бил обитаван, а използван за някакви други цели. Под средновековния, на дълбочина до 1,80 – 1,90 м от повърхността, следва мощен горял пласт, съдържащ само късноантични материали. На посоченото ниво се попадна на запазени участъци от улична настилка,. принадлежаща към две улици, които се пресичат се под ъгъл от 106°30'. Едната от тях е с ориентация север – юг, а другата – запад/югозапад – изток/североизток. Настилката е изградена от големи, добре обработени и плътно прилепващи каменни плочи с различна форма, разположени косо на уличното трасе. Плочите стъпват върху носещи зидове, между два от които е оформен отточен канал. Ситуацията е напълно идентична на известната от сектора, проучван в периода 1966 – 1970 и 1977 г.

В хода на проучванията в Сектор III бяха открити останки от югоизточните части на две разновременни сгради от античната епоха. Изграждането на по-късната от тях е било предшествано от демонтаж на по-ранната до нивото на тогавашния терен. Късната сграда и уличната мрежа са изградени съобразно една и съща градоустройствена концепция и очевидно принадлежат към един и същ строителен период, довел до съществена промяна в планировката поне на тази част на Анхиало. От пласта, съответстващ на времето на функциониране на по-ранната сграда, произхождат само материали (включително и няколко провинциални бронзови монети) с датировка от средата на II до към средата на III в., а материалите от пласта, свързан с обитаването на новоизградената сграда, се отнасят към късноримския и ранновизантийския период. Важен хронологически репер се явява и една монета на император Филип Араб, отсечена в Деултум, която беше намерена в трошляка върху нивелираните останки от източния зид на ранната сграда. Като се има предвид, че плочите от уличната настилка стъпват върху тези останки, използвайки ги за крепида, въпросната монета се явява сигурен, макар и твърде относителен *terminus post quem* за датировка на целия втори строителен период.

Въз основа на направените теренни констатации може с голяма вероятност да се предполага, че именно някъде в участъка от 120 м, отделящ Сектори II и III, следва да се търсят останките от крепостната стена на античния Анхиало. За проверка на тази хипотеза тук бяха извършени от инж. Никола Тонков нарочни геофизически изследвания в каре с максимални размери 50 х 50 м. Регистрирани бяха три аномалии, но нито една от тях не може да се идентифицира с останки от крепостна стена. Непроученият участък от около 35 м в южна посока ще бъде обект на изследване през следващата археологическа кампания.

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ФОРТИФИКАЦИЯТА НА РИМСКАТА КОЛОНИЯ ДЕУЛТУМ

Людмил Вагалински, Иво Д. Чолаков

Лятото на 2007 бе четвърти археологически сезон за проекта ни в Дебелт. Работихме един месец (юли) с финансиране от НАИМ – БАН. Екипът включваше още докторант Н. Пеева (НБУ), бакалавър К. Чукалев (НБУ), инж. А. Каменаров (геодезист). Монетите са обработени от д-р Б. Божкова (НАИМ), ботаничните проби – д-р Ц. Попова (НАИМ), животинските кости – д-р Л. Нинов (НАИМ). Представената по-долу хронология се основава главно на 155 стратифицирани бронзови монети.

Обект 1. Втора източна порта на ранновизантийския Деултум.

Сухата зима предполагаше ниско ниво на подпочвените води, които ни спряха през 2005 г. на дълбочина 4,10 м спрямо Балтийската кота. В участъка непосредствено западно от портата успяхме да свалим още 0,50 м от културния пласт, достигайки дълбочина от 4,60 м спрямо съвременната повърхност. Разкрихме глинено подово ниво на регистриран през 2005 г. пожар от първата половина на II м. (преди 156 г.). Подпочвени води отново ни попречиха да достигнем стерилен пласт, проучвайки първите десетилетия на колонията през последната трета на I м. и евентуално предходно тракийско селище на това място.

Продължихме проучванията във вътрешността на портата и непосредствено северно от нея (подобекти 1а, 1в, 1с). Целяхме уточняване на нейната конструкция и на хронологията на града в този участък. И тук подпочвени води ни спряха на дълбочина 3,66 м спрямо Балтийската кота, което е 5,20 м под сегашната повърхност и отговаря на първа половина от II м. Не достигнахме стерил. Изяснихме датировката на част от многобройните проучени градежи, както и на новоразкрити такива. Изграждането на портата поставяме отново във втората половина на V м. Получените датировки на проучените под нейното подово ниво опожарявания потвърждават и отчасти уточняват наши предишни заключения относно хронологията на обекта. Първият пожар под пода на портата е предизвикан след 457 г. Досега отнасяхме втория пожар след 425 г., но този сезон стана ясно, че и той попада във втората половина на V м. Евентуално нумизматично уточнение би стеснило датировката на издигането на ранновизантийската фортификация на града. Третият пожар се случва след 425 г. Най-вероятно вражески атаки (на хуни и остготи?) са причина за трите опожарявания през V м. Четвъртият пожар пламва след 383 г. В рушевините открихме опалена трирърба стрела, която се изстрелва с рефлексен лък, присъщ само на конните народи и в частност на хуните по това време. Тогава пострадва сграда, построена с преупотребени квадри. Не успяхме да уточним датировката на петия пожар. Но съдейки по стратиграфската му позиция, той би трябвало да съвпада с разрушение между 351 и 355 г., което проучихме през миналото лято. В дълбочина изследвахме още три опожарени пласта, чийто датировки от предходни сезони са: след 218 г., след 155 г., преди 156 г. (най-вероятно в първата половина на II в.). Така, за периода II – V м. или за около 400 години сме регистрирали осем опожарявания, поне три от които принадлежат на инфарктния V м. Не е задължително тази картина на разрушения да е валидна за цялата територия на града. Всъщност предполагаемите вражески атаки срещу Деултум не са толкова чести, ако вземем предвид, че съседните ни западни Балкани са арена на четири мащабни военни конфликти само за последните сто години.

Обект 7. Западна порта на ранновизантийския Деултум.

Това е нов обект. Разположен е на около 100 м западно от южната от двете източни порти (обект 1).

Непосредствено северно от пътя Бургас – Средец разкрихме частично малка квадратна кула, чийто запазени размери и техника на градеж съвпадат с привратните кули на срещуположната ранновизантийска източна порта. На достигнатата дълбочина разчиствахме съвременни боклуци, смесени с разнесени рушевини от кулата и куртината.

Непосредствено южно от същия път проучихме правоъгълно помещение. Първоначалното му предназначение е неизвестно. Изградено е през V м. Впоследствие е преобразувано във водохранилище. В този му вид го заварва силен пожар, избухнал след 498 г. След тази дата е опожарена и ранновизантийската източна порта (обект 1). До източната стена на помещението е долепен зид от ломен камък на глинена спойка. Покрит е от пожар, избухнал след 547 г. Може би именно тогава са разрушени и помещението, и източната ранновизантийска порта. Възможна причина е нападение на кутригури в 552 г. или 558/9 г.

Непосредствено западно от помещението проучихме по-ранен опожарен пласт с terminus post quem 383 г., чиято датировка съвпада с четвъртото опожаряване под подовото ниво на източната порта. Не успяхме да локализираме ранновизантийската куртина в участъка южно от пътя и в рамките на обект 7. Попаднахме на големи ядки от нейното ядро. Сред тези преровени рушевини открихме горяла монета от началото на III м. (вероятно на Елагабал), която напомня за регистрираното при източната порта опожаряване след 218 г.

Археоботанични материали от двата обекта показват, че през V – VI м. в района виреят дъб и ясен.

Останки от фауната разкриват голямо разнообразие на видове за периода II – V в.: говедо, кон, магаре, овца, коза, свиня и кокошка – сред домашните животни; дивя свиня и елен лопатар – сред ловните. Географското разположение на града определя и честите находки от миди (речни, черноморски, стриди) и риба.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „АНТИЧЕН ГРАД“, ПОДОБЕКТ 02 „КЪСНОАНТИЧНА БАНЯ“ В НАР „ДЕУЛТУМ-ДЕБЕЛТ“, ОБЩИНА СРЕДЕЦ

Красимира Костова, Елка Дочева, Мария Манолова-Войкова

През 2007 г. продължи проучването на античните терми в НАР „Деултум – Дебелт“, община Средец (Обр. 1).

Проучването се извърши пред лицето на източената крепостна стена, както и продължихме работата в укрепеното пространство във вътрешността, започнато през 2006 г. Целта на изследването трябваше да предостави по прецизни наблюдения върху стратиграфията от двете страни на рановизантийската крепостна стена, която ляга върху античните терми. От вътрешната страна на крепостната стена през 2006 г. проучихме средновековен пласт с полувкопано жилище от IX – X в., като бяхме достигнали до пласта, белязан от пожар от края на VI в и датиран с монети на Юстин II и София. След разчистването на пласта от отухлен кирпич и керемиди в северната част на квадрата се разкриха основите на два успоредни зида, които продължават под северния профил. Те са изградени от камъни, споени с кал, под основите на западния зид разкрихме четири канализационни тръби in situ, които са отвеждали отпадните води извън крепостните стени. Основите на двата зида все още не можем да свържем с конкретно помещение, необходими са ни още проучвания на север за изясняване на ситуацията. Каналът, които следва денивелацията на терена и е насочен към отхода на крепостната стена, е вкопан в насип от строителна керамика и камъни. Този насип в южната част е наситен с големи буци хоросан и фрагменти от мазилки с помпеанско червено, дебелината му е между 0,60 – 0,83 м, достигащ дневното ниво на крепостната стена с кота на банкета 11,855. Под този пласт се достигна до хоросановия под на термите, върху които се разкриха големи фрагменти с мазилки, оцветени с помпеанско червено in situ.

През 2006 г. проучихме източното лице на крепостната стена, изградена върху хипокаустно помещение от античните терми. През тази година разширихме сектора със 150 м^2 на изток. От

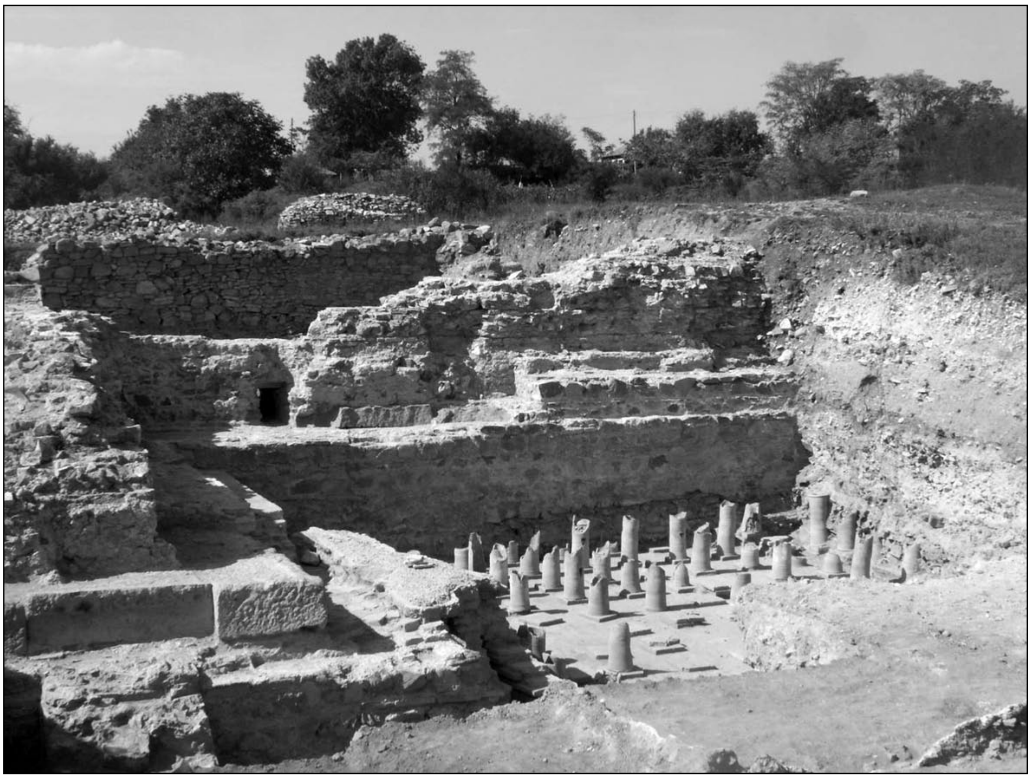

Обр. 1. Антични терми в НАР „Деултум-Дебелт" – общ поглед

тази страна на крепостната стена достигнахме дълбочина от 2,80 до 2,20 м от дневната повърхност на съвременния терен. Културните пластове следват денивелацията на съвременния терен. Изследваните слоеве принадлежат към V м. Отнет беше насип формиран през 50^{те} и 60^{те} години на XX в за извличане на строителен материал. Проучи се пласт с дебелина от 0,60 на места до 0,85 м със сивочерна пепелява пръст, откриха се две монети в лошо състояние от IV в., които не датират пласта, керамиката е малко – предимно обезличени фрагменти от амфорна тара. През 2005 г. този пласт бе датиран с монета на император Лъв III (717 – 741). Достигна се дневното ниво на крепостната стена на дълбочина 11,60, под него в източната и южната част на сектора се проучи опожарено жилищно ниво от средата на V в., добре датирано с монети на Теодосий II (402 – 450) – монетата е пробита, и Валентиниан III (425 – 455). До източната стена на бастиона, в ЮЗ част на сектора, пожарът е запечатан от овъглен кирпичен зид.

Диагонално на СИ ъгъл на бастиона, се разкри хоросаново бъркало, вкопано в жилищното ниво от първата половина на V м. (Обр. 2). Бъркалото свързваме с изграждането на крепостната сетна. Откритите в него монети са на император Валент (364 – 378) и не можем да ги съотнесем към изграждането на крепостната стена. Жилищното ниво ляга върху разрушените терми. Пластът е наситен със средни и малки камъни, керамика, амфори. Разкри се цяла амфора тип „Газа", ладиевидни лампи и една импортна лампа коринтско производство, работена в калъп, върху диска с релефно изображение на Сарапис с две кобри от двете му страни и малка мъжка фигурка в молитвена поза (Обр. 3).

С тези резултати се измества датата на разрушаването на термите към края на IV началото на V век. Предстои изследването на този пласт през 2008 г.

Подновихме проучването и на помещението западно от нимфеума, разкопавано от Ст. Дамянов през 1988 г. След разчистването на насипа, формиран през годините, проучихме трамбовано ниво от пясък и речни камъни премесени с глина в северната част на помещението, в южната част до зида се разкри керамично струване на силно фрагментирана луксозна керамика и лампи, покрити с червен лак, амфора тип „Дресел" 24 и гема, изработена от карнеол. Открита беше и една бронзова монета в тежко състояние, нечетима.

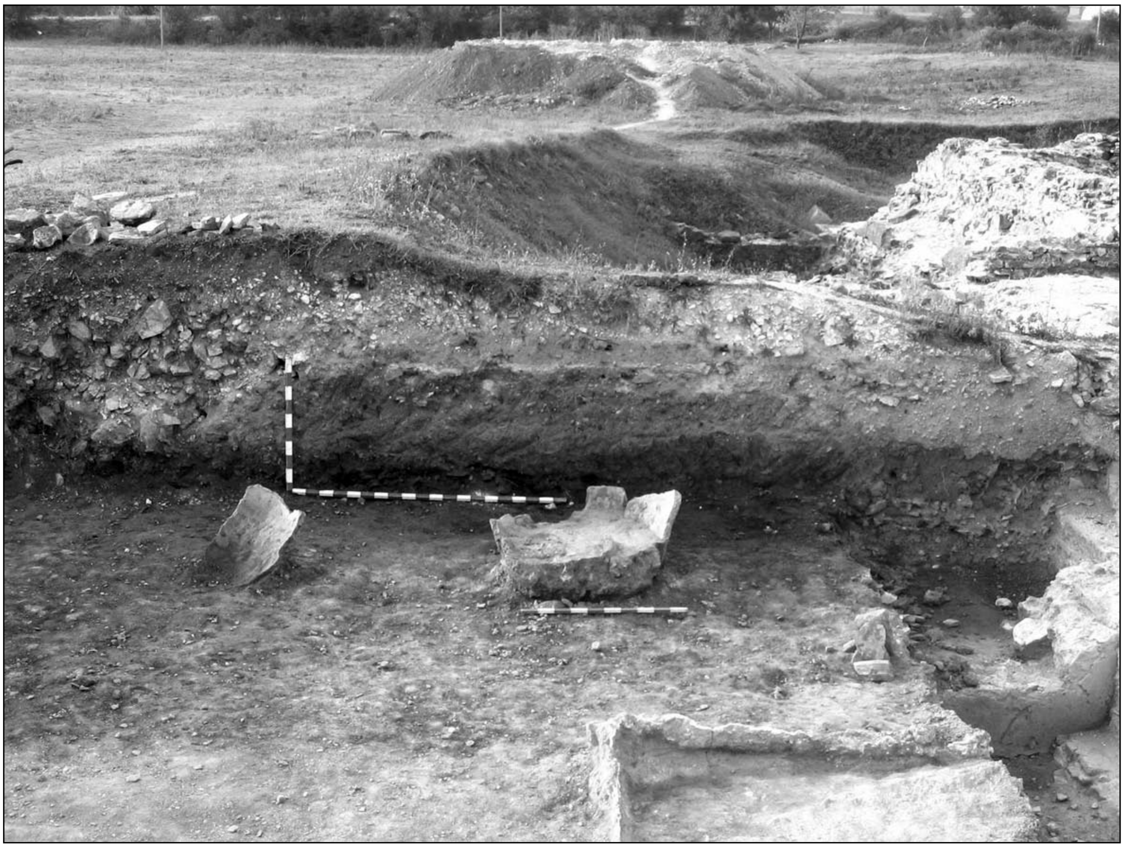

Обр. 2. Опожарено жилищно ниво от първата половина на V м. с вкопано в него бъркало за хоросан

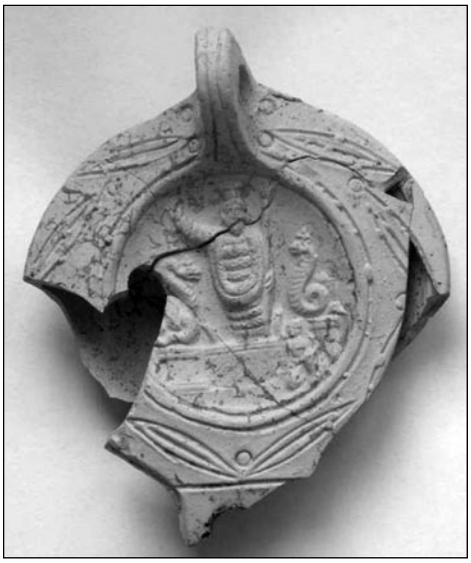

Обр. 3. Глинена лампа с изображение на Сарапис

№58. ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИЯ ПЛАСТ НА МНОГОСЛОЕН ОБЕКТ „КАЛЕТО“ КРАЙ ГР. МЕЗДРА

Сергей Торбатов, Биляна Иванова

Археологическите разкопки на античния пласт в многослойния обект „Калето“ край Мездра през 2007 г. беше осъществено с финансиране от страна на НАИМ – БАН. Проучванията бяха съсредоточени в Сектор III на обекта, обхващащ укрепената територия върху хълма. Целта беше уточняване хронологията на обитаване на терена и по-нататъшно проследяване на разкритите през 2006 г. архитектурни структури, отнасящи се към последователното функциониране на това място на римско укрепление от II в., езическо светилище от III м. и късноантично укрепено селище. В рамките на кампанията бяха заложени 4 нови сондажа – III/5, III/5 (юг), III/6 и III/7. В първите три от тях културният пласт, отнасящ се към античната епоха, беше напълно изчерпан, а в северната половина на последния (III/7) работата ще продължи и през следващия сезон.

Археологическите проучвания в централната част на обекта през 70-те – 80-те години на XX м. са били доведени (с малки изключения) до нивото от IV м. сл. Хр., без навлизане в подолните културни напластявания. В осъществените през 2007 г. сондажи беше установена вече добре познатата стратиграфия, включваща: пласт от втората половина на II м. сл. Хр., свързан с обитаването на римското укрепление; пласт от строителен трошляк, маркиращ предприетите в началото на III м. ремонтно-възстановителни и нивелационни работи на територията на излязлото от употреба към това време укрепление; дебел пласт от времето на функциониране на светилището (от втората четвърт до края на III в.); и незначителни останки от пласт от късноримския период (IV в.).

В западната част на Сондаж III/5 (юг) се разчисти част от източния зид и североизточния ъгъл на сграда, издигната непосредствено върху дебелия пласт от строителен трошляк, разстлан в хода на нивелационните работи, проведени в началото на III м. Сградата е била частично разкопана в хода на проучванията през 70-те и 80-те години на XX м. Доколкото може да се съди по запазените останки, тя е била с правоъгълен план и външни размери 4,80 х 4,45 м, а вътрешността ѝ е била разделена на две части посредством конструктивно свързани пиластри с ширина 0,50 м и дължина 0,80 м, издаващи се от западната и източната стена. Градежът на зидовете е в *opus incertum*, от дребни и средноголеми ломени камъни, нормално споени с кал, но на отделни места – с ронлив бял хоросан. Разчистеният североизточен ъгъл обаче е грижливо оформен с големи, добре обработени квадри, споени с хоросан от същия вид. По стратиграфска позиция, издигането на тази сграда хронологически предшества формирането на т. нар. „светилищен“ пласт. Това, както и спецификата на нейната архитектура, дава основание да се предположи, че в случая найвероятно става дума за култова постройка (малък храм), свързана със самото начало на практикуването тук на обредни действия през римската епоха и явяваща се своеобразен център при оформянето впоследствие на облика на светилищния комплекс.

В южната част на Сондаж III/7 бяха разкрити останки от масивен зид, изграден по метода *opus implectum* от полуобработени камъни, споени бял хоросан. Дебелината му е 1,10 м в субструкция и 0,85 м в суперструкция, като разграничителен банкет с ширина 0,25 м е оформен само от северната страна. Зидът е с ориентация северозапад – югоизток и неговите останки отчетливо се проследяват в разкопаните части на „Калето“ в западна и източна посока на протежение от около 30 м. Добре оформените в двата края ъгли показват, че той принадлежи на извънредно голяма по размери и солидна по градеж постройка, която се е развивала в южна посока, към отвесния скален бряг на хълма над коритото на р. Искър. Южната половина на сградата не е запазена, поради рухване на част от скалния венец вследствие на ерозионните процеси. Стратиграфската картина не оставя никакво съмнение, че описаната постройка принадлежи към най-ранната фаза от обитаването на хълма през римската епоха и е хронологически и функционално свързана с изграденото тук около средата на II м. сл. Хр. военно-полицейско укрепление от типа *praesidium*. Най-правдоподобно изглежда нейното отъждествяване с казарма.

При разкопките на „Калето“ в Мездра през 2007 г., за пръв път от 2005 г. насам, бяха намерени находки, отнасящи се към ранножелязната епоха. Става дума за три фрагмента от керамични съдове, открити в Сондаж III/6 на повърхността на пласта от късния халколит, както и един фрагмент от андерон от Сондаж III/5 (юг), пак в същата стратиграфска позиция. Характерът на обитаването на мястото през този период засега е неясен.

№59. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ КОВАЧЕВСКО КАЛЕ

Никола Русев, Стамен Станев, Мирослав Георгиев, Пепа Вълчанова-Русева

През 2007 г. археологическите проучвания на късноантичната крепост Ковачевско кале се проведоха от средата на юни до края на август. Научен ръководител на разкопките бе Н. Русев от Исторически музей – Попово, а членове на екипа – Ст. Станев, М. Георгиев от същия музей и П. Вълчанова-Русева. Работниците (общо 10 на брой) бяха наети от Община Попово по Закона за временната трудова заетост.

Изследванията бяха съсредоточени в два основни сектора – кула №X и кула №XII на западната порта.

Кула №X

При археологическите проучвания в кула №X бяха регистрирани три отделни строителни периода (Обр. 1).

Първи строителен период

Завършването на разкопките на кула №X беше осъществено след пълното проучване на южната ѝ половина (северната беше разкрита през 2006 г.) и достигането до първоначалното подово ниво. Изградено е като върху предварително подравнения терен е поставена подложка от дребни ломени камъни, върху които следва пласт от жълтеникав, песъчлив хоросан, а на места и жълта глинеста пръст (льос). Прагът на кула №X е широк 2 м, а дължината му отговаря на дебелината на крепостната стена – 3,20 м. Повърхността му представлява настилка от неголеми плоски камъни, споени с хоросан.

В целия пласт от сиво-кафява пръст, натрупан върху първоначалното подово ниво, се откриват следи от огън. В целия пласт и върху подовото ниво се срещаха фрагменти от строителна керамика (тухли и керемиди).

Непосредствено до южния зид на кулата, се попадна на хоризонтално положена голяма част от амфора, запълнена с фин бял хоросан, вероятно използвана за корито или бъркало. Хоросанът се отличава значително от този, употребен при изграждането на кулата, и сигурно е бил предназначен за поправката или строежа на някоя от сградите във вътрешността на крепостта.

Пластът, отговарящ на първия строителен период на кула №X, е изключително богат на материали, сред които най-голям процент заемат медните и бронзови монети. От стерилната пръст на строителното ниво, под първоначалния под, произхождат два фолиса на Галерий (293 – 311) и Константин I (306 – 337). Към групата монети отсечени също преди 324 г. се отнасят фолиси на Лициний I (308 – 324) и Константин II (317 – 340). Пиковият момент в постъпването на парична маса е в периода от 330 до 346/348 г. За времето от 346/348 до 364 г. се забелязва спад в броя на новоотсечените монети. Доминиращи са типовете FEL TEMP REPARATIO и SPES REIPVBLICE. Най-късните емисии, отнасящи се към първата строителна фаза, са от периода 364 – 378 г. Тук се включват типовете SECVRITAS REIPVBLICAE и GLORIA ROMANORVM (вариант 8), характерни за управлението на Валентиниан I (364 – 375) и Валенс (364 – 378).

Находките, открити в разглеждания пласт, са части от коланни гарнитури, накити, керамични прешлени за вретено, колективна находка от керамични пулове за игра, керамични лампи, оловен печат, части от сандъче и др.

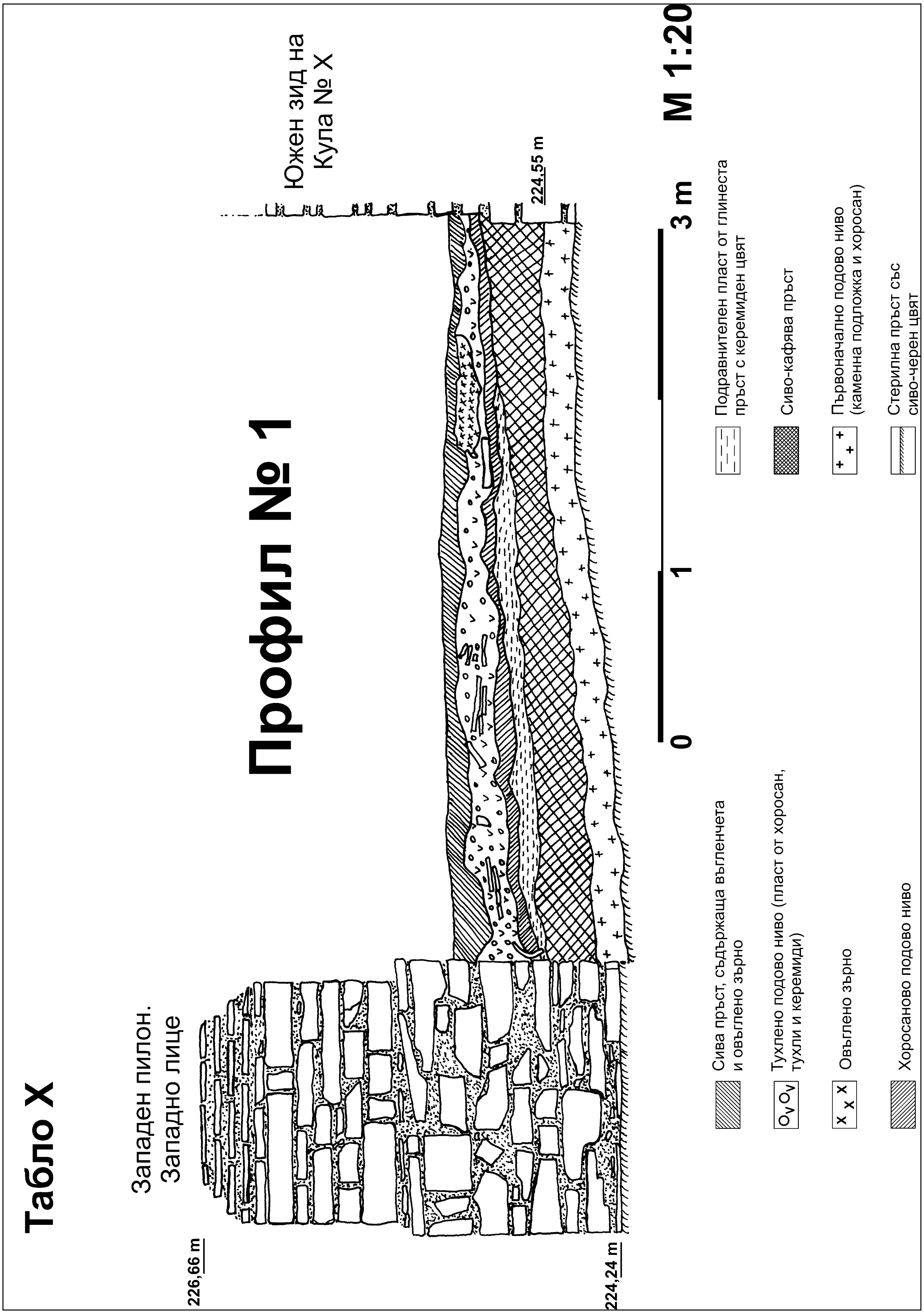
Табло X
Западен пилон.
Западно лице
Профил № 1
Южен зид на
Кула № X
226,66 m
224,24 m
224,55 m
0
1
3 m
M 1:20
Сива пръст, съдържаща въгленчета и овъглено зърно
Тухлено подово ниво (пласт от хоросан, тухли и керемиди)
Овъглено зърно
Хоросаново подово ниво
Подравнителен пласт от глинеста пръст с керемиден цвят
Сиво-кафява пръст
Първоначално подово ниво (каменна подложка и хоросан)
Стерилна пръст със сиво-черен цвят

Обр. 1. Стратиграфски профил, представящ археологическите проучвания в кула №X

Битовата керамика е представена основно от амфори, следват гърнета и капаци, купи, кани и чаши. Върху 21 % от фрагментите от амфори личат следи от някогашното съдържание на съдовете. За анализ в Института по органична химия бяха дадени десет проби, като при експертизата бяха установи останки от червено вино.

Регистрирани следните строителни печати в негатив: SARM, SARV, ANNIA и AVXAN.

Краят на първи строителен период е поставен от силен пожар, видим върху цялата проучвана площ в кула №X. Разрушаването се отнася към началото на последната четвърт на IV м. Причина за него вероятно е т. нар. Втора Готска война, избухнала през 376 г. Така, общата датировка на първия строителен период в кула №X, от нейното изграждане до първото ѝ опожаряване, се поставя от първата четвърт на IV м. до началото на последната четвърт на същия век.

Втори строителен период

Скоро след понесените разрушения в кулата последвало почистване на деструкциите и заравняване на терена. На отделни места бил положен подравнителен пласт от стерилна глинеста пръст с керемиденочервен цвят. Над всичко това, от фин жълт хоросан, било изградено ново подово ниво.

Второто основно преустройство е свързано с издигането в средата на кулата на каменен градеж, който на този етап от проучванията се интерпретира като основа за дървен пилон (?). Горната част (суперструкцията) представлява масивен каменен блок с приблизително правоъгълна форма (1,15 х 0,75 м и височина 0,27 м). Той е поставен върху вкопана основа от добре оформени каменни блокчета, споени с хоросан, съдържащ парченца от натрошена керамика. Субструкцията лежи върху подложка от необработени ломени камъни, без спойка, с приблизителни размери 1,30 х 1,30 м.

Върху цялата проучена площ бяха регистрирани останки от силен пожар. В пласта почти липсваха археологически материали. Това се дължи на бързото възстановяване на кулата и почти пълното почистване на деструкциите. Тук се откриха пет медни монети от средата и края на IV в., като най-късната принадлежи на Елия Флацила.

Според малобройния нумизматичен материал, второто опожаряване на кулата може да се постави най-общо в първата четвърт на V в.

Трети строителен период

Новите възстановителните работи в кула №X са свързани с разчистване на деструкциите и изграждането на ново подово ниво. Върху подравнителен пласт от хоросан била положена тухлена настилка. В по-голямата си част е запазена в силно фрагментиран вид. Подовото ниво също било опожарено и върху него се откри дебел пласт от керемиди, пепел и части от овъглени греди. Каменната основа в центъра на кулата продължила да функционира.

Сред останките от покрива и върху подовото ниво бяха открити 17 медни монети, повечето от които почти напълно обезличени от огъня. Най-ранните от тях представляват типове от IV в., останали по-дълго време в обръщение. За датировката на пласта, обаче, по-важни са монетите на Теодосий I (379 – 395), Аркадий (383 – 408) и Теодосий II (408 – 450).

Тухлите, използвани при настилката на пода имат правоъгълна форма. Те са по-малки от тези, употребени при изграждането на кулата в началото на IV м. Строителните печати, произхождащи от проучвания пласт са AVXAN и PRAELI, а появата им тук е свързана с преизползването им като готов строителен материал.

Почти върху цялата площ на пода се попадна на останки от овъглено зърно, при чийто анализ са открити плевест и голозърнест ечемик, ръж и просо и др. На изследване бяха подложени и останки от овъглена дървесина. Резултатите показаха присъствието на един и същи вид, а именно – дъб, използван като суровина за дървените конструкции в кулата. От проучвания остеологичен материал най-голям интерес предизвикват останките от камила.

Въз основа най-вече на нумизматичния материал, опожаряването на кула №X, довело до финала на нейния трети строителен период, се датира в края на втората четвърт на V м. Причина за това са най-вероятно хунските нападения през 40-те години на V в.

Западна порта (Кула №XII)

С цел подготвянето на западната порта за цялостна консервация и реставрация, през 2007

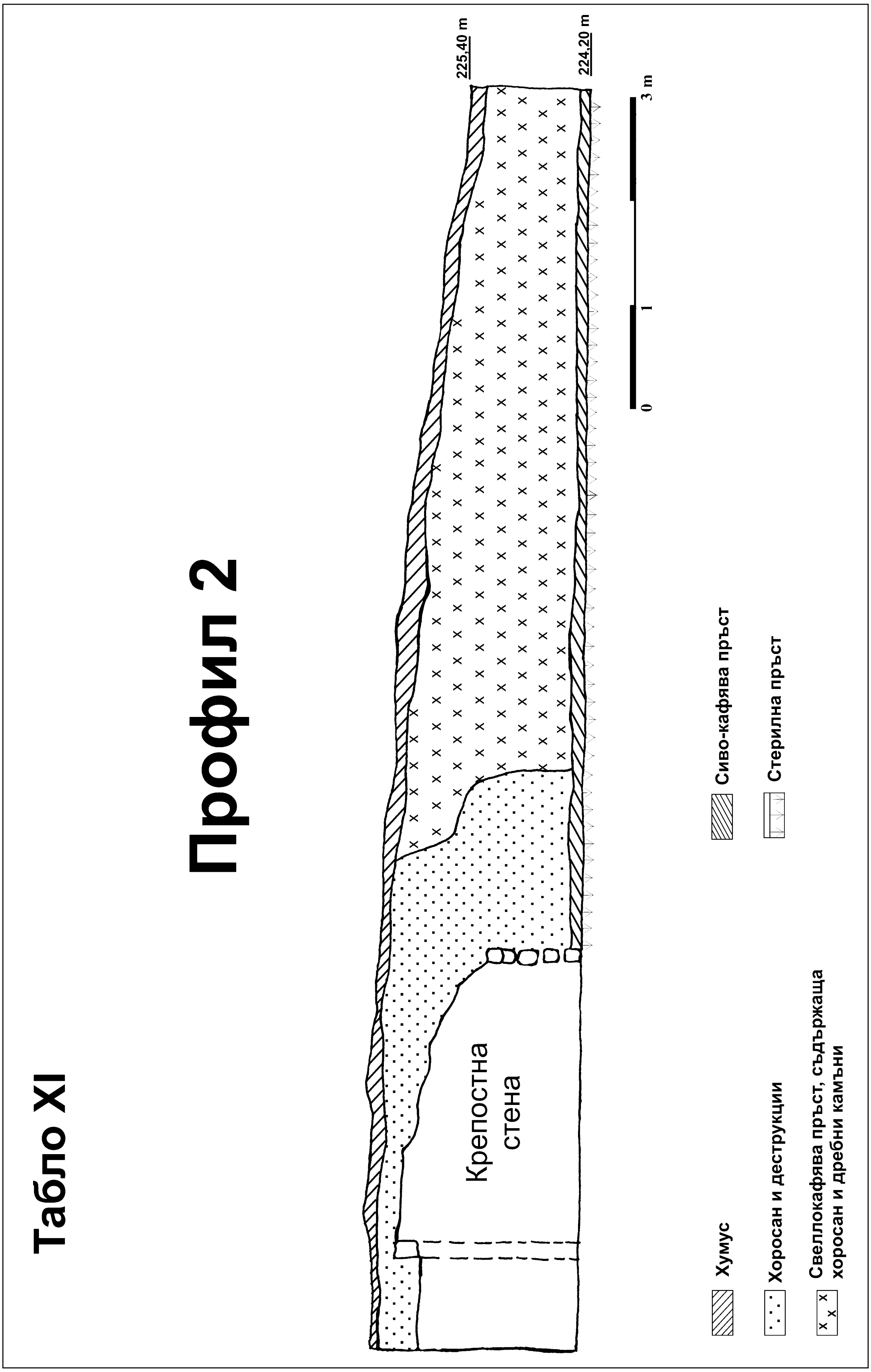
Табло XI
Профил 2
225,40 m
224,20 m
0
1
3 m
Крепостна стена
▨ Хумус
⁘ Хоросан и деструкции
× Свеллокафява пръст, съдържаща хоросан и дребни камъни
▧ Сиво-кафява пръст
Стерилна пръст

Обр. 2. Стратиграфски профил, представящ археологическите проучвания от външната страна на кула №XII г. бе напълно разкрито външното лице на кула №XII. От разчистения лицев зид липсва облицовъчният материал. Каменните блокове са ограбени до основи, а на отделни места личат леглата на квадрите. Лицевият зид е запазен най-добре в югоизточния ъгъл на височина до 0,68 м. Основата е изградена от недобре оформени камъни, споени с хоросан, съдържащ парчета от натрошена керамика. След банкет от 10-26 см започва суперструкцията от един ред каменни блокчета с височина 20 – 24 см. Следва нов отстъп 4 – 15 см и един ред от квадри с височина 44 см. Зидарията над тях е ограбена напълно. От куртината, южно от кула №XII, са запазени 5 реда с максимална височина 1,48 м.

Почти всички археологически материали произхождат от пласта сиво-кафява пръст (Обр. 2). Намерените монети са изключително разнообразни. Най-ранните принадлежат на Лициний I и Лициний II, а най-късните достигат до Валентиниан I, Теодосий I, Аркадий и Теодосий II.

№60. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧЕН УКРЕПЕН ОБЕКТ В М. „ДОЛАП БОАЗ“, С. СВАЛЕНИК, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Сергей Торбатов, Деян Драгоев

Обектът се намира в м. Долап боаз, отстояща на около 4,5 км северозападно от с. Сваленик, община Иваново, Русенска област. В единствената досегашна публикация той е определен като „антична (тракийска, от IV – III в. пр. Хр.) и средновековна (от XIII – XIV в.) крепост“.

Долап боаз представлява къс страничен дол, по който се осъществява много удобен сход в долината на Малки Лом откъм левия бряг на реката. Подобни възможности се срещат твърде рядко по протежението на Малколомския каньон и това съвсем справедливо е намерило израз в самото наименование на местността – „боаз“ (проход). За комуникационното значение на този “проход“ свидетелства и изграденият в незапомнени времена път по левия бряг на дола, който се използва и до ден-днешен. При предварителните огледи, в разлатата горна част на дола бяха регистрирани останки от неукрепено селище от римската епоха, което, според подемния материал и допълнително предоставената от местни жители информация за случайни находки от това място, следва да се отнесе най-общо към периода II – IV м. сл. Хр. Що се отнася до споменатото вече укрепление, разположено непосредствено североизточно до селището, видимите там структури и събраната в многобройните иманярски изкопи битова керамика дадоха основание неговото изграждане и използване да се поставят в хронологическите рамки на късната античност.

Археологическото проучване имаше сондажен характер и продължи само 6 дни. Последователно бяха заложени два сондажа (А и Б), като работата в тях продължи до пълно изчерпване на почвения пласт.

Укреплението заема билото на тесен скалист нос със стръмни склонове, издаващ се от запад към изток между каньона на Малки Лом и дола Долап боаз. Дължината на носа не надхвърля 50 м, а максималната ширина е около 15 м. Размерите на укреплението не са установени, но с голяма сигурност може да се твърди, че то е обхващало цялата ширина на носа. Проучена беше южната крепостна стена на протежение от около 10,50 м и прилежащият сектор от укрепената територия. Тя представлява хомогенен градеж в доста добре издържан *opus vittatum*. За спойка на каменните блокчета е използван бял хоросан, в който само на места се среща примес от едро счукана тухла. Зидът е с дебелина 2 м. Фундиран е директно върху предварително разчистената за целта материкова скала. Специфична негова особеност е отсъствието на видимо разграничими суб- и суперструкция. Поради естествената недостъпност на терена от изток, източната крепостна стена е със значително по-слаб градеж. Тя е с дебелина едва 1 м и е строена от ломени камъни в *opus incertum*, с твърде пестелива употреба на хоросан. По трасето на южната крепостна стена, на 8,65 м западно от югоизточния ъгъл на укреплението, беше регистриран малък вход (потерна), който впоследствие е бил зазидан и на това място откъм външното лице на крепостния зид е била допълнително пристроена масивна структура с правоъгълен план (контрафорс или малка плътна кула), издаваща се 1,42 м навън и с дължина по фронта 2 м.

Във вътрешното застрояване на укреплението се разграничават два строителни периода, при първия от които за свързващ материал е бил използван хоросан, идентичен на този от крепостния зид, а при втория – калов разтвор.

Отсъствието на запазена стратиграфия затруднява точното хронологическо позициониране на проучените структури. Придобитият в хода на разкопките подемен археологически материал свидетелства за обитаване или поне за спорадично човешко присъствие на това място през различни исторически епохи. Така например, макар и в съвсем ограничено количество, сред керамиката се срещат и фрагменти от съдове, датиращи от късния халколит (култура Боян IV, фаза Спанцов). Огромното мнозинство от находките обаче се отнася към късната античност и отчетливо се обособява в две хронологически групи: 1) IV – началото на V в.; 2) края на V – края на VI/началото на VII м. Неголяма част от находките със сигурност датират от периода на Второто българско царство.

Въз основа на разкритите структури, направените теренни констатации и подемния археологически материал следва с голяма увереност да се заключи, че укреплението в м. Долап боаз е било изградено най-вероятно към края на IV м. сл. Хр. С някои поправки и преустройства, а възможно – и с известно прекъсване, то е просъществувало до към края на VI/началото на VII м. За характера на човешкото присъствие на това място в периода XII – XIV м. засега не може да се каже нищо определено.

Класификационното определение на представения укрепен обект е твърде проблематично. Малките му размери показват, че в случая не може да се говори за укрепено селище. В селищно-структурен контекст, обектът би могъл да се разглежда като укрепено ядро (цитадела) на развилата се през късната античност по трудно достъпните склонове на скалистия нос селищна агломерация – приемник на неукрепеното селище от предходния период, регистрирано в непосредствена близост. Това ще да е и най-правдоподобното обяснение на ситуацията през втория от двата ясно разграничими периода в неговото съществуване. Най-вероятно изглежда обаче обектът да е претърпял функционална трансформация при прехода между тези два периода. Самото му местоположение дава основание възникването му да се постави в пряка връзка с появилата се на даден исторически етап необходимост от ефективен контрол и охрана на спускащия се в речната долина удобен път по дола Долап боаз. Върху обширен скалист полуостров на отсрещния бряг на Малки Лом, точно срещу устието на този дол, през късната античност се е развил значителен селищен център с укрепена площ повече от 15 дка, известен в локалната топонимия под името „Кале над Бялата стена“. В първоначалния си вид, малкото укрепление върху носа над Долап боаз следва най-вероятно да се отъждестви с военно-полицейско укрепление от типа *burgus*, явяващо се и елемент от външната отбрана на един от подстъпите към големия укрепен център на отвъдния речен бряг.

№61. РАЗКОПКИ В КОМПЛЕКСА НА ХЕМСКИТЕ ПОРТИ ПРИ С. ГОЛИЦА, ОБЩИНА ДОЛНИ ЧИФЛИК

Венцислав Динчев

Разкопките се проведоха през м. септември, със средства на РИМ – Варна и НАИМ – БАН. В тях участваха още Х. Кузов (РИМ – Варна) – заместник ръководител, Р. Йоргова (АММИ – Раднево), А. Манев и Е. Иванова. Откритите монети определи по-късно Б. Божкова от НАИМ – БАН.

Работи се в четири сектора. Два са в централната крепост на комплекса („Хармана“) – сектор А1 (западен) и сектор А5 (център-северозапад). Проучванията в тях са продължение на предходните разкопки (Динчев и др. 2006, 204-205). Другите два сектора са нови – първата кула по преградната стена южно от „Хармана“ (сектор В; работата тук бе под ръководството на Хр. Кузов) и теренът на т. нар. могилки западно от „Хармана“(сектор С) (Обр. 1).

В сектор А1 са разкрити повечето останки на голямата кула с 5-ъгълен план и се установи безспорно, че тя всъщност е кула-порта (Обр. 2). Съгласно сведението на Малх за Хемските порти (ГИБИ, I, 135-137), тази уникална кула-порта би следвало да е „западната порта на Хемус“. Външната ѝ ширина е към 17,50 м, а максималната ѝ изданеност – 13,50 м. Дебелината на стените достига 3,15 м. Външно челните стени са дълги по около 10,35 м, а страничните – към 8,60 м. Челният ъгъл е почти 120°. Двата входа са ситуирани по различен начин. Докато вътрешният вход е по

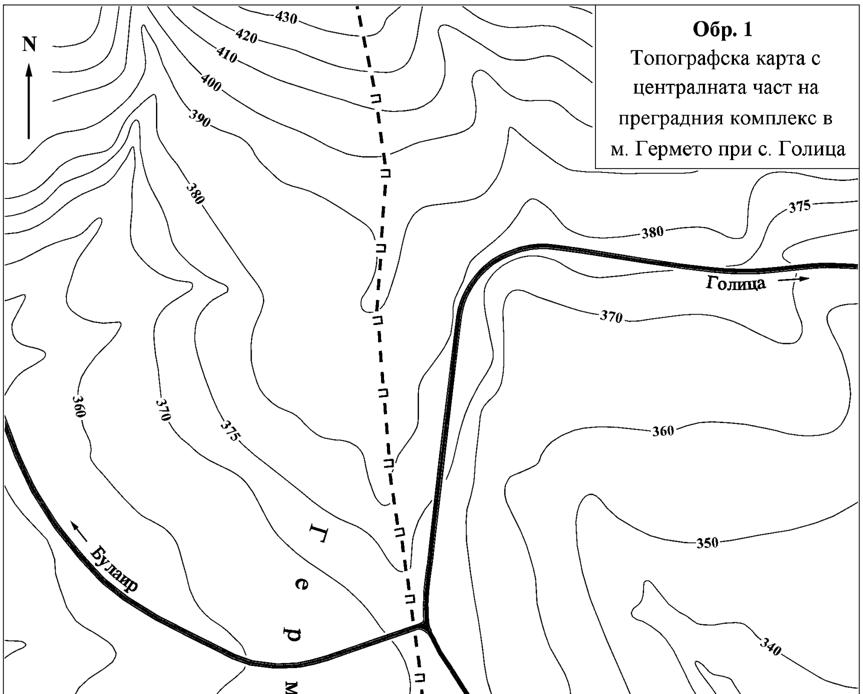
N
430
420
410
400
390
380
375
370
360
350
340
330
320
310
Голица
Булаир
Гермето
Просеник
A5
A1
C
B
0 50 100 200 m
приблизително трасе на преградната стена
A1, A5, B, C - сектори, изследвани през 2007 г.
- асфалт
- макадам

Обр. 1
Топографска карта с централната част на преградния комплекс в м. Гермето при с. Голица

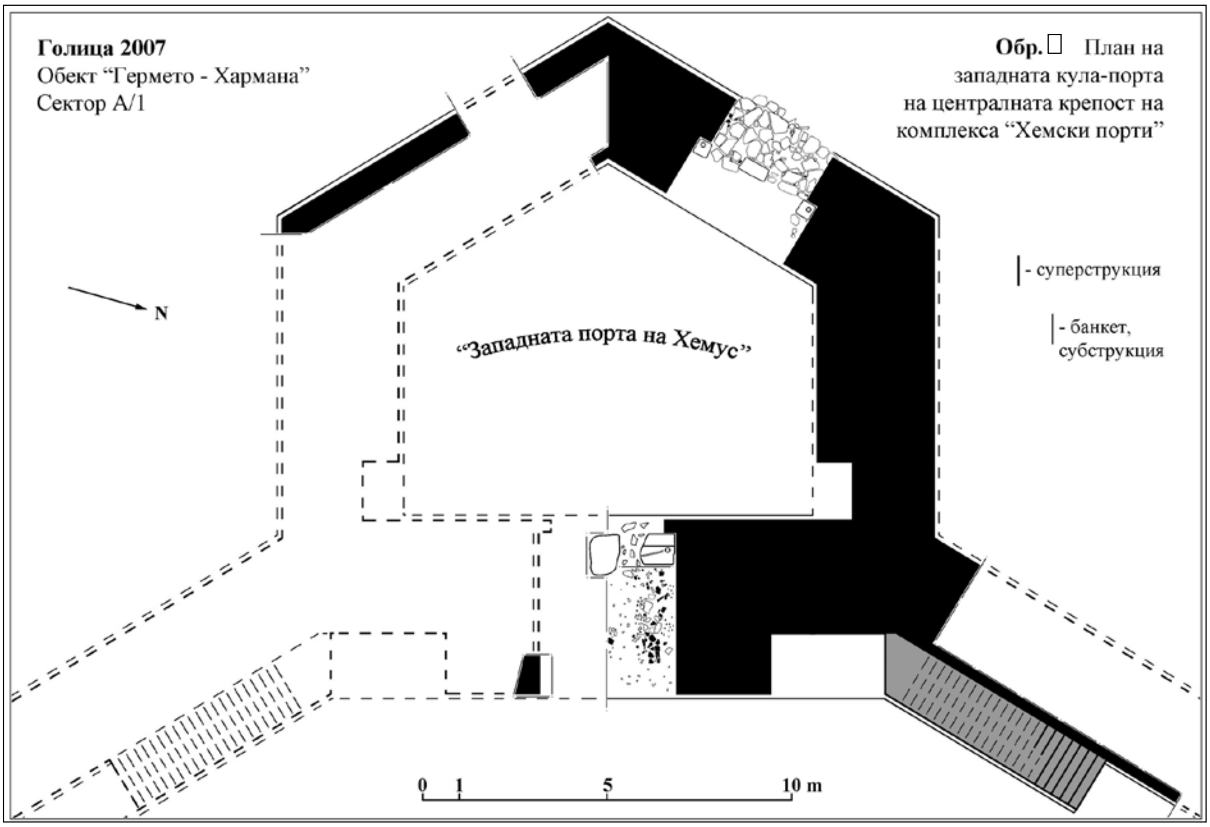
Голица 2007
Обект "Гермето - Хармана"
Сектор А/1
Обр.□ План на западната кула-порта на централната крепост на комплекса "Хемски порти"
N
"Западната порта на Хемус"
- суперструкция
- банкет, субструкция
0 1 5 10 m

надлъжната ос на кулата и на крепостта изобщо, то външният вход е с ексцентрично разположение – в северната челна стена на кулата. Страниците му са с Г-образна конфигурация. Предната му ширина е 3 м, а вътрешната – 3,70 м. Същите ширини (въпреки разликите в дължините и очертанията на страниците) се възпроизвеждат и при вътрешния вход. И двата входа са били с двукрили дървени врати.

Във входните пространства има частично запазени настилки с плочести камъни и фрагменти строителна керамика. Предположението за масивни външни стълбища към горните етажи на кулата встрани от вътрешния вход (Динчев и др. 2006, 204) се потвърди. Разкрити са останките от северното стълбище (Обр. 2). Ширината му е 1,60 м. Конструкцията във високата му южна част е била олекотена чрез широка ниша. В ниската му северна част, която опира на фуга в прилежащата куртина, има пет напълно запазени и две частично запазени стъпала. Височината и ширината стъпалата е средно по 0,25 м.

Новите находки и особено монетите от проучванията в и при западната кула-порта потвърждават изграждането на крепостта и на целия комплекс в началото на V м. С позиция за terminus post quem относно началната дата на крепостта са например монети от 383 – 392 г. и 393 – 395 г. Липсата на сигурно датирани материали от VI м. в изследваните части на западната кула-порта поставя под въпрос отнасянето към това време на регистрираните в нея преустройства (например повдигането на прага и нивото на вътрешния вход) и предпоставя възможността за извършването на тези преустройства в границите на първия период на крепостта през V в.

В сектор А5 бе направен опит за разкриване на южната част на сградата с извита източна стена, регистрирана при предходните разкопки (Динчев и др. 2006, 205). За съжаление, в южна посока основите на тази сграда не са запазени. В нейната площ обаче би следвало да попадат запазените фундаменти на две правоъгълни, подобни на пилони съоръжения, разкрити в новия изкоп. Размерите им са 1,15 (С – Ю) х 0,70 м и 0,95 (С – Ю) х 0,60 м. Те са успоредни и в близост по между си. Градежът им е идентичен с този на основите на сградата – камъни и фрагменти от тухли, споени с кал. Синхронното им ниво, което би следвало да е подовото ниво на сградата, не е запазено, но в тясното пространство между тях се откри монета от втората половина на V м. Тя дава

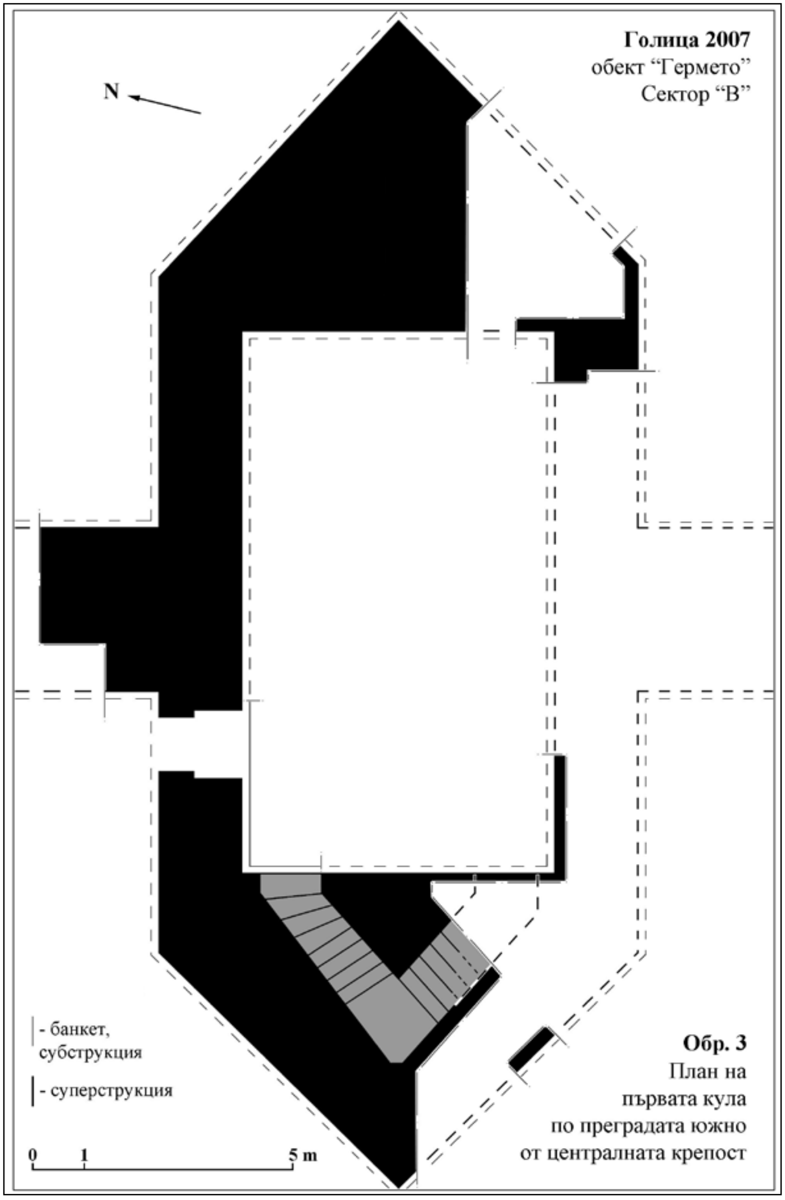

Обр. 3 План на първата кула по преградата южно от централната крепост

terminus post quem за двете съоръжения и сградата като цяло, и е нов аргумент за тяхното отнасяне към втория период на крепостта през VI м. В нарушения културен пласт в новия изкоп са открити различни находки. Най-късните монети са от първата половина на VI м. Сред тях има и екземпляри от по-дребни номинали. Такива се намират за пръв път. При разкопките тук са открити също желязна шлака и къс кричното желязо. Те предполагат наличие на ковашка работилница. Не е изключено представените по-горе съоръжения да са свързани с тази работилница.

Първата кула по преградата южно от централната крепост отстои на около 63,50 м от южната кула на последната (Обр. 1). Тази кула (сектор В) се издава еднакво от двете страни на преградата, но в план тя е не е квадрат „със страна 8 м“ (Škorpil 1930, 221; виж и Шкорпил, Шкорпил 1892, 49 – 50), а е с форма на разтегнат 6-ъгълник. С оглед на реалиите в ранновизантийското фортификационно строителство, тя изглежда като ансамбъл от две еднакви по размери, срещуположни 5-ъгълни кули с издаден ръб, с общо вътрешно пространство (Обр. 3). Външните размери на двойната кула са 22,20 (З – И) х 9,20 м. Вътрешното ѝ пространство е 10,40 (З – И) х 6,00 м. Дебелината на страничните стени е по 1,60 м. Челните ъгли са около 90°. Външната (източната) челна част е с плътен блокаж. В срещуположната вътрешна (западна) част има масивен, 5-ъгълен пилон, около който спираловидно се развива зидано стълбище (с междинна площадка пред пилона) за втория етаж. Входът на кулата е във вътрешния участък на северната ѝ стена, близо до долния край на стълбището. Страниците на входа са Г-образни. Ширината в предната му част е 1,05 м, а в задната част – 1,30 м. Връзките на двойната кула с преградната стена са конструктивни. Те са планирани и градени заедно. Дебелината на преградата северно от кулата е към 3,15 м.

Останките от двойната кула, която по план и устройство е без аналогии сред всичко известно от римската и ранновизантийската фортификация, и от съседните участъци на преградата в сектор В са в сравнително добро състояние. Суперструкциите тук са запазени на места до и дори над 3 м. Градежът е в opus mixtum, с 3-редов тухлен пояс. Страниците на входа на кулата са зидани с тухли над каменните им цокли. Повече тухли са използвани и в долната част на вътрешната северна челна стена, както и в пилона за стълбището. Камъните в лицевите зидарии са полуобработени и редени под линия. Основите са с банкети. По-тясната предна част на входа е рамкирана отгоре с големи каменни блокове. Височината от банкета до рамката е 2,30 м. По-широката задна част на входа изглежда е завършвала с тухлен свод и поради това ще да е била още по-висока. Долната част на стълбището е запазена изцяло. Тя има 9 стъпала с обща височина към 1,70 м. От горната част на зиданото стълбище са запазени 4 стъпала. Ако тя е имала същата височина, то подът на втория етаж ще е бил на около 3,40 м над нивото на банкетите. Кулата е имала солиден дървен покрив, покрит с керемиди (tegulae и imbrices). До под е проучена северозападната част от вътрешността ѝ. Установени са две нива с трамбована глина. Полагането на горното ниво е направило неизползваеми най-долните стъпала на стълбището. На места върху горното ниво има настилка от фрагментирани тухли. Находките от двете нива, както и от насипа с деструкции над тях, са малко и не подлежат на точно датиране. Недалеч от кулата обаче, сред деструкциите от емплектона на преградата е намерена монета от 378 – 383 г. Вероятно тя е попаднала случайно в преградата по време на изграждането ѝ.

За изясняване на характера на т. нар. могилки западно от централната крепост (Шкорпил, Шкорпил 1892, 50; Škorpil 1930, 221) бе заложен сондаж във вид на траншея през една от „могилките“ (сектор C; Обр. 1). Констатиран е пласт с деструкции (хоросан, камъни, фрагментирана строителна керамика), в който се намират и фрагменти от късноантична битова керамика. Няма запазени синхронни останки. Сондажът пресича два зле съхранени гроба от X – XII м. Погребаните са с християнска ориентация, на около 1 м един от друг. Сред черепните кости на единия индивид бе намерена медна обица. Поради плиткото погребване и по-късното обработване на земята тук, анатомичният порядък на скелетите е нарушен.

Литература:

Динчев и др. 2006: м. Динчев, м. Кацарова, Д. Антонов, Хр. Кузов, З. Димитров, Н. Тонков, М. Христов. Проучвания в м. Гермето при с. Голица (община Долни Чифлик, област Варна). – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г., София, 2006, 204 – 206;

Шкорпил, Шкорпил 1892: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Североизточна България в географско и археологическо отношение. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, VIII, 1892, 3 – 58;

Škorpil 1930: K. Škorpil. Стратегически постройки в черноморската област на Балканския полуостров. – Byzantinoslavica, II, 1930, 197 – 230.

№62. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ШИШМАНОВО КАЛЕ“ ПРИ ГР. САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов, Анастасия Чолакова

Археологическите разкопки на късноантичното укрепено селище – обект „Шишманово кале“ при гр. Самоков се проведоха в периода 11.06 – 30.07.2007 г. с финансирането на Община Самоков от екип с ръководител м. Хаджиангелов (ИМ – Самоков), заместник ръководител А. Чолакова (НАИМ – БАН), М. Иванов (НИПК), М. Христов (СУ), Д. Ненова (СУ). Реставрацията на находките и керамиката се извършва от М. Тасева (НАИМ – БАН).

Обектът се проучва в продължение на 4 поредни сезона, като през 2007 г. работата беше съсредоточена в Сектор 2 (ранновизантийска базилика extra muros) и Сектор 1В (крепостна стена и прилежащи сгради).

В **Сектор 2** се изследва пространството южно от базиликата, пред входа ѝ. След окончателното изчерпване на дебелия ерозионен насип, което започна от 2006 г., се достигна до културен пласт и беше разкрит зид с посока СЗ – ЮИ. Той е изграден от обли речни камъни, подредени в две лица, със спойка хоросан, ширина 0,60 м. Зидът се проследява в продължение на 12,5 м в югоизточна посока, след което е разрушен в следствие на силната денивелация и ерозионните процеси.

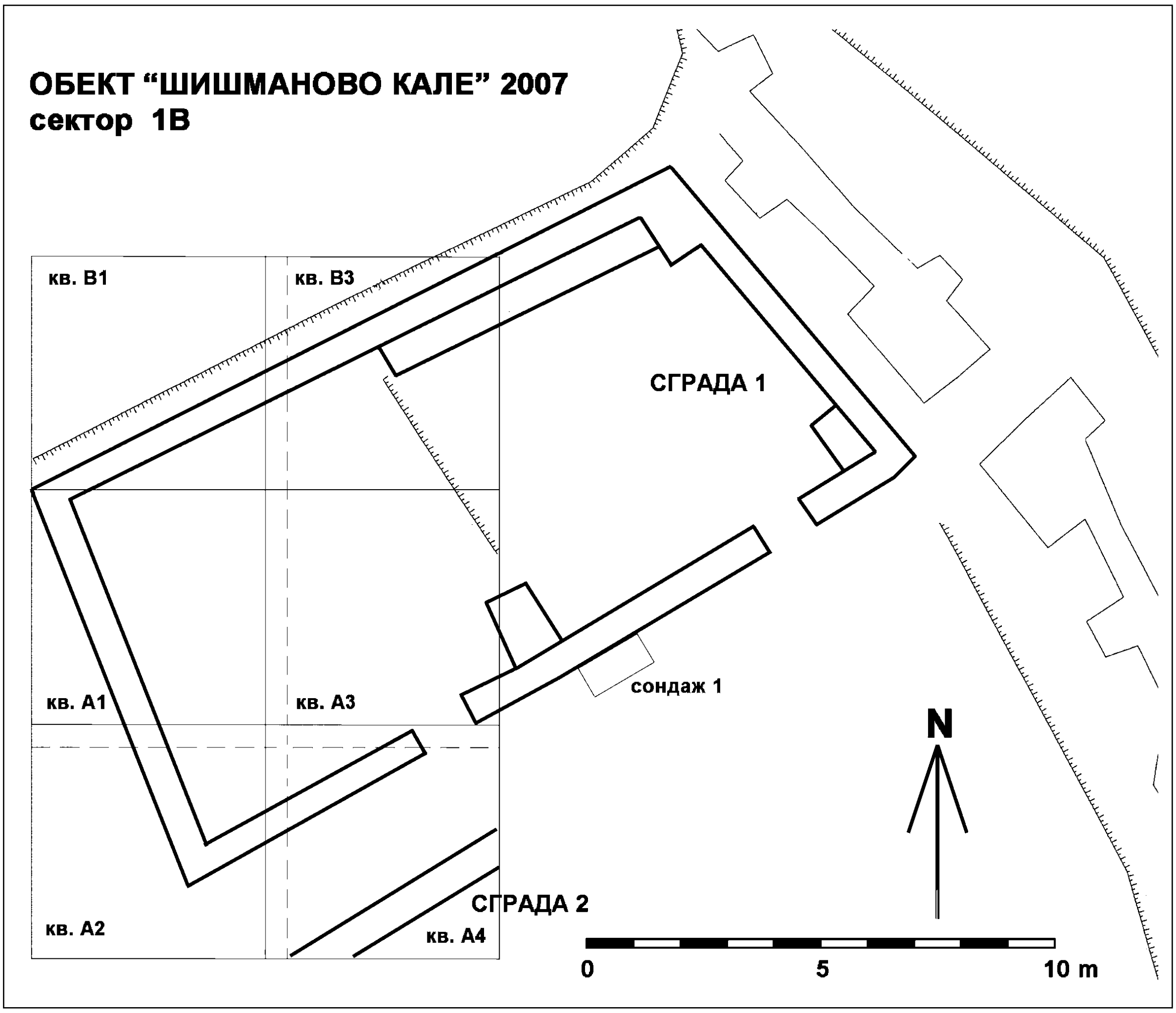

Обр. 1. Сграда 1 (проучвания от 2006 – 2007 г.), крепостна стена (проучвания от 2006 г.) и част от сграда 2 (проучвания от 2007 г.)

Новоразкритият зид представлява продължение в югоизточна посока на западния зид на базиликата, като западните страни на двата зида са вкопани в склона. Зидът е изграден на фуга с южната фасада на сградата, под ъгъл от около 60°, съобразен с терена. Тази стена има функцията да терасира и поддържа терена, с което се осигурява заравнено пространство и удобен подход към входа на базиликата. Вероятно зидът е продължавал и по-ниско в югоизточна посока, но в заложените два сондажа се откриха само следи от трасето му и преотложени културни пластове. В деструкциите пред входа на църквата се откриха минимално количество керамика, дребни железни предмети и фрагменти от стъклено кандило, което потвърждава досегашната датировка на комплекса в V – VI в.

В **Сектор 1В** продължи разкриването на сграда 1 до крепостната стена, чиято източна половина е проучена през 2006 г. и се установи съществуването на съседна сграда 2. В площта на новите квадрати се разкриха цялостните очертания на сграда 1 с неправилен трапецовиден план и ориентация ЮЗ – СИ. Максималната ширина на сградата е около 9 м, дължината на южната стена – 18 м (Обр. 1). Изградена е върху терен със значителна денивелация към И/ЮИ и това определя разлика от около 3 м в нивата на основите на западния и източния ъгъл.

Зидовете са двулицеви, от ломени камъни със спойка от ронлив хоросан и/ или кал, вероятно според конструктивната необходимост. На места в запазената суперструкция са използвани тухли и кирпичи, главно при страниците на двата входа. Фрагментите от строителна керамика показват покритие от керемиди.

Някои особености в плана на сградата биха могли да се обяснят с преодоляването на денивелацията във вътрешното пространство. Регистрираното на места терасиране на материковия пласт вътре в сградата се потвърждава от разликата от 1,30 м между нивата на двата входа. Най-вероятно пространството в запазената суперструкция представлява приземен етаж с вкопаване от западната страна, над който се разполага втори етаж, с по-лек градеж от кирпич и/или обмазани с кал нетрайни конструкции.

След отнемането на повърхностния слой се разкри пласт с деструкции от ломени камъни и пепелива пръст, наситен с керамика и находки, част от които се отнасят към VI м. В разкопавания участък не се установи обособен пласт и градежи, които да могат да се отнесат към този период, въпреки че в рамките на селището има активно обитаване до около третата четвърт на VI в.

В централната част на сградата, както и през 2006 г. се достигна до опожарен пласт с дебелина до 0,40 – 0,50 м, който достига до подовото ниво и материковия терен. Пластът съдържа много въглени, отухлени кирпичи, фрагменти от масивни обмазки на плетени конструкции, керамика и находки. Ситуацията на затворен контекст, в който се намират материалите, се свързва с крайната дата на функциониране на сграда, която може да се постави около началото – първата половина на V в.

Единственото регистрирано съоръжение вътре в сградата е градеж с полукръгъл план, максимална ширина около 2,40 м, от едри ломени камъни в 3-4 неправилни реда, със спойка от кал, разположен в югозападния ъгъл. Стратиграфски този градеж не достига материковия терен, вкопан е в описания пласт от обгорели кирпичени деструкции и не се свързва с подовото ниво на сградата. Окончателната му проучване предстои, но засега съоръжението може да се отнесе към период след опожаряването, когато е имало частично преизползване на сградата.

В и около съоръжението се откриха многобройни късове шлака със специфична форма и структура, които подсказват функционирането на ковашко огнище. Един от късовете е с тегло почти 4,3 кг и свидетелства за интензивността и технологията на металургичната дейност. Установените следи от ковашки нагар потвърждават съществуването на ковашка работилница в сградата, предположено с откриването на клещи през 2006 г.

Направените сондажи в определени сектори при стените на сградата изясниха фундирането на основите. При дългите южна и северна стени денивелацията на терена е частично следвана, като основите са полагани на не голяма дълбочина в неправилни стъпаловидни редове. Западната

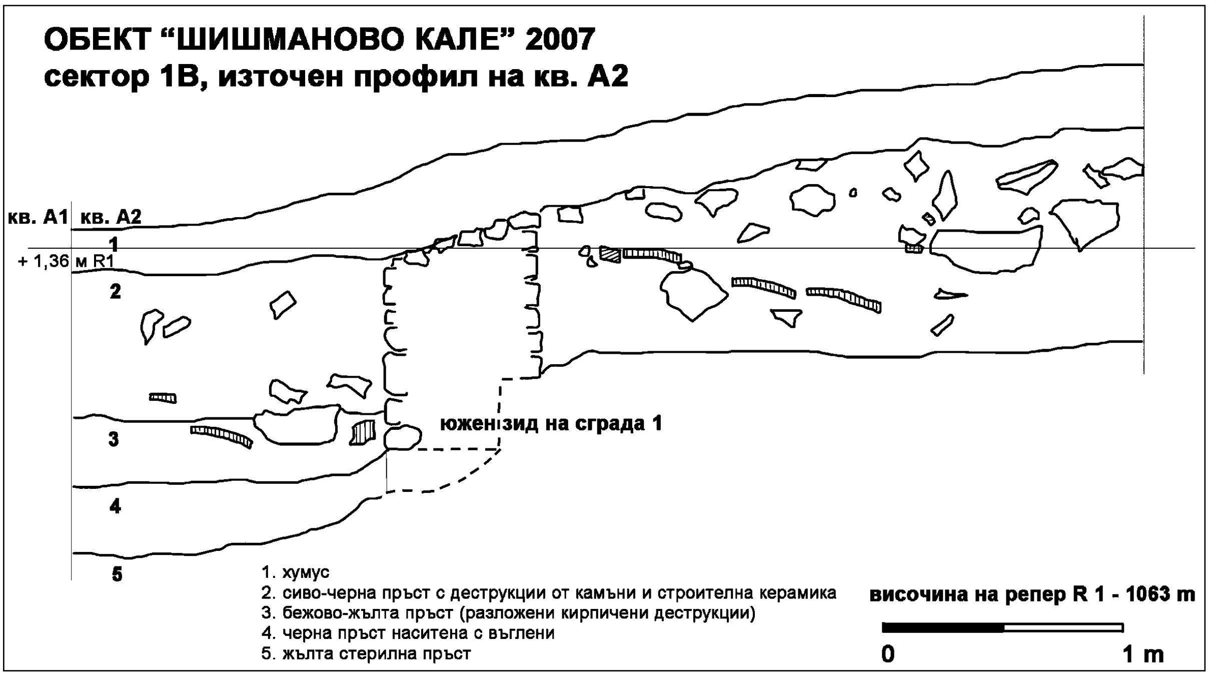
ОБЕКТ "ШИШМАНОВО КАЛЕ" 2007
сектор 1В, източен профил на кв. А2
кв. А1
кв. А2
+ 1,36 м R1
1
2
3
4
5
южен зид на сграда 1
1. хумус
2. сиво-черна пръст с деструкции от камъни и строителна керамика
3. бежово-жълта пръст (разложени кирпичени деструкции)
4. черна пръст наситена с въглени
5. жълта стерилна пръст
височина на репер R 1 - 1063 m
0
1 m

Обр. 2. Стратиграфски профил в кв. А2 – западна част на сграда 1 (рис. М. Иванов) част от сградата е частично вкопана в склона и разликата в нивата на субструкцията на външното и вътрешното лице на зидовете е значително. Непосредствено до вътрешното лице материковият терен е допълнително изкопан с още до 0,60 м, с което се постига частично преодоляване на денивелацията в сградата (Обр. 2).

В участъка на запад от сграда 1 културните напластявания са със сравнително малка дебелина и се разкри материковият терен с няколко вкопавания. Материалите от тази част на сектора са разнообразни – заедно с късноантичната керамика се откриха преотложени фрагменти, отнасящи се към КБЕ – РЖЕ (?), но не и обособен пласт от тези епохи. През 2006 г. керамика и находки от ранни периоди на обитаване на „Шишманово кале“ бяха засвидетелствани в подножието на склона, а резултатите от 2007 г. показват, че и високите части на хълма са били заселени.

В пространството южно от сграда 1 се попадна на част от зид, изграден от ломени камъни със спойка от кал, отнасящ се към съседна сграда 2 (Обр. 1). Между двете сгради се оформя улица с ширина около 2,30 м, която води към проучената през 2006 г. порта на крепостната стена.

При археологическите проучвания в Сектор 1В през 207 г. се откриха 52 бронзови монети, многобройни находки и изобилно количество керамика. Монетите се отнасят към периода II – VI в., като преобладаващото количество са от първата половина на IV м. Най-късните монети, датиращи опожаряването на сграда 1 са от началото на V м. Откриването на железни фибули тип „Виминациум“ в същия контекст потвърждава хронологията. Керамичният комплекс, обработван от М. Христов, представя главно груби кухненски и амбалажни съдове, малко количество фрагменти от амфори, трапезни форми. Керамиката с червен лак от сграда 1 има сравнително ранни паралели от края на III – IV в., докато сиволаковата керамика с щемпелувана украса, принадлежаща към т. нар. сива македонска terra sigillata (Обр. 3), се отнася към края на IV – първата половина на V в.

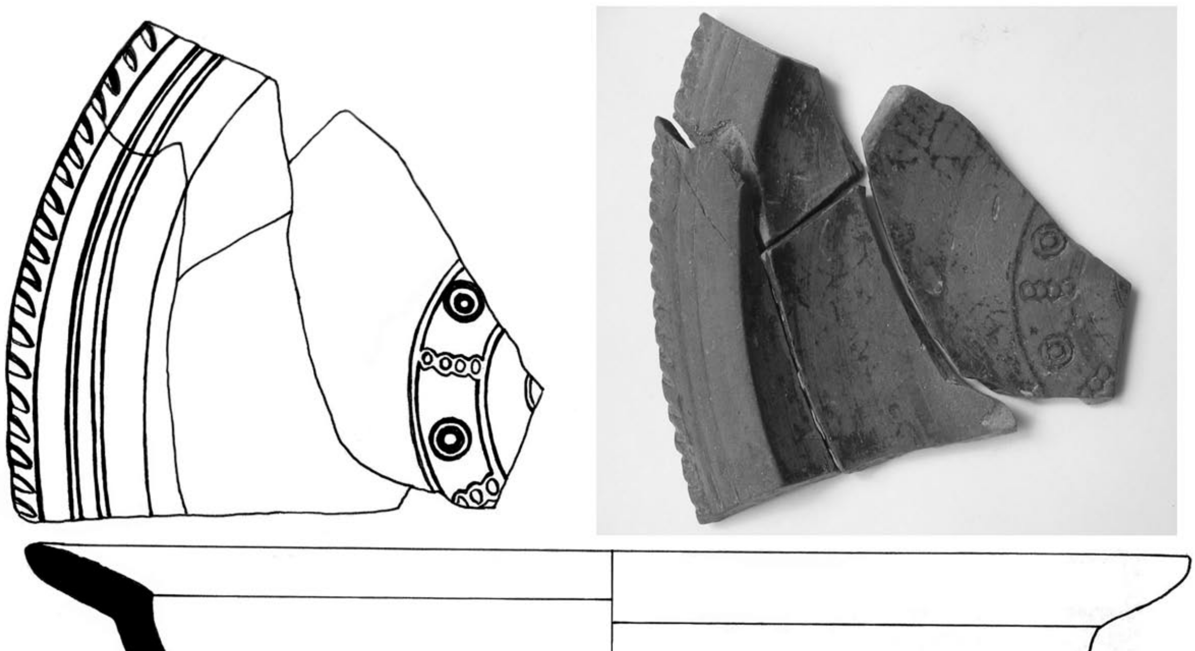

Обр. 3. Сектор 1В – паница с щемпелувана украса и сиво-черен лак (рис. М. Христов)

№63. КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА В М. ГРАДИЩЕ ПРИ С. ДРЕНКОВО, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Юлия Божинова

През 2007 г проучването на обекта бе подчинено на целите на проект по програма ФАР, трансгранично сътрудничество България – Гърция, а именно превръщането му в обект за културно-исторически туризъм. За целта изцяло бе премахнат деструктивният насип върху руините на сградата. По този начин се очерта цялостният план на (Обр. 1). Както бе установено, сградата е почти квадратна, с размери 28,90 х 28,40 м. Включва в себе си две големи правоъгълни помещения (№2 и №4), едно квадратно помещение (№3) с вход към по-малко правоъгълно над него (№3а), както и входно помещение (№1), от което се е влизало във вътрешните помещения. Четирите външни ъгъла на сградата представляват полукръгли отбранителни кули.

Продължи проучването в помещение №2, започнато през 2006 г. След изчерпването на деструктивния насип, бяха регистрирани средновековни жилищни структури от IX – XI м. При разчистването им се очертаха трамбовани подове с огнища на няколко нива. Те са ситуирани върху строителни деструкции от сградата – камъни, хоросан, фрагменти от керемиди, дори върху блокове от тухлени редове. Намериха се и характерните за това време предмети на бита – палешник, ножове, прешлени за вретено, костени дръжки за инструменти, костена свирка, както и фрагменти от кухненски съдове, отухлени късове глинена мазилка с отпечатъци от пръти. По-интересна находка от този период е бронзовият кръст енколпион – реликварий. Върху двете му страни чрез врязване са изобразени Христос разпнат на кръста и Богородица Оранта. При отварянето му се намери и реликвата, която е оловна прегъната на три пластина. Личи изчертан отвътре кратък надпис.

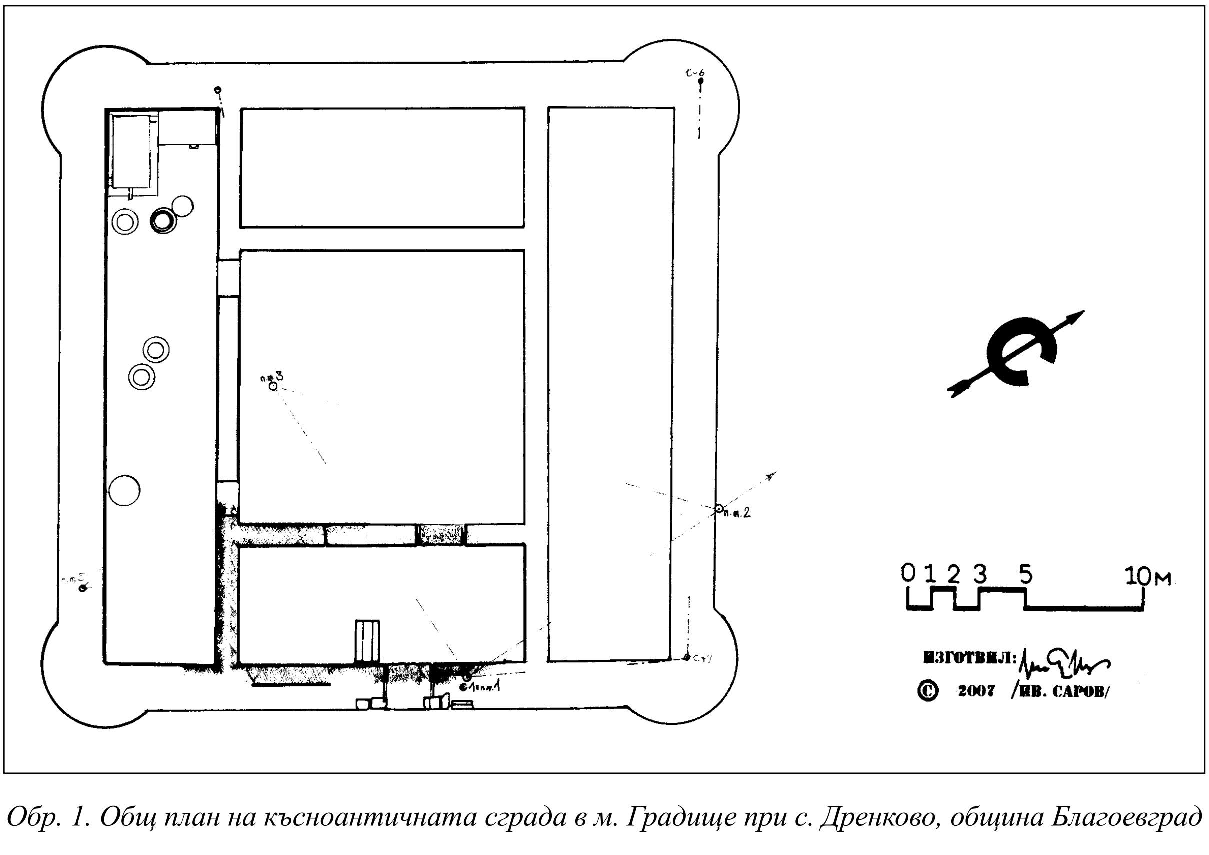

Обр. 1. Общ план на късноантичната сграда в м. Градище при с. Дренково, община Благоевград

След изчерпването на средновековните структури, започна проучването на късноантичния горял пласт. В него освен изобилното количество керамика, пирони, скоби, клинове и други фрагменти от предмети на бита, се намериха и цели долиуми. Те са вкопани в подово ниво и покрити с каменни плочи. Вероятно са били използвани за съхранение на вода, тъй като в тях не се откри зърно. Общият им брой е шест, но са били повече, защото се намериха и фрагменти от унищожени долиуми. Прави впечатление, че са разположени от двете страни на новооткрития вход №2 на помещението. До южната стена се откри кръгла яма за съхранение на зърно. Тя бе очертана от едната страна с няколко камъка, а от другата бе заобиколена от глинен перваз, отухлен от силния огън. Зърното бе на място в ямата, овъглено, но запазено.

Близо до лявата страница на вход №1 бе разкрито двукамерно ямно съоръжение. От едната страна подградено с каменна стена на кал, а от другата – оформено в земята и подмазано от глинена замазка, отухлена от огъня. По средата, по дължина е разделено от стеничка на две части. Вероятно е било надградено с кирпич, защото на това място се намираха цели отухлени кирпичи и фрагменти от тях. Отпред е окръглено оформено. При разчистване на съоръжението вътре не се намериха материали, от които да се определи какво е съхранявано в него (малко фрагменти от гърне, малко зърно, няколко пирона и нападала горяла пръст). Съоръжението е ориентирано по дължина север – юг. Размерите му са 2,60 х 1,20 х 0,80 м (на по-голямата камера) и 2,10 х 1,00 х 0,50 м (на по-малката). Тези структури са разположени в източната половина на проучваната част на помещение №2.

В западната част на помещението на дълбочина 2,20 м бе разкрито друго съоръжение. То е градено от тухли с хоросан. Представлява правоъгълна площадка и правоъгълна вана долепена перпендикулярно до нея. Площадката е ориентирана север – юг и е с размери 2,60 х 1,40 х 0,20 м. Ваната е ориентирана изток – запад. Тя е изградена от тухли с хоросан, от четирите страни с невисоки стенички, с различна запазеност. Изцяло запазени са западната и южната стени. Височината им е 0,25 м, а ширината им – съответно 0,22 м и 0,20 м. Източната е най-ниска (5 см).Тя е малко над пода, а в центъра има вградена глинена отточна тръба. Подът на ваната до източната стена е оформен с плитко каналче, дълбоко и широко 2 см. То влиза в глинената тръба. Размерите на пода са 3 х 1,60 м. Площадката, ваната и стените над ваната са измазани с хидрофобна, гладка мазилка, червена на цвят.

Така оформено съоръжение – с площадка и вана с отточна тръба, наличие на хидрофобна мазилка, най-вероятно е било свързано с производството на течност, която се е изливала през тръбата. Такива познати съоръжения са винарните, в които гроздето се е смачквало и полученият гроздов сок от ваните се е наливал в съдове.

Поради запазването на долиумите на място, за подготовка за експониране, този сезон не можахме да продължим с проучването на нивото до това на винарната. Но в проучената част бяха намерени няколко монети на Юстиниан I и Юстин I, които ни дават датировката на проучвания пласт от началото на VI м. до към средата на VI в.

Бе намерена и изобилна керамика от този период, предимно кухненска, но също така и глазирани фрагменти от големи съдове. Много са и глинените капаци за съдове, които са украсени с ямички, врязани вълнообразни линии, насечки, кръстове. Някои от дръжките също са украсени с врязани кръстове – отражение на новата християнска религия изповядвана от местното население и от обитателите на сградата.

Бе събран и доста остеологичен материал от обекта, който бе изследван и даде извънредно интересна информация за животните в комплекса, за храната, за стопанската дейност и бита на хората обитавали тази сграда. Най-голям дял заемат домашните животни – говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, кокошки. Ловен интерес са представлявали дивите бозайници – дива свиня, сърна, заек, земноводните – костенурки, жаби, риби – сом, шаран. Археозоологическите анализи показват голямо разнообразие на фауната. С тези изследвания се създаде важна база данни за сравнение с други антични обекти. Изследванията бяха извършени от ст. н. с. д-р Л. Нинов.

№64. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ В М. „СВ. ДИМИТЪР“ ПРИ ГР. ХАДЖИДИМОВО

Цветана Комитова

Късноантичната крепост, обитавана и през средновековието се намира на около 4 км югоизточно от Хаджидимово. Разположена е между реките Мътница и Места, на стръмно възвишение, доминиращо над околния терен, известно като „Св. Димитър“. Първото археологическо проучване на крепостта, финансирано от Община Хаджидимово, е по повод разрушаването на част от западната крепостна стена при прокарване на път (Божинова, Комитова 2004).

През 2007 г. проучването на крепостта е подновено по проект на Община Хаджидимово BG 2004 „Адаптиране на археологическите структури в западната част от късноантичната и средновековна крепост в м. „Св. Димитър“ при гр. Хаджидимово и подобряване на съществуващата инфраструктура“, финансиран по Програма ФАР.

Проучен е сектор покрай външното и вътрешното лице на западната крепостна стена от разрушения участък до разкрития през 2003 г. вход. Проследени са над 60 м от южната крепостна стена. Доразкрито е помещение 2, частично проучено през 2003 г., помещение 3 на север от него, чийто зидове са долепени на фуга до крепостната стена, западната част на сграда, условно обозначена като сграда I и улица между тях (Обр. 1).

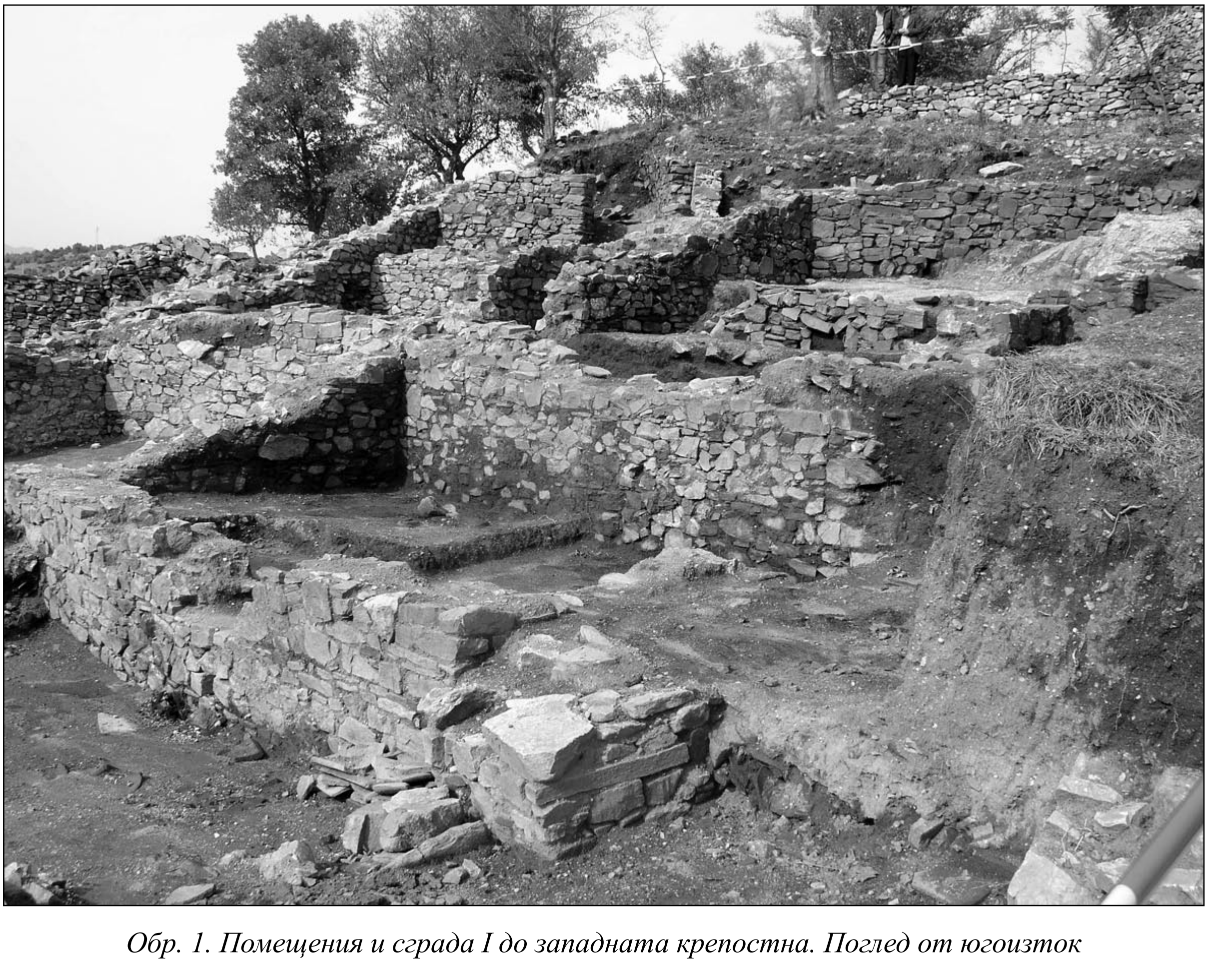

Обр. 1. Помещения и сграда I до западната крепостна. Поглед от югоизток

В резултат е потвърдено времето на обитаване на терена още в къснобронзовата епоха (XIV – XIII в. пр. Хр.) или в ранножелязната епоха (края на XII – IX в. пр. Хр.), когато най-вероятно се датира разкритият сектор от зид напречен на западната крепостна стена на късноантичната крепост, както и малко от намерените фрагменти керамика.

Помещение 2 от север е ограничено от южната стена на сграда I. Запазен е малък сектор от западния зид на помещението, а в северозападния ъгъл е разкрита долната, разтрошена част на питос, който е на ниво с около 20/25 см по-високо от нивото на разкритите устия на питоси, вкопани в пода на помещението. В северната част е разчистен плътен опожарен пласт с въглени, пепел и голямо количество натрошени и обгорели покривни керемиди и натрошени горели съдове характерни за късната античност. На дълбочина 0,60 м от повърхността и на разстояние 2,50 м на юг от разкрития сектор на зид, долепен на фуга до източния зид на помещение 1 на сграда I е намерена монета – имитация на т. нар. „автономна“ македонска монета от типа „Глава на речен бог Стримон/ Тризъбец“ (сечена по време на управлението на Филип V и Персей). Датират се във втората половина на I в. пр. Хр.

Питосите, вкопани в пода на помещение 2, разкрити през 2003 г. останаха, засипани с филц до предстоящото им експониране на място.

Помещение 3, чийто зидове, изградени от цепени камъни със спойка от кал са долепени на фуга до западната крепостна стена, е разкрито до подово ниво. В североизточния ъгъл на помещението са разкрити две плочи от подовата настилка от цепен камък с различна форма и големина. При снемане на първите пластове от помещението, е намерен един полуцилиндричен съд от мрамор, а в дълбочина – фрагменти от глинена водопроводна тръба и от големи дебелостенни съдове – питоси, както и малко фрагменти кухненска и трапезна керамика от късноантичната епоха. В югозападния ъгъл на помещението и покрай източната стена са разкрити четири вкопани цели питоса с различна големина (Обр. 2). Каменният капак на единият от тях, почти празен, с оста-

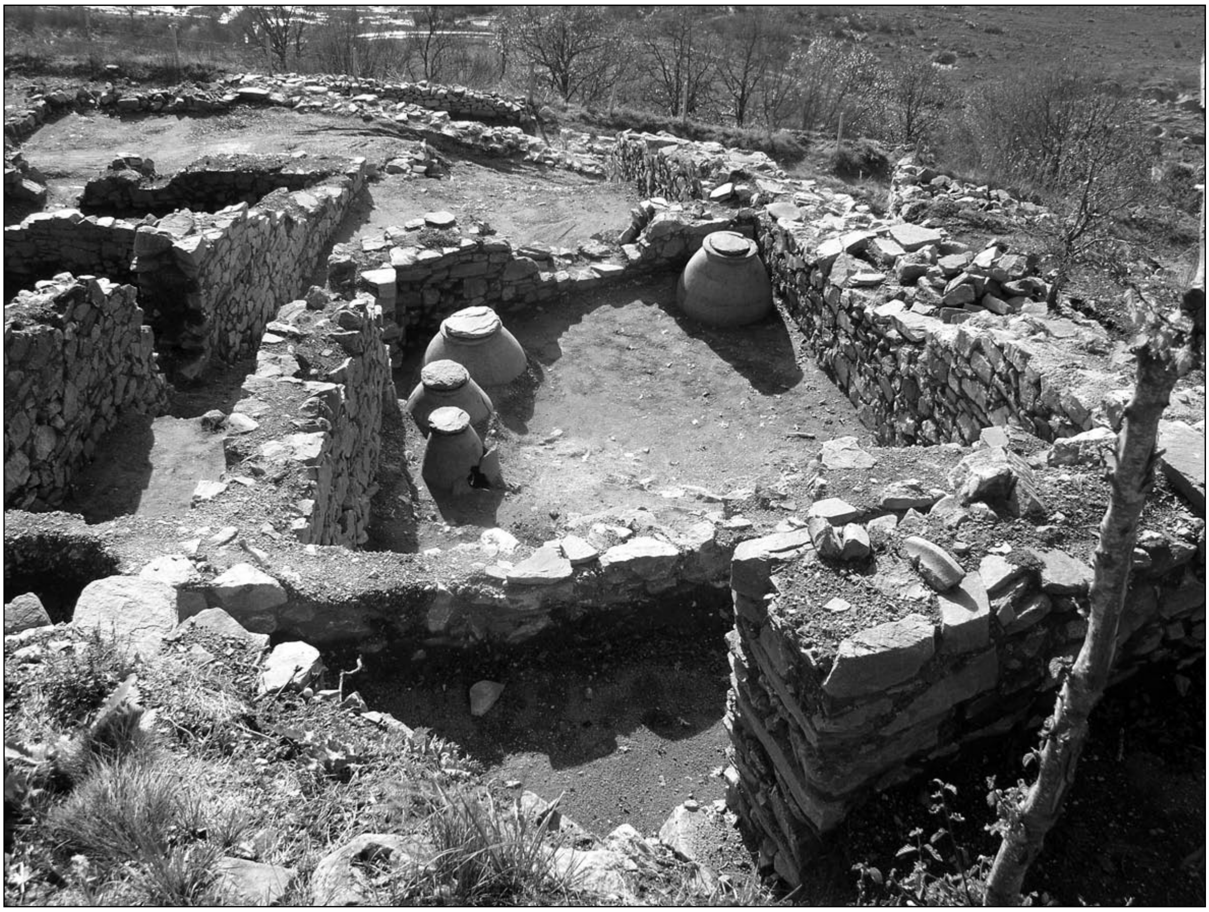

Обр. 2. Помещение 3 с вкопаните в пода питоси. Поглед от север

тъци от овес или ръж на дъното, бе замазан с глина. Още един от питосите е празен и напукан, а другите два са цели, добре запазени и са запълнени с пръст. В югоизточната част на помещението, в източната стена има отвор, който няма добре оформени страници, нито праг и не е изключено да е само разрушен сектор от стената.

От изток на помещение 3 минава стръмна улица с голяма денивелация от север на юг. Улицата се разширява на север, а в края ѝ е вкопана яма с кръгъл отвор (диаметър 1 м), стеснена към дъното. Няколкото фрагмента керамика, намерени в нея са от средновековната епоха.

На север от помещение 3, след едно тясно свободно пространство, е разкрита южната част на следващо помещение 4 с отворен вход в югоизточния ъгъл. Пред нивото на прага са разкрити три изправени плочи от цепен камък. Снети са пластове от 1,60 – до 2 м от съвременното ниво, но на тази дълбочина не е достигнато подово ниво. Разкритият сектор от източната стена, наклонена на запад, е запазена до 2 м във височина.

Проучена е западната част на Сграда I. Разкрити са три верижни помещения и малки сектори от зидове на следващи, които продължават на изток. Зидовете, запазени на различна височина (0,60 – 1,90 м), са изградени от цепени камъни със спойка от кал. Следват денивелацията на терена от север на юг и от изток на запад, като стъпват направо върху скалата. Входовете са от изток. В насипа, запълващ помещенията, веднага след снемането на чимовия пласт се намират различно големи фрагменти отухлен кирпич. В дълбочина пръстта е червеникава, примесена с голямо количество разложен кирпич, но материали почти няма. Помещенията са разкрити до подово ниво – подравнената скала. Подова настилка няма. На подовото ниво на помещение 1 е регистриран плътен дебел до 0,40 – 0,50 м опожарен слой, в който се намират фрагменти от късноантична керамика и метални предмети – ножчета, дикел, косери и други. В северозападния ъгъл са намерени и голямо количество овъглени зърна.

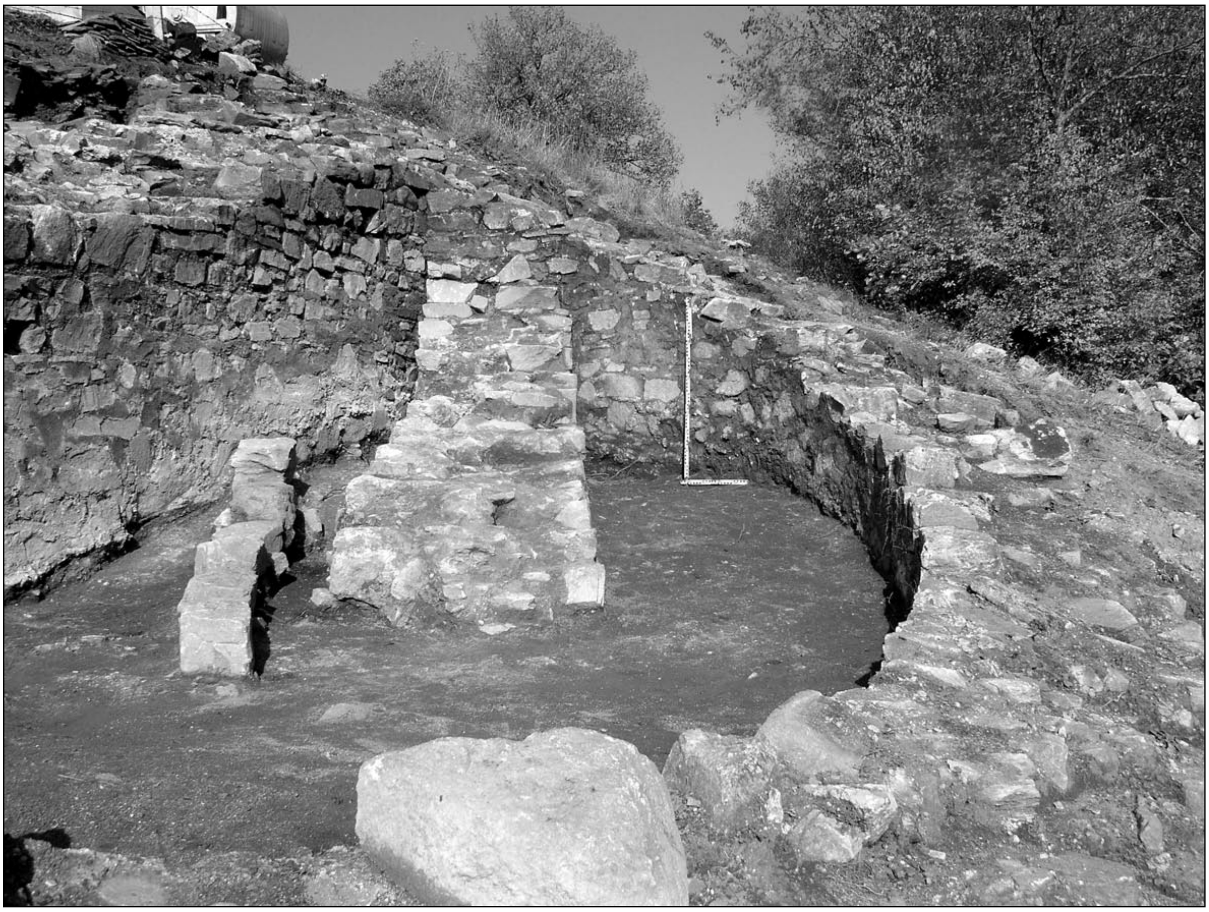

Обр. 3. Кула в най-източната част на южната крепостна стена

Насипът, запълващ помещение 2, има същата структура, като този в помещение 1, но тук фрагментите от питоси са в по-голямо количество, а битовата керамика е по-малко. Зидът между помещение 2 и 3 е по-небрежно изграден и в него личат преправки. Почти по средата е оформен малък четириъгълен отвор, вероятно на отводнителен канал. В подовото ниво на помещение 3 са вкопани три ями с кръгъл отвор, стеснени към дъното. Керамиката в тях е предимно късноантична, но между нея се среща и средновековна. В северната част, на подовото ниво, е разчистен тънък плътен опожарен пласт.

Във всички помещения и проучени сектори има категорични данни за разрушения при опожаряване, което най-вероятно е станало в VI. Това е и крайната дата на съществуването на късноантичната крепост.

От епохата на средновековието са вкопаните в късноантичните пластове ями в края на разкритата улица, на юг от помещение 3 и в сграда I (помещение 3). Материалът, намерен в тях се датира в XII – XIII м. В насипа на изток от помещение 1 на сграда I, на дълбочина 0,20 м от повърхността, е намерена средновековна медна корубеста монета на Исак II Ангел (1185 – 1195).

Западната крепостна стена, запазена от 0,60 до 1,50 м височина, следва денивелацията на терена. Изградена е от два долепени един до друг зида, като вътрешният е по-тесен от външния. Спойката е от хоросан с примес от счукана тухла. В нея има вход (ширина 1,90 м) към полукръгла в план кула, чийто зидове са с дебелината на крепостната стена (1,10 – 1,30 м и диаметър 5,50 м).

Проследени са и 60 м от южната крепостна стена като в най-източния ѝ край е разкрита полукръгла в план кула, подобна на тази на западната крепостна стена. Тук е регистриран по-ранен строителен период. Разчистеният зид вътре в кулата, който продължава извън нея и се слива с крепостния зид от късноантичния период, най-вероятно е от IV в., към каквато датировка насочват и малкото материали, намерени в този сектор (Обр. 3).

Литература:

Божинова, Комитова 2004: Ю. Божинова, Ц. Комитова. Късноантична и средновековна крепост в м. Св. Димитър при гр. Хаджидимово. – В: Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 124-125.

№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „СВ. НИКОЛА“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. БАНСКО

Владимир Баряков

През 2007 г. (16 юли – 4 ноември) бе започнато и проведено редовно археологическо проучване на обект в м. „Св. Никола“ югоизточно от гр. Банско. Обектът е разположен на естествено възвишение в предпланините на Северен Пирин (надморска височина 1095,8 м), описан в Археологическа карта на България. Обектът включва укрепено пространство около 5 дка, предположено по наблюдения въз основа на иманярски изкопи, които са засекли структури на сгради и укрепителна система. Градежът е от дялани камъни, споени с хоросан смесен със счукана тухла. На най-високата част е била съградена раннохристиянска църква от базиликален тип (проучена от екипа през 2003 г.). Пространството около църквата е било застроено, но засега не можем да предположим типа на укрепеното средище. Разкопките през отчетната година бяха съсредоточени в пространството източно от църквата и обхванаха 448 м^2 (28 работни квадрата 4 х 4 м) със силно изразена денивелация на изток. Разкрити бяха части от сгради, опиращи до масивен ограден зид по южния склон на възвишението, с посока изток – запад и дебелина 0,80 м (Обр. 1).

Сградите са успоредни една на друга, посока север – юг, с помещения във верижен план, дебелина на зидовете 0,60 м. Градежът е от дялани камъни, споени с хоросан, подравнени на места с фрагменти от строителна керамика. Запазени са на височина до 1,60 м, но цокъл не е изразен. За-

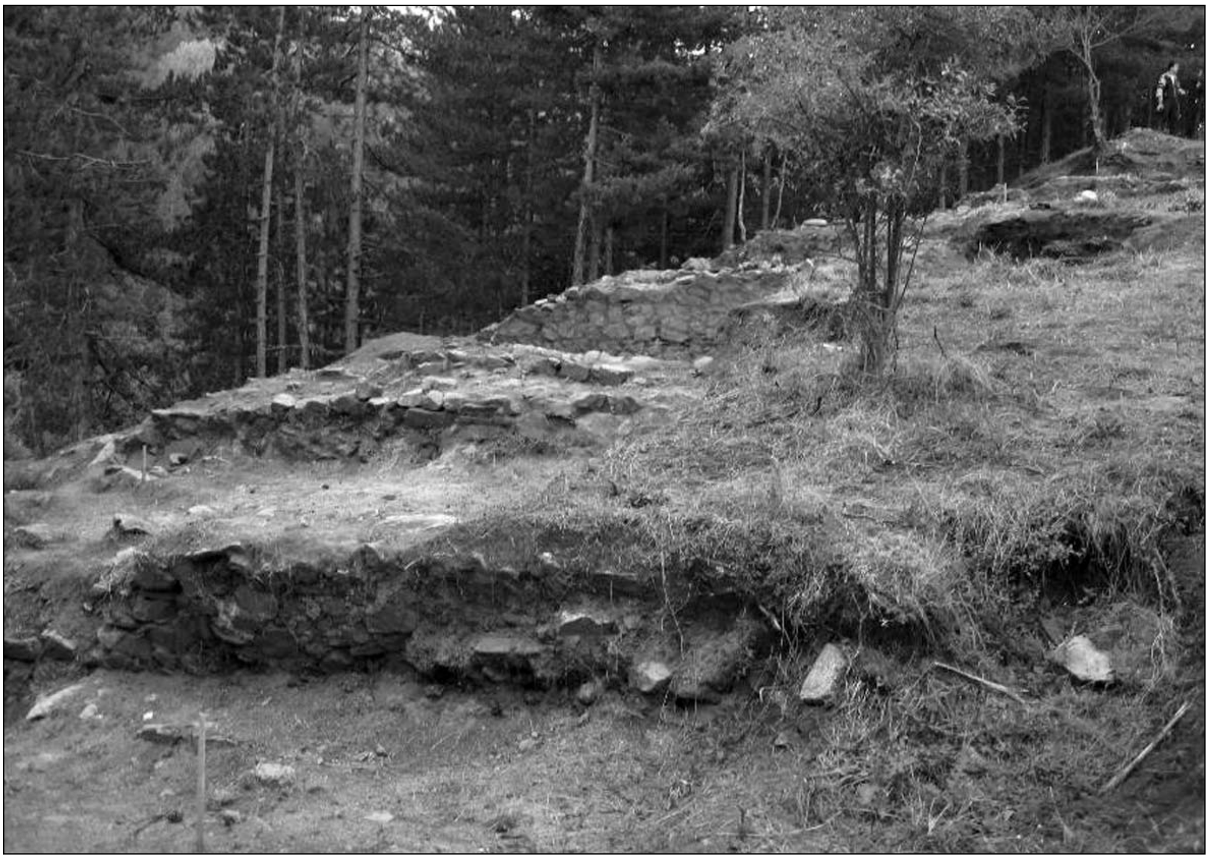

Обр. 1. Обект „Св. Никола” при гр. Банско, поглед от североизток към разкопките през 2007 г.

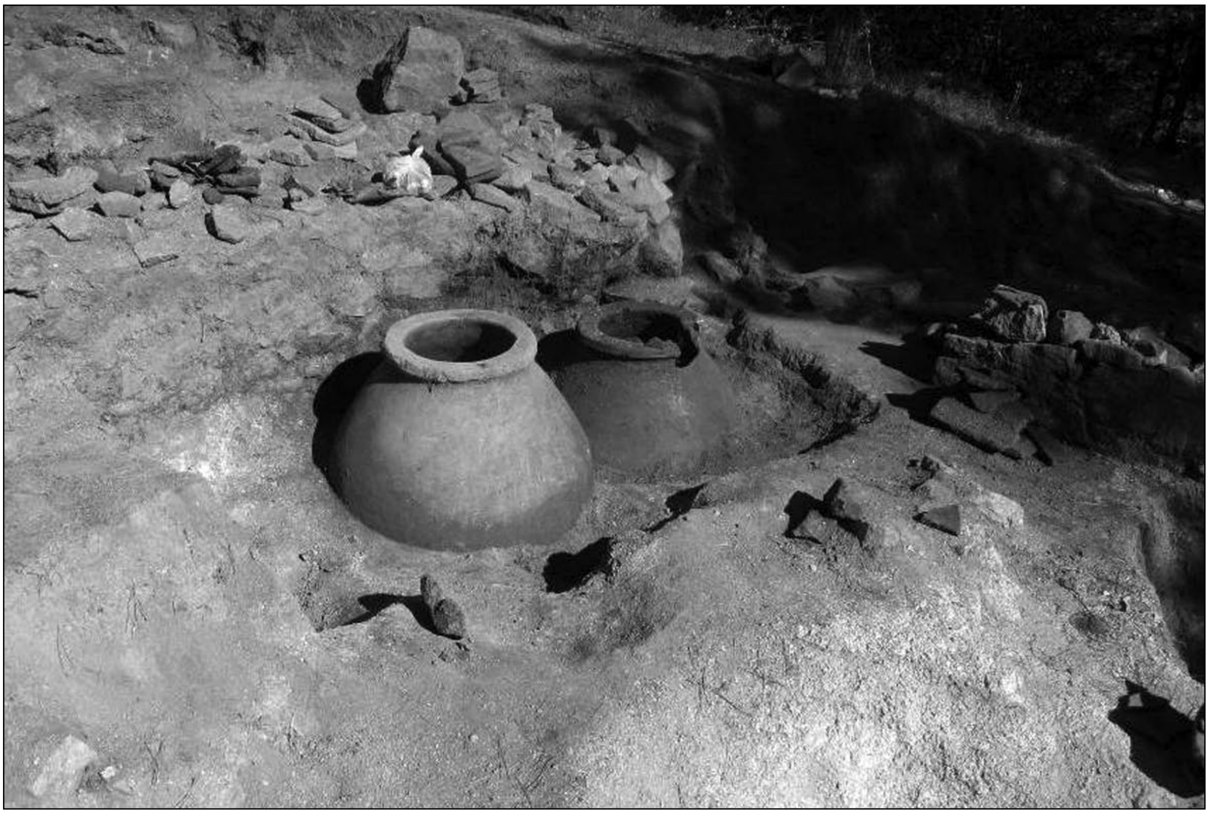

Обр. 2. Питоси в кв. 16

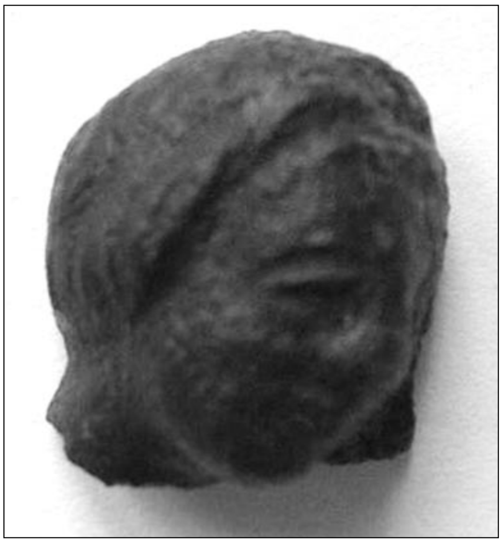

Обр. 3. Главичка на бронзова статуетка

пазените части от подова настилка – тухли с квадратна форма (0,35 х 0,35 х 0,004 м) показват, че основите на сградата са вкопани в материка на дълбочина до 0,30 м. Изобилието от фрагменти строителна керамика от покривна конструкция предполага, че покритието е било с тегули. Изобилието от битова керамика, цели питоси (4 бр.), както и многобройните части от питоси, открити in situ, вкопани в ями под пода в материковата скала, свидетелстват за стопанския характер на помещенията (Обр. 2).

Откритият материал – монети с дата между III м. и XIV в., но и по-късни от османския период, предполага продължителен период на обитаване, Разкопаните два скелета от вторични погребения свидетелстват, че обитаването е продължило и след като укрепителната система не е функционирала. Скелетите са от редовни погребения в ями оградени с камъни, в изпънато положение с кръстосани ръце в областта на таза, ориентирани изток – запад, без материал. Битовата керамика е предимно от периода на късната античност, но има и по-ранна тракийска монохромна на колело, както и средновековна. Извън споменато ограждение при сондажни проучвания по трасето на стената се откриха фрагменти от керамика на ръка с набодена и шнурова украса, което дава основание да се предполага, че животът на това място е започнал значително по-рано. Сред металните находки преобладават лезвиета от железни ножчета, върхове от стрели и копия, както и значителен брой железни и оловни заготовки, което показва, че в района е имало и производствена дейност. За това свидетелстват и откритите многобройни пирамидални тежести за тъкачен стан. Открити бяха и изобилно количество фрагменти от прозоречно стъкло, както и от съдове, което предполага заможен бит. Особен интерес предизвиква намерената главичка на бронзова статуетка, вероятно на женска фигурка (Обр. 3).

Предстои по-детайлната обработка на материала.

Разкритото през сезона дава основание разкопките да продължат и през настоящата година, което се налага, за да бъде спасен обектът от иманярски набези, като дългосрочна програма за археологическо проучване и консервация на място и включването му в туристически маршрути и екопътеки в Национален природен парк Пирин.

№66. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КРЕПОСТТА ТИМУМ ДО ГР. КАВАРНА

Христо Кузов, Мария Манолова-Войкова, Теодор Роков

През изминалия археологически сезон бяха заложени още шест сондажа на обекта (Обр. 1). Пет са ситуирани по трасето на западната крепостна стена, на вътрешното укрепление и един – непосредствено пред нея, в територията на селището. Отделни участъци от стената се разкриха и в петте сондажа.

В един по-късен етап от съществуването си, крепостта е била допълнително подсилена чрез втора стена, изградена покрай външното лице на по-ранната (Обр. 2). Удебелението е долепено на фуга и има ширина 1,37 м. Първата стена е изградена от средни по размер, сравнително добре обработени каменни блокове, със спойка от бял хоросан с много малко парченца керамика, а ширината ѝ е 3,10 м. Удебелението има лице от едностранно обработени камъни (сарматски варовик) и пълнеж от ломени камъни. Спойката е от червен хоросан, с голяма концентрация на керамични

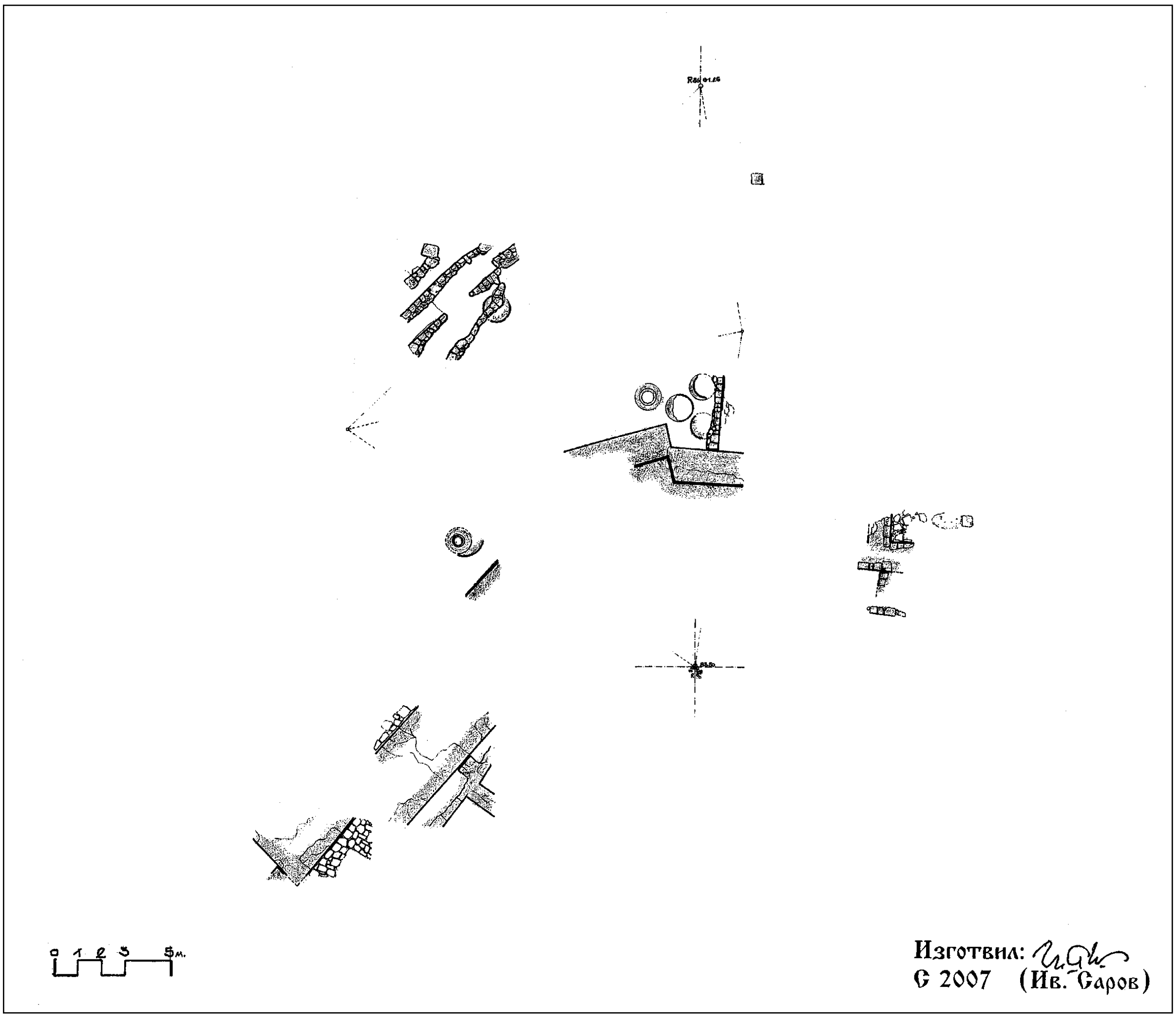

Обр. 1. Общ план на археологическите проучвания на крепостта Тимум през 2007 г.

парченца. В някои участъци от удебелението, в хоросана се забелязва примес от т. нар. „каменно брашно“, добивано от местния сарматски варовик, който му придава специфичен червено-кафяв цвят. В отделните проучени участъци стената на укреплението е запазена на различна височина, в някои случаи само субструкция.

В сондаж 1 бе разкрит участък от удебелението на северната стена, ориентиран в посока И – З. В западната му част, трасето на стената заедно с удебелението прави чупка, след което продължава под прав ъгъл на ЮЗ в профила на сондажа. В СЗ ъгъл на сондаж 7 бе разкрит участък от продължението на удебелението от сондаж 1, ориентиран в посока СИ – ЮЗ. В ЮИ ъгъл на сондаж 4 бе разкрит друг участък от удебелението, в една линия с този от сондаж 7 и разположен на ЮИ спрямо него. Най-вероятно трасето на крепостната стена прави чупка на ЮИ в неразкопания участък между сондаж 4 и 7, след което продължава на ЮЗ. В сондаж 5 бе разкрит участък от крепостната стена в цялата ѝ ширина заедно с нейното удебеление, което е продължение на това от сондаж 4. В сондаж 6 бе разкрит ъглов участък от крепостната стена, ориентиран в посока СИ – ЮЗ. Тъй като двете страни на разкрития участък сключват помежду си прав ъгъл и са с много добре оформени лица, най-вероятно това е ЮЗ край на укреплението. Вътрешното лице на стената е успоредно на това от сондаж 5 и е разположено на СЗ спрямо него. Най-вероятно трасето на крепостната стена прави чупка в неразкопания участък между сондаж 5 и 6, след което продължава на ЮЗ. Пред вътрешното лице на стената в сондаж 6 бе разкрито подово ниво, покрито

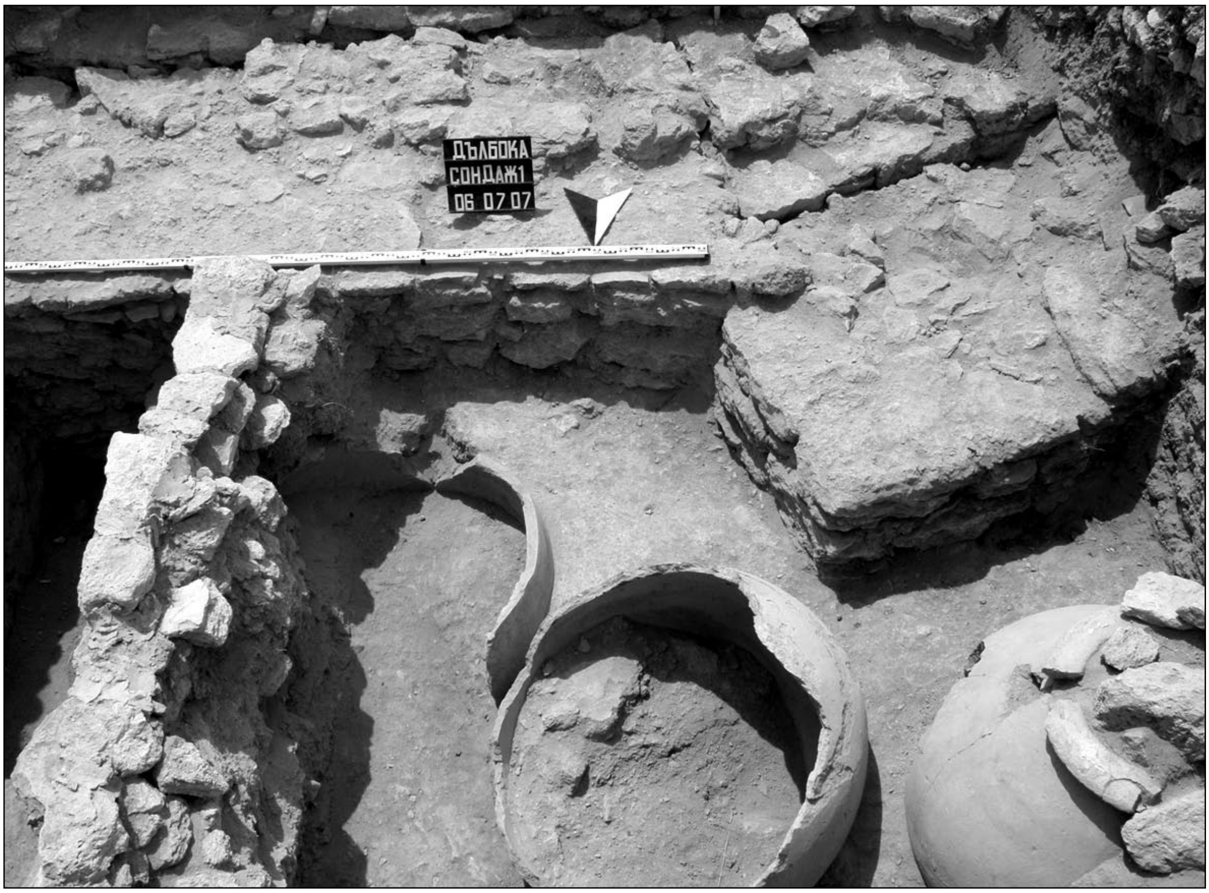

Обр. 2. Долиуми в сондаж 1

с плоски камъни с неправилна форма без спойка между тях.

В три от сондажите (1, 4, 7) пред удебелението на крепостната стена бяха разкрити вкопани долиуми,някои от тях печат тип „варваризирана“ розета върху раменете (Обр. 2). В два от сондажите (1 и 4) на по-голяма дълбочина бяха разкрити останките от друг тип по-тънкостенни долиуми. Дълбочината, на която се откриха тези останки показва, че долиумите са били вкопани преди изграждането на цитаделата или удебелението.

Извън укреплението, пред СЗ му част, в сондаж 3, бяха разкрити останки от сграда – четири успоредни зида, разположени на еднакви разстояния един от друг. Всички те са ориентирани в посока СИ – ЮЗ, съобразно трасето на близко разположената до тях крепостна стена. Четирите зида са изградени по различен начин и са от различни строителни периоди на постройката, съществувала на това място. Трасето на последния зид преминава над долната част на два долиума, които са идентични със синхронните на крепостната стена долиуми в другите сондажи. В ЮЗ ъгъл на сондажа беше разчистена средновековна боклучна яма, която пресича късноантичния пласт.

Археологическите проучвания на територията на късноантичното селище Тимум показаха още през първия изминал археологически сезон, че това място е било обитавано и по време на Второто Българско царство (Кузов, Друмев, Роков 2007, 321). През средновековието крепостната стена е била преизползвана в строежите на новите сгради. Разкрити са зидове – части от две верижно разположени помещения, които са били построени едно след друго по различно време, през средновековието (Обр. 3). В сондаж 5, перпендикулярно на вътрешното лице на крепостната стена беше разкрита малка част от двулицев зид, изграден от големи камъни на калова спойка. Той е ориентиран в посока СЗ – ЮИ. Максимално запазената му височина достига в един участък до четвъртия ред камъни. Зидът няма конструктивна връзка с крепостната стена, а е на фуга с нея. Непосредствено до ЮИ край на този зид, без да има конструктивна връзка с него, беше разкрита част от еднолицев зид от средни по размер камъни на калова спойка. Той е разположен перпендикулярно на двулицевия зид и успоредно на крепостната стена. Перпендикулярно на неговото лице беше разкрита част от друг, конструктивно свързан двулицев зид, изграден от големи камъни на калова спойка. В пространствата между зидовете и крепостната стена бяха разкрити подови нива от трамбована глина и пръст. Градежът им е характерен за полувкопаните средновековни помещения (Бобчева 1976, 122 – 130, табл. III, V, VI, IX$_Б$; Джингов 1989, 29, 30, 39).

Близо до западния профил на сондаж 8 бяха разкрити части от две представителни сгради с правоъгълен план. Те са изградени от големи по размер едностранно обработени камъни с много добре оформено лице. От едната сграда е запазен само ЮЗ ъгъл. Камъните от нейния градеж са споени с хоросан. Във вътрешното пространство беше разкрита част от под, изграден от трамбована глина и пръст. От другата сграда е запазен само СИ ъгъл. Камъните от нейния градеж са споени с кал. В пространството между двата ъглови зида беше разкрита част от ниво с трамбована глина и пръст.

Керамичният материал, който беше открит през двата сезона археологически проучвания е все още твърде малоброен и фрагментиран, за да се правят окончателни заключения. Предварителните наблюдения сочат, че откриваната на обекта керамика е с широк хронологически обхват – елинистически трапезни съдове, покрити с черен фирнис, ранновизантийска керамика (IV – началото на VII в.) и средновековна (IX – XIV в.). Средновековната керамика до XI м. е незначителен процент.

Прави впечатление, че през ранновизантийския период преобладават типове амфори от VI – началото на VII м. Значително по-малко са фрагментите, които биха могли да се отнесат към IV или V м. Открити са също и керамични фрагменти от лампа и керамичен модел за калъпи за изработване на лампи от V – VI в.

Сравнително малък процент съставляват съдовете от IX – XI в., източвани на ръчен грън-

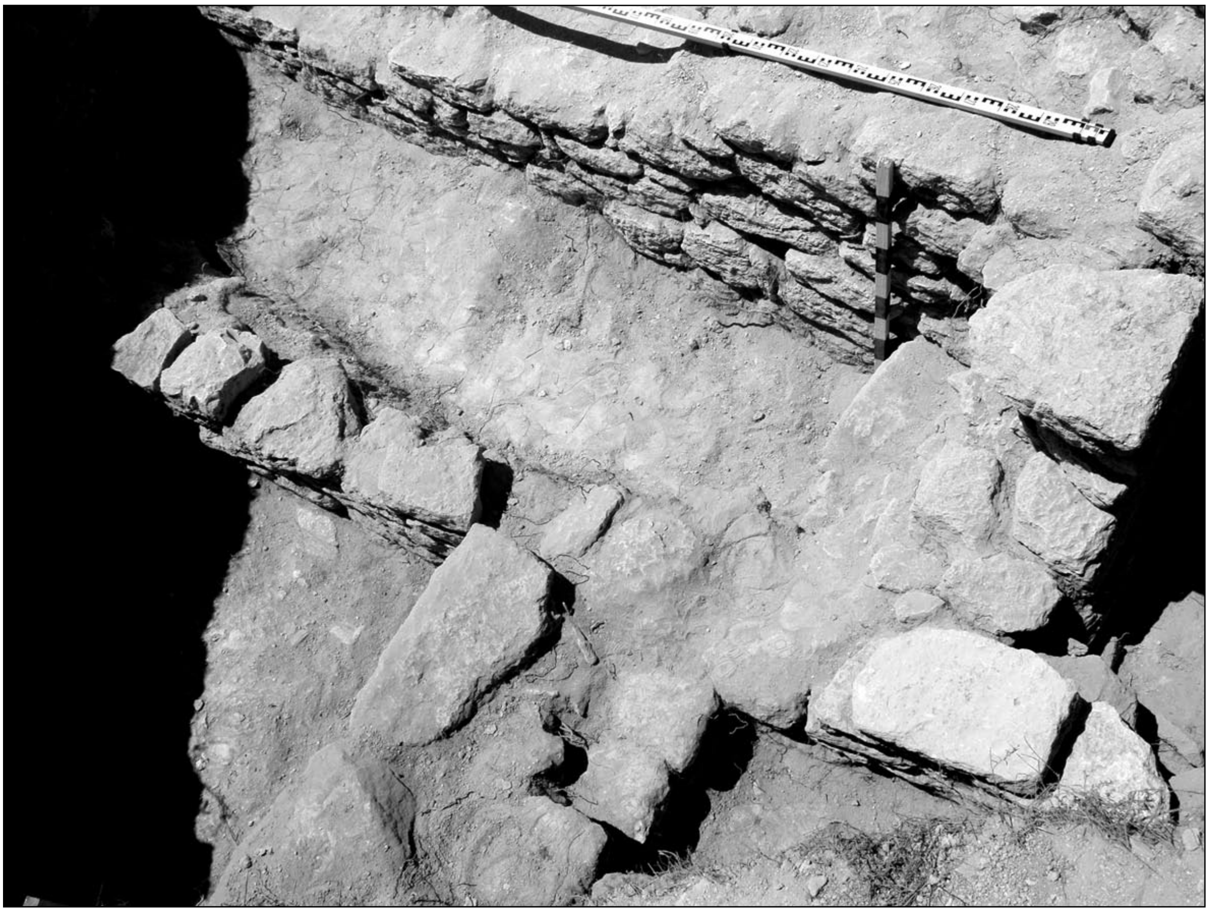

Обр. 3. Верижни помещения от средновековието

чарски кръг. Тънкостенната битова керамика от XII – XIV м. представя характерните за периода гърнета със семпла врязана украса по раменете; стомни с излъскани ивици в придънната част на тялото и ойнохоевидни устия; паници с конусовидно тяло и врязана украса. Ограничено разпространение имат глазираните съдове, като част от тях са украсени с подглазурна рисунка от бяла ангоба. Срещат се единични фрагменти от вносни византийски сграфито блюда от XI – XII в.

Литература:

Бобчева 1976: Л. Бобчева. Жилищни и стопански сгради в средновековното селище при с. Топола, Толбухенски окръг. – Известия на Народния музей – Варна 12 (27), 1976, 122 – 130;

Джингов 1989: Г. Джингов. Тиризис – Акре – Калиакра. София, 1989;

Кузов, Друмев, Роков 2007: Х. Кузов, К. Друмев, Т. Роков. Археологически сондажни проучвания на крепостта Тимум до гр. Каварна. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 320 – 323.

№67. ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТНАТА СТЕНА НА П-ОВ УРДОВИЗА В ГР. КИТЕН

Методи Даскалов, Кръстина Панайотова

След първоначалното сондажно проучване на стената през 2006 г., през 2007 г. разкопките бяха насочени към уточняване на хронологията и периодизацията на живота в пространството intra muros на п-в Урдовиза.

Работата бе съсредоточена в сектора до крепостната стълба, до вътрешното лице на стената и северната крепостна кула (Обр. 1). Едновременно с това бе заложен сондаж на терасата в източния край на полуострова. Извършено бе и геофизично проучване на някои площи от Н. Тонков. Пълно геодезично заснемане на разкритите през 2006 и 2007 г. архитектурни останки бе направено от инж. А. Каменаров. Монетите са определени от ст. н. с. д-р Д. Аладжова.

Най-ранно регистрираното обитаване се отнася към периода V – IV в. пр. Хр. На терена то е отразено в натрупване на пласт от тъмно-кафява пръст с дебелина до 0,40 м. Той изобилства с фрагменти от амфорна тара (с два амфорни печата), късчета опалени глинени замазки, въглени. Битовата керамика е представена от отделни фрагменти местна, а трапезната – с дъна (някои с графити), стени и устия от чернофирнисови съдове, както и фрагменти източно-гръцки съдове. Поради ограничената площ, на която е проучен този пласт, с този период не могат да бъдат свързани архитектурни останки или други съоръжения. Засега с неясен характер е частично разкритото каменно струпване, залягащо в стерилния грунд, на места от 2 – 3 реда средни по размер ломени камъни.

Значително повече данни бяха придобити за късноантичния период. Бе констатирано жилищно ниво от V м. сл. Хр. Върху него е отложен пласт с дебелина ок. 0,50 – 0,60 м. Той е силно наситен с тара и битова керамика. Сред битовите съдове се открояват многобройните фрагменти от т. нар. късноримска червенолакова керамика, представена предимно от блюда (някои с щемпелувана украса), дълбоки купи и канички, които са импорти с разнообразен произход: градовете по малоазийското крайбрежие, Константинопол, вероятно и северноафриканските градове. Освен споменатото жилищно ниво, с този период, чиято датировка на обитаване се потвърждава от монети (миними на Аркадий и Теодосий II, отсечени 425 – 450 г.), не могат да бъдат свързани други съоръжения и архитектурни останки.

Категорично бе установено, че строителството на крепостната стена е осъществено по времето на Анастасий (492 – 518) и то по-скоро към втората половина на управлението му. Строителното ниво на крепостната стена и стълба се проследява изключително ясно в проучените

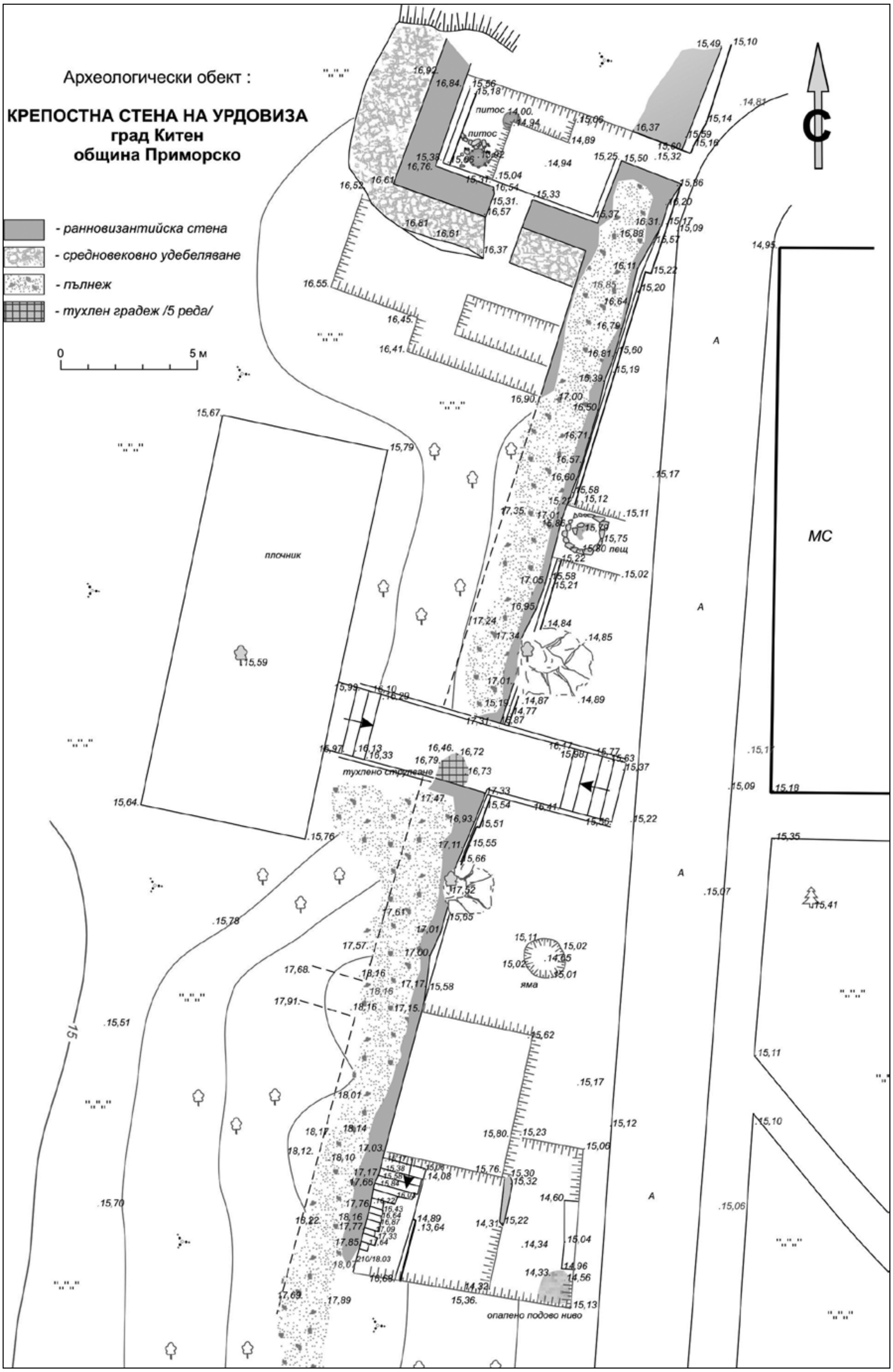
Археологически обект :
КРЕПОСТНА СТЕНА НА УРДОВИЗА
град Китен
община Приморско
- ранновизантийска стена
- средновековно удебеляване
- пълнеж
- тухлен градеж /5 реда/
0
5 м
С
питос
питос
плочник
пещ
тухлено стъпване
яма
опалено подово ниво
МС
А
15

Обр. 1. Разкритият участък от крепостната стена участъци (Обр. 2). Стратиграфските профили дават ясни данни за нарушаването (прорязването) от строителния изкоп на отлаганията от по-ранния период на обитаване. Навсякъде строителното ниво „запечатва“ пласта с материалите от V м. и го отделя съвсем ясно стратиграфски, за което допринася и изравняването чрез насипване на терена до вътрешното лице на стената. Абсолютното датиране на това строителство се потвърждава с фолис на същия владетел (отсечен през последната третина на управлението му). Той е намерен в пласт над строителното ниво, където частично е проучено жилищно ниво, отбелязано на терена с петна от жълтеникава трамбована пръст, дъно на битова пещ и останки от стени на кал.

Стената е изградена в характерния за епохата opus mixtum. Единият пет-редов пояс от тухли образува надосновен цокъл и във височина (на 1,50 – 1,60 м над основата). В структурата на крепостния зид е констатиран втори пояс – също пет-редов. Спойката е от хидрофобен хоросан с късчета мляна керамика. Изобилният керамичен материал се състои от най-разнообразни по тип и произход амфори с различни размери и обем (върху стените на някои от тях има дипинти с червена ангоба), импортни трапезни съдове, местни и вносни керамични лампи. Кухненската керамика е представена от червеноглинени и сивоглинени гърнета, купи, кани. Впечатлява присъствието на много фрагменти от стъклени съдове (чаши с и без столчета, канички, вероятно и кандила-светилници). Находките на плоско прозоречно стъкло подсказват, че сградите са били с остъклени прозорци. Бе изяснено, че подподовото пространство на кулата е използвано за склад, тъй като се откриха местата, където са стояли два питоса, като големи части от единия бяха на-

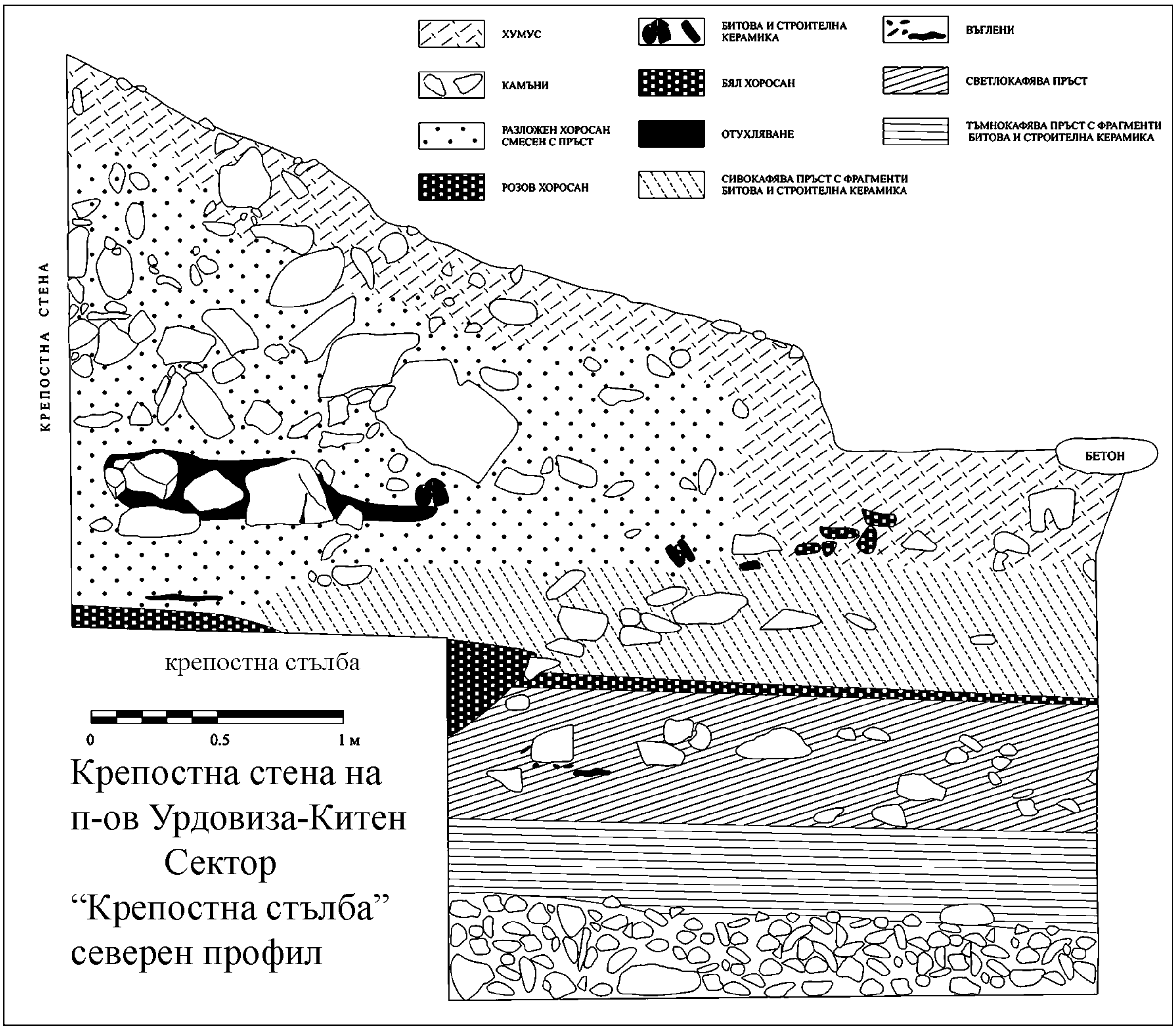
ХУМУС
КАМЪНИ
РАЗЛОЖЕН ХОРОСАН СМЕСЕН С ПРЪСТ
РОЗОВ ХОРОСАН
БИТОВА И СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА
БЯЛ ХОРОСАН
ОТУХЛЯВАНЕ
СИВОКАФЯВА ПРЪСТ С ФРАГМЕНТИ БИТОВА И СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА
ВЪГЛЕНИ
СВЕТЛОКАФЯВА ПРЪСТ
ТЪМНОКАФЯВА ПРЪСТ С ФРАГМЕНТИ БИТОВА И СТРОИТЕЛНА КЕРАМИКА
КРЕПОСТНА СТЕНА
БЕТОН
крепостна стълба
0
0.5
1 м
Крепостна стена на п-ов Урдовиза-Китен
Сектор
“Крепостна стълба”
северен профил

Обр. 2. Стратиграфски профил до крепостната стълба мерени в строителни трошляк, който засипва това пространство. Съдейки по монетните находки животът в оградено с крепостна стена пространство е продължило през целия VI, вероятно и в първите десетилетия на VII в.

Обитаването през средновековието може да се смята за сигурно доказано на базата на монети (Василий I и Лъв VI) и характерни диагностични керамични находки – константинополски импортни белоглинени съдове с глазура, амфори. За съжаление на този етап от проучването стратиграфски не е отделен пласт от това време. Материалите се намират непосредствено върху ранновизантийския пласт или размесени с по-ранни. Намирането на монети на споменатите владетели индиректно свидетелства за финансови постъпления от столицата, които вероятно са свързани със строителна активност (вероятно ремонтиране на крепостните съоръжения).

Най-значителен средновековен пласт (на места над 0,70 м) може да се свърже с перода XII – XIII м. Изобилна е характерната кухненска и трапезна керамика, част от която е импортна – белоглинени и червеноглинени глазирани и рисувани съдове от столицата на империята и малоазийски центрове. На този етап не са придобити материали, които да подскажат по-точно абсолютно датиатиране. На места това ниво на обитаване е отбелязано с останки от каменни настилки от необработени плоски камъни.

Хронологически следващият етап на обитаване се отнася към периода XIII – XIV м. Вероятно с него са свързани някои ремонтни дейности по фортификацията – поправки на куртината и удебеляване на кулата. На терена те са отбелязани с масивни струпвания от ронлив бял, силно песъклив хоросан, непосредствено до вътрешното лице на стената, които показват, че ходовото

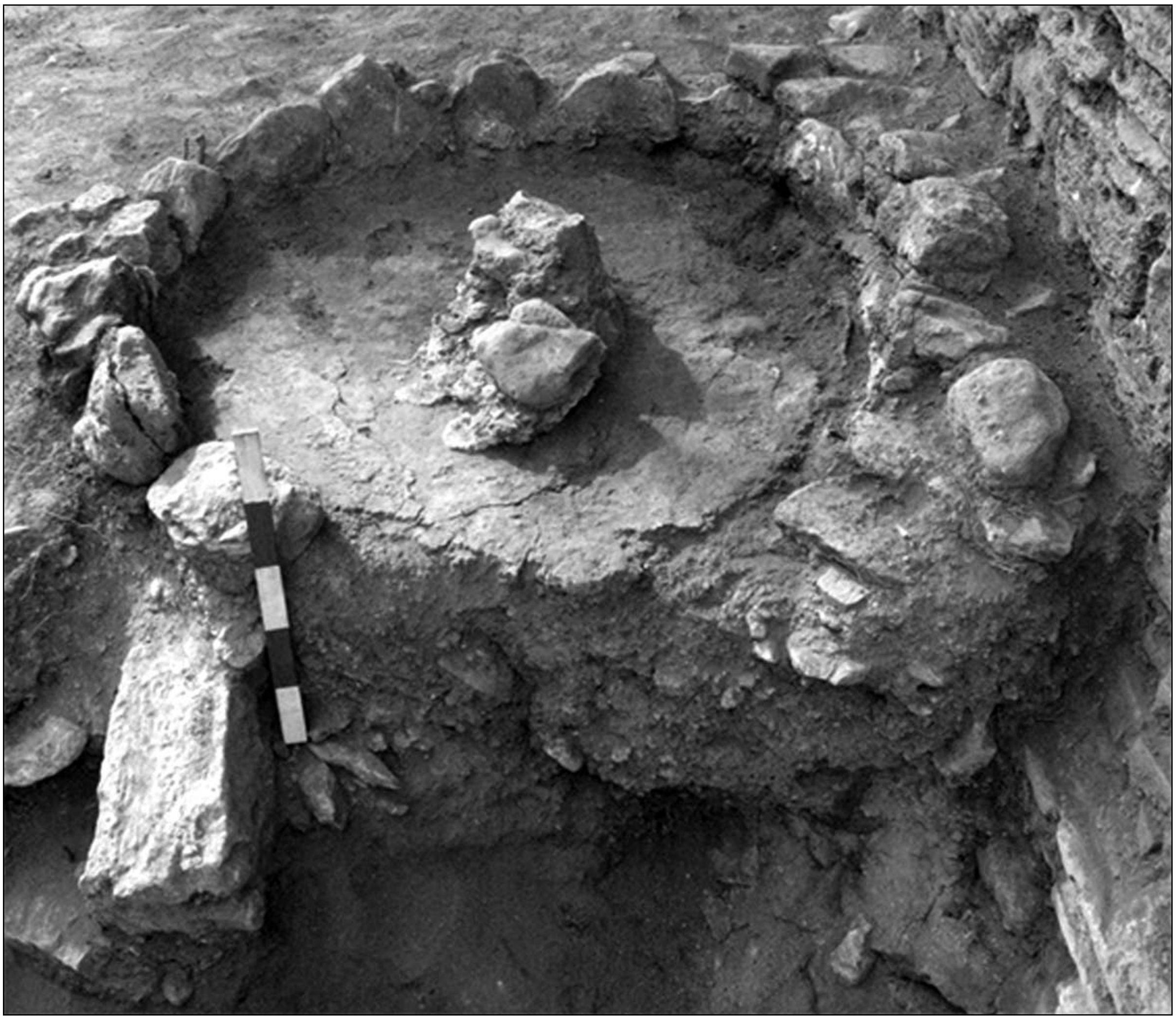

Обр. 3. Пещ за керамични съдове до вътрешното лице на стената

ниво е повдигнато до (на места малко над) горния край на първия тухлен пояс. Че това е станало именно през този период свидетелстват няколко фрагмента от характерната за района през XIII – XIV м. керамика с украса в техника сграфито, попаднали в пласта, съответстващ на тези хоросанови струпвания. По същото време кулата е пригодена за обитаване, за което се съди по частично запазеното огнище и небрежно изградена настилка в югоизточния ъгъл.

Вероятно през XIV м. до вътрешното лице се развива грънчарско производство –разкрита е една пещ за изпичане на съдове (Обр. 3). През 2006 г. е регистрирана друга, която попада в непроучен терен. Изследваната пещ е вкопана в пласт, в който се намериха характерни за XII м. фрагменти със сграфито украса в т. нар. „Fine Style". Вероятно към края на периода укрепителните съоръжения не функционират – свидетелство за това са проучените останки от битова пещ и жилищно ниво, които лягат върху външния цокъл на удебелената кула (от юг).

Литература:

Димитров 1981: Б. Димитров. Урдовиза. – В: м. Гюзелев, Б. Димитров (съст.). Български средновековни градове и крепости. Градове и крепости по Дунав и Черно море. Т. I. Варна, 1981, 408 – 411;

Панайотова 2007: К. Панайотова. Спасителни проучвания на обект крепостна стена на п-ов Урдовиза, гр. Китен. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 360 – 363.

№68. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА РИМСКИ ВИКУС КРАЙ ГОРСКО АБЛАНОВО, ОБЩИНА ОПАКА

Сергей Торбатов, Никола Русев

Големият римски викус в землището на с. Горско Абланово, община Опака, Търговищка област, е отдавна известен в научната книжнина, но досега не е бил обект на археологическо проучване. Проучванията през 2007 г. имаха сондажен характер и бяха съсредоточени в два сектора (I и II), отстоящи на около 900 м един от друг. Осъществени бяха общо 6 сондажа, всеки от които с площ от 30 м^2. Работата в тях продължи до пълно изчерпване на културните напластявания. Изборът на места за залагане на сондажите беше продиктуван от сигурни теренни податки за наличие в дълбочина на архитектурни останки или други археологически структури.

Сектор I беше обособен в северната част на м. Караачлък. Тук бяха заложени два сондажа (А и Б). Проучени бяха останки от две верижни помещения, разположени покрай северния ограден зид, в самия северозападен ъгъл на сграден комплекс, който се е развивал на неизвестна засега площ. Регистрираното пред южната фасада на източното помещение ходово ниво от трамбована жълта пръст предполага съществуването тук на дворно пространство. Помещенията са с еднакви размери в посока север – юг, около 5 м. В противоположна посока западното от тях е с дължина 2,40 м, а източното е проучено на протежение от 4,50 м. Приблизително в средата на второто беше разчистено наземно огнище от плътно подредени квадратни тухли от типа *pedales*. Плиткото вкопаване в античния терен и слабият градеж на разкритите зидове (неоформени ломени камъни с малки и средни размери на калова спойка) не позволяват да се заключи със сигурност, дали става дума наистина за останки от стени, или за основи на изградена от кирпич суперструкция. По-вероятна изглежда втората възможност. Покритието на сградата е било осъществено с керемиди от двата вида (*tegulae* и *imbrices*). В изграждането на помещенията се разграничават две близки по време конструктивни фази, които могат да се отнесат най-общо към края на II и първата половина на III м. Има обаче известни основания да се допусне, че теренът тук или някъде в непосредствена близост е бил обитаван и по-рано през римската епоха.

Наред със структурите от римската епоха, в североизточната част на Сектор I беше разчистена една яма, съдържаща множество фрагменти от раннохалколитни керамични съдове. Други подобни находки бяха събрани от прилежащия терен. Това свидетелства за съществуването тук на малко терасно селище, синхронно на фази III-IV на култура Поляница в Североизточна България, Качица в Централна Северна България, фази III-IV на култура Марица в Тракия и фаза Видра на култура Боян в Румъния.

Сектор II, включващ четири сондажа (B – E), беше ситуиран в централната част на м. Ялията, на около 900 м запад-югозападно от Сектор I. Той обхващаше леко издигнат терен с почти плоска повърхност и слаб наклон на север. В сектора бяха открити останки от друг сграден комплекс, напълно идентичен по конструктивни особености и като хронология на този от Сектор I. Южният ограден зид на комплекса беше проследен на протежение от 30,50 м, но той продължава както в западна, така и в източна посока. Край него, във верижен план, са били изградени неизвестен брой помещения, обърнати към разположен от север вътрешен двор. Сигурно е установено съществуването поне на 4 такива помещения. Средните две от тях (от запад на изток) са с дължина съответно 11,60 и 12,20 м, а доколкото може да се съди от наличните данни, всички те са били с еднаква ширина от 6,10 м. На 2,50 м пред северната фасада на едно от помещенията (третото от запад на изток) бяха разчистени две плитки овални крепиди с диаметър около 1 м, изградени от дребни ломени камъни на калова спойка. Самото естество, както и ритмичното разположение на тези две структури свидетелстват, че тук, откъм вътрешния двор, е бил оформен портик с дървена конструкция, с вероятен размер на интерколумниите около 3 м. Сред градежа на едната от крепидите беше намерен фрагмент (волута) от варовиков йонийски капител. В случая очевидно става дума за *spolium*, взет от разрушена по-стара сграда. Според експертното мнение на д-р Светла Петрова и д-р Здравко Димитров (НАИМ – БАН), капителите от този вид са със сигурна датировка в средата или най-късно третата четвърт на II м. сл. Хр., което се явява и солиден аргумент в подкрепа на предложената датировка на сградата в края на II – първата половина на III м. сл. Хр.

Във всички досегашни публикации римският викус край Горско Абланово се датира в II – III м. Огромното мнозинство от придобития в хода на проучванията през 2007 г. многоброен и разнообразен подемен археологически материал е от същия период, но вече са налице сигурни данни, че селището е преживяло опустошителните готски нашествия в средата на III м. Макар и в силно ограничен размер, животът по тези места е продължил и през късноримския период. Находки от края на III и IV м. (предимно монети) се откриват обаче само в обособени зони в периферните райони на селището от времето на неговия най-голям разцвет в предходната епоха.

№69. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №4 ПО ТРАСЕТО НА АМ „ЛЮЛИН“ (КМ 10+100–10+500), В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ГОЛЕМО БУЧИНО, ПЕРНИШКА ОБЛАСТ

Ивайло Лозанов, Илиян Боянов

Спасителното проучване се проведе на два етапа – през месеците април-юли, и октомври 2007 г. В първия етап бе довършено проучването на сграда B в сектор II и на сграда C в сектор III. В последния сектор бяха проучени още четири сгради и шест пещи за строителна и битова керамика. В сектор IV, където бе регистриран културен пласт с материали от ранножелязната епоха, предварителните сондажи бяха заменени с цялостно проучване в план-квадратна мрежа.

Сектор III, Сграда E (Обр. 1)

Запазените останки от сградата имат правоъгълен план с ориентация И – З и размери 10 х 7,50 м (Обр. 1). Градежът е от ломени камъни без спойка, като на места за изравняване и запълване са използвани фрагменти от керемиди. Запазен е само един ред от субструкцията. Откритите късове отухлена мазилка със запазени следи от колове сочат наличието на стени с паянтова кон-

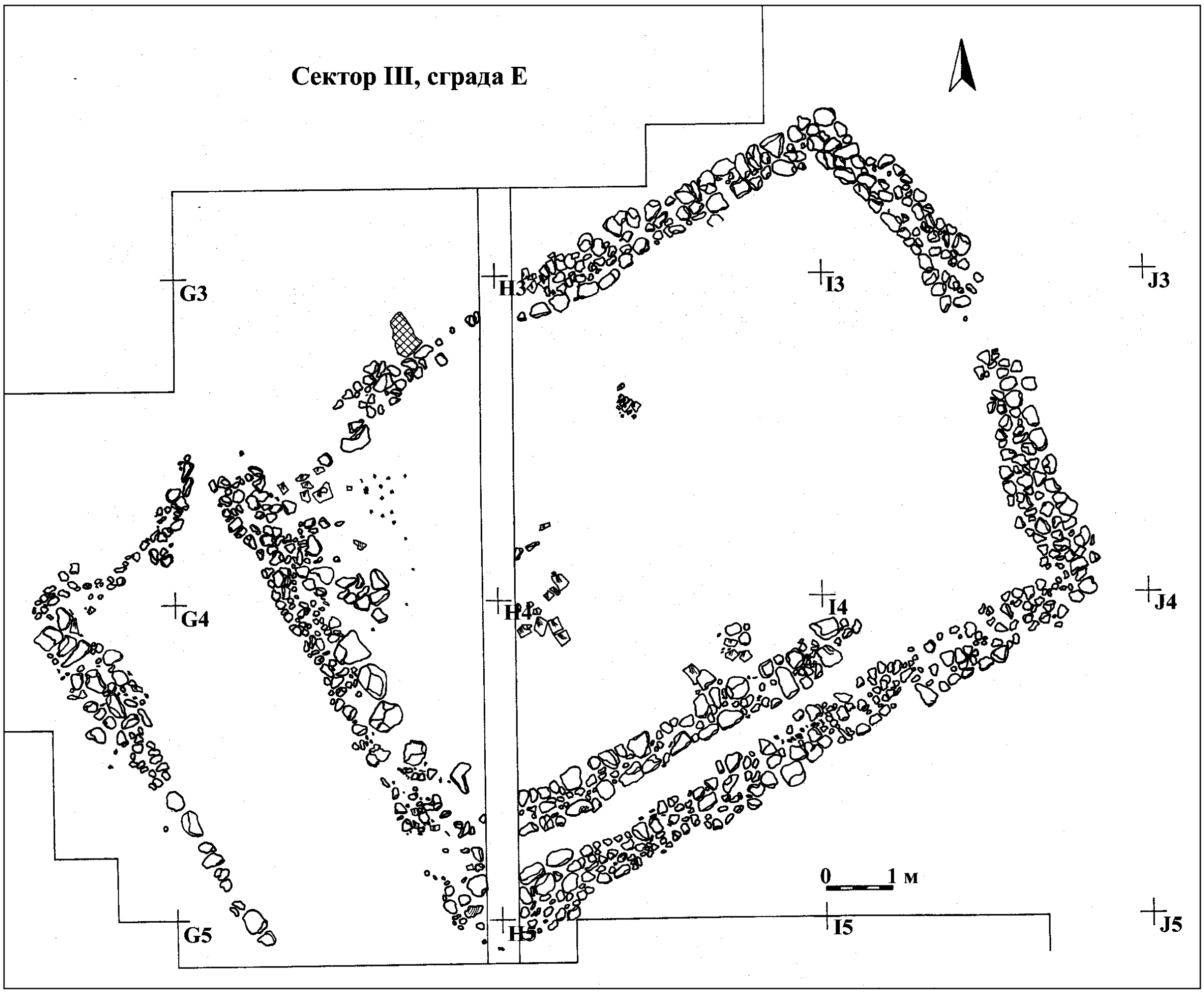

Обр. 1. Сектор III, Сграда Е, Големо Бучино, АМ „Люлин”

струкция. Подът е бил от трамбована пръст, която слабо се различава от околния терен. Откритите в сградата парчета желязна шлака и крици свидетелстват за ограничена металообработка в рамките на обитаване на комплекса. Откритите керамични материали насочват към датировка в IV – VI в.

Сектор III, Сграда F (Обр. 2)

Сградата има правоъгълен план с ориентация И – З с отклонение от около 30° в посока СИ – ЮЗ; размери 19,20 x 7 м. Сградата е разделена с преграден зид на две половини (Обр. 2). Градежът е от ломени камъни без спойка. Запазен е само един ред от субструкцията. Подовото ниво на сградата може да се проследи от паднали горели греди и тегули от покривната конструкция. В СЗ ъгъл на източната половина на сградата се разкри сервизно помещение с почти квадратен план с размери 2,30 x 2 м. Зидовете му са от дребни речни камъни без спойка, между които има фрагменти строителна керамика. Дебелината им е 0,30 м. Във вътрешността на сградата бе открита и силно обезличена бронзова монета, вероятно от IV в., както и един фрагмент от т. нар. сива македонска керамика. В рамките на комплекса са открити фрагменти от бракувана керамична продукция, както и множество дребни железни предмети.

Сектор III, Сграда G (Обр. 3)

Сградата има квадратен план с размери 5,30 x 5,30 м (Обр. 3). Градежът е от дребни камъни без спойка. Запазен е само един ред от субструкцията, като югоизточният ъгъл на сградата личи само в негатив в материка. В контекста на сградата са открити единични фрагменти строителна и битова керамика с датировка IV – VI в.

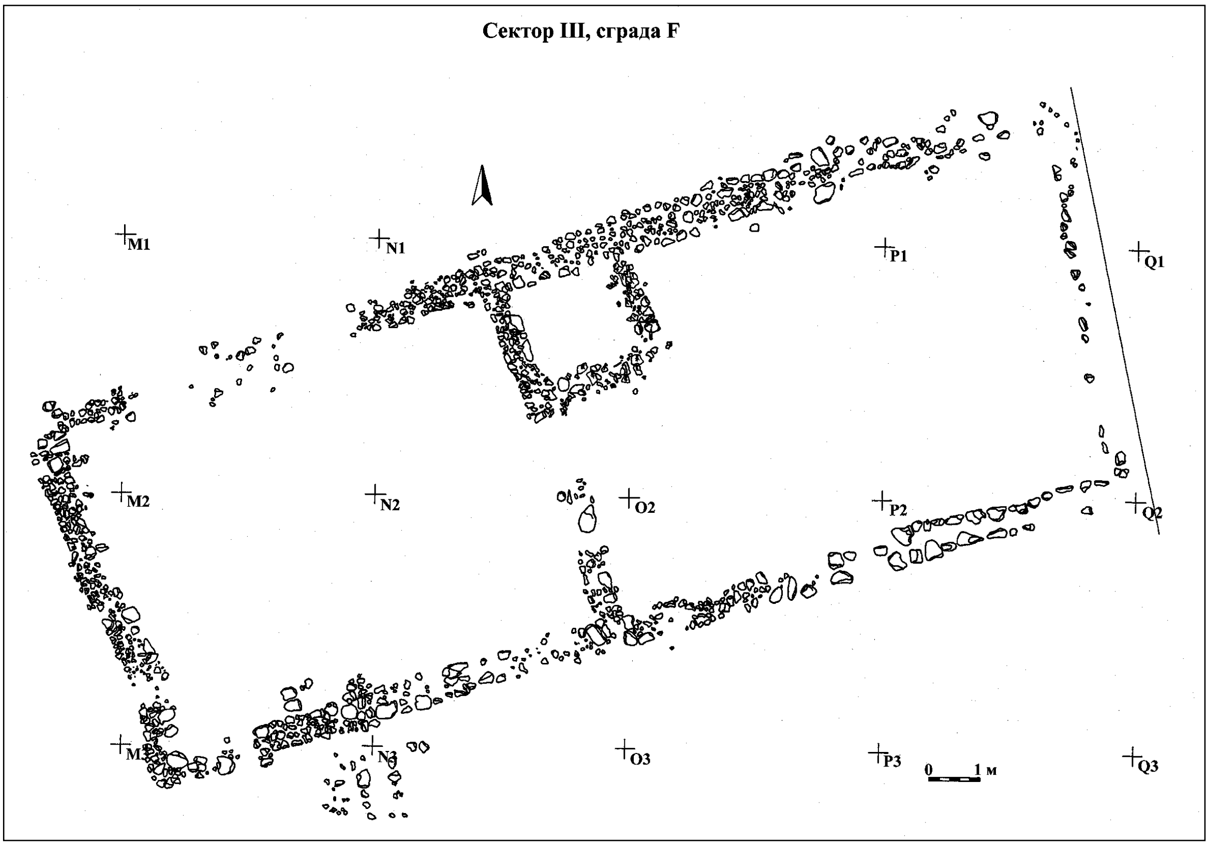
Сектор III, сграда F
M1
N1
P1
Q1
M2
N2
O2
P2
Q2
M3
N3
O3
P3
Q3
0
1 м

Обр. 2. Сектор III, Сграда F, Големо Бучино, АМ „Люлин"

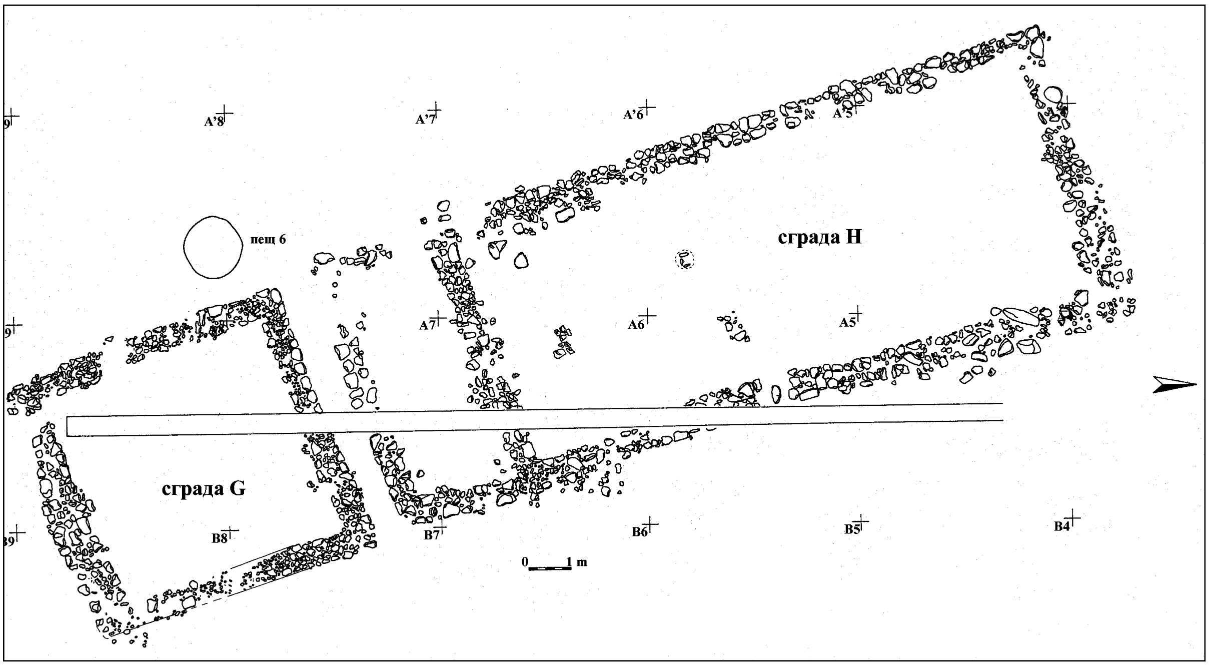
A'8
A'7
A'6
A'5
пещ 6
сграда H
A7
A6
A5
сграда G
B8
B7
B6
B5
B4
0
1 m

Обр. 3. Сектор III, Сгради H и G, Големо Бучино, АМ „Люлин"

Сектор III, Сграда H (Обр. 3)

Запазените останки от сградата имат правоъгълен план с ориентация С – Ю с отклонение от около 30° в посока СЗ – ЮИ; размери 17,80 x 5,70 м (Обр. 3). Градежът е от ломени камъни без спойка. Западният и северният зидове са по-масивни и градежът им е от средно големи камъни и големи каменни блокове, поради конструктивната им роля на поддържащи тежестта по склона.. Запазен е само един ред от субструкцията на И, З, и Ю зидове и два реда от субструкцията на северния зид. Находките и керамичният материал сочат дата в рамките на IV – VI м. Откритите във вътрешността на сградата глинени пирамидални тежести за стан свидетелстват за ограничено занаятчийско производство.

Сектор III, вкопана структура

В квадрати C 5, 6, 7, D 5, 6, 7 и E 5, 6, 7 бе засечено вкопано съоръжение с овален план. Максималният му диаметър е 18 м, а ширината на вкопаването е около 0,60 м. Пълнежът е от сива пръст с много въглени и пепел. На места се наблюдават концентрации от фрагментирана керамика от османския период и животински кости. Откритите на дъното фрагменти от тухли и средно големи камъни, както и следите от горяло дърво, говорят за наличието на дървена конструкция в суперструкция, вероятно с лек покрив. В кв. D 7 в контекста на вкопаването бяха открити 14 сребърни и медни монети от XVIII м. Съоръжението се датира в рамките на XVIII – XIX в., функцията му остава неясна.

Сектор III, Пещи за керамика

В сектор III югозападно от сграда F и южно от сграда E са разкрити пет вкопани в материка пещи за керамика, разположени близко една до друга.

Пещ 1 има почти квадратен план с размери 3,40 (И – З) x 3,20 м. Каналът на камерата е от изток и е изграден от вертикално подредени керемиди. Предпещната яма не личи ясно, като е възможно тя да е обща за пещи 1 и 2. На този етап не могат да се направят убедителни заключения за покритието на пещта. В контекста на деструкциите от пещта са открити фрагменти битова и строителна керамика, както и няколко фрагмента керамичен брак – силно деформирани керемиди със сиво – черен цвят. Това, както и по-големите размери и различната ѝ форма, предполага, че пещ 1 е предназначена за изпичането на строителна керамика. Във вътрешността на пещта е открита силно обгоряла монета, вероятно от IV в.

Пещ 2 е разположена на около 1,5 м СИ от пещ 1. Тя има овален план с диаметър 1,60 м. Каналът ѝ не личи ясно, но вероятно от юг, като е възможно да има обща предпещна яма с пещ 1. И при тази пещ данните за покритие са оскъдни..

Пещ 3 се намира на 1 м СИ от пещ 2. Тя също има овален план с диаметър 1,60 м. Каналът, който отчасти е запълнен с деструкции от покритието на камерата, личи ясно от изток, като пред него ясно се очертава и предпещната яма. Във вътрешността на камерата е открито цяло гърне с извит навън устиен ръб, което насочва към датировка на съоръжението в късноримската и късноантичната епоха.

Пещ 4 е разположена на 5 м северно от пещ 2 и има елипсовиден план с размери 3,90 м (И – З) x 2,40 м. Стените на горивната камера са изградени от камъни и отухлена глина, а каналът, който е източно от нея, е изграден от добре подредени керемиди, запазени в три-четири реда височина. На дъното на камерата са поставени две цели тегули една до друга, а пред канала се очертава петно със сиво-черен цвят и много въглени – предпещната яма, в която се разкриват деструкции и отухлени обмазки, по някои от които ясно личат прави ръбове. Фрагментите вероятно са част от покритието на камерата, както и от скарата на пещта. Върху пласт от керемиди и отухлена глина в камерата се откри цяло гърне с извит навън устиен ръб, както и силно обгоряла монета, вероятно от IV в.

Пещ 5 е разположена на 2 м южно от пещ 4. Тя е с овален план с диаметър 1,30 м. Каналът ѝ е дълъг около 30 см и е от СИ. Пред него в материка се очертава малка предпещна яма, като пълнежът ѝ е от сива пръст с много въглени и пепел.

Пещ 6 е разположена на 70 см западно от сграда G. Тя има овален план с диаметър 1,45 м. Камерата е вкопана в материка на дълбочина 1 м, а стените ѝ са обмазани с глина. На дъното на пещта са поставени изправени два средноголеми камъка, които са поддържали скарата. Каналът на пещта е разположен от юг и вероятно е бил покрит с керемиди. Пред него в материка ясно се очертава голяма предпещна яма с неправилна форма, а западно от нея близо до профила личи дъгата на друго съоръжение. С голяма доза сигурност можем да твърдим, че това също е пещ, която има обща предпещна яма с пещ 6. Ситуацията в тази част предстои да се изясни.

Сектор IV

В сектор IV, намиращ се в най-източната част на проучваната отсечка (км 10+100), в южния дял на сервитута с цялостно проучване в план-квадратна мрежа бе установен културен пласт от втората фаза на ранножелязната епоха (VIII – VI в. пр. Хр).

Наблюденията върху ориентацията на сградите и пещите показват, че може да се предполага организирано пространство южно и югоизточно от късноантичния кастел в м. Църквище.

№70. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА КЪСНОРИМСКИ ОБЕКТ В М. ГАРАГАШКИН ЧАИР (М. МОГИЛИТЕ) ПРИ С. ПОМОЩНИК, ОБЩИНА ГЪЛЪБОВО, ПРЕЗ 2007 Г.

Венцислав Динчев

През 2007 г. се работи и в трите сектора на обекта – сектор „А“ (северозападен), сектор „В“ (централен) и сектор „С“ (югоизточен).

В северозападния сектор „А“ продължи изследването на сградата с вътрешния двор (Обр. 1). Оказа се, че на изток от двора има едно обширно помещение – №1+4. Неговите размери са 16,80 (С – Ю) х 3,40 м (тези размери и данните за дължини и ширини на други помещения в следващото изложение са вътрешни размери; за удобство тук и нататък използвам основните световни посоки). Входът в източната стена на това помещение-предверие се явява централен вход за

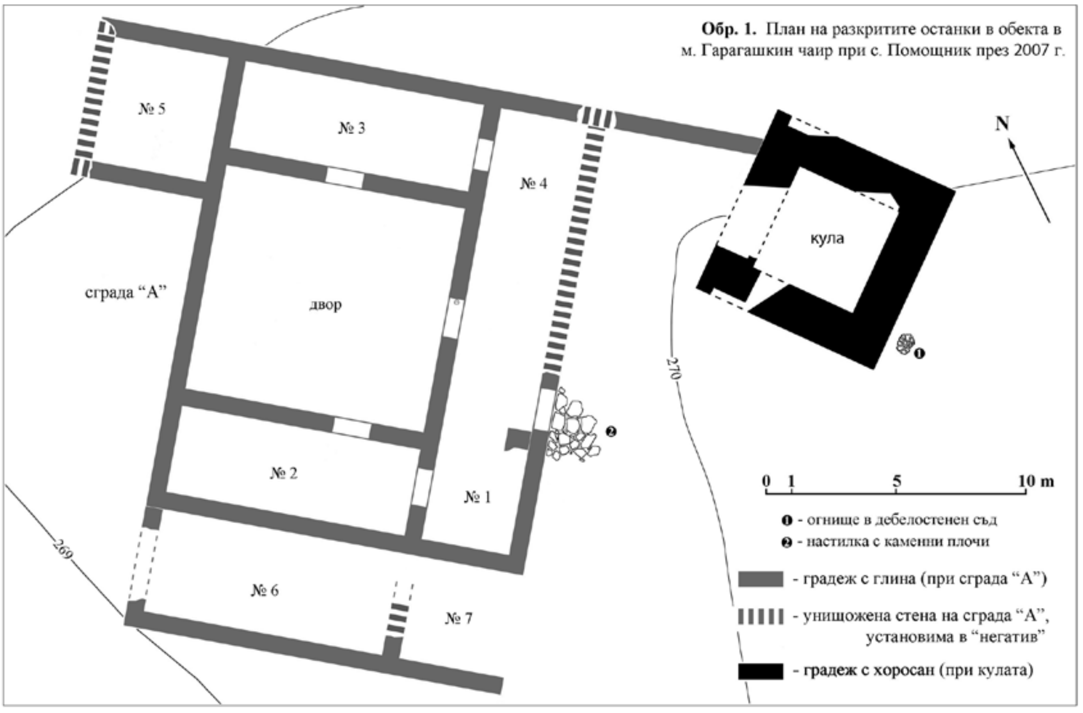

Обр. 1. План на разкритите останки в обекта в м. Гарагашкин чаир при с. Помощник през 2007 г.

№ 5
№ 3
№ 4
N
кула
сграда “А”
двор
270
❷
❶
№ 2
№ 1
269
№ 6
№ 7
0 1 5 10 m
❶ - огнище в дебелостенен съд
❷ - настилка с каменни плочи
- градеж с глина (при сграда “А”)
- унищожена стена на сграда “А”, установима в “негатив”
- градеж с хоросан (при кулата)

цялата сграда. Той е изместен на юг от надлъжната ос на двора. Ширината му е 1,60 м. Пред него, вън от сградата, е разчистена настилка от големи плочести камъни (Обр. 2).

В площта на помещение №1+4 и особено в северната и централната му част са открити много късове желязна шлака и магнитен ковашки нагар във вид на микроскопични люспи и глобули, а културният пласт е наситен с пепел. Очевидно тук е била ковашката работилница, предположена още предишния сезон (Динчев 2007, 289). Изглежда с нея са свързани останките от едно съоръжение (подиум на огнище ?) с груб градеж от камъни и с размери около 1,50 (С – Ю) x 1,40 м, разкрити в северната част на помещението. Стратиграфската им позиция показва, че появата на съоръжението не е в началото, а в по-късен момент от функционирането на сградата. В близост и на запад от това съоръжение са разкрити останки от друго, което е с по-малки размери – 0,60 x 0,60 м. Позицията на тези останки пък свидетелства, че съответното съоръжение (опорен пилон (?); подиум на огнище ?) е изградено заедно със сградата и че е демонтирано преди края ѝ. Вероятно демонтажът на по-малкото е във връзка с появата на по-голямото съоръжение в северната част на помещение №1+4.

Разкрити са останките от входа между помещение №1+4 и вътрешния двор. Този вход, за разлика от външния източен вход на сградата, е по надлъжната ос на двора (Обр. 1). Ширината на входа за двора е 1,50 м. Непосредствено до северната му страница е разположен полуобработен камък с дупка за оста на еднокрила дървена врата (Обр. 3). Площта на двора е изследвана с няколко сондажа.

Изцяло е проучено помещение №2, което ограничава от юг вътрешния двор на сградата (Обр. 1). Помещението е с два входа – към южната част на помещение №1+4 и към вътрешния двор. Ширината на входовете е по 1,45 м. До вътрешното лице на северната стена, в близост до северозападния ъгъл има зле съхранени останки от открито огнище, оградено с камъни.

Проучена е южната част на помещение №3, което ограничава от север вътрешния двор на сградата. То също е с два входа – към северната част на помещение №1+4 и към вътрешния двор (обр. 1). Ширината на първия вход е 1,20 м, а на втория – 1,45 м.

Северозападното помещение №5 е почти унищожено от ерозията на терена. Все пак са установени размерите му – 4,80 (север – юг) x 4,50 м. Сигурно е също, че то няма вход към съседното помещение №3, нито към вътрешния двор (Обр. 1), т. е. помещение №5 е било изолирано от останалите части на сградата. Вероятно достъпът до него е бил с вход в незапазената му западна стена.

Настоящите разкопки показаха, че сградата има още две помещения в южна посока, южно от по-рано известните №2 и №1+4 – съответно помещение №6 и помещение №7 (Обр. 1). Помещение №6 е с размери около 9,30 (запад – изток) x 4 м, а помещение №7 – 3,40 (запад – изток) x 4 м. Изглежда, че помещение №7 е било открито на изток и че връзката му с помещение №6 е чрез вход в северния край на междинната им стена. Проучванията в площта на двете новооткрити помещения се ограничиха до траншеи покрай вътрешните лица на стените им.

Вече може да се приеме, че планът на сграда „А“ е изяснен (Обр. 1). Нейната площ, включително с двора, възлиза на около 375 м^2. Градежът ѝ с камъни, споени с глина (Динчев 2007, 287). Сегашните проучвания предоставиха данни и за употреба на кирпичи в горните части на стените. Концентрация на горял кирпич бе установена в близост до входа на помещение №1+4 (Обр. 2). Множеството фрагментирани керемиди върху разчистените нива на помещенията и двора, и железните пирони и скоби в съответните пластове затвърдиха убеждението за солидни покривни покрития.

Материалите от сграда „А“ доказват жилищно-стопанските ѝ функции. Открити са части от каменни хромели, мортарии и от глинени долии. Открити са още: разни железни предмети, включително ножове, рамо на голяма ножица за стригане, хлопка и т. н.; разнообразна битова керамика, включително фрагменти от червенолакови съдове; части от стъклени съдове; прешлени за вретена и тежести. Сред находките заслужава да се споменат теракота с изображение на човешко лице и гърне с оригинално капаче. Намерени са и двадесетина медни монети. Те потвърждават функционирането на сградата в границите на IV м. сл. Хр.

При входовете на помещения №2 и №3 са констатирани по-късни зидани прагове с небрежен градеж. Те са значително над установените нива в помещенията и в двора, и нямат съответ-

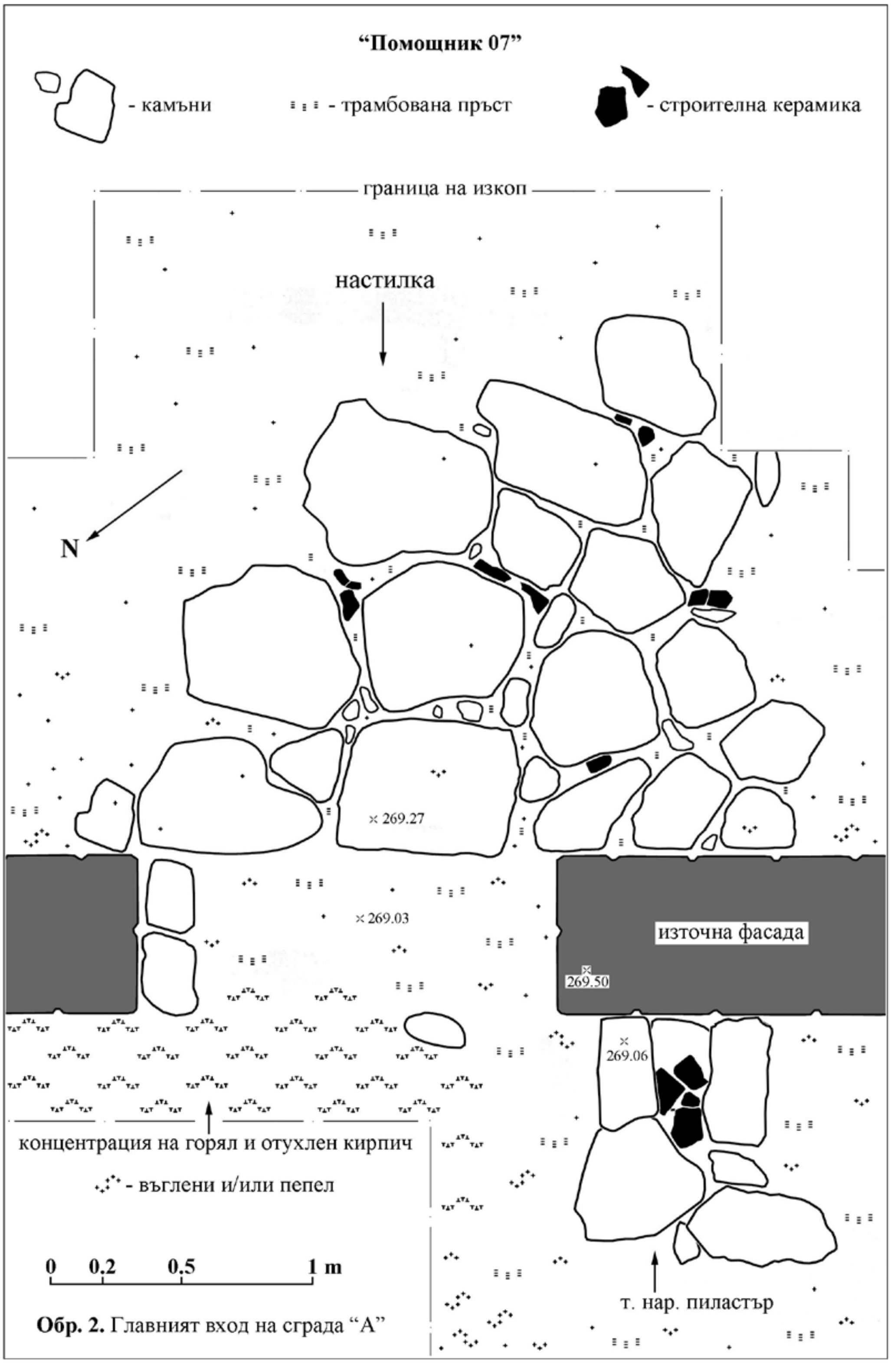
"Помощник 07"
- камъни
- трамбована пръст
- строителна керамика
граница на изкоп
настилка
N
× 269.27
× 269.03
източна фасада
× 269.50
× 269.06
концентрация на горял и отухлен кирпич
- въглени и/или пепел
0 0.2 0.5 1 m
т. нар. пиластър

Обр. 2. Главният вход на сграда "А"

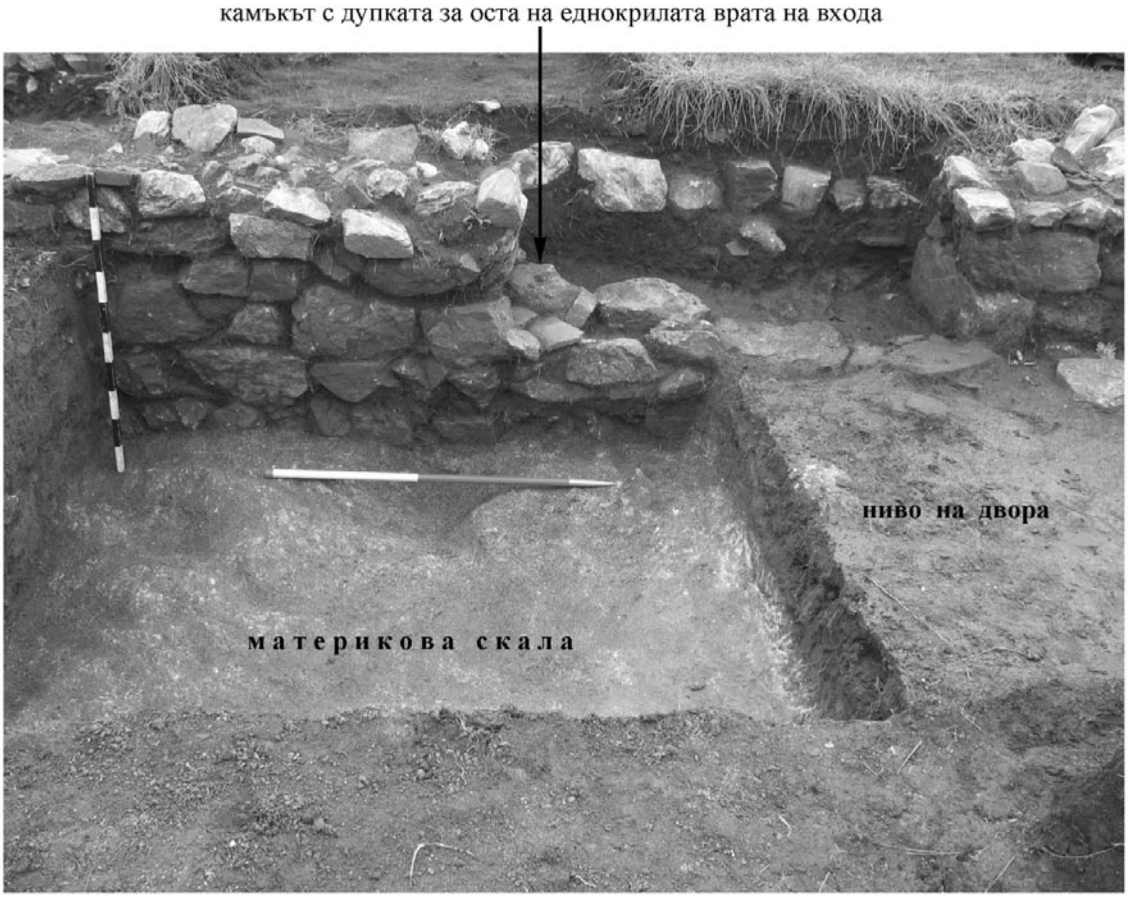

Обр. 3. Изглед от изток към входа на вътрешния двор на сграда “А”

стващи запазени стратиграфски контексти. Те бележат някакъв краткотраен опит за възстановяване на сграда „А“ или по-скоро за преизползване на част от нейните останки след опожаряването ѝ през 70-те години на IV в.

В сектор „В“ приключи изследването на единичната кула (Обр. 1). Вътрешните размери на кулата са около 4,30 х 4,30 м, а дебелината на основите ѝ е 1,55 – 1,60 м. Градежът е здрав, с хоросан. За съжаление, потвърди се констатацията за ниската степен на съхранение на нейните останки (Динчев 2007, 287).

Важна задача през 2007 г. бе доизясняването на връзката между сградата в сектор „А“ и кулата в сектор „В“. Установи се, че северната фасадна стена на сградата продължава на изток от североизточния ѝ ъгъл и след около 6 м опира на фуга до северния ъгъл на кулата (Обр. 1). Стратиграфската позиция на останките от стената на сградата и ъгъла на кулата е идентична. Това е ново безспорно доказателство за синхронното функциониране на сградата и кулата. Първо е била изградена кулата, а непосредствено след това и сградата.

Няма основания за ревизия и на предложената вече интерпретация на целия комплекс – стражева кула (burgus) с помощна жилищно-стопанска сграда (Динчев 2007, 289).

Ще завърша с любопитните резултати от сондажите в югоизточния сектор „С“. С тях трябваше да се проверят аномалиите, регистрирани тук с геофизична апаратура през 2006 г. (Тонков 2007) Аномалиите се потвърдиха, но се оказа, че са с естествен произход, а не от останки на стени на постройки. Става въпрос за скални „ребра“ от по-твърда порода, които се отличават и изпъкват над преобладаващия материк от сравнително мек пясъчник.

Литература:

Динчев 2007: м. Динчев. Спасително проучване на къснoримски обект в м. Гарагашкин чаир (м. Могилите) при с. Помощник, община Гълъбово, през 2006 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 286 – 290;

Тонков 2007: Н. Тонков. Геофизично проучване на късноримски обект в м. Гарагашкин чаир (м. Могилите) при с. Помощник, община Гълъбово, през 2006 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 386-387.

№71. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. „ЮРТА“ ПРИ С. СТРОЙНО, ОБЩИНА ЕЛХОВО

Стефан Бакърджиев

Археологическите проучвания на античното селище в м. „Юрта“ в землището на с. Стройно, община Елхово, Ямболска област, се проведоха в периода 27. – 31.08.2007 г. Археологическите разкопки се осъществиха от екип на Регионален исторически музей – Ямбол в състав: Ст. Бакърджиев – научен ръководител и И. Илиев – заместник ръководител. В проучванията участва и Я. Русев – уредник в РИМ – Ямбол. Работата бе осъществена с 5 работника от с. Борисово по НП „От социални помощи към осигуряване на заетост“, осигурени от РИМ – Ямбол и Областна администрация – Ямбол. Ограничената работна ръка и времето, в което можехме да я използваме, предопредели и съвсем краткия период на работа – общо 5 работни дни.

Археологическия обект се намира на 1,5 – 2 км СИ от днешното с. Стройно. Заема първата незаливна тераса на десния бряг на р. Дереорман, ляв приток на р. Тунджа. Местността е с лека денивелация от север към юг, 1,10 м на 200 м. От юг местността е закътана от високия десен бряг. В този участък реката прави няколко меандъра, като по този начин се оформят езици с площ 50 – 70 х 40 – 60 м.

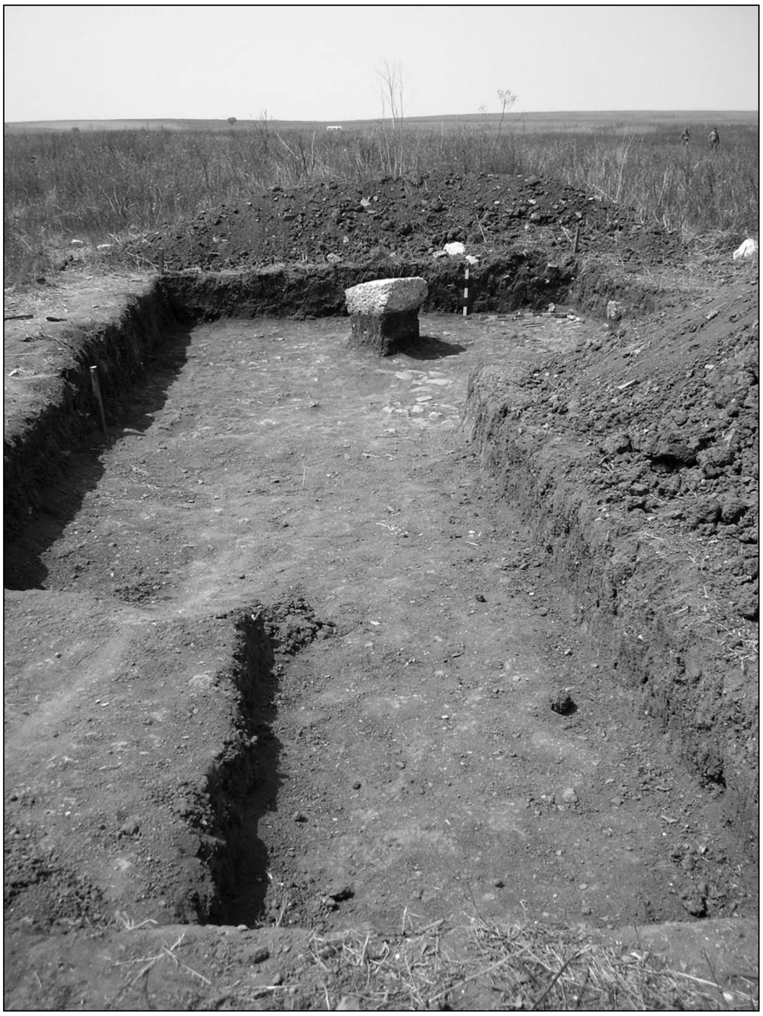
Обр. 1. Квадрати VII/ 19 и 20 юг – поглед от изток

Селището бе проучвано сондажно от същия екип за кратко и през 2006 г. Освен това, междувременно във фондовете на музея постъпиха два фрагмента от

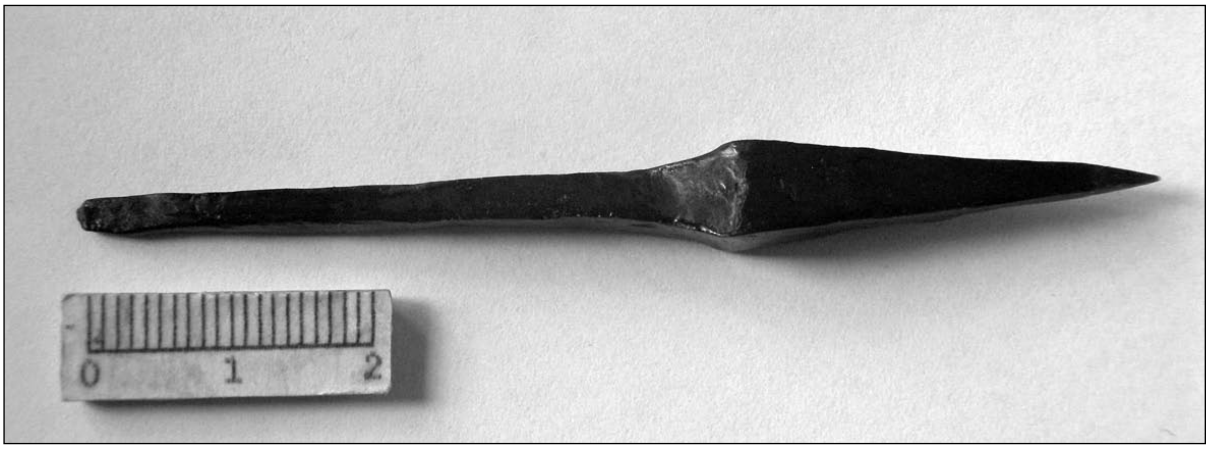

Обр. 2. Връх на стрела – кв. VII/ 19

оброчни плочки на Тракийския конник, едната от които с част от надпис на старогръцки, където се разчита латинското име Avilii.

Поради ограничения ресурс от време и работници, с който разполагахме, бе заложено само проучването на два съседни квадрата – №19 и южната половина на №20 от квартал VII по план-квадратната мрежа на обекта. Общата проучена площ е 37 м^2 (Обр. 1).

Работните квадрати са разположени на 5,0 м северно то Сондаж №1 от предходната година. В рамките на квадрата има малък иманярски изкоп, от който е изваден квадратен добре обработен квадратен блок. За краткото време на разкопките се достигна до 0,60 м дълбочина. Стратиграфски се разграничиха три пласта – хумусен с кафяв цвят (0,00 – 0,22 – 0,24 м дълбочина), наситен с отделни дребни и средни необработени камъни, фрагменти керамика работена на грънчарско колело. Културен пласт (0,25 – 0,55 м дълбочина) има също светлокафяв цвят, но е с по-различна структура, той е по-наситен с материали – строителна, битова керамика и др. Третият, който не бе изчерпан в рамките на това проучване е сиво-кафяв сбит, твърд, сух от 0,55 м до проученото ниво от 0,60 м. На границата между 2 и 3 пласт се откриват големи фрагменти от тегули, дребни необработени камъни, има много голяма концентрация на керамика на грънчарско колело. На ниво с дълбочина 0,52 – 0,55 м пластът е набит с отделни дребни камъни и фрагменти строителна керамика и фрагменти от вероятно трамбован, което ни дава основание да предполагаме, че се касае за подово ниво – ситуация, която наблюдавахме и при сондажите от 2006 г. Откритите при проучването находки (Обр. 2, Обр. 3) – сребърен антониниан на Галиен (253 – 260), връх на стрела и най-вече фрагментираната битова керамика, която се открива, ни дават основание да датираме проучените пластове в рамките на III в.

Тези факти, както и някои от известните находки намиращи се във фондовете на РИМ – Ямбол (Обр. 3), ни дават основание да приемем засега като горна дата на обитаване на тази част от селището втората половина на III м. сл. Хр. Имайки предвид голямата площ на обекта и постъпилите фрагменти от оброчни плочки, а също така и резултатите от тези макар и ограничени проучвания, можем да предположим, че обектът е малка селищна единица (vicus) с перманентно обитаване (Динчев 2000, 185 – 220).

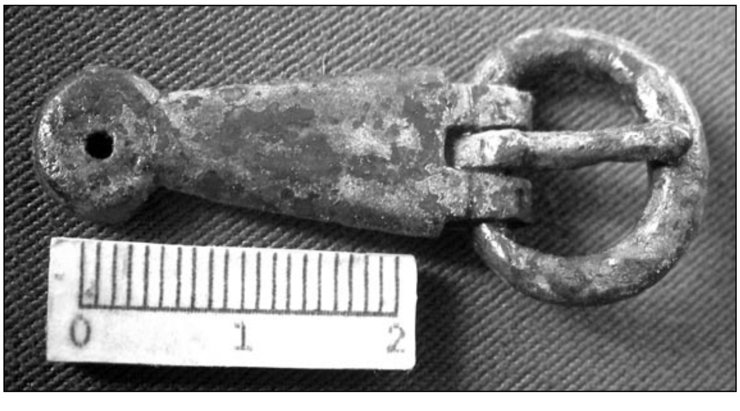

Обр. 3. Тока за колан, бронз – кв. VII/ 19

Литература:

Бакърджиев 2007: Ст. Бакърджиев. Сондажни археологически проучвания в м. „Юрта“ при с. Стройно, община Елхово, област Ямбол. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 238 – 241;

Димитрова, Попов 1978: Д. Димитрова, Ж. Попов. Археологически паметници в Ямболски окръг. София, 1978;

Димитров 2004: Здр. Димитров. Типология на архитектурните детайли в Долна Мизия и Тракия през римската епоха (I – III м. сл. Хр.) – В: Археология на българските земи. Т. 1. София 2004, 203 – 256;

Динчев 2000: м. Динчев. Селските викуси в днешните български земи през римската епоха (I – края на III век). – Известия на Националния исторически музей, 11, 2000, 185 – 220.

№72. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ЗАПАДНО ОТ АНТИЧНА ВИЛА „АРМИРА“

Гергана Кабакчиева

През 2007 г. бяха проведени археологически разкопки в източната част на pars rustica на антична вила „Армира“ край Ивайловград. Те бяха финансирани по проект „Великолепието на Армира“, програма ФАР, трансгранично сътрудничество България – Гърция на Община Ивайловград.

Разкопките бяха извършени в източната част на pars rustica или т. нар. стопански двор. Той е разположен западно от жилището на собствениците и се намира на място, със силна денивилация от север на юг. Руините бяха много лошо запазени.

Разкрита бе изцяло източната част на един застроен архитектурен античен ансамбъл, с портик както навътре към голям вътрешен двор, а така също и друг портик, който е външен за стопанския двор и е бил връзката с жилището на собствениците. Самостоятелният архитектурен ансамбъл е бил обитаван от семейството на управителя на вилата и от обслужващия вилата персонал.

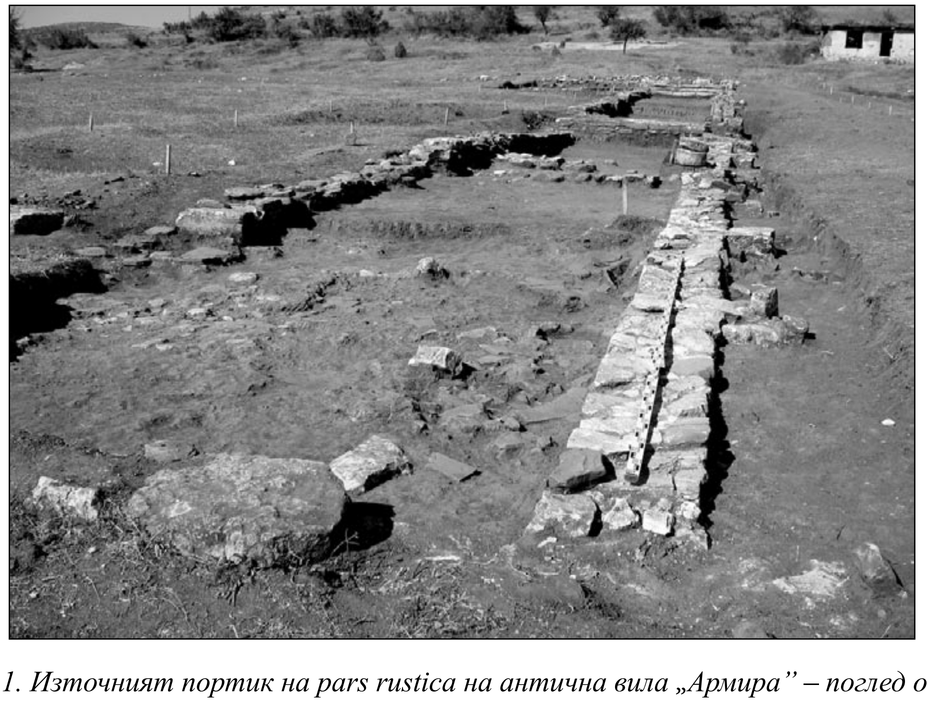

Обр. 1. Източният портик на pars rustica на антична вила „Армира” – поглед от юг

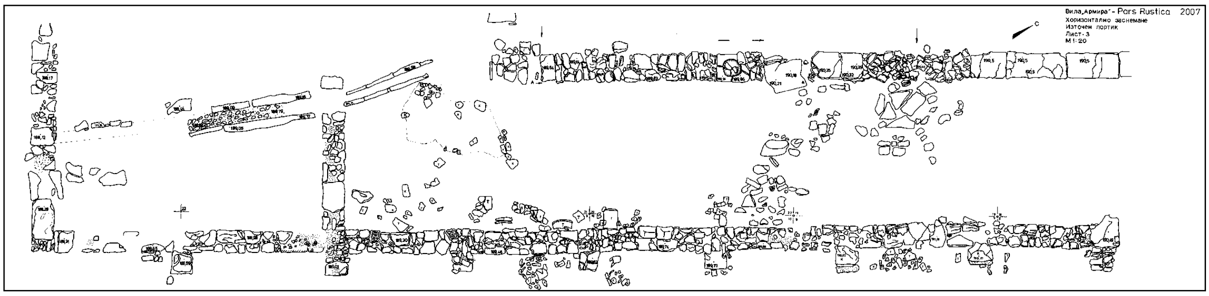

Обр. 2. План на част от източния портик

Общата дължина на източния портик е 60 м. Основата му е доста плитка и се състои от два реда речни и ломени камъни. Суперструкцията е оформена с големи каменни блокове (Обр. 1).

Поради денивелацията, пространството на източния портик е било разделено на три нива, като главният вход е в южната най-ниска част. Към второто ниво се преминава през едно стъпало от масивни блокове. Към третото води тристъпална стълба, също от големи блокове (Обр. 2).

В североизточния ъгъл е оформено не особено голямо помещение с квадратна форма. То е издадено на север и изток спрямо портика.

Разкритата североизточна част от вътрешния двор е с настилка от силно фрагментирана битова керамика.

Извън проучвания архитектурен ансамбъл и в източна посока се развива друг външен портик, който е бил пряката връзка с вилата. Този външен портик е по протежение на цялата дължина на проучваното застрояване (70 м). Той е цялостно разкрит. Стилобатът за колонадата му е от масивни големи блокове от много мек камък, а стереобатът – о т средноголеми ломени и речни камъни. Те са запазени по-добре в северната част. Подовото ниво на външния портик е покрито с дребен мраморен трошляк, вероятно отпадъчен материал от обработката на мрамор.

При разкопките в запазени културни напластявания бяха намерени само три монети – една от времето на Антонин Пий и две – от IV м. сл. Хр. Последната е от самия край на века и е съвсем дребен номинал. В североизточната част на вътрешния портик (кв. 27) бяха открити едно цяло грубо сивочерно гърне с две дръжки, работено на ръка (Обр. 3) и малък мраморен хаван.

Голям е броят на откритите железни гвоздеи и скоби, някои от които смятам, че са брак или не са били използвани. Това ме кара да предположа, че съвсем наблизо е било мястото за изработването им – или тук е била организирана железарска работилница за подготвяне на необходимите за вилата и нейната архитектурна декорация железни скрепителни елементи. Намерени бяха много фрагменти от глинени съдове – местна керамика и вносна източноримска тера сигилата. Фрагментите от строителна керамика са предимно от керемиди, някои от които с много големи размери.

Върху античните руини няма следи от обитаване през средновековието. В кв. 27 бе разкрит кръг с диаметър 4,30 м от малки забити камъни. Вътрешното му пространство е добре заравнено.

Разкритият участък от този втори жилищен ансамбъл на вила „Армира“ се развива в западна посока и се надявам проучванията да продължат.

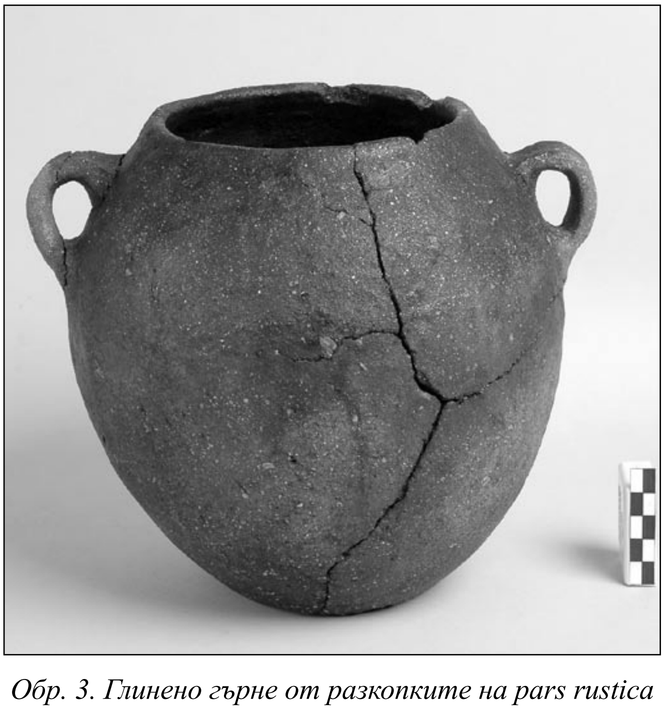

Обр. 3. Глинено гърне от разкопките на pars rustica

№73. РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА ПЪТНА СТАНЦИЯ В М. АНИЩЕ ДО С. ГРАНИЧАК, ОБЩИНА БЕЛОГРАДЧИК

Красимира Лука, Сара Татарова

Археологическите проучвания в м. Анище до с. Граничак, Белоградчишко се проведоха в периода 11.09 – 05.10.2007 г. с ръководител С. Татарова, научен консултант ст. н. с. д-р м. Динчев и екип в състав: Кр. Лука, представители на ИМ – Белоградчик, с финансиране от Община Белоградчик.

Обектът е разположен на 1 км от с. Граничак, едва на 5 м от стръмния десен бряг на р. Салашка. Теренът, върху който са построени античните сгради представлява равна незаливна тераса с надморска височина 348 м, ограничен в западната си част от реката, а от изток от ниските склонове на предпланините на Балкана.

От откриването му през 2001 г. обектът се проучва от различни изследователи, което за съжаление затруднява до голяма степен интерпретацията на данните. До този момент площта, върху която е регистриран културен пласт, надхвърля 2 800 м^2. Археологическите останки са разположени на малка дълбочина, културният пласт е изключително беден на находки и представлява дебел 50 – 60 см насип от срутените зидове на сградите и покривен материал. Тези данни показват, че комплексът е бил напуснат от своите обитатели още в древността като изоставените сгради са били подложени на постепенно саморазрушаване.

През 2007 г беше извършено цялостно заснемане на разкритите до този момент сгради, като на план с генерална план-квадратна мрежа бяха нанесени двата основни сектора (Обр. 1). Сектор I е проучван през 2001 – 2004 г от А. Николова (РИМ – Видин) и А. Малкочев (ИМ – Белоградчик). Разкрита е голяма едноабсидна сграда и развити западно и източно от нея верижни помещения. Както в централното помещение, така и в западните е констатирана добре запазена подова замазка. Централното помещение е било достъпно чрез входове от запад и изток, първият от които с добре оформени от тухли страници. Западните верижни помещения са конструктивно свързани с постройката и изградени в същата техника – от полуобработени камъни, споени с бял хоросан. Разкритите зидове от постройки, разположени в източната част на сектора са долепени на фуга към централната сграда, като градежът на част от зидовете на северните помещения е от големи речни камъни. Проучванията през 2001 – 2004 г разкриват и части от хипокаустното съоръжение на сградата, което в абсидата е колонково, а в помещение 1 се развива като канално.

През 2005 – 2006 г от Н. Торбов и Д. Антонов от РИМ – Враца е разкрита сграда 2, разположена в Сектор II, интерпретирана като банска постройка. В югозападната част на сектора е разчистен блокаж от необработени камъни, обилно залети с хоросан, очевидно предназначен за укрепване на стръмния бряг на реката. Сграда 2 е била построена върху по-ранно съоръжение, чиито нарушени от това по-късно строителство основи с част от добре запазен хоросанов под са разчистени югоизточно от нея.

През 2007 г беше предприето цялостно разчистване от растителност на обекта върху площ с видими на повърхността останки от градежи. Премахването на дърветата и храстите разкри запазен зид в северната част на обекта с дължина над 20 м.

В Сектор I продължи проучването на хипокаустното съоръжение, където в помещение 1 пропадане на хоросановия под предполагаше наличието на още един канал освен проучения през 2005 г., започващ от абсидното пространство. Наличието на градеж, разкрит в малък сондаж в СЗ част на помещение 1, заложен при предходните проучвания, ни даде основания да свържем тези останки с конструкцията на хупокаустната инсталация. Разчистването и разширяването на сондажа (Сондаж №1) показа съществуването на канал с посока С – Ю. Каналът е изграден

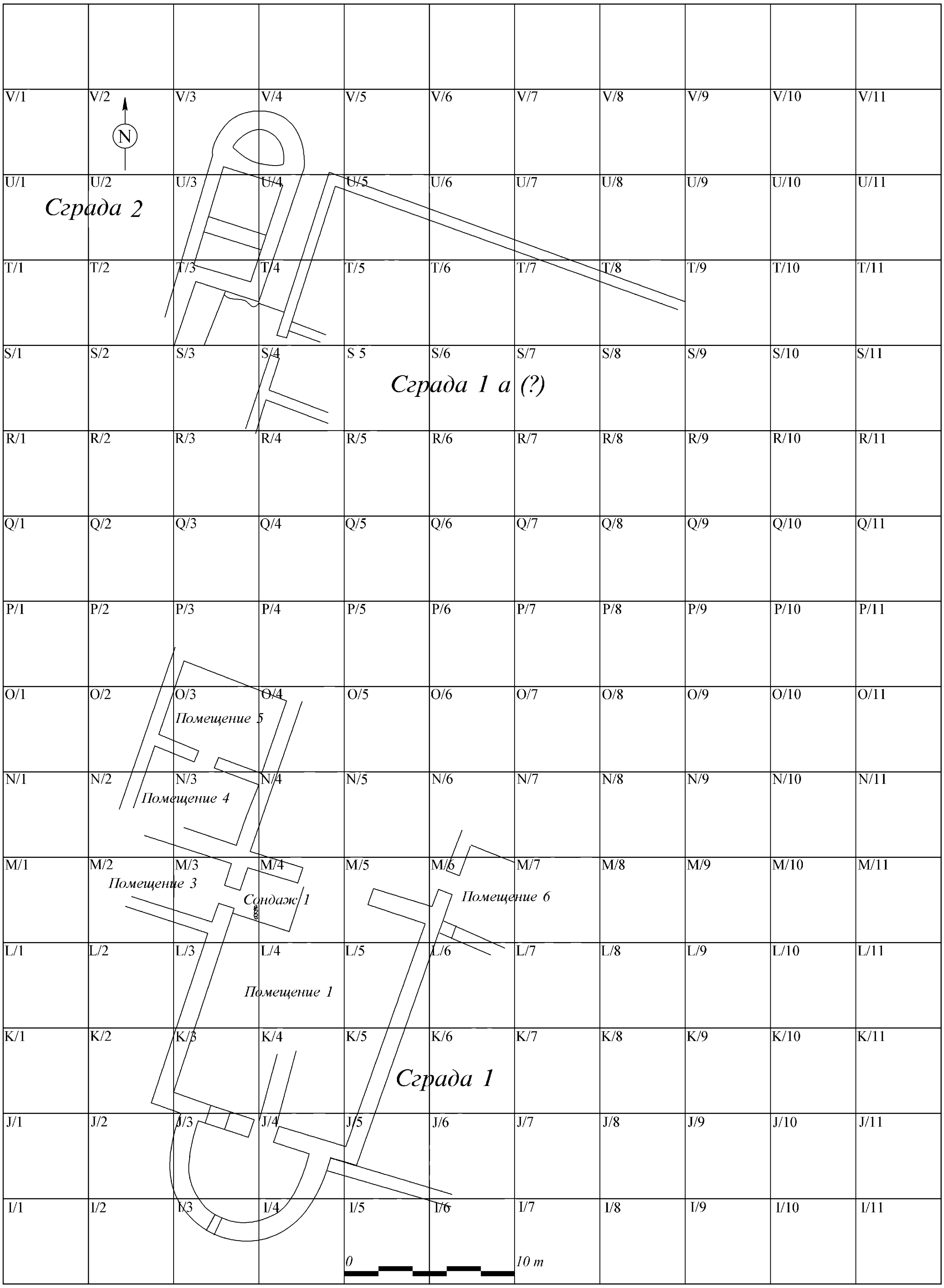
N
Сграда 2
Сграда 1 а (?)
Помещение 5
Помещение 4
Помещение 3
Сондаж 1
Помещение 6
Помещение 1
Сграда 1
0
10 m

Обр. 1. Късноантична пътна станция в м. Анище до с. Граничак, община Белоградчик – общ план на обекта с планквадратна мрежа от ломени и речни камъни, свързани с бял хоросан. Цялостното проучване на това съоръжение предстои. За сега могат да бъдат отбелязани единствено наблюденията, направени в северния и западния разрез на Сондаж 1, където ясно личат етапите на изграждане на помещението и свързаната с него отоплителна инсталация.

Разкритата под ходовото ниво на помещение 1 стенна обмазка е била нанесена преди изграждането на отоплителната инсталация и започва едновременно с градежа на суперструкцията от нивото на тесен банкет, образуван от малко по-широката спрямо стените субструкция на сградата. Непосредствено над това ниво е била изградена суспензурата на хипокаустното съоръжение с дебелина до 0,25 м, която в проучваната част прекъсва на около 0,20 м пред северната стена на помещение 1. Суспензурата е изградена от ломени камъни и парчета строителна керамика, залети обилно с бял хоросан, над които следва по-фина обмазка, отново от бял хоросан, която е представлявала под на помещението.

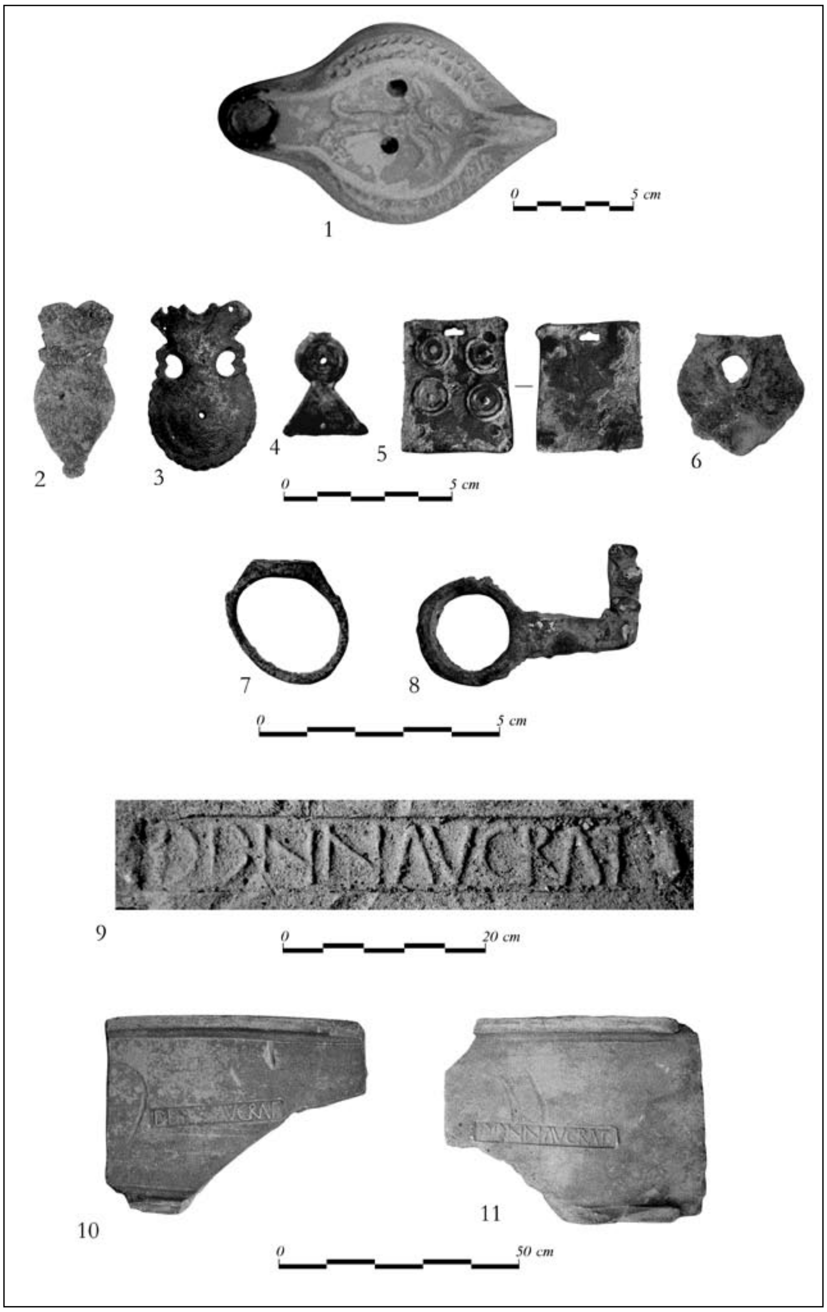

Обр. 2. Късноантична пътна станция в м. Анище до с. Граничак, община Белоградчик – находки от проучванията 2001 – 2007 г.

Допълнителното изграждане на суспензурата непосредствено върху античната дневна повърхност е повдигнало нивото на помещение 1 с около 25 см. На същото ниво е и разкритата „подова замазка“ в западните верижни помещения, докато проучванията в предходните години на север и на изток от сградата не регистрират такава. Съществува вероятност проучените помещения на сграда 1 с еднакво подово ниво също да са имали отоплителна инсталация. Конструкцията на хипокауста, разкрита под нивото на суспензурата може да бъде определена като вкопана, което потвърждава наблюденията на Г. Александров за промяна в начина на изграждане на тези съоръжения от надземни към вкопани на границата III – IV в (Александров 1980, 28).

В Сектор II след разчистването на растителността беше заснет графично запазеният на повърхността градеж с посока С – Ю/И – З, интерпретиран като ограден зид на комплекса. Краткото време и ограничените възможности ни позволиха единствено разкриването на вход в западния зид и останките на вътрешни градежи, за съжаление в твърде начална фаза на проучване. Графичното заснемане на „оградния зид“, обаче, показа неговата вероятна връзка с плана на сграда 1. Поради голямата рампа, натрупана в продължение на четири години, тази връзка може да бъде възприемана за сега единствено като работна хипотеза. Надяваме се, че в предстоящата година премахването на въпросната рампа ще ни позволи да продължим проучванията в тази насока.

Въпреки ограниченото количество находки, произхождащи от обекта, до този момент може да се каже, че сред тях преобладават апликациите за колан (Обр. 2/2 – 6). Интерес представляват и вече голямото количество фрагменти от строителна керамика с печати DDNNAVCRAT (Обр. 2/9 – 11), които свидетелстват за внос на такава продукция от Colonia Ulpia Traiana Ratiaria. През 2007 г единствените находки от обекта представляват няколко монети от IV в., което потвърждава и направената от предишните изследователи датировка на обекта.

Литература:

Александров 1980: Г. Александров, Антична Вила №2 край Монтана. – Известия на музеите в Северозападна България, 1980, 4, 9 – 64.

№74. СПАСИТЕЛНИТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ ПРИ РИМСКАТА ПЪТНА СТАНЦИЯ SCRETISCA КРАЙ ГР. КОСТИНБРОД

Венцислав Динчев

Повод за спасителните разкопки бе строителството на нови съоръжения към пречиствателната станция на завода на „Coca Cola HBC – Bulgaria“ край гр. Костинброд. Те попадат в охранителната зона на археологическия паметник на културата „Римска пътна станция Скретиска“. Разкопките се осъществиха в рамките на две работни седмици през м. юни и м. юли, 2007 г. Първоначално бяха заложени няколко сондажа. В част от тях няма археологически останки и културен пласт. В два съседни сондажа в западната част на строителното петно се установиха археологически структури. За изясняване на ситуацията тези два сондажа бяха разширени и обединени в общ изкоп.

Основната изследвана структура е участък от настилката на античния път Singidunum – Naissus – Serdica – Philippopolis – Constantinopolis. Тук пътното трасе е с ориентация северозапад-югоизток и с наклон от югоизток на северозапад. Максималните размери на разкритата настилка са 5,50 (СЗ – ЮИ) х 4,20 м. Тя е предимно над югозападното платно. Североизточното платно на пътя тук е почти изцяло унищожено от един отводнителен канал, прокопан в средата на ХХ м. Ширината на югозападното платно е около 3,40 м, което предполага обща ширина на пътя към 6,80 м. Настилката е от необработени ломени камъни с местен произход. С по-големи плочи, поставени хоризонтално (предимно) или побити вертикално, е очертана осевата линия и югозападната бордюрна линия. С по-големи, добре наредени плочи са оформени и две напречни на пътното трасе линии в югозападното платно. Те отстоят една от друга на около 3,70 м и са интересно свидетелство за начина на планиране и полагане на настилката (Обр. 1, Обр. 2).

Днес запазената пътна настилка се открива на дълбочина от около (средно) 0,5 м, но до строителството на съществуващите пречиствателни съоръжения през 1994 – 1995 г. е била на 0,25 – 0,35 м под повърхността на терена. Тя лежи върху сбитата материкова пръст. В трасето на пътя,

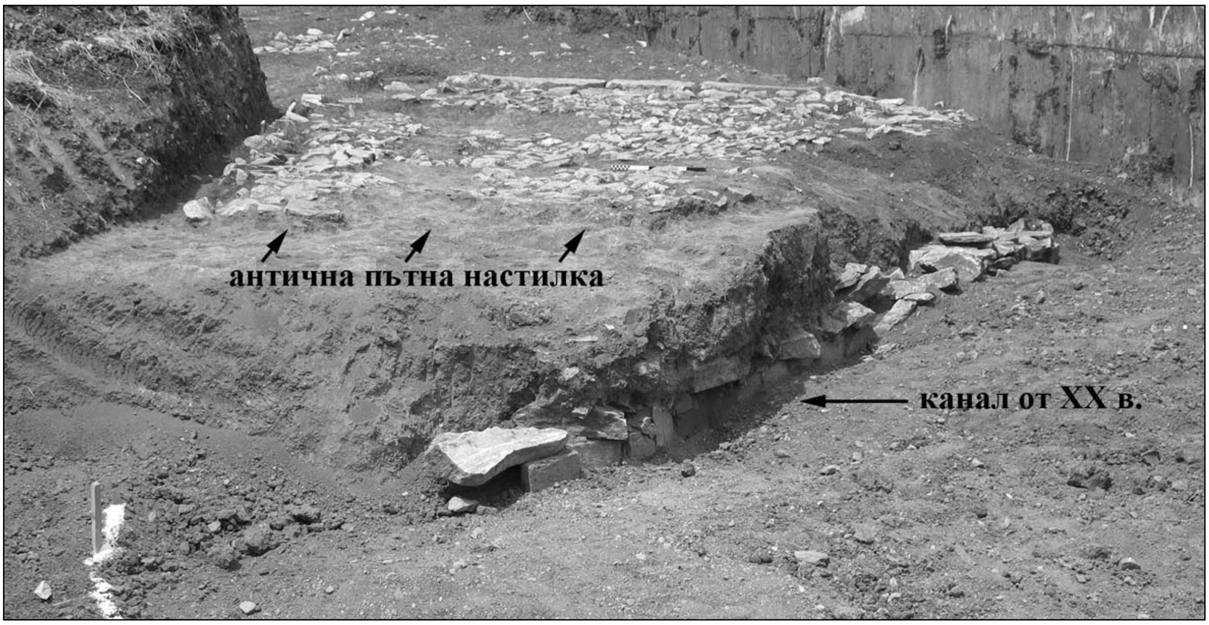

Обр. 1. Изглед от югоизток към разкритите останки

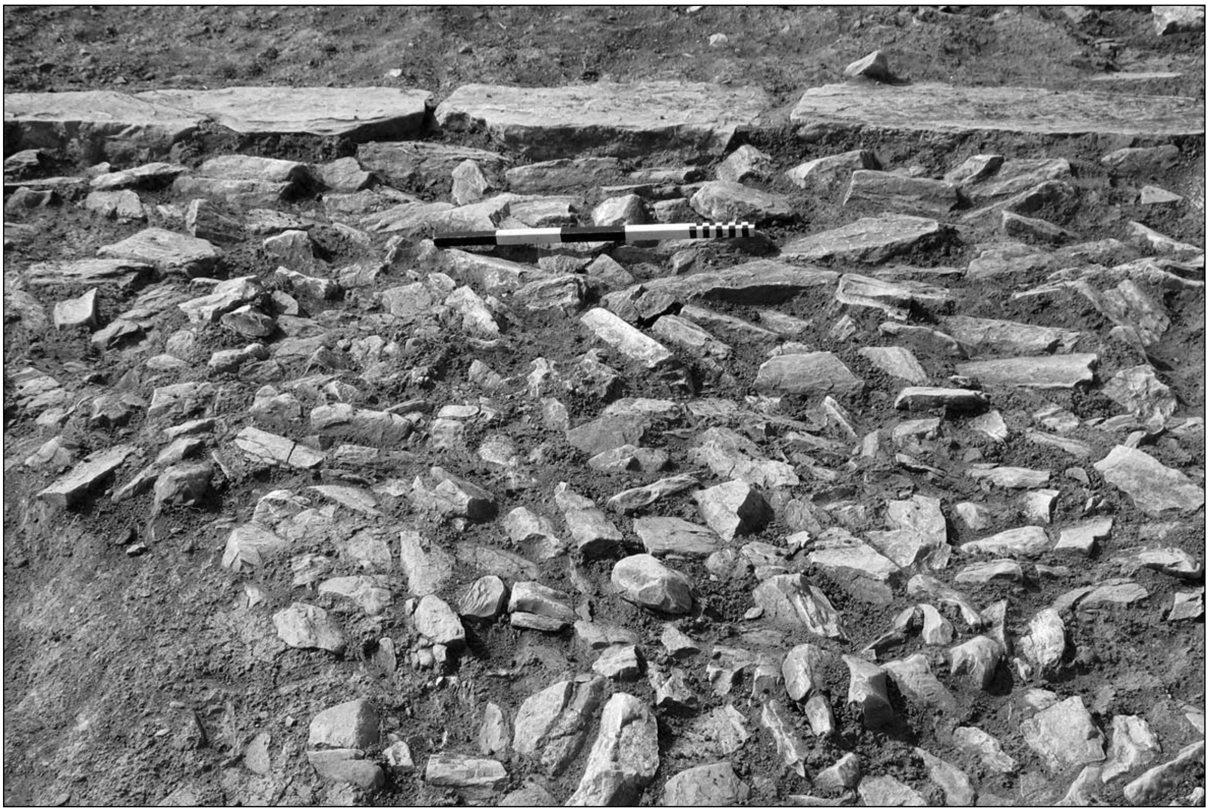

Обр. 2. Детайл от античната пътна настилка

северозападно от добре запазената настилка, има трамбован дребен чакъл и отделни камъни, които вероятно също са останки от пътна настилка. По-нататък в северозападна посока настилката е унищожена при строителството на споменатите пречиствателни съоръжения. В посока на югоизток от изследвания участък настилката е унищожена от споменатия по-горе канал, както и при земеделската обработка на земята тук през миналия век.

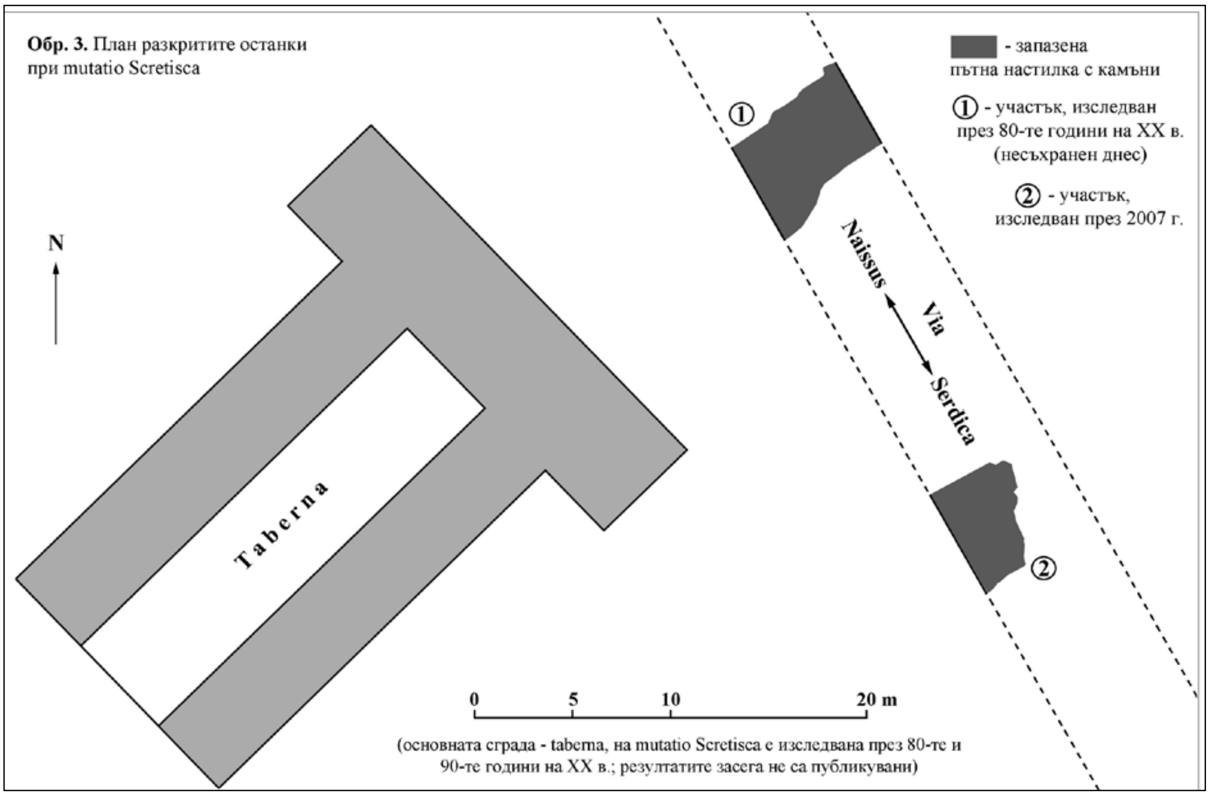

Обр. 3. План разкритите останки при mutatio Scretisca

- запазена пътна настилка с камъни
① - участък, изследван през 80-те години на XX в. (несъхранен днес)
② - участък, изследван през 2007 г.
N
①
②
Naissus
Via
Serdica
Taberna
0
5
10
20 m

(основната сграда - taberna, на mutatio Scretisca е изследвана през 80-те и 90-те години на XX в.; резултатите засега не са публикувани)

Изследваният участък от пътната настилка е на около 12,50 м източно от близкия североизточен ъгъл на основната сграда (taberna) на римската пътна станция Scretisca (Обр. 3), чиито останки са изследвани през 80-те и 90-те години на XX м. (Божилова, Витски 1986, 93; Божилова и др. 1989, 96; останките ѝ бяха допроучени през 1997 г. под ръководството на Жарин Величков, археолог в НИПК).

Изследваният участък отстои на около 15 м югоизточно от мястото на друг известен участък от пътната настилка (Обр. 3), който бе запазен и видим на терена до средата на 90-те години (Божилова и др. 1989, 96) (този участък бе, за съжаление, унищожен при строителството на завода на „Coca Cola“ през 1994-1995 г.; благодаря на Жарин Величков за предоставения план от архива на НИПК с този участък, което позволи точното му ситуиране спрямо изследвания сега участък).

Непосредствено на северозапад от изследвания нов участък от пътната настилка е разчистена концентрация на строителни деструкции – необработени камъни и фрагментирана (вторично използвана) строителна керамика. Съответната постройка е била със слаб градеж, без хоросан. Стените ѝ вероятно са били без основи.

Върху новоразкритата пътна настилка и сред строителните деструкции северозападно от нея са открити ограничен брой фрагменти от глинени съдове от късноримската епоха (III – IV в.) и няколко железни находки от същото време – връх на стрела с втулка, част от петало, цинт, скоба.

След приключването на разкопките бе свикана междуведомствена комисия, която постанови запазване на място на новоразкритите пътни останки.

Литература:

Божилова, Витски 1986: м. Божилова, м. Витски. Антична резиденция при Костинброд. – Археологически открития и разкопки през 1985 г., Велико Търново, 93;

Божилова и др. 1989: м. Божилова, м. Витски, Ж. Величков, Р. Стоянова, м. Иванов. Антична резиденция при Костинброд. – Археологически открития и разкопки през 1988 г., Кърджали, 1989, 95-96.

№75. МИЛИАРНИ КОЛОНИ ОТ С. ГУРМАЗОВО КРАЙ СОФИЯ

Светла Петрова, Румен Иванов

В източната част на с. Гурмазово, на 2 км южно от Божурище се намира м. Църквица. В нивата до самата селска църква иманяри са открили част от голяма колона от мраморизиран варовик. Запазена е сега на височина 1,52 и диаметър 0,45 м. В долната си част има плинта, която се забивала в земята за по-голяма устойчивост. Става дума за крайпътна (милиарна) колона. Буквите са много изтрити, а повечето унищожени (Обр. 1).

От направения анализ се установи засега, че тази колона е стояла на Централния път или наричан още Диагонален. Той е идвал от Сингидунум (Белград) – Виминациум (Костолац) – Наисус (Ниш) за Сердика (София) и оттам за Филипопол (Пловдив) – Хадрианопол (Одрин) и Бизантион (Константинопол). В отсечката Наисус – Сердика досега са намерени милиарни колони в Пирот, Крупац, Димитровград, Градине, Калотина, Бучино, Драгоман, Алдомировци, Сливница, Опицвет, Костинброд. В района на София крайпътни колони с надписи има в Голяновци, Волуяк, Връбница, Горна баня, Слатина, Герман, Долни Лозен, Равно поле (трябва да се отбележи, че в Сердика са се вливали не само Централният път, но и този от Пауталия (Кюстендил) и северозападния с направление Монтана, Алмус и Рациария, както и трети за Улпия Ескус.). В римска Тракия през епохата на Принципата те са се изписвали на гръцки език.

Гурмазово се намира на 4 – 5 км по права линия източно от Костинброд, късноантичната Скретиска (пътна станция и голяма резиденция). За разлика от близките селища Божурище и Банкя, изградени в по-ново време, с.Гурмазово е доста старо. Оттук произхожда един двуредов гръцки надпис с посвещение на Зевс и една глава, която се интерпретира като императорска или член на семейството на принцепса (НАИМ, Депо каменна пластика и архитектура, Инв. №100 бибъл). През март 1992 г. в района било направено археологическо обхождане за АКБ. Регистрирано е антично село с материали от римската епоха и късната античност югозападно от военното поделение на

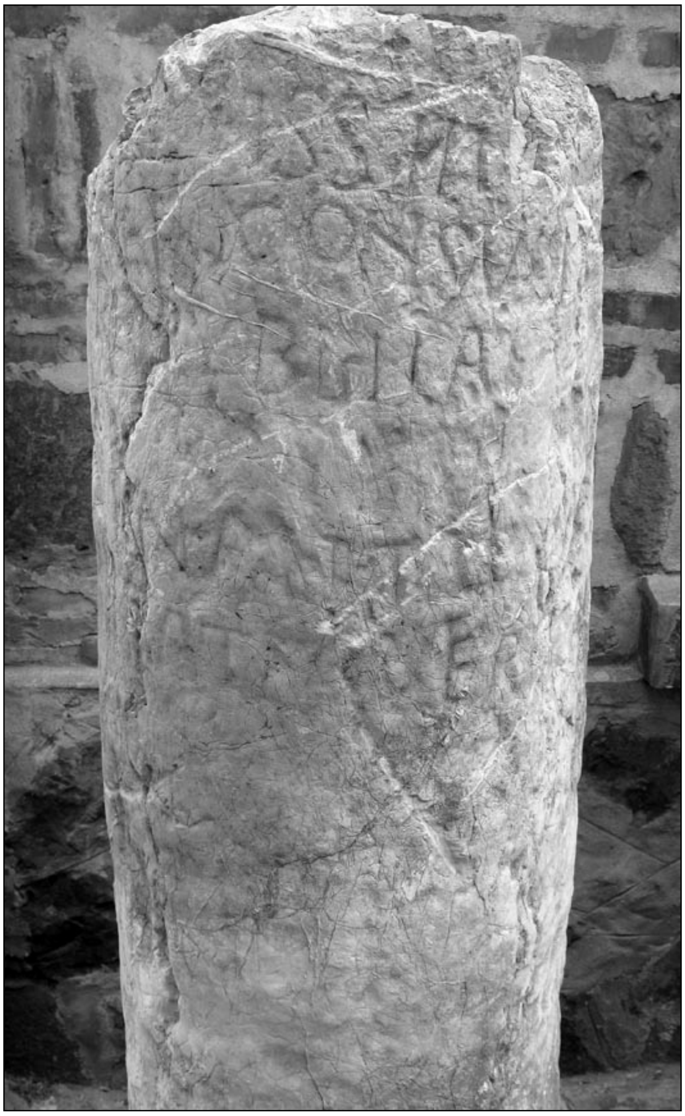

Обр.1. Милиарна колона от землището на с. Гурмазово

Божурище. Това място отстои на 300 – 400 м от крайпътната колона.

Милиарната колона е имала доста дълъг живот на ползване. В запазената част от нашия текст забелязваме в дясната страна на полето две букви от гръцката азбука. Несъмнено тук е имало гръцки текст върху милиарна колона от провинция Тракия от римската епоха. По-късно, обаче, върху горната част, е бил изписан латински надпис. Приема се, че от времето на Константин Велики (306-337) насетне започват да се появяват и крайпътни колони с латински надписи. От запазения горен ред със сигурност се четат ISS. Можем да смятаме, че става дума за [NOBIL]ISS[IMO...] (в дателен падеж). На долния ред можем да прочетем с някои условности името CONSTA [tinus, ntius, ns]. На по-долния ред се забелязва пак [NO]BIL[ISSIMO] ? Навярно иде реч за император Константин Велики и синовете му, които са били „нобилисими“.

Обр. 2. Втора пътна колона с латински надпис от центъра на селото

В долната част на колоната се забелязва част от някакво друго име. Тук се допуска, че колоната има трети и последен „строителен период“ от третата четвърт на IV в.

Около колоната бе направен сондаж с размери 5 х 5 м с цел да се види дали наблизо минава античният път. Стигна се на стерилен пласт при дълбочина 1,35 – 1,40 м без да се попадне на археологически структури. Смятаме, че останки от Централния път трябва да се търсят в северна посока.

В близост до обекта, в двора на селската църква бяха намерени архитектурни детайли от мрамор, идващи несъмнено от античното селище в близост.

В центъра на селото се пази втори фрагмент от колона (Обр. 2). Виждат се на места 6 – 7 реда, които обаче са много обезличени от времето. Чете се част от титулатурата на император (понтифекс максимус).

№76. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ВРЪХ „КОВАЧКА“ ПРИ ПРОХОДА ТРЯВНА – МЪГЛИЖ

Румен Иванов, Венелин Бараков

Връх Ковачка се намира на 810 м над морското ниво и от него започва преминаването на старопланинския проход Трявна – Мъглиж. В подножието и околността могат да се видят тракийски могили. Този район бил населяван от племето кробизи. Целта на сондажните проучвания бе да се провери какви доказателства има за използването на пътя при прохода през античността. Направи се централен сондаж (№1) на самия връх и два други на пътя (преди и след билото му, №3 и 2).

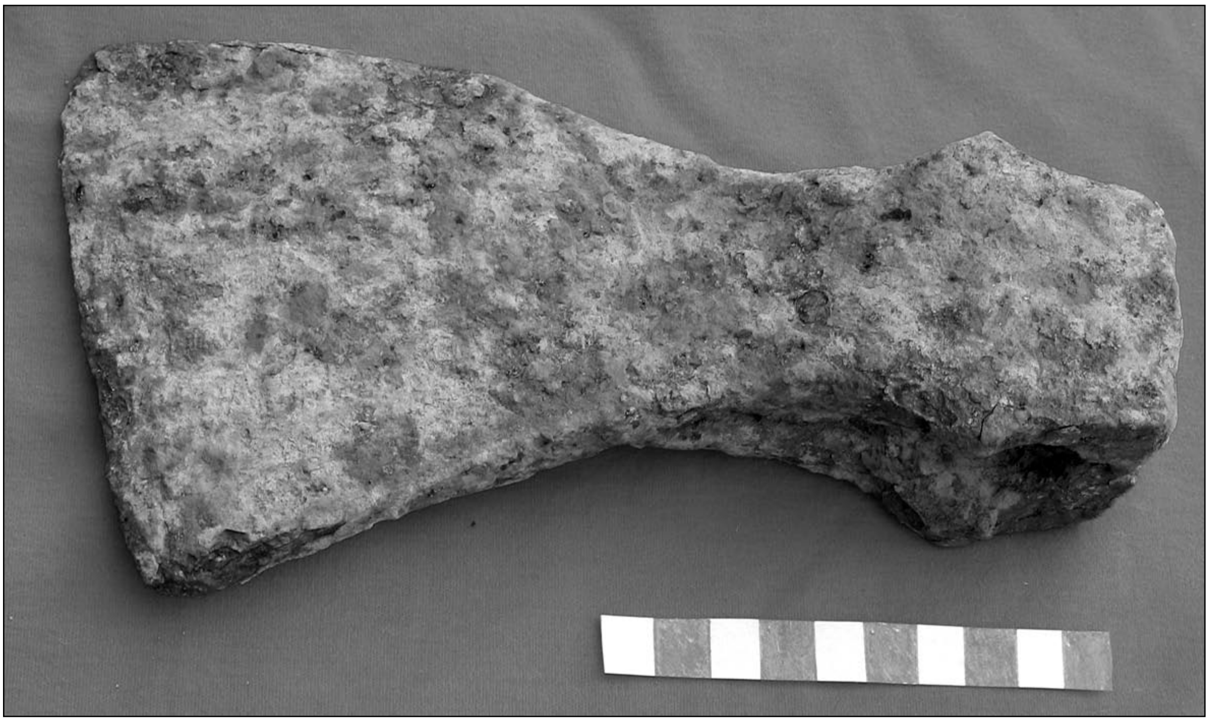

Обр. 1. Желязна брадва от сондаж 3 на пътя при вр. Ковачка

Пътят е широк 3 м. На местата с най-висок наклон (и при двата сондажа) има трамбована пръст между камъните или материковата скала. При сондаж 3 (северно от билото) бе намерена една изцяло запазена желязна брадва, която се отнася към края на късната античност (Обр. 1).

В другия сондаж на пътя находките са много повече – една алабарда (алебарда), която има аналог от Северозападна България и се отнася също към късната античност (Обр. 2), множество цинтове за сандали, върхове за стрели (Обр. 3), железни и бронзови халки за заключване на дървени врати, бронзови апликации, монети.

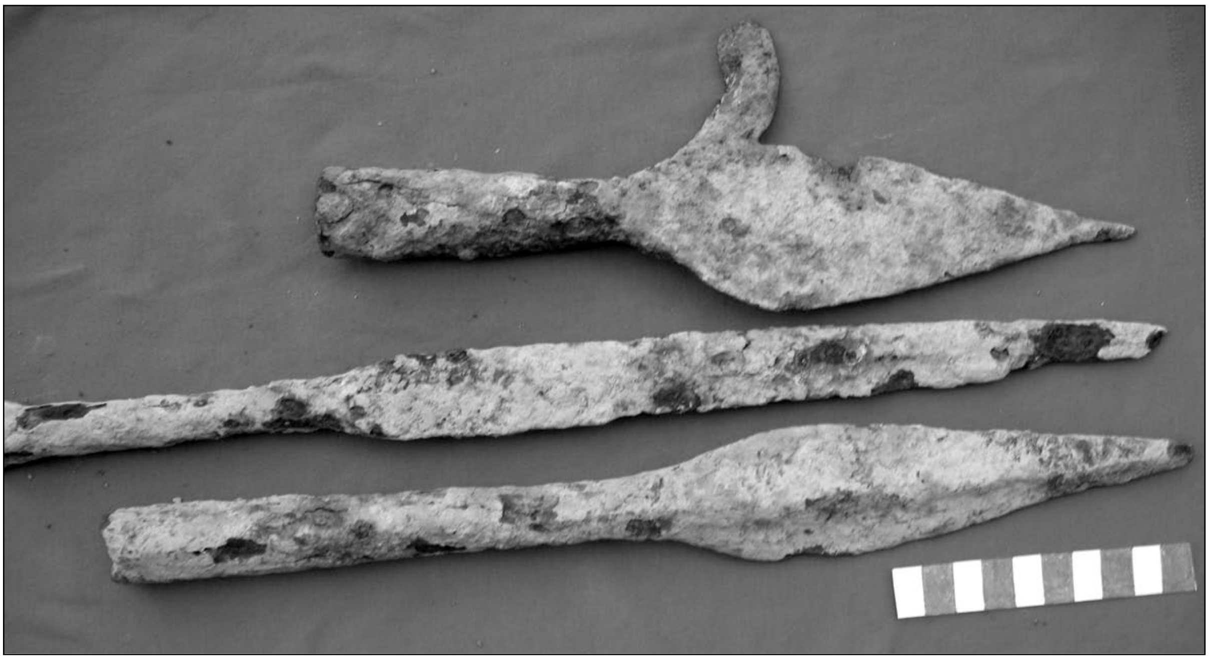

Обр.2. Копия и алабарда от вр. Ковачка

Обр.3. Стрели от сондажи 1 и 2 на вр. Ковачка

Централният сондаж 1 е на самия връх. Там на три места се забеляза струпване на каменен материал. Направен бе сондаж (5 х 5 м) на едно от тези места. Наклонът е голям и камъните са разпилени в посока от север към юг. Възможно е те да са били част от каменна платформа (?), върху която да се е издигала стражева кула или контролен пропуск. Намерени бяха две напълно запазени остриета от копия (III в.), върхове на стрели с пирамидална форма, монети.

Наличието на голямо количество находки с чисто военно предназначение показва, че в този участък по пътя е имало някакъв военно-полицейски контрол през Принципата и Домината.

Нумизматичният материал и на трите сондажа се отнася за времето между Фаустина Млада (съпруга на Марк Аврелий) и края на III м. Намереният подвижен археологически материал засега е изключително от римската епоха и късната античност. Несъмнено, обаче, този път се е използвал по-рано от траките, както и през средните векове и Възраждането.

№77. РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКО СВЕТИЛИЩЕ В М. ЕЛОВА МОГИЛА ДО С. ЧЕРНОВРЪХ, ОБЩИНА ТРЯВНА

Венелин Бараков, Румен Иванов

Обектът „Тракийско светилище“ в м. Елова могила, край с. Черновръх, общ. Трявна, се проучва четвърта поредна година. Наблюденията върху стратиграфията през 2007 г. позволиха да се изяснят отделните етапи от функционирането на светилището. Те са убедително датирани с находки (монети, фибули). Това са елинистическа епоха (IV – I в. пр. н. е.); римска епоха (II – III в.); късноримски период (втората половина на III – средата на IV в.). Най-добре е представен последният период от живота на светилището – най-горният пласт (втората половина на III – средата на IV в.). Материали от този период се откриват по цялата проучена площ на светилището. След този пласт в дълбочина следват материали от римската епоха (II – III в.). Находки от този период се откриват източно и южно от кръглия храм. Пластът с находки от II – III м. лежи непосредствено върху стерилната почва с жълт цвят. Материалите от късножелязната епоха се откриват размесени с тези от римската епоха.

Стратиграфията в новите квадрати показа много интересна картина от функционирането на светилището през последния етап от неговото съществуване – III – IV м. В четирите квадрата се очертават две нива, маркиращи този късен етап от съществуването му. Тези две нива съответстват на два периода, следващи хронологически един след друг през посоченият етап. На дълбочина 0,30 – 0,40 м се откриват материали от IV в.(монети, апликации, камбанки). В дълбочина от 0,40 – 0,60 м следва пласт с материали от втората половина на III м. (бронзови монети – антониниани, фибули). Факт е, че северно от основната структура на каменното светилище, теренът е интензивно използван само през късноримския период.

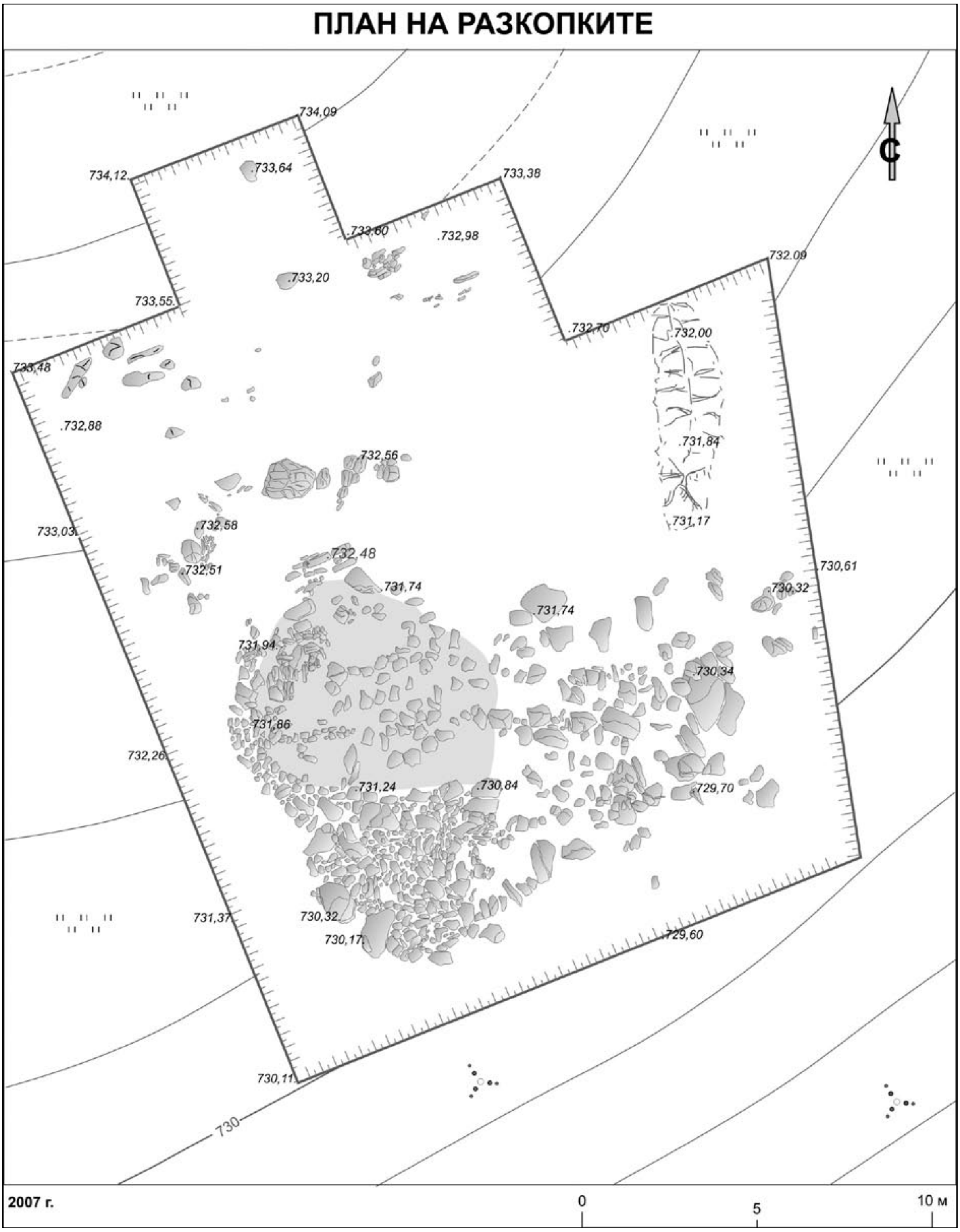
ПЛАН НА РАЗКОПКИТЕ
С
734,09
734,12
733,64
733,38
733,60
732,98
733,20
733,55
732.09
732,70
732,00
733,48
732,88
731,84
732,56
733,03
732,58
731,17
732,48
732,51
730,61
731,74
730,32
731,74
731,94
730,34
731,86
732,26
731,24
730,84
729,70
731,37
730,32
730,17
729,60
730,11
730
2007 г.
0
5
10 м

Обр. 1. План на проучванията през 2007 г.

Проучванията през 2007 г. очертават следната картина и позволяват да се направят някои нови изводи (Обр. 1):

Каменната площадка заема основно, централно място в структурата на светилището. Тя доминира във височина (леко издигната) и представлява примитивно изградена каменна конструкция, от ломени камъни, подредени на калова спойка. Каменната площадка заема вътрешността на светилището. Върху нея са извършвани жертвоприношения на животни, а в средата ѝ е горял голям ритуален огън.

Вторият елемент, който е сигурно засвидетелстван в археологически контекст, е дъговидният зид, изграден от средно големи, необработени, ломени камъни на кал. Зидът затваря от юг каменната площадка. Запазен е на височина до 0,50 м. Зидът е част от кръглия храм, който е бил издигнат на това място и представлява убедителна идентификация за кръгъл храм на огъня, където е почитан Тракийския Дионис – Сабазий, а по-късно – Тракийския Херос. Продължението на този зид от север се открива само в основи – големи, ломени камъни, някои грубо обработени, които ограничават вътрешното пространство на каменната площадка от север. Достъпът до светилището е бил от изток, тук се е намирал и неговият вход. Зидовете на храма не са били прекалено високи. Светилището не е имало покривна конструкция и най-вероятно е било отворено към открито небе.

Между кръглия храм и естествените скали и камъни, които се намират около него, се откриха над десетина пирона и други железни предмети от дървени конструкции – скоби, пластини и пр. Това е основание да се допусне съществуването на някакви дървени съоръжения около кръглото каменно светилище – навеси и пейки, свързани с пребиваването на тракийското население на светилището по време на извършваните ритуали и обредни практики.

№78. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „ПОД ЛОЗЯТА“ В С. ДОЛНА КОЗНИЦА, ОБЩИНА НЕВЕСТИНО, ОБЛАСТ КЮСТЕНДИЛ

Лидия Стайкова-Александрова

Спасителните разкопки са проведени след иманярски изкопи, в периода 25.06 – 18.07.2007 г. от екип в състав Л. Стайкова-Александрова и И. Стайкова от РИМ – Кюстендил.

Обектът се намира в м. “Под лозята“, на източния скат на десния бряг на Лева/ Козничка река и отстои на около 3 км югоизточно от селото.

Направени са два сондажа, които попадат в рамките на археологическия обект.

Сондаж I е в незасегнат от иманярски изкопи терен. Площта му е 15 м^2 и е разположен непосредствено северно до сондаж II.

Сондаж II е ситуиран върху един иманярски изкоп, има Т-образна форма и площ около 20 м^2.

Установена е дебелината на културния пласт 1,60 м. Достигнат е кафяв глинест слой, на места с частици със сивочерен цвят, който не съдържа археологически артефакти, и пласт с охров цвят, примесен със скални късове, за който се предполага, че е основен терен в местността.

В сондажите е разкрита каменна стена с дължина 19,20 м и дебелина до 1,30 м (Обр. 1). Тя е изградена от каменни детайли от местен жълтеникав пясъчник. Съоръжението има стъпаловиден профил. Установени са два строителни периода – античен и постантичен.

Устройството на каменната стена е следното: външното лице има стилобат от блокове с паралелепипедна форма и размери 3,18 х 0,40 м и 1,34 х 0,62 х 0,46 м. Сондажно е установено, че той има каменна подложка от ломени камъни, с височина 0,40 м. Върху стилобата има цокъл от профилирани блокове с размери 1,35 х 0,57 х 0,64 м и 1,24 х 0,64 х 0,50 м., отстоящи на 10 см от камен-

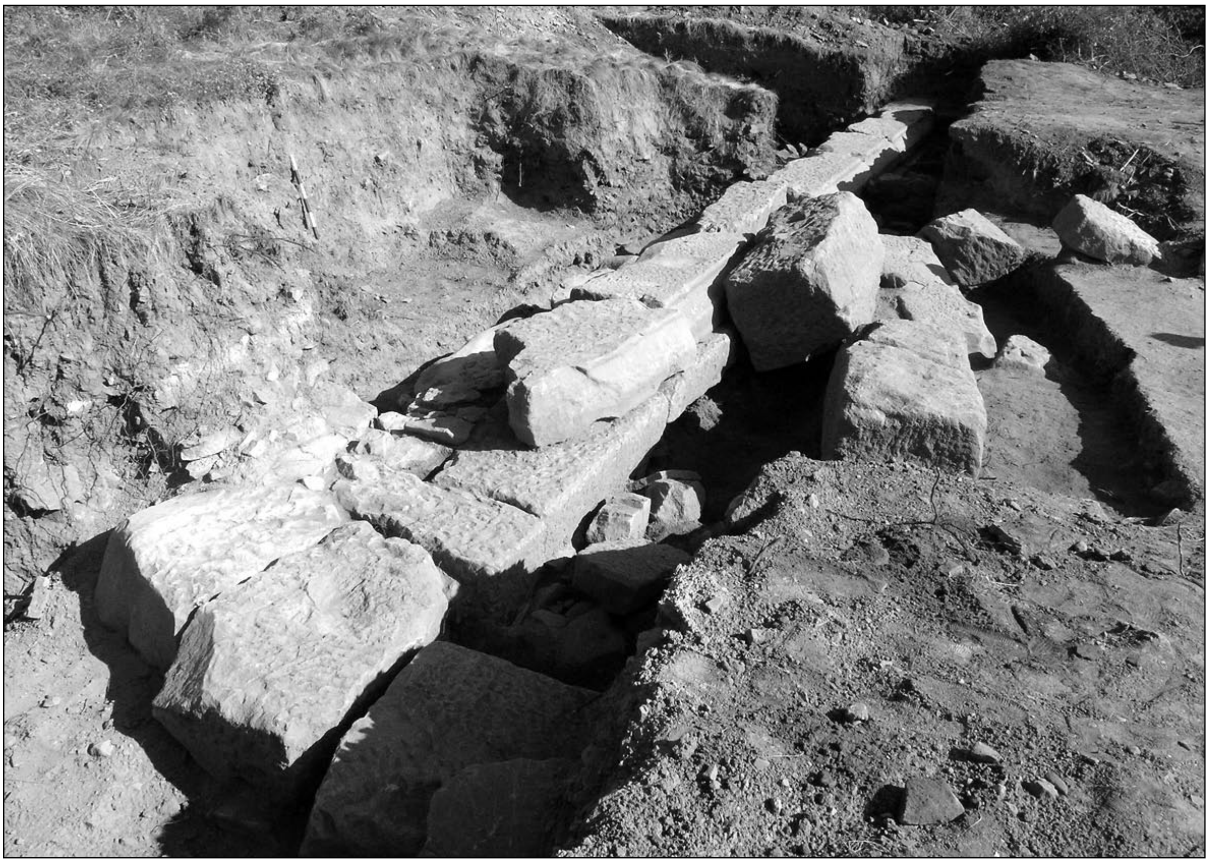

Обр. 1. Сондаж I и Сондаж II – каменна стена

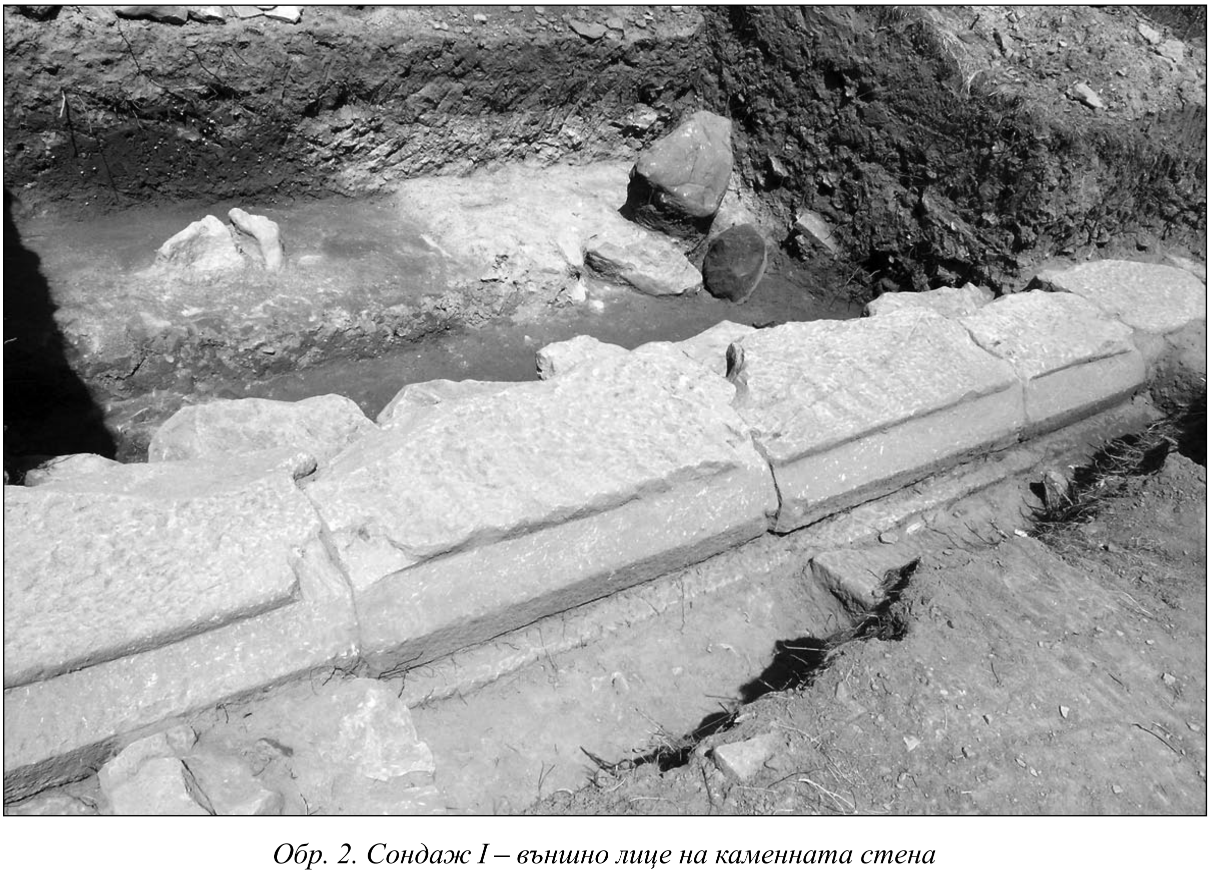

Обр. 2. Сондаж I – външно лице на каменната стена

ния ред на стилобата (Обр. 2). Според намерените пред стената други блокове, също с паралелепипедна форма, може да се предположи,че върху цокъла е имало още един ред блокове със същите размери. Блоковете от каменната стена в северния край са намерени in situ. Свързването на отделните елементи е с железни скоби, споени с олово.

Техниката на градеж на каменната стена и находките на части от сиви лакови, червенолакови, глазирани и обикновени глинени съдове, две монети – на император Галба (68 – 69) и император Констанций II (324 – 361), силно фрагментираните мраморни оброчни плочи с изображение на тракийския конник (Обр. 3) и запазените букви от надпис на старогръцки език върху една от тях, локализират в м. "Под лозята" край с. Долна Козница, Кюстендилско светилище на Хероса от римската и късноримската епоха.

Обр. 3. Мраморна оброчна плоча на Тракийския конник – фрагмент

От запад към стената е долепен стъпаловидно по-нисък с 0,30 м вътрешен каменен ред. Той е изграден от различни блокове и камъни, а фугите между тях са запълнени с по-дребни камъни, фрагменти от тухли и пръст. Вътрешният ред е върху подложка от дялани блокчета и плочести пясъчникови камъни с височина 0,40 м. Основата е изградена върху глинест пласт с кафяв цвят, който не съдържа археологически артефакти. Повторната употреба на архитектурни детайли документира силното разрушение на светилището от римската епоха. Вторичните градежи се отнасят към постантичния период.

Намерени са и фрагменти от груби съдове от предримската епоха (V – IV в. пр. Хр.). Възможно е топографска и функционална приемственост на култовото място от предримската в римската епоха в м. „Под лозята" край с. Долна Козница, Кюстендилско.

№79. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА „ИЗВОРА НА НИМФИТЕ И АФРОДИТА" ПРИ С. КАСНАКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД

Веселка Кацарова

Обектът е разположен на около 3 км източно от с. Каснаково върху една от терасите на невисоко родопско възвишение, в югозападните подножия на което протича Банска река. Частично разкритият и експониран архитектурен комплекс е получил известност в научната литература като „Светилище на нимфите и Афродита".

Първите научно организирани проучвания на обекта са проведени през 1945 – 1946 г. под ръководството на проф. Ив. Венедиков (Венедиков 1950, 105 – 115). Негова е заслугата за изясняването плана на светилището и двете сгради източно и западно от него. По същото време е разкрита частично още една сграда, чийто особен архитектурен план дава основания на проф. Венедиков да предполага, че става дума за малък театър.

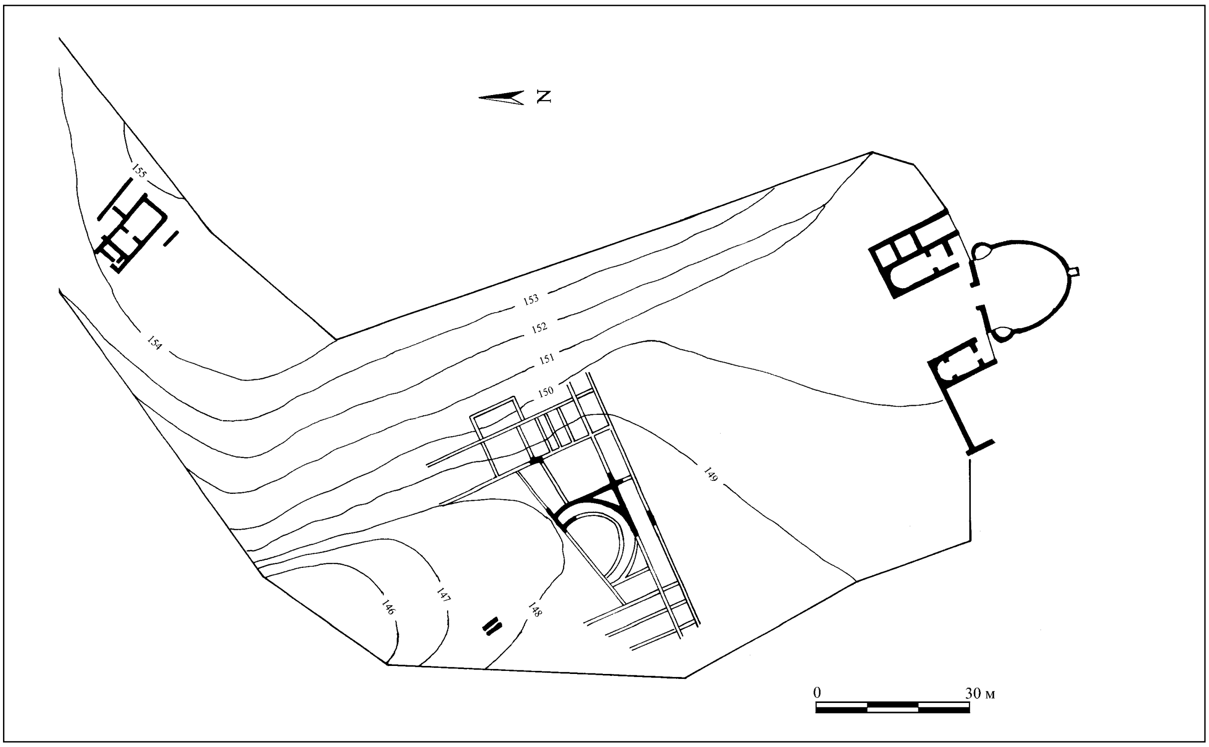

Обр. 1. Общ план на архитектурния комплекс край извора

През 1970 г. Д. Аладжов и Д. Балабанян, правят нови проучвания на обекта във връзка с консервационно-реставрационни дейности. Те попадат на още една неизвестна сграда от комплекса. Сградата е снабдена с хипокаустна инсталация, мраморни облицовки и подови мозайки. Вероятно става въпрос за баня, която не е разкрита напълно и поради това не е експонирана (Аладжов, 1997, 109).

Новите археологически проучвания на обекта се проведоха в рамките на месеците май – юли 2007 г. Те са част от дейностите по проект на Община Димитровград, финансиран от програма ФАР на ЕС, целящ социализацията на паметника и превръщането му в дестинация на културния туризъм в региона. Поради спецификите на проекта археологическите проучвания бяха съсредоточени в три направления:

– Изясняване и документиране на застрояването на терасата пред експонираните сгради от светилището;

– Разчистване на заличени зидове от експонираните сгради, с оглед на тяхната нова консервация и реставрация;

– Изясняване характера на обекта, неговата хронология и стратиграфия, чрез проучването на нови площи.

В изпълнение на тези задачи бе извършено следното:

1. Липсата на документация за точното местоположение на две от проучваните по-рано сгради – „театър“ и „баня“, наложи да бъде направено геофизическо проучване на площ от 1600 м северно от светилището. То доведе до откриване мястото на т. нар. „театър“ и изработването на общ план на архитектурния комплекс (Обр. 1).

2. Работата по експонираните сгради се ограничи в разчистването на два зида с цел подготовката им за нова реставрация. Единият от тях е подпорен зид с дължина 13 м и ширина 0,70 м, западно от западната сграда. Другият е северния зид на източната сграда от светилището, който при последната реставрация на обекта през 2000 г. е бил възстановен само частично.

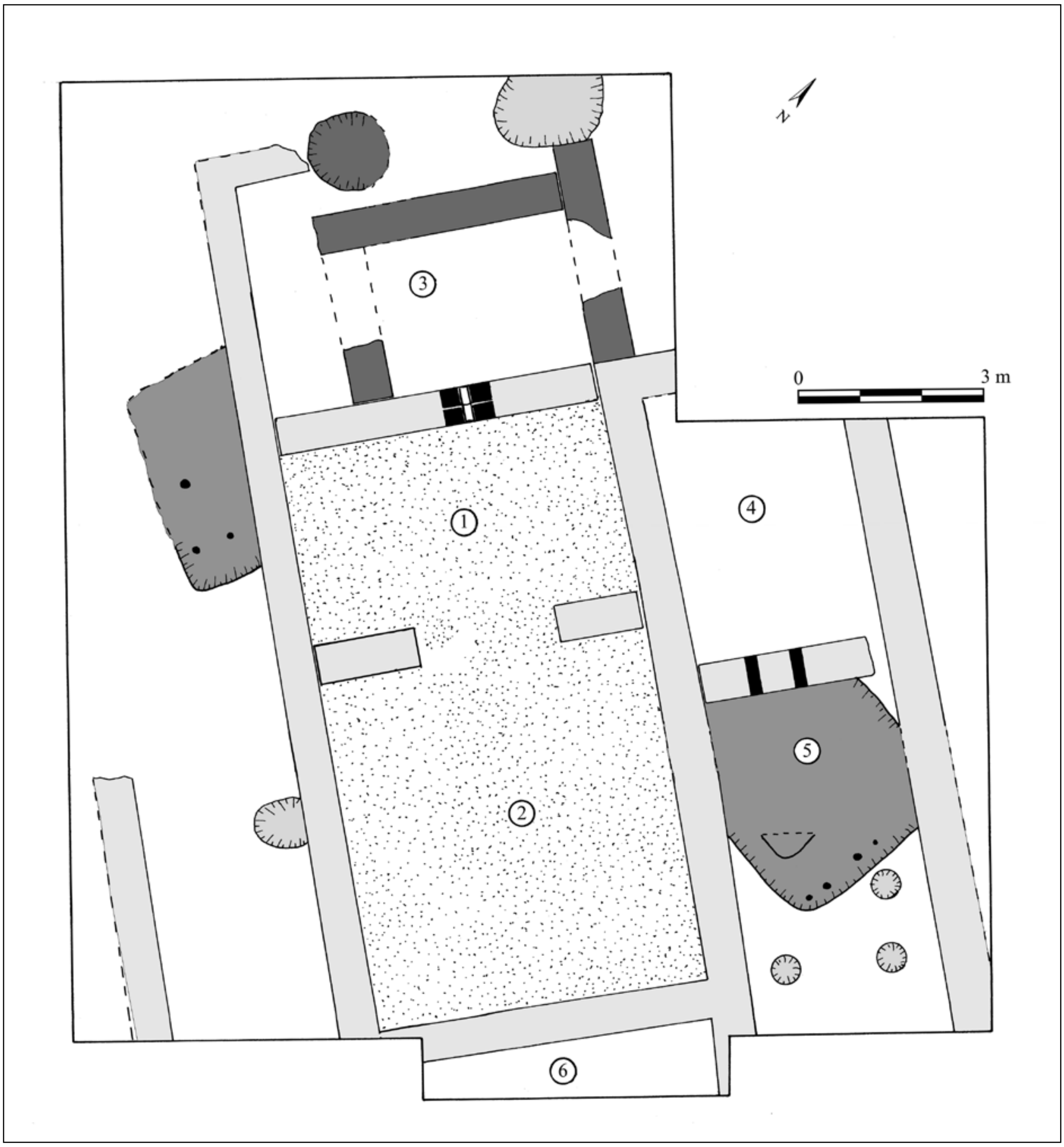

Обр. 2. План на разкритите архитектурни останки и структури на източната тераса при проучванията през 2007 г.

3. Новите археологически проучвания се съсредоточиха върху по-високата източна тераса, североизточно от „Извора на нимфите“. Според наличната информация, при селскостопански мероприятия през 80-те години на XX м. тук е открита колективна находка от монети от III м. (Аладжов 1997, 110), а по-късно са били извадени голям брой мраморни облицовъчни плочки.

Изследваният терен е с площ 230 м^2 (Обр. 2). Разкритите архитектурни останки принадлежат на голяма сграда от римската епоха, ориентирана по надлъжната си ос в посока И – З (Обр. 3). Максималните ѝ установени размери са 15 х 10,50 м. Повечето от зидовете са зле запазени и са открити главно в субструкциия. Ширината им е 0,65 – 0,70 м, а основите им са градени с едри и средно големи необработени камъни, споени с кал. Максималната запазена височина в суперструкция на зидовете достига до 0,50 м, където градежът им е от ломени и необработени камъни, споени с бял песъклив хоросан.

Сградата има верижно разположени помещения, подредени в две редици. Само две от помещенията са проучени напълно, а други четири – частично. В помещения №1 и 2 се разкриха деструкциите от паднал в следствие на пожар керемиден покрив.

Помещение №1 е с правоъгълен план и вътрешни размери 3,10 х 5,40 м. Има солиден под от розов хоросан с дебелина 0,05 – 0,07 м, излят върху подложка с дебелина 0,20 м от камъни и фрагменти тухли. Вход с ширина 2,50 м в източната стена на помещението го е свързвал със съседното помещение №2. При проучването тук се откриха две почти напълно запазени мраморни плочи с големи размери и един оловен слитък с печат.

Помещение №2 е с почти квадратна форма и размери 5,70 х 5,40 м. Подът му е изработен като този на помещение №1. В него е намерена част от йонийски редов капител, голямо количество фрагменти от прозоречно стъкло и фрагменти от стенописи.

В другите помещения не са фиксирани сигурни подови нива, както и входове между тях поради лошото състояние на запазеност на оформящите ги зидове. В преградния зид между помещения №4 и 5 е запазена основата на отвор с тухлени страници с ширина 0,55 м, вероятно от хипокаустна инсталация. За наличието на такава в част от сградата говорят откритите фрагменти от сегментни тухли, тубули за стенно отопление и големи глинени тръби. В помещение №5 са фиксирани отпечатъците от дъната на три долиума, което предполага то да е изпълнявало функциите на склад след разрушаването на хипокауста.

В границите на помещение №3, под ходовото му ниво, са разкрити части от зидове, градени със спойка на кал, които се отнасят към по-ранен строителен период на сградата.

С времето на обитаване на сградата са свързани и три боклучни ями.

Според данните от стратиграфията и откритите при проучването на сградата находки – монети, фрагменти от битова керамика, железни предмети, голямо количество фрагменти от мраморна облицовка (плочки, первази, рамки и пр.), времето на нейното изграждане и функци-

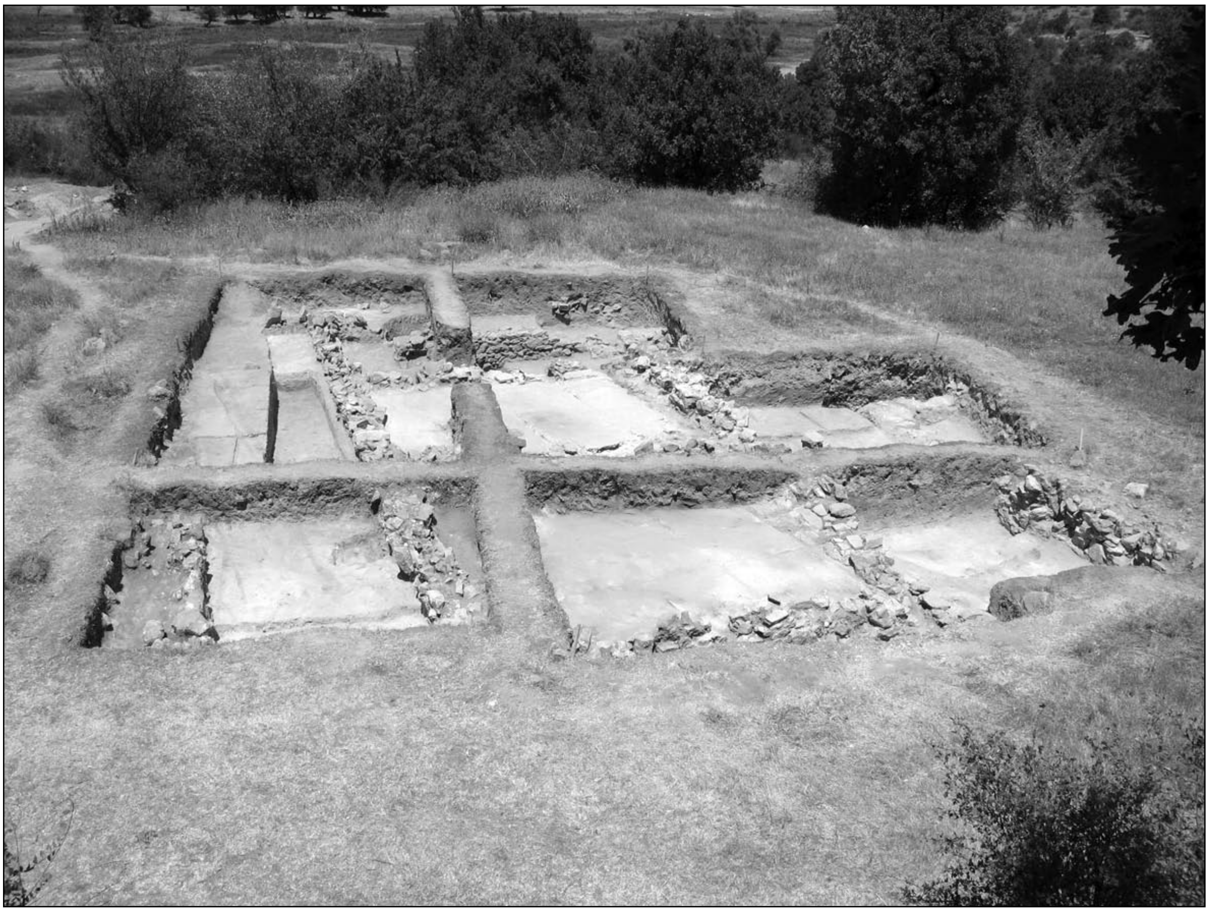

Обр. 3. Проучената част от античната сграда

ониране може да се прецизира в относително тесните хронологически рамки между края на II и средата на III м. Предназначението на част от помещенията ѝ е безспорно за жилищни нужди. Те са били богато декорирани с облицовки от мраморни плочи и със стенописи. Сградата е била опожарена и изоставена около средата на III м. По-късно не е възстановявана, но върху цялата ѝ проучена площ е била изградена дървена конструкция от пресичащи се дървени греди, чието вкопаване е разрушило допълнително зидовете и хоросановите подове до голяма дълбочина.

Важен принос към изясняване историята на обекта е проучването на две жилища, датиращи от ранната фаза на ранножелязната епоха в Тракия (IX – VIII в. пр. Хр.), разкрити непосредствено под основите на римската сграда. Те са запазени частично, тъй като са прерязани от античните зидове. По-цялостно разкрито е жилище №1. То има приблизително правоъгълен план (3,75 х 3,25 м.). Вкопано е в материковата пръст на дълбочина до 0,30 м. Има частично запазено огнище от отухлена пръст. Находките от двете жилища и от културния пласт, свързан с тяхното обитаване, са главно фрагменти от керамични съдове с характерни за периода форми и украси.

Придобитата информация, в следствие откриването на неизвестната до момента жилищна сграда източно от „Извора на нимфите и Афродита“ при с. Каснаково, дава основания за нова интерпретация на обекта. Синхронното функциониране на всички сгради от комплекса показва, че става дума за самостоятелна селищна структура от типа *villa rustica.*

Литература:

Аладжов 1962: Д. Аладжов, Светилище на нимфите и Афродита край с. Каснаково. Хасково, 1962;

Аладжов 1997: Д. Аладжов, Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997;

Венедиков 1950: Ив. Венедиков, Разкопките при с. Каснаково през 1945 и 1946 г. – Известия на Археологически институт, 20, 1950, 105 – 115.

№80. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОХРИСТИЯНСКА БАЗИЛИКА ПРИ С. МИКРЕВО, ОБЩИНА СТРУМЯНИ

Владимир Петков

В началото на месец юни 2007 г. започна проучването на обекта от екип с ръководител Вл. Петков – директор на Археологически музей гр. Сандански, и заместник ръководител С. Ценова – уредник на Музейна сбирка Струмяни. За разкопките от Община Струмяни бяха предвидени 8 души по програмата „От социални помощи към осигуряване на временна заетост“. Финансирането е осигурено изцяло от Община Струмяни.

Обектът е открит през 1996 г. Същата година започват археологически проучвания. След прекъсване от шест години, проучванията са подновени през 2002 г. и продължават без прекъсване и този сезон.

Селата Микрево и Каменица, между които е открита епископската базилика, са разположени в южните подстъпи към Кресненската теснина, на западния бряг на р. Струма. Местността „Долно Градище“, в която се намира обектът, е с площ от ок. 3 дка (Обр. 1).

Базиликата е ориентирана И – З, трикорабна с неразчленен притвор, презвитериум, баптистерий, екзонартекс, атрий и странични помещения.

През археологически сезон 2007 работата бе съсредоточена в разкриване на външните западни зидове на атриума, както и разчистване на прилежащата му площ до отнемане на съществуващ културен пласт. Проучването протече по стратиграфската система, посредством отнемане

Обр. 1. Раннохристиянска базилика при с. Микрево, община Струмяни

на пластове от по 0,20 м. Археологическият материал, откриван и събиран на обекта, е предимно керамика, като най-масово се откриваха фрагменти от червена обикновена и груба керамика. По фрагментите, украсите върху някои от тях, както и по други податки, се стигна до извода, че керамиката е характерна за периода на късно римския и ранно-византийския период.

Спорадично се откриваха и фрагменти строителна керамика, характерна за обекта и без особени белези, които да я разграничат от останалата откривана в предишни сезони. Допроучен и почистен бе и каналът в двора на базиликата.

№81. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В М. „ЖЕЛЬОВА ЧЕШМА", С. КРЕПОСТ, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, АМ „МАРИЦА" КМ 42+020 – 42+300

Костадин Рабаджиев, Ивайло Лозанов

Археологическото проучване през м. август – ноември 2007 г. потвърди наличието на **раннохристиянска култова сграда**. В план тя представлява еднокорабна църква с дължина около 20 м, ширина 7,5 м, дебелина на зидовете 0,75 – 0,80 м (Обр. 1). Градежът е от ломени камъни и спойка от глина, като на места по-големите фуги са запълвани с парчета строителна керамика.

В плана на църковната сграда се разграничават ясно наос с вход от юг, двоен нартекс и атриум, като преходите между отделните помещения са все още не достатъчно изяснени. От север е регистрирано долепено помещение с правоъгълни очертания (2,75 х 1,75 м) със същия начин на градеж, свързано с наоса чрез вход, разположен точно срещу южния централен вход. Между нартекса и наоса са разчистени деструкции от входно пространство, при което вероятно е имало засводяване – на място са документирани фрагменти от клиновидни камъни. Пред входа на

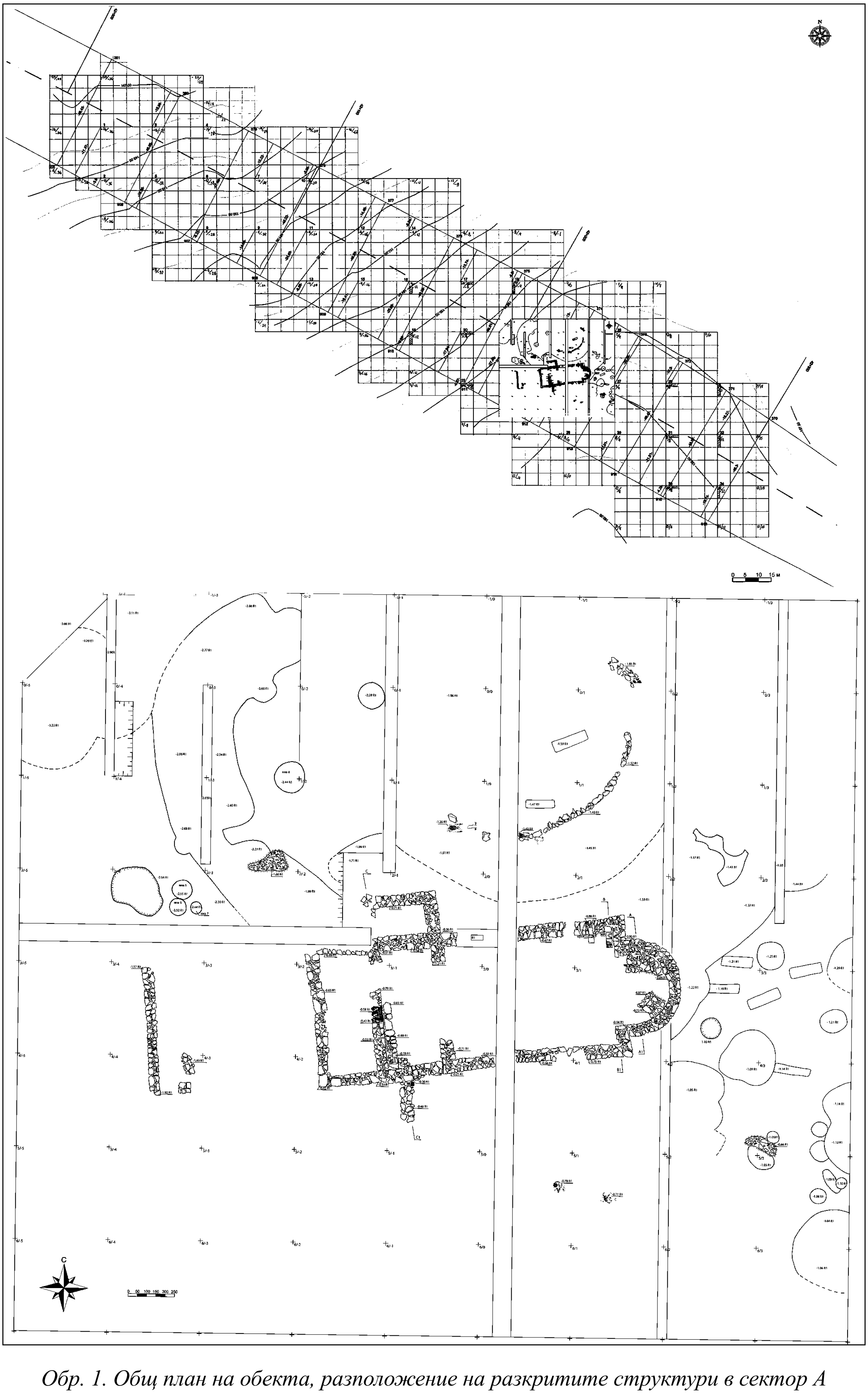
N
0 5 10 15 м
С
0 50 100 150 200 250

Обр. 1. Общ план на обекта, разположение на разкритите структури в сектор А църквата от юг вероятно е имало навес, ако се съди по разкритите струпвания от тегули. Край тях е намерен и изнесеният при неизвестни обстоятелства олтарен камък.

Абсидата на църквата е дълбока около 2,70 м, при сравнително тесни рамене на наоса (1,40 м). От вътрешната страна на дъгата на абсидата при сливането ѝ с основните надлъжни стени е регистриран запазен участък от подовото ниво, чиято подложка е от тънък пласт хоросан (възможно и каменни отломъци от строителството) и специално направени за целта тухли (0,30 x 0,30 x 003 м), но все още не е ясно дали това е настилката в цялото вътрешно пространство на сградата. Също така, при вътрешната дъга на абсидата е разкрито удвояване на стената, което вероятно свидетелства за наличието на синтрон.

В централната част на наоса е разчистен дълбок иманярски изкоп, направен според информация на местните жители около средата на 90-те години на XX м. Установена е дълбочината на основите на църквата (ок. 1 м.) върху здравия терен, както и градежът на субструкцията, който е от по-малки ломени камъни. Разчистените рушевини от сградата позволяват да се твърди, че градежът във височина е бил изцяло от камъни, а покритието – вероятно двускатно от дърво с тегули (0,60 x 0,40 x 0,04 м). Има данни и за използването на прозоречно стъкло. Според досегашните данни, главно от анализа на монетния и керамичен материал (Обр. 2), църквата е използвана в периода IV – VI в.

В пространството от изток и от север са регистрирани гробове от раннохристиянската епоха, от които са проучени две безинвентарни погребения, устроени в проста гробна яма вкопана в здравия терен. Гробовете попадат в съоръжение, оградено с дребни камъни, оформящи кръг с диаметър около 15 м, развиващо се на север. Все още не са установени размерите и функциите му.

В цялото пространство на сектор А са регистрирани позитивни и вкопани съоръжения от римската императорска епоха (I – III в.). Непосредствено под наоса и абсидата на църквата е регистрирана позитивна структура, състояща се от сиво-пепелива пръст, наситена с въглени, условно наречена **„сив пласт“**. Стратиграфската позиция на тази структура, документирана в двата централни профила на сектора, ориентирани съответно изток – запад и север – юг (Обр. 3), показва, че тя се е откроявала върху древния терен с около 1 м в най-високата си част. Пълнежът на съоръжението се състои от животински кости, множество керамични фрагменти от съдове с култово предназначение (особено кратеровидни съдове и дълбоки паници – Обр. 2, 3-4). Откритите монети показват, че съоръжението е използвано през цялата императорска епоха. Има основания да се предполага, че част от култовите действия са включвали и полагането на вотивни предмети в насипа. Все още не са установени точните очертания на тази позитивна структура, но начинът на оформяне и запълване подсказват възможната ѝ интерпретация като олтар от пепел с централно място в рамките на езическо светилище.

Край това съоръжение са документирани други позитивни структури с пълнеж от сиво-кафява пръст, но с материали идентични на тези в т. нар. „сив пласт“. В рамките на една от тях са разкрити два цели кучешки скелета, вероятно като останки от жертвоприношения. Открити са и 6 цели и фрагменти от още няколко оброчни плочки, преизползвани в по-късния градеж на църквата. Всички плочки са анепиграфни и носят изображението на Тракийския конник, а начинът на изработка подсказва съществуването в близост и на ателие.

Освен споменатите съоръжения, в цялото пространство около църквата са регистрирани и вкопани съоръжения – **ями и ровове**, датирани също в римската епоха (I – III в.). Изцяло проучено е едно от тях – яма №3 с дълбочина около 2,50 м, която съдържа останки от дребни животни и птици, както и силно фрагментиран керамичен материал. Особено отчетливо вкопаните съоръжения се развиват с източна и северна посока от църквата.

Според подемния материал от повърхността на вкопаните съоръжения част от тях се отнасят към късножелязната епоха. Изцяло проучена е една яма (№4), с характерното запълване за обредните ями в Тракия от I хил. пр. Хр. Открити са натрошени животински кости, петна от пепел с въглени, както и множество керамични фрагменти (Обр. 2, 1). Част от керамиката е импортна – предимно амфорна тара, която се датира през целия IV м. и началото на III в. пр. Хр. Общите наблюдения върху материала от останалите подобни съоръжения показват, че ямният комплекс се е развивал през къснокласическата и ранноелинистическата епоха.

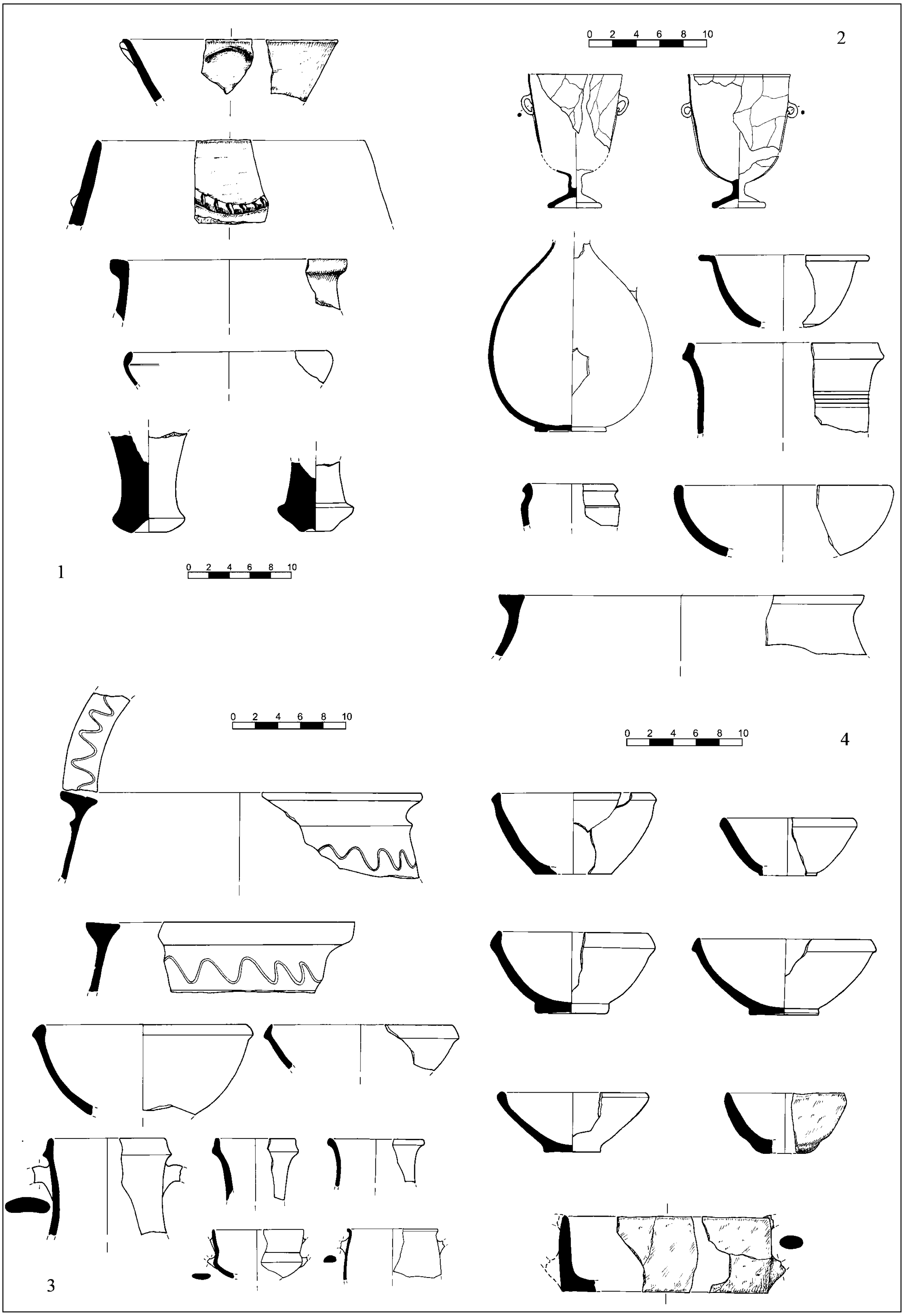
0 2 4 6 8 10
2
1
0 2 4 6 8 10
0 2 4 6 8 10
0 2 4 6 8 10
4
3

Обр. 2. Материали от църквата и структурите около нея

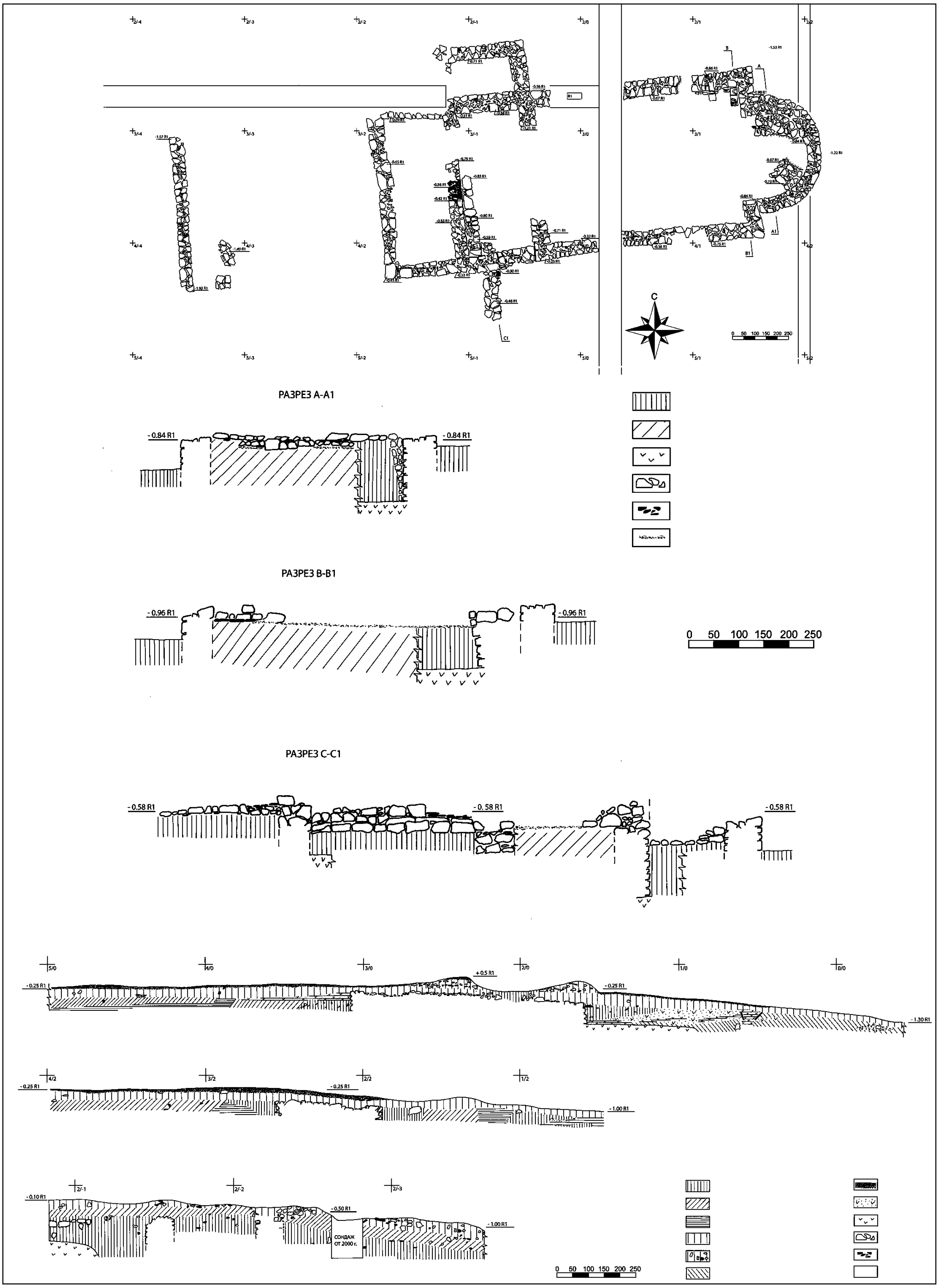
С
РАЗРЕЗ А-А1
- 0.84 R1
- 0.84 R1
РАЗРЕЗ В-В1
- 0.96 R1
- 0.96 R1
0 50 100 150 200 250
РАЗРЕЗ С-С1
- 0.58 R1
- 0. 58 R1
- 0.58 R1
- 0.25 R1
+ 0.5 R1
- 0.25 R1
- 1.30 R1
- 0.25 R1
- 0.25 R1
- 1.00 R1
- 0.10 R1
- 0.50 R1
- 1.00 R1
СОНДАЖ ОТ 2000 г.
0 50 100 150 200 250

Обр. 3. Сектор А, план и разрези на църквата

Резултатите от проучванията през 2007 г. дават все още предварителна картина за съществуването на ямно светилище от късножелязната епоха (IV – началото на III в. пр. Хр.), римската императорска епоха (I – III в.) и възникването на раннохристиянска църква през IV в., като следствие от трансформирането на езическото култово място в средище на новата християнска религия.

№82. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧЕН ОБЕКТ ПРИ С. ТОПОЛА, ОБЩИНА КАВАРНА

Боян Иванов

Късноантичната базилика в м. Каваклъка при с. Топола, община Каварна, бе локализирана случайно при извършване предписано от НПК археологическо наблюдение на територия, подлежаща на застрояване. За съжаление, теренът, върху който са разположени археологическите останки, бе сериозно нарушен вследствие на особено активните тук и до днес свлачищни и ерозионни процеси. Друг, не по-малко сериозен проблем се оказаха извършваните непосредствено върху археологическите останки мелиоративни и изкопни дейности с цел прекарване на път към морето, прокопаване на канал за отичане на вода, терасиране и дълбока оран (риголване) за залесяване с овощни насаждения.

В първоначално заложените квадрати се очертаха стените на едноапсидна църква, която проучихме заедно с прилежащите към нея помещения.

Площта на църквата е малка – приблизително 40 м^2. Тя е с централен вход от запад и два по малки от юг. Изградена е от грубо обработени местни варовикови камъни с калова спойка между тях. Съдейки по откритите архитектурни детайли, украсата е била семпла, с не особено майсторско изпълнение. Амвонът е украсен с частично запазени, симетрично разположени два пъти по три кръста. Те са релефни, издялани по северната и южната стени. От източната и западната му страна са частично запазени вход и изход, както и две двойки жлебове. Те са били използвани за прикрепване на масивен парапет, парчета от който открихме в непосредствена близост. Самият амвон е бил повдигнат на около 1 м от пода върху каменна подложка, завършваща в двата края с големи каменни стъпала. Те са засечени при външните си ъгли с четири каменни колонки. От тях открихме само една, правоъгълна, изработена от груб местен камък, с жлеб за парапета по една от дългите си страни. В близост открихме още две колонки, но без жлебове. Вероятно те са стояли горе, до самия амвон, заедно с още два (изгубени сега) подобни детайла.

Вдясно до северното начало на абсидата е долепено квадратно, подобно на маса съоръжение. Възможно е каменната структура от вътрешната стена на абсидата да се интерпретира като част от подложка за дървен синтрон, там беше открит варовиков капак от реликвиарий. Пред двата южни входа намерихме два архитектурни детайла с изображение на паун и геометричен орнамент. Какво е било тяхното точно предназначение и място в църковната постройка е трудно да се каже, но вероятно тези детайли са част от вторично преизползван от друга постройка фриз, като върху гладката им горна част са врязани изображения с християнска символика.

Характерни за църквата са били прозорците, от които от външната част на апсидата се откриха голямо количество стъклени фрагменти и парчета от неголеми, сглобяеми декоративни елементи от бигор. Подът на храма е бил покрит с обикновени керамични плочи, запазени предимно в южната му част. Пак там, срещу входа, настилката е от каменни плочи.

Разкрити са и две помощни помещения към църквата – катахумен от юг и нартекс от запад. И в двете помещения са запазени долепени до западната и южната стена на църквата изградени от неголеми камъни и покрити с плочи скамейки. Подът на помещенията е бил покрит с плоски камъни, а нартексът е имал дървен покрив с керемиди. Частично е запазена субструкцията на стени, ограждали атриум от север и запад (южната стена е била напълно изгребана при строежа), който е имал портик.

Най-малко засегната от прокарването на пътя се оказа северната част на комплекса, където бяха открити основите на едно или две долепени до атрия жилищни помещения.

При нашето проучване бяха констатирани археологически останки от различни периоди, както и няколко етапа на обитаване.

Дохристиянски период

1. Тракийски период – югоизточно от църквата, от другата страна на прокопаният канал се откриват фрагменти от тракийска керамика от късния халщат. Липсват останки от строителни структури или други жилища.

2. Римски период – от територията на църквата произхождат няколко фрагмента от римска червенолакова и фрагмент от излъскана късноантична керамика, мраморен фрагмент от плочка на тракийския конник, монета на Фаустина Стара.

Християнски период

1. Първи етап.

Вероятно на мястото на тракo-римско светилище през втората половина на IV м. е построена еднокорабна църква. В края на същия век църквата е опожарена, а входът от запад – частично разрушен.

2. Втори етап.

Непосредствено след преживения катаклизъм, църквата е възстановена и преживява първото си разширение. Изградени се катахумен и атриум на конструктивна фуга към западната стена на църквата. В градежа е използвана покривна керамика. Изградени са наново стъпалата към входа и южната част от западната стена на храма, като при направата им също е използвана покривна керамика. По същото време към западната и южната стена на храма са долепени цокълскамейки. Теренът за атриума е частично заравнен с изпочупени покривни плочи. Така оформеният двор е бил настлан с каменни плочи. Към атриума е съществувал вход от запад с портик.

Разширяването на църквата с атриум и катехумен ни кара да мислим, че е възстановена след установяването на християнството за единствена законна религия в римската империя при управлението на Теодосий I. Разширението свързваме с нуждата от по-голямо пространство за оглашените, които през първата половина на V м. включват всички, които не са кръстени преди християнството да стане задължително.

3. Трети етап.

Вероятно някъде през първата половина на V м. църквата отново е реконструирана, а към досегашните са добавени нови помещения. Атриумът е преграден със стена в посока север – юг. По този начин е обособен нартекс. Той е с високи стени, покрити с дървена конструкция и покривна керамика. Поради активните свлачищни процеси е изградена подпорна стена северно от нартекса. Голямо помещение с неясно предназначение е изградено северно от атриума и нартекса. От помещението излизат 2 канала за вода. Направена е и голяма оградно-подпорна стена, започваща от катахумена и развиваща се в посока североизток. Комплексът е унищожен от силен пожар. Към средата или втората половина на V м. църквата и прилежащите ѝ помещения са опожарени и престават да изпълняват функциите си.

4. Четвърти етап.

Заселва се варварско, нехристианско население. Те населват изцяло комплекса, оставяйки многобройни фрагменти битова керамика, стъкло, керамични рибарски тежести, немногобройни монети от времето на император Марциан до предреформените емисии на Анастасий. Три четвърти от откритите монети са имитационни – оловни и бронзови ядра. От същото време произхождат и две ями с битова керамика, открити във вторично обособени помещения при западната и северната стена на атриума и съдържащи много фрагменти от гребенчата керамика. Строителните останки са от този период са малко: два напречни зида в атриума с посоки юг и изток, преграждане входа на атриума и долепяне на външна стена в посока запад и изграждане на долепено до западната стена на северната постройка помещение. В източната част от това време е запазено неголямо преграждане с вертикални плочести камъни в северния край на оградната стена. Комплексът унищожен при пожар вероятно в началото на VI в.

5. Пети етап – разрушаване на църквата.

От него произхождат многобройни отломки от добре обработен бигор, както и най-късните открити от нас материали: фибули с подвито краче и два фрагмента от една и съща тока тип Сучидава. Предполагаме, че главно поради невъзможността да бъде ефективно защитавана, територията на църквата е напълно изоставена, а голяма част от постройката разрушена с цел преизползване на строителен материал от жителите на разположения наблизо Афродизион.

№83. СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА РАННОХРИСТИЯНСКА ЦЪРКВА В М. „ДЖАНАВАРА“ КРАЙ ВАРНА

Александър Минчев

Раннохристиянската църква в м. „Джанавара“ край Варна е известна в науката отдавна (Шкорпил, Шкорпил 1921, 19 – 21), но все още няма пълна и задоволителна публикация (виж последно Минчев 2001, 44 – 54 и цит. лит.). Нейната връзка със сирийската църковна архитектура е многократно обсъждана (Якобсон 1984, 50).

Сегашните разкопки се проведоха в периода 21.06 – 01.07.2007 г. Те имаха две цели. Едната – да се проучи отново северозападното помещение на църквата, което според известния план на Х. И К. Шкорпил, публикуван през 1925 г. от м. Иванова е изпълнявало ролята на баптистерий (Иванова 1922 – 1925, 460-461, обр. 301) и което през пролетта на 2007 г. бе обект на иманярски набег. Втората цел бе да се направят сондажи около църквата, където имаше податки за други градежи.

В резултат на разкопките се установи, че северозападното помещение на църквата е наистина нейният баптистерий. То е с правоъгълен план, с размери 6,55 x 6,30, като по-дългата страна е ориентирана изток – запад. В четирите ъгъла има вътрешни квадратни отстъпи с размери 0,60 x 0,60 м, освен в североизточния, където отстъпът е 0,65 – 0,65 м. От вътрешната страна на стените на помещението минават конструктивно свързани допълнителни зидове – уширения, градени от грубо обработени варовикови квадри. Ширината на тези зидове, които са покрити в по-голямата си част от хоросановата замазка на пода е по 0,80 м. Тяхното предназначение е да подсилят сигурността на стените, които са носели във височина вероятно още два етажа (Обр. 1).

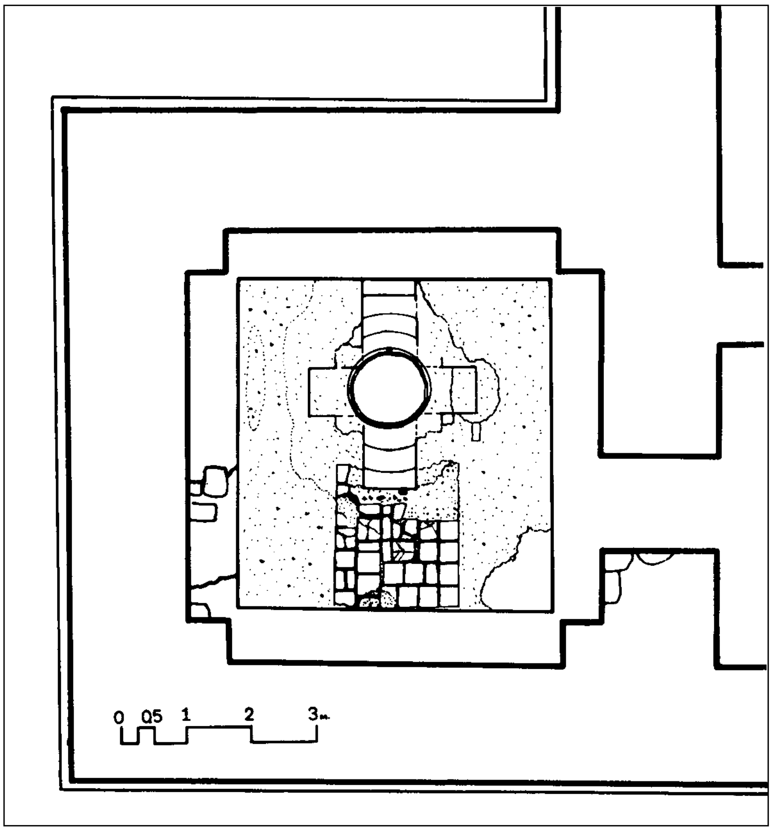

Обр. 1. План на баптистерия на раннохристиянската църква в м. Джанавара

В баптистерия се влиза от юг, през малкия правоъгълен нартекс на църквата. Зидовете на помещението са запазени до 0,90 м; входът е широк 1,40 м. По всяка вероятно баптистерият е имал под от мраморни пло-

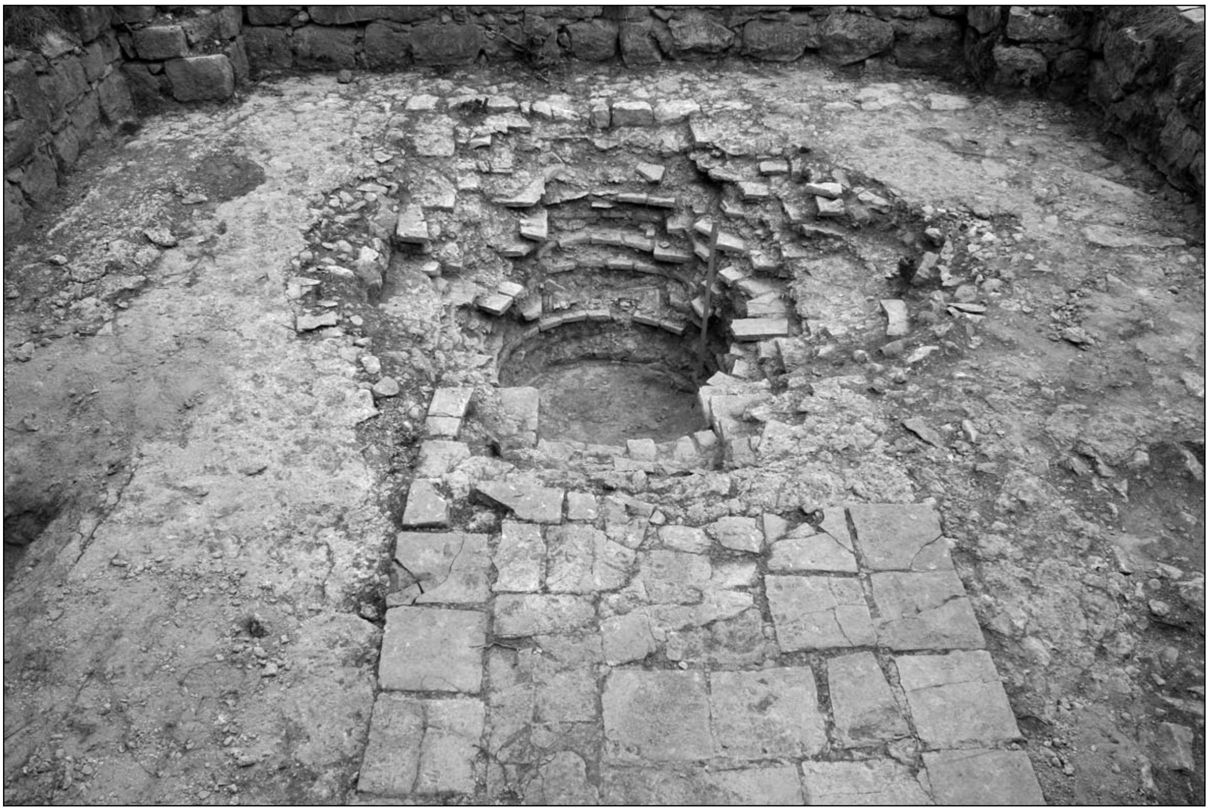

Обр. 2. Писцина и правоъгълна площадка западно от нея

чи, които не са запазени. Открива се само хоросановата подложка от два слоя – долен, по-фин, с дебелина 2 – 3 см, от розов хоросан със ситно счукани тухли, и горен, по-светъл, с едро счукани тухли в него и запазена дебелина 3 – 5 см. Вероятно върху него е имало още един слой, в който е била положена мраморната настилка на пода.

В помещението се разкри голяма и доста разрушена кръстовидна писцина, издължена в посока изток – запад и изнесена на изток. Запазените размери са 3,20 х 2,50 м, а дълбочината – 1,15 м, но краищата и вътрешността на писцината са доста обрушени, а освен това тя е имала мраморна облицовка в античността.

Западно от писцината бе разкрита правоъгълна площадка от цели римски тухли с размери 1,50 х 1,35, с ориентация север – юг. Площадката започва непосредствено след обиколния западен зид и е покрита отчасти с втория слой хоросанова замазка на пода. Може би е била направена, за да подсили и изравни подовото ниво на някакво съществувало във височина съоръжение (невисок подиум ?) или е част от първоначален архитектурен замисъл, като след промяна е била покрита с новия под (Обр. 2).

От площадката се слиза непосредствено в западното стълбище на писцината, докато източното излиза точно до обиколния вътрешен зид. Тези две стълбища образуват дългото рамо от кръстовидната форма на писцината с по три стъпала всяко.

Дължината на стъпалата им е 0,60 – 0,65 м, а ширината – 0,30 м. Градени са от половинки тухли, наредени дъгообразно и свързани с розов хоросан с дебелина 6 см. Те са имали мраморна облицовка от тънки плочи (дебелина 1,5 – 2,5 см) от сив мрамор с по-тъмни жилки, вероятно проконески. Плочите са били поставени върху хоросанова основа, от която са останали малки късове по вертикалните стени. Запазените останки на едно от най-долните стъпала дават възможност да се установят размерите заедно с облицовката – дължина 0,60 – 0,63 м и ширина 0,28 – 0,30 м (Обр. 3).

Късото рамо на кръста (север – юг) е образувано само от по едно стъпало с дължина 0,75 м и ширина 0,68 м. Възстановените му оригинални размери с облицовката би трябвало да са около 0,70 х 0,65 м.

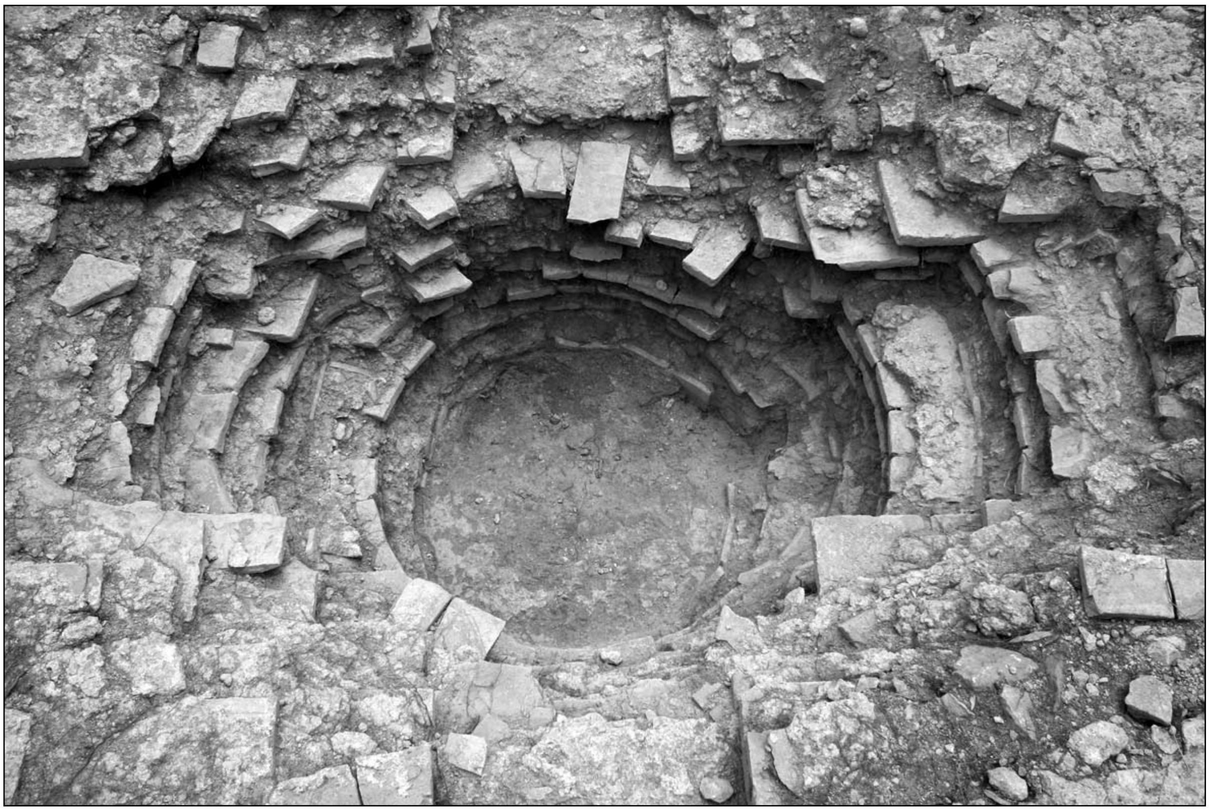

Обр. 3. Детайл от градежа на писцината

Самата писцина е с цилиндрична форма, с диаметър при дъното 1,15 м. Тя е градена от правилно подредени и дъговидно разположени половинки римски тухли, свързани вероятно с водоустойчив хоросан – розов, със ситно счукани тухли. Ширината на фугите варира между 5 – 6 см. Дълбочината на писцината в най-долната ѝ част е 0,30 м. Подът е бил покрит с мраморни плочи, както и стените, където има запазени следи. Облицовката е била от 16 плочи с ширина между 21 и 35 см, предимно 21 – 25 см, които образуват доста правилен кръг. Вероятната им височина е била около 38 – 40 см. Дебелината на подовата замазка е 15 см, под която има едри ломени камъни, свързани с розов хоросан и на места – фрагменти от тухли.

В западната част на дъното на писцината има малък, отчасти разрушен правоъгълен отвор с размери 23 х 10 см. Той е проследен на дълбочина 30 см, след което извива в западна посока. Вероятно това е отворът на отводнителната шахта, който е извеждал отпадните води след кръщението извън църквата, под атриума. При кръщението дълбочината на водата при тези размери на писцината вероятно е била 0,80 – 0,90 м, като сигурно е достигала най-горните стъпала. Така тя е оформяла „воден кръст“, в който е слизал постепенно новопосветеният в тайнството на християнството вярващ.

Вероятно подобна отводнителна шахта е имало и в югозападния ъгъл на пода на помещението – непосредствено пред отстъпа на зида. Той бе разбит от иманяри по време на разкопките, което позволи да се разбере, че там има вертикална шахта с размери на отвора 10 х 12 см.

При разкопките не бяха открити никакви находки. Установената по-рано въз основа на мозайките дата на църквата в началото на VI в., остава засега в сила (Минчев 2001, 53-54 и цит. лит.).

Направени бяха също и четири сондажа с размери 2 х 2 м и 2 х 1,5 м непосредствено около ъглите на църквата, където имаше индикации за други зидове. Откриха се зидове, свързани на фуга и конструктивно с основния градеж на църквата. Те са изграждани в различно време и вероятно тези от запад са свързани с нейния атриум, а останалите, от изток, север и юг – са част от други сгради към основната, може би манастирски.

Разкопките на раннохристиянската църква в м. Джанавара край Варна изясниха някои важни проблеми от нейното устройство, останали неуточнени поради липсата на основната документация и планове от разкопките на братя Шкорпил.

Сондажите извън църквата потвърдиха нашите предварителни предположения, че тя е сърцевината на може би голям манастирски комплекс, обслужвал емигрантската колония от източните провинции в Одесос, най-вероятно монофизитска.

Литература:

Иванова 1922-1925: м. Иванова. Стари църкви и манастири в българските земи (IV – XIV в.). – Годишник на Народния музей, 5, 1922 – 1925;

Минчев 2001: А. Минчев. Две раннохристиянски мозайки с източни мотиви от Варненска област. – В: Християнската идея в историята и културата на Европа (ред. Д. Овчаров). Варна, 2001, 44 – 64;

Шкорпил, Шкорпил 1921: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Двадесетгодишната дейност на Варненското археологическо дружество. – Известия на Варненското археологическо дружество, 7, 1921, 3 – 74;

Якобсон 1984: А. Л. Якобсон. О периодизации раннесредневековой архитектуры Болгарии. – Краткие сообщения Института археологии, 1721, 1984, 47 – 50.

№84. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „КОМПЛЕКСНА СГРАДА“ В ГР. ОБЗОР, УПИ VIII-203, КВ. 41

Стоянка Димова

След тридесетгодишно прекъсване в гр. Обзор се проведоха отново археологически разкопки. През септември 2007 г. в Музей „Старинен Несебър“ постъпи информация за инвестиционни намерения, касаещи строителство на „Комплексна сграда“ в гр. Обзор в УПИ VIII-203, кв. 41. Тя попада в обхвата на археологически паметник на културата „Темплум Йовис“ (антично и средновековно селище на територията на гр. Обзор), обявен с категория „местно значение“. Инвеститорът изяви желание да финансира първоначално сондажно археологическо проучване, което да предхожда пълното археологическо проучване в посочения парцел.

Целите на сондажното проучване, проведено в рамките на 5 дни, бяха: проследяване на културните напластявания, тяхната дебелина и характер, разкриване и документиране на археологически структури в посочения парцел.

През 1977 – 1978 г. във връзка с предвиждано строителството на културен дом в гр. Обзор в този и съседните парцели са проведени археологически разкопки от Ж. Чимбулева П. Балабанов (Чимбулева, Балабанов 1978, Чимбулева, Балабанов 1979). Проучвателите съобщават за откриването на част от голяма късноантична сграда с базиликален план. Разкрили са два успоредни зида с ориентация И – З и дължини 16,50 м и 25 м с разстояние между тях над 11 м, изградени от едри ломени камъни с хоросанова спойка. От суперструкцията някъде е запазен само един ред камъни. Дебелината на зидовете е 1,25 – 1,30 м, а в субструкция – 3,30 м. В западната част на сградата е регистрирано по-късно надстрояване (втори строителен период), при което зидовете са стеснени. Открити са многобройни мраморни и варовикови архитектурни елементи – колони, бази, капители, плочи от облицовка. Част от тях са публикувани (Чимбулева 2006, 19 – 25). Проучваната сграда е датирана най-общо в периода IV – VI м. Не става ясно поради каква причина разкопките не са довършени и защо откритите археологически структури са затрупани с пръст. Липсата на план с разкритите части от сградата затрудни настоящото проучване.

Сондажите бяха разположени в източната част от двора на парцела. Теренът там е с денивелация 10° – 20° от запад на изток. В предварително изготвения архитектурен проект се предвиждаше тази част от двора да влезе под застройката на бъдещата комплексна сграда. Заложени, проучени и документирани бяха два сондажа с размери 4 х 2,50 м, ориентирани С – Ю. Двата сондажа лежат на една линия, като между тях бе оставено ребро с ширина 1 м. Северният сондаж бе обозначен като сондаж 1, а южният – сондаж 2.

Сондаж 1

Свалиха се пластове между коти 29,40 и 27,42 м. Стратиграфската ситуация е следната (Обр. 1): тънък хумусен слой, вторично насипан пласт пясък, пласт кафява рохка пръст със съвременни материали, много камъни и фрагменти от късноантична строителна керамика, слой тъмнокафява сбита пръст с дребни камъчета без артефакти, глинест жълтеникав пласт с дребни камъчета и прослойки тъмнокафява сбита пръст. Не бе достигнат стерилен пласт поради прекъсване на проучването.

Частично се разкриха два свързани зида, представляващи част от една сграда (Обр. 2):

1. Зид с приблизителна ориентация С – Ю (пресича целия сондаж и продължава през реброто в сондаж 2). Продължава и извън границите на сондажа в северна посока. Ширината му е 1,30 м. Проучена дължина – 4 м. Зачисти се горната му повърхност (кота 27,62 м) и един ред камъни по източното му лице. Повърхността му е подравнена, обилно полята с плътен пласт розов хоросан с голям примес от счукани тухли. В южната част на зида има стъпаловидно понижаване на нивото, чието предназначение не бе изяснено.

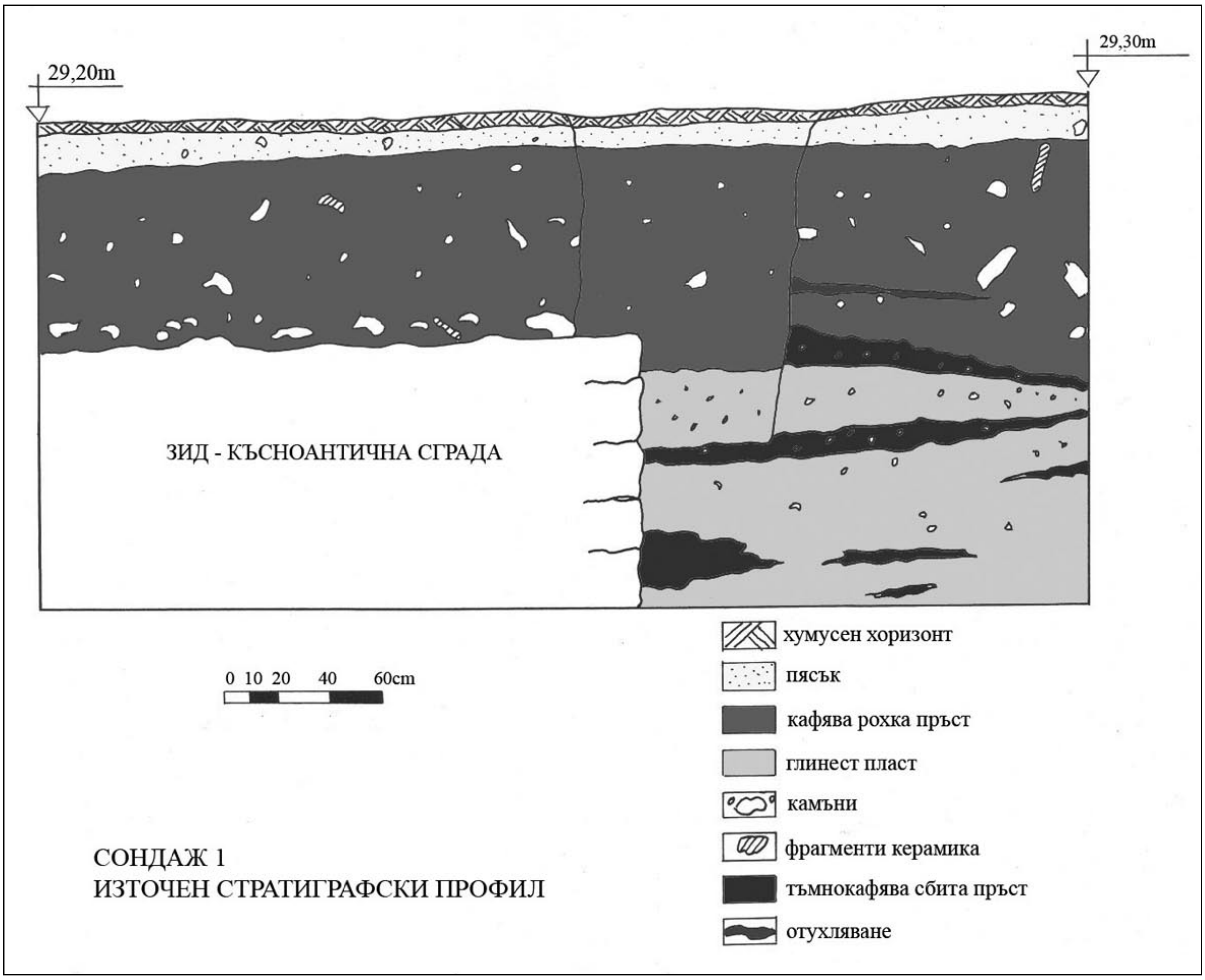
29,20m
29,30m
ЗИД - КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА
0 10 20 40 60cm
хумусен хоризонт
пясък
кафява рохка пръст
глинест пласт
камъни
фрагменти керамика
тъмнокафява сбита пръст
отухляване
СОНДАЖ 1
ИЗТОЧЕН СТРАТИГРАФСКИ ПРОФИЛ

Обр. 1. Обект „Комплексна сграда" в гр. Обзор – източен стратиграфски профил в Сондаж 1

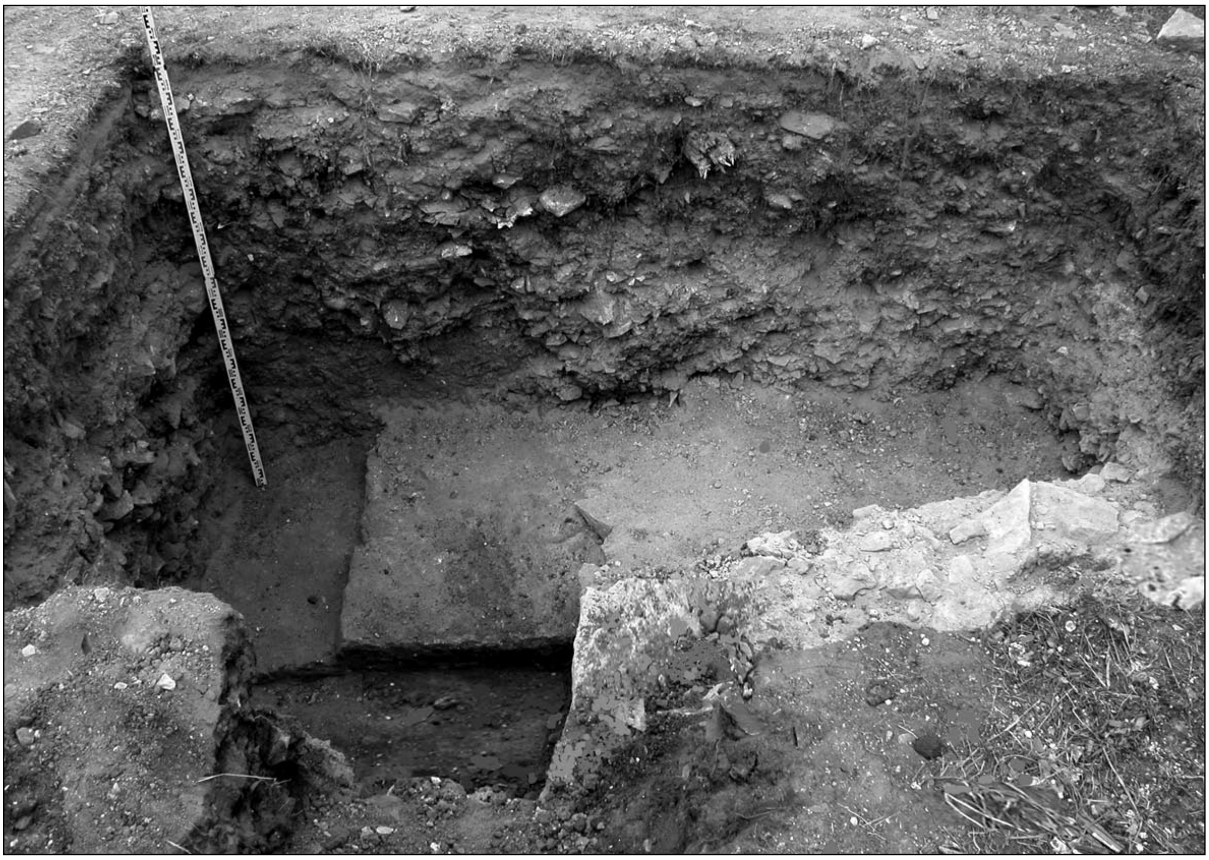

Обр. 2. Останки от зидове в Сондаж 1

2. Зид, стъпващ върху този с ориентация С – Ю в северната половина на сондажа. Той се разширява и продължава с дъговидна извивка (апсида) на изток. Горната му повърхност е неравна и обрушена. Изграден е от едри и средно големи ломени камъни със спойка от светлорозов хоросан. Запазен е на значително по-голяма височина от зида с ориентация С – Ю (до кота 28,32 м). Зачистен бе на височина 1,10 м. Ширината му е над 2,50 м и заема цялата ширина на сондажа. Източното лице излиза извън границите на сондажа и не бе разкрито. Само една малка част от дъгата на апсидата бе разчистена. За целта сондажът бе разширен в източна посока. При апсидата градежът е прецизен, фугите са допълнително запълнени, за да се получи гладка повърхност. Не стана ясно каква е формата ѝ отвън.

Има видима разлика в техниките на градеж на двата зида. Може да се предположи, че те маркират два различни строителни периода. Зидът с ориентация С – Ю е на по-голяма дълбочина и отделя от запад апсидата на късноантичната базилика. Вероятно първоначално е съществувала сграда с правоъгълен план. На по-късен етап тя е претърпяла преустройство – от изток към нея е добавена апсида, стъпваща върху подравнените зидове на по-ранната сграда.

Сондаж 2

Проучванията се извършиха от кота 29,48 м до кота 27,27 м. Хумусният слой е с малка дебелина. Песъкливият пласт се открива и тук, с дебелината до 0,16 м. Следва слой от кафява рохка пръст с много камъни (дребни и средно големи), строителен трошляк и отпадъци от XX м. и фрагменти от късноантична строителна керамика Глинестият жълтеникав пласт е с отделни хоросанови прослойки и такива от тъмнокафява сбита пръст. В него има правоъгълно вкопаване с приблизителна ориентация С – Ю, запълнено с кафява рохка пръст в която се срещат и съвременни материали: пирони и фрагменти от глазиран съд от XX м. Правоъгълното вкопаване е дело на предишните проучвателите на късноантичната сграда и достига до горната повърхност на зида.

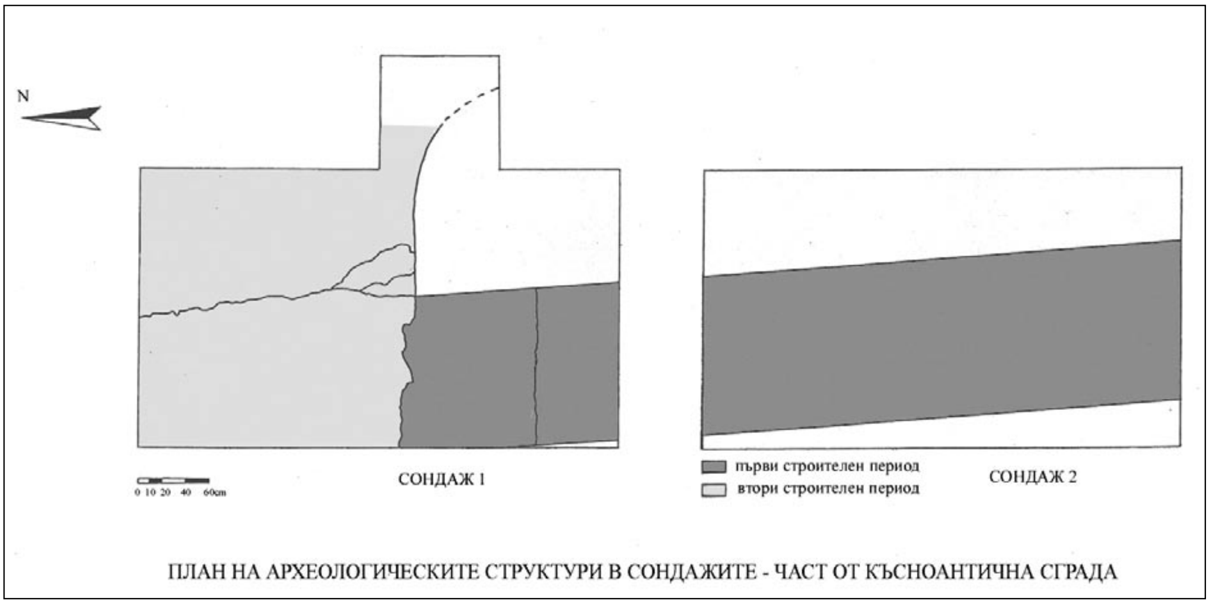
N
0 10 20 40 60cm
СОНДАЖ 1
🟫 първи строителен период
⬜ втори строителен период
СОНДАЖ 2
ПЛАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ СТРУКТУРИ В СОНДАЖИТЕ - ЧАСТ ОТ КЪСНОАНТИЧНА СГРАДА

Обр. 3. Обект „Комплексна сграда” в гр. Обзор – план на разкритите зидове и строителни периоди

Копали са не по цялата ѝ площ, а само по зидовете. След това изкопаната пръст е била върната с обратен насип. Това обяснява отсъствието на артефакти, с изключение на фрагментите строителна керамика и дребни мраморни фрагменти.

В горната част на кафявия пласт на кота 29,11 м се откри извън контекст единствената позначима находка – мраморна база. Около нея преобладаваха съвременни отпадъци и тухли.

Единствената археологическа структура, разкрита в този сондаж е продължението на зида с приблизителна ориентация С – Ю от сондаж 1. Той пресича целия сондаж леко косо и продължава в южна посока. Повърхността му е равна (на кота 27,27 м), нивото му е по-ниско от това на зида в сондаж 1. Техниката на градеж е същата, но не бе възможно да се слезе в дълбочина и да се зачистят лицата му.

За съжаление проучването на разкритите археологически структури в сондажите остана недовършено, поради отказ на инвеститора да продължи финансирането му. НИПК е уведомен за случая и е отправена молба да не бъде съгласуван проект за настоящия парцел.

Въпреки ограничената площ и времетраене на разкопките се налага заключението, че е разкрита част от монументална представителна сграда с базиликален план от периода на късната античност. Различията в градежа на зидовете предполагат два строителни периода (Обр. 3). Заради оскъдния подемен материал, с изключение на фрагментите строителна керамика, по-прецизна датировка от изказаната от предишните проучватели (IV – VI в.), на този етап не може да се даде. Наличието на такава сграда е достатъчно показателно за социално-икономическото развитие на града в посочения период. Отбелязаната в Tabula Peutingeriana римска пътна станция Templum Jovis на крайбрежния път (локализирана от братята Шкорпил на мястото на днешния гр. Обзор – Шкорпил 1892) се разраства и просперира в периода на късната античност и се превръща в укрепен град с важни военностратегически функции.

Литература:

Чимбулева, Балабанов 1978: Ж. Чимбулева, П. Балабанов. Археологически проучвания в с. Обзор, Бургаски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1977 г., София, 1978, 95-96;

Чимбулева, Балабанов 1979: Ж. Чимбулева, П. Балабанов. Разкопки на късноантична обществена сграда в с. Обзор, Бургаски окръг. – Археологически открития и разкопки през 1978 г., София, 1979, 94-95;

Чимбулева 2006: Ж. Чимбулева. Детали монументальной архитектуры из Обзора (Навлохос). – Bulgaria Pontica Medii Aevi, IV – V 2, София, 19 – 24;

Шкорпил 1892: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Североизточна България в географическо и археологическо отношение. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 8, София, 1892, 36 – 41.

№85. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА НАДГРОБНА МОГИЛА „ТАУШАН ТЕПЕ“ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДЪЛБОКИ, СТАРОЗАГОРСКО

Мария Камишева

В началото на 2007 г. по сигнал за иманярска интервенция, бяха посетени две надгробни могили. На върха на едната – „Таушан тепе“, се констатира дълбок изкоп, в чиято горна част бе засечена стена на зидан гроб. Съоръжението бе подкопано отдолу и съществуваше опасност от срутване. Това наложи вземането на бързи мерки за проучването и документирането му. Проучването бе проведено под ръководството на Мария Камишева от РИМ – Стара Загора и научен консултант ст. н. с. д-р Милена Тонкова от НАИМ при БАН. В него участваха Мариана Гинзарова – фондопазител в РИМ – Стара Загора и Георги Питов – фондовик в РИМ – Стара Загора.

Надгробната могила „Таушан тепе“ се намира на около 3 км югозападно от с. Дълбоки. Тя е с височина 6,50 м и диаметър при основата 42 м. Зиданият гроб се ситуира в южната половина на могилата. Вкопан е в могилния насип на дълбочина 3,20 м. Ориентиран е в посока изток – запад по дългата си ос и е с външни размери 2,82 х 1,32 м.

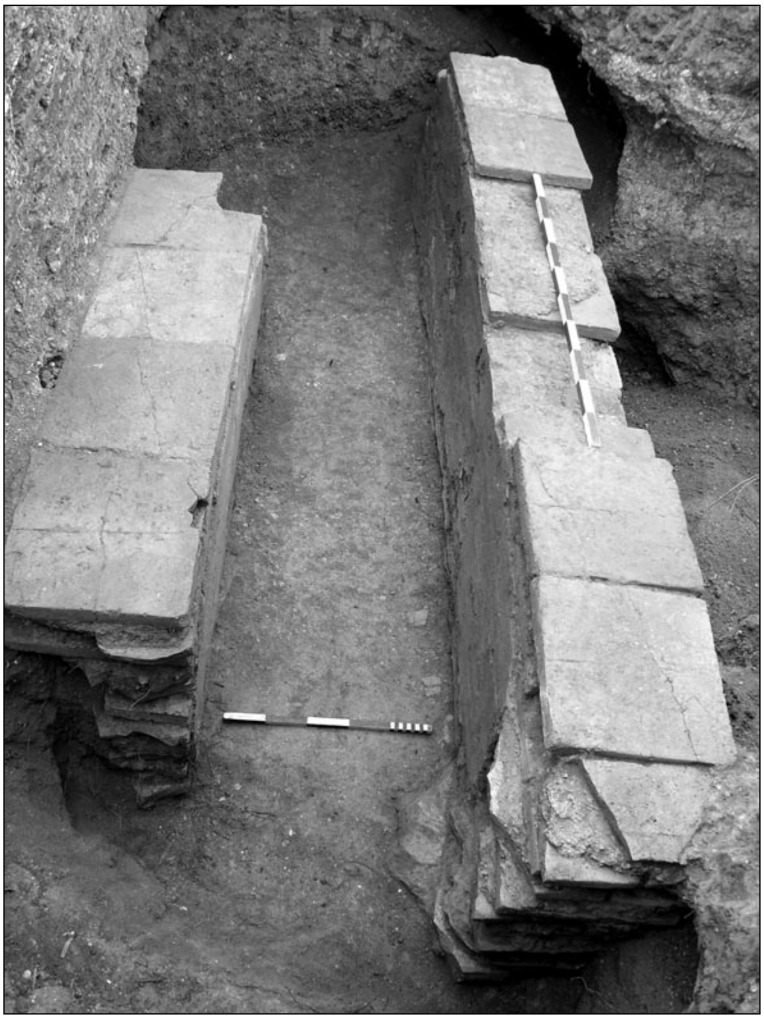

Обр. 1. Гробно съоръжение в надгробна могила „Таушан тепе” край с. Дълбоки, Старозагорско (сн. М. Камишева)

Гробът е изграден от квадратни тухли с размер 34,5 х 34,5 см и правоъгълни с размер 34,5 х 15 см, споени с бял хоросан, примесен с дребни камъчета. Вътрешността му е измазана с розов хоросан. Гробната камера е с дължина 2,40 м, а ширината ѝ се променя от 0,52 м в източната до 0,60 м в западната част. При проучването се установи, че иманярите са разрушили двете къси страни на съоръжението (източна и западна) и са извадили тухлите от пода му. В изхвърлената пръст по склона на могила се от-

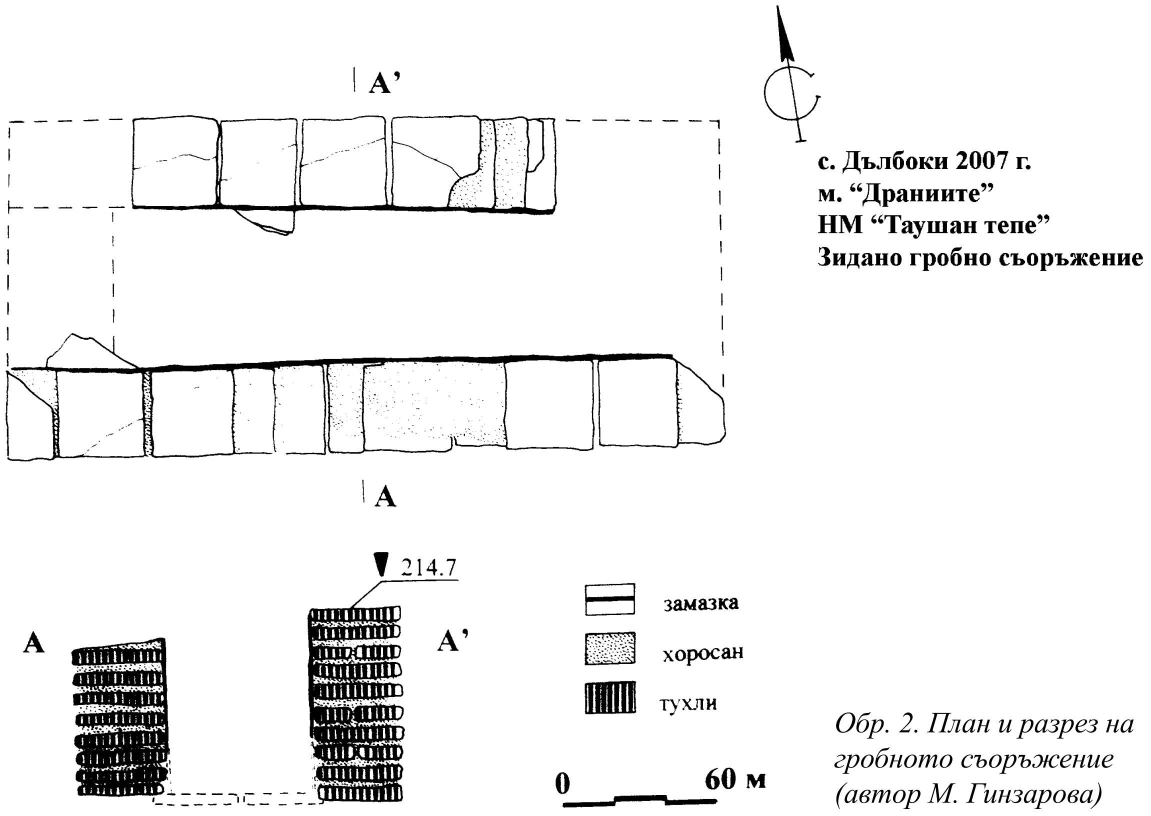

Обр. 2. План и разрез на гробното съоръжение (автор М. Гинзарова)

криха много фрагменти от тегули, което навежда на мисълта, че вероятно гробът е бил покрит с няколко тегули.

По измазаната вътрешна повърхност на гробната камера не се забелязват следи от горене. Вероятно погребението е станало чрез трупополагане – в изхвърлената наоколо пръст се намериха няколко фрагмента от череп и лакътна става.

Сред инвентара, който иманярите не са взели, е едно желязно огниво, което най-общо може да се датира в III – IV м. В изкопаната от иманярите пръст се намери и една дръжка от глинена амфора (или стомна ?), която също принадлежи като датировка на времето след средата на III м.

Като тип разкритото в надгробната могила гробно съоръжение се среща на територията на Августа Траяна от I до IV м. и е по-разпространено в градските некрополи (Калчев 1984, 77 – 80; Калчев 1994, 205). Появата му в могилните некрополи се свързва главно с обреда трупоизгаряне, като рядко се практикува и при трупополагането. Подобни гробове в близост до района са открити в Казанлъшко и на територията на комплекс „Марица-Изток" (Гетов 1969, 37-38; Гетов 1970, 3 – 14; Борисов, Шейлева 2003, 90 – 96) и се датират в широките хронологични граници I – IV м. Разкритото в надгробната могила край с. Дълбоки гробно съоръжение може да се датира в периода от началото до средата на IV в.

За съжаление, иманярската интервенция е нанесла непоправими щети и е унищожила ценна информация, която би могла да ни помогне за по-прецизното датиране и интерпретиране на проученото гробно съоръжение.

Литература:

Борисов, Шейлева 2003: Б. Борисов, Г. Шейлева. Гробът на Теодора от могила V от некропола край с. Медникарово, в района на комплекса „Марица-Изток". – В: Национална конференция „Земите на България – люлка на тракийската култура", том I (резюмета, статии), Велико Търново 2003, 90 – 96;

Гетов 1969: Л. Гетов. Тракоримски могилни погребения от Казанлъшко. – Археология, XI, 1, 1969, 36 – 39;

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални обичаи и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IV в.). – Археология, XII, 1, 1970, 1 – 14;

Калчев 1984: Кр. Калчев. Гробни съоръжения и погребален ритуал в южния некропол на Августа Траяна (II – IV в.). – Известия на музеите от Югоизточна България, VII, 1984, 77 – 87;

Калчев 1994: Кр. Калчев. Погребални практики в некропола на Августа Траяна (II – IV в.). – В: Първи международен симпозиум „Севтополис“ – „Надгробните могили в Югоизточна Европа“, Велико Търново 1994, 201 – 215;

Камишева 2008: М. Камишева. Зидан гроб от надгробна могила „Таушан тепе“ край с. Дълбоки, Старозагорско. – Известия на Старозагорския музей, III. „Музей, културно наследство, културен туризъм“ (под печат).

№86. КЪСНОАНТИЧЕН ПЛОСЪК НЕКРОПОЛ В УЧАСТЪКА НА КМ 108+700 НА АМ „МАРИЦА“

Калина Петкова, Пламен Георгиев

В началото на м. ноември 2007 г. при изкопни работи за предпазен окоп, северно от настоящото трасе на АМ „Марица“, км 108+700 работниците попадат на гроб, изграден от керемиди. При откриването част от костите и западната част на гробното съоръжение са били нарушени. След сигнал от страна на техническия ръководител, част от археологическия екип, работещ на обект №27 по трасето на ЖП линията Пловдив – Свиленград, предприе аварийни разкопки.

Гробът е разположен на южния склон на рид от южната периферия на Сакар. Възвишението се намира на десния бряг на Левченска река. Местността е на територията на община Свиленград, в близост до границата със землището на с. Чернодъб (N-41°44.746, E-26°15.459, н. м. 85 м).

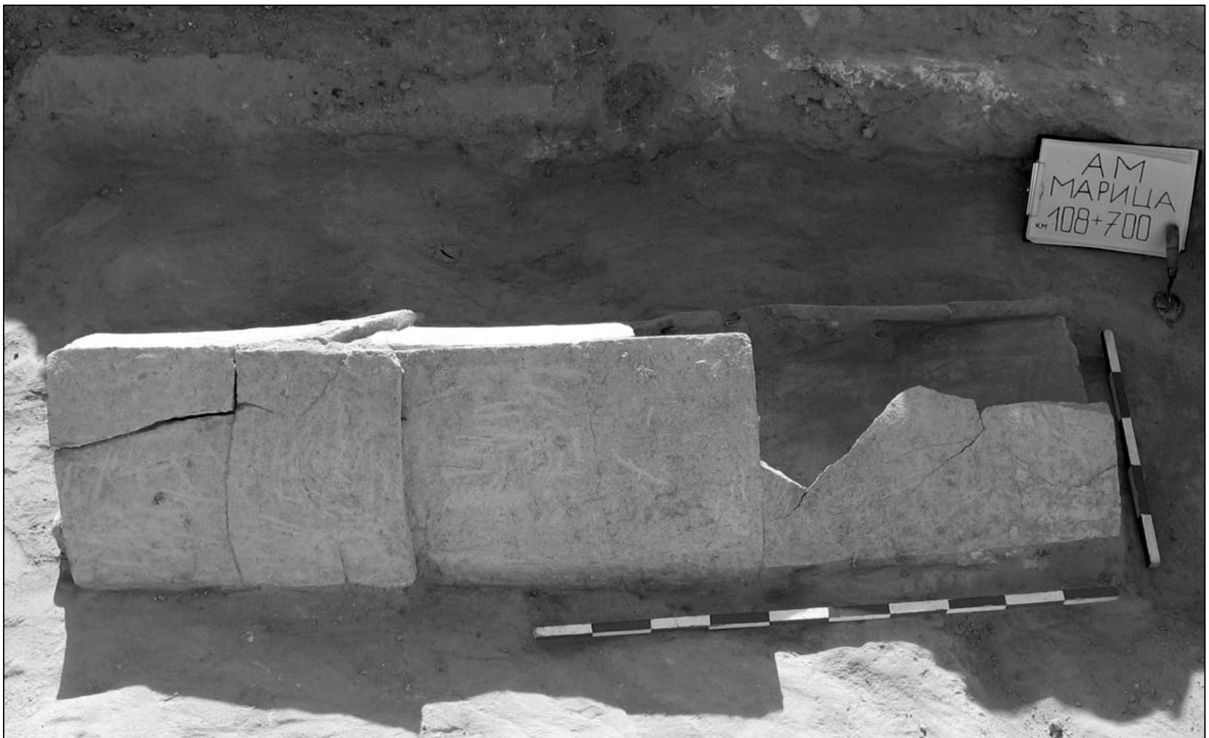

Обр. 1. Гробно съоръжение със стреховидно покритие от тегули, АМ „Марица”

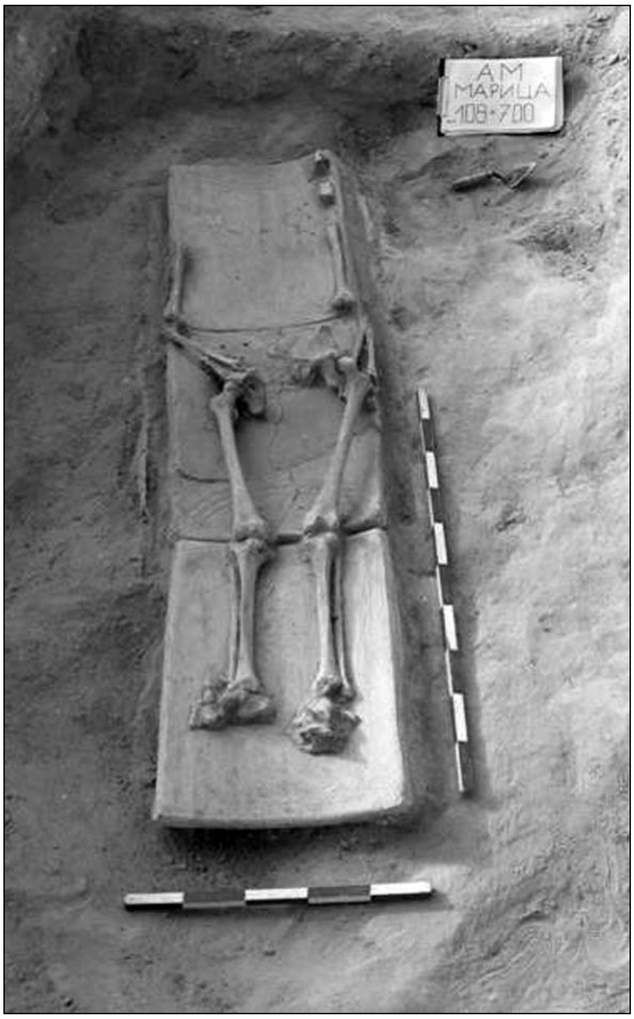

Обр. 2. Ситуация след вдигане на покривните керемиди на гроба

Съоръжението има стреховидно покритие от керемиди, плътно подредени една до друга, по три от двете дълги страни (Обр. 1). Общата му дължина е 1,80 м, а височината – 0,30 м. Ориентиран е З – И, с отклонение от около 20° на запад. По време на проучването се установи, че тялото е било положено върху три хоризонтално поставени тегули. Размерът на всяка тегула е 0,60 х 0,40 м.

Погребалният обред е трупополагане, с глава на запад и изпънати долни крайници. Дясната и лявата ръка се намериха поставени под таза. Горната част на скелета липсва (Обр. 2). Костите са били нарушени допълнително в дните между подадения сигнал и провеждането на спасителните разкопки. Гробен инвентар не се откри.

Посочените конструктивни особености отнасят гробното съоръжение към тип VI, по типологията на Л. Гетов (Гетов 1970, 5, табл. I.8б), известен от могилните и плоски некрополи на големите антични градски центрове Августа Траяна (Калчев, 1984), Сандански (Кузманов, 1978) и Пауталия (Чохаджиев/Мешеков 1996, 49 – 57). В римска Мизия и Тракия по-голямата част от погребенията в гробове със стреховидно покритие от тегули се датират от II до IV м. (Гетов 1970, 5-6). Типът е засвидетелстван масово и в редица селски некрополи през периода на късната античност. Отсъствието на погребален инвентар не позволява по-точно определяне на времевата принадлежност на описаното гробно съоръжение. По тази причина то може да бъде поставено най-общо в широкия хронологически интервал между IV и VI в.

Внимателният оглед по цялата дължина на изкопаната от строителите канавка показа, че гробното съоръжение не е единствено. В периферията на изкопа бе открита и част от лакътна става, принадлежаща на друг индивид, погребан вероятно в обикновена яма. Това дава основание да се предположи, че на това място през късната античност (IV – VI в.) се е развил сравнително малък плосък некропол.

По високите тераси и периферията на южните склонове на Сакар на левия бряг на р. Марица е преминавало трасето на Via Diagonalis. Западно от Левченска река преди време е открита милиарна колона, издигната по времето на император Александър Север и Юлия Мамеа (Аладжов, 1997). Вероятното селище и плоският некропол, свързан с него, изглежда са се намирали в непосредсвена близост до пътя.

Литература:

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. Хасково, 1997;

Гетов 1970: Л. Гетов. Погребални практики и гробни съоръжения у траките през римската епоха (I – IVв.). – Археология, 1970, 12/1, 1 – 11;

Калчев 1984: Кр. Калчев. Гробни съоръжения и погребален ритуал в южния некропол на Августа Траяна (II – IV в.). – Известия на музеите от Югоизточна България, 7, 1984, 77 – 87;

Кузманов 1978: Г. Кузманов. Късноантичен некропол в Сандански. – Археология, 20/1, 1978, 13 – 21;

Чохаджиев, Мешеков 1996: С. Чохаджиев, Ю. Мешеков. Нови данни за топографията на некропола на Пауталия през късноримската епоха. – Известия на Историческия музей – Кюстендил, III, 1996, 49 – 57.

№87. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА „ГОЛЯМАТА МОГИЛА“ ПРИ С. СВИРАЧИ, ОБЩИНА ИВАЙЛОВГРАД

Гергана Кабакчиева

През 2007 г. се проведоха археологически разкопки на „Голямата могила“ при с. Свирачи. Те бяха втория етап от проучването на тази забележително голяма тракийска надгробна могила от римската епоха. Разкопките бяха изпълнени в рамките и с финансиране по проект „Великолепието на Армира“ по програма ФАР – трансгранично сътрудничество България – Гърция на Община Ивайловград. Ръководител на разкопките бе ст. н. с. д-р Г. Кабакчиева (НАИМ-БАН) и заместник ръководител Ю. Мешеков (ОП „Стара София“). В разкопките участваха студенти от СУ „Св. Климент Охридски“. Работниците бяха от с. Свирачи и Ивайловград.

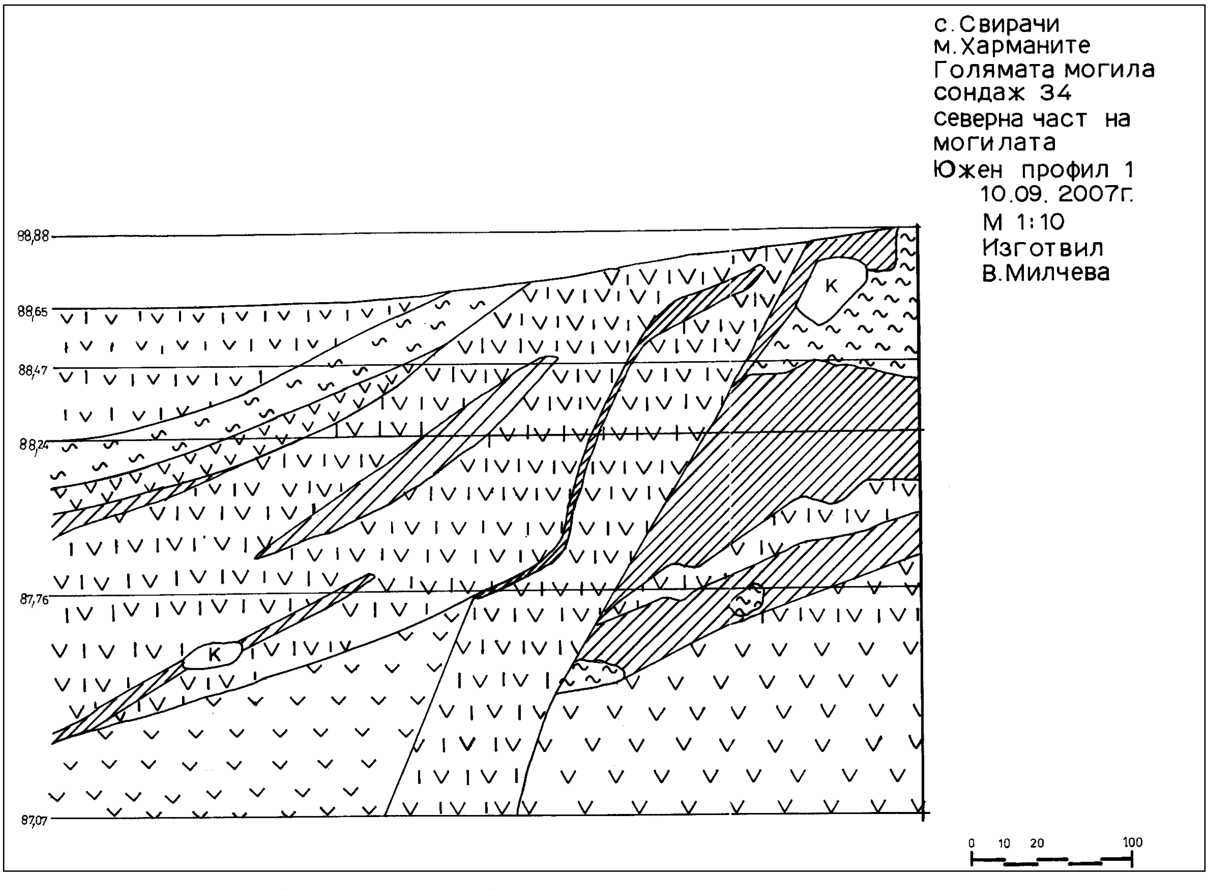
с. Свирачи
м. Харманите
Голямата могила
сондаж 34
северна част на могилата
Южен профил 1
10.09. 2007г.
М 1:10
Изготвил
В. Милчева
88,88
88,65
88,47
88,24
87,76
87,07
К
К
0 10 20 100

Обр. 1. Южен профил в сондаж 34, с линията на разседа

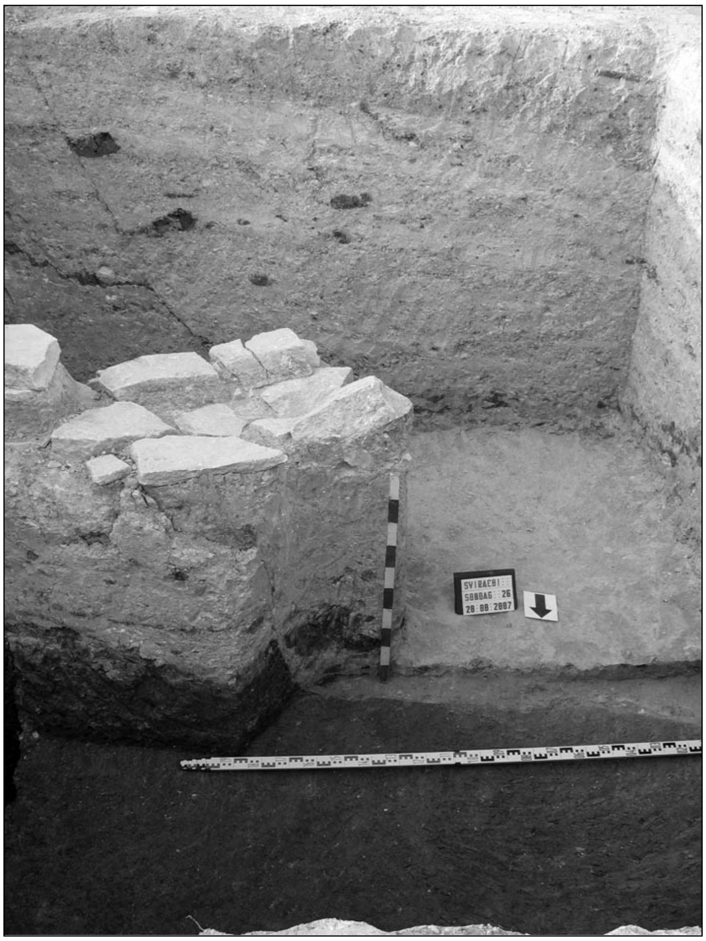

Обр. 2. Сондаж 26 с прекъснатия черен пласт и линията на разседа по южния профил

Доразкопан до антично ниво бе теренът в западната част на могилата, вътрешно от мощното каменно съоръжение. Цялостно бе възстановен начинът на насипване на могилата. Направени бяха 35 сондажа под антично ниво. Цялостно разкопани бяха северната, североизточната и източната части на могилата (Обр. 1).

Установено бе, че преди тя да бъде издигната на това място, на върха на хълма е извирал извор. В сондаж 15 попаднахме на постепенно запълнената яма на извора, с керамика от бронзовата до края на желязната епоха (консултации с д-р Б. Бориславов за датировките на ранната керамика). В края на I хил. пр. Хр. е станал някакъв природен катаклизъм, най-вероятно земетресение и изворът е пресъхнал. Едва след това свещеното място е послужило за натрупването на „Голямата могила“. Тя е градена приживе за този, за когото е била предназначена. Както вече бе установено при първата кампания от проучването, това е бил един от първите, а може би и първият собственик на антична вила „Арми-

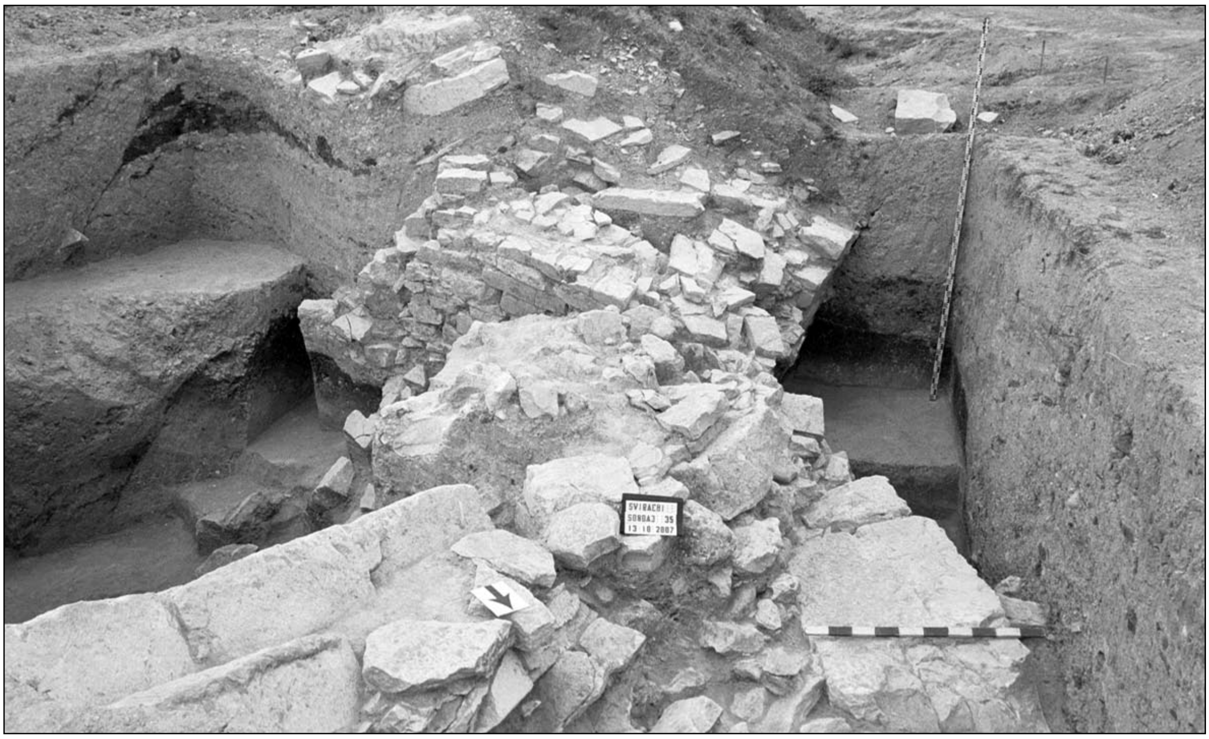

Обр. 3. Сондаж 34 и пропадналата в две посоки каменната конструкция на „Голямата могила”

ра“. В могилата, обаче, е погребана негова много близка роднина – дъщеря или внучка, която е починала преди него.

При разкопките през 2007 г. бе установено, че могилата и нейното особено масивно каменно съоръжение са били частично разрушени в резултат на силно земетресение, което е станало в края на IV м. сл. Хр (Обр. 2).

Хълмът, върху който е издигната могилата, е карстов и е бил с природно образувани кухини. Именно в тях пропада част от каменната конструкция на могилата и част от насипа ѝ. Малко са подобните археологически паметници в България, където са идентифицирани подобни следи (Обр. 3).

Смятам, че сега вече е по-ясно защо формата на могилата е яйцевидна, а не пълен кръг; защо част от големите каменни блокове не бяха в една лицева линия с останалите. По време на проучванията направих консултации с геоморфолози от СУ „Св. Климент Охридски“ и работата ми с тях ще продължи. Резултатите от разкопките без нито една находка намирам, въпреки това, за ценни и по отношение на цялостната история на антична вила „Армира“. Днес, след четиридесет години от откриването ѝ, разполагаме с отговора на въпроса защо във вила „Армира“ са намерени толкова много мраморни елементи от архитектурната ѝ украса, както и мозайки в сравнително добро състояние на запазеност. Земетресението е довело до свличане на земни маси и руините на вилата са били покрити с дебел слой пръст.

№88. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №31, КМ 315+625 ДО КМ 315+650, С. ЖЕЛЕЗНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ, ЛОТ 4, АМ „ТРАКИЯ“

Цоня Дражева, Димчо Момчилов

Археологическите проучвания на обект №31 км 315+625 до км 315+650 при с. Железник, община Карнобат, ЛОТ 4 на АМ „Тракия“ се проведоха в периода от 01.11.2007 г. до 02.12.2007 г. Работата на терен протече при тежки метеорологични условия – ниски температури, замръзнала земна повърхност и валежи. Разкопана е около 60 % от цялата площ на обекта в общо 32 квадрата при достигната дълбочина до стерилна жълта пръст или основна скала.

Проученият терен е разположен западно от с. Железник, на границата със землището на съседното с. Деветак. Той се намира на 450 – 500 м северно от асфалтов път между двете села, като сервитутната зона на обекта е с размер на приблизително 1,3 дка и дължина 52 х 25 м, с отклонение 30° СИ – ЮЗ. Дългите страни с размер 52 м са разположени по ширината на трасето на магистралата, а късите с размер 25 м – по неговата дължина. Продължителната машинна обработка на терена и дълбокото риголване за лозя в предишни времена са променили значително естествената му денивелация. Това е причина в крайните югозападни сондажи земленият насип да бъде напълно унищожен и още на 0,2 м да се достига до основна скала.

По-добре запазени елементи от археологически структури бяха установени в северната и североизточната част на обекта. Проучваният културен пласт е с различна дълбочина в отделните участъци на обекта, която варира между 0,40 м в северозападния край до 1,6 м в източната страна. Стратиграфията не се препокрива на цялата му ширина, поради което могат да се локализират две зони с различен интензитет на запазеност на археологически структури. В общ дълъг сондаж, който обхваща квадратите А8 и А9, е открито дъното на разрушена яма с дребни фрагменти от глинена мазилка, горели кости, въглени, фрагментирана сива тракийска керамика на колело и фрагменти от керамика, работена на ръка от късножелязната епоха (Обр. 1).

Най-добре запазени елементи от археологически структури от същия характер бяха разкопани в кв. В11 и С11. Част от запазената основа на култово огнище с диаметър 0,30 – 0,45 м е про-

Обр. 1. АМ „Тракия”, ЛОТ 4, обект №31 при с. Железник, община Карнобат, кв. А9

учена на дълбочина 0,64 м от съществуващия терен. Откритите въглени, насечени и обработени с огън кости от птици и дребни животни, фрагментирана керамика от късножелязната епоха и един глинен кръгъл жетон, дават основание да се предположи култовия характер на съоръжението. В непосредствена близост по самата линия на сектор А-Д 12, бяха открити и дъната на две ями с депонирани в тях малко фрагменти от глинена замазка, въглени и кръгли варовикови ядра.

Откритите археологически структури и находки на обект №31 км 315+625 до км 315+650 при с. Железник, община Карнобат, ЛОТ 4 на АМ „Тракия“ са силно фрагментирани и трудно могат да бъдат реконструирани. Вероятно това са останки от тракийско ямно светилище от V – IV в. пр. Хр. за извършване на ритуали, свързани със земеделските сезони и плодородието на земята.

№89. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ „КЪСНОРИМСКО СЕЛИЩЕ“ (№13 ПО ОВОС) В РАЙОНА НА ТРАСЕТО НА ПЪТ 1-5 ДЖЕБЕЛ – ПОДКОВА – МАКАЗА (КМ 355+500 – 355+850), С. ЗАГОРСКО, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД

Боян Думанов

Предвиденият за археологическо проучване обект в землището на с. Загорско е регистриран по време на теренен обход през 2000 г. Поради това, че мястото се намира под трасето на проектирания първокласен път, разкопките там се проведоха през есента (04 – 25.10.2007 г.) По първоначални данни там са открити керамични фрагменти, изработени на ръка и колело, като по-голямата част от тях принадлежат към къснoримската епоха (III – IV в.).

Обектът се намира в тютюневи блокове на 200 м югозападно от с. Загорско. Заема пространство върху втората незаливна тераса на р. Върбица и отстои на ок. 350 м източно от р. Джебелска.

Теренът, върху който се проведоха проучванията е с наклон на запад/югозапад. Беше заложена план-квадратна мрежа. Чрез сондажи бяха проверени около 10 500 м^2 площ и бе установено мястото с концентрация на керамични фрагменти. Работата бе извършена по линиите 2, 3, 4, 6, 17, 22, 24 на квадрати B, C, D, F, G, I, J, N, R, S, U, W като бяха разкопани 15 сондажа с размери 5 х 2 м. Поради ниския и наводнен терен в средната част на обекта работата не бе възможна. Достигната бе различна дълбочина – на места до материкова основа или стерилно ниво от жълтеникава глина. Открити бяха дребни парчета строителна керамика, няколко кремъчни артефакта, силно корозирали железни предмети и най-вече обезличени фрагменти от работени на ръка и колело глинени съдове.

Фрагментите битова и строителна керамика не бяха открити in situ. Те са транспортирани от течащи води или в резултат на култивацията и почвата и нейната обработка. Опитите за откриване на мястото, откъдето е транспортирана не бяха успешни. Твърде вероятно е източникът да е непосредствено под билото на склона под днешното с. Загорско. В подкрепа на последното говори фактът, че свлечен керамичен материал е открит почти по цялата полоса на проучената при обходите зона с дължина 1000 – 1200 м под с. Загорско.

Резултатите от проучването на обекта показват, че засечените при теренните обхождания материали са вторично пренесени в следствие на ерозионни процеси и строителството на този участък от пътя Джебел – Подкова – Маказа не застрашава структури на археологически паметник.

№90. АРХЕООСТЕОЛОГИЧНИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНИ ОБЕКТИ

Лазар Нинов

През 2007 г. продължиха проучванията на остеологични материали, открити в античната крепост Ковачевско кале при гр. Попово. Изчерпани са културните пластове от разкриването на кула №10. Видовият състав на остеологичния материал е следният – камила, говедо, коза, овца, кон, магаре, свиня, куче, елен, сърна, дива свиня и птици. Разпределението на останките от фауната в различните пластове е неравномерно. Животинските видове са представени с различен брой кости. Най-многочислени са останките от домашни животни. Количеството на костите е относително пропорционално на броя на индивидите при основните селскостопански животни – говедо, коза, овца, свиня, кон. От тези животни са представени всички звена на скелета. Останките от диви животни са малко. И този сезон намерихме кости от камила. Вероятно кервани от камили са използвани за транспорт на стоки и една от техните спирки е била античната крепост Ковачевско кале.

Специално внимание отделих на лява долна челюст от крава, която открих в масовия остеологичен материал от кула №10 (Обр. 1). Изследването показа, че се касае за оръдие на труда. Работната повърхност се намира по протежението на базалния ръб на тялото на костта. Използвана е почти цяла долна челюст. Челюстите много рядко се използват за изработване на костни оръдия. В нашата литература за пръв път отбелязваме използването на долна челюст като оръдие на труда за обработка на кожи. Извършено е трасологично изследване за точно изясняване и интерпретация на този артефакт. Наблюденията върху макро- и микроследите са консултирани и потвърдени от трасолога М. Гюрова. Проучени са изследванията на други изследователи и са извършени експерименти. За сравнения и по-точно определяне на следите от износване по кост-

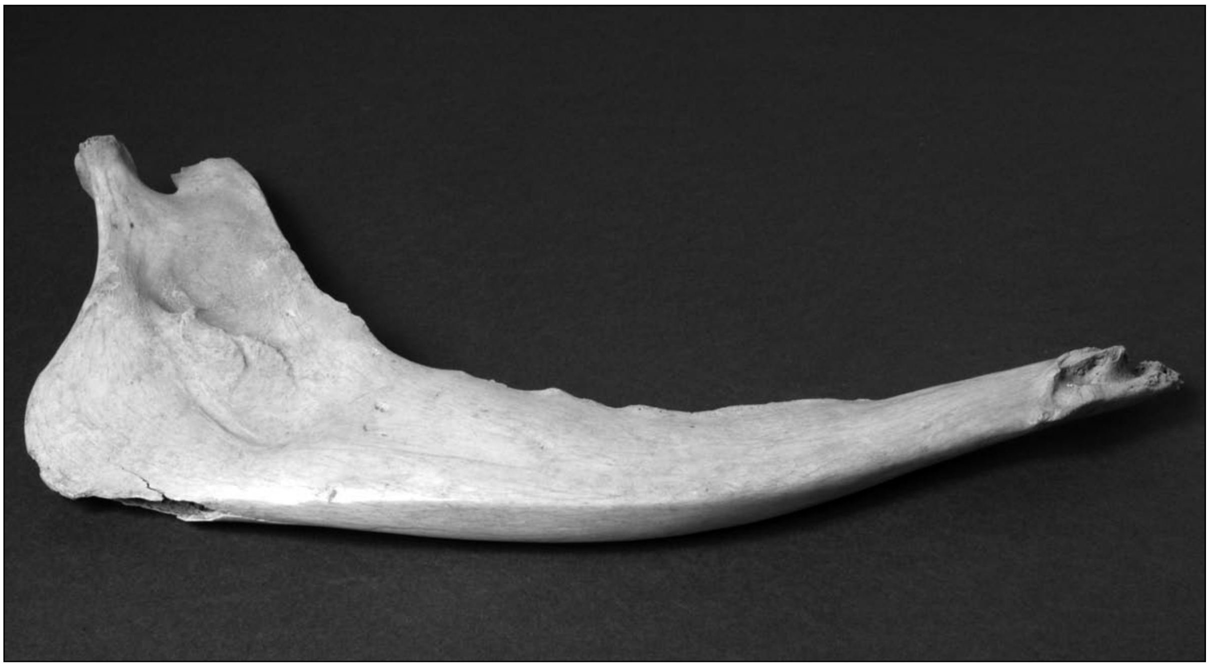

Обр. 1. Долна челюст от говедо със следи от обработка (Ковачевско кале при гр. Попово)

ното оръдие използвахме долни челюсти от говедо. В зависимост от продължителността на използване по работните повърхности се получава характерно абразио. Микроскопски се забелязва излъскване на закръгления край и на изпъкналите части от микрорелефа на костта. Ширината на зоната с микрополировка е относително голяма при контактната работна повърхност на оръдието. По-голямата част от следите са разположени там. Наблюдават се групи от тънки, недълбоки, но достатъчно ясно очертани линейни следи, като правило успоредни или под ъгъл към дължината на костта. На плоските повърхности на долночелюстния клон се наблюдават "следи от ръка". В този участък дясната ръка на работещия човек е държала оръдието, а лявата е била в областта на диастемата и близо до резците. Следите са матови, с характерна микроструктура, силно излъскване и няма характерните линии описани по-горе. Следите от ръцете, особено в областта на клона на долната челюст, се различават от следите върху работната повърхност. Костта е като полирана от контакта с дланите. Направени са остеологични анализи на материали от кула №12.

Допълнителни данни за животните в материалната и духовна култура през античността получихме от няколко обекта в Североизточна България – римски кастел Сексагинта Приста с богат костен материал от римски и османски ями, антична крепост Тримамиум, викус при с. Горско Абланово и античен обект при с. Сваленик.

Този сезон започна изследването на животинските останки от късноантична сграда в м. Градище при с. Дренково, Благоевградски окръг (Божинова 2007). Фауната е твърде разнообразна – бозайници, птици, риби и земноводни. Най-голям дял между тях имат домашните животни – говедо, овца, коза, свиня, кон, куче. Открити са също кости от домашни птици – кокошки. Ловен интерес са представлявали следните видове диви бозайници – дива свиня, сърна, заек; земноводни – костенурки, жаби, риби; и рядко – диви птици. В обекта процентният дял на костите от свине е по-голям. В материала има и цели скелети. Те са три и принадлежат на прасета на различна възраст. Дългите тръбести кости от свине, овце и кози в повечето случаи са разсичани в средните части на диафизата. Върху костите от говеда има най-много следи от транжиране. Разфасоването е ставало с помощта на коси и напречни удари. В някои ями доминират останките от дребни преживни – овце и кози (виж разкопки 2003 пом. 1) а в други – свинете. Четири вида селскостопански животни (говедо, свиня, овца и коза) са основен източник на храни от животински произход. В системата от античните обекти по долината на Струма обектът при с. Дренково предстои да получи своята интерпретация. Остеологичният материал е от различни комплекси и е характерен за стопански обект.

Обр. 2. Средиземноморска мида (Хераклея Синтика при с. Рупите)

Остеологичният материал от античен град Хераклея Синтика край с. Рупите е от два обекта – първия е римска крепостна стена. Материалът от там е малко и е рано за посъществени изводи. Количеството на костите от обект 2 е много по-голямо и е от два сондажа. Това е занаятчийски квартал, в който са произвеждани теракоти. Количеството на кухненските отпадъци от животински произход е голямо. Основният източник на животински белтъчини и мазнини е било животновъдството. Доказателство за това е голямото количество кости от домашни животни. Процентът на тези кости спрямо всичките останки от бозайници е много висок. По другия показател – минимален брой на индивидите, се забелязва същата особеност – домашните животни силно доминират над дивите. Прави впечатление присъствието на голямо количество оръдия на труда или заготовки от кост и рог за тяхната изработка. Може да се предполага, че обитателите са се придържали към определени традиции, начин на живот и бит, а следователно и на хранене. Материалните доказателства за това са археологическите находки, свързани директно с храните и кухненските отпадъци. В този смисъл животинските кости от различни комплекси са носител на много ценна информация за традициите, в това число и на хранене. Дивите животни, които сме идентифицирали, са елен, глиган, заек и лисица. Присъствието на останки от лисица е заради ценната кожа. Между материалите има средиземноморска мида (Обр. 2) и морски охлюви. Това са директни доказателства за интензивни контакти със Средиземноморието, вероятно търговия и обмен. През античността търговията е била добре развита. Животинската тяга е използвана широко както за търговски цели, така и за снабдяването на войските с храни и провизии. За нуждите на транспорта са използвани главно еквидите и едрия рогат добитък, чиито останки откриваме в остеологическия материал.

Продължиха проучванията на животинските кости от Деултум. В материалите от IV – V м. има останки от едро куче. По-голямата част от скелета не е разкрита през този сезон (Вагалински, Чолаков 2007).

Литература:

Божинова 2007: Ю. Божинова. Късноантична сграда в м. Градище при с. Дренково, община Благоевград. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 242-243;

Вагалински, Чолаков 2007: Л. Вагалински, И. Чолаков. Археологически разкопки на фортификацията на римската колония Деултум. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 252-253.

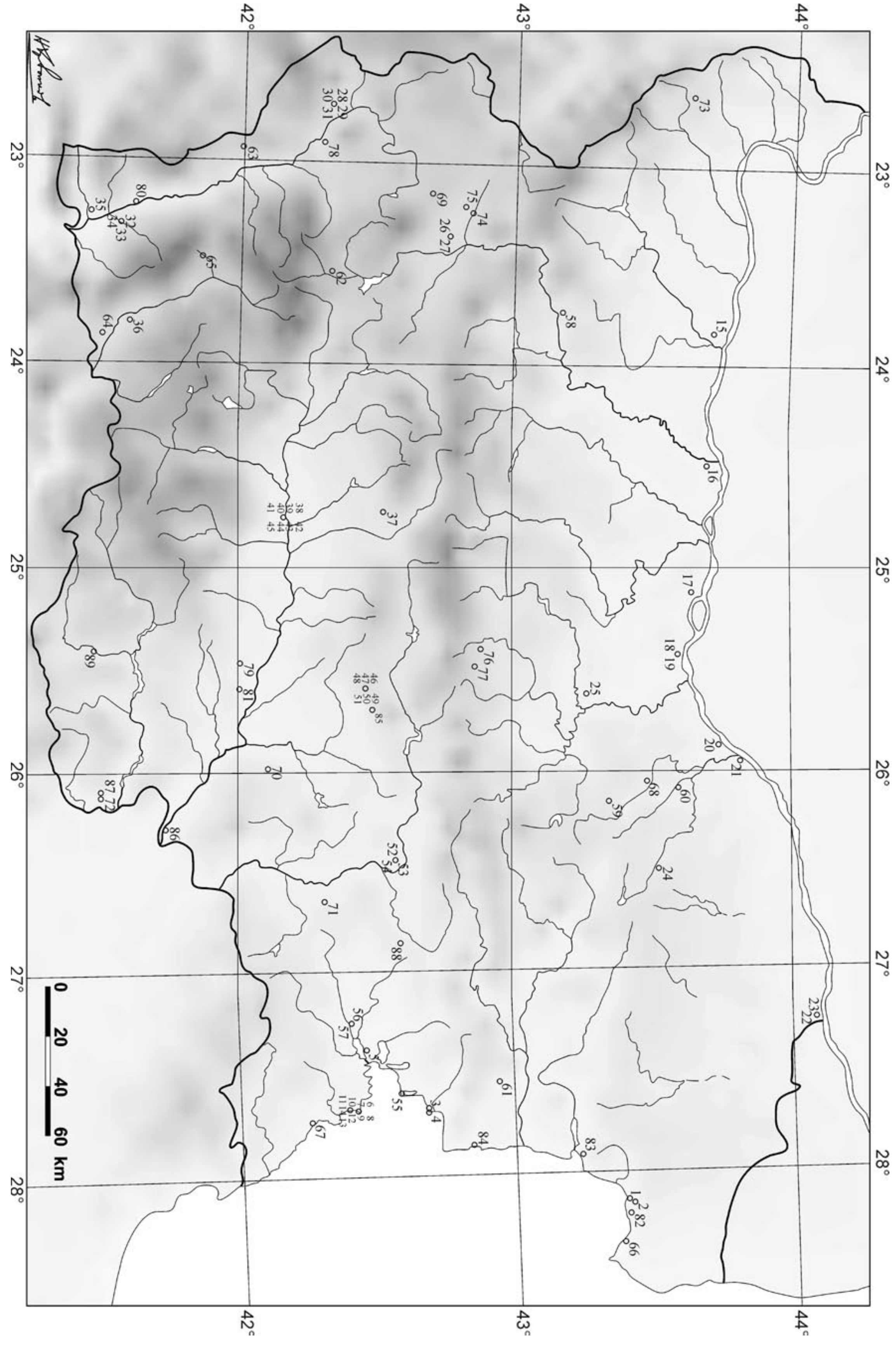
42°
43°
44°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
0 20 40 60 km

Карта 3. Раздел Антична археология
(номерацията на обектите в картата съответства на съдържанието на раздела)

IV. СРЕДНОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЯ

№1. ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ: „ГОТСКИ ЕПИСКОПСКИ ЦЕНТЪР В АУЛА НА ХАН ОМУРТАГ” ДО С. ХАН КРУМ, ОБЩИНА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Кремена Стоева, Пламен Славов

Археологическите проучвания в аула на Хан Омуртаг се провеждат за шести пореден сезон. През 2007 г. разкопките бяха разделени на два етапа, обхващащи общо 50 работни дни, финансирани от АМ „Велики Преслав”. Първият етап продължи от 4 юни до 6 юли и имаше за цел разкриването на южната половина на базилика №4, която попада под насипа на Могила 1 и вторично натрупана при по-ранните разкопки пръст. Друга задача бе допроучването на северното трасе на палисадата и установяване на нейния североизточен ъгъл.

Тъй като на този етап цялостно разкриване на базиликата не беше възможно, заложихме няколко сондажа за установяване на нейните параметри.

Сондаж 1 бе положен в югозападния сектор, където целта ни бе да разкрием южната част на западната фасада и да потърсим следи от вход. На дълб. 1,75 м от съвременния терен достигнахме хоросановата подложка с напречни отпечатъци от гредите на дървена скара, регистрирана на други места в предходните сезони. Западната основа е с шир. 1,35 м и при югозападния ъгъл завършва с конструктивно свързан пиластър. Той е широк 1 м и се издава на 0,65 м от зида. Раз-

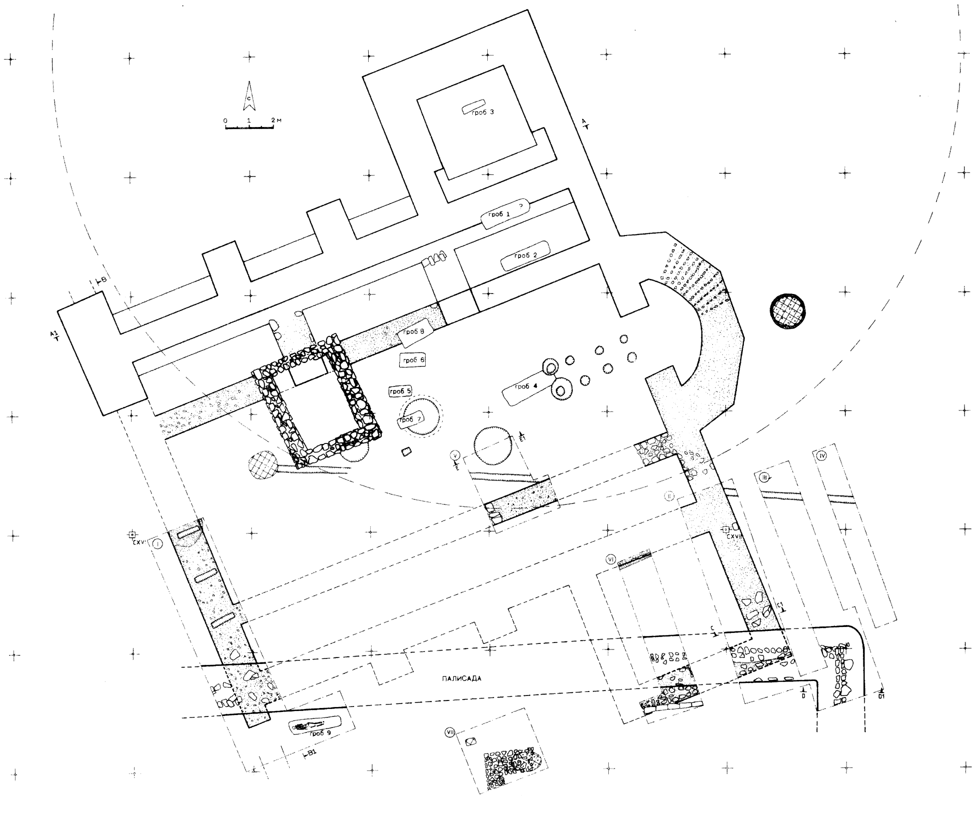

Обр. 1. Базилика 4 – IV-V в.

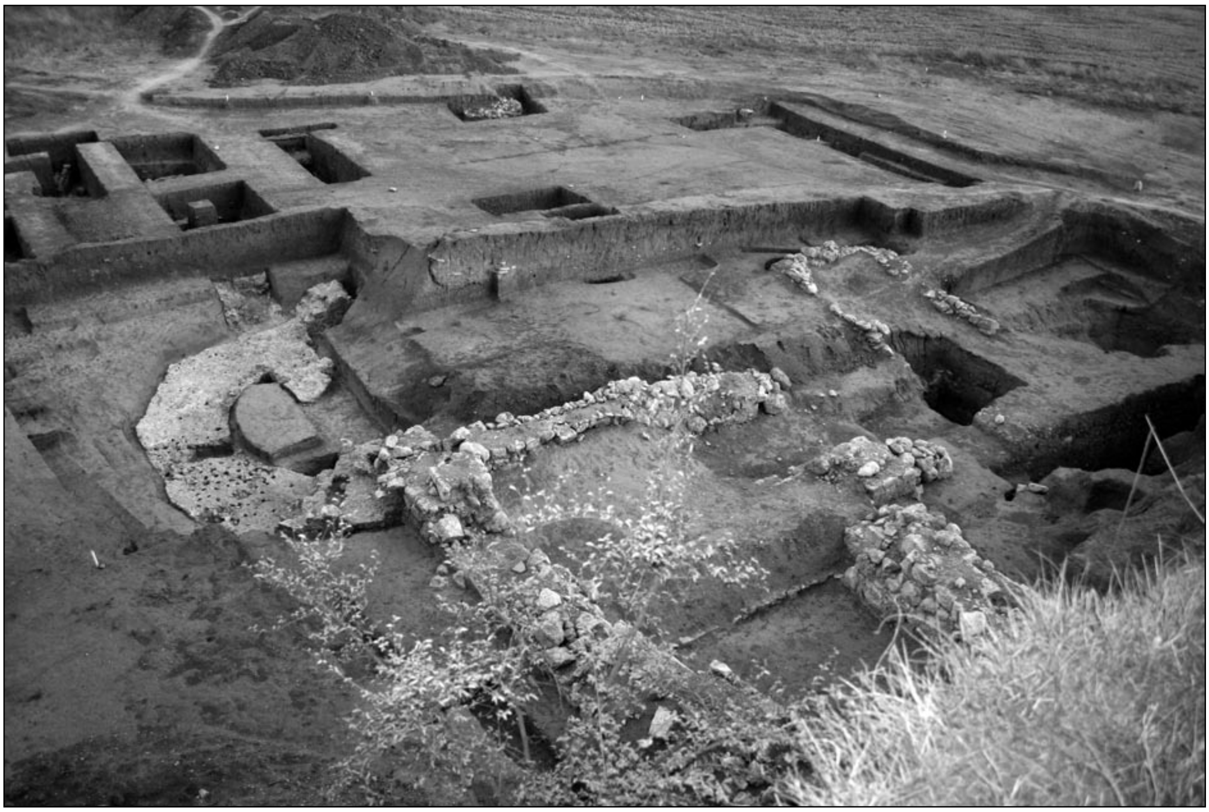

Обр. 2. Базилика 4 – общ изглед

криването на югозападния ъгъл даде възможност да бъде измерена точната дължина на западната фасада. Тя е 19,4 м при основата, заедно с пиластрите. Основата на южната стена, засечена при ъгъла, е широка 1,40 м и е вкопана на 2 м от нивото на съвременния терен, колкото е и дълбочината на западната основа в този участък. Следи от вход в сондажа не бяха установени, вероятно под него не е имало прекъсване на западния зид.

В южната половина на изкопа бе пресечено леглото на дървеното укрепление, чието устройство не се различава от вече установеното в други сектори. Трасето на палисадата бе проследено в следващите два сондажа на изток – №6 и №2, където пресича южното крило на базиликата, разрушава неговия югоизточен ъгъл и след 3 м прави чупка към юг. Тъй като в предходните сезони бе разкрит югоизточният ъгъл и бе установено приблизително мястото на северозападния ъгъл на палисадата, нейните размери могат да бъдат измерени приблизително (240 х 350 м) и да бъде изчислена приблизителната площ на укреплението – около 85 дка.

В южния край на сондаж 1, непосредствено южно от леглото на палисадата, бе пресечен гроб, вкопан на 1,50 м от съвременното ниво. Мъртвият е погребан по християнски обред, в гроба не се откриха следи от ковчег и находки. Южно от пиластъра при югозападния ъгъл, в южния профил на същия изкоп, не бе достигната здрава пръст. Същата ситуация се наблюдава и в профила при северозападния ъгъл на храма, където миналата година се очерта леглото на лек зид. Необходимо е тези сектори да бъдат допроучени, тъй като е възможно западно от крилата на базиликата да се развиват странични галерии. В подкрепа на това предположение са пиластрите при северната фасада, чиято солидна основа предполага поддръжката на тежка конструкция. Към подобно архитектурно решение ни насочи планът на църквата в м. Делидушка край В. Преслав, която се намира само на 12 км от аула. Покрай надлъжните фасадни зидове на тази базилика са разкрити стъпки за колонада, която е свързвала източните крила със западната фасада.

Сондаж 2 бе заложен в югоизточния сектор, където целта ни бе да проверим дали в тази част на църквата е съществувало помещение, паралелно на откритото при северната фасада. На дълб. 1 м от съвременния терен достигнахме хоросановата подложка на източната стена и разрушения от палисадата югоизточен ъгъл. Зидовете на крилото са вкопани на 0,50 м в здравата пръст. В северния край на изкопа бе разчистен вътрешният североизточен ъгъл на крилото и цялата ширина на южния зид. Тъй като насипът не е изчерпан до здрав терен, все още не знаем на каква дълбочина е вкопана основата на този зид. За да проверим за следи от съоръжение, свързано с функциите на помещението, в неговата централна част положихме сондаж (№6), с шир. 1,5 м и посока север – юг. В южния край на изкопа, високо над трасето на разрушената от палисадата стена, се откри канал, изграден от имбрици. Той бе проследен в пасаж с дължина 2,50 м. Неговото предназначение и хронология засега остават неизяснени. Други съоръжения и следи от подовото ниво на помещението не се откриха.

На 1 и 4м югоизточно от апсидата бяха заложени два сондажа с посока север – юг (№3 и №4) и шир. съответно 1,5 и 1 м. Целта ни бе да проверим имало ли е гробове около храма. В тези изкопи на дълб. 0,80м се достигна здрава пръст, гробове не бяха открити.

През този сезон бяха проучени отделни участъци от южния стилобат. На разстояние до 1,50 м западно от източната фасада, той е вкопан на 2,50 м от съвременното и 1,70 м от строителното ниво. В централния сектор (сондаж 5) и в сондаж 1, при връзката му със западния зид, дълбочината на южния стилобат е 1,20 м от сегашния терен и 0,40 м от строителното ниво. Остава неизяснен въпросът имало ли е стъпки, успоредни на установените при северния стилобат. По всяка вероятност такива съществуват, тъй като толкова плитък зид не може да понесе тежестта на покривната конструкция.

След престъргване на „подовото” ниво в наоса, попаднахме на петната на две ями и тясна траншея с посока северозапад – югоизток. Траншеята е вкопана на 0,30 – 0,40 м в здравата пръст, преминава непосредствено южно от ямите и се проследява в двата сондажа югоизточно от апсидата. Първата яма е застъпена от югоизточния ъгъл на по-късното правоъгълното помещение в северозападната част на централния кораб. Поради тази причина, бе проучена само нейната южна половина. В насипа ѝ се откриха няколко фрагмента от груби съдове, изработени на ръка и дребни костици. Втората яма е ситуирана в централната част на наоса (сондаж 5) и попада отчасти под южния профил. Поради това, тя също не беше изцяло проучена. След изчерпването на пълнежа в южната ѝ половина, в здравата пръст се очерта вкопаване с елиптична форма и дълбочина 2 м от нивото на стерилния пласт. На дъното се откриха няколко средно големи ломени камъка, въглени и животински кости. Над тях засипването е от неравномерни слоеве черна и жълто-кафява смесена пръст с въглени, бучки хоросан и отделни фрагменти от късноантични съдове. Тъй като в пълнежа на тази яма попаднахме на деструкции от църквата считаме, че вкопаването на описаните структури трябва да се отнесе след разрушаването на храма. Тази хронология следва да бъде потвърдена или отхвърлена след проучване на съотношението между южния стилобат и вкопаната траншея, която преминава непосредствено южно от ямите.

Най-важният резултат от разкопките през 2007 г. е премахването на вторичния насип над базиликата и установяването на нейните южни граници. През този сезон останаха нерешени редица проблеми като установяване на входа и подовото ниво на базиликата, оформлението на западната ѝ фасада, и функцията на двете странични крила. Наблюденията на терена дават основание да смятаме, че между крилата и западната фасада е имало стъпки за колонада, която е оформяла странични галерии. Подобни галерии съществуват в църквата в м. Дели Душка край Велики Преслав, която бележи редица сходства с проучваната базилика 4 в аула на хан Омуртаг. За изясняването на нерешените през този сезон проблеми е необходимо църквата да бъде разкрита изцяло.

№2. РАЗКОПКИ НА БАЗИЛИКАТА В М. ДЕЛИ ДУШКА, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Кремена Стоева, Пламен Славов

През 2006 г., когато бе установен приблизителният план на църква №4 в аула на хан Омуртаг, ни направи впечатление близостта й по размери и планова схема с разкритата през 1947 г. базилика в м. Дели Душка, на десния бряг на р. Тича, източно от Външната крепост на Велики Преслав. Първите проучватели – В. Иванова, Ст. Ваклинов и Ив. Жандова датират базиликата в V в. (Иванова 1948, 65 – 70). По-късно Кр. Миятев я отнася към IX – X в. (Миятев 1965, 90). Тъй като тази църква бележи редица сходства с проучваната от нас базилика №4 от ранно християнския епископски център в аула на хан Омуртаг, в разрешителното за теренни проучвания през 2007 г. бе включено и сондажно изследване на базиликата в м. Дели Душка.

Задачата бе да проверим съществуват ли неразкрити структури или некропол вътре и около базиликата, които да позволят уточняване на стратиграфията и датировката на обекта. За тази цел в различни сектори на църквата и извън нея бяха заложени сондажи с различни размери.

В базиликата се установи, че при първите разкопки културният пласт е почти напълно изчерпан. Единствено в югозападния ъгъл на наоса и в югоизточното крило, под слой от дребни ломени камъни уплътнени с пръст, се достигна до петна с тънък горял слой. Вероятно това са останки от открити огнища използвани при изграждането на църквата. В олтарната част, предапсидното пространство, двете крила и в страничните галерии, бе разкрита груба настилка от дребни ломени камъни, уплътнени с пръст. Тази настилка (по-скоро подложка), не е отбелязана в публикацията на В. Иванова. На същото ниво, на 0,25 до 0,70 м встрани от зидовете се разкри

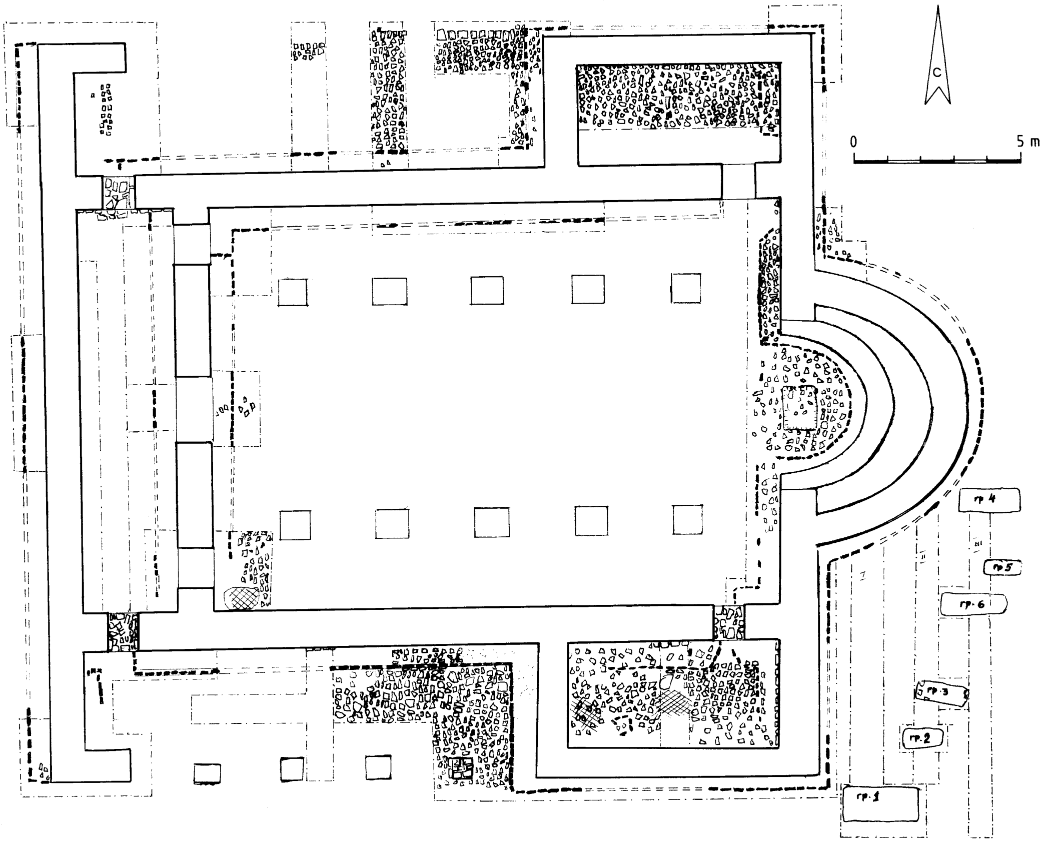

Обр. 1. Базилика в м. Дели Душка

„бордюр” от поставени на „ребро” фрагменти от тегули. Външният пояс от този „бордюр” опасва църквата като следва нейните очертания, но изолира пространството на двете галерии. Втори, вътрешен бордюр върви покрай източния зид на притвора, стените на наоса и пред извивката на синтрона. В двете крила са запазени малки участъци от този „бордюр”. Сондажите навсякъде показват, че „настилката” и „бордюрът” са положени върху стерилна пръст и са синхронни с изграждането на базиликата. Сред откритите до сега ранно християнски и по-късни църкви по нашите земи не са известни аналози за подобно ограждане на храмовото пространство.

Извън църквата бяха заложени 10 траншеи и един по-голям изкоп. В 6 от траншеите: 2 на юг, 3 на запад и една на изток – по централната ос на базиликата, не се попадна на изявен културен пласт. На дълбочина 0,30 – 0,40 м се достига тогавашният хумус – 20 сантиметров слой от кафява пръст, примесена с отделни въглени и бучки керамика. На 0,60 до 0,70 м се достига стерилната пръст.

Югоизточно от апсидата, където при първите разкопки е открит гроб с монета от V в., бяха заложени три траншеи с посока север – юг. Тук бяха разкрити 6 гроба – 2 детски и 4 на възрастни индивиди, всички погребани по християнски обред. Интерес представлява гроб 1, ситуиран на 0,80 м източно от югоизточния ъгъл на църквата. Гробната яма е правоъгълна, с размери 1,10 х 2,50 м и на дълбочина 1,20 м от нивото на съвременния терен. В гроба се откриха костите на двама възрастни индивида положени в дървен ковчег. Скелетът на единия е в анатомичен порядък, с ръце скръстени на корема. Вторият индивид е бил положен от в източната половина на ковчега. В анатомичен порядък са костите на торуса, таза, бедрените кости и дясната ръка, опъната покрай тялото. Големите и малки пищяли се откриха върху фемурите, а черепа и лявата ръка – южно от бедрените кости на първия индивид. Встрани от скелетите се откриха 27 масивни железни обкови. Още две железни шини се откриха под гръдния кош на първия и тазобедрената става на втория индивид. Други находки в гробовете не се откриха.

На 95 м източно от базиликата бе заложен изкоп (сондаж 1), който имаше за цел да пресече структури, забелязани по ръба на южния и северен склон на хълма Дели Душка. Тъй като тези структури се състоят от ломени камъни и речен чакъл предположихме, че е възможно това да са останки от укрепление по самия ръб на билото. След изчерпване на съвременния слой се разкриха следи от два зида от ломени камъни и пръст. Първият, с ширина 0,50 м, лежи върху стерилна жълта пръст, по самия ръб на склона. Останките от втория зид, с дебелина 0,75 м е на 2 м южно от първия и поради силната денивелация на терена, на 1,8 м под нивото на първия. Той също е положен върху здрав, чакълест материк. За да се изясни дали разкритите зидове са част от укрепление по ръба на хълма или по-късни структури, свързани с антиерозийно укрепване на терена е необходимо да се направят още проверки по ръба на билото.

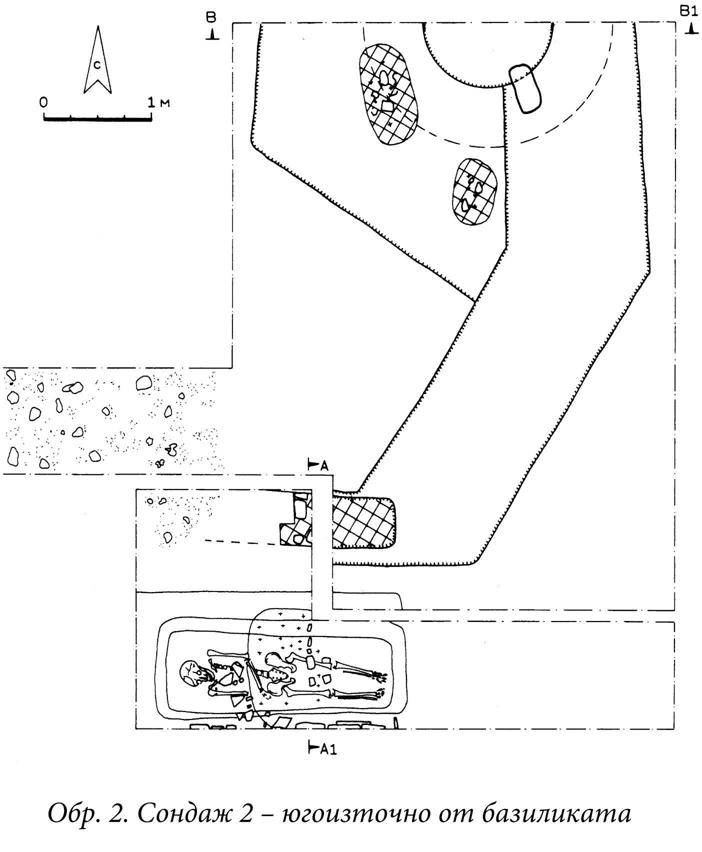

Обр. 2. Сондаж 2 – югоизточно от базиликата

На 25 – 30 м югоизточно от църквата, на повърхността бяха пръснати ломени камъни и буци хоросан. Тъй като базиликата е отдалечена и тези материали не биха могли да бъдат останки от нейното разрушаване, заложихме сондаж №2 – траншея с посока изток – запад и първоначални размери 1 х 10 м.

По късно, поради разкриване на структури източния край на траншеята, се наложи разширяването й на север и юг. На дълбочина 0,20 – 0,50 м от съвременното ниво в целия изкоп се наблюдава пласт от кафява пръст, примесен с обилно количество буци хоросан. В централната част на сондажа, на дълбочина 0,50 м се разкри каменно струпване, под което се очерта трасето на траншея с ширина 1,60 м и дълбочина до 0,60 м. Насипът й се състои от сиво-кафява пръст, въглени, фрагменти от груби съдове с шнуровидна украса и късове от сиво-черна излъскана керамика. В северния край траншеята достига яма с камбановидна форма и плоско дъно с диаметър 2,20 м, което бе достигнато на 3,20 м дълбочина от нивото на съвременния терен. Проследяват се 5 слоя от черна и жълта пръст, насипани конусовидно един над друг. В тях се откриват въглени, фрагменти от тракийска керамика, а на дъното 5 плочести речни камъка и късове отухлена глинена обмазка. Западно от ямата и траншеята, на дълбочина 0,80 м се разкриха останки от две открити огнища и фрагменти груба керамика.

В южната част на сондажа, на дълб. 0,50 – 0,70 м се откриха фрагменти от фина хоросанена мазилка със следи от стенописи, чийто произход на този етап не може да се реши. При разширение на изкопа на югозапад за изясняване структурата на траншеята, под пласт с въглени, отухлена пръст и фрагменти керемиди, бе разкрита правоъгълна гробна яма. Скелетът на погребания е на дълбочина 2,50 м от нивото на съвременния терен. Мъртвият е бил погребан по християнски обред, с лява ръка положена на корема и дясна опъната покрай тялото. До дясната раменна става се откри бронзова монета от V в. Южният профил на гробната яма е от черна пръст и въглени, което ни кара да смятаме, че тук трябва да се търси друг гроб.

Важен резултат от проучванията в м. Дели Душка през 2007 г. е липсата на ясно изразен средновековен или друг културен пласт и структури вътре и в близост до църквата. Необходимо е откритите в сондаж 1 и 2 съоръжения да се проучат цялостно, за да се установят техните граници, предназначение и точна датировка.

Литература:

Иванова 1948: В. Иванова. Базиликата на „Делидушка" в Преслав. – РП, 1948, 65 – 70;
Миятев 1965: Кр. Миятев. Архитектурата в Средновековна България, София, 1965, 90.

№3. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ 22 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. МАЛЕНОВО, ОБЛАСТ ЯМБОЛ, ЛОТ 4 НА АМ „ТРАКИЯ", КМ 309+400 – 305+000

Андрей Аладжов, Евгения Коматарова-Балинова,
Елена Василева, Филип Петрунов

Обектът представлява късноантично селище, разположено на заливна тераса на левия бряг на р. Мочурица. Трасето на магистралата засяга периферия на селището.

Предвиденета за проучване площ, с размери 100 на 60 м, се проучи с 30 сондажа 5 на 2 м, разположени в 3 ивици на по 20 м. Средната дълбочина на сондажите достига до 0,80 м. Горният слой с дебелина 0,50 м се състои от черна почва – смолница, под която се разкрива коренната скала (неогенски илитови и смектитови жълти глини). Горният слой е обработваем, поради което материалите, които се откриваха, не бяха в реалната си стратиграфска позиция.

Само в един от сондажите – А2, се разкри структура, която се състоеше от необработени средно големи камъни (трахити и тарахиандезити – скали от подложката), фрагменти от керемиди, тухли, битова керамика, животински кости и въглени. След демонтаж на струпването, се зачисти петно от горяла отухлена пръст – вероятно част от огнище.

Масовият материал, който се откриваше в сондажите, бе керамиката – строителна и битова, в голямото си количество нехарактерни фрагменти. Най-запазеният съд е една ангобирана каничка, която се възстановява на 2/3.

Според структурата, изпичането, покритието и изработката, керамиката се определя като късноантична. Сред останалите находки, открити на обекта, преобладават монетите – около 20 бронзови монети, които се датират от началото на IV до средата на V в. Откриват се също така гривни, пръстени, мъниста, както и една желязна фибула с подвито краче от третата четвърт на IV в.

№4. РАЗКОПКИ НА ПЪТНА СТАНЦИЯ, РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА”, РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛИ В М. КАЛЕТО КРАЙ С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО

Борис Борисов, Деян Рабовянов

В изпълнение на проект за насърчаване на културните, туристическите и човешки ценности в граничния регион BG 2004/016-782.01.06/G/CBC през 2007 г. започваха археологически проучвания в м. „Калето” край с. Изворово. Последното отстои на 35 км североизточно от гр. Харманли и е разположено на съвременния път, свързващ Тополовград и Любимец. Обектът се намира на 7 км западно от селото и е разположен в подножието и югозападните склонове на Сакар.

Със своите паметници обектът е привлякъл вниманието на специалистите още в края на по-миналия век. Първите сведения за обекта дават братя Шкорпил. По-късно за него споменават още П. Детев, Г. Михайлов, П. Делирадев, Т. Герасимов, В. Герасимова-Томова, Д. Аладжов, П. Сустал и Ив. Йорданов (Шкорпил 1888, 48; Mihailov 1964, 86, № 1636, 1710; Делирадев 1953, 75-76; Герасимов 1962, 230; Герасимова-Томова 1983, 183 – 185; Soustal 1991, 305; Йорданов 1991, 128-129).

На това място се локализира античната пътна станция Кастра Рубра, която е спомената и писмените исторически извори – в Певтингеровата карта от IV в., в Бурдигалския пътеводител и в „За строежите” на Прокопий Кесарийски.

Археологическите проучвания се проведоха в три основни сектора: в м. „Калето”, където се намира ранновизантийската крепост, на съседното възвишение, където има данни за средновековен некропол и на пътната станция в м. Козлари.

– В м. „Калето” е проучена ранновизантийска крепост, която има форма на силно издължен неправилен петоъгълник. Крепостните стени са градени от големи ломени и дялани по лицата камъни и емплектон от хоросан, обилно примесен с късчета чукани тухли в opus mixtum.

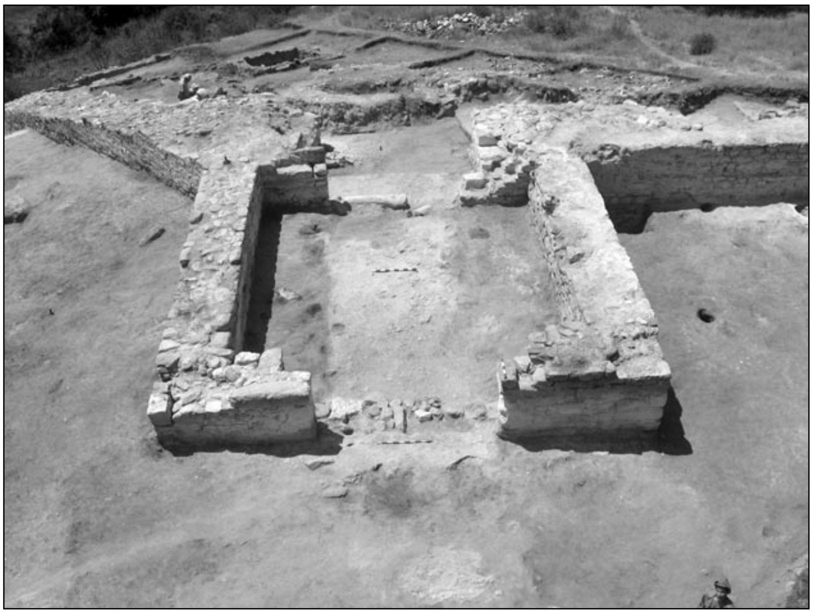

Обр. 1

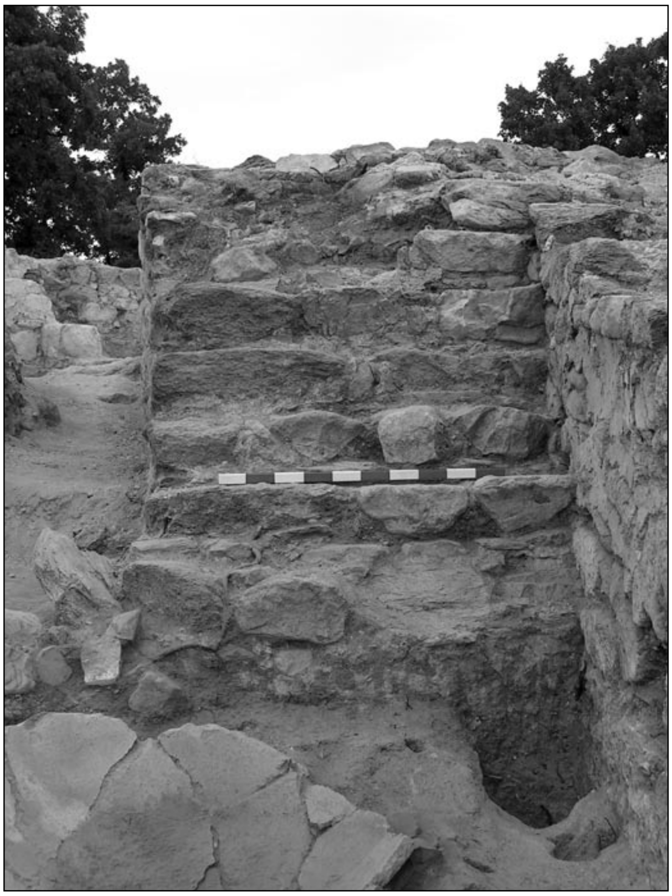

Обр. 2

Дебелината им в различните участъци варира от 1,95 м до 2,15 м. Крепостта е разполагала и една входна и четири ъглови кули, като трите са издадени навън от куртината, а югозападната е оформена отвътре и се различава по план от останалите. Крепостта обхваща площ от около 11 дка. Разполагала е с един главен вход, над който е била издигната правоъгълна кула в ъгъла между източната и североизточна куртини.

Тя е имала две двукрили врати, от които са намерени in situ осовите камъни. От вътрешните страни вратите са били залостени с дебели дървени греди, от които са открити леглата. Във вътрешността на входната кула и около нея са регистрирани две горели нива. По-ранното е датирано със съкровище от 7 златни монети, две от които на Тиберий Маврикий (582 – 602), а останалите – на Ираклий, сечени в 616 – 625 г. Второто горяло ниво е датирано с монети Никифор I Геник (802 – 811) и сина му Ставракий.

Три от ъгловите кули имат правоъгълна форма и се издават навън от куртините, а югозападната е изградена отвътре на куртините, където е оформена и потерна.

Крепостта е разполагала с две еднораменни стълби. От втората са запазени 7 стъпала с дължина и височина 0,30 м, които дават възможност да се изчисли височината на крепостната стена. Изчисленията показват, че крепостната стена е била висока около 7,50 – 8 м, а заедно с парапета и зъберите е достигала 10 м (Обр. 2).

Във вътрешността на крепостта са разположени редица от жилищни помещения с верижен план, които са изградени в типичния за ранновизантийското жилищно строителство начин от ломени камъни и кал в основата и надстроени с кирпичи.

Изключително голям интерес представлява и жилище №1, което е залепено към вътрешното лице на източната куртина и затваря южната крепостна стълба (Обр. 3). Това означава, че по това време крепостта вече не е съществувала. Върху пода на жилището in situ са намерени силно фрагментирани дванадесет съда, една част от които са ранновизантийски по произход, а останалите – ранносредновековни. Изключително интересна е и стратиграфската позиция на жилището. То лежи върху хоросанови бъркала от втория строителен период на крепостта, където е бил бъркан розовия хоросан, с който са измазани фугите на крепостните стени. От своя страна пък бъркалата залягат жилищно помещение от ранновизантийския период.

Жилище №1 поставя редица изключително важни въпроси, свързани с континюитета между античността и средновековието. Тук съвсем очевидно са смесени две традиции – ранновизантийска и ранносредновековна.

Археологическата среда и намерените материали съвсем ясно показват, че жилището трябва да се отнесе към първата половина на IX в.

В крепостта е открито и вкопано водохранилище, стените на което са много добре измазани с хидрофобен хоросан.

– Вторият сектор, който обхванаха проучванията е разположен на десния бряг на Голямата река. Тук са открити редица големи петна от жилища от XI – XII в. Проучени са и 12 гроба, които

Обр. 3

принадлежат на два асинхронни некропола. Първият от тях е античен и датира от III – VI в., а вторият – средновековен от XI в.

– Третият сектор от археологическите проучвания бе разположен в м. „Козлари", където се локализира античната пътна станция „Кастра Рубра".

Тук са заложени 4 траншеи и е открита основа от масивна многоделна сграда, градена от дребни, средни и големи ломени и дялани камъни, споени с хоросан слабо примесен с дребни късчета чукани тухли. Дебелината на зидовете е 0,75 м. Открити са и два входа с широчина съответно 1,20 и 1,25 м. Наблюденията показват, че в случая се касае за сграда, която без съмнение принадлежи на античната пътна станция. По време на разкопките са намерени значително количество монети, които се отнасят към периода I – IV в.

– Анализът от резултатите от проведените разкопки се налагат редица изводи:

1. При сондажните проучвания в м. „Козлари"са открити основите на голяма сграда от римската пътна станция, непосредствено на североизток от която преминава трасето на Диагоналния път „Via Diagonalis". Намерените материали и монети позволяват обитаването и да се отнесе към периода I – IV в.

2. Крепостта в м. „Калето" е била изградена най-вероятно по време на засиленото крепостно строителство по времето на Анастасий (491 – 518) или Юстиниан (527 – 565), което е датирано с голямо количество монети. В този си вид крепостта доживява до първата четвърт на VII в., когато при управлението на Ираклий (610 – 641) е разрушена при някое от славянско-аварските нашествия. За това свидетелства съкровището от златни монети, намерено непосредствено до североизточната крепостна стена. Последните монети от състава му се отнасят към емисията от периода 616 – 625 г.

3. Почти веднага след това крепостта е била отново реконструирана, като при строителството фугите на стените са измазани с розов хоросан, а върху тях са били врязани редица надписи-графити. След този втори строителен период крепостта доживява до походите на българския хан Крум и най-вероятно е била разрушена през 812 г., за което свидетелства пласт от пожар, маркиран с монети на Никифор I Геник (802 – 811). След похода на Крум крепостта е била изоставена завинаги. По всяка вероятност веднага след това българският владетел е заселил тук българско население, доказателство за което са намерените материали и най-вече керамика в жилище №1. Съвсем очевидно обаче тук е останало и местно население.

4. След оттеглянето на Крум, неукрепеното селище, възникнало върху разрушената крепост вероятно е останало във византийско владение, за което свидетелстват намерените печати на неизвестни стратези на Македония и Месопотамия и на Синесий Турмарх, всички от втората половина на IX в.

5. По-късно, вероятно около средата на XI в. на север, върху съседното възвишение и върху римската пътна станция възниква средновековно селище, за което свидетелстват намерените археологически материали – накити, керамика и най-вече открития некропол от XI в.

В заключение трябва да се отбележи, че цялостния анализ на сведенията от писмените исторически извори, съвременните археологически и исторически изследвания и резултатите от проведените разкопките, дават пълното основание тук да се локализира известната от изворите Каста Рубра.

Литература:

Шкорпил 1888: Братя Шкорпил. Паметници из Българско, ч. I, Тракия. – Пловдив;

Детев 1946: П. Детев. От Burdensis до Arzus. Археологически вести. – ИАИ, XV, 75-76;

Делирадев 1953: П. Делирадев. Принос към историческата география на Тракия, II. – София;

Герасимов 1962: Т. Герасимов. Монетни съкровища в България през 1958 и 1959 г. – ИАИ, XXV, 230;

Герасимова-Томова 1983: В. Герасимова-Томова. За границата между територията на градовете Августа Траяна и Хадрианопол през III в. Род. сб., 5, 183 – 185;

Йорданов 1991: И. Йорданов. Византийски оловни печати от солното течение на Тунджа и Марица. – „Марица-изток”. Археологически проучвания, 1, 125 – 138;

Mihailov 1964: G. Mihailov. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae. III, 2, Serdicae;

Soustal 1991: Soustal P. Tabula Imperii Byzantini, band 6, Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos). – Wien.

№5. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА КРЕПОСТ В М. „АЛЕКОВ БАИР”, КРАЙ С. ЗНАМЕНОСЕЦ ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев

Археологическите проучвания бяха с времетраене два месеца, под научено ръководство на Пламен Караилиев и екипа на археологически музей „Марица-изток” гр. Раднево. Целта на разкопките беше да се допроучат останалите от миналия сезон непроучени части от ранновизантийската крепост. Допроучено беше и помещение №3 от верижната сграда, в който се разкри едно вкопано огнище – аналогично на двете огнища проучени през 2006 г. в помещение №2. Паралелно с това обекта условно беше разделен на два сектора – източен и западен.

Източен сектор:

Разкрито беше трасето на част от източната и част от южната крепостна стена и ъглова кула №3. Трасето на крепостната стена и кулата бяха проследени в негатив от строителен трошляк останал вследствие използването на крепостта като каменна кариера. По негативния отпечатък дебелината на крепостната стена е приблизително 2 м. Тя е била сравнително плитко фундирана – 0,60 – 0,70 м от нивото на тогавашния терен. Кула №3 е кръгла, изнесена пред ъгъла на крепостната стена, фундирана по дълбоко от нивото на фундиране на стената, с дебелина 1,40 м. Вътрешността на кулата се е използвала като жилищно помещение. Разчистени бяха четири на брой вкопани огнища.

Западен сектор:

Разкрито беше трасето на останалите части от западната и южната крепостни стени и ъглова кула №4. От вътрешната страна на западната крепостна стена се разкриха, пак в негатив, две правоъгълни уширения използвани вероятно като стълби към стената. Разчисти се и част от субструкцията на вътрешния ъгъл на крепостната стена. Външния и ъгъл попада отчасти във вътрешността на кула №4, която също е кръгла и аналогична на останалите три кули. Тя също е била използвана като жилищно помещение. Разкрихме едно наземно огнище и три септични ями.

Крепостните стени заграждат площ от около 6,2 дка. Освен верижната сграда, долепена до западната крепостна стена, във вътрешността и не бяха открити други постройки.

Въз основа главно на монетния материал крепостта я датираме най-общо края на V – втората половина на VI в.

№6. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ГР. СОФИЯ (УПИ VI-202, КВ. 13) М. ЛОЗЕНЕЦ – ЮЖЕН ПАРК, ОХРАНИТЕЛНА ЗОНА „А” НА „РАННОХРИСТИЯНСКИ ЦЪРКОВЕН КОМПЛЕКС”

Методи Даскалов, Снежана Горянова, Катя Трендафилова, Никола Козарев

Парцелът е с площ ок. 3500 м^2 и се намира на около 20 м източно от терена на проучвания през 2000 и 2001 г. ранно-християнски църковен комплекс.

Към началото на археологическото проучване съществуващите сгради бяха демонтирани до нивото на сегашния терен, границите на имота бяха отложени. Имайки предвид конкретната ситуация (съществуване на сгради и съоръжения на военното поделение) археологическите сондажи бяха направени с машина. Профилите и дъната на изкопите бяха доизчистени на ръка, фото и графично документирани. Общата площ на сондажите е ок. 330 м^2. Най-високата съвременна точка на терена е 612.81, дъната на всички сондажи са на кота 610,40 – 610,10, като навсякъде е достигнат стерилен терен. В различните участъци той е глинест или глинесто-песъклив грунд със сиво-жълт и кафяво-жълт цвят и е напълно идентичен с материка, достигнат при разкопките през 2000 – 2001 г. в парцела, където бе проучван ранно-християнския комплекс.

Във всички сондажи са регистрирани големи нарушения на терена от изкопни работи по времето на функциониране на поделението. Те се изразяват в подравняване до стерилен грунд (най-вече в източната част на парцела), вкопаване на основи и подове на масивни сгради с железобетонна конструкция (в Сондажи 1, 3 – 7, 9). Навсякъде те са вкопани в стерилен пласт. В южния край на сондажи № 3 и 4 бяха констатирани подземни съоръжения (складове за гориво-смазочни материали), всяко едно с площ между 12 и 15 м^2. Техните дъна също са вкопани в стерилния

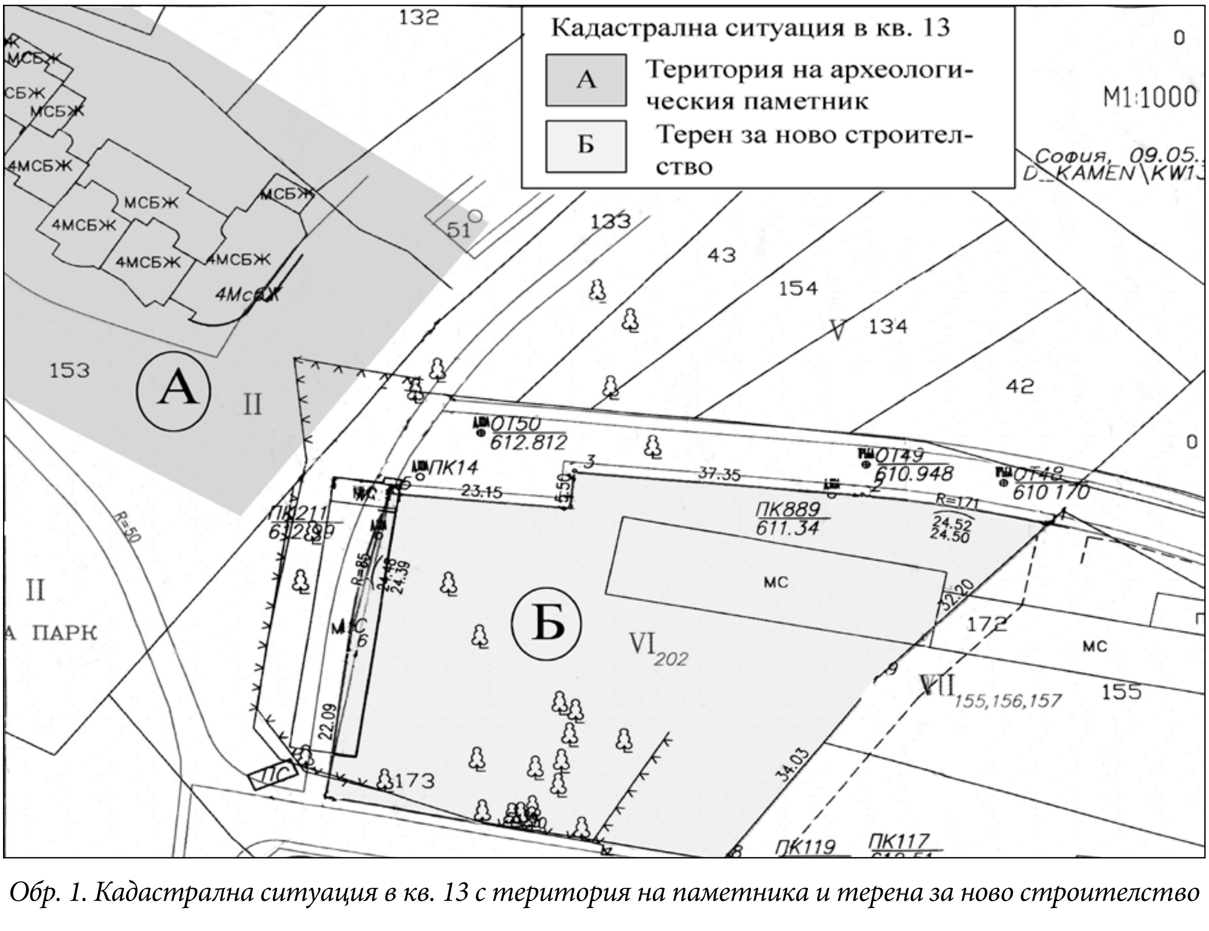
Кадастрална ситуация в кв. 13
А Територия на археологического паметник
Б Терен за ново строителство
M1:1000
София, 09.05.
D_KAMEN\KW1
132
133
43
154
V 134
42
51
153
A
II
Б
VI202
VII155,156,157
172
155
173
МСБЖ
4МСБЖ
МС
О150 612.812
О149 610.948
ОТ48 610 170
ПК14
ПК211 612.89
ПК889 611.34
ПК119
ПК117
23.15
37.35
5.50
24.52
24.50
32.20
34.03
22.09
R=50
R=171
ПАРК

Обр. 1. Кадастрална ситуация в кв. 13 с територия на паметника и терена за ново строителство грунд. Голяма железобетонна стена в южната част на имота не позволи там да бъдат направени сондажи. Като цяло оригиналният терен е силно увреден от съвременна строителна дейност.

Въпреки съвременните намеси бяха установени археологически материали, явно произхождащи от разположения в съседство археологически паметник. В западната част на имота на различна дълбочина бяха намерени фрагменти от строителна и битова керамика. Средата, в която те се намериха е компрометирана, т.е. във всички случаи те са преотложени. Редом с фрагментите се намираха късове от плътни единични тухли, парчета от кабели, мозаечни и бетонни плочки. В тази част (районът на Сондажи 1 и 2) хумусният пласт е най-дебел (в сравнение с другите части), което предполага допълнително насипване и повдигане на терена. В Сондаж 1 под бетонна стъпка №4 бяха установени останки от вкопано съоръжение с обмазани с глина стени, горели в последствие, в чието запълване се намериха фрагменти от съдове. Съоръжението е прерязано от въпросната стъпка и това пречи за определяне на предназначението му. В северния край на Сондаж 2 бе констатирано вкопано съоръжение (дъното му е значително по-високо от това в Сондаж 1), в чието запълване има фрагменти от строителна керамика, от глинени водопроводни тръби и от съдове, както едно цяло гърне. Те обаче са размесени със съвременни отпадъци (парчета от кабел, прозоречни стъкла, парчета единични тухли, късове от пружини и др.), което позволяват да се направи извод за преотложеният характер на археологическите материали. В южния край на Сондаж 3 в източния профил на дълбочина 610.38 бе констатирана концентрация от фрагменти строителна и битова керамика, бе намерена бронзова фибула (от типа с подвито краче), овален железен предмет и медна гривна. Тези находки наложиха разширение на сондажа (3,50 х 4,50 м), като освен отнемане на повърхностния пласт (до 0,60 – 0,80 м), изкопните работи бяха изпълнени на ръка. На спомената дълбочина бе регистрирано съоръжение с издължена форма и приблизителна посока С – Ю. Запълването е от тъмна хумусна пръст, размесена с фрагменти от съдове, бяха намерени още две фибули от същия тип. Проследяването в дълбочина и в профил показа, че то се стеснява в дълбочина, няма ясни контури и не се забелязват каквито и да е данни за неговото оформяне вследствие на човешка намеса. От север то е пресечено от основата на масивната сграда, от юг – от друго съвременно съоръжение – бетонна площадка, канал и апарел за автомобили. Проследяването му в запазената дължина (ок. 3,50 м), както и в дълбочина показа, че това е естествено образование (гънка на терена, удълбочена от атмосферни води), запълнено с пръст, съдържаща археологически материали. Керамиката е еднородна – кухненски съдове от силно песъклива глина, фрагменти от делви и долиуми, характерни за периода V – VI в. Трите еднотипни фибули дават по-тясна дата на запълването – след началото на VI в. сл. Хр. Тя е синхронна с последната фаза от съществуването на комплекса в съседния имот, когато там между зидовете се изграждат обикновени жилища и се развива грънчарско производство. Абсолютната датировка на тази фаза е в границите на последната четвърт на VI – среда на 1 десетилетие на VII в. Разстоянието позволява да се допусне, че става дума за изнасяне на

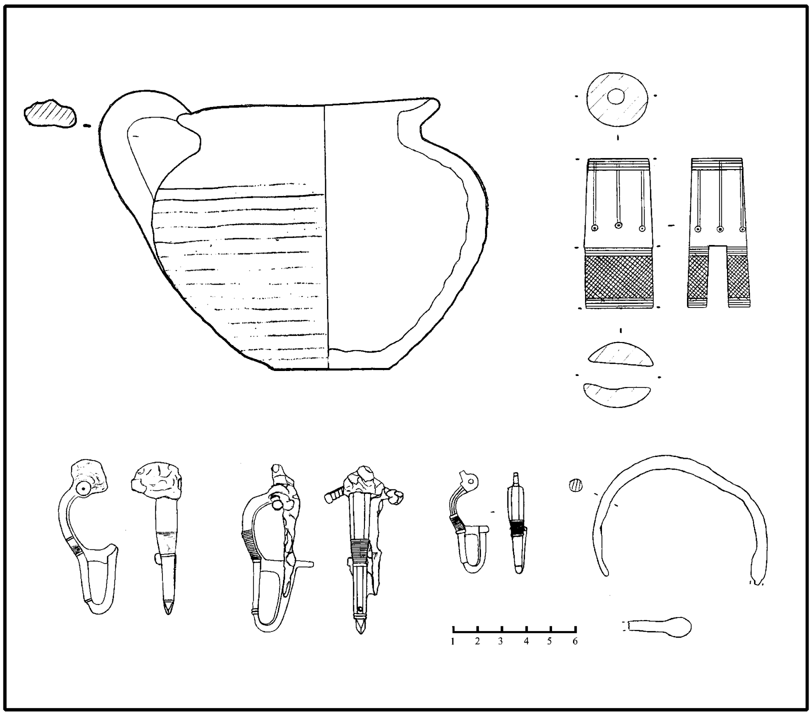

Обр. 2. Находки от разкопките

пръст и изравняване на терена във връзка с изграждането на съоръженията във вътрешността на комплекса.

Оценявайки конкретната ситуация, може да се направи извод, че попадането на пръст с археологически материали на това място е вследствие на вторично преотлагане, т. е. няма данни за оригинална структура.

Литература:

М. Даскалов, С. Горянова, М. Иванов 1999/2000: Спасително археологическо проучване на ранновизантийски църковен комплекс в гр. София, кв. Лозенец-Южен парк (кв. 13, УПИ I-153 по ЗРП на гр. София. – В: АОР през 1999 – 2000 г. София. 2001, 131 – 133;

М. Даскалов, С. Горянова, К. Тренафилова 2002: Археологическо проучване на ранновизантийски църковен комплекс в гр. София, кв. Лозенец-Южен парк (п. I-153, кв. 13 по ЗРП). – В: АОР през 2001 г. София. 2002, 123 – 126.

№7. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СКАЛЕН ГРАД ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров

Редовните археологически разкопки на Перперикон през 2007 г. се проведоха в периода юли – септември при участието на 150 души работници от региона и археологически екип от 18 археолози, реставратори, геодезисти и други интердисциплинарни специалисти. Проучванията бяха съсредоточени отново в сектор „Запад" на Акропола, където се достигна до един почти краен етап на изследванията по отношение на античните и средновековни архитектурни структури (Обр. 1). Що се отнася до по-ранните периоди, през 2007 г. не се работиха пластовете от бронзовата и ранножелязната епохи. Те бяха само регистрирани, а проучването им ще се извърши в следващите сезони.

Археологически комплекси от античната епоха.

Късножелязна епоха[1]

И през този сезон на Акропола на Перперикон не бе установен културен пласт от късножелязната епоха. За сметка на това, отново главно в най-високата част на скалния масив, се откриха керамични артефакти от този период. Те са по-малобройни в сравнение с тези от другите исторически периоди, представени на обекта. Едновременно с това, свидетелствата от глина са много красноречиви и разнообразни както в типологическо, така и в хронологическо отношение. Продължават да се откриват следи от обитаване и човешки дейности от класическата епоха, сред които малък фрагмент от рисуван червено-фигурен кратер с йонийска кима, фрагмент от късно класически черно-фирнисов кантарос и фрагменти от монохромна керамика със сив цвят (лекане, кана и др). Находките от V и IV в. пр. Хр. са в типологическа връзка с паметниците от равнинните райони на тракийските земи (долините на Марица и Тунджа) и свидетелстват за идентичност на културните процеси с центровете на тракийската държавност.

Резултатите от изминалия сезон още веднъж потвърждават наблюдението за интензивно човешко присъствие на обекта през елинистическата епоха и за икономическите възможности на неговите обитатели (посетители). Фрагменти от кантароси и други фирнисови съдове насочват към производствените ателиета в градските центрове по северното егейско крайбрежие и маркират следи от активен търговски внос. Друг поглед върху културната характеристика на обекта представя групата на глинените артефакти, изработени на ръка. Керамичните фрагменти от бито-

---

[1] Голяма част от експертното мнение за матералите от късножелязната епоха на Перперикон е дело на ст. н. с д-р Анелия Божкова (НАИМ – БАН), за което екипът й изказва своята признателност.

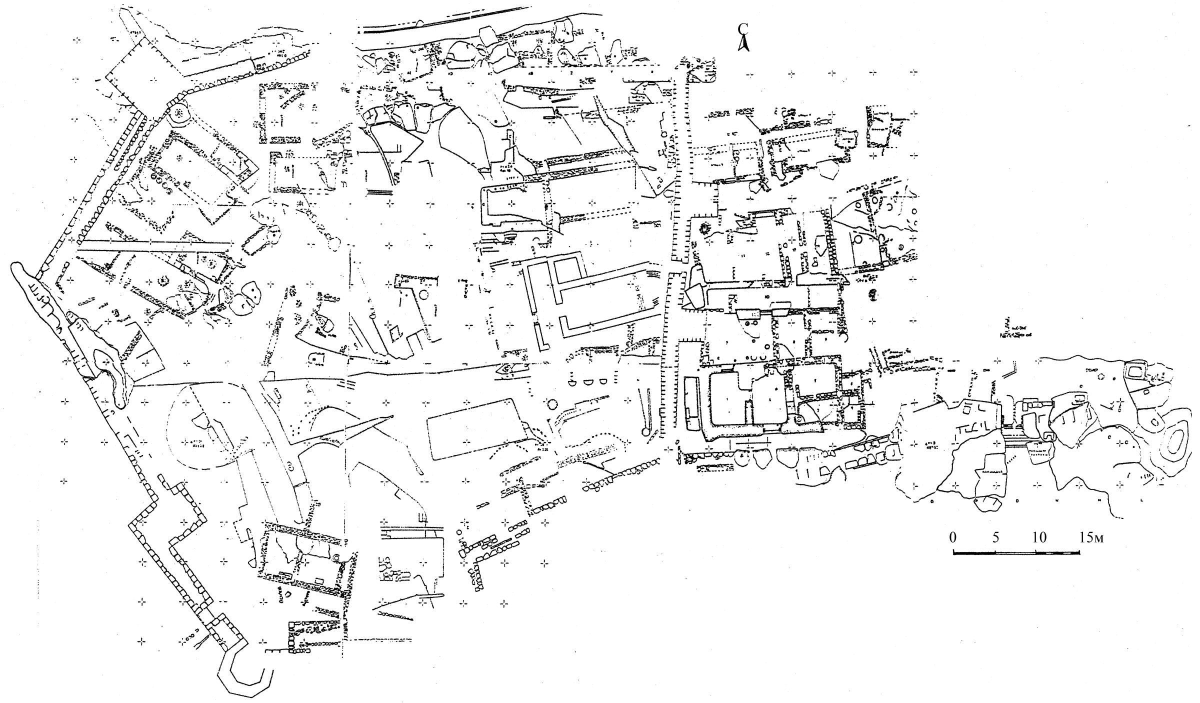

Обр. 1. Общ план на сектор „Запад” от Акропола на Перперикон

ви съдове (предимно кошеровидни хранилища), фигурките от главнярници със схематично представени глави на животни, фрагментите от питоси с украса по устието и тялото и фрагментите от есхара говорят за силна привързаност към местните традиции и обичаи. Дали тази група от важни артефакти не е свързана с познатата консервативност на траките в сферата на обредните дейности и с узаконената роля на споменатите паметници именно в света на култовите практики?

При разкритата на Акропола на Перперикон керамика от къснoжелязната епоха специално място заема керамиката, изработена на ръка. Тя се открива само върху скалите (основно кв. AD, AE, AF и AG с номера от 3 до 6/7, т.е. най-високата точка на Перперикон) и винаги на отделни, компактни групи от разбити керамични фрагменти. Артефактите често съставят стените на един и същи съд, което ни навежда на мисълта за определени процеси (най-вероятно ритуали, изпълнявани върху скалите). През 2007 г. сред тези фрагменти се отличиха устия от големи съдове-хранилища. Те са от два различни типа. Технологичните им характеристики свидетелстват за „напреднала” технология – специално натрошена варовикова скала като опоснител, използване на въртяща се поставка при оформянето на устието, допълнително обмазани повърхности. По отношение на датировката на съдовете най-показателна е украсата им и отчасти формата. В случая трябва да се има пред вид и консерватизма на керамичния комплекс на ръка в Родопите, особено по отношение на формите. Спираловидно извитите релефни ленти с насечки върху стените на хранилища с най-общо цилиндрична форма са характерни за III в. пр. Хр. в района на Горнотракийската низина. Най-добрите аналози виждаме в Севтополис (Чичикова 1984, 18 – 114), както и в Кабиле (непубликувани материали[2]). В Родопите те се срещат и в контексти от II – I в. пр. Хр., където се откриват и точни сходства на двата примера от Перперикон в светилището при Бабяк (непубликуван материал[3]) и вр. Ком (Георгиева 1982, 65 – 102). Поради това последните могат да се отнесат най-общо към III – I в. пр. Хр.

---

[2] Благодаря на колегата д-р Венета Ханджийска (СУ „Св. Климент Охридски”) за консултацията, относно керамиката на ръка от къснoжелязната епоха и аналогиите от комплексите в Севтополис, Кабиле, Бабяк и вр. Ком.

[3] Светилището при Бабяк се проучва от ст. н. с. д-р Милена Тонкова (НАИМ – БАН). Екипът на Перперикон й благодари за консултациите.

Римска, късноантична и ранновизантийска епоха

В този хронологически отрязък от античността се продължиха проучванията в три зони на сектор „Запад”: северозападната крепостна стена; северозападната, квадратна и изнесена навън кула и жилищния квартал в северозападния край на Акропола.

В края на лятото през 2007 г. приключи проучването на трасето на **северозападната куртина** на крепостната стена на Перперикон (Обр. 2). В резултата на разкопките се установи, че фортификационното съоръжение е запазено изключително добре още от най-ранния, първи етап на неговото изграждане – квадровия строителен период от римската епоха. Отново както през 2006 г. регистрирахме градеж от типа opus quadratum, фундиране върху здравата скална основа на хълма и наличие на два цокълни реда по протежение на цялата куртина. Над античната суперструкция (запазена на места до 3,90 – 4,00 м.) има съхранени преправки от късната античност и от средновековието, някои от тях вече изпълнени със свързващо вещество – бял, некачествен хоросан. Сондажните проучвания зад запазеното във височина вътрешно лице на античната крепостна стена (в кв. AJ 13, AL 11-12 и AK 12) доказаха нейната хронология, известна още от 2006 г. В контролните стратиграфски профили (особено при този от AJ 13 и в сондажа между сграда №13 и стената) се регистрираха запазени два културни пласта зад квадровите блокове от първия строителен период на стената. Те се отличават с напълно хомогенен, ненарушен културен слой от периода: втората половина на III в. – IV в. сл. Хр. Като нива тези слоеве кореспондират точно със запазеното вътрешно лице на крепостната стена и особено с цокълните редове. Като структура (рохка пръст без наличие на каменни останки и хоросан), цвят (тъмнокафяв наситен цвят) и материали (червенолакова керамика, с фрагменти, характерни дори само за III в. сл. Хр., фибули от IV в., монети от III – IV в., на августите Гордиан III (238 – 244), Галиен (253 – 268), Аврелиан (270 – 275), Диоклециан (284 – 305), Константин Велики (306 – 337), неговите трима синове Константин II (337 – 340), Констанс (337 – 350) и Констанций II (337 – 361), Валентиниан (364 – 375) и Валент (364 – 378)) културните пластове зад този най-запазена от квадровия градеж зона на фортификацията на Перперикон категорично принадлежат на III-ти и особено на IV в. сл. Хр.

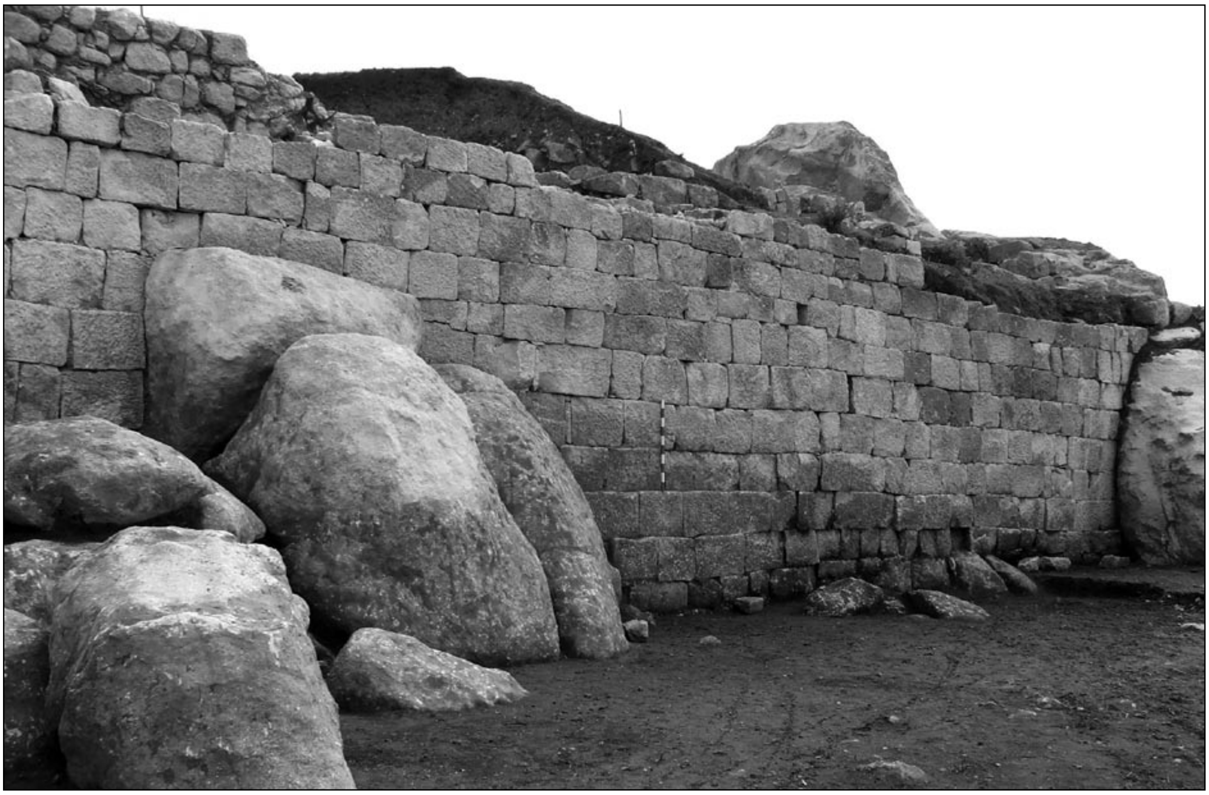

Обр. 2. Северозападна крепостна стена на Акропола на Перперикон – първи „квадров” период от римската епоха

Натрупването на културния слой в този „римски квартал" на Перперикон е станало основно през IV в. Това натрупване и особено ясно видното задържане на пласта върху стръмния склон на север е очевидно невъзможно без наличието на крепостната стена. Тази елементарна логика, съчетана с вече неоспоримите стратиграфски данни и посочените по-горе материали, произхождащи от тези ненарушени пластове, ни дава предостатъчно аргументи да определим датирането на първия строителен период на крепостните стени на Перперикон – т. нар. „квадров период" – във II ½ на III в. или в самото начало на IV в. сл. Хр.

Северозападната кула на Акропола е създавала връзката между северната (проучена през 2006 г.) и северозападната куртина. Тази кула бе напълно проучена през 2007 г. В нейния градеж бяха установени три строителни периода, на базата на получените теренни данни. Първият период отговаря на първия, „квадров период", на цялата фортификация: II ½ на III – IV в. В тази епоха археологическия екип установи, че кулата е била отворена към вътрешността на крепостта. През втория период – ранновизантийската епоха (V – VI в.) – кулата е била зазидана от вътрешната страна и нейната вътрешност е била запълнена с каменни материали и отпадък. В тази епоха съоръжението не престава да функционира, но вече е било с плътна структура, макар и в същия вид и план. Преустройството е било наложено от разрушения в края на IV в. Данни за тях установихме от вътрешната страна на кулата, в пространството между нея и сграда №13, където попаднахме на голям слой с опожаряване и разрушения (под този слой няма по-късни монети от тези на Валент). Третият етап от строителствата на кулата е вече през средните векове. В периода XIII – XIV в. тази част от фортификацията вече е била изоставена, но над вътрешната стена на кулата (ранновизантийската) е издигната надстройка от ломени камъни, свързани с кал и некачествен хоросан. Това средновековно надграждане е „отрязало" кулата от фортификацията, свързало е директно двете куртини – северната и северозападната и по този начин е квадратната кула е окончателно изоставена.

Най-сериозни резултати при проучванията на римската и късноримската епохи на Перперикон се установиха във **северозападния жилищен квартал.** Освен вече регистрираните от 2006 г. сгради с № 8, 9, 10, 11 и 12 бяха разкрити още три сгради, които получиха номерация според тяхното откриване: №13, №14 и №18. Изграждането на сградите е съобразено с промените в трасето на крепостната стена. Те са групирани на три зони.

Сгради № 8, 9 и 10 формират първия мини квартал. Те са еднопространствени, но с много големи размери (сграда №9 има над 60 м^2 площ). Те са успоредни една на друга, имат изградени, изсечени в скалата улици и проходи между тях и са ориентирани точно изток – запад (по ортогоналната система на градоустрояване в античността и в съответствие със северната крепостната стена).

Сгради № 11 и 13 съставят втория комплекс. Те вече се ориентират в посока северозапад – югоизток. Причината за тази смяна на градоустройствения план е, че те са построени зад северозападната крепостна стена. Сграда №13 е била от две помещения, изпълнени на две тераси с различно ниво. Входове, прагове и подови нива с огнища бяха открити и в двете помещения. По стратиграфски данни, нивелация спрямо културните пластове на целия квартал и особено според конкретните данни от вътрешността ѝ (керамика, монети) тази сграда е изградена и съществувала само през IV в. До тази ранна сграда №13 бе разкрит и напълно проучен склад за съхранение на хранителни продукти. Той е изцяло в късноримския, тъмнокафяв културен пласт от IV в. В него бяха открити, проучени и съхранени на място четири цели питоса. Те се откриха и след това се експонираха на място напълно цели и дори с каменните им капаци върху устията (Обр. 3).

След пожара от кр. IV в., установен в северна част, между сграда №13 и квадратната кула, сграда №13 е била възстановена през ранновизантийската епоха (V – VI в.). Тя вече има друг план, други помещения и едно сериозно повдигане на строителното ниво, подовете и праговете. Поради това тази ранновизантийска сграда получи друг номер в документацията – това е познатата ни още от 2006 г. сграда №11. Нейната ориентация е вече с посока североизток – югозапад.

Третият жилищен комплекс от северозападния „римски" квартал на Перперикон е съставен от сгради №12 (също известна с ранновизантийския си период още от 2006 г.), №18 и №14. Те както сгради № 11 и 13 са зад северозападната крепостна стена и поради тази причина са ориентирани в посока северозапад – югоизток. Подобно на сграда №11 и сграда №12 сменя своята ориентация, помещения и подови нива през V – VI в., при солидните късноантични преустройства.

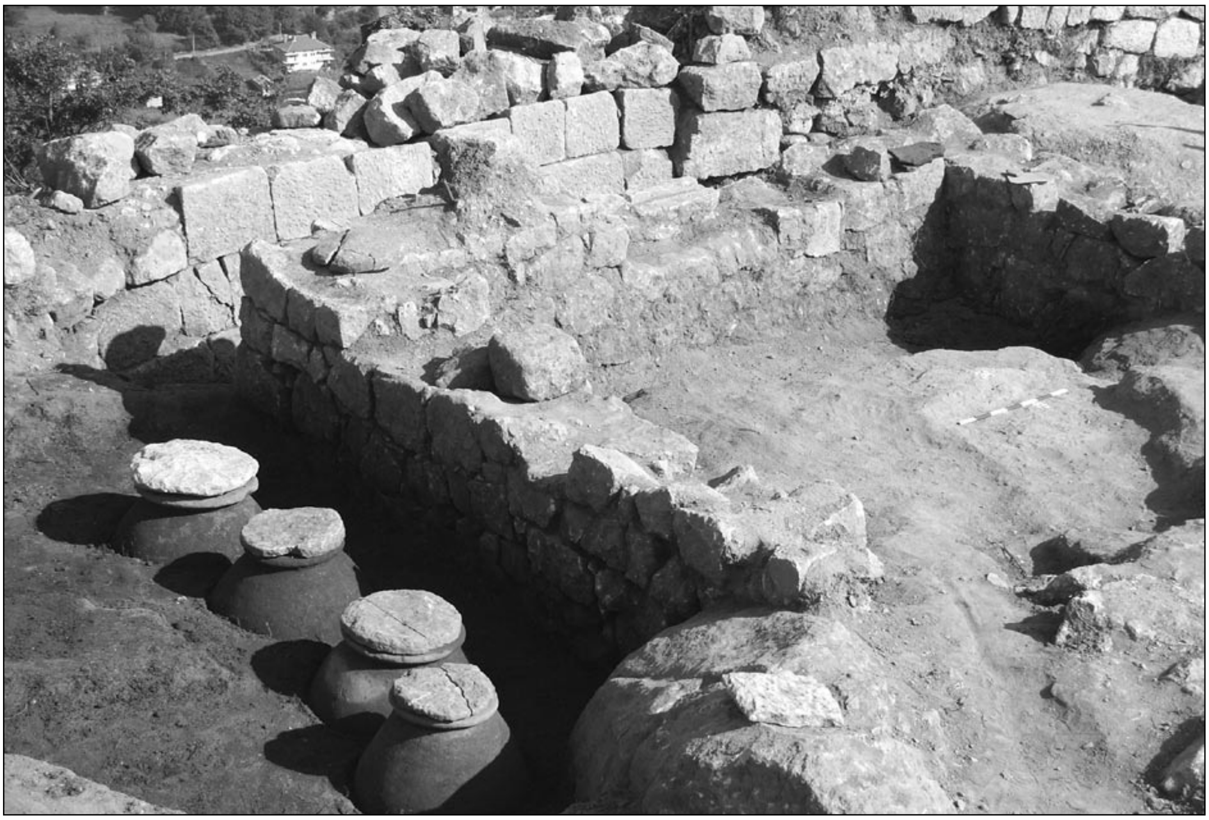

Обр. 3. Част от жилищния квартал зад северозападната крепостна стена – ниво на използване от късноримската епоха: IV в. На снимката: сграда № 13 с подът и огнището ѝ; складът с четирите питоса; вътрешното лице на крепостната стена и зазиждането на квадратната кула отвътре (V – VI в.)

В комплекса сгради с № 12, 14 и 18 се откриха по няколко етапа на използване във вътрешността им. Стратиграфията на сгради показа останки от добре трамбовани глинени подове, огнища върху тях, разрушенията от падналите покриви, заравняванията над тях, повдигането на строителното ниво и резултатите от следващите етапи на живот. В сграда №18 бяха открити два етапа на използване и съотвестващите им два пода (с огнища върху тях), две строителни нива и две нива на разрушени покриви, които кореспондират с тъмнокафявия културен пласт от римската епоха. Материалите от тези подови нива, открити като затворени комплекси под падналите покриви са от III – IV в. (монети и особено големи количества червено-лакова керамика). Над тези два етапа от римската и късноримската епоха сграда №18 има поне още два етапа на използване от V – VI в.

В съседните сгради №14 и №12 също се разкриха отделни нива на използване, но в тях те засега са по три за всеки комплекс. В сграда № 14 имаме запазен най-добрия под от жълтеникава трамбована глина, който отговаря точно на нивото на прага от североизточната страна.

Животът в този най-голям комплекс от сгради (и трите изградени на фуга една към друга) от сектор „Запад" е приключил в края на VI – VII в. с едно ясно изоставяне на жилищата. Днес нямаме данни за пожари или други катаклизми, напротив, в стратиграфския профил на трите сгради се установи дебел и непрекъсващ никъде пласт от каменни разсипвания и строителна керамика (главно керемиди). Този пласт маркира разрушаването на сградите в края на античността, резултат от рухването на конструкциите след тяхното изоставяне.

В южната зона на сектор „Запад" също бяха проведени проучвания, които засягат античните съоръжения. На този етап обаче археологическия екип регистрира сериозни преустройства от средновековната епоха (Обр. 4 и 5), които затрудняват ясното определяне на същността, функциите и хронологията на античните комплекси от тази южна зона по подобие на северозападния квартал. В този участък продължиха проучванията на трасето на южната крепостна стена, на античните сгради върху най-високите части от скалите на Акропола (Обр. 4) и на голямата представителна сграда от средновековието, открита отчасти от Ив. Балкански през периода 1979 – 1982 г. (виж Обр. 5).

Археологически комплекси от средновековната епоха

Проучванията през 2007 година бяха съсредоточени в западната част на Акропола, която е и западна и югозападна част на средновековната цитадела. Целта беше проследяване трасето на крепостната стена от север, запад и юг, както и изясняване на нейните периоди. Извършените проучвания показаха, че средновековната стена почти изцяло повтаря трасето на античната, но е с по-малка дебелина и е изградена от камък на хоросан. Тя не повтаря по-ранните фортификационни съоръжения – северната кула и северния бастион при западната порта. Стената е изградена върху сравнително високите руини на ранната крепостна стена, а от север върху деструкциите на преустройството от ранновизантийската епоха. Вдигането на нивата е най-добре наблюдавано в югозападния ъгъл, където е добре запазената ъглова кула. Проучването на южната крепостна стена не е окончателно приключило. Площта на цитаделата има неправилна петоъгълна форма, със защитена площ от приблизително 12 дка.

Проучени бяха няколко средновековни сгради. Успоредно на западната крепостна стена се откриха три, изградени от ломен камък на кал, частично запазени. Върху скалната кулминация една със същата строителна техника. Сградите са еднопространствени, правоъгълни. Често са разположени стъпаловидно, което е наложено от по-ранните изсичания и градежи. Две такива сгради са долепени и към южната крепостна стена, като в едната бе проучено и частично запазено огнище.

В южната част на цитаделата, между скалната кулминация и крепостната стена започна проучването на сграда със сложен план. Тя частично използва зидове от по-ранни градежи. Проучено е голямо двуделно помещение към, което на север е пристроено още едно. Дебелината на

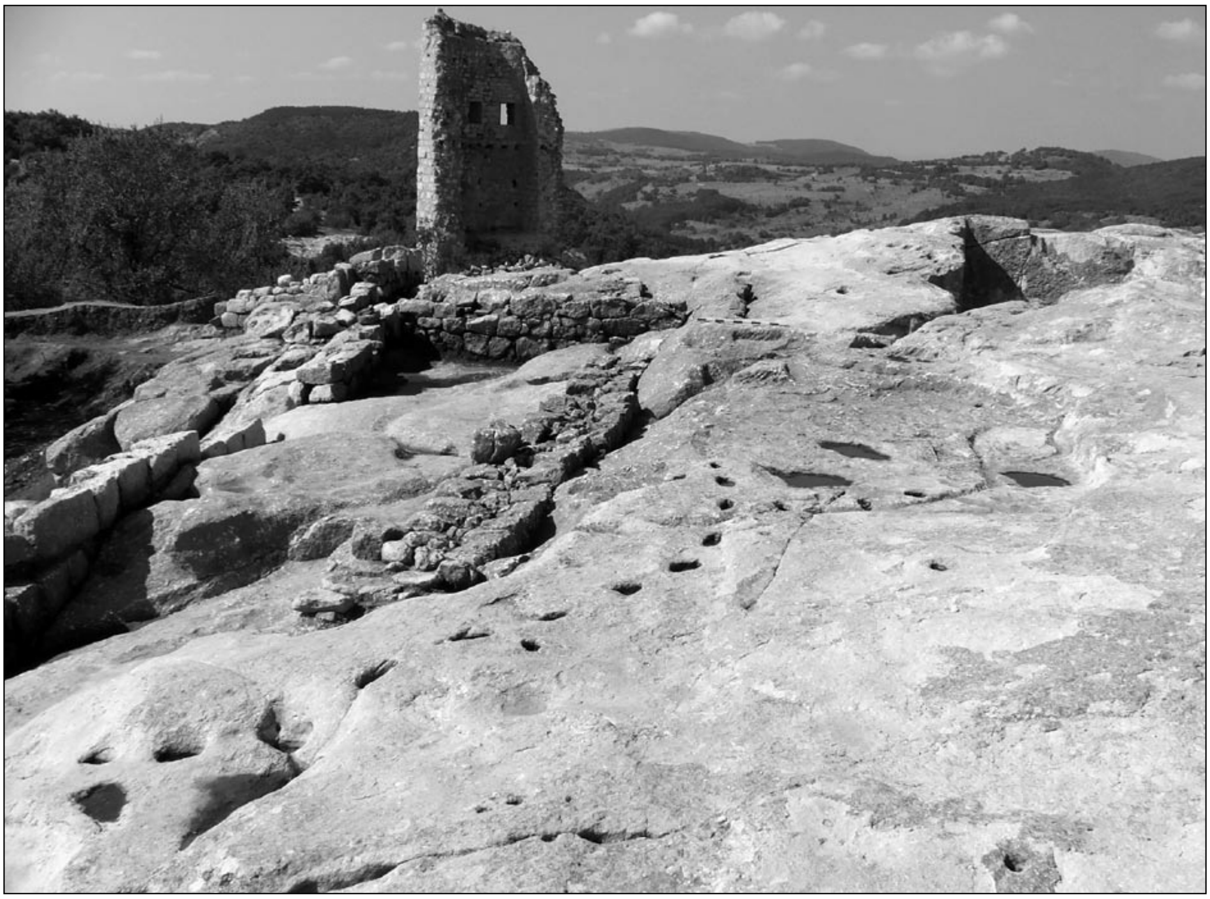

Обр. 4. Изглед на най-високата част на Акропола – южната крепостна стена, антични сгради върху скалите, водохранилището и в дъното средновековната кула на Перперикон

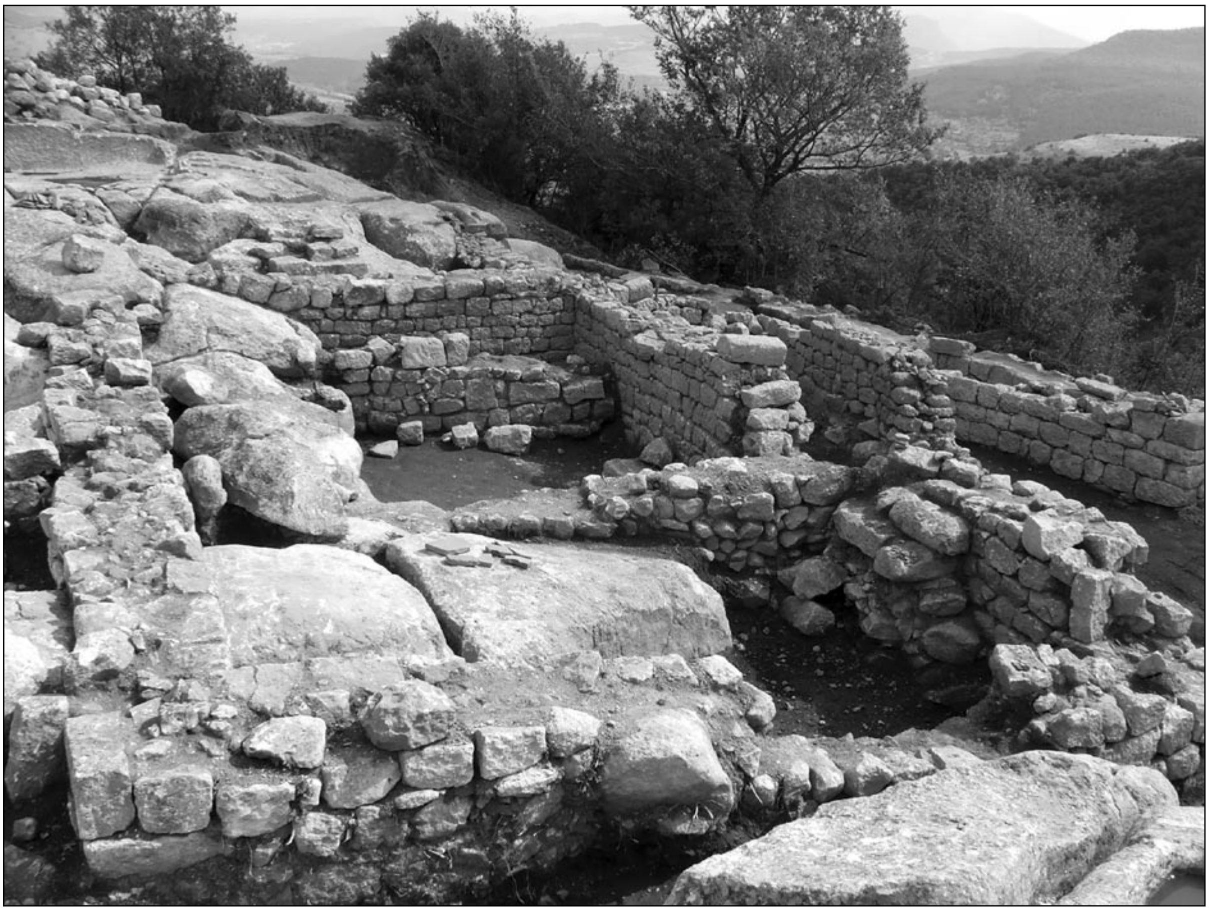

Обр. 5. Най-голямата, представителна сграда от средновековния Перперикон (XII – XIV в.), с редица преустройства в нейния план

зидовете е 1,1 м и предполага наличието на още един етаж. Откритата керамика – фрагменти със златиста ангоба и сграфито позволяват нейната датировка да се отнесе в периода XIII до средата на XIV в. Макар, че проучването й още не е приключило, сградата може да се определи като представителна.

В южната й част бе проследено жилище с неправилна овална форма и еднолицеви зидове, вкопано в нея и разрушаващо южния й зид. То е от типа на жилищата, датирани с турски монети от втората половина на XIV век.

Проучени бяха и шест гроба. Всички са с ориентация изток запад, по гръб, а ръцете са скръстени върху коремната област. Гробните ями са маркирани. Намират се на малка дълбочина под повърхността, в непосредствена близост до зидовете на представителната сграда, а един е върху зида. Вкопани са в горял пласт.

Открити бяха предмети, свързани с бита – прешлени, огрибки, ножици, както и занаятчийски инструменти – длета, чукчета и др. Сред керамиката преобладават кухненските съдове – гърнета с една дръжка, както стомни и чаши. Сграфито керамиката е малобройна – представена е от дъна на купи с украса от спирали в центъра, покрити с плътна жълта или зелена глеч.

Въз основа на проучванията на този етап могат да бъдат направени следните изводи – към крепостните стени от север, запад и юг са били пристроявани помещения с жилищен характер, за което говорят откритите огнища и хромели in situ. В югозападния ъгъл се е намирал архитектурен комплекс с представителен характер. Такива сгради са известни и от други крепости в Родопите – Мнеакос, Боровица и др.

Следите от пожар следва да се отнесат към средата на XIV в. Гробовете в югозападния сектор се отнасят във времето след пожара, довел до унищожаването на представителната сграда.

Последен етап в живота на крепостта в този сектор е вкопаното овално жилище, което може да се свърже с установяването на гарнизон след превземането на Перперикон.

Литература:

Чичикова 1984: М. Чичикова, Антична керамика. – В: Севтополис. Бит и култура. Т. 1, С. 18 – 114;

Георгиева 1982: Р. Георгиева, Тракийско селище на връх Ком в Централните Родопи. – Thracia Antiqua 9, 65 – 102;

Овчаров, Коджаманова 2004: Н. Овчаров, Д. Коджаманова. Перперикон и околните твърдини през Средновековието, С. 2004.

№8. СПАСИТЕЛНИ ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРОИЗТОЧНОТО ПОДНОЖИЕ НА ПЕРПЕРИКОН

Николай Овчаров, Хитко Вачев, Даниела Коджаманова

Във връзка с изграждането на посетителски и изложбен център „Перперикон" в североизточното подножие на Перперикон и регистрирана иманярска интервенция, бяха извършени спасителни археологически проучвания на терена предназначен за застрояване. Те бяха проведени в два сектора.

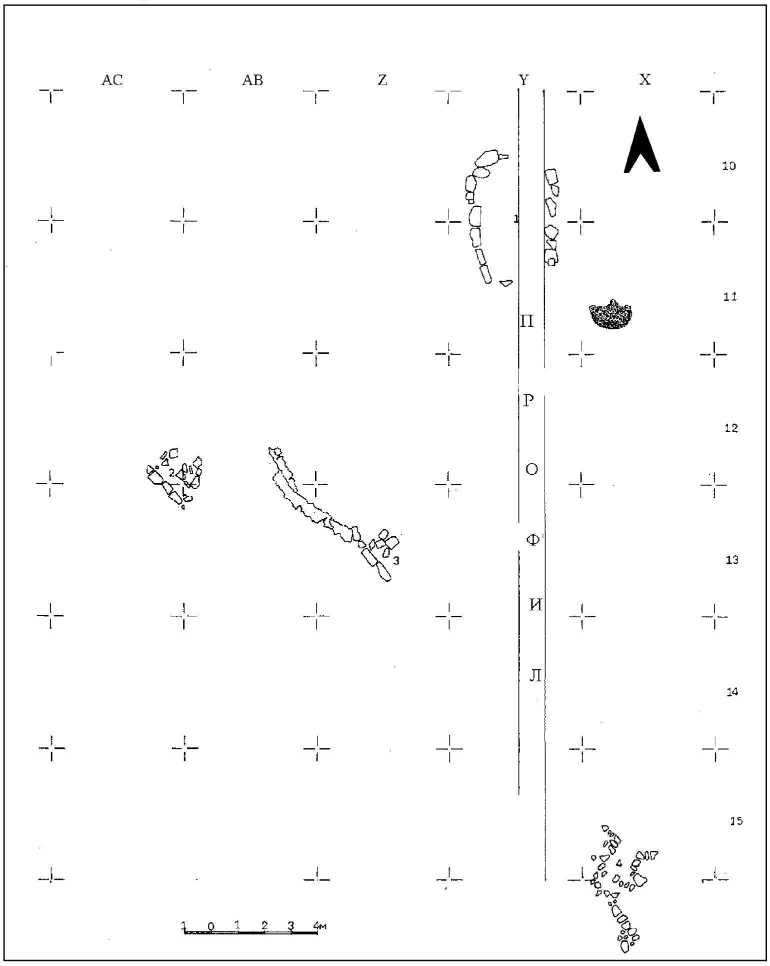

Обр. 1. План на разкритите архитектурни останки в северозападния сектор

Северозападен сектор

Теренът предназначен за изграждане на посетителски и изложбен център „Перперикон" има площ 1400 м^2. Той представлява склон с голяма денивелация от югозапад към североизток. Най-високата му точка лежи на 370 м, а най-ниската на 361,80 м над морското равнище.

Във всички заложени за проучване квадрати земният пласт бе изчерпан напълно. Той е с нееднаква дебелина. В западната и южната част на терена тя е 0,08 – 0,18 м. Значително по-голяма е дебелината на пласта в североизточната част – 0,40 – 0,60 м. След отстраняването му навсякъде се достига до материкова скала. В проучвания пласт бяха открити керамични фрагменти, които принадлежат към съдове от различни епохи – желязна, късноантична и средновековна. Присъствието им в проучвания пласт свързваме със свличане на земни пластове в резултат на ерозия и повърхностни атмосферни води. В няколко квадрата установихме наличието на трайни археологически структури в силно деструктивен вид.

В квадрати Y-10,Y-11 е разкрит зид ориентиран в посока север – юг с размери: дължина 6,04 м, ширина 0,32 м и височина 0,30 м. В квадрати AC-13, AC-14, AB-14 – зид ориентиран в посока северозапад-югоизток с дължина 2,61 м, ширина 0,28 м и височина 0,31 м. Зидът в квадрат Z-13 е с дължина 3,06 м, ширина 0,28 и височина 0,28 м. Ориентиран е в посока северозапад-югоизток. В квадрати X-15 и X-16 зидът е с ориентация северозапад – югоизток. Дължина – 3,14 м, ширина 0,26 м височина – 0,28 м. При всички разкрити зидове е запазен само един ред от градежа. Спойката е калова, а значителна част от използваните в зидарията камъни са обработвани. Най-вероятно разкритите зидове са части от жилищни постройки. На базата на стратиграфските данни отнасяме функционирането им в общите граници между XI – XIV в.

Югоизточен сектор

Теренът, върху който бяха извършени проучванията, представлява сравнително равна тераса с надморска височина 362,50 м. Тя има лека денивелация от запад към югоизток. В югоизточната част бе регистрирана иманярска интервенция – в изхвърлените насипи бяха открити кости в неанатомичен порядък, принадлежащи на няколко човешки индивида.

В резултат на проведените археологически разкопки бяха разкрити и частично проучени средновековен некропол и християнски храм.

От некропола, чийто граници на този етап на изследване не са установени, бяха проучени 23 гроба. Те са вкопани на дълбочина 0,35 – 0,80 м от нивото на терена. Няма данни да са били маркирани с трайни вертикални надгробия. Вероятно по тази причина някои от гробовете пресичат други и нарушават целостта на погребаните в тях индивиди.

Извършени погребения са в съответствие с християнския погребален обряд. Гробните съоръжения са два вида – обикновени гробни ями, без следи от специално оформление (гроб № 1, 3, 5, 11, 12, 19) и гробни камери при които страниците и покритието им е от шистови плочи. При някои от гробните камери ограждането с каменни плочи е от четирите страни (гробове № 6, 7, 13, 14А, 14Б, 15А, 15Б, 17, 18, 21, 23), докато при други то е частично (гробове № 2, 4, 8, 9, 10, 16, 20, 22). В гроб №1 бяха открити останки от дърво, които дават основание да предполагаме, че около погребания е била поставена дървена рамка.

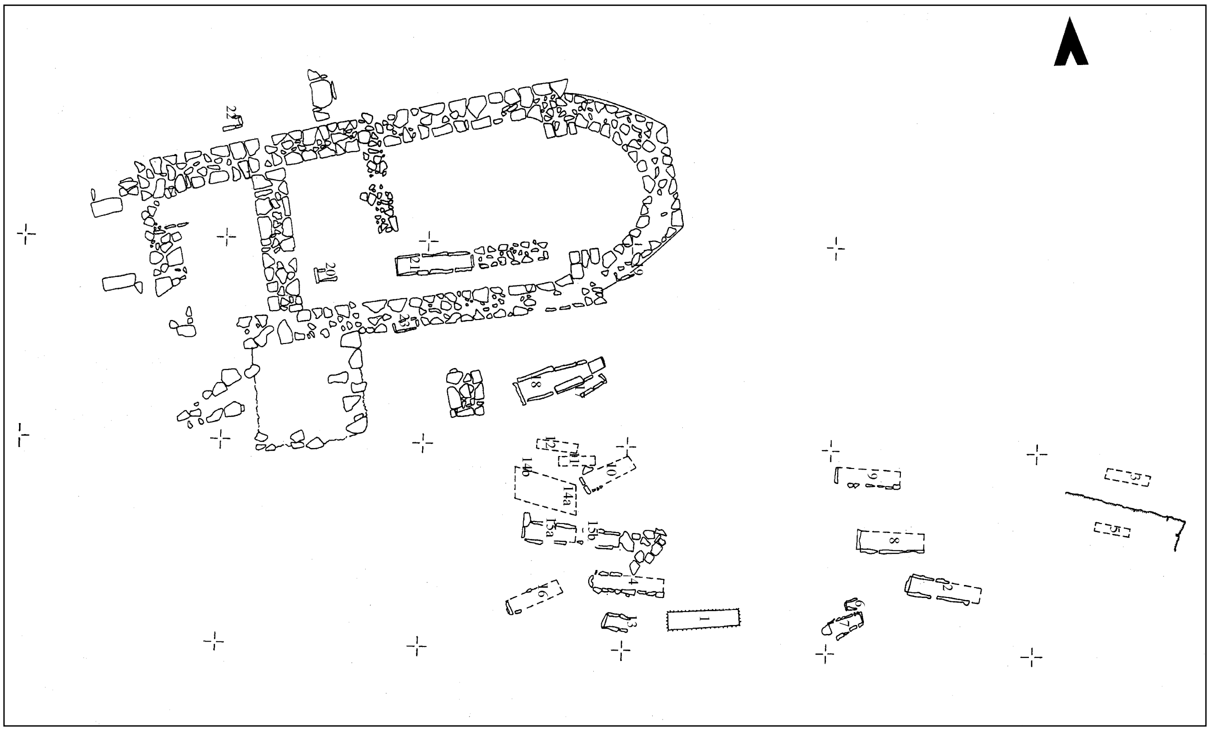

Обр. 2. План на църквата и некропола

В преобладаващата част от случаите черепът на погребания е поставен върху тила. Понякога той е повдигнат чрез поставяне на тънка каменна плоча под темето. В гроб №8 черепът е фиксиран в това положение посредством два камъка поставени отстрани. За случаите в които главата е наклонена към някое от рамената считаме, че това е резултат от постсмъртни разместванияq, а не е някаква ритуална практика. Най-често горните крайници са поставени в областта на корема, или едната ръка е върху коремната област, а другата върху гърдите. В няколко случая едната от ръцете е успоредна на тялото. Долните крайници са изпънати. В проучените гробове не бе открит погребален инвентар. Единствено в ръцете на погребания в гроб №21 индивид е поставена монета, сечена в началото на XIV в.

Интерес представлява констатираната ситуация в гробове № 1, 4, 7, 9. Особеностите в разположението на скелетни останки дават основание да считаме, че смъртта на погребаните в гробовете индивиди е настъпила по насилствен начин. Допускаме, че като дата извършените в тези гробове погребения се отнасят към 60-те години на XIV в.

Останалите гробове принадлежат към друга фаза от функционирането на некропола – периода на ранните векове от османското владичество. Особено показателно за това е местоположението на гробове № 19, 20, 22, 23. Те лежат върху разрушенията от разкрития при проучванията средновековен християнски храм.

Разкритата църква е ориентирана в посока изток–запад с незначително отклонение на североизток. По план принадлежи към типа на еднокорабните църкви с притвор.

Състои от олтар, наос и притвор разположени последователно по надлъжната ос. Външните и размери са 11,10 x 5,35 м. Постройката е изградена от местна порода камъни, лицевите части на които носят следи от обработка. За спойка е използван бял хоросан с незначителен примес на пясък. В градежа вероятно са били използвани тухли. За което съдим по значителното им количество откривано в насипите и обстоятелството, че по широките им страни личат обмазвания с хоросан.

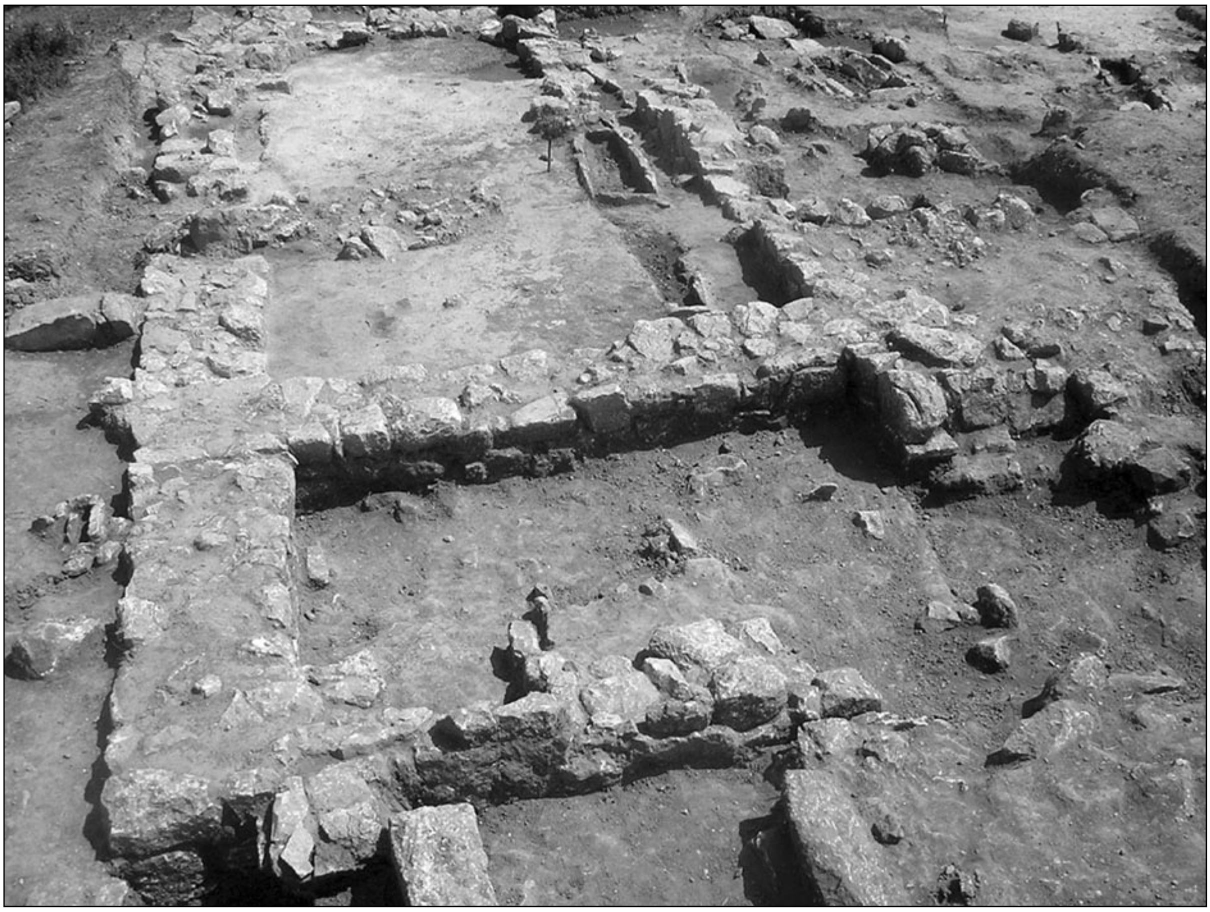

Обр. 3. Североизточно подножие на Перперикон. Новооткритата църква - поглед от запад

Източната част на храма на храма е фундирана върху материкова скала. От градежа на апсидата е запазен един, само на отделни места два реда каменна зидария с височина 0,25 – 0,40 м. Във външното си очертание апсидата е тристенна, а вътрешната и извивка е дъговидна. Най-голяма е дебелината на източната стена – 0,82 м, докато тази на страничните е 0,73 м. Ширината на олтарното пространство е почти като това на наоса. То е отделено от него посредством два зидани пиластъра с размери – ширина 0,75 м и и дебелина 0,30 м (от изток) и 0,50 м (от запад). Светлия отвор между пиластрите е 2,70 м.

Наосът е еднопространствен и има вътрешни размери: дължина 6,70 м, ширина в източната част – 4,00 м, в западната – 3,60 м. Интересна особеност е дъговидната извивка на вътрешните лица на надлъжните зидове в частта където те конструктивно се свързват с пиластрите.

Притворът е конструктивно свързан с наоса и има вътрешни размери: дължина 1,95 м и ширина 3,95 м. Входът към вътрешността му е ситуиран в южната част на западната стена, в непосредствена близост до югозападния ъгъл. Ширината му е 1,10 м. Затварян е бил посредством еднокрила дървена врата, за което съдим по оформения на северната страница отстъп. Няма точни данни къде е бил входът, чрез който притворът се е съобщавал с наоса, но най-вероятно той е бил разположен по оста на симетрия.

От южната страна на църквата, в частта, където минава разделителния зид между наоса и притвора, бе разкрита каменна подложка с размери 2,50 х 2,50 м. Тя е долепена на фуга към храма. От нея е запазен само най-долния ред на градежа, който е оформен с редова зидария на хоросанова спойка. Емплектонът е от разноформатни камъни също на хоросанова спойка. На разстояние 2,02 м от споменатото съоръжение в източна посока, бяха разкрити основите на зидан каменен стълб с размери 1,10 х 0,80 м, запазен на височина 0,30 м. Той е изграден от камъни с добре оформени лица споени с хоросан.

Във вътрешността на наоса бяха разкрити два зида, които по начин на градеж, строителни материали и спойка се различават от зидовете на църковната постройка. Единият от зидовете отстои от източния зид на апсидата в западна посока на разстояние 6,30 м. Ориентиран е в посока север – юг. Изграден е от разноформатни камъни на глинена спойка. Южната му част е оформена като страница. Ширината му е 0,55 м, а се проследява на дължина 2,90 м. В северния си край той ляга върху северния зид на наоса. Другият зид е ориентиран в посока изток-запад и е успореден на южния зид на църквата. Отстои от него на разстояние 0,40 м. Ширината му е 0,55 м, дължината – 4,08 м. В източния си край той се допира до южния пиластър, а западната му страница е изравнена в една линия с тази на зида ориентиран в посока север – юг. Изграден е по идентичен начин с вече споменатия по-горе зид ориентиран в посока север – юг. В западната си част зидът лежи върху гроб №21. Разкритите зидове заедно с част от тези на църквата оформят постройка с размери 6,10 х 3,00 м. Входът към вътрешността и е ситуиран в югозападния ъгъл.

На този етап от проучването на архитектурните останки от църквата бяха регистрирани три строителни периода.

Първоначално е изграден храм, който се състои от олтар, наос и притвор. Входът към вътрешността му по това време е разположен при югозападния ъгъл. Затварян е с еднокрила врата. Наосът и притворът са се съобщавали посредством вход, разположен най-вероятно по оста на симетрия. Откритият подемен материал и архитектурните паралели на решението на олтарната част, на този етап на проучване ни дават основание да считаме, че най-вероятно изграждането на храма е станало в периода между втората половина на XI – XII в.

По време на втория строителен етап църквата претърпява значително преустройство. Входът водещ към вътрешността на притвора е затворен. Премахната е южната стена на притвора. От тази част на църквата води началото си проход в южна посока. Негова източна страница се явява лицето на западния зид на изграденото и долепено на фуга към църквата каменно съоръжение. Вероятно разкритата каменна основа е свързана с изграждането на камбанария. Допускаме че от нея е започвала открита галерия, която е обхващала църквата от юг. За съществуването и съдим по разкритите останки от зидан каменен стълб, разположени източно от нея. На този етап на проучване считаме, че преустройството на храма е извършено през втората половина на XIII в.

В този си вид църквата просъществува до 60-те години на XIV в. и по-точно до 1362 г. когато е разрушен. През тази година Перперикон е превзет при похода на емир Орхан. Към такава датировка насочва и открития подемен материал.

Третият строителен период като дата се отнася най-общо към първите векове на османското владичество. По това време църковната постройка е била в руини и е пристъпено към нейното частично възстановяване. За основи са използвани олтарната част и част от северния зид на наоса. Чрез изграждането на зидовете на калова спойка във вътрешността на наоса, са оформени западния и южния зид на новата култова постройка. Тя е била с паянтов градеж, а входът е ситуиран при югозападния ъгъл. На базата на наличните писмени данни за християнските селища в региона и констатираната ситуация на терена считаме, че възстановяването на храма е станало в края на XV – XVI в. Най-вероятно той е просъществувал до средата на XVII в.

№9. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. ТАТУЛ, МОМЧИЛГРАДСКО

Николай Овчаров, Даниела Коджаманова, Здравко Димитров, Красимир Лещаков

През май и юни 2007 г. бе приключено археологическото проучване на вътрешността на скалното светилище при с. Татул. През продължилите в рамките на три археологически кампании изследвания (2004, 2005 и 2007 г.) се установи, че става въпрос за едно от най-продължително

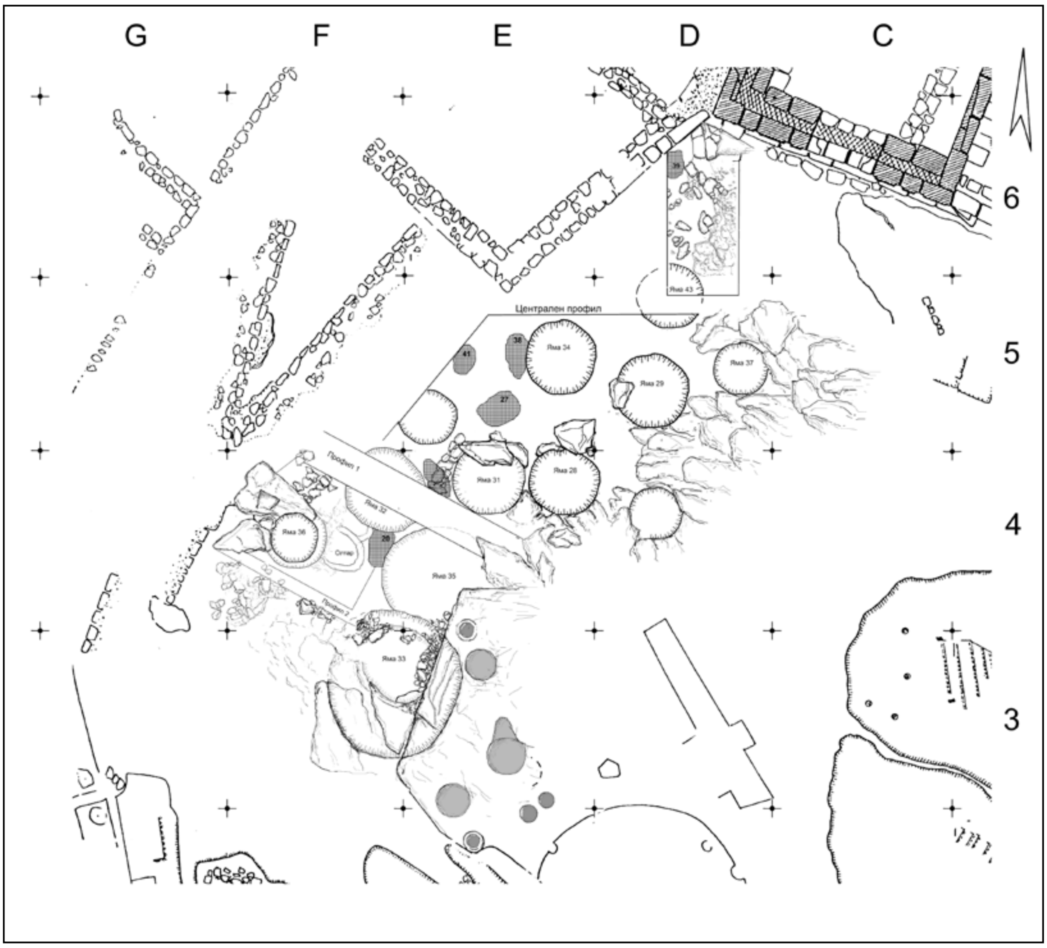

Обр. 1. План на структурите от КХ и БЕ

използваните култови места в Източните Родопи. Общата хронология на обекта днес ни показва, че в него регистрираме културни пластове, съоръжения и материали от времето на късния халколит до средновековието. През голяма част от съществуването на комплекса в праисторическите времена и античността той несъмнено е имал ясни култови функции. Категорични данни за това бяха установени и през 2007 г., по-конкретно за бронзовата, ранно- и къснożелязната, и началото на римската епохи (I в. сл. Хр.).

Най-древните периоди на светилището

Пласт от бронзовата епоха (БЕ)

Проучването на пласта от бронзовото епоха продължи от нивото, достигнато при през 2005 г. 392.65 – 392.55 м н. в. в най-високата част на светилището, южно от храма. В кв. D_5-E_5 бе продължен в дълбочина Централният профил на Татул. Седиментите от БЕ се състоят от светлокафява, фина, хомогенна, на места песъчливо-глинеста почва, примесена с малки камъчета денудирала скала. В района на огнищата има значителна концентрация на въглени и пепел, както и килими от натрошени глинени съдове и отделни находки. Стратиграфията на пласта е формирана от равнището на залягане на огнищата, на площадките около тях и на отделни петна от ходово ниво между огнищата, застлано с трамбована хидрофобна глина с белезникав цвят. Системата на седиментация е коренно различна от тази при селищните обекти – тук равнищата на запълване се определят от интензитета на извършваните церемонии и останките от тях, а не от натрупването на битови отпадъци и останки от ремонта на жилищни и стопански съоръжения.

Пластът от БЕ има обща дебелина ок. 2 м (393.50 – 391.50) и заляга на места върху материкова скала, а на други – особено в югозападната част на сондажа – върху деструкции от късния халколит.

Към пласта се отнасят освен описаните по-долу огнища и редица замазани с глина и опалени уплътнявания на скални площадки и пукнатини (напр. структура 18). По принцип те са свързани с подвижни первази на огнища, регистрирани още през 2005 г. Пластът от БЕ е прорязан от няколко средновековни ями (№ 28 – 36), които по принцип достигат до материковата скала и имат

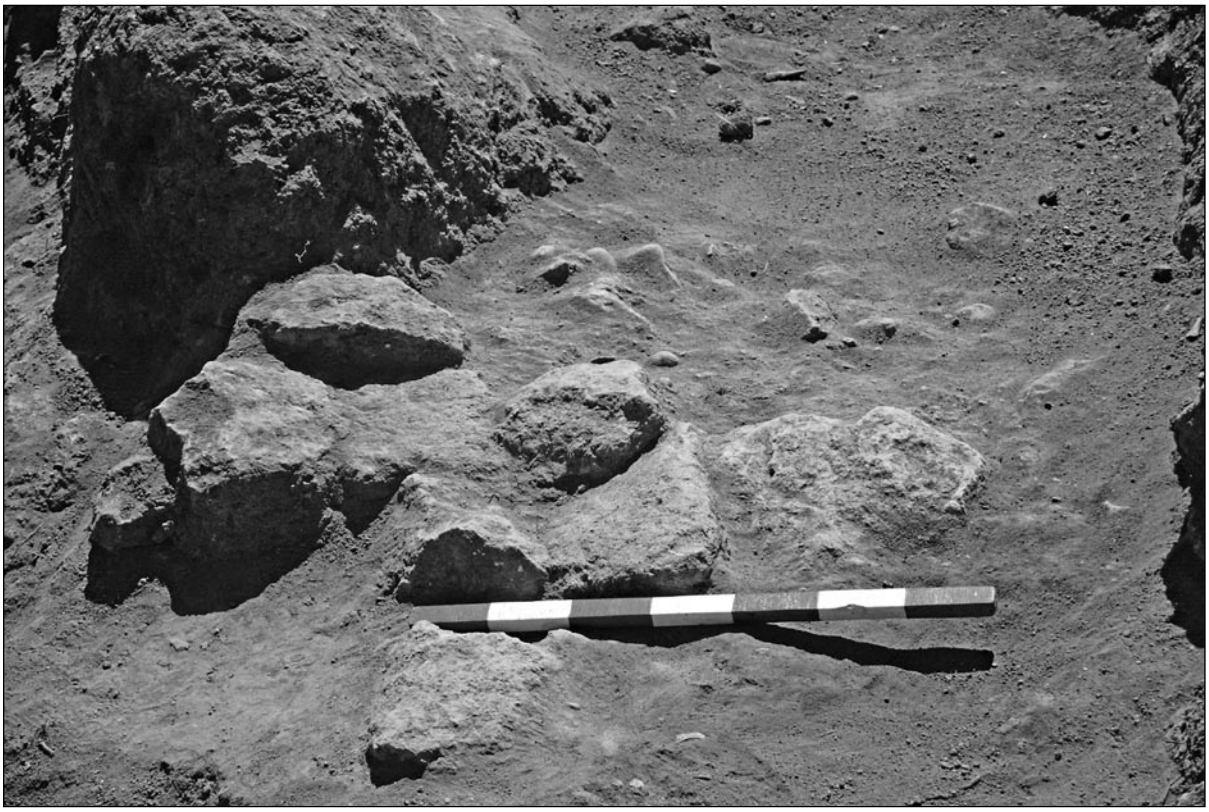

Обр. 2. Каменно струпване от БЕ

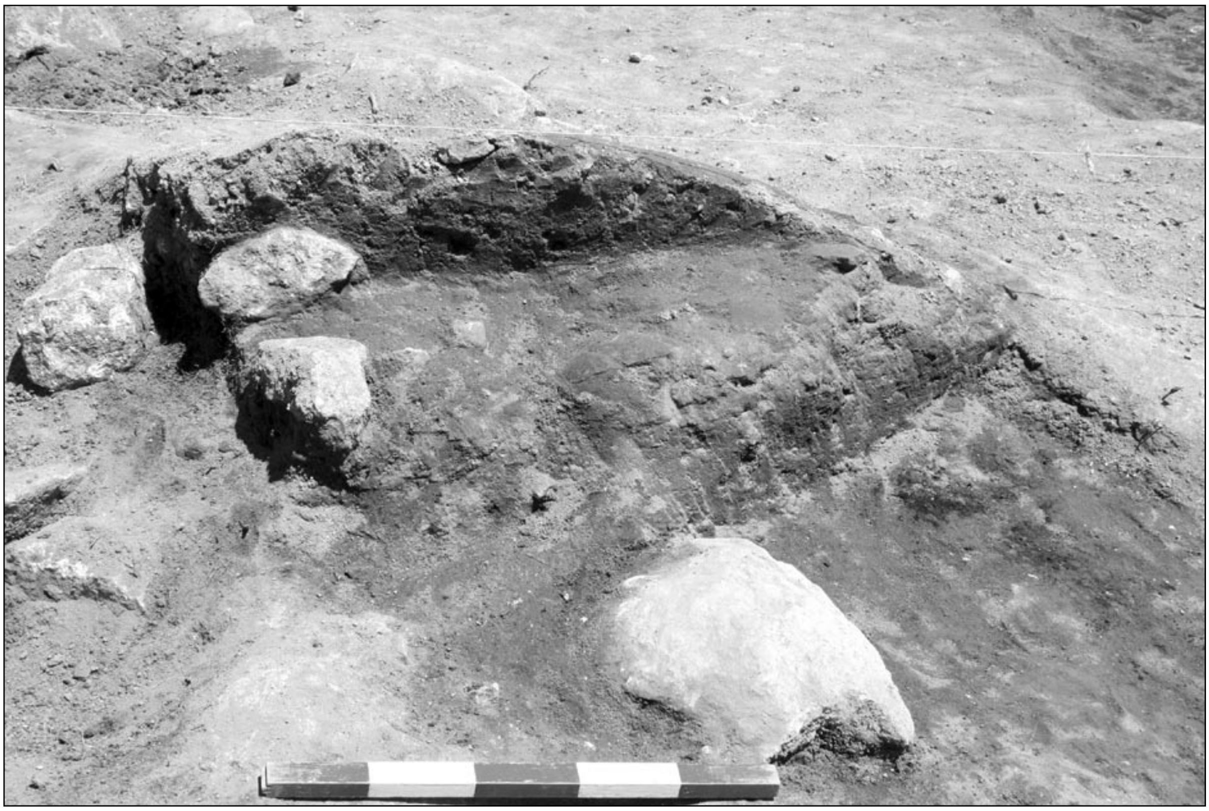

Обр. 3. Едно от огнищата от БЕ

различна дълбочина. Те са били използвани като септични – за строителни и битови отпадъци, основно през XI – XIII в.

Най-забележителните структури от пласта от БЕ са основите на огнища, които имат различна степен на запазеност и се свързват с площадки, трамбовани ходови нива, стени и вероятно – навеси.

Огнище 20 в кв. F_4 и каменната структура до него са засегнати от яма 35. Западната половина на огнището е добре запазена. Бяха документирани няколко последователни замазки, както и вградени в основата му средно големи ломени камъни (ниво 392,30/392,25). В пласта горяла глина под замазките бяха наредени освен керамични фрагменти и кости от животни (вкл. от костенурка) и кремъчни отломъци. Огнището е съоръжено върху трамбован пласт от светла кафява пръст с много кремъчни отломъци и парчета денудирала скала и може да се счита за едно от най-ранните на обекта.

Огнище 27, кв. E_5. То е разкрито и документирано през 2005 г., след което бе заземено. Едно от най-добре запазените на обекта, то има четириъгълна форма и грижливо загладена дебела до 2 см замазка. Напластена е от компактна глина с дребни варовикови камъчета. Непосредствено под замазката в профила ясно се разграничава пласт с дебелина 5-7 см от силно опалена до розово-червеникаво глина. Под него следва пласт от по-слабо опалена (до светло кафяво) фина глина, нехомогенна, примесена с дребни късчета горяла глина, имаща деб. до 0,15 м. На 0,20 м под замазката са разкрити фрагменти от друга замазка, останки от по-ранно огнище. Под тях е регистриран културният пласт от бронзовата епоха – светло сиво-кафеникав, без други следи от опалване. Общата дебелина на огнището е около 0,20-0,25 м. Няма подложка от керамични фрагменти. Замазката е оформена върху пласт глина, в който са регистрирани единични дребни камъчета и керамични фрагменти – без украса, една вертикална плоска дръжка, както и три кремъчни отломъка.

Огнище 38 е проучено през 2005 г. По-голямата му част е унищожена от яма 34. Запазеният участък е с размери 0,25 х 0,50 м. Западно от него бе разчистена площадка, покрита с многоброй-

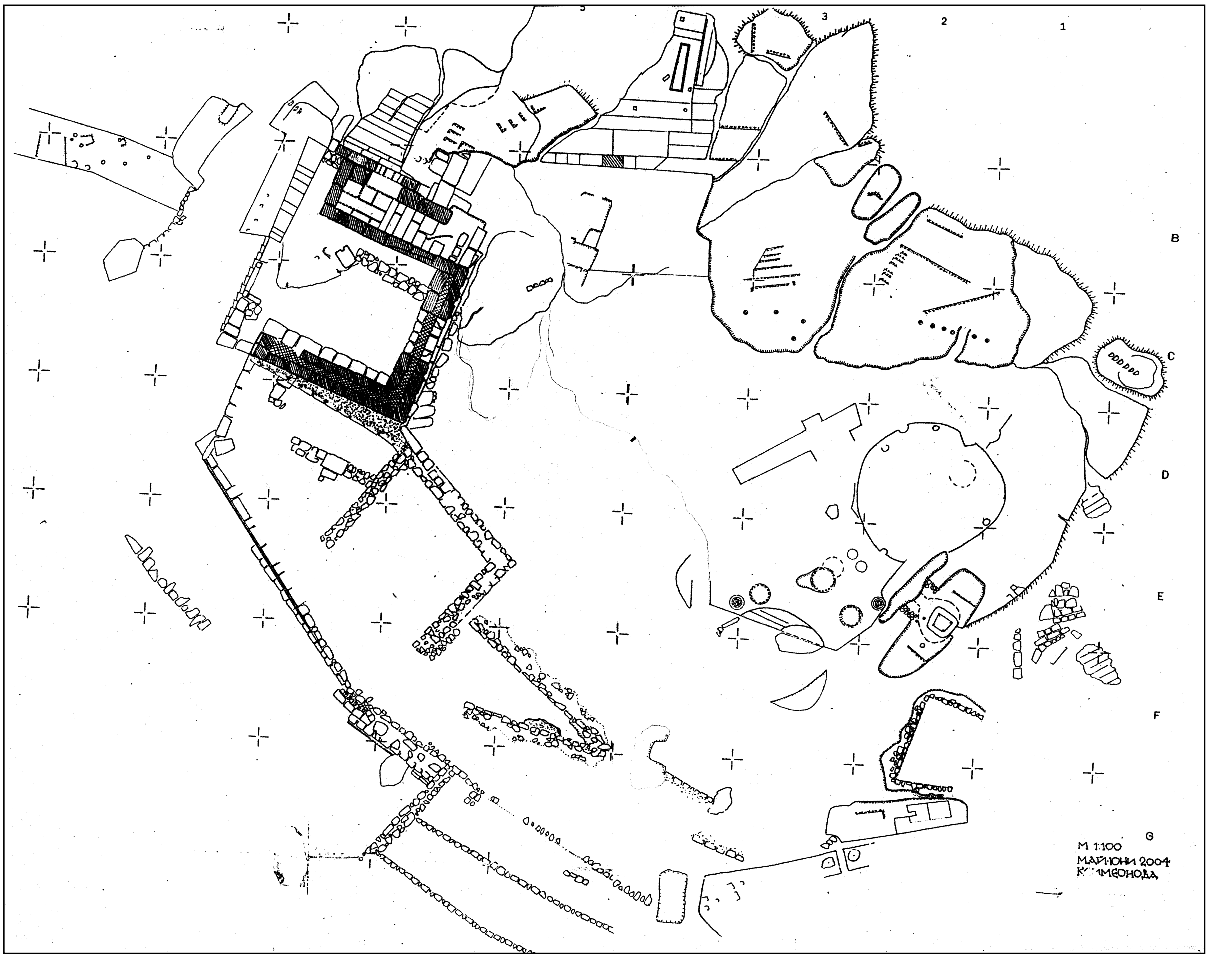

Обр. 4. Общ план на светилището при с. Татул, Момчилградско

ни керамични фрагменти, а под тях – цял прешлен за вретено от глина. Южно от замазката са разкрити един голям приблизително правоъгълен камък и два средно големи камъка. Голям камък е почти напълно покрит от опалената глина (почти изцяло покрит с глина) на огнището.

Огнище 39 е ситуирано в кв. D_6 и попада в сондажа до храма. Замазката е запазена на площ ок. 0,15 х 0,30 м и явно продължава извън сондажа. Източно от нея е има петно от оранжево-червеникаво глина и петна с въглени и пепел. Замазката е с дебелина 1 – 1,5 см. Под нея следва пласт горяла оранжево-червена глина с камъчета и деб. 3 – 5 см, под който е разкрита подложка от плътно подредени, горели керамични фрагменти (0,30 х 0,30м). Обща дебелина на пласта опалена глина е 0,10 м.

Огнище 40 е в кв. E_4 е било твърде голямо (дълж. над 1,50 по оста NE – SW), но зле запазено – засегнато от яма 32. Под горната замазка има слой от керамични фрагменти, а отдолу – опалена до червеникаво-оранжево глина с дребни варовикови камъчета. Втората замазка е запазена на 0,10 м под горната, кота 392,37 м. Тя също се носи от подложка керамични фрагменти. Основата на огнището е от пласт опалена глина, с деб. 0,05 см. Около него са намерени керамични фрагменти с висока концентрация, сред които и малка глинена паничка.

Огнище 41 е разкрито н западната част на кв. E_5. То е измазано еднократно, с подложка от керамични фрагменти и основа от опалена глина с деб. 0,05 м.

Източно и южно от основата е оформена площадка с площ над 3 кв. м и висока концентрация на овъглена дървесина, въглени, слабо опалени (до жълтеникаво-кафяво) петна глина и големи фрагменти от глинени съдове; дребни и средно големи ломени камъни и речни волутъ-

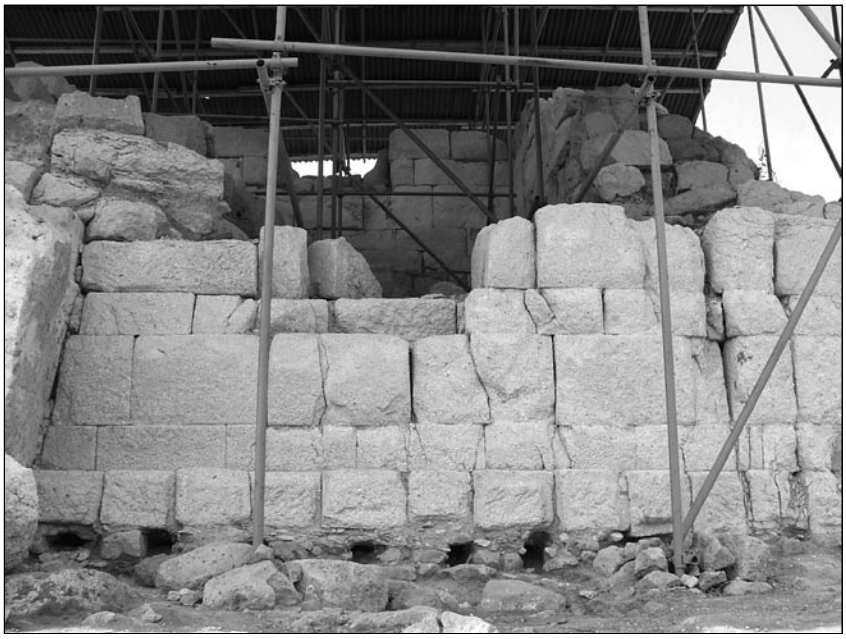

Обр. 5. Напълно разкритата северна фасада на хероона от светилището при с. Татул (сграда №1)

ци със следи от опалване, както и голямо количество кремъчни отломъци. От запад бяха разчистени строителни деструкциите, сред които *in situ* фрагменти от шията и плещите на амфора цял биконичен прешлен за вретено. Явно огнището е било под навес или оградено със стена.

Огнище 42 е документирано на ок. 0,35 м под огнище 41. Разделя ги пласт с некомпактни деструкции, което показва, че около него също е имало лека стена или навес. Замазката е зле запазена, от слабо опалена светлокафява глина и трудно се разграничава на фона на околния терен. Запазени размери – 0,60 м (И – З), 0,40 м (С – Ю). Основата е замазвана няколко последователни пъти – личат поне три нива от фина светлобежова глина с деб. 1 – 1,5 см. Общо пластът със замазки е с дебелина 5 см. Под него следва подложка от керамични фрагменти, които лежат върху основа от сиво-черна горяла глина. В основата на огнището са вградени два големи плочести камъка. Непосредствено западно от огнището е разкрита ивица от опалена до оранжево-червеникаво глина, с дебелина ок. 0,10 м – останки от втора стена. Тя се проследява на дължина ок. 4,5 м до яма 32, която я нарушава. Огнище 42 и свързаните с него белезникаво-бяла обмазка и опалена ивица са сред най-ранните структури от БЕ. Под тях следва пласт от тъмнокафява пръст, наситена с дребни варовици, под който е регистрирано горното ниво с деструкции от края на халколита.

Двойното огнище (алтар) бе открито южно от огнище 20 на 391,80 – 391,65 м н. в. То бе плътно покрито от масивен пласт от пепел, въглени и опожарена стенна мазилка. Концентрацията на керамика, както и на кости от животни в този пласт е сравнително ниска – доста фрагментирана, характерни фрагменти за бронзовата епоха. Има обаче доста кремъчни отломъци. Под нивото от черна почва с горяла органика се достигна до бялата хидрофобна замазка на алтара. Двете му части са разделени от полукръгъл в сечение, с шир. 0,15 и вис. 0,07 м перваз. Алтарът има поне две фази на употреба. По-точни стратиграфски наблюдения не можаха да се извършат, тъй като периферията му е разрушена от яма 36.Алтарът е съоръжен директно върху пласта от късния халколит. Извършено е нивелиране на терена, като е натрупана възглавница от силно сбита, хомогенна кафява почва. Тя е обилно примесена с малки камъчета и керамика само от късния халколит.

В заключение трябва да се каже, че керамиката датира долната част на пласта от БЕ в началото на КБЕ или дори във втората половина на СБЕ. Тази хипотеза ще бъде проверена чрез паралели в предстоящата публикация на обекта.

Пласт от късния халколит (КХ)

В югозападната част на сондажа попаднахме на компактен пласт от КХ, който не бе проучен поради липсата на време и финансови средства, а и поради поставените в проекта конкретни задачи. Пластът се състои от поне три микростратиграфски единици: компактни деструкции от сграда изградена в лентеста глинобитна техника *(pisé)*, чиито деструкции вероятно залягат върху материковата скала; два последователни пласта от горната част на деструкциите, изложени на сезонните промени и атмосферните води за дълъг период от време. По-ниско разположения пласт е сравнително по-компактен, но по-горния е силно примесен с парченца от денудирала скала.

Деструкциите са нарушени на много места от средновековни ями и поради тази причина размерите и формата на опожарената постройка (жилище ?) не могат да бъдат определени със сигурност. Керамиката, събрана около и над деструкциите, намира отлични паралели в Ягодинската пещера (Аврамова 2004, 181 – 183 с лит.) и други синхронни обекти в Северна Гърция (Τρανταλιδου, Κ., Β. Σκαρακη, Ε. Καρα 2007; Τρανταλιδου, Κ., Β. Σκαρακη, Ε. Καρα, Μ. Ντινου 2007).

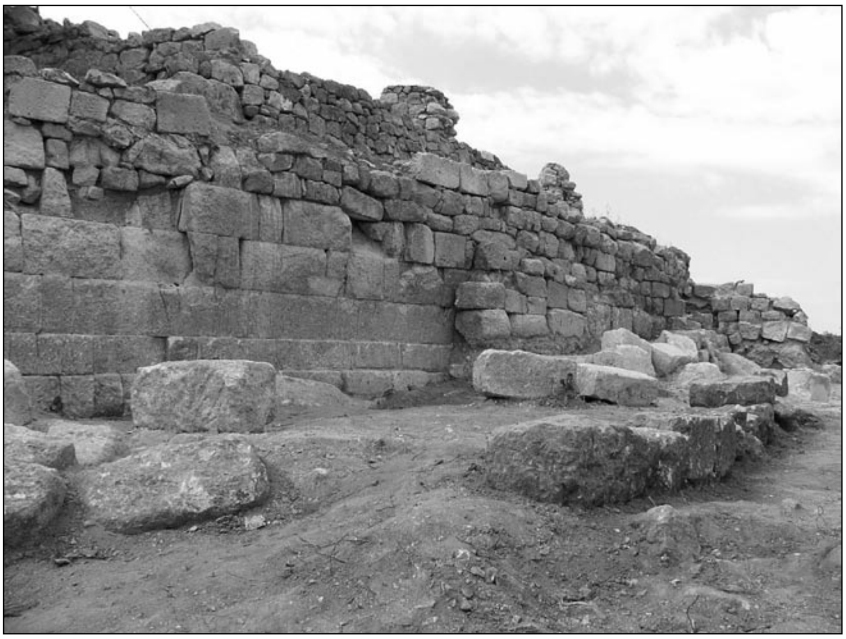

Обр. 6. Северозападната част от крепидата на светилището – първи квадров строителен период и преправките от римската и късноантичната епохи

Античният период на светилището

В областта на античната археология през 2007 г. бе работено изцяло върху пълното разкриване на архитектурните съоръжения от север, изток и запад от техните най-ранни строителни периоди. В края на разкопките бяха изпълнени и пет ключови сондажа с ясната цел да се установи хронологията на отделните етапи от изграждането, функционирането и преизползването на крепидата, заграждаща теменоса на светилището, както и начините на изграждане и отделните строителни периоди на сгради №1 и №2.

Окончателно бяха изследвани северния и западния сектор на склона от светилището при Татул. В първия от тях се разкри цялото великолепие на архитектурната фасада на сграда №1, която на този финален етап от проучванията можем да определим като култова сграда от типа „хероон". Нейната северна фасада има изключителна запазеност във височина и днес вече представлява един от най-впечатляващите архитектурни ансамбли от античната епоха, проучени на територията на България. Ранноримският период от използването на този хероон бе документиран още през 2005 г. (Овчаров, Коджаманова, Димитров 2006).

В последните проучвания през 2007 г. археологическият екип регистрира наличието на солиден подпорен зид от северната страна на комплекса. Той е имал за цел за изравни терена пред главната фасада на хероона. На базата на стратиграфските данни от сондажи в Кв. С 8 (пред самия северен вход на хероона) и от кв. В 9 (пред подпорния зид) ние установихме, че изграждането на този подпорен зид, а оттам и на цялата площадка и издигащата се над нея северна фасада е станало в рамките на елинистическата епоха (края на IV – I в. пр. Хр.).

В сондажът от кв. В 9 се регистрираха два солидни и ненарушени пласта от този период, които съдържат неоспорими доказателства за посочената хронология[4]. Най-вече тези точни сведения придобиваме от керамичния материал. Налице са единствено керамични фрагменти, без цели съдове, от следните типове: керамика от типа „west slope" (малък фрагмент с палметна украса), пет къса от елинистически теракоти с удивително красива пластична украса, останки от стени на амфорна тара (за съжаление без устия или столчета), керамика на колело с червена и кафява ангобирана повърхност, типична за II – I в. пр. Хр., монохромна керамика със сив цвят

---

[4] Консултанти на обекта по въпросите на късножелязната епоха са ст.н.с д-р Анелия Божкова и ст. н. с. д-р Милена Тонкова (НАИМ – БАН). Експертното мнение по въпроса за керамиката от елинистическата епоха (особено за керамиката на колело) е на А. Божкова.

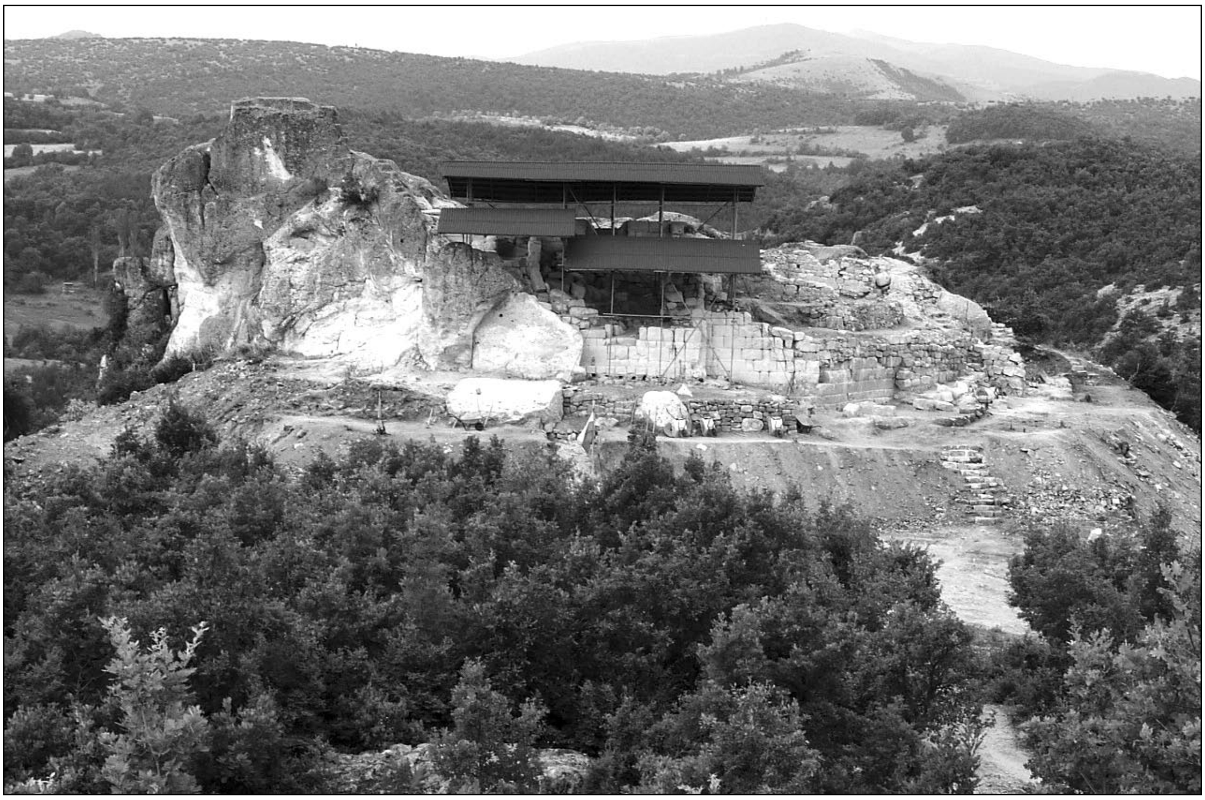

Обр. 7. Общ изглед на светилището при с. Татул от север – края на разкопките през 2007 г.

(фрагмент от голям кратер с украса), керамика на ръка (чаши, кани, кошеровидни хранилища), характерна за периода (III – I в. пр. Хр.), ангобирани тегули от лаконски тип.

Като цяло керамичния комплекс, открит в пластовете от елинистическата епоха от сондажа в кв. В 9 притежава впечатляващи количествени параметри и едновременно с това е относително еднообразен. Характерна особеност за много от керамичните фрагменти е наличието на загладена или излъскана повърхност с видими следи от процеса на заглаждане. При керамиката на ръка най-характерни са формите на голям съд-хранилище и купа, украсени с великолепни релефни ленти. Някои много близки аналогии във формите и украсите на съдовете (най-вече относно фрагмента от сив кратер с украса от вълнообразни линии по външната повърхност) се откриха при скалното светилище от Западните Родопи край село Бабяк. Тези съдове там се датират в периода на късноелинистическата епоха: II – I в. пр. Хр[5].

В пластовете от сондаж в кв. В 9 бяха открити само две монети, но те са също показателни – монетосечене на колонията Маронея. Едната монета на Маронея в културния пласт е от ранния период на отсичане, попадащ в IV в. пр. Хр. (386 – 348 г. пр. Хр., инв. №55), а другата е от късноелинистическата епоха: от периода II – I в. пр. Хр. (инв. №72).

В същия сондаж се установи и какъв е бил подходът към светилището от север през тази първа за античността епоха. Разкриха се изгорели останки от широко дървено стълбище, което е се е изкачвало от северозапад на югоизток по северния склон. В план, върху скалното дъно на сондажа, се откриха и леглата за дървените стълбове, носили стълбищната клетка.

Основните аналогии на хероона при с. Татул се откриват в днешна Северна Гърция (хероон във Филипи), в Мала Азия (по целия западен бряг, но и един много сходен като план, конструкция и хронология комплекс от Сагаласос) и особено в Предна Азия – Сирия и Палестина (гробните кули в Палмира, I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр. (Wiegand 1932) и един комплекс от Калат Фахра (Perkins 1981, 322).

---

[5] Благодаря за консултациите по въпроса на ст. н. с д-р Милена Тонкова (НАИМ – БАН), проучвател на светилището при Бабяк.

Отново през този сезон бе приключено и проучването на северозападната част от крепидата на Татул. Там подобно на северната страна открихме значителна запазеност на квадровия градеж от първия строителен период от античността. След проведените и тук сондажни проучвания (кв. Е 7, Е 8 и D 8) ние доказахме, че определено през всички строителни периоди на античността става въпрос за оградно съоръжение от типа „крепида" (зидът няма вътрешно лице в нито един от периодите) и че са налице най-малко 3 или 4 преправки на тази крепида след I в. от н.е.

На базата на нашите наблюдения, теренните проучвания, сондажите, стратиграфските данни и материала от разкопките на светилището край с. Татул могат да се установят следните антични строителни периоди:

- първи, „квадров", период – елинистическа епоха (кр. IV – I в. пр. Хр.), когато е изграден хероонът и крепидата, ограждала теменоса на светилището;
- втори, „квадров", период – ранноримска епоха (времето на управлението на император Тиберий (14 – 37), когато хероонът е основно преустроен, затворен е входът от север и имаме повдигане на строителното ниво и ново изграждане на стените на голяма част от комплекса;
- трети, римски, период – III в. сл. Хр., когато са извършени преустройства в западната част на светилището (издигната е сграда №2) и вероятно е ремонтирана част от крепидата;
- четвърти, ранновизантийски период – V – VI в. сл. Хр., когато и сградите (№1 и №2) и прилежащата им крепида са преустроявани няколко пъти.

Средновековният период на Татул

При разкопките от предишните години беше изчерпана по-голямата част от средновековния пласт. Установи се, че на мястото на древното светилище се оформя византийско светско имение, използвало високо запазените зидове от античната епоха. Откритите печати на севаст Георги Палеолог от края на XI в., както и монетите от същата епоха показаха, че то вероятно е било собственост на прочутата фамилия на Палеолозите.

През 2007 г. бе проучен западния сектор, където се намират останките от античната крепида на светилището. Стана ясно, че тя е претърпяла няколко преустройства и трасето ѝ е използвано през ранновизантийския период и средновековието. Тогава стената има предназначение да пази обитателите на светското имение. Много добре се виждат разликите в строителството. Късните преправки са извършвани с ломени камъни, спояване с кал или с хоросан. Освен тези градежи, от същата западна стена бяха фиксирани подпорни зидове от средновековната епоха, с които е бил терасиран хълма. Това е било необходимо поради опасността от свлачища, която е актуална и днес.

Литература:

Аврамова 2004: М. Аврамова. Пещерите и древните обитатели на Родопите. – В: Родопската култура, т. 1, Смолян 2004, 181 – 188;

Овчаров, Коджаманова, Димитров 2006: Н. Овчаров, Д. Коджаманова, З. Димитров. Проучвания на скалното светилище при с. Татул. – Археологически открития и разкопки за 2005 г. София, 2006;

Perkins 1981: J. B. W. Perkins. Roman Imperial Architecture. London, 1981;

Wiegand 1932: Th. Wiegand. Palmyra. Berlin, 1932;

Τρανταλιδου, Σκαρακη, Καρα 2007: Κ. Τρανταλιδου, Β. Σκαρακη, Ε. Καρα 2007. Πηγες του Αγγιτη στη Λεκανη της Δραμας. Τα κεραμικα συνολα απο το εσωτερικο του σπηλαιου. Αρχαιολογικα Αναλεκτα εζ Αθηνων. Τομος 39 (2006), 107 – 138;

Τρανταλιδου, Σκαρακη, Καρα, Ντινου 2007: Κ.Τρανταλιδου, Β. Σκαρακη, Ε. Καρα, Μ. Ντινου 2007: Στρατηγικες επιβιωσης κατα την $4^{η}$ χιλιετια¨Στοιχεια απο υην εγκατασταση στην ανατολικη οχθη τοθ Αγγιτη. Το Αρχαιολογικο εργο στη Μακεδονια και στη Θρακη, 19 (2005), Θεσσαλονικη, 45 – 80,

№10. КРЕПОСТТА „СВЕТА ПЕТКА” В ГРАД ПЕЩЕРА

Бони Петрунова

Името на крепостта и хълма идват от намиращата се в подножието им църква „Св. Петка”. За останките от крепостта съобщават Ст. Захариев и К. Иречек съответно през 1845-50 г. и 1883 г. Първите археологически проучвания са проведени през 1954 г. Под ръководството на Цветана Гиздова са правени разкопки в 1958 и 1972 години. Резултатите не са публикувани, но паметникът е обявен за римски кастел. За съжаление, в местния музей няма полева документация от тези проучвания, с изключение на няколко снимки, които показват, че са правени сондажи в западната част на наоса на църквата.

През 2007 г. се започна археологическо проучване в югоизточната част на укреплението от екип на НАИМ с ръководител ст. н. с. д-р Бони Петрунова и научен консултант ст. н. с. д-р Венцислав Динчев. Разчистен е наосът на еднокорабната църква, част от крепостната стена и една триъгълна кула, която е охранявала югозападния ъгъл на укреплението. Бяха проследени стените, които са с дължина е 253 м и ограждат пространство от 2895 м^2. Укрепената площ е с форма на елипса, с ориентация по дългата ос – СИ – ЮЗ, дължина на – 94 м и широчина на крепостта – 37 м. Денивелация от ЮЗ на СИ е 5 м, а най-висока точка на крепостта е на 494.6 м.

Крепостните стени са градени от големи ломени камъни споени с хоросан. При зачистването на крепостната стена над църквата бе регистрирано подзиждане в opus mixtum. То представлява 3 реда тухли, споени с бял хоросан без примеси от счукана тухла. Тухлите има приблизителни размери: 0,25 х 0,26 м. Над тях следва един ред ломени, неправилно подредени големи камъни.

Размерите на църквата са: южна стена – дължина 9,40 м., северна стена дължина 9 м, апсида – 1,90 м, ширина на входа от север 1,60 м, а на триъгълната кула съответно са 7,17 х 7,10 х 5,30 м.

При разчистване в наоса на църквата, на дълбочина 2,20 от т. 0 беше разкрито стопанско помещение с питоси. Това още веднъж постави въпроса за строителните периоди и характера на така наречената „църква”. В един от питосите бяха намерени овъглени зърна. Лабораторният анализ извършен от Цветана Попова показа, че това е ръж с примес от плевест ечемик. Ръжта

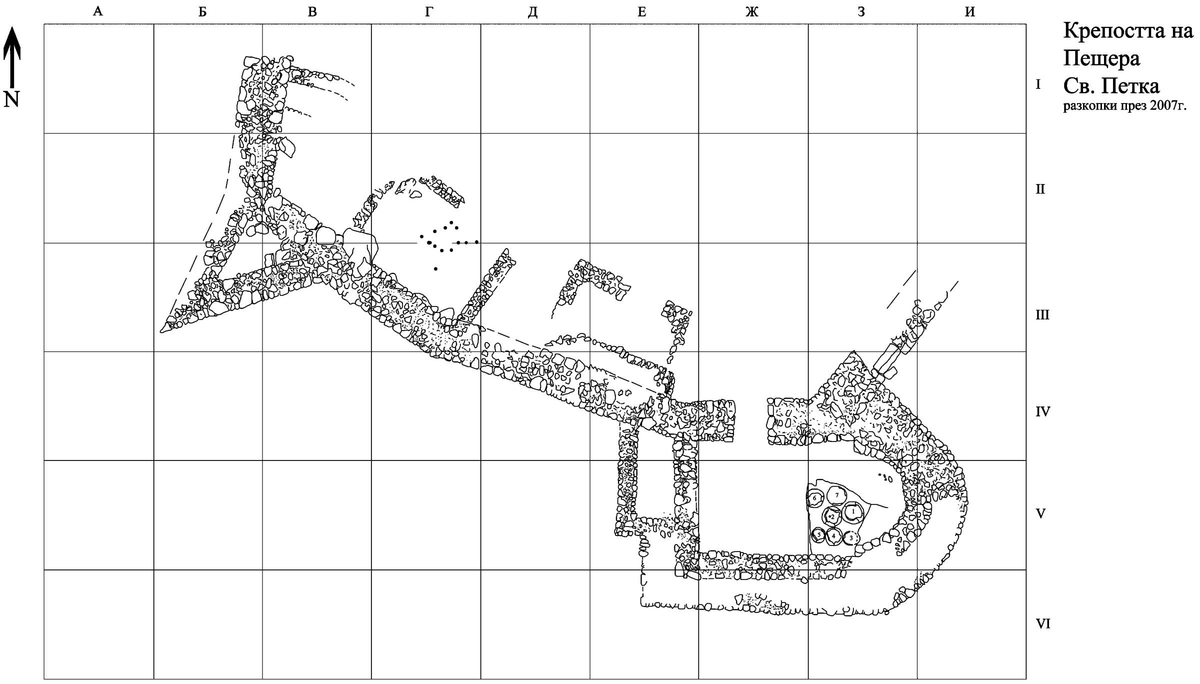

Обр. 1

е култура, която се появява по-късно в археологическите контексти, като през ранновизантийската епоха вече се сее повсеместно.

По време на проучванията през 2007 г. бяха открити 44 монети, от които 14 златни, укрити в питос по време на опожаряването на крепостта.

Монетния материал и другите находки дават основание да се обособят три периода в живота на крепостта. Първият – римски, обхваща времето от на II ри и началото на III век. Той е представен само с една монета и малък коланен накрайник. Монетата е бронзова от автономното бронзово монетосечене на градовете в провинцията, за съжаление състоянието и е доста лошо. Очевидно, тези две находки не дават достатъчно основание, на този етап от проучването да се предполага съществуването на римски кастел на това място.

Вторият период, късноримският е представен от четири монети.

Най ранната от тях е предреформен бронзов антониниан на император Диоклаециан (284 – 305). Следващата монета по хронологичен ред е бронзова, на Константин II 317 – 340 като цезар. Тя е отсечена при управлението на Константин Велики в 324 г.

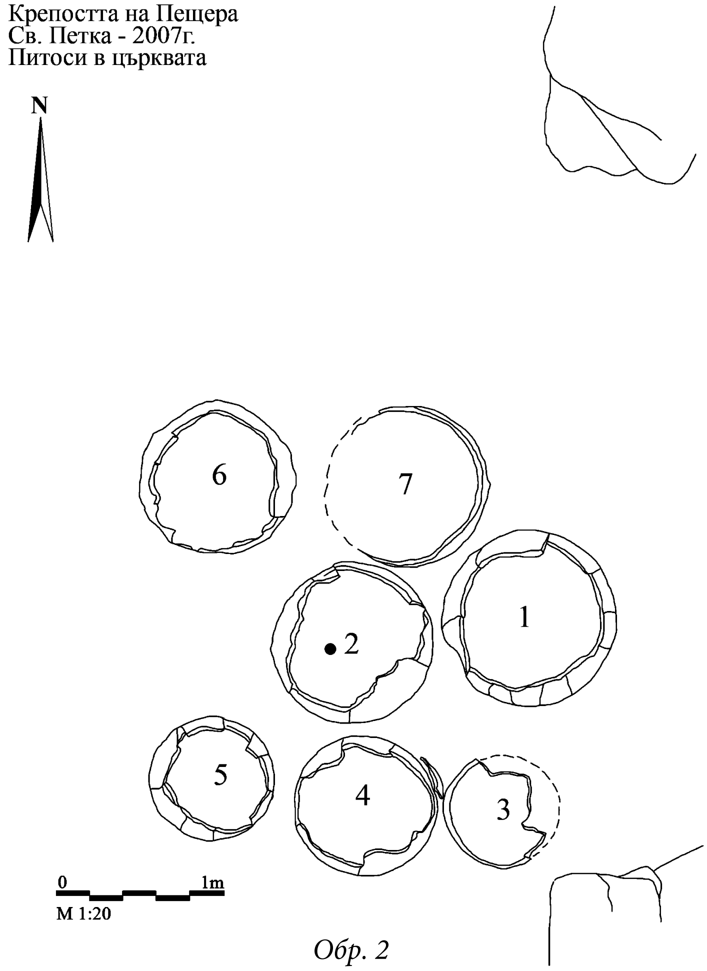

Обр. 2

Рядък номинал представлява третата монета, двоен майорин или АЕ1 на император Юлиян II (360 – 363). Това е най-големият и най-рядко срещан номинал в късноримският период.

Четвъртият екземпляр, най-общо може да се причисли към групата АЕ3 и да се отнесе към началото на IV век. Той, обаче е пробит и доста износен и вероятно е използван за украшение от по-късните заселници на крепостта, каквито примери има от периода на аваро-славянските нашествия.

Находките от 2007 г. не позволяват да се даде пълна картина за съществуването на агломерацията на хълма Света Петка през IV век.

Границите определени от материала са 284 – 363. Може да се предположи, че първото разрушение на укреплението е станало по време на втората готска война през 376 г., при император Валент и най-вече след неговото поражение при Хадрианопол на 9 август 379 г. Твърдението се подкрепя от още една прекрасна находка намираща се в частна колекция, открита в околностите на хълма – солид на император Валентиниан I (364 – 375) брат и съимператор на Валент. Монетата е отсечена през 364 – 367 г. в Тесалоника.

Най-добре е засвидетелстван третият период от съществуването на крепостта. След 150 годишно прекъсване на живота там, селището се възражда в началото на VI век. Свидетелство за това са грандиозното строителство, двете колективни монетни находки (едната от златни монети) и множеството други материали.

След опустошителните варварски нападения през 528 – 529 г. и катастрофалния разгром на византийската армия през 533 г., след като през четвъртото и петото столетие Византия губи контрола си над Мизия и Скития, империята е пред катастрофа. Загубата на провинциите е стре-

Обр. 3

сиращ предвестник на надвисналата заплаха от север. Мощното контранастъпление през 551 г. довело до пълно възстановяване на границите на империята. Като резултат започнала мащабна укрепителна дейност на Дунавската граница, Балкана и Родопите. Хълмът Света Петка явно е включен в третия отбранителен вал, целящ да предпази Империята и най-вече пътните артерии, свързващи западната тракийска низина със Беломорието, от зачестилите нападения.

По времето на Юстин II 565 – 578 г. възвръщането на старите отбранителни стратегически постове, строителството и увеличаването на армейските подразделения в тях наложило масово отсичане и постъпление на нови монети. Някой археолози свързват постъплението на паричния материал като резултат стабилизиране на положението в държавата и засиления стоково – паричен обмен, но по-скоро, поддържането и развитието на армията е основен фактор за нарастването и движението на паричната маса в Империята по това време.

Следва кутригурското нашествие през 558-9 година, което не достига до Родопите, но голяма част от градовете в Скития престават да съществуват. Последвалите събития, масирани аварски и славянски набези и ответните удари на византийската армия, превръщат територията на цяла Тракия в поле на рядко затихващи бойни действия през последните две десетилетия на VI и началото на VII век. Множество от селищните центрове престават да съществуват.

Последните отсечени монети на император Тиберий II Константин очертават края на съществуването на крепостта Света Петка.

Краят на обитаването на ранно византийското укрепено селище край Пещера има бедствен характер и е повсеместно маркирано от стихиен пожар. Сигурен terminus post quem за това събитие са споменатите по-горе монети на Тиберий II Константин (578 – 582), отсечени през 579 – 582 г. Открити в колективна находка от 9 солида и 6 тремиса, неговите монети носят най- малко следи от парично обръщение (1 солид и 3 тремиса).

№11. СРЕДНОВЕКОВЕН ОБЕКТ №18 ПО ОВОС – КМ 349 + 150 – 300 НА ПЪТЯ ДЖЕБЕЛ – МАКАЗА, С. СЕДЛАРЕ, ОБЩИНА МОМЧИЛГРАД, КЪРДЖАЛИЙСКА ОБЛАСТ

Катя Меламед

Спасителните разкопки се проведоха в рамките на един месец, 17 октомври – 16 ноември, 2007 г. Обектът е познат, проучвах го през 1984 – 1986 г. Резултатите са публикувани – средновековният некропол в Австрия (Melamed 1993), а ямното поле – в годишник на Нов Български университет (Меламед 1996). Проучванията бяха прекратени след 1986 г. по различни причини, макар обектът далеч не беше изчерпан. Оригиналните планове от тези разкопки се пазят в Историческия музей в Кърджали. Не изглежда обаче да са използвани при установяването на параметрите на Обект 18 по ОВОС – вътре в рамките на трасето остават участъци с археологически пластове, които не са покрити от сега определените за проучване метри.

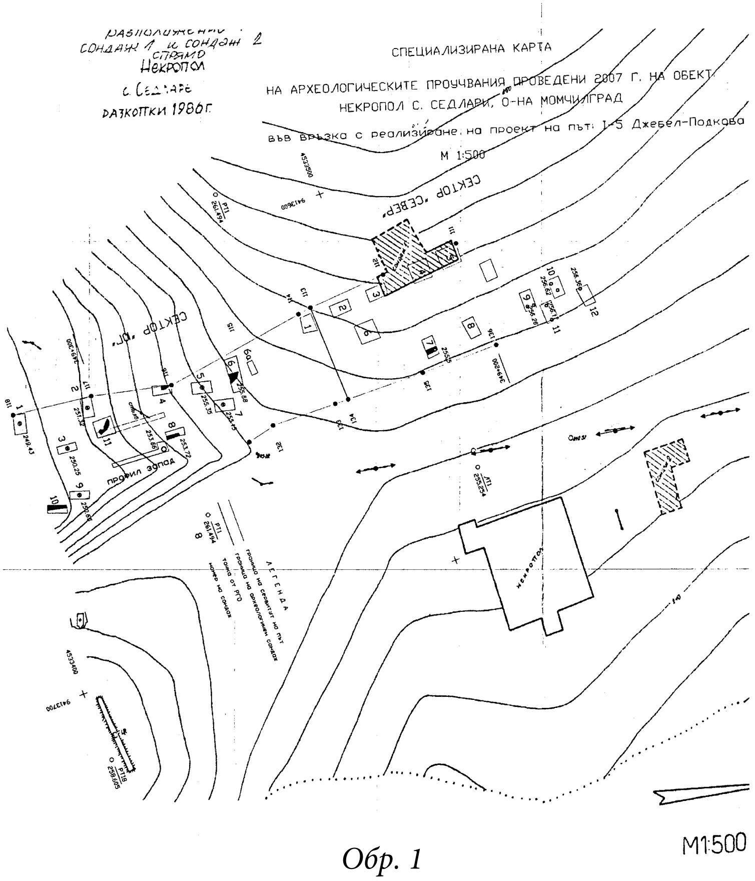
разположени
сондаж 1 и сондаж 2
спрямо
Некропол
с. Седларе
разкопки 1980г.
СПЕЦИАЛИЗИРАНА КАРТА
НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ ПРОВЕДЕНИ 2007 Г. НА ОБЕКТ
НЕКРОПОЛ С. СЕДЛАРИ, О-НА МОМЧИЛГРАД
във връзка с реализиране на проект на път I-5 Джебел-Подкова
М 1:500
СЕКТОР „СЕВЕР"
СЕКТОР „ЮГ"
профил запад
М1:500

Обр. 1

Средновековният некропол и полето с ритуални ями са разположени върху първата незаливна тераса на левия бряг на река Върбица. От изток граничат с реката, от запад – с висок, скалист хълм, Бакаджик; от юг се издига праисторическа могила, също проучвана през 1980-те години от проф. Ана Радунчева. Сега теренът се използва за отглеждане на тютюн и се обработва с машини.

Културните пластове са на значителна дълбочина, обичайно след 0,60 – 0,70 м от съвременната повърхност. През 2007 г. се установи и конфигурацията на материковата скала. Тя има силен наклон от юг на север. В южния край на проучвания терен тя се появи н дълбочина 0,50 – 0,60 м. От средата на обекта към северния му край скалата се оказа на почти 3 м дълбочина. В профила се четат следните пластове: първите 0,40 – 0,60 м представляват кафяв, рохкав хумус, натрупан най-вероятно от свлачища от хълма. Има сведения и за насипана допълнително пръст, транспортирана от другаде, за тютюневите насаждения. Този пласт е погребал древния хумус, също с кафяв цвят, обилно наситен с керамични фрагменти с различна концентрация, животински кости, битови средновековни предмети, много често железни, както и едри въглени. В древния хумус са вкопани и разкритите структури.

Заложихме 13 сондажа, ориентирани по световните посоки, с размери 5 х 3 и 5 х 5 м. Дълбочините в някои от тях достигнаха до 1,50 – 1,80 м, без да са изчерпани всички културни пластове. За изясняване на тяхната дълбочина, в Сондаж 7 се направиха два паралелни изкопа с посока север – юг. Материковата скала се появи на 3 м от съвременната повърхност. Като се изключат най-горните 0,50 м от съвременния хумус, на места културните пластове имат 2,50 м дълбочина. Пръстта съдържа обилна керамика, животински кости и въглени. Керамиката се датира в различни епохи, средновековие XI – XII в., късна античност IV – VI в., Желязна епоха, Бронзова епоха и Енеолит. Всички епохи са представени с обилна и характерна керамика, както и със структури. Не се откриха структури единствено от късноантичната епоха и Енеолита.

Структури:

Средновековие.

Разчистиха се седем добре очертани и запазени средновековни ями. Имат правилна кръгла форма, профилите им са цилиндрични. Размерите им са различни, диаметри между 1,00 и 1,30 м; дълбочини между 0,25 и 0,50 м.

Устията на ямите са обичайно обилно затрупани с различни по големина речни и ломени камъни, нахвърляни без видим ред. Между тях обикновено се откриват животински кости и по един железен предмет – гвоздей или просто обезформен железен къс. Понякога се откриват и фрагменти керамика, но липсват цели съдове или профили.

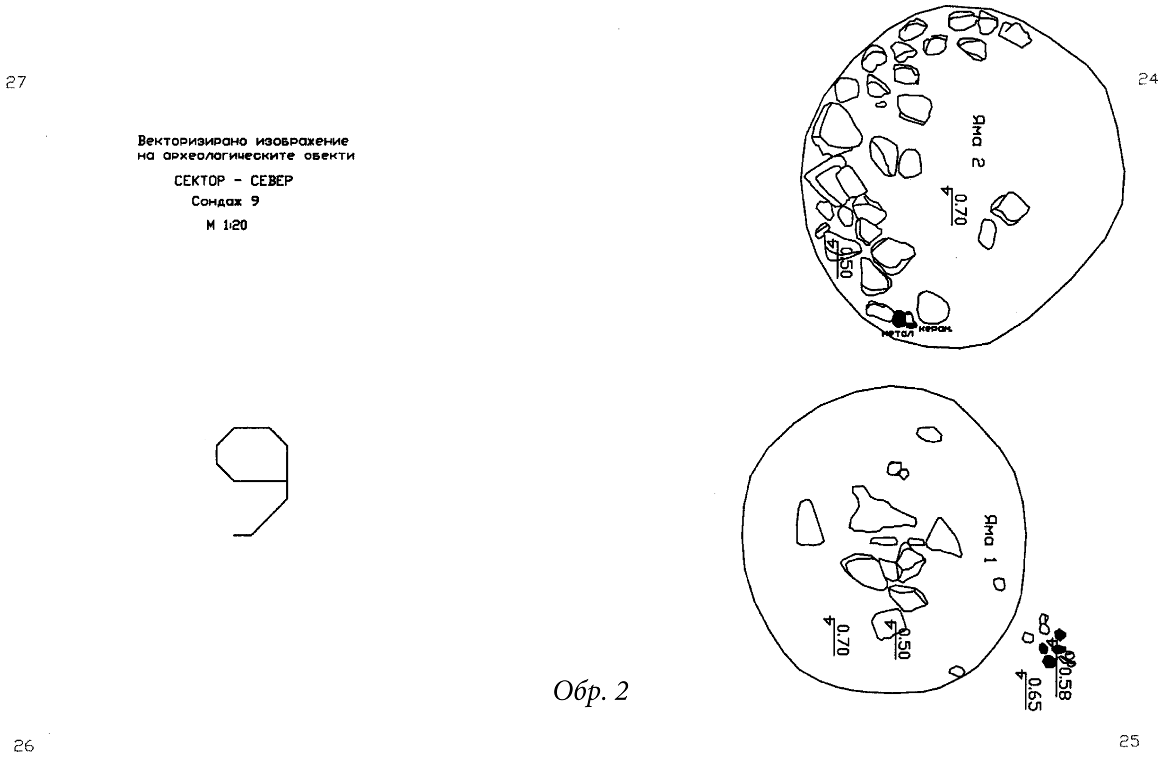

Обр. 2

Остеологическите останки бяха изследвани от д-р Лазар Нинов. Той установи кости от свиня, магаре и говедо; в Яма 1/ Сондаж 9 между камъните е била положена цяла глава на теле. То принадлежи към типичния родопски вид.

Трудно ми е да идентифицирам причините, предизвикали тези ями. С разкопките от 1980-те години броят им достига 30, Разположени са в границите на средновековния некропол, който безспорно е християнски. Засега са единствени по рода си в България, не ми са известни и от другаде. Очевидно са в резултат на магически действия, извършвани в християнско време. Засега мога да установя поне реда, по който са правени:

Изкопава се дупка в земята. На дъното се хвърлят въглени, както и в целия им насип. В ямите обаче определено не е пален огън, въглените идват от другаде. Хвърля се пръст, да покрие дъното и самата яма донякъде. Хвърлят се камъни, различни по брой и размер, някои силно горели. Въглените и горелите камъни ме карат да мисля, че ямите – обредите – магиите са свързани и с огнище, незнайно къде напалвано. Хвърля се накрая и парче желязо – използва се силата на желязото като елемент, а не предмет с определена форма. Оставя се понякога и къс месо, неголям, като изключим телешката глава. Ямата се изоставя. Възможно е да се е виждала на повърхността – някои ями се появяват твърде плитко под погребания хумус. Не мисля, че практиката изисква и глинен съд – липсват цели форми, фрагментите може да се появяват и с насипа. Във всеки случай керамиката е безспорно средновековна, предстои обработка.

В най-общи линии интерпретацията търси връзка между човек и камък. Съществуват достатъчно фолклорни текстове за това. Магията може да е и против зло – да си припомним заклинанието „Да спи зло под камък". Съществуват и разни причини, поради които човек копае дупка в земята, с цел магия, също описани във фолклора. Да спомена само цар Траян, който имал магарешки уши и как се опитал да се справи със срама си.

Надявам се проучванията да продължат.

Бронзова епоха.

В Сондаж 10 се разчисти площ с приблизително правоъгълна форма и размери 3 х 3 м, на дълбочина 1,30 м, при чувствителна денивелация от запад на изток. Петното е покрито със силно горели глинени мазилки, част от тях достигат до 0,20 – 0,30 м във височина. Възможно е да са останки от жилище от Бронзовата епоха, ако съдим по обилните характерни фрагменти от съдове, инкрустирани с бяла боя. По средата се разчистиха забити един до друг два големи плочести камъка. Вероятно те са от средновековна яма, вкопана в жилището. Поради падналите дъждове, които разкаляха силно терена и липса на време, останките бяха затрупани с пръст.

Желязна епоха.

Сондаж 13 поднесе голяма изненада в последните дни на разкопките. До 0,80 м дълбочина не показа културни следи. За проверка направих един изкоп в източната му част. На дълбочина 1,20 – 1,30 м от съвременния терен се появи силно горял – овъглен пласт с много голяма концентрация на керамика. Очевидно са горели цели съдове, гърнета, купи, амфори, цедка със запазен цял профил, както и висока глинена тежест за вертикален стан с форма на пирамида. Наред с керамиката се откри и голяма буца желязо, също горяло – крица ? Съдовете са предадени за реставрация. Според предварителната консултация принадлежат към Халщат.

Изкопът също е зарит, без да се проучи окончателно, в горелия пласт се виждат и плочести камъни.

Средновековни структури се разкриха и в Обект 17, непосредствено на юг от Обект 18. Той се проучва от проф. Ана Радунчева. Благодаря й за предоставената ми възможност да работя върху тях.

Обект 17 е разположен непосредствено от запад на праисторическата могила, върху която е проучено средновековно укрепление и малка църква от XII – XIII в. (Щерева 1996). Представлява тераса, силно наклонена от север на юг. Теренът е силно компрометиран, през 1980-те години са копани дупки за електрически стълбове, имаше голяма циментова площадка и зидана къща – база. Отнемана е пръст от повърхността, материковата скала е много плитко под чима.

Между могилата и терасата сега има плитко дере. По западния му бряг се направи профил с посока север – юг. В северния му край, под чима, се появи добре оформено огнище, изградено от ломени камъни, с плоча на дъното. Има данни за куполна пещ, но сега структурата е силно раз-

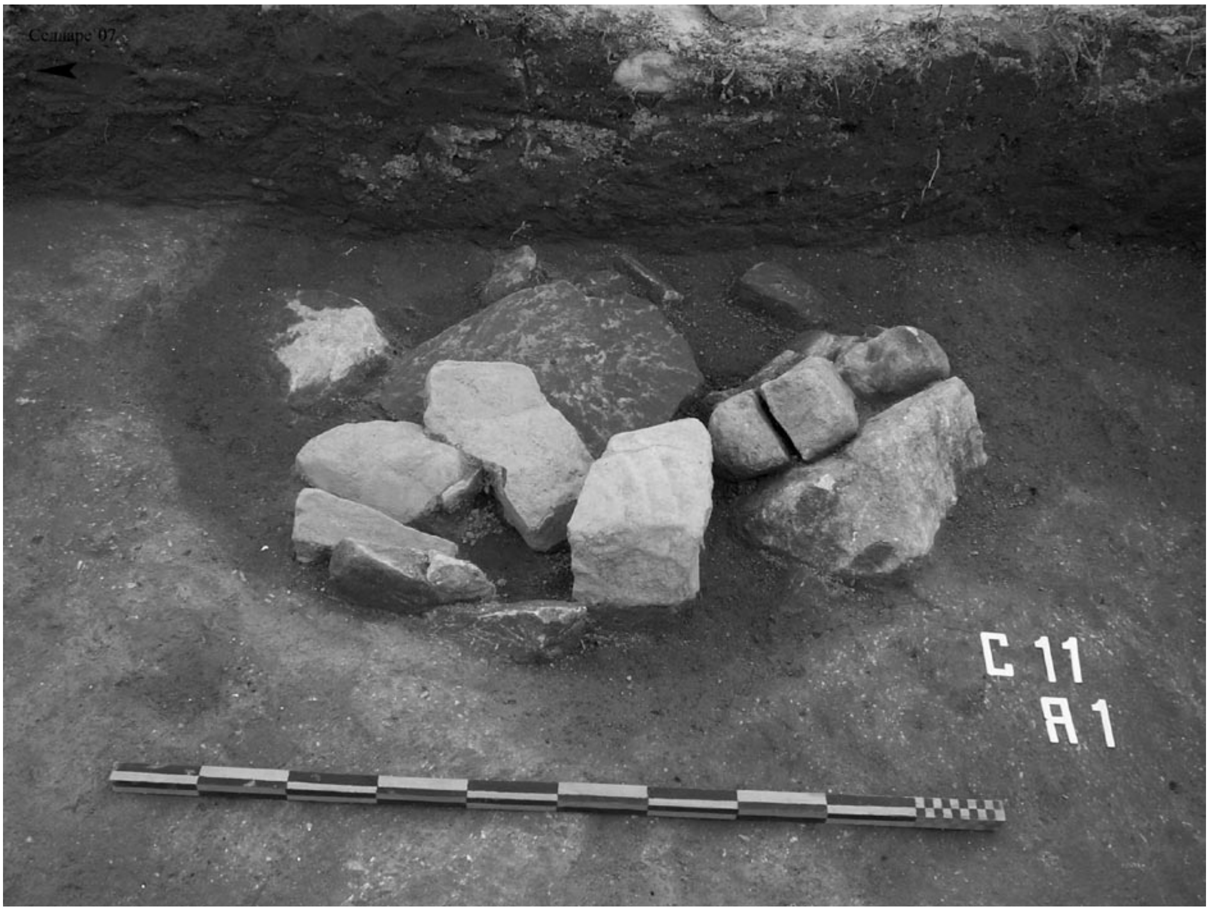

Обр. 3

рушена. В огнището се откриха фрагменти керамика със златиста ангоба, с дата XII в. и кости от говедо и овца или коза, кухненски останки, със следи от топлинна обработка, вероятно варени.

На юг от огнището, в Сондаж 10, се разчисти силно повреден, паянтов зид от ломени камъни, споени с кал. Запазен е само северозападния ъгъл с части от прилежащите му рамене.

В сондаж 11 и разширението му 11 А се разчисти най-долният ред от градеж с ясна апсидна дъга. Положен е върху материковата, силно разложена скала. Използвани са различни по големина ломени камъни, споени с кал. Апсидата е насочена на изток. Във всеки случай представлява изненада, защото е разположена на много неподходящо място, в най-ниската част на терасата. От друга страна, споменатата църква върху могилата също е издигната ниско долу върху склона.

Описаните структури от Обект 17 най-вероятно принадлежат към средновековното селище, неизвестно досега, но свързано с укреплението и църквата върху праисторическата могила.

Независимо от интензивната работа през този месец, обектът не беше изчерпан. Културните пластове са на много голяма дълбочина, неудачна се оказа и работата чрез сондажи. Теренът съдържа ценни археологически пластове и не може, според мен, да се предостави за строителство. Необходими са поне още два месеца работа, използването на машини, които да отнемат найгорните части от съвременния терен, както и удължаване на Обект 18 на север с около 50 – 70 м.

Литература:

Меламед 1996: К. Меламед. Ямите край с. Седларе, Кърджалийско. – Годишник на Нов български университет 2 – 3, 252 – 270;

Щерева 1996: И. Щерева. Средновековни паметници от района на Момчилград – Годишник на Нов български университет 2 – 3, 307 – 322;

Melamed 1993: K. Melamed. Mittelalterliche Bestattungssitten in den Rhodopen. – In: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 9, 5 – 39.

№12. КЪСНОАНТИЧНАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КАЛЯТА” КРАЙ ЯКОРУДА

Мариела Инкова, Антон Ковачев, Георги Гошев
(консултант Виолета Нешева)

Крепостта „Калята” се намира на 2 км западно от Якоруда, на едно от последните възвишения на Западните Родопи. Наименованието идва от „Кале”, предадено на местния диалект като „Калята”, т. е. „Калето”.

Поводът за проучването е проектът на община Якоруда към МРРБ „Средновековна Якоруда. На пътя на дървесината, катрана, виното ! Създаване на център за международни културни прояви”. Задачата бе разкриване на крепостните стени с цел консервация и превръщане на обекта в културно-туристическа дестинация.

Местността „Калята”, където е разположен обектът, представлява пресечено конусовиден хълм, на 1047 м надморска височина[6] със стръмни склонове (Обр. 1). Повърхността е осеяна с иманярски изкопи, от северната и южната страна личат останките от обрушени зидове, съответно със спойка от бял и розов хоросан.

В резултат заложените 4 контролни траншеи и още 32 изкопа бяха проучени значителни дължини от фортификацията, съставена от две крепостни стени. Те са разположени по склоновете на разстояние една от друга 6,5 м по южния и 4,5 м по източния. От вътрешната стена са разкрити 91,60 линейни метра, които ограждат площ приблизително 3 дка и 125 м^2. В северозападния сектор трасето е дъговидно, а в югоизточния чупи под тъп ъгъл от 96 градуса. В отделни участъци

---

[6] Измерването е направено от Н. Тонков чрез GPS (WJS 84).

Обр. 1. (3695) „Калята" – поглед от изток

стената стъпва върху чиста пръст, а в други – върху предварително подравнената скала. Връзката е с хоросан, без банкет. Лицата на крепостната стена са от едностранно обработени едри ломени камъни, а емплектонът – от дребни, залени с бял хоросан (Обр. 2). Последният почти навсякъде е изронен, запазен добре само при основите и във вътрешността. Дебелината на стената е 1 м, само в участък от северната страна с долепен на фуга от вътрешната страна зид на хоросанова спойка, достига до 1,70 м. От вътрешната страна на източната крепостна стена, пак на фуга, са долепени два зида със спойка съответно с бял хоросан със счукана тухла и с кал. Разкритата към северната стена вътрешна кула е с широк 0,85 м вход на юг и размери 2,75 x 3,83 м. Стените и са изградени в същата техника и имат различна дебелина – 0,80, 0,95 и 0,80 м. От южната страна е разчистен канал, оформен от 5 положени на ребро в две редици плочести камъни. Насипът е от черна пръст и въглени.

От външното укрепление са разкрити общо 38,80 линейни метра от южното и източно трасе. То е разположено по-надолу по хълма, следвайки формата на вътрешното укрепление с югоизточен ъгъл също от 96 градуса. Изградено е в същата техника, но със спойка от розов хоросан. Основите стъпват върху чиста пръст или скала, която на места е предварително подравнена. Връзката между скалата и първия ред от фундамента е подложка от розов хоросан. Стената е дебела 1 (на места до 1,10 м), запазена от южната страна до височина 0,85 м, а от източната само 1 до 3 реда от субструкцията. Зид с розов хоросан с дължина 4 м и дебелина 0,80 м е разкрит високо на платото, към него е долепен втори зид на калова спойка с деб. 0,75 м. По трасето на южната стена, от вътрешната и външната страна са разчистени пещ за хляб и две тухлени площадки. Запазената част от пода на камерата има полукръгла форма с диам. 1,30 м (Обр. 3). Изградена е от преизползвани фрагментирани тухли, които стъпват върху кафява пръст и частично застъпват куртината на стената, което е важно от стратиграфска и хронологична гледна точка. По периферията има камъни, споени с хоросан и изпечена до отухляване глина.

Обр. 2. (3253) Южната стена на вътрешното укрепление в контролна траншея 1

От източната страна на платото частично бе проучено четириъгълно помещение, ориентирано по надлъжната си ос СИ – ЮЗ с вход на северозапад, широк 1 м. Стените имат различна дебелина – 0,60, 0,65, 0,64, 0,78 м, поради което вътрешните контури оформят трапец. Външни размери: 5,30 х 7,80 х 7,80 х 5,30 м. Подът на помещението, разкрит в направения при североизточния ъгъл сондаж е на дълб. 1,55 м от съвременния терен, маркиран от жълта глинеста пръст с въглени, пепел и нападали фрагментирани керемиди. Основите са фундирани върху скала на дълб. 1,70 м от съвременния терен. От насипа от вътрешността на помещението произхождат ажурна апликация за ремък от медна сплав, две железни огрибки, железни зъбци за хоризонтален стан, както и 5 византийски медни монети: на Лъв I (457 – 474), Юститиан I, сечена в Константинопол през 527 – 538 г., на Мануил I Комнин (1143 – 1180), на Исак I Ангел (1185 – 1195) и на Алексий III Ангел (1195 – 1203)[7]. Разпилени и затъпкани от ходовото ниво се разкриха отделни човешки кости с керамичен фрагмент от IV в.

От вътрешната страна на крепостната стена бе достигнато до старото ходово ниво, маркирано от въглени и пепел, свидетелстващи за значителен пожар. Опожареното ниво с деб. 0,10 – 0,20 м е засечено почти навсякъде от северната и западната, източната страна, във вътрешната кула и от южната страна пред външното лице на вътрешната крепостна стена. В някои участъци върху това ниво бяха разчистени положени тухли. На това ниво (1 м от съвременния терен) бяха разкрити три зарити в земята късноантични долиума, покрити с плочи от сив пясъчник. Устията им са на нивото на стария терен, а в два от тях бяха открити две гърнета от XII в., което подсказва едно и също ниво на обитаване, както през късноантичния, така и през средновековния период.

Във вътрешната кула се проследяват следните нива: строително ниво, маркирано с хоросанов трошляк, над което следва изравнителен насип; първо ходово ниво, обмазано с жълта глинеста пръст с керамика от IV в., второ ходово ниво, настлано с тухли, непосредствено над които е опожарения пласт и последно ходово, с една in situ запазена тухла, поставена непосредствено над опожарения слой. В насипа извън кулата е открит обтегач за ремък, украсен с „птиче" око, каквито са известни от късноантични, ранновизантийски и средновековни обекти. Сред находките от насипа от вътрешната страна на укреплението са няколко фрагмента от стъклени чашки (стена, подставки, дръжка), които по технико-морфологични белези се датират в IV – V в.

---

[7] Монетите са определени от ст. н. с. д-р Владимир Пенчев, комуто изказвам своята благодарност.

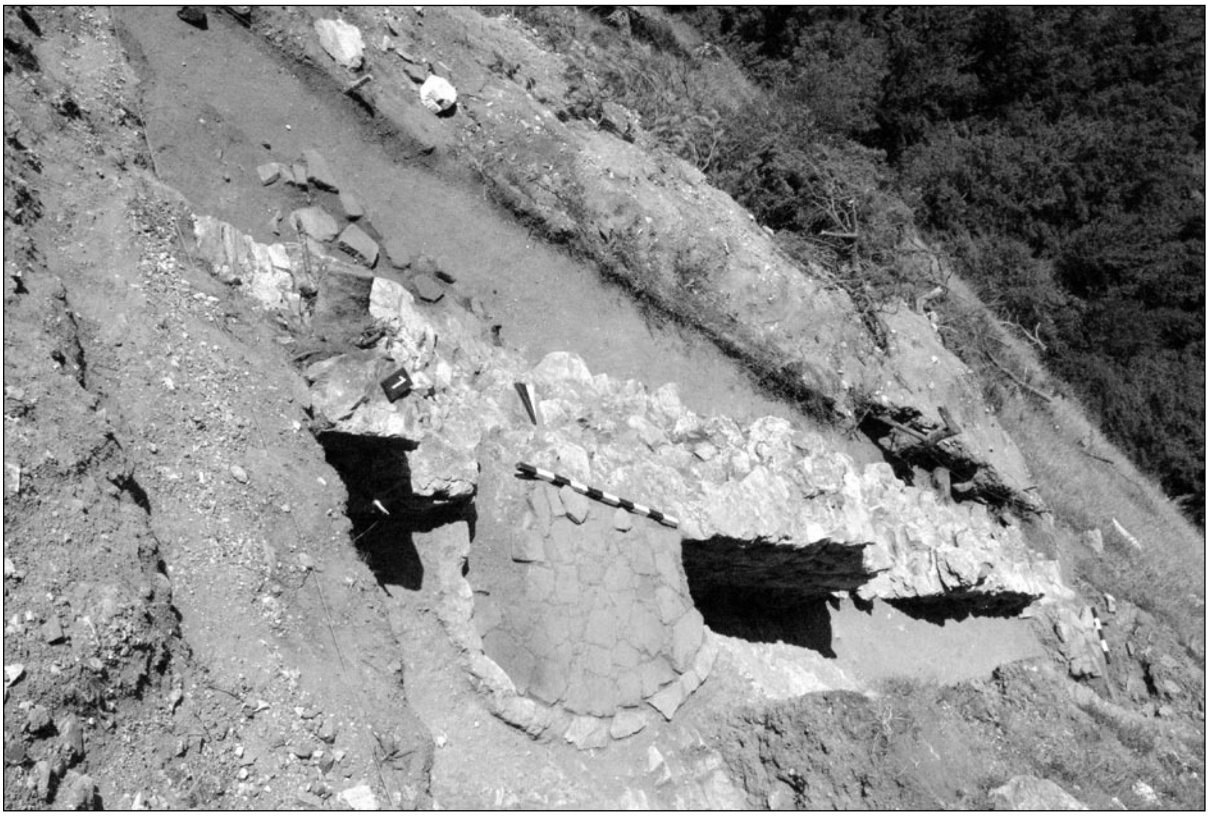

Обр. 3. (3810) Пещ за хляб върху външното укрепление

Сред откритата в насипа от вътрешната страна на укреплението най-ранна е тракийската керамика с щамповани и шнуровидни мотиви. Преобладаваща е късноантичната от IV – VI в.: фина сива керамика, няколко фрагмента от добре изпечена, на бързо колело керамика, украсена с червена ангоба, фрагменти от тънкостенни гърнета с примеси на слюда в тестото и най-вече фрагменти от големи дебелостенни съдове за съхраняване на зърнени храни. Специален интерес представляват фрагментите от тънкостенни гърнета, изработени обаче на ръка и с примес на слюда в тестото. Делът на средновековната керамика е по-скромен: фрагменти от кухненски съдове от X – XI и XII – средата на XIII в., от трапезни – със златиста и червена ангоба от XII в. и „сграфито" от XII и XIV в.

Строителната керамика е от периода на късната античност (IV – VI в.) – керемиди и тухли с врязана преди изпичането украса, а два фрагмента кирпич с отпечатъци от пръти, подсказват характера на градеж на вероятно някои от помещения от вътрешността.

Наличието на вътрешна кула, фактът, че късноантичните долиуми са съобразени с линията на вътрешното укрепление, както и преобладаващият керамичен материал сочат, че то е изградено през късната античност. Характеристиката на фортификацията – тънки стени, обусловено до голяма степен от естествено защитения терен, липсата на банкет, използването на некачествен, ронещ се хоросан, ограничен до границата между суб- и суперструкцията, както и характеристиката на подемния материал – наличието на паметници с битово предназначение, подсказва възникването на паметника като постоянно обитавано селище по инициатива на местното население. Без, обаче да се проучи укрепената площ и степента на застроеност тава е само една предварителна хипотеза. Предполагаме, че вътрешното укрепление е изградено през късноантичния период, а външното през ранновизантийския, което се потвърждава и от нумизматичния материал (монети от V и VI в.) Животът прекъснал в следствие аваро-славянските нашествия в края на VI-първата половина на VII в., засвидетелствано от регистрирания повсеместен пожар. Възстановен през X – XI в., той достига апогея си през XII – първата половина на XIII в.

№13. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА АНТИЧНО И СРЕДНОВЕКОВНО УКРЕПЛЕНИЕ В М. ГРАДИЩЕ ПРИ ГР. ВРАЦА

Нарцис Торбов, Никола Теодосиев

Местността Градище е разположена до шосето Враца – Згориград непосредствено до пътя, преди прохода Вратцата. В района не са извършени сериозни проучвания, въпреки обемната информация, събрана за поселищния живот през един продължителен период – от късната желязна епоха до края на Българското средновековие.

При строежа на алпийския дом, намиращ се до реката в подножието на местността Градище, са открити основи на постройки, иззидани от ломени камъни. Намерени са и монети от тракийските царе Севт III и Аматок, свидетелстващи за селище от ранната елинистическа епоха (Николов 1976, 58 – 59). От местността произхожда и бронзов печат за изработка на монети. Надписът и изображението доказват, че е от времето на Октавиан Август. Те отговарят на лицевата страна на денари, отсечени в периода 17 – 16 г. пр. Хр. (Божкова 1984, 15, Обр. 1 – 2; Машов 1976, 63). В района на селището е намерена и сребърна обица от I в., украсена с декоративни висулки (Antonov 2005, 21-22, fig 2/3). В него е открита и римска бронзова лампа (Машов 1976, 62-63). Тя е подобна на един екземпляр от Ескус, Плевенско и е от Тип LI, който е характерен за края на I и началото на II в. (Кузманов 1992, 53, кат. №424). От Враца произхожда и фрагмент от каменен саркофаг от II в. (Бучински 1973, 15, Обр. 1; Машов 1976, 66-67). В града е намерен и надпис от III в. на старогръцки език, посветен на богинята Хера (Геров 1949, 373; Машов 1976, 63). През Българското средновековие проходът Вратцата и местността Градище са укрепени със сложна система от отбранителни съоръжения (Георгиева/Бучински, 1959, 345; Петров 1976, 72 – 91). Значимостта на средновековния град Враца се определя от надпис от XIII в., разположен върху отделни фрагменти от каменна плоча. В него за първи път се споменава името му – Вратица. Вероятно в крепостта при прохода е изграден царски манастир, който получава дарение от българския владетел Михаил II Асен. Надписът е открит в една пещера, свързана със средновековна църква, която е проучена от Димитър Бучински през 1942 г. (Георгиева/Бучински, 1959, 345; Иванова 1946, 135 – 143).

Единствените археологически разкопки са осъществени през 1985 г. за един кратък период от време – един месец. Проучена е част от крепостната стена и е разкрито едно помещение (Иванов 1988, 63 – 73). Извършеният обход на 11.01.2007 г. от археолозите от Регионален исторически музей – Враца доказа, че местността е застрашена от иманярски посегателства. Това обстоятелство наложи да бъде извършено археологическо проучване. То имаше сондажен характер – разкрити са структурите, засегнати от иманярите и са очертани параметрите на част от укрепителната система. След преустановяване на разкопките бе извършено зазимяване и извикана комисия с представители от НАИМ – БАН, от НИПК и от Община Враца, която даде указания и е изработен проект на програма за проучване, консервация и социализация, предаден на кмета на общината, за да бъде одобрен. През следващия археологически сезон предстой заснемане на целия обект в мащаб 1:1000, свикване на междуведомствена комисия, която да определи неговите границите и статут и разгъване на планквадратна мрежа, в очертанията на разкритото укрепление. Едва след това ще започнат разкопките в отделни сектори и ще последват консервационни работи.

По време на проучването бе разкрито укрепление, което има формата на петоъгълник. Неговата северна страна е скалният масив, с който са свързани западната и източната страна на отбранителната система. Те са изградени от ломени камъни на хоросанова спойка. Лицевите страни са иззидани от каменни блокове, а вътрешността представлява смес от ломени камъни и хоросан. Максималната дебелина на зидовете е 2,40 см.

Понастоящем са разкрити част от западната стена, която се движи по естествен скален зъбер. Тя е укрепена допълнително от отбранителна кула с квадратен план. Западната стена не е проучена изцяло поради обстоятелството, че известна част от нея е разрушена и е запазена единствено субструкцията.

Източната стена е разкрита изцяло. Северният и край е с по-малка дебелина – изградена е стълба, разположена в близост до вътрешното лице на зида, служила за изкачване върху крепостната стена. При изграждането на източната стена са използувани дървени греди за подравняване на зида. Понастоящем са разкрити техните легла и е изяснен начинът на поставянето им. Скрепяването на гредите помежду им е осъществено чрез масивни железни клинове.

Западната и източната стена на укреплението са свързани в южна посока чрез едно помещение с трапецовиден план със значими размери. То вероятно е използвано като казарма, в която се е помещавал гарнизонът.

В хода на проучването бе документирана и сградата, разкопана от Димитър Бучински и обозначена от него като средновековна църква. В непосредствена близост до нея е разположена малка пещера, в която е открит през 1942 г. надпис, свидетелстващ, че е съществувал в района средновековен манастир, изграден през XIII в. Разкритата сграда не е конструктивно свързана с пещерата, нейната източна стена е унищожена. Не са открити археологически материали, които със сигурност да свидетелстват, че постройката е от времето на Българското средновековие.

Документирани са 208 находки, които очертават предполагаемата хронология на съществуването на поселението – пет периода на съществуване:

Първи период – IV – I в. пр. Хр. (установен само по находки). Селището е обитавано от траките, за което свидетелстват една бронзова фибула, сребърна дръжка от съд, подобен на тези от Рогозенското съкровище и Могиланската могила и сребърна монета.

Втори период – III в. (установен само по находки). Селището продължава да съществува през римското владичество. В хода на проуването са открити императорска монета и фибула, направени от бронз.

Трети период – IV в. Селището продължава съществуването си през късната античност. Открити са монети от император Константин I (307 – 337) и Теодосий I (379 – 395). При проучването бяха разкрити следи от опожарен жилищен хоризонт, разположен под субтрукцията на две от постройките – кулата и сградата, обозначена от Димитър Бучински като църква.

Четвърти период – VI в. През Ранната Византия започва изграждането на укрепителната система, за което свидетелстват западната и южната стени на голямото помещение и разкритите монети на император Юстиниан I (527 – 565).

Пети период – XIII – XIV в. Последното и окончателно застрояване на укреплението е извършено през Втората българска държава – доказано от откритите бронзови монети и керамика. Тогава то придобива очертанията, фиксирани по време на археологическото проучване. През този период градът, чийто център вероятно е укреплението, започва да се разширява в източна посока, за да достигне през следващите столетия рамките на съвременния град Враца.

Литература:

Божкова 1984: Б. Божкова. Два печата на Август. – Нумизматика, 1984, 18, 4, 15 – 19;

Бучински 1973: Д. Бучински. Фрагмент от саркофаг от Враца. – Музей и паметници на културата, 1973, 13, 1, 15;

Георгиева, Бучински 1959: С. Георгиева, Д. Бучински. Предварителни проучвания на средновековното селище до град Враца. – Известия на Археологическия институт 22, 1959, 345 – 352;

Геров 1949: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики. Част II. Продължение. – Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет. Том XLV, 1948/1949, 307 – 413;

Иванов 1988: П. Иванов. Археологически разкопки в м. Градището при гр. Враца. – Известия на музеите на Северозападна България, 14, 1988, 61 – 73;

Иванова 1946: В. Иванова. Два надписа от Асеневци – Батошевският и Врачанският. – Известия на Археологическия институт, 15, 1946, 114 – 145;

Кузманов 1992: Г. Кузманов. Антични лампи. Колекция на Националния археологически музей. София, 1992;

Машов 1976: С. Машов. Враца до идването на славяните. Римско владичество. – В: История на град Враца. София, 1976, 59 – 71;

Николов 1976: Б. Николов. Враца до идването на славяните. Враца като тракийско средище. – В: История на град Враца. София, 1976, 33 – 59;

Петров 1976: П. Петров. Средновековна Вратица. – В: История на град Враца. София, 1976, 72 – 92;

Antonov 2005: D. Antonov. Ancient Finds from the Vicinity of Butan, Vraca District (1ST–6thc.) – In: (Stoyanov, T. ed.). Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov. Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Supl. IV. Sofia, 2005, 21 – 27.

№14. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА РАННОВИЗАНТИЙСКА И КЪСНОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ МИСИОНИС КРАЙ ТЪРГОВИЩЕ

Ангел Конаклиев

Проучванията обхванаха три сектора в ранно византийската крепост, северната кула на ранновизантийската порта и стената северно от нея, южната част на късно средновековната порта (Обр. 1).

Ранновизантийска крепост – разкопките бяха съсредоточени по оста запад-изток. Разчистена беше частта от централната улица започваща от южния вход на притвора на базилика №2 и продължаваща в западна посока. За основа на улицата е използвана заравнената скала. По цялото си протежение в проучената част улицата от ранновизантийската порта до югозападния ъгъл на двора на базилика №2 носи следите от силен пожар унищожил крепостта. Ширината на проучената част на улицата е средно 2,40 м.

През сезон 2007 г. продължи проучването на сграда №9. Съдейки от местоположението и размерите и най-вероятно става въпрос за административна сграда свързана с духовната или светската управа на града. В южната част беше разкрит вход с ширина 1,67 м водещ към друго

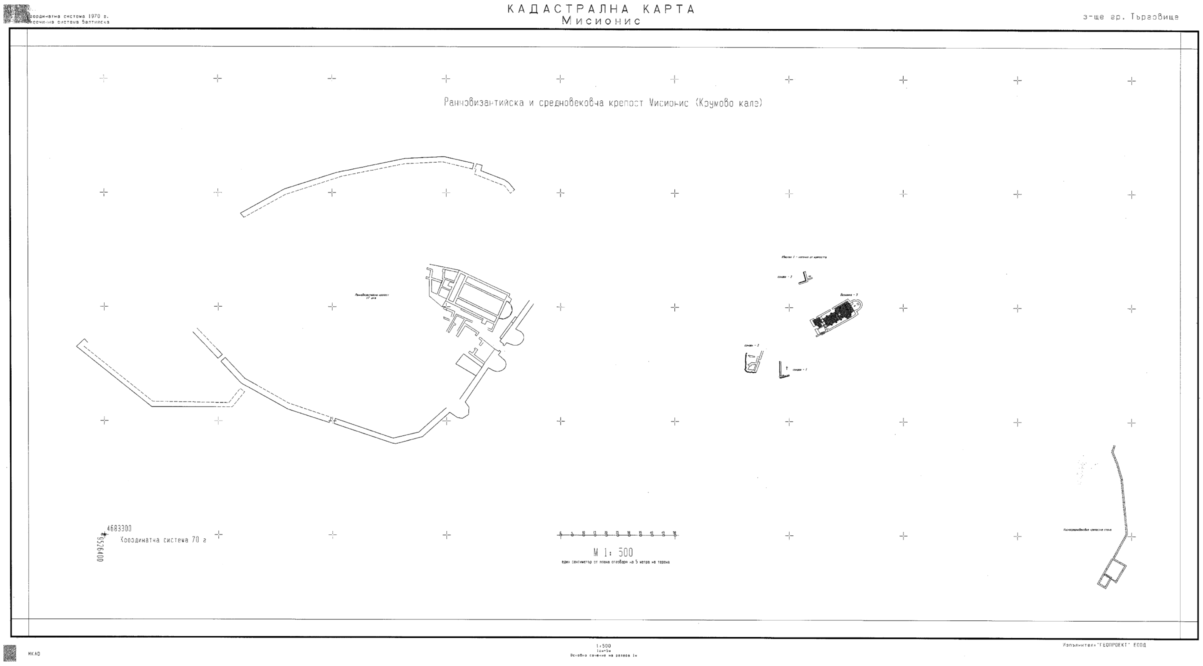
Координатна система 1970 г.
Височинна система Балтийска
КАДАСТРАЛНА КАРТА
Мисионис
з-ще гр. Търговище
Ранновизантийска и средновековна крепост Мисионис (Кзумово кале)
4683300
Координатна система 70 г
М 1: 500

Обр. 1. Общ план на разкопките на Мисионис помещение. В южна посока където се развива второто помещение на сграда №9 е обрасло с гора и предстои да бъде проучено.

На около 0,90 м западно от северния вход на сграда №9 започнахме разкриването на късносредновековно помещение застъпващо част от сградата (Обр. 2). За разлика от зидовете на ранната сграда №9 тези на късносредновековното помещение са изградени от по-дребни и по-недобре оформени камъни. Спойката е от глина. Разкрит изцяло е източния зид с дължина 3,30 м и дебелина 0,60 м, а частично е разкрит западния зид, чиято разкрита дължина е 4,50 м и дебелина 1,00 – 1,10 м. Височината до която са запазени късносредновековните зидове е от 0,80 до 1,20 м. Ясно личи застъпването на средновековните зидове спрямо ранновизантийския градеж. На 1,30 м. от югоизточния ъгъл на късносредновековното помещение в западна посока бяха разкрити два зида с посока север – юг и разстояние между тях 0,90 м и дебелина съответно 0,90 м източния и 0,75 м западния. Двата зида са успоредни помежду си и наподобяват „уличката” между сгради № 8 и 9 разкрита през 2006 г. Вероятно сграда №9 се развива в западна посока до източния зид, а западния е част от нова №10 сграда. Двата зида са запазени във височина между 0,20 – 0,25 м и се проследяват през цялата разкрита част на късносредновековното помещение.

В централната част на сграда №9 се разкриха останките от второ късносредновековно помещение, от което е проучен само източния зид с дължина 2,20 м, ширина 0,60 м. По градеж той е идентичен с градежа на северното късно помещение – местен камък и спойка от глина. Зида е силно обрушен. Запазен е на височина от 0,60 – 0,70 м. Второто късно помещение използва и част от ранните зидове – южния на сграда №9.

Ранновизантийска порта – северна кула. Задачата тук беше проучването на пространството северно от кулата. Тук става връзка между двете укрепителни системи – ранновизантийската и късносредновековната. Запазеността на ранновизантийската стена е от 3,80 до 4,00 м. Работата се затруднява много от големия насип от камъни и отломки от стените. Градежът на стената е както

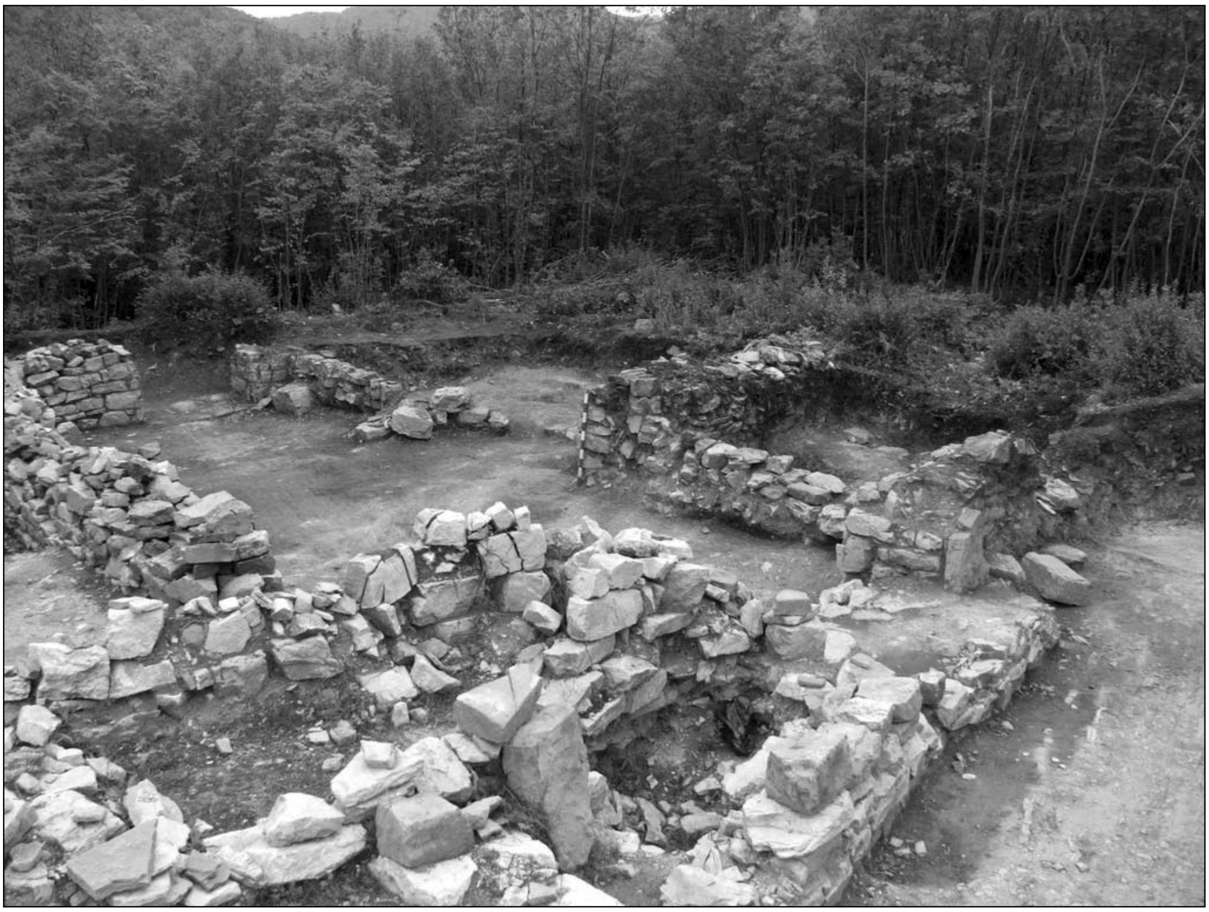

Обр. 2. Сграда №9 и късносредновековното помещение

и при другите проучени сектори – сравнително добре оформени камъни и хоросан с примеси от тухла.

Късносредновековна порта – портата е разкрита още при първите проучвани на крепостта. (Овчаров 1971). Следствие дългогодишното изоставяне и срутване на част от насипа на източната част на ранновизантийската крепостна стена, късната порта беше изцяло затрупана. Съвременния път водещ в крепостта е разрушил частта на късната стена южно от портата. В процеса на разчистването бяха разчистени южната и челната страни. Градежът на портата е идентичен с градежа на разкритата през 2005 източна крепостна стена на късносредновековния град. Използвани са сравнително добре подбрани и необработвани местни камъни и спойка от глина. При разчистване прохода на портата се откриха следи от силен пожар, който засичаме и във вътрешността на крепостта и който е унищожил града края на XIV в.

Сред материалите открити при разкопките в най-масово количество е керамиката. Статистически преобладава керамиката от Второто българско царство, като немалка част от нея е от типа сграфито. На второ място е тази от ранновизантийския период. Най-малко на този етап е керамиката от IX – X в. По-голяма концентрация на ранносредновековна керамика се очертава в югозападната част на крепостта по подемен материал.

Оръдията на труда са представени от сърпове, косери, ножове, мотики и др.

Монетите съставляват 1/3 от материалите. Времевия им обхват е доста голям – от V в. до XIV в. За разлика от предходните проучвания сега най-многобройни са билоновите монети на цар Иван Шишман от първо билоново монетосечене с монограм и кръст. Открити бяха монети на византийските императори Юстиниан I, Анастасий и Юстин I, а от българските сребърна на цар Иван Александър, както и латински имитации. В стойностно отношение са представени от нумии, деканумии, половин фолиси, фолиси от бронзовите, грошове от сребърните. Най-голям интерес представлява сребърна монета на Георги Тертер I от която не се среща между публикувани досега (Обр. 3). Монетата е с иконография идентична с известните досега екземпляри. Надписът обаче е различен от известните досега и е изпълнен на кирилица – ГЕОР ЦАР. Монетата е единствената досега открита от този владетел на обекта.

От въоръжението основно са представени стрелите. Намерени бяха също и части от кании, юзди, стремена, шпори и закопчалки от колчани. Стрелите са предимно от типа плоски, двустенни. Прави впечатление че някои от тях са обработени така до получаване на метална сплав непозволяваща корозирането им. Химически анализ на метала не е правен. Интерес представлява намерената връх от кания с острието на сабя, както и две почти изцяло запазени шпори. За първи път беше разкрита и колективна находка от части от конска амуниция включваща – три стремена, една юзда, три различни по форма халки, тока за ремък, меден съд, обръчи от ведро и част от сърп. Предметите са били укрити набързо в малка дупка на стената на помещение намиращо се западно от двора на базилика №2.

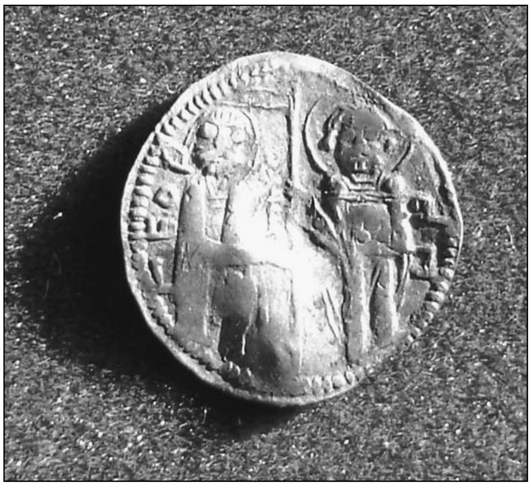

Обр. 3. Монета на Георги I Тертер (1280 – 1292) открита в Мисионис

Предмети на лукса се разкриха предимно в ранновизантийската крепост. Това са предимно накити, обеци и апликации, както и изцяло запазено нагръдно кръстче с изображение на разпънатия Христос.

Резултатите от проведените през 2007 г. археологически проучвания в местността Парка край Търговище, както и намерените материали потвърждават мнението ни, че на това място е съществувал един добре развит в икономическо отношение град. Стратегическото му разположение е играло голяма роля в неговото развитие както късната античност така и в късното средновековие. Въпреки че проучената досега площ е сравнително малка, архитектурните останки и намерените материали дават основание да се надяваме, че едно по-нататъшно проучване на града има големи перспективи както за едно цялостно проучване на този най-голям обект в община Търговище, така и за потвърждаване или отхвърляне на тезата ни, че тук се е намирал описания от Ал Идриси през 1156 г. град Мисионис. (Недков 1960), (Шкорпил 1914).

Литература:

Овчаров 1971: Д. Овчаров. Две ранновизантийски крепости от Североизточна България. Археология, XIII, 1971, 4, 18 – 31;

Недков 1960: Б. Недков. България и съседните и земи през XII век според „Географията” на Идриси. София 1960;

Шкорпил 1914: К. Шкорпил. Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914, 94.

№15. ПРОУЧВАНИЯ НА КЪСНОАНТИЧНА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРИ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Боян Думанов

Разкопките през 2007 г. протекоха в периода между 16 юли и 03 август в рамките на петнадесет работни дни. В тях взеха участие гт. ас. д-р Боян Думанов – ръководител (НБУ), н. с. Димитър Янков – зам. ръководител (РИМ – Стара Загора), д-р Анета Петрова, студенти от Програма „История и Археология” на НБУ, бакалавърска програма „Археология” на Университет на гр. Дърам, Великобритания.

Теренните проучвания на обекта бяха проведени в два от неговите основни сектори – сектор **„Basilica extra muros”** и сектор **„Порта – Сграда 2”**

Проучвания в Сектор **„Basilica extra muros”** (Обр. 1).

За работа в сектора бяха определени два участъка:

В участък **1**, обхващащ северната стена на базиликата и нейната източна половина, включваща апсида, синтрон, предаписдно пространство и южен страничен вход, бе достигната материковата основа, върху която стъпват основите на градежа. Беше установена структурата на стената, изградена в opus implectum. Фундаментът лежи върху материковата основа, която слиза под наклон на изток и североизток. Самият материк също така е издълбан с цел нивелирането на подовото ниво, като денивелацията не е преодоляна напълно. До края на проуч-

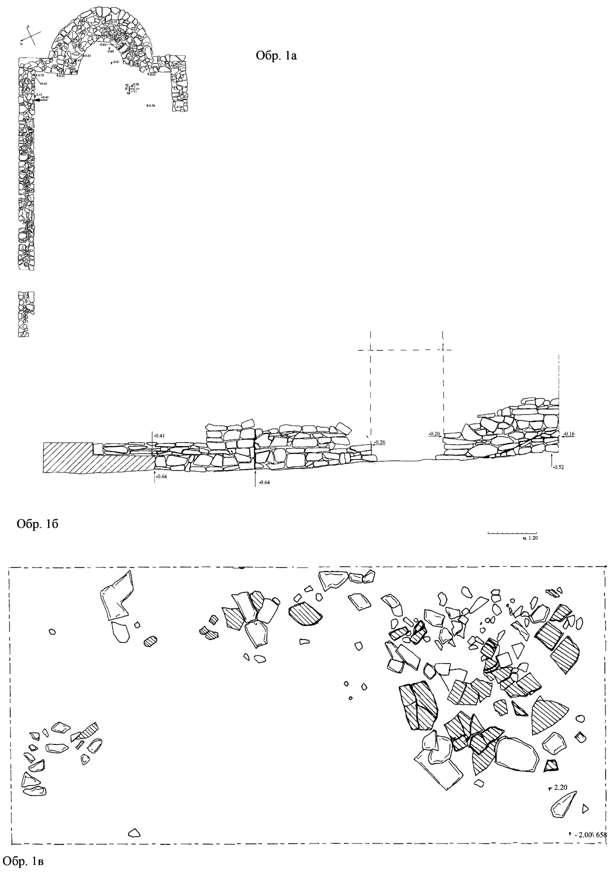

Обр. 1. Сектор „Basilica Extramuros”.
1а. План на базиликата след разкопките през 2007 г.
1б. Напречен разрез на предапсидното пространство. Изглед от север.
1в. План на Сондаж 1 северно от базиликата и разкритите в него структури.

ванията през сезона беше разкрита цялата горна структура на северната стена, както и вътрешното и лице в предапсидното пространство.

Между камъните, изграждащи синтрона беше открит дребен фрагмент от керамичен съд с гребенчата украса (VI в.). In situ бяха открити и останки от покривната конструкция от керемиди.

В южната част на предапсидното пространство беше пуснат сондаж с размери 4,20 х 2,40 м. Той обхваща пространството между южната стена, като включва в себе си южния страничен вход и източната стена до южната основа на дъгата на апсидата. Разчистен бе горният почвен слой до дълбочина – 0,40 м. На тази дълбочина бяха засечени дребни фрагменти от строителна керамика, камъни и малко строителен разтвор. В южната част на сондажа бе достигната материкова основа, която се спуска на север и е покрита от слой кафеникава пръст. Върху този слой, на нивото на скалата лежат няколко по-едри фрагменти от тухли за настилка и плоски камъни.

В пространството по вътрешната част на дъгата на синтрона бе разкрита част от хоросаново ниво, в което бяха открити фрагменти от прозоречно стъкло и един фрагмент от тънкостенен съд. Нивото на скалната основа в тази част бе – 0,50, а това на най-едрият фрагмент от керемида – 0,55 м.

В апсидното пространство материковата скала е достигната на дълб. – 0,62. Тя е установена на тази дълбочина в неговата северна половина. Южната половина на същото ниво е плътно покрита с хоросан с рехав състав и примеси от пясък. Той изравнява цялата повърхност на олтарното пространство.

На запад пред олтарното пространство беше установен пласт от фрагменти строителна керамика, както и тухли от подовото покритие. На запад от южния страничен вход на базиликата беше зачистен профил, оформен от източното лице на натрупани материали в западната половина на базиликата. Тяхната височина достига до 0,80 м спрямо материковата основа. Ясно различими са няколко слоя ломени камъни и тъмна пръст, стоящи над пласт от няколко слоя керемиди.

Непосредствено до вътрешното лице на южната стена, западно от страничния вход беше засечен вътрешен ред от подредени в две редици ломени камъни. Над тях в профила личат следи от рехав хоросан.

2. На север от базиликата беше заложен сондаж с размери 5,60 х 2,40 м (Обр. 2). Югозападният му ъгъл е на ниво – 2 м спрямо цокъла на базиликата (+ 660 балтийска кота). В северното част на дълбочина до – 0,30 м спрямо съвременното ниво и – 2,30 м спрямо западния цокъл на базиликата бе достигната материкова основа. Открити са две малки каменни струпвания с керемиди и разложен кирпич и мазилки.

По мощно струпване на камъни и строителна керамика е засечено в югоизточния ъгъл на сондажа, отстоящо на дълбочина – 2,28 м. Приблизителните му размери са 1,96 в посока изток – запад и 1,70 м в посока север – юг. На запад границата му е оформена от три вървящи в редица едри ломени камъни. Подобна редица е установена и по северните граници на струпването. Основната част от него е заета от тухли, които са натрошени, но стоят in situ. Размерите на повечето от тях са 30 х 30 см. На места тухлите образуват слоеве от по няколко екземпляра един върху друг. Наред с тях се срещат и фрагменти от керемиди и мазилки.

Сектор „Порта – Сграда 2” (Обр. 3)

Работата в сектора започна по разчистването на пласт деструкции на север от Пристенно помещение 1. Пластът е дебел около 1,50 м, като е наситен е с едри ломени камъни. Неговата горна половина е от тъмна хумусна пръст. Под нея следва жълтеникав песъклив пласт, примесен с по-дребни камъни и отломъци. Този пласт към своята долна част, която е с дебелина 1,10 м е поплътен. От южната стена на Сграда 2 се очертава продължение на изток.

Основната част от работата бе съсредоточена по разчистването на очертанията на южната стена на Сграда 2. Отстранени бяха множество напрупани камъни и пръст. Очертан бе сектор с размери 4,20 х 2,30 м, ориентиран с надлъжната си ос по посока изток – запад.

Пластът под повърхностия слой камъни е с тъмен цвят, примесен с множество ломени камъни и фрагменти строителна керамика. На дълбочина + 2,29 м бе засечено вътрешното лице на южната стена на Сграда 2. Неговата структура е подобна на външната страна. Видимата ширина на стената в тази разкрита част е 1,05 м. Тя е изградена от редове сравнително добре обработени ломени камъни. Те обособяват външно и вътрешно лице, пространството, между които е запълнено с подредени на пластове по-дребни ломени камъни. Липсват каквито и да е следи от строителен разтвор, зидарията е суха.

На мястото, където стената прекъсва, запазената и височина е 1,18 м спрямо вътрешното ниво от строителна керамика и 1,60 спрямо нивото на интервалума. Източният му край е обрушен, като под тази запазена част и на изток от нея се установяват още няколко реда камъни, стоящи в суперструкция. Те продължават още около 0,50 м на изток и изчезват под пласт жълтеникава песъклива пръст. Ясно е обаче, че те ограничават пласта строителна керамика от юг. Тази редица камъни следва посока, при която би се засякла с Напречен зид 1 под ъгъл 90° след 1,60 от края на обрушеното източно лице на южната стена на Сграда 2. Навсякъде в работния участък бе достигнат пласт от строителна керамика. С цел да бъде установена връзката между източния край на южната стена и Напречен зид 1 е започнато разчистването на струпване от материали в източната част, където двете структури би трябвало да се пресичат. Този пласт е с дебелина ок. 0,50 м и е съставен основно от едри ломени камъни и песъклива пръст. Концентрацията на битова керамика е ниска. Пластът строителна керамика е видим и в тази част, на места под струпаните камъни.

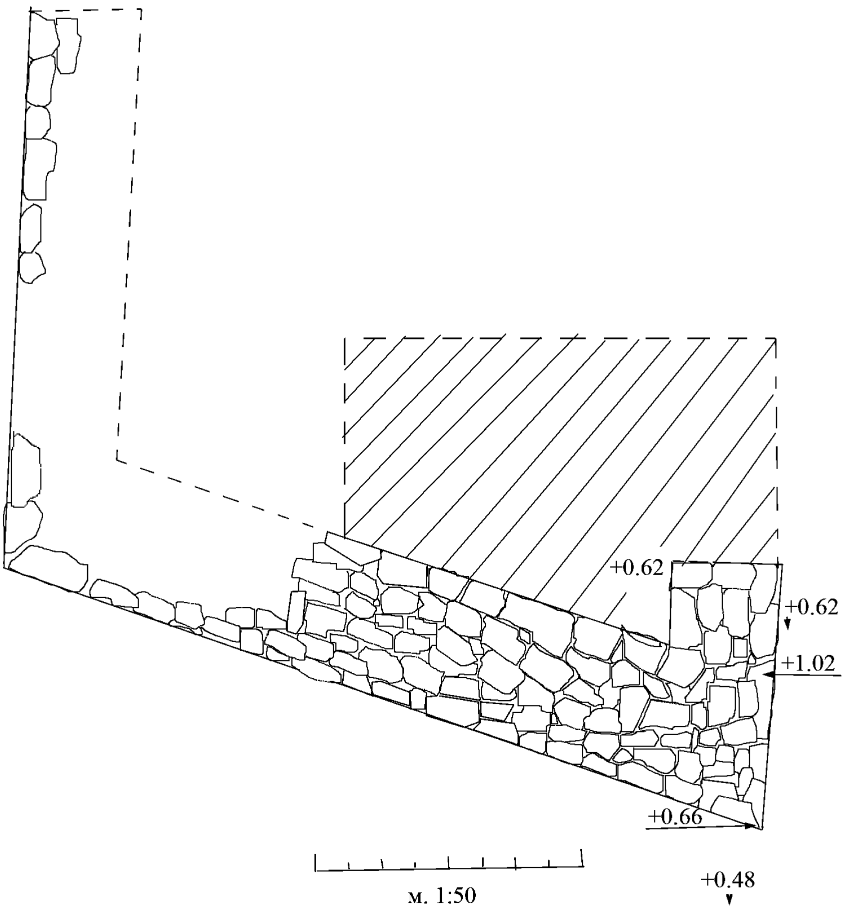

Обр. 2. Сектор „Порта-Сграда 2". План на разкритата част от Сграда 2

Резултати от проучването през 2007 г. представят възможност за възстановяване на определен селищен модел в тази част на Тракия и неговата трансформация от селски поселения в низините от IV в. към височинните селища на 6 в.

Литература:

Думанов 2005: Б. Думанов. Средновековна крепост при с. Горно Ново село, община Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2005 г. XLV Национална археологическа конференция. София, 331 – 333;

Думанов 2006: Б. Думанов. Проучвания на късноантичната и средновековна крепост при с. Горно ново село, общ. Братя Даскалови. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 633 – 636;

Попов 1982: Ат. Попов. Крепости и укрепителни съоръжения в Крънската средновековна област. София, 1982;

Янков 1990: Д. Янков. Разкопки на раннохристиянска църква в землището на село Горно Ново село, Старозагорско. – Археологически открития и разкопки за 1989 г. Кюстендил, 1990, 105 – 107;

Янков 1992: Д. Янков. Раннохристиянска църква край село Горно Ново село, Старозагорско (към въпроса за епископските центрове през IV – VI в. в Тракия). – Тракия и Византия. Симпозиум на музеите от Югоизточна България. Сливен, 1992, 54 – 58;

Soustal 1991: P. Soustal. Tabula Imperii Byzantini. Vol. 6. Thrakien. Vienna, 1991.

№16. РАННОВИЗАНТИЙСКА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ ПРОВАТ/ОВЕЧ

Снежана Горянова

Теренното археологическо проучване през 2007 г. бе проведено в рамките на един месец. В екипа участваха Николай Христов и Стоян Трифонов (ИМ – Провадия). Нумизматичният материал е обработен от н.с. Игор Лазаренко (РИМ – Варна).

Изкопни работи бяха провеждани в два пункта:

1. Продължи проучването на терена в северната равна част на м. Калето, между т. нар. Митрополитска църква и Църква №3 (сектор V);

2. Бяха направени два сондажа (10 x 2 и 5 x 2 м) в м. Табиите, където през предходния сезон бе осъществено геофизично изследване.

I. Дейности и резултати в сектор V.

Продължено е проучването на заложения през 2006 г. терен. Секторът е разширен с три квадрата в северна посока, за да продължи проследяването на разкритото помещение с материали от късноантично и ранновизантийско време. За проследяване развитието на средновековната улица и сградите около нея бяха заложени допълнително девет квадрата в източна и южна посока.

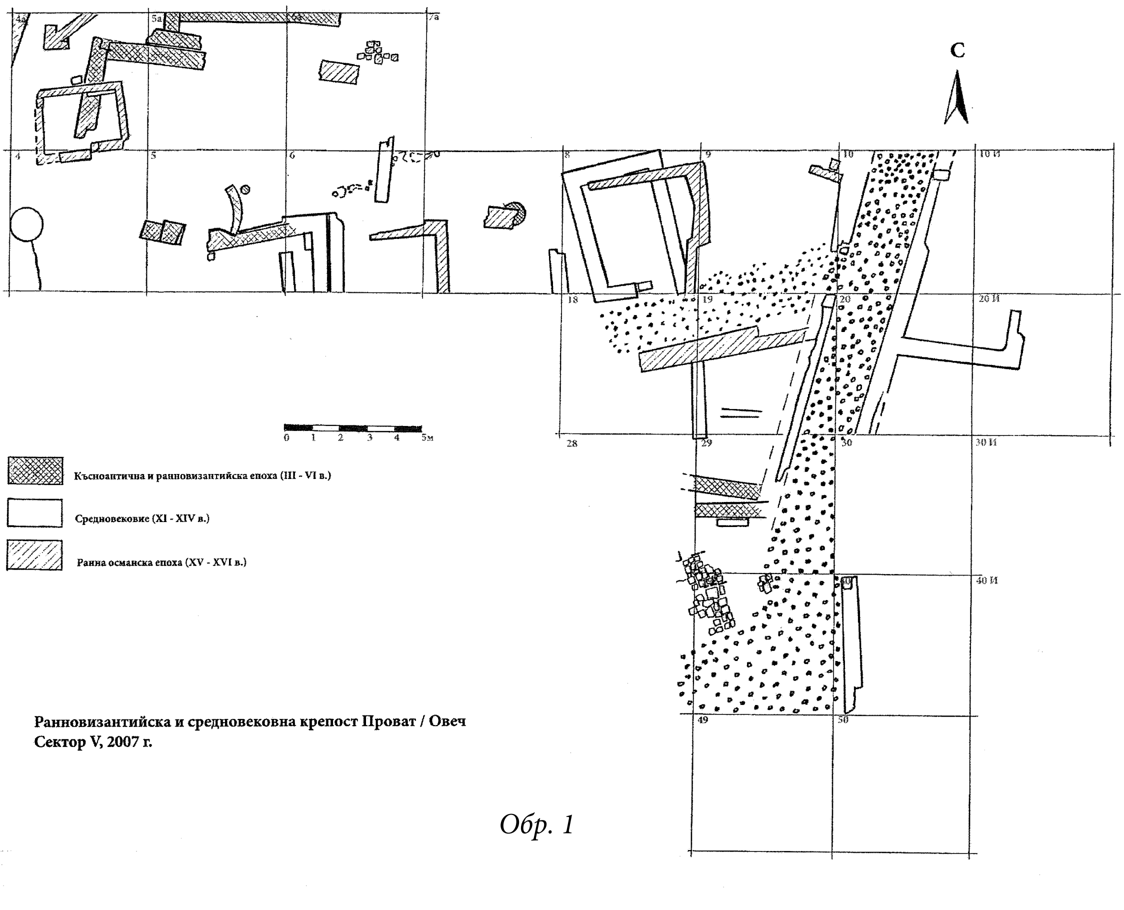
4а
5а
7а
С
4
5
6
8
9
10
10 И
18
19
20
20 И
28
29
30
30 И
40 И
49
50
0 1 2 3 4 5м
Късноантична и ранновизантийска епоха (III - VI в.)
Средновековие (XI - XIV в.)
Ранна османска епоха (XV - XVI в.)
Ранновизантийска и средновековна крепост Проват / Овеч
Сектор V, 2007 г.

Обр. 1

- В северозападната част на Сектор V, където културното напластяване е най-голямо и достига 1,20 м, се проследяват добре следните етапи на строителство и обитаване в низходящ ред:

Най-късно е построена и функционира до средата на XV в. жилищна постройка с вътрешни размери 2,70 – 3,05 х 1,74 – 2,00 м и приблизителна площ от 5,33 м^2. Градежът е от едри и средни камъни с калова спойка. Основата е фундирана плитко в културния пласт. Дебелината на зида е 0,50 – 0,60 м. Подовото ниво не може да бъде надеждно регистрирано – то не е било добре отъпкано и може да бъде маркирано само от много тънко сиво пепеливо петно в средата на помещението на дълбочина около 0,80 м от нивото на съвременния терен.

На същото строително ниво на север и на изток са регистрирани отделни останки от зидове и настилки, които не могат да се свържат с конкретен градеж.

Основите на тази късна сграда залягат разрушенията на зид с ширина 0,80 м и посока югозапад-североизток, който чупи под прав ъгъл на изток.

Градежът му е фундиран върху скалата, чиито неравности са запълнени със силно сбита глина, и е бил изпълнен значително по-старателно от обработени камъни, споени с кал. Дебелината на тези зидове достига до 0,80 м. В източна посока се открива малко продължение на зида с посока запад-изток. Може да се предположи, че основите на стени, разкрити през двата сезона в тази част на сектора са формирали едно голямо помещение. За това говорят и малкото запазени части от отухлен под, който на места е бил настлан и с парчета от тухли. Във височина стените вероятно са градени с кирпич, както показват разкриваните отухлени фрагменти. Не е изключено това помещение да е имало вътрешно разпределение от дървени стени, но засега доказателствата за това са несигурни.

Зидът с посока З – И е дублиран от подобен, който прави ъгъл към север, вероятно от друго помещение в североизточна посока, долепено до първото.

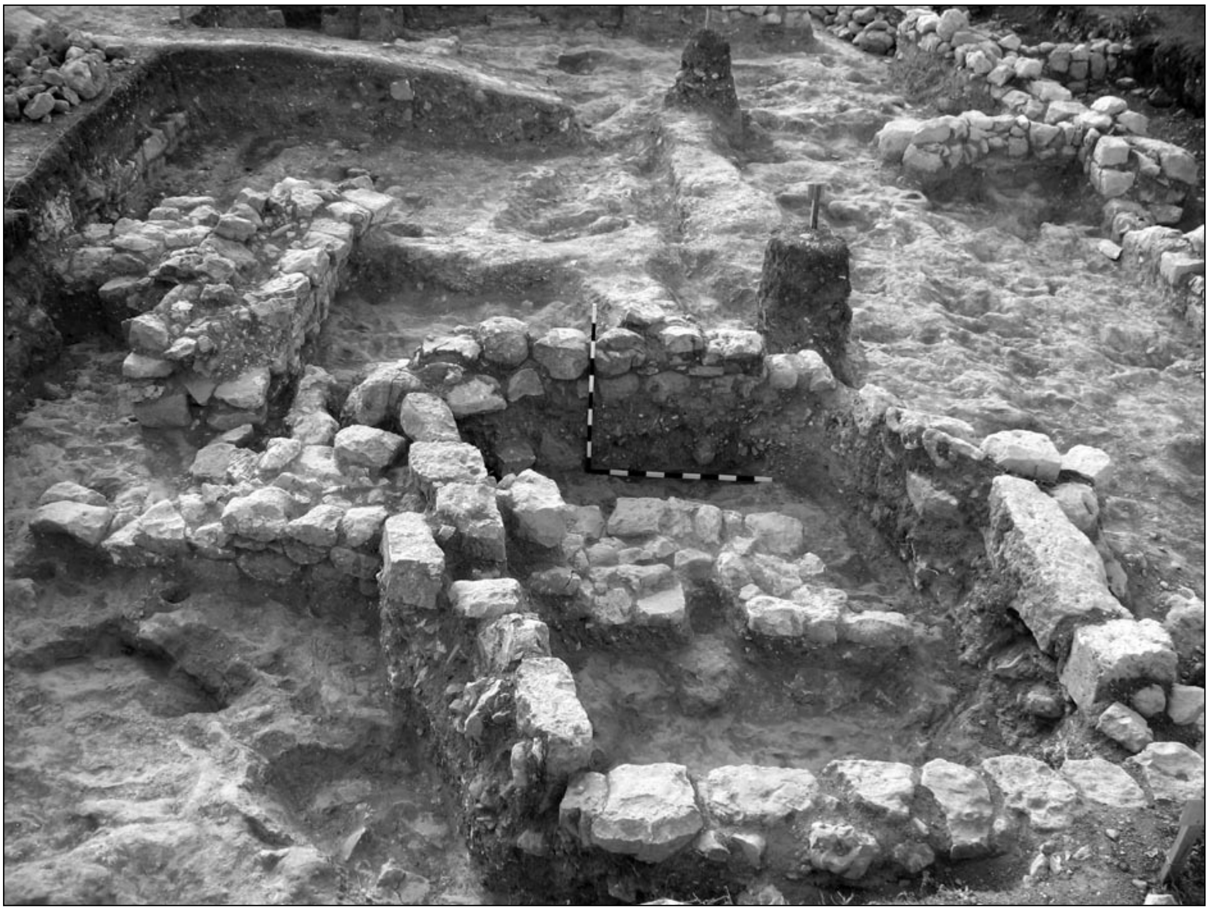

Обр. 2

Обр. 3

На активно обитаване в периода от втората половина на II до първото десетилетие на VII в. отговарят намираните керамични фрагменти, монетните и други находки. Количеството на средновековната керамика и тази от ранния османски период е по-малко. Открити са няколко оловни предмета, свързани с битовата предпазна християнска практика – кръстче, hystera амулет и филактерий, както изрезка от тегула с врязан кръст.

• В Сектор V е проследено и продължението на средновековната улица в южна посока към църквата. Ширината ѝ е 2 – 2,20 м. Тя е ограничена с бордюр или стени от средни и големи обработени камъни, споени с кал. В някои части те са същевременно стени на помещения, развиващи се непосредствено от двете страни на улицата или пък оградни зидове на дворове. Вероятно такъв жилищен комплекс с двор се развива на запад. Вижда се, че навътре дворното пространство е настлано с дребен ломен камък и чакъл. Тази настилка не засяга разрушените основи на проученото през 2006 г. помещение в кв. 8, но не функционира заедно с него, тъй като е с 0,30 м по-високо от нивото на праговия камък и на около 0,50 м над подовото ниво на помещението. В епохата на съоръжаване и функциониране на улицата съществува новоразкритото помещение източно от улицата.

В югозападна посока уличната настилка постепенно се разширява и вероятно преминава в широко площадно пространство северно от църквата. В тази си част улицата заляга останките на едно ранновизантийско жилище. Градежът на това помещение е силно пострадал, но може да се определи, че основата е градена от обработени камъни, споени с кал, а във височина е бил вероятно от кирпич, оставил следи чрез жълтеникавия глинест пласт. Помещението е било частично или изцяло настлано с тухли, покривът е бил от тегули и имбрици със светъл жълтеникав цвят, подобно на тези в северозападния край на сектора.

Южно от това жилище бяха разкрити част от тухлена настилка, оградена с нисък тухлен бордюр, както и ниска платформа от дребни блокчета. Нивото им е около 0,40 м по-високо от това на пода на помещението. Предназначението им е неясно.

В сектор V през 2007 г. бяха открити 133 монети от елинистическата епоха до началото на второто десетилетие на XVI в. Най-голямо е количеството на нумизматичния материал от IV в., от времето на царуването на Иван Александър (1331 – 1371 г.) и от ранната османска епоха.

II. Проучване в м. Табиите.

Задачата на проучването в този сектор е да се установи характерът на културното напластяване. Направени бяха два сондажа с размери 10 х 2 и 5 х 2 м в долната част на южния тесен склон на хълма. Достигнатата дълбочина при сондажите е до 1,20 – 1,40 м, като на места не се достигна до скалната основа. Пръстта е светла, жълтеникава, суха и песъклива. Още на дълбочина 0,80 – 1 м започнаха да се откриват останки от гробове – 11 на брой, от които бяха разкрити 5.

Гробните ями са вкопани в ненарушаваната дотогава от човешко обитаване светложълтеникава пръст, а някои дори са врязани в белезникавобялата много мека кредна скала. Насипите в тях трудно се различават от околния терен. Формата на гробовете е трапецовидна с уширена страна при раменете и главата. При някои са поставяни отделни камъни, маркиращи гроба на нивото на тялото. В два от гробовете в Сондаж I са се запазили останки от дървени ковчези, но липсват гвоздеи. Погребаните са полагани по християнски обичай. Добре е спазвана ориентацията запад – изток. Тялото лежи по гръб. Краката са изпънати, а ръцете са скръстени върху торса в различни варианти. В гробовете липсват каквито и да било предмети. Малко на брой такива се откриват в пръстта от сондажите – железни върхове на стрели, медни сферични копчета, коланна апликация. Тук е единственото място, където, без да личат следи от обитаване, се откриват керамични фрагменти, характерни за българската керамика от X в. Засега само може да се предполага, че тези материали произхождат от близък обитаван през тази епоха терен.

№17. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В НАР „КАЛИАКРА”

Бони Петрунова

Проведените през м. август 2007 година редовни археологически проучвания на крепостта Калиакра продължиха в така нареченото Предградие, в същите сектори и квадрати, които се проучват от 2004 година. Работата беше съсредоточена в сондажи 1, 2, 4-5 и секторът „Сграда”. Заложени са и два нови сондажа – 6 и 7.

В Сондажи 1 и 2 основната цел беше да се проследи очерталата се през миналите сезони сграда и да се изчерпи горелия пласт, който бележи нейния драматичен край. За целта се направи уширение, което свърза двата сондажа западно от №1 и северно от №2. То даде възможност да се разкрие югозападната част на това помещение. Археологическата ситуация в него и около него е сложна. Следите от пожар продължават в западния и северен профил на уширението. Там обаче, културният пласт е компрометиран от изкопи за тръби поставяни на това място през 50-те години на XX век.

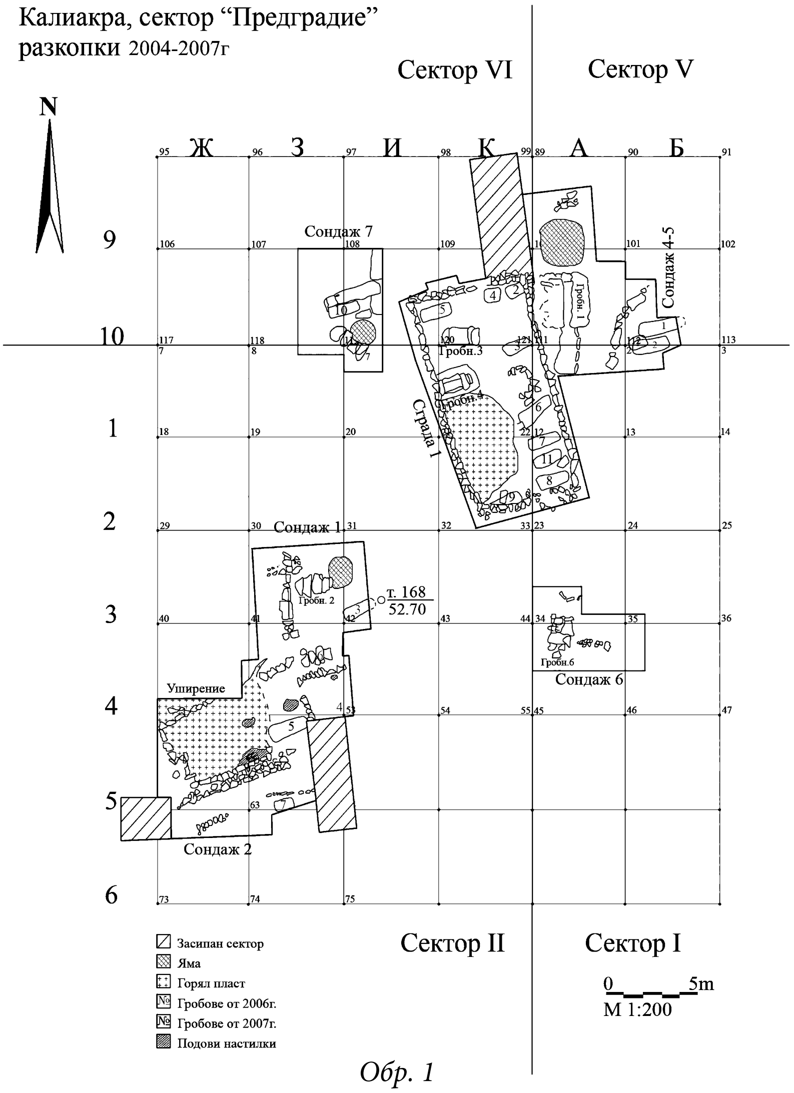
Калиакра, сектор “Предградие”
разкопки 2004-2007г
Сектор VI
Сектор V
N
Ж
З
И
К
А
Б
Сондаж 7
Сондаж 4-5
Гробн.3
Гробн.4
Сграда 1
Сондаж 1
Гробн. 2
т. 168
52.70
Гробн.6
Сондаж 6
Уширение
Сондаж 2
9
10
1
2
3
4
5
6
Засипан сектор
Яма
Горял пласт
Гробове от 2006г.
Гробове от 2007г.
Подови настилки
Сектор II
Сектор I
0 5m
М 1:200

Обр. 1

Показателни са находките от този сектор. Това са предимно битови предмети и части от облеклото, три стрели и девет монети от края на XIV век.

Изненади поднесе и проучването на така наречения „Сектор Сграда". След разчистването на стените, в източната част на помещението бяха проучени пет гроба от края на XIV век. Източно от тях започна изчерпването на обширен пласт със следи от пожар, който продължава и под източната стена на помещението. Находките в този пласт – монети, коланни апликации, керамика също са от втората половина на XIV – XV век. Те налагат предатирането на постройката, която въпреки, че е строена като полуземлянка, трябва да се отнесе към времето след XV век.

Новият Сондаж 6 беше заложен южно от Сондаж 1. Той е максимално близо до рова пред втората крепостна стена на Калиакра. Разчистено е частично гробно съоръжение оформено с големи каменни плочи, чийто характер и датировка предстои да бъдат уточнени през новия археологически сезон.

Сондаж 7 е разположен на 10 м. северно от Сондаж 1. Там са проучени два гроба (№7 и №10 от 2007 г.) и една гробница с трапецовидна форма, изсечена в скалата (№5 по реда на откриването). В тях не са открити находки, които да ги датират.

Обобщено, може да се каже, че в сектор Предградие през средновековието е имало постройки граничещи, или изградени върху гробове и гробници от IV до XV в. По-голямата част от откритите погребения и материали през 2007 г. са от времето когато Калиакра преживява голям разцвет като основна крепост и столица на Добруджанското деспотство. Локализирани са три нови гробници и са открити около 100 находки, между които сребърни и бронзови монети, бронзово култово съдче-фиала, части от великолепно изработени колани, пръстени, сребърни обеци и голямо количество луксозна средновековна керамика с монограми, животински и човешки изображения. Най-богатата находка е от старателно оформен гроб (№6/07), в който е била погребана млада жена с великолепен накит за глава. Той се състои от изящни сребърни – позлатени пласти-

Обр. 2

ни и златни мъниста (Обр. 3). Върху един от пръстите на дясната ѝ ръка е бил поставен бронзов пръстен.

В погребалния комплекс бяха разчистени и поменални огнища, в които се откриват монети, части от съдове и останки от храна. Бяха намерени апликации украсени с флорални мотиви и грифони.

Керамиката, която се открива в проучвания сектор е основно от три периода IV – VI, X – XII и XIII – XV в. От последния преобладават фрагменти от луксозни съдове с богата украса. Украса с техниката сграфито се открива върху фрагменти от паници, блюда, чаши и по-малко кани. Както и при разкопките във вътрешния град и тук има хоризонтална и радиална орнаментация. Мотивите са класически – розети, волути, палмети, геометрични орнаменти, понякога комбинирани с растителна украса. Върху дъна са открити монограми, животински и човешки изображения.

Секторът «Предградие», който обхваща пространството между втората и третата крепостна стена на Калиакра от край време е бил използван като некропол. Вероятно още от времето, когато там се е намирало античното селище Акре. От града на мъртвите са се „възползвали” и различните езически нашественици при нахлуването си в тези земи. За това свидетелстват двете гробници ориентирани север-юг, в които очевидно не са били погребвани християни. През IX – X в. крепостта променя своя облик. Тя постепенно е усвоена от българите, като отбранителната линия се обръща към морето, а следите от живот се откриват навътре в сушата.

Монетният материал от разкопките на Калиакра през 2007 г.

Представен е античния период с една монета на Галиен 260 – 268 г. Вероятно свързан с готските нашествия.

Добре е отразен и VI век с няколко фолиса на императорите Юстин I, Юстин II, Тиберий II Константин и Маврикий Тиберий. Монетите са отсечени от втората четвъртина до края на шестия век.

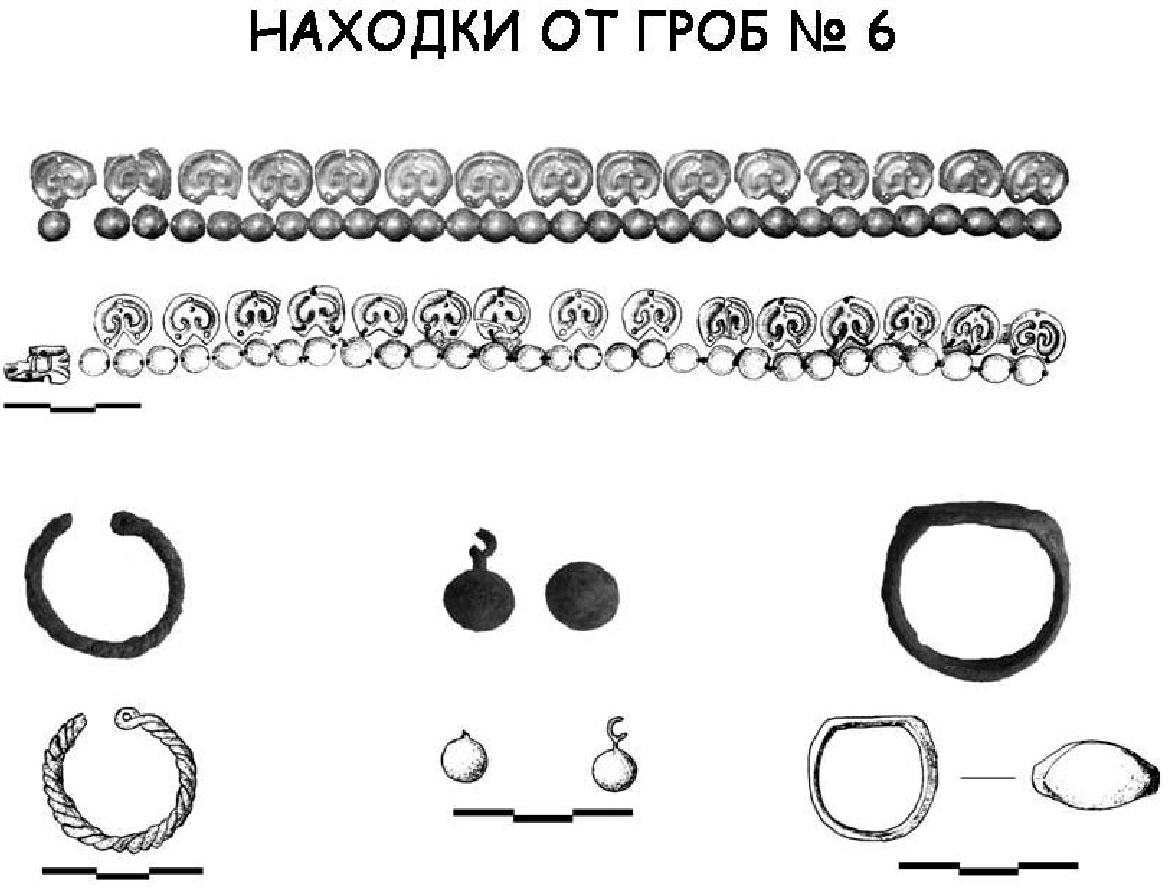

Обр. 3

Най добре представено с монетен материал е Второто българско царство и Добруджанското деспотство. Находките са от сребърни и медни монети на българските царе от почти целият XIV век – на Венеция, Татарското ханство и Влахия, съответно:

Добротица – 1 бр.
Иванко – 2 бр.
Ив. Александър – 2 бр.
Ив. Шишман – 1 бр.
Ив. Срацимир – 2. бр.
Франческо Дандоло (Венеция) – 1 бр.
Хан Джанибек (или Узбек ?) (Татарско ханство) – 1 бр.

Най късната от монетите е сребърен дукат на Влашкия воевода Мирчо I (1386 – 1418).

Многообразието от номинали и чужди монети които са влизали в обръщение в Каликра, редуцирани по монетната система на Доруджанското царство доказва още един път огромното икономическо и политическо влияние, което деспотството има в края на XIV-ия век.

Няма съмнение, че на Калиакра се проучва некропол, в който са погребвани представители на елитната българска средновековна аристокрация.

№18. БИРИТУАЛЕН НЕКРОПОЛ ПРИ БАЛЧИК

Людмила Дончева-Петкова, Кирчо Апостолов, Евгения Коматарова-Балинова, Мария Христова, Камен Клисуранов, Данаил Ставрев

През 2007 г. продължиха разкопките на биритуалния некропол, намиращ се в района на авиобазата при Балчик. На площ от 360 м^2 разкрихме 44 гроба (Обр. 1). За първи път гробовете с инхумация са повече (24) от тези с кремация (20).

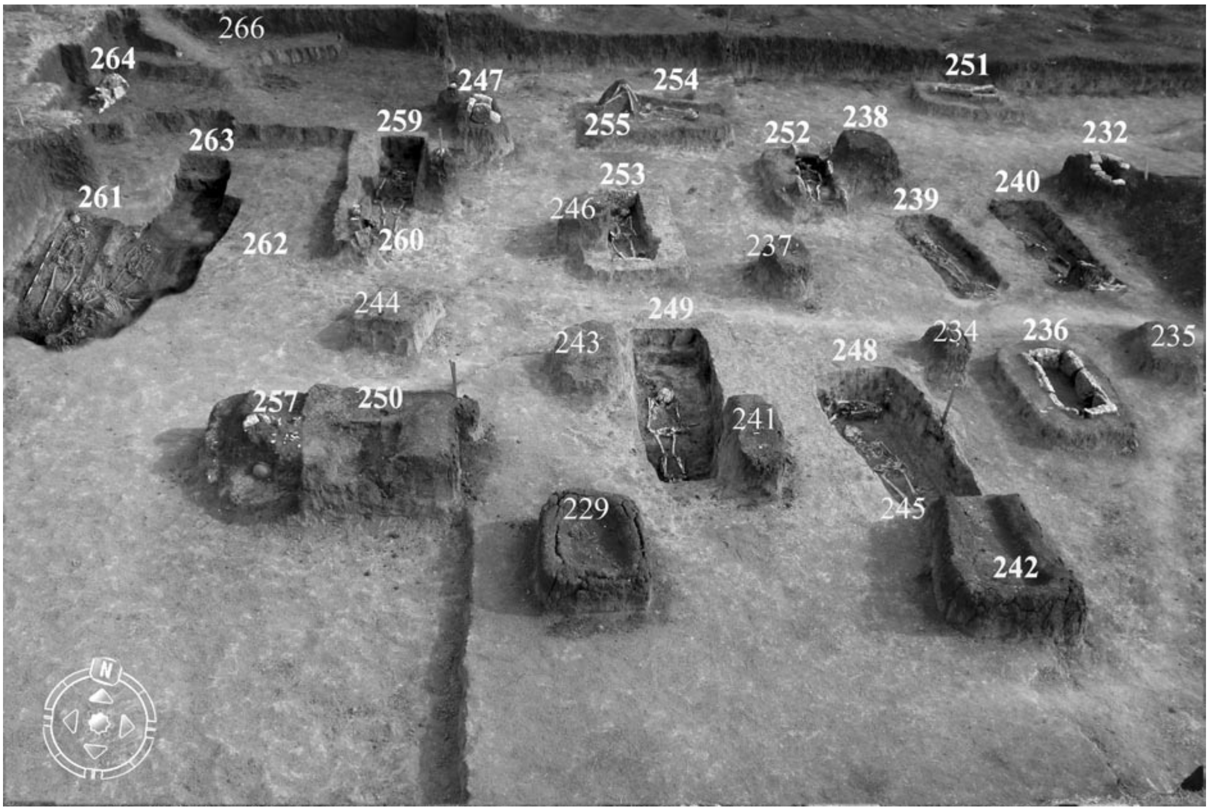

Обр. 1. Поглед от юг към откритите през 2007 г. гробове

Гробове с кремации

Както и през предишните години, гробовете с кремации са камери и ями.

Камери. Разчистени бяха 4 камери. Трите – № 226, 227 и 228 са в южната част на проучения западен сектор. Те са почти в редица на разстояние 0,50 – 0,80 м една от друга. Две от камерите са изградени от дялани варовикови камъни, а №227 – от тухли с жълт и червен цвят на глината. Камера №226 е покрита с камъни, а №227 с фрагментирани тухли, между които има дребни камъчета. Без покритие, направена от 4 плочи, е намиращата се на север от тях камера №247. По форма камерите са почти кубични, ориентирани по страните на света или с незначително отклонение на изток (10°). В южния край на №226 беше намерено цяло гърне и значителни фрагменти от други две, а в камера №247 – керамично ведро.

Ями. Гробовете, в които изгорелите кости са поставени в обикновени ями са 15 Някои от тях са били маркирани на дълб. 0,20 – 0,30 м от съвременния терен с неголеми безформени варовикови камъни. През отчетния сезон преобладават правоъгълните или почти правоъгълните ями, следвани от елипсовидните и кръглите Яма №234 е покрита с три камъка. За първи път попаднахме на правоъгълна яма (гроб № 232), оградена с камъни, подобна на някои от гробовете с инхумация. Размерите на ямите не са големи – дълж. от 0,45 до 0,70 м, шир. от 0,30 до 0,55 м. По издължените ями определяме тяхната ориентация – точно С – Ю или с незначителни отклонения от 10 до 20° на изток. Най-често в южния край на ямите е поставен керамичен съд – гърнета от песъчлива и чиста глина и кани. Много често се установяват тризни – разчупени над гроба съдове. В северната част на гробовете, както обикновено, са поставяни метални предмети, но броят им през 2007 г. беше малък. Те са от желязо, и то в доста лошо състояние. По-голям интерес, заради датировъчната стойност, заслужава В-образната тока от гроб №243.

Гробове с инхумации. Гробовете с инхумации са различно оформени.

Осем са *обикновените ями.* Тъй като са вкопани в чернозема, формата им не се очертава. Повечето са ориентирани С – Ю с отклонение на изток от 10 до 25°. Единствено при гроб №249 – на границата между чернозема и льоса, ямата се очертава добре – правоъгълна със заоблени ъгли. Скелетите са с опънати ръце и крака, като рядко се срещат изключения. Гроб №255 е псевдохокер, ориентиран И – З със леко отклонение на юг, със свити в колената крака, опънати ръце (дясната под таза) и извита на юг глава. ЮЗ – СИ е ориентиран гроб №256.

Много интересни и важни сведения предлагат други 5 гроба (№ 231, 239, 240, 248, 258), които са *маркирани с различен брой камъни* (от 1 до 4), разположени на 0,20–0,40 м под повърхността, а на 0,45 – 0,70 м под тях се очертава горният край на ямите. Към тази група причисляваме и гробове № 261, 262 е 263, при които липсва каменна маркировка над гроба, но по другите признаци се свързват с посочените 5 гроба. Тези 8 гроба са значително по-големи (дълж. до 2 – 2,50 м, шир. до 0,60 – 0,90 – 1 м, дълб. 0,40 – 0,60 м), поради положените в гробовете животни. Гробните ями се очертават добре в льоса, като при някои животинските кости се издават още в чернозема. Ямите са правоъгълни и по-често трапецовидни със заблени ъгли, като при № 240, 248 (Обр. 2) най-широката част на гроба е от север, а при останалите – от юг. Всички са ориентирани С – Ю, някои с незначителни отклонения. В тези гробове са положени жертвени животни – крави, телета, агне и част от прасенце. В три гроба освен крава са поставяни и части от агнета. Разчленените животни, са полагани най-често в южната част на гроба над подбедрените кости на починалите, но при №240, се откриват и в западната част, а при №248 – от север, юг и запад. Най-интересни се оказаха трите разположени един до друг и безспорно свързани гроба № 261, 262, 263 (Обр. 3). Погребаният в гроб №261 с ориентация С – Ю е, както изглежда възрастен индивид. Над главата му е поставена част от агне. В южната и югоизточна част на гроба на нивото на човека е положена разчленена крава, части от която са поставени и в другия гроб – №262. В южната част на този втори гроб е поставена втора крава, която е също разчленена. Нейните останки са на 0,50 м височина над подбедрените кости на човека. Накрая под скелета на кравата се откри чест от скелет на агне. Непосредствено от север на този гроб е по-малкият детски гроб №263, в южната част на който е поставено теле. В гърнето, при краката на детето, имаше части от 3 говежди ребра.

За първи път в гроб №248 попаднахме на горели човешки кости, разпилени между костите на погребания, най-вече при лявата бедрена кост. Най- вероятно са донесени от риещи живот-

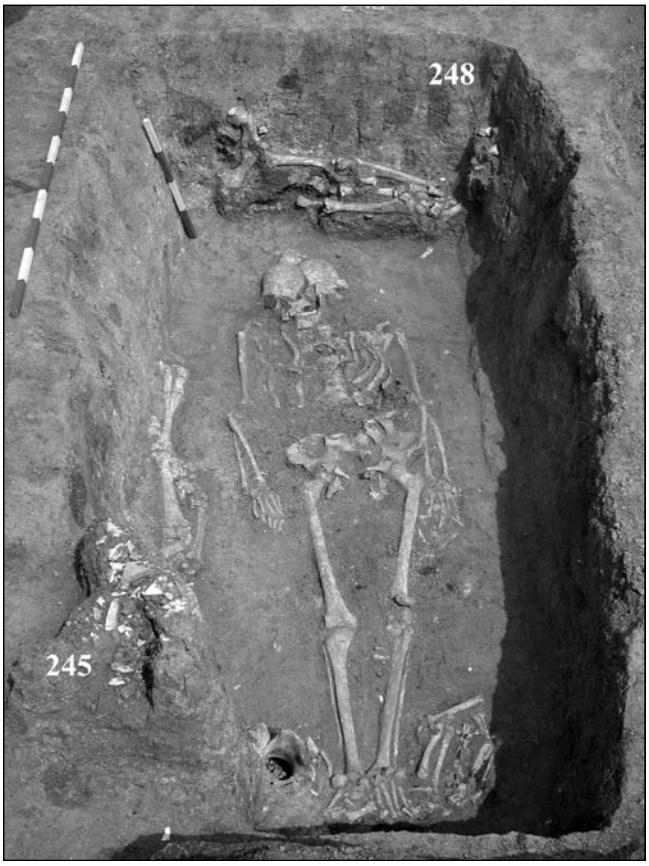

Обр. 2. Гроб №248

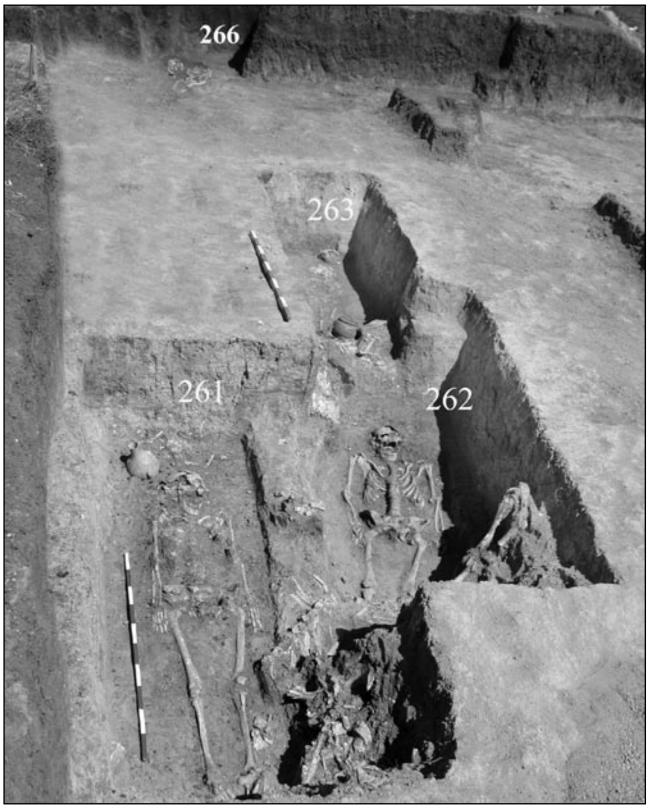

Обр. 3. Три свързани гроба – № 261, 262, 263

ни. В пръстта по целия гроб имаше ситни бучки вар, а между подбедрените кости на погребания – част от овъглена греда. Такава греда, поставена почти вертикално, открихме между двата гроба № 262 и 263. И в редица други гробове се срещат въглени и бучки вар, а в гроб №239 – черупки от яйце.

Други гробове са заобиколени отчасти или изцяло с камъни. При гроб №252 от източната и западната страна са наредени на разстояние един от друг по три камъка, а при №259 – по един камък е забит при главата и при краката. Детски гроб №236 е трапецовиден, заобиколен с камъни от всички страни. Подбедрените кости и стъпалата са покрити от положеното в южната 1/3 част на гроба животно – овца, която също е била разчленена. Поставяне на животни в цистови гробове е изключително рядко. Над главата на детето открихме две гърнета (едното е счупено наполовина и така оставено), до дланите – черупки от две яйца. При вдигането на животинските кости, над краката на детето разчистихме овъглени останки от 3 дъски.

Интересни са цистовите гробове. За първи път в тесния гроб №224 открихме два погребани един над друг индивида, затрупани и заобиколени с много камъни. Гроб №230 е покрит с голяма варовикова плоча, а №251 е ориентиран И – З. И при гробове с инхумация от погребалния инвентар преобладават керамичните съдове, като повечето форми са познати от предишни кампании. В някои гробове са поставяни по два съда – две гърнета или кана и купа. Впечатлява хубавата жълта кана от гроб №261, както и голямата кана от гроб №248. В гроб №239 освен двете гърнета намерихме железен нож и халка и 29 агнешки астрагали.

Сред откритите през 2007 г. материали внимание заслужава В-образната желязна тока, която поради малките си размери принадлежи към определените от И. О. Гавритюхин „псевдотоки". Разцветът на псевдотоките той поставя около втората и третата четвърт на VII в., което потвърждава досегашното наше мнение за ранната дата на некропола (Гавритюхин 2001, с. 33).

Няколко гроба с кремации са разположени непосредствено до гробове с инхумации. Не е изключено погребенията да са извършени в близък хронологически диапазон, въпреки че кремациите са по-високо, както е характерно за тези гробове. В три случаи гробове с кремации застъпват инхумации. Застъпванията подсказват, че тази част на некропола може би е най-ранна.

Литература:

Гавритюхин 2001: О. И. Гавритюхин. Эворюция вистичноевропейских псевдопряжек. – Культура Евроазийских степей второй половины I тысячелетия н. Э. (из истории костюма). Т. 2, Самара, 31 – 131;

№19. РАННОСРЕДНОВЕКОВНО УКРЕПЛЕНИЕ ДО С. ПРЕСЕЛЕНЦИ, ОБЩИНА ГЕНЕРАЛ ТОШЕВО

Валери Йотов, Георги Атанасов

Археологическите разкопки на укреплението до с. Преселенци, община Генерал Тошево започнаха през лятото на 2006 и продължиха през юли 2007 г. В научната литература укреплението е определяно от Д. И. Димитров като землено, а от Р. Рашев с каменна стена.

Укреплението има квадратна форма. На повърхността личат валообразни издигания на три от укрепителните линии. На североизток защитни функции е имал естественият склон на малко суходолие, което може би в средновековието е било пълно с вода. До неотдавна е имало добре запазено „келяво” – кладенец. Укреплението се отличава още с това, че сравнено с ландшафта, на който са разположени подобни в Североизточна България е на равнинна повърхност – т.е не е било добре защитено.

Предвид малкото средства проучванията бяха посредством изкопи (траншеи) с ширина 1,50 м. Първият и единствен изкоп е ориентиран в посока северозапад – югоизток и пресича северозападната укрепителна линия. Трасето на изкопа е съобразено да пресече най-висока кота в укреплението.

Укрепителната линия е каменна стена с равна площадка пред нея и ров. Двете жилища, които се откриха бяха с разрушени зидове и почти невъзможно бе да се уточнят техните очертания.

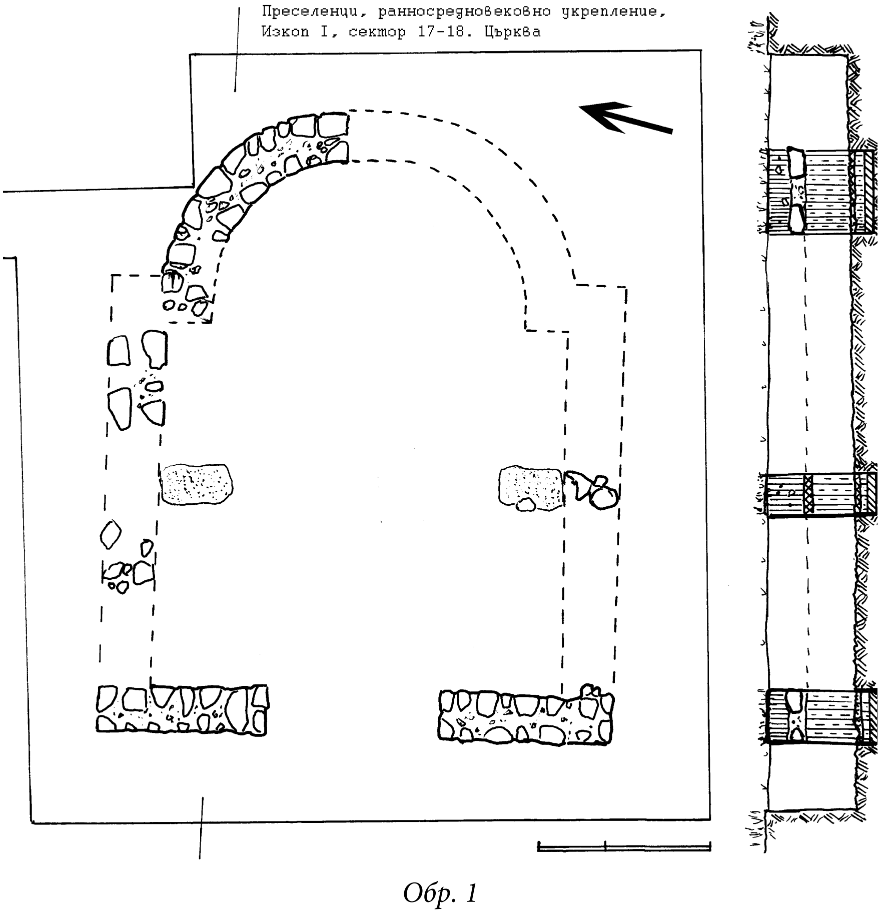
Преселенци, ранносредновековно укрепление,
Изкоп I, сектор 17-18. Църква

Обр. 1

В най-висока част на укреплението се попадна на слабо извит зид от един ред камъни – ширина 80 см. След разширяване на сондажа в западна посока се откриха и части от други зидове – навярно от една сграда, явно разрушена още в средновековието или при обработка на почвата. Приемаме, че това е църква – всъщност една от 7-те проучени в подобни укрепления от периода на Първото българско царство извън центровете. Направените два сондажа в близост до зидовете на църквата показаха, че на дълбочина 40 – 50 см под нивото на пода на църквата има хумусен пласт с много малко или почти без керамика, но след това ниво се стига до набити в земята дребни камъни.

През юли 2007 г. изкопът или сондаж I бе продължен на юг от първите разкрити жилища. Бяха проучени изцяло едно жилище и частично други две. Жилище 3 е силно разрушено – запазени са само части от зида. На практика е локализирано на основа на изобилието на керамика.

Жилище 4 е с добре запазени еднолицеви зидове. Има размери 4,80 на 2,90 м. Както и другите жилища е било напуснато организирано и освен фрагментите керамика се откриха много малко находки. Входът е от югозападната страна. Отоплителното съоръжение – каменна печка също е било разрушено.

При проучването на пластовете под нивото на църквата, на дълбочина около 1,20 – 1,30 см от съвременния терен почти навсякъде се стигна до настилка от дребни камъни. Последните са обгорели. Между тях се откриват керамични фрагменти – най-често оформени като пулове и цели или части от животински кости. Сред малкото керамични фрагменти преобладават тия с излъскани ивици. По-едри камъни, стъпили върху настилката от дребни камъни се откриха на някои места, но определено не оформят зид или някакво съоръжение.

Направеното тахиметрично заснемане показа, че тъкмо църквата, както и настилката под нея са в най-високата точка на площта на укреплението. Освен това, на този твърде ранен етап на проучването е видно, че в началото тук навярно е съществувала изкуствено направена площадка с настилка от дребни камъни. В последствие тя е била засипана от насип чернозем, над който са изградени основите на църквата. Докъде продължава тази „странна” площадка не е ясно.

№20. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ПЛИСКА

Рашо Рашев, Янко Димитров, Станислав Иванов

През отчетния сезон системното проучване на укрепеният жилищен дворец в Плиска бе продължено с проучване на терена под каменната дворна настилка в югозападната част на Цитаделата. Работи се и в нейната североизточна част, където целта бе възобновяване на планомерните проучвания на Р. Рашев и Я. Димитров от 1995 – 1996 г. В този сектор бяха разчистени три от недовършените стари квадрати, а в четирите нови бе изчерпан повърхностния пласт, на места и пласта на дълбочина до 0,40 м.

Югозападният сектор обхвана площ от около 320 м^2 източно от западния вход на Цитаделата, на юг от помещения Г, Д и Е на Т-образната верижна постройка (сграда Б 12 по плана на Ст. Станчев от 1961 г.), както и малък сектор северно от него, в пространството на помещение А до западната стена на Цитаделата, квадрати 50 – 54/55 – 59/60 – 64/65 – 69 от нашата планквадратна мрежа от 2000 – 2007 г. В този сектор каменната дворна настилка бе документирана и демонтирана, след което теренът бе изследван до цялостно изчерпване на културните отлагания.

При предишни проучвания в сектора – К. Шкорпил и Ф. Успенски през 1899 г., П. Карасимеонов през 1937 г., са били разкрити останките от тухлената оградна стена, заедно с нейния оформен като портик западен вход. В края на 40-те години на XX в. при разкопките на Ст. Михайлов и Ст. Станчев-Ваклинов се е достигнало до нивото на дворната настилка и е било разкрито долепеното до стените помещение в ъгъла на Цитаделата (Помещение „Н” по означенията на Ст. Михайлов, постройка Б 16 по плана на Ст. Ваклинов от 1961 г.).

КАМЕННА НАСТИЛКА НА ДВОРА. В сектора настилката е от по-големи плочи в сравнение с останалата част на двора. Преди демонтирането тя бе заснета и бе извършено нарочно наблюдение за пропадания и огъвания с цел регистриране на вкопани съоръжения. На няколко места бяха фиксирани сектори с липсващи повече плочи, а другаде по-малки пролуки, където можеше да се очакват гнезда от вертикални опорни греди на наземни съоръжения, изградени върху настилката. В коридора между помещение „А" и Т-образната верижна постройка имаше настилка от разтрошени керемиди и тухли, а в очертанията на помещение „А" плътно до западната тухлена стена, се разкри настилка от каменни плочи.

СТАРИ АРХЕОЛОГИЕСКИ ИЗКОПИ И СОНДАЖИ. В югозападната част на сектора се попадна на стар изкоп, границите на който съвпадаха с петното, където липсваше настилка. Очевидно този изкоп е от разкопките на Ст. Михайлов в очертанията на фиксираното от него тук помещение „Н". В северната част на сектора още преди демонтирането на дворната настилка ясно личаха границите на четири сондажа на Ст. Михайлов, чрез които е било проследено трасето на керамичния канал изток – запад, към западния вход на Цитаделата. В източния край на нашия изкоп попаднахме на част от стар изкоп от проучвания на П. Георгиев (?) (Обр. 1).

ВКОПАНА В ТЕРЕНА ПЕЩ. Тя бе открита в западната половина на кв. 62, където липсваше част от настилката. Пещта е правоъгълна, ориентирана север – юг. Изградена от мергелни камъни и фрагменти от тухли на глинена спойка, тя е вкопана в яма с размери 2,60 х 1,30 м. Южната страна на ямата е подградена със зидче, което се явява стена на предпещното пространство, в пода на което бяха разчистени 12 дупки от колове. Камерата на пещта е П-образна, разположена в северната част, с отвор към юг. В насипа запълващ предпещното пространство се намериха фрагменти от гърне, възстановено изцяло, датирано в първата половина на XI в. Пещта вероятно е стояла под навес покрит с керемиди, тъй като слой от такива бе разчистен над предпещното

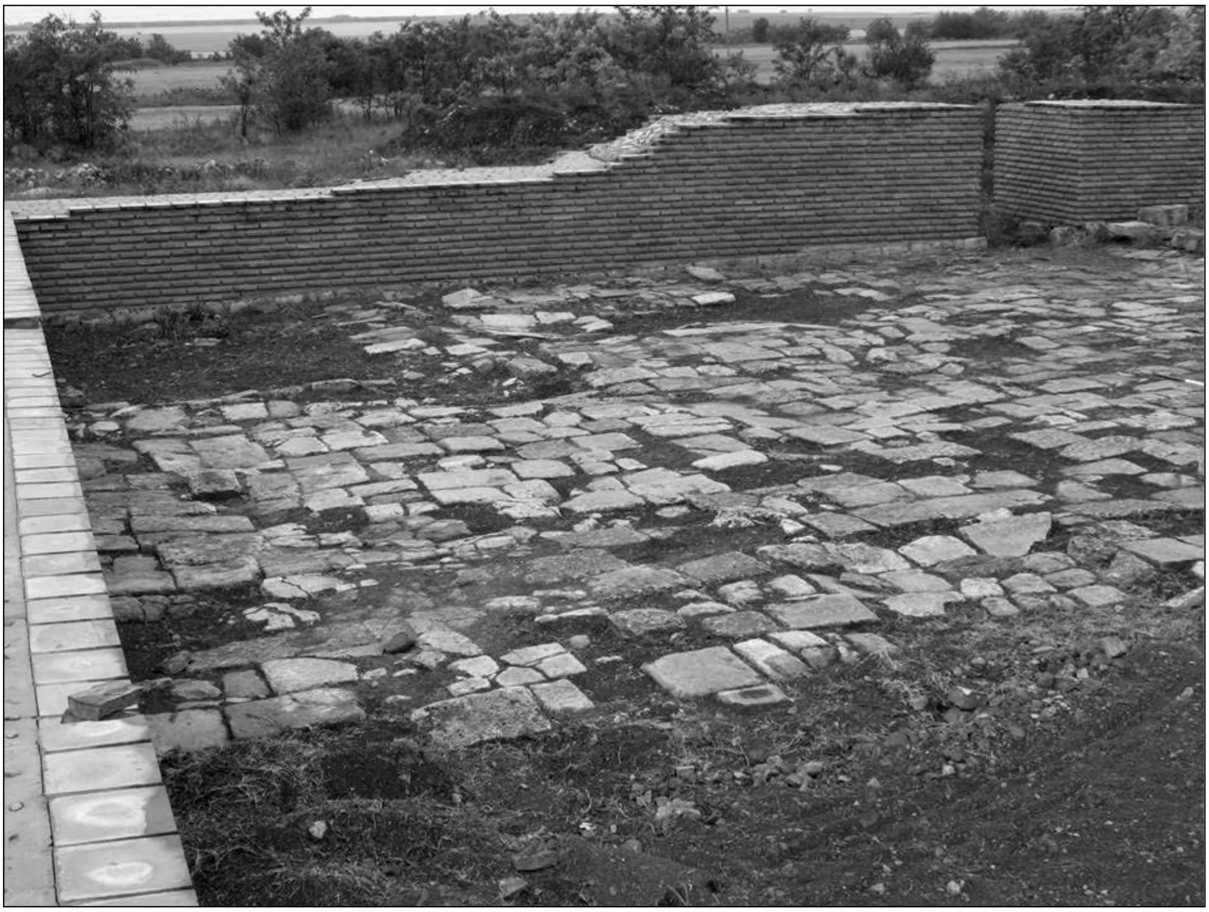

Обр. 1. Общ поглед към проучения сектор преди демонтирането на дворната настилката

пространство, а встрани от нея, в пролуки в настилката бяха разчистени три дупки от вертикални греди с подложки от плочести камъни.

ПОСТРОЙКИ НАД НИВОТО НА ДВОРНАТА НАСТИЛКА. В кв. 60/65 бе разкрито отново помещение „А", зидовете на което са консервирани съобразно неговия втори етап. Каменната настилка във вътрешността на помещението и на запад от него, изглежда е синхронна с неговия първи етап. В кв. 58/59 – запад и 63/64 – изток се разкри напълно обезличеният източен зид на помещение „Н". Останки от северния зид на това помещение липсваха. Вероятно то е представлявало навес, чието ходово ниво е каменната настилка на Цитаделата.

КУЛТУРЕН ПЛАСТ ПОД КАМЕННАТА ДВОРНА НАСТИЛКА, ДО НИВО С ТУХЛЕНИ НАСТИЛКИ. Дебелината на културния пласт под настилката, където липсват вкопани съоръжения, е едва 0,15 – 0,20 м. В този пласт се откри фрагментирано гърне с два знака – ипсилон с хасти върху плещите, врязан преди изпичането, и релефен „Х с точки в краищата" на дъното (около втора половина на Х в.)

В кв. 52/54/57/58 се разкриха останки от тухлени настилки от цели и фрагментирани тухли, лежащи на нивото на стария терен. Може да се предположи, че това са останки от подове на помещения – навеси или от постройки с лека надземна конструкция, но също и че са останки от пътеки.

ВОДОПРОВОДИ И КАНАЛИ. При проучването на сектора бяха разкрити три трасета на водопроводи/канали. 1. Отсечка от канал с керамични тръби с посока изток – запад. Проучен под дворната настилка по протежение на 19 м и в прага на западния вход на Цитаделата, където е разкрито неговото вторично изсечено в камъните и хоросана легло. Проучен на изток през 2004 – 2006 г., каналът е открит от Ст. Михайлов в края на 40-те години, по-късно П. Георгиев го означава като водопровод №27. Новите данни за него са откритите 4 тръби (от разкритите общо 25 тръби) с врязани преди изпичането знаци и установените стратиграфски съотношения с други открити в проучения сектор съоръжения. 2. Легло на керамичен водопровод/канал (?) с посока от СИ към ЮЗ. Установено в отсечка с дължина 19 м, според запазените на дъното на леглото хоросанови подложки с отпечатъци от керамичните тръби, а на места и фрагменти от самите тръби. Нивото е с денивелация на югозапад. Трасето на този водопровод или канал досега не бе известно. Въз основа на стратиграфските му връзки с други съоръжения може да се твърди, че то се отнася към най-ранният етап от водопроводно – канализационната система в Дворцовия център.

3. Отсечка от керамичен водопровод с посока от изток на запад. Проучена бе отсечка с дължина 4,30 м от керамичен канал, който остава под основите на помещение „А" и на помещение „Г" на Т-образната верижна постройка. Разкритите 7 цели и части от други две тръби са еднакви. Лежат направо в пръстта, без легло или подложка, връзката им е с белезникав хоросан, на дълбочина 2,10 – 2,20 м от нивото на дворната настилка, с денивелация на запад. Трасето е от неизвестен до сега канал (?), който със сигурност е срязан от основата на западната стена на Цитаделата, помещение „А" и верижната „Т"-образна постройка. Изглежда, че каналът е по-ранен и от новооткритият т. нар. „дървен портал" на западния вход в ранната Цитадела, тъй като на тръбите се попадна след изчерпването на насипа от двете ями за дървени опорни стълбове на неговото северно крило.

ПОРТАЛ НА ЗАПАДНИЯ ВХОД В ТУХЛЕНАТА СТЕНА. Направения сондаж целеше установяване устройството на тухлената стена и входа в нея. На нивото на настилката от каменни плочи се регистрира изсичане с кръгла форма до северната страница на входа и леглото за преминаване на керамичния канал №27. Установено бе, че основата не прекъсва при входа. Не бяха откриха следи от вертикални пилоти. Наличието на хоризонтални пилоти може да се допусне поради кухините зад камъните под ръба на обхващащият ги хоросан. Поради опасност от „увисване" на основата, тези пилоти не бяха разчистени. Основите на стената и пиластрите са изградени едновременно, но на конструктивна фуга. Регистрирана беше тотално сгрешената реставрация на двата пиластъра – те са по-къси с по 1,10 и по-тесни с по 0,40 м от автентичните.

ДЪРВЕНИ ПОСТРОЙКИ И ОГРАДИ. След изчерпването на пласта под демонтираната дворна настилка и престъргване на терена на нивото на стария хумус, се очертаха петната на вкопавания – ями и траншеи, запълнени с по-светла или по-тъмна на цвят насипна пръст. От запълващия насип на някои от тях постъпиха отделни фрагменти керамика с белези за датиране в VIII – IX в. Насипа и устройството на тези ями и траншеи, позволиха в проучения през 2007 г. сектор да бъде установено наличието на няколко постройки и съоръжения с изцяло или частично дървена конструкция (Обр. 2).

1. Помещение – навес (?) до потерната в южната стена на Цитаделата. Планът на тази постройка се очертава от две разположени перпендикулярно една на друга траншеи, завършващи с кръгли ями с подложки или гнезда от дървени опорни стълбове в краищата. Отличава ги състава на запълващият ги насип – наличие на късчета от тухли и бучки от розов хоросанов трошляк. Очертано по този начин, помещението трябва да се схваща като затворен откъм запад и север навес с изцяло дървена конструкция на стените. Ориентиран с дългата си страна север – юг, той е разположен срещу потерната в южната стена на Цитаделата (погрешно зазидана при последните консервационно-реставрационни работи в центъра на Плиска), перпендикулярно на стената и малко на юг от средата на входа. По западната траншея и при западното легло в края на северната траншея се установи преустройство, изразяващо се в подмяна на дървената конструкция на стените. Възможно е останките от настилки в тази част, а също и редиците от ями за вертикални стълбове разположени в границите и около траншеите да са от стените на постройката. Принципно същата конструкция, но с П-образен план, бе проучена на 12 м североизточно през 2006 г.

2. Портал на потерната в южната стена на Цитаделата. От двете страни на потерната в южната стена на Цитаделата, на почти еднакво отстояние от нея, се регистрираха два „мустака" – траншеи, перпендикулярни на стената и с ями – гнезда от вертикални дървени стълбове в краищата. Те са свързани помежду си с друга траншея, която остава отчасти под дебела 0,03 – 0,05 м хоросанова кора, разкрита в широка 0,40 – 0,50 м ивица между двата „мустака", наравно с цокълната засечка в квадровата каменна основа на тухлената оградна стена. Така се очертава плана на едно отворено на север и опиращо на юг до стената на Цитаделата „помещение" с правоъгълен план и размери 3,50/3,00 м, в средата на което остава потерната. Въз основа на наблюдения върху конфигурацията на траншеите и на запълващият ги насип, са установени два етапа в съществуването на това помещение. През първия етап то е било с изцяло дървена конструкция и във връзка с предполаган от нас и оставащ сега под основите на тухлената стена вход в южната ограда на т. нар. „дървена Цитадела". Вторият етап на помещението е свързан с изграждането на тухлената оградна стена, когато на същото място отново е оставен вход, който отново е с портално оформ-

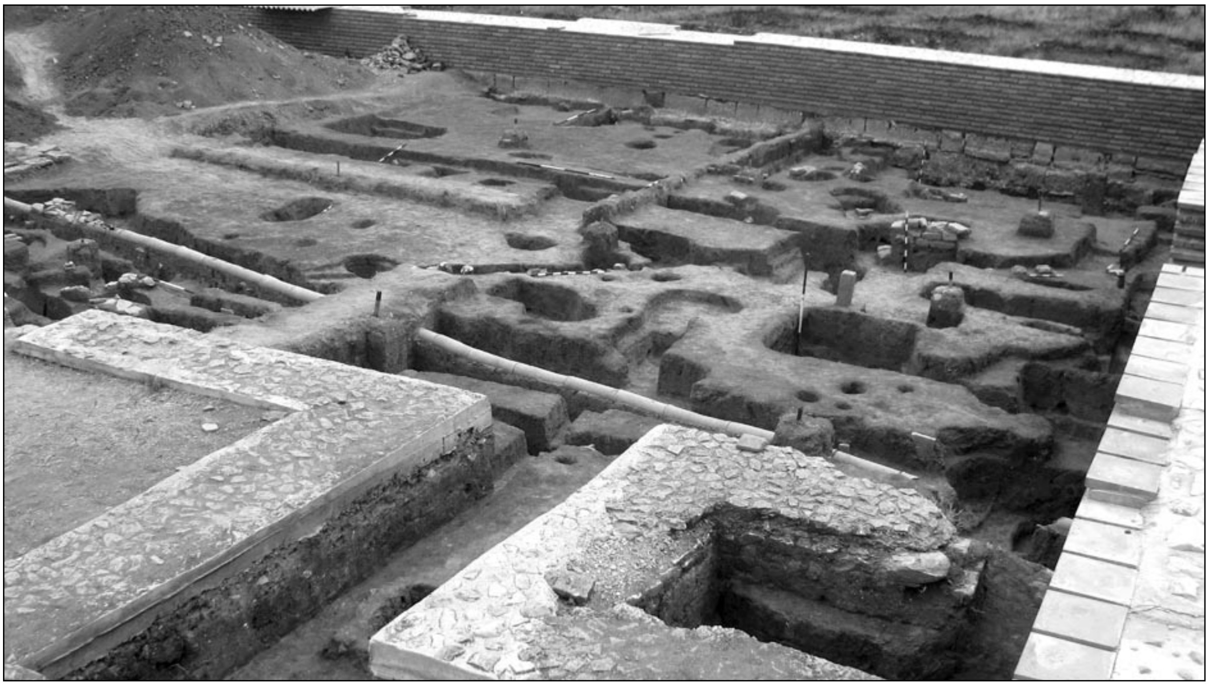

Обр. 2. Общ поглед към терена след изчерпване на откритите съоръжения

ление от вътрешната страна, но вече в техника, представляваща съчетание на дърво и хоросан (подобно на строежа през т. нар. от нас „Етап на сграда Б 4” в предлаганата досегашна периодизация на строежите в сектора проучен през 2000 – 2006 г.).

3. Редици от ями-легла за дървени опорни стълбове покрай стените в югозападния ъгъл на Цитаделата. Проучени бяха 4 ями покрай южната и 11 ями покрай западната стена на Цитаделата, които са овални или четириъгълни със заоблени ъгли. Ясно изразени бяха двете нива на тези редици, при което ямите от долното ниво остават отчасти под квадрите от основата на тухлената оградна стена, докато тези от горното ниво са встрани от нея. Основната разлика в насипите на ямите от двете нива е в наличието на хоросанов трошляк при по-късните и отсъстващ при по-ранните. При ямите от долния ред се откриваха въгленчета, а някои от тях имат на дъното подложки от тухли. Възможно е да се мисли, че това са останки от вертикални дървени стълбове, служещи за опора на навес покрай стената, или на бойна пътека на нивото на зъберите. Регистрираните два етапа могат евентуално да се синхронизират с двата етапа на помещението-портал при южната потерна.

4. Ограда на ранната („дървена”) Цитадела. При южната стена и в една дълга 3 м отсечка от вътрешната страна на западната стена бе разчистена част от траншеята от стената на т. нар. „дървена Цитадела”. Леглото е вкопано на дълбочина 1,80 м от нивото на стария терен и има подложки от фрагментирани тухли.

5. Порта (вход с вътрешен портал ?) в западната стена на ранната („дървена”) Цитадела. Един от най-важните резултати за сезона бе откриването на останки от много масивна дървена конструкция от вътрешната страна и под оформеният с външен портал западен вход на Цитаделата. Южната половина на съоръжението попада в кв. 61/66, където на нивото на стария хумус се очертаха и бяха изчерпани две свързани с тясна траншейка големи правоъгълни ями. Те отстоят на 1,50 м една от друга и са с еднакви размери 1,80 х 1,50 м. При дъната на ямите, които са на около 1,80 м дълбочина от стария терен, се откриха отпечатъци и станки от вертикално забити греди. В западната яма гредите са били три, а в източната – една. В насипа на ямите, който беше много трамбован, се намериха няколко фрагмента сиво-лъскава керамика (края на VIII – първата половина на IX в.). На 4,50 м северно се откри и бе частично изчерпана идентична по параметри и запълване структура, която е залегната от основите на помещение „А” и тухлената стена на Цитаделата на север от нейния западен вход. С тези си два еднакви дяла новооткритото съоръжение може да се определи като част от порта или като вътрешен портал на вход в западната палисада на „дървената Цитадела” (оставаща сега изцяло под квадровата основа на тухлената стена). Явявайки се предходник на каменно – тухлената конструкция на западния вход на Цитаделата, то се отличава от него с изцяло дървения си градеж, както и с това, че е с обърнато навътре портално оформление. Всъщност, тук се повтаря ситуацията описана по-горе при южната потерна, но много по-мащабно и масивно. Следва да се очаква, че страниците на входа ще се оформят от два вертикални стълба в пространството между тях, по линията на дървената стена. Не може да се каже дали тази конструкция не се повтаря симетрично от западната страна на линията на дървената ограда, подобно на оформлението на вече проучената северна порта на дървената крепост на Вътрешен град, но е много вероятно.

6. Траншеи от дървени огради. В проучения сектор бяха проучени отсечки от 5 траншеи от дървени огради с посока изток – запад. Четири от тях са известни от проучванията ни през предходните сезони – т. нар. „късна” траншея и трите ранни траншеи, които са проследени в южната част на Цитаделата. През 2007 г. бе проучена дълга 17 м отсечка от т. нар. „късна” траншея. Установено бе, че тя завършва, опирайки до северната страна на западния вход на Цитаделата. На юг от нея се откри нова траншея, дълга 10 м и широка 0,40 м, с легло от дървените греди в северната половина. В двата края завършва с овални ями от вертикално забити дървени стълбове. Тя е пресечена от „късната” траншея, както и от средната от трите ранни траншеи. Възможно е да не е ограда, а част от развиваща се на север дървена постройка. Важни са новите данни за две от трите ранни траншеи – южната и средната, които бяха проследени по протежение на 17 м в проучвания сектор. И при двете бяха установени входове, които са приблизително в една и съща линия север – юг. При южната траншея входът е широк 1,70 м и е фланкиран с две ями от вертикални греди. От двете му страни бяха разкрити две издаващи се на север като „мустаци” траншеи. Те отстоят на 3,70 м един от друг и вероятно са от някакво дървено оформление на входа откъм неговата

вътрешна страна. При средната траншея входът е без „мустаци" – фланкиран от две ями за вертикални греди, отстоящи на 1,30 м един от друг.

В северната част на сектора бяха проучени отсечки от две траншеи с посока север – юг, вероятно от дървени огради, но не трябва да се изключва и възможността да са част от постройка.

7. Ями от дървени стълбове на постройки без цялостен план. Открити са 68 ями от вертикално забити в терена колове или дървени греди, които засега на оформят план на постройка.

От резултатите може да се направи извод, че съществува приемственост на комуникативните линии в „дървената" и тухлена Цитадела. Освен по място, приемствеността на входовете в оградните стени на Цитаделата е и архитектурна и се изразява в тяхното оформление като портали, възможно е дори да се мисли, че са имали надвратни кули.

Литература:

Шкорпил 1905: К. Шкорпил. Постройки в Абобском укреплении. – Абоба – Плиска, материалы для болгорских древностей, ИРАИК, Х, София, 1905, с. 62 – 152;

Karasimeonoff 1940 – 1942: P. Karasimeonoff. Neue Ausgrabungen in der Rezidenz von Pliska. – ИБАИ, XIV, 1940 – 1942, 136 – 168;

Михайлов 1955: С. Михайлов. Археологически материали от Плиска (1948 – 1951 г.). – ИАИ, XX, 1955, 49 – 181;

Станчев 1961: С. Станчев. За периодизацията на плисковския дворцов център. – Изследвания в памет на Карел Шкорпил, София, 1961, с. 101 – 109.

№21. РАННО (ДЪРВЕНО) УКРЕПЛЕНИЕ ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Радослав Василев

Разкопките се проведоха през м. август със сътрудничеството на магистър Росица Миткова и студентите Панайот Антонов (СУ) и Лазар Иванов (ШУ).

Работата беше съсредоточена в северозападния сектор от Вътрешния град. През 2006 г. там попаднахме на непознато дотогава, също дървено в основната си част, укрепление. В сравнение с известното дотогава то е с повече от десет пъти по-малка площ и по тази причина го означаваме условно „Малко дървено укрепление", а известното отпреди – „Голямо дървено укрепление". Работихме в четири основни изкопа (XII, XIII, XIV и XV) и в четири сондажа (Обр. 1).

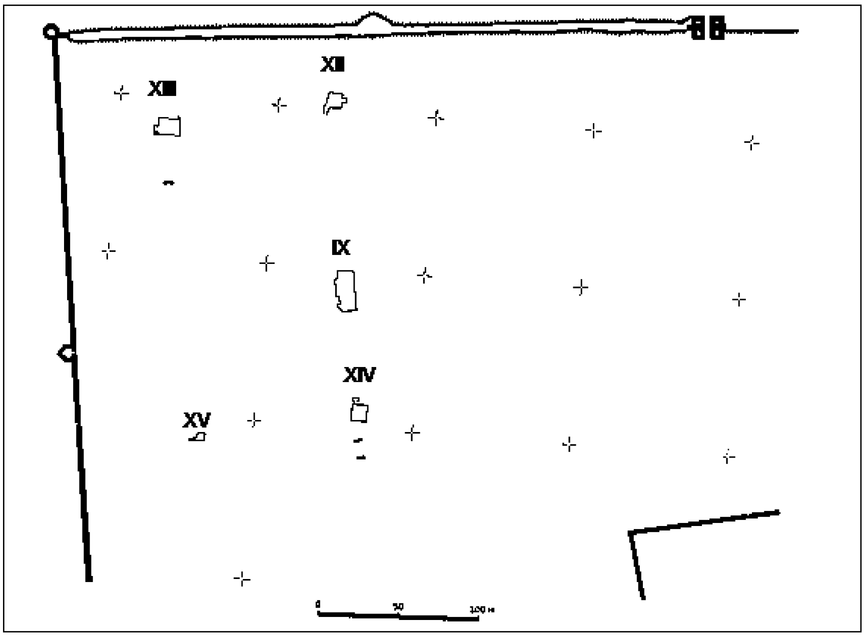

Обр. 1. Схема на изкопите в северозападния сектор на Вътрешния град през 2007 г.

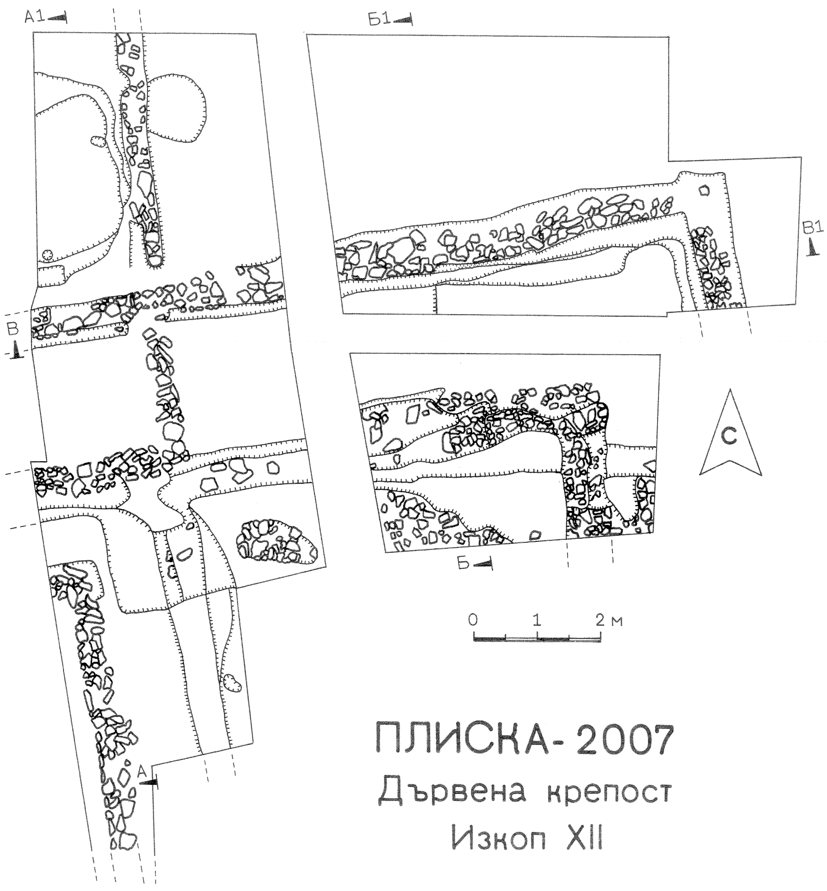

Обр. 2. Ситуация на траншеите и по-късните съоръжения в изкоп XII

Изкоп XII. През 2006 г. тук беше установен североизточния ъгъл на малкото укрепление (Обр. 2). През отчетната година бяха проследени допълнително изградените към него траншеи. Първата от тях започва от ъгъла и продължава в северна посока. Тя е от лека ограда, която е затваряла площ, вероятно от север на укреплението. Траншеята на изток е с дължина 7 м и завива на юг. От северната ѝ страна беше установена друга траншея, която с източния си край завива също в южна посока, а със западния обхваща малкото укрепление и от север. По размери и фундамент, тя е аналогична на основите на голямото укрепление.

Изкоп XIII. Основите на новооткритото укрепление са положени в материка на дълб. от 1 до 2,70 м от съвременното равнище. Северната му линия се състои от три успоредни траншеи с обща ширина около 4,50 м, запълнени със светложълта глинеста пръст от разложен кирпич (Обр. 3). Двете от юг принадлежат на първоначалния градеж на малкото укрепление. Те имат обща ширина 2,10 – 2,30 м, като вътрешната е запълнена изцяло с градеж от мергели. Външната има две части: северната е заета от камъни, редуващи се в дълбочина с пластове трамбована глина. Каменните фундаменти са носели във височина стени от кирпич. Вътрешната част от основната траншея е образувала легло за дървена палисада с ширина до 0,25 м. Крайната северна траншея е продължение на външната траншея от голямото укрепление.

Северозападният ъгъл на малкото дървено укрепление беше открит силно разрушен от серия боклучни ями. За да трасираме неговата западна стена в южна посока заложихме сондаж на 30 м и наблюденията от северната линия бяха потвърдени.

Изкоп XIV. Чрез него трябваше да установим югоизточния ъгъл на малкото укрепление. Той беше открит едва накрая и редица въпроси около връзката на двете укрепления тук останаха неизяснени.

Останките от малкото укрепление са запазени на дълб. под 2,10 м. Непосредствено до ъгъла, отвън и на същата дълбочина, беше разкрита квадратна камера с дъно и стени от тухли, от която е запазена само долната третина. Горните ѝ части са били прерязани при вкопаване на дълбок стар изкоп (за него вж. по-долу). В камерата беше запазено дъно на сив съд. С тези си черти тя прилича на гроб за трупоизгаряне, тип „Разделна". Следи от кремирани кости не бяха установени. Това, както и голямата дълбочина – над 1,60 м от съвременното ниво, изключват нейното тълкуване като същински гроб.

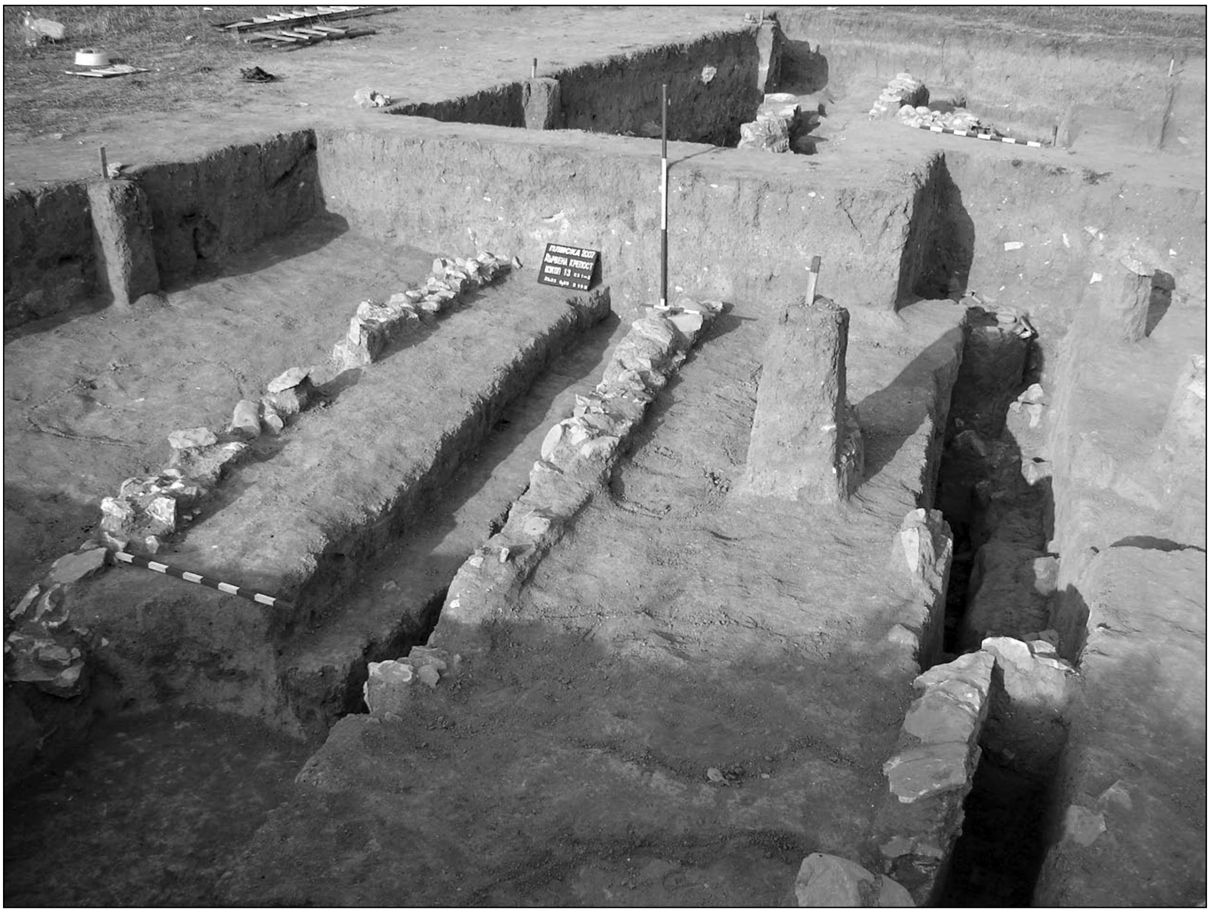

Обр. 3. Изглед от траншеите в изкоп XIII

На около 7 м южно от малкото укрепление беше проследена успоредна на него траншея И – З, която, макар и с керамика от VIII – IX в. в насипа, има друг характер на конструкция и не може да се свърже с него.

В изкоп XIV бяха установени общо девет различни структури, които се отнасят към шест етапа на строителство между втората половина на VIII и средата на XI в. Те позволяват отчетлива относителна периодизация и сравнително сигурна хронология.

Изкоп XV. Той имаше за цел установяване и разкриване на югозападния ъгъл от малкото укрепление. Времето обаче достигна само за сондажен изкоп, в който беше изчерпан частично само горният пласт.

След разкопките през 2007 г., можем да кажем, че малкото дървено укрепление е с трапецовидна форма и площ около 1,9 ха. Има две фази на съществуване. През първата е самостоятелна фортификация – най-ранната известна на територията на левия бряг на Асар дере. При втората съществува заедно с новопостроеното голямо дървено укрепление, което огражда резиденцията от края на VIII и началото на IX в.

Откриването на новата отбранителна структура поставя много важни въпроси за най-ранната история на владетелския център в Абобското поле.

Както навсякъде във Вътрешния град, останките от дървените укрепления се намират под пласт с материали и съоръжения от IX – XI в. Най-значими са те към края на X и началните десетилетия на XI в. През 2007 г. беше преодолян пласт с дебелина до 1,20 м. В изкоп XIII бяха констатирани рушевини на обезличени постройки или от облицовки на вкопани в насип жилища-полуземлянки. Такова жилище беше проучено в изкоп XII. В южния край на изкоп XIII се попадна на серия от различни по-големина ями за смет. В изкоп XIV и сондажите южно от него, горният пласт е сравнително недебел и лежи върху лошо запазена настилка от тухлени късове. Те, както навсякъде в Плиска, са преупотребени антични. Открихме е два гроба: детски и на млад индивид, погребани по християнски. При детския бяха намерени 13 стъклени перли от наниз. Гроб от това време беше установен и в изкоп XIII.

В кв. 1 и в сондажа от север се попадна на по-старо, вкопано съоръжение, от който установихме само южната граница. То представлява изкоп, с неизвестна засега площ и форма, с равно дъно, което лежи на около 1,50 – 1,60 м от материковата повърхност. Запълнен е с неравномерни прослойки от жълто-кафява или черна пръст с дребни въгленчета, малки късове тухли, отделни мергелни камъни. В насипа се откриват и фрагменти от съдове: от пречистена глина, сива и с врязана украса, характерна за керамичния комплекс VIII – IX в., отделни животински кости, късове от корозирали железни предмети и гвоздеи, малки парчета стъкло (съдово и прозоречно). Върху дъното личи петно от огнище. За характера на изкопа не може да се каже засега нищо определено, но то се отнася със сигурност към строителните инициативи в рамките на каменната крепост и се датира преди средата на IX в. В неговия насип бяха установени гнезда от големи дървени стълбове от неизвестна досега ограда (?) с посока СИ – ЮЗ.

От пласта X – XI в., освен фрагментирана керамика и животински кости, се откри голям брой находки, записани в полевата книга под №1 – 132. Реставрираните съдове са два: гърне и паница-чаша (X в.). Най-голям е броят на металните предмети: бронзови и медни нагръдни кръстове, коланни апликации, пръстени, обеци, копчета или пандантиви, токички и щифт от книга, парчета от стъклени гривни и пръстен, амулет и плоски шайби с отвор в средата от олово, различни жел. предмети, между които и железен секач. Открита беше и сребърна кръгла апликация с ажурна птица. В изкоп XIII се попадна на останки от ковашко огнище и железен шлак, както и „леек” за отливане на предмети от бронз в калъп. В XIV изкоп се намери къс от оцветена зелено стъкломаса –полуфабрикат за стъклопроизводство. Открити бяха и осем монети: шест византийски и две римски, по-голямата от които е с отвор за носене.

№22. ВЪНШНО (ГОЛЯМО) ЗЕМЛЕНО УКРЕПЛЕНИЕ НА ПЛИСКА

Павел Георгиев, Станислав Иванов

През отчетната година бяха продължени проучванията от 2005 г. на външното (голямо) землено укрепление (Георгиев, Василев 2006, 314-315). Те бяха проведени през м. август, средно с 12 работника, под непосредственото ръководство на Станислав Иванов.

Избран беше непроучван досега сектор – северозападният (Рашев 1985, 7 и сл., Обр. 4). Укреплението тук е с най-добре запазен вал и ров. Неговият ъгъл е най-високата точка в западната половина на Плиска и позволява широк обзор във всички посоки. Над вала личи могилообразно възвишение, с височина до 1,5 м, с репер на върха. Северният и западният му скат се сливат с челните страни на вала, докато отвътре, остава равна обходна „пътека”, която следва неговата вътрешна извивка. На изток и юг „могилката” се снижава постепенно и се слива с билото на вала. Подобна „могилка” се издига и в ъгъла между западния вал и северния бряг на Ачлъ хендек. На нея в миналото е правен разрез, данните от който не са публикувани.

Мрежата от шест квадрата обхвана могилообразния насип с част от северната и западна линии на вала (Обр. 1). След отстраняване на чимовия слой се очертаха две разнородни ивици. Пръстта откъм външната половина на валовия насип е преобладаващо кафява, примесена с мергелни камъни, които стават по-големи откъм неговите чела. На места там, особено от северна страна, се появява и разложен на люспи мергел. Под слоя от ситно натрошени мергели се достигна до стена, градена „на сухо” с плочести камъни. Част от тях са паднали навън, но по-голямата лежи върху вала. Тя е служела за подпора и облицовка от външната му страна. Дебелината на стената е над 1,50 м. Разпиляването на камъни по неговия бруствер и било (долавя се на повърхността по цялата северна линия) говори, че подпорната стена се е издигала над днешното равнище на валовия насип. Каменният трошляк над нея има дебелина над 0,40 м и покрива льосовата пръст в неговата северна половина.

Пръстта от вътрешната половина на билото е светла на цвят с буци жълта льосова пръст и отделни полуразложени мергели. След нейното престъргване, не се забелязват следи от вкопавания и следи от дървени конструкции. Не се наблюдават и данни за нейното уплътняване чрез трамбоване. В нейната северна част се разчисти ивица от трамбована пръст, която очертава полудъга, която следва извивката на вътрешния ъгъл на вала. По вътрешния склон на могилообразното възвишение, над трамбованата маса, се забелязват късове от светлоглинеста пръст, които изглеждат на много места като неравни буци. На места те имат правилни и успоредни ръбове (ширина около 0,20-0,21 м и дебелина над 0,05 м) (Обр. 2). Те имат равна повърхност, друг цвят и плътност и са от по-светла глина, в сравнение с пръстта от горната част на вала. Това са парчета от суров плосък кирпич, подобен на този, с който са били облицовани палисадите на голямото дървеното укрепление във Вътрешния град на Плиска. Лежат върху жълто-кафявата пръст от насипа и след разлагането си, наред с мергела, са придали светлия, сиво-белезникав цвят на пръстта, която се наблюдава под тревния слой само в ъгъла на вала. Следите от кирпич са концентрирани по южния скат на „могилката". Там те имат вид на свлечена по него рушевина, в която на места се долавят полегнали в разсип „редове" от рухнала стена. Те са

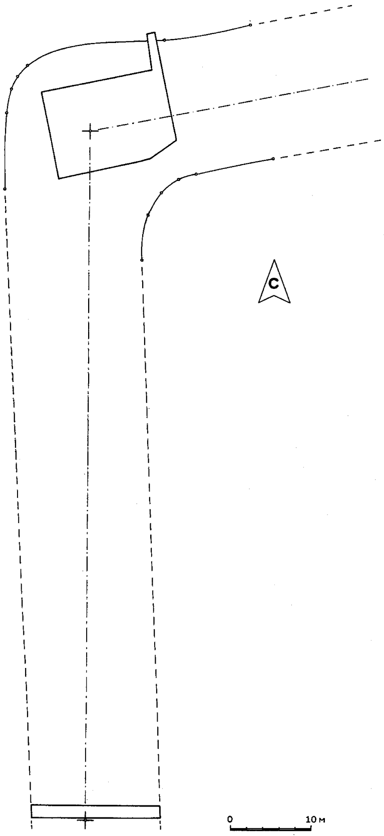

Обр. 1. Ситуация на изкопите

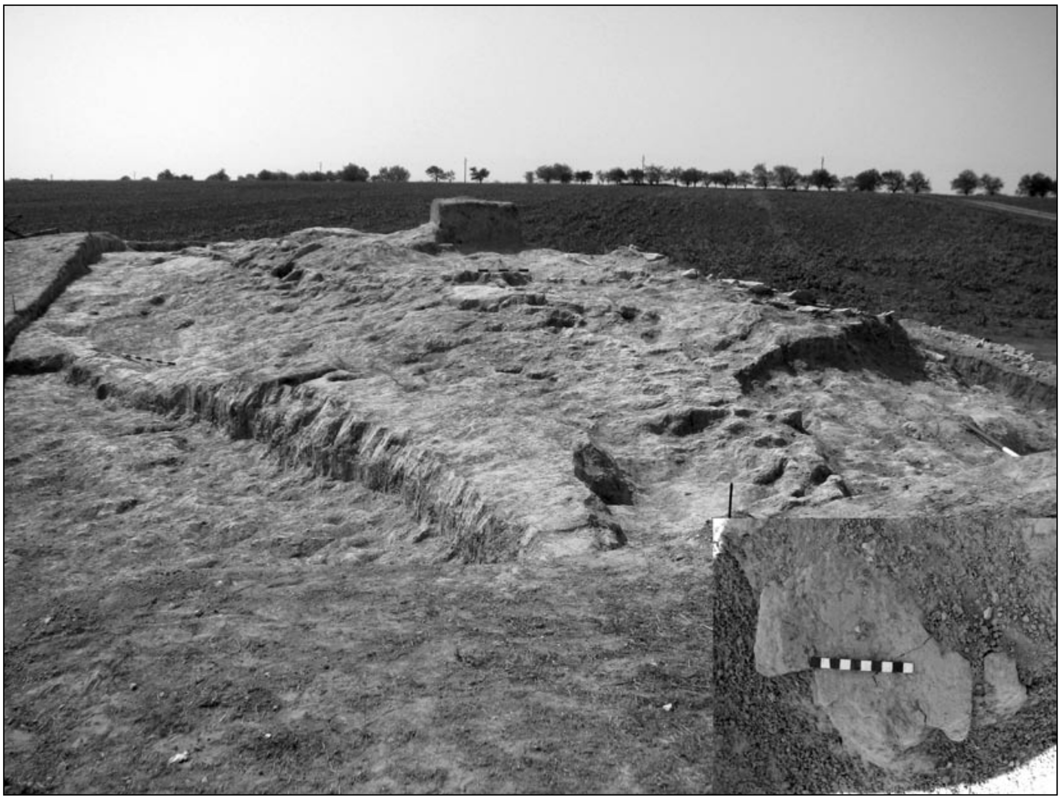

Обр. 2. Рушевини от кирпичен градеж върху южния скат на могилообразното възвишение

отвътре на каменната облицовка на вала и изглежда, че паянтово-кирпичния градеж е стъпвал върху нея.

Знае се, че землените укрепления и по-специално валовете, още през античността, имат оформени места за наблюдения. Така че е допустимо в ъгъла на вала в Плиска, над могилообразния насип, да е бил изграден заслон или караулно помещение за охрана и наблюдение. Близостта на извора на Асар дере (около 500 м на север) и силно ветровитото място предполагат наличието на подобно съоръжение, за което, поради силно обезличения му вид, не може да се каже нищо повече.

Втората задача на разкопките бяха да се направи разрез на западния вал. Той беше заложен на 85 м, южно, непосредствено до втори репер, който има кота 282,8 м. В горната си част валът е широк около 3 м, но в долната част е близо 12 м. Вътрешният му скат е по-стръмен, в сравнение с външния, и вероятно по тази причина горната му част е по-ниско запазена и свлечена на вис. до 280,4 м. По оста на билото се проследява на десетки метри дълбока до 0,50 м канавка, която има ширина над 1,5 м. Тя вероятно е резултат от слягане на насипа.

Разрезът е с ширина 1,50 м, а дължината му беше съобразена с трапецовидното сечение на насипа (Обр. 3). Пръстта под чимовия слой е льосова с дебелина до 1,10 м. Коритообразното слягане е в него, но не се забелязват гнезда от стълбове. Под жълто-кафявата пръст следва трамбован хумус, с височина до 1 м. Пръстта за него е изкопана от повърхностния слой. От вътрешната ѝ страна лежи прослойка от кафяво-жълта пръст, а по скатовете на вала тя е с камъни. Встрани и отчасти над льосовия насип, личи пласт каменен трошляк (от мергели). Той е бил положен върху скатовете и гребена на вала или е рушевина от двете подпорни стенички, които са задържали насипа откъм скатовете. Те са запазени ниско. Външната е с ширина 1,40 м, докато вътрешната е дебела само 0,50 м. Отстоянието между тях е около 8 м и това е автентичната ширина на насипа, поне в долната му част. Самият вал заедно със стеничките е бил широк над 10 м.

Обр. 3. Общ изглед от разреза на западния вал

Старият хумус се достигна на дълб. до 2,10 м. В него не личат вкопавания. Подпорните стенички лежат върху прослойка от трамбована хумусна пръст и жълт льос. Изградени са след тяхното изкопаване и насипване. Това показва, че камъните за изграждане на стеничките са били изваждани на място, след достигане на мергелната скала. Сухата зидария на двете вертикални стенички е оформена от по-едри и здрави нейни късове, а дребният каменен трошляк е насипван между стеничките и льосовата „шапка" на вала. Това говори за стремеж към общо взето отвесни стени на вала.

По време на проучванията в структурата на вала и над него не бяха открити битови или други археологически материали. На такива може да се разчита евентуално в запълването на рова. Поради изчерпване на лимита от средства и време, негов разрез не беше направен.

Проучванията допринасят за по-пълното изясняване на чертите на земленото укрепление в неговия северозападен сектор, който според редица наблюдения се откроява като първоначален етап в изграждането на голямото (външно) землено укрепление на Плиска (Георгиев 2000, 25 – 28).

Литература:

Георгиев 2000: П. Георгиев. Землените укрепления на Абоба-Плиска. – Плиска-Преслав, 8, 2000, 19 – 30;

Георгиев, Василев 2006: П. Георгиев, Р. Василев. Голямо (външно) землено укрепление на Плиска. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София 2006, 314-315;

Рашев 1985: Р. Рашев. Земленото укрепление на Плиска. – Плиска-Преслав, 4, 1985, 7 – 15.

№23. ДВОР С ДЪРВЕНА ОГРАДА, СЕВЕРНО ОТ ЦИТАДЕЛАТА НА ПЛИСКА

Станислав Станилов, Мариела Инкова, Валери Григоров, Андрей Аладжов

Проучванията на Двора имат стационарен характер и се провеждат трета година в едни и същи сектори: Оградата, Тайните ходници и Каменната площадка.

1. За проучването на **Оградата** през този сезон бяха направени 11 изкопа (разрези с ширина 1 и дължина 4 – 5 м) по предполагаемото трасе на траншеята от север и от запад.

Заради точността на документацията (заснемане с тотална станция) повторно разкрихме североизточния ъгъл и в западна посока е фиксирано **северното трасе** до съвременната алея. Поради променената конфигурация на терена, дъното на траншеята се открива на различни дълбочини от съвременния терен – от 0,70 до 2 м. Ширината горе е 0,70 – 0,80 м при което стените на траншеята са отвесни, на места само външната стена е слабо полегата. Дъното на траншеята е равно, на места обложено с фрагментирани тухли, които в предишните отчети обяснихме като подложки (пети) на вертикално наредените дървени греди, на оградата. От вътрешната страна на траншеята има разширение, в профила очертано като стъпало. Неговото дъно остава по-плитко от дъното на основното трасе, при което върху неговото дъно също има хоризонтално наредени фрагменти от тухли за пети на гредите. В предишните отчети обяснявахме тази втора траншея като поправка на оградата, но тъй като тя се открива навсякъде по-точно ще бъде да се нарече „допълнително укрепване", за което подсказва е различният насип на нейното трасе. В изкоп 38 трасето е фланкирано отвътре и отвън с по една кръгла яма с почти същата дълбочина и с фрагменти от тухли на дъното. Възможно е, това да бъде страница от северен вход на оградата което ще проверим следващия сезон. В този изкоп са фиксирани и други структури – по-късна тухлена настилка на две нива (0,60 и 0,65 м), както и водопровод без хоросанова спойка с посока север юг, несъмнено по-късен и настилката и от оградата.

През сезон 2006 бе открито **западното трасе** на оградата с един изкоп (31) близо до стената на Цитаделата. През 2008 г с нови изкопа трасето е проследено в северна посока почти до пресечната точка със северното трасе конфигурацията и метричната характеристика на структурата е същата. Разликата е само в дълбочините от съвременния терен, които тук достигат до 2,50 – 2,60 м. В изкоп 32 траншеята е почти унищожена от трасето на таен ходник с настилка от фрагментирани тухли. Идва несъмнено от откритите през миналия сезон разклонения вън от Цитаделата и продължава на северозапад. В изкоп 39 и изкоп 40 заедно с трасето на траншеята разкопахме останки от три водопровода, които вървят от север на юг успоредно и на едно ниво. Водопроводите разновременни, единият дори е демонтиран, останала е само хоросановата подложка на тръбите. Относителната им хронология спрямо оградата за сега не може да се определи, понеже няма съприкосновение на трасетата, а структурата културните отлагания тук е нарушена.

При разкопките в на сектор „Тайни ходници” е открита южната порта на оградата – прекъсване на траншеята, фланкирано от вътрешната страна с по една голяма яма за греда, чиито насип е различен от тази на траншеята. Вероятно гредите са едновременни с допълнителното укрепване.

В резултат на досегашните проучвания може да се определи площта на затвореното в двора пространство 8,17 дка, което е с 2 дка по малко от площта на Цитаделата. Стратиграфските наблюдения сочат, че оградата е по-ранна от тухлената стена, следователно е синхронна на дървената стена на Цитаделата.

1. За проучването на сектор **Тайни ходници** бяха направени два изкопа – 14А-1 и 14А-2 – продължение на миналогодишният изкоп 14А, в който попаднахме на трасето на тайният ходник, установен от Рашо Рашев под входа на тухлената стена на Цитаделата. Оказа се, че той продължава право в северна посока и трасето му остава под настилката на съвременната алея. Трасето е разкопано на дължина до 11 м северно от входа на Цитаделата. Стените са вертикални, ширината е 2 м, дълбочината 3,20 м – мерено от нивото на съвременния терен. Дъното на тайния ходник е без настилка, от двете страни на стените има по един плътен ред от тухли за пети на талпите, с които бил облицован ходникът (По същия начин е устроен ходникът, който излиза с подземна порта през южната крепостна стена.) В северния край на разкопаното трасе от източната страна има тясно разклонение в североизточна посока. По права линия трасето му върви право към каменната площадка, открита през 2006 г. Неговата ширина е 130 – 150 м, а дълбочината 2,20 м, следователно подът на ходника-разклонение е на 1 м високо от пода на самия ходник. В профила на насипа се виждат ясни следи от вертикална греда, изправена към северозападната стена, което подсказва, че разклонението може да е изход към повърхността.

При проучването на тайния ходник с откриването на южния вход на оградата е установена относителната хронология между тях. Оградата е устроена след засипването на ходника – двете страници на входа навлизат с по няколко сантиметра в насипа на ходника, независимо че посоката на прохода е съобразена. Повтаря се ситуацията с тайните ходници, които проучихме на изток от входа: трасето на оградата прорязва техните насипи.

При проучването на тайния ходник са установени по-късни от него структури: Масивна стена от ломен камък ос посока север – юг, известна от предишни проучвания, която достига до северна порта на каменната крепостна стена. Трасета на два водопровода, които минават успоредно на крепостната стена Трасе на дървена ограда с посока север – юг от източната страна на трасето на тайния ходник. Останки от тухлена настилка върху насипа на тайния ходник. Според стратиграфски и сравнителни наблюдения всички тези структури са по-късни от тайния ходник.

3. За продължаване на проучването на сектор **Каменната настилка** беше направен изкоп от 8 квадрата – 6 от западната и 2 от северната страна на миналогодишния изкоп, общо без пътеките разкопана площ 160 м^2. С разкопаването на първата група квадрати е установена югозападната граница на каменната площадка, при което са установени части, настилани с различни по начина на обработка и подредба камъни. С квадратите от северната страна е установено, че настилката в тази посока продължава, а източната граница леко свива на запад. Освен това стана ясно, че в северна посока настилката се издига с близо 0,50 м, сравнена с централната и южна част, което подсказва, че тук може да е „входът”. Насипите върху нея не променят характеристиката си в сравнение с установеното предния сезон: Върху каменната настилка има плътен почти стерилен насип от хумус, а отгоре културни отлагания, в които са проучени трудно уловими структури – плитки траншеи, ями, останки от настилки. Материалите от тези структури по предварителна оценка са от X – XI век.

№24. РАЗКОПКИ В ПЛИСКА НА ОБЕКТ „ЮГОИЗТОЧНА ПЕРИФЕРИЯ НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД”

Янко Димитров, Христина Стоянова

През 2007 г. проучването на обекта продължи за 7-ми пореден сезон – със средства осигурени по договор на НАИМ при БАН с Министерство на културата, както и с работници по програмата за временна заетост в НИАР – Плиска. Като цяло ресурсът бе значително намален, което наложи предварителната ни работна програма да се редуцира и работата да се насочи главно към допроучване на започнати през 2006 г. сектори (*сектори I – III*). Заложените в западна посока 8 нови квадрата (*сектор IV*) останаха недопроучени. Така общо обхванатият от проучванията през 2007 г. терен е 450 м^2 – проучени докрай 290 м^2, за допроучване през следващия сезон остават 160 м^2. Проведени в посочените рамки, разкопките позволиха нови наблюдения върху културния пласт и свързаните с него структури – траншеи и ями от постройки с дървена конструкция, каменни сгради, вкопани жилища и сметни ями, датиращи от VIII до средата – втората половина на XI в.

Сектор I обхвана площ от около 140 м^2 в квадрати 1 – 3/ А – В. Тук бяха проучени очертаните в края на сезон 2006 ями и чупеща Г-образно траншея. Разкрита по протежение на 15 м (отсечка от 4 м в посока север – юг, 11 м в посока изток – запад, сключен между тях ъгъл от 94 градуса), траншеята оформя югоизточният външен ъгъл на дългата дървена постройка, която предхожда изграждането на крепостната стена и досега е фиксирана успоредно на нея по протежение на 35 м в северна посока. В проучената през 2007 г. отсечка траншеята е широка от 0,60 до 0,70 м, вкопана в материка на 0,90 – 1,00 м. Откъм нейната външна страна бяха установени издаващи се подобно на „зъби” четириъгълни ями-легла на дървени стълбове, разположени през 2,50 – 3,00 м. Траншеята и тангиращите към нея ями бяха запълнени със смесена хумусна и льосова кафяво-жълта пръст,

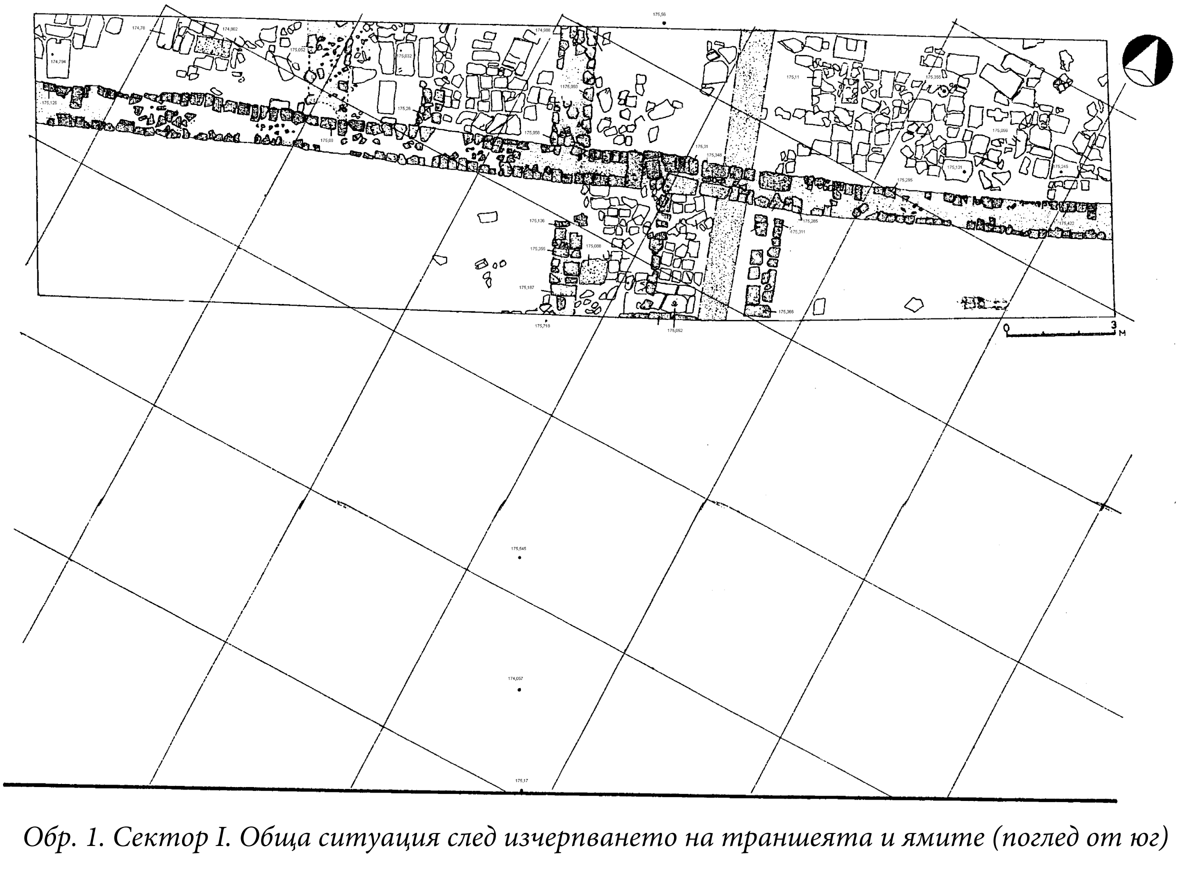

Обр. 1. Сектор I. Обща ситуация след изчерпването на траншеята и ямите (поглед от юг)

примесена на повечето места с жълти бучки разложен мергел. В сектора бяха проучени нови 38 ями-легла на дървени стълбове и дупки от колове. От тях 10 попадат върху описаната по-горе траншея, врязвайки се в запълващият я насип. Този факт, а също така проследяването на редиците от ями в посока север – юг и най-вече установените между тях съотношения, допълват и детайлизират досегашните наблюдения за характера и етапността на дървеното строителство в целия проучван сектор. В насипа, запълващ траншеята и ямите-легла се откриха няколко фрагмента от характерните за края на VIII – първата половина на IX в. в Плиска амфоровидни стомни – сиви и светлоглинени, някои покрити с червена ангоба. Засега редиците от дървени стълбове не позволяват да се очертае цялостен план на постройка, това остава основна цел на по-нататъшните разкопки, включително и в 5-метровата ивица покрай южната крепостна стена.

Сектор II обхвана широка 2 м ивица в източната част на квадрати 7 Г – 9 Г (пътеката-профил север – юг от 2006 г.), южната половина от квадрат 7 Д и квадрати 6 Г и 6 Д. В северната част на изкопа на дълбочина 0,40 – 0,45 м бе разкрито ниво с останки от тухлена настилка. Същото ниво, проучено по на изток, бе свързано с останки от наземни и вкопани в терена производствени пещи. Снемането на пътеката позволи да бъдат допроучени (в тяхната западна част) 6 ями за вертикални дървени подпори. Те са разположени в редица север – юг, на 2,50 – 3,50 м една от друга. Имат общо взето правоъгълна форма с размери 0,90 – 1,00 м и дълбочина на вкопаване в материка от 1,40 до 1,65 м. В запълването на три от ямите се установиха легла на дървени стълбове с диаметър 0,30 – 0,45 м. И тук, както в сектор I, бе установено застъпване на ями за стълбове една спрямо друга. В квадрат 6 Г бе регистрирано трикратно застъпване на такива ями от други структури – първо от широка 0,20 м траншейка с посока изток – запад (проследена през 2006/2007 г. по протежение на 14 м в кв. 6 В – Д/ 7 В, тя изглежда ще очертае плана на дървена постройка-навес), след това от т. нар. „коритообразен изкоп" (проучен през 2006/ 2007 г., той съдържа керамика от IX в.) и най-сетне от източния зид на дългата каменна постройка.

Сектор III обхвана южната половина от кв. 11 Г и широка 1 м ивица в южната част на кв. 11 Ж. Тук целта бе цялостното изчерпване на две останали недовършени през 2006 г. структури – голяма сметна яма и вкопано жилище, и двете съдържащи значително количество керамика и материали (в т. ч. византийски монети – в жилището, и моливдовул – в ямата) от първата половина на XI в. При допроучването на сметната яма в кв. 11 Г се попадна на отчасти залягащ я откъм изток зид. Широк 0,40 – 0,50 м, той е граден от ломени камъни споени с кал и продължава в некопания терен на север и на юг.

Сектор IV обхвана 180 м^2 непроучван досега терен в квадрати 2 – 5 от редиците Г/Д, в рамките на които се достигна дълбочина 0,70 – 0,80 м. Проучен бе културен пласт и съвременни с него структури от следстоличния период на Плиска. В пласта се откри керамика и битови предмети от края на X в. – първата половина на XI в. (по-интересни находки: кръгла умбовидна апликация с два отвора за пришиване, керамични прешлени за вретено, фрагмент от медна гривна). В кв. 5 Г бе изчерпана голяма овална яма, съдържаща в насипа битова керамика и материали от XI в. (по-интересни находки: фрагменти от съдове със златиста ангоба, част от сфероконус, рогче-амулет (?) с дупка за провесване, бронзова висулка – амулет от т. нар. „втори тип" кончета с ездач в ход наляво, меден пръстен с инкрустирани по щитчето стъклени топчета, рисувана стъклена гривна).

Основната цел на разкопките в сектор IV бе добиването на нови данни за дългата и тясна каменна постройка, която след откриването й през 2003 г. бе проучена през следващите сезони по протежение на повече от 20 м, на 23 м от източната крепостна стена, успоредно на нея. На достигнатия етап от изследването на този сектор най-същественият резултат е разкриването на затварящият я откъм юг зид (в кв. 5 Г/ 5Д). На 3,30 м южно от него се попадна на постройка, която е идентична по ориентация, план и начин на градеж на проучената досега и следва да се схваща като неин втори корпус. Този корпус бе разкрит по протежение на 15 м в южна посока, без да се попадне на разпределителен или затварящ зид, което остава задача за следващия сезон.

В кв. 4Г/ 4 Д бе разкрит „Г"- образен зид от един ред камъни на спойка от кал, който се долепя до вътрешната страна на западния зид на дългата постройка и оформя отворено на юг помещение-навес (размери 4,00 х 3,00 м).

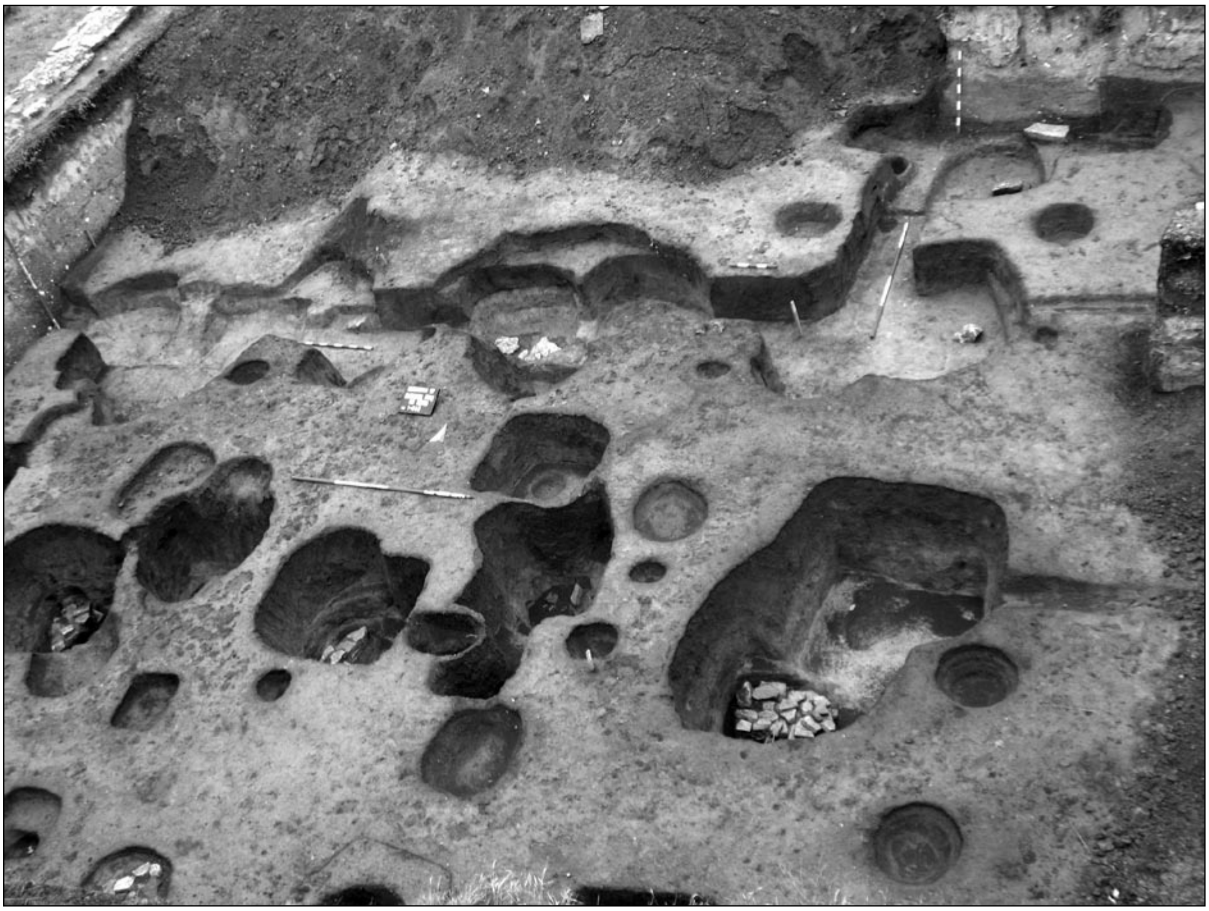

Обр. 2. Сектори II и IV. Обща ситуация в края на сезона (поглед от юг)

Нови и донякъде неочаквани данни за прецизиране датировката на северния корпус на постройката в края на X в., възможно и в началото на XI в., предостави ситуация, на която се попадна в сектор II, кв. 6 Г. Тук източният зид на постройката е в суперпозиция спрямо голяма „сметна” яма (диаметър 1,50 – 1,60 м, дълбочина на вкопаване в материка 1,30 м), в насипа на която се откри битова керамика с белези за датировка във втората половина на X в.

За предназначението на дългата каменна постройка преди нейното цялостно разкриване не може да се каже нещо определено. Отстоейки на 6,00 м западно от предхождащата я дълга дървена постройка, тя изглежда, че се явява неин приемник. Ако това предположение е вярно в предвидените за проучване квадрати 1/ 2 от редиците Г/ Д би следвало да се достигне до нейното насочващо се на запад крило.

№25. РАЗКОПКИ НА ДВОРЦОВИЯ ПЛОЩАД В ПЛИСКА

Станислав Иванов

Разкопките се проведоха през октомври и ноември 2007 г. като се работи 17 дни. Финансирането бе осигурено по договор на НАИМ при БАН и Министерство на културата.

През 2006 г. тук бе разкрито продължението на верижна сграда №2 и частично бе проучен теренът на юг от нея. Попадна се и на част от верижна сграда №3 (развиваща се в посока север – юг). През 2007 г., поради по-малкото финансови средства, усилията бяха насочени към уточняване на някои пунктове останали неясни през предишният археологически сезон.

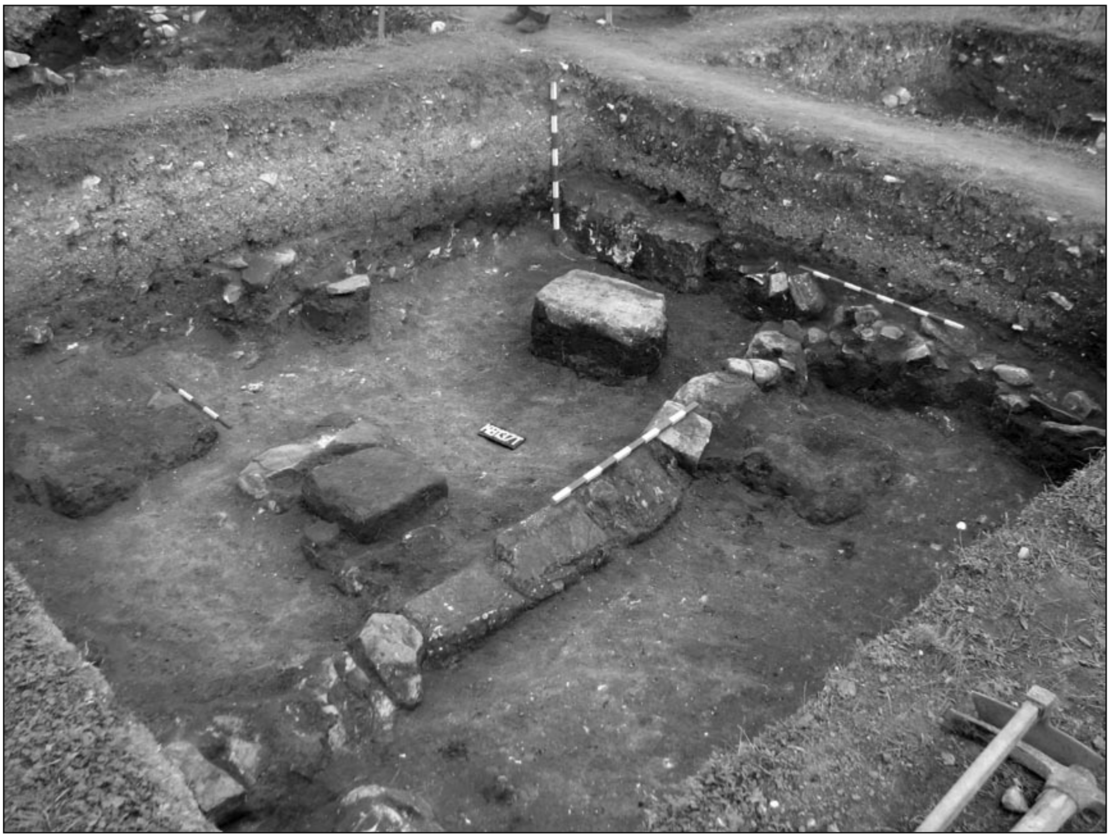

Обр. 1. Продължението на сграда № 2 в западна посока

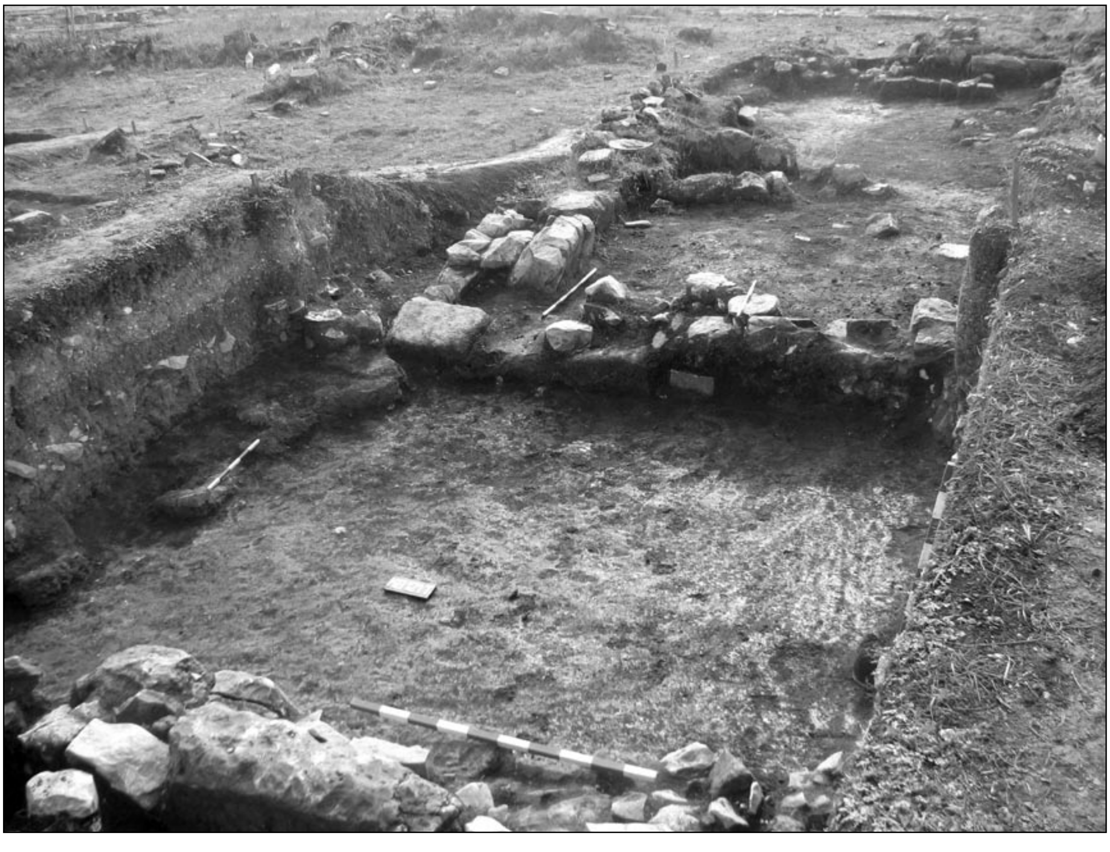

Обр. 2. Изглед към сграда №3

Единият от неизяснените пунктове по сграда №2 бе в кв.137-П. Тук се разкри една от сондажните траншеи на С. Станчев и С. Махайлов, а северно от нея се достигна до рушевини от сградата. След разчистване на рушевините се установи, че тя разбива по-голямата от южния зид на сграда №2, като само малка част от него е запазен. От тук започва и един от разпределителните зидове с посока север –юг, разделящ двойките помещения. От двете страни на този зид се достигна до настилките в помещенията. В едното тя е от каменни блокове, а в другото явно е била от тухли, но от нея е запазена малка част. Насипът върху тухлената настилка беше силно обгорял и при неговото вдигане се откриха отухлени обмазки.

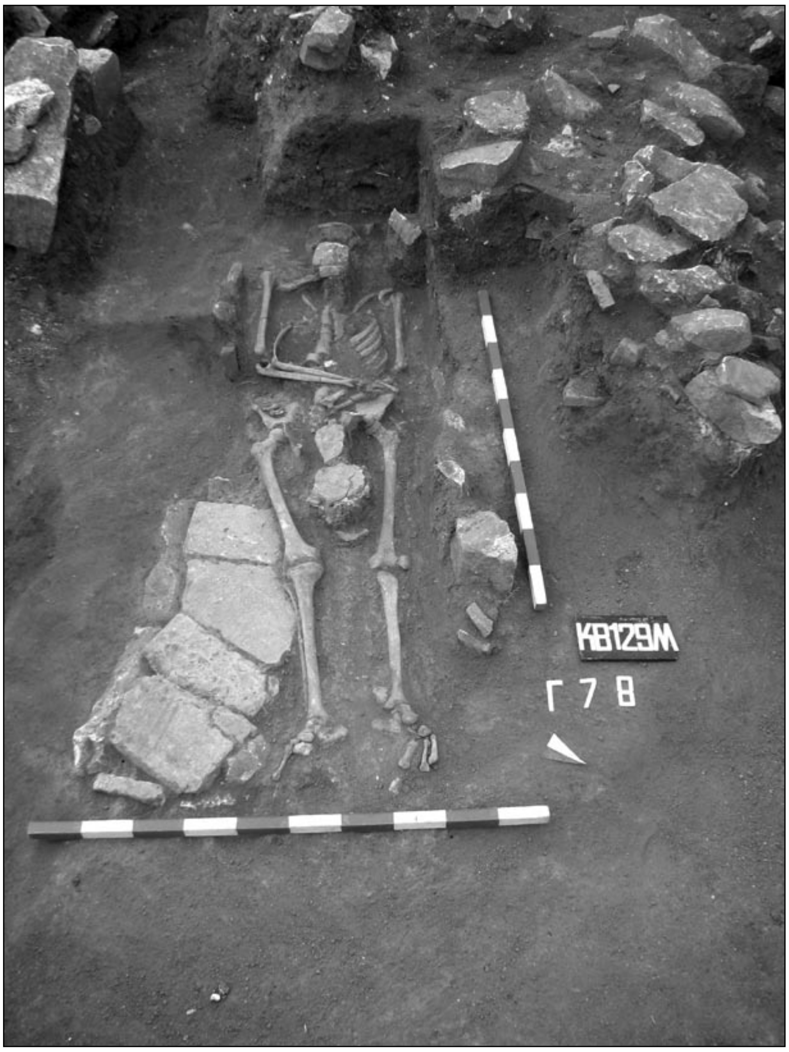

Обр. 3. Гробове № 7 и 8

Вторият неясен пункт по сграда №2 бе нейният край. През 2007 г. в кв. 137-С и 153-С бяха регистрирани останки от зид с посока север – юг, който е разрушен от траншеята намираща се на това място и която е със същата посока. На същото ниво в съседните квадрати 137-Т и 153-Т нямаше следи от зидове, което ни накара първоначално да смятаме, че сградата или достига до тук или се развива в южна посока и се свързва с верижната сграда с посока север – юг (№3). Тук встрани от траншеята оставаха неразчистени рушевините от сграда 2. При тяхното вдигане, в северната и южната част от кв. 137-С се разкриха части от зидове с посока изток – запад, което показа, че сградата продължава в западна посока. В кв. 153-С зидовете на сграда 2 са силно разрушени.

Части от следващите двойки помещения бяха разкрити в кв. 137-Т и 153-Т. Тук зидовете на сградата се разкриха на по-голяма дълбочина отколкото в останалите места. Горният край на запазените им части се достигна на дълб. около 1,30-1,40 м. В кв.137-Т се регистрираха два зида с посока изток – запад и един с посока север – юг. Тази ситуация показва, че сградата продължава в западна посока, в неразкопания терен. В кв. 153-Т не бяха регистрирани зидове от сградата, но се попадна на изгорели дървета, които произхождат от конструкцията на сградата. От тях бяха разчистени горните им краища и се покриха, за да бъдат запазени. На същото ниво се откри едно цяло гърне и две брадви. Предположението на Т. Михайлова за два етажа на постройката и откриването на предметите на едно ниво с горялата дървена конструкция, позволява да се изкаже предположението, че те може би са се намирали на горния етаж, а горелите греди са от тавана на долното помещение. Към настоящия момент е ясно, че сграда 2 продължава в западна посока и общата ѝ дължина надхвърля 60 м, като от нея са разкрити около 23 помещения.

През 2006 г. в южната част на проучвания сектор се попадна на пластове наситени с каменни деструкции, които предполагахме, че принадлежат на сграда. На места се откриваха и правилно подредени камъни, наподобяващи зидове. Това предполагаше да се попадне или на нова постройка или на част от сграда №3. След внимателно вдигане на разпилените камъни се установи, че в по-голямата част липсват зидове. Откриха се отделни части от правилно подредени камъни в права линия, които приличат на останки от зид, но не можа да се установи дали са част от сграда. При разчистването на рушевините на няколко места се регистрираха нива от фрагментирани тухли, които приличат на сегменти от настилка. В кв. 129-М при разчистването на рушевините се разкриха и два гроба. Те принадлежат на двата етапа от използването на некропола при Дворцовата църква и се откриват в неговата периферия. Гробове № 7 и 8 се намират един над друг. Гроб №7 е на възрастен индивид, положен в яма. При разчистването на гроба се достигна и до намиращият се под него гроб №8. Той е на дете, което е положено в камера, изградена от камера и покрита с тухли и каменни плочи. В кв. 129-О под рушевините се достигна до насип на яма, която беше оставена на ниво очертаване.

Следващия пункт имащ нужда от изясняване бе свързан със сграда 3. Първоначалното разкриване на тази постройка е през 1969 г. от С. Дамянов. През 2006 г. се разкри още едно от нейните помещения. В план тя също е била верижна, но не е ясно, дали е двуделна. В кв. 129-Т беше разкрита част от нея – два зида с посока изток – запад, но липсва напречен на тях зид. В кв. 129-С се откриха рушевини, които вероятно принадлежаха на тази постройка. При разчистването им се разкри продължението на северния зид от кв. 137-Т и част от южния. Разкри се и малка част от разпределителен зид с посока север – юг. Встрани от зидовете се достигна до ниво на тухлена настилка, без да е ясно дали е от помещенията на сградата или встрани от нея. В кв. 137-Р също се разкриха рушевини, но след вдигането им не се очертаха зидове, а се откриха едри варовикови квадри, които приличат на рушевини от монументална постройка.

Литература:

Иванов 2006: С. Иванов. Разкопки на обект Дворцов площад – Северозапад в Плиска. Археологически открития и разкопки през 2006 г., С., 2007, 497 – 499;

Михайлова 1992: Т. Михайлова. Сгради и съоръжения на запад от Тронната палата в Плиска – X – XI в. Плиска – Преслав, 5, Ш., 1992, 170 – 184 (170 – 176).

№26. РАЗКОПКИ НА СГРАДА №32 В ПЛИСКА

Рашо Рашев

Обект на проучване през 2007 г. бе източната половина на сградата с цел издирване на останки от регистрираната през 2006 г. дървена постройка, съществувала на това място преди издигането на каменната. В проучения терен с площ 48 м^2. бяха открити нови 6 ями за дървени стълбове (Обр. 1). Те са разположени в редица по линията север – юг успоредно на редицата от ями, проучени през

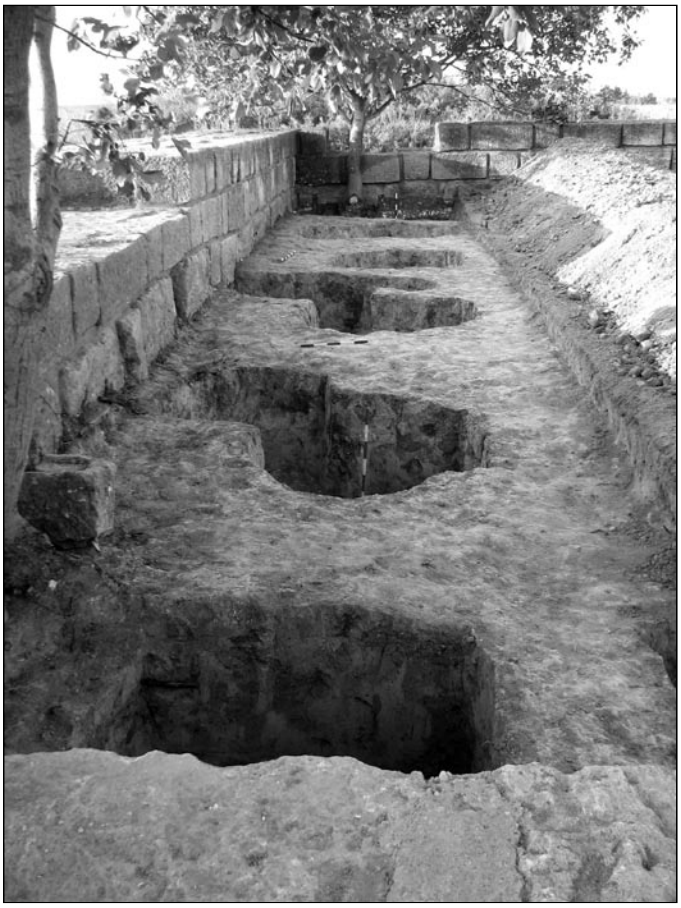

Обр. 1. Редица от ями за дървени стълбове в източната половина на сграда №32

2006 г. Дървените стълбове, които са били побити в ямите, имат четириъгълно и кръгло сечение. Били са поставяни след изграждане на трамбован пласт от сивочерна пръст на дъното на ямата и подложка от фрагментирани антични тухли. В запълването на ямите се откриха 3 фрагмента от ранносредновековна керамика с врязана украса и близо 150 животински кости. Дървената постройка се развива на изток, където може да се очаква нова редица от ями за стълбове, които са очертавали нейния източен край. Това ще бъде задача на проучванията през 2008 г.

№27. АВАРИЙНО-СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СТРОЕЖА НА „БАЗА НА НАИМ” В ПЛИСКА

Павел Георгиев, Янко Димитров, Станислав Иванов, Радослав Василев

Разкопките бяха съсредоточени в очертанията на строителното петно, на мястото на постройките от 30-те години на XX в., и бяха финансирани по отделен договор на НАИМ с Министерство на културата. Проведоха се през м. септември и втората половина на ноември с участието на студентите от Шуменския и Софийския университет: Венцислав Вичков, Лазар Иванов, Панайот Антонов и Женя Добрева.

Проучена беше площ от близо 1000 м^2 (дължина 81 и ширина 12 – 14 м). Изкопът се намира на около 5 м пред неразкритата в този участък северна крепостна стена (Обр. 1). Основната ни цел беше проучване и документиране на културния пласт със съвременните му структури и материали.

Културен пласт. Повсеместно той имаше дебелина до 0,80 м, а във вкопаните съоръжения до 2,50 м. В горната си част е със строителни и битови останки от XX в. Средновековният пласт беше общо взето хомогенен по цвят, състав на пръстта, както и откъм съдържание на битови и други останки. Като съществена особеност може да се посочат разкритите в източния сектор, на дълб. от 0,30 до 0,50 м масиви от светложълта глина, вероятно от градеж на наземни части от жилища. Следи от рушевините на крепостната стена се установиха в западната третина от изкопа.

Обр. 1. Общ изглед от изкопа

В пласта се откри значително количество битов материал: животински кости, фрагменти от глинени съдове (възстановени бяха или се откриха цели – 28 съда). Значителен е броят на находките от метал, кост, стъкло и други – общо над 1100 предмета.

Археологически структури. Установени бяха общо 109 структури. Най-значителен е броят на жилищата – 48, следвани от 43 ями, 7 пещи с битово или производствено предназначение, 10 гроба, както и траншея от дървена ограда. Въз основа на установените стратиграфски съотношения между тях могат да се откроят 4 хронологически фази на живот и строителство.

1.Столичен период (IX в.). Секторът не е бил обитаван. Единственият строеж от това време е споменатата дървена ограда. Траншеята за нейната основа беше проследена по цялата дължина на изкопа. Вкопана е изцяло в материка на дълб. до 1,40 м. Леглото за палисадата е в нейната северна половина. В насипа бяха намерени няколко фрагмента от съдове с белези, характерни за столичния период на Плиска. Отстои на около 15 м от северната крепостна стена и в проучвания сектор е общо взето успоредна на нея. Без съмнение, това е ограда, която е отделяла пред стената т. нар. помериална зона, служеща за маневриране на нейните бранители. По тази причина е останала незастроена през целия период на спазване на тази антична по произход градоустройствена практика.

2. Следстоличен период (X – първа половина на XI в.). По това време дървената ограда е била елиминирана и пред крепостната страна се устройва квартал от полувкопани жилища и постройки, а също и свързани с тях съоръжения (ями, пещи и др.). Откритите жилища, помещения, ями и пещи са разположени нагъсто (заемат около 60 % от изследваната площ). Те са разположени приблизително в два реда пред крепостната стена. Отстоянието между редовете е малко и нефункционално и тъй като в повечето случаи жилищните ями се застъпват, може да се формулира извода, че повечето от жилищата са резултат от продължително, но осъществено поетапно строителство. Някои от тях са резултат от ремонти и поправки. Констатирани бяха и 4 „гнезда" с припокриване на две и повече жилища или помещения с пещи (Обр 2).

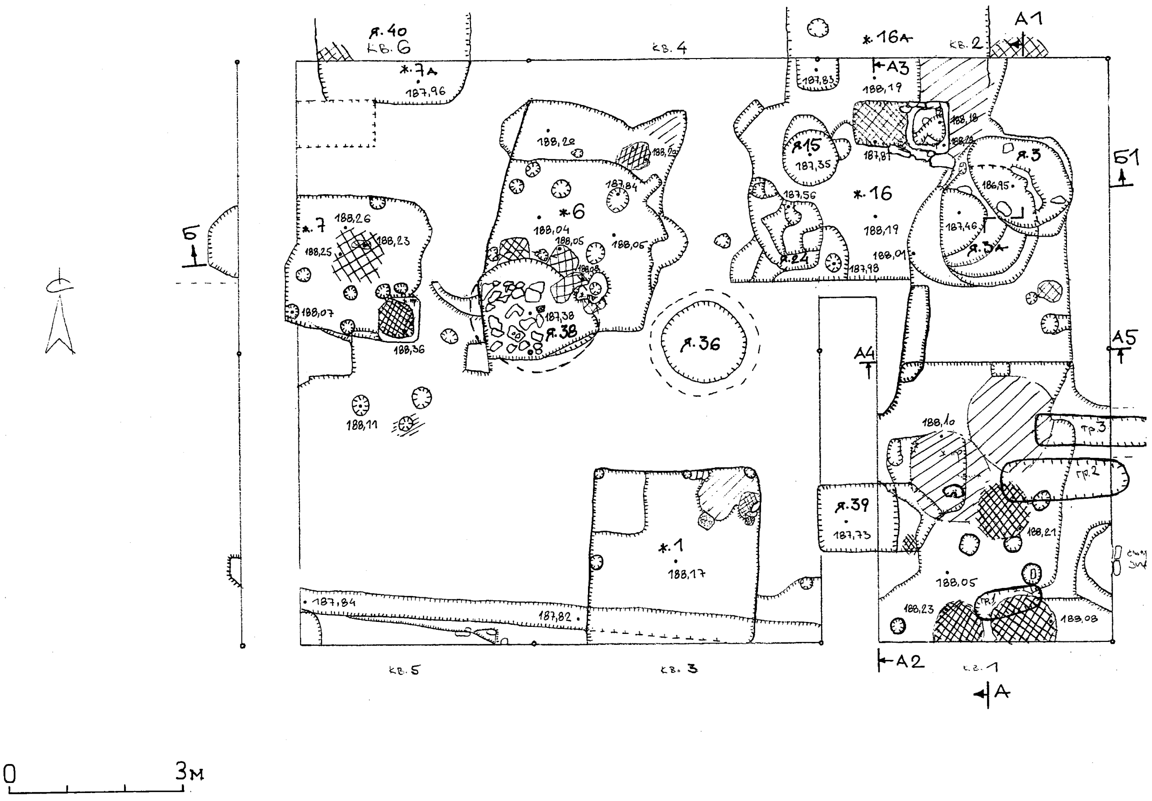
я.40
кв.6
ж.7а
187,96
кв.4
ж.16а
кв.2
А1
А3
187,83
188,19
188,22
188,20
187,84
ж.6
188,04
188,05
188,06
188,08
187,38
я.38
я.36
ж.7
188,26
188,23
188,25
188,07
188,36
188,11
Б
я.15
187,35
187,81
188,18
188,28
я.3
186,95
Б1
187,56
ж.16
188,19
187,46
я.3а
я.24
188,01
187,98
А4
А5
188,10
тр.3
гр.2
я.39
187,73
188,21
ж.1
188,17
187,84
187,82
188,05
188,23
тр.1
188,08
кв.5
кв.3
А2
кв.1
А
0
3м

Обр. 2. План на жилищни и други структури в източния край на изкопа

Въз основа на стратиграфските съотношения и предварителния анализ на археологическия материал (керамика, монети и др.) бяха установени два етапа на обитаване. Първият от тях може да се датира в рамките на X в., а вторият – към края на X и първите десетилетия на XI в.

Жилища-полуземлянки. Повечето са с близка до квадрата или правоъгълника форма и са вкопани на дълб. 0,65 – 0,90 м. Площта им варира между 9 и 18 м^2. В повечето беше разкрита по една печка с различно разположение и оформяне: в ъглите, пред средата на стената, върху или под пода. Повечето са зидани от камъни, но има и глинобитни. Открити бяха и няколко подници: използвани и неопалени.

Полувкопани помещения. Те са 7 и са имали битово-стопанско предназначение. Отличителната им черта са по-големите размери, издължена форма и наличието, обикновено от една до три големи кръгли пещи, вероятно за хляб, или зидани с камък печки и останки от хромели, леярски поти, шлак и други съоръжения или следи от производства. Повечето от тях могат да се отъждествят с работилници.

Ями. Обикновено имат кръгла, камбановидна форма, различен диаметър и дълбочина до 1,80 м от средновековното ниво. Запълването им се състоеше от рохка, тъмна пръст с неголямо количество кости, фрагменти от съдове, на места с пепел и въглени. В ямите край работилниците също бяха намерени следи от производствена дейност. Те могат да се охарактеризират като битово-стопански съоръжения (за складиране на материали или за отпадъци). В една от тях беше разчистен скелет на куче. В две малки, ориентирани З – И ямки, попадащи в очертанията на жил. №14, са били препогребани (?) части от детски скелет.

Гробове. Те оформят три групи, които отстоят на 23 и 48 м една от друга. Най-значителна е тази, която е в източния край на изкопа (Обр. 2). Тя очевидно е от периферията на малък некропол, на който се попадна през 2006 г. при строителните работи на музейната сграда (Стоянова 2007, 584). Гробните ями са вкопани след жилищата в съседство и изглежда са от последната фаза на обитаване на сектора. Погребаните са положени по християнски, без инвентар, с изключение на този от гроб №10, в който се откриха 8 стъклени гривни.

Материали. Добитите находки са разнообразни и в голямата си част са от времето на най-активно обитаване: последната четвърт от X и първите четири десетилетия на XI в. Сред датиращите материали са на първо място византийските анонимни монети. Повечето от тях са от клас А 2. Голям е броят на върховете за стрели и пластините от ризници, коланни и ремъчни апликации и принадлежности, обеци, пръстени, нагръдни кръстове, закопчалки от книги, различни костени изделия, фрагменти от стъклени гривни и пр.

Специално внимание заслужават трите български моливдовула: на Симеон (т. нар. анонимен тип), на цар Петър I (с царица Мария-Ирина) и на Георги, архиепископ на България (I тип) (Обр. 3). Те са от първоначалния период на жилищния квартал и поставят въпроса за връзката си с него или с близката петоъгълна кула от крепостта.

Изводи. Макар и проведени за кратко време, проучванията дадоха резултати, които разширяват и обогатяват нашите представи за една от непроучваните периферийни зони на Вътрешния град. На настоящия етап могат да се формулират следните изводи.

Проученият сектор е най-големият по площ извън Дворцовия център;

Траншеята за дървена ограда дава нова информация за градоустройството през столичния период;

Намерените български моливдовули представляват рядка колекция и са вероятно от „разпилян" след началото на XI в. архив на Плиска, което допринася за изясняване на някои страни от динамиката на живота в града по време на неговия упадък;

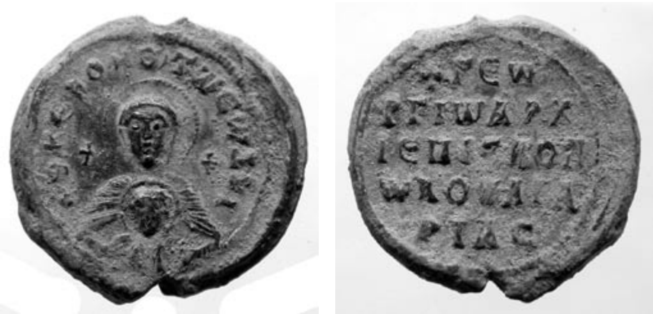

Обр. 3. Оловен печат на Георги, архиепископ на България, тип I, 878 – 886 г.

Жилищно-производственият квартал дава конкретна представа за застрояването във Вътрешния град през неговия следстоличен период;

Материалите допълват картината на живота и след обработката си ще позволят по-задълбочен анализ върху неговия характер и хронология.

Литература:

Стоянова 2007: Х. Стоянова. Спасителни разкопки в североизточния сектор на Вътрешния град на Плиска. – В: АОР през 2006 г. София, 2007, 584-585.

№28. РАЗКОПКИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА

Людмила Дончева-Петкова, Константин Константинов,
Евгения Коматарова-Белинова

През м. юни и юли на 2007 г. проведохме поредните проучвания в югозападния ъгъл на Вътрешния град на Плиска. Разкопките се извършиха с помощта на работници от Нови пазар и Плиска със средства, осигурени по договор между Министерството на културата и НАИМ.

Изследваният сектор се намира в северната част на търговско-занаятчийските помещения, проучени от проф. Ат. Милчев и непосредствено на запад от тях. Работихме на площ от 200 м^2 в нов неизследван терен и на 50 м^2 в терен, чието проучване започна през 2006 г. Целта ни беше да проверим дали търговско-занаятчийските помещения продължават на север, след отчасти проученото от проф. Ат. Милчев помещение №19, както и да открием нови площи.

В северната част на сектора изследвахме площ от 100 м^2 и в нови квадрати стигнахме на различна дълбочина от 0,60 м до 1,20 м. Разчистихме напълно северния външен зид на откритата през 2006 г. сграда III. Зидът е с дълж. 4,50 м с шир. 0,70 м, с нападали камъни от към северното лице. Свързана със сградата и нейните обитатели е домакинска пещ, която се намира на 1,50 от североизточния ѝ ъгъл. Тя е била изградена отвътре с дебел пласт жълта глина, а отвън е заобиколена с кожух от камъни и тук-там фрагментирани тухли. Вътрешният диаметър на тази силно разрушена пещ е 0,53 м, а външния – 1 м. При отвора, фланкиран от два камъка, е запазена на вис. 0,48 м. В пещта се откриха въглени, малко животински кости, керамични фрагменти и съвсем малко гърненце (вис. 8,8 см), украсено с вълнисти линии. Тази керамика, характерна повече за X в., показва, че може би във втората половина или края на века е била изградена сграда III.

Точно срещу средната част на северния зид на сграда III открихме значително по-късен зид в посока С – Ю с дълж. 2,20 м, шир. 0,80 и вис. 0,20 – 0,40 м. Граден е от добре подбрани, дялани правоъгълни и квадратни варовикови камъни. В северния профил на протежение 10 м личи, че зидът допира до друг, в посока изток и запад, в терен, който се надяваме да изследваме през 2008 г. Долният ред на този зид е с 0,20 м по-висок от запазения горен ред на северния зид на сграда III, което подсказва, че вероятно е от по-късно време. Керамиката от горните пластове в този сектор е характерна за XI в. Преобладават фрагментите от тънкостенни гърнета, украсени с единични прави или вълнисти линии, или редица от ямички, от кани със сложно профилирани фуниевидни устия, с дръжки с една, две или три канелюри, някои с кръгли ямички в горния край, непосредствено до дръжката. Някои фрагменти са от глазирани гърнета и кани. Срещат се фрагменти от печенежки котли.

На югоизток успяхме да открием най-долния ред на помещение №19 и да го затворим от север. Така помещението се оказа дълго 4,50 м и широко 3,70 м. Северният му зид продължава на запад още 3,20 м и служи за южен зид (с обща дължина 7,60 м и шир. 0,75 м) на ново, много по-голямо помещение №20 (или сграда IV), което се развива на запад и север. Това помещение е правоъгълно, ориентирано С – Ю по надлъжната ос. Западният му зид е бил дълъг 11,60 м. Се-

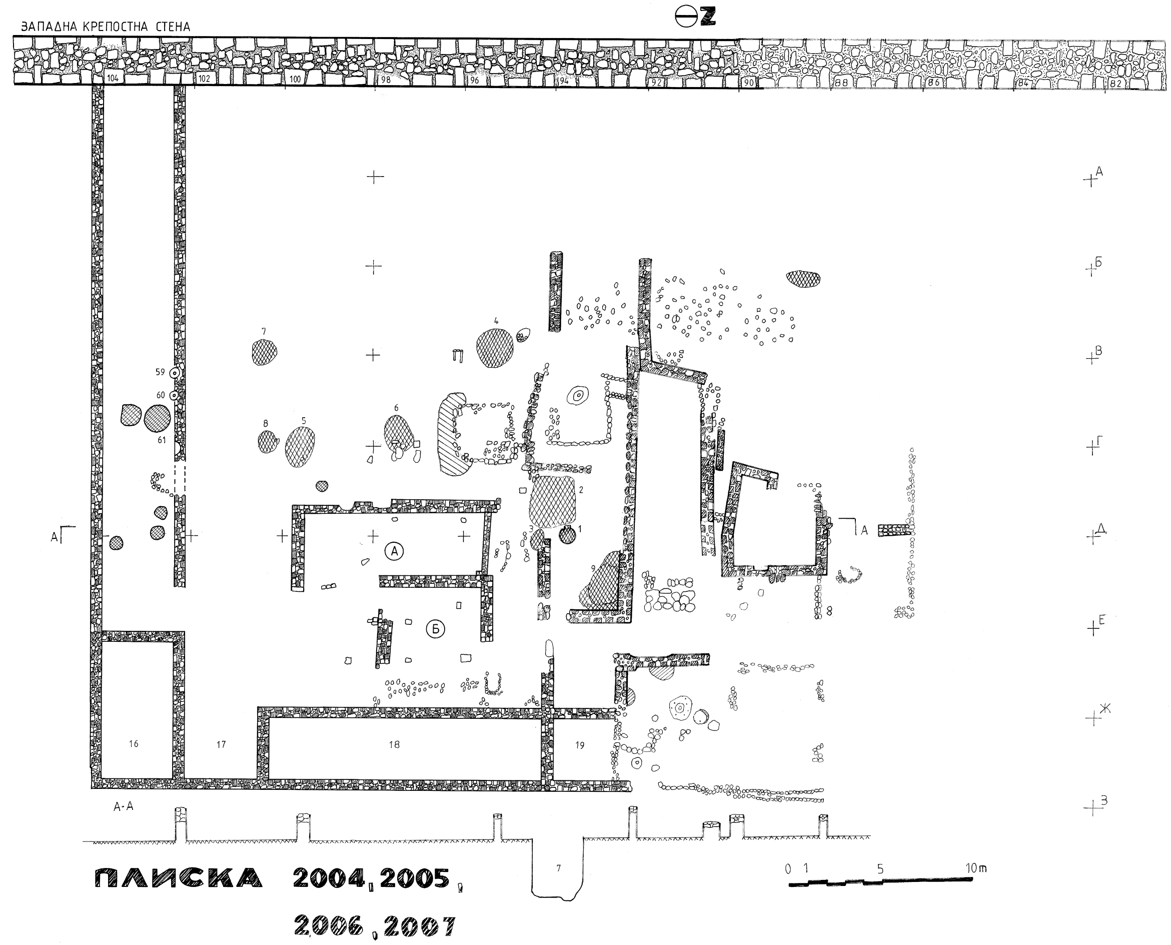

Обр. 1. План на сградите в южния сектор на западната крепостна стена на Плиска

верният зид се забелязва на места и не е проучен, остава в терен, който ще се изследва през настоящия сезон. Източният зид е продължение на източните зидове на 19-те помещения. Той е дълъг 11,65 м, шир. 0,75 – 0,80 м. Зидовете на сградата на места са не само обрушени, но са прекъснати и изкривени. До вътрешните зидове се очертаха пет ями, от които са изследвани №10 и №11, в която бе открит силно обгорял анонимен фолис А-2 (976 – 1030/1035). На 1,40 м в южния край на помещението се откриха две кръгли „съоръжения" (едното с диам. 0,68 м, а другото с 0,48 м), направени от трамбована и добре замазана жълта глина (Обр. 2). В средната им част се намира кръгла дупка, при едното с диам. 0,20 м, а при другото – 0,17 м, заобиколени от малки дупчици с диам. 0,04–0,07 м. Каква е функцията на тези „съоръжения" е трудно да се обясни – те се различават от известните ни хромелни съоръжения по това, че липсват два изправени осови камъка. Не е изключено да са свързани с оста на крачно грънчарско колело. Такива „съоръжения" са откривани при западната крепостна стена и в едно от жилищата, разкрити от българо-немската експедиция във Външния град. В устройствата им има различия. В жилището, проучено от българо-немската експедиция, кръглата глинена замазка е заобиколена с бордюр. На 0,50 северно от първото съоръжение се очерта кръгло дъно на пещ с диам. 1,06 м. То е изградено върху парчета тухли и камъни, които се виждат под глинения под, разрушен от изток Горната част на пода е отухлена. От стените, изпечени до остъкляване, са запазени 0,10 м в северната част. Двете съоръжения и пещта напомнят, че помещението е било с производствен характер.

От горните пластове в проучения сектор освен керамични фрагменти произлизат две пръстена, апликации и накрайници, фрагменти от стъклени гривни, битови предмети и две стрели.

Откритие за тази част на Вътрешния град на Плиска са 11 ранни ями от вертикални дървени стълбове (Обр. 3). В северната и западната част на помещение №20 попаднахме на петна

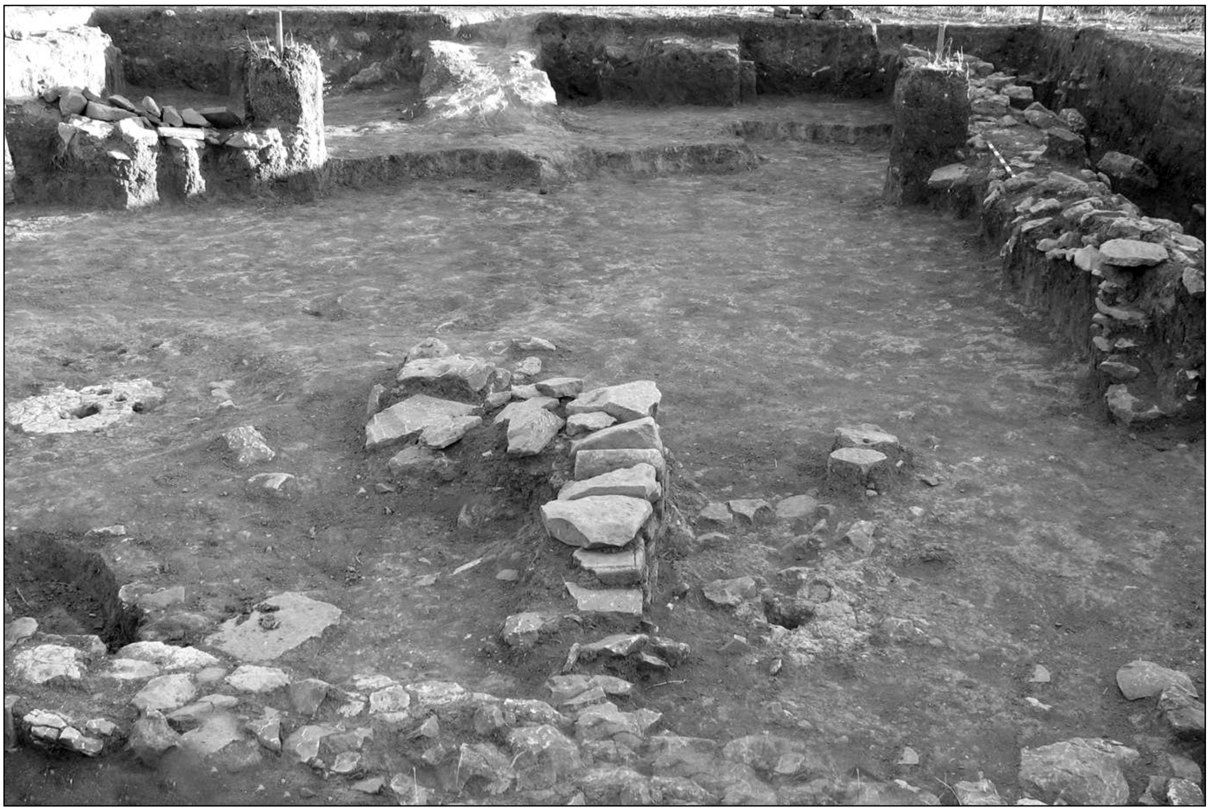

Обр. 2. Помещение №20 със „съоръженията” в южния му край

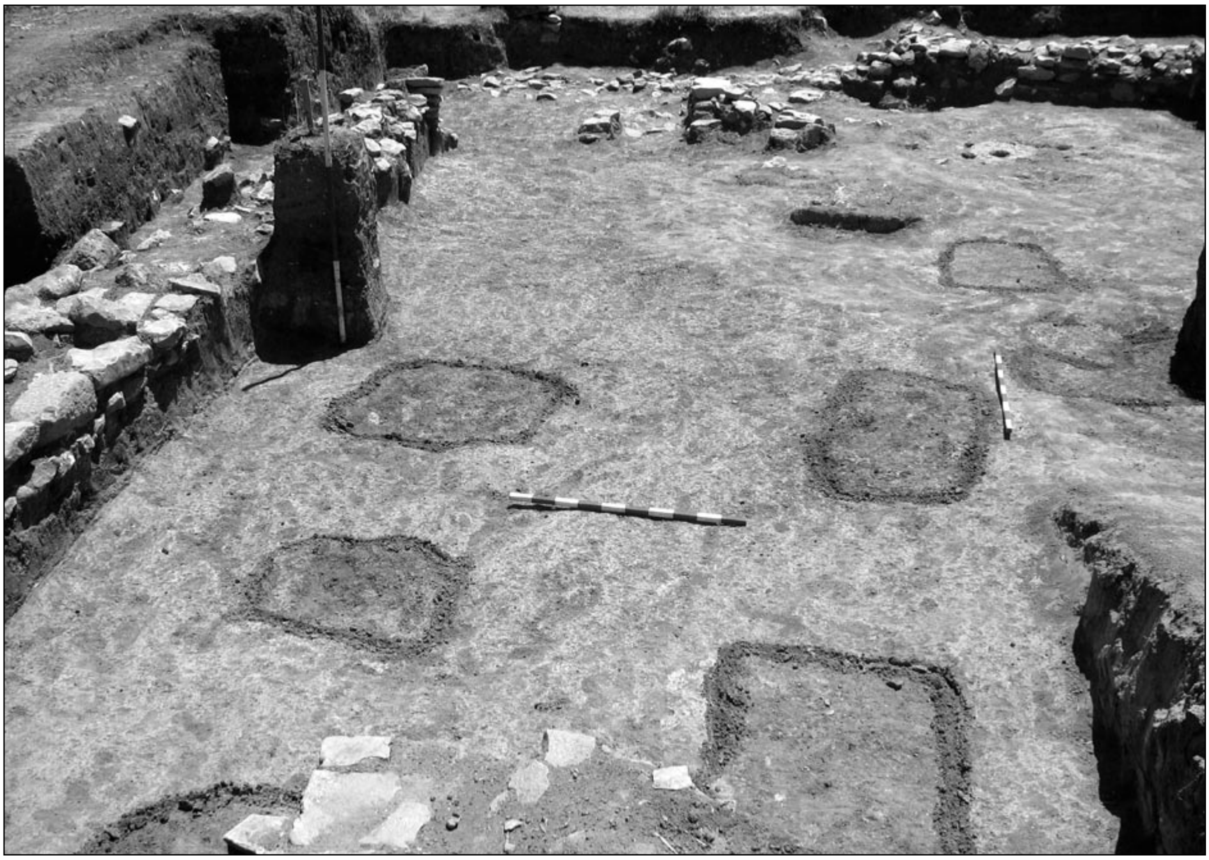

Обр. 3. Помещение №20 с петната от ранни ями за дървени стълбове

от 11 ями. Времето не ни достигна, за да изследваме югоизточната част на помещението. Ямите образуват редици в посока З – И и С – Ю. Отстоят на 27 – 30 м от източното лице на крепостната стена. Петната са правоъгълни (№ 1, 6, 9), квадратни (№ 5, 7), кръгли (№ 2, 3), трапецовидни (№8), неправилни (№ 4, 10). Успяхме да проучим яма №1 – правоъгълна, застъпена от юг от късната яма №13. Яма 1 е с размери: дълж. 1,20, шир. 0,60 и дълб. 1 м, но отива под западния зид на помещението. В североизточния й ъгъл е застъпена от друга кръгла яма с диам. 0,40 м и дълб. 0,18 м. Заснет беше профилът от пътеката до дъното на ямата. Под хумусния слой с деб. 0,40 м. следва 0,80 м слой от чернозем с кафеникав оттенък, размесен с разхвърляни камъни от западния зид на помещение №20, под него с дебелина 0,18 – 0,22 м е слой кафява пръст, под нея – льос, в който е вкопана ранната яма №1. В тази яма намерихме парченце от ангобиран съд, дръжка от сива кана и ½ от устие на кана от чиста бледожълта глина, което се свързва със съдовете открити в южното разклонение на тайния ходник при Крумовия дворец и с фрагментите, намерени при разкопките на българо-немската експедиция в сондажи 4 – 10 и 14 във Външния град на Плиска на запад от могила XXX. Проучването на тези ями ще започне през 2008 г.

№29. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ №41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Стоян Витлянов, Константин Константинов

Археологическите проучвания на обект №41 в северозападната част на Външния град на Плиска започват през 1982 г. Резултатите от тях показват за съществуването на голям архитектурен комплекс от X – XI век [Витлянов 2000, 283 – 291; Витлянов 2002, 92 – 103). През изминалия сезон археологическите проучвания на обект №41 се проведоха от 6 до 18 август под научното ръководство на доц. д-р Стоян Витлянов и д-р Константин Константинов. За поредна година в разкопките взеха участие студенти от първи курс от специалностите „История” и „Археология”, редовно обучение, като част от провеждането на лятната учебна практика. Съгласно програма за културен обмен към тях се присъединиха и студенти от Университета в Минесота, САЩ. Средствата за проучванията бяха осигурени от фонд „Студентско развитие” при Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”.

Според предварителния план през изминалия сезон работата беше съсредоточена в секторите, северно и североизточно от разкрития през 2006 година плочник в центъра на комплекса (Обр. 1). Проученият пласт се характеризира със светлокафява рохкава пръст с голяма концентрация на фрагменти от тухли и цели покривни керемиди от двата типа – tegulae и imbrices. На същата дълбочина се откриват и отделни фрагменти битова керамика с врязана украса и тъмнокафява и зелена глазура. В близост попаднахме и на голямо количество железни гвоздеи с четириъгълно сечение. В кв. 84 в югоизточния ъгъл се откри струпване на плоски покривни керемиди, тип tegulae. Секторът с покривните керемиди граничи с едно от разклоненията на намерения плочник в северна посока. Върху намерените екземпляри няма следи от знаци. Откриват се големи буци хоросанова замазка. Сред находките от пласта се срещат отделни фрагменти от битова керамика с врязана украса.

Изцяло беше разкрито продължението в източна посока на засечения през миналия археологически сезон плочник. Съвсем естествено то не прави изключение от общата структура на досега проучените сектори и е изградено от едри плочести камъни, образуващи редица. Очертанията му се забелязват на дълбочина 0,40 м. Разклонението е ориентирано в посока северозапад-югоизток и е с размери: дълж. 12,1 м и ширина 1,20 – 1,40 м. Прави впечатление, че ограден бордюр от разположени „на ребро” камъни се наблюдава само от южната страна на плочника (Обр. 2). Бордюрът е с ширина 0,09 м, а средната му височина е 0,10 м. В кв. 135 плочника се разклонява в северна посока на дължина 2,3 м. Разклонението също е от едри плочести камъни, оформени и

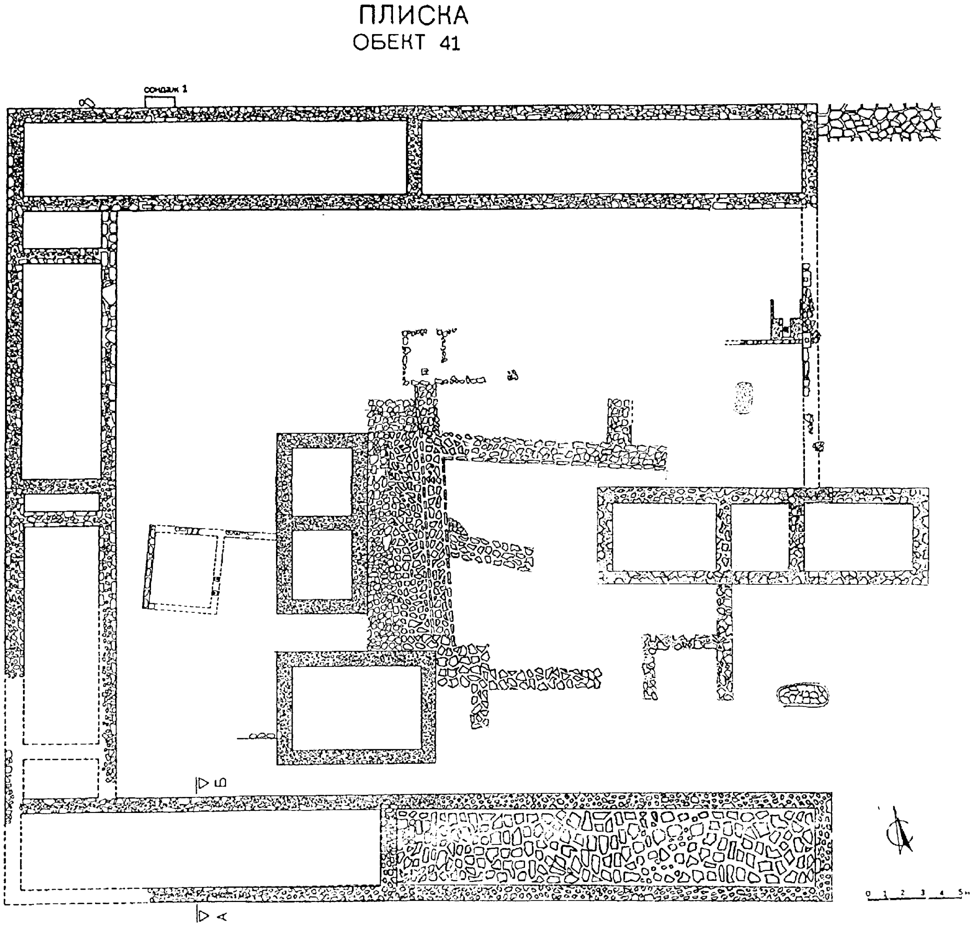
ПЛИСКА
ОБЕКТ 41
сондаж 1
Б
А
0 1 2 3 4 5м

Обр. 1

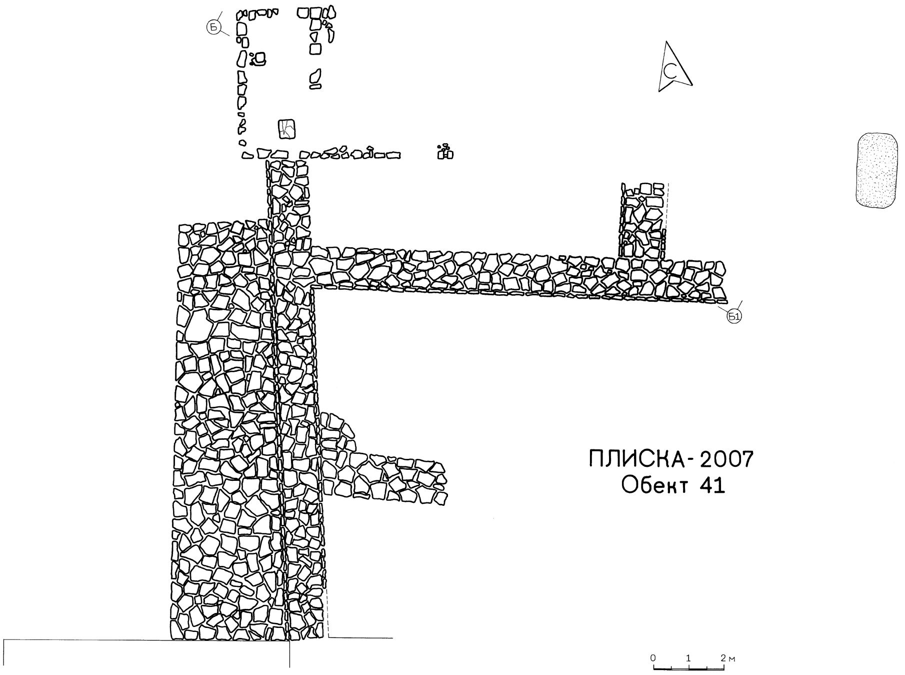
Б
С
Б1
ПЛИСКА-2007
Обект 41
0 1 2м

Обр. 2

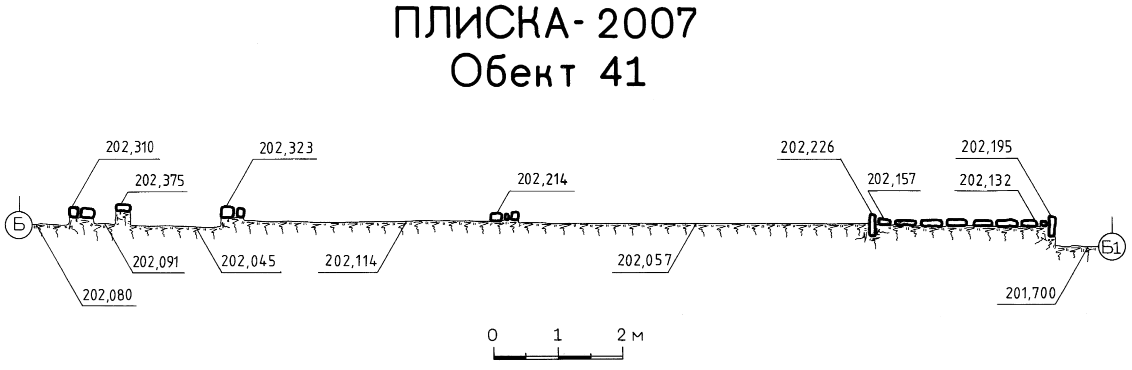

Обр. 3

от двете страни с висок 0,10 м бордюр (Обр. 3). При зачистването на разклонението се попадна на вторично употребени мраморни късове с паралелепипедна форма, представляващи част от мраморна плоча с надпис на гръцки език, който съдържа следните букви: ΦΡΑΓΙϹЄΝΤΙΜΠΑ. Плочата е фрагментирана на четири части и е с обща дължина 0,39 м. Запазена е на височина 0,08 м, с дебелина 0,09 м. Височината на буквите в надписа е 0,03 м. Запазени са части от две думи, но те не са достатъчни за да го изяснят. Възможно е тази част от фрагмента да се допълни така:

– – – ЕC]ΦΡΑΓΙCΕΝ ΤΙΝ ΠΑ[CAN – – –

като се предположи, че вместо ΤΗΝ, членът за ж. р. във винителен падеж, е написано ΤΙΝ. Смяната на Η с Ι е нещо обичайно за късната античност. Какво обаче може да значи всичко това на този етап е трудно да се каже. Глаголът σφραγιζω тук е в 3 л. ед. ч. аористи. Значенията му са: „подпечатвам, запечатвам, затварям, скривам, повреждам, определям, обозначавам, украсявам". Бихме могли да се спрем на някое от тях, ако знаехме коя е следващата дума. От нея е останало само ΠΑ и се знае, че е в женски род. Ако допуснем, че това е прилагателното πας πασα παν „целият, всичкият", то липсва думата която определя, коя е „цялата" или „всичката". Палеографията на буквите е много характерна: C и Е са кръгли с подчертани серифи; хоризонталната хаста на Т завършва с удебелени отвесни чертички; петлицата на А е ъгловата. Всичко това говори, че надписът е от V-VI в. Най-вероятно става дума за сполия от късноантичния обект при с. Войвода, Шуменско.

На границата между кв. 84 и кв. 108 около сектора с покривни керемиди се разкри еднолицев градеж, най-вероятно останки от помещение. Градежът е от ломени камъни с калова спойка, помещението е с неправилна четириъгълна форма, ориентирано по посоките на света. Сравнително добре оформени са южната и западната страна на помещението. Южната е еднолицев зид от необработени камъни с обща дължина 4,64 м и максимална ширина 0,27 м. Подобна структура има и западния зид, който е с размери 4,28 х 0,27 м. Северния зид на това помещение F, според възприетата номерация, е запазен на дължина 2,91 м. На разстояние 2,18 м от северозападния ъгъл на помещението той чупи на юг под прав ъгъл като затваря източната страна с еднолицев зид с дължина 2,00 м. На този етап предназначението на помещение F в обект №41 не е ясно, но може да се допусне, че има жилищен характер. Покрито е било с керемиди от двата типа – tegulae, imbrices.

В южната част на кв. 110 при изчерпването на пласт на дълбочина 0,20 – 0,40 м се попадна на хоросаново бъркало. То е издължена елипсовидна форма и размери 1,1 х 2,2 м. Оградният му бордюр е изграден от поставени на ребро мергелни камъни. Поради приключването на разкопките проучването му предстои през следващия археологически сезон. През 2004 г. подобно бъркало се разкри и в югоизточния сектор на обект №41. Най-вероятно са били използвани при издигане на оградните зидове на комплекса. Северно от бъркалото се попадна на струпване на покривни керемиди.

Освен голямото количество керамични фрагменти, характерни за периода X – XI в., при тазгодишното проучване на обект №41 се откриха следните находки: железен занаятчийски инструмент, оловен слитък, рамо от бронзов кръст, бронзова апликация, железен връх на стрела, тип лястовича опашка, дръжка от железен предмет с халка за окачване.

Постигнатите през изминалия археологически сезон резултати потвърдиха предположението, че в централната част на обект №41 се е оформял площад. Той е бил покрит с плочник от едри варовикови необработени камъни. Плочникът и неговите разклонения най-вероятно са свързвали сградите в центъра на комплекса с верижните постройки в неговата периферия.

Литература:

Витлянов 2000: Ст. Витлянов. Новооткрит стопански комплекс в Плиска. – Известия на Националния исторически музей, XI, 2000, 283 – 291;

Витлянов 2002: Ст. Витлянов. Колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие от Плиска. – Известия на историческия музей – Шумен, X, 2002, 92 – 103.

№30. РАННОСРЕДНОВЕКОВНА СГРАДА В ЗЕМЛЕНОТО УКРЕПЛЕНИЕ ПРИ МОГИЛАТА КАБИЮК, ОБЩИНА ШУМЕН

Рашо Рашев, Станислав Иванов, Тихомир Тихов

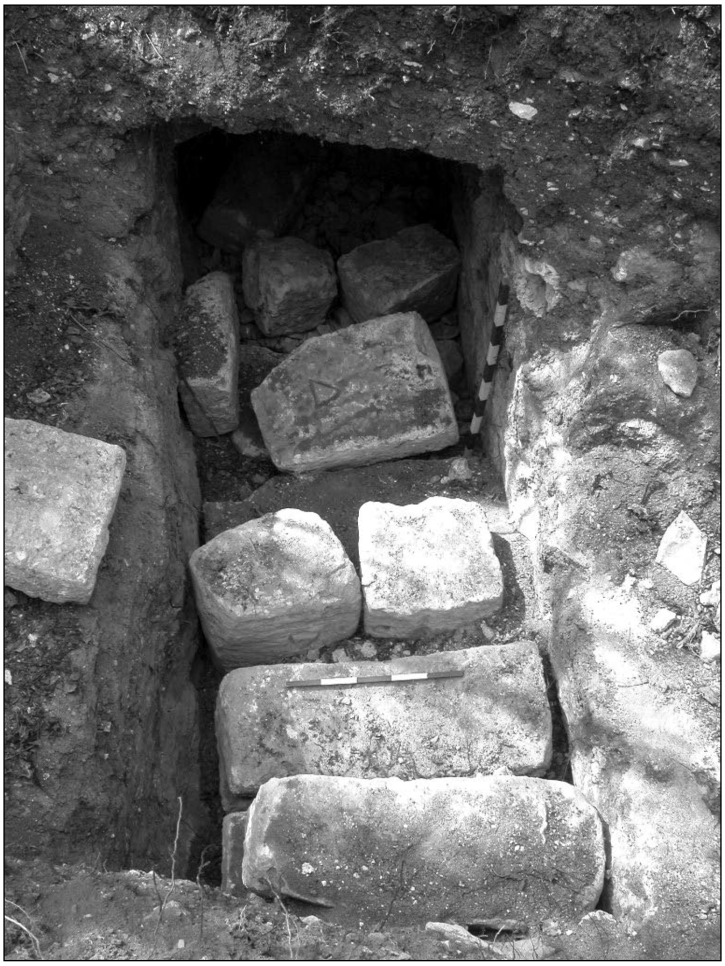

Обр. 1. Останки от градежа на основите на сградата

При иманярска интервенция в горски пояс, попадащ в югозападната четвърт на голямото (второ по площ след Плиска) ранносредновековно землено укрепление при могилата Кабиюк, в землището на едноименното държавно предприятие, се попаднало на останки от нерегистрирана при по-ранните обхождания каменна сграда. Нейните строителните особености (Обр. 1) я свързват с градежите от монументален тип в Плиска, а наличните данни за плана от разкопките през 2007 г. позволяват да се определи като езически храм. Ориентировъчната дата на паметника е първата половина на IX в.

Наличието на храм позволява да се допуска, че около него могат да се очакват останки и от други каменни градежи – представителен или жилищен дворец, баня, стопански и казармени постройки. Ако това предположение намери подкрепа в предстоящите обхождания, сондажи и разкопки, може да се очаква, че тук е бил разположен още един, неизвестен досега аул от езическо време. Той би бил ново потвърждение за особената връзка между намиращото се тук землено укрепление и разположената на 10 км столица Плиска. Установена отдавна, тази връзка бе потвърдена през 2005 г. с проучването на поменално-погребален ранносредновековен могилен комплекс, разположен на 3 км южно от земленото укрепление.

№31. РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. НОВИ ПАЗАР

Рашо Рашев, Христина Стоянова

През есента на 2007 г. бяха предприети сондажни проучвания в западна посока на локализирания и разработен през есента на 1948 г. и следващата 1949 г. известен ранносредновековен некропол в землището на гр. Нови пазар. Некрополът е открит в подножието на естествената могила „Бешик тепе”, където дълги години е имало кариера за добиване на чакъл. При редовните разкопки са открити и разчистени 42 погребения, според проучвателите $^2/_3$ или ¾ от некропола е бил унищожен от кариерата. През 2006 г. получихме информация, че в района са откривани „черни” съдове. Това ни наведе на мисълта, че може някой да е попаднал на гроб от некропола. Целта на нашите сондажни проучвания беше да проверим дали не са останали непроучени гробове на запад от изчерпаната кариера, където са открити гробовете. Работихме 8 дни през м. септември с 10 работника. Финансирането на проучванията беше осигурено от Община Нови пазар. Ръководител на разкопките беше ст. н. с. I ст. Рашо Рашев, зам. ръководител гл. уредник Христина Стоянова. Заложихме пет сондажа и зачистихме профилите на два големи изкопа направени по склона на „Бешик тепе” от ВИК по време на ремонтни работи. Сондажите бяха с размери 5 х 1 м с посока изток – запад. За съжаление нито един от тях не даде резултат. При всички ситуацията беше еднаква. Хумус с дълбочина от 0,50 до 0,80 м и непосредствено след него чакъл. Освен изкопите за озеленяване на терена, други вкопани структури не бяха открити. Липсваха и каквито и да било данни за живот на това място. Тези пет сондажа бяха разположени непосредствено до брега на голямата падина, получила се от изчерпването на кариерата за чакъл. Не дадоха никакъв резултат и зачистванията на отбелязаните два големи изкопа, които отстоят от описаните на около 500 м. И там, както при първите, не бяха локализирани никакви структури. След изчерпването на тези сондажи, разположени на различни места по склона на хълма „Бешик тепе” и при получените резултати, трябва да приемем, че некрополът в западна посока не продължава. В такъв случай би следвало ранносредновековният некропол при Нови пазар да се счита за изчерпан.

№32. СПАСИТЕЛНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ УПИ 1, КВ. 69 НААР „ДУРОСТОРУМ-ДРЪСТЪР-СИЛИСТРА”

Румяна Колева, Чавдар Кирилов

Проучванията са извършени от 07.06 до 29.08.2007 г. със средства на „С & С Груп” във връзка с инвестиционно намерение. Теренът попада в квартали О-Х 14-19 по кварталната мрежа на НААР „Дуросторум-Дръстър-Силистра”. Значителна част от обекта бе разрушена при изкопни действия на инвеститора преди започването на археологическото проучване. Проучен е част от терена на определеното за строителство петно, в който археологическите структури не бяха унищожени. Тъй като отлагането на кварталната мрежа върху определения за проучване терен бе направено месец след започването на разкопките, документацията отразява условни квадрати, който са заложени за нуждите на конкретното проучване. На места останките от съвременното строителство (най-вече мазета, шахти, строителни конструктивни елементи от разрушените във връзка с предстоящото строителство сгради) достигаха буквално нивата на стерилния терен. При проучванията се изявиха културни пластове и структури от най-ново до късноримско време, както следва по реда на разкриването им:

Османски период

Към османския период могат да се отнесат поне три по-представени сгради, някои от тях с повече от едно помещение. Масивното им строителство, както и голямото количество стопански и отходни ями, принадлежащи на тази епоха, е нарушило до голяма степен структурите от предходния, а дори и от по-ранните периоди.

Средновековие:

1. Втората половина на XIII – XIV. За обитаване на проучвания терен през XIII – XIV в. може да се съди по намерените монети и материали, предимно керамика. Вероятно останките от сгради и други структури са унищожени при по-късното строителство. С тях могат да се свържат безформени петна трамбована глина, останки от огнища, фрагменти отухлена глина, многобройна строителна керамика, регистрирани в най-горните нива. Със сигурност към това време могат да се отнесат и гробовете от проучения в югозападната част на обекта некропол. От него са разкрити общо 23 гроба, повечето от които в доста разрушено състояние, като причините за това също трябва да се търсят в интензивното обитаване на терена през следващия период. Освен стратиграфските позиции на гробовете, за датата на некропола може да се съди и по част от намерените

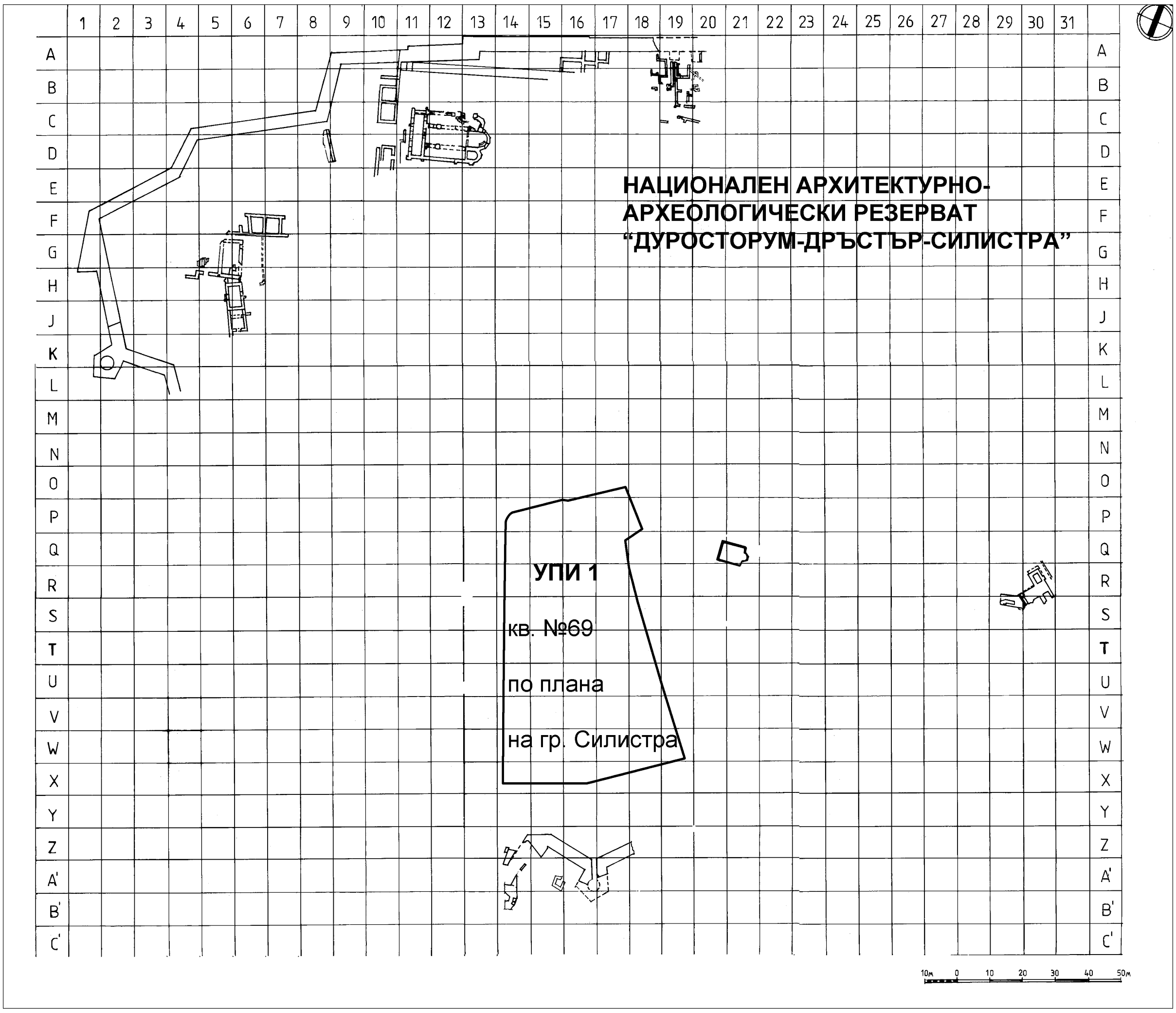
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
A B C D E F G H J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z A' B' C'
НАЦИОНАЛЕН АРХИТЕКТУРНО-
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РЕЗЕРВАТ
"ДУРОСТОРУМ-ДРЪСТЪР-СИЛИСТРА"
УПИ 1
кв. №69
по плана
на гр. Силистра
10м 0 10 20 30 40 50м

Обр. 1. Местоположение на обекта върху план-кварталната мрежа в гробните ями монети, най-късните, от които са латински константинополски имитации от първата половина на XIII в. и на деспот Яков Светослав. Безспорно гробовете в този некропол са били далеч повече от проучените, съдейки по многобройните останки от човешки кости, извадени при незаконните изкопни работи на инвеститора именно в този участък. Те са част от проучения през 1986 г. некропол от XII – XIV в. при южната крепостна стена на средновековния Дръстър. (Ангелова 1993).

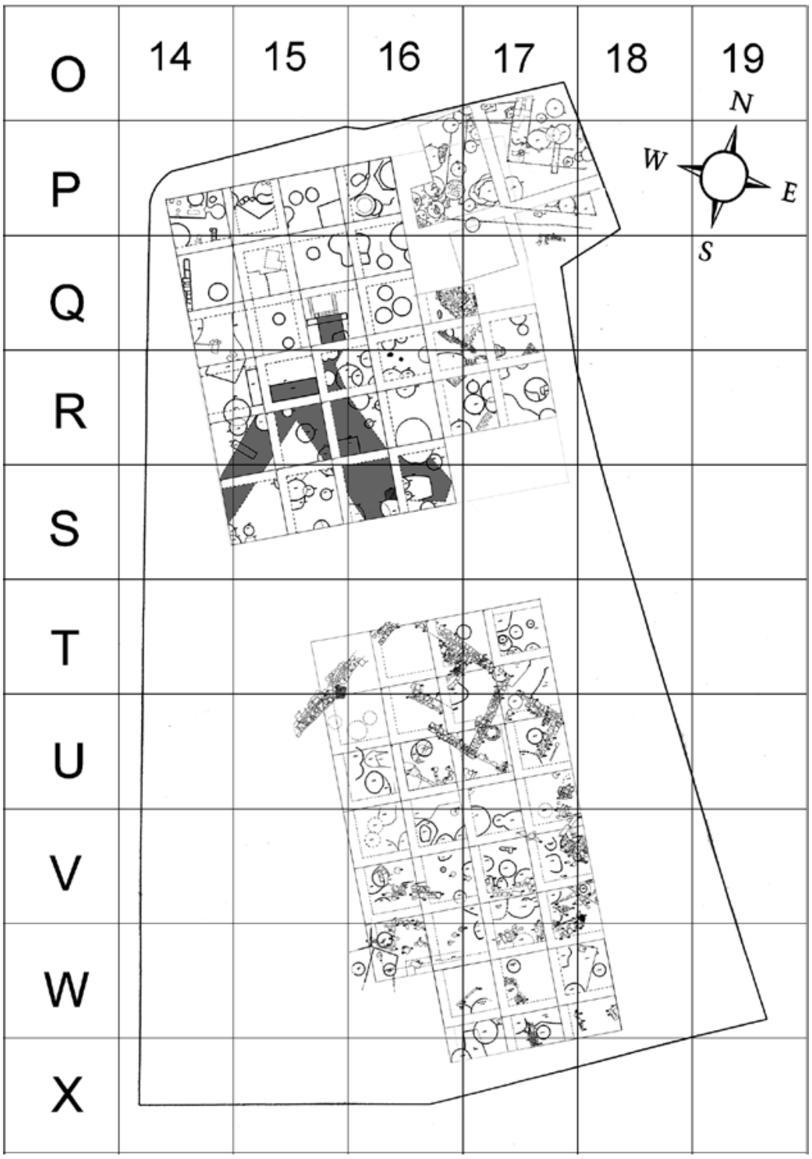

Обр. 2. План на проучения обект с разкритите археологически структури

2. XII – средата на XIII в. Съдейки по намерените монети, теренът е бил обитаван интензивно до средата на 13 в. Намерените няколко колективни монетни находки с най-късни екземпляри латински константинополски имитации от III/VI десетилетие на XIII век свидетелстват за преживян от населението на града труден момент около средата на столетието (Пенчев 1987). От това време са сходни по своя характер зидове, градени на калова спойка от слабо обработени и преупотребени обработени камъни. Те са двулицеви, с пълнеж от дребни камъни, а камъните са подравнявани с фрагменти от строителна керамика. Фундирани са плитко (подовите им нива се разполагат непосредствено над първия ред камъни от градежа) на приблизително еднаква дълбочина и са с дебелина 0,80 – 0,90 м. Под основите им се наблюдава заравняване на терена преди изграждането им, различимо като дебел до 10 см пласт от дребни камъни, фрагменти от амфори и строителна керамика. Зидовете принадлежат на поне 4 сгради, две от които са ясно очертани. Подовете са от трамбована глина без настилка. Само върху един се разкриха останки от отоплително съоръжение. На нивото на първите редове от суперструкцията се наблюдават дебели до няколко десетки сантиметра хомогенни напластявания от жълта глина и строителна керамика, вероятно от кирпичени деструкции. Високата запазеност на някои от зидовете (на места до 8 реда) и масивните кирпичени деструкции могат да се свържат с наличието на втори етажи. Наличието на голямо количество керемиди в състава на деструкциите дава основание да се предполага такова покривно покритие. Сградите са изградени върху ями и жилища от XI в., под и на подовото им ниво се откриват анонимни византийски монети от последните десетилетия на XI в. Най-ранни (XII – XIII в.) са материалите от две от ямите, който прорязват сградата. В деструкциите й е вкопано жилище и пещ с материали от XIII – XIV в.

3. XI в. В проучения обект се наблюдава силно присъствие на материали и структури от XI в. Те се откриват непосредствено в нивата над античния пласт, както и в ями и поне четири ясно документирани полуземлянки, вкопани в същия пласт. Три от тях се разполагат в южния сектор на проучения обект: едната е в квадрат D7. Именно с това жилище е свързана и пещта в югозападния ъгъл на квадрата. В самия северозападен ъгъл на обекта, в кв. 9, е проучен подът на пещ с кръгла камера и издължен канал, включена в рамките на вкопано съоръжение. Пещта, както и съоръжението, съгласно откритите в тях материали, следва да се отнесат към X – XI в. Останалите две документирани жилища се разполагат непосредствено едно до друго, в югозападния ъгъл на обекта, в кв. А6. Наред с това в самия североизточен ъгъл на обекта се наблюдават зидове от ломени камъни на кал и останки от две отоплителни съоръжения, които също принадлежат на XI век. Косвено свидетелство за интензивното обитаване на терена през XI в. са разкритите над 100 ями, които принадлежат именно на това време. По-голямата част от тях бе намерена в северния сектор на обекта, където културните напластявания бяха изгребани до значително по-ниски нива, и на практика се откриват само дъната на ямите, вкопани в материковия терен. Свързаните с тях жилищни структури трябва, да се очакват на по-високи нива, и вероятно са били унищожени.

4. IX в. Приблизително от това време (X – XI в.) са и най-ранните материали, откривани в ями, нарушили разкритите в СИ ъгъл на проучвания терен подложка от основи на масивна сграда. В проучвания терен попада югозападният ъгъл на сградата. Проследено е трасето на два сключващи прав ъгъл зида, ориентирани север – юг (5,30 м) и изток – запад (6,60 м) с дебелина между 1,40 – 1,50 м. На 3,90 м на юг и на запад от тях се разкри подложката на други сключващи прав ъгъл зидове. Проследената в изкопа дължина на западния външен зид е 8,60 м, а на южния – 13,10 м. Дебелината му е 1,20 м. Двата зида са запазени само в подложката на основите си и до приблизително еднакво ниво (14,30 – 14,15) и представляват югозападен ъгъл на масивна сграда. Подложката и на двата зида – вътрешен и външен, се състои от набити в жълтата материкова пръст пилоти с кръгло и квадратно напречно сечение, залети с розов хоросан, над който следва пласт от бял хоросан с дребни камъни и фрагменти антични тухли, използвани за уплътняване.

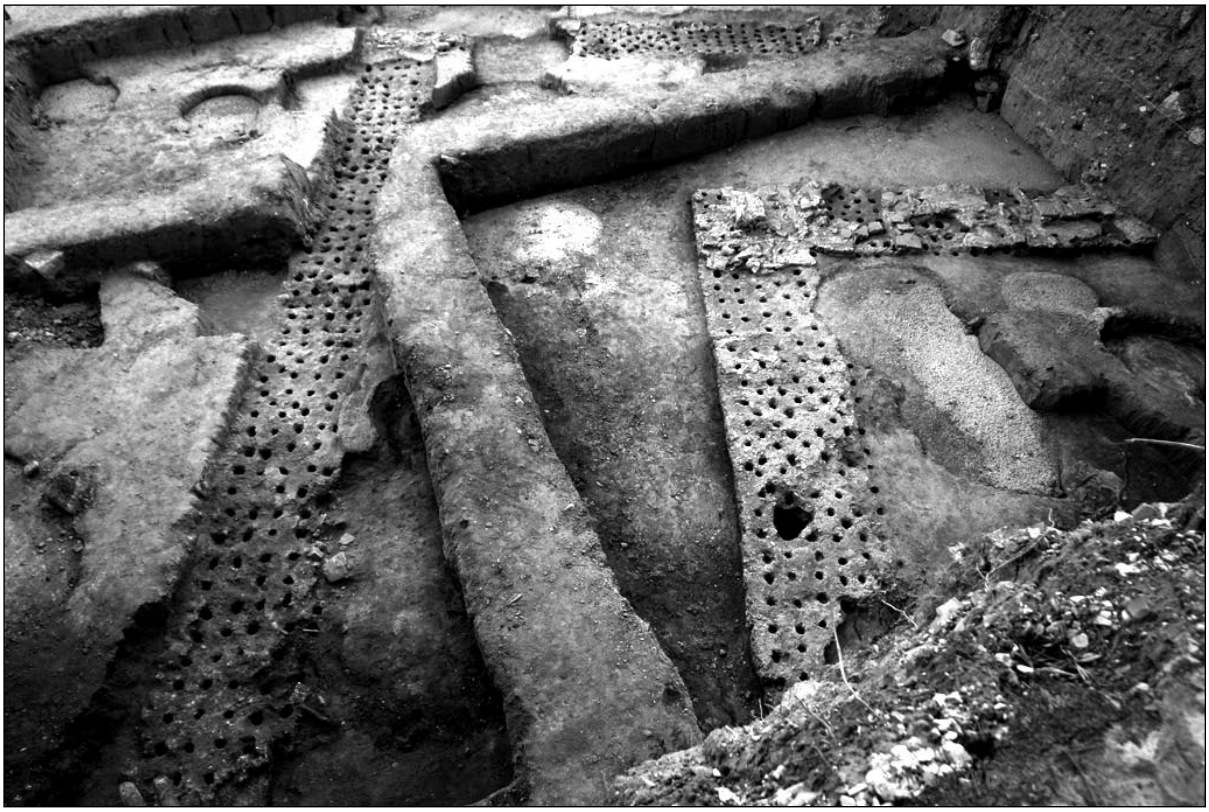

Обр. 3. Разкритото в североизточния ъгъл езическо капище

Между двата пласта почти навсякъде се наблюдава тънка – няколко милиметра – ивица от тъмносива пръст (кал), която може да намери своето обяснение единствено с прекъсване на строежа за известен период и „зацапването” му с кал. На места в белия хоросан личат отпечатъци от квадрите, които са съставлявали градежа на постройката във височина. Те са полагани в система лойфер-биндер. Съдейки по отпечатъците, квадрите са били добре обработени и със стандартни хоризонтални размери 98 – 100 см х 50 см. Сградата е унищожена и демонтирана още през средновековието. Terminus ante quem за съществуването на сградата са вкопаните в нейните останки ями с керамика от X -XI в., както и други с по-късни материали (османски период). В подложката на западния вътрешен зид са вкопани три кръгли в план пещи, с неясно засега предназначение. Малките им размери наподобяват пещи за топене на метал. Материалите от тях – предимно керамика ги датират в XI в. Пластът, в който са вкопани основите, съдържа късноантична керамика. От вкопаване в този пласт, което частично попада под зида на вътрешния четириъгълник, произхожда неопределяема бронзова монета от III в. сл. Хр. Друга, късноримска монета на Максимиан I Херкулес, произхожда от пласта под розовия хоросан. Съгласно археологическите данни, сградата може да се датира в рамките на широкия период между края на античността и края на X век. Съдейки по планировката и начина ѝ на градеж, може да предположим, че разкритият от нея ъгъл принадлежи на прабългарско капище, унищожено след налагането на християнството в края на IX в. Независимо как ще бъде реконструирано – било като правоъгълно, било като квадратно – не може да не се отбележи, че то се разполага приблизително в геометричния център на кастела. Там обаче то като че ли е било самотно, предвид факта, че в проучвания участък липсват каквито и да било други архитектурни останки и следи от трайно обитаване през периода VIII – X век. Няма и отложен културен пласт от епохата, структурите от епохата на зрялото средновековие са вкопани или залягат направо върху културните отложения от епохата на късната античност. Практически всички материали, за които може евентуално да се допусне, че биха могли да се датират преди втората половина на X век, произхождат от структури, съдържащи материали от XI век насетне.

Античност

Началото на обитаването на проучвания терен е поставено в ранновизантийско време. По-ранни материали се откриват спорадично в границите на проучваната територия. Пластът от тази епоха е с различна дебелина, заляга непосредствено върху материковия льос, по структура е силно подобен нему, отличавайки се главно по сивозеленикавия си цвят и по наличието на изключително малобройни материали – силно фрагментирана строителна и битова керамика, въгленчета. Правят впечатление слабо застъпените синхронни археологически структури в проучения участък. В северозападния ъгъл на проучвания терен, в кв. 8, е разкрит сегмент от вкопано в стерилната пръст съоръжение с правоъгълна форма (полуземлянка), съдържащо изключително само късноантична керамика, което може да се датира във втората половина на VI век.

В кв. А5 е разкрита и проучена двукамерна грънчарска пещ. Пещта е с кръгла в план камера. Долната камера е вкопана в пласт с материали от античността. Скарата е с кръгли отвори. Изградена е върху разположения с късата си страна срещу отвора елипсовиден в план подпорен стълб и има дебелина 0,20 м. Отворът, разположен на север, е частично запазен, но по всичко личи, че се е издавал навън като засводен канал. В предпещното пространство е разкрита плитка яма, свързана с горивния канал. Съгласно стратиграфската позиция на пещта и намерените в нея материали тя може да се отнесе към VI век. С керамично производство от същото време се свързват и материали в кв. D7 и D8. Стратиграфската позиция и характеристиката на зидан тухлен гроб кв. А0 показват, че трябва да бъде свързан с античния период. На въпросния период принадлежи и зид от неголеми ломени камъни със спойка от кал, разкрит в кв. С8, както и част от водопровод непосредствено на север от него.

В кв. Q15, R15, S15 и S16 се установи наличието на структура със следните характеристики: издълбано в материковия льос легло (дъно нивелирано на дълбочина 13,44 – 13,47), запълнено с блокаж от камъни, пръст и хоросан с розов цвят. Максималната запазена дебелина на блокажа е 1,15 м (до кота 14,60). Структурата се състои от две пресичащи се ивици – едната с ширина 5,00 м (ориентирана северозапад – югоизток), а другата с ширина между 2,50 и 2,60 м (ориентирана югозапад – североизток). Извън рамките на тази сключваща ъгъл структура, макар и непосредствено свързани с нея, излизат поне два „израстъка", северният, от които е с ширина 2,10 м и е ориентиран приблизително юг – север. Пълнежът на структурата е извънредно беден на археологически материали, но където те са налице, става дума изключително за материали от късната античност. В структурата са вкопани ями, датирани според намерените в тях материали в XI – XII век, както и в османската епоха.

Литература:

Ангелова 1993: С. Ангелова. Средновековен некропол край южната крепостна стена на Дръстър (Силистра). – ГСУ ИФ, 83, 1993, 59 – 103;

Пенчев 1987: Вл. Пенчев. Към историята на Дръстър през XIII в. – Нумизматика, 1987, №2, 26 – 29.

№33. ВЛАДЕТЕЛСКАТА ЦЪРКВА ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Маргарита Ваклинова, Ирина Щерева, Снежана Горянова, Петър Димитров, Мария Манолова-Войкова

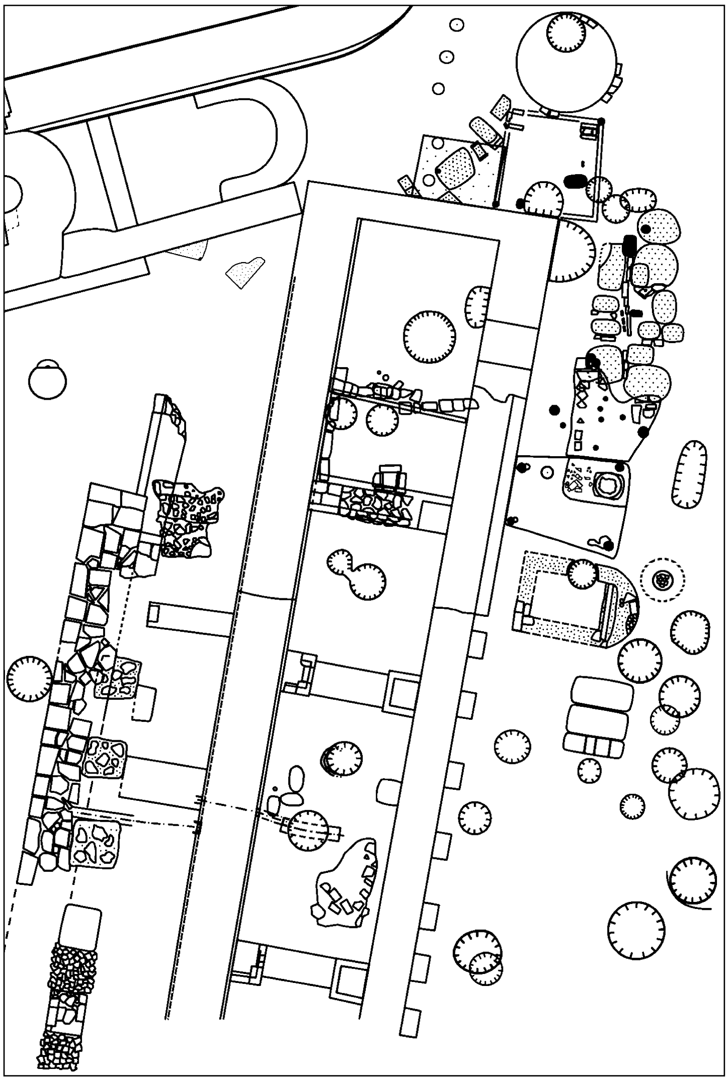

Обр. 1. Сграда III – план

През 2007 г. разкопките се проведоха на юг, изток и север от владетелската базилика на площ от 700 м^2 и бяха непосредствено продължение на проучванията през 2006 г. (Ваклинова и др. 2007, 439 – 443).

Основни задачи бяха:

1. Продължаване на разкриването в посока към юг на останките на монументалната постройка (сграда III) и портика и улицата пред западната й фасада.
2. Слизане в дълбочина в набелязаните по плана за проучване сектори до нивото на X в., а на много места до строителното ниво на църквата с цел добиване на допълнителна информация за относителната и абсолютна хронология на ползване на терените около базиликата.
3. Продължаване на разкриване на гробове от некропола около църквата.

С разкритите през кампанията 2007 г. части дължината на сграда III е достигнала до 28,60 м (Обр. 1), като след неразкрит терен от около 12 м в южна посока се затваря в сектора, проучван от Т. Балабанов. Общата дължина на сградата е 48 м. За съжаление в проучената през 2007 г. част източната и западни стени на постройката се демонтирани до нивото на подложката на основите, вкопани на 1,20 м в терена. Във вътрешността на сградата се установиха местата на още една двойка срещуположни вътрешни масивни пиластри и стилобата под тях. Блоковата им зидария в тази е напълно унищожена, но по отпечатъците в хоросановата заливка на пода във вътрешността се вижда, че размерите са същите както на останалите пиластри към север (1 х 0,80 м). Новоразкритата двойка пиластри е на разстояние 9 м от тази разположена на север. Разстоянието между първите две е 4,80 м, а между северозападния вътрешен ъгъл на сградата и първият чифт пристенни стълбове е 8,40 м. Така се оформя анфилада от помещения, засега три, с ширина 4,80 м.

На разстояние 14 м от североизточния външен ъгъл на сградата източната фасада е гладка, докато към юг тя разчленена с лизени с размери 0,70 х 1,00 м и разстояние 0,90 – 1,50 м един от друг. Те са установени по отпечатъци в хоросановия масив, натрупан отвън на източната стена на постройката. И в новопроучената част на сградата подовото ниво е маркирано с дебела хоросанова заливка – подложка за подова настилка, от която досега не са разкрити никакви следи. В тази заливка са вкопани ями с материали от следстоличния период на Преслав.

Пред източното лице на сградата, в северната му част, са разкрити подредени блокове с изправени плоски камъни между тях и залети с хоросан, които оформят нещо като тротоар. Той достига до скосения праг на входа пред североизточния ъгъл на постройката.

На юг от вкопаното жилище (работилница ?), разчистено през 2006 г., са разкрити много зле запазени останки от някакаво съоръжение с със заоблена източна стена, чийто план се възстановява съвсем хипотетично.

През сезон 2007 г. бе демонтиран хоросановият насип, оформящ рампа-подход към югоизточния ъгъл на Владетелската църква и долепена към северната стена на сграда III. Под нея на строителното ниво на базиликата открити група хоросанови бъркала на строителното ниво на базиликата. Две от тях остават под северната стена на постройката, която е очевидно издигната след построяването на църквата. Други са прерязани при вкопаването на жилище (Обр. 2) с пра-

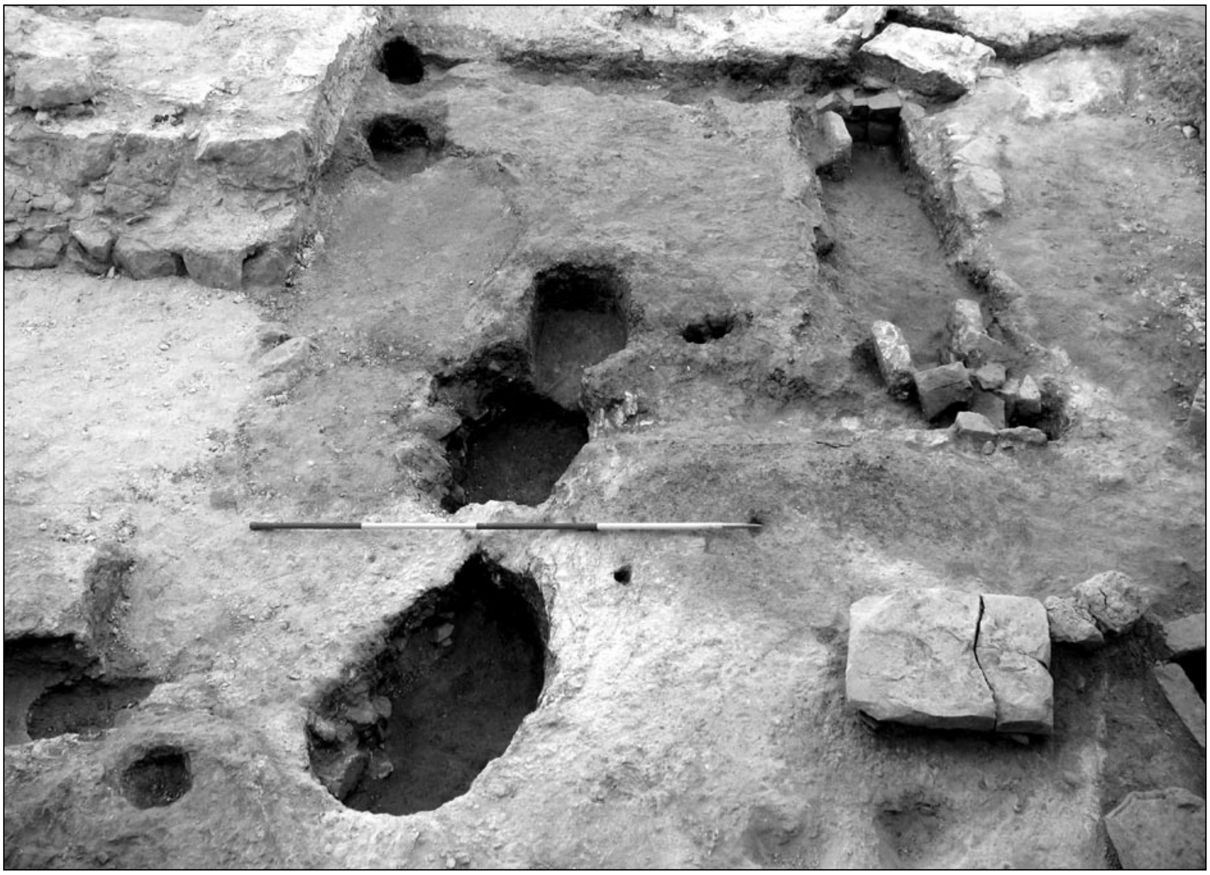

Обр. 2. Вкопано жилище при северната стена на Сграда III

воъгълна форма и квадратура от 8,40 м^2. В северозападния му ъгъл се намира П-образна печка с издължен пепелник, подобен на тези, установени във вкопаните жилища на Южния дворцов площад (Щерева 2006, 70, 71, Обр. 3, 4) В пепелта на огнището се откри керамика от края на X – XI в., а под пепелта две анонимни монети от клас А1 (970 – 976). В южния край на жилището са проучени отпадъчни ями с материали от XIII в. В непосредствена близост и северно от него се разкри голяма варница вероятно от османския период.

В този сектор откритите останки от структури предлагат много добри възможности за изграждане на относителна хронология. Най-ранни са хоросановите бъркала, свързани с изграждането на базиликата. По-късно е била издигната сграда III и подходът-рампа.Третият етап на ползване на този терен е представен от вкопаното жилище. По-късно са оформени ямите от XIII в., а най-късна е варницата.

Пред западната фасада на сграда III, на разстояние 2,80 м, продължи изследването на останките от стилобата със стъпките от правоъгълни стълбове. Този портик продължава на юг, както вероятно и улицата пред него, която се появява и в сектора на Т. Балабанов и продължава на юг, влизайки в комплекса на сградите северно от архиепископската базилика.

Пред южната фасада на т. нар. Западен параклис долепен до владетелската базилика бе вдигнат изравнителният насип от хоросан и строителен трошляк и се достигна до строителното ниво на владетелската църква. И там се откриха няколко хоросанови бъркала с правоъгълна и овална форма и различни размери. В някои от тях са запазени останки от строителен хоросан, а в други – от фин, използван за замазвани на стенни фуги. В едно от бъркалата хоросанът е с обилен примес от стрита тухла и може би е бил използван за подложката на пода на базиликата, който е бил в opus sectile. Особено важна находка за уточняване хронологията на строителството е намерената върху първоначалното ниво на базиликата медна обеца с незатворено кръжило и украса от спирално навита тел – тип, датиран с многобройни аналогии между VII – самото начало на X в. (Григоров 2007, 140, Обр. 3/8).

На изток от разкритата през 2006 г. двуделна пещ №3, изградена от късове керемиди и глина са разчистени още две с абсолютно същата форма, направа и близки размери. Трите еднакви пещи са подредени в една ос изток – запад и са на близки разстояния една от друга – 2,20 – 3,00 м. Те са пристроени към стеничка с дебелина 0,50-0,60 м, вероятно основа на навес над пещите. По-късно върху най-източно разположената пещ (№5) е бил изграден стълб от камъни и тухли с правоъгълна форма. На юг от него, по права линия на разстояние 3,30 м е изграден втори такъв. Може би това са останки от някакъв по-късен от пещите навес.

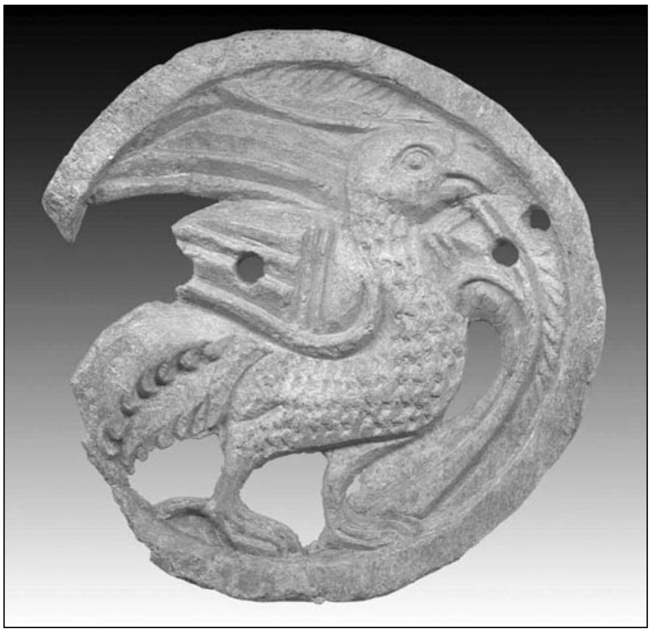

Обр. 3. Костена апликация – X век

От друг тип е пещта (№6), разкрита на по-високо ниво и на разстояние 3,70 м от редицата двуделни пещи. Тя е правоъгълна, изградена от тухли, споени с глина. Отворът е към изток. Вероятно е съоръжена по-късно от двуделните пещи. В слоя пепел, открит на пода ѝ, се намират малко животински кости и железни гвоздеи. Около пещта не се откриха никакви съоръжения, които биха могли да се свържат с нея. Хронологически картината се оформя както следва: бъркалки, двуделни пещи, еднокамерна пещ и по-късен навес.

През 2007 г. се разкриха много отпадъчни ями, чийто общ брой на обекта достигна 77. Те са разновременни. По-малка част от тях принадлежат на ранния следстоличен период (X – XI в.). Останалите са от XII – XIII в. В някои се откриват находки, свързани с производствени дейности – бракувани керамични съдове, железен шлак, стъклени стопилки и др.

На различни нива са разкрити още 34 гроба от големия некропол около базиликата, чиято датировка е в границите от XI до началото на XV в. В един от гробовете върху черепа на погребаната в него жена са открити останки останки от сърмена тъкан, а на гърдите – сребърна висулка с фасетиран планински кристал.

Много и разнообразни са находките, открити през 2007 г., като най-обилна е керамиката. По формални и технологически белези тя се разпределя в две хронологически групи: края на X – първа половина на XI в.

Изключителна находка е кръглата ажурна костена апликация от X в. (Обр. 3). В насипа на една от двуделните пещи (№4) е намерена костена закопчалка за книга.

Различна е степента на запазеност на намерените шест моливдовула. Сред тях един е печат на българския владетел Петър (927 – 970), а останалите принадлежат на различни византийски сановници от X – XI в.

На второ място в количествено отношение са откритите на терена монети (272 бр.). 24 са монетите от X – XI в., като сред тях преобладават анонимните от клас А1 (970 – 976), клас А2 (976 – 130/35) и клас В (1030/35 – 1042). Най-многобройни са монетите от XIII в., като преобладават тези от първата му половина. Открити са още една монета на Мичо Асен (1257 – 1963), една сребърна на Иван Александър (1331 – 1371) и една на Иван Шишман (1371 – 1393). Турските монети са две – мангър от XIV – XV в. и на султан Мехмед II (1451 – 1481).

Литература:

Ваклинова и др. 2007: М. Ваклинова, И. Щерева, С. Горянова, П. Димитров, М. Манолова-Войкова. Владетелската църква във Велики Преслав. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 439 – 443;

Григоров 2007: В. Григоров. Метални накити от средновековна България (VII – XI в.). София, 2007;

Щерева 2006: И. Щерева. Вкопани жилища във Велики Преслав. – В: Приноси към българската археология, т. III-IV. София, 2006, 63 – 74.

№34. РАЗКОПКИ В ЮГОЗАПАДНАТА ЧАСТ НА ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР ВЪВ ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Стойчо Бонев, Радостина Георгиева

За трета поредна година археологическите изследвания в югозападната част на Преславския дворцов център се проведоха с целеви финансови средства по специална програма на МС на Р България за проучване, консервация и реставрация на паметниците в старите български столици. В резултат на едномесечните разкопки се стигна до пълното разкриване на архитектурния ансамбъл, който оформя силуета на един отдалечен от центъра на владетелската резиденция дворцов район. В него в края на IX в. и в началото на X в. е реализирана впечатляваща и нестандартна градоустройствена идея. Съставен е от две постройки с различни планове. Едната е масивна верижна сграда с портик, другата, разгърната северно от нея е със специфична, сложна планова композиция. Специално внимание е обърнато на благоустройството на комплекса Изградени са водно огледало, изискана настилка от варовикови плочи пред източната и северната страна на сградата със сложен план, прекарани са водопроводи, които захранват сградите. Тези компоненти станаха известни в най-общи линии още през 2006 г., но след разкопките през 2007 г. вече могат де се правят окончателни изводи за автентичния вид на засвидетелстваните останки и да се пристъпи към първите предположения за предназначението и функциите на ансамбъла.

В приземието си сградата с портика е съставена от три помещения, наредени в редица по изток-запад, при което пред нас се разкрива известната като „верижна” планова схема. Общата й дължина е 22,60 м. Помещенията се съобщават с проходи широки 0,70 м. На 2,80 м пред северната,лицева страна на постройката е развит портик върху стъпки със страна в основа 1,30 м. Във височина те са се извисявали като зидани с блокове квадратни стълбове, които след задължителния отстъп са имали размери 0,80 х 0,80 м. В западния край на сградата, към северната фасада, е добавено малко помещение (3,20 х 1,80 м), чийто челен северен зид е в ос с пиластровата редица. Пред второто помещение на основния корпус е монтирана пътека от четири големи плочи, фугирани с червен хоросан, която отвежда до южната стена на едно водно съоръжение, изградена с два реда от луксозен квадров материал, споен обилно също с червен хоросан. Южният надлъжен зид на сградата след края й е продължен индивидуално към запад без каквото и да било прекъсване или дори фуга със зида в нейните очертания, като запазва характера, начина на изграждане, размерите и дълбочината на вкопаване. При сигурно установената липса на успореден зид от север, неговата роля може да се тълкува като затварящ ансамбъла от юг и отделящ го от дългите постройки при южната крепостна стена.

Съвършено различна планова схема се наблюдава при другата сграда, която се развива на 1,80 м от портика на север. Тя е правоъгълна с размери 12,70 х 15,30 м, като основната й ос е по север-юг. Вътрешното пространство на приземието е разчленено от две двойки зидове на общо девет помещения, разпределени в три редици. Западната и източната са широки по 2 м, а централната 4,70 м. В общия план на постройката доминира централният корпус, разделен от напречните зидове на три помещения. Южното е с размери 2 х 4,70 м, докато средното и северното са по-големи, но са еднакви и имат размери 5 х 4,70 м. От изток и запад на централното тяло е оформено по едно тясно крило, всяко, от които също с по три помещения, като съответстващите си от двете страни са еднакви. Така южните две ъглови са квадратни със страна 2 м. Следващите четири, по две във всеки от коридорите са тесни 2 м и дълги 5 м. Конструирана по такъв начин сградата ни представя планова композиция, която се отнася към т. нар. сложен архитектурен план. Точно в средата на централното й северно помещение са заложени три масивни стъпки, в права линия по изток-запад, с размери 0,90 х 0,90 м. Наличието на тези пиластри показва, че тук е оформена проходна част във вид на двуделен портал, който определя основната комуникация на сградата към север.

Обединяващо звено между така ситуираните архитектурни паметници се явява плочникът положен северно от портика пред верижната сграда и развит в пространството между сградата със сложен план, която впрочем обхваща и от север, и предстоличната крепостна стена. С новоразкритите през 2007 г. сектори в северна посока дължината му надвишава 20 м и вече е сигурно, че се свързва с обширния плочник южно от т. нар. Архиепископски палат.

В тази настилка, пред източната фасада на сградата със сложен план, се отбелязаха две значителни слягания на плочите,в линия по север – юг, с еднаква правоъгълна форма и размери 3 х 3,50 м. Между тях е останала ивица от два реда плочи, които с годините не са помръднали и очевидно стоят върху здрав терен, неразбутван преди тяхното поставяне. Слизането в дълбочина в южното от двете слягания показа, че пръстта под плочите не е чиста, а е извънредно здраво трамбован насип със светлокафяв цвят и с изобилно съдържание на дребни варовикови бучки и хоросанов трошляк. На дълб. 1,40 м от нивото на настилката се достигна до масив, съставен от жълта глина, примесена нагъсто с натрошени на дребно варовикови камъни. На изток той се съединява с най-долния ред от основата на западния дял на предстоличната крепостна стена. Няма съмнение, че това е ломенокаменна подложка на солиден градеж, свързан с крепостта. Ясно е, че столичният плочник е изграден върху по-ранно съоръжение, разрушено при разгръщането на дворцовия площад. То е било свързано или може би е било част от този западен участък на предстоличния отбранителен пояс. Може да се твърди, че съоръжението е било съставено от две части или крила, разделени по изток – запад от съзнателно оставен здрав сектор.

Обликът на столичния архитектурен ансамбъл се допълва от един водопровод, открит също през 2007 г. Стигнал е до нас много обезличен, като на място са се запазили само три тръби. Подведен е до сградата със сложен план,на нивото на нейната основа,от северозапад, минава косо на 2,50 – 2 м пред северния ѝ зид и при североизточния ѝ ъгъл свива рязко към юг-югоизток, където остава под плочника. За полагането на тръбите е прокопана траншея широка 0,30 м, след което на дъното са настлани дребни варовикови камъчета. Тази подложка, дебела 7-8 см, е залята с бял хоросан, примесен, но оскъдно, с малки парчета червена тухла. В получилата се много здрава смес, още докато е била мокра, са положени тръбите.Те са дълги 0,42 м и имат диаметър 0,18 м (външен) и 0,16 м (вътрешен). Втулката е с дължина 6-7 см. Хоросаново укрепване се открива и отстрани на тръбите, където на отделни места са поставяни отвесно и парчета керемиди и тухли. Това е водопроводът, който е захранвал сградата. Редица обстоятелства сочат обаче, че функционирането му, а и неговият демонтаж се ограничават във времето от завършването на постройката до полагането на настилката пред нея. Като се има предвид, че подобни съоръжения не се правят от днес за утре, ползват се дълго време, пазят се и се ремонтират редовно, съдбата му е едно рядко изключение.

Това са резултатите добити до 2007 г., които се отнасят към столичния период на югозападния район на Дворцовия център в Преслав. Разкри се неочаквана, но силно впечатляваща и хармонична градоустройствена структура. Разбира се тя не е била изолирана. Общата ситуация на разкритите архитектурни останки тук и в близките и по-далечни околности насочва към изводи за принадлежността на новоразкрития ансамбъл към Преславската патриаршия през X в., северната част от която беше проучена преди три десетилетия. Тук, в нейната южна част, трябва да се търси резиденцията-жилище и канцелария на предстоятеля на Българската църква през столичния период на града.

Това е причината върху техните руини през XIII в. да се разположи голям некропол. Преди това обаче още в края на XI в., но най-вече през XII в. сред останките започва вкопаване нагъсто на огромни битови ями. В рамките на двете сгради те са общо 14, като 10 от тях са изтърбушили вътрешността на сградата със сложен план, повечето вкопани като по ирония върху зидовете и в пресечните им точки. В пълнежа им са попаднали и много детайли от декоративна скулптура, украсявали фасадите и интериора на постройките – фрагменти от изящни капители, сегменти от варовикови или сцепени по средата мраморни колони, части от подови настилки, корнизови дялове от подпокривния ред или от междуетажния пояс.

Що се отнася до некропола, през 2007 г. бяха разчистени нови 20 гроба, с което общият им брой достигна 195, повечето в сградата със сложен план. Мястото е така търсено и погребването е толкова настойчиво, че в действителност не е останал и един квадратен метър непокрит от гробове. Това е още едно доказателство в подкрепа на тезата, че архитектурният ансамбъл от X в. е имал сакрален характер. Близо два века по-късно, когато от него няма и следа, споменът за истинските му функции възкръсва и над потъналите под дълбоките насипи останки започва упорито погребване, продължило повече от сто години.

№35. РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР НА ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тодор Балабанов, Кремена Стоева, Пламен Славов

През м. август 2007 г. продължиха разкопките на терена разположен северно от съвременната пешеходна пътека, водеща от Източната порта на Вътрешния град към Тронната палата на Велики Преслав.

Задачите на проучването бяха свързани с окончателното изясняване на:

– стратиграфията, характера и съотношението между фундаментите на разкритите през 2006 г. монументални градежи;

– да се проследи северното трасе на ранния ограден зид, който чупи на запад, с посока южно от фасадата на Тронната палата.

– да се прецизира ролята и мястото му в различните етапи от изграждането на Патриаршеския комплекс и Владетелският дворцов център.

В отчета и кратката публикация за резултатите през 2006 г. са изложени наблюдения и аргументи, които доказват, че ново разкритите основи на монументални градежи са част от три различни структури (Балабанов, Славов 2007, 425 – 428). Две от тях – ранен зид и верижна сграда идват от юг и последователно са ограждал от изток Патриаршеския комплекс. Те не продължават на север към Владетелската базилика, както твърди Д. Овчаров (Овчаров и др. 2006, 354). Края на южната верижната сграда се долепя на фуга до основите на друга верижна сграда, която продължава на север и се допира до параклиса в югоизточния ъгъл на Владетелската църква, проучвана от екипа с ръководител М. Ваклинова и Ир. Щерева (Ваклинова и др. 2007, 440). Ранния зид, до чийто фундамент се долепя основата на вътрешния зид на северната верижна сграда, чупи на запад с посока към южната фасада на Тронната палата.

След допълнителните сондажни проверки през 2007 г., в основите на откритите сгради и северното трасе на ранния ограден зид се установи, че сме допуснали грешки в интерпретацията на част от теренните наблюдения. Тези грешки са довели до неправилни изводи относно съществуването на разделителни стени между Патриаршеския комплекс и Владетелския дворцов център през различните строителни периоди. В какво се състоят грешките.

Поради пълно застъпване основата на ранния ограден зид от основата на вътрешния зид на южната верижна сграда, в проучвания от нас участък и не прецизното първично техническо заснемане на двата зида в южна посока, пречка, за което бе оставената съвременна пешеходна пътека, ние сме отнесли разкритите в тясна ивица пилоти към ранния ограден зид. При новите сондажни проверки се оказа, че ранния ограден зид няма в основата си пилоти. Такива се откриха под основите на външния зид на южната верижна сграда и под основите на вътрешния й зид, където той излиза извън трасето на ранния ограден зид. Тези нови наблюдения ни задължават да

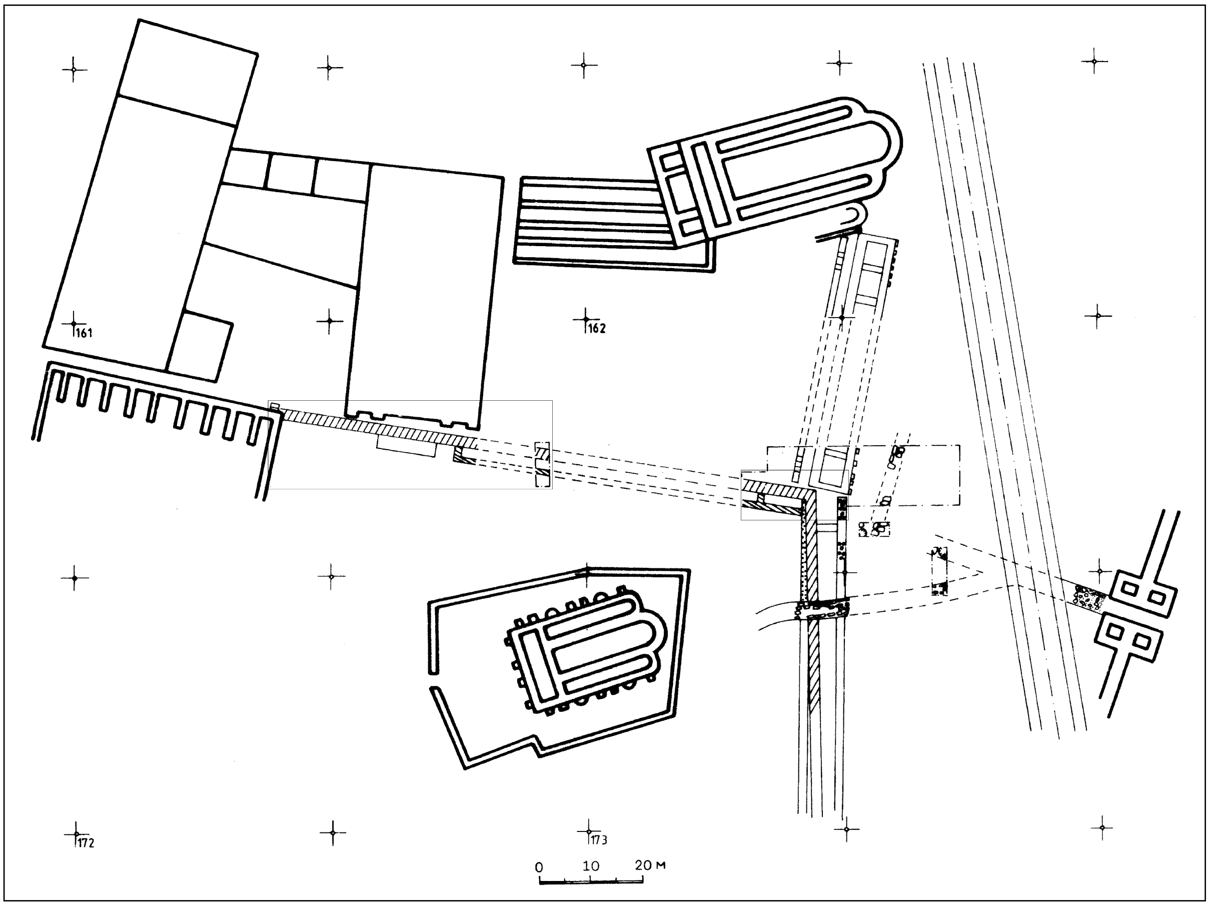

Обр. 1. Дворцови център с ранен зид – схема

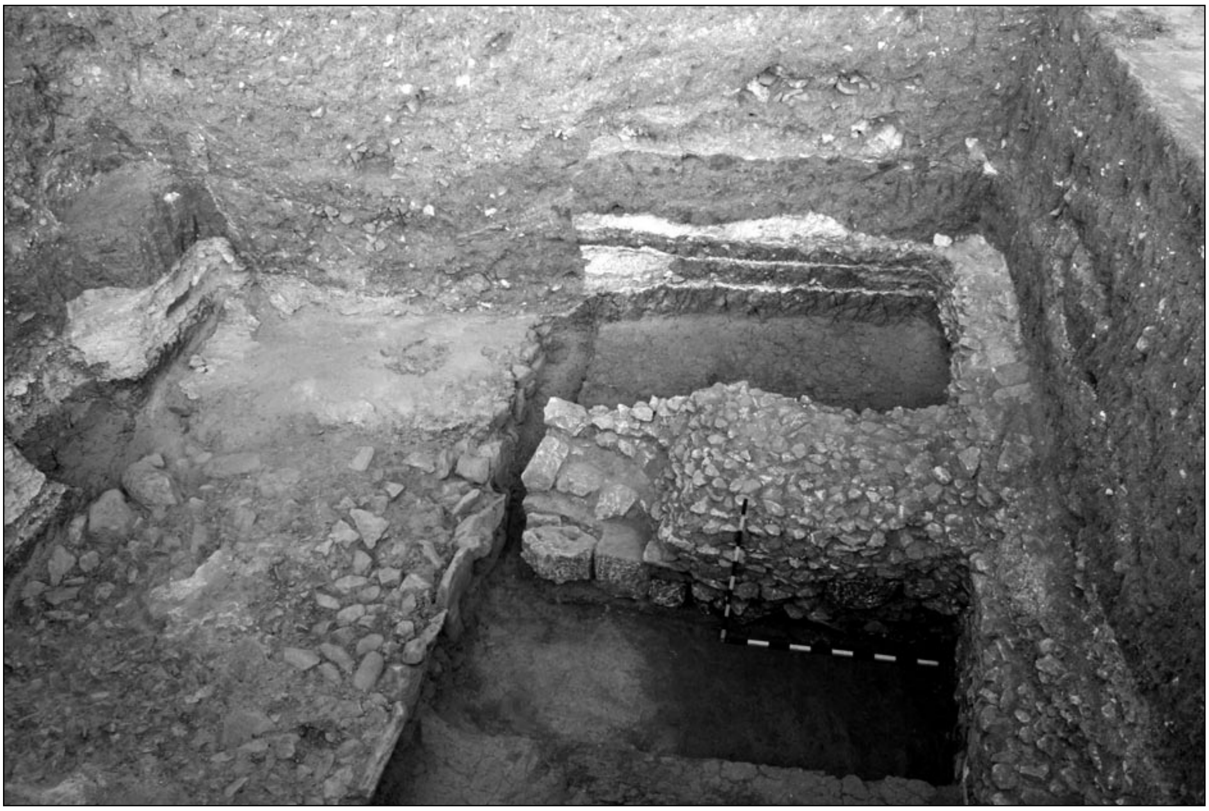

Обр. 2. Ранен ограден зид с верижна сграда

коригираме извода, че на запад чупят вътрешния зид на южната верижна сграда и ранния ограден зид. В действителност на запад, след чупката, продължава само ранният ограден зид, чийто фундамент е широк 1,9 м, а в някои участъци заедно с цокъла – 2,8 м. Навсякъде фундамента е изграден от средно големи речни волутъци, споени с кафява глина. В някои участъци се забелязва, че под речните волутъци има следи от тънка хоросанова подложка. В горния край фундамента е залят с дебел слой хоросан, в който личат отпечатъци от блоков градеж. Чрез сондажни изкопи ранният ограден зид бе проследен на около 100 м от чупката на запад.

Тук той достига и продължава отчасти под североизточния ъгъл на така наречената „зала за приеми", която отстои на 3 м южно от фасадата на жилищния дворец. За съжаление разкопвачите на „залата за приеми" не отбелязват този зид., вероятно не са стигнали до него (Ваклинова, Щерева 1995, 82), или са предположили, че широката ивица от подредени речни волутъци е основа на каменна настилка пред южната фасада на Тронната палата и жилищния дворец. Факта, че оградния зид се доближава на 1,7 м от югоизточния ъгъл, на 0,10 м от югозападния ъгъл на Тронната палата, остава под северната основа на „залата за приеми" като се доближава плътно до южната фасада на жилищния дворец, показва, че зидът е бил разрушен и не е съществувал при строежа и функционирането на дворцовите сгради.

Тези нови резултати ни задължават да коригираме изказаното през 2006 г. мнение, че през първия и втори строителен период между Патриаршията и Владетелския дворцов център е имало преградна стена. Такава стена през столичния период не е имало. В такъв случай остава открит въпроса кога е построена, какво е точното предназначение и до кога е съществувала тази стена. Проучена от екипа на Д. Овчаров в продължение на 95 м по южното трасе и на 105 м по източното тя бе правилно определена като крепостен зид, чието продължение той очакваше далеч на север, където след чупка на запад е затваряла пространството на Големият царски дворец, включващ Патриаршеския комплекс и целия дворцови център.(Овчаров и др. 1995, 5 – 11). Оказва се, че преди цялостното разкриване на зида в западна посока могат да се изказват само предположения. До този момент един факт е безспорен. Това е най ранният и най монументален зид открит в този сектор на Вътрешния град.

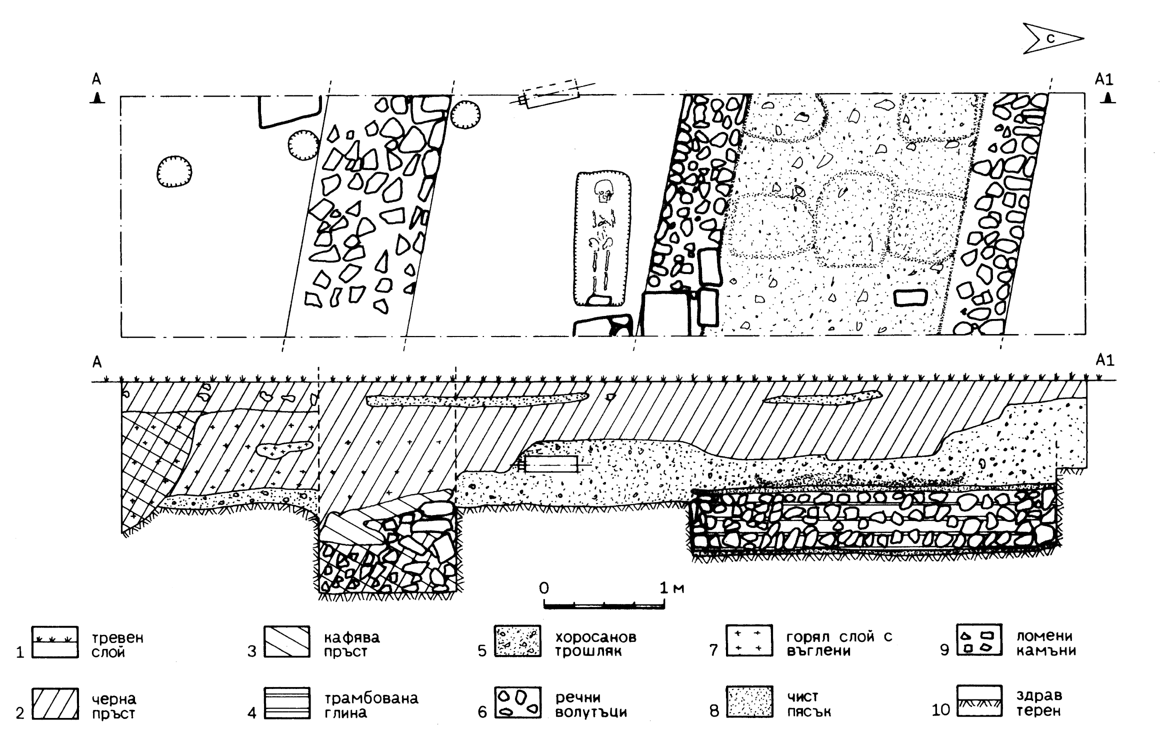

Обр. 3. Сондаж 4, квартал 161, кв. 159. Ранен ограден зид със зид от верижната сграда

При проследяването на северното трасе се разкри частично дълга около 60 м верижна сграда с вътрешна ширина от 2,30 до 2,5 м. Външният южен зид на сградата е широк 1 м, а напречни стени, долепени на фуга до основата на монументалния зид са 0,90 м. Основите на тази верижна сграда са изградени от ломени камъни, споени с червена глина.

Подобна дълга верижна сграда е разкрита от екипа на Д. Овчаров покрай вътрешното лице на източното трасе на същия монументален зид (резултатите от проучванията в югоизточния сектор на Патриаршията не са публикувани).

В заключение ще кажем, че разглежданите тук крепостни стени с прилежащите към тях дълги верижни помещения (вероятно казармени), следите от вътрешни стълбища и малки порти (на които тук не отделям внимание) от типа на тази в аула на хан Омуртаг до с. Хан Крум ни позволяват да изкажем още едно смело предположение. Това са останки от каменната крепост на ранния АУЛ на Велики Преслав.

Литература:

Балабанов, Славов 2007: Т. Балабанов, Пл. Славов. Разкопки в дворцовия център на Велики Преслав. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 425 – 428, Обр. 1, 2;

Ваклинова, Щерева 1995: М. Ваклинова, И. Щерева. Югозападния двор на Преславския дворец. – Плиска-Преслав, 7, 1995, 81 – 91;

Ваклинова и др. 2007: М. Ваклинова, И. Щерева, Сн. Горянова, П. Димитров, М. Манолова-Войнова. Владетелската църква във Велики Преслав. – Археологически открития и разкопки през 2006 г., София, 2007, 440;

Овчаров и др. 1991: Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров. Големият царски дворец във Велики Преслав, том 1, Преславската патриаршия през X век, София, 1991, 5 – 11;

Овчаров и др. 2006: Д. Овчаров, А. Конаклиев, Ст. Дончева. Разкопки в североизточната част на Преславската Патриаршия. – Археологически открития и разкопки през 2005 г., София, 2006, 354.

№36. РАЗКОПКИ НА ПРЕСЛАВСКАТА ПАТРИАРШИЯ

Живко Аладжов

През 2007 година продължиха проучванията на средновековната улица от миналия археологически сезон, за която се предполагаше, че свързва южния площад пред Преславската патриаршия с разположения на юг аристократичен комплекс. Новото за отчетния сезон е, че улицата продължава на юг под неразкопаната площ, т. е. не е насочена към аристократичния комплекс разкопаван от Ст. Бонев, както предполагахме по-рано, а продължава на юг. Много вероятно е да е насочена към югозападната кръгла ъглова кула на т. нар. крепостна стена (нар. още стената на Жандова, а според мен добавка – разширение на цитаделата на града). Тази улица е проследена по протежение на 57 метра и свързва площада пред Патриаршията с неизвестна за сега аристократична сграда на югоизток. Улицата е широка 1,95 м заедно с двата бордюра, като последните са оформени от изправени на ребро плочи (Обр. 1).

Потвърдиха се наблюденията, че от изток средновековната улица се фланкира от дълга верижна сграда с дължина над 40 м и ширина над 7 м. Зидовете са дебели 1,20 – 1,50 м и са вкопани 1,20 м в здравия терен. Основите са иззидани от ломен камък споен с бял хоросан. По всичко личи, че тази сграда е ограничавала и подпирала терасата, на която е разположена средновековната улица. Фасадата на сградата е насочена на изток, тъй като в североизточния ъгъл пред сградата е запазена част от плочестата настилка, което също потвърждава, че лицето на сградата е на изток. Както вече отбелязах на изток се оформя един нов досега неизвестен двор на Патриаршията, наречен от мен Втори южен (Аладжов 2007, 411 – 413). При запазената част на плочника са регистрирани три нива: Първото от началото на X в., което добре се датира с открития на това ниво печат на цар Петър, като благочестив владетел и съпругата си Мария (Ирина), (Йорданов 2001, 58 – 62). На същото ниво бе открита и половинка от двоен печат с врязано четирикратно животно, вероятно вълк. Най-горното ниво се свързва с медна монета на претендента Мичо Асен, който се знае, че е резидирал в Преслав през XIII в. На това ниво през миналия сезон бе открита още една монета на същия цар и двата екземпляра се отличават с много добро качество. (Дочев, 2003, 39 – 43) Явно е, че този претендент за престола е водил по-активна монетна политика дори и от легитимния цар от Търново. През годините лично аз съм изкопал във Велики Преслав повече от 20 екземпляра негови монети.

След удара на печенезите в средата на XI в. градът доста запада и запустява. Свидетелство от това време са множество ями в южния край на изкопа, останките от надземни жилища и в частност останки от две битови пещи. Откритите гробовете вероятно са от покрайнините на некропола в аристократичния комплекс на запад от нашия обект и датира в XI – XII в.

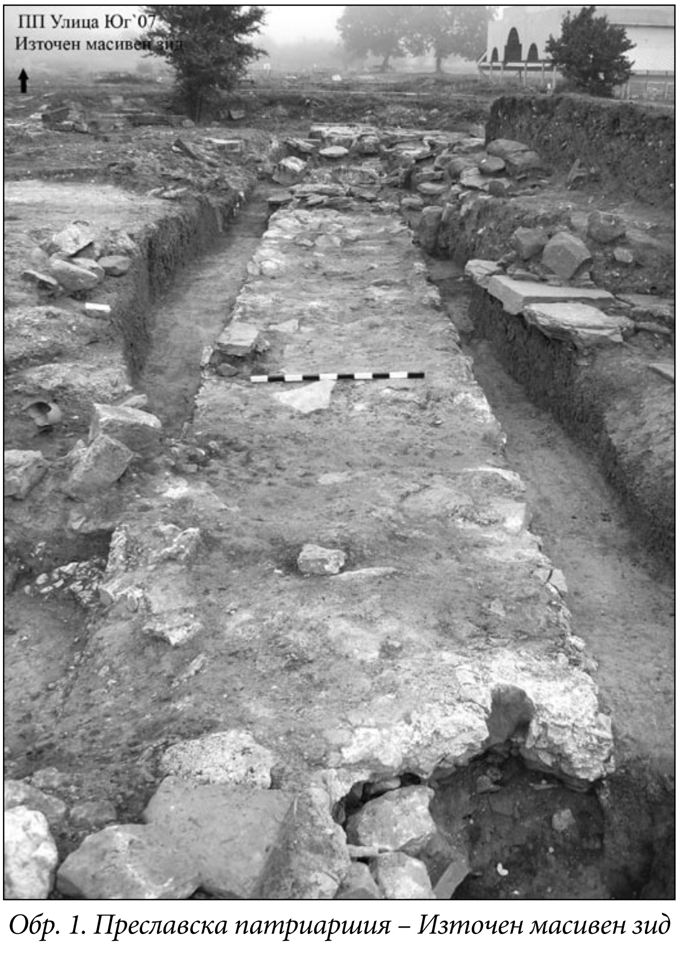

Обр. 1. Преславска патриаршия – Източен масивен зид

Двата канала разкрити в предходния сезон се свързват под основите на верижната сграда, а обединения канал продължава на изток отново под основите на източния зид и води вероятно в някоя попивна яма, която за сега не сме открили.

Сред открития в южния край материал заслужава да се отбележи костена апликация запазена в четири фрагмента с дължина 29 см и орнамент „птиче око”, най-вероятно тя е от кания на дълъг нож. Останалия подемен материал е в границите на тривиалното за Велики Преслав: керамични фрагменти от строителна и битова керамика от главно от късния за Преслав вид XI – XII в., медни монети – латински имитации, кубчета от рязана мозайка опус сектиле от бял мрамор и червен шифер, отделни късове от варовикова архитектурна украса, множество животински кости. Една цяла една яма с говежди кости оставихме за почистване през тази година.

На базата на тези резултати според мен проучванията трябва да продължат в посока юг и изток.

В заключение ще отбележа, че проучването на подобен обект – толкова дълго проследена улица и сграда, само по себе си е значителен принос към градоустройството на всеки средновековен град, а още по-вече, когато става дума за столица като Велики Преслав.

Литература:

Аладжов 2007: Ж. Аладжов. Разкопки на Преславската патриаршия – юг. Археологически открития и разкопки през 2006г. София, 2007, 411-413

Дочев 2003 : К. Дочев. Български средновековни монети XIII-XV в. Велико Търново, 2003

Йорданов 2001: Ив. Йорданов. Корпус на печатите на средновековна България. София, 2001

№37. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТ „ПАТРИАРШИЯ” В ПРЕСЛАВ

Ангел Конаклиев, Стела Дончева

Обр. 1. Продължение на ранната стена на север

Проучванията през настоящия сезон бяха продължени на част от миналогодишния терен, заключен между ранната стена, верижната постройка и базиликата, т. е. в квадрати 87 – 90 от общата за Преслав план-квадратна мрежа. Основната ни цел през тази година се съсредоточи в достигането на ранното ниво на X в. и опита да се очертаят отделните строителни нива, доколкото е възможно на този етап от проучване.

Първоначално се пристъпи към разчистването на късната настилка и пространството около напречния разпределителен зид на напълно се разкри хоросановата подложка (3,/8,20 м и дебелина – 0,40 м), която обхваща пространството северно от портата до съвременната пътека. Върху нея лягат плочите от късната настилка. Едновременно с това се пристъпи и към разкриването на продължението на външната стена на сградата, както и на проследяване на трасето на нейната вътрешна стена. Изчерпването на насипа от двете страни на хоросановия масив доведе до разкриването на основата от речни камъни на най-ранната стена.

Трасето на външния зид на верижната сграда се маркира от три големи каменни блока северно от портата, като се забелязва леко изместване на линията на външното лице на зида. Постепенно се разчисти цялото лице на външния зид. Едновременно с това се свали насипа в северозападният ъгъл на портата, като целта ни беше да се очертае трасето на по-ранната стена и съотношението му спрямо по-късния вътрешен зид на верижната постройка. Направи се и сондаж в южния край на портата с тази цел, който ни даде съотношението между двете стени. Макар и немалкото разрушение вследствие на консервацията, много добре си личи как вътрешния зид вътрешната стена на верижната постройка застъпва основата на по-ранната основа.

Разчистването на насипа между двете пътеки разкри и втория разпределителен зид на верижната сграда северно от портата, като по-голямата част попада под хоросановата подложка, върху която лежи късната настилка. В североизточния край на изкопа се попадна и на зид, който навлиза в насипа под съвременната пътека и който е в конструктивна връзка с най-ранната стена. Над него и стената минава пласта от хоросан, при който също има два зида, градени от дялани блокове, вървящи в северна и западна посока. Направи се и сондаж, пресичащ външната стена на верижната постройка, който показа, че дълбочината на основата е 0,85 м, а ширината й – 1,50 м и под нея има пилоти с дълбочина – 0,30 – 0,40 м.

Прецизното почистване на речните волутъци от основата на ранната стена в южния край на проучвания терен, както и продължението на зида на верижната сграда очерта наличието на чупка в източна посока на последната, след която тя ляга върху по-раната стена и двете тръгват на север. На местата, където вътрешния зид на верижната постройка не минава над по-ранната стена, а следва своята линия също бяха разчистени гнездата на пилоти. Това от своя страна показва еднотипния начин на градеж на двете стени на верижната постройка, както и тяхната синхронност. Там, където по-късният зид на сградата минава над трасето на по-ранната стена естествено направата на пилоти не е било необходимо и би било безсмислено. В северния край на изкопа до съвременната пътека се разкри пасаж от два реда камъни, който продължава в западна посока на 0,70м и чупи под прав ъгъл, след което не се открива.

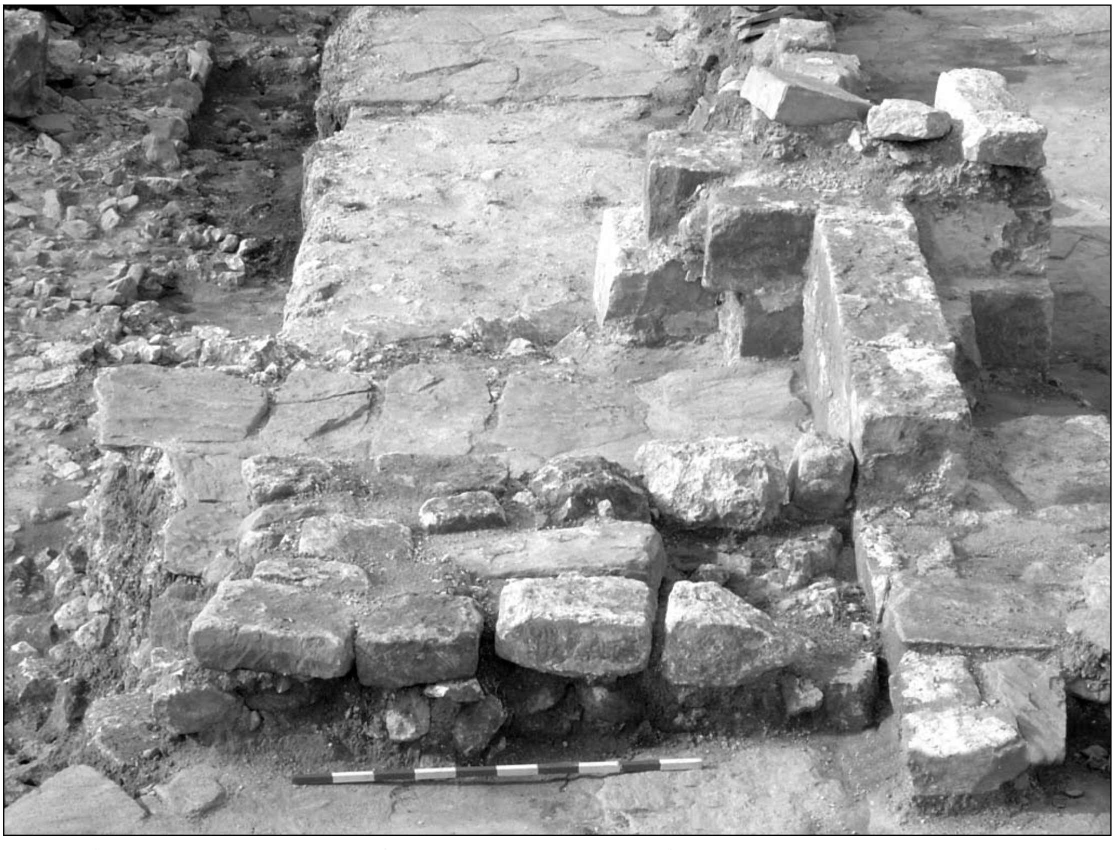

Обр. 2. Съотношение между пиластрите на сградата и по-късните структури

Едновременно с това се разкриха и основите и част от суперструкцията на по-ранна сграда със сложен план, която е изградена от големи и обработени каменни блокове, свързани с хоросанов разтвор. В нейната източна част се очертаха пиластри с добре оформени лица, за който се оказа, че фиксират подход с посока юг-север.

Разчисти се и една значителна част от настилката в и около тази постройка. Тя се състоеше от добре наредени и хоризонтирани плочи на две нива. Първоначалното ни становище беше, че става въпрос за разновременни структури, но след разкриването на подхода или вероятно на един от подходите се оказа, че това са две нива на една и съща настилка. В процеса на работа се направиха и два сондажа, чиято цел беше именно да очертаят продълженията на зидовете на тази постройка. Единият от тях се разположи между двата канала, за които ще стане дума по-надолу, а другият – на юг в посока към базиликата. Резултатите от тях показа наличието на два успоредни зида с посока изток – запад и други два север – юг. На места от неговото трасе беше запазена само подложката от дребни зелени камъни, които обаче следваха линията на зида и даваха представа за неговия габарит. Най-запазен е източният успореден зид, който се изявява със споменатите пиластри и вход в южния край. Така сградата се оказа с големи размери и сложен план, развиващ се в северна и южна посока.

В по-късно време върху по-ранната настилка е положен зид с посока изток – запад, който е на фуга към източното лице на постройката със сложния план. Изграден е от сравнително големи блокове на калова спойка. Едновременно с него е направена и настилка от плочи, която също ляга над по-ранната и под която има пилоти в нейния северен край. От този по-късен етап е и реда от неголеми необработени камъни, тръгващи на юг от пиластъра на сградата със сложния план. Този тесен (0,50 м) зид също е на фуга към пиластъра и ляга върху долното ниво на по-ранната настилка.

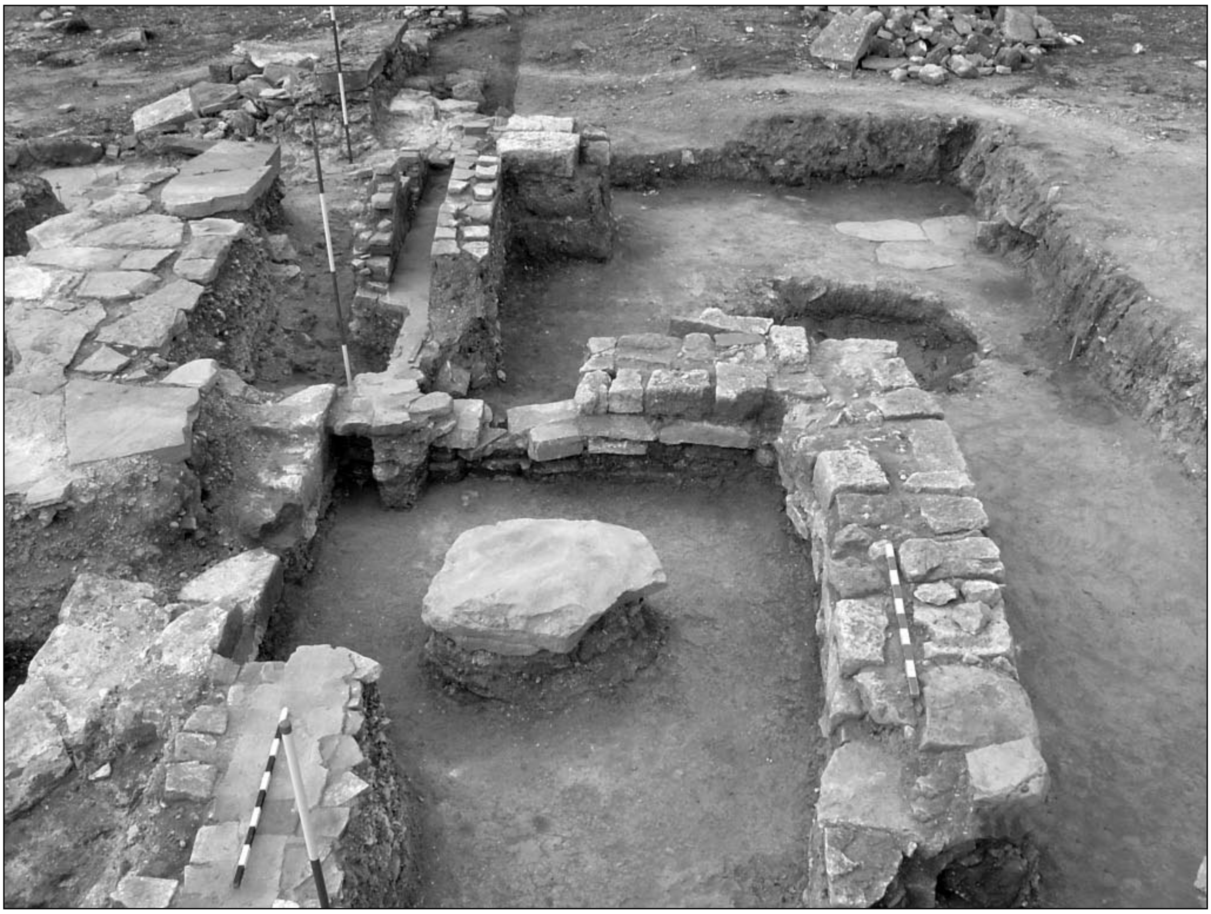

Обр. 3. Тухлен канал и по-късна сграда на калова спойка. Поглед от север

В процеса на работа се разкриха и останките на друга, но по-късна постройка, която е градена от сравнително добре подбрани, но необработени допълнително камъни на калова спойка. Нейната структура е най-запазена в западната част на проучвания терен и достига до 0,50 – 0,60 м височина (два реда камъни). В във вътрешното й пространство се разкри и голям каменен необработен блок. Продължението на нейното трасе в източна посока е разрушено от по-късно изградения канал от тухли. След него и над трасето на по-ранната сграда нейното продължение не се наблюдава. Предположението, че долепеният на фуга зид от изток е част от нея не се оправда след разкриването на всички структури, защото се оказа, че те не вървят в една линия и имат различна ширина.

Безспорно най-голям интерес предизвика разкриването на трасетата на двата канала – каменния и тухления. Тухленият канал се оказа и най-високо запазената структура със страници от тухли и легло от квадратни плочи. Неговата западна страница достига до 0,70 – 0,80м от нивото на плочите, като при направата му е разбит зида на споменатата сграда на калова спойка. Посоката му е север-юг, като върви почти успоредно с останките от подложката на сградата със сложния план близо 8,0м, след известно разстояние преминава над нея, чупи в източна посока с наклон, съобразен с денивелацията на терена и тръгва над плочите от по-ранната настилка.

След разширението на север се оказа, че канала продължава под съвременната настилка. От другата страна на същата обаче той не се забелязва, което означава, че вероятно чупи точно под пътеката и тръгва в западна посока.

Вторият канал е изграден от каменни плочи изправени на ребро, над които ляга най-късната настилка от масивни плочи. Трябва да се отбележи, че една значителна част от тази настилка е запазена от изток на каменния канал, както и в пространството между двата канала. Неговото трасе също е с посока север – юг и продължението му се наблюдава в проучения терен северно

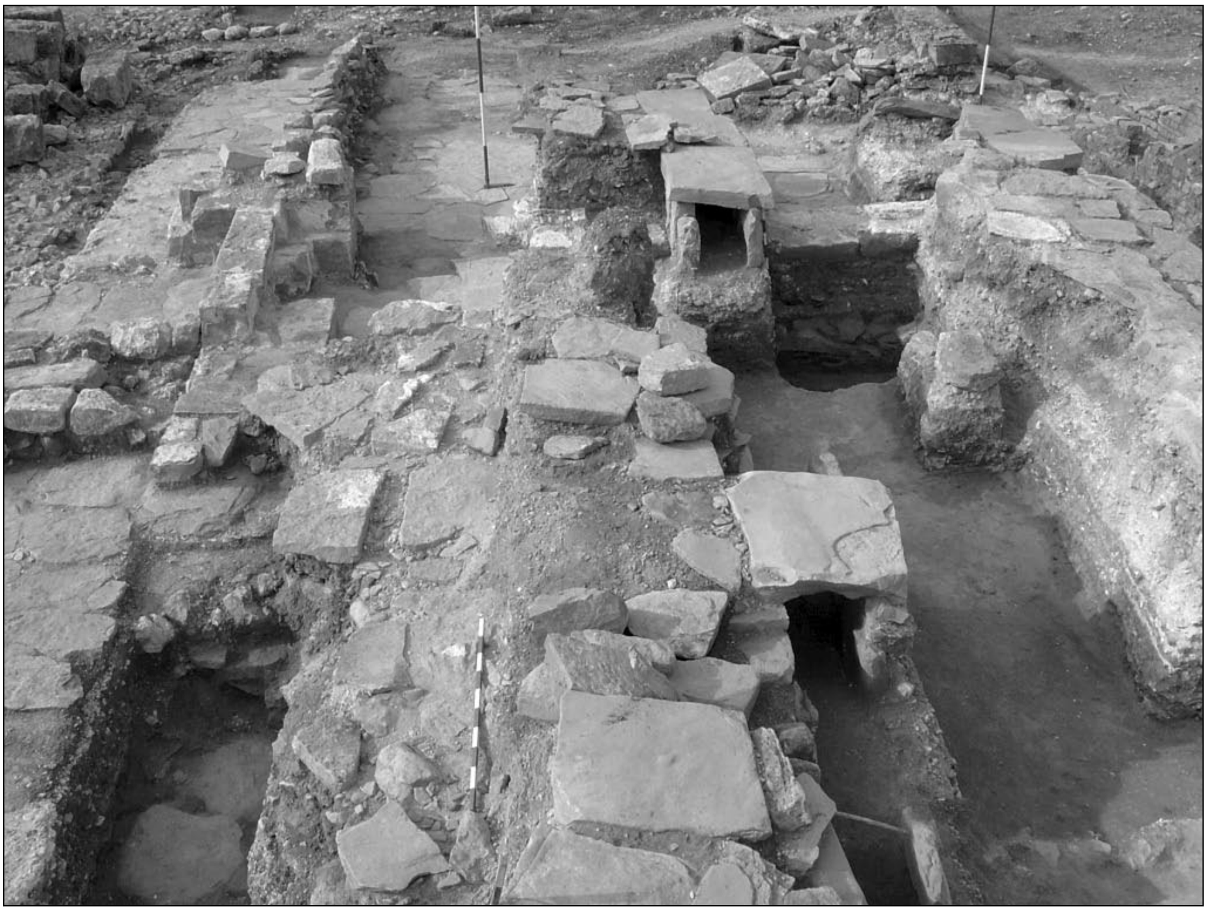

Обр. 4. Канал от каменни плочи и настилката около него. Поглед от север

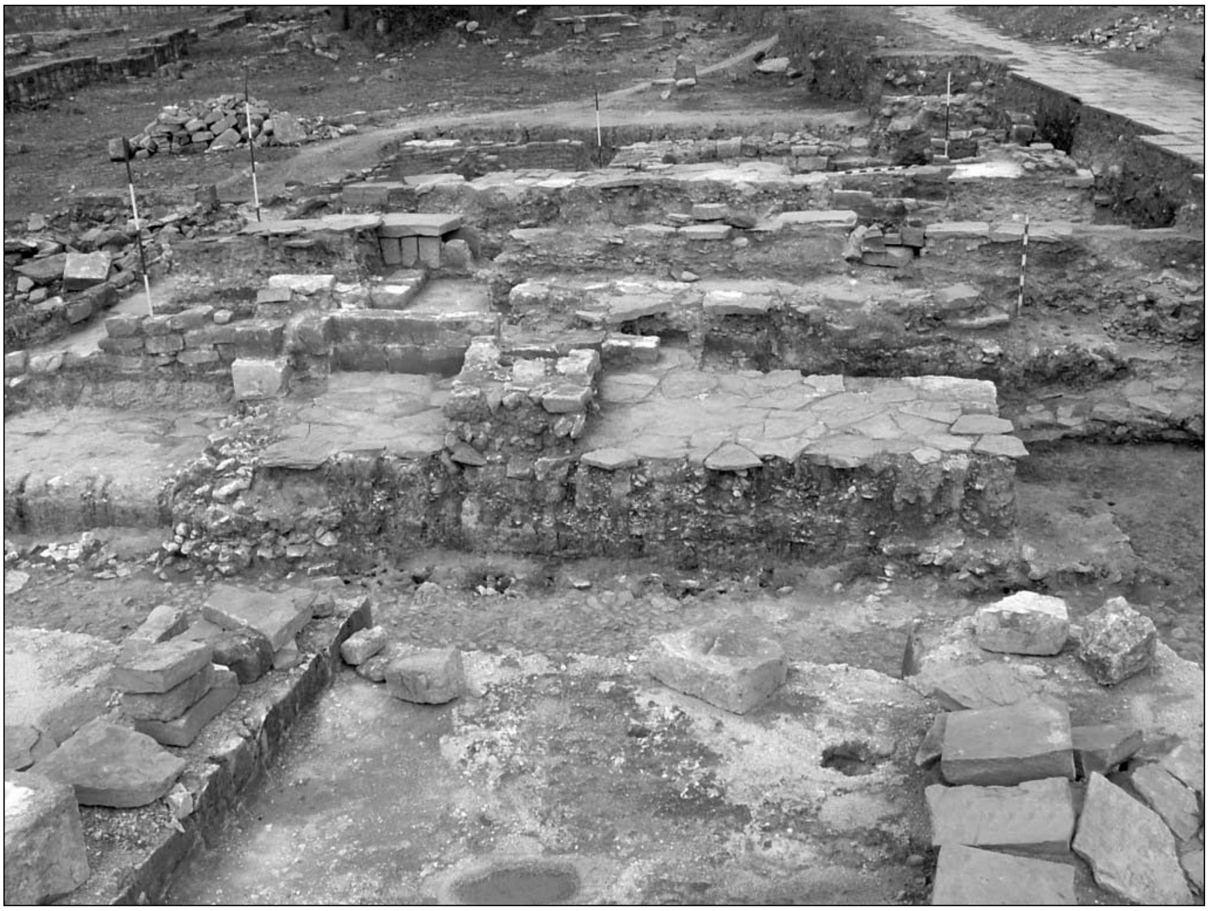

Обр. 5. Строителни нива. Поглед от изток

от пътеката. При отнемането на пръстта във вътрешността на канала от плочи се намериха две половини от оловни печати и отломки от такива, както и монети от XI в.

В процеса на работа бяха изчерпани и двете ями – едната при югозападния ъгъл на постройката на калова спойка, а другата – върху разбития надлъжен зид на същата с неговия северен край. Първата яма се оказа с диаметър 1,60 м и дълбочина – 0,70 м. В нея се намериха фрагменти от стъклени гривни, един седефен малък кръст и общо 47 броя монети. По-интересното е, че при достигане на нейното дъно се попадна на нова каменна структура, вървяща в посока изток – запад. Бъдещите проучвания тук ще покажат дали тя е част от сградата със сложен план. Втората яма се оказа едва 0,40 м дълбока и при изчерпването й се достигна до два от камъните в нейната основа.

Най-късната структура в хронологично отношение е разкрит нов зид, който ляга върху най-горната настилка от каменни масивни плочи и е само на 0,50-0,60м от съвременното ниво. Той е граден от необработени дребни камъни на калова спойка и неговото трасе се проследява на запад, след което променя посоката си и тръгва на изток.

В процеса на проучване се намериха и не малко находки, сред която най-ефектно е седефеното кръстче, както и едно костено шило с украса. Голям е броят и на апликациите и коланните краища. Попадна се и на фрагменти от стъклени и бронзови съдове. Интересен е бронзовият енколпион, рамото от едностранен кръст и бронзовият кръст с трилистни завършеци на рамената. От групата на накитите превес имат фрагментите от стъклени гривни, открити бяха и две ажурни украси и толкова пръстени. Намерени бяха и много анонимни и скифатни монети, оловни печати половини от такива и една бронзова екзагия.

№38. РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА” – ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Тонка Михайлова

Разкопките на обект „Източна част на Вътрешния град на Преслав (Административна сграда)” са проведени от 15.06 до 13.07.2007 г. – 21 работни дни с по 25 – 27 души средно. През тази година е продължена задачата, поставена през 2005 г. – да се установи как е обрамчен от север и юг Големият площад около т.н. „Административна” сграда, оформен през IX и X в. Новоразкритата площ е около 75 м^2 на дълбочина до 1,60 – 2,10 м. Завършено е проучването на 250 м^2 с дебелина на културния пласт 0,40 – 0,60 м и 68 м^2 – до 0,80 м.

През 2007 г. е завършено проучването в дълбочина на разкопания терен южно от Големия канал на столицата (2004 – 2007 г.), сектори юг и югозапад.

Не са установени градежи. На изток са разчистени останките на обезличено водно съоръжение, свързано с канала (2004 г.). На запад е открито трасето на неизвестен досега водопровод, разбит на места от късни ями (2006 – 2007 г.), продължаващ на юг под брега. Изцяло е разчистен масивът от бял хоросан с баластра (2006 – 2007 г.). Той се намира на изток от фонтана и е леко застъпен от водопровода. Вкопан е дълбоко в материковата глина. Под хоросана има укрепване от трамбован насип – тъмна плътна глина с дребни ломени камъни. Направените сондажи край северозападния и югозападния ръб показват, че хоросанът и трамбованият насип имат различна дълбочина и дебелина. Общите размери са около 5,60 х 4,20 м. Все още не е изяснено предназначението на масива.

Цялата площ на юг от канала е перфорирана нагъсто с ями, някои с монети от XIII в. Установени са границите на 3-4 жилища, но без отоплителни съоръжения, с кръгли ями в тях, което

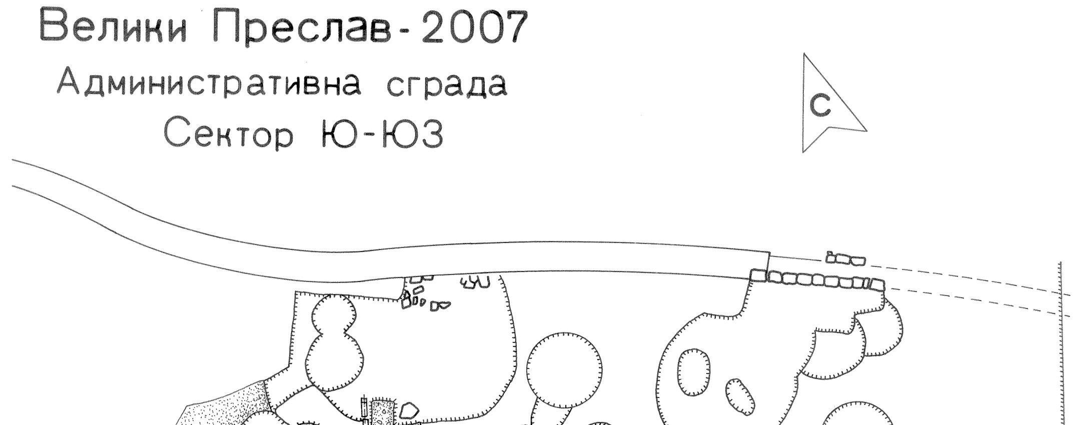

Обр. 1

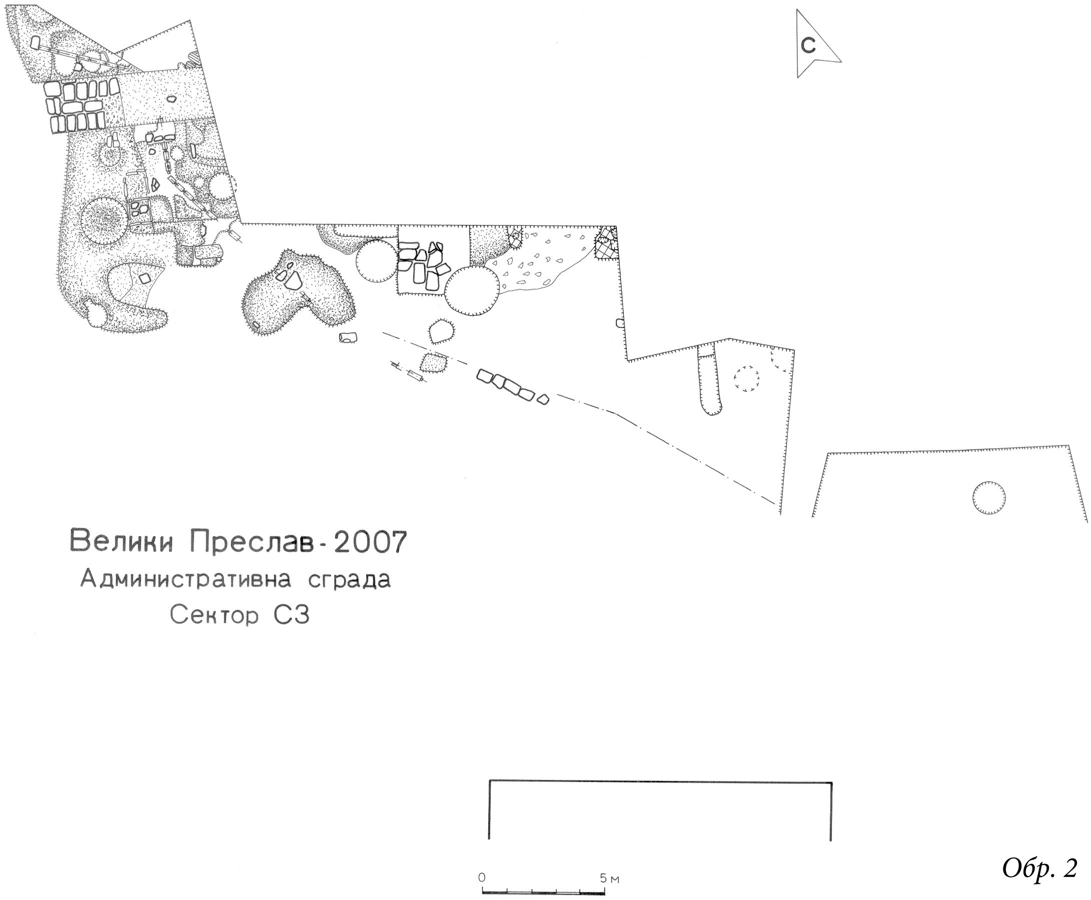
С
Велики Преслав - 2007
Административна сграда
Сектор СЗ
0
5 м

Обр. 2

Обр. 3

подсказва, че това са приземия. Открити са 5 християнски гроба, от тях два са детски. Единият възрастен индивид е с череп, обърнат с лице надолу. Другият е с медна корубеста монета от първа половина на XIII в. Под него, на около 0,60 м. дълбочина е разкрит трети гроб на възрастен. Новооткритите гробове са на юг и югозапад от гроба с гърне, пълно с накити, разчистен през 2004 г. Самият той е върху засипани ями. Новите данни позволяват да се уточни в по-голяма степен датировката му – след средата на XIII в. включително, както и положението му спрямо останалите гробове. Работата в сектора засега е приключена. Достигнато е трамбовано ходово ниво X в. или материкова глина.

През последните 7-8 дни работата е съсредоточена на северозапад от „Административната" сграда. Там е разкопана част от масивен зид с посока запад-изток и ширина 2 м.

Първият ред е от варовикови блокове, споени с бял хоросан, в основата е от ломени камъни и тъмна, плътна глина. От направените сондажи е ясно, че зидат е спирал до подпорния зид на източната тераса, използван за гръб на верижна сграда от запад.

Находките от 2007 г. са доста, но типични за Преслав от XI – XIV в. Най-интересен е фрагмент купа от източен фаянс от X в. Монетите са предимно от първа половина на XIII в., по изключение медни анонимни византийски и 1 българска, на Иван Александър. Моливдовулите са повредени и фрагментирани. Най-запазеният е на цар Петър сам.

През 2008 г. усилията ще бъдат насочени към проучването на новоразкрития зид в сектор северозапад – север и се установи неговото предназначение.

№39. МАНАСТИР НА ЧЪРГУБИЛЯ МОСТИЧ, М. СЕЛИЩЕ, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Казимир Попконстантинов, Росина Костова

Комплексът, известен като *Манастира на чъргубиля Мостич*, е разположен в югоизточния край на източната ниска равнинна част на Външния град на Преслав, известна като м. Селище.

През сезон 2007 усилията на проучвателския екип бяха съсредоточени в решаване на следните задачи:

I. Изясняване на стратиграфията южно от *църквата на Мостич*

Продължихме проучването на сграда с верижен план южно от *църквата на Мостич*, част от която разкрихме през 2006 г. Проследихме 6,40 м от основата на западната ѝ стена в южна посока, градена от речни волутъци, споени с глинен разтвор (деб. 0,60 – 0,70 м). След построяването на храма сградата е била съборена. Пласт от хоросан с дребен чакъл на дълб. 0,40 м от съвременния терен бележи второто ниво на обитаване, което съответства на строителното ниво на *църквата на Мостич* и двора южно и северно от нея. Югоизточно от *църквата на Мостич* разкрихме част от още една сграда, на чийто северозападен ъгъл попаднахме през миналия сезон. По-точно, разкрихме западната основа на сградата, чиято установена дължина в южна посока до сега е 12,00 м, а дебелината ѝ е 0,80 м. Основата е изградена от сиви пясъчникови плочести камъни и речни волутъци на глинена спойка. Керамичните фрагменти в този пласт са характерни за X в. (стени от гърнета с врязана украса, стени и дъна с тъмнозелена глазура, стени с врязана украса и тъмно зелена глазура).

През този сезон попаднахме и на основи от поне още две сгради, разположени южно от „църквата на Мостич", източно и западно от ранната верижната сграда. Те бяха открити много плитко, на дълбочина 0,20 – 0,40 м, в пласт наситен с дребни речни и варовикови камъни, което затрудни тяхното установяване. Основите и на двете сгради са открити на дълбочина 0,60 м, но са градени по различен начин:основите на сградата на изток от верижната сграда са от средно големи камъни на глинена спойка (деб. 0,80 – 1,00 м), докато тези на запад от верижната сграда са градени от речни волутъци на глинен разтвор (деб. 0,60 – 0,65 м). В пласта преобладават кера-

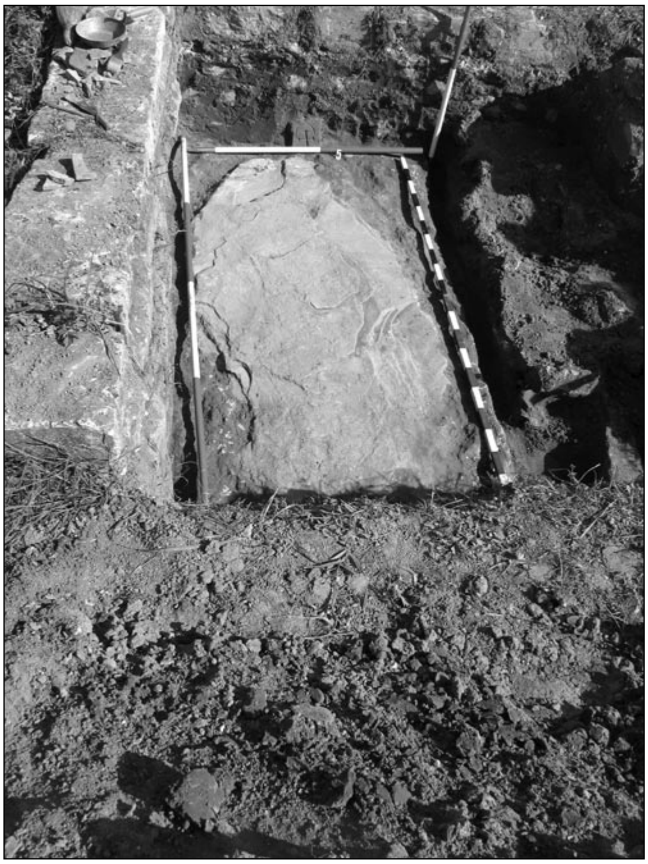

Обр. 1. Гробница №5 преди отварянето (поглед от запад)

мичните фрагменти от кр. X – XI в. (напр. изправени устия на гърнета), но тъй като той не е изчерпан, засега не можем да определим мястото на тези сгради в строителната история на комплекса.

II. Изясняване на стратиграфията западно от *църквата на Мостич*

Откритите през 2006 г. тухлени гробници за първично и вторично погребване край южната стена на *църквата на Мостич*, както и гробовете от XI – XII в. край северната й стена затвърдиха у нас мнението, че теренът около храма не е бил изчерпан в кампаниите от 1952 – 1953 г. и 1982 – 1987 г. Затова през изминалия сезон решихме да направим сондажи край западната стена на църквата. Така на дълбочина 0,90 м от запазената височина на северната стена на портика пред западния вход на църквата попаднахме на гробница №5 (Обр. 1).

Тя представлява зидана тухлена камера с ориентация И – З покрита с каменна плоча от сив местен пясъчник с елипсовидна форма, обилно обмазана с хоросан, който дори се е стекъл в гробната камера. Изглежда полагането на тленните останки е било извършено само веднъж като камерата не е била отваряна повторно. На източната страна на плочата е закрепена с хоросан тухла, върху която има дълбоко врязано изображение на равнораменен кръст под арка. Стените са градени от тухли, обилно и фино обмазани с розов хоросан. От изток гробницата е плътно долепена до западната стена на църквата, от север – до северната стена на портика. Камерата е разделена на две нееднакви отделения от една голяма тухла (Обр. 2).

Източното отделение е по-малко от западното. В източното отделение бяха открити вторично погребани изтлели костни останки от силно фрагментиран скелет и череп на жена на ок. 25 г. До северната стена на отделението бе открита вертикално поставена тухла с размери като на тези, с които е градена самата гробна камера. Върху тухлата преди нейното изпичане е врязан кирилски надпис. Състои се от 3 реда, изписани по дължината на тухлата. Надписът гласи:

СЕ ЕСТЬ СVНКЕЛ
МАТЕРН СРДОБОЛ™
ПОГРЕБЛЪ

В западното отделение бяха открити две купчини препогребани кости. Според антропологичното изследване в източната купчина има фрагменти от череп и скелет на един мъжки индивид на ок. 25 г. В западната купчина кости са установени останки от запазен череп и отчасти фрагментиран скелет на жена на ок. 30 – 35 г. и костни останки на пет деца в първа детска възраст съответно на 5 месеца, 1 година и 2 месеца, 1 година и 5 месеца, 2 години и 3 месеца и 2 години и 7 месеца. Костните останки и в двете отделения на гробницата не са били засипани с пръст. Не бяха открити предмети от гробен инвентар.

В южната половина на портика на дълбочина 1 м от запазената височина на южната му страница попаднахме на още два гроба с ориентация З – И. Единият от тях (№24) е бил разрушен

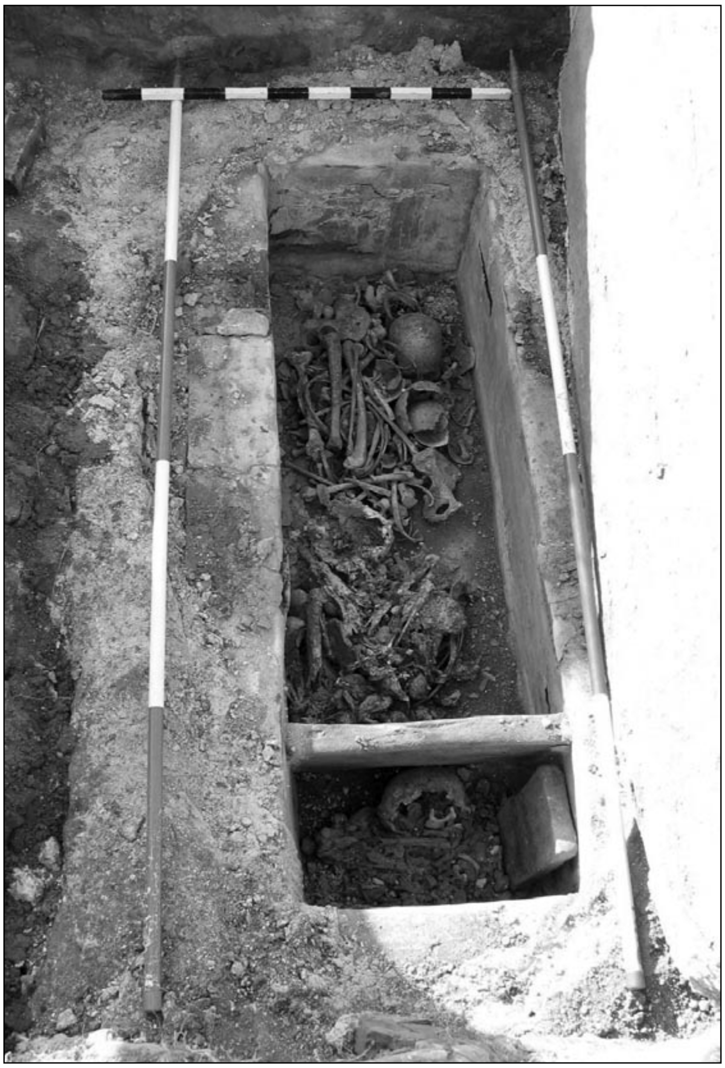

Обр. 2. Гробница №5 (поглед от юг)

при устройването на солидно направената от варовикови и пясъчникови камъни камера на другия гроб (№25). В западна посока тази гробна камера е с 0,50 м по-дълга от южната стена на портика. Според антропологичния анализ костните останки, открити в пълен анатомичен порядък принадлежат на мъжки индивид на ок. 35 г. с ръст 181 см, който вероятно е имал големи физически натоварвания приживе. Не бяха открити предмети от гробен инвентар.

Северно от портика бяха открити още два гроба на дълбочина 0,90 м от запазената височина на северната му страница. Единият от тях (№28) представлява гробна камера, оформена от варовикови блокове-сполии, вероятно от *църквата на Мостич*, запълнена с пръст и затворена с 5 обработени каменни блока с обща дължина 2,00 м и с ширина 0,60 – 0,70 м. При разчистване на насипа в гробната камера разкрихме скелет в изпънато положение с глава на запад и ръце, положени върху корема. Върху дясната половина на гърдите е била поставена или паднала пясъчникова плоча. Не бяха открити предмети от гробен инвентар.

От стратиграфска гледна точка двата гроба в портика (№ 24 и 25) и двата гроба северно от него (№ 27 и 28) са вкопани в хоросановото строително ниво на църквата и на околния двор и трябва да бъдат отнесени към периода, когато *църквата на Мостич* вече не е функционирала макар и запазена до голяма степен като структура.

Чрез направените сондажи в и северно от портика бе установено, че той конструктивно свързан със западната стена на църквата.

III. Проучване на терена около църква №5.

Църква №5 се намира на 30 м източно от *църквата на Мостич*. С цел изясняване на нейната строителна история продължихме проучването на терена около и вътре в нея. Южно и северно от църквата попаднахме на плочник, направен по различен начин: от юг плочникът е положен върху трамбована пръст и е направен от 3 реда плочести камъни свързани с хоросан, докато от север настилката е от 1 ред големи плочести камъни, положени върху насип, наситен с дребни камъни, въглени, керамични фрагменти, оловни слитъци. При на направения сондаж източно от абсидата на църквата бе установено, че суперструкцията на абсидата е изградена върху едностъпален отстъп, който очертава нейната петостенна форма. Този отстъп от своя страна стъпва върху площадка с деб. 0,40 м, изградена върху хоросанова подложка (деб. 0,20 м) от речни волутъци и изравнена с пясъчник и сив местен камък. Именно на тази площадка попаднахме и при сондажните проверки в олтарното пространство и южната половина на притвора, а хоросановата й подложка се очерта в профила пред западния вход на притвора. В тази каменна площадка е била вкопана и тухлената гробница в северната половина на притвора, която отворихме 90 г. след нейното откриване от Й. Господинов през 1916 г. Тя е изградена от тухли, подобно на гробниците в и около *църквата на Мостич*. Въпреки нормалните си размери, тя също е била ползвана за препогребване, тъй като според Й. Господинов в нея са намерени „купчини от кости на малка част от скелет – вероятно събрани от другаде и заровени тук”.

В заключение можем да обобщим резултатите археологическите проучвания през 2007 г. в следните насоки:

- Построяването на „църквата на Мостич” е било съпроводено с цялостно преустройство на комплекса. Свидетелство за това е хоросановото строително ниво, което се проследява южно, западно и северно от църквата. Именно тогава са построени двете сгради югоизточно от нея като прохода по между им свързва дворовете около *църквата на Мостич* и църква №5;
- Църква №5 е построена върху специално направена площадка, която стъпва върху жилищно ниво от вкопани жилища. Според техническото заснемане, хоросановата подложка на тази площадка и хоросановото строително ниво на „църквата на Мостич”са на едно и също ниво;
- Гробница №5, устроена в западния портик на *църквата на Мостич* показва, че препогребването в манастира е било прилагано и за светски лица, които обаче са имали тази привилегия благодарение на роднинството си със синкела;
- Синкелът, който е препогребал майка си в гробница №5 според открития в нея надпис, най-вероятно е Георги монах и синкел български, чиито три печата са открити западно от „църквата на Мостич” преди 20 г., а през миналия сезон в м. Селище бе открит още един;
- Надписът върху тухлата, поставена в гробница №5 се оказва реплика на надпис върху мраморен надгробен паметник с форма на пресечена пирамида и със следи от хоросан в долната си част, който най-вероятно е бил поставен над подовата настилка в северната половина на портика, за да означи мястото на гробната камера. Шест фрагмента с букви от този надгробен паметник са открити в 1952 г. западно и южно от *църквата на Мостич*. Установихме, че надписът върху тухлата от гробница №5 и надписът върху мраморните фрагменти са врязани с един и същ шрифт (унциал) и от една и съща ръка. Въпреки фрагментарния характер на надписа върху мраморното надгробие, разчитането на думите СVНКЕЛ, МАТЕРН, СРДОБОЛ™ и ПОГРЕБЛЪ не оставят съмнение, че става дума за текст, сходен с този върху тухлата;
- Грижата и самочувствието, с които Георги Синкел препогребва своята майка в портика на манастирската църква съответстват на статуса на основател на манастира.

Ето защо, според екипа този обект вече трябва да бъде наричан *Манастира на Георги Синкел.*

Литература:

Антропологическият анализ на костните останки от археологическите проучвания през 2007 г. е направен от чл. кор. д-р Й. Йорданов и д-р Б. Димитрова, Институт по експериментална морфология и антропология, БАН;

Господинов 1916: Й. Господинов. Разкопки в околността на Преслав. – ИБАД, VI, 1916 – 1918, 159-160;

Станчев и др. 1955: С. Станчев, В. Иванова, М. Балан, П. Боев. Надписът на чъргубиля Мостич. София, 1955, 81-82;

Костова 2006: Р. Костова. „Манастира на Мостич” и проблемът за манастирите, основани от частни лица в България през X в. – ИАИ, 2006, 39, 271 – 287;

Попконстантинов, Костова 2007: К. Попконстантинов, Р. Костова, Манастира на чъргубиля Мостич, м. Селище, В. Преслав – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 567 – 569.

№40. ИЗТОЧНА КРЕПОСТНА СТЕНА, ВЪНШЕН ГРАД, ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ

Георги Майсторски, Пламен Славов

Обект „ИКС – ВнГ – В. Преслав е разположен по протежението на източната граница на речната тераса „Селище". Проучванията тук се водят от екип на АМ „В. Преслав" от 2004 г., като в процеса на работата бе установено наличието на две плътни крепостни кули по протежението на крепостната стена и бяха получени данни за точното разположение на нейното трасе.

През настоящия сезон във фокуса на вниманието ни е проучването на североизточния ъгъл на Външната крепостна стена на Велики Преслав. Поводът за това е посочената от К. Шкорпил порта на това място – предположение, което до голяма степен се подкрепя и от конфигурацията на околния терен. Тук в парцела на стопаните Иван и Красимир Найденови синора преминава във форма на полегата могила с диаметър ок. 20 м, повърхността на терена е изпъстрена с варовикови камъни, а на 300 м източно лежи един от удобните бродове в р. Камчия, осигурявал достъп до Цариградския път.

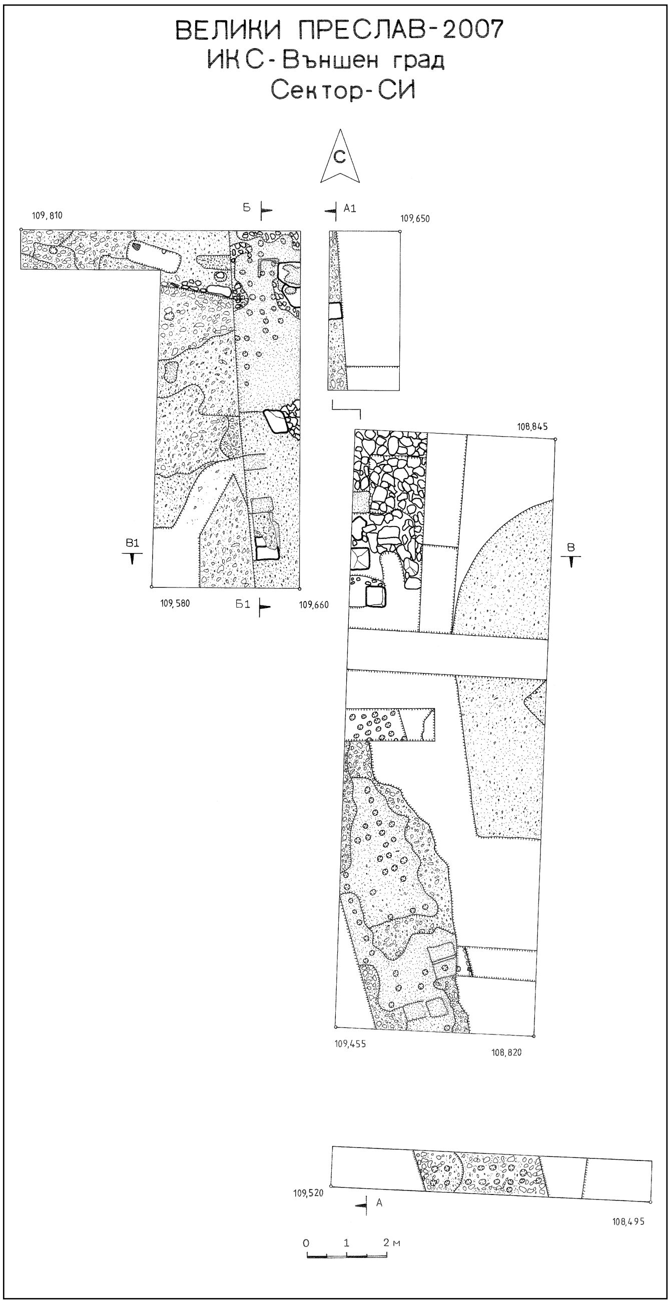

Обр. 1. Общ план на Сектор „Североизток"

Разкопките бяха финансирани от АМ „В.Преслав", като продължиха 18 работни дни – в периода 09.07. до 31.07.20067г. Наети бяха 21работници, а в два дена се включиха 10 ученици от ПТГ „Симеон Велики' – гр. В. Преслав.

Като членове екипа се участваха: Георги Майсторски – научен ръководител и Пламен Славов – заместник-ръководител. Техническата документация бе изготвена от Светлозар Стоянов – технически сътрудник към НАИМ – БАН – Филиал гр. Шумен.

I. Сектор „Североизток"

Поради значителната отдалеченост на сектор СИ от проучваният през 2006 сектор „Север" (над 250 м), полагаме самостоятелна план-квадратна мрежа 25 х 25м.

Изцяло бяха проучени квадрати А1, В1, 2, С2 и D2, а частично – кв. А1, А1, Е2 и Е3.

Разкрити бяха 16 м от крепостната стена, запазена почти изцяло в субструкция. В кв. С2 и D2 бяха направени два среза на субструкцията на крепостния зид. Те показаха, че траншеята тук е с дълбочина и 0,85 м – в първия и 0,60 м – във втория разрез – обратно пропорционално на наклона на терена. Запазената хоросанова заливка е двупластова – подобно

Обр. 2. Сектор „Североизток" – поглед от запад

на Сондаж 9 при Яза, като разстоянието между двата слоя е 0,05 – 0,10м. Използвани са пилоти с диам. до 0,10 м и честота – до 23 бр/м^2 в кв. C$_2$. Те достигат дължина над 1м, като започват от първата хоросанова заливка и са набити в пясъчния нанос. Следата на един от прътите е S-образна, което подсказва, че той е набит в сурово състояние, като е следвал най-малкото съпротивление на чакълестия пълнеж. Запазени са и парчета овъглена дървесина, от която бяха взети проби.

В кв. C$_2$, D$_2$ и E$_2$-E$_3$ ширината на траншеята е 3,00 м, като считаме, че към нея трябва да се прибави и 0,60 м ивица плътно набит чакъл пред външната линия в кв. C$_2$, D$_2$, който вероятно е носил част от цокълния ред квадри. В кв. A$_1$ също успяхме да замерим ширината на стената – 2,75 м при заливката на субструкцията. Такава чувствителна разлика в съседни участъци на зида се появява за първи път в нашето проучване. Към това следва да се добави една рязка промяна в посоката на зида – с около 20° към изток, която попада в неразкопания засега кв. C$_1$ и отчасти в C$_2$ и която образува чупка в линията на крепостния зид. В кв. B$_2$ пред източното лице на зида насипът бе рехав, изпълнен с животински кости, керамика и въглени. В дълбочина, на 2,00 – 2,70 от съвременния терен стръмния скат е укрепен с блокаж от средни до едри ломени камъни от местни и варовикови породи, а в дъното на тази своеобразна яма насипът бе особено наситен с въглени и бяха открити значими фрагменти от груба битова керамика (в т. ч. – сиво излъскано гърне), която може да се датира по-скоро в края на IX – X в. – без съмнение времето на построяване и начална експлоатация на стената. Разкопаването на кв. A$_1$ и B$_1$, доведе до разкриване на вътрешното лице на зида и показа силно пропадане на терена тъкмо в зоната срещу въпросната яма. Този факт поставя въпроса дали на това място крепостната стена е пропускала водата от архаичен дол, наличието на който не буди съмнение преди изграждането на зида или градостроителите са оставили тук малка потерна за обслужване на този оживен квартал. Липсата на обмазки от червен хидрофобен хоросан, каквато може да се очаква в първия случай и изказаните по-горе аргументи за порта в този участък, накланят повече мнението ни към второто предположение. По-категорично обаче това може да се каже едва след разкопаване и на останалите квадрати в сектор СИ.

II. Гроб №5

Продълговата яма в центъра на траншеята А1 – А1. Тя е врязана в хоросановото ниво и има посока изток – запад (с 20° отклонение към юг). Размери: 1,30 х 0,55 м. Дълбочината от хоросановото ниво е 0,60 м, а от съвременния терен – 1,30 м. В гроба пръстта е силно сбита, с ръждиво-червени ивици в бучките. Липсва гробен инвентар. Скелетът е детски, значително изтлял. По острия таз може да се предположи, че е на момче, а по растящите долни зъби – че е било на възраст 6-7 години. Хронологически гробът може да се постави във времето, когато хоросановата настилка е била факт и все още е служила като ходово ниво.

III. Сондажни проучвания.

През изтеклия сезон отново сондажите бяха неотменен способ за проучване на отделни участъци от крепостната стена. Затруднението в този североизточен ъгъл на преславската крепост идваше от наличието на малки животновъдни ферми, свързани с тесни улици и заградени пространства. Няколко сведения за изкопни дейности по канализация и строителство, както и рязкото несъответствие в посоката на откритата крепостна стена в кв. C_2, D_2, породиха съмнение в прецизността на известния до днес план на крепостта. Това продиктува залагането на пет последователни изкопа, свързани в четири сондажа с поредни № 11, 12, 13, 14.

Сондаж 11 лежи върху трасето на СКС, на 100м южно от чешмата Дрисля. Ширината на траншеята тук достига 3,40 м. В южната част на траншеята се откриха и няколко дупки от пилоти с предимно квадратна форма и страна 0,08 м. На 0,60 м пред северното лице на зида в профила се наблюдава интересна канавка, прокопана успоредно на стената. Нейната дълбочина достига 0,30 м, при ширина в горния край до 0,40 м, а дребните камъчета по дъното ѝ показват, че тя е отвеждала дъждовната вода.

Сондаж 12 – има Г-образна форма и отстои на 40м източно от Сондаж 11. Стената тук е частично разбита от късна яма, което прави замерената ѝ ширина от 3,20 м условна. На 3м от

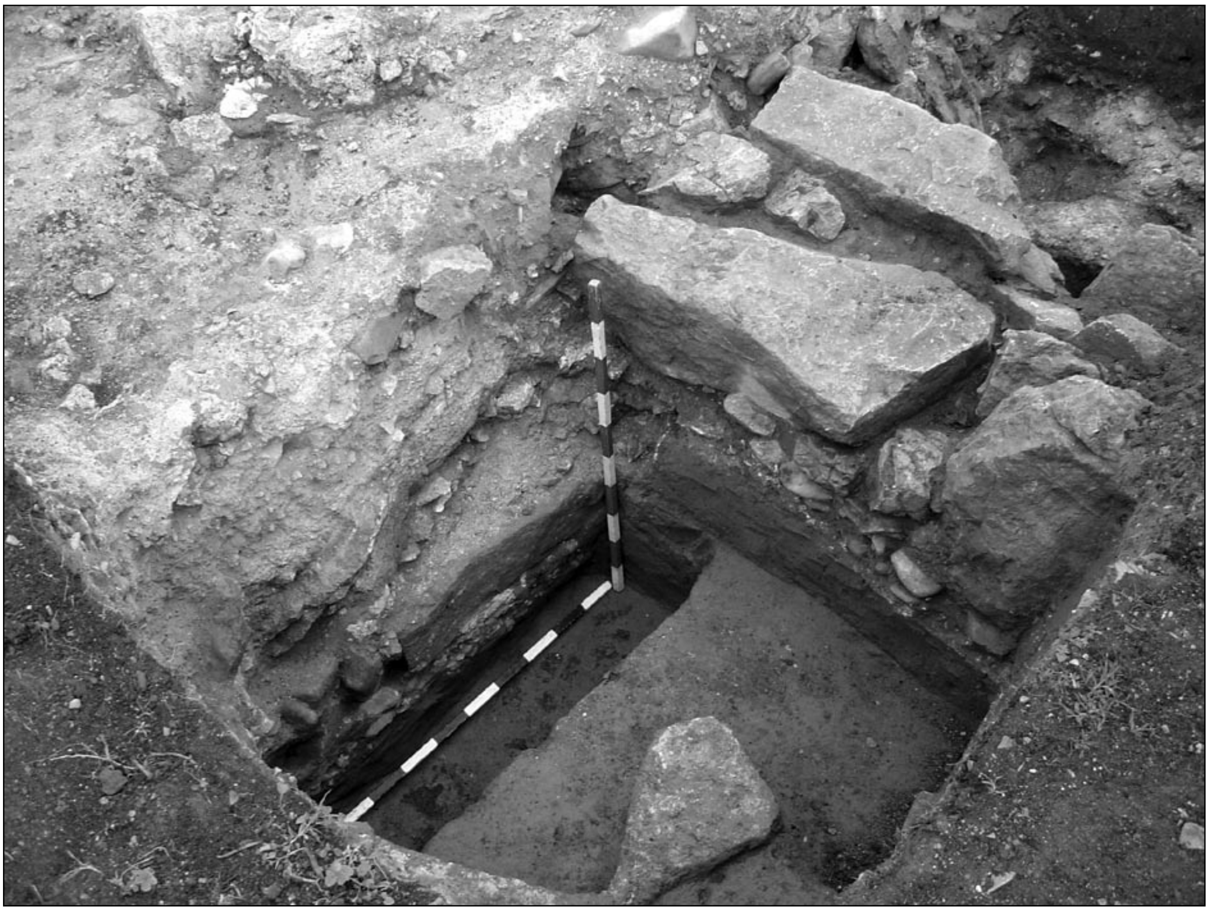

Обр. 3. Сондаж 13 – хоросанов блокаж

западния профил на сондажа се разкри каменен канал от продълговати местни камъни, стъпил върху запазена квадра от цокълния ред на зида. Той е разположен под известен ъгъл спрямо цокъла, като се насочва по склона. Дължината му е ~ 1,20 м, ширината ~ 0,80 и височината ~ 0,50 м, а улеят му е с неравномерно триъгълно сечение, с ширина в горния край ~ 0,10 – 0,20 м.

На 4 м източно от канала бе разкрита основа на зид с ширина 0,50 м, разположен напречно на крепостния зид и съставен от дребни и средни ломени камъни на калова спойка.

Сондаж 13 – разположен е на 30м източно от №12 и се състои от два изкопа с размери съответно 5 х 4 и 5 х 1 м. Важен елемент от стратиграфията на стената в този участък, се явява наличието на редове чакъл от пълнежа на субструкцията едва на дълбочина 0,80 м. Разликата от 0,70 м за достигане нивото на хоросановата заливка от Сондажи 12 и 13 (изток), е компенсирана със споменатия блокаж от големи каменни късове варовик, местни породи и речни волуни, обилно споени с бял хоросан. Към север този блокаж изглежда е оформен двустъпално, но това наблюдение остава хипотетично, заради съвременните фуражни ями. Допускаме, че тук е съществувал малък дол, по който са се оттичали водите на архаичен източник.

IV. Находки

Откритите подвижни находки през сезон 2007 са две силно изличени бронзови монети (вероятно анонимни), меден медальон, 2 железни клина за каруца, ножче, острие с втулка, листовидна стрела и костено шило. От кв. B_2 произхожда половинка от долната част на пясъчников хромел.

Разкопките в Североизточния ъгъл на Външната преславска крепост през 2007-дадоха следните резултати:

- В сектор СИ и сондажите на СКС категорично би установено отклонение от трасето, набелязвано през изтеклия един век проучвания, базирани на теренни наблюдения;
- Данните в проучените квадрати на Сектор СИ, макар и недостатъчни, поради разрушенията и два неразкопани квадрата, насочват към предположение, че при чупката крепостната стена е функционирал проход /потерна/;
- Особеностите при изграждане на зида, на които попаднахме през изминалия сезон /Сектор СИ, Сондаж 13/, показват непознати досега похвати за преодоляване спецификата на географския релеф;
- Хоросановите настилки в Сектор СИ и в Сондаж 12, каменните зидове и канала, имащи отношение все към вътрешността на крепостта, още веднъж след откриването на храмовите постройки тук, потвърждават интензивното обитаване на този столичен квартал.

Литература:

Шкорпил 1927: К. Шкорпил. Паметници от столица Преслав. – България 1000 години 927 – 1927. I. София, 1930;

Плиска-Преслав, 4, София, 1985;

Тотев, Бонев 1992: Т. Тотев, Ст. Бонев. Новоразкрит прабългарски храм в Преслав. Сб. Плиска-Преслав, 5, 1992.

№41. СТАРОБЪЛГАРСКИ ПРОИЗВОДСТВЕН ЦЕНТЪР ЗА МЕТАЛОПЛАСТИКА ПРИ С. НОВОСЕЛ, ШУМЕНСКО

Стойчо Бонев, Стела Дончева

През изминалият сезон проучването на производствения център за художествен метал продължи и се съсредоточи главно на две места – на Изток и на Запад. Неизследван терен за нас е сектор Изток, който отстои от настоящия сектор приблизително на 500м.

Оказа се, че и тук има следи от производствена дейност – метални предмети и оловни модели, както и немалко фрагменти от старобългарска керамика с характерната врязана украса.

Section East
Section West

Обр. 1. Сектор Изток

Ориентацията за първоначално заложените изкопи се основаваше именно на тези показатели, които са били водещи до сега.

Двата изкопа се ориентираха по световните посоки, а размерите им не надхвърляха 5/5м. При достигането на дълбочина от 0,60 м се оказа възможно установяването на стратиграфията на терена тук, при което старобългарският пласт се регистрира на дълбочина 0,40 м. От 0,50 – 0,60м започва тракийския пласт от V в. пр. Хр., а след дълбочина от 0,70 м се появява грунда.

Едновременно с това се измери разстоянието от източния изкоп до репера, ползван до сега за ориентация по терена, което се оказа 482 м. От същата начална точка до горският масив на изток разстоянието е 500 м. След замерване и на ширината на това пространство, достигаща до 160-170м се оказа, че територията на целия производствен център възлиза на 170 дка.

Проучването на сектор Изток включи залагането още на няколко сондажа, чиято цел беше да се попадне на стационарно съоръжение. В процеса на работа се събраха над 40 материала от бронз, които включват цялата разнообразна гама от известната готова продукция, както и немалко изящни оловни модели за същата. Прави впечатление обаче, че за разлика от сектор Запад, тук количеството на керамиката е по-малко, но е с по-детайлна украса. Събран беше и значителен брой фрагменти от леярски съдове, което явно подсказваше, че тук някъде има работилница.

Постепенно сондажните изкопи обхванаха целия терен, където се предполага, че има стационарно съоръжение. Навлизането в дълбочина продължи до достигането и изчерпването на старобългарския пласт, т. е. до 0,40-0,50м. След констатирането на липсата на всякакви видими следи от производствена дейност – работата тук спираше и усилията се насочваха другаде. Така се проучи един терен от близо 300 м^2, който изобилстваше на търсеното ниво от въглени, стопилки и бракувана продукция. На няколко места се забелязаха и следи от отухляване. Очевидно беше съществуването на работилница на това място, но по всичко личеше, че тя е разрушена, а останките ѝ са разнесени впоследствие от продължителната обработка на почвата. Проучването в този район обаче, ни даде възможност да добием представа за териториалния обхват на целия производствен център, който възлиза на 170 дка. Ако съмненията ни за неговото разпростиране и в югоизточна посока се окажат верни, то площта му ще надхвърли 200 дка.

Изясняването на ситуацията в тази част на центъра и наличието на достатъчно време ни накара да пренасочим усилията си към комплекса от проучени работилници в сектор Запад. През изминалият сезон се забеляза наличието на отухляване в брега от север, над който минава третокласния път. Липсата на време не ни даде възможност да проучим това място и да уточним границите в тази посока. Поради това бяха заложени два изкопа – единият с ориентация север-юг, а другият – изток-запад, като и двата се явяват разширение на проучения до момента терен.

Достигната беше дълбочина от 0,40 м, а в северната част – 0,50-0,60 м. На това ниво се очертаха две отухлявания от север, които в последствие се оказаха горните нива на две пещи, разположени една до друга. Около тях, на ниво от 0,70м се разчисти настилка от камъни. Трябва да припомним, че нивото на старобългарския пласт в този район отстои на 0,60 м.

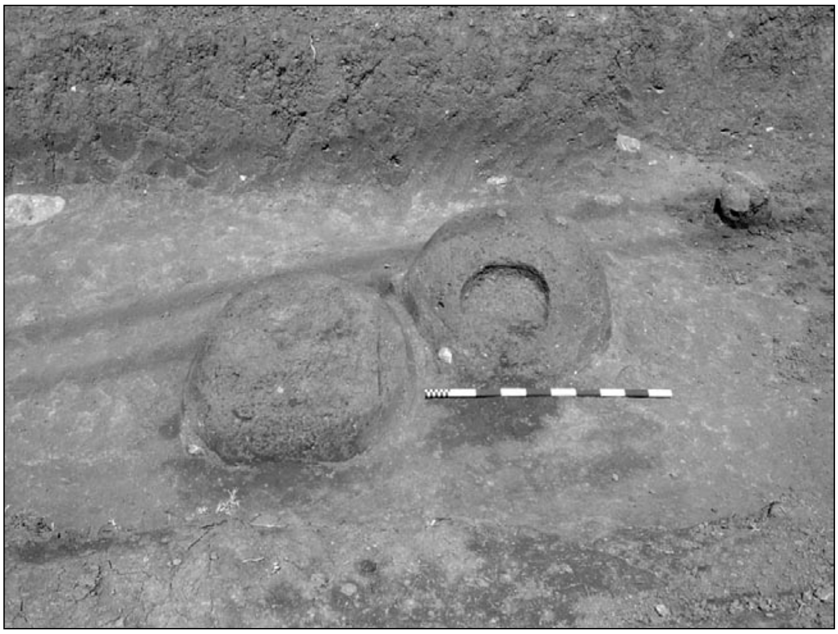

Обр. 2. Пещи в северната част на комплекса

Около двете съоръжения беше събрано значително количество керамика, фрагменти от леярски съдове и бронзови стопилки – явни следи от активна производствена дейност. Оказва се, че разкритите структури не са обособени отделно, а са част от целия комплекс, включващ до момента 4 работни помещения повечето с две до три нива на обитаване.

Останалите елементи, придружаващи едно подобно съоръжение, каквото е новооткритото също бяха разкрити. В източна посока се очерта огнището, оформено от наредени камъни, а в северната част бяха хванати границите на ямата, проследени по петното от въглени, фрагментите леярски съдове и бронзовите стопилки. Оказа се, че двете пещи отстоят на разстояние от 0,30-0,40 м една от друга в посока изток – запад, източно от тях се намира огнището, а североизточно – ямата. Тъй като последната се оказа, че навлиза в брега на изкопа се наложи да направим малко разширение в северна посока от 1 м. След изчерпването на насипа до дълбочина от 0,70 м се очерта и границата й в тази част, ограничена от наредени камъни. Последва изчерпване на нейното съдържание, което включваше дебел пласт от горели фрагменти керамика, тигели, както и няколко бронзови модела за апликации и три железни инструмента.

В процеса на работа се оказа, че нивото на работното помещение е на 0,90 – 1м, при което пещта от изток е запазена на по-голяма височина и достига до 0,60 м. И двете са изградени по познатия ни досега начин – от наредени в кръг малки камъни при основата и скелет от глинеста почва, опалена до червено с отвор в нея, в случая – от южната страна. Втората пещ е запазена на по-малка височина – 0,40 м, но при нея не е запазен отвора, който също би трябвало да е от юг. След достигането на дъното на ямата се оказа, че тя е с диаметър 1,20 – 1,30 м и дълбочина – 0,80 м. Така нивото на старобългарския терен отстои на 0,80-0,90 м от съвременния терен, а ямата е вкопана в него на 0,80 м.

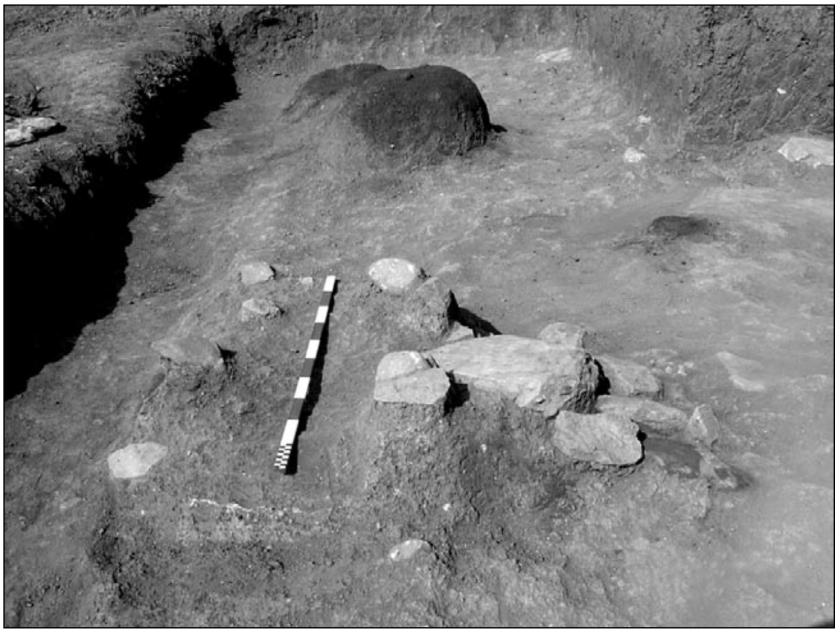

Обр. 3. Огнище и яма до двете пещи

Трябва да се отбележи и един интересен факт, който още тогава ни мотивира да планираме продължаването на проучванията в тази част и през следващия сезон, а той е, че в ъгъла на разширението, направено за проучването на ямата се разкри структура от редени ломени камъни. Липсата на време не ни даде възможност да проучим нейния характер, но се надяваме това да стане през настоящата година.

Освен задоволителните резултати от теренното проучване на мястото на производствения център, длъжни сме да споменем и голямата колекция от материали, намерени в хода на работата – предимно апликации от бронз, оловни модели, стопилки и бракувана продукция. Сред групата предмети са и няколко бронзови кръста, обеци и конусовидни печатчета – общо 83 броя.

Предвид на всичко това се надяваме проучванията на производствения център за металопластика при с. Новосел, Шуменско да продължат и през настоящата година.

№42. ЦЕНТЪР ЗА ПРОИЗВОДСТВО НА ХУДОЖЕСТВЕН МЕТАЛ ПРИ С. ЗЛАТАР, ПРЕСЛАВСКО

Стела Дончева

Преди известно време в Шуменския исторически музей постъпи колекция от предмети на дребната пластика, които произхождаха от землището на с. Златар, Преславско. Тяхното разнообразие и качествена изработка, както и значителното количество керамика, което се намери на повърхността на същото място ни мотивира да предприемем кампания по проучването на този район. Оказа се, че обектът отстои на 1,5 км северно от съвременното село и се намира в местността „Мерата” – в недалечното минало – пасбище, а понастоящем – обработваема земя.

Значителната площ, която обхваща обекта ни накара в началото да пристъпим към сондажни проучвания, чиято цел беше да се очертаят границите на предполагаемото селище и да се направят някои наблюдения относно неговия характер и стратиграфия. Работата започна само с 6 души, наети на граждански договор към музея в Шумен, като в нея се включи на равни начала и

Обр. 1. Производствен център за металопластика при Златар, Преславско. Поглед от югоизток

екипа на Средновековния отдел. Неудобството идваше обаче не само от ограничения брой хора и от краткото време, но от ежегодната обработка на терена и засяване със зърнени култури. Вследствие на това една голяма част от материалите се оказаха разнесени по ската надолу, което от своя страна първоначално затрудни по-точното локализиране на търсените съоръжения.

Въпреки това работата продължи и първоначално се заложи изкоп с размери 5/5 м ориентиран по посоките на света и означен с №1. Още в самото начало на дълбочина 0,20 м се събра голямо количество ранносредновековна керамика с линейна врязана украса и се намериха няколко апликации и бронзови стопилки. В североизточният край се достигна до 0,30 м дълбочина, на която се появи стерилния пласт (грунда). Оказа се, че почвата е кафява с примеси от дребни камъчета, а при самия грунд е светлокафява до жълта. Същевременно в южната част на изкопа се очерта петно от въглени, фрагменти от тигели и стопилки. Оказа се, че то навлиза в профила, което наложи и разширение в тази посока.

Първоначалните наблюдения показват, че горното ниво на старобългарския пласт се очертава на 0,30 – 0,40 м дълбочина от съвременния терен и достига до 0,20 – 0,30 м дебелина. По терена се събраха и няколко фрагмента тракийска керамика (IV – III в. пр. Хр.), което показва, че някъде наблизо има тракийска землянка. В проучвания терен на това място обаче на такава не се попадна.

На дълбочина от 0,40 м в южния край на изкоп №1 се разчисти очертанието на яма и отухлено петно с овална форма северно от нея. При изчертпването на ямата се намериха множество фрагменти от керамика, въглени и тигели. Всичко това, заедно с откритите метални предмети, предимно апликации и модели на такива без съмнение показва, че става дума не за обикновена землянка, а за работилница – подобна на проучените в производствения център при Новосел, Шуменско[8].

Задачата ни се съсредоточи към разчистването на стационарното съоръжение и очертаването на неговите граници. Още в самото начало, почти без изключение, се попадна на керамика, разрушени леярски съдове и бронзови предмети. Методичната работа доведе до локализирането на цялото съоръжение, което се състоеше от отухленото петно на пещта и ямата от южната ѝ страна. Същевременно в западната част на изкопа се попадна на пасаж от светлокафява пръст, в центъра на който лежеше правоъгълен каменен блок с издълбано в него кръгло гнездо. По всяка вероятност това е основа за дървен стълб, поддържащ подобен вид конструкция. Това от своя страна определя и границите на помещението в тази част.

Проучването се съсредоточи основно при горивното съоръжение и прилежащата му площ. Пристъпи се към изчерпването на насипа в предпещното пространство, което ясно открои силното отухляване на пещта. Оказа се, че горната ѝ част е разрушена, което се потвърди и от разнесените фрагменти в близост до централното ядро. При изчерпването на насипа в ямата се достигна до 0,80-0,90м дълбочина в най-ниската част. В профила към север се очерта основата на пещта, състояща се от дребни камъни, наредени в кръг, което повтаряше картината известна ни от центъра за металопластика в Новосел. Насипът продължаваше в дълбочина и след изчерпването му се появиха нови отухлявания, маркиращи нови съоръжения. Техните основи също бяха изградени от дребни камъни, силно горели и оцветени до червено, под които вече се очертаваше грунда. Оказа се, че и трите пещи са разрушени, като първите са запазени до 0,40 м, а най-горната – едва на 0,20 м. Причината за това състояние е плиткото вкопаване и продължителната обработка на терена, които буквално са разпилели съоръженията надолу по ската.

Едновременно с приключването на проучването на работилницата при изкоп №1 се заложи нов изкоп с размери 10/5 м. След изчерпването на насипа на ниво от 0,30 – 0,40 м и достигането до стерилния пласт работата тук се преустанови. Направи се разширение в южна и източна посока с размери 5/5 м. Навлизането в дълбочина ни даде положителен резултат – в западната част се попадна на тъмнокафяво петно, в средата на което имаше отухляване. Едновременно с това се

---

[8] Проучванията на производствения център при Новосел, Шуменско започват през 2004 г. под ръководството на ст. н. с. д-р Стойчо Бонев от Филиала на НАИМ в Шумен и н.с.д-р Стела Дончева от РИМ – Шумен и продължават до настоящия момент.

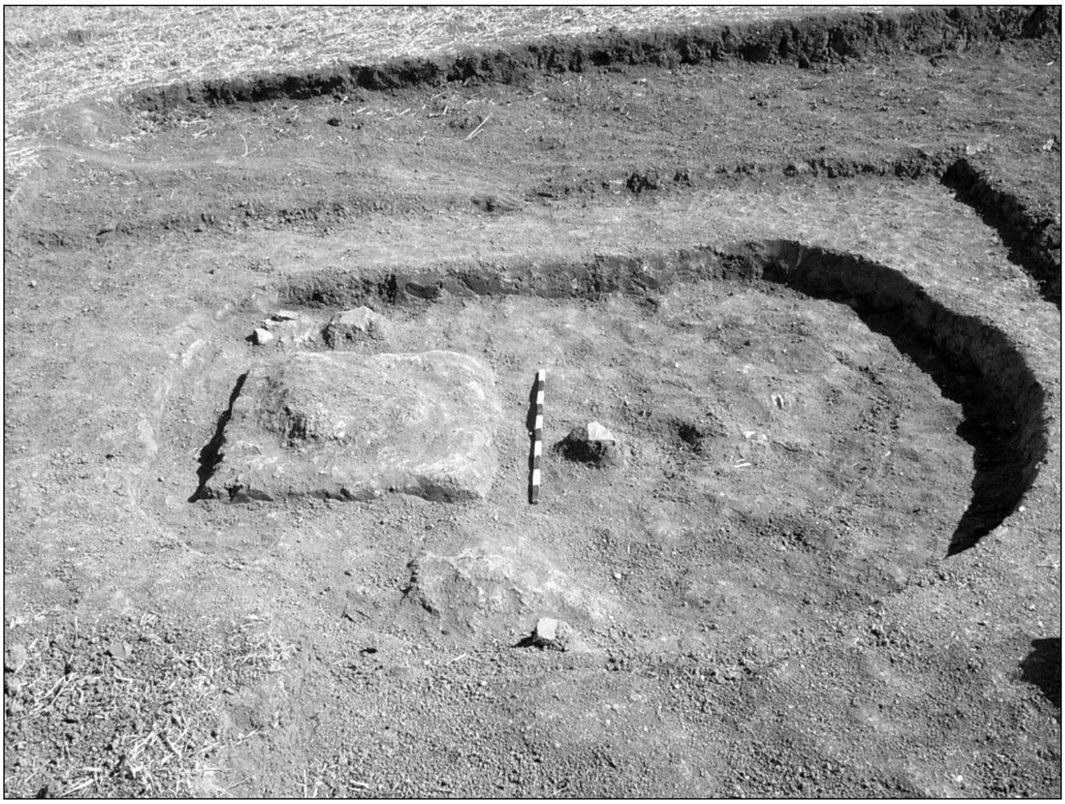

Обр. 2. Производствен център за металопластика при Златар, Преславско. Работилница 1. Горно ниво. Поглед от запад

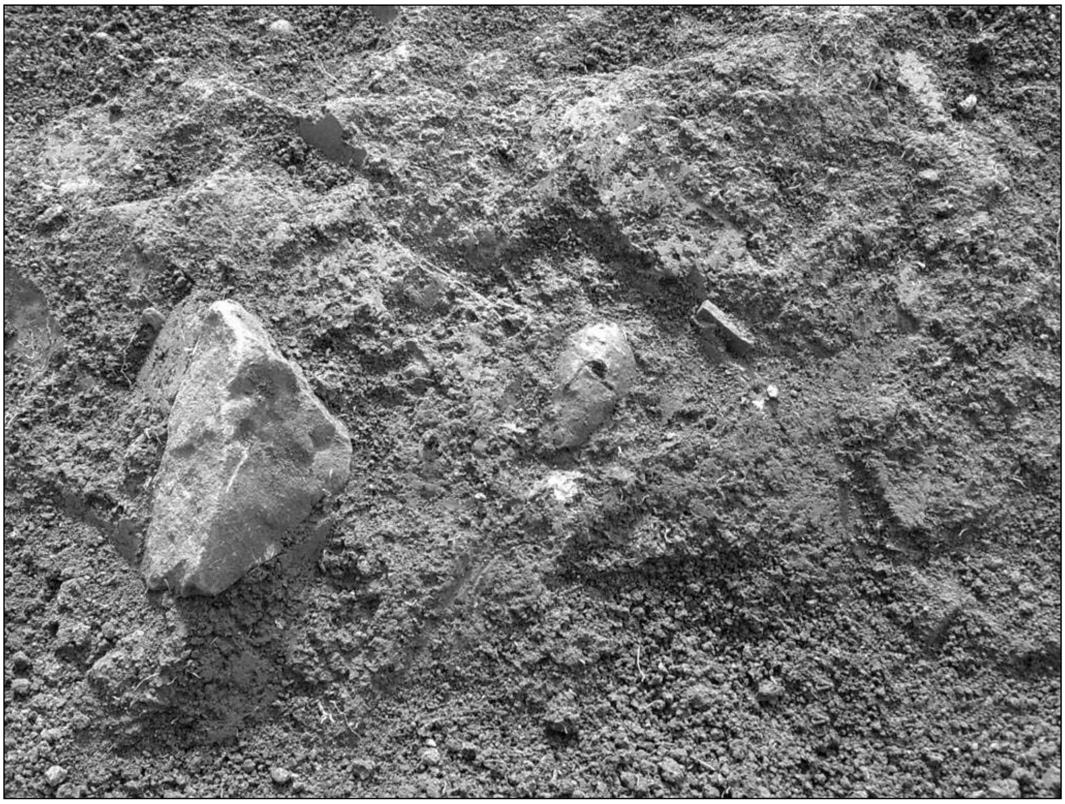

Обр. 3. Производствен център за металопластика при Златар, Преславско. Работилница 1. Леярски съд

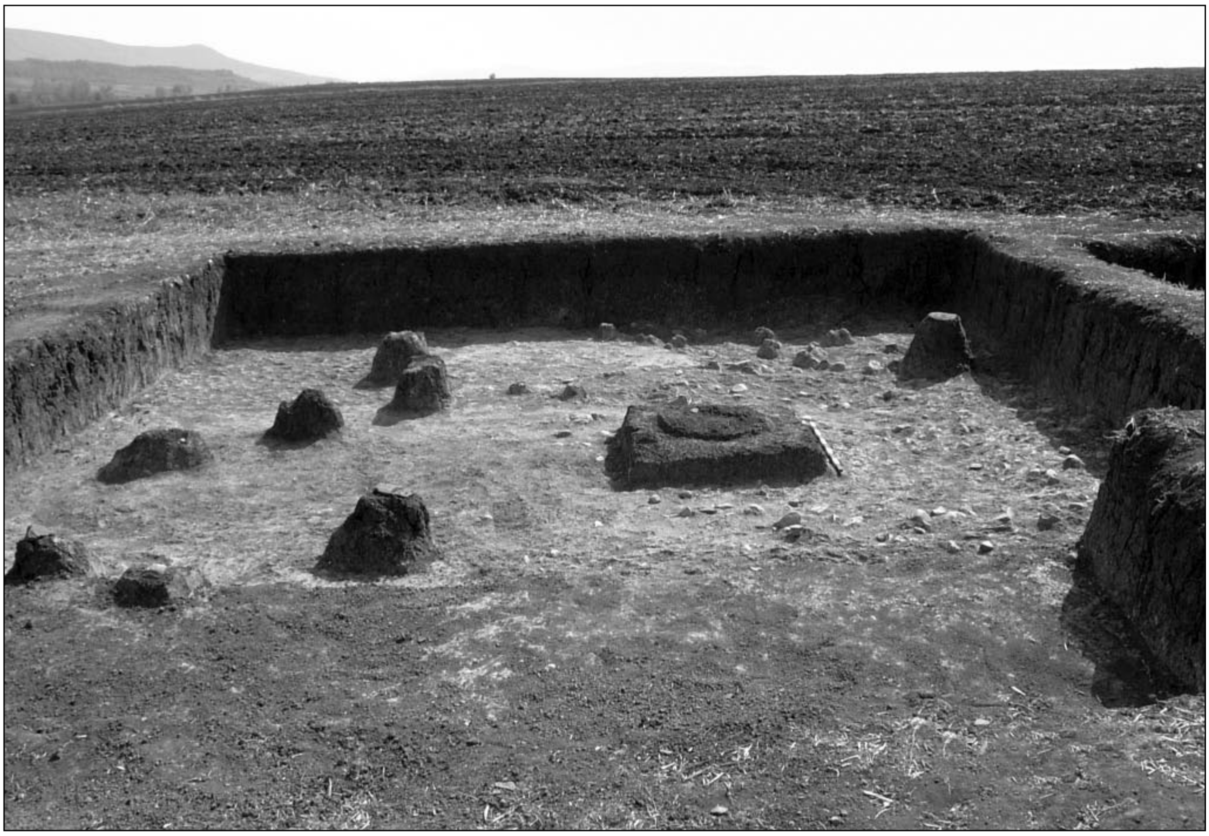

Обр. 4. Производствен център за металопластика при Златар, Преславско. Работилница 2. Поглед от запад

заложи и нов сондаж в югоизточна посока от споменатото разширение, където на ниво от 0,30 – 0,40м се появи пласт от тъмна, сиво-черна пръст с примеси на фрагменти от тракийска керамика. Очевидно тук се попадна на тракийска землянка, която обаче се оказа силно разрушена.

Усилията ни се съсредоточиха в разширението на изкоп №2, където ясно се открои отухлянето, запазено само в източната си част. Оказва се, че и това съоръжение е разрушено, но въпреки това се очерта площадката на пещта под нея.

Друг важен момент при проучването на втората работилница е разкриването на пасаж от настилка в източната част около горивното съоръжение, която се състоеше от камъни с големина средно 0,20 – 0,30 м и обхваща пространството около пещта.

Предприети бяха и разширения в източна и западна посока, които имаха за цел да очертаят границите на цялото помещение. Достигането на нивото на грунда на тази дълбочина ни даде донякъде ориентир за тях. Липсата на достатъчно време обаче не ни позволи да проучим терена западно от работилницата и да проверим дали няма друга подобна структура. Това ще ни бъде една от задачите за следващия сезон. В процеса на проучване на североизточната част на изкопа се попадна на няколко пасажа от светлокафява глина, които очевидно имат отношение към работния процес.

Освен откриването и проучването на двете работилници за производство на художествен метал, друг положителен момент е голямата група от предмети, намерена на това място, която представя богатия репертоар от произведения на художествения метал. Сред тях най-голям дял се пада на апликациите, като на са малко и останалите накити – пръстени, обеци, конусовидни печатчета. Трябва да посочим и значителния брой оловни модели на същите, които са едни от най-качествените находки. Въпреки немалкото разрушаване на двете съоръжения се откри и един цял леярски съд, както и множество фрагменти от такива. Освен многобройните останки от керамични съдове с характерната за периода украса хронологията на проучвания център за металопластика се прецизира от намерения нумизматичен материал, сред който са фолиси на Лъв VI (886 – 912) и на Роман I (931 – 944). Това определя времето на съществуване на производствения център за металопластика в първата половина на X в.

№43. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНОТО СЕЛИЩЕ В М. ПЕТРОВА НИВА, ИАР „СБОРЯНОВО”

Елена Пенчева, М. Николаева

Археологическите проучвания през 2007 г. се проведоха в периода 13.07. – 02.08.2007 г. Финансирането беше осигурено от СУ „Св. Кл. Охридски” и ИМ Исперих. В разкопките взеха участие студенти от III курс, специалност Археология при СУ „Св. Кл. Охридски”. Работата беше съсредоточена в централния участък на селището, означен като сектор А.

Основната ни задача беше да докажем наличието или не на предполаганите от нас в предишните сезони дворни пространства, оградени с каменни зидове.

Единият участък, в който концентрирахме усилията си беше при разкрития в предходната година ъгъл на масивна сграда (Кв. 23/18, 19, 21, 22, 23; 29/5; 30/1, 6, 11, 16, 17). Тук се използваха геофизични и електромагнитни методи. Беше подготвен участък от 4800 м^2, в който се включиха видимите на повърхността останки от зидове. Мрежата беше ориентирана по съоръжението – СИ – ЮЗ. Резултатите от геофизичното измерване потвърдиха наблюденията ни. Ясно се открояват като аномалия оградните стени, затварящи двор с приблизително същата площ. Във вътрешността на това съоръжение, за съжаление не могат да се откроят ясни аномалии. Тези резултати бяха проверени и посредством 5 сондажа, заложени основно при ъглите на каменната

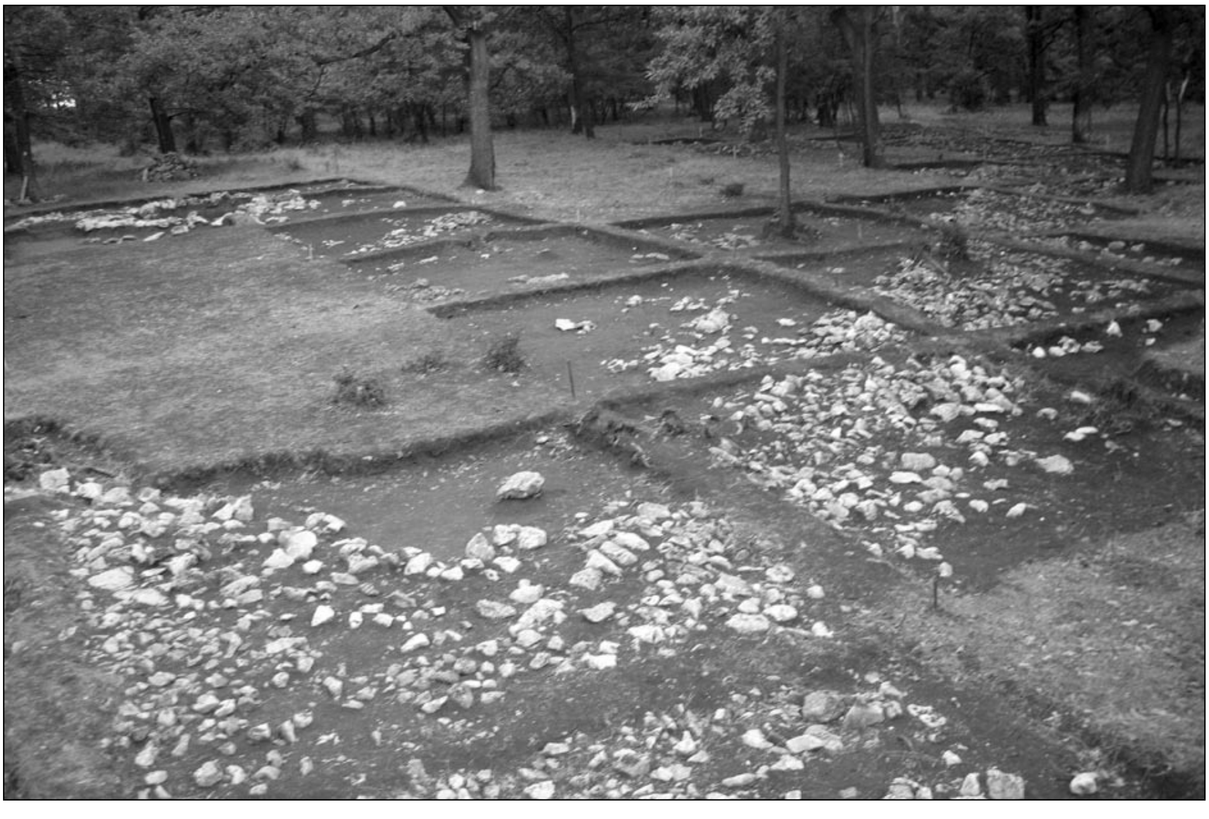

Обр. 1. Жилището в Кв. 41/ 4, 5, 9, 10

ограда, както и един за установяване на градежа при ЮИ стена (Сондаж №1). Тази стената, както показват данните и при останалите, е градена от ломени и частично обработени местни варовици и бигор. По-големите камъни оформят лицата на зида, а по-малките отломъци са използвани като пълнеж. Ширината на зида е 1,50 м. Фрагментите, извадени при разчистването на зида, принадлежат изключително на ранносредновековна керамика.

Посредством друг сондаж проверихме и северния ъгъл на съоръжението, който отчасти излиза от помощната мрежа. Въпреки липсващите ъглови камъни, ясно се вижда лицето на СИ зид, дебелината му, разсипа, както и връзката със зида от СЗ, който се явява продължение на разкрития в предишния сезон (сондажи № 2 и 4).

Другият участък, в който бяха съсредоточени усилията ни – беше при разкритите в предишни сезони структури (Кв. 33/18, 24, 25; 34/16, 17, 21, 22; 40/4, 5, 10, 15; 41/1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 22, 23, 25; 42/21; 48/3, 4, 5, 10). Продължихме трасирането на оградните зидове, които показват същата ориентация – изместване на 45° от посоките на света. Беше трасиран изцяло ЮЗ ограден зид. Общата му дължина е 37 (40) м. Също така беше разчистен и южният ъгъл на съоръжението. Продължи и трасирането на СЗ ограден зид (разкритият участък е с обща дължина 25 м.). За сега площта на двора се изчислява на 1000 м^2, но разкриването на оградните стени не е завършило. Проучваното от нас жилище в предишните сезони се намира приблизително в средата на оградeното пространство. Около него, обаче се разкриват структури с жилищно или стопанско предназначение, чието проучване предстои в следващите сезони.

В СЗ ъгъл на кв. 41/7 се разкри част от съоръжение, направено от глина. Замазката е с розов цвят с добре огладена лицева повърхност. Ъглите са заоблени. В долният край на разкритата част – в глината личат отпечатъци на дърво. Предназначението му за сега остава неясно, но предполагаме, че е свързано с обработката на руда и добива на метали, тъй като в предходния сезон в близост беше разкрита концентрация от шлаки, глинени замазки с различна структура, някои от които опалени до остъкляване. От там произхождат и метални заготовки. В близост до това

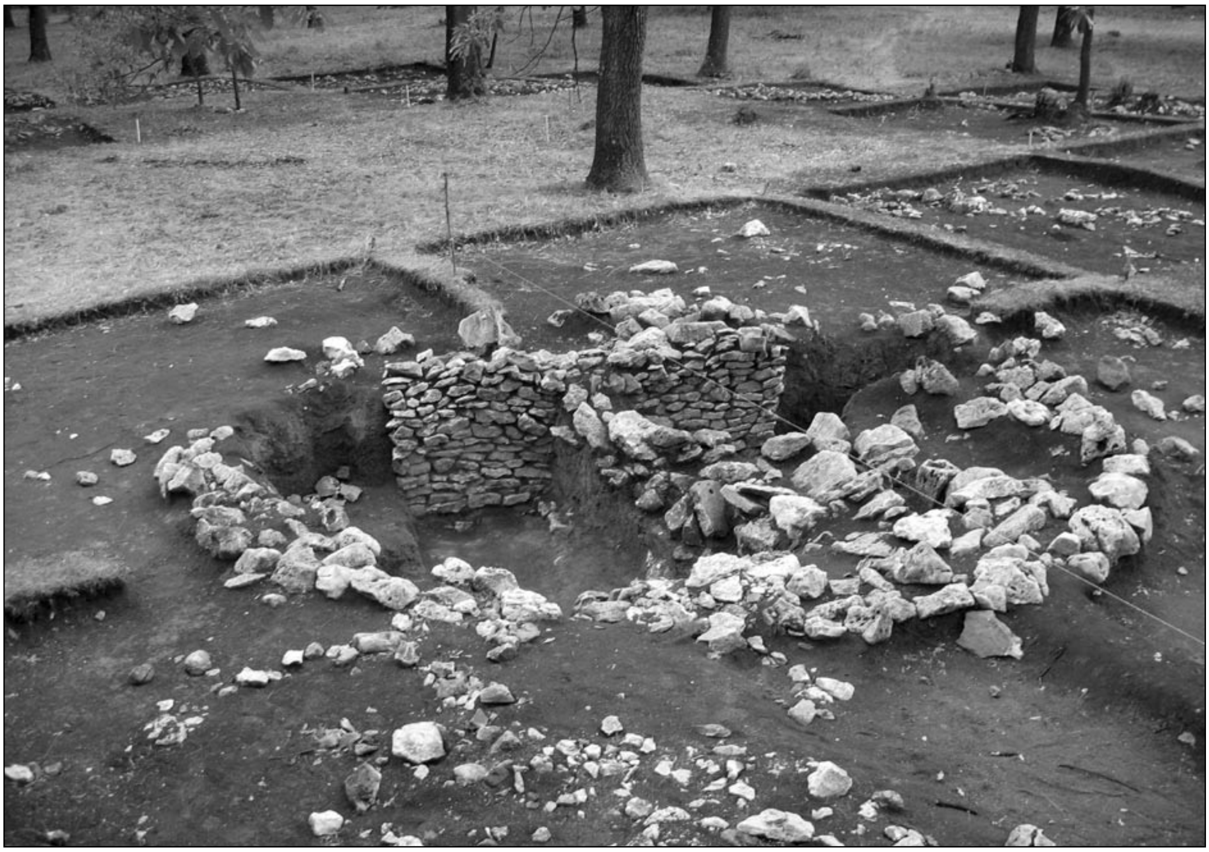

Обр. 2. Част от каменните оградни стени на дворното пространство около жилището

съоръжение бяха открити късове от разбит глинен перваз, изработен от глина с различен състав и оцветяване и височина около 0,10 м.

През този археологически сезон продължи и проучването на жилищната сграда в Кв. 41/4, 5, 9, 10, Беше демонтирано реброто между квадрати 41/5 и 10, след което започна разчистването на деструкциите в източната половина на жилището, което позволи да се направят наблюдения върху конструкцията му. Част от новоразкритите камъни изглеждат като продължение на преградния зид с посока С – Ю. Други са част от И зид с посока С – Ю, сринал се във вътрешността на жилището. Най-периферните камъни лежат на нивото на тогавашния терен и са част от кръг, който в предишните сезони свързвахме с втори строителен период и оформяне на наземно жилище с по-голяма площ, разделено на две помещения от н. нар. вторичен преграден зид. Сега обаче, наблюденията ни показват, че става дума за по-специфична конструкция. Жилището е имало една вкопана част с форма на правоъгълник, ориентирана по посоките на света и с приблизителни размери 3 х 5 м. Южната стена е облицована с камъни. На нивото на тогавашния терен в средата на облицовачния зид е захваната каменна стена, издигната на височина около 1 м. При сегашното обрушване на камъните й, пропаднали в жилищната яма се вижда как са били захванати с облицовъчния зид. Тя е изпълнявала ролята на опора за надземната част на жилището. При разрушаването му е пропаднала във вътрешността. Два подобни зида, са били издигнати и при ъглите на северната вкопана стена на жилището. Камъните от тях се откриват пропаднали по границите на вкопаването. Приблизителната височина на тези наземни структури се възстановява на около 1,5 м. Тази реконструкция дава обяснение на факта, че камъните от южния опорен (наричан преди преграден) зид не достигат до северния край на вкопаното жилище и не го преграждат изцяло, както камъните от двата северни опорни зида не достигат южната облицовачна стена. Около тази правоъгълна вкопана част на жилището има кръг, граден от по-малки камъчета, разкривани на нивото на тогавашния терен, при които основно се откриват каменните стъпки за дървени колове. Вероятно става дума за дървена конструкция, поддържаща леко покритие и оформят нещо като навес около наземната част на жилището.

Едно интересно наблюдение беше направено във връзка с обходи на околността. Става дума за път, който свързва терасата, на която се развива селището, с брега на река Крапинец. Мястото е избрано изключително удачно, при най-плавния наклон на терасата, между двата водослива. По данни на информатори той е бил използван до тридесетте години на миналия век за обслужването на действаща при реката воденица, но е възможно трасето му да повтаря линията на съществуваща още в средновековието пътна артерия.

№44. СРЕДНОВЕКОВЕН КНЯЖЕСКИ МАНАСТИР В М. КАРААЧТЕКЕ – ВАРНА

Казимир Попконстантинов, Валентин Плетньов, Росина Костова

Средновековният манастир в м. Караачтеке се намира на 5 км западно от Варна. Разположен е върху висока тераса отворена към Варненския залив и е с приблизително площ 10 дка. Обектът се проучва чрез редовни археологически разкопки от настоящия екип от 1996 г.

Усилията на проучвателския екип и студентите през сезон 2007 г. бяха съсредоточени в северозападния и южния сектор на средновековния княжески манастир с основна цел – изясняване на плановата схема на *скрипториума* в западна посока.

ЗАДАЧИ:

1. Разчистване на рухналите сводове в западната част на скрипториума и изясняване на плановата схема на сградата.
2. Разчистване на площта южно и югозападно от скрипториума.

РЕЗУЛТАТИ:

I. Западна част на скрипториума.

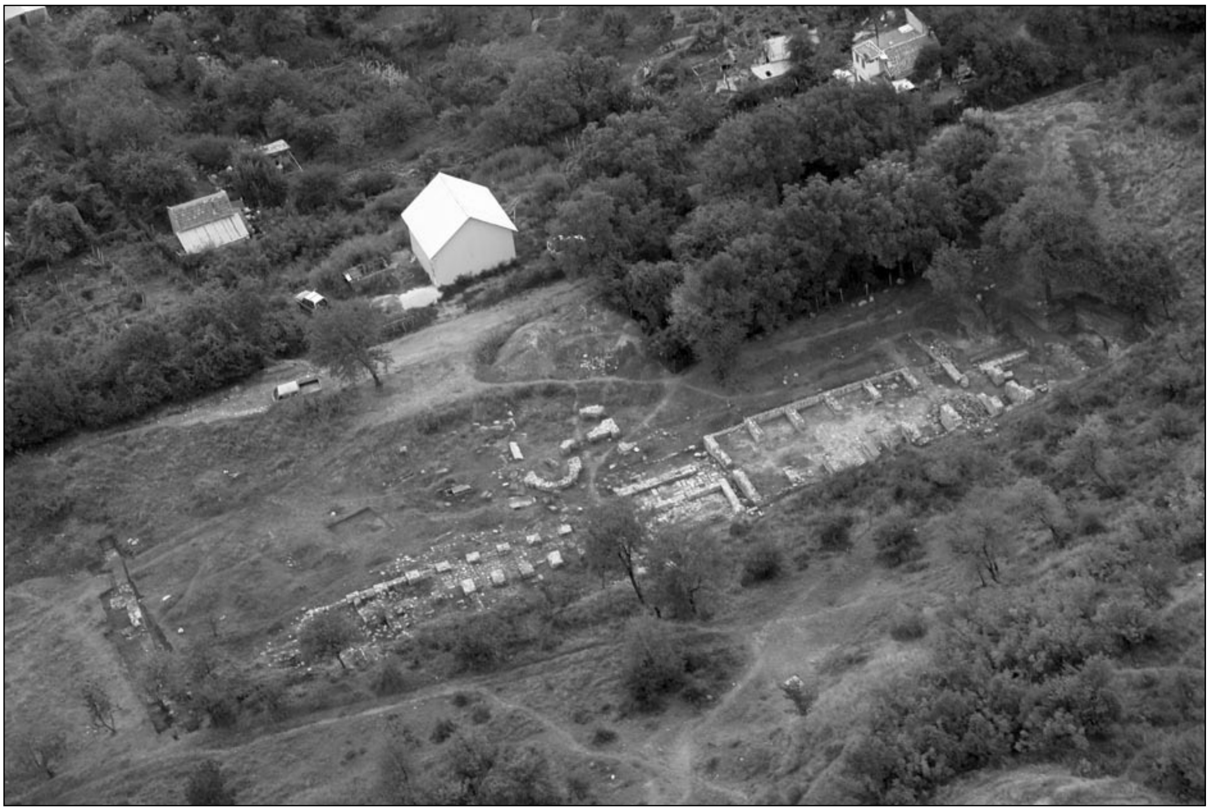

Обр. 1. Средновековният манастир в м. Караачтеке (поглед от север). Аероснимка ВМС на Р. България

През 2006 г. успяхме да проследим скрипториума в западна посока. Тогава, както отбелязахме в отчета ни, разкрихме рухналите сводови части на последното помещение на сградата (т. нар. от нас „предверие”), като допълнихме, че през 2007 г. ще имаме възможност да проучим останалата част от него. При разкриването на основите му бяхме принудени, след техническо и фотозаснемане, да демонтираме основите на жилище от XVI – XVII в., което е „стъпило” върху значителна част от „предверието” на скрипториума. Бяха разчистени насипите западно и северно от него и тук при снемането на пласта на дълбочина 0,60 – 0,80 м от запазеното ниво в северната част на помещението попаднахме на сравнително добре запазена сводова конструкция със запазени размери 2 м. В южната част сводът е бил разрушен от жилището, за чиито основи са преизползвани камъни от сводовата конструкция. Така, както отбелязахме миналата година, за първи път в средновековната българска архитектура откриваме in situ рухнали сводови конструкции. Подовата настилка е унищожена, нивото на това помещение е по-високо в сравнение с източната част на скриптория. Това е видно от запазените камъни на страниците и прага на входа. Тук установихме, че т. нар. *каменни пейки* в източната част на западното крило на скрипториума, които всъщност са част от северната и южната стени, не продължават в това помещение. Във връзка с това проверихме чрез два сондажа начина на фундиране на стените и потърсихме отговор на въпроса защо т. нар. *пейки* не продължават в последното помещение. Основите са вкопани на дълбочина 0,70 м в мергелния пласт и са изградени от три реда сив, плътен камък, спойката е с хоросанов разтвор. В северозападния ъгъл попаднахме на тухла и фрагментирана мраморна плоча, която е преизползвана при изграждане на жилище от XI в., за което подсказват и няколкото фрагмента битова керамика от този период. Стените на скрипториума в тази част са запазени на височина 1,80 м, опусът е от четири реда тухли и е запазен по протежение на северната и западната стени. В югозападния ъгъл на помещението попаднахме на вкопано огнище от по-късно жилище, явно от XIII в., видно от фрагментираните керамични съдове. Дъното на огнището е застлано от фрагментирани тухли, стените силно опалени, а в насипа се откриват много въглени и животински кости.

И в тази част на скрипториума проследяваме същата стратиграфия, както в съседните помещения. В насипа се откриват фрагменти от глинени съдове от XII – XIII в. (дъна, стени с характерна врязана украса), животински кости. Заедно с тази керамика открихме и керамични фрагменти от доста груби кухненски съдове (стените дебели, с едри кварцови примеси), някои фрагменти с украса от плитко врязани успоредни линии. Вероятна датировка X – XI в. Стените са запазени на различна височина – от 0,50 м до 1,80 м. В северната стена е бил изграден прозорец, който вероятно след унищожаването на манастира и преустройването на помещенията на скрипториума в жилища е бил зазидан. Размерите на помещението са 5 х 3 м.

След разкриването на това помещение окончателните размери на скрипториума са 38,5 м (с обща площ близо 310 м^2). Откриването на писала и закопчалки за книги, разпределението и планова схема потвърждава интерпретирането на тази сграда като скрипториум, където са се превеждали, украсявали и подвързвали ръкописи. Такива сгради е имало в средновековните манастири и в България (в княжеския манастир при Равна, Провадийско от 889 г., посветен на Св. Богородица, вероятно и в манастира около Голямата базилика в Плиска).

Паралелно с проучването на западния крайна сградата разчистихме и насипите югозападно от скрипториума. Тук разкрихме югозападния му ъгъл и южно от него изградена страница на вход с ширина 1,20 м, което показва, че сградата се разгръща в югозападна посока, видно от разкритите части от основите в южна (2,50 м) и западна (1,80 м) посока. Чрез откриването на този вход и части от основите на сграда, разположена югозападно от скрипторня установихме връзката му със западната и южната част на манастира. Какво е предназначението на новооткритата сграда, ще установим през 2008 г.

II. Южно от скрипториума

Следващата задача бе проучване на дворното пространство южно от скрипториума. И тук насипите повтарят познатата ни вече стратиграфия в помещенията. Както в тях, така и тук се откриват бигорови камъни от рухналите стени на сградата, керемиди от двата типа, фрагменти от керамични съдове от X – XI в., XII – XIII в. При проучване на този терен попаднахме на рушевини от жилища, които могат да бъдат датирани в хронологическите граници на XII – XIV в. Изследването на този сектор е затруднено и от факта, че в съседство се намират две лозя и каптаж на ВИК. Тук, недалеч от каптажа, направихме сондаж, за да проверим стратиграфската *картина* в този сектор на манастира. Тя не се откроява от тази в северната част – в горния пласт фрагменти от керамични съдове от XVI – XVII в., XIII – XIV в., хоросанов пласт от рушевините от сградите на манастира примесени с фрагменти от керамични съдове от X в.

За следващия сезон остават за доизясняване въпросите:

- Разкриване западната и южната част на скрипториума и основите на новооткритата сграда, разположена югозападно от скрипториума.
- Пространството южно от скрипториума.
- Проучване на манастирската северна оградна стена в западна посока и пространството между нея и скрипториума.
- Установяване на западните граници на манастира.

В заключение ще отбележим, че внушителните размери на манастира, построен върху площ близо 10 дка, на скрипториума и сградите източно от него, на манастирския храм, който е стенописван, видно от намерените в насипите близо 3000 фрагмента от стенописната украса, изисканата архитектура като цяло, показват предварителен замисъл и влагане на значителни средства и енергия, които биха могли да дойдат от най-високите среди на българското общество – княжеския двор. Както манастирът при Равна, така и проучвания от нас манастир, който също е посветен на Св. Богородица – покровителката на княз Борис-Михаил и неговия род, са първостепенни книжовни средища и княжески манастири където, с изключителната подкрепа на княз Борис и цар Симеон, някои от учениците на Св. братя Кирил и Методий и обучените от тях български духовници превеждали, преписвали и украсявали книги, част от които са били необходими за богослужението в българските църкви.

Литература:

Шкорпил 1921: Х. Шкорпил, К. Шкорпил. Печат на княз Михаил-Борис. – ИВАД, VII, 1921, 108 – 118;

Мирчев 1950: М. Мирчев. Разкопките в Караачтеке при Варна. – ИАИ, XVII, 1950, 284 – 288;

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2005: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Манастирите при Равна и Караачтеке до Варна в манастирската география на България през IX – X в. – В: ACTA MUSEI VARNAENSIS III; 2. Българските земи през средновековието (VII – XVIII в.). Международна конференция в чест на 70-годишнината на проф. Александър Кузев. Варна, 12 – 14 септември 2002 г. Варна, 2005, 107 – 119;

Попконстантинов, Костова, Плетньов 2006: К. Попконстантинов, Р. Костова, В. Плетньов. Средновековният княжески манастир в м. Караачтеке-Варна. – Археологически открития и разкопки през 2006. София, 2007, 569 – 571.

№45. ПРОУЧВАНЕ НА КРЪСТОКУПОЛЕН ХРАМ ДО СОЗОПОЛ

Методи Даскалов, Катя Трендафилова

Аварийното археологическо проучване бе предизвикано от заявени намерения за строителство в рамките на УПИ VIII-8042 (по плана на гр. Созопол) и има за цел да установи характера и хронологията на архитектурните останки, регистрирани през 2004 г. и включен в охранителната зона на паметника на културата „Некропол на Аполония Понтика в м. Каваците и м. Сулинария".

Върху подлежащата на проучване площ бе депонирано голямо количество пръст и строителни отпадъци от съседните строежи, което наложи използването на земекопна техника. Оригиналната повърхност на терена южно от видимите останки от зидове бе силно увредена – прокопан и терасиран до ниво на стерилен песъкливо-глинест грунд и това съсредоточи проучването изключително в северната част на парцела. От към изток бяха видими останки от дъговидни зидове, което е дало основание за предварително определяне на обекта като „средновековна църква".

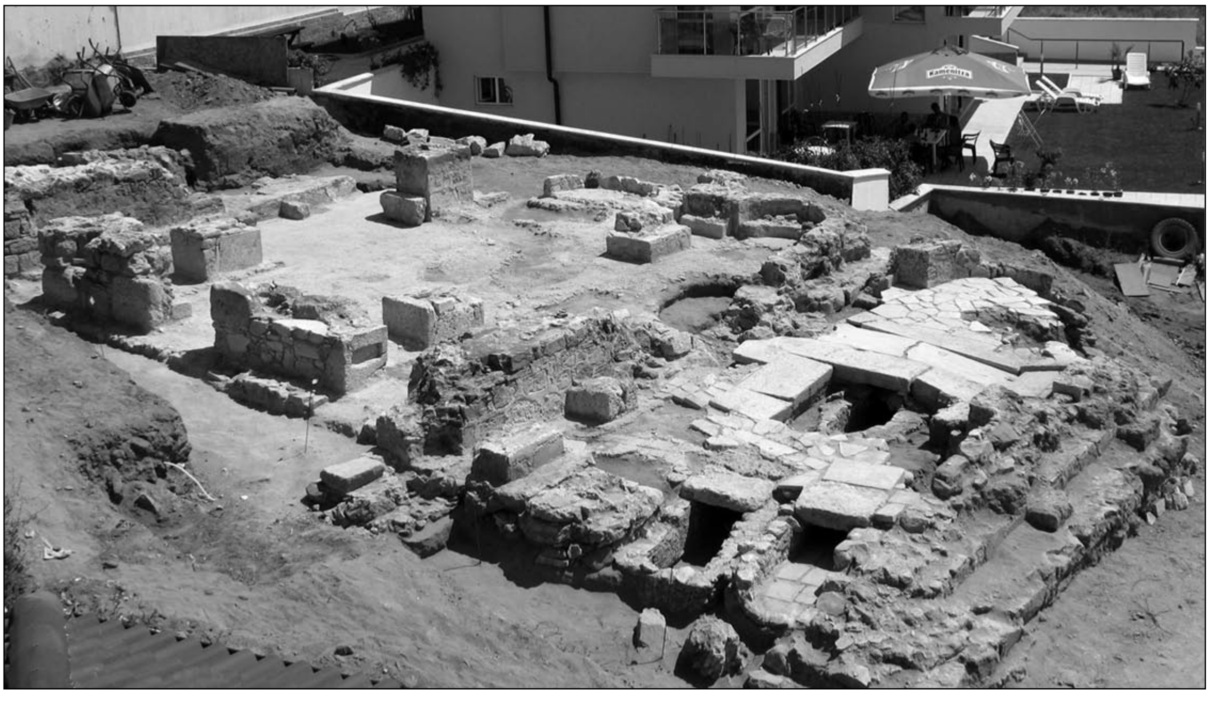

Обр. 1. Кръстокуполният храм с пристройката от юг – поглед от югозапад

В резултат на проучването бе разкрит архитектурен комплекс от два долепени по дългите си страни християнски храма с обща площ около 220 м^2 Архитектурните останки на комплекса са засегнати от изток и от запад от изкопите и изграждането на подпорни и оградни стени в съседните имоти. Строителните изкопи от север са увредили оригиналната повърхност на разстояние около 2 м от северната стена на храма.

Комплексът се състои от два последователни във времето християнски храма. Първият е със запазени размери 13 м (запад – изток, заедно с останките от притвора) на 10,50 м (север – юг). Оста на храма е с около 28° отклонение към юг. Фундиран е в песъклив податлив грунд на дълбочина (средно) 0,40-0,45 м. Навсякъде на стените отвън, а на места и отвътре има добре изразен цокъл (с ширина до 0,25 м), разграничаващ основите от надосновния градеж. Той е от варовикови, бигорни и гранитни блокове, ломени камъни, споени с едрозърнест бял хоросан, със старателно оформени външно и вътрешно лице. На много места са използвани цели и фрагменти от тухли и керемиди за хоризонтално и вертикално изравняване на зидарията. Страниците на входовете и стълбовете във вътрешността са изградени от каменни блокове-сполии. Между тях има 4 надгробни плочи с надписи (в 3 случая – с имена на починали, в един – епитафия) от елинистическия некропол. Вътрешните лица на дъгите на апсидите са иззидани от обработвани и напасвани на място варовикови блокчета. Покритието е било с плоски и извити керемиди.

Храмът се отнася към типа триапсидни кръстокуполни църкви със свободни стълбове. При строителството в разположения западно имот е унищожена западната стена на притвора и това не дава пълна представа както за неговите размери и на храма в цялост. Строителството в източния парцел е разрушило северната част от централната апсида на храма и истинската му дължина е възстановима само графично. Регистрираната ширина на притвора е 2,60 м, като е документирана източна страница на вход откъм юг. От север няма податки за такъв. Нарушаването на западната фасадата прави допускането на вход хипотетично, както и няма никакви данни за

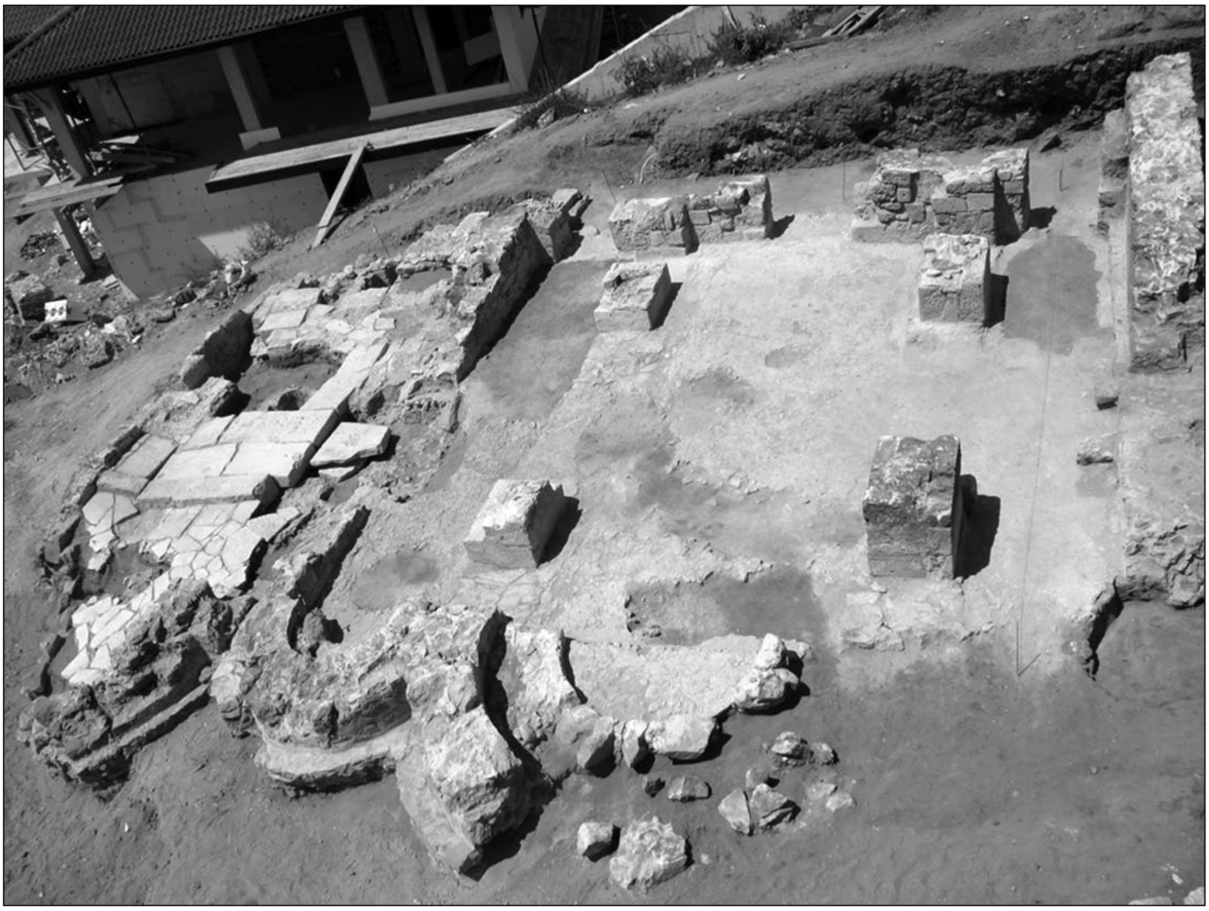

Обр. 2. Кръстокуполният храм – поглед от изток

нейния изглед. Установен бе вход (западна страница и стъпало), водещ направо в наоса от север. Преминаването от притвора в наоса е ставало чрез триделен вход, като северният и южният са с ширина 0,72 – 0,75 м, а централният – 0,92 м. Между входовете са регистрирани две ниши (с ширина 0,60 – 0,65 м и дълбочина 0,35 – 0,40 м), вероятно посветени на патрона на храма и на друг светец. Носещите масивни зидани стълбове (1 х 0,75 м) отстоят един от друг на 3,40 – 3,50 м и потвърждават издигането на купол над централната част на наоса. В запълването на вътрешността бяха намерени големи фрагменти от зидарията на полусферичния купол, както и слепени и единични блокове с трапецовидно сечение. Това позволява да се предположи полуцилиндрично засводяване на раменете на вписания в плана кръст. Олтарното пространство на централната апсида (с ширина ок. 3,50 м) е отделено с ниско стъпало (височина 0,10-0,12 м). Вътре в нея има добре изразено друго „стъпало" с ширина 0,40 – 0,45 м. Запазената южна апсида (както и северната) е с ширина 1,35 м. В нея също има иззидано стъпало, свързано с литургиката. Олтарната преграда (вероятно дървена) е минавала между източната двойка стълбове, като преходът от централната част на олтара към протезиса и дяконикона е ставало през входове с ширината на северния и южния вход в наоса. Отвън по дългите стени е имало по 3 лизени, които предполагат разчленяване на фасадите с т. нар. „слепи ниши".

Подът в наоса е подложка от средни и дребни по размер ломени камъни, споени и замазани с бял хоросан. На места той е нарушен. При всички входове към наоса са били оформени прагове. На места по външната фасада е запазено обмазване на фугите с хоросан с розов цвят (съдържащ керамичен прах). Във вътрешността са запазени участъци (по стените и стълбовете), измазани с фина бяла хоросанова мазилка. От олтара произхождат фрагменти от втори пласт бяла мазилка (с растителни примеси – плява и рязана слама), оцветени в червено-кафяво, синьо-зелено и черно. За съжаление не може да се каже нищо за характера на стенописите. Със сигурност е установен декоративен елемент от интериора – стените са били измазани в бяло, а куполът и сводовете – в розово. Храмът е имал и остъклени прозорци – най-малко три по протежение на северната стена, вписани в слепите ниши (според няколко концентрации от фрагменти извън сградата, намерени на нивото на цокъла), както и в централната и южната апсида.

Изграждането на кръстокуполния храм се поставя в границите на X в. Към това време се отнася разпространението на архитектурния тип. В хода на разкопките бяха придобити и други конкретни данни за датиране: вградена в куполната конструкция характерна за X в. амфора и анонимен фолис клас А1 (отс. 970 – 976 г. – по времето на имп. Йоан Цимисхий).

Вторият, пристроен по-късно храм е долепен до южната стена на кръстокуполната църква, като за основа от север използва външния и цокъл. Това е еднокорабна църква с полуцилиндричен свод (останки от стълбове за носенето му са разкрити във вътрешността). Разкрит е един добре оформен вход от юг и северна

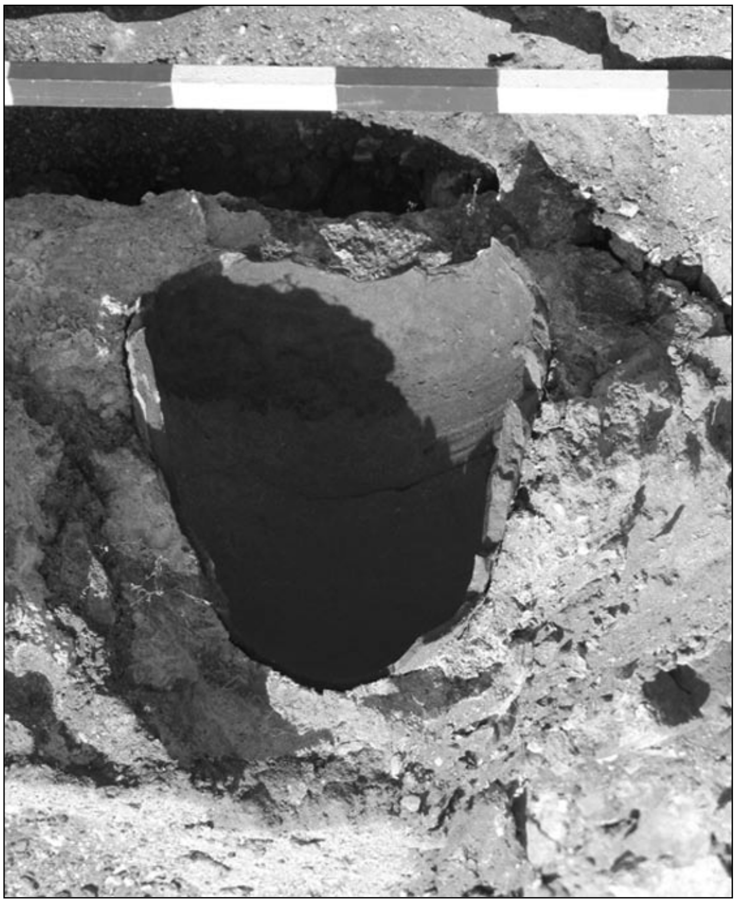

Обр. 3. Блок от куполната зидария с вградена амфора

страница на вход от запад. Църквата има добре изразена дълбока апсида с ширина ок. 3 м. Запазената дължина на сградата е 11 м, ширина – 5 м (външни размери). От юг фундирането е върху масивна основа с добре изразен цокъл с ширина 0,40 – 0,50 м. Южната стена е разчленена чрез три лизени (на 1,90 – 2 м една от друга). Под настилката в олтарната част са намерени характерни керамични фрагменти – от белоглинен глазиран съд с щампован медальон върху дъното и от белоглинена глазирана облицовъчна плочка от фриз (и двете характерни за X в.), което позволява относителното датиране на пристройката, както и да се предположи, че това е направено след основен ремонт на кръстокуполния храм. Градежът в общи линии е идентичен, но хоросанът е значително по-песъклив и ронлив, няма замазване на фугите отвън.

Разкриването на зидани гробове под масивната подова настилка (от големи каменни и мраморни блокове и плочи), позволяват този пристроен храм да се определи по замисъл и предназначение като крипта. Под настилката са разкрити 3 зидани гроба (с № 2, 3, 5). И при трите е констатирана една особеност – от запад за полагане на главата са изградени своеобразни ниши-апсиди. При два от гробовете е констатирано измазване на гробните камери – в един с бял, при другия – с розов хоросан. В два случая е регистриран под от цели и фрагментирани керемиди и тухли. Погребаните са израсли индивиди с масивни скелети (вероятно мъже).

В олтарната част е документирана настилка от каменни и мраморни плочи. Преминаването към нея е ставало чрез стъпало, по чиято линия в по-късен момент е изградена стена – от камъни и тухли, споени с кал. Друго преустройство е регистрирано и при западния вход – той е запушен.

Гробове се разкриха и в кръстокуполния храм – един пред южния, друг – пред северния вход в наоса (с № 1 и 4). Погребаните са мъже с изключително масивна костна система. Гроб на дете под 1 г. бе проучен и в северната част на притвора.

Строителството на криптата, преустройствата в кръстокуполния храм и гробовете могат да бъдат поставени в рамките на XI – XII в. Тази датировка се основава на намерените керамични фрагменти от съдове, украсени в техника сграфито, отнасящи се към т. нар. „Fine Style", характерни именно за този период. Това са най-късните артефакти, намерени при разкопките, позволяващи определяне на горна хронологична граница.

Унищожаването на средата на паметника не позволява да се направят предположения за причините за изграждането му през X в. на това място и неговите функции по време на използването му.

№46. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА МАРКЕЛИ

Димчо Момчилов, Росица Христова

През 2007 г. продължи археологическото проучване на Карнобатската крепост Маркели. То бе извършено в периода 1 юни – 30 септември с 20 работници по програмата „ОСПОЗ".Археологическите проучвания трябваше да се осъществят в няколко подобекта, според предварителния план на научния колектив. Предвид на ограничения контингент работници, планираната дейност не бе изцяло реализирана.

При обработката на материалите и подготовката на документацията се включиха и: научният ръководител на обекта ст. н. с. д-р Живко Аладжов (НАИМ – БАН), ст. н. с. д-р Дочка Аладжова, и геодезистът Атанас Каменаров. В разкопките взе участие и Миглена Димчева – студент-стажант (ПУ „Паисий Хилендарски").

Първоначално работата на обекта протече с почистването на тревна и храстова растителност, процес, продължил малко повече във времето с оглед на по-ограничения брой работници.

Приоритет на археологическите проучвания на Маркели бе работата в няколко пункта: източната крепостна стена, участъкът, затворен източно между църквата и западно от ИКС и западната крепостна стена.

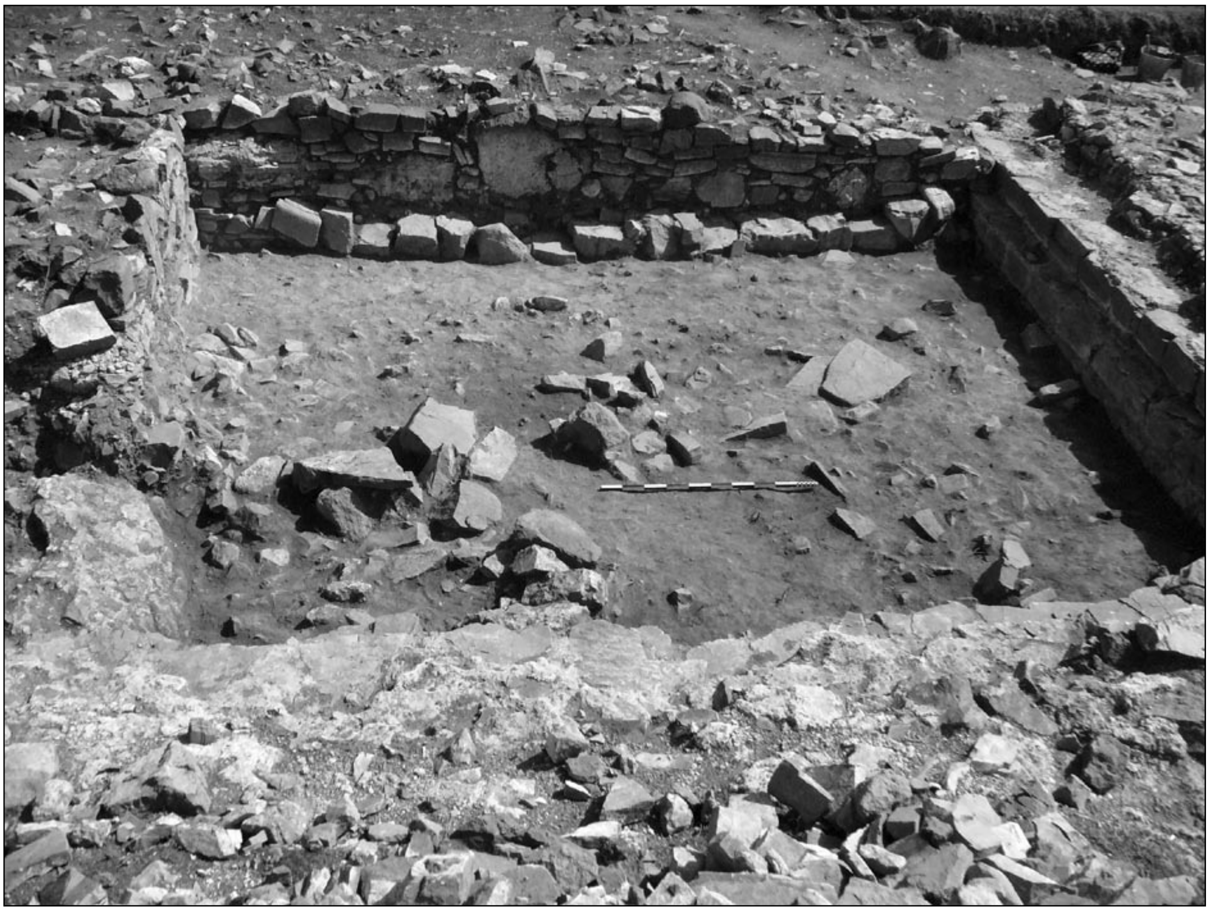

Обр. 1

Източна крепостна стена (ИКС) – продължи откриването на стената в участъка между кула №18 и на юг към кула №17. Последователно бе извършено разкриването на куртината между двете кули (№ 18 и 17) от източна страна. Разкриваният участък по източната крепостна стена е с дължина 12 м, разчистена ширина на стената до 0,60 м и средна открита височина до 0,20 м. Тук се стигна до регистрирането на: кръгло в горната си част съоръжение от тухли (диам. 2,30 м), вписано в оформено от редени камъни помещение с правоъгълна форма (вероятно пещ). Регистрирано е масово наличие на битова керамика, както и на помещение, между двете кули и източно пред ИКС. Последното (непроучено докрай), с по-голяма вероятност работилница или магазин, и поне засега не жилище, е както следва: изграждано от обработени и ломени камъни, тухли и големи късове хоросан за изравняване на калова спойка. Размери от изток 5,10 м дължина, от север – 5 м, от запад е преизползвана крепостната стена (дълж. 5,10 м.), а от юг – северната стена на кула №17 – дълж. 4,50 м. Разкритата запазена височина варира от 1,00 до 1,10 м. Проучен е културен пласт с дълбочина до 1,10 м. Открояват се няколко нива. Находки: стрела, монети – анонимка и колективна златна находка от 37 броя монети (31 бр. на Никифор III Вотаниат, 4 бр. – на Алексий I Комнин и 2 бр. на Йоан II Комнин), златен пръстен, 5 бр. позлатени халки, тока, бронзови обковки, обеци, железни сечива и елементи от железни панти и пирони, цели съдове – две чаши, както и много фрагментирана керамика. Бе разкрита източната крепостна стена в най-южната си част между кула №17 и южната крепостна стена. Този участък е със следните размери: дължина 22 м, ширина на стената до 3,50, височина средно 0,30 – 0,40 м. Градежът е идентичен с вече проучените и обнародвани от по-предните години северни участъци на ИКС. Достигна се до връзката с южната крепостна стена и засичане на ъглова югоизточна кула.

Западна крепостна стена (ЗКС) – продължи започналото от 2006 г. разкриване на стената основно по западното лице и работата по проучване на жилищата, открити западно под и източно над нея. Общоразкритият участък е с дължина от 20 м (между ъгловата югозападна кула на юг

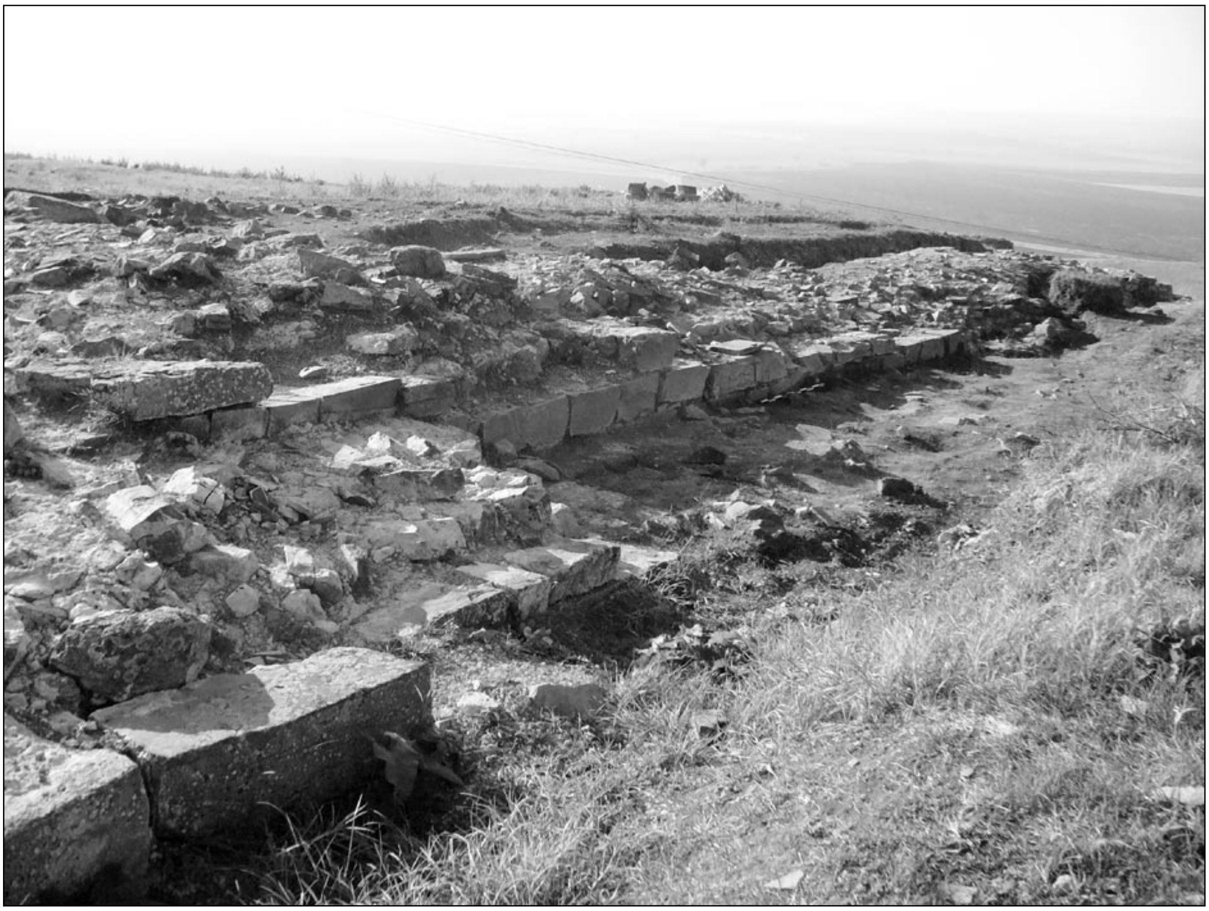

Обр. 2

и на север до участък от стената в градеж opus mixtum). Градежът по лицевата страна е от големи обработвани камъни в няколко реда (в разкрития участък от 2 до 6 реда) със спойка от бял хоросан, но вече нестабилна. Височината на разчистеното лице на стената е от 0,40 до 1,40 м. Стената е изградена върху скала. Стената в посока юг – север следва естествения релеф на терена и е с пад в двете крайни точки на вече разкритата част до 5,60 м. През 2006 г. бяха засечени две жилищни ситуации – една източно от западната крепостна стена и вътрешно в крепостта, и втора – западно вън от стената и непосредствено до нея. През 2007 г. не бе работено по вътрешното жилище. Усилията бяха съсредоточени по останките от външната страна на стената. Разчистено е петно с дължина 7,80 м (юг – запад) и ширина (изток – запад) с дебелина на културния пласт над 0,50 м. Пластът е от мека сиво-черна пръст с множество въглени, завършващ в долната си част с обмазка. Находки: каменна неолитна брадва, керамика – 1 фрагмент антична, старобългарска – IX – X в. и масово след XI в, керамични прешлени, част от капак на свещник, костени сечива, кремъчни люспи, железни ножове, стъклени гривни, животински кости. Както и през 2006 г. продължи засипването с миоз на разчистеното западно пред ЗКС пространство.

В участъка, затворен между източния край на църквата и на изток до ИКС продължи изчерпването на културния пласт. Той е изключително размесен с материали от V до XIII в. Продължава (както и в по-предните години) откриването на керамика в големи количества, натрошени гривни, стъкла, железни и костени сечива, животински кости, керамични прешлени, бронзова апликация. Беше изчерпан участък с размери 10 кв. м, на дълбочина между 0,20 до 2,50 м. Продължи засипването с миоз, както на новоразкрития участък, така и на местата от по-предните 2004 – 2006 г. поради слягането на материала.

Съгласно плана на колектива за проучване на крепостта, бе заложен сондаж югозападно под югозападната ъглова кула и източно над съоръжението до реката с цел установяване на връзката между водоснабдителното съоръжение и крепостта, с размери 5 м (посока юг – се-

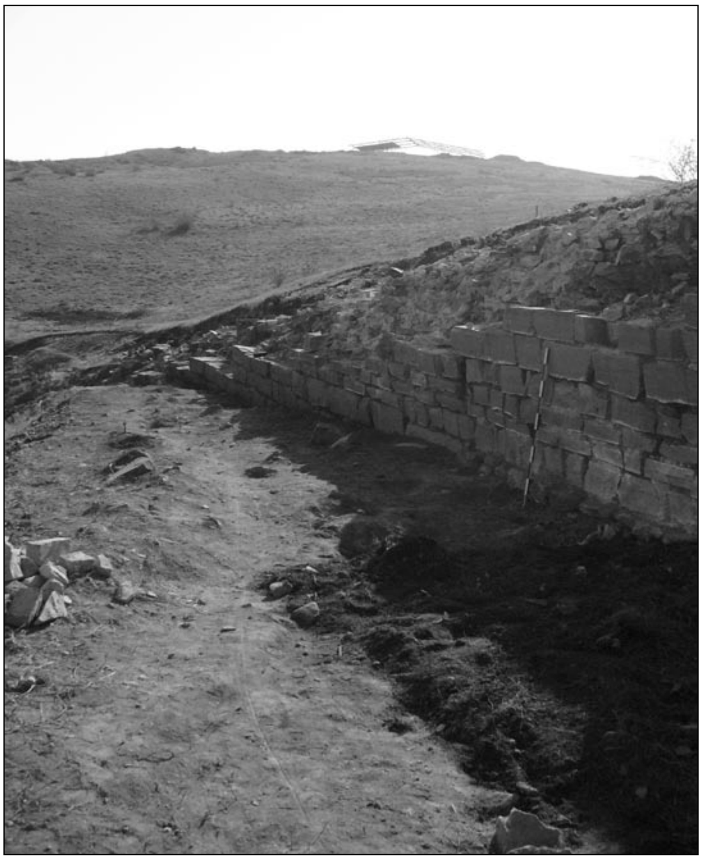

Обр. 3

вер) и 4 м (изток – запад). Засечен и частично бе разкрит ред големи камъни, обработени едностранно.

С оглед на ограничения брой работници не бе възможно продължаване на археологическите проучвания на античния мост и водоснабдителното съоръжение.

По отношение на движимия археологически материал 2007 г. се отличава от всички по-ранни с голямото количество находки. Между материалите се открояват: три цели съда – две чашки и едно гърне, апликации и токи, прешлени, гривни, множество монети – 56 бр., за пръв път 3 бр. печати, стрели, пръстени, между които един златен, иконка, железен ключ и др. Откроява се колективна златна находка, посочена по-горе.

През 2007 г. бе възстановена част от металното покритие над християнския комплекс.

Предвид етапите, в които се намира проучването на Маркели – към цялостно разкриване, през 2008 г. (засега с утвърден проект за три месеца) ще продължи работата по източната и западната крепостна стена, по водоснабдителното съоръжение и вътре в крепостта.

№47. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА КРЕПОСТ РУСОКАСТРО, ОБЩИНА КАМЕНО, БУРГАСКА ОБЛАСТ

Цоня Дражева, Милен Василев

Втора година продължават разкопките на Русокастренската крепост. Те се проведоха в периода от юни до средата на септември с участието на работници по програмата за временна заетост и финансирани от община Камено. Работата беше съсредоточена в два основни сектора: западната порта и християнския комплекс в централната част на крепостта.

Проучването на западната порта започнаха в края на сезона през 2006 г., когато бяха установени основните параметри на северното ѝ крило. През 2007 г. беше довършено разчистването на целия строителен насип във вътрешността на тунела до достигане на настилката на пътя. Установена беше стратиграфията по цялата дължина на съоръжението и етапите на преустройство и конструктивно изменение на добре запазената северна страна. Каменният градеж е еднороден, с добре нивелирани редове и широки, обмазани фуги с бял хоросан. Стената следва естествения наклон на скалната тераса, поради което на места има обилна хоросанова подложка за нивелиране във височина. Трите конструктивни елемента: страницата на двукрилата врата, пиластърът на катарактата и масивният носещ пилон, затварящ тунела от изток, са запазени в суперструк-

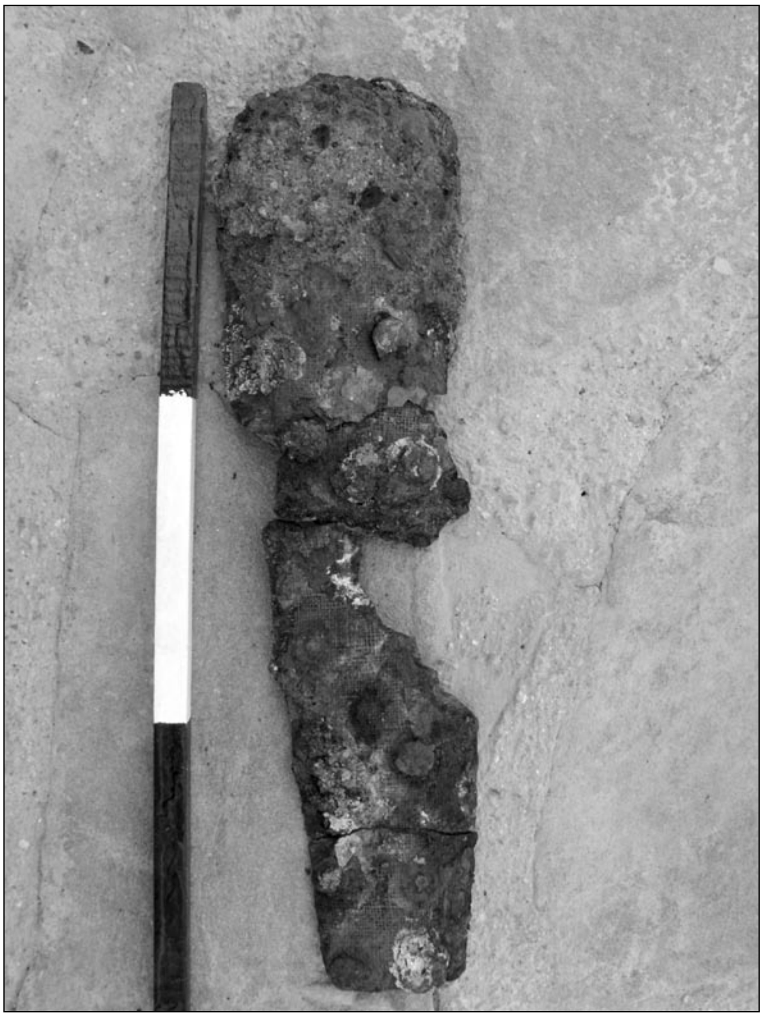

Обр. 1. Ножница на къс меч „сакс" от кр. на X – XIв. открит при портата на крепостта Русокастро

ция от 1,8 до 2,2 м. В дълбочина беше разчистена калдъръмената настилка на пътя, която застъпва подложката на основата. Тя е от заоблени, разнородни камъни, уплътнени върху трамбована жълта пръст, която нивелира неравностите на скалния терен. Дебелината на настилката варира между 0,16 и 0,2 м. При северната страница на катарактата има поправка на настилката, вероятно свързана с отварянето на вътрешен вход към приземната част на караулното помещение. Запазена е хоросановата подложка на прага и следи от опожаряване на дървените части. Поправки са констатирани и в източната част на портата при масивния пилон, затварящ тунела. И в двата участъка те се отнасят най-късно в средата на VI в. Резултатите от стратиграфските анализи потвърждават едновременното изграждане на всички елементи на портата още в ранновизантийския етап на нейното съществуване.

Започна проучване на казармено помещения, долепено на северната страна на портата. Поради системни разрушения и взривявания на стените, е образуван тежък строителен насип, който затрудни пълното изясняване на плана и конструктивните изменения в тази част. По линията на западната стена на 3,6 м навътре, бяха разчистени три масивни каменни пилона с квадратна форма и дължина на основата 1 м. Те са оформяли вътрешния перистилен двор и са носели конструкцията на втори, вероятно дървен етаж, доказателство за което са масираните останки от пепел и въглени по цялото протежение на стената. Добитите находки в отделните културни хоризонти показват, че крепостното съоръжение е използвано и през следващите епохи. Най-общо можем да ги разграничим в два етапа: 1. Втора половина на IX в – X в 2. Средата на XI – XII в. до средата на XIV в.

При проучване на останки от горелия втори етаж на караулното помещение, беше открита част от ножница на меч – тип „сакс", облечена в плат с много декоративни метални капси, датирана в средата на XI в.

На около 60 м източно от портата във вътрешността на крепостта беше направен контролен сондаж, обхващащ квадрати Р 48 и 49 и R49 за изясняване на жилищните структури в централната част на крепостта. В кв. R49 беше разчистена основата на каменна стена на сграда с дължина 4,6, ширина 0,65 и запазена височина 0,36 м. Градежът е от обработени лицеви камъни, споени с бял хоросан.

Находки: фрагментирана керамика и монета на Юстин II, дават основание да се предполага плътно застрояване на този терен още в първия период от съществуването на крепостта – V – VI в.

В същият участък беше разчистено вкопано в ранновизантийския културен пласт огнище на по-късна жилищна сграда от XI в. Тук беше открита колективна находка от две медни монети

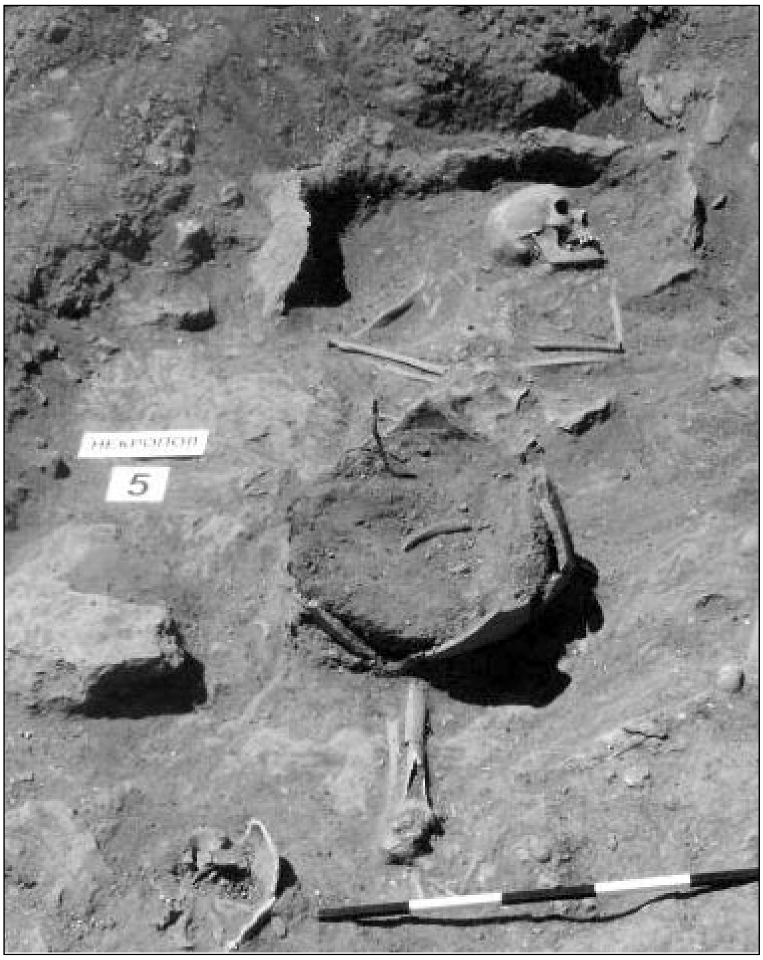

Обр. 2. Гроб №5 с препогребване в долиум

на Никифор III Вотаниат и две на Алексий I Комнин заедно с две железни ножчета и тока. Находките от проучените квадрати показват общата картина на интензитет в използването и преустройството на сгради за жилищни и стопански нужди в целия период от съществуването на крепостта V – XIV в.

Във връзка с дейността на гражданска фондация „Русокастрон” за възстановяване на църквата „Св. Георги” от началото на XX в., бяха проведени разкопки на терена пред църквата. Той е силно нарушен от действията на военни машини при международното учение „Щит-82” и на места пръстта е изцяло изгребана. Въпреки тежкото състояние на терена, бяха разкрити останките на две църкви. В непосредствена близост до новата църква от XX в. бяха разчистени основите на ранновизантийска еднокорабна базилика с една полукръгла апсида. Тя е с каменен градеж и спойка от червен хоросан, на места е запазена и хоросановата подложка на подовата настилка. Вероятно е била напълно разрушена в началото на VII в. По-късно, в края на IX – X в, върху част от нея е построена по-малка еднокорабна църква със скъсен наос и една полукръгла апсида от изток. Централната ѝ ос е леко изместена от тази на ранно-византийската църква.

Около средновековната църква се е развил християнски некропол използван до средата на XIV в. Проучени са 38 гроба, 30 % от които са детски. Устройството на гробовете не показва някакви особености, които да ги отличават от известните досега. Ямите са изсечени плитко в скалата, в по-голяма част от погребенията има данни за дървени ковчези. Позициите на тялото и ръцете е стандартна за християнските изисквания. Наблюденията на ориентацията, устройството и инвентара на гробовете, дава основание датировката им най-общо да се отнесе в X – XIV в.

№48. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. „КАР ДЕРЕ” („ЧЕНГЕНЕ ДЕРЕ”) КРАЙ С. КРУМ ПО АМ „МАРИЦА” ОТ КМ 32+000 ДО КМ 32+200

Борис Борисов, Гергана Шейлева

След четиригодишно прекъсване разкопките на средновековното селище бяха възобновени. Работи се в два сектора с обща площ 9000 м^2.

В западния сектор след изчерпването на хумусният пласт са проучени два рова, които го пресичат по диагонал и на югозапад и североизток излизат извън рамките на проучваната площ. Те са успоредни и отстоят на около 4,50 м един от друг.

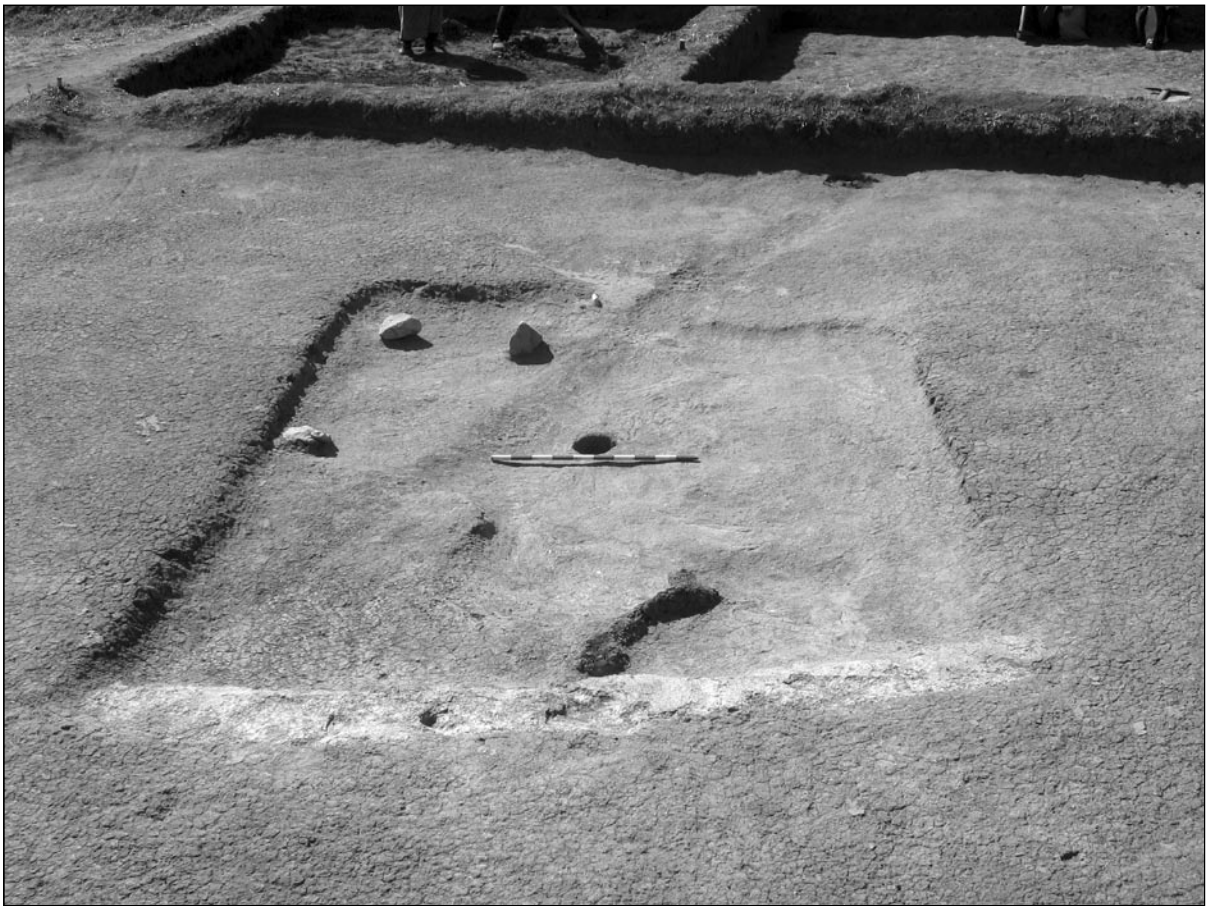

Обр. 1

Първият ров е проследен на дължина 35 м, а вторият – на дължина 42 м. Широчината им варира от 0,50 до 0,90 м. Вкопани са на дълбочина от 0,12 до 0,40 м спрямо нивото на околния терен. Южните стени са по-полегати, докато северните са отвесни и стръмни. Пълнежът и при двете съоръжения е от сиво-белезникава хомогенна пръст, примесена с дребни късчета горяла глина и въгленчета. По дъното на рововете са намерени фрагменти от средновековни глинени съдове.

На изток от описаните съоръжения са открити други 6 рова, със значително по-малки размери, но със същата структура на пълнежа.

Освен споменатите ровове са проучени и 9 вкопавания с напълно аморфни очертания, които се различават коренно както от известните досега жилищни и стопански помещения и съоръжения, така и от многобройните сметни ями.

В източния сектор бе проучено едно стопанско помещение, регистрирано още през 2002 г. и една сметна яма.

Помещението е с трапецовидна форма и размери на стените: източна – 4,55 м, западна – 3,55 м, северна – 3,50 м и южната – 3,05 м (Обр. 1). Подът на помещението е от сиво-белезникава трамбована пръст и е съвсем леко вкопан спрямо нивото на околния терен. Почти по средата на северната му половина е открита горяла и овъглена греда с дължина 0,90 м. По северната стена бе открит нанос от бяла пръст, с широчина от 0,30 до 0,38 м.

В помещението не са открити никакви следи от отоплително съоръжение – пещ или огнище, което показва, че то е имало най-вероятно стопанско предназначение. Липсват данни за входа.

В помещението е намерена глинена чашка и малко фрагменти от средновековни съдове.

Най-масовият материал, придобит по време на разкопките е керамиката, която се вписва в характеристиката на средновековната керамика от Южна България от XII в. Наред с обикновената керамика се срещат и фрагменти от съдове със златиста и червена ангоба.

Досегашните наблюдения и намерените материали дават основание средновековното селище да се отнесе към втората половина на XII в.

№49. РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА БЛЕСНА-БЛИСИМОС КРАЙ ДИМИТРОВГРАД

Живко Аладжов

Близо до устието на р. Добричка (наричана още Банска или Клокотница) в р. Марица, на 700-800 м вляво от реката и на 3 км западно от Димитровград в местността Калето са регистрирани останки на средновековна крепост и южно от нея разположен некропол с много богати накити от X – XII в. (Аладжов 1997, 67), (Обр. 1) Тя според големия познавач на Хасковския край Димчо Аладжов се отъждествява с Блисимос или Блесна от средновековните източници. В изворите крепостта се споменава под имената Βλισνον, Βλσνοξ, Blisimos, Blisme, Glismon (Soustal 1991, 210) и се определя, като cites, oppidum, castrum (Гагова 2002, 182).

Това е била най-важната средновековна крепост по пътя от Пловдив за Адрианопол, като заема стратегическото място в този най-оживен и най-богат край на тракийската низина. Контролираното трасе минавало непосредствено край нея, в местността Боаза. До него се е намирала и височината Дурхана, място за спиране или контролен пункт (както показва анализа на самото име), където Д. Аладжов е видял средновековни градежи, които днес намиращата се близка кариера е унищожила. Тук са намерени и монети на Йоан III Дука Ватаци.

Обр. 1. Общ поглед към обекта преди разкопките

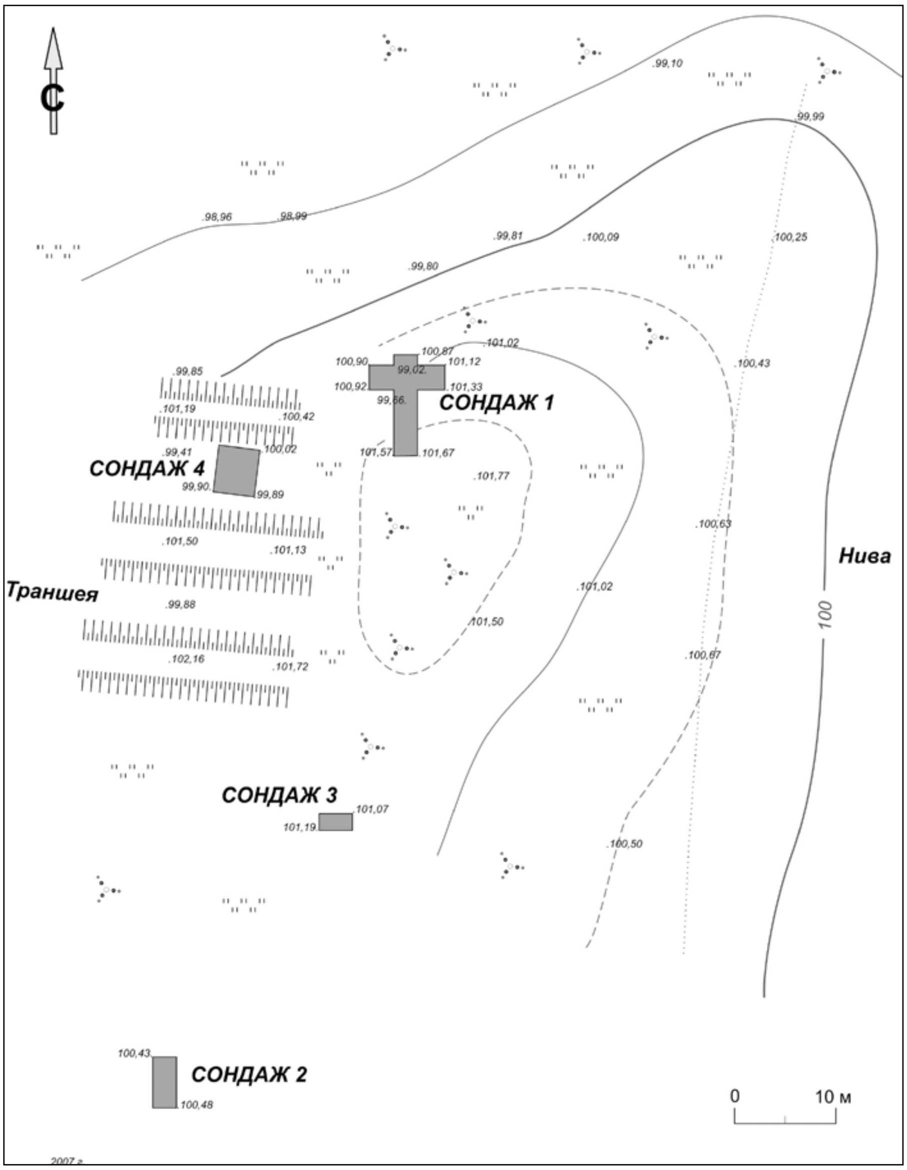
С
.98,96
.98,99
.99,10
.99,99
.99,81
.100,09
.100,25
.99,80
.101,02
.100,87
100,90
99,02
101,12
100,92
.101,33
99,66
СОНДАЖ 1
.100,43
.99,85
.101,19
.100,42
.99,41
100,02
СОНДАЖ 4
99,90
99,89
101,57
.101,67
.101,77
.101,50
.101,13
.100,63
Нива
Траншея
.101,02
.99,88
101,50
100
.102,16
.101,72
.100,67
СОНДАЖ 3
.101,07
101,19
.100,50
100,43
СОНДАЖ 2
.100,48
0
10 м
2007 г.

Обр. 2. Карта на разположението на сондажите

В античността – от средата на III в. насетне, пътя е преминавал на юг от реката, където се е считало, че е по-защитен от нападения и лошото време. Крепостта би могла да контролира и стария античен път от Пловдив за Адрианопол, който е преминавал през с. Странско (античното тържище Пизос), а от тук през с. Бял извор към с. Калугерово (Теке), където се е намирала голямата антична пътна станция Арзос. Всъщност Арзос е античното име на р. Съзлийка и наистина пътя се е спускал по долината на тази река към Констанция и от тук към Одрин (Адрианопол). Освен това крепостта е контролирала трафика по р. Марица (Хеброс), доколкото такъв е съществувал. В района на крепостта е имало брод и пристан, за което подсказва Руската топографска карта от времето на Освободителната война.

Днес най-вероятно крепостта обхваща площ от около 10-15 дка. До 1959 г. руини от нейните крепостни стени са били запазени на повърхността на терена, за което свидетелства аерофото карта на НАТО от 1959 г., на която разчитаме западната стена, която е права. За запазени градежи до средата на миналия век свидетелстват още и хора от района. Но при строежа на Димитровград и близките села е бил извличан обработения камък от градежите. Преки свидетелства за това открихме в заложения сондаж №1, където имаше цял слой от хоросанов трошляк, очевидно отделян при почистването на камъните и подготовката им за новите градежи.

През 90-те г.на миналия век този терен е бил даден под аренда и тогава на него с тежка машина, най-вероятно фадрома са направени четири траншеи широки по 5 м, по този начин са се оформили четири успоредни рова с ширина от 5 до 6 м, всеки ограден от по два вала. Валовете са с различна височина от 3 м до 5 м в зависимост от извършени допълнително изкопни работи. Пръстта е била проверена с детектор, металните артефакти обрани и в последствие са документирани в различни сбирки (Йорданов, Аладжов 1991, 46-47; Йорданов 1991, 170 – 180), след което собствениците напускат терена. Допълнително цялата територия е надупчена от иманярски изкопи – по-големи и по-малки. При някои си личи, че са скоро направени. Освен деструкции-

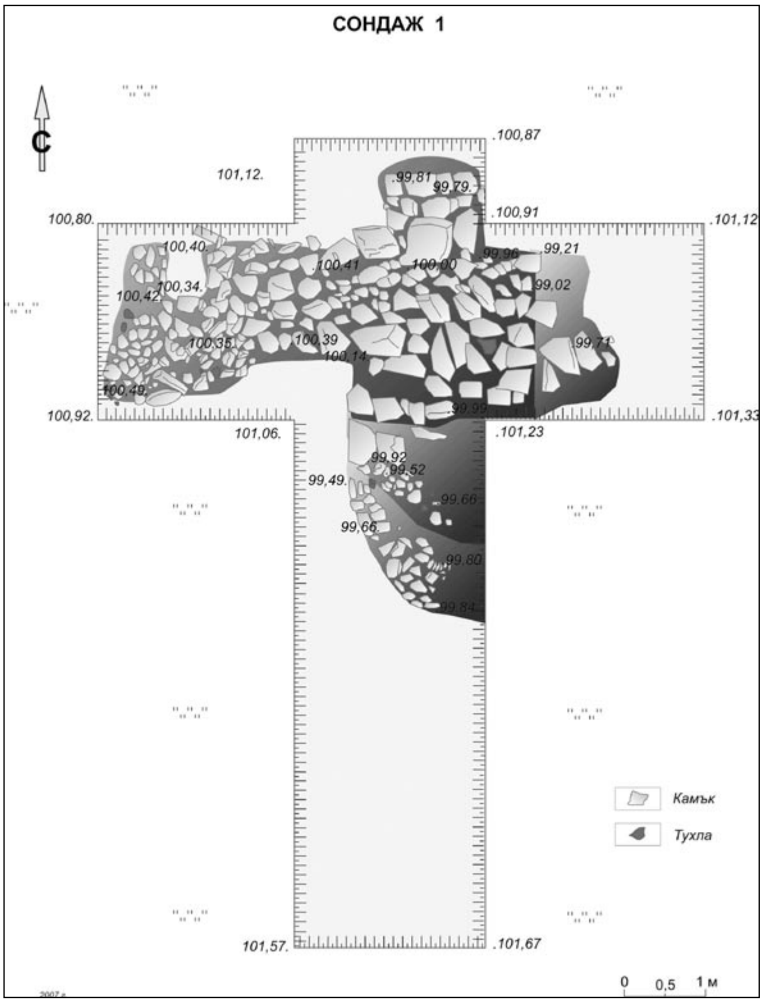

Обр. 3. Сондаж на №1

те по терена той е обрасъл с буйна блатна растителност, храсти и дървета, което затруднява допълнително не само работата, но дори и обхождането му. По повърхността обаче все още се откриват различни по големина фрагменти от битова и строителна керамика от различни епохи.

И в настоящия момент крепостта представлява опитно поле на иманярите от района.

Сега по трасето на крепостните стени има храсти и трайна дървесна растителност, които допълнително са унищожили стратиграфията, която и без друго е объркана в следствие работата на терена на тежки машини. Всичко това не ни попречи да придобием представи за хронологията на паметника и общи данни за неговата стратиграфия. Следва да подчертаем, че въпреки историческото значение на крепостта до сега археологически проучвания на този обект не са правени.

С оглед ограниченото финансиране и ситуацията на терена разположихме общо 4 сондажа в източния дял на крепостта, където беше възможно да се работи най-безопасно. Получихме следните по-важни резултати:

Сондаж 1

Тук в дълбочина 2 – 2,20 м попаднахме на част от основите вероятно на северо-източната кръгла ъглова кула. В пластовете се откриха и множество железни гвоздеи и железни клинове, клинци и закопчалка за врата. Явно във височина кулата е била дървена или е използвано много дърво, за което свидетелстват тези материали, както и близо 1 метров слой от пепел и въглени.

Сондаж 2

Той бе разположен в най-високата част на терена 104 м над нивото на р. Марица. Тук се откриха фрагменти керамика датирани в късен бронз или ранен халщат, което се засвидетелства за първи път на този обект. Бе намерена отухлена замаска вероятно от жилище, огнище, част от хромел, анонимни монети от XI в., бронзов кръст и медалион. Непосредствено до сондаж 2 бе намерен барабан от каменна колона, вероятно донесена при разравянето на терена с машина, което показва, че в близост може да се очаква наличието на култова постройка – антична или средновековна.

При сондаж 3 в дълбочина не бяха открити структури, въпреки, че около сондажа имаше разхвърлени фрагменти от керамика XII – XIV в.

При сондаж 4 не бяха открити структури и материали.

Новост от хронологическа гледна точка е откритата бронзова монета на император Гордиан III (238 – 244), сечена в Адрианопол (Юрукова 1987, 15), която свидетелства, че крепостта най-вероятно е попадала в ареала на този голям античен център. Всъщност от този период III – IV в. землището на Димитровград е открито съкровище от монети (Мушмов 1924, 229), както и много единични екземпляри.

За друг момент от обитаването на крепостта свидетелства и откритата бронзова апликация с позлата, която е с отвори за пришиване към дреха, върху чиято горна плочка е врязан кръстовиден монограм, добре датиран в VII – VIII в. Чете се името Йоан.

Откритите анонимни монети са от късните класове отнасяни в средата – края на XI в. Те са свидетелство за живота през XI – XII в. От изворите се знае, че тук през XI в. е резидирал печенежкия вожд Татикий. Към това време може да се отнесе и медния нагръден кръст с украса „птиче око” какъвто паралел имаме с подобен от с. Скала, Добричко (Йотов, Атанасов 1998, 154, № 311 – 313).

В заключение може да се каже, че в дълбочина обектът е сравнително запазен, новите данни са окуражаващи и заслужава проучванията да продължат.

Литература:

Аладжов 1997: Д. Аладжов. Селища, паметници, находки от Хасковския край. 1997;

Гагова 2002: Кр. Гагова. Тракия през българското средновековие. София, 2002

Йорданов, Аладжов 1991: Ив. Йорданов, Д. Аладжов. Непубликувани оловни печати от Хасковско. Археология, XXXIII, 1, 1991, 46-47;

Йорданов 1991: Ив. Йорданов. Византийски оловни печати от долното течение на Тунджа и Марица. В: Марица – Изток, Археологически проучвания. I, 1991, 130 – 131;

Йотов, Атанасов 1998: В. Йотов, Г. Атанасов. Скала. Крепост от X – XI век до с. Кладенци, Тервелско, София, 1998;

Мушмов 1924: Н. Мушмов. Колективни находки на монети през 1923 г. Известия на Археологическия институт, II, 1924, 229;

Юрукова 1987: Й. Юрукова. Монетосеченето на градовете в Долна Мизия II-IIIв. Хадрианопол., София, 1987;

Soustal 1991: P. Soustal. Tabula imperii Byzantini. Thrakien, 6, 1991, Wien.

№50. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. КРУМ, ДИМИТРОВГРАДСКО

Емилия Евтимова

Спасителното сондажно проучване на обект „Средновековно селище и некропол” в землището на с. Крум, Димитровградско се проведе през месеците юли – септември на изтеклата година. Това е 4-ти, последен сезон. Оттук минава трасето на бъдещата ЖП линия Пловдив – Свиленград и теренът трябва да бъде освободен за започване на строителните работи.

Данните от предходните кампании позволиха да се установят приблизителните граници на поселението. То е разположено върху сравнително висока незаливна речна тераса. На север достига до брега на р. Марица. В източната му периферия са вкопани битови и стопански ями. На западният склон не бяха открити следи от обитаване. Остава да се изследва пространството южно от сградите. Това предпостави и конкретните задачи – доразкриване на двуделното жилището и установяване на връзката му с вече проучените деструкции. Теренът се раздели на три сектора – Източен (И), Централен (Ц) и Западен (З). В сектор И се заложи траншея с дължина 51 м, при ширина 2,20 – 2,40 и достигната дълбочина от 0,90 до 1,10 м. Посоката е изток – запад успоредно на миналогодишния 100–метров изкоп. Пространството между постройките също се разчисти. Целта бе да се потърси съотношението между вече регистрираните съоръжения, както и да се изследват културните напластявания в хоризонтален и вертикален план.

В предходната година в западната част на обекта започна разкриване на двуделно жилище. Градежът е датиран с монети сечени при императорите: Константин X (1057 – 1059), Йоан II (1118 – 1143) и Мануил I (1143 – 1180). Завършилото проучване показа, че става дума за голяма право-

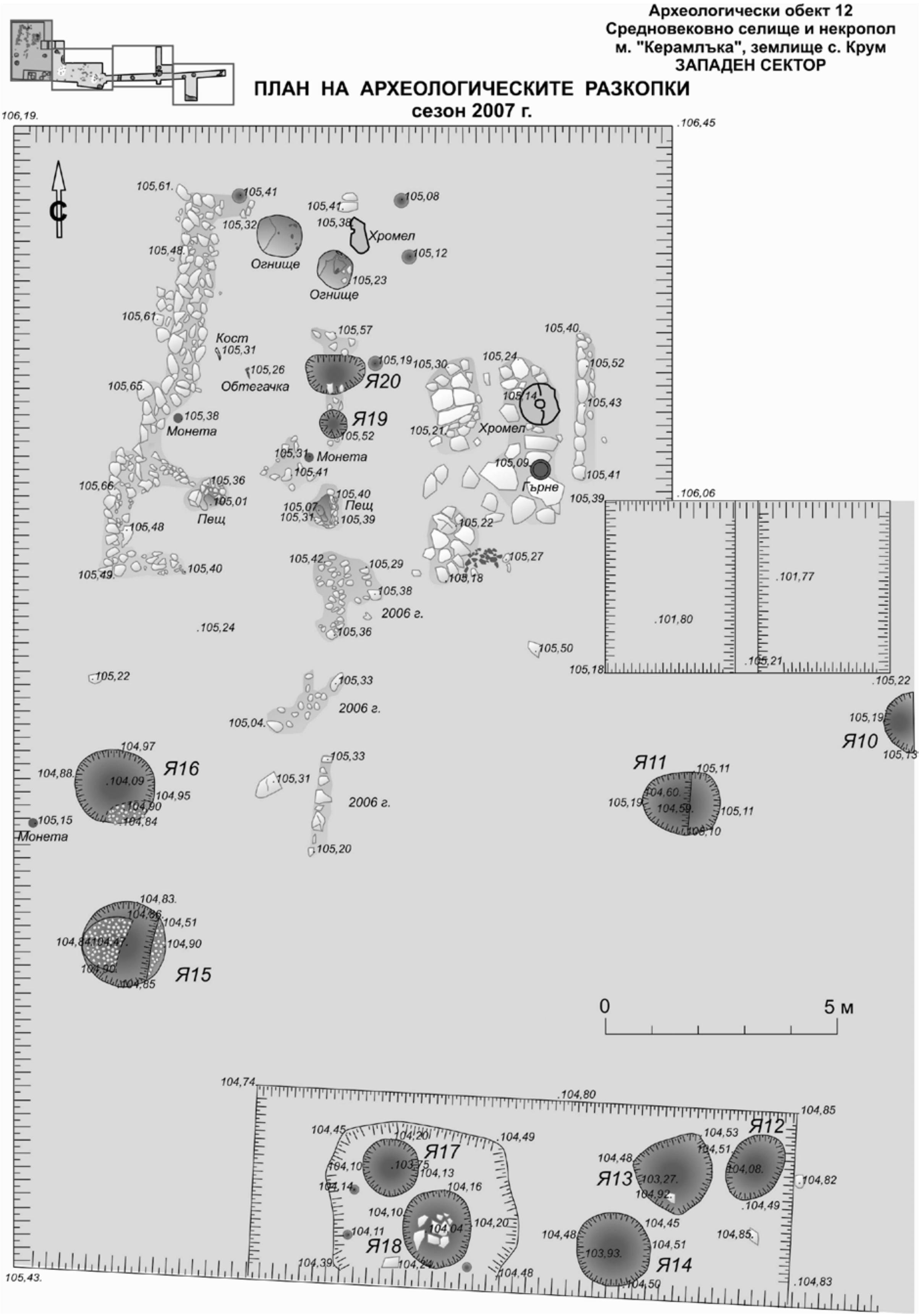
Археологически обект 12
Средновековно селище и некропол
м. "Керамлъка", землище с. Крум
ЗАПАДЕН СЕКТОР
ПЛАН НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ РАЗКОПКИ
сезон 2007 г.
С
Огнище
Огнище
Хромел
Хромел
Кост
Обтегачка
Монета
Монета
Монета
Пещ
Пещ
Гърне
2006 г.
2006 г.
2006 г.
Я10
Я11
Я12
Я13
Я14
Я15
Я16
Я17
Я18
Я19
Я20
0
5 м
106,19.
.106,45
.106,06
105,43.
105,22
104,74
.104,80
104,85
104,82
.104,83
.101,80
.101,77
105,18
.105,21

Обр. 1

ъгълна постройка, ориентирана с надлъжната си ос – север – юг. Максималната й дължина е около 14,10 м при ширина – 8,50 м и дебелина на зидовете 0,50 м. Изградена е от варовикови и ломени камъни на калова спойка. На места като изравнители са поставени фрагменти от керемиди и тухли. Градежът е двулицев, но от външната си страна е силно обрушен. Вътрешното пространство е разделено посредством успореден зид с ширина до 1,10 м. Констатираха се следи и от напречва стена, която е разрушена (Обр. 1). В непосредствена близост до нея се разчистиха две пещи. Подът е от трамбована пръст, която слабо се различава от околния терен. В североизточния й край се почисти част от каменна настилка където е включен излязъл от употреба хромел (Обр. 2 b). Не бяха открити основи за дървени колове, които да подсилят конструкцията. Вероятно това е едноетажна постройка изградена от плетена, обмазана с глина конструкция, която стъпва върху фундамент от камъни. Сред материалите преобладават фрагментите от строителна и битова керамика, обтегачки за хоризонтален тъкачен стан, метални ножчета, скоби и пирони. Намерените монети потвърждат предварителната датировка на сградата в XII в.

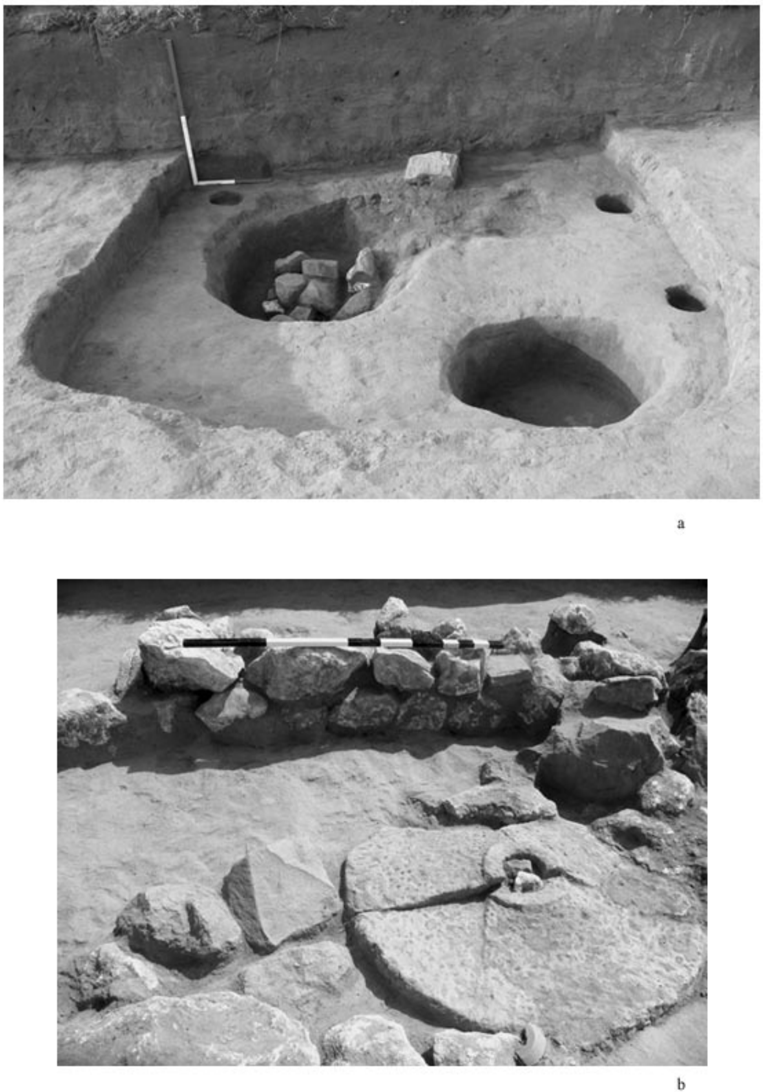

Обр. 2

Разкриха се още три паянтови жилищни постройки (Обр. 2 а). Те са с правоъгълен план, като от външните им страни има останки от кръгли вкопавания за фундиране на вертикални носещи греди, с диаметър от 0,15 до 0,25 м. Във височина са били изградени от нетрайни материали – кирпич и дърво. Покривът е от керемиди. В центъра на едното помещение има две огнища и част от хромел. Частично се разчистиха още две жилища и се регистрираха още четири. Поради малкия участък на проучване не може да се твърди със сигурност, че съществува предварителна планировка. Находките са представени от кухненска и трапезна керамика, фрагменти от керемиди и различен по характер битов инвентар. При една от постройките бяха открити и множество стъклени стопилки.

На терена се изчерпиха общо 21 битови ями. Те са с различна големина като диаметърът достига до 1,80 и са вкопани на дълбочина до 1,20 м. Инвентарът им се състои от керамични фрагменти, монети, накити, метални изделия (Обр. 3 m), железен шлак и животински кости.

Керамиката произхождаща от ямите и околния терен се отнася към две хронологични групи. Първата се датира в V – VI в. и е слабо застъпена. Основната част от добитият керамичен материал обхваща периода от XI до началото на XIII в (Обр. 3 a – j). Той представлява характерен за Североизточна Тракия комплекс. Наличието на кухненски съдове със специфични техноло-

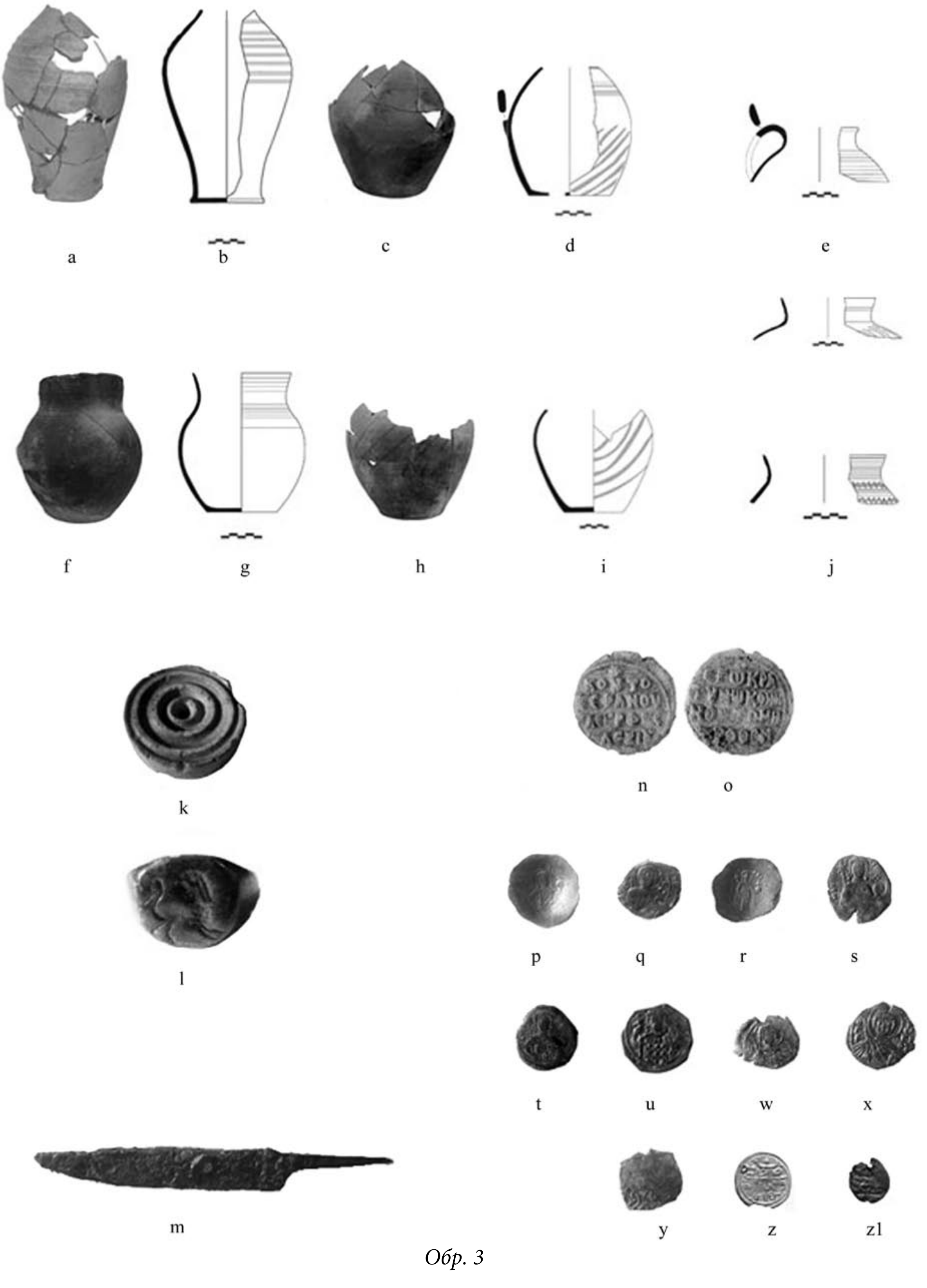
a
b
c
d
e
f
g
h
i
j
k
n
o
l
p
q
r
s
t
u
w
x
m
y
z
zl

Обр. 3

гични особености и производствен брак дават основание да се мисли, че селището е разполагало със собствени ателиета. Същевременно някои фрагменти със слюдесто покритие и глазирана повърхност подсказват, че то явно е поддържало търговски контакти с други селища в Тракия. Трябва да се подчертае, че сред находките са налице подчертано луксозни типове, които са показатели за сравнително висок жизнен стандарт. Такава е една стомна със слюдесто покритие (Обр 3 a, b), която намира успоредици сред най-представителните находки от Пловдив, Стара Загора, Минерални бани, Хасковско и Перник (Борисов, 1992, Обр. 3/в, г.; Manolova, 1999, 77 – 82)[9].

Обработката на остеологичния материал свидетелства за значително човешко присъствие. В повечето случаи костите са силно фрагментирани и носят белезите на кулинарна обработка. Използвани са основно домашни животни – говеда овце, кози, свине. Изследването на възрастовата структура показва, че броят на младите животни е голям, особено при едрите преживни. Диви животни се срещат рядко. Има единични кости от елен, костенурка и птици[10].

Сред находките се открояват няколко предмета. В яма №5 бе открит пул за табла или някаква друга игра (Обр. 3 k). Изработен е от кост на тур и е видимо изхабен от употреба. От насипа на яма №2 излезе бронзов пръстен – печат с гравирано върху плочката изображение на лъв (Обр. 3 l). Прави впечатление умело пресъздадените от ювелира анатомични особености на животното. Безспорно най-интересната находка е моливдовула на Контостефан (Обр. 3 n, o). Той е от групата на метричните печати т.е. текста е в стихотворна форма. Според надписа по майчина линия аристократът произхожда от рода на Комнините[11]. През 1161 г. е предвождал византийската армия във войната й с унгарския крал. Освен това продължи откриването на монети. До този момент от селището произлизат 50 монети като 41 от тях са средновековни (Обр. 3 p – x). Седем от тях се датират в XVI – XVIII в. (Обр. 3 y, z, z_1).

От некропола е разкрит един гроб. Гробното съоръжение представлява обикновена яма без ограждение. Скелетът е на възрастен индивид, погребан съгласно утвърдената християнски обредност. Трупът е ориентиран изток – запад, долните крайници – изпънати, а ръцете са скръстени на корема. Върху гърдите и до ръката има по една монета. Особеното в случая, че те са сечени с повече от два века разлика. Монетата поставена на гърдите се датира в XVI в. (Сюлейман 1520 – 1566) (Обр. 3 z_1), а другата е сечена при управлението на Махмуд I (1730 – 1754) (Обр. 3 z). Намериха се и остатъци от тъканта на дрехата, с която е бил погребан.

Приключилите разкопки бяха важен етап при изследването на поселението. Откритите жилищни постройки и археологически находки свидетелстват за интензивен стопански живот. Някои от материалите като колективната находка от железни сечива, моливдовула на Контостефан, отделни луксозни екземпляри трапезна керамика и особено голямото количество монети са характерни за по-големи селищни центрове. Вероятно обитателите са били сравнително заможни. Поддържали са търговски отношения с други селища в района. Натрупаните данни допълват картината на поселищния живот в централната част на Горнотракийската низина.

Литература

Борисов, 1992: Б. Борисов. Към въпроса за производството на керамика със златиста ангоба от Югоизточна България. – Приноси към българската археология. Т. 2, Обр. 3/в, г;

Manolova 1999: M. Manolova. Medieval Ceramics with Micasceous Coating from Plovdiv (11th – 12th c.) – Archaeologia Bulgarica, 1999, 2, 77 – 82.

---

[9] Керамичният материал е консултиран от М. Манолова-Войкова, за което й благодаря.

[10] Изказвам благодарност на Л. Нинов за обработката на остеологичния материал.

[11] Печатът бе датиран от Д. Аладжова и разчетен от В. Герасимова, за което изказвам благодарност.

№51. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ В М. „БАХЧА БУНАР", С. ОВЧАРЦИ ОБЩИНА РАДНЕВО

Пламен Караилиев

Археологическите проучвания бяха с времетраене един месец, под научното ръководство на Пламен Караилиев и екипа на археологически музей „Марица-изток" гр. Раднево. В тях взеха участие Рени Петрова-уредник в музея и Емил Чобанов – студент от ПУ „Паисий Хилендарски". Целта на спасителните проучвания беше да се локализира евентуално съществуващото в тази местност средновековно селище. Обекта се намира северно от р. Голямата река и южно от малко безименно дере, като попада изцяло в обработваема площ. Представлява обширна заравнена тераса на площ от около 100 дка с лека денивелация в посока юг – югозапад. При построяването на чешма през 1958 г. е намерена колективна монетна находка от 3272 бр. медни византийски монети, публикувана от И. Йорданов.

Предвид огромната площ за проучване, на около 20 дка заложихме 33 броя сондажи с цел ситуиране на евентуални археологически структури, в резултат на което бяха напълно разкрити и проучени две ями и една домакинска пещ. Частично беше проучено и едно полувкопано жилище. Също така частично беше проучена и селскостопанска постройка, затваряща площ от около 760 м^2. Тя беше проследена по негативен отпечатък на основите и, плитко вкопани в материков терен. Дебелината на основата е 0,60 – 0,70 м. Постройката представлява правоъгълник с посока север – юг и размери 38 х 20 м. Дългите и страни са дъговидно извити една спрямо друга. На този етап на проучване локализирахме два входа намиращи се в срещуположните и ъгли – североизточен и югозападен с ширина приблизително 2,00 м. По дъното на основата не установихме следи от дупки за колове, а и дебелината и изключва във височина да е била от дърво. Съществува вероятност да е била кирпичена, която в процеса на изветрянето и обработката на почвата се е запазила само частта и вкопана в материковия терен.

Въз основа на колективната монетна находка, фрагментирания керамичен материал и две монети разкрити в процеса на проучването датировката на това селище е в границите на XII в.

№52. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА КРЕПОСТТА КРАСЕН ПРИ ПАНАГЮРИЩЕ

Валери Григоров, Георги Абдулов

През 2007 г. продължихме разкопките в североизточната част на крепостта. За да разширим проучената площ в Цитаделата, заложихме три нови квадрата (6/5, 7/5 и 21/2) (Обр. 1). В квадрат 6/5 разкрихме останки от жилище. То е силно обезличено, маркирано е от струпване на камъни и строителна керамика, без ясни очертания. В средата на каменното струпване разкрихме пещ, също силно обезличена. В руините на жилището открихме голямо количество битова керамика, железни предмети, желязна апликация, няколко подкови, върхове на стрели, точило, части от два хромела. В съседния квадрат 7/6, в пластове обилно наситени с ломени камъни и строителна керамика, намерихме голямо количество битова керамика. На дълбочина 0,65 м открихме парчета от каменно корито. В кв. 21/2 разкрихме част от зид, ориентиран по оста север – юг. Той е разположен напречно на северния вход на Цитаделата, почти на линията на западната му страница. Зидът е с ширина 0,65 м, изграден е от средно големи ломени камъни на калова спойка. Основите му стъпват върху скалата.

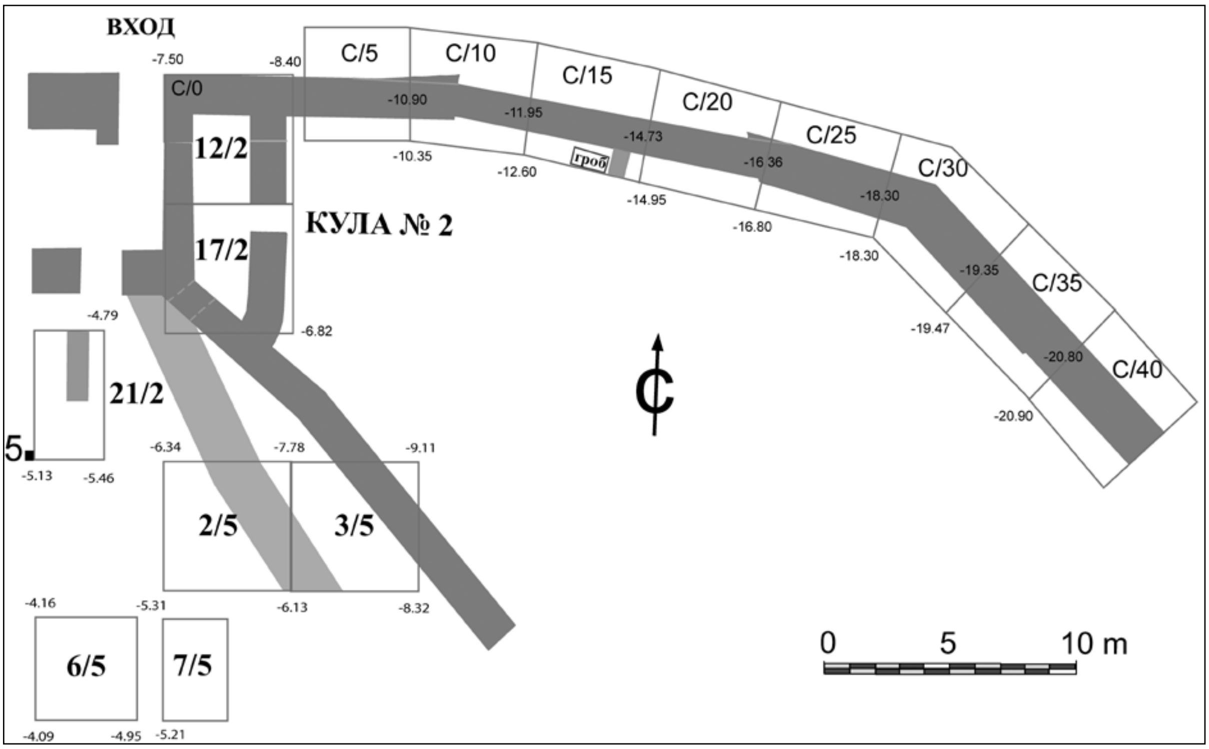

Обр. 1. Ситуационен план

Проучването в квадрати 3/5 и 12/2 завърши с премахване на оставените през 2006 г. контролни ребра. В реброто между квадрати 2/5 и 3/5, на дълбочина 1,10 – 1,50 м, в южната половина разчистихме струпване от камъни от III-ти жилищен хоризонт. В този пласт намерихме фрагменти керамика, част от дъно на съд, дръжка, столче от стъклена чашка, глинена запушалка и малко животински кости. На дълбочина 1,50-1,80 м се достигна до IV жилищен хоризонт. В него открихме каменно точило и бойна топка за прашка. При реброто между квадрати 12/2 и 17/2, на дълбочина 1,40 м достигнахме до масивен фундамент (подложка) от ломени камъни, споени с глинеста пръст. Върху него е стъпила западната стена на кулата. В северния край на подложката разчистихме отвесна строителна фуга, от която основите на стената слизат с около 1 м по-дълбоко. Те стъпват върху подложка, направена с по-ситни ломени камъни, споени с глинеста пръст. По всичко изглежда, че строителната фуга маркира два отделни строителни етапа, без обаче да може да се каже дали става въпрос за последователни технологични етапи на изграждане или за две отделни времеви фази. Подобна строителна фуга има на още едно място по източната крепостна стена на Цитаделата. Тя обаче не бе проучена чрез разкопки в дълбочина. Засега остава открит въпросът, дали тези строителни фуги могат да бъдат считани за хронологичен показател или причината за тях е технологична, т.е. стената е била изграждана на отделни сегменти (участъци), които са долепени на фуга.

Втората цел на археологическите разкопки през 2007 г. беше свързана с изясняване фортификацията на крепостта. Изпълнението на тази задача беше проведено на три етапа. Първо се изсякоха храстите и дърветата по предполагаемото трасе на стената, след това се картираха участъците от крепостни стени, които личат на терена. В последния етап се разкри участък от около 35 м от външната крепостна стена източно от северния вход и кула №2 (Обр. 1, 2). Крепостният зид е изграден върху силно наклонен (между 17 и 35 градуса) терен. Установихме, че стената в най-стръмния ѝ участък е изградена на сектори с различна дебелина (между 1,30 м и 1,90 м). Стената е иззидана с ломени камъни. За двете лица са използвани по-големи камъни, а ядрото е запълнено с дребни и средно големи камъни, споени с хоросан. На повечето места хоросанът е с жълто-бял цвят, обилно наситен с пресят речен пясък. Само в някои от най-високите участъци на стената хоросанът е бял с малко пясъчни примеси. Нямаме данни, че разликите в състава на

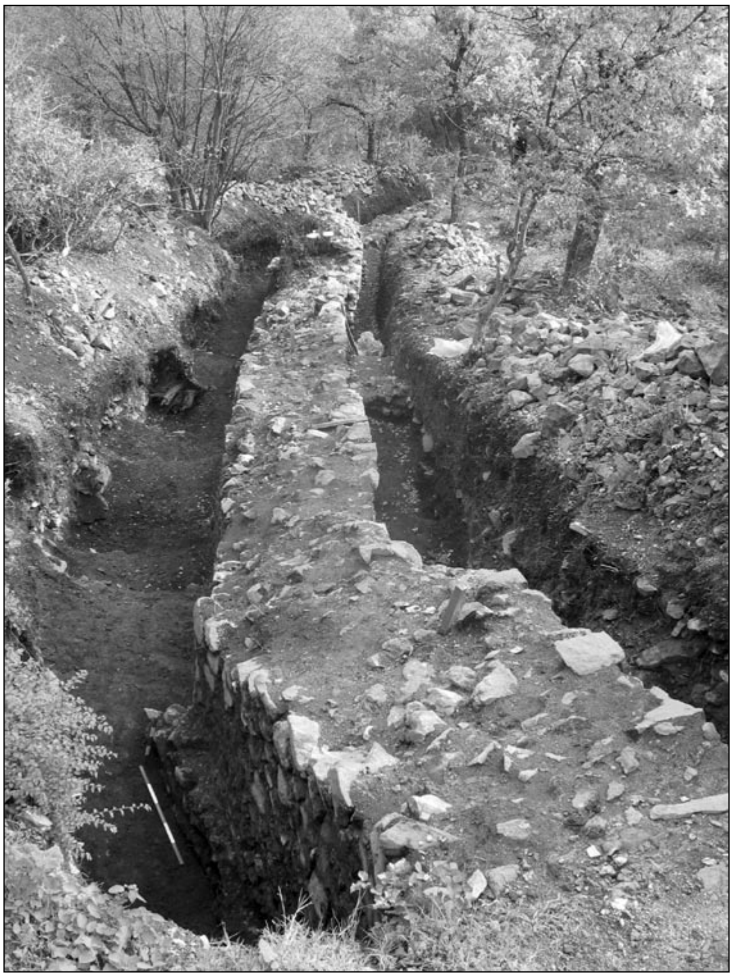

Обр. 2. Източен сектор на северната крепостна стена

хоросана се дължат на разновременни преправки. По-скоро те са резултат на специфичните технологични изисквания на различни етапи на изграждане на стената. В основите и в най-ниските части на стената хоросанът е с повече пясъчни примеси, докато във височина е използван почист хоросан. Разбира се, не може напълно да се изключи и субективната преценка на строителите при смесването на съставките в отделните бъркала, при което е получаван хоросанов разтвор с различно съотношение на компонентите. Друг важен факт, който установихме, е наличието на конструктивни застъпвания на крепостния зид в местата на свързване на отделните сектори. Вероятно този строителен подход е наложен от голямата денивелация на терена и необходимостта от по-добро свързване между различните части. Препоръката за изграждането на защитните съоръжения като отделни сегменти е изискване, което е залегнало още в строителния трактат на Филон „Механика". Античният автор специално се спира на необходимостта кулите да се изграждат отделно (на фуга), за да бъдат облекчени от излишни натоварвания (Овчаров 1982, 49). Прилагането на това правило и за самата куртина обаче е едно ново архитектурно-инженерно решение, свързано със специфичните изисквания на терена.

Основите на стената, там, където те са достигнати, стъпват върху относително нивелирана стъпаловидно оформена на различни нива подложка. В квадрат С/5 стената е с ширина 1,70 м. На западния профил, на нивото на разрушаването на стената, установихме дебел наситен с пепел пласт. В квадрат С/10 установихме първото застъпване – сектор от стената с дебелина 1,30 м ляга върху сектор от стената с дебелина 1,70 м. При мястото на връзката стената прави малка чупка на югоизток. На дълбочина 1,60 м пластът е обилно наситен с пепел. На дълбочина 2,30 м се регистрира втори пласт, обилно наситен с пепел и отделни петна опалена пръст. При външното лице се установи цокъл, който се издава с около 35 см и с него завършва първият сектор от стената. В квадрат С/15, до вътрешното лице на крепостната стена разкрихме детски гроб без инвентар. Източно от гроба се разчисти зид, долепен перпендикулярно към крепостната стена. Той е дебел 0,60 м и е на калова спойка. Следващото конструктивно застъпване на стената е на границата на квадрат С/25 – участък от стената с дебелина 1,45 м ляга върху участък от стената с дебелина 1,80 м. В квадрат С/30 стената достига дебелина до 1,90 м. При 32-рия метър (измерено от северния вход) стената завива под ъгъл от 28 градуса на югоизток.

Сравнително малката дебелина на стените, особено в средния сектор, където тя е между 1,30 и 1,45 м предполага, че платформата, по която са се придвижвали войниците, е била допълнително разширена навътре с дървени подове. За наличието на подобно разширение с дървени конструкции може да се съди по плътния пласт пепел от вътрешната страна на крепостната сте-

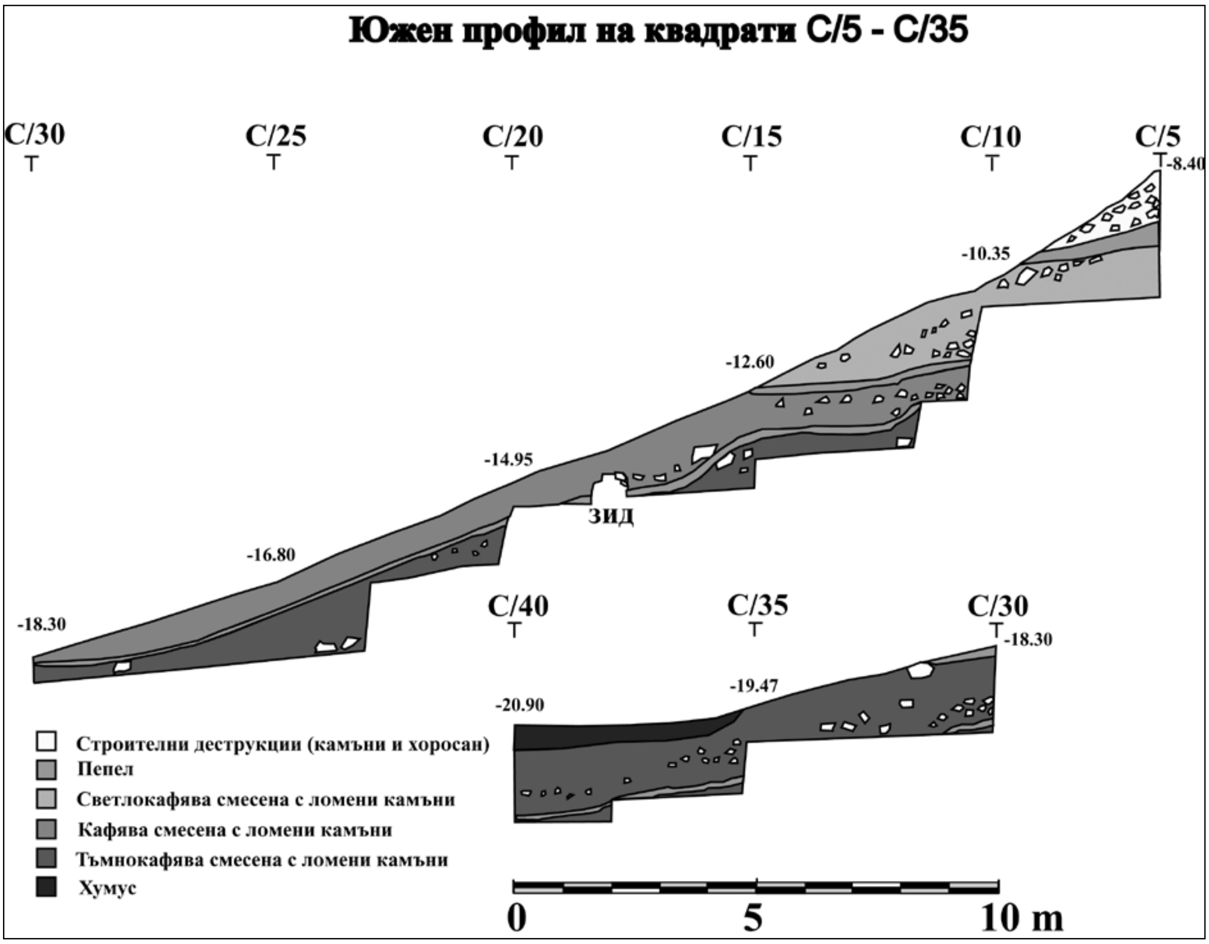
Южен профил на квадрати С/5 - С/35
С/30
С/25
С/20
С/15
С/10
С/5
-8.40
-10.35
-12.60
-14.95
-16.80
-18.30
ЗИД
С/40
С/35
С/30
-18.30
-19.47
-20.90
Строителни деструкции (камъни и хоросан)
Пепел
Светлокафява смесена с ломени камъни
Кафява смесена с ломени камъни
Тъмнокафява смесена с ломени камъни
Хумус
0
5
10 m

Обр. 3. Южен профил на квадрати С/5-С/35

на. На разгънатия южен профил (Обр. 3), който е успореден на вътрешното лице на крепостната стена, се различават няколко нива на опожаряване. Дългата ивица пепел, която преминава почти през цялата дължина на стената, маркира времето на разрушаването ѝ. Материалите, които се откриват в този пласт, са предимно от 12 в. Няма данни по-късно стената да е била възстановена. По-интересни находки, открити в трасето на крепостната стена, са една „S-овидна" обеца, една лировидна желязна тока, украсена кръгла костена пластина и пирамидални тежести за тъкачен стан.

За да проверим за наличие на ров пред северната крепостна стена, заложихме изкоп „А" пред петоъгълната кула. Установихме, че на 2,30 м пред кулата има ров, широк 4,60 м и дълбок 2,30 м. Той е изсечен в скалата и в профил има формата на обърнат пресечен конус. Северната стена на рова е почти отвесно изрязана, а южната е под наклон от около 70 градуса (Обр. 4).

Добре зачистените от растителността площи позволиха да се започне картирането на крепостта. Тя има неправилна правоъгълна форма, издължена по оста северозапад – югоизток. Приблизителните ѝ размери са 205/100 м и загражда площ от около 20 декара. Вътрешното укрепление (Цитаделата) е с приблизителни размери: 112/62 м и загражда площ от около 7 декара. Най-добре крепостната стена е запазена от север и юг, където тя се проследява без прекъсвания на около 250 м. На места има запазени части от стената на височина до 3,50 м. От юг са запазени само отделни фрагменти от стената, на височина до 1 м. От изток най-запазен е северният участък от стената на Цитаделата до северния вход, който е с дължина около 48 м и височина до 2-3 м.

Стратиграфските наблюдения и анализът на находките от новоразкрития участък на крепостната стена позволяват да се направят следните изводи: Стената вероятно е била изградена

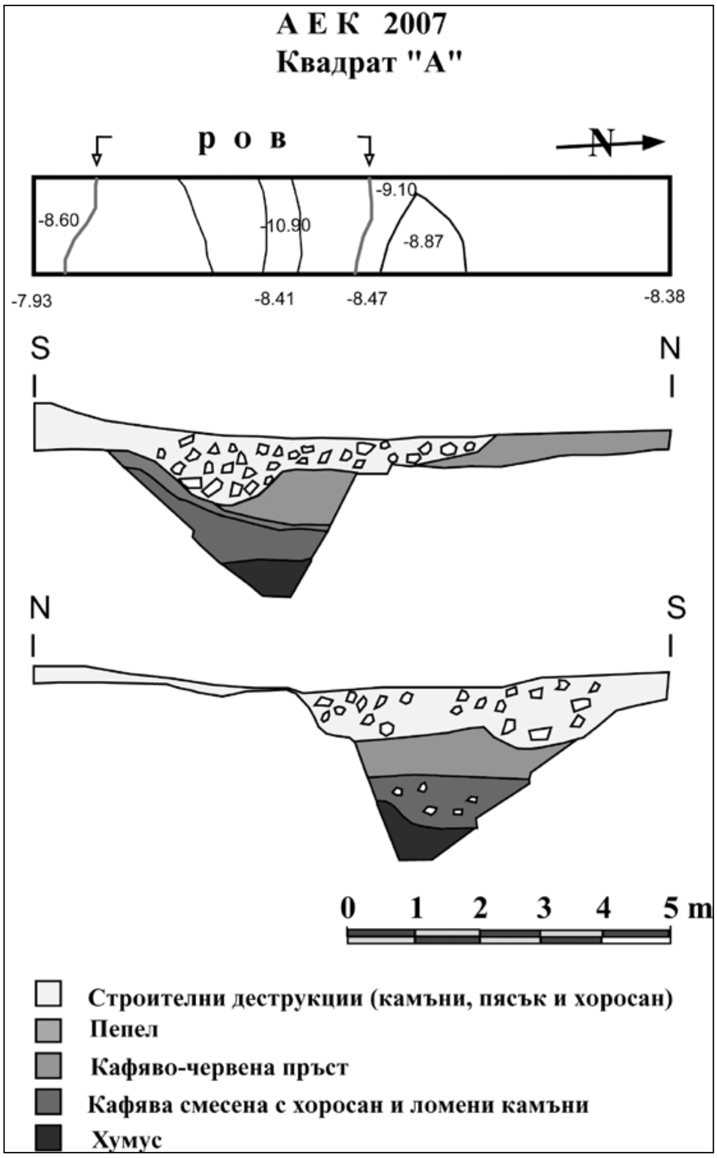

Обр. 4. Ров пред петоъгълната кула

през VI в. Най-интензивно крепостта е използвана през XI – XII в. В края на XII в. тя е подложена на много сериозна атака и вероятно е била превзета и опожарена. Този хоризонт на много места е маркиран от дебел пласт пепел. При тези събития източният участък на северната крепостна стена е бил разрушен. Липсата на находки от XIII – XIV в. говори, че стената не е била възстановена. Части от стената обаче са останали да стърчат на 1 до 1,50 м над нивото на тогавашния терен и тя е имала значение само на ограден зид. Откритият непосредствено до стената гроб дава основание да се предположи, че след отпадане на североизточното пространство от крепостта то вероятно е използвано за гробище. В края на XII в. северната половина на кулата до входа също е била напълно разрушена. По-късно обаче тя е била ремонтирана, като върху разрушените зидове е издигната нова стена. Така след отпадане на източния сектор от северната крепостна стена, кулата от вътрешна става вече външна и затваря североизточния ъгъл на крепостта. Нейният основен вход от изток, както и новоизградения при североизточния ъгъл вероятно са използвани като потерни.

Литература:

Овчаров 1982: Д. Овчаров. Византийски и български крепости V – X век. София, 1982.

№53. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ „БАЛЪК ДЕРЕ”, ИВАЛОВГРАДСКО

Ивайло Кънев

История на проучванията.

Средновековната крепост наречено условно „Балък дере” е построена върху последното било на Източните Родопи, след което започва „Беломорска Тракия”, на пътя преминаващ от Беломорието по р. Арда към вътрешността на Родопите.

Началото на проучванията е поставено през 2004 г. от ст. н. с. д-р Бони Петрунова. За един сравнително кратък период на работа Б. Петрунова успява да заснеме геодезично трасето на крепостната стена, да проучи една сграда в южната и част. След завършване на разкопките Б. Петру-

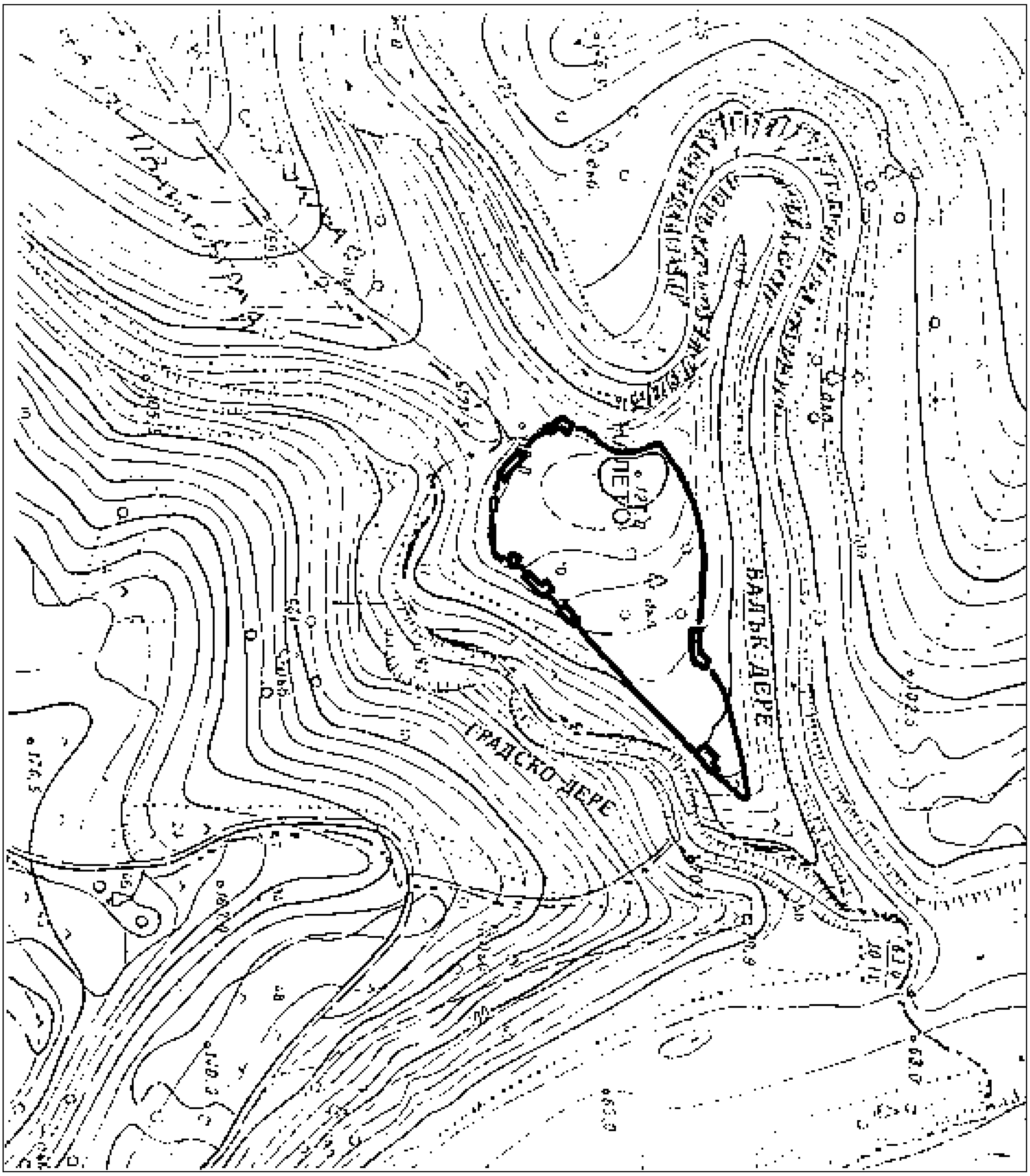

Обр. 1. Топография на крепостта „Балък дере"

нова смята, че крепостта е от типа укрепен феодален замък и вероятно това е споменаваният в изворите „Родостюик"

През 2007 г. редовните археологически разкопки са подновени от нов екип воден от гл. уредник от Националния Исторически Музей – Ивайло Кънев и студенти от Историческия факултет на СУ – Кремена Кирилова, Славея Чолакова, Любка Софрониева и Росица Славова от ШУ – К. Преславски. Разкопките се проведоха през месеците юли, август и септември, като имаше известни прекъсвания, финансирането бе осигурено изцяло от НИМ.

Основната цел през настоящият сезон бе да се достигне до стерилна земя, като се установи в основни линии стратиграфията на крепостта върху терен в най-западната част и един сондаж върху маркирания вече „Западен вход".

КВАДРАТ 88: На дълбочина 0,30 м от съвременното ниво на терена по целия квадрат се откри струпване от средно големи плочести камъни, върху които са оформени гробни камери, номерирани съответно като гробове с № 1, 2, 3, а в насипа между тях се откри монета на Константин VII Багрянородни.

След документирането на каменното струпването, то бе вдигнато. В резултат ясно се очертаха посочените вече гробове в северния край. На тази дълбочина се откриха още гробове и така, на практика, се оформи християнски некропол, състоящ се на този етап от 8 гроба. Между плочите на гроб №1 се откри монета на Алексий I Комнин (1081 – 1118 г.), която датира откритият вече некропол. В южната част на кв. 88 се очерта и един зид, преминаващ по диагонал на югоизточният ъгъл на квадрата (посока североизток-югозапад), с широчина 0,35 м и разкрита дължина 3,70 м. Същевременно се разкри още един „малък” зид, който е перпендикулярен на горепосочения (посока югоизток – северозапад), с дължина 2 м и широчина 0,20 м. Така, явно в южната част на кв. 88, се оформи сграда от „верижен тип”, която бе наречена „СГРАДА №2”.

След вдигането на разчистените гробове, се достигна дълбочина 0,80 м. Под гробове № 4, 7 намиращи се в централната част на квадрата, се разкри нов мощен зид с широчина 0,90 м на калова спойка. Той преминава по диагонал през центъра (североизток-югозапад) и е успореден на отбелязания вече зид на сграда №2, на отстояние 1,30 м.

На дълбочина 1м, между тях, в центъра на квадрата се откри нов гроб – №13 (явно вкопан по-дълбоко, поради факта, че тук терена го позволява). Той бе на женски индивид, на ръцете на който бяха поставени 21 бр. гривни от синьо стъкло и масивен бронз, с което се потвърди хронологическата рамка на некропола.

На дълбочина 1,30 м, под гроб №13 се откри нов зид, вероятно продължение на споменатия по-горе „малък” зид, който е перпендикулярен (югоизток-северозапад) на успоредните, долепен на фуга до западното лице на зида на сграда №2 и минаващ под големият зид. В южната част на

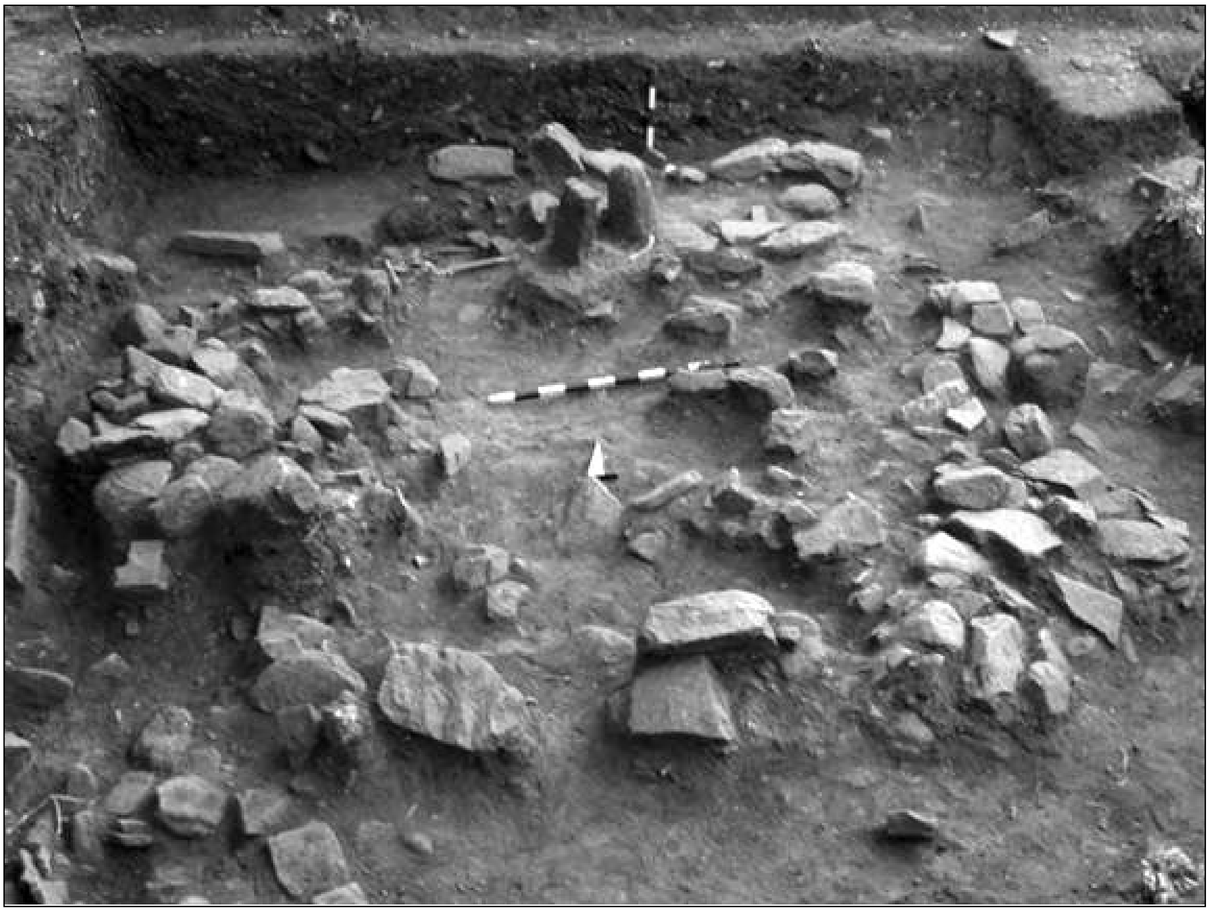

Обр. 2. Квадрат 98. Кръгло каменно съоръжение, дълбочина 0,60 м

квадрата, на тази дълбочина, се откриха следи от много силен пожар, като земята бе примесена с керемиди. След изчерпването на този горял пласт, в южната част на кв. 88 се достигна материкова земя на дълбочина 2 м от нивото на съвременния терен. Важно за стратиграфията на обекта е и факта,че в този пласт се откри и монета от V в. На същата дълбочина се достигна и в северната част на квадрата, но там следите от пожара не са толкова силни поради факта, че перпендикулярният зид е спрял неговото разпространение в северна посока.

КВАДРАТ 98: Характерът на насипа в най-горните пластове е подобен на този от кв. 88, с тази разлика,че в него има няколко броя животински кости, както и една монета от XIII в. На дълбочина 0,20 – 0,40 м пръстта бе силно трамбована. След отстраняването и, се очертаха две каменни струпвания в западната част на квадрата, от които прави впечатление два побити средно големи ломени камъни. При разчистването на насипа, се установи липсата на пожар, подобен на този в кв. 88 на тази дълбочина.

След окончателното почистване на струпването се достигна дълбочина 0,60 м. Постепенно започна очертаването на каменно съоръжение. Около побитите камъни се забеляза дъга от средно големи ломени камъни, споени на кал, които продължават в южна посока и оформят кръг с диаметър 3,90 м. В северната част на кръга камъните са наредени като настилка, най-вероятно подобна е била и в другите части на кръга, но те са разрушени от по късни интервенции. В западната част на съоръжението се откри още един гроб с поставен №5. Гробът е по-късен, вероятно синхронен с тези от кв. 88, защото разбива неговата западна дъга, но не лежи под побитите камъни. Този факт дава основание съоръжението да се датира преди XI в.

На дълбочина 1 – 1,20 м в северозападната ъгъл на квадрата се откри зид (североизток – югозапад) от средноголеми ломени камъни, споени на кал. В южната част на квадрата се разкри още едно каменно струпване без конструктивна връзка с откритият в ъгъла зид, но в източния му край бе оформено „огнище" от вторично употребени камъни (сред тях и фрагмент от мраморна колона) с диаметър 1,18 м. След вдигането на струпването и ъгловия зид, се достигна дълбочина 1,40 – 1,60 м. Нивото бе силно горяло, синхронно с големият пожар от кв. 88.

Последвалият културен пласт бе до дълбочина 2,10 м, където се достигна и до стерилна земя. Непосредствено върху материковата земя, в югозападният ъгъл на квадрата се откри тънък пласт, маркиращ пожар и върху него зидове, които бяха конструктивно свързани и образуващи едно помещение с правоъгълна форма (поради факта, че помещението се развива в югозападна посока то остава недопроучено). В случая са интересни зидовете ограждащи помещението. Зидът в северозападния ъгъл бе направен от средно големи ломени камъни, споени с кал, две много добре изградени лица, като разстоянието между тях е 2,10 м.

След допълнително финансиране от Националният Исторически Музей работата продължи в квадрати № 78, 79 и 89.

КВАДРАТ 78: Този квадрат се намира източно от кв. 88. При проведените разкопки се достигна дълбочина от 0,50 м от съвременното ниво на терена. Подобно на кв. 88 и тук има каменно струпване, но с по-голяма гъстота. Потвърди се и очакването за продължение на некропола в източна посока. Откритите гробове бяха с № от 13 (примерни), 14, 16, 17, 18, 19, 20, гробните ями бяха оформени върху каменното струпване. Сред находките от гробовете имаше и две равнораменни бронзови кръсчета от XI в. След разчистването на некропола разкопките бяха преустановени до следващия археологически сезон.

КВАДРАТ 79: Намира се южно от кв. 78. На дълбочина 0,30 м се откри продължението на диагоналния зид (югоизток – северозапад) от кв. 88. Той е изграден от средно големи ломени камъни, споени на кал. Широчината между двете лица е 0,60 м. В югоизточния ъгъл на квадрата, зидът прави ъгъл, насочвайки се на югозапад. Разкопаването се концентрира в пространството, сключено от ъгъла. Там характера на насипа се промени, пръста стана по-мека със следи от пожар. На дълбочина 0,65 м се откриха фрагменти от 5 бр. различни питоси и едно дъно. Прави впечатление, че в този квадрат няма гробове, потвърждавайки първоначалното предположение, че южната граница на некропола се движи по южното ребро на кв. 88 и 98. На тази дълбочина разкопките бяха преустановени за следващият сезон. Предвид структурата на зида, той бе „зазимен" с дебел найлон и сигурно укрепен.

КВАДРАТ 89: През този археологически сезон проучванията в кв. 89 достигнаха до дълбочина 0,30 м. Насипът бе изключително от твърда пръст, примесена с дребни камъни и строителна керамика. Подобно и на другите квадрати, и тук на тази дълбочина се откриха каменни струпвания, макар и не с такава гъстота (вероятно при по-голяма дълбочина, гъстотата на струпването ще се увеличи). В северната част на квадрата имаше две струпвания, които напомняха гробни камери, но след почистването им не се установиха гробове или някаква конструктивна връзка между тях. На границата му кв. 88 и кв. 89, се откри детски гроб №15, който е част от формиращият се некропол. Откритите в него накити са подобни на тези от некропола в Любеново и Абланица-1, датирани от края на Х в. (по-късно Д.Аладжов предатира Любеново в първата полвина на XI в., което отговаря на хронологическата рамка на нашия некропол).

„ЗАПАДЕН ВХОД"

Целта на сондажа бе да установи конструкцията на входа. Запазена е само южната част на входа с дебелина 2 м и максимално запазена височина 4,20 м, а северната му част е напълно унищожена. Непосредствено до крепостната стената се откриха две по-малки (широчина 0,60 м) успоредни стени, ориентирани изток-запад, като пространството между тях е 1 м. От запад в основата се очертаха два камъка, най-вероятно маркиращи ходовото ниво между тях. След доразчистването на двата успоредни зида и пространството между тях, се очерта вход между северния зид и ъгъла на крепостната стена. Така, явно се очерта помещение, което тепърва ще бъде проучено.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: От направените сондажи може да се заключи, че има няколко основни етапа на функциониране на крепостта. Началото най-вероятно е през I – III в., когато имаме едно неукрепено поселение, маркирано от монети и отделни фрагменти керамика. Активният поселищен живот започва през IV в. и може да се свърже с настъпилите промени в района след 378 г. и унищожението на вила „Армира". Вероятно тогава се строи крепостната стена и маркираната

Обр. 3. Западен вход на крепоста „Балък дере"

вече сграда №2, с перпендикулярният към нея зид. Следва големият зид в северозападния ъгъл на кв. 88 и развиващият се „коридор” в кв. 98 (защото те лежат върху големия пожар, вероятно причинен от варварските нашествия от VI в.), които може би са пристроявани към сграда №2. После следва нейното унищожение и построяването на „култовото съоръжение” в кв. 98. Активният живот в тази част на крепостта е престанал в края на X – първата половина на XI в.,тъй като там вече се формира некропол.

В периода XII – XIV в. върху проучвания терен няма активен живот, но намерените монети и керамика от този период, доказват че крепостта все още играе активна роля в поселищния живот на този район.

Изказаните вече предположения се подкрепят и от направената статистика на намерените монети, направена от ст.н.с. В. Пенчев, съгласно която: 21 % (с 5 % изключение, т. е. 3 бр. от I в.) са от периода IV – VI в., намерени на средна дълбочина между 0,40 м и 0,60 м; други 29 % са от периода X – XI в. и са намерени на средна дълбочина 0,30 – 0,40 м, но най-много (50 %) са монетите от XIII в., като 80 % от тях са намерени на дълбочина 0,20 – 0,40 м, но има и такива намерени на дълбочина между 1,20 – 1,60 м, което доказва и една по-късна интервенция в пластовете през XIII в., но само на определени места в крепостта. С малки изключения, по-подобен начин стои и статистиката на керамиката, направена с помощта на ст. н. с. Гергана Кабакчиева, а именно, че 60 % от керамиката принадлежи към периода IV – VI в., 25 % към XII – XIV в., 15 % към I – III в.

№54. РАЗКОПКИ НА МАНАСТИРА „СВ. ЙОАН РИЛСКИ” НА ТРАПЕЗИЦА (СЕКТОР ЮГОЗАПАДЕН)

Йордан Алексиев

Манастирът се намира в югозападната част на крепостта Трапезица.

Ръководител на разкопките – ст. н. с. д-р Йордан Алексиев; техническо заснемане Светлозар Бояджиев; обработка на костния материал ст. н. с. д-р Лазар Нинов; обработка на нумизматичния материал – ст. н. с. д-р Константин Дочев; лабораторни изследвания на стенописи и производствени отпадъци в лабораторията на НАИМ.

Финансиране –Министерство на културата.

Продължителност на проучванията – от юли до ноември 2007 година.

През юли – август работиха две смени студенти, организирани в Национално движение „Българско наследство”: първа смяна – студенти от Югозападния университет „Неофит Рилски” и втора – Технически Университет „Ангел Кънчев” – Русе, студенти и ученици от В. Търново, а през последните месеци и пенсионери и безработни. Групите бяха в състав до 30 работници.

Съгласно работната програма, проучването беше организирано на два сектора: „южен”, който обхваща терена до западната крепостна стена и църква №8 и №9 (манастирската трапезария) – квадрати: CV, CXIX и CX; и „северозападен” в квадрати: LXIV, CXXVI и CXXVII.

Сектор „южен”.

Работи се изключително в пласт от строителни разрушения не само от разрушенията на постройките, но голяма част от тях са изхвърлени при проучването на църквата през 1900 година от Жорж Сьор – едри парчета хоросан, средно големи и едри камъни, тухли, декоративна керамика. Край западната стена на трапезарията се разкриха 5 правоъгълни пилона, които са носели арките на покрита галерия. Първият пилон започва от северозападния ъгъл на трапезарията. В северната част е разкрит и тухленият под, като тухлите са полагани върху хоросанова подложка. Използван е същия формат тухли. Там където тухлите не са запазени, е запазена хоросановата подложка. От третия пилон на юг нивото на скалата пада значително и теренът е подравнен с пръст и дребен хоросанов трошляк. Върху този пласт са поставени основите на двата южни пилона, а подовата настилка не е запазена. Тези пилони са и най-лошо запазени. Западно от пилоните (и между тях), се разкриха падналите арки. Разкриват се на големи блокове от камъни и тухли, здраво скрепени

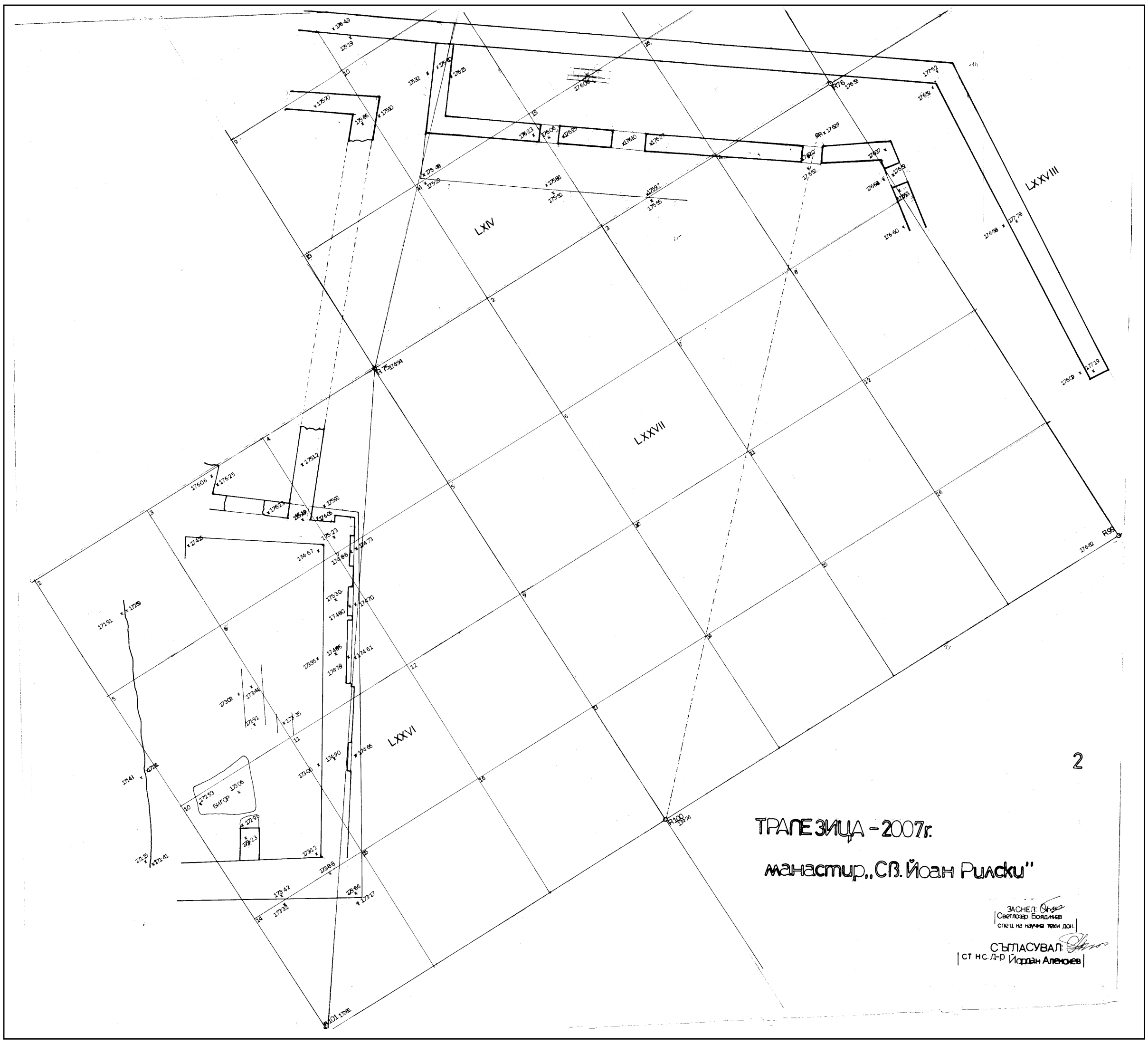
LXIV
LXXVIII
LXXVII
LXXVI
2
ТРАПЕЗИЦА – 2007г.
манастир „Св. Йоан Рилски"
ЗАСНЕЛ:
Светлозар Бояджиев
спец. на научна техн. док.
СЪГЛАСУВАЛ:
ст. н.с. д-р Йордан Алексиев

Обр. 1

с хоросановата спойка. В тези блокове се разкриха и лицевите хоросанови фуги. Те са гладко замазани и имат ширината на тухлата – 4 см. Там, където дебелината на фугата е по-голяма, краищата са ограничени с врязани линии, и по-голямата дебелина е оцветявана с червена боя (близка до цвета на тухлата). Това е обичаен похват при декоративната фасада, свързан с характерния за столичния Търнов „живописен стил" в архитектурата. Досега такива украсни елементи са използвани при фасадата на търновската църква Св. Димитър. Върху пилоните има запазени и стенописи от цокъла – геометрични и растителни орнаменти, изпълнени с черна и вишнево-червена боя на бял фон. Сред падналите блокове от арките има и части от фигурална стенопис (навярно светци от първия регистър). Многобройните декоративни чашки са кръгли, оцветени в зелено (те се отнасят към големия формат с Д на чашката от 8,5 до 10 см. Намериха се и няколко чашки, заедно с хоросановата спойка. Галерията край трапезарията има „суха" връзка с южната галерия край църква №8, която поради разликата в нивата се осъществявали с четири стъпала.

Югоизточна порта на манастира.

Портата е близо до югозападния ъгъл на трапезарията. Оформена е от два дебели зида, които имат дълбоки ниши (по две на всеки зид). Дълбоките ниши разчленяват всеки зид на три пиластри. При южната (първа) и средната е имало две врати. Проходът е с полуцилиндрично покритие, части от което се разкриха при разкопките. Поради наклон в южна посока, външният зид има по-голяма дебелина. Установи се преустройство, свързано с усилване на конструкцията

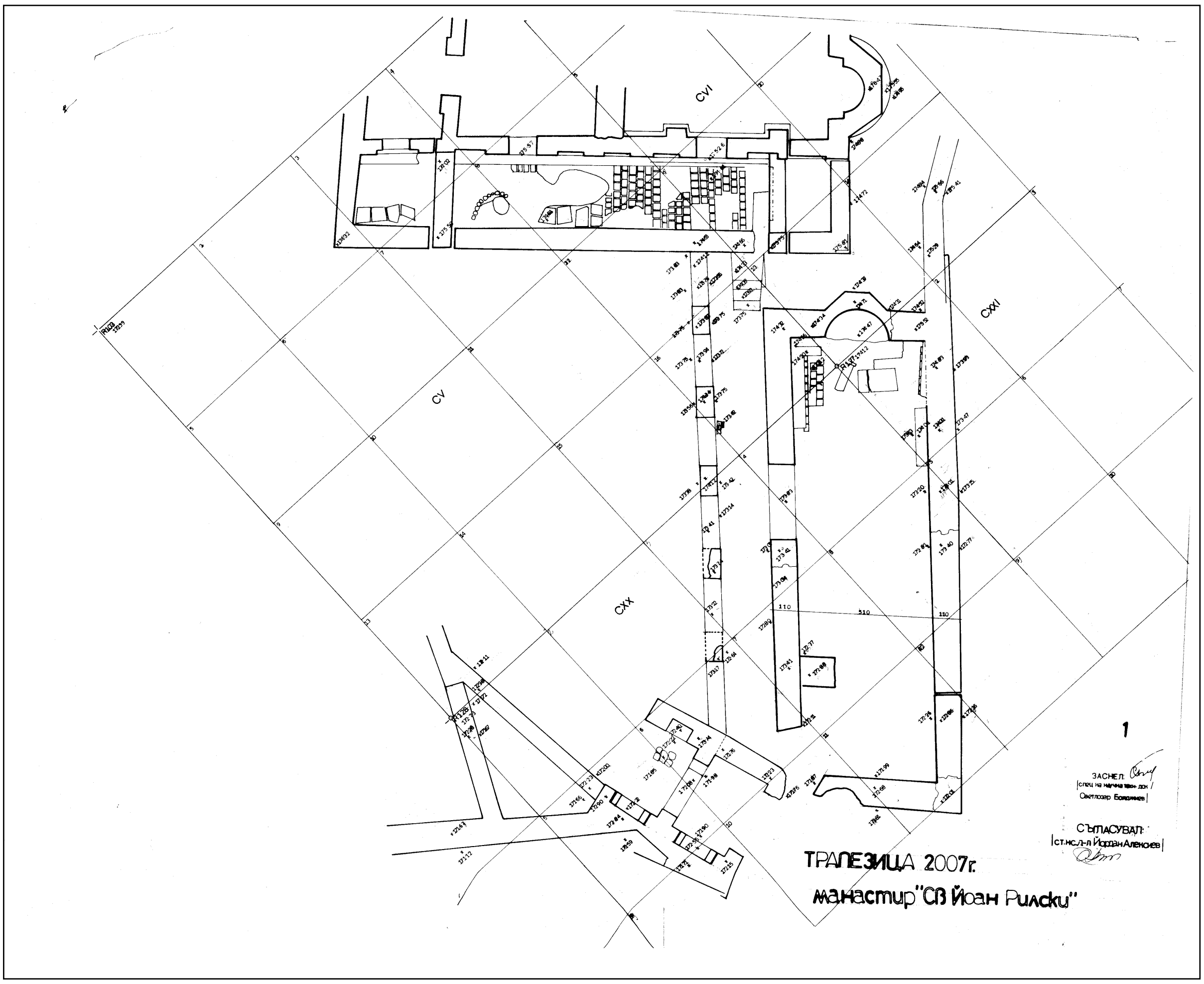

Обр. 2

на портата. Първоначалните размери на нишите са намалени с апликирани от двете страни зидове (с около 0,30 м), като новият градеж нарушава декоративните тухлени редове. До външното лице на южния зид е апликиран груб градеж от едри камъни, тъй като поради денивелацията на терена той е по-уязвим. От югозападната част на портата в западна посока продължава зид (още неразкрит напълно).

„Северозападен" сектор.

След изсичането на дървета, храсти и ниска растителност, се очертаха границите на манастира. Ясно се маркираха двата успоредни зида на манастирското крило, което в източния край „чупи" под ъгъл 125°. След разчистването се установи, че външния зид е със запазена височина до 1,15/1,30 м, а вътрешният има вътрешно лице. Разкритите зидове имат дълбоко изветрели хоросанови фуги, което подсказва ранното им разкритие. Най-вероятно това е станало през 1900 година при разкопките на Жорж Сьор, тъй като части от тях има в плана на Трапезица, изготвен от търновските инженери П. Абаджиев и Г. Михайлов след разкопките на Сьор. Те не са отразени в по-късните описания на Трапезица (включително и в написаната наскоро след разкопките на Сьор студия от В. Димов). С доста свободна интерпретация са представени в плана на арх. Николай Тулешков.

Проучването започна в най-западната част на крилото (в близост до крепостната стена), където се разкри помещение, което означихме като №1. То има правоъгълен план и широк вход (не е разкрита западната му стена или вътрешното лице на крепостната стена, ако то е било долепено до него). В помещенията се разкриха нападали част от полуцилиндрично покритие – камъни и тухли с хоросановата спойка. Върху пода се разкриха много едри части от средновековни съдове, както и много железни гвоздеи. Започна и разкриването на двете лица на вътрешния зид, на които се откриха няколко входа с различна ширина. На 2 м пред него се разкри втори (по-грубо изграден) зид. Засега допускам, че той би могъл да носи дървени греди и оформя платформа (докса) на жилищния етаж на крилото. Разкри се и запазената in situ тухлена настилка на пода, като тухлите са подредени върху подравнения терен. Установи се и подреждането на тухлите – до вътрешното лице по дължина, след това на къса страна и т. н.

„Игуменарна".

Долепена е до вътрешнето лице на западната крепостна стена и източната ѝ (главна) фасада е в надлъжната ос на църквата. Напълно разкрит е източния зид, чието външно лице е разчленено от псевдоконструктивни ниши. Навярно в най-широката е бил оформен и входа. Страничните ниши са широки 1,15 м и дълбоки 0,15 м, а нишата в която е оформена вратата е 2,40 м. Дебелината на зидовете в субструкция е 1,50 м, в суперструкцията 1,10 м. Вътрешните размери на сградата са 14,50 х 6,20 м. Цялата вътрешност на сградата е запълнена със строителни разрушения – камъни, бигорови блокове, тухли, едри парчета хоросанова мазилка, трошляк. Намират се и кръгли декоративни чашки и едри стенописни фрагменти, като и стенопис върху лицата на камъни и бигор. Намериха се и няколко едри паднали блока (в тях камъните и тухлите са паднали на тясната си страна). До този етап на проучването сградата няма разчленение, освен един пиластър, долепен до вътрешното лице на южния зид на сградата. Подово ниво не е достигнато. Основания за определяне на сградата като игуменарна са: декоративно-живописната украса на фасадата (тухлени пояси, членение чрез псевдоконструктивни ниши, наличие на декоративна керамика и стенописи). Дебелината на зидовете предполага наличието най-малко на още един етаж. Близостта на сградата до църквата и монашеското крило, които са обеденени от малък двор.

В двата проучвани сектора на манастира „Св. Йоан Рилски", са намерени 15 медни монети (обработени и датирани от ст. н. с. д-р Константин Дочев).

В южния участък, който включва галерията край трапезарията и западно от нея, където се оформя малък манастирски двор, и югоизточната врата на манастира са открити 6 монети. Найранните са от 30-те и 40-те години на XIII в. (3 броя); една от 50-те години на същия век; една на цар Иван Шишман (1371 – 1395 г) и една имитация от 80-те и 90-те години на XIV в.

В северозападния участък на манастира (северозападно крило и игуменарната) са намерени 9 монети. Най-ранната е от император Анастасий I (491 – 518, сечена най-вероятно между 491 – 498); една латинска имитация от 1220/1230 година; една на Йоан Дука Комнин (1237 – 1244); една на Йоан Орсини (1323 – 1335); една на цар Иван Александър, сечена след 1360 година и една, сечена в периода 1332 – 1335; една монета на цар Иван Шишман; две имитации от 80-те и 90-те години на XIV в. и една монета на Баязид I (1389 – 1402).

Монетите от първата половина на XIII в. могат да се свържат с изграждането на манастира около преустроената вече ранна (южна) църква, свързана с пренасянето на мощите на рилския светец през 1195 г. от Средец на Трапезица (според сведенията в Житията на светеца). Малкият брой монети (и находки) се обяснява с факта, че обикновено работихме в пласт от строителни разрушения (в южния участък и изхвърлени от разкопките на Жорж Сьор през 1900 година). Късната монета на Баязид подсказва, че животът на Трапезица не е прекъснал след падането на столицата през 1393 година и заедно с други сведения и наблюдения сочат, че Трапезица не е споделила съдбата на Царевец.

Сред находките най-много са архитектурно-декоративните елементи (декоративни чашки), тухли с различна форма, железни гвоздеи с различна големина. Значително количество са откритите надписи (в повечето части от тях) върху тухли, съдове, като при тухлите те са изпълнени преди изпичането, а при керамиката има подглазурни и графити.

По важните резултати от проучването през 2007 година са:

Очертаха се границите на манастира – на запад и югозапад – крепостната стена; от изток – продължението на южния зид на трапезарията, който преминава в ограден към църква №6 и към крепостната стена; от север и северозапад – ограден зид, който затваря жилищните манастирски крила и игуменарната. В тези граници той има площ от около 5,000 – 5,200 м^2. Това го определя като най-големият столичен манастир (досега най-големият разкрит манастир в столицата бе

Обр. 3

манастира при църквата „Св. Димитър", с площ от 3825 м^2 (Николова, Робов 2005, 71). На този етап от проучването може да се каже, че манастирските постройки са свързани с няколко малки манастирски двора. Манастирът е имал две порти, които по планова схема са близки до запазените и до днес манастирски порти – широк дълъг проход, оформен от дълбоки ниши. Единият е в СИ част и се свързва с отклонение от главната ос Север – Юг по удобен хоризонтал източно от църква №6 и ЮИ, който се свърза в ЮИ порта и улица по удобния хоризонтал край западната крепостна стена.

Жилищното крило (килиите) са в СЗ част на манастира. Недалеко от тях се намира и масивната сграда на игуменарната (долепена до вътрешното лице на крепостната стена). Тя има масивни зидове, разчленена с декоративни ниши източна (главна) фасада с декоративни редове тухли – три реда тухли с широка хоросанова фуга, декоративна керамика и стенописна украса (намират се значителни части от стенопис, запазена върху бигорови блокове и камъни).

В границите на манастира се установи следната стратиграфия на пластовете:

– най-ранните следи се свързват с живота на траките през РЖЕ. Тракийският пласт се намира непосредствено върху скалното ниво, има дебелина от 0,10 до 0,30 – 0,40 м (в зависимост от нивото на скалата) – сивочерна, зърнеста пръст с различни по големина керамични фрагменти. Разкри се и култово огнище с неправилна кръгла форма, оградено от средно големи камъни, сред които има и едри животински кости и едри керамични фрагменти.

– не се откриха материали от ранновизантийската епоха (подчертавам този факт, тъй като се появяват съчинения, в които се „разглеждат" и ранновиазнийската крепостна стена и архитектурни останки ?!).

– намират се фрагменти от керамика от XI – XII в. (най-вече битова), характерна за предстоличиния период от Търнов. Върху дъната на съдовете има следи от пясъчна подсипка върху грънчарското колело, липсват допълнителните оглаждания на дъното и стените, както и украсата от излъскани ивици по тялото на съдовете.

Хронология на изграждането на църквата и манастира.

Според проучването на архитектурата на църквата е видно, че най-напред е построена малката(южна) църква. Тя основателно се свързва със сведенията в Житията на Св. Йоан Рилски и пренасяне на мощите му от Средец в „в своя царски град и започна да гради църква на името на светеца в преславния град Трапезица ... И така като я осветиха положиха в нея мощите на преподобния в 6703 (= 1195)". По-късно малката (южна) църква е разширена по следния начин, съборена е северната и западните стени на църквата и е изградено ново крило с почти същата ширина. До северната пета на апсидата на първата е долепена апсидата на втората църква. В този вид църквата получава необичаен архитекутрен план. Затова проф. Б. Филов я определя като „двойната" църква, а проф. Н. Мавродинов като „църква с крило и кораб". Мавродинов използва сведенията от Житията на Св. Йоан Рилски и свързва църква №8 с църквата на рилския светец. Според него църквата има следните четливи периоди: най-напред в 1195 г. е изградена църквата, която приема мощите на светеца от цар Иван Асен I; изграждане на новата църква с две тристенни апсиди, като на мястото на съборената северна стена са поставени бази на колони (базите и колоните и сега са запазени); и трети – при които са изградени галериите от юг и запад и манастирските постройки. След разкопките през 1992 – 1995 г., резултатите доведоха до прецизиране на датировката: първи – 1195 г.; втори – изграждане на новата църква с две апсиди; трети – изграждане на южната галерия и мощехранителницата в източната част, оформяне на общия притвор; четвърти – изграждане на щерната по дължината на северната стена на църквата, изграждане на църква №9 (трапезарията), изграждането на галериите от запад и югозапад и манастирските постройки. Последният период, свързан с цялостното оформяне на манастира, се отнася към средата на XIII в. В Проложното житие на Св. Йоан Рилски от Драгановия миней е записано „… И вдигна тялото на честния и преподобен отец Иван, та го пренесе в град Търнов. И бе положен в създадения за него манастир в Трапезица". Откритият нумизматичен материал не противоречи на подобна датировка.

Дългата строителна история на църквата, особения й архитектурен план и разкритата през 2007 г. манастирска архитектура, дават основание да се доверим на сведенията от Житията на

Обр. 4

рилския светец. Това дава възможност да възстановим по-пълно и по-точно картината на изграждането и оформянето на манастира.

Както отбелязахме при разкопките, се установи, че манастирът е пострадал от силно земетресение. При него са нападали арките на галериите (край трапезарията), полуцилиндричното покритие на югоизточната порта, зидовете и сводовете на игуминарната. Никъде няма следи от разчиствания на разрушенията или поправки. Това според мен е указание, че силното земетресение е станало след падането на Търнов. Мощите на Св. Йоан Рилски са пазени в столичния град до 1469 г., както е отбелязано в „Разказ за пренасяне на мощите на Св. Иван Рилски в Рила", написано от Владислав Граматик: „откакто бидоха пренесени свещените мощи на светеца от Средечката митрополия в Търново от българския цар Асен до тази година (годината на пренасянето – б. м.) има 274 години (1195 + 274 = 1469 – б. м.)". Същото сведение се намира и в „Кратко житие и похвално слово за Иван Рилски" от Димитър Кантакузин, където се сочи, че мощите се намирали „не в самия град Търнов, а в съседния нему славен град Трапезица". Тези сведения също дават основание да приемем, че земетресението е станало в първите десетилетия на втората половина на XV в. Някои от църквите на Трапезица също са просъществували и през следващите векове. Появяват се елементи, които са характерни за късносредновекввните църкви – мивки и седалки по надлъжните им стени (както напр. църква №18).

Придобитите находки се свързват предимно с декоративната украса на фасадите – декоративни кръгли чашки с голям диаметър и покрити със зелена глазура (те са от постройките от средата на XIII в.), някои от тях в хоросанови блокове, широки хоросанови фуги, на които има очертана с врязана линия дебелина. И когато дебелините на фугите е по-голяма от дебелината на тухлите 4 см, краищата им са боядисвани с червена боя. В градежа са били използвани много тухли (т.н. „половинка" формат). При повечето тухли има незначителни отклонения от формата, което сочи различни калъпи (и майстори). Правят впечатление скосяването на тясната страна при някои тухли. Тези екземпляри са използвани при оформянето на ъглите на тристенните апсиди. Има и тухли с косо скосени тесни стени. Те са използвани при направата на подпокривния корниз. Широка употреба имали в градежа и бигоровите блокове – някои от тях с големи размери, а повечето със секторна форма (намират се при падналите арки от галерията и полуцилиндричните покрития). Наблюденията сочат, че средновековният майстор е обръщал повече внимание на художествено-декоративното оформяне, но понякога за сметка на конструктивната устойчивост и стабилност на постройката.

Разкриха се части от тухления под на галерията, а на места само хоросановата подложка с отпечатъците на извадените тухли.

In situ се разкри и тухлената настилка на приемния етаж на крилото. Липсата на преградни зидове и наличието на входове към вътрешния двор дават основание да се допусне, че са имали нетрайни прегради.

Проучването на манастира ще продължи и през 2008 г., като основните задачи са: проучване в южния участък, с цел да се разкрият архитектурните останки от постройки в непосредствена близост до манастирската врата, очертаване на границите на двора между църквата и трапезарията в западна посока, работа в западната част на манастира-разкриване на игуменарната и манастирските крила и разкриване на видимите части от зидове, западно от църквата.

Литература:

Алексиев, Анчева 1994: Й. Алексиев, Р. Анчева. Разкопки на църква №8. – АОР през 1992 – 1993 г. В. Търново, 1994, 104;

Димов 1915: В. Димов. Разкопките по Трапезица в Търново. – ИБАД, V, София, 1915, 130 – 137;

Динолов 1963: Л. Динолов. Принос към метричното изследване на средновековната култова архитектура в България. София 1963, 110 – 118;

Мавродинов 1931: Н. Мавродинов. Еднокорабната и кръстовидна църква в българските земи до края на XIV в. София,1931, 55 – 57.

№55. РАЗКОПКИ НА „СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ТРАПЕЗИЦА – СЕВЕР”

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Археологическите разкопки на обект Север на хълма Трапезица започнаха според дългосрочната програма, приета от НАИМ при БАН през 2006 г. Те бяха съобразени с разкопките, извършени тук преди 130 години, когато са проучени църква №2 и част от Северната кула. През този първи сезон проучванията продължиха 5 месеца, средно с 30 работника, на площ 2,5 дка.

Установи се, че на обекта има само 1 културен пласт с материали от XIII в. –XIV в. и дебелина от 0,50 м кафява пръст до 2,50 м строителни насипи във вътрешността на Северната кула. В този пласт са фундирани столичните крепостни съоръжения и сгради, и вкопани гробовете от некропола около църква №2. От желязната епоха се откриха 78 фрагмента керамика и 1 керамичен прешлен за вретено. Керамиката от V – VII в. е представена от няколко фрагмента от амфори, което показва, че в този сектор на хълма явно не е имало ранновизантийско селище.

СЕКТОР I включва Северната кула (Обр. 1). Тя беше почти изцяло разкрита, като се оказа, че всички досегашни данни за нейния план, размери, брой и разположение на помещенията са неточни. Кулата има неправилна, издължена форма в посока юг. Фундирана е по ръба на скалния нос, с който завършва хълмът от север. Изградена е от ломени камъни, споени с бял хоросан и има вътрешна сантрачна система. Ширината на източната й стена е 1,80 – 2,50 м, а на западната стена 4,20 м. Стените са запазени на височина от 2,50 м до 5 м. Общата дължина на кулата е 40 м, а най-голямата й ширина е 20 м.

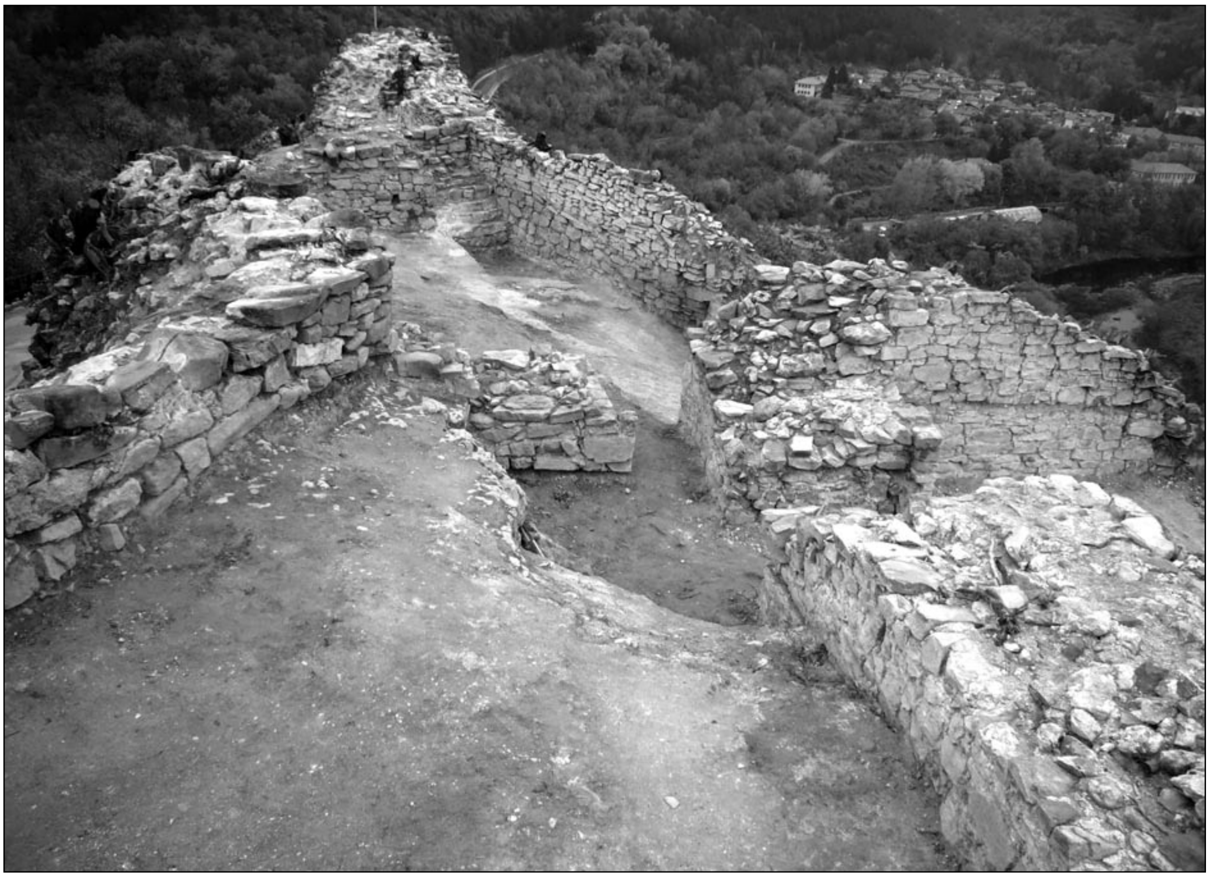

Обр. 1. Северната кула – вътрешност

Северната кула има 3 строителни периода, като в първоначалния ѝ план са включени 2 помещения. Северната стена на помещение №1 представлява масивно стълбище с 5 запазени стъпала, което води към втория етаж. Входът на кулата се намира в южния край на източната стена на помещението. От другото помещение (№4) се разкри само западната част.

През втория строителен период помещение №1 е било преградено на 2 части. При тази реконструкция цялата северна, по-ниска част на помещението е запълнена с блокаж от камъни и хоросан. Така е подсилена северната стена на кулата, чиято дебелина достигнала 12 м. Новото помещение №2 е оформено от север със стена, която подпира блокажа. В източния край на тази стена е направено ново стълбище с 9 запазени стъпала, водещи към втория етаж на кулата. Отделен етап се явява рампата от хоросан, изградена точно пред стълбището. До западната стена на помещението се разкри огнище, а точно до него – плитка яма. В насипа се откриха 2 монети от първата половина на XIII в. и 12 монети от XIV в.

Помещение №2 е свързано с помещение №3 чрез тесен вход. До западната стена на новото помещение се разчисти огнище, а в насипа се откриха 3 монети от XIII в. и 15 монети от втората половина на XIV в. Входът в кулата остава в североизточния ъгъл на помещение №3.

Помещения №2 и №3 на Северната кула са били оформени най-рано към средата на XIII в. В края на XIII в. – началото на XIV в. е направена рампата към стълбището в помещение №2. Помещенията са използвани до края на XIV в., след което са затрупани от съборилите се стени на кулата.

Голямо преизграждане на източната част на Северната кула, извършено в последните години на XIV в., бележи третия период. Тогава източната стена на помещение №2, северната и южната стени на помещение №4 са надзидани с камъни, споени с кал. В насипите, запълващи Северната кула се откриха над 450 фрагмента от керемиди, с които е бил направен покривът. В помещение №2 се намериха около 100 бр. рязани животински кости, които показват, че в кулата са изработвани костени предмети.

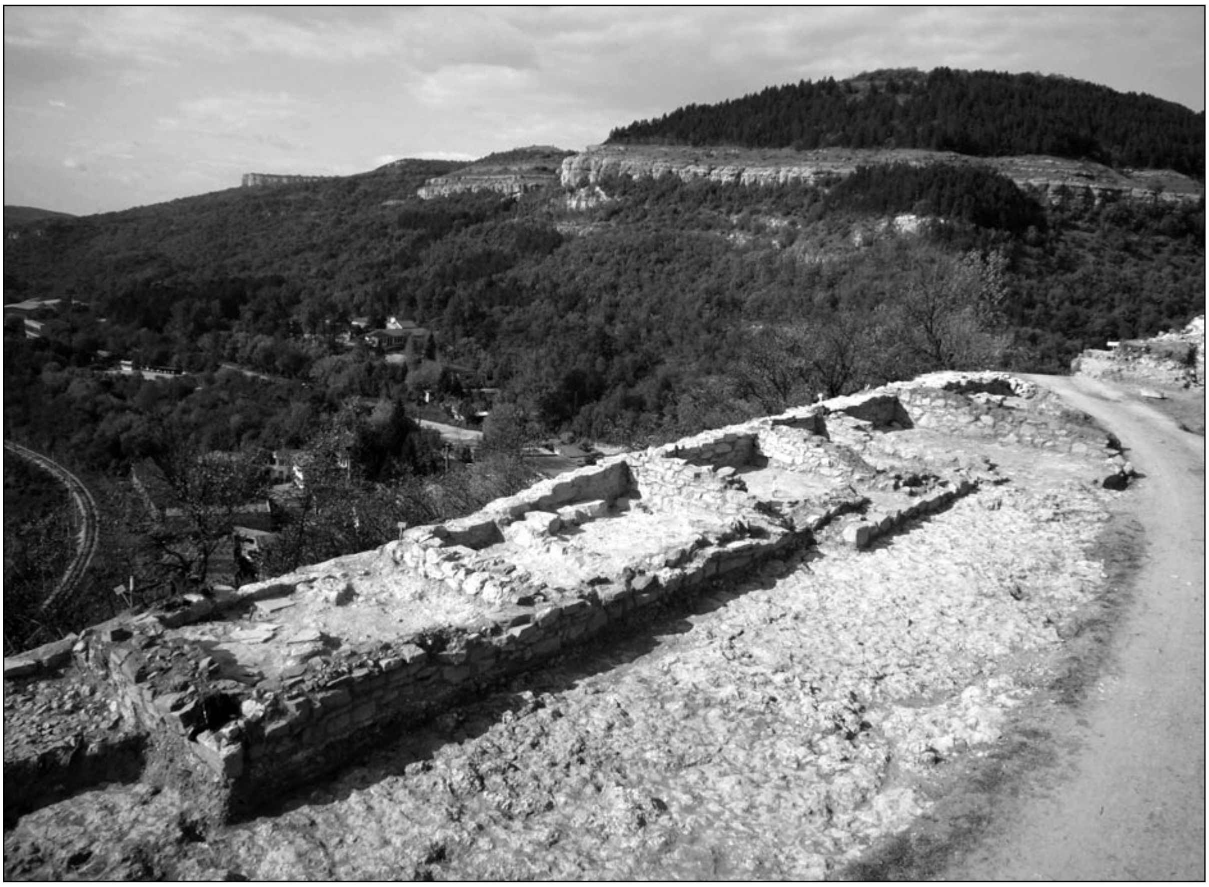

Обр. 2. Сграда I – поглед от югоизток

СЕКТОР III обхваща района на Северната порта, която не успяхме да проучим, тъй-като тя се оказа изцяло разрушена при прокарването на съвременния бетонов път. Независимо от това се установи, че портата е била изградена в западната крепостна стена, на разстояние 1-2 м от югозападния ъгъл на Северната кула. Тя е представлявала отвор, широк около 2,50 м, разположен перпендикулярно или може би под ъгъл спрямо крепостната стена. Не е имала надвратна кула. Трайна настилка на улицата, започваща от Северната порта, не се откри. Трасето е маркирано от пласт здраво набита жълта пръст и е ограничено от запад и север от 2 подпорни зида.

В определен етап от съществуването на града Северната порта, заедно със сектор от улицата, водеща към нея, изглежда е спряла да функционира. Най-вероятно тя е била зазидана, доказателство за което са 4-те гроба, вкопани в уличното трасе, точно зад портата.

СЕКТОР II включва северната част от Западната крепостна стена и терена между нея и църква №2.

Западната крепостна стена започва от Северната порта. Трасирана е по ръба на скалния венец и е изградена от ломени камъни и хоросан. Разкритата дължина е 55 м, ширината й е 2 – 2,70 м, а запазената й височина 1 м. Стената е фундирана върху скалата, като от вътрешната си страна стъпва върху пласт кафява пръст, съдържащ средновековна строителна и битова керамика.

Сграда I е долепена към Западната крепостна стена (Обр. 2). Разположена е непосредствено от юг на Северната порта, като трасето на улицата е преминавало край нейните северна и източна фасади. Сградата е построена от ломени камъни, споени с кал. Първоначално тя има правоъгълен план с размери 6,30 м х 17 м и 3 помещения. Материалите и колективната монетна находка от помещение 1 датират изграждането на сграда I в първата четвърт на XIII в. По-късно са пристроени нови 4 помещения, като с тях общата дължина на сградата достига 31,80 м. Материалите и другата колективна монетна находка датират разширяването й в края на XIII в. – началото на XIV в. Сградата е функционирала до края на XIV в., когато е била изцяло съборена.

Обр. 3. Некрополът край църква №2 – поглед от изток

Работилница от XIII в.**,** в която е обработван метал**,** се разкри южно от сграда I. До нейната северна стена се разчисти голямо огнище, а в североизточния ъгъл – боклучна яма. Между работилницата и сграда I се попадна на сектор от калдъръмена настилка, направена през XIV в.

От **некропола** край църква №2 (Обр. 3) се проучиха 98 гроба. Те са разположени западно от храма и от изток и юг на сграда I. От разкритите гробове 10 са детски, а 23 – вторични. Гробовете западно от църква №2 са първични, разположени в редове, без да се застъпват. Югозападно от храма некрополът няма ясна планировка. Гробовете са нагъсто, с много унищожени или наполовина извадени скелети, препогребани в по-късните гробни ями. Десет от ямите са вкопани в скалата, а други 11 са оградени с камъни. В 5 от гробовете се откриха железни гвоздеи от ковчези. Инвентарът е разнообразен: 37 фрагмента от керемиди с надписи IC XC NIKA, кръст-реликварий и мраморно нагръдно кръстче, златна обеца и сребърна позлатена обеца, сграфито съдове, сребърни и медни копчета, ножчета и 6 монети от XIII – XIV в.

Конструктивните връзки между Северната кула, Северната порта, и Западната крепостна стена показват, че те са изградени едновременно и по единен фортификационен замисъл найрано в първите десетилетия на XIII в. През първата четвърт на XIII в. са построени сграда I и работилницата. Следва разширението на сграда I в края на XIII – началото на XIV в. Некрополът засега не може да се датира с по-голяма точност и неговото функциониране остава в рамките на XIII – XIV в. Материали след края на XIV в., от времето на османското владичество, не се откриха. При нито едно от проучените крепостни съоръжения и сгради не се установиха данни за насилствено разрушаване или опожаряване. По цялата проучена площ на обекта няма следи от локални или общи пожари за времето на съществуване на средновековния град.

№56. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАПЕЗИЦА, СЕКТОР „ЮГОИЗТОЧЕН” (ЦЪРКВА №3)

Мирко Робов, Константин Дочев

Разкопките на сектор „Югоизточен” през 2007 г. се проведоха със средства на Министерството на културата, в рамките на дългогодишният проект за цялостно проучване на Трапезица.

Разкопките бяха изцяло съсредоточени около църква №3 и проучване на терасата, западно от нея.

Църква №3 е с частично запазени градежи и много малки участъци от вътрешната цокълна стенопис. Така консервирана, с частичен изравняващ надзид на сухозидица и бетонова запечатка върху него, както и с под от каменни плочи, църквата е достигнала до наши дни.

В общия план на Трапезица, църква №3 попада в източната част на тясна тераса, която се развива в посока към запад.

Резултати от разкопките през 2007 год.

Църква №3. По план църквата е еднокорабна, с един притвор. Общите й размери са 13/8 м. От изток завършва с една полукръгла апсида.

Ширината на апсидата е 2,70 м, а дълбочината – 0,80 м. Запазената височина на градежа (височина на суперструкцията) е 0,45 м от юг; 0,50 м в средата; 0,60 м от север. Градежът е в 3-4 реда камъни, средни по големина и добре обработени.

До запазената височина на фасадните стени на църквата не личат основите на едностъпалните ниши, нанесени в старите заснемания. Очевидно те са стъпвали върху сравнително висок цокъл. При разкопките на църквата, както и при почистването на дебелия насипен слой южно и източно от нея, са открити значително количество керамопластични елементи – най-вече четирилистници, но също и кръгли декоративни панички. Те са обогатявали декоративно-художествения образ на фасадните стени, грижливо изградени с техниката на смесения градеж. За това свидетелстват и многобройните тухли, както от вътрешността на църквата, така и от старите насипи, а също и в пластовете, западно от постройката по цялото протежение на проучваната

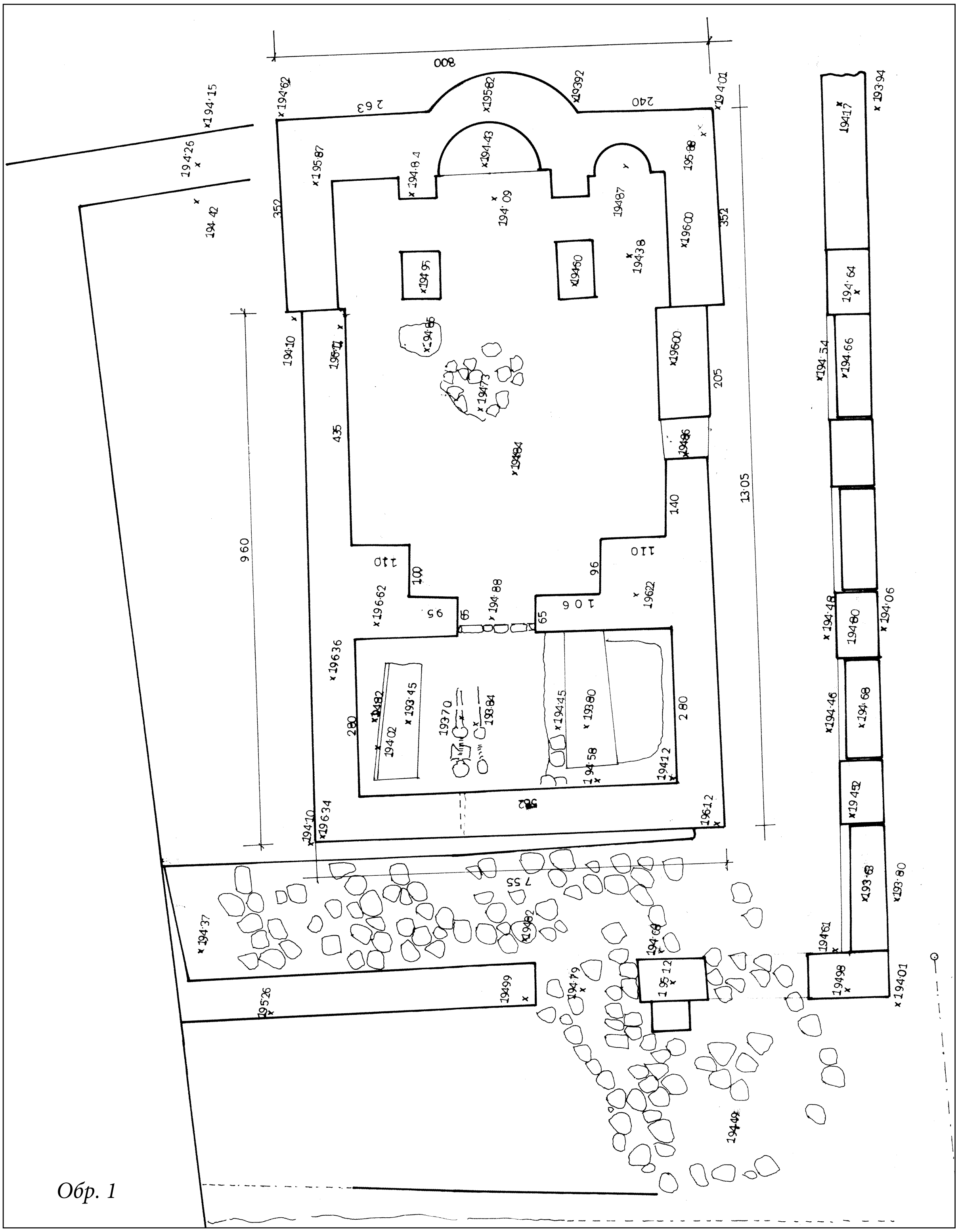
800
263
240
352
352
205
13.05
960
435
140
110
110
100
96
95
106
65
65
280
280
755
194.15
194.26
194.42
194.62
195.82
193.92
194.01
195.87
194.84
194.43
194.09
194.87
195.88
196.00
194.95
194.60
194.38
194.10
196.00
194.73
194.84
196.62
194.88
196.22
196.36
193.45
193.70
193.84
194.45
193.80
194.58
194.12
196.34
196.12
194.37
195.26
194.99
194.79
195.12
194.17
193.94
194.64
194.54
194.66
194.48
194.80
194.06
194.46
194.68
194.52
193.68
193.80
194.61
194.98
194.01

Обр. 1

тераса. Самите четирилистници, са с видима разлика и в качеството на изработката, и във формата, но количеството им, както и това на глазиранитеи кръгли панички, свидетелства за богагата декоративна украса на фасадните стени на църквата.

Всичко това показва, че църква №3 е типичен представител на Търновската архитектурна школа с живописно-декоративните похвати, които познаваме от други проучени паметници на Царевец и по двата бряга на Янтра.

Източният зид на църквата е положен върху солиден блокаж, обилно залят с хоросанов разтвор. Този конструктивен похват е с цел укрепване на терена, тъй като източният зид на църквата попада в самия край на терасата, а от там към крепостната стена теренът е със силно изразена денивилацията. Това именно е наложило неговото допълнително и солидно укрепване. Върху блокажа следва ред от добре оформени, дялани камъни, средни по големина, с добре оформени лица. Височината му е 0,10 м.

Сондажът пред източната фасада показа наличие на крепида, която следва извивката на апсидата. Оформена е в един ред камъни, положени върху здравия стерилен слой. Крепидата се наддава към северното рамо с 0,50 м. Използувани са големи и средни по размери камъни, без хоросанова спойка.

Протезисната (в по-късно преустройство зазидана) и диакониконна ниши в олтарното пространство на църквата започват ниско, малко над нивото на пода.

Предолтарното пространство е отделено с две колони, като базите им са стъпвали на зидани фундаменти, правоъгълни по форма и с размери 0,95/0,70 м. Били са разположени симетрично върху двата стилобата. Запазен е само северният от тези фундаменти. Стилобатите са с дължина от 1,90 м, а дебелината им е 0,65 м.

Заедно с въпросните колони, носещата конструкция на сводовото покритие на наоса от запад е решена с два масивни градени пиластъра в западните ъгли на наоса с приблизително квадратно сечение и внушителни размери размери (напречното им сечение е 1/1,10 м). След разрушаването на църквата, двете бази са вторично употребени в стъпало към източния зид на северната странична галерия. В непосредствена близост до тях е намерена и част от едната каменна колона.

Южен вход на църква №3. Разположен е в западната половина на южния зид на наоса. Ширината му е 0,80 м. Запазените оригинални височини на страниците на входа са: западна – 1 м; из-

Обр. 2

точна – 0,95 м. Праговото ниво е от средни по големина плочести камъни на хоросанова спойка.

Подовото покритие на църквата първоначално е изпълнено с тънки каменни плочи, сив камък, положени върху подложка от бял хоросан с едри пясъчни примеси непосредствено върху скалата. По-късно, при ремонт на църквата, е положена втора, вече тухлена подова настилка. Тя също е върху хоросанова замазка, положена върху стария каменен под. Така двата стилобата са оставали скрити, непосредствено под нивото на подовата настилка.

Вътрешна стенопис. От вътрешната стенопис на църквата са запазени in situ малки пасажи, върху северната стена, а също и в олтарната ниша. Фрагментите са само от цокълната живопис на църквата.

Предимно от цокълната стенопис са и многобройните дребни фрагменти, открити при разчистването на гробничните съоръжения в притвора, така също и в насипните пластове около църквата.

Притвор. Притворът е с размери 2,80/5,30 м. Входът през западния му зид, нанесен в старите заснемания не е маркиран при консервацията на градежа. При тези заснемания той е разположен по централната ос изток-запад и с ширина на светлия отвор, еднаква с тази на входа от притвора към наоса, т. е. 1,45 м. Елементи от подова настилка не се установиха.

При изчерпване на напластяванията в притвора, достигнатото ниво е с около 1,80 м по-ниско от това в наоса, поради направените изкопи за две гробни съоръжения – съответно в северната и южната части на протвора. Гробниците са зидани, като северната е грижливо измазана. Скелетите и в двете гробници не са запазени. Очевидно и двете гробници са били отваряни, но неизвестно кога – по време на робството или при разкопките на В. Берон и Ж. Сьор. Откриха се два фрагмента от мраморни надгробни плочи, като по тях няма орнаменти или надписи. Част от надгробна плоча, вероятно произхождаща именно от тук, е вторично употребена в настилката пред източния зид на северната галерия.

СТРАНИЧНИ ГАЛЕРИИ

В старите заснемания е нанесена единствено галерията от север. По начина на оформление тя е доста по-различна от галериите от запад и юг. От тук е очевидна и хронолочинтата последователност като допълнение към плана на църква №3. Несъмнено по-ранна е северната галерия.

Обр. 3

Подова настилка не се установи. Неравностите във вътрешността на помещението са подравнени с трамбована пръст.

Едновременно и еднотипно са оформени галериите от запад и юг, като масивните дървени колони на носещата едноскатния покрив конструкция са стъпвали на пет правоъгълни зидани фундамента. Най-южният, от тях е ъглов.

При южната галерия тази функция е отредена на пет уширения в стилобатния зид, които първоначално са били отделни правоъгълни фундаменти, но по-късно пространството между тях е било запълнено с градеж. Еднотипна е и плочниковата настилка в очертанията на западната и южната галерии. Тази настилка продължава западно и югозападно от западната галерия.

Плочникова настилка е положена и върху терена непосредствено източно от църквата, но пълното й разчистване ще се осъществи през новия археологически сезон.

УЧАСТЪК, ЗАПАДНО ОТ ЦЪРКВАТА

Обхванатият при разкопките участък западно от църквата е с дължина от около 40 и ширина от около 15 м. Пластът, под който се достига нивото на скалата е с дебелина от средно 0,50 м. Архитектурни останки, с изключение на един пасаж от зид с посока югоизток – северозапад, в западната част на терасата, не се установиха. Разчистени са две, сравнително плитки ями, с диаметър от около 1 м, запълнени с керамика, животински кости и строителни материали.

В южната част на терасата, се установиха останките от солиден градеж, с посока изток – запад. Граден с с добре обработени камъни, подредени в правилни редове. Непосредствено северно от този зид са установиха останките от голямо хоросаново баркало. То е на нивото на суперструкцията на зида. Структурата на хоросана е идентична с тази на хоросановата спойка на градежа, като несъмнено баркалото е било за нуждите на строежа тук. Пластът пред зида изобилства с животински кости, кухненска и трапезна керамика от столично Търново и предмети на бита.

Към северното лице на хоросановия зид опира дебел зид, на калова спойка, който продължава към север, вероятно като ограден от запад зид на затвореното дворно пространство или на евентуален ансамбъл композиционно свързан с църква №3.

ГРОБОВЕ

Разкрити са общо четири християнски гроба, трите, от които в притвора на църква №3. Единият от тях (№3) е вторичен.

Погребенията в притвора на църквата не са в двете зидани гробници и очевидно са извършени по-късно. Погребален инвентар не се установи с изключение на тухла, положена под черепа в гроб №1. На лицевата й страна е издраскан кръст, а в междурамията му:

IC XC
NI KA

Погребението е извършено в ковчег.

Четвъртият от гробовете е северно от от хоросановия зид в югозападната част на терасата.

№57. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „ТРАПЕЗИЦА” СЕКТОР ЮГОИЗТОК

Мария Долмова-Лукановска

През изминалият археологически сезон бяха възобновени проучванията в крепостта Трапезица – гр. В. Търново, прекъснати след 1997 г. (М. Долмова-Лукановска 1994, 107-108; 1995, 144-145). В сектор югоизток, включващ южната крепостна стена и порта и жилищния квартал с църква №12 пред тях, те имаха продължителност 2 месеца (юли – септември). Установеният културен пласт е средновековен български от XIII – XIV в., предшестван на места от къснобронзови и железни материали (керамика, сечива, накити).

Обр. 1. Квартал при южната крепостна стена

Разкрити бяха 8 жилищни сгради, които с предишните 15 чертаят границите на един голям и богат квартал в южната част на крепостта, прорязан от трасето на главната околовръстна улица. Те имат специфична планировка, значителни размери, грижливо строителство, подсигурени с домашни водохранилища и широки междужилищни пространства покрай крепостния зид, които издават пълното съобразяване на средновековните строители с вече съществуващата укрепителна система (М. Долмова-Лукановска 2008, 47). Друга особеност са настилките от каменни плочи вътре и вън от сградите, както облицовката на техните основи. Повечето сгради са от XIV в., гъстата застройка на които издава нужда от строителни терени в крепостта, откъдето доближаването им до портата и нейните съоръжения (Обр. 1). Намерените материали са еднообразни и представени от фрагменти битова керамика – кухненска и сграфито с голям брой графити, оръдия на труда, накити от стъкло и метал, и най-вече монети – български и византийски. Сравнени с други търновски квартали те са ограничени по количество и вид, при това излезли от употреба още през XIII – XIV в.

В квартала при южната крепостна стена влиза и църква №12, която е разкопана през 1900 г. от Ж. Сьор. От тези ранни разкопки липсва документация, както и публикации представящи добитите резултати, което ни лишава от важни историко-археологически податки. Според проучванията църква №12 е еднокорабна, едноапсидна, с добавен притвор и засводено покритие. Апсидата е полукръгла, не особено дълбока и поставена на нисък, вкопан в земята цокъл. Входът е оставал в западната фасада, което при днешното състояние на паметника е трудно установимо. Предполагаемото крило северно от църквата не се потвърди, а защитният зид, създаващ представа за него, е положен върху останките на калов градеж.

Църквата е градена от ломени камъни на бял хоросан, с голямо количество бигор, тухли, декоративна керамика и керемиди. От стенописната украса има малки фрагменти, които не подлежат на възстановяване. От изток и север църквата била оградена с каменен зид, затварящ двор настлан с плочникова настилка, който е ползван за некропол (Обр. 2). Разкрити бяха 26 гроба, в които имало 38 погребани граждани от различна възраст и пол. Днес техният брой е трудно установим, тъй като при ранните разкопки част от тях са разкопани и вдигнати. Полагането ставало по гръб, в посока запад-изток, в редки случаи северозапад – югоизток, с ръце на гърдите и опънати прибрани крака. В гроб на млада жена се откриха части от богато сърмено облекло и златен пръстен, които говорят за високия социален статус на обитателите на този квартал.

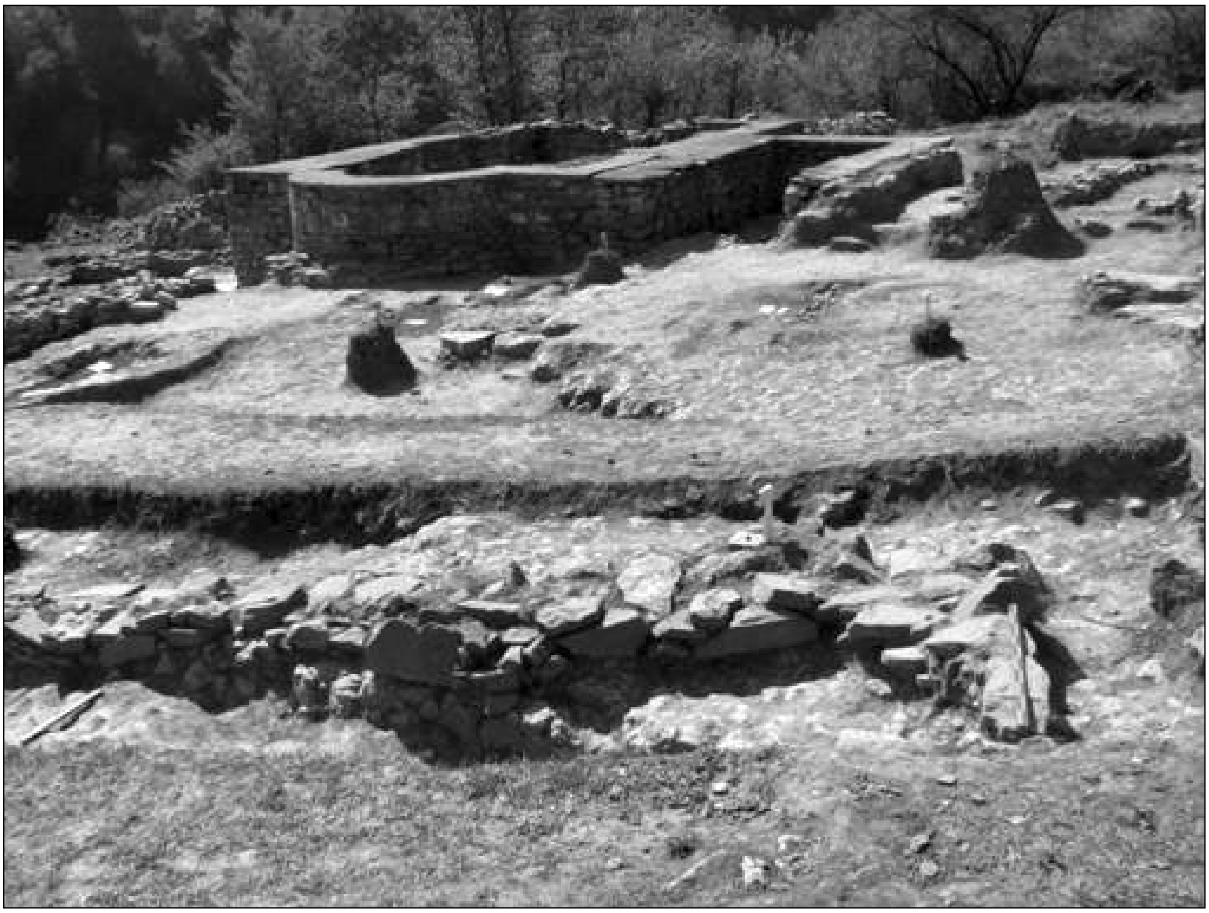

Обр. 2. Църква №12 и двора източно от нея

В сградите и църквата не бяха установени следи от умишлено разрушаване или опожаряване (М. Долмова-Лукановска 2008, 62-63). Всички индикации говорят за организирано напускане, при което обитателите отнесли своята покъщнина и по – ценни вещи, след което били изоставени и постепенно разрушени от природните стихии. Най – вероятно това е станало след неуспешния бунт в града през 1394 г., заточението на патриарх Евтимий, и на много видни граждани, които потърсили убежище по други места, изоставяйки завинаги родното Търново.

Литература:

Долмова-Лукановска 1994: М. Долмова-Лукановска. Проучвания на Трапезица – сектор Южна и Западна крепостна стени. – Археологически открития и разкопки през 1992 – 93 г. В. Търново, 1994, 107-108;

Долмова-Лукановска 1995: М. Долмова-Лукановска. Проучвания на Трапезица – Южна крепостна стена и квартал при югоизточната порта. – Археологически открития и разкопки през 1994 г. Смолян, 1995, 144-145;

Долмова-Лукановска 2008: М. Долмова-Лукановска. Трапезица – в светлината на археологическите разкопки. В. Търново, 2008, 47, 62-63.

№58. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „МАНАСТИРСКИ КОМПЛЕКС „СВ.ЧЕТИРИДЕСЕТ МЪЧЕНИЦИ” (ЮЖНО КРИЛО)”

Мирко Робов, Константин Дочев

В проучения участък от южното крило на манастира „Св. 40 мъченици” бяха установени културни наслоявания от XIX, XVII – XVIII; XV, XIII – XIV в., VI – VII в.; IV – V в; IV – II в. пр. Хр. и от IX – VII в. пр. Хр., като археологическият профил е с деб. 5,20 – 5,40 м.

От средата на XIX в. е разкрит и демонтиран подпорен зид, който е бил изграден от изток на действащата тогава джамия, вероятно при разширяването и павирането на пътя от площада пред хълма „Царевец” (Кая баш) до Асенова махала. От същия период са и откритите 23 мюсюлмански гроба (8 детски и 15 на възрастни индивиди), чиято по точна датировка може да се отнесе към 1830 – 1877 г.

От периода XVII – нач. на XIX в. архитектура не е открита, а само движими материали – керамика (глазирана и неглазирана – 238 фр.), глинени лули – 5; порцелан, предимно вносен от Западна Европа, медни и сребърни турски и австрийски монети, множество ковани гвоздеи, гилзи от патрони, бронзови апликации.

От XVII – XVIII в., както и от XVI в. архитектурни останки не бяха разкрити, а също само движими находки – керамика (120 фр.), медни късове ламарина, оловни пластини, вероятно преупотребявани от оловни плочи, с които църквата „Св. 40 мъченици” е била покрита до началото на XIX в., билонови и сребърни турски акчета (6 екз.), медни апликации за кожа.

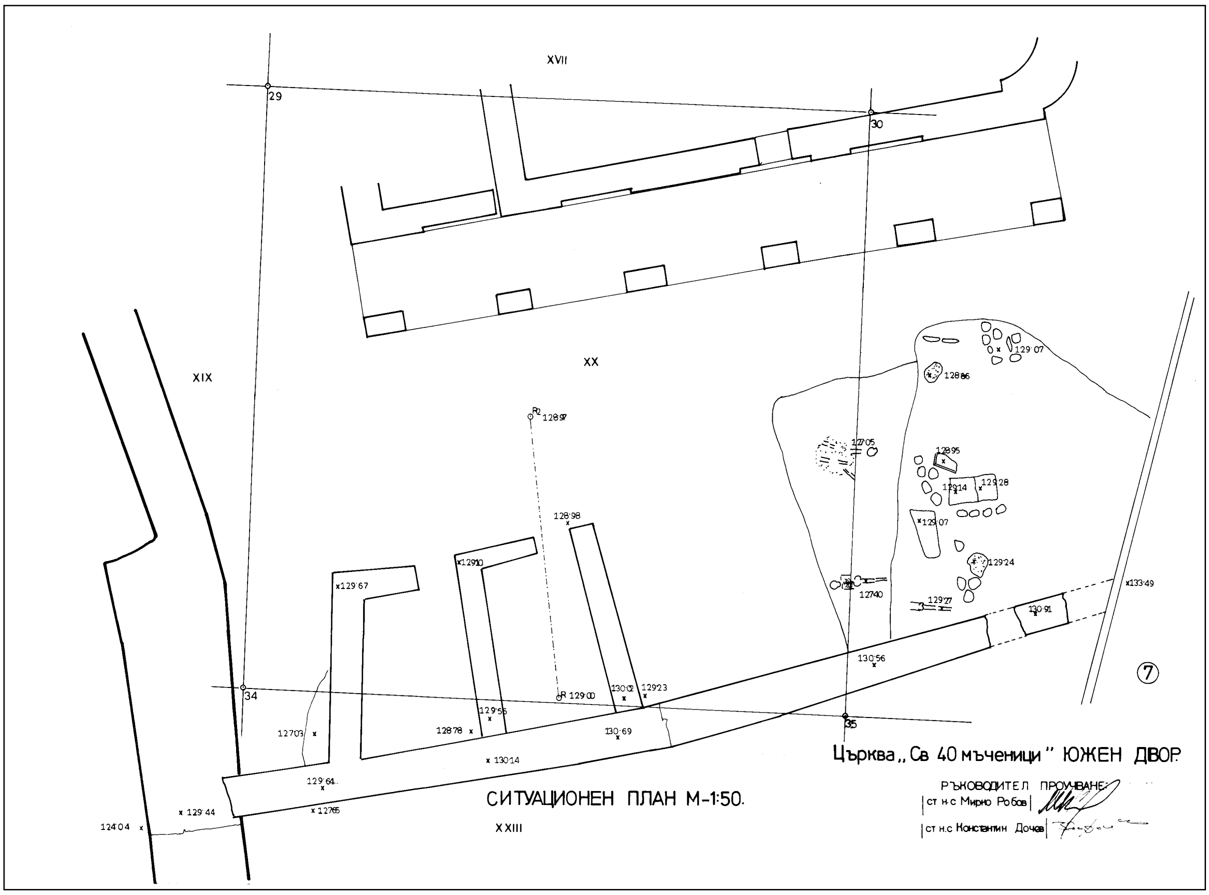
XVII
29
30
XIX
XX
R2 128.97
128.98
x129.10
x129.67
129.07
128.86
127.05
128.95
129.14
129.28
129.07
129.24
127.40
129.27
x133.49
130.91
130.56
⑦
34
R 129.00
130.02
129.23
129.56
128.78
130.69
35
127.03
130.14
129.64
x 129.44
x 127.65
124.04
XXIII
СИТУАЦИОНЕН ПЛАН М-1:50.
Църква „Св 40 мъченици” ЮЖЕН ДВОР.
РЪКОВОДИТЕЛ ПРОУЧВАНЕ:
ст н.с Мирко Робов
ст н.с Константин Дочев

Обр. 1

Обр. 2

За архитектурни останки от XV в. все още трудно може да се говори. Дали останките от двете малки жилищни сгради, от които са разкрити само отделни елементи, са от това време или от края на XIV в., не може точно да се констатира. През този период манастирът вече не е действал, тъй като голямата верижна сграда, чийто южен зид продължава на изток, е била изоставена, а може би е била вече в руини. От този преходен период бяха намерени доста медни монети – 3 мънгъра на Баязид I, 3 имитации от 80/90-те г. на XIV в., 4 медни турски монети от същия период и сребърно акче на Мурад II (1421 – 1451). Вероятно и 5-те християнски гроба могат да се окажат с датировка към края или началото на XV в.

Останките от XIV в. са сравнително малко, за разлика от целия манастирски комплекс и църквата „Св. 40 мъченици, в които животът е бил твърде интензивен. Вероятно след поредното преустройство на манастира неговият южен двор постепенно се превърнал в некропол, първоначално за монасите, а от края на XIV в. насетне и за светски лица. Такава хронологична картина е установена например в северния двор (около църквата костница).

Разкрития пласт от XIV в. е твърде тънък (ок. 0,20 – 0,30 м) като находките, предимно кухненска керамика (967 фр.) и сграфито (239 фр.), са сравнително малко и твърде фрагментирани, без запазени цели съдове в сравнение с количеството на намерените движими материали от предните сезони. От друга страна, намерените монети от XIV в този участък на манастира са сравнително много, общо 23 екз. (Теодор Светослав (1301 – 1322), Иван Александър сам, Иван Александър с Теодора II, Иван Шишман и на Иван Срацимир.

Поради силната наситеност на мюсюлмански и християнски гробове в този малък участък стратиграфията е нарушена в дълбочина. Поради това не можа да се констатира обособен пласт от XIII в., както и от XII в., макар, че са намерени доста монети от целия XIII век (латински имитации (1220 – 1240), над 30 рязани обезличени медни монети от 50-те г. на XIII в., на Константин Асен – 5 екз.; на Андроник II (сам) и с Михаил IX Палеолог (1282 – 1328) – 6 екз.

От ранновизантийския период находките от манастирския комплекс, както от тази година, така и от предни сезони, са фрагменти от кухненска сивочерна песъчливо зърнеста керамика (123 фр.) и от амфори с гребенчат орнамент (6 фр.) и с радиални канелюри (24 фр.).

От периода на римското владичество са открити само фрагменти сива керамика, предимно от IV – V в. (87 фр.) и 1 бронзова монета, вероятно от Анастасий I (491 – 518), сечена в периода 491 – 498 г. От II – III в. бяха намерени само 3 фрагмента керамика от вида „terra sigilata".

Обр. 3

Твърде интересни са данните за тракийското селище на тази приречна тераса на р. Янтра. Откриха се няколко струпвания на необработени и полуобработени варовикови камъни в хоризонтален план, които вероятно са от две или три сгради, но поради тогавашния стръмен склон и силен земен натиск, понастоящем те са били разрушени. Основание за това предположение са намерените големи количества тракийска керамика от IX – VII в. пр. Хр. (346 фр.) и от периода IV – II в. пр. Хр. (306 фр.). От периода IX – VII в. пр. Хр. фрагментите са предимно от цилиндрични урни с малки дръжки и релефна шнурова украса отвън, като се срещат фрагменти от т. нар. „букел керамика” със сивочерен цвят, с примес на пясък в чирепа и външна украса от орнаменти „птиче око” и S-овидни орнаменти. Такива фрагменти керамика бяха открити непосредствено до първата каменна, опалено до червено исхара, както и около втория каменен жертвеник, оградени от споменатите варовикови камъни. Със същата датировка вероятно е каменния ръчен хромел от розов пясъчник. Явно това е по-ранния период от регистрираното от по-рано тракийско селище, не само на това място, но и на Царевец, Момина крепост и Трапезица.

Животът около манастира и църквата „Св. 40 мъченици” продължил и в периода IV – I в. пр. Хр. За това свидетелстват не само сравнително многото фрагменти керамика от този период (306 фр. – кани и плитки блюда със сивочерен цвят и с излъскана отвън повърхност), но и намерените на едно място 3 биконични глинени прешлена, сребърен накит с кръгла форма и амфорен печат с датировка към първата половина на III в. пр. Хр. През сезон 1976 – 1977 г. на около 15 – 10 м от проучвания участък, в посока към реката, беше открито огнище, оградено с камъни, като до него бяха намерени бронзова фибула и 1 монета, имитация на бронзовото монетосечене на гр. Одесос (II – I в. пр. Хр.).

Независимо от малката площ (50 м^2), която беше проучена през сезон 2007 г., дебелият археологически профил от близо 5 м даде нови данни както за строителната хронология и живота в манастира „Св. 40 мъченици” в периода XIII – XV в., така и качествено нови свидетелства за живота на тракийското поселение в тази част на съвременния град, особено за периода IX – VII и IV – I в. пр. Хр.

Открити са общо 132 монети. От тях: 125 от столичния период на Търново – 13 – 14 век и 7 от периода 15 – 19 век.

№59. РАЗКОПКИ НА ЦЪРКВАТА „СВ. 40 МЪЧЕНИЦИ” – ЮЖЕН ДВОР” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Евгени Дерменджиев, Пламен Караилиев

Разкопките през този сезон са продължение на археологическите проучвания на Великата лавра от периода 1992 – 2005 г. Тяхното времетраене беше 3 месеца, средно с 20 работника. Работи се на площ около 200 м^2, като се достигна най-голяма дълбочина 7 м. Сектор Юг обхваща участък от външната страна на югоизточния ъгъл на дворната ограда на църквата и манастира „Св. 40 мъченици”. Сектор Параклис се намира на 60 м южно от църквата и е разположен между западната крепостна стена на ранновизантийското укрепление и съвременната улица. Тук работихме в периода 1992 – 1999 г. Откритите фрагменти от стенописи, керамопластична украса и стеатитова икона подсказваха, че сградата е средновековен параклис или малка църква. Задачата през този сезон беше окончателно да се разреши въпроса с вида, предназначението и датировката на тази сграда.

СЕКТОР ЮГ (Обр. 1). В горните 2,50 м се работи в насип от камъни, пръст, тухли и керемиди, насипани при направата на уличното платно. Пластът от XIX в. се изчерпваше на дълбочина до 4,20 м, като се демонтираха зидове от 3 сгради.

Средновековният пласт съдържа тъмнокафява пръст, керамика и животински кости. В него е фундирана южната оградна стена на църквата и манастира. Тази стена е запазена в 2 реда камъни на височина 0,50 м. В нея се откри вход, широк 1,30 м, отстоящ на 13,90 м от югоизточният ъгъл на оградата. Отворът на вратата е бил зазидан, най-вероятно при строителството на Южното манастирско крило, към средата на XIV в. Източният край на оградният зид е унищожен

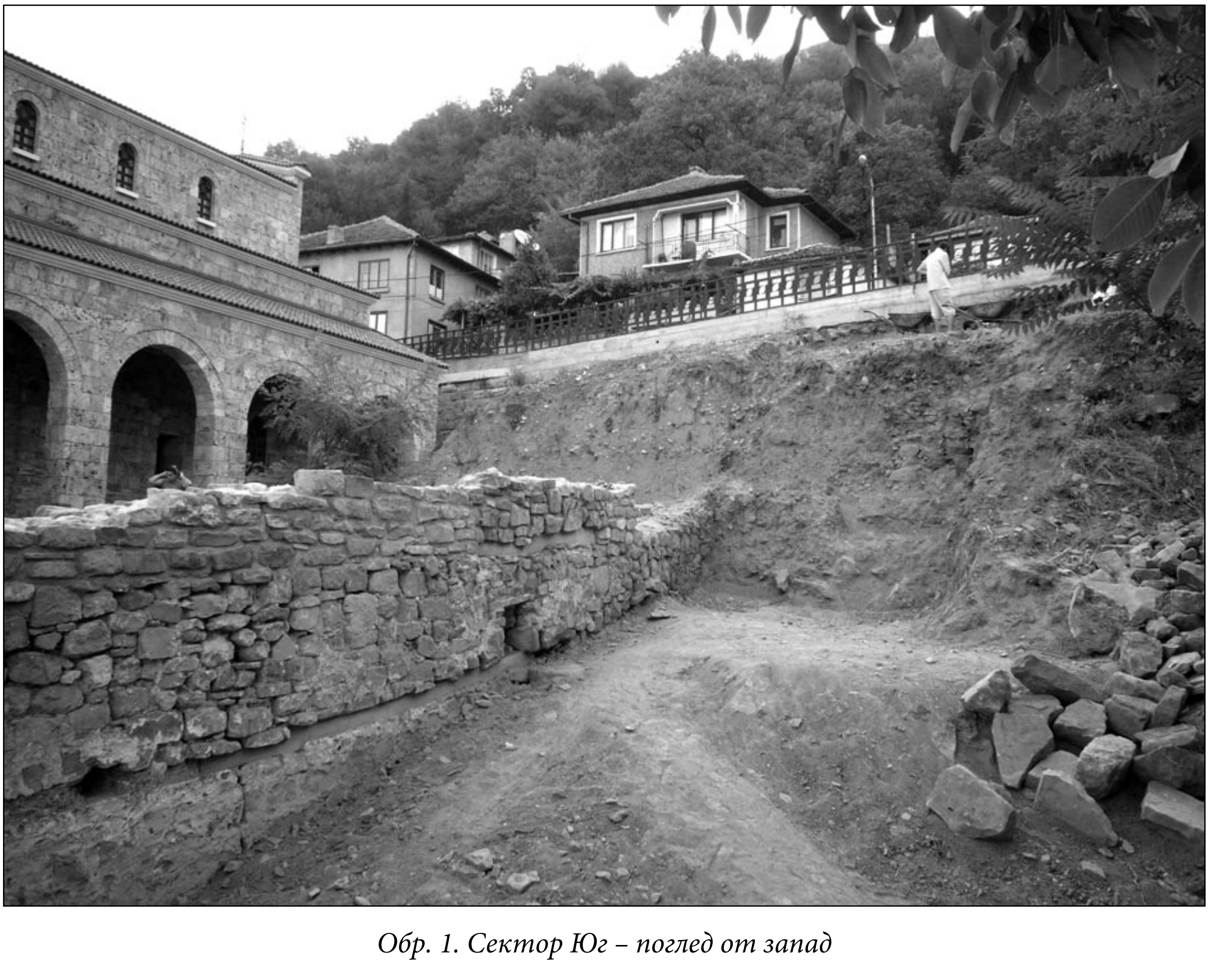

Обр. 1. Сектор Юг – поглед от запад

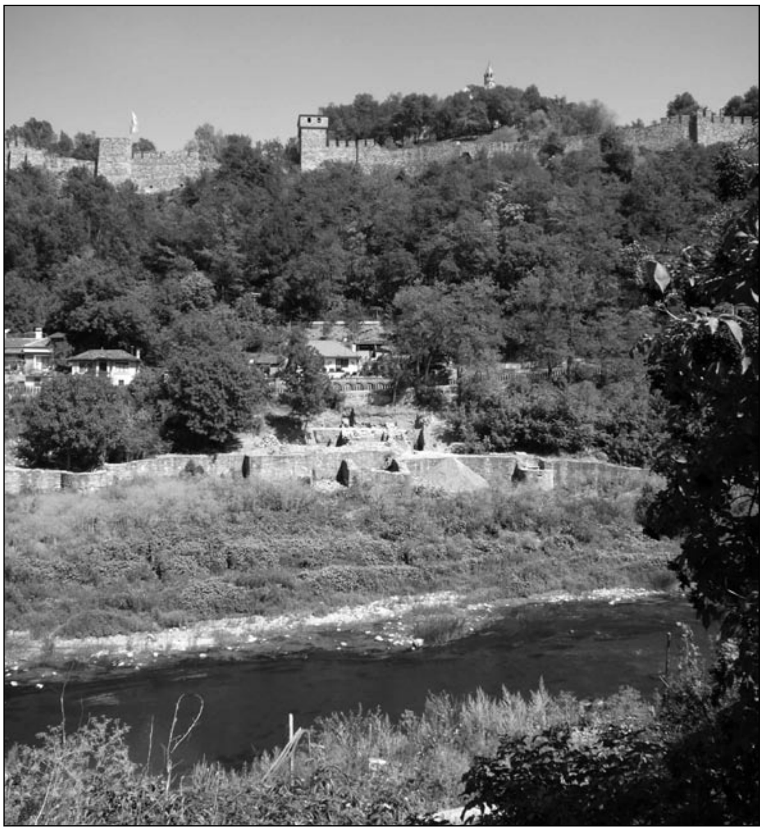

Обр. 2. Сектор Параклис – поглед от запад

от направени през XIX в. изкопи. Проучиха се 3 средновековни гроба, без инвентар, един от които се намира пред зазидания вход на оградната стена.

На дълбочина 4,70 м се достигна пласт светлокафява пръст с фрагменти тракийска керамика, но без останки от жилища. Пръстта, на дълбочина до 5,60 м, е наситена само с големи скални отломъци.

СЕКТОР ПАРАКЛИС (Обр. 2). Проучи се яма от желязната епоха, но край нея пласт с тракийски материали не се очерта. В участъка зад стената на ранновизантийското укрепление също не се откриха следи от постоянен живот през V в. – VII в., с изключение на 30 фрагмента от амфори и гърнета. Явно теренът в западното подножие на хълма Царевец, който е защитен от укреплението, не е бил постоянно обитаван.

ПАРАКЛИС. Почти изцяло се разкри наосът на столичен параклис, изграден от ломени камъни и бял хоросан. Дължината на северната и южната стени е 9,50 м, а на западната – 6 м. Ширината им е 0,90 м, а запазената височина достига 2 м. Две двойки пиластри, с размери 1 м x 0,50 м, са конструктивно свързани със северната и южна стени. Пиластрите са носили арки, върху които е стъпвал полуцилиндричен свод. Формата и размерите на абсидата не можахме да уточним, защото източната стена не е разкрита изцяло. На южната, източната и северната стена се откриха фрагменти от цокълна живопис. Явно целия наос на параклиса е бил стенописан, а фасадите са били украсени с глазирани панички.

От наоса се разкопа изцяло само югозападния ъгъл, където се разкриха фундаментите на стените. Настилката там не е запазена. Материалите са само средновековни: керамика и монети от XIII – XIV в. До югозападния ъгъл на наоса се откри варница, използвана при строителството на параклиса. Фундирането на параклиса в средновековен пласт показва, че той може да е изграден най-рано към средата на 13 в.

Параклисът е имал притвор (6 x 6,40 м), а през XIV в. към него е бил добавен и екзонартекс (кула-камбанария) с размери 4,60 x 6,60 м.

В северозападния ъгъл на наоса се попадна на останки от пещ. Тя е била изградена във времето, когато параклисът вече не е функционирал, а във вътрешността му е било направено жилище, което може да се датира във втората половина на XIV в.

БАНЯ (Обр. 3). Пръстта, с която е засипана пещта на жилището и вътрешността на наоса на параклиса, съдържа само средновековна керамика и монети от XIII – XIV в. Нейното натрупване може да се отнесе най-късно към края на XIV – началото на XV в. След образуването на този насип е изградена новооткритата баня, при което са използвани и стените на полуразрушения параклис. Те са били надстроени във височина с камък и хоросан. В очертанията на наоса е била разположена къпалнята, която е имала подово отопление. От него се откриха 11 стълбчета, разположени в 3 реда. Изградени са от камъни, тухли и хоросан и са фундирани в насипа, запълващ наоса.

Висящият под на къпалнята е направен от каменни плочи, част от които са натрошени и нападали между стълбчетата. В източната част на помещението подът е изцяло запазен. Подът е

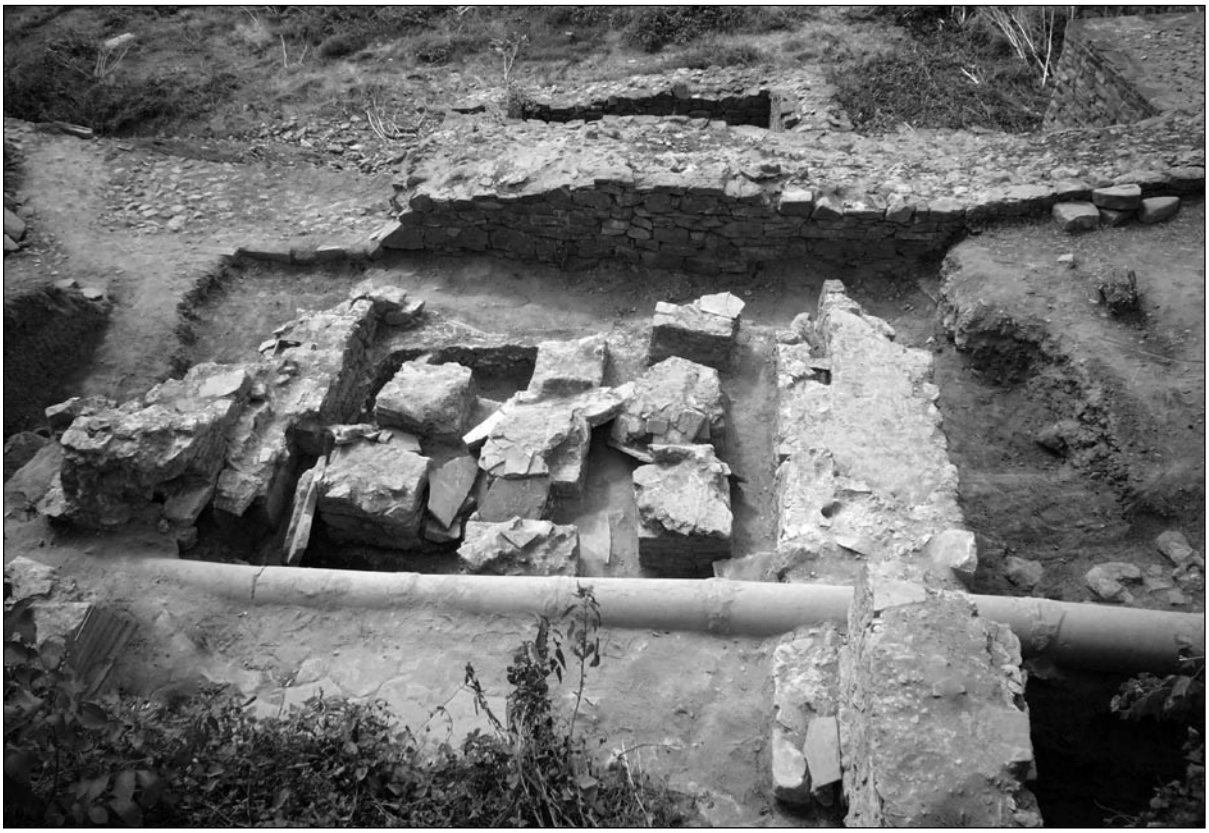

Обр. 3. Банята – поглед от изток

стъпвал на тухлените стълбчета, а в краищата си – върху тесни стенички от камъни и хоросан, долепени към стените на параклиса. Вътрешните им лица са измазани с хидрофобен хоросан. Стеничките са използвани и за основа на стенното отопление, направено от керамични тръби, 2 от които се откриха зазидани в северната стеничка на къпалнята. Един комин се разкри в североизточния ъгъл на къпалнята, а други 2 – в северозападния ъгъл.

Огнището на банята е разположено от външната страна на южната стена. Изградено е от ломен камък и хоросан. Отворът е бил насочен на юг. Огнището е свързано с подовото отопление на къпалнята чрез канал, преминаващ през южната стена. Комините на огнището са 2 глинени тръби, вградени в тавана на канала.

От източната страна на огнището се откри част от зид, изграден от камъни и хоросан. Този зид е затварял от изток резервоара за водата, разположен точно над огнището. Водопроводната инсталация на банята не е запазена, но в насипите имаше фрагменти от нейните тръби.

На северната стена на къпалнята се разкри източната част на свод, усилен с арки, който е покривал галерия край северната фасада на банята. Други останки от нейната конструкция не са запазени. Входовете на банята не се откриха, тъй-като стените са разрушени почти на нивото на висящия под.

Най-вероятно притворът на параклиса е бил преизграден и използван за съблекалня. Къпалнята е разположена в средата на банята, а от юг е изграден резервоара за водата и огнището. Галерията от север е била засводена, като е обхващала цялата дължина на съблекалнята и къпалнята.

НЕКРОПОЛ. Банята е функционирала до XVI – XVII в., когато край нея възниква некропол. От него се откриха 19 гроба, от които 3 са детски. Гробовете са разположени от север и юг на банята. При тяхното вкопаване е била отчасти демонтирана източната стена на резервоара за вода и разрушена южната част на огнището. Всички са били погребани в дървени ковчези, обковани с гвоздеи, а в тях се откриха останки от златосърмен текстил, медни и сребърни копчета, керамични съдове, бронзов пръстен, 3 чифта железни налчета, връх на стрела. Според откритите материали и стратиграфските наблюдения некрополът се датира в XVI – XVII в.

СГРАДИ. Запазените стени на банята са използвани през XIX в., когато в нейните очертания е била изградена жилищна сграда. Тя е съборена от земетресението през 1913 г., когато са рухнали и оцелелите части от банята и параклиса. Към XIX в. се отнася мазето на друга къща, изкопано до югозападния ъгъл на къпалнята.

№60. РАЗКОПКИ НА „СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ КРАЙ ЦЪРКВАТА „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО” ВЪВ ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Константин Тотев, Пламен Караилиев, Евгени Дерменджиев

Обектът се намира в кв. Асенов, непосредствено от север на манастира „Св. 40 мъченици”. Това е незастроено пространство с площ 1,5 дка. между съвременния мост и църквата „Успение Богородично”. Тук в края на 70-те години са отчуждени и съборени няколко постройки и проведени мащабни археологически разкопки под ръководството на Ат. Попов. Основна цел на тези проучвания е да се проследи трасето на крепостната стена, разкрита край църквата „Св. 40 мъченици”, датировката на която още тогава повдигна спорове. Тъй като се оказа, че стената завива под основите на съвременния мост и затваря от север укрепление, свързано с водоснабдяването на ранновизантийския град на хълма Царевец, нейното проследяване от север на моста стана без-

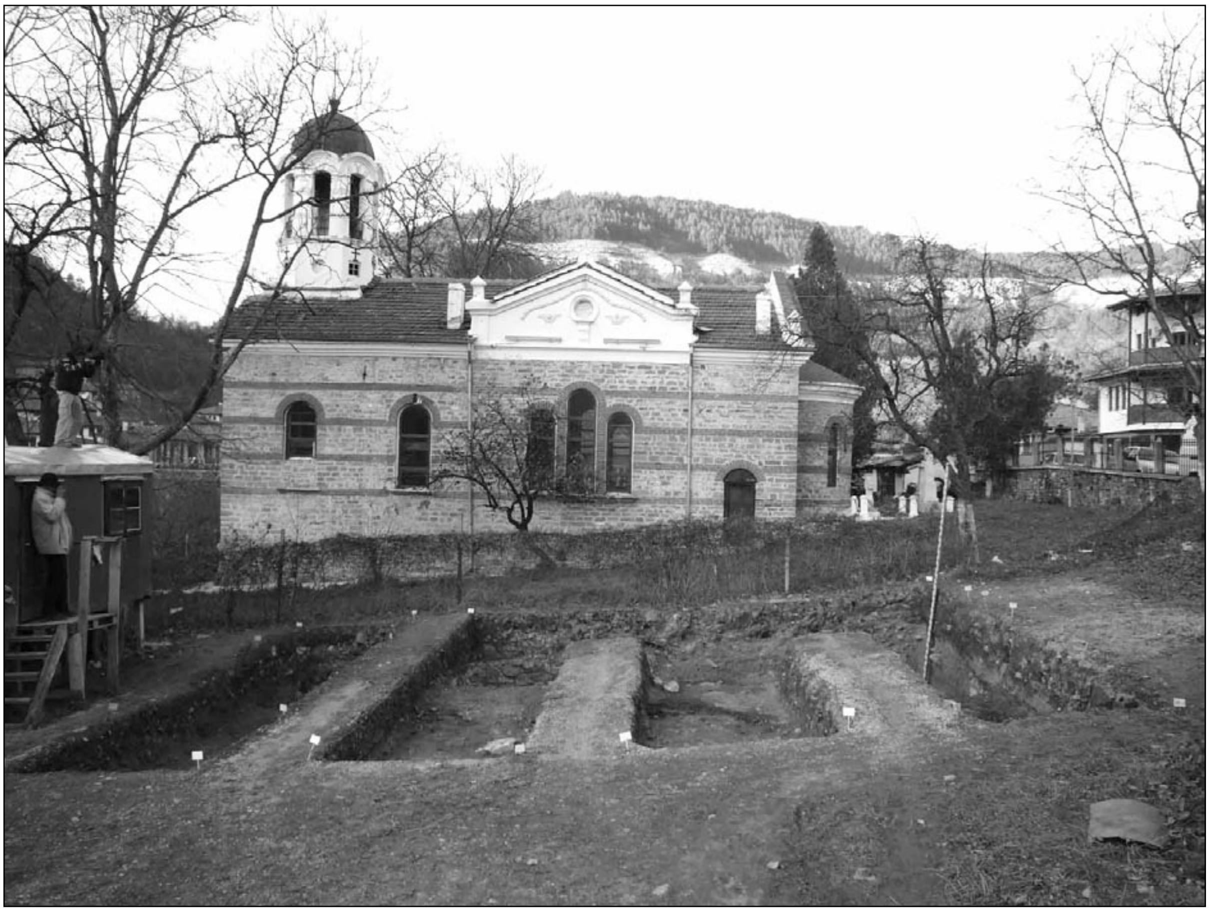

Обр. 1. Поглед от юг на разкопките

предметно. Остана обаче хипотезата, че църквата „Успение Богородично" е включена в рамките на манастира Великата лавра. Ат. Попов проучва терена в продължение на 3 години, като почти навсякъде регистрира пласт със средновековни материали, но не попада на каквито и да е структури от това време. Открити са единствено пещи от XVII – XIX в., свързани с живота на квартала през този период. След тези разкопки теренът е подравнен и речният бряг укрепен с бетонова дига, като неразкопан остана участъка до оградата на църквата „Успение Богородично". При дренажни работи през 2006 г. са открити основите и част от фасадната стена с ниши и пиластри на средновековния храм, върху които през 1923 г. е издигната църквата „Успение Богородично". Проведени бяха спасителни разкопки, при които от южната страна на съвременната църква имаше възможност да се документира разкритата оригинална архитектура.

Всичко това наложи допроучването на парцела непосредствено до южната оградна стена на църквата „Успение Богородично" (Обр. 1). Тя е построена на левия бряг на р. Янтра, между църквите „Св. 40 мъченици" и „Св. Ап. Петър и Павел". Предполага се, че на мястото на днешната църква по време на Второто българско царство се е издигал храмът „Св. Богородица Темнишка", където са пренесени мощите на в. Филотея.

Основните цели на разкопките са изясняването на връзката между Великата лавра „Св. 40 мъченици" и средновековния храм, върху който е издигната църквата „Успение Богородично", както и възможностите за локализирането на средновековния девически манастир „Св. Богородица Темнишка", за който се предполага, че се е намирал край този храм.

Разкопките продължиха 40 дни на площ от над 100 м^2, където разположихме 4 дълги сондажа с посока север-юг, перпендикулярно на оградата на църквата. След отстраняване на дебелия слой напластявания от края на XIX в. – началото на XX в. и допълнителното подравняване на терена при укрепване на речния бряг през 80-те години на миналия век, попаднахме на средновековни гробове, които досега не са откривани в този участък на квартала (Обр. 2). Впоследствие

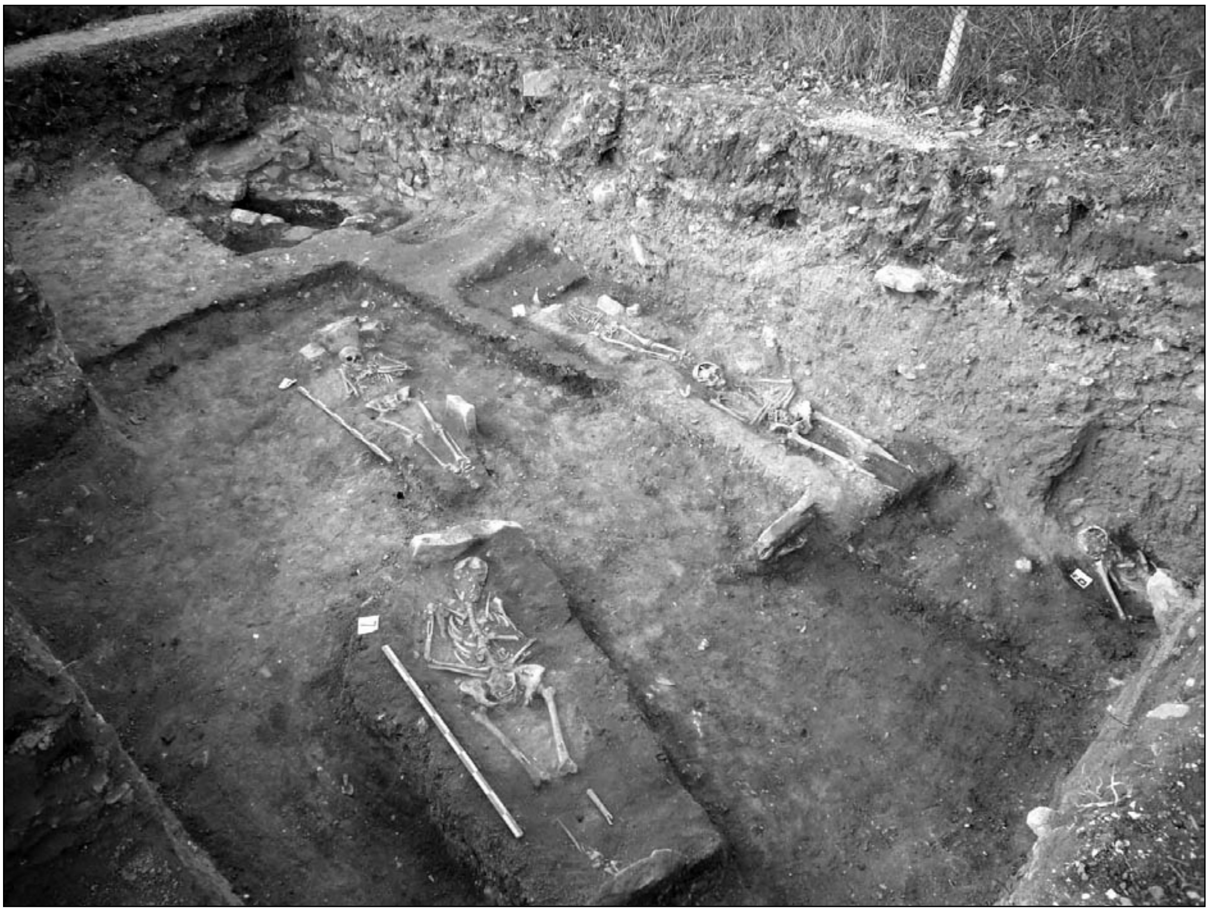

Обр. 2. Средновековен некропол – поглед от югозапад

се оказа, че не се касае за отделни или случайни погребения, а става въпрос за добре оформени редове от гробове, очевидно свързани със средновековния храм. Разкрихме 5 реда от некропола, разположен на юг от оградата на църквата „Успение Богородично". Проучихме 20 изцяло запазени гроба и още 4, засегнати от съвременните строителни и хидроложки дейности.

След съединяване на отделните сондажи се установи мощен пласт разложени кирпичи от събарянето на къщите от XX в. преди разкопките на Ат. Попов, който в североизточния си край започва на дълбочина 0,40 м, а в югозападния достига 3,10 м. При подравняването на този пласт, изграждането на бетоновата дига и засипването на терена са унищожени или засегнати най-южните редове от некропола, както и цялата западна част от него. Възможности за локализиране на неговата южна граница предлагат няколкото подредени ломени камъка, открити в южния край на западния сондаж, където достигнахме изкопа от разкопките на Ат. Попов. В източна посока, към съвременната улица, остават още няколко недопроучени гроба, а на север те продължават до средновековната църква.

Гробовете са вкопани на дълбочина до 1,30 м от нивото на съвременния терен. Няколко от тях останаха под фундамента на старата оградна стена на църквата „Успение Богородично", която е съборена при земетресението през 1913 г. В западния сондаж се разкри голяма пещ, изградена от тухли, камъни и хоросан, при строежа на която са унищожени няколко гроба от некропола. Пещта е долепена към оградната стена на църквата и се датира в XIX в. – XX в.

От некропола разкрихме 5 реда, ориентирани запад – изток с отклонение на юг. Очертават се 2 нива на погребване, с разлика в дълбочината до 0,40 м (Обр. 2, Обр. 3). Първият ред остава под оградната стена на църквата. Втория и третия ред в южна посока са изцяло проучени, а от четвъртия и петия са останали само по два гроба, защото другите са унищожени. От общо 24 гроба 3 са детски, а 4 са вторични в самостоятелни гробни ями. Застъпени и пресечени гробове не се

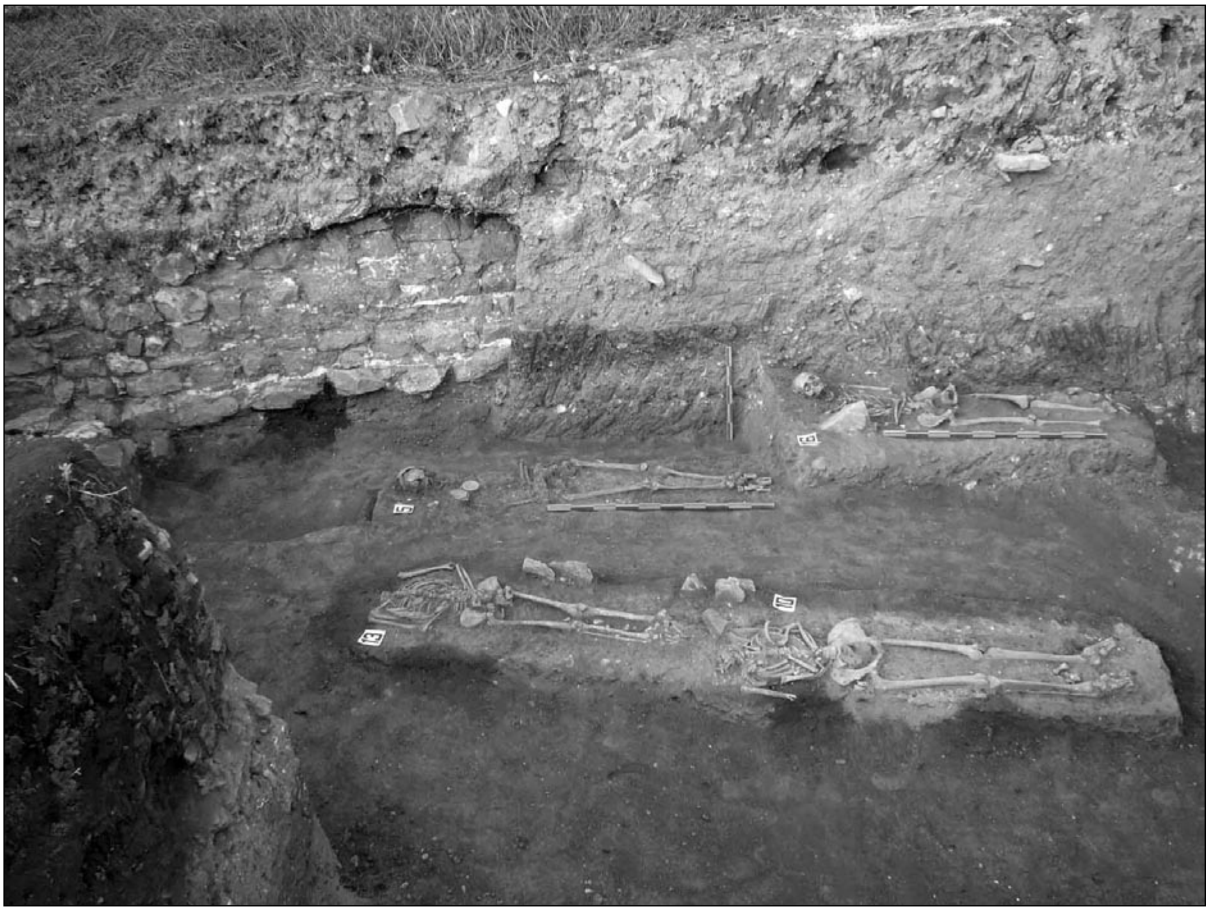

Обр. 3. Редове гробове – поглед от юг

откриха. Явно е, че гробовете от новоразкрития некропол имат ясна планировка, което насочва, че най-вероятно те са били маркирани.

Всички индивиди са положени в дървени ковчези, обковани с железни гвоздеи, а гробните ями са допълнително оградени с ломени камъни, каменни плочи и тухли, обичайна практика и при други представителни некрополи от Второто българско царство. В почти всички гробове се откри интересен инвентар: посребрени копчета, части от обеци, пръстени и сграфито съдове, свързани с погребалния ритуал. Открихме и над 30 монети от XIII в. – XIV в. Явно е, че става въпрос за квартален некропол, свързан със средновековната църква, открита под основите на храма „Успение Богородично". Въз основа на проведените стратиграфски наблюдения и открития археологически материал можем да заключим, че става въпрос за светски некропол, в който са били погребани жени, мъже и деца, обитавали тази част на столично Търново през XIV в.

Резултатите от новите разкопки, заедно с известното вече от проучванията на Ат. Попов в тази част на квартала, показват, че средновековната църква, открита под основите на храма „Успение Богородично" не е била включена в очертанията на Великата лавра „Св. 40 мъченици", тъй-като нейната северна оградна стена се намира под устоите на съвременния мост и трасето на улицата. Между Великата лавра и средновековната църква остава голям незастроен през столичния период на Търнов терен, който се явява първия локализиран площад в рамките на подградието между Царевец и Трапезица. През XIV в. около тази църква, издигната в северозападния край на площада, се развива квартален некропол, който заема част от площадното пространство пред входа на Великата лавра „Св. 40 мъченици".

Резултатите от разкопките представят по нов начин живота и градоустройството в подградието на тази част на столицата. До провеждането на цялостни разкопки на средновековната църква и нейния некропол може да се постави под съмнение идентификацията на църквата „Успение Богородично" с известния от средновековните извори девически манастир „Св. Богородица Темнишка".

№61. СРЕДНОВЕКОВЕН ГРАД ХОТАЛИЧ ПРИ ГР. СЕВЛИЕВО

Йордан Алексиев

Археологическите проучвания на средновековния град Хоталич се проведоха през м. юли, а през август и септември се извършиха консервационни работи (демонтиране на разкритите зидове, укрепване и надзиждане със сухозидица – каквато е досегашната практика).

Ръководител на разкопките е ст. н. с. д-р Йордан Алексиев, зам. ръководител – Надежда Ботева.Средствата за разкопки са осигурени от Община Севлиево. Средно се работи с 6-8 работника, а една седмица работи и Клуба „Съхрани българското".

Обр. 1

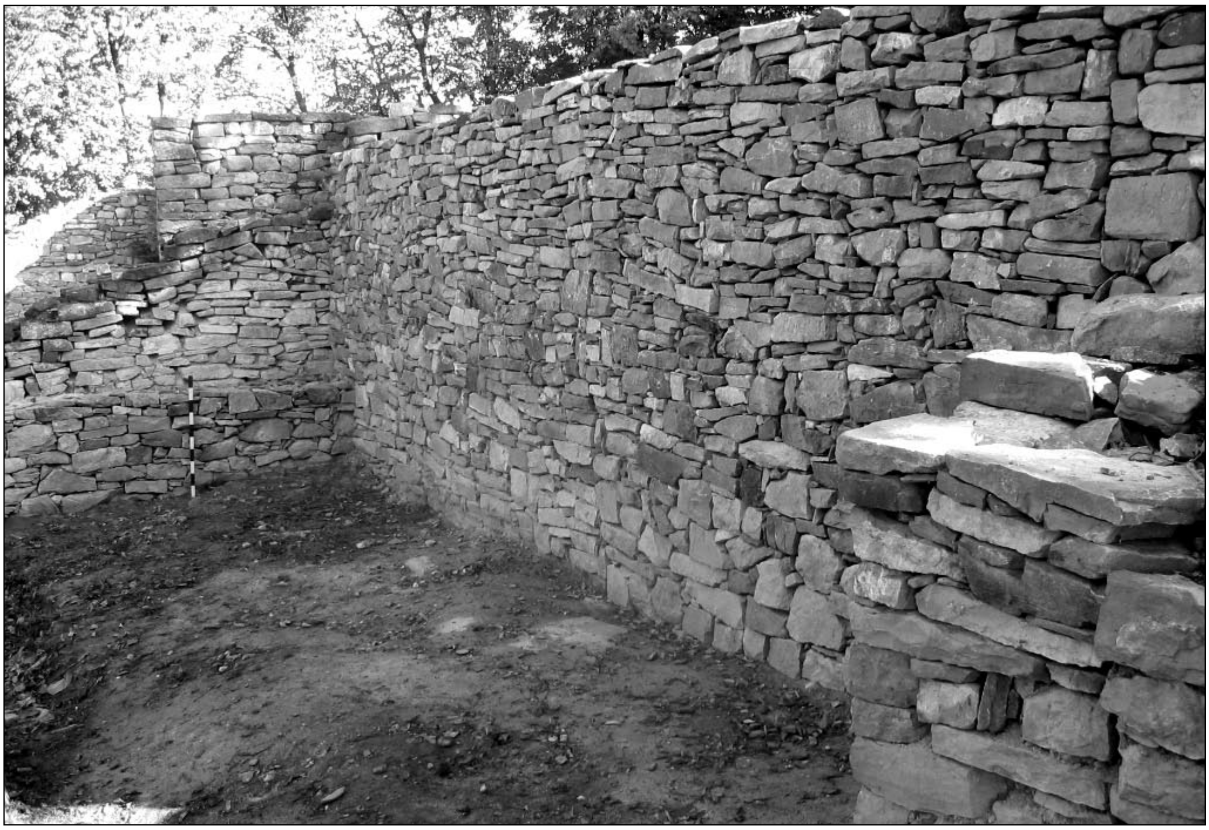

Обр. 2

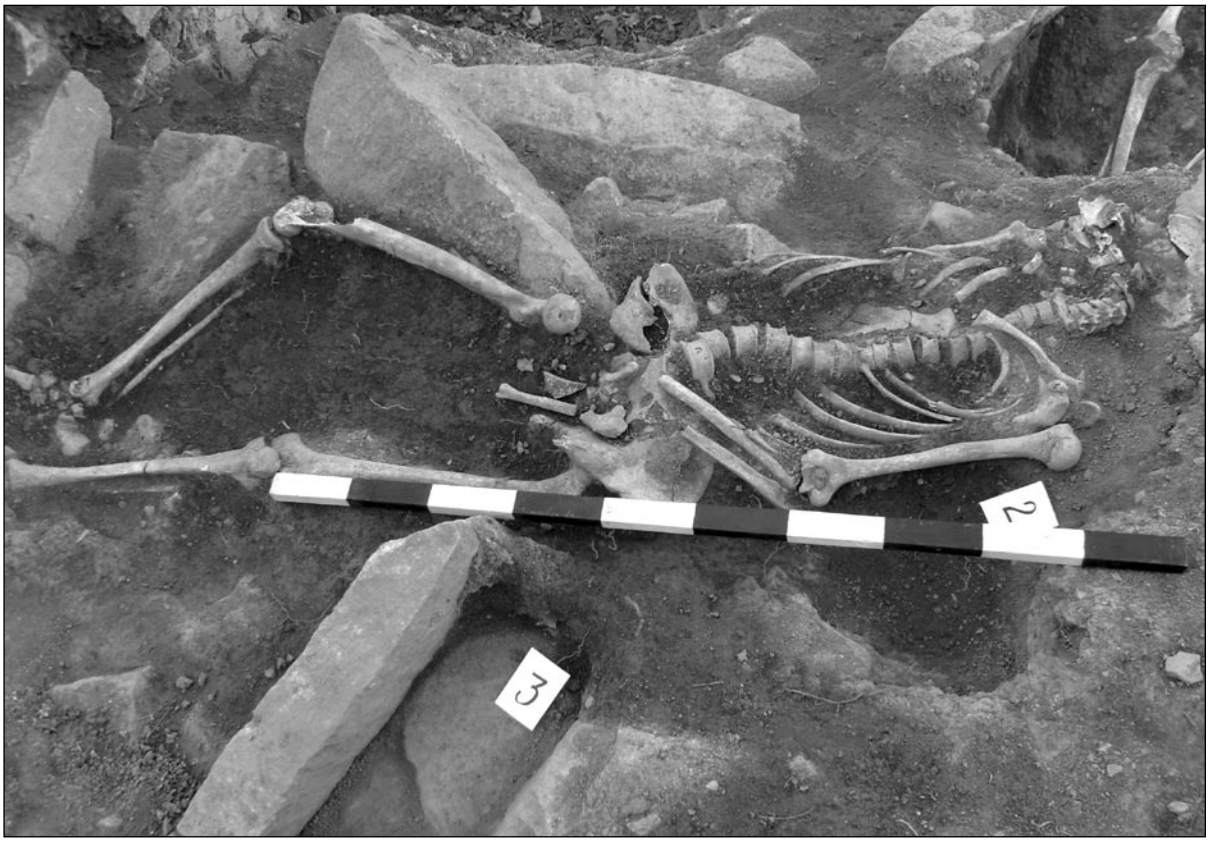

Обр. 3

Разкопките се проведоха при Западната порта на крепостта. Там през 1989 – 1990 г. С. Симеонов е разкрил части от жилища, които са останали непълно проучени. Западната порта е един от атрактивните обекти, като през нея минава основния туристически поток. Това наложи пълното разкриване на помещенията, изясняване на плана им и строителната история. Работата започна над разкритото през миналата година помещение (означено като №2 – напълно проучено през 2006 г.). Новото помещение е свързано с прохода на портата и е означено от С. Симеонов като №1. Има правоъгълен план и е долепено до зидовете на портата и на помещение №2. Вътрешността му е запълнена с едри обработени камъни. Зидовете са с хоросанова спойка, използвана доста пестеливо. Като №3 С. Симеонов означава помещението на горната тераса. Там продължи разкриването на плочниковата настилка (част от нея е проучена от С. Симеонов). Настилката е от плочи с неправилна форма (размери 0,60 х 0,50; 0,65 х 0,35), плътно подредени една до друга. Ширината на плочниковата настилка е около 1,50 м, като края ѝ е ограничен от изправени на тясната страна плочи.

Попадна се и на малък некропол. През 1992 година С. Симеонов е разкрил 6 гроба. През този сезон бяха разкрити още 6 гроба. Навярно става дума за малък некропол, разположен в непосредствена близост до разкритите жилища. Липсата на материали не дава възможност да се определи датировката му. Симеонов също отбелязва, че гробовете са близо до жилищата и много малката дълбочина на гробните ями около 0,40-0,50 м от съвременния терен.

„Консервирано” бе разкритото през миналата годишна помещение №2.

През 2008 г. ще продължи работата по разкриване на помещенията около портата и установяване на границите на некропола. При възможност ще се проучи и едно ново помещение в югоизточната част на подградието.

№62. СРЕДНОВЕКОВНИЯТ ГРАД ЧЕРВЕН – ПРОУЧВАНИЯ В СЕВЕРНИЯ КРАЙ НА СЕДЛОВИНАТА ВЪВ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД

Стоян Йорданов

Седловината, която разделя територията на Вътрешния град в средновековния Червен досега не бе проучвана, въпреки съществуващите сведения за нейното обитаване. Тя е укрепена към север и юг, откъдето е достъпна, а по повърхността на терена се очертават останки от стени и керамични фрагменти. Намирани са и други случайни находки. Източният ѝ дял е зает от крепостния ров пред стената на т. нар. Цитадела, а в северозападния ѝ край се проследява масивен каменен зид. В нейното северно подножие е вторият червенски водоснабдителен проход.

Проучваният участък обхваща северозападната част от седловината. Той е с понижение към север и до началото на разкопките бе обрасъл с рядка гора. Върху него се очертаваха две заравнени тераси и дълбок, понижаващ се в северна посока улей източно от тях. Разкопките обхванаха осем стандартни археологически квадрата, както и отделни участъци около северната крепостна стена и по северния склон на Червенския рид. Те целяха разкриване на архитектурно-строителния облик и периодите на обитаване в северната част на седловината, както и уточняване на вида на предполагаемата връзка на северния водоснабдителен проход с територията на Вътрешния град.

Останки от архитектурни съоръжения се разкриха предимно в зоните, които обграждат от юг по-ниската северна тераса (кв. 13/14). Там бяха проследени три успоредни масивни стени с посока изток – запад, градени от ломени камъни с кална спойка. Двете са запазени на височина до 0,8 м. и в отделни сектори имат белези от пожар. Те са с дебелина 0,6 м и отстоят на 0,4 – 0,7 м една от друга, като между тях се образува тесен проход. По северната от тях се разкриха останки от изпечена пръстена мазилка. И двете стъпват върху по-широка неравна каменна основа, издаваща се на места до 0,1 м пред лицата им. Северната стена бе проследена на дължина 9,5 м, а южната – на 8,8 м. Тези стени прекъсват равно в западния си край, което подсказва наличието там на вход или ъгъл. В тесницата между тях и от север до северната се достигна до ходови нива от жълта, на места изпечена много плътна глина. Третата стена, проследена на дължина 4 м, се намира на 2,1 м на север. В образуващото се сравнително широко пространство между нея и втората стена бе разкрито голямо количество изпечени дебели парчета от землена обмазка, върху които е отпечатана повърхност от подредени дървета или камъни. Те са нападали на куп върху овъглени, успоредно наредени върху равния глинен под дървени греди и са размесени с керамични фрагменти и сравнително добре запазени съдове от XIII и XIV в., както и със силно обгорени и корозирали инструменти и фрагменти от железни предмети. Тук се разкриха и части от дебелостенен средновековен съд, който отвътре е облепен със стопена желязна маса. Тези находки се свързват със значително съоръжение, вероятно пещ, която е имала занаятчийски функции. Подобни изпечени землени парчета, но в по-малки количества, бяха намерени и в тесницата между двете стени. Находките (монети, керамични фрагменти, инструменти, гвоздеи и предмети от бита) показват, че съществуването на стените се вмества в дълъг хронологичен период (XII – XV в.), но не открояват последователността на съществуването им.

На изток от трите стени (кв. 11) бе разкрито източното лице на стена с приблизителна посока север – юг, градена от сравнително големи каменни блокове с груба квадрова форма и с кална спойка. Пред нея също има под от плътна, на места обгорена жълта глина, върху който се разкриват керамични фрагменти от периода на Второто българско царство (XII – XIV в). Над пода има натрупан на височина до 0,5 м. каменен блокаж, върху който се очертава много лошо запазен каменен зид с посока изток – запад. Блокажът и зидът са покрити със землен пласт, дебел до 0,2 м, оформящ заравнено ходово ниво. В неговия южен край бе разкрита част от градеж, от който е запазена ограда от наредени в две линии камъни, образуващи прав ъгъл. В ъгъла, върху плътен под, има равно подредени в овал с размери 0,9/0,8 м парчета от тухли и керемиди. Те вероятно образуват съоръжение с неясно предназначение заедно с разположените на 0,3 м южно 3 дупки в пода, оформящи равнораменен триъгълник. Разкритата археологическа обстановка показва, че оградата и съоръжението в него се отнасят към по-късен исторически период, вероятно към началните векове на османското владичество (XV – XVI в.).

В източния край на северната заравнена тераса (кв. 4/9) бе направен сондаж с размери 1,8/1,8 м и с дълбочина 1,5 м. В неговия профил се проследяват десет хронологични хоризонта, някои свързани с пожар, които керамичните фрагменти отнасят предимно към периода на Второто българско царство (XII – XIV в.). В най-ниският пласт се разкриха и отделни фрагменти от сива тракийска керамика. На достигнатата дълбочина в сондажа се разчисти плътно ниво от глина, в което е вкопано съоръжение, наподобяващо неизползвана керамична пещ. На повърхността на терена, от северната страна на сондажа, бе разкрита настилка от сравнително големи ломени камъни.

Сондаж бе направен и в очертанията на добре видимия, вкопан в терена улей, понижаващ се към северната крепостна стена (кв. 10). Въпреки очакването, тук не се разкриха следи от стълбата на северния водоснабдителен проход след навлизането му в застроената територия. Прецизното почистване на средновековната крепостна стена в северния край на улея също не разкри данни за наличието на вход. Направеният сондаж по предполагаемото трасе на пътеката в склона, на 8 м. северно от крепостната стена, разкри лошо запазена част от едната от оградните стени на стълбището на прохода, която бе насочена към северния край на крепостния ров пред западната стена на цитаделата. Почистването на северната крепостна стена в района на рова обаче също не разкри данни за наличието на вход.

Разкопките установиха, че северният край на седловината във вътрешния град е бил обитаван, като най-динамичен животът е бил по време на Второто българско царство (XII – XIV в.) и през ранния османски период (XV – XVI в.) Тогава са формирани няколко археологически хоризонта. Намерените архитектурни останки разкриват, че проучваната територия е била плътно застроена, а размерите на сградите са по-големи спрямо други части от Червен. Разкритите находки (керамика, битов инвентар, занаятчийски инструменти, монети) са показател, че този селищен район вероятно е имал жилищно-занаятчийски облик.

Археологическата обстановка на достигнатия етап на проучване не позволява да се уточни видът на връзката между северния водоснабдителен проход и застроената градска територия върху Червенския рид.

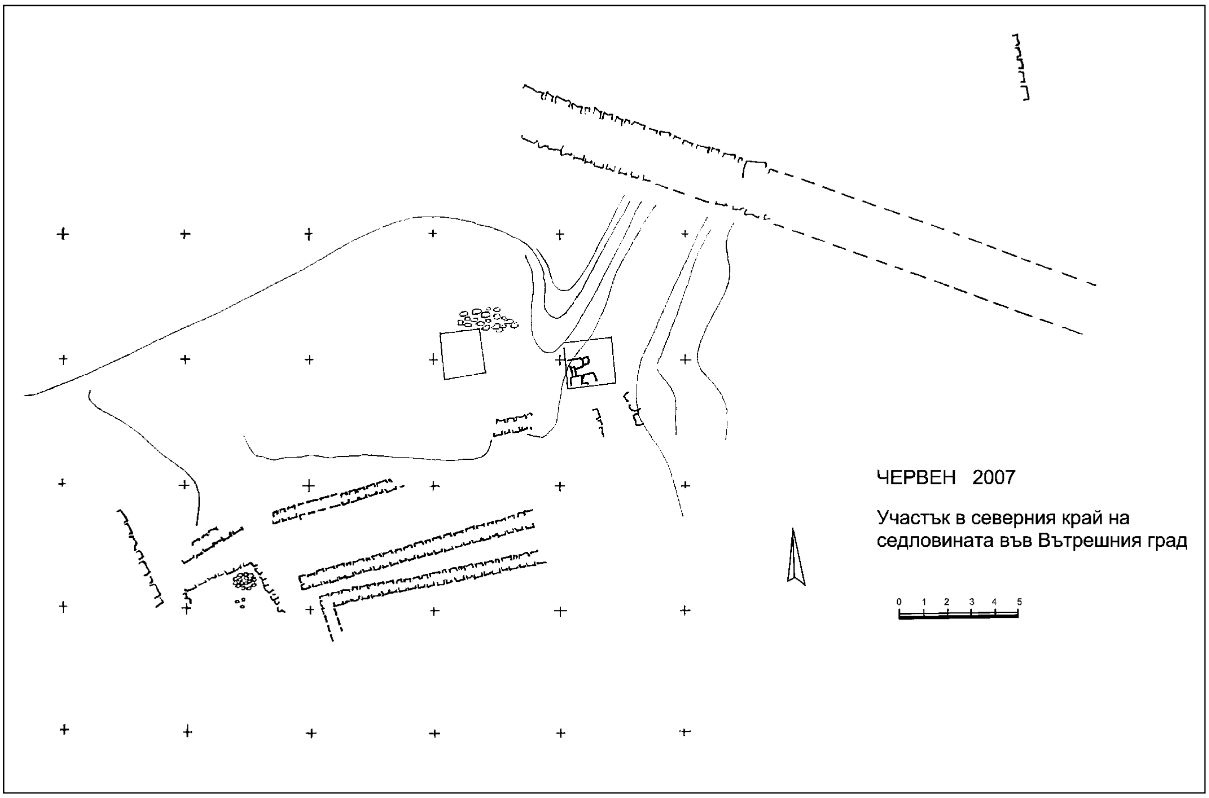
ЧЕРВЕН 2007
Участък в северния край на седловината във Вътрешния град
0 1 2 3 4 5

Обр. 1. Ситуация

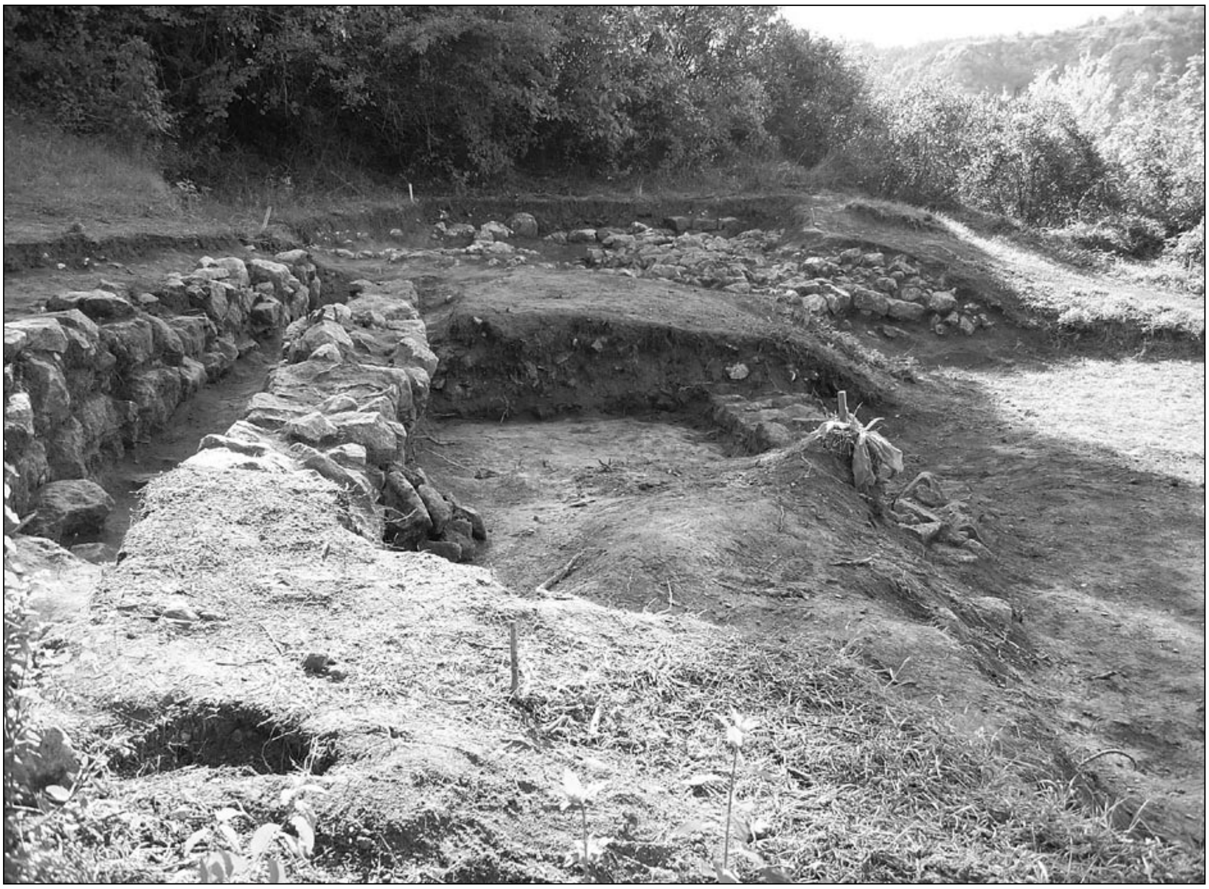

Обр. 2. Общ поглед от изток

Обр. 3. Останки от разрушена занаятчийска пещ

№63. АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА АСЕНОВА КРЕПОСТ

Росица Морева, Христо Басамаков

Системните археологически разкопки на Асенова крепост се проведоха от 1 юли до 31 август 2007 г. със средства на Историческия музей – Асеновград, с участието на Албена Борисова, Мария Семерджиева и Иван Дуков.

Източната тераса на Асенова крепост, която е разположена южно от голямата крепостна църква „Св. Богородица Петричка", се спуща с голям наклон в посока запад-изток. Според предварителните предположения на нея е бил разположен жилищния квартал на крепостта за обслужващия персонал на феодала и военния гарнизон. На тази тераса продължиха разкопките по оста запад – изток. Работеше се в три сектора:

1. Входът към жилищния квартал
2. Южно от голямото водохранилище в т. н. „Църковен двор"
3. Северно и южно от жилищна сграда №4.

Целта на археологическите разкопки беше да се проучи градоустройството на квартала – жилищната архитектура и уличната мрежа.

През 2006 г. беше разчистена част от входа, който е изсечен в скалата с посока запад-изток и се явява продължение на единствения проход към вътрешната крепост. В тази част той е с лек наклон в източна посока. На разстояние 2,50 м проходът се спуска стръмно, без видими следи от стълбище. Общата дължина на скалния проход е 11,50 м, а ширината – 1,30 м. Двете му страници са изсечени в скалата, със скална основа. В стръмната част на прохода, до южната страница

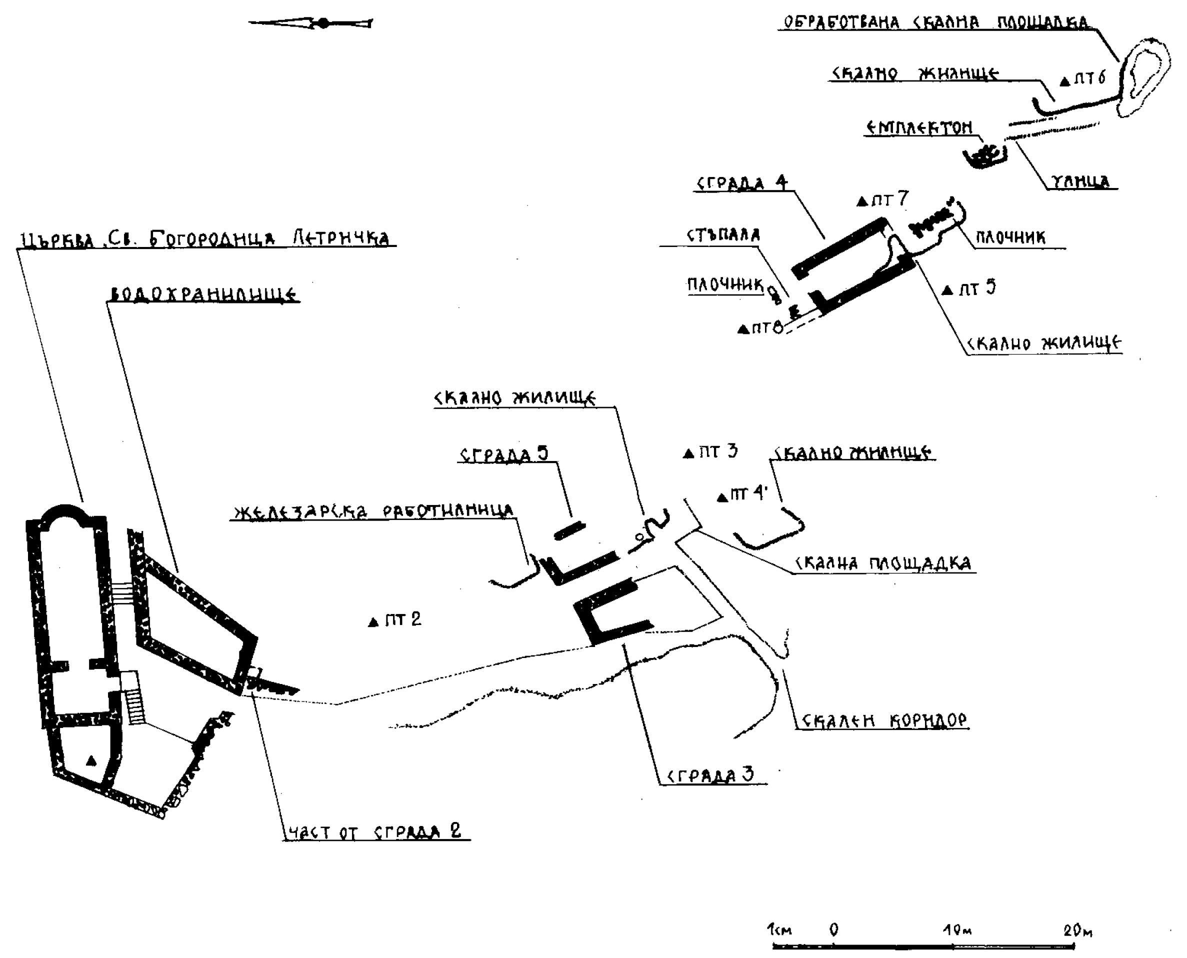
ОБРАБОТВАНА СКАЛНА ПЛОЩАДКА
СКАЛНО ЖИЛИЩЕ
ПТ 6
ЕМПЛЕКТОН
УЛИЦА
СГРАДА 4
ПТ 7
СТЪПАЛА
ПЛОЧНИК
ПЛОЧНИК
ПТ 5
ПТ 8
СКАЛНО ЖИЛИЩЕ
ЦЪРКВА СВ. БОГОРОДИЦА ЛЕТРНЧКА
ВОДОХРАНИЛИЩЕ
СКАЛНО ЖИЛИЩЕ
СГРАДА 5
ПТ 3
СКАЛНО ЖИЛИЩЕ
ПТ 4'
ЖЕЛЕЗАРСКА РАБОТИЛНИЦА
СКАЛНА ПЛОЩАДКА
ПТ 2
СКАЛЕН КОРИДОР
СГРАДА 3
ЧАСТ ОТ СГРАДА 2
1см
0
10м
20м

Обр. 1. Сектори на проучване. Хоризонтален план – указател

скалата е оформена в Г-образна форма и най-вероятно е тук да е била разположена друга жилищна сграда. От север скалата е отвесно отсечена, като оформя западната стена на симетрична постройка от същото време. На изток скалният проход завършва с добре оформена кръгла яма. В най-долния пласт кръгът е затворен с два реда камъни.

Разчистването на ямата показа натрупване на седем пласта. Всеки пласт е отделен от следващия с няколко по-едри камъни. Горните пластове са наситени с фрагментирана средновековна керамика, въглени и животински кости и монети. До петия пласт, който започва на дълбочина 3,40 м монетите са главно латински и български имитации от 30-те години на XIII в., на Андроник II Палеолог (1282 – 1325), Константин Асен (1257 – 1277 г.). В петия пласт се откри монета на Нерон (54 – 68) и други римски монети от IV – V в., римска керамика от същото време, въглени и животински кости.

При отнемането на пластовете на север от ямата, където скалата е вертикално отсечена, а основата е с наклон север – юг, се попадна на силно фрагментирана керамика от ранната желязна епоха, а в скалата се очерта изсечен соларен знак. Това ни дава основание да предположим, че така изсечената кръгла яма е от времето на ранната желязна епоха. Вероятно е била ритуална, която през средновековието е използвана като боклучна.

През 30-те години на миналия век в подножието на крепостта бе разкрит гроб на тракийски воин със следния погребален инвентар: шлем, ромфай, връх на копие, торква и лъковидна фибула, датиран от края на V-началото на IV в. пр. Хр. При разкопките на феодалния замък бяха намерени каничка от късната бронзова епоха и фрагментирана керамика от ранната желязна епоха, а през последните три години на археологическо проучване-голям брой фрагментирана кера-

Обр. 2. Скалният проход към източната тераса

мика от същата епоха. По същото време се разчистиха и скални ямички с ориентация в източна посока. Към тях се отнасят и скалните изсичания в Г- и П- образна форма за жилища, както и скалния проход към вътрешността на крепостта. Всичките тези находки ни дават основание да предположим, че в началото масивът е бил тракийско скално светилище и крепост, аналогично на скалните светилища и крепости, разпръснати из целите Родопи.

Вторият сектор, който проучвахме, беше непосредствено на юг от голямото водохранилище. Целта ни тук беше да установим жилищната архитектура, свързана с църковния комплекс. В началото заложихме един сондаж успоредно на каменната стена, която се явява продължение на западния зид на водохранилището. Предполагахме, че тук се е намирала жилищна сграда, която означихме с №2. В дълбочина се попадна на почти квадратно водно съоръжение. Върху него лягат основите на западния зид на сграда №2 и южната стена на водохранилището. Водното съоръжение е запазено на височина 0,54 м, а дължината на стените е 0,84 – 0,74 м. Северната, западната и южната стена са изградени от по един каменен блок, добре оформен, над който са запазени по два реда тухли. Източната стена е на височина 0,10 – 0,15 м. Изградена е само от тухли и в нея е оставено каналче за изтичане на водата. Подът също е оформен с тухли. Отвътре стените са измазани с хидрофобна мазилка-хоросан с тухлен прах. Това съоръжение не е свързано с водохранилището и се явява по-ранно от него. Вероятно преди изграждането на водохранилището, което отнасяме след XII в., на същото място е имало друго водохранилище, част от което е новооткритото малко водно съоръжение.

Трети сектор: Продължи проучването на четвъртата тераса според номерацията, която сме направили за по-голямо удобство. Това са естествено оформени скални тераси, които са използвани при строителството на жилищни сгради и на улични нива. На тази тераса е ситуирана жилищна сграда №4, проучена през миналите сезони. През 2007 г. предстоеше завършването на

Обр. 3. Водното съоръжение

проучването на терасата в южна посока. На север от сграда №4 се разчисти площ от 24 м^2 на дълбочина около 1,40 м. Тук пластовете са нарушени от риголването на лозята и на една и съща дълбочина се откриха находки от желязната епоха до XIII – XIV в. Пръстта беше оцветена от тъмносиво до черно с примеси от едър чакъл. Изобилстваше от малки и големи фрагменти желязна шлака, фрагментирана средновековна „битова” керамика. Предполагаме, че непосредствено от северната страна на сграда 4 се е намирала дървена постройка, служеща за железарска работилница, по аналогия със сграда 5 и прилежащата ѝ железарската работилница на тераса 2. Това ни дава основание да предположим, макар и само от две находки, че част от населението на жилищния квартал са занаятчии и то предимно ковачи, обслужващи военния гарнизон в крепостта.

Тук се откриха голям брой гвоздеи, средновековна керамика, стрели и фрагмент от желязна плетена ризница. Монетите, открити на терена, са предимно от 30-те години на XIII в.

В този сектор слязохме на дълбочина прага на входа към сграда 4, където се откри частично запазено подово ниво от пет каменни плочи.

На юг от жилищна сграда 4, след почистването на терена се разкри П-образна форма на скалата, която очертава правоъгълно по план помещение с дължина по оста север – юг 6,10 м, ширина около 4 м по аналогия с жилищна сграда 4, чиято южна стена се явява северна за новооткритото помещение. Вероятно тук сме попаднали на сграда с верижен план. Запазено само в западната част на помещението е подово ниво от добре подредени каменни плочи без спойка.

В трите сектора, на които се работи, се откриха общо 98 монети. Преобладаващият брой монети от XIII в. потвърждава и наблюденията ни на архитектурата в тази част на крепостта.

№64. СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ „КОЗНИК”

Жени Танкова

В средата на XIVв. (1344 г.) цар Иван Александър, получава осем родопски крепости Цепина, Кричим, Перущица, Св. Устина, Станимака, Аетос, Бядън, Козник и Филипопол от византийската императрица Ана Савойска, регентка на малолетния си син Йоан V Палеолог. Те са награда за обещаната й помощ срещу Йоан Катакузин, обявил се за император в Димотика. Това събитие е отразено в „Историята” на Йоан Кантакузин, хронист и византийски император (1347 – 1354).

Крепоста Козник се свързва и с легендата за Рим Папа и неговите несметни богатства от 7 товара злато.

С локализирането на крепоста Козник са се занимавалили К. Иречек (1884 г.) и П. Маринов (1937 г.). Първият я търси около изворите на р. Арда, в съседство със с. Кошница, без да посочва конкретно някаква крепост. Вторият посочва две места – в м. Козия, западно от с. Могилица (Смолянски окръг) и югоизточно от Горен и Долен Палас (Рудозем), при скалния масив Кечикая, което в превод от турски означава козя скала, където действително се намира крепостта Козник.

В ИАИ т. XXVI,1963 г., Д.Цончев публикува данни за името и местоположението на крепоста. Той изказва и мнение, че пълното йархеологическо проучване ще даде отговор на въпросите по отношение на принадлежноста и предназначението й.

Археологическите разкопки се проведоха през м. юни 2007 г., с разрешение за теренно проучване изх. №637/08.05.2007 г. Средствата са осигурени по програма ФАР – Трансгранично сътрудничество. По терена нямаше видими останки от крепоста, с изключение на градеж от няколко ломени камъка споени с бял хоросан, под формата на буквата „Г”, които наподобяваха на ъгъл от помещение. В последствие се оказа, че това са горни запазени руини от източния крепостен зид, който се разкри изцяло. Той е с дължина 49,60 м, широк е 1,70 м и със запазена височина до 2,20 м.

На юг и север опира в непрестъпни скални масиви. Градежът му е от ломени и дялани камъни, споени с бял хоросан. Външното му (източно) лице е само в суперструкция, а от вътрешната страна е около 0,60 м в субструкция и 0,75 м в суперструкция.

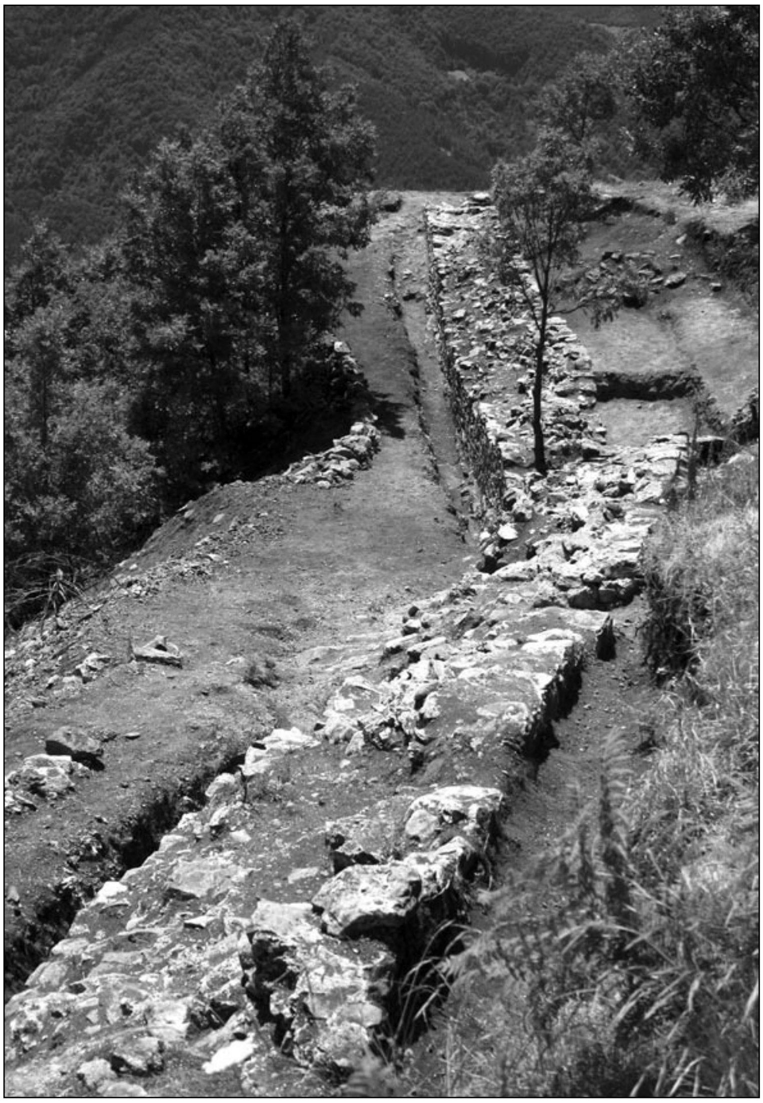

Обр. 1

Фундиран е непосредствено върху материковата скала, като следва конфигурацията на терена, който е силно наклонен от запад на изток. На места върху скалата, под основата на зида има подложени каменни плочки за нивелиране. Разкри се и вход, отстоящ на 21 м от южния край и на 26 м от северния на крепостния зид.

Той е широк 2 м, страниците му са с дебелина 1 м, градени са от ломени и дялани камъни със спойка от бял хоросан. В близост до южната, имаше следи от иманярски изкоп, който я разрушил до известна степен. Тя е със запазена височина 0,60 м и е само в суперструкция. Северната е по-добре запазена,с височина 1,10 м, също само в суперструкция. В градежа й е включен голям скален къс, вероятно откъснат и свлеклия се масив. Ходовото ниво е материковата скала, като на места е терасирана стъпаловидно с подзиждане от ломени и дялани камъни.

Южно от входа бяха направени сондажни проучвания. Изяви се силно опожарен пласт, с дебелина 0,50 м – 0,80 м, ширина 0,80 м – 1,10 м и дължина около 15 м, наситен с ломени камъни и фрагменти от керемиди, свлечен до самата крепостна стена. Вероятно в югоизточната част на крепостта е имало дървено съ-

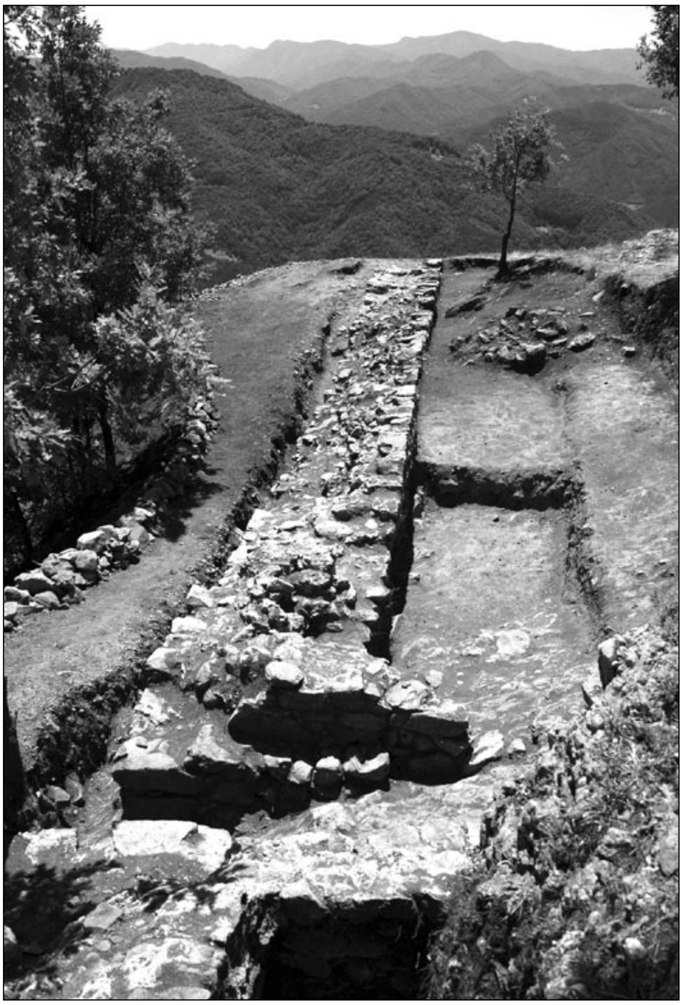

Обр. 2

Обр. 3

оръжение с каменни основи и керемидено покритие, което е било опожарено и разрушено. От този пласт произхождат късове стопен метал, фрагменти от питуси, гърнета, стомни, железен нож и отворена бронзова гривна със стилизирани змийски глави и украса – птиче око и врязани линии.

В северния край на зида,при зачистване на вътрешното му лице се попадна на силно разложени и фрагментирани човешки кости, положени без порядък.

На този етап от проучването не може да се изкаже категорично мнение за точната датировка и от кой е изградена крепостта Козник. Базирайки се на историческите изворите и направените до сега археологически разкопки, най-общо я определя ме като средновековна и пред вид стратегическото й местоположение е попадала както в границите на Византийската империя, така и в пределите на Българското царство.

№65. АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА РАННОВИЗАНТИЙСКАТА И СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ НАД С. ГРАДЪТ, ОБЩИНА СМОЛЯН (ПРОЕКТ „МОМЧИЛОВА КРЕПОСТ – МИТ И РЕАЛНОСТ” ПО ПРОГРАМА ФАР)

Маргарита Ваклинова, Николай Бояджиев

На скалист връх, в местността Градище на 1,5 км югозападно от с. Градът, Смолянска община, отдавна са известни останките от укрепление. Високата 130 м над околния терен от юг почти отвесна стръмнина, достига до 1215 м надморска височина. От южната страна, изрязано в почти отвесните скали се очертава трасето на античен и вероятно ползван и през средновековието, път, преминаващ през Родопските планини и отиващ към изток. Останките от крепостта са определени като тези на известната от писмените източници и свързвана с балканската история през XIV в. крепост Посвисдос или позната на местното население като Подвис, както е наречено близкото село. Тя се свързва с личността на местния средновековен владетел Момчил и народната митология за чутовните му подвизи в защита от османското завоевание.

През 1986 г. екип под ръководството на ст. н. с. Маргарита Ваклинова и с Никола Дамянов от ОИМ – Смолян, проучва малък сектор при входа от северната страна на крепостта, откривайки портата й и установявайки, че могат да се набележат два периода на използване на удобното и естествено защитено място, на което се намира твърдината – V – VI и XI – XIV в (Ваклинова, Дамянов 1987, 215 – 217).

Крепостта, чиито останки са предмет на проучване, е част от укрепителната линия, минаваща през извисените места на Родопите. Серия крепости от тази система са известни, по останки на съседни върхове – предполагаемата Аетос (Соколица) над Смолян (Дамянов, Бояджиев 2004, 258) или Козник (Кечи кая) – над Рудозем (останките й са проучвани от Ж. Танкова през 2007 г).

През 2007 г община Смолян започна реализацията на проект по програма ФАР – ТГС под надслов „Момчилова крепост – мит и реалност”. В ограничените рамки на проекта бе предвидено археологическо проучване на част от северната крепостна стена, консервация и експониране на руините и социализация на крепостта и близките й околности за нуждите на туризма. Ръководители на проучванията бяха ст. н. с. Маргарита Ваклинова от НАИМ и Николай Бояджиев от РИМ „Стою Шишков” – Смолян. Разкрити са 350 м^2 площ от северната и южна страна, вън и във вътрешността на укрепеното пространство. По останките от стените и следи от хоросана от вече разрушените им части, върху повърхността на скалата се проследява неправилната форма на укреплението, съобразена с терена от изток, запад и север, който макар и стръмен има нужда от защита. Все още не е изяснено има ли стени от юг, над пропастта, където минава и историческият път и, където бе извършена подготовка за влизане в предполагаемата пещера, чиито отвор бил в стръмната урва, както твърдят местните хора. Площта на върха е около 4 дка.

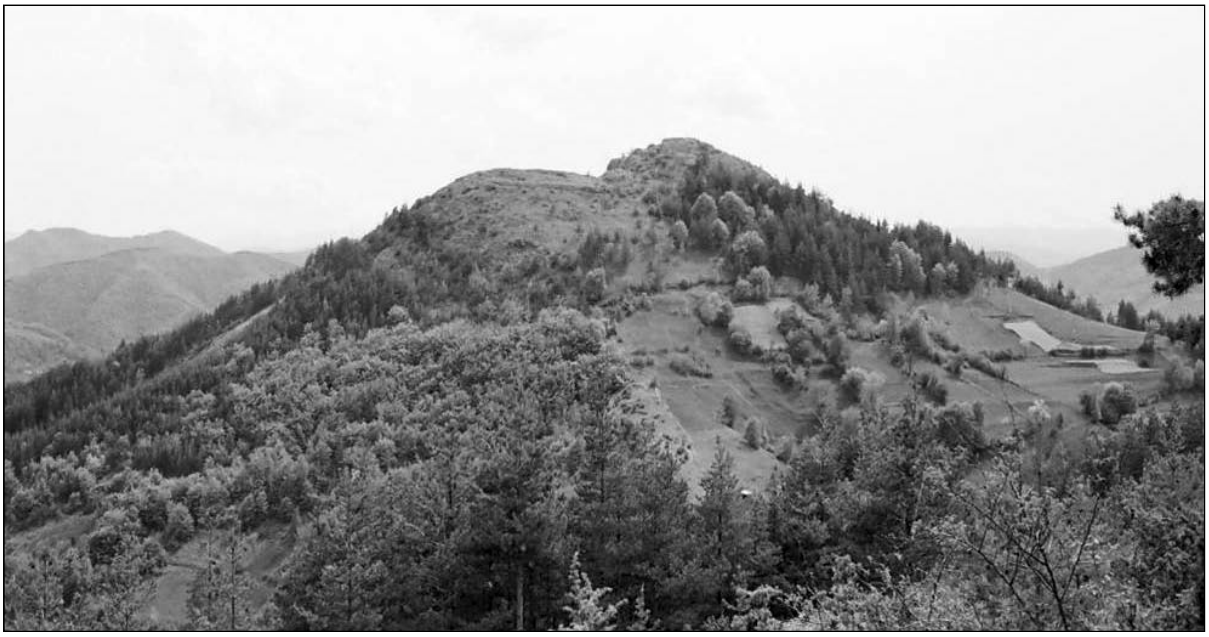

Обр. 1. Момчилова крепост. Общ поглед към височината с останките от крепостта и скалите с останки от светилище

Проучването по проекта включваше 30 м от северната стена на крепостта от двете страни – към изток и запад от вече известната входна кула. Трябваше да се почисти и разкрие теренът пред стената и във вътрешността южно от нея, като се проучат напластяванията върху 150 м^2 площ, с цел уточняване на стратиграфията и датировката на строежите и използването на терена през различните епохи. Да се разкрие и изясни тази видимо най-запазена във височина част от укреплението и се провери има ли други строежи в този сектор. Местоположението, характера – висок скалист връх с отлична видимост във всички посоки и букет оголени скали на върха, сведението на местните хора за кухина в основата на скалата, даваше основание да се предполага, че могат да се очакват и следи от тракийско присъствие (може би светилище). Затова успоредно с работата по стените бе започнато и почистване от отлагания и мъхова растителност върху скалната повърхност.

Културният пласт вън от северната стена е тънък. Достига до 0,60 м и отделните пластове не могат да бъдат разграничени. Средновековната керамика, която се открива там на дълбочина от около 0,50 м, е силно фрагментирана и сред нея прави впечатление само един фрагмент характерен за бронзовата епоха и един от ранножелязната епоха. Затова пък отпред и по стената се намериха върхове на стрели. Там бе намерена и билонова монета на Теодор Комнин (1217 – 1230), две медни монети от началото на XIII в., пръстен и др. Външното лице на стената, като се изключат отделни сектори, най-вече при входа, е силно обрушено. След разкриването се очертаха части от нея, запазени на височина от 1,10 м до 2 м.

Стената е зидана от местни необработени камъни – овални и плоски, споени с бял хоросан. Дебела е 1,30 м и е издигната върху основната скала.

Входът с отвор в стената широк 2,70 м, и висок зидан праг, се пази от почти квадратна кула с размери 4,80 м х 4 м, издадена навън от куртината.

Във вътрешността, източно от входа, напластяванията достигат 0,8 м, датират се с обилната средновековна керамика и медна корубеста монета от началото на XIII в.

Към запад от входа културните напластявания достигат 1,10 – 1,80 м. Там стратиграфията е най-ясна:

- Върху скалата, средно с дебелина 0,25 м е пластът, който по характер на находките може да се датира в VI в и завършва със следи от пожар – въглени и пепел.
- Два периода се определят към средновековието. Първият е XI – XII в, и напластяванията достигат до 0,70 м. На това място е имало ковашка работилница, видно от много шлак

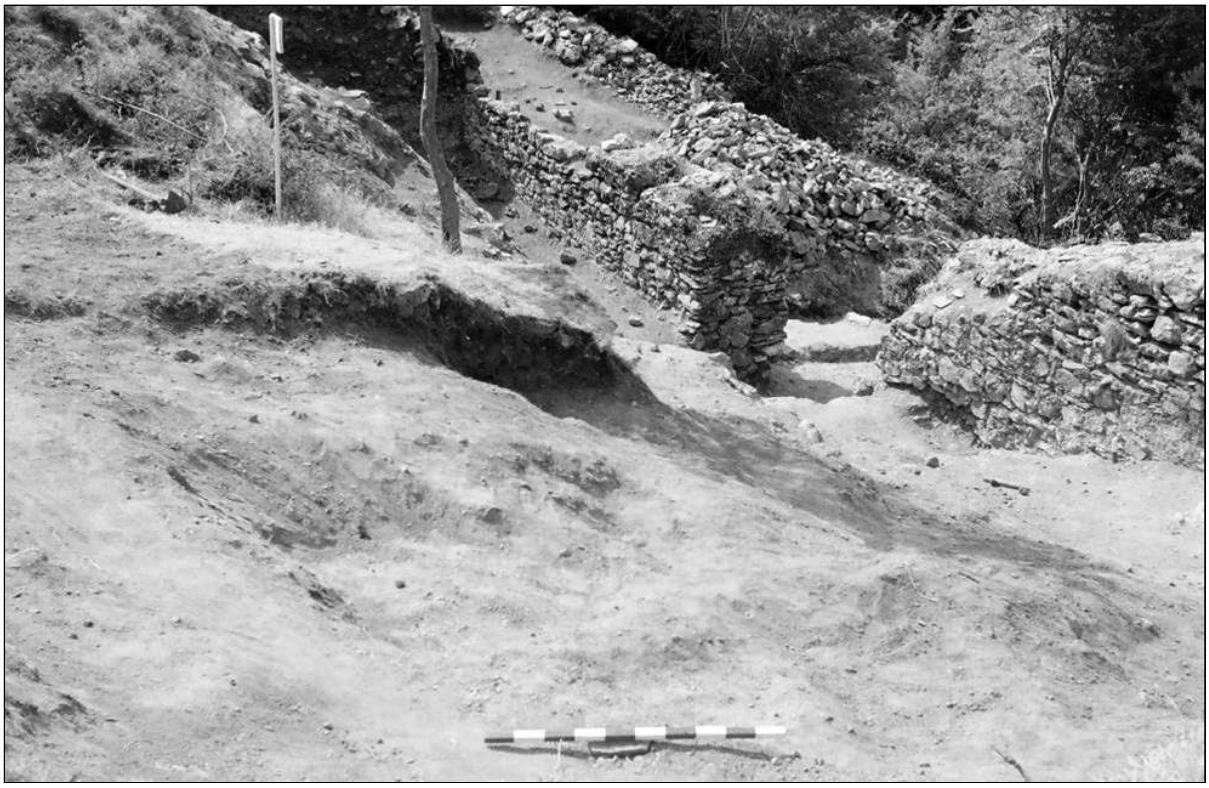

Обр. 2. Момчилова крепост. Крепостната стена с портата – поглед от юг

и стопилки в пласта, в профила се очертават и следи от огнище. Няма следи от строеж, т. е. вероятно е имало навес. Горният пласт от средновековието е дебел 0,85 м, отнася се към XIII – XIV в и в него средновековната керамика е обилна – освен битова, има и тип „сграфито", намират се върхове на стрели, метални предмети, др.

– На разстояние 1,40 – 1,60 м от входа, към вътрешността, с камъни и кал е изграден подпорен зид (дебелина от 0,50 – 0,60 м), успореден на куртината. Той е осигурявал преодоляването на стръмния терен и изкачването от портата във вътрешността.

Многобройни са иманярските изкопи във вътрешността. Въпреки това в запазените сектори на стената се очертават две запазени средновековни нива. Първото е южно от подпорната стена и там на дълб. 0,40 м се очертава бъркало за хоросан, а при вътрешното лице на стената има яма, пълна с пръст обилно примесена с керамични фрагменти, а на дъното – пласт от чиста фина глина.

По-разнообразна е картината към изток, където има голямо бъркало за хоросан, използван при строежа на стената, непосредствено върху скалата. Встрани от него, са останали неизгребани при по-късните заравнявания на терена, части от пласт от I хил. пр. н. е., над него – от ранновизантийската епоха, датиран с много керамични фрагменти и следи от пожар. Пластът от XIII – XIV в над него е дебел до 0,50 м. Върху високата, сравнително равна тераса във вътрешността на укреплението, върху скалата са останали само следи от XIII – XIV в. Няма данни за строежи, но много керамика и предмети на бита – ножове, подкови и др.

След почистването на скалната повърхност, на самия връх се очерта площадка с четири отвора в скалата. В тънкия пласт се намира керамика от късната бронзова епоха, от цялото първо хилядолетие пр. н. е., късове от съдове от II – III в. При останките от средновековната стена в близост има и находки от средновековието. Много железни гвоздеи показват,че там е имало съоръжения от дърво. Следи от строеж от камък не се виждат.

Между отворите се очертава скална ниша с допълнително оформян вход, запълнена с насип от фина черна пръст. В него се намират късове керамика от късния халколит и ранножелязна-

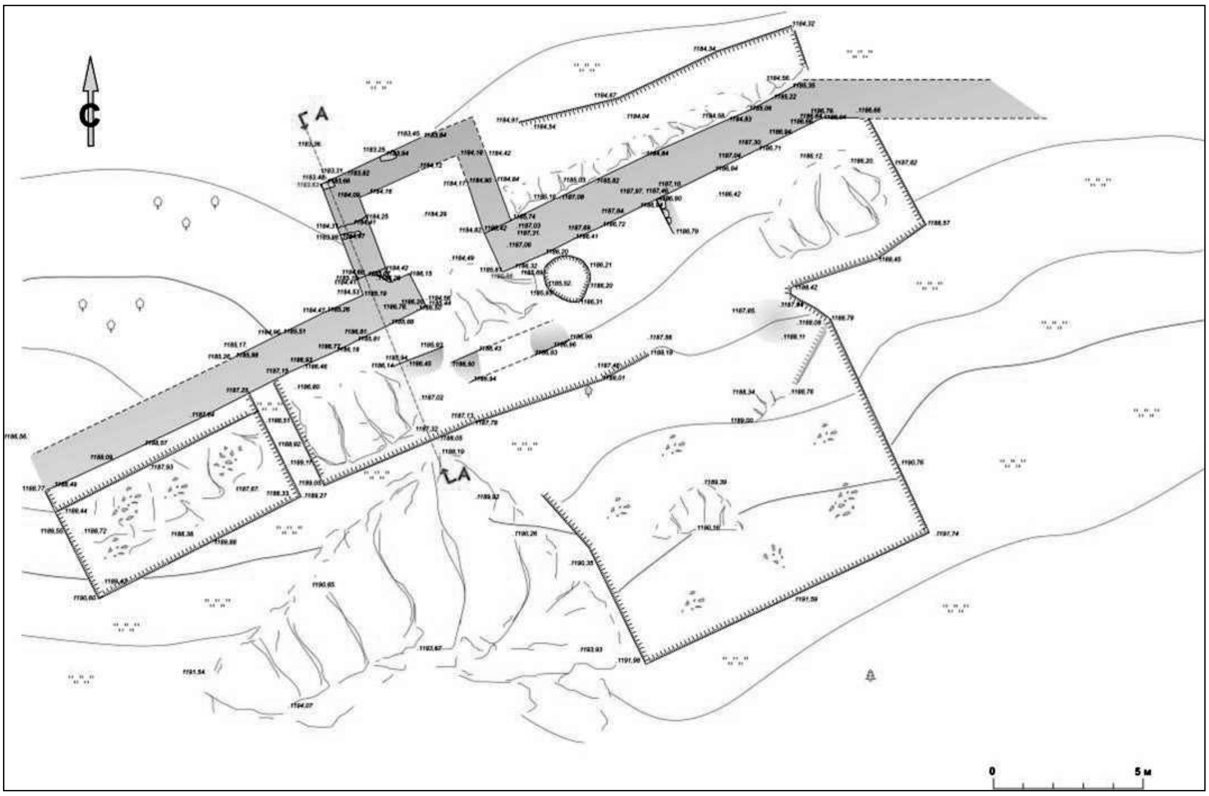

Обр. 3. Момчилова крепост. План на северната стена с останки от кулата, защитаваща портата

та епоха. Там проучването не е завършено, поради липса на предварително проучване на скалния масив и възможностите за проникване по-нататък. Достигнато е по дължина на 3 м след входа и на дълбочина 2 м. В близост се очертава и отвор(комин) към повърхността.

В заключение може да се каже, че:

– на върха до към II – III в е имало светилище, което вероятно има дълга традиция, ако се съди по най-ранните находки – от късния халколит. С него са свързани скалните образувания на открито и вероятно нишите и кухините под тях. Проучването му съоръженията е въпрос на бъдещето. Не е изключено към него да е имало и дървена постройка. Аналогично издигане на крепост върху скално тракийско светилище се знае и от недалечната крепост над с. Беден (Дамянов, Бояджиев 2007, 276 – 279).

– През VI в. като част от укрепителната линия срещу варварските нашествия и за защита на пътищата, които минават в посока север – юг и изток – запад за не много продължителен период съществува крепост, която била опожарена. Липсата на монети не дава възможност да се определи по-точно при кое от нашествията е станало това.

– Между XI – XIV в по трасето на старата стена се издига нова, строена от ломен камък и бял хоросан, дебела 1,30 м, с порта пазена от кула (4,80 х 4 м) на северната стена. Достъпът до нея е бил откъм запад.

– Във вътрешността засега няма следи от трайни строежи. Находките показват, че постоянно или временно крепостта се използва за обитаване не само от военен гарнизон, а е била убежище и защита и за населението от околността. Работила е ковачница, приготвяла се е храна, присъствали са жени.

– Крепостта вече е имала значение през първите десетилетия на XIII в като защита на трафика и вероятно действащите търговски пътища през Родопите, за което говорят значителния брой монети от това време. Опожарена е вероятно при борбата срещу османското нашествие. Множество върхове от стрели пред северната стена говорят за това.

Литература:

Ваклинова, Дамянов 1987: М. Ваклинова, Н. Дамянов. Крепост при с. Подвис, Смолянска община. – АОР през 1986 г., Разград 1987, 215 – 217; **Дамянов, Бояджиев 2005:** Д. Дамянов, Н. Бояджиев. Крепостта „Калето” в м. Турлук, северно от Смолян. – АОР за 2004, София 2005, 258;

Дамянов, Бояджиев 2007: Д. Дамянов, Н. Бояджиев. Археологически проучвания на Беденската крепост – Средни Родопи. – АОР 2006, София 2007, 276 – 279.

№66. МЕЛНИК – БОГОЗИДАНИЯТ ГРАД. ПРОЕКТ ПО ПРОГРАМА ФАР НА ЕС

Виолета Нешева, Венелин Петков

От началото на 2007 г. започна изпълнението на Проект по програма ФАР на Европейския съюз и Правителството на Република България под надслов: *„Мелник – Богозиданият град. От разруха към възход”,* BG 2004/016-782.01.06/CBC/BG-GR/G-032. Срокът е 18 месеца. Основната цел на Проекта е *„създаване на качествен продукт за културен туризъм в гр. Мелник”*.

Проектът се основава на *групов археологически паметник на културата с национално значение – комплекс „Деспот Славова крепост”* върху платото „Св. Никола” южно над днешния град (височина 100 – 150 м, площ 12 ха)[12]. Това е ядрото – крепостта на стариння Мелник, документиран в историческите извори като един от най-значителните средновековни градове на Балканите, много силна и непревзимаема твърдина, голям християнски център – митрополия, със славата на „свято място” още от времето на траките, наречен *„Богозидан град”* от сръбския крал Стефан Урош в негова грамота от 1356 г.

В Проекта са включени четири от най-значителните и емблематични за града средновековни архитектурни ансамбли, които са проучени археологически между 1966 и 2004 г.: *Малкото укрепление/ Владетелска резиденция*; *Църква „Св. Никола”/Старата митрополия*; *Манастир „Св. Богородица Спилеотиса” („Св. Зона́”); Манастир „Св. Архангели”-”Св. Харалампий”* (Обр. 1). С изключение на последния паметник, всичките са свързани документално с деспот Алексий Слав от българската царска династия на Асеневци, най-бележитият владетел на Мелник, превърнал го в столица на своя държава между 1209 и 1230 г., с което от своя страна е свързано и названието Славова крепост. Църковните ансамбли са функционирали до началото на XX в.

В изпълнение на археологическата дейност по Проекта за допълнителни проучвания на тази крепост по време на консервационно-реставрационни работи, въз основа на Разрешение № 654/10,05.2007 г. на Съвета за теренни проучвания при НАИМ – БАН през 2007 г. са извършени *сондажни археологически проучвания и почистване*, с научен ръководител ст. н. с. д-р В. Нешева (НАИМ – БАН) и зам. ръководител В. Петков (АМ-Сандански), както следва:

1. Осъществено е *научно-методическо ръководство при почистването от растителност и др. на терени на крепостта*:

а) Пътеката към нея – от началото ѝ в северното ѝ подножие, при новата митрополитска църква „Св. Николай Чудотворец” (в централната част на днешния град), до венеца на платото и продължението ѝ с разклонения по цялата му площ.

Край тази пътека, източно от църквата се намират разкритите през 80-те години на XX в от ст. н. с. д-р Дора Димитрова каменни руини на стражници и други средновековни постройки, които не са включени като обекти в Проекта, но тяхното почистване беше наложително за

---

[12] Комплексът е част от културно-историческа зона „Мелник – Роженски манастир”, групов паметник на културата от национално значение, обявен с Протокол №11 на НСОПК от 29.06.1998 г., одобрен от Министъра на културата.

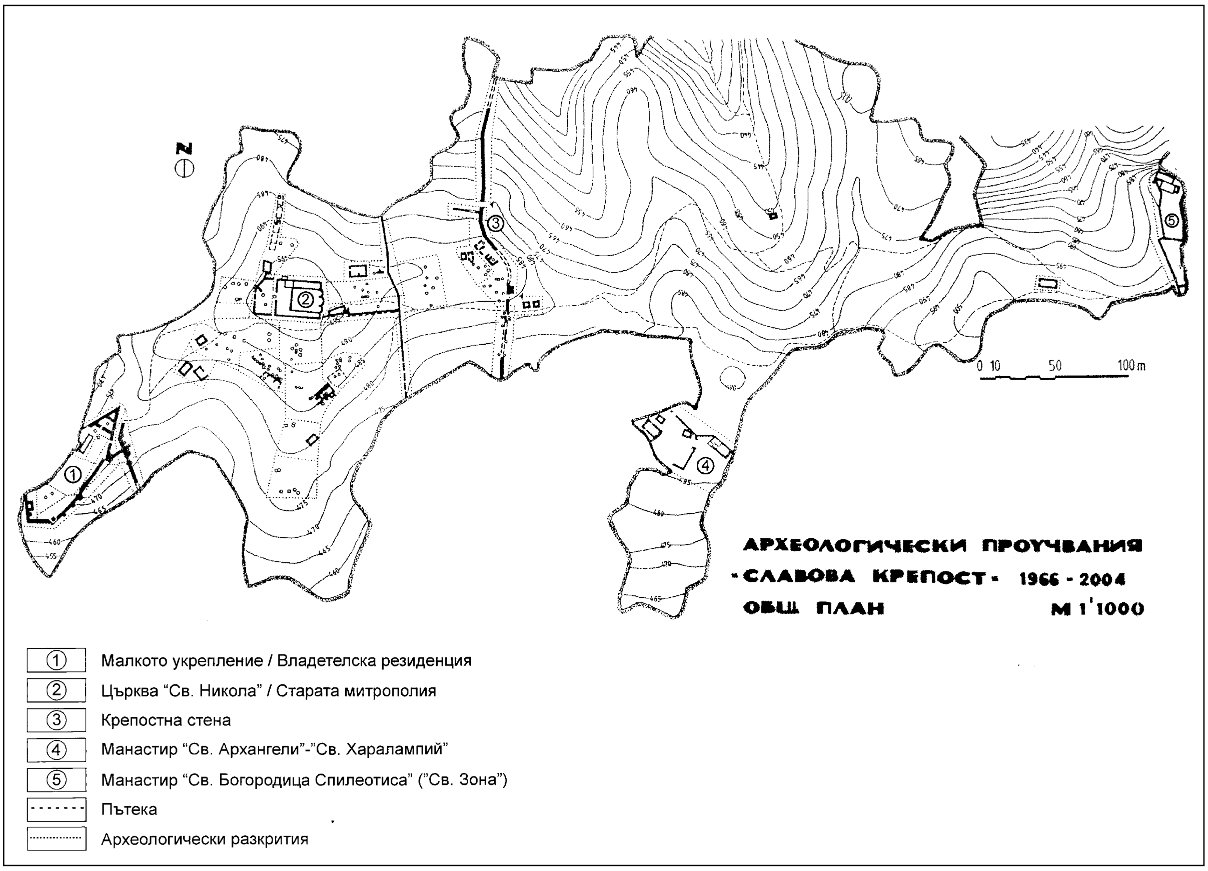
N
①
②
③
④
⑤
0 10 50 100 m
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ
-СЛАВОВА КРЕПОСТ- 1966 - 2004
ОБЩ ПЛАН М 1'1000
① Малкото укрепление / Владетелска резиденция
② Църква "Св. Никола" / Старата митрополия
③ Крепостна стена
④ Манастир "Св. Архангели"-"Св. Харалампий"
⑤ Манастир "Св. Богородица Спилеотиса" ("Св. Зона")
Пътека
Археологически разкрития

Обр. 1. Общ план на Славова крепост. Археологически проучвания през 1966 – 2004 г.

оформянето на подхода. Като цяло по пътеката и разклоненията й на платото при почистването находки не се откриха.

Трябва да се отбележи, че тези пътеки се ползват от античността до наши дни без промени в нивото и трасетата. Централната пътека – от подножието на крепостта до църквата „Св. Никола" и Владетелската резиденция, е била настлана с камък. От тази настилка днес има само бегли следи.

б) Архитектурните ансамбли в крепостта. Находки при почистването също не са открити. За отбелязване е, че след извършената архитектурна консервация на църквата „Св. Никола" в началото на 90-те години на XX в. се констатират сериозни разрушения. На две места – на южната стена на южната галерия и в протезиса, при нишата в стената, има срутвания. В тежко състояние е и синтронът в бемата. Олющена е живописната му украса, както и стъпалата (той е от сурови кирпич), вследствие пашуването на овце дълги години тук – нещо, което въпреки многократно отправяните към съответните институции апели, не можахме да спрем до началото на изпълнението на проекта през т. г. От своя страна, разрушението на синтрона даде възможност да се види, че той, е издигнат на мястото на по-стар синтрон, който е от камък и тухла.

2. Сондажи във връзка с аварийната консервация са извършени само на два от планираните в проекта и отбелязани в Разрешението за проучването обекти – манастирите „Св. Богородица Спелиотиса" и „Св. Архангели" – „Св. Харалампий". Тяхното редовно археологическо проучване е приключило съответно през 1981 г. и през 2004 г.

а) Манастир „Св. Богородица Спелиотиса".

Във връзка с оформянето на входа от преддверието към основната манастирска сграда, заложихме два сондажа с размери 3 х 2 м. Целта беше да проверим от двете страни на пътеката, настлана с калдаръм, дали на нивото на преддверието тук няма по-ранна структура или пласт, тъй като при редовните разкопки попаднахме на останки от огнище от изток, но тогава калдъръмената настилка на пътеката беше по-добре запазена и не си позволихме да я нарушим. Сега тя е силно разбита и това позволи да направим сондажите, които показаха, че няма по-ранни останки от началото на XIII в., когато е построен Деспот-Славовият манастир. Огнището изглежда е правено в ново време, след разрушението му в началото на XX в., като за заслон му е служила пътеката, оформена през втория строителен период (кр. на XVI – началото на XVII в.) върху рушевините от първоначалната каменна стълба на това място. В писмено становище сме препоръчали на реставраторите да възстановят тъкмо тази стълба, за да се приближи с още един елемент руината към първоначалния си облик.

Находки: При сондажите са намерени само част от желязна панта за врата, силно корозирала, 1 кован гвоздей с четириъгълна главичка и три фрагмента от битова керамика от XVI – XVII в.

б) Манастир „Св. Архангели” – „Св. Харалампий”.

При редовното археологическо проучване не можахме да установим цялостно трасето на северната и на южната оградни стени (западната е срутена заедно с част от ската в пропастта при земетръс в началото на XX в.). Предварителното геофизично проучване през 1992 г. не можа да ни помогне в това отношение. Тъй като Проектът предвиждаше консервационно-реставрационни работи на разкритите части от тези стени, направихме още един, допълнителен опит чрез четири сондажа в западната част на ансамбъла, почти до венеца на платото тук – всеки с размери 3 х 2 м, да засечем останки, ако има такива. За съжаление, не постигнахме желания резултат. Очевидно, както установихме за цялата обител при разкопките, камъкът е извлечен и вероятно преизползван в нови градежи – нещо, на което сме свидетели и в наши дни. Освен това на мястото на манастира след 1913 г. дълго време е имало лозе, което както се знае, се риголва на дълбочина до 0,80 м и това унищожава културните пластове и зидарията.

Находки: Намерени са 5 фрагмента късна керамика, с тъмнозелена глеч (XVIII в.), части от порцеланова чашка тип Кютахия (XIX в.) и част от корозирал железен обръч.

На останалите два обекта сондажи ще бъдат направени през настоящата 2008 г., по време на консервационно-реставрационните работи.

№67. МАНАСТИР „СВ. БОГОРОДИЦА ПАНТАНАСА” В ГРАД МЕЛНИК

Виолета Нешева, Цветана Комитова, Оленка Миланова,
Здравка Коркутова, Георги Гошев, Красимир Георгиев

През 2007 г. (1 юли – 8 август) продължиха за трети сезон разкопките на манастира „Св. Богородица Пантанаса” в гр. Мелник, провеждани под научното ръководство на ст. н. с. д-р В. Нешева (НАИМ – БАН), със зам. ръководител н. с. Ц. Комитова (РИМ – Благоевград). В работния екип взеха участие археолозите О. Миланова (РИМ – Видин) и д-р З. Коркутова. По време на разкопките бе проведена археологическа практика на група ученици от НГДЕК „Константин-Кирил Философ”, с пряк ръководител П. Евтимов, преподавател от НГДЕК. Геодезичното и архитектурно заснемане е извършено от Г. Гошев (НАИМ), а фотозаснемането – от К. Георгиев (НАИМ). Съдействие в работата ни оказа АМ в гр. Сандански и Филиалът му ИМ в гр. Мелник.

Проучена беше площ от около 250 м^2 във вътрешното пространство на манастира, в западния му двор.

В централната част на двора попаднахме на основи на сграда – може би търсената църква, от камък със спойка бял хоросан, в някои части – глинен разтвор (Обр. 1). Успяхме да разчистим само една част от нея. Тя е със сложен план (Обр. 2). Ако е църквата, надлъжната ѝ ос трябва да е с посока изток-запад и в такъв случай разкритите руини можем да тълкуваме като останки от южната част на двата ѝ притвора, за които съобщава френският учен Пол Пердризе, който я е видял и описал, запазена в цялостен обем в началото на XX в. Основанията ни за това са разкритите два

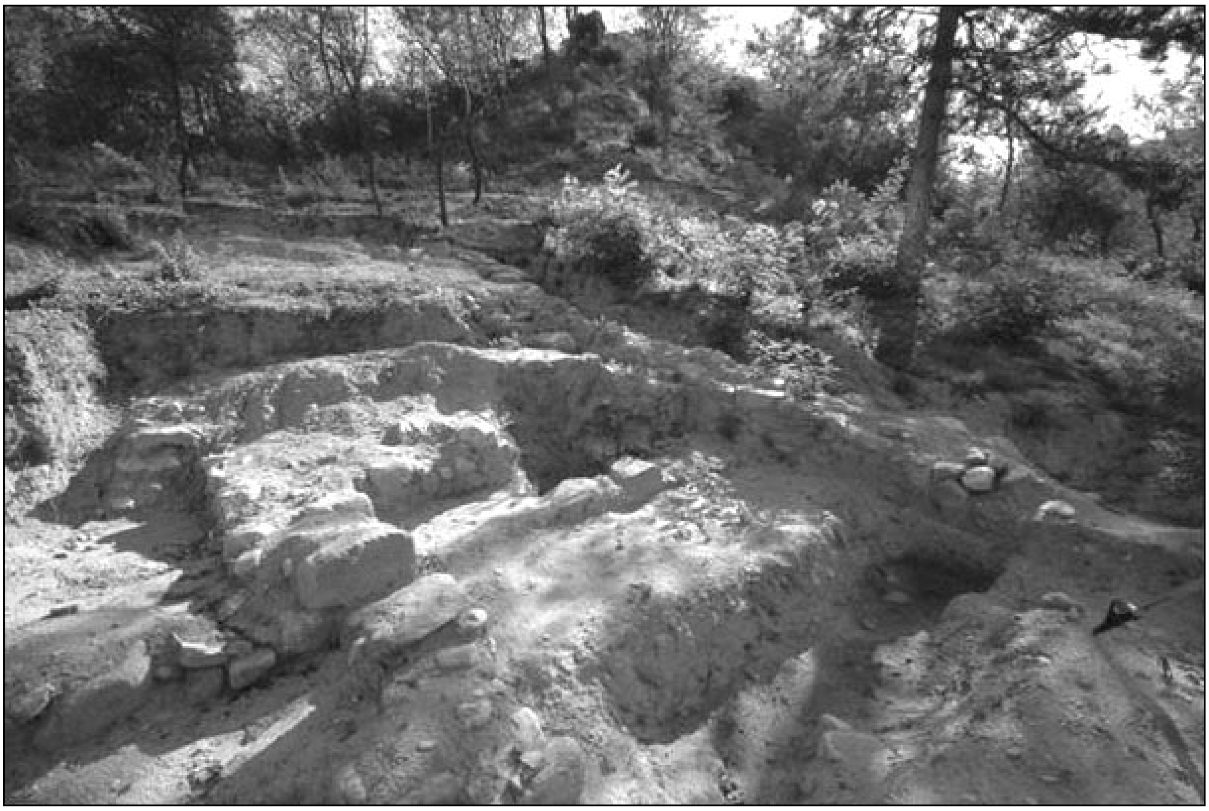

Обр. 1. Общ поглед от юг към руините в западния манастирски двор

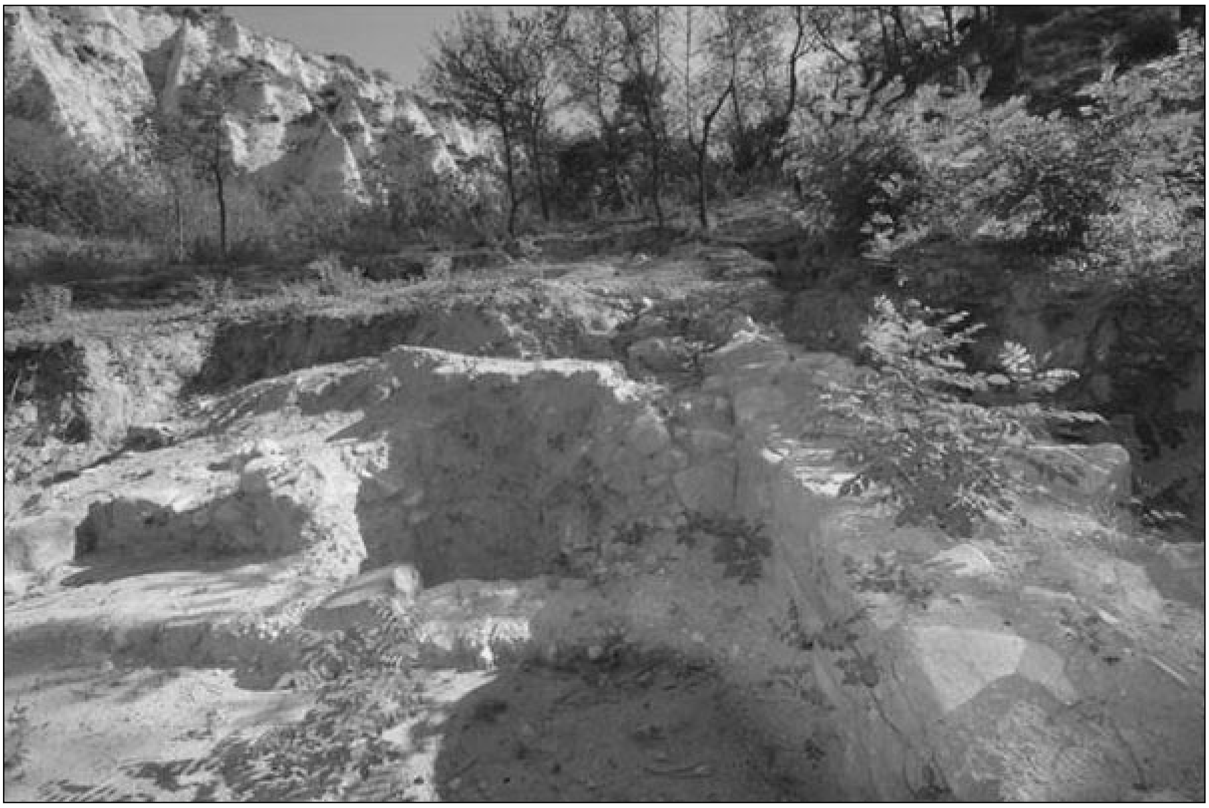

Обр. 2. Основи на сградата в центъра на манастирския двор (църква-притвори ?) с яма

масивни зида в по-ниската част на терена, които могат да се определят единствено като контрафорси. Според Пердризе, южната страна на църквата „се опира на един зидан контрафорс", ограден от външно преддверие, поддържано от дървени стълбове (Perdrizet 1907, 31). Контрафорсите на това място са наложителен конструктивен елемент заради денивелацията на терена. Напълно е възможно тук да е имало открито преддверие с дървени стълбове. Все още не сме намерили фрагменти от стенописи, каквито непременно трябва да има, ако това е църквата. Те са описани от П. Пердризе, който изтъква, че предхождали Джото. За съжаление, не можем да очакваме понататък да открием значителни останки от нея, като се има предвид, че следващият по време изследовател на голямото църковно богатство на Мелник Н. Мавродинов три десетилетия по-късно отбелязва, че църквата е съвършено разрушена, от двата й притвора няма следа и се забелязвала само апсидата, изградена върху успореден на стената цокъл (Мавродинов 1933, 292).

Находките досега са в полза на предположението ни за църква. Първо, мястото е подходящо – по принцип католиконите на манастирите са самостоятелен обем в централната част на двора. Освен това, през м. г. тук беше открит език на църковна камбана. Съвсем наблизо, в т. нар. югозападно помещение, за което ще стане дума по-долу, се намери фрагмент от стена на такава камбана, допълнително изчукван и използван за някаква друга цел. Намериха се също метални свещници, маши за гасене на свещи, малка висулка от полилей, лъжички за причастие (за вино и нафора) и т. н. Интересна е една яма, която е застъпена от зид с посока изток-запад, маркиращ от юг тясната страна на помещението, което вероятно е първият притвор. Пълнежът й в горната част съдържа останки от горяла дървена покривна конструкция. Като подложка за застъпващия зид устието на ямата е закрито с ред едри ломени камъни. Материалите в насипа й са от XIII – XIV до XVI – XVII в. Изглежда тя е била засипана съзнателно през втория строителен период на манастира в кр. на XVI – началото на XVII в.

Продължихме разчистването на югозападния ъгъл на двора. Насипът на това място беше изпълнен с огромно количество камъни от разрушенията, част, от които съзнателно са натрупани в северната част на съществувалото някога тук помещение, изглежда при почистването на терена във връзка с дървесните насаждения през XX в. Оградните за манастира стени на помещението от юг и от запад са доста обрушени. От изток са запазени в един ред камъни оскъдни останки от зидове, единият от които – ъглов фрагмент, най-вероятно е от помещението. Възможно е то да е част от сграда, развивала се по надлъжна ос север – юг, край западната оградна стена, но дали е така или не – ще разберем при следващите разкопки. В помещението е намерена керамика от XIII – XIV в. – от делва, от сграфито кана и др., но те са много обрушени и малко на брой. Повечето находки са от XVI – XVII и до XIX в. Доста са металните предмети – ковани гвоздеи с двойни и квадратни главички, халкичка, огрибка, висулка, лъжица, подкова, смачкани части от железен съд, както и парчето от камбана, за което стана дума по-горе.

Също оскъдни са разкритите през 2007 г. архитектурните останки от оградните стени на манастира от юг – покрай Баданишкото дере, и от север, в подножието на скалата. Очевидно, камъкът от тях, както и от останалите градежи е извлечен, след като манастирът е прекратил съществуването си и е вложен в други постройки в Мелник или в околността му. Разкри се малък фрагмент с дълж. 7,50 м от южната стена, фланкирала голямата стълба от запад. Тя е запазена отвън само в основи, в 3-4 реда зидария от камък на кал, при това еднолицева, подпорна за ската. Вътрешното й лице е било на второ, по-горно ниво, но камъкът е извлечен напълно от него и затова дебелината й не може да се установи. Западният й край чупи под прав ъгъл, но нататък зидарията е унищожена.

На север манастирската оградна стената е минавала точно в основата на скалата (Обр. 3). Тя е запазена в 1 – 5 реда камъни, с деб. 0,95 м и дълж. 9 м. Положена е направо върху скалата. Спойката е здрав бял хоросан, характерен за първия строителен период. В източния си край стената чупи към юг и по всяка вероятност се слива с разделителната между двата двора стена, която установихме през м. г. В насипа край новоразкритата стена отвътре имаше следи от рухнала при пожар дървена покривна конструкция с керемиди отгоре на сграда на това място. Според находките разрушението е станало не по-късно от XIV в. и то може да се свърже със земетръс в средата на това столетие, установен по археологически път и на други места в града.

Обр. 3. Северна оградна манастирска стена

В проучвания западен двор на манастира се очертаха, както и на другите места досега, два строителни периода – от началото на XIII в. (при деспот Алексий Слав) и от края на XVI – началото на XVII в. Някои находки – порцелан и турски монети, германски жетони – свидетелстват за обитаване и през XIX в. Разкритите руини принадлежат и към двата строителни периода, които се характеризират със спойка между камъните от здрав бял хоросан – първият, и глинен разтвор, с обмазване на лицата – вторият.

През 2007 е извършена аварийна архитектурна консервация на обекта със средства, отпуснати от Министерството на културата на Република България.

Литература:

Мавродинов 1933: Н. Мавродинов. Църкви и монастири в Мелник и Рожен. – Годишник на Народния музей, 5 (1926 – 1931). София, 1933, 285 – 306;

Perdrizet 1907: P. Perdrizet. Melnic et Rossno. – In: Bulletin de Correspondence héllénique, 31, 1907, 20 – 37.

№68. ТЕРЕН ЗА НОВО СТРОИТЕЛСТВО – ПАРЦЕЛ IV, КВ. 9 В ГРАНИЦИТЕ НА ААР „МЕЛНИК”

Цветана Комитова, Виолета Нешева

Въз основа на РАЗРЕШЕНИЕ за теренно археологическо проучване №1015/11.07.2007 г., издадено от НАИМ – БАН, Съвет за теренни проучвания, през 2007 г. са извършени спасителни археологически разкопки **на обект „Терен за ново строителство – парцел IV, кв. 9 в границите на ААР Мелник”** с научен ръководител н. с. Цветана Комитова (ИМ – Благоевград) и научен консултант ст. н. с. д-р Виолета Нешева (НАИМ – БАН).

Обектът (Обр. 1) се намира в югоизточната част на Мелник – в северното подножие на възвишението „Св. Никола” (Деспот-Славова крепост), вдясно на завой на дерето-главна улица на града, по посока Велева къща – Кордопулова къща. Поради денивелацията на терена, сградите на това място са се развивали на 4 нива във височина. От него се открива панорамна гледка към околностите от север и североизток, с Кордопуловата къща.

Работата е продължение от 2005 г. Тогава бяха разкрити архитектурни останки от приземните етажи на две мелнишки къщи (№ 1 и 2), свързани ансамблово, с улица между тях, подобно на Менчевите къщи в Мелник. Установено беше, че междинните и горните им етажи са се разполагали на по-високи нива на терена от юг, където има останки и от малка еднокорабна църква. В приземието на къща №1, която е имала и винарска изба, прокопана в ската в задната му стена (сега разрушена), се разкриха останки от производствени съоръжения – ями, канали, свързани с металургия на желязото и железаро-ковачество (Обр. 2). Това са традиционни занаятчийски дейности в града през средновековието и през Възраждането (Нешева 1987; Димитрова 1989, 100; Цветков 2002, 46, 50). Практикуването им в приземните и в междинните етажи на масивните каменни къщи, които стават основно жилище в Мелник от XII в. насам, е установено при разкопки и на други места – в Болярската къща и в къщи на терасата зад нея, на други къщи по склоновете на дерето – главна улица.

Архитектурният анализ в съчетание с археологическите данни показва следните строителни периоди на разкритите сгради: XII – началото на XIII в., XIV в., краят на XVI – началото на XVII в. и XIX в. По-ранните периоди са маркирани в архитектурата чрез фрагменти от стени, включени във възрожденските обеми.

Тъй като обектът предоставя изключително интересни данни за развитието на мелнишката жилищна архитектура и бит в продължение на осем столетия и за да се коригира съвременният градоустройствен план в тази част на Мелник съобразно археологическия кадастър, през 2007 г. теренното проучване беше продължено по наше настояване, съгласувано с НИПК и с Община Сандански. Резултатите са следните:

Обр. 1. Общ поглед към обекта

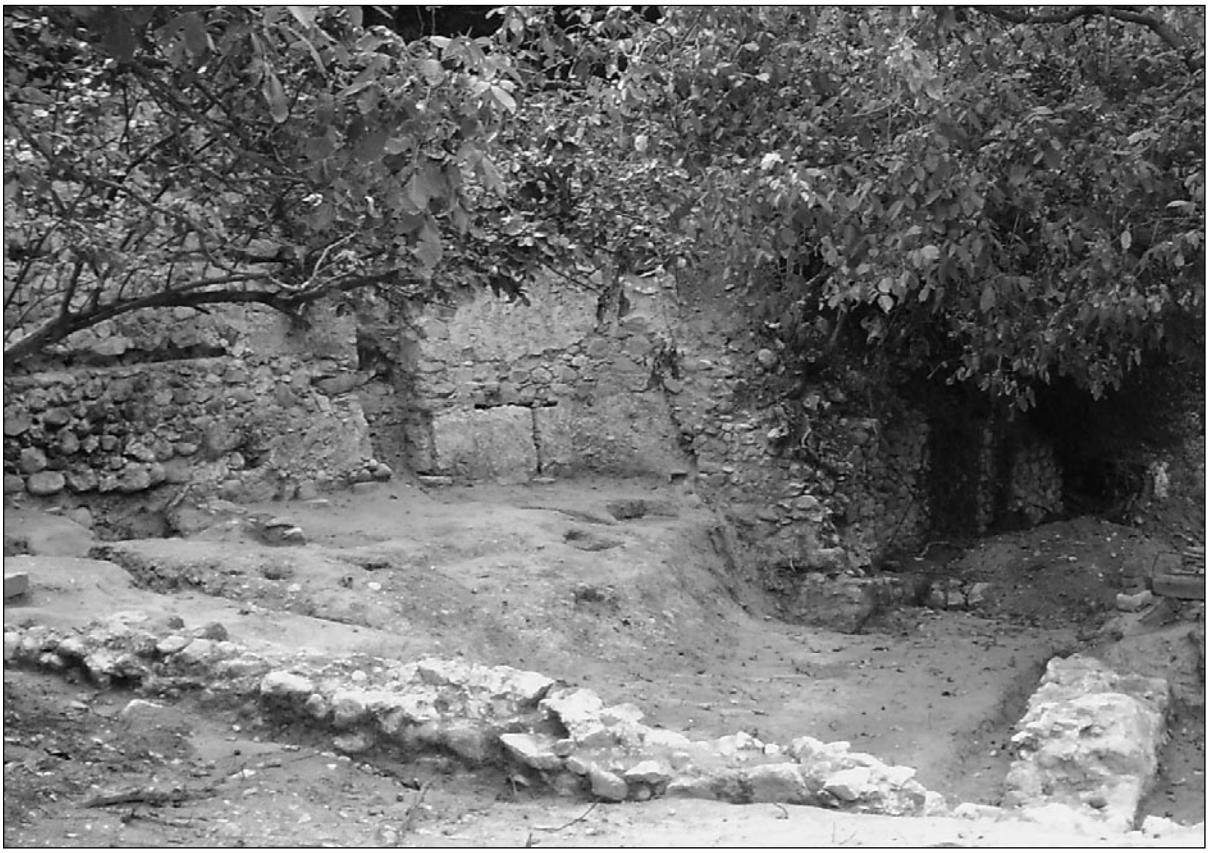

Обр. 2. Къща №1 – приземие

Къща №1:

Разкрито е нивото на етажа над приземието от юг, което е с 4,60 м по-високо от това на приземието. За съжаление, трасето на задната му стена е неясно. На това ниво, източно над установения по-рано вход на избата на приземието, се разкриха останки от каменна структура с канал в скалата – явно останки от производствено съоръжение. Това показва, че тук се е развивал междинен или полуетаж с производствени функции, какъвто е установен при разкопки и на други места в Мелник от времето на средновековието и Възраждането. Размерите му са по-малки от тези и на приземието, и на жилищния етаж, който от своя страна е с площ, сборна на тази на приземието и полуетажа.

Къща №3:

На следващо ниво на юг (с 1 – 3 м по-високо) се е развивала друга жилищна сграда (№3), от която е разкрит в основи само един – преден зид от приземие, подпорен за ската, с посока СЗ – ЮИ, с чупка в ЮИ край. Този зид е фланкирал от северозапад калдъръмена улица, с шир. 3 м, с посока ЮИ – СЗ, която стига до северната фасада на намиралата се тук еднокорабна едноапсидна църква, установена още през 2005 г. В него е изграден свод на кладенец (аязмо ?).

Църквата:

Тя е еднокорабна, с една вписана в олтарната стена полукръгла апсида. Конхата ѝ е запазена до свод (Обр. 3). Северната ѝ половина е срутена и пропаднала в избата на приземието на къща №1.

Наосът е с чупка в източната му част, подобно на църквата „Св. Антоний” в Мелник, свързано с извивките на терена. Насипът е разчистен частично, тъй като в него излизат фрагменти стенопис, много сходна с тази от първия период (началото на XIII в.) от католикона на манастира „Св. Богородица Спилеотиса” и по-нататъшните разкопки трябва да се извършват с участието на художник-реставратор в екипа. Очакваме да се открият стенописи и на место, по долните части

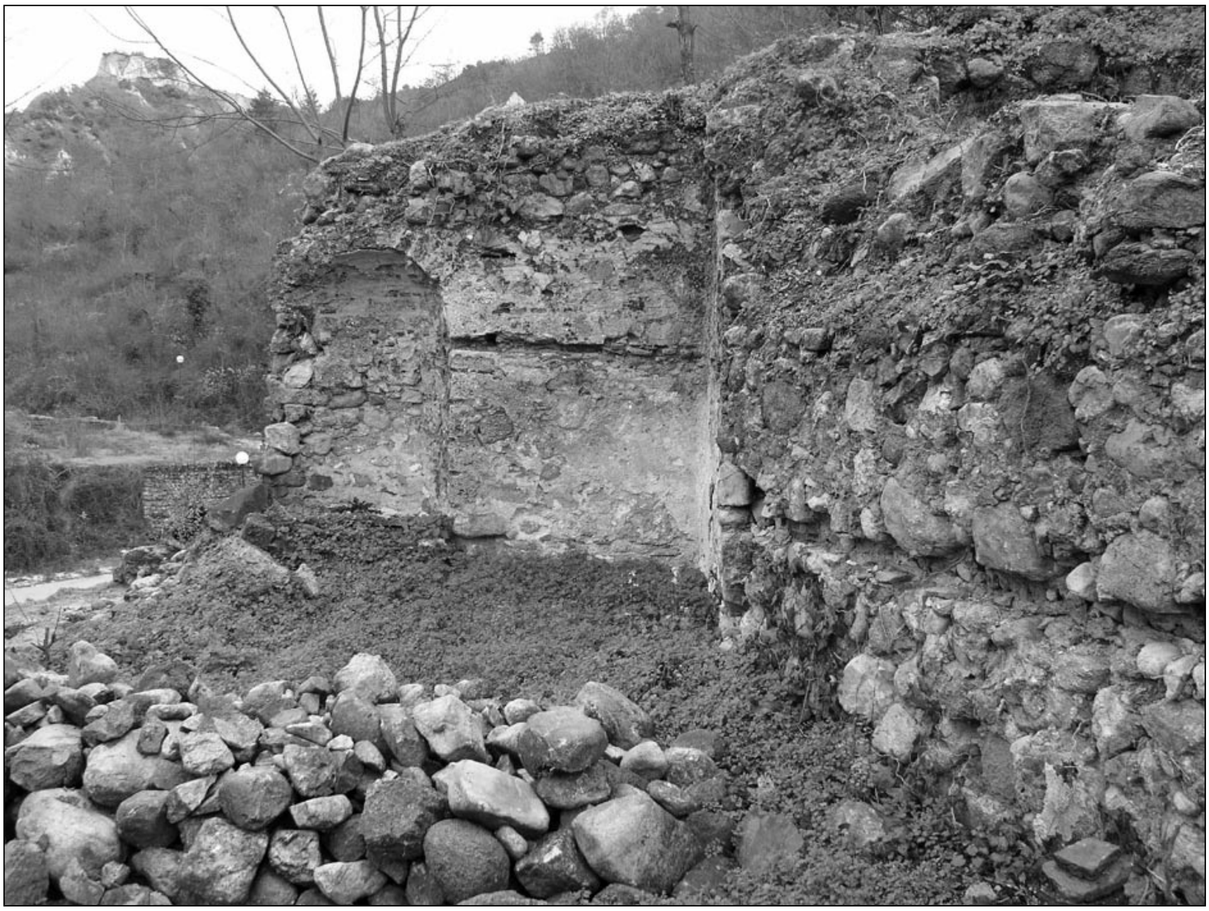

Обр. 3. Църквата

на стените, а това е свързано с предварителна подготовка и най-вече с осигуряването на допълнителни финансови средства.

Югоизточно край църквата се развива помещение, може би от сграда №3, конструктивно свързано с нея. Ситуацията е странна – ЮИ ъгъл на църквата е буквално вмъкват в помещението. Още едно правоъгълно помещение – от север, с каменни стени, част от сграда №1 на ниво приземие, е свързано, при това конструктивно с църквата.

Къща №2:

Продължи проучването на тази къща на двете й нива. Зидовете или трасетата им в източната й половина обаче се губят под нивото на сегашната главна улица, минаваща край обекта и поради това не могат да се проучат. Второто ниво на къщата е от юг и е с 1,50 м по-високо. Там е оформено помещение, чийто стени от юг, запад и север, където е разделителният зид между нивата, респ. етажите, са отвътре с допълнителна, укрепваща ги еднолицева зидария, положена след началното строителство. На мястото на това помещение, което беше затрупано с голям насип от срутилата се върху него скала (мел), е установен по-ранен градеж, може би ранновизантийски (с тухли), който ще бъде изяснен при по-нататъшните разкопки.

Разкритите сгради – № 1, 2 и 3, заедно с църквата принадлежат определено на един ансамбъл, по данни от разкопките почти не променил плана и композицията си от XII – XIII в. до началото на XX в., когато е разрушен при сполетялото Мелник фатално земетресение (1904 г.).

Литература:

Нешева 1984: В. Нешева. Археологически данни за металодобив и металообработване в Мелник. – Българска етнография, 9, 1984, 2, 33 – 39;

Цветков 2002: Б. Цветков. Селищната мрежа в долината на Средна Струма през средновековието IX – XVII в. София, 2002;

Димитрова 1989: Д. Димитрова. Квартал „Св. Николай Чудотворец". – В: Мелник, 1. София, 1989, 89 – 105.

№69. ПРОУЧВАНЕ НА ПИСАНАТА ЦЪРКВА В М. КРУШЕ, ЗЕМЛИЩЕТО НА ГР. РАЗЛОГ

Цветана Комитова

Археологическото проучването на Писаната църква в местността Круше, в землището на гр. Разлог започна през 2006 г. с финансови средства осигурени от Община Разлог (Комитова 2007). През 2007 г. проучването на църквата продължи по Програма ФАР „Трансгранично сътрудничество България – Гърция" в изпълнение на спечелен от Община Разлог проект (BG 2004/016-782.01.06.) „По пътя на ранното християнство". Ръководител на археологическото проучване е н. с. Цветана Комитова от Регионален исторически музей – Благоевград, Ивайло Крумов, докторант в НАИМ при БАН – София и сътрудници: Милена Стоянова, студентка – специалност археология в СУ „Климент Охридски" – София и Илия Тантилов – екскурзовод в музея – Разлог. По проект се предвижда след приключване на проучването, консервация, реставрация и експониране на паметника.

Разкритата църква е с триконхален план и е изградена на два етапа. Малката триконхална църква с вход от запад, най-вероятно е построена в XIII в. Резултатите от археологическите разкопки през 2007 г. дават известно основание датировката да се изтегли в по-ранно време (XI), но това е задача на едно по-задълбочено изследване след цялостното и окончателно проучване на църквата, района около нея и анализ на резултатите. При липсата на всякакъв датиращ материал и малката степен на запазеност на зидовете не е възможно да се определи и времето, в което църквата е разширена с допълнително изградения нартекс от запад.

За да бъде изяснена строителната история на Писаната църква, кога и за колко време тя е действаща и защо е изградена на това място, бе необходимо да се проучи и терена непосредствено около нея, още повече че тук е регистрирано антично селище (Дремсизова-Нелчинова, 1987), пререгистрирано през 2005 г. по време на теренни обхождания, направени от археолозите от РИМ – Благоевград.

Изяснен е градежът на зидовете на Писаната църква отвън. Източния зид на по-късно изградения нартекс в секторите, които долепени на фуга до зидовете на църквата от първия строителен период продължават на юг и север нямат външно лице, а слизат стъпаловидно в дълбочина, при което се образуват отстъпи с ширина от 0,16 м до 0,30 м, считано от горе на долу. До зида на южната конха са долепени един ред изправени плочести камъни върху два реда такива, наредени в хоризонтална посока. Най-вероятно това е свързано с някакво много късно допълнително укрепване.

Проучването на терен около Писаната църква даде интересни резултати и за неговото застрояване и използване през различните епохи. Разкрита е втора, по-ранна църква, в чието вътрешно пространство е изградена средновековната църква (Обр. 1). В план тя е еднокорабна, едноапсидна със силно издължен наос по оста изток – запад с и с малък притвор от запад. Има следните външни размери: обща дължина (с апсидата и притвора) – 23,15 м, ширина – 8,50 м. Зидовете на източната стена с апсидата са изградени от камък със спойка от хоросан и примес от счукана тухла, а останалите – от камък със спойка от кал. Дебелината им варира от 0,65 м до 0,70 м, като при дъгата на апсидата стига до 0,80/0,85 м. Различния начин на градеж и използването на различни спойки насочват към разлика във времето на тяхното изграждане. Спойка от хоросан с примес от счукана тухла се прилага в градежите от късната античност – V – VI в., към което време се отнася източната стена с апсидата на ранната църква. По някаква причина (има данни

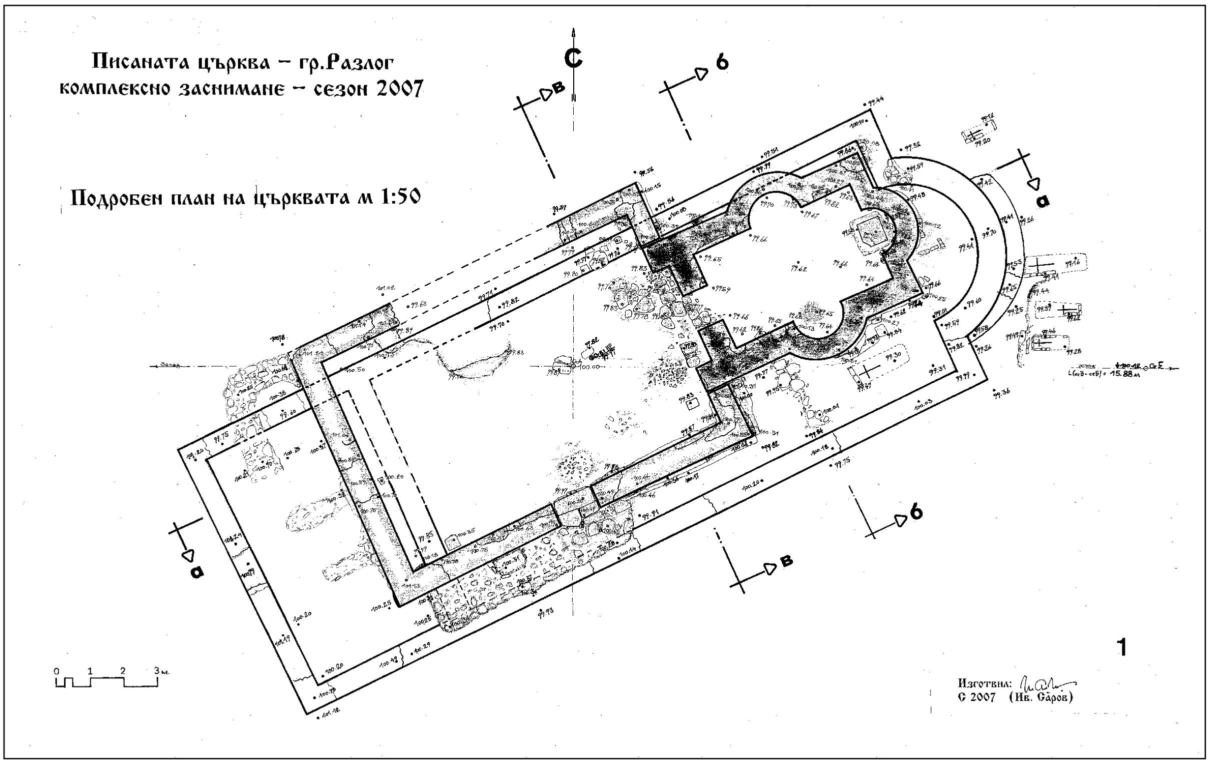
Писаната църква – гр.Разлог
комплексно заснимане – сезон 2007
Подробен план на църквата м 1:50
с
б
в
а
0 1 2 3м.
1
Изготвил:
© 2007 (Ив. Саров)

Обр. 1. Общ план на разкритията през 2007 г. в М 1:200, изготвен от Иван Саров

за частично опожаряване) църквата е частично разрушена и се е наложило нейното повторно изграждане като новоизградените зидове вече са от камък със спойка от кал.

До зида на апсидата – широка, полукръгла в план с диаметър 4 м, е долепен зид, изграден от камъни, споени с кал, широк 0,45 м. Запазен е само в южната си част. Най-вероятно е декоративен елемент от градежа на църквата в един по-късен период.

Северния зид на раннохристиянската църква, на който отвътре е опрян северния зид на Писаната църква от първия строителен период, продължава вътре в късния нартекс, като трасето му минава на 20/25 см покрай северния зид. В най-западния сектор при северозападния ъгъл, зида изцяло е разрушен от иманярски изкоп.

Южния зид минава отвън успоредно на южния зид на Писаната църква (Обр. 2). Разстоянието между двата зида по оста изток – запад е 2,50 – 1,80 м. Запазения малък сектор от западния зид на наоса, малко след югозападния ъгъл, продължава покрай вътрешното лице на западния зид на Писаната църква (на разстояние 20/25 см от него), запазен също само в един ред камъни.

Притвора на раннохристиянската църква продължава на запад извън Писаната църква, като височината на зидовете в този сектор достига до 0,80 – 1,00 м.

По всичко изглежда, че майсторите, построили по-късната църква не са разрушили онези от зидовете, които не са пречели на изграждането на късната църква, дори е възможно участъци от тях да са били включени в подовата настилка на Писаната църква в един доста късен период от нейното съществуване.

Подова настилка в раннохристиянската църква не е разкрита. Единствените следи от такава са подредени на едно ниво три плочести камъка в югозападния ъгъл на притвора. В притвора са разкрити и два гроба на възрастни индивиди, ориентирани изток запад. Трупополагането е извършено в плитки ями, с неясни очертания по християнски обряд – погребаните са положени по гръб с глава на запад и ръце скръстени на гърдите. Скелетите не са добре запазени. Няма инвентар. Разкрити са на дълбочина 0,60 – 0,70 м от съвременния терен, т. е. малко под нивото на основата на западния зид на Писаната църква, който няма външно лице, а опира в задигнатия терен.

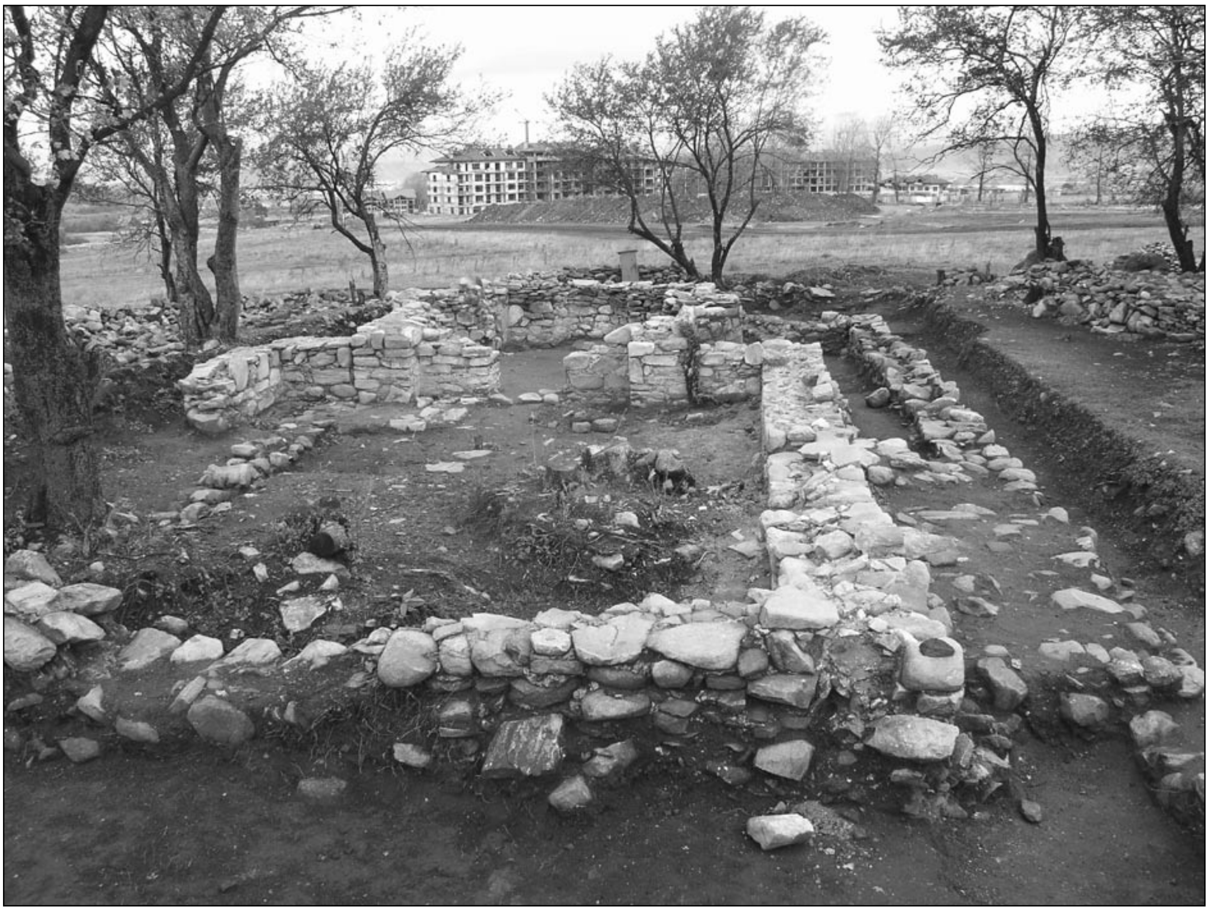

Обр. 2. Поглед към църквите от запад

Един гроб, ориентиран изток – запад, е разкрит между южните зидове на двете църкви, също малко под нивото на основата на зида на Писаната църква. Без инвентар. Три гроба са разкрити на изток от апсидата на ранната църква (Обр. 3), а други два, маркирани с по един изправен камък на късите страни, за сега остават неразкрити. Два от разчистените гробове са на деца, а третия – на възрастен индивид. И в тези случаи обредът е християнски – погребаните са положени по гръб с глава на запад и ръце скръстени на гърдите. В непосредствена близост до единият от детските гробове бе намерен кръст енколпион от типа реликвиар с врязана украса (XI в.), а в насипа над другия – антична монета (V в.) и малка коланна тока. Разположението на гробовете, структурата на насипа около и над тях, фрагментите късноантични керемиди, някои, от които изправени при късата страна маркират, а други покриват частично гробовете, дават основание да се предположи, че тези гробове най-вероятно са част от некропол, който се развива на изток от раннохристиянската църква и се отнася към времето на нейното съществуване (V – VI в.).

Предстои консервация, реставрация и експониране на запазените в значителна степен архитектурни останки от разкритите, вписани една в друга, църкви, с отчетливи строителни периоди, която ще бъде реализирана така, че да показва паметниците в тяхното историческо развитие.

От южната страна, в непосредствена близост до църквите, е предвидено изграждане на посетителски център. При археологическото проучване на терена върху който да бъде изграден центъра е разкрит североизточен ъгъл на сграда, която продължава на запад и север към църквите. Зидовете са изградени от камък със спойка от кал. Намерения материал и най-вече керамиката е предимно късноантична. Резултатите от частичното проучване на терена наложиха определяне на друг терен за изграждане на посетителски център. Частично разкритата сграда, както материалите намерени в насипите около нея дават основание да се предположи, че най-вероятно ранната църква е част от архитектурен комплекс, което налага да се разшири периметъра на проучва-

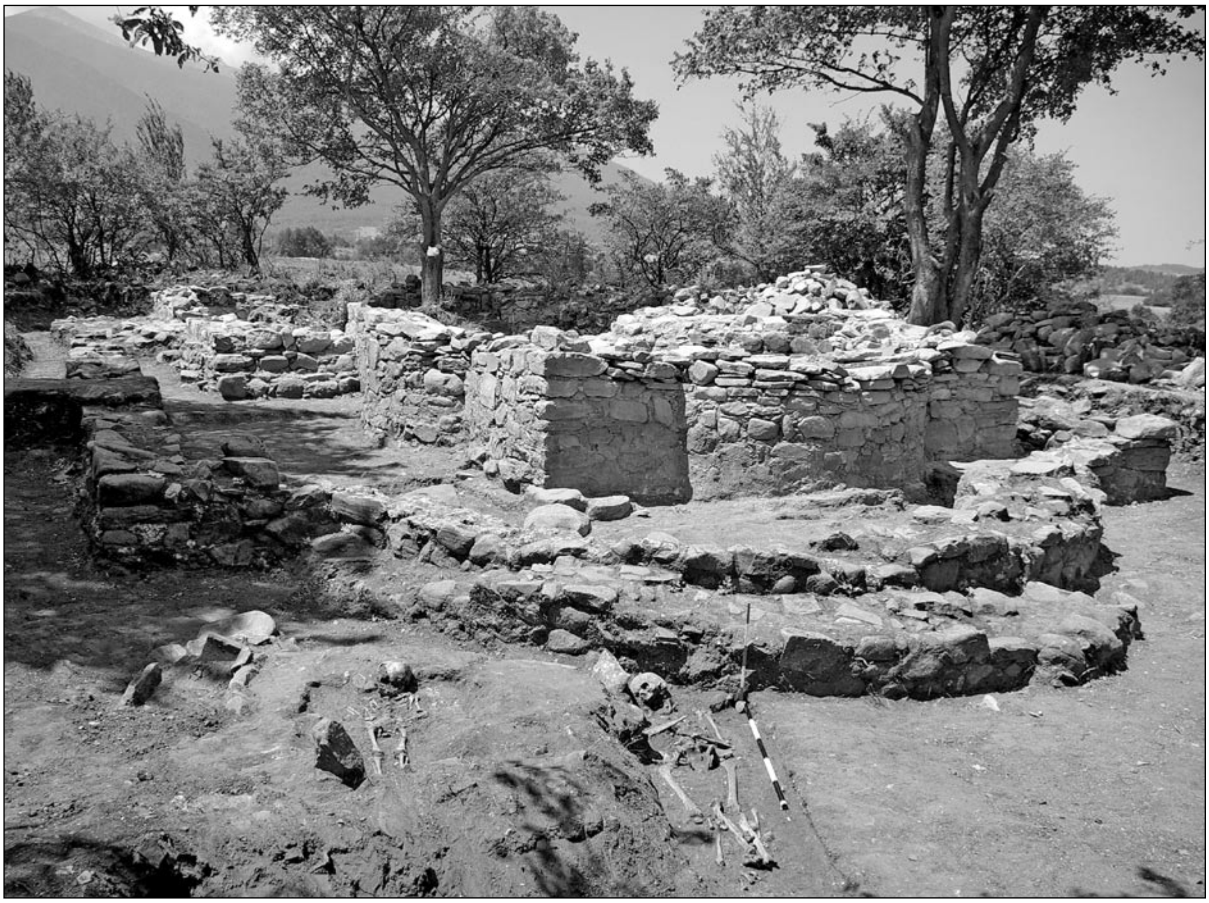

Обр. 3. Разкритите гробове на изток пред апсидата на раннохристиянската църква

ния терен, в резултат, от което да се изясни по-цялостно историческото развитие на разкритите култови сгради и евентуална връзка с регистрираното антично селище.

Литература:

Комитова 2007: Цв. Комитова. Резултати от археологическото проучване на обект Писаната църква в м. Круше, при Разлог. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 509 – 511;

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цветана Дремсизова-Нелчинова. Археологически паметници в Благоевградски окръг. София, 1987 г, с. 104, №251.

№70. БЯЛАТА ЦЪРКВА

Цветана Комитова

Проекта по ПРОГРАМА ФАР за трансгранично сътрудничество България – Гърция” BG 2004/016-782.01.06 „По пътя на ранното християнство”, спечелен от Община Разлог, предвижда финансиране на пълното проучване, консервация, реставрация и експониране на Писаната църква и частично проучване на други две – Бялата и „Св. Никола”, които са в непосредствена близост с нея.

Бялата църква се намира на около 500 м западно от Писаната църква и има визуална връзка с последната. Частичното й проучване, което включва разкриване на зидовете отвътре, както и

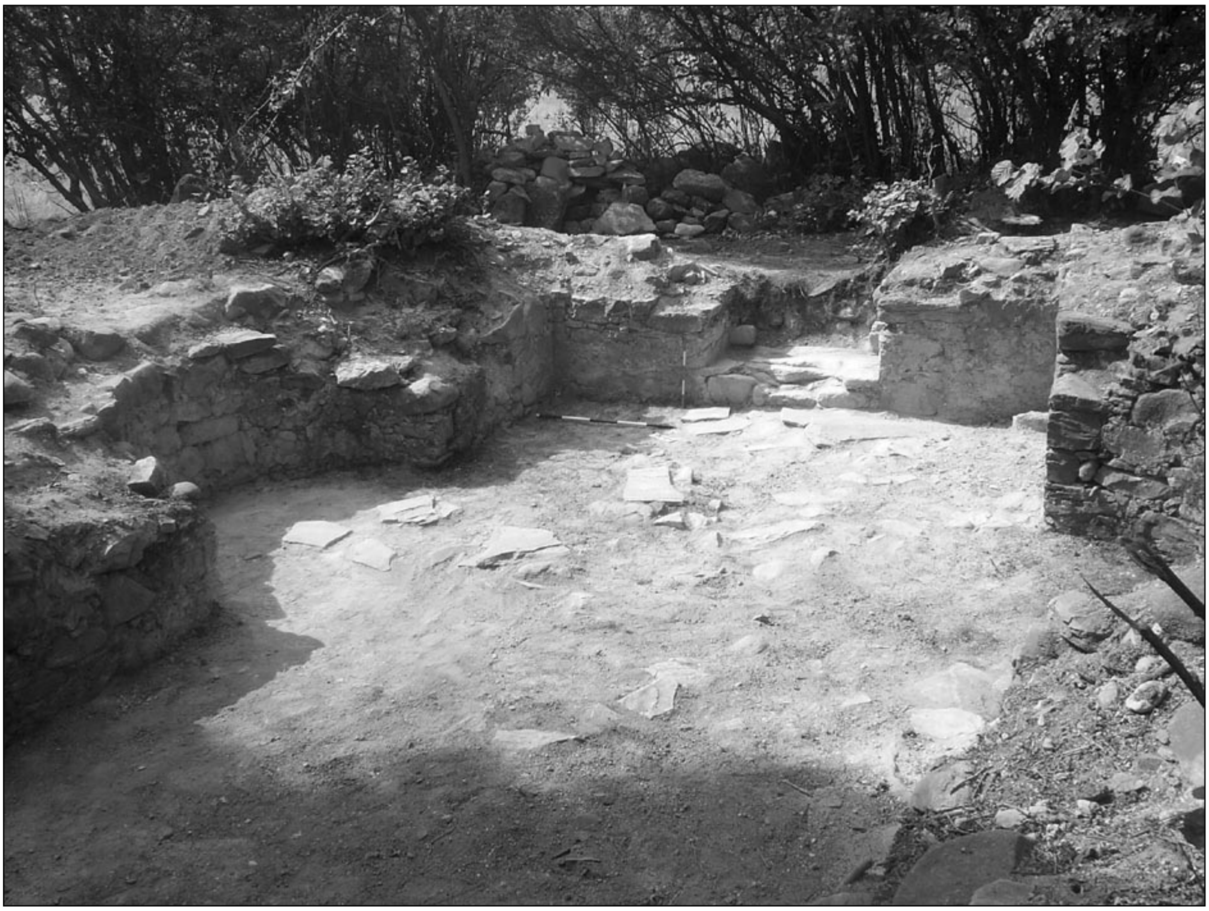

Обр. 1. Бялата църква, западна част. Поглед от североизток

на цялото вътрешно пространство до установяване на плановата схема на църквата, е направено през месец септември на 2007 г. в рамките на седем дни с 15 работника, осигурени от Бюрото по труда в гр. Разлог, съгласно изискванията на проекта. Ръководител на проучването е н.с. Цветана Комитова от Регионален исторически музей – Благоевград, специалист теренен изследовател – Ивайло Крумов, докторант в НАИМ при БАН – София и сътрудници – Милена Стоянова, студентка-специалност археология в СУ „Климент Охридски" – София и Илия Тантилов, екскурзовод в Исторически музей – Разлог.

Църквата е изградена на място, леко задигнато над околния терен. От всички страни почти в кръг е заобиколена от големи дървета и по-малки лески. Голяма част от храстите и по-малките дървета са поникнали върху руините на зидовете. Наложи се те да бъдат изрязани и корените им внимателно изчистени измежду камъните на зидовете.

Почистено е само вътрешното пространство на църквата (Обр. 1). Насипите отвън покрай зидовете за сега са оставени, като са разчистени само камъните, натрупани по короната, за да се види дебелината и очертанията им. По този начин зидовете ще бъдат запазени от разрушаване до следващо цялостно и окончателно теренно проучване на църквата с предвидени средства за реставрация и консервация.

Установена е плановата схема – триконхална църква с вход от запад, т. е. освен централната източна апсида, полукръгли, почти еднакви с нея апсиди (конхи) има на северната и южната стена (Обр. 2). Наосът е издължен по оста изток – запад и има размери: дължина 5,80 м и ширина 3,50 м без конхите. Двете странични конхи имат еднакви размери: диаметър на дъгата 2 м и дълбочина – 1 м, а централната източна апсидата е малко по-голяма – диаметър 2,30 м и дълбочина 1,30 м. Входа е широк 1,30 м. Добре оформените с дялани камъни страници са запазени на височина, считано от пода, до 0,60 м – южната и 0,70 м – северната. Каменните плочи, с които е оформен прага, на места отвътре по ръба са отчупени.

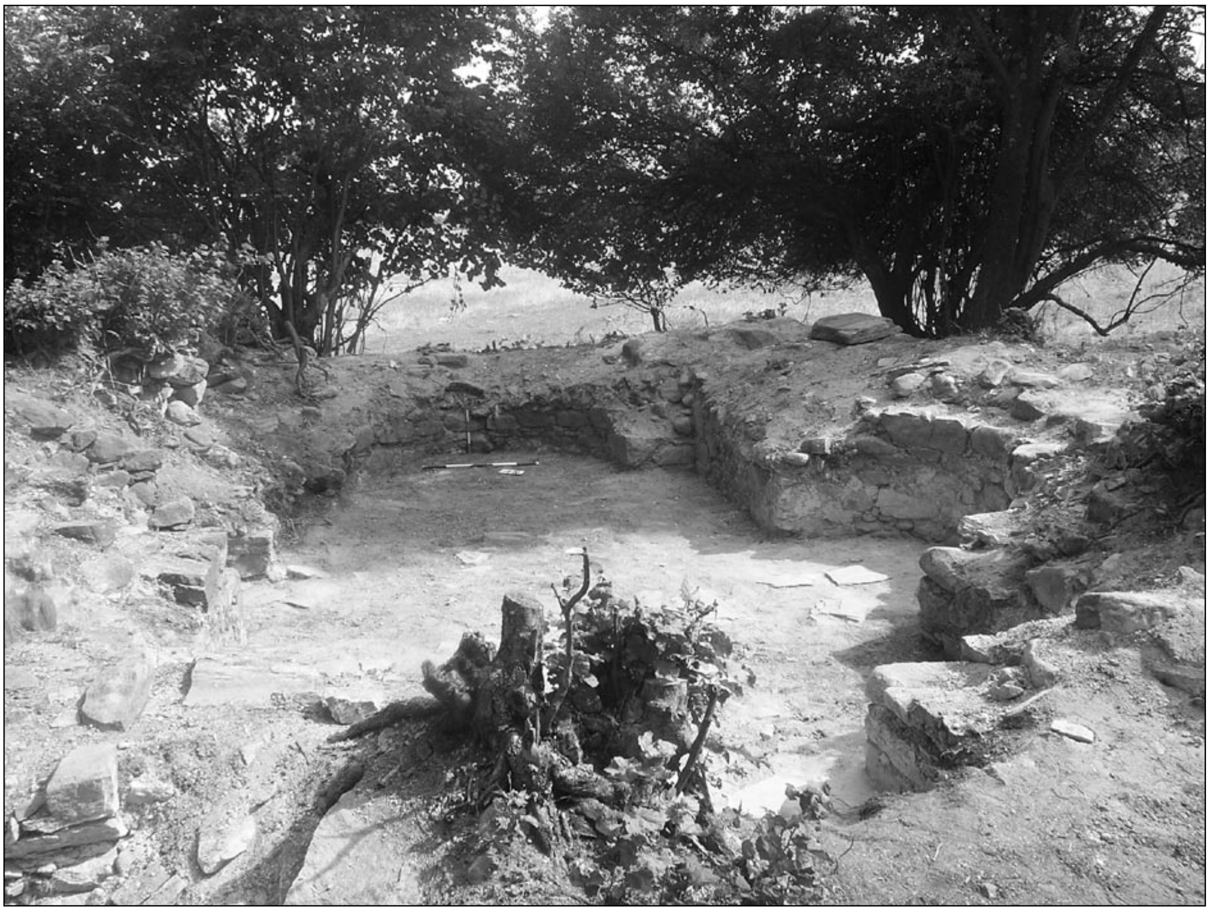

Обр. 2. Бялата църква, централната апсида и южната конха. Поглед от запад

Зидовете, с дебелина 0,60 м, са изградени от камък със спойка от бял хоросан. Между натрупаните наоколо камъни от разрушените зидове има и добре оформени четириъгълни блокчета от бигор. По аналогии със средновековни църкви от Мелник, Дренково и Габрово, с тези камъни най-вероятно са били оформени рамката на входната врата, прозорците, декоративни ниши, разположени обикновено на западната стена над вратата или са оформени сводовете на конхите ако е имало такива.

На място, при южната апсида и в наоса, са запазени единични каменни плочи от подовата настилка.

Ограниченото проучването на църквата само в разчистване на най-горните пластове и липсата на находки прави невъзможно точното датиране на паметника само на базата на плана и разкритите руини на зидовете.

Бялата църква има подобна на Писаната църква планова схема. Аналогичен е и начина на изграждане на зидовете с местен цепен и дялан камък със спойка от бял хоросан. Двете църкви се намират на около 500 м една от друга и не е изключено да са изградени по едно и също време, т. е. Най-късно в XIII – началото на XIV в.

№71. ЦЪРКВА „СВ. НИКОЛА”

Цветана Комитова

Община Разлог е сред общините спечелили проект по ПРОГРАМА ФАР „Трансгранично сътрудничество България – Гърция” 2004. В рамките на този проект, BG 2004/016-782.01.06 „По пътя на ранното християнство”, беше финансирано частичното проучване на църква „Св. Никола”. Ръководител на проучването е н.с. Цветана Комитова от Регионален исторически музей – Благоевград, специалист теренен изследовател – Ивайло Крумов, докторант в НАИМ при БАН – София и сътрудници – Милена Стоянова, студентка – специалност археология в СУ „Климент Охридски” – София и Илия Тантилов, екскурзовод в Исторически музей – Разлог. Идеята е проучването да продължи до пълното разкриване на църквата и включването ѝ в общ туристически маршрут заедно с другите две църкви Писаната и Бялата, с които се намира в непосредствена близост (на около 1200 м от северозападно от Писаната и около 700 м северозападно от Бялата). Основната задача беше разкриване на вътрешното пространство и зидовете до уточняване на плановата схема на църквата.

Църквата е разкрита отвътре до подово ниво (Обр. 1). В план тя е еднокорабна, едноапсидна, малка по размери (вътрешни): обща дължина заедно с апсидата по оста изток – запад 5 м и ширина по оста север – юг 2,60 м. Ширината на отвора на апсидата е 2,60 м, а дълбочината – 1,40 м. Църквата е с вход от запад, оформен с големи дялани камъни, два от които са запазени на място. В тях са издълбани дупки – т. е. те са осовите камъни за вратата.

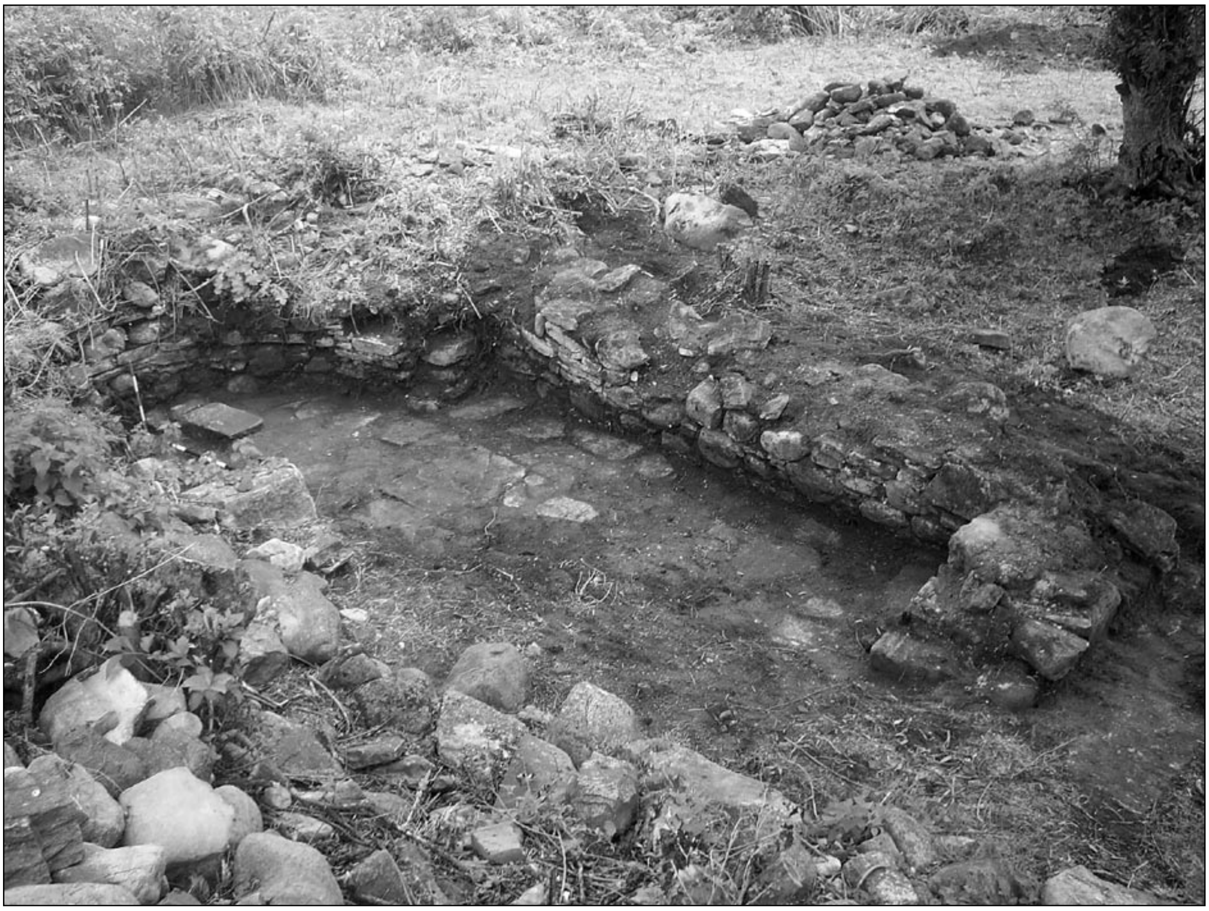

Обр. 1. Църква „Св. Никола” в местността Круше, землище – Разлог

Разчистен е пода на църквата от мраморни плочи с жълтеникав цвят и каменни плочи с неправилна форма, като част от тях липсват. На места за подова настилка са използвани триъгълни тухли (покрай зида в южната половина на апсидата). Две от плочите на подовата настилка са с релефна украса, т.е. преизползвани са фрагменти от архитектурна украса донесени от съседна църква или от по-ранна църква, съществувала на същото място. Основание за такова предположение ни дава факта, че се наблюдава разминаване с 20-25 см на оформени по различно време входове към църквата. Единият, принадлежащ на проучваната църква, е с добре оформени с дялани камъни страници и ширина 1,32 м. Вторият, ясно различим вход, е изместен с 0,30 м на юг и с ширина 1,05 м. Страниците на този вход също са оформен с дялани камъни, но те представляват по-големи правоъгълни блокове. Прага е от един подобен правоъгълен блок, запълнен отстрани с по-малки камъни. Каменните блокове, с които са оформени страниците на този вход са на нивото на основата на блока, оформящ северната страница на входа на църква „Св. Никола", а прага на втория вход е на 0,20 см под това ниво. Зида от един ред големи дялани каменни блокове, в който е оформен входа е опрян в западния зид на църква „Св. Никола", продължава на юг от входа до югозападния ъгъл на църквата, където чупи и продължава на изток покрай южният й зид. За сега работата тук е преустановена. При евентуални следващи проучвания ще може да се установи дали не става въпрос за същото вписване на църква в църквата, какъвто е случаят с Писаната църква.

Зидовете на църква „Св. Никола са изградени предимно от дялани камъни, споени с бял хоросан. На места в зидарията са използвани и парчета тухли. Запазени са до 0,80 м във височина (при апсидата).

На пода в северната част на апсидата са намерени фрагменти мазилка със стенописна украса в жълто. Малък фрагмент от стенописна украса (в червен цвят) е запазен на място върху северния зид на църквата на около 30 см над пода, което означава, че и тази църква, подобно на Писаната, най-вероятно е била със стенописна украса.

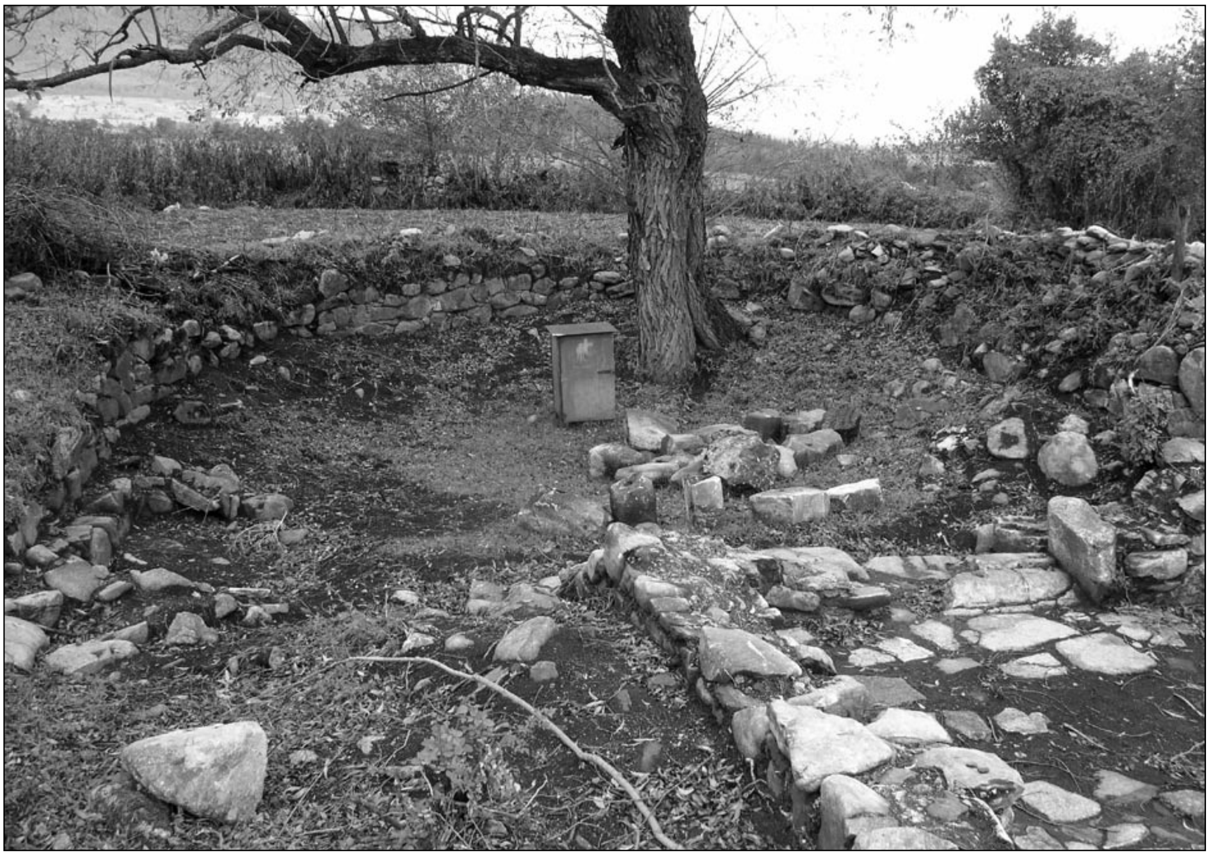

Обр. 2. Заграденото със зид, изграден от камък със спойка от хоросан, полукръгло пространство от запад на църква „Св. Никола"

При снемане на насипите от вътрешността на църквата са намерени няколко големи камъка със следи от обработка с отвори и жлебове, между които и фрагмент от колона от олтарна преграда. В отвора на единият от камъните има остатък от метал.

На запад е разкрит зид от камък със спойка от бял хоросан, който започва от северозападния външен ъгъл на църква „Св. Никола” и заграждат полукръгло пространство с дължина по оста изток-запад – 4, 50 м и ширина по оста север – юг – 7,30 м (Обр. 2). При проследяване на този зид в източна посока, успоредно на южния зид на църква „Св. Никола” е установено, че той стъпва върху по-ранен зид от камък със спойка от кал, при което се е получил цокъл с ширина 0,20 м. При тези зидове, както и при входа на църквата се забелязват два етапа на строителство, свързани с изграждането на различни обеми или с преустройството на един и същи през различни периоди. Заграденото полукръгло пространство на запад от църквата е разширение на наоса, голям полукръгъл притвор или ограден в по-късно време двор.

Поради това, че е извършено само първоначално разчистване на вътрешното пространство на църквата и тук находки не са намерени.

На етапа на проучване предполагаемото време на нейното изграждане е в средновековната епоха.

№72. СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ, XI – XII В. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ КРАЙ С. ЯБЪЛКОВО, ОБЩИНА ДИМИТРОВГРАД, ОБЕКТ №9, КМ 222.050 – 222.570 ПО ЖП ЛИНИЯТА „ПЛОВДИВ – СВИЛЕНГРАД – ГРАНИЦА”

Катя Меламед

Археологическите проучвания на средновековното село Карабилюк, с. Ябълково през 2007 г. са изключително ползотворни. Усилията се съсредоточиха върху окончателното проучване на височината по средата на сервитутната зона и изясняване на стратиграфията. Вече е добре известно, че тъкмо там е разположена най-северната част от това село, което е основно развито на юг от ЖП линията.

Изчерпаха се последните участъци от насипите досами железопътната линия. Разкриха се няколко каменни къщи. Стана възможно да се проследи и документира окончателно стратиграфията на селото. Демонтираха се и зидовете на Жилище 1, проучено през 2005 и 2006 г. Навсякъде средновековните пластове се изчерпаха до жълт глинест стерилен пласт. Той се оказа осеян с дупки от дървени колове.Само под Жилище 1 те са седем. Дупките са с различен диаметър и дълбочина, понякога твърде значителни (например диам. 0,50, дълб. 0,50 м). Формата на някои от тях подсказват, че са поддържали коловете наклонени, а не вертикално изправени. Нанесени на план, те не оформят фигури, които да се свържат с някакви симетрични конструкции. Много вероятно да са поддържали временни навеси, издигани преди да се застроят каменните къщи. Приемам ги за средновековни поради множеството фрагменти от тухли, открити в тях, служили за уплътняване и укрепване на коловете, наред с камъни. Подобна ситуация се разкри под всички каменни постройки в проучваната част от селото. Тези неясни временни навеси маркират първия, най-ранен етап от заселване на това място през средновековието. Датата обаче не може да се определи.

Проучени структури

Жилище в кв. J37 – J38

Изградено е в познатата вече техника от средни и едри ломени камъни, споени с кал. Зидовете са сравнително рехави, много вероятно преизползвани в по-късно време. Отделни камъни от най-долния ред подсказват първоначален по-солиден градеж. Липсват основи. Както навсякъде другаде в това село, зидовете лягат направо върху заравнения терен, без специално фундиране. След демонтирането му ще се окаже, че това жилище лежи върху основите на църква.

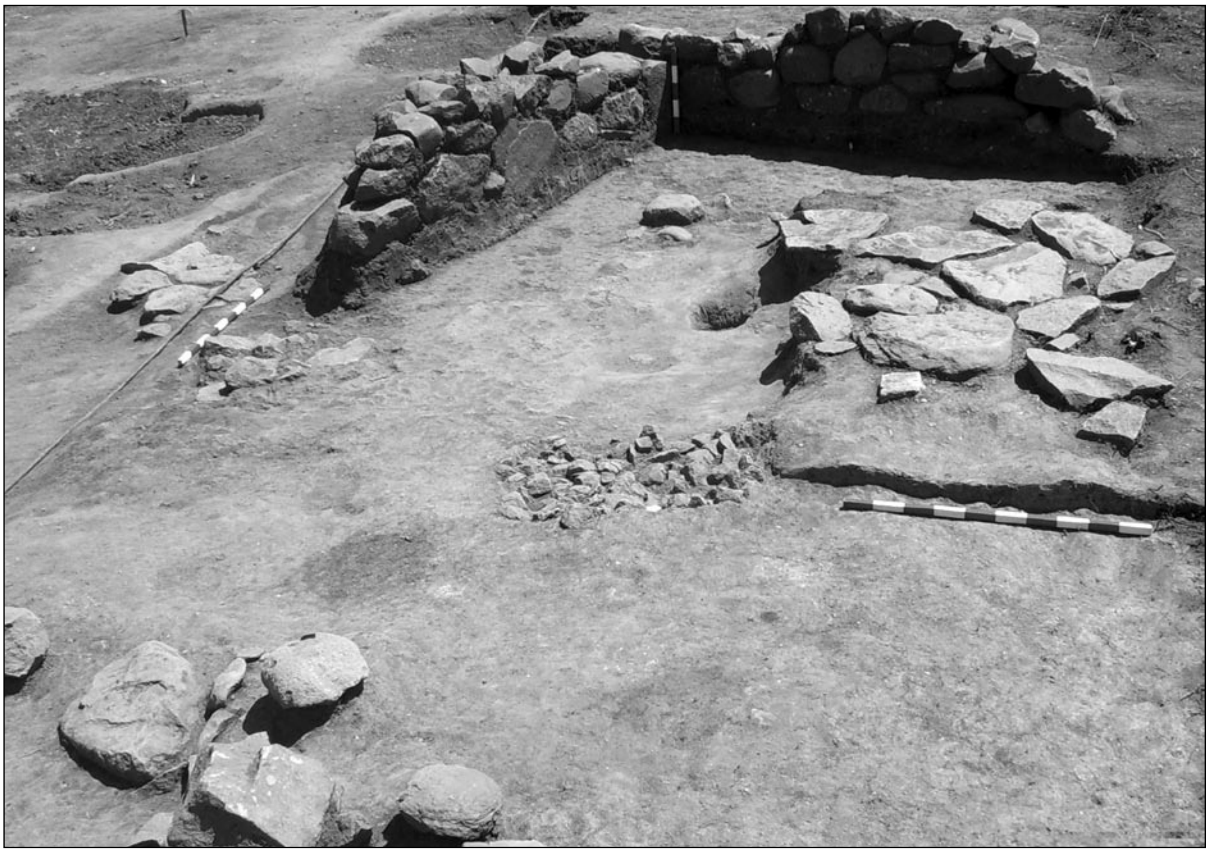

Обр. 1

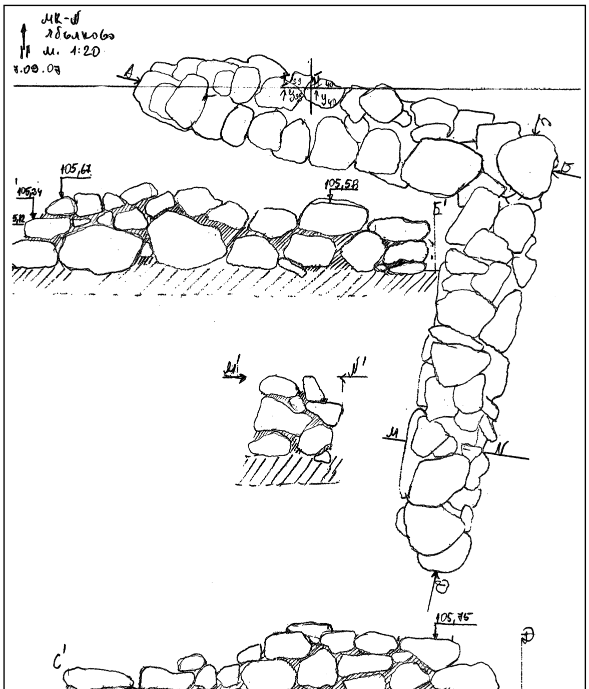
МК-II
Ябълково
м. 1:20
7.08.07
А
105,67
105,34
105,58
Б'
М'
Н'
М
Н
С'
105,75
105,2

Обр. 2

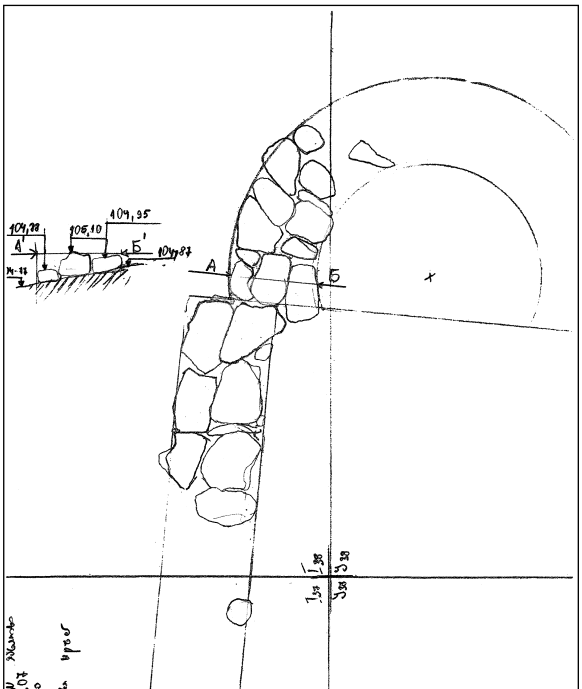
104,88
105,10
104,95
104,87
А'
Б'
А
Б
МК – IV
Ябълково
08.08.07
м. 1:20
▨ - тъмно кафява пръст

Обр. 3

Запазени размери: източен зид – 3,70 м; южен зид – 1,60 м; северен зид – 2,40 м.

В жилището се проучи пещ с полусферична форма, изградена от средни и дребни ломени камъни. Петното й е силно горяло, осеяно с въглени; в отвора й се откри каменна гладилка. Размери: север – юг 1,80; изток – запад 0,90 м.

Около жилището се разчистиха ями с неясна дата и предназначение. Пластовете в тях са компрометирани. В едната се откри малък железен елемент от двигател на лека кола.

Църква в кв. I38 – J38/I37 – J37.

Оцелял е само най-долният ред от основата на северната половина на църквата: част от апсидата, рамото и северният зид. Камъните са наредени направо върху жълтия глинест слой. Допълнително разрушение е причинил и изкопът за кабел за семафор. Използвани са големи ломени камъни, без спойка. На това място денивелацията на терена е сериозна и южният зид вероятно е разрушен още в миналото.

Църквата е еднокорабна, едноапсидна. Принадлежи към втория строителен период на селото, непосредствено след навесите.

Запазени размери: шир. на зида 0,60 м; рамо на апсидата 0,30 м; апсида диам. 1,60; северен зид 1,60 м.

Видя ми се странно върху църквата да е изградено жилище с пещ. Това противоречи на обичайната практика за почитане на свето място, запазено само за свещени постройки, независимо от смяната на религия – или на етническа общност. Примерите са универсални в България. Потърсих някакъв отговор в историческите събития в района. През 1084 – 1086 около Пловдив избухва голямо павликянско въстание. То се разпростира в цяла Тракия. В събитията около него много села са опустошени и изгорени. Павликяните не почитат ортодоксалните практики. Възможно е подобна съдба да е сполетяла и нашата църква.

Жилище в кв. J39 – J40

Запазени са само източният и северният зид с добре оформен прилежащ ъгъл, без фуга. Планът е ориентиран по световните посоки. Масивен градеж от едри ломени камъни, споени с кал. Добре оформени лица.

Запазени размери: източен зид – 3,10; южен зид – 3,30; деб. зид – 0,60; вис. – 0,70 м.

В южната половина на жилището се разкри плочник от много едри плоски ломени камъни, наредени върху жълтия глинест пласт. Размери: север – юг – 1,70; изток – запад – 2,20 м.

Пластовете и в това жилище са компрометирани; на дълб. 1,14 от съвременния насип се откри порцеланова синя чиния, както и найлонов плик. Чинията изглежда от средата на XX в. Вероятно постройките не са били напълно закрити с пръст, от тях са вадени камъни за преизползване, възможни са и иманярски проверки.

Жилище в кв. I39 – I40/J39 – J 40.

Проучва се от 2005 г. Беше разкрита и докладвана северозападната му част: леко вкопана, с ясни следи от колова конструкция, с каменен цокъл и плочник. През 2006 г. чрез сондаж се разкриха голяма част от деструкциите му на юг. През 2007 г. се установи правоъгълният му план, разкри се цялата запазена част от плочника, както и огнището му. Огнището има кръгъл план, изградено е от дребни ломени камъни. Жилището лежи очевидно под масивните зидове на постройката, описана в кв. J 39 – J 40, Така се документираха безспорно два строителни периода в селото. Те се вместват в хронологическите рамки на XI – самия край на XII в. Основанията се откриват в наличната керамика, обилна, разнообразна, но ясно датирана.

Оскъдният брой фрагменти късноантична керамика, както и свещените предмети, открити досега, като че ли не позволяват връзка с някой от строителните периоди, документирани в този сектор от селото.

С това проучването на северната периферия на селото в Карабилюк приключи. Теренът следва да се предостави за строеж и реконструкции на ЖП линията. Препоръчва се наблюдение по време на строителните работи в проучвания сектор.

№73. СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ „СРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ И НЕКРОПОЛ В М. БЯЛАТА ВОДА, С. ЗЛАТНА ЛИВАДА" КМ 19+900 – 20+250 НА АМ „МАРИЦА"

Димитър Янков, Румяна Колева, Чавдар Кирилов

Проучванията бяха реализирани в периода 10 септември – 3 декември 2007 г. със средства на Фонд „Републиканска пътна инфраструктура".

Обектът се намира в местността Бялата вода, на незаливна тераса на р. Марица, непосредствено над мощен карстов извор. Теренът е с южно изложение, с наглед незабележима, но все пак изразена денивелация в югозападна посока. Попада в участък на трасето на АМ „Марица". През 2007 г. е проучена площ от 1200 м^2, попадащи в участъка на км. 20+146 – 20+192 от трасето на магистралата. Проучени са културен пласт и вкопани археологически структури до дълбочина средно 1,50 м от съвременното ниво.

В квадрати № S33-34, T32-33 и U33, непосредствено под заварената повърхност, се изяви масивно каменно струпване, заемащо площта на няколко съседни квадрата (сграда №1/2007 г.). След разчистване на деструкциите се изяви сграда с издължена правоъгълна форма и максимални размери 11,40 х 5,80 (външни) и 9 х 3 м (вътрешни). Тя е наземна, градена от едри и средноголеми ломени камъни и стъпва върху черна пръст, съдържаща средновековни материали. Ориентацията на сградата е североизток-югозапад (по дългата й ос).

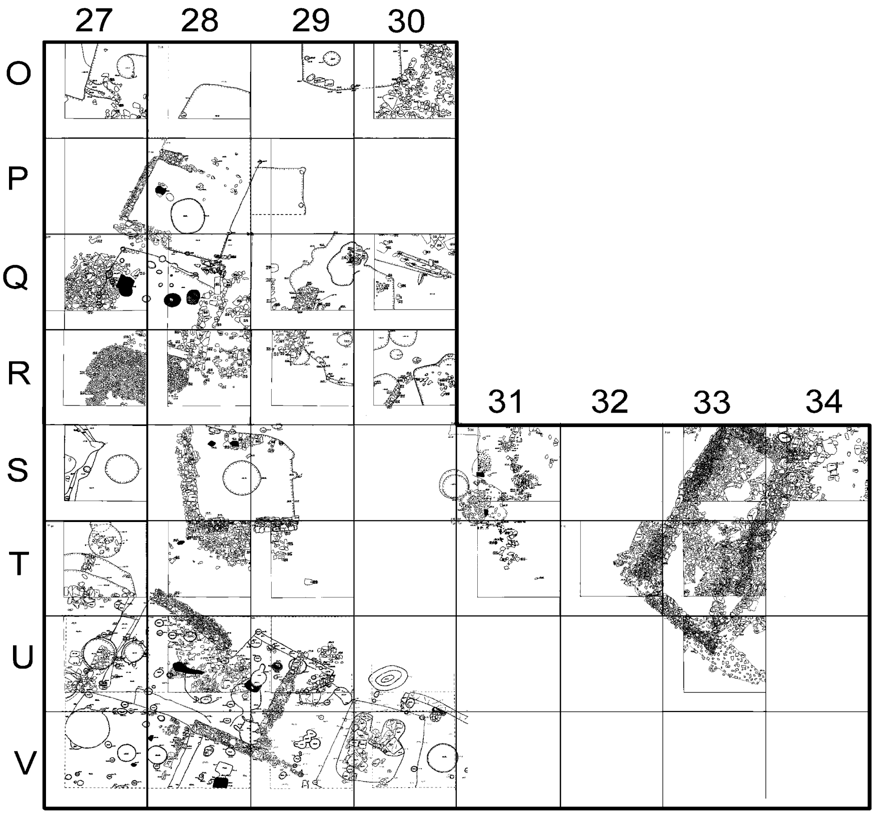

Обр. 1. План на проучената през 2007 г. площ и разкритите структури

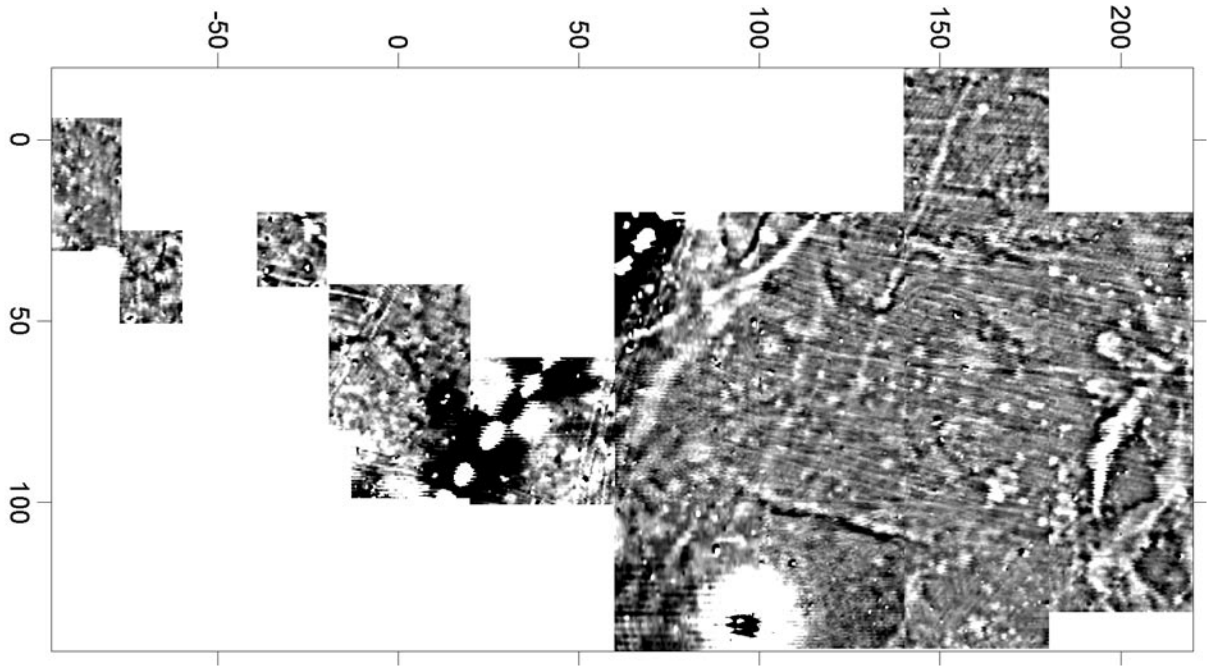

Обр. 2. Геомагнитно проучване на обекта

При слизане в дълбочина в рамките на първите два до три механични пласта в останалите участъци от проучвания терен беше констатирано наличието на други каменни струпвания и останки от зидове от ломени камъни. Начинът на градеж и ориентацията са идентични с тези на сграда №1. Проучени са – изцяло или частично – общо 17 средновековни жилища и 26 ями. Разкритите наземни и вкопани жилища потвърждават досегашните наблюдения за минимум четири строителни периода на средновековното селище. През тази година не бяха разкрити дълбоко вкопани жилища, каквито има проучени през миналите сезони. Повечето къщи са вкопани между 20 и 40 см, докато останалата им част е надземна. Особеност, потвърдена в наблюденията през този сезон, е наличието на каменен зид само от едната или на две от страните, докато другите очевидно са били от нетраен материал – носеща конструкция от дървени греди в ъглите и покрай стените. За под на жилищата най-често служи материковият терен. Отоплителни съоръжения се срещат – става дума основно за оградени с камъни огнища, макар и да не са запазени навсякъде – понякога просто личат горели петна по подовете на жилищата. В голяма част от жилищата се разполагат вкопани в подовете им хранилищни ями, които – както личи по отстъпите в стените им – са били снабдени с дървени капаци. Концентрацията на жилища и археологическите данни за дълговременното обитаване на едни и същи участъци през средновековието позволяват да определим проучвания участък като по-ранна и вероятно централна част от селището.

В централната част на обекта, непосредствено на запад от сграда №1, се наблюдава пространство с площ около 350 $м^2$, в което средновековни структури се наблюдават спорадично, а жилищни просто липсват. Впечатлението, което оставя тази ситуация, на незастроено (площад). Разполагането на сграда №1 в неговия източен край може да се дължи на нейната обществена функция. Единствено в западния край на въпросното пространство се наблюдава обширна жилищна постройка, която нарушава така очертаната картина. Има основания, обаче, да считаме, че тя принадлежи на една по-късна фаза от живота на селището. Основания за това ни дава както нейната стратиграфска ситуация и ориентацията й.

Средновековното селище е обитавано до самия край на XII или в самото начало на XIII век. Краят на живота в селището не е настъпил насилствено или ако все пак жителите му са го напуснали под някакъв натиск, то те очевидно са успели да спасят живот и движимо си имущество. Няма следи от пожари и разрушения. На това място повече никога не е кипял организиран живот.

Липсата на средновековно застрояване на „площада” е позволило на неговата територия да се запазят структури от предходни епохи. Разкрити са останките от 3 ями, пещ и едно жилище от късния неолит.

Геомагнетика[13]: Като част от проучванията в периода 29 октомври – 2 ноември 2007 г. бе извършено геомагнитно измерване на обекта, както и на прилежащите му терени. При проучването се установи следното:

По всички непроучени до момента терени от определената за проучване площ се наблюдава гъста концентрация на магнитни аномалии, по-голямата част в позитивната част на спектъра. Аномалии в негативната част на спектъра се наблюдават сравнително рядко. При тестване на магнетизма на вече разкрити структури можа да се установи, че запълването на вкопани археологически структури демонстрира позитивен магнетизъм. Това позволява да се твърди, че в непроучените досега участъци на обекта селищната картина се доминира от вкопани или полувкопани структури. Тази констатация, разбира се, не трябва да бъде абсолютизирана. Причина за това е доста слабият магнетизъм на наземните каменни сгради. Те са строени от варовикови ломени камъни, произхождащи от местни материкови скали, т. е. техният магнитен фон е идентичен с този на околната среда. Ето защо не бива да се изключва възможността в бъдеще археолозите да се натъкнат на неизявили се в геомагнитната картина наземни каменни сгради. Такава би могла да бъде обширна позитивна аномалия с размери около 6 х 6 м в източната периферия на определения за проучване участък, която може да се сметне за подобна на разкритата сграда №1 от тази година.

За досегашна граница на обекта бе определен черен път с посока север-юг, макар и на изток от него да се наблюдава подемен археологически материал. Именно с цел да се провери евентуалното наличие на археологически структури източно от въпросната граница, геомагнитното измерване бе продължено в тази посока. То показа, че концентрацията на магнитни аномалии, породени от археологически структури, в тези участъци на практика не се различава от вече наблюдаваната интензивност на селищното развитие на запад от пътя, т. е. строежът на магистралата източно от черния път ще застраши непроучени участъци от селището. Една от най-интересните структури, наблюдавани в този участък, е вкопана структура с приблизителна ширина 2 м, ограждаща от три страни пространство с приблизителни размери 60 х 70 м. От четвъртата страна аномалията не е проследена, понеже там е ръбът на първата незаливна тераса на р. Марица и участъкът не можа да бъде проучен. За съжаление почти в центъра на въпросната структура се разполага стълб от далекопровод, пораждащ мощна аномалия с диаметър около 35 м, която не позволява да се съди за характера на евентуалното обитаване на това оградено с ров пространство. Все пак в неговата източна периферия се наблюдава силна концентрация на вкопани структури, което позволява да се допусне, че такива се разполагат и по останалата територия на съоръжението. Тези негови характеристики, както и фактът, че то се разполага на практика изцяло върху трасето на бъдещата магистрала, станаха причина определеният за проучване участък да бъде удължен от страна на междуведомствената комисия с 250 м в източна посока.

Наред с това магнитното замерване успя да покаже, че по цялата проучена територия извън сервитута на бъдещата магистрала – близо 8 хектара – се наблюдават археологически структури с различна интензивност. Ясна пространствена граница на селищната активност не може да бъде установена. Очевидно е, че разположеният наблизо мощен карстов извор, благоприятният терен и близостта до р. Марица са станали предпоставки за дълготрайно интензивно обитаване на това място – факт, потвърден и от археологическите находки, намирани в хода на разкопките.

---

[13] Изследването и текстът са на Ч. Кирилов.

№74. РАЗКОПКИ НА ВОДОРАЗПРЕДЕЛИТЕЛНА ШАХТА ОТ XIX В. В АР „АВГУСТА ТРАЯНА – ВЕРЕЯ – СТАРА ЗАГОРА” (УЛ. „ЖЕЛЕЗНИ ВРАТА” №31)

Димитър Янков, Георги Илиев

Разкопките на обекта се проведоха от 16 до 30 август 2007 г. и имаха спасителен характер. Беше проучена площ от парцел, отреден за строителство на паркинг за две коли, т. е. около 20 м^2. Теренът попада в североизточния сектор, в границите на зона „А” на АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора” (Обр. 1).

В съседния парцел, южно от проучения, през 2003 г. беше изследвана сложна система от водопроводна мрежа, при което не бяха изяснени някои въпроси, свързани с хронологията на водоснабдяването на античния и възрожденския град (Калчев 2004). През 2007 г. само на около 30 м югозападно бе разкопан друг парцел отново със сложна водопроводна мрежа (Камишева, в настоящия сборник).

В проучената площ се разкри водно съоръжение – водоразпределителна шахта, която същевременно е изпълнявала ролята на утайник в тази част на града (Обр. 2). Поради малката площ и липсата на движими находки и керамика, разкритите останки от зидове, които са застъпени от дъното на шахтата, могат да се датират само по аналогия с подобни градежи от други обекти в резервата. Два от тези зида са изградени от ломен камък с хоросанова спойка и могат да се отнесат към периода III – IV в. През VI в. вероятно е изградена сграда с верижен план, от която се

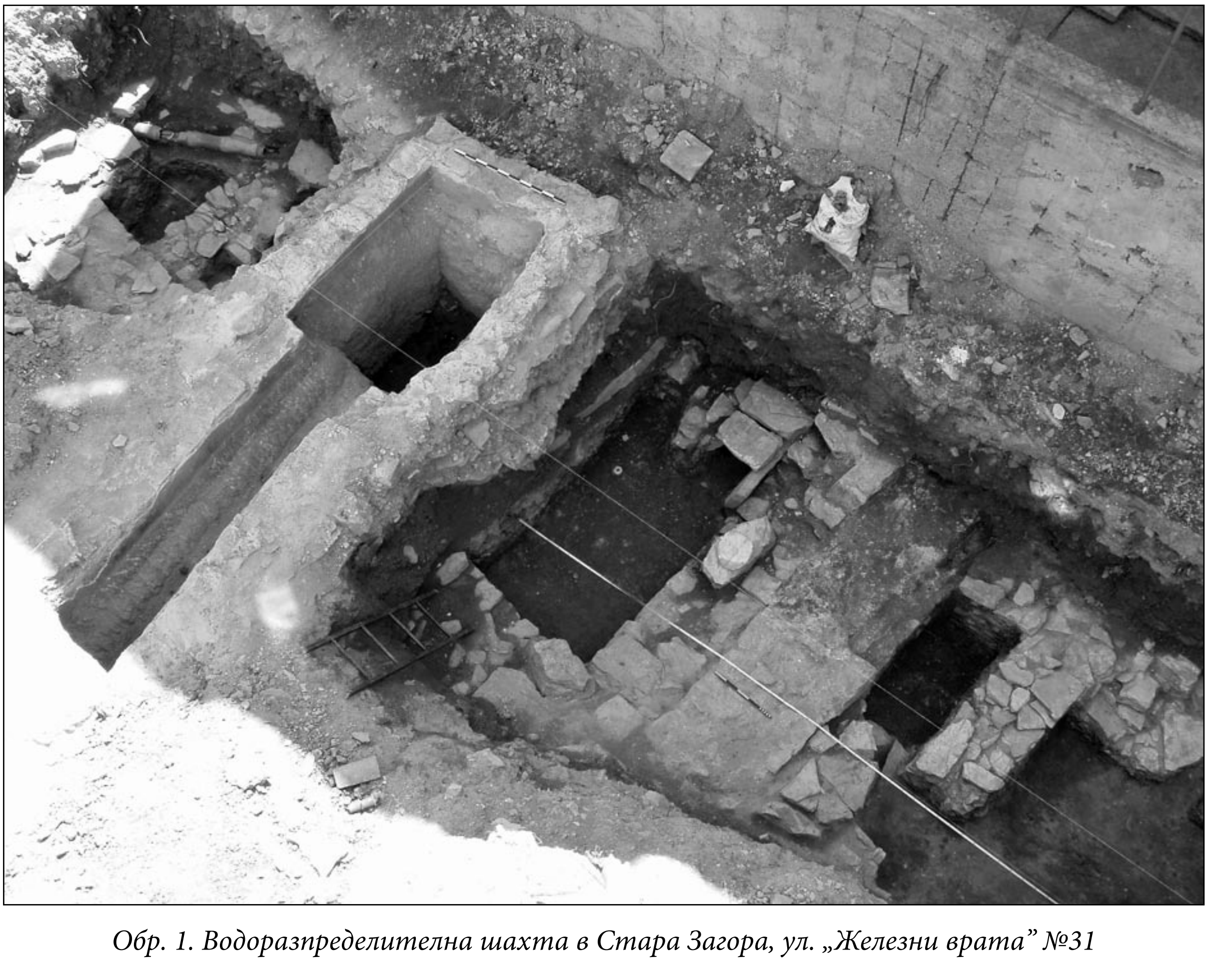

Обр. 1. Водоразпределителна шахта в Стара Загора, ул. „Железни врата” №31

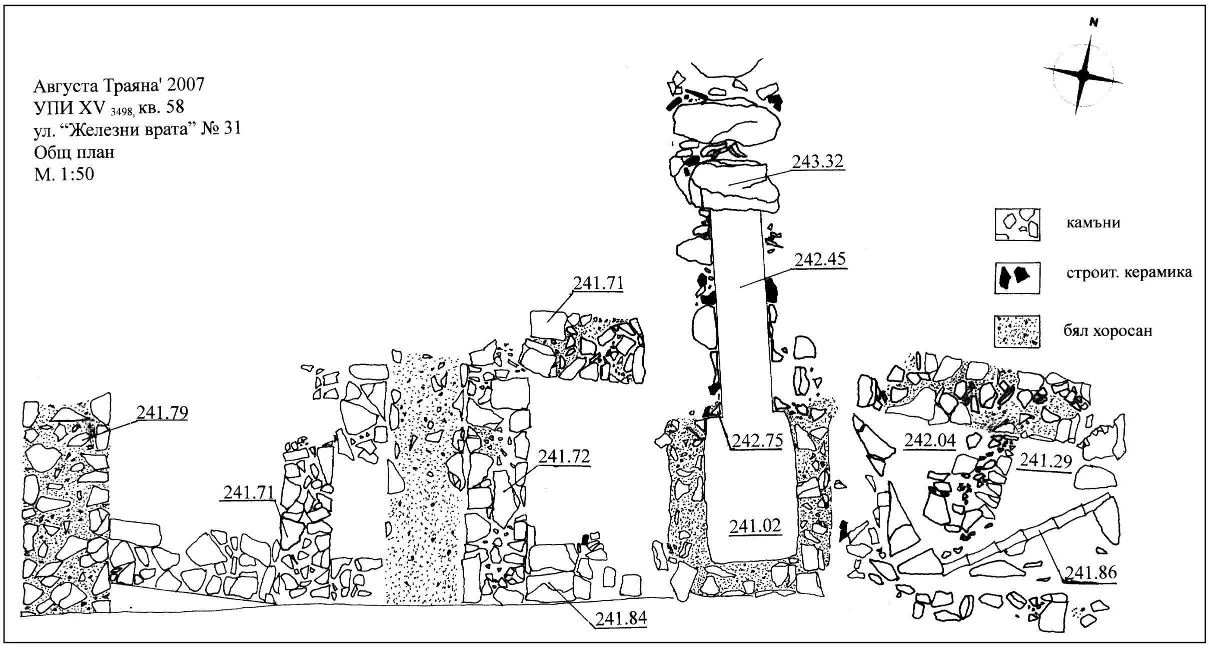

Обр. 2. Общ план на проучванията

откриват останки от няколко зида от плочести камъни на калова спойка. Всички описани зидове са застъпени от дъното на водоразпределителната шахта. Тя е изградена от ломени камъни на хоросанова спойка и има дължина 1,60 м. Шахтата в горната си част е леко засводена и покрита с плоски каменни плочи. Ширината й в горната част е 1 м, а долу достига 1,50 м. Захранвана е с канал от северната част с размери 0,7 х 0,7 м. Самият канал също е изграден от ломени камъни със спойка от бял хоросан и измазан, както и шахтата, с хидрофобна мазилка с дебелина до 0,03 м. Прави впечатление дебелият слой отлаги – до 0,20 м по стените на захранващия водопровод и стените на шахтата, което предполага и продължителното му използване. На нивото на покритието на шахтата бяха открити останки от градеж в югоизточния ъгъл на разкопания сектор, който вероятно е синхронен на изграждането и ползването на съоръжението. Новооткритото съоръжение с голяма доза сигурност може да се датира в края на последното десетилетие на XVIII в., когато местният управител на града е предприел мерки да възстанови и обнови старите римски водопроводи на града. Този акт е известен от писмените извори, но същевременно е регистриран и на други места в града, където са провеждани археологически проучвания. Водното съоръжение, открито в този сектор в границите на крепостните стени на града поставя редица въпроси свързани с водоснабдяването му не само през периода на турското владичество, но и за първоначалната система на водоснабдяване на античния град. Окончателно трябва да се приеме становището, изказано от Д. Николов, за най-малко два източника, които са снабдявали града с вода. Познаването на античните водоизточници и репарацията им в края на XVIII в. поставя и твърде интересен проблем, свързан с водоснабдяването на средновековния Берое – доколко неговите жители са ползвали старите антични водопроводи.

Литература:

Калчев 2004: Кр. Калчев. Спасителни археологически проучвания на градска застройка в УПИ-XVI-3519 на кв. 66 по ЗРП на Стара Загора през 2003 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2003 г. София, 2004, 141;

Камишева, в настоящия сборник: М. Камишева. Археологически проучвания в АР „Августа Траяна – Верея – Стара Загора", УПИ XXI-3504, кв. 58, (ул. "Боруйград" №49). – В настоящия сборник.

№75. СОНДАЖНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ №12, С. БРЕГОВО, ОБЩИНА КИРКОВО

Бони Петрунова

Археологическото проучване на обект №12 беше проведено през м. септември 2007 г. под ръководството на ст. н. с. д-р Бони Петрунова, по договор между Фонд „Републиканска пътна инфраструктура" и НАИМ – БАН.

Обектът се намира в землището на с. Брегово, община Кирково и попада в сервитута на път I-5 на участъка Джебел – Подкова, участък от км 362.000 до км 362.200. Той беше локализиран на 1 км североизточно от с. Брегово и попада на трасето на съвременен черен път, който води от селото до обработваемите ниви.

В процеса на проучването бяха заложени 10 сондажа с размери: 5 х 2 м, ориентирани с дългите си страни изток – запад. В сондажите беше достигната максимална дълбочина 1,70 м. Характеристиката на пръстта при всичките е еднаква: кафява горска почва, без примеси от пясък или камъни и без следи от културни напластявания. Открити бяха само два кремъчни отломъка, единият с ретуш.

По устни сведения на хората от с. Брегово „старото село" се е намирало на приблизително 800 м в южна посока от посоченият при провеждането на ОВОС сектор за проучване.

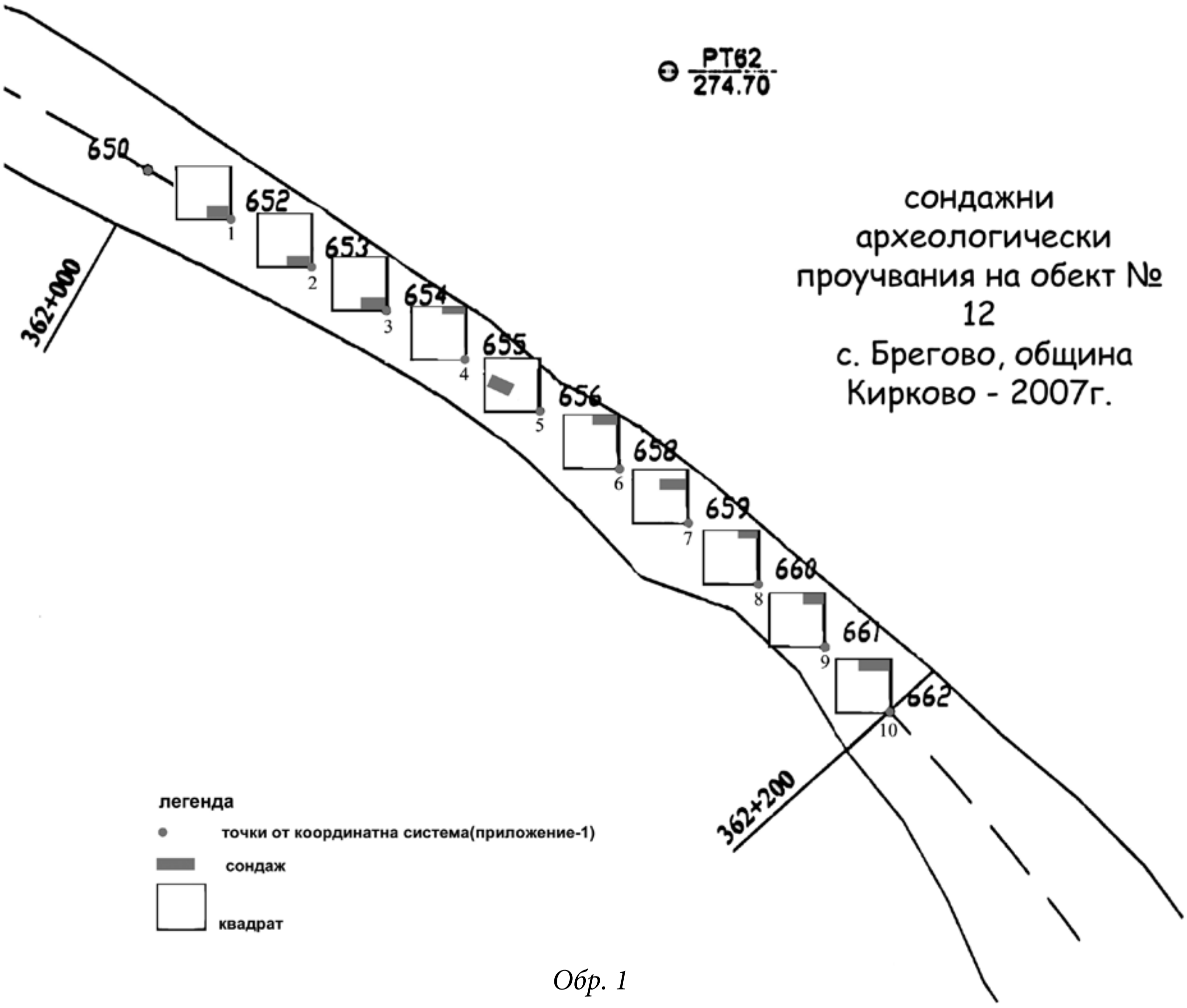
PT62
274.70
сондажни археологически проучвания на обект № 12 с. Брегово, община Кирково - 2007г.
650
652
653
654
655
656
658
659
660
661
662
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
362+000
362+200
легенда
точки от координатна система(приложение-1)
сондаж
квадрат

Обр. 1

Обр. 2

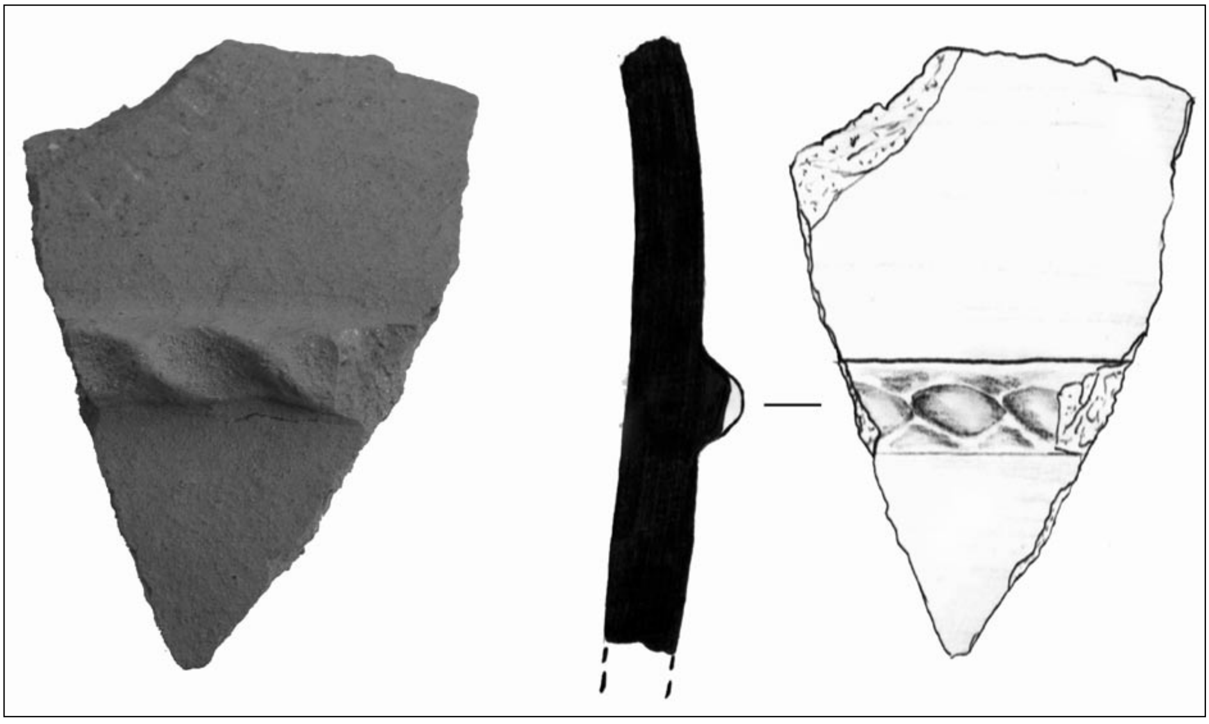

Обр. 3

При направеното от екипа теренно обхождане, бе установено, че посоченото място се намира на около 1,5 км от с. Брегово и на около 500 м от съвременното гробище на селото. Посоченото място представлява леко естествено възвишение, над което се издигат две високи скали. През 60-те години на XX в. една от скалите е била взривявана неколкократно за добив на камък. Поради, което мястото, където е било старото село е затрупано от нападали от взривовете каменни отломъци. На произволно избрано място, камъните бяха частично разчистени и там бе заложен един контролен сондаж с размери: 1,50 х 3 м, ориентиран с дългите си страни изток – запад. При изкопните работи бяха открити известно количество керамични фрагменти (общо 31 бр., от тях 22 стени, 2 дъна, 1 дръжка и 6 обезличени). По-голямата част от фрагментите са от средновековни съдове, вероятно кухненски, изработени от глина с много примеси от дребни камъчета и слюда. При изпичането добили кафяв до черен цвят, със сив лом. Най-общо откритите фрагменти могат да бъдат датирани в XI – XII, XVI – XVIII в.

№76. АВАРИЙНО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА ЦЪРКВАТА „СВ. ПЕТКА” В М. „СВ. СПАС”, С. БЕЛЧИН, ОБЩИНА САМОКОВ

Веселин Хаджиангелов, Михаил Христов

Село Белчин е разположено в равнината, между планините Рила, Верила и Плана планина, в западната част на самоковското поле.

Църквата „Св. Петка” в с. Белчин е една от най-старите късносредновековни църкви в самоковския район.

Физическото и състояние от дълги години бе много тежко, покривът бе паднал, голяма част от стените – също.

През 2007 г. се реализира инициативата за реставрация на църквата и прилежащата и околност – хълмът „Св. Спас” в единен комплекс за експониране на културно-историческото наследство и растителното многообразие в адекватна паркова среда. Средствата са предоставени от частни лица, заедно с църковното настоятелство на селото и Фондация „Възраждане на Белчин”.

Археологическото проучване се извърши от екип с ръководител Веселин Хаджиангелов, археолог в ГИМ – Самоков, зам. ръководител Михаил Христов, докторант в СУ „Климент Охридски” и наемни работници.

Важен факт бе разкрит при археологическото проучване. Установи се, че църквата е построена непосредствено върху основите на по-ранен храм с размери: 13,30 х 7,30 м, като през Възраждането към него е долепена и нартика. Техниката на строеж е същата – каменна зидария от речни и ломени камъни на хоросан и използване на дървена конструкция – сантрачи. Хоросановият разтвор е здрав и водоустойчив със счуканата в него тухла. Ранните основи са по-тесни и влизат с 10 см по-навътре от вторичните. Белег за съдбата на ранната църква са опожарените сантрачи в североизточния и югоизточния ъгъл на църквата. Горелият пласт свидетелства за сериозен пожар и разрушение. Изграждането на ранната църква можем да датираме към XIV в., тъй като гробове № 1 и 4 са застъпени от основите. В тях бе регистрирано погребение на мъжки индивиди, положени по гръб върху дебела дървена скара, като от нея са запазени големи ковани клинове. При гроб №4 под североизточния ъгъл на църквата, като гробен дар до тялото бе поставена керамична купичка със сграфито украса. Подобен ритуал и дарове са известни от некропола при Бельова черква, край Самоков и се отнасят към XIII – XIV в. В насипа около ранните основи на храма открихме множество фрагменти от стенописна украса, каквато в по- късната църква не е имало. Опожаряването на църквата хипотетично можем да отнесем към времето на османското нашествие (II пол. на XIV в.). В прилежащия около църквата некропол бяха проучени 6 гроба, при всичките бе регистрирано препогребване и то многократно. По откритите находки можем да датираме некропола в широките граници между XIII – XXв.

Втора фаза на проучването бе обектът на хълма „Св. Спас".

Обектът е разположен във високия хълм над селото, на около 500 м от църквата „Св. Петка". Археологическият обект се намира на равна тераса, непосредствено под върха на хълма, гъсто обрасла с растителност. Направено бе геодезическо заснемане на видимете структури и бе разгърната планквадратна мрежа, с цел бъдещи редовни археологически проучвания. Установи се, че крепостта е с неправилна четириъгълна форма, като крепостния зид е изграден по венеца на равната тераса, оградена от север, изток и запад от стръмни склонове и изкуствен ров и вал от юг, от където е по-лесно достъпна. Там именно е и правоъгълната кула, неизменно свързана с фортификацията. Крепостната стена затваря площ от 9 дка.

Спасителните разкопки имаха сондажен характер, съсредоточени там, където иманярските изкопи са най-концентрирани. Разделихме участъка на 3 условни сектора: Сектор 1 – кулата, Сектор 2 – средновековната църква, северно, извън стената и Сектор 3 – обширният равен участък във вътрешността.

Сектор 1 Кулата е отчетливо видима вследствие на иманярския изкоп. Разкрит е солиден ъгъл на зидове градени от ломени камъни и бял ронлив и шуплест хоросан. След разчистването на зидовете се установи, че това са два различни зида долепени на тънка фуга един до друг – т. е. едно вторично удебеляване на стената. В градежа на кулата и прилежащите и стени се откриха и тухлени пояси. Бяха разчистени четири последователни реда от квадратни тухли недвусмислено показващи, че се касае за градеж с поне четири редов opus mixtum, от тухли с размери – 0,27/0,27/0,04 м, положени върху дебел пласт хоросан с фуга от 0,03 м между редовете.

Разкритата отвън частично кула **А**, има два отчетливи строителни периода – като А-1, отбелязваме градежът в opus mixtum, а като А-2 долепеният до него и плътно покриващ го от ломени камъни и хоросан. При тези условия, А-1 има правоъгълна форма, с външни размери 5,75м/4,90 м, и дебелина на стените на кулата – 0,80 м.

Така описаната накратко кула А-1 е хронологически по-ранна. Долепеният плътно отвън зид изграждащ т.нар. от нас кула А-2 е с дебелина 0,90 м пред вътрешната куртина и 0,70 м при кулата, и дава следните размери отвън: 7,30 м ширина и 4,30 м дължина пред фронта на двойната куртина.

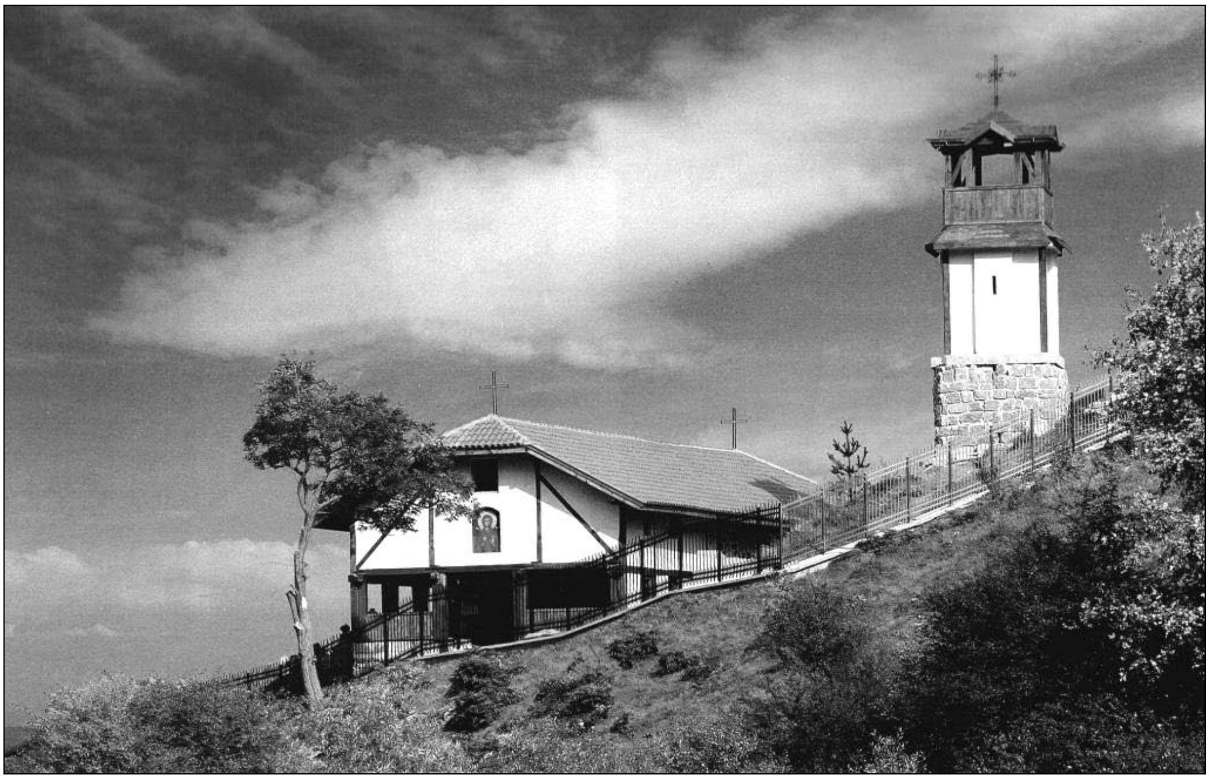

Обр. 1. Църквата Св. Петка, с. Белчин

Подовото ниво е от добре изразен и сравнително еднороден пласт от опалена глина и пепел, на ниво 0,40 м от нивото на запазените зидове на кула А-1. Това ниво всъщност, съответства на подовото ниво на кулата, за което съдим по хоросановите обмазки на най-ниските фуги от вътрешното и лице. Пластът от опалена глина и пепел се проследи на дълбочина до 0,60 м (на 0,20 м под подовото ниво на кулата), където все още не беше достигнат стерилен пласт. В рамките на сондажа се разкриха – in situ долните части на два средноголеми питоса – вероятно средновековни, унищожени при срутването на високо запазени части от съоръжението, и единични фрагменти от устията им, както и фрагмент от сив късноантичен съд близък по тип с познатите от „Поповянската" група.

Освен строителна керамика и имбрици, от вътрешността на стената и кулата се откриха фрагменти от трапезна и луксозна керамика, някои от тях с барбутинна украса, бяха открити само няколко фрагмента от тракийска керамика на ръка с орнамент от релефна лента, произхождащи от траншеята прокопана при югозападната стена на кулата отвън. Единствената ни нумизматична находка, е от кулата – монета от четвърти век.

С това частично проучване на крепостната стена се изясни донякъде хронологията на крепостта, а именно евентуално предримско обитаване и по-късно, около IV – V в. укрепване на площ от 9 Дка и допълнително укрепление с вал и ров от Южната страна.

Сектор 2 Проучванията продължиха с разчистването на друго иманярско разкопаване, северно от Сектор 1, а именно около т. нар. средновековна църква „Св. Спас". Самото място предвидено за разкопаване е почти елиптично ниско възвишение, гъсто обрасло с дървета и храсти, с дължина около, 15 – 20 м и ширина около 6-7 м.

При направеният разрез с посока С – Ю почти в средата на проучваната площ се попадна на зидове с направление И – З изградени от туфели и по-големи камъни вероятно взети от крепостта. Спойката е на кал. Разстоянието между зидовете е 4,70 м. Стените на наоса са съхранени до 0,70 м височина, като на 0,25 – 0,30 м от най-долният ред камъни стената прави отстъп навън с ширина 0,20 – 0,25 м, който се проследява по цялото вътрешно лице на наоса. Така се оформя един вид стъпало, което е конструктивно свързано със стената, и може да се приеме, че е изградена каменна пейка, покрита вероятно с дървени седалки,което обяснява и голямото количество разноформатни железни пирони. В югоизточния ъгъл на наоса бяха съхранени и стенописни фрагменти положени върху тънък пласт от бял хоросан. Наоса се свързва с олтарното пространство посредством вход в иначе плътната олтарна преградна стена. Така планът на църквата се оформя като двупространствена еднокорабна базилика с наос и квадратно по план олтарно пространство, със зидана на хоросан олтарна маса.

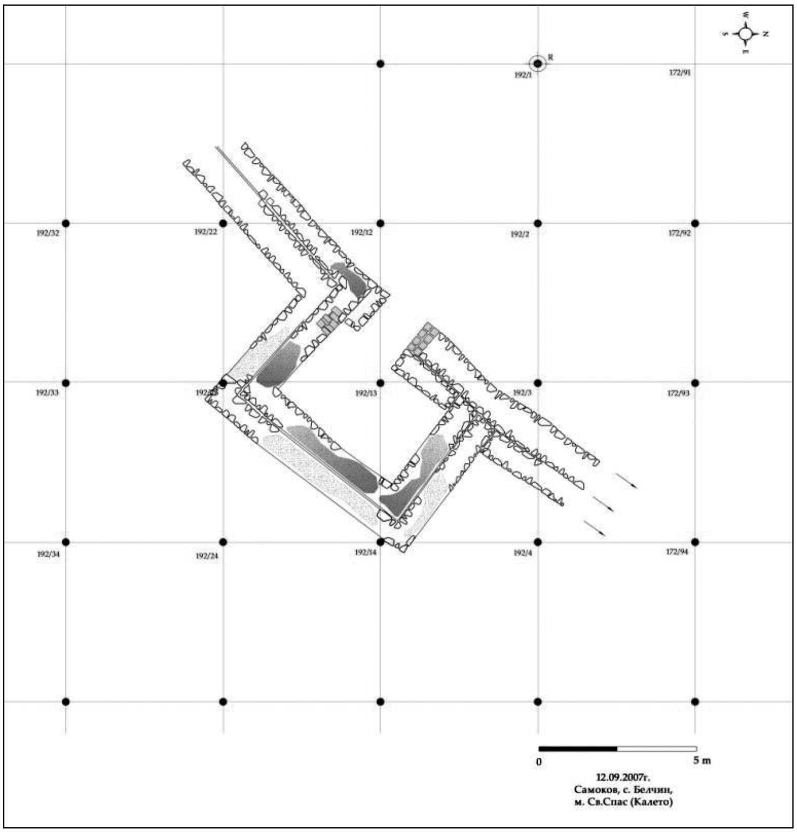

Обр. 2. Сектор 1, кула

Нейните параметри-измерени по вътрешните лица са – дължина без абсидата 14,50 м, (дължина на наоса 10,50 м и ширина средно 4,70 м) и олтар-

Обр. 3. Сектор 2, структура В

ното пространство е със страна – 3,30 м и квадратна форма, абсидата е с леко елиптична форма и диаметър 1,50 м и е дълбока 1,10 м. Малката ниша северно от нея е дълбока 0,40 м, и широка 0,50 м. В западната си част, при входа, църквата е била почти напълно над земята и само там успяхме да измерим дебелината на зида – 0,75 м. Покривът е бил двускатен, покрит с керемиди.

На север от църквата се попадна на полукръгло съоръжение, градено от ломени камъни и тухли на хоросан. При тази ситуация църквата беше именувана структура А, а новооткритите градежи получиха наименованието структура В.

Този полукръгъл зид е съхранен на 0,50 м от хоросановото подово ниво на структурата-В, на тази височина е започвала ниша, която е заемала част от площта му. Основание за подобно твърдение ни дават един камък и отпечатъците на ред други до него оформящи дъга, намиращи се на 0,60 м, от външното лице на полукръглия зид, както и няколко фрагмента от хоросанова обмазка открити на място непосредствено пред споменатите камъни.

Хоросановата обмазка е с дебелина от 0,05 м и е боядисана с червена боя. Пред външното лице на полукръглия зид се откриха, характерен фрагмент от гърне с горна хронологическа граница втората половина на – V в., и капковидно дъно от кандило от синьо стъкло.

На този етап можем да обобщим, че структура А е средновековен християнски храм, чиято дата на изграждане за сега не е прецизирана.

Структура В, е хронологически по-ранна и частично е застъпена и разрушена от структура А. За сега по ранната структура се датира на база на няколко находки – в късноантичният период, недостатъчната и проученост за сега не ни дава правото на по-сигурна интерпретация относно предназначението и но не изключваме възможността да се касае за късноантичен християнски храм, предвид ориентацията му и явната култова приемственост на мястото, довела да почти пълното препокриване на проучваните структури.

№77. СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ, С. СКАЛИЩЕ, ОБЩИНА КЪРДЖАЛИ

Милен Камарев

При разширяване на пътя за с. Скалище земекопната машина попада на археологически структури. Провеждат се спасителни разкопки.

Некрополът се разполага върху склон на рид Дерментепе (274,5 м) на левия (Л) бряг на р. Къзлардере, (Л) приток на р. Арда.

Проучени са два реда гробове, успоредно разположени, ориентирани по оста изток (И) – запад (З), някои с малко отклонение на север (С).

Гроб № 1, 2, 3, 4.

Разполагат се един върху друг в обща изсечена в материковата скала яма с неправилна елипсовидна форма, размери: дълж. 1,82 м; ш. 0,70 м; дълб. 0,79 м. Горната ѝ част е на дълбочина 0,55 м от нивото на съвременния терен.

Гробната камера на първичния Гроб №1 е с форма на заоблен трапец: дълж. 1,76 м; ш. 0,45 м – З, 0,25 м – И; д. 0,25 м. От юг (Ю) е облицована с каменни плочи, от другите страни е оформена като отстъп с ш. до 0,15 м, върху който стъпват покривните каменни плочи. Гробът е покрит с големи плочести камъни. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; ръцете скръстени върху гърдите; три от гръбначните прешлени сраснали – вер. следствие от болестта на Бехтерев. Южно до черепа е поставен един камък. В пълнежа на ямата има кости от друг индивид.

Гроб №2 се разполага върху покривните плочи на Гроб №1. Гробната камера е изградена от вертикално наредени камъни. Размери на камерата: запазена дълж. 1 м; ш.0,50 м; вис. 0,20 м. Покритието е от няколко плочести камъка. В камерата има части от човешки индивид, фрагменти от съдове работени на колело, въглени и животински кости.

Гроб №3 се маркира от череп, положен в южната част, между стената на скалната яма и външното лице от вертикалните камъни ограждащи Гроб №2. Оградният камък застъпва долната фрагментирана част от черепа. Липсват данни за относителната хронология между погребенията от Гроб №2 и Гроб №3. Съществува възможност черепът от Гроб №3 да принадлежи на индивида, части от които са положени в гробната камера на Гроб №2.

Гроб №4 се разполага върху покривните плочи на Гроб №2. Погребението е извършено в яма, вкопана в насипа от тъмнокафява пръст. За гробна камера служат стените на изсечената в материковата скала яма. Положени са части от човешки индивид. Сред костите се разкриват керамични фрагменти (XII – XIV в) и горели кости.

Гроб № 5, 6.

Гроб №5 – на 2 м И от Гроб № 1, 2, 3, 4. Разполага се в изсечена в материковата скала яма с неправилна трапецовидна форма. Размери: дълж. 1,70 м; ш. 0,42; дълб.0,25 м. Горната ѝ част се намира на дълб. 0,90 м от повърхността. Гробната камера е облицована от Ю и покрита с плочести камъни. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; ръцете поставени в областта на корема; четири камъка ограждат черепа.

Костите, разкрити без порядък върху капака на Гроб №5, както и на различна дълбочина в насипа над гроба, са означени като Гроб №6.

В насипа над погребенията се разкри меден тетратерон (имп. Мануил I Комнин), въглени, железни пирони.

Гроб № 7, 8.

Гроб №7 – на 2 м И от Гроб № 5, 6. Разполага се в изсечена в материковата скала яма със заоблена правоъгълна форма. Размери: дълж. 1,83 м; ш. 0,60 м; дълб. 0,24 – 0,40 м. Горната ѝ част се намира на дълб. 1 м от повърхността. Гробната камера е облицована от С, З, ЮИ и покрита с каменни плочи. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; Л ръка върху гърдите – дясната (Д) върху таза; главата на Л бедрена кост in situ завъртяна на 180°; черепът е ограден с по един камък от Ю, С, И. Вероятно главата е отделена от тялото. В пълнежа на гробната яма има кости от друг индивид. Фрагмент гривна от синьо стъкло се разкри ниско до Д крак. Върху покривната плоча има петно от восък.

Върху каменното покритие на Гроб №7 се разкри струпване от кости – Гроб №8В. Някои от костите – следи от отсичане. На 0,30 м южно под Гроб №8В се разкри второ струпване от кости, което лежи върху материковата скала – Гроб №8А. Данни за гробно съоръжение и относителна хронология на двете струпвания от кости липсват. В насипа – единични керамични фрагменти, въглени.

Гроб № 9, 10, 11.

Гроб №9 – на 1,10 м южно от Гроб № 7, 8. Разполага се в изсечена в материковата скала яма с неправилна елипсовидна форма и размери: дълж. 1,74 м; ш. 0,62 м; дълб. 0,20 м. Горната ѝ част се намира на дълб. 1 м от повърхността. В източната част на ямата – плочест камък. Покритие от плочести камъни. Положение на скелета: И – З; върху гърдите поставени три големи камъка; ръцете свити към гърдите; таза настрани; краката настрани, събрани в колената – вер. вързани; черепа ограден с по един камък от Ю, С, И.

Гроб №10 положен е върху покривните плочи на Гроб №9. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; Ю половина разрушена; Л ръка свита към корема. Върху таза – железен пирон. В насипа: въглени, керамични фрагменти.

В И част над Гроб №10 се разкрива струпване от кости – Гроб №11.

Гроб № 12, 13, 14.

Гроб №12 – непосредствено на изток от Гроб № 9, 10, 11. Покрит с каменни плочи – непроучен.

Гроб №13 – 1 м източната от Гроб №12 и лежи върху него. Погребението е извършено в дървен ковчег; дълж 1,70 м, ш. 0,50 м. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; лява ръка свита към корема, дясна ръка свита към гърдите. Върху колената – поставени камъни, над тях се разкрива струпване от кости – Гроб №14.

Гроб №15.

На 0,50 м западно от Гроб № 1, 2, 3, 4. Изсечена в скалата гробна яма; размери: дълж. 1,85 м; ш. 0,70 м; дълб. 0,32 м. Гробната камера е с трапецовидна форма, облицована с плочести камъни; покритието вероятно разрушено.

Гроб №15А, положение на скелета: И – З; череп в ЮЗ ъгъл на камерата; торс липсва; Л и Д Humerus поставени върху таза; краката изпънати.

Гроб №15В, положение на скелета: черепът положен върху таза на Гроб №15А; отделни кости, някои, от които отсечени, положени в СИ част на гробната камера. Върху черепа е поставен малък речен камък.

Гроб №16.

На 2м западно от Гроб № 7, 8.

Гроб №16В се разполага в яма с неправилна форма, изсечена в скалата; размери: дълж. 2,25 м; ш. 0,47 м; дълб. до 0,05 м. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; ръцете свити върху таза; върху стъпалата (вер. отсечени) няколко камъка.

Гроб №16А: маркира се от яма с трапецовидна форма и размери: дълж. 1 м; ш. 0,30 х 0,17 м; дълб.0,14 м. Върху ямата лягат краката от Гроб №15В. В нея – фрагменти от череп; по стените, отвън и отвътре установени следи от горене и изтляла дървесина.

Гроб №17.

На 0,30 м Ю от Гроб № 9, 12, 13. Изсечена в скалата трапецовидна яма с размери: дълж. 1,91 м; ш. 0,67 х 0,47 м; дълб. 0,32 м. Гробна камера, облицована и покрита с плочести камъни. Положение на скелета: И – З; изпънат, по гръб; лява ръка свита към корема, Д ръка изпъната покрай тялото. На 0,07 м южно от черепа – бронзов наушник с позлата.

Гробовете са вкопани в терен, наситен с керамични фрагменти от различни периоди. В насипа върху гробовете и в камерите се разкриват дребни въглени.

В долината на р. Кързлардере, между с. Широко поле и с. Скалище се намират 4 средновековни некропола. Един от тях, разположен около църква, се намира на десния бряг на реката, срещу разглеждания тук некропол, датирани в XII – XIV в. (Балкански, 1977).

Сред малкото находки, открити в гробовете, липсват сигурни хронологически индикатори. Датировката на некропола се основава на резултатите от предишните проучвания, устройството на гробните съоръжения, погребалните обреди и се отнася в рамките на XII – XIV в.

Литература:

Балкански 1977: И. Балкански. Средновековни некрополи в кърджалийски окръг, 1977.

№78. СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА АМ „ТРАКИЯ“, ЛОТ 3, ОБЕКТ 2, ОТ КМ 243 +850 ДО КМ 244 +150, ПРИ С. ДЯДОВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА, ОБЛАСТ СЛИВЕН

Станислав Иванов, Станимир Стойчев

В периода от 19.11 до 07.12.2007 г. бяха проведени сондажните проучвания по трасето на АМ „Тракия“, лот 3, обект 2, от км 243+850 до км 244+150, при с. Дядово, общ. Нова Загора, обл. Сливен. Върху предвидената за проучване площ бяха направени 35 сондажа (Обр. 1), от които напълно бяха проучени 32. Останалите три не бяха довършени поради дъждовното време. Сондажите бяха

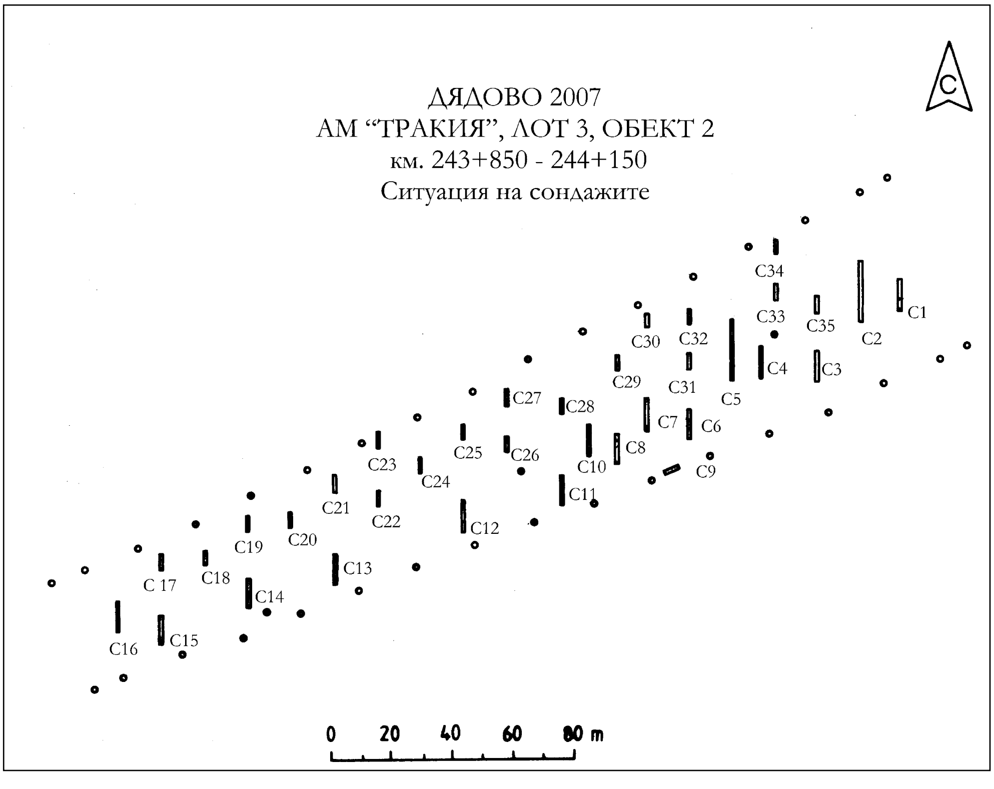
ДЯДОВО 2007
АМ “ТРАКИЯ”, ЛОТ 3, ОБЕКТ 2
км. 243+850 - 244+150
Ситуация на сондажите
С
С34
С33
С35
С1
С2
С30
С32
С4
С3
С29
С31
С5
С27
С28
С7
С6
С8
С9
С23
С25
С26
С10
С24
С11
С21
С22
С12
С19
С20
С13
С17
С18
С14
С16
С15
0
20
40
60
80 m

Обр. 1. Ситуация на сондажите

с размери 20 х 1 м, 10 х 1 м и 5 х 1 м и се разполагаха така, че да обхванат възможно по-цялостно сервитута на магистралата. На местата, където по повърхността се откриваше най-много керамика, те се залагаха най-нагъсто. Във всички се копаеше до сигурен здрав терен, но никъде не бяха регистрирани структури. Само в сондажи 7, 8 и 10 се попадна на трасето на ел. кабел за високо напрежение, който вероятно захранва близката кариера или каптажа намиращ се също наблизо. Керамиката от сондажите, около 4 – 5 фрагмента навсякъде произхожда от орния слой. Тя принадлежи към няколко исторически епохи – античност, средновековие и османски период. Също от орния слой произхождат няколко пирона, панта и подкова, които приличат на принадлежащи на XX в. Единствената по-стара находка е бронзов пръстен с датировка най-общо X – XII в.

Наличието на керамика и находки по повърхността и в орния слой може да се обясни с наличието в близост на селища, следи, от които в рамките на проучвания сектор не бяха регистрирани. При огледа на околността се набелязаха други по удобни места за разполагането на селища, част, от които попадат по предполагаемото трасе на магистралата, но са извън нашия сектор за проучване.

№79. СПАСИТЕЛНО СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ 6 В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ОМАРЧЕВО, ОБЩИНА НОВА ЗАГОРА ОТ КМ 251+300 ДО КМ 252+100 НА АМ „ТРАКИЯ”

Емилия Евтимова

Обектът е локализиран като средновековно селище от османския период в землището на с. Омарчево, община Нова Загора по трасето на АМ „Тракия”. Намира се на около 2,8 км по отбивка североизточно от шосето, надолу сред обработваемите земи. Пътят е черен и при неблагоприятни атмосферни условия – неизползваем. Обхваща две ниви и разделяща ги поляна с дължина от 800 м при ширина от 39 до 62 м. Приблизителната му площ е 35 дка. Местността е равнинна, с наклон от юг към север (Обр. 1). Цялото пространство е заето от земеделски масиви. Съчетанието

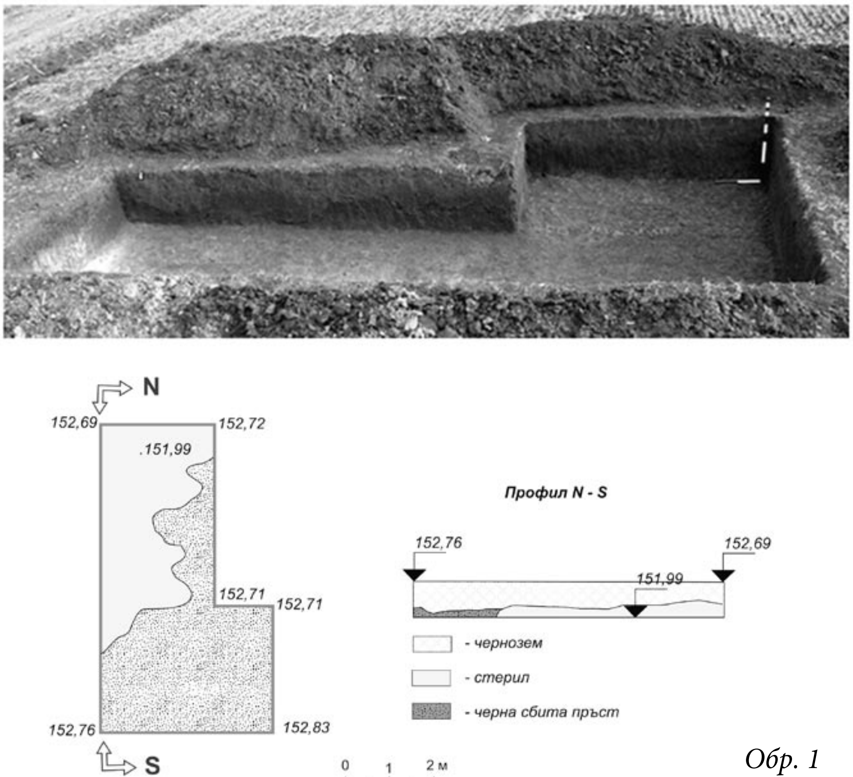

Обр. 1

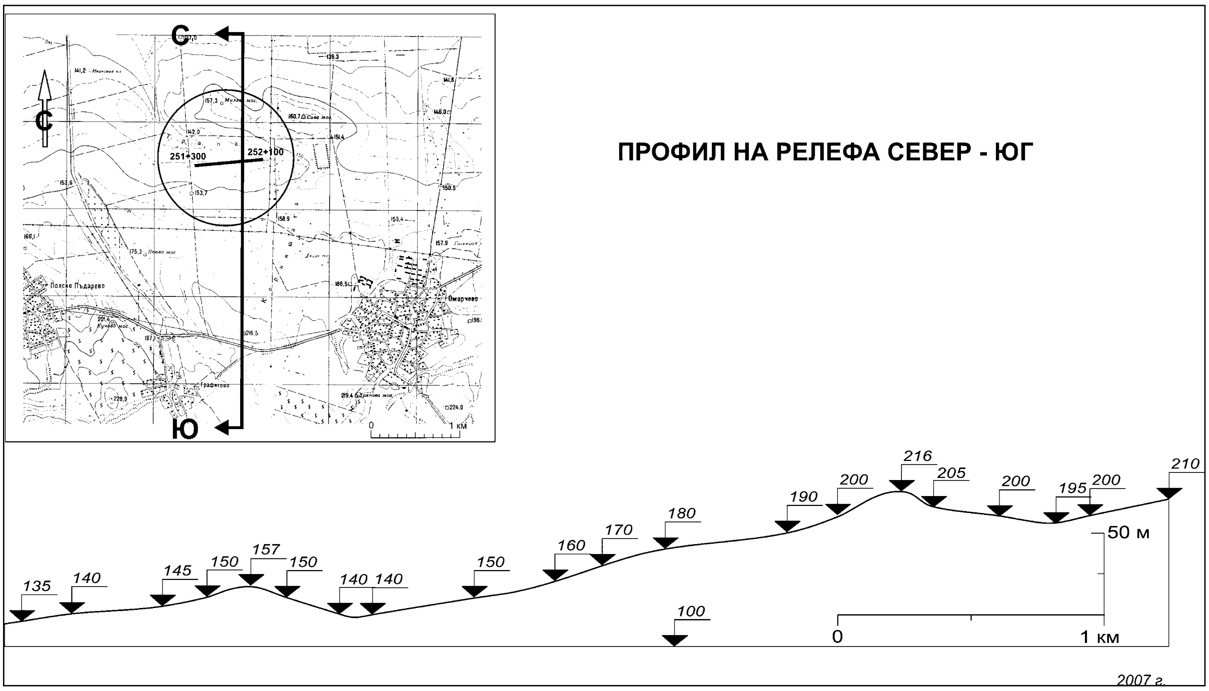
С
С
Ю
251+300
252+100
147,0
139,3
141,2 Иванова кл.
141,8
157,3 Милева мог.
160,7 Сива мог.
146,0
142,0
151,4
153,6
150,5
153,7
158,9
159,4
166,1
175,3 Пеева мог.
157,9
Полско Пъдарево
186,5
Омарчево
201,4 Кучова мог.
187,1
216,5
196,1
Графитово
228,9
219,4 Дрянова мог.
224,0
0
1 км
ПРОФИЛ НА РЕЛЕФА СЕВЕР - ЮГ
135
140
145
150
157
150
140
140
150
160
170
180
190
200
216
205
200
195
200
210
50 м
100
0
1 км
2007 г.

Обр. 2

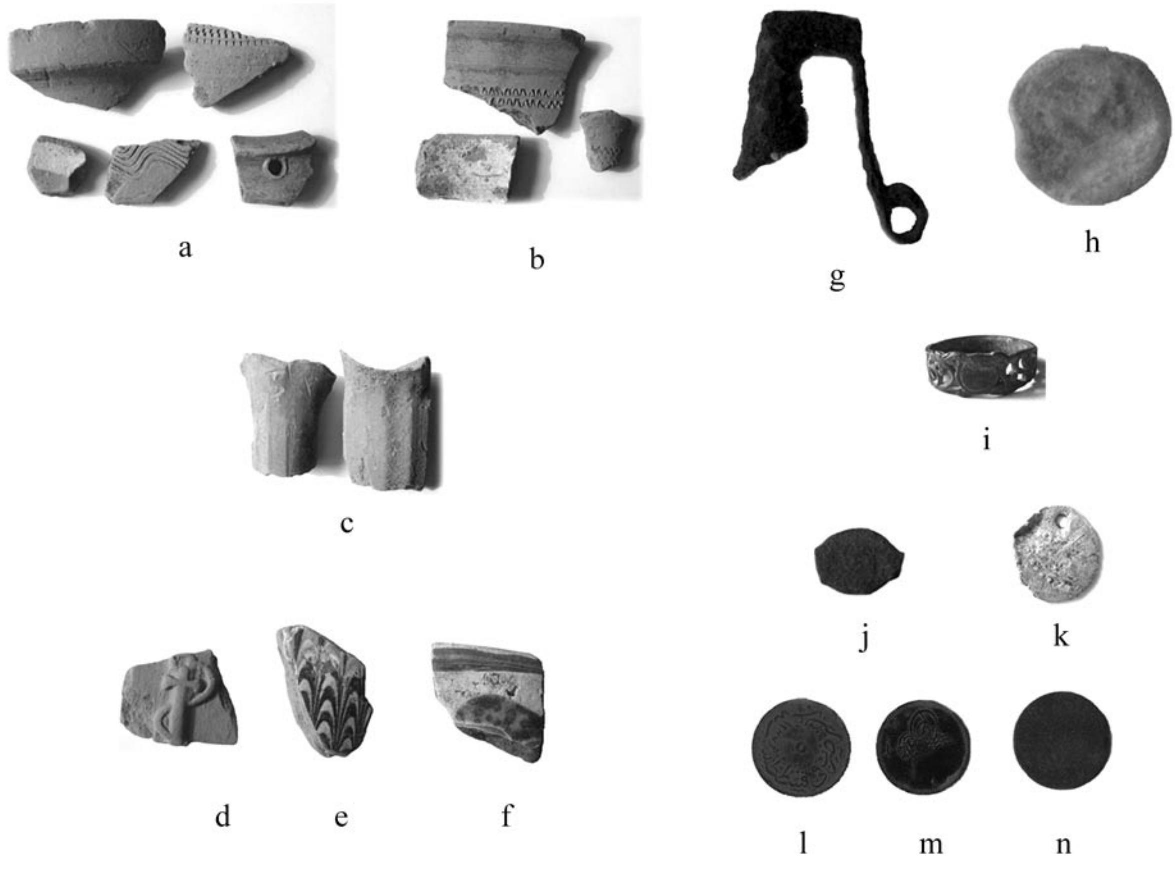
a
b
g
h
c
i
j
k
d
e
f
l
m
n

Обр. 3

между труднодостъпен терен, огромна площ и дъждовно време предопредели спецификата на разкопките.

Проектното трасе се раздели на два сектора – Изток и Запад. Сектор Изток обхваща нивата оставена на угар, а западния – засятата с жито. Земята на първия участък е доста неравна и за да се избегне невъзможността да се влезе при влошаване на времето, разкопките започнаха оттам. Спасителното сондажно проучване се извърши чрез отделни изкопи разположени шахматно в рамките на сервитутните линии. Ориентирани са в посока север – юг и изток – запад, отстоящи на около 30 м един от друг. Заложиха се 30 сондажа, от които 22 бяха напълно завършени. Достигнатата максимална дължина е 6,85 м, ширина 3,90 м и дълбочина – 1,55 м. Размерите на останалите варират от 5 х 2 м до 3 х 2,50 м. Ситуирането на квадратите бе съобразено с открития материал от направените обходи. В зависимост от това някои от тях бяха сравнително по-близко разположени, а други – разширени.

В сектор Изток повечето от сондажите бяха празни, без следи от културни напластявания. Изключение прави сондаж №13. На дълбочина 0,80 м от повърхността се очертаха две петна от сбита, черна пръст. Намери се и сребърно акче, пробито в горния си край (Обр. 3 k). В насипа на останалите изкопи се откриват предимно керамични фрагменти от битова и строителна керамика. Излязоха и няколко дребни фрагмента от луксозна керамика – майолика (Обр. a – f). Те се отнасят към османския период.

В другия участък ситуацията е малко по-различна. В началото на сервитута в сондаж №1 на дълбочина 0,75 м се установи голямо петно тъмна пръст с неравни краища (Обр. 2). След направено уширение се разбра, че то продължава в източна посока. Оттук излезе бронзов пръстен и метален накрайник на овчарска гега (Обр. 3 g, i). Първоначалните консултации сочат, че предметите се вместват в общата датировка на обекта. От насипа на квадрат №4 излезе и монета с номинал един мангър (Обр. 3 g). Сечена е при султан Мехмед (1421 – 1441). В сондажи № 4 и 6 на дълбочина от 0,70 до 0,80 м се очертават петна от пръст сходна на орницата. Възможно е това да са деструкции като в изкоп №1 (предвид големината) става дума за жилище, стопанска постройка или сграда с друга функция.

Поради липса на време останаха напълно непроучени около 70 м (дължина) при ширина 41 – 42 м от началото на сервитута. Направените обходи на терена показаха, че археологически материали се откриват единствено в границите на трасето на автомагистралата. Вероятно тук е вкопано селище или временно поселение от османския период.

№80. ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ НЕКРОПОЛ В М. „ЕСКИМЕЗАРЛЪК” КРАЙ С. ГОРНО НОВО СЕЛО, ОБЩИНА БРАТЯ ДАСКАЛОВИ

Боян Думанов

Разкопките през 2007 г. протекоха в периода между 01 – 14 юли в рамките на дванадесет работни дни. В тях взеха участие ст. ас. д-р Боян Думанов – ръководител (НБУ), н. с. Димитър Янков – зам. ръководител (РИМ – Стара Загора), д-р Анета Петрова, студенти от Програма „История и Археология” на НБУ.

Местността „Ескимезарлък”, където е разположен некрополът, се намира върху седловина в подножието на връх „Калето” в южния дял на Сърнена Средна гора, която се развива в посока Север – Юг. Първоначалната цел бе установяване на общия брой на камъните, бележещи гробовете и нанасянето им на общ план, като описанието им стана според два признака – форма и материал. Установени са шест отделни групи от камъни, разположени по билото на седловината и нейния източен склон. Те са наречени съответно групи A, B, C, D, E и F (Обр. 1). В техните граници бяха различени над 1000 гробни съоръжения.

Сондаж 1 е заложен в западната част на Група С, в който попадат камъни № 577, 580, 581, 582, 583, 584. Очертани бяха две видими структури. Това са гробове, чиито ями са маркирани с ломени камъни, подредени по тяхната периферия и по един изправен камък в двата края. Формата на огражденията е издължен овал. Камъните, поставени в двата им края, са с форма, както следва: западният е по-голям с правоъгълна форма, докато източният е изострен в горната си част. Гробовете в сондажите получават временни номера според номера на западния изправен камък. Гробове 577 и 580 са ориентирани по посока Изток – Запад с отклонение 15° на югозапад. Видимата част на източните камъни е с форма на издължен триъгълник. Западните са по-големи, но по-грубо обработени. При двете гробни съоръжения оградните камъни образуват непрекъснатa линия. Някои от тях са нападали във вътрешността на овала, което подсказва, че в оригиналния си вариант те са подредени в един или два реда. Пръстта от насипа на гробовете е примесена с дребни и по-едри скални отломъци. В гроб 577 е открит фрагмент от подбедреница, а в гроб 580 – фрагмент от задната част на човешки череп. В южната стена на гроб №577 е установен по-стар гроб, който е разрушен от цялостно запазения 577.

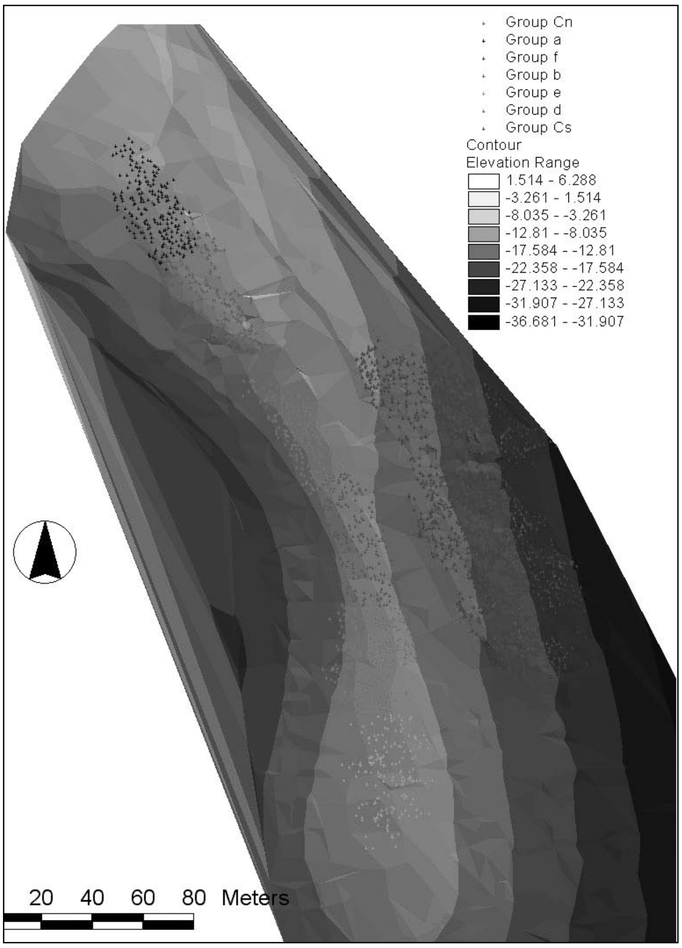

Обр. 1. Аксинометрична снимка на м. „Ескимезарлък” с разпределението на групите гробове

Сондаж 2 е ситуиран в западната част на Група А. Тук е разчистен иманярски изкоп, който разрушава цялата източна страна на гроб 21. Ямата е вкопана в почвен слой с дебелина 0,35 – 0,40 м, след което навлиза в скалния материк и го разрушава до дълбочина 1 м, спрямо съвременната повърхност (в случая на иманярския изкоп). Ямата в материка е значително по-тясна от тази в почвата.

Сондаж 3 е заложен в западната средна част на Група В. Разчистени са очертанията на гроб №435. Оградните камъни обособяват издължен овал. В сравнение с идентичните структури от Сондаж 1, тук камъните са по-едри и по-добре обработени. В западната част на ямата са открити силно натрошени кости, вероятно части то череп, както и няколко зъба.

Сондаж 4 е разделен на отделни сектори, като южната част включва гроб 828. Изцяло е очертан и гроб №822 и №828. Гроб №822 е обозначен с два изправени камъка в краищата на съоръжението. Височината им над съвременната повърхност е съответно 0,64 м за западния и 0,58 м за източния камък. Ограждението е от ломени камъни, подредени в редица. Гробната яма е вкопана в тънкия почвен слой и в скалната основа, където се стеснява и образува отстъпи в своите надлъжни стени. В западната част на ямата е открит добре запазен череп. Останалите човешки кости са в твърде лошо състояние, но е възможно установяването на положението му – по гръб с изпънати до тялото ръце.

В гроб 828 е разчистено голямо петно от въглени в северната стена на гробната яма. В гроба не са запазени никакви човешки останки.

Сондаж 5 е заложен в група гробове Е. В него влизат гробове от №1317 до №1323 включително. Изцяло проучен е гроб №1319 с голяма триъгълно оформена плоча (вис. 0,63 м) и липсващ видим източен камък. Ограждението на гробната яма, оформено от ломени камъни, е с правоъгълна форма. Гробната яма е с отстъпи, обособени при достигането на скалната основа. В тази част са открити и фрагменти овъглена дървесина. От скелета на покойника са запазени черепа, двете тибии, лява фибия и дясна патела. Положението е по гръб с изпънати до тялото ръце.

Некрополът провокира проучвателски интерес поради няколко причини: 1. Регистрираните над хиляда гробни съоръжения го представят като значителен комплекс. Обособяването им в най-малко пет групи е показателно, че той е използван в продължителен период от време; 2. Предварителните проучвания на гробните съоръжения показват, че стари гробове са частично или изцяло унищожени от по-късни комплекси; 3. Въпреки значимостта на некропола не съществува връзка между него и известните днес населени пунктове с мюсюлманско население. Разкриването на този селищен комплекс предстои.

№81. СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ОБЕКТ №34, ЛОТ 4 НА АМ „ТРАКИЯ", КМ 319+100 – 319+500, ЗЕМЛИЩЕ НА С. ЖЕЛЕЗНИК, ОБЩИНА КАРНОБАТ

Методи Даскалов, Катя Трендафилова

Разкопките се проведоха през м. септември 2007 г. съгласно Разрешение №568/25.04.2007 г. и Договор между НАИМ – БАН и Фонд „Републиканска пътна инфраструктура".

Определеният за проучване терен попада изцяло в обработваеми площи и в последните десетилетия е бил непрекъснато обработван с машини. Той е със слаб наклон към юг – югозапад (общата денивелация е над 14 м), като в най-ниската му част и сега има постоянен водоизточник.

Направени са общо 45 сондажа, разположени надлъжно и напречно на трасето, като общата им площ е 240-250 м^2. При всичките е достигнат стерилен терен, който се проявява по различен начин: кафява глинеста пръст с отделни варовикови включвания; скална материкова порода; светла варовикова порода.

В нито един от сондажите в дълбочина не са регистрирани следи от антропогенна дейност. Археологически материали са с много ниска концентрация и са неравномерно разпръснати главно в западната част на участъка. Те се намират главно в орницата (на не повече от 0,25 м дълбочина). Вероятно са разпръснати по терена от непрекъснатата механизирана обработка и са силно обезличени. Керамичният материал отчетливо се разделя на следните групи: на бързо колело от песъклива, добре пречистена глина, рисувани с глазура (от XVIII – XIX в.) и късове от извити керемиди; тънкостенна на бързо колело от много добре пречистена глина, с примес от много ситен пясък, пълно изпичане; със следи от глазура (с украса в техника сграфито); безформени късове от глинени мазилки с органични (изгорели) примеси; тънкостенни съдове с недобро изпичане, с много пясък, с неогладена повърхност; фрагменти от значително по-големи по обем съдове от същата глина, също с непълно изпичане.

Поради отсъствие на археологически структури и много ниската концентрация от находки на Междуведомствената комисия теренът бе предаден за извършване на строително-монтажни работи.

№82. ЖИВОТИНСКИ КОСТИ ОТ СРЕДНОВЕКОВНИ НЕКРОПОЛИ И СЕЛИЩА

Лазар Нинов

Плиска – Дървена крепост. Изследванията на животинските кости от изкоп VIII са етап от цялостното проучване, което продължава през следващите археологически сезони. Домашните бозайници са представени от едри и дребни преживни, свиня, кон, магаре и котка. Анализите показват, че на първо място по брой на костите и на индивидите са овцете и козите. На второ място са свинете и едва на трето място – говедата. Получени са данни за начина на хранене и предпочитаната храна на обитателите на този комплекс. Дивечът присъства символично с единични кости от елен, дива свиня и заек. Налага се заключението, че дивечово месо е консумирано изключително рядко. Това може да послужи като индикатор за социалния статус на хората живели там. Друг извод, който може да се направи е, че са отглеждани много овце и относително малко кози. При разфасовката на трупа са използвани характерни прийоми, особено при транжирането на бута. От птиците най-често са консумирани кокошки.

Плиска – Дворцов център. В сравнение с горния обект, основните домашни животни са еднакви като видове и сходни като съотношение помежду им. Има останки от куче. При дивеча различията са много големи в количествено отношение. Особено много са останките от елен. В някои участъци по брой на индивидите, те са повече от говедата. Много са костите от дива свиня. Идентифицирахме кости от тур, сърна и риби. Установените различия могат да се обяснят с високия социален статус и ловните занимания на обитателите. Така те са подържали военните си умения.

Ранносредновековният могилен комплекс при Кабиюк, Шуменско се състои от четири могили с диаметър 25 – 30 м и височина 4 – 4,5 м, които са подредени в четириъгълник, ориентиран по посоките на света. Това е сакрална зона от езическия период на ранното средновековие с гробни и поменални съоръжения и голямо количество животински кости (Рашев и др. 2006). Могила №4. На 6 м от нейния център е погребан мъж на възраст 20 – 22 години с богат гробен инвентар, важна част от който са жертвените животни. Между южната, къса страна на гробната яма и стъпалата на починалия са поставени глава на кон и долните части от крайниците му от предните и задните китки надолу заедно с кожата на животното. Разкрити са черепът с долната челюст, предните и задните подкиткови кости заедно с фалангите и сезамовидните кости. В противоположния край на гробната яма, над главата на покойника и вън от ковчега, е поставена конска амуниция. Вдясно от главата се намират части от овен – череп, заедно с долната челюст, опашни прешлени и костите на крайниците от предните и задните киткови кости надолу. По костите на черепа и крайниците на коня няма никакви следи от рязане. Следователно главата и крайниците са отделени много внимателно, без да се наранят костите и ставните повърхности.

Изследванията показват, че жертвеното животно е жребец на възраст около 8 години. По костите и зъбите няма следи от аномалии или тежки болестни процеси. Единствено в дисталната третина на лявата метакарпална кост има периостално разрастване, вероятно от травматичен произход. Жертвеното животно е убито в разцвета на експлоатационните си възможности. По това време конят е имал важна роля в армията. Наличието на такова жертвено животно в гроба свидетелства за висок социален статус на покойника, който вероятно е бил военен. Представяме размерите на метаподиите от коня като най-показателни:

Предна подкиткова кост – metacarpus	лява	дясна
Най-голяма дължина (GL)	230,3	230,5
Най-голяма латерална дължина (GLl)	227,0	227,0
Латерална дължина (Ll)	221,5	222,0
Задна подкиткова кост – metatarsus	лява	дясна
Най-голяма дължина (GL)	269,5	270,5
Най-голяма латерална дължина (GLl)	267,3	268,0
Латерална дължина (Ll)	263,0	263,0

Жребецът от могила №4 принадлежи към полутънконогите коне. Височината при холката е 141,5 см. Според класификацията на Виит, конят принадлежи към групата на средните на ръст коне, с височина над средните стойности. Животинските кости от насипите на могилите са от кон, говедо, овца, коза, свиня, куче, магаре, котка, заек, сърна, язовец и лисица. Те са свързани с поменалната обредност и натрупване на могилните насипи от културен пласт.

Владетелската църква във Велики Преслав**.** Извършена е комплексна експертиза на предоставените ми за изследване костни материали от ями. Болшинството от костите са от животни, но има и човешки останки. Ямите са нарушили човешки погребения или обратното. От животните доминират бозайниците. Те са говедо, овца, коза, свиня, кон, куче, елен, сърна, тур и дива свиня. Кучето не е използвано за храна. В материала има единични кости от птици и риби, които също са присъствали в менюто, но са в по-малко количество. Месната храна е основно от домашни бозайници. Комплексният анализ на костните материали позволява да се определи сезонът, през който са запълвани ямите.

За пръв път откривам останки от тур в материали от Преслав. Находката представлява част от рог и е от съществено значение за зоогеографията на този изчезнал вид и неговите характеристики Това е една от най-късните находки от тур по нашите земи.

Манастирът на Мостич – Велики Преслав. Изследвани са кости за установяване на тяхната видова, възрастова и полова принадлежност, а също за броя на индивидите. Преобладават костите от домашни бозайници. От дива свиня има само един глиг. В материала има единични кости от кокошки и риби, които също са присъствали в менюто. Анализът на възрастовия състав на костите от яма позволява да се направят заключения за сезона, през който тя е била запълнена – есента. Направени са измервания на костите, които дават представа за физическите характеристики на животните и екстериора им. Между животинските кости има кости от погребения на хора.

Некропол Балчик 3. Продължиха остеологичните изследвания на двуобредния некропол. Идентифицирахме останки от цели животни и части от тях. Животински останки се намират както при кремациите, така и при трупополаганията. Жертвени животни са използвани говедо, овца, свиня и кокошка. В някои гробове присъстват едновременно по няколко животински вида. Акцентирахме върху физическите характеристики на животните.

Литература:

Рашев и др. 2006: Р. Рашев, Г. Атанасов, С. Стойчев, Ю. Йоргов. Ранносредновековен могилен комплекс при Кабиюк, община Шумен. – В: Археологически открития и разкопки през 2005 г. София, 2006, 374-375.

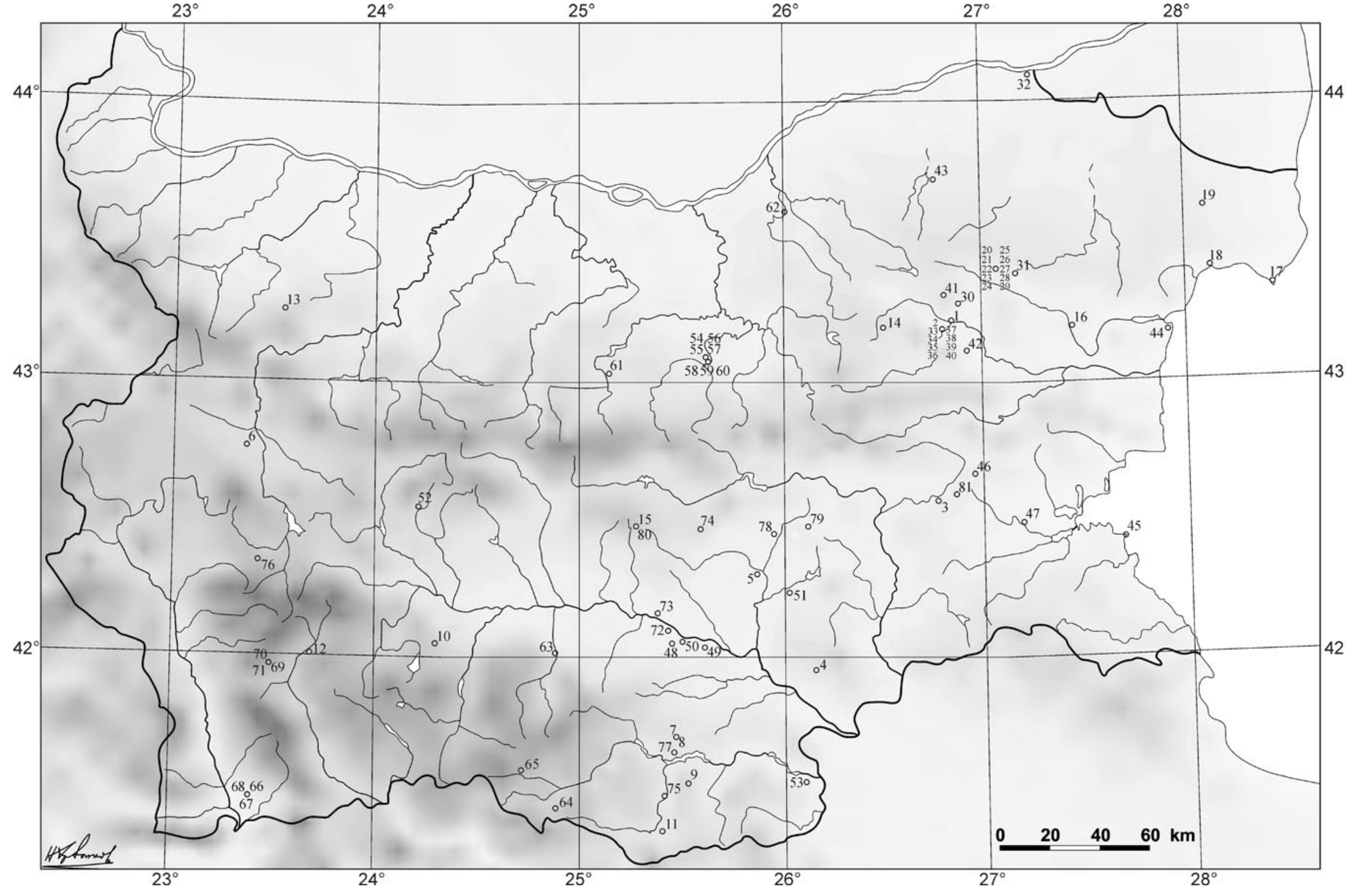
23°
24°
25°
26°
27°
28°
44°
43°
42°
32
43
19
62
20 21 22 23 24
25 26 27 28 29
31
18
17
13
41
30
1
14
2 33 34 35 36
37 38 39 40
42
16
44
54 55 56 57
58 59 60
61
6
46
81
3
52
15
80
74
78
79
47
45
76
5
51
73
72
48
50
49
10
63
70
71
69
12
4
7
77
8
9
75
65
68
66
67
64
11
53
0 20 40 60 km

Карта 4. Раздел Средновековна археология (номерацията на обектите в картата съответства на съдържанието на раздела)

V. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ

№1. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БЕЖАНОВО, ЪГЛЕН И ДРАГАНА

Мая Валентинова

Теренните обхождания се проведоха от 13 до 20 април 2007 г. В екипа участваха Мая Валентинова, Радослав Гущераклиев и Венцислав Цачев – РИМ – Ловеч, Елена Божинова – СУ „Св. Климент Охридски", Методи Димитров и Галина Самичкова – ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий". При проведените през пролетта на 2005 г. обходи беше изследвана територията югозападно от селото и непосредствено северно от него, т. е. по течението на р. Каменица. През 2007 г. беше покрита останалата част от землището, включително и по течението на р. Вит. Следван беше принципът на тотално теренно обхождане.

Регистрирани са два обекта от времето на ранния неолит в м. Царевец и м. Червената стена. Селището в м. Царевец заема долната част на полегат склон, обърнат на юг и издължен от изток към запад. Откъм юг той е ограден от Парнишки дол, по който тече поток. Тази територия е обитавана и през РЖЕ, римската и късноантичната епоха. Селището в м. Червената стена е разположено върху първата незаливна тераса на левия бряг на р. Вит. Върху тази тераса са били издигнати и две могили, разположени на около 200 м една от друга. Едната от тях е унищожена с булдозер. Археологически материали се откриват по-цялата тераса. Те се отнасят към РН, КЕ, т. нар. преходен период между каменно-медната и ранната бронзова епоха, РБЕ III, РЖЕ и КЖЕ и свидетелстват за съществувало многослойно селище с хоризонтална стратиграфия. Ситуация, характерна за тази част на България. Допускаме, че фрагментите от КЖЕ са свързани с унищожения могилен насип.

На отсрещния бряг, върху билото на възвишение, в м. Гигенски връх е регистрирана група от три могили. Насипът на едната от тях е натрупан от сивочерна пръст, примесена с керамични фрагменти от КЕ и животински кости. Материали от КЕ, както и от РЖЕ и КЖЕ се откриват на площ от около 20 дка върху билото и двата му склона.

На десния бряг на Вит, срещу пещерата Очилата, в м. Рачков вир е регистриран обект от КА. Той е разположен върху първата незаливна тераса, непосредствено под скалния венец. На повърхността се виждат множество иманярски изкопи с различна форма и размери. Откриват се единични керамични фрагменти от КА и праисторията (енеолит ?).

От КН са регистрирани три обекта, отнесени към южния вариант на култура Вадастра, късна фаза. В м. Гладния рът, Вилско и Берова турия. Те са разположени по към вътрешността, спрямо селищата от РН, върху средните и високи части на терасите и заемат площ от ок. 30 – 40 дка. Върху територията на селището в м. Вилско е съществувало селище и през ранното средновековие. Материали от по-късни епоха се откриват и в м. Берова турия (късноримската епоха и ранно средновековие).

Посетена беше и м. Стублата. Тя представлява два естествени невисоки хълма, прорязани от дол, в който има извор. При проведените през 1954 г. археологически разкопки са установени два културни пласта – от ранното средновековие (VIII – IX век) и от римската епоха, отнесен към II – III в. Тогава са открити и единични фрагменти от тракийска керамика, без възможност за поточното им хронологическо определяне (Въжарова 1961, 317 – 326). При сегашното посещение бяха регистрирани следи от човешко присъствие и през РЖЕ и КЖЕ. Селището от РЖЕ заема долната част на склоновете в непосредствена близост до извора. А КЖЕ материали се откриват основно в западната част на обекта. Римското селище в м. Стублата е разположено върху южния склон на хълма, северно от дерето. На терена ясно личат множество петна от ломени камъни с диаметър 15-20 м, отстоящи едно от друго на 20-25 м. Сред тях се откриват и фрагменти от строителна керамика. Открита е и бронзова възпоменателна монета на Константин I (307 – 333). В околността са регистрирани още две малки поселения от КЖЕ (в м. Вилско и м. Вардашкото). През КЖЕ се наблюдава по-рязка промяна на селищната система. Селищата се изтеглят към вътрешността и заемат по-високите тераси. Те се разполагат върху долната част на слънчеви склонове, в повечето случаи с югоизточно изложение, оградени от две страни от долове и богати на извори.

На десния бряг на р. Вит в м. Долна Турия (Въловото), при един от завоите на реката, върху висока тераса е регистрирана малка могила с диаметър около 15 и височина 1 м над околния терен. Върху склона южно от могилата на площ от 5-6 дка се откриват керамични фрагменти в ниска концентрация от края на КБЕ.

В северната и западната част на землището на с. Бежаново са регистрирани некропол от 5 могили (м. Вардашкото) и 5 единични могили, натрупани от хомогенна кафява пръст. Имат сравнително малки размери: вис. – 1,50 – 2 м и d – ок. 20 м. Повечето от тях попадат в обработваеми площи и самите те са подложени на обработка. При огледа на разкопаните могили в м. Вардашкото и в м. Кьосовското документирахме наличието на клада на нивото на древния терен, върху която е натрупан насипът. Този тип могили са характерни за СЗ и ЦСБ предимно за периода след първата половина на III в. пр. Хр. (Теодосиев 1998, 10). Тази дата се подкрепя и от събраните археологически материали.

В м. Елилията върху първата незаливна тераса, на левия бряг на р. Вит, на площ от ок. 20 дка, се откриват керамични фрагменти от римската епоха и ранното средновековие (VIII – IX век).

В района на с. Драгана са регистрирани три обекта. В м. Гущера, на десния бряг на р. Каменица върху първата незаливна тераса, на площ от ок. 50 дка се откриват единични керамични фрагменти. Част от тях се отнасят към средновековието, но други са вероятно от по-ранна епоха. На ок. 600 м североизточно, върху най-високата част на възвишение, се забелязват издължени позитивни структури, по повърхността на които се виждат единични ломени камъни. Възможно е да са част от разсипа на оградни стени. Документирани са две такива структури едната с ориентация С – Ю, а другата И – З. На З и СЗ билото завършва със стръмен откос и рязко слиза към реката. Предполагаемата оградена площ е около 1,5 дка.

Непосредствено южно и югозападно от стопанския двор на с. Драгана е регистриран могилен некропол, от който са описани 10 могили. В два от насипите са открити керамични фрагменти от римската епоха.

На левия бряг на р. Каменица, югоизточно от бившите краварници, в селото се откриват археологически материали на площ от около 100 дка. В долната част на терасата се виждат разхвърляни ломени камъни, сред които се откриват и фрагменти от строителна керамика. Основната част от събраните керамични фрагменти се отнасят към римската епоха, но се откриват такива и от КА и РЖЕ.

По-голямата част от регистрираните обекти са многослойни селища с хоризонтална стратиграфия, обитавани през различни епохи. През повечето периоди селищата са разположени на ниска, равна, незаливна тераса или на високи речни тераси, където бреговете са стръмни или на височини над реките, което прави мястото естествено укрепено, но като правило в непосредствена близост до реката. Известно изтегляне към вътрешността се наблюдава през КЖЕ.

Литература:

Въжарова 1961: Ж. Въжарова. Славянското селище в местността „Стублата” край с. Бежаново, Ловешко. – Известия на археологическия институт XXIV, 317 – 326.

Теодосиев 1998: Н. Теодосиев. Северозападна Тракия през V – I в. пр. Хр. – Дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор” (Автореферат).

№2. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТАБИВОЛАРЕ, БОЖУРИЦА, РИБЕН, ПОДЕМ И КОМАРЕВО, ОБЩИНА ДОЛНА МИТРОПОЛИЯ, ОБЛАСТ ПЛЕВЕН

Таня Христова, Петър Бънов

Теренните издирвания на археологически обекти се проведоха през месец ноември, в рамките на три дни. Поради лошите метеорологични условия предвиденото време за обход беше намалено, в резултат на което землища на населени места не бяха покрити. Обхожданията се концентрираха в района по течението на р. Вит. Посетени бяха участъците около реката при селата Биволаре, Рибен и Подем. Една от основните цели, в посочената територия, беше издирването и откриването на нови археологически обекти и актуализирането на информацията за известни вече такива.

Теренните обхождания започнаха със село Биволаре. То е разположено в ниска част, на десния бряг на р. Вит. В землището на с. Биволаре се откриха най-много обекти – пет на брой. Три от тях са в северна посока от селото, а два в югоизточна.

Обект 1 (GPS координати N43 29 28.7 E24 33 45.6) се локализира на 30 м северно от селото, като разстоянието е измерено от табелата на населеното място. Той е разположен в м. Чепинци, в подножието на естествено възвишение. Регистриран е като средновековно селище в АКБ. При огледа на терена се констатира, че повърхността беше обрасла с трева и бурени, но в обрушени участъци, в близост до съществуващия път, се откриха фрагменти със зелена глазура, част от лула и разрушена пещ с многократни обмазки, което позволи да се конкретизира неговата датировката, а именно в османския период.

Обект 2 (GPS координати N43 29 26.8 E24 33 58.2) се намира също северно от селото, в същата местност – Чепинци, на около 300 м североизточно от Обект 1. Той не е регистриран в АКБ. Разположен е в подножието на десния висок бряг на р. Вит. В разорана нива се откри керамика, работена на ръка и на колело, както и голям брой кремъчни артефакти. Керамиката на колело беше със сив цвят и е изключително малобройна. Откриха се и фрагменти работени на колело, с червен цвят, в по-голямо количество, някои от тях с глазура, които вероятно са попаднали тук от съществувалото в съседство селище от османския период. От керамиката преобладава тази изработена на ръка, което, съчетано с големия брой кремъчни артефакти, предполага наличието на обект от праисторията. За конкретизирането на датировката спомага един фрагмент с украса стил Вадастра, което отнася обектът в ранния халколит. **Обект 3** (GPS координати N43 29 23.2 E24 33 48.6) се локализира в същата местност на около 200 м югоизточно от Обект 1 и на 300 м югозападно от Обект 2 и също не е регистриран в АКБ. Той е разположен на десния естествено висок бряг на р. Вит, върху възвишения и може да бъде интерпретиран като височинно селище. Откритата керамика е горяла и се датира в ранния халколит.

Югоизточно от селото, в м. Зомлука, бяха регистрирани още два обекта. **Обект 4** (GPS координати N43 28 58.8 E24 34 09.8) се локализира на около 80 м западно от последните къщи, като не е регистриран в АКБ. Той е разположен на първата надзаливна речна тераса на приток на р. Вит. Открита е керамика изработена на ръка, която не е информативна, но по начин на изпичане, по оформянето на повърхността и на примесите в глината, обектът може да се датира в праисторията. **Обект 5** (GPS координати N43 28 54.5 E24 34 20.5) се намира на около 300 м източно от предходния обект, в същата местност. Разположен е на първата надзаливна тераса на приток на р. Вит. В разорана нива, в близост до коритото на реката, се откри голяма концентрация от керамични фрагменти, работени на колело, някои, от които украсени с успоредни симетрично издълбани ивици. Въз основа на керамиката, този обект може да се датира в късната античност. Той не е регистриран в АКБ.

Село Рибен е разположено в ниска част на десния бряг на р. Вит, като е заобиколено, от другите страни, от възвишения. При обхода в землището на с. Рибен се актуализира информацията за античната пътна станция Ad putea – **Обект 6** (GPS координати N43 32 07.9 E24 37 14.2). Тя се локализира в североизточния район на селото, непосредствено до къщите, като е разположена на естествено защитен терен на десния бряг на р. Вит. Беше регистрирана интервенция в културния пласт, най-вероятно в резултата на иманярска дейност. По склона и в периферията на обекта, наред с многобройната керамика изработена на колело, се откриха и фрагменти на ръка, които по начин на изпичане и по оформянето на повърхността могат да се датират в праисторията. Поради затревената повърхност на терена не можаха да се открият следи и да се локализират регистрираните селище и некропол от античността в местностите Царевец и Девичина могила, както и останки от праисторически обект в м. Такарско (Над езерото), които фигурират в Археологически паметници в Плевенски окръг (Митова-Джонова 1979).

Село Подем е разположено на левия бряг на р. Вит, срещу с. Рибен. Тук бяха регистрирани три обекта. **Обект 7** (GPS координати N43 32 37.4 E24 35 53.7) се локализира североизточно от селото, в м. Влашки баир, която започва непосредствено от последните къщи. Регистриран е в АКБ като селище от праисторията. Той е разположен на език, на левия естествено висок бряг на р. Вит. В крайната част на езика, който е висок около 30-40 м, по дължината на разорана ивица за прокарване на кабел, в продължение на около 100 м, се откри голяма концентрация на керамика, както и кремъчни артефакти, и мазилки. Керамиката е изработена на ръка. Откриха с фрагменти украсени в стил Вадастра и Градешница, което позволява обектът да се датира в ранния халколит. Откритите археологически материали и тяхната концентрация позволяват той да се интерпретира като височинно селище, което е заемало площ най-вероятно около 5 дка. Южно от селото бяха регистрирани още два обекта. **Обект 8** (GPS координати N43 31 57.8 E24 35 02.9) е разположен на левия, висок около 8 м, бряг на р. Вит, на около 400 м южно от последните къщи на селото. Локализира се в местността Тумбата. Откритите фрагменти керамика, изработена на ръка и кремъчни артефакти позволяват да се датира най-общо в праисторията. Той не е регистриран в АКБ. **Обект 9** (GPS координати N43 32 10.3 E24 34 56.9) представлява надгробна могила, която се намира непосредствено западно от гробището, на 5 м от югозападния им ъгъл и на около 100 м южно от последните къщи на селото. Местността, в която се намира, е Тумбата. Могилата е висока 1,50-2,00 м и е с диаметър около 30 м. По повърхността и около нея не се откриха археологически материали, което затруднява датирането ѝ. Тя не е регистрирана в АКБ.

Селата Божурица и Комарево, включени в разрешението за издирване на археологически обекти, не бяха посетени.

Литература:

Митова-Джонова 1979: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Плевенски окръг. София 1979.

№3. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА СЛИВО ПОЛЕ, РУСЕНСКА ОБЛАСТ

Димитър Чернаков

От 05.11. до 09.11.2007 г. се проведоха теренни археологически обхождания, организирани и финансирани от РИМ – Русе в землищата на община Сливо поле, Русенска област. Кампанията беше продължение на тази, започната през 2006 г. (Чернаков 2007, 624 – 627). Целта на проучванията беше издирване и документиране на нови археологически обекти, както и констатация моментното състояние и актуализация на наличната информация за досега познатите в района паметници. Приоритетна задача беше да се обходят районите на общината, които не бяха проучвани досега и където до този момент нямаше регистрирани паметници. Археологическите обхождания биваха провеждани изключително в прясно изораните терени, в близост, до които имаше някакъв водоизточник. Изследванията обхванаха землищата на град Сливо поле и селата Бабово, Бръшлян, Голямо Враново, Малко Враново, Юделник и с. Сливица. Поради строгите ограничения в бюджета на музея, проучванията бяха организирани само в рамките на една работна седмица.

Бяха обходени общо 14 археологически обекта, включващи археологически паметници от почти всички археологически епохи: праистория – 1, бронзова епоха – 2, желязна епоха – 3, античност – 4, Ранно средновековие – 2, Късно средновековие – 2, надгробни могили – 2 бр. Броят на обектите по епохи е по-голям от общият брой, тъй като по-голяма част от тях включват подемен материал от няколко различни епохи. Всички открити обекти (селища) са разположени върху равнинни терени с малък наклон или върху склонове с изложение юг/югоизток и югозапад, в непосредствена близост до водоизточник. Могилите (надгробни) са разположени на места с добра видимост – върху било на склон. Обходените обекти се намират на надморска височина между 16 и 145 м. Най-ниско е разположен обект №8 до гр. Сливо поле (КБЕ и РЖЕ), а най-високо обект №5 до с. Юделник (КЖЕ).

Прави впечатление концентрацията на археологически обекти в близост до р. Дунав между гр. Сливо поле и с. Бръшлян. Там са новооткрити 5 такива, които са от желязната, римска и средновековна епохи. Посетен беше и един вече известен и регистриран обект до гр. Сливо поле (КБЕ и РЖЕ). Всички те са разположени средно на около 1 км навътре от брега. Причината за това вероятно е заблатената местност южно от реката.

Поради непосредствената близост един до друг на обекти №2 (Бабовска антична гробница-мавзолей) и №3 (голямо открито селище от Античността до с. Голямо Враново) изказваме предположението, че гробното съоръжение има по-скоро връзка с обект №3, отколкото с античната крепост Апиария при с. Ряхово (Иванов 2003, 65).

Обекти №11 (КЖЕ) и №12 (Ранно средновековие) до с. Бръшлян се намират в непосредствена близост един до друг, но поради хронологичното им различие са обособени в два такива. Въпреки това тук вероятно се касае за голям многослоен обект с изразена хоризонтална стратиграфия. Нов момент в тазгодишната кампания е откриването на 2 обекта от епохата на Късното средновековие, разположени в непосредствена близост до съвременните села респективно Сливица и Малко Враново. Такива през миналата година не бяха регистрирани.

В изследвания от нас район почти отсъстват праисторически паметници. Ако е имало такива по р. Дунав, по всяка вероятност са били унищожени от ерозията на българския бряг между 451 и 475-и км. Засега имаме недостатъчни данни за халколитен обект единствено до с. Голямо Враново.

Въз основа на добитите досега археологически данни може да се изкаже работна хипотеза, че усвояването на този микрорегион от човека е станало главно през бронзовата и желязна епохи, а през Античността и Средновековието поселищната система значително се е разраснала и е станала основа за съвременния ѝ вид.

От всички обходени обекти 11 са новооткрити и регистрирани за АИС Археологическа карта на България.

Литература:

Иванов: Р. Иванов. Апиария. – В: Римски и ранновизантийски селища в България. Том II. София, 2003, 63 – 69.

Чернаков: Д. Чернаков. Теренни археологически обхождания в община Сливо поле, Русенска област. – Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 624 – 627.

№4. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ ПО ДОЛИНИТЕ НА РЕКИТЕ КРИВА И СЕНКЬОВЧА В ШУМЕНСКА И РАЗГРАДСКА ОБЛАСТ

Боряна Матева

Теренните обхождания са извършени на основание Разрешение за теренно археологическо проучване №357/29.03.2007 г. с ръководител Боряна Матева от ИМ – Исперих и заместник ръководител Светлана Венелинова от РИМ – Шумен. От страна на Исторически музей – Исперих участие в обхожданията взеха Мария Николаева – археолог, Пенчо Стоянов – геодезист и Александър Александров. От страна на Регионален исторически музей – Шумен участваха Станимир Стойчев, Иван Бабаджанов и Юри Йоргов.

Целта на обхожданията беше да бъдат регистрирани археологически обекти и локализирани кремъчни находища, експлоатирани в древността, по течението на реките Сенкьовча и Крива река (Обр.1).

Обхожданията продължиха една седмица. Локализирани бяха пет археологически обекта и едно кремъчно находище.

Обект №1. Селищна могила в м. Белия камък при с. Становец. Намира се до ръба на високия, скалист северен бряг на дере, през което минава р. Крива, над мястото, където в нея влива малък приток – Серсем дере. Бяха открити керамични фрагменти и кремъчни артефакти. Предвид характера на керамичния материал обекта може да бъде датиран в средния халколит, култура Поляница IVa.

Обект №2. Тракийска крепост Калето при с. Становец. На около 3 км южно от с. Становец, от южната страна на р. Серсем дере, върху залесена естествена височина на площ от 10 дка е разположено укрепление с правоъгълна форма. Градежът е от ломени камъни, споени с кал. Входът на укреплението се е намирал от изток. Целостта на обекта е нарушена от множество иманярски

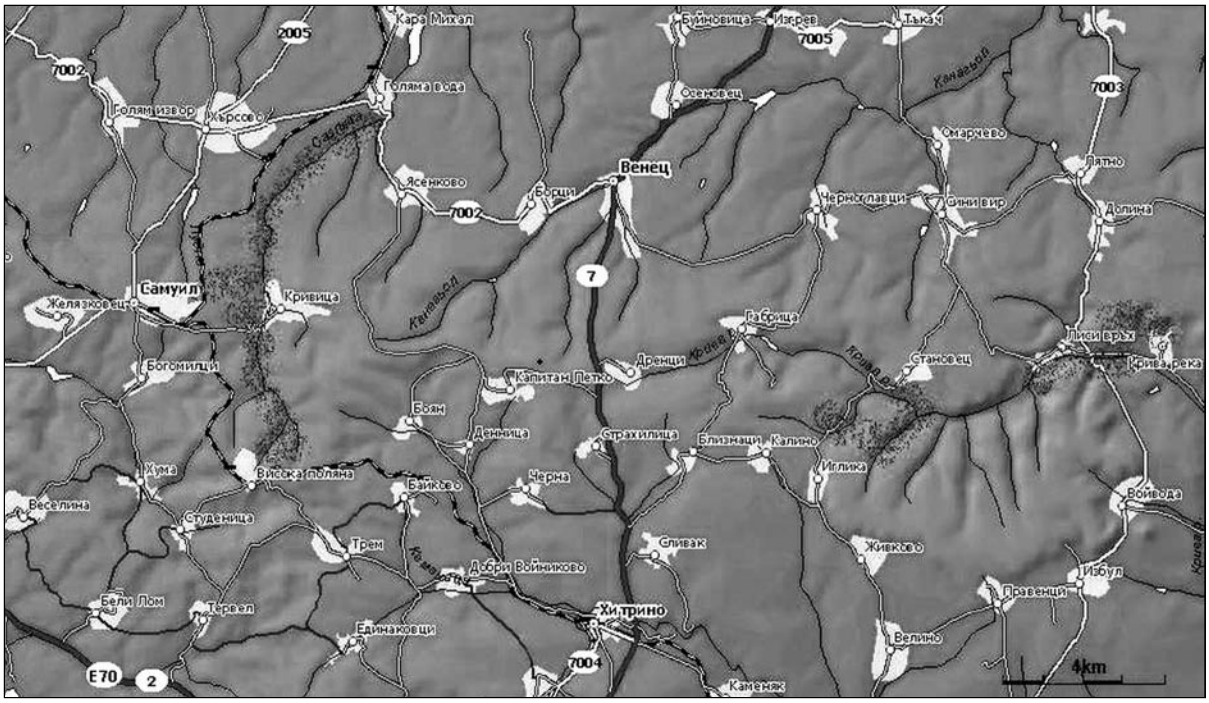
Кара Михал
2005
7002
Голяма вода
Голям извор
Хърсово
Сенкьовча
Ясенково
7002
Борци
Венец
Буйновица
Изгрев
7005
Тъкач
Осеновец
Канагьол
7003
Омарчево
Лятно
Черноглавци
Сини вир
Долина
7
Самуил
Желязковец
Кривица
Канагьол
Габрица
Лиси връх
Богомилци
Дренци
Крива р.
Крива р.
Становец
Крива река
Капитан Петко
Боян
Денница
Страхилица
Близнаци
Калино
Иглика
Хума
Висока поляна
Черна
Байково
Войвода
Веселина
Студеница
Трем
Камчия
Добри Войниково
Сливак
Живково
Избул
Правенци
Бели Лом
Тервел
Хитрино
Единаковци
Велино
7004
E70
2
Каменяк
4km

Обр. 1. Карта на обходената територия

изкопи. Беше открита фрагментирана амфорна дръжка с печат и фрагменти тракийска керамика на колело и на ръка. По информация на местни жители тук е намерена монета на Хонорис.

Обект №3. Селищна могила при с. Иглика. Намира се на 2 км северозападно от селото, върху естествено възвишение на южния склон, над на малък приток на р. Крива. На върха на могилата има стари иманярски изкопи. По повърхността открихме единични фрагменти горяла мазилка, керамични фрагменти и кремъчни артефакти. Изхождайки от откритата керамика може да се предположи, че обектът е прекратил съществуването си през късния халколит.

Обект №4. Селище от късната желязна епоха и от ранното средновековие. На южния бряг на р. Крива, на около 1 км от с. Лиси връх, което се намира на северния бряг на същата река, в равната речна долина бяха открити фрагменти горели мазилки, тракийска и средновековна керамика, разнесени от многогодишната машинна обработка на почвата, на площ около 20 дка.

Обект №5. Кремъчно находище Чакмаклъка при с. Крива река. Намира се на 1,5 км североизточно от с. Лиси връх и на 1 км северозападно от с. Крива река. Фиксирано е още от братята Шкорпил и по-късно е проучвано от проф. К. Кънчев. Макар и често цитиран, обектът не е подробно описан и не е регистриран в АКБ. Хълмът Чакмаклъка представлява платовидно възвишение с надморска височина 397 м, изградено от варовик, покрит с тънък пласт льос и горска почва (до 1 м на върха на хълма). Най-високата му част е плоска, обрасла с гора, осеяна с множество ями с различна дълбочина и форма и има площ от около 600 дка. Добивът на кремък за нуждите на керамичното производство в района продължава и сега – ръчно и с машини, и е унищожил повечето археологически доказателства. Сред многобройните отпадъци бяха открити единични находки (нуклеус, пластини Ф-1-Ф-3) свидетелстващи, че находището е било експлоатирано през халколита.

Обект №6. Надгробна могила в залесената долина на р. Сенкьовча (Сазлъка). Намира се на западния бряг на реката, на 500 м южно от Дядо Доковата чешма, вляво от черен коларски път. Надморска височина – 370 м. Диаметър на могилата – 20 м; височина – 2 м. Обрасла е с широколистна гора. В центъра ѝ има голям иманярски изкоп с овална форма, дълбочина 2,5 м и диаметър 3,50 х 4,50 м. По повърхността на могилата са разпръснати големи и средно големи ломени камъни, а на дъното на изкопа има късове горяла мазилка и фрагментирана керамика.

№5. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ШУМЕНСКО ПЛАТО

Станимир Стойчев, Юри Йоргов, Иван Бабаджанов,
Светлана Венелинова и Тихомир Тихов

Теренните обхождания се проведоха в рамките на пет дни през първата седмица на м. април, като бяха частично обходени южните склонове на платото и подстъпите към него, на териториите на селата – Троица, Осмар, и Кочово.

С. Троица

Обхождането е съсредоточено в Троицкия проход. По пътя към платото се откриват дребни и силно измити фрагменти керамика, много разпръсната. Вероятно е довлечена от склоновете на прохода, които са силно ерозирали, а западният в по голямата си част е нарушен от вародобивната дейност. На запад в м. Бобата е разположена елинистическа и късноантична крепост. При самия проход, на около 2 км северно от селото, са регистрирани скални килии от XII – XIV в. в местността *Момина скала* – вертикална скала непосредствено под скалният венец . Обектът е регистриран в *Каталога на археологическите паметници на Шуменски окръг* под №311. При посещението са засечени множество иманярски изкопи около скалата. В тях са разкрити зидове от грубо обработен камък на хоросанова спойка, с дебелина около 2 м, фрагменти строителна и битова керамика. Освен керамика от XII – XIV в. се откриват и фрагменти късноантична. На север има лесен достъп до платото.

С. Осмар

Осмарски боаз. На 1,5 км северно от селото е регистрирано селище - тракийско, късноантично и средновековно. При направения обход е констатирано, че селището е разположено на източният склон на боаза. То е регистрирано под №169.

На огромна площ южно от селото, на незаливна тераса на р. Врана, на около 1,5 км югоизточно от селото, се откриват фрагменти керамика, от преходния период между късния енеолит и ранния бронз и късове обмазки от жилища. Селището е напълно унищожено при риголване на терена за лозя.

С. Кочово

Между селата Осмар и Кочово, на около 2 км югоизточно от с. Кочово, върху естествена височина е разположено селище, по повърхността, на което се откриват ломени камъни, фрагменти керамика и бучки отухлена пръст. Откритата керамика датира селището в късноантичния и ранносредновековен периоди.

Северно от селото, на около 3,5 км, е регистрирано селище. Откритата керамика го датира в късноантичния и ранносредновековен периоди. Разположено е на склон с източно изложение. Северно от селото, в непосредствена близост до късноантичната крепост *Севри тепе*, върху ниско възвишение се откриват фрагменти от елинистическа и късноантична керамика. Вероятно това е селище свързано с укреплението регистрирано в *Каталога на археологическите паметници на Шуменски окръг* под №86.

Литература:

Дремсизова, Антонова 1975: Цв. Дремсизова-Нелчинова, В. Антонова. *Каталог на археологическите паметници в Шуменски окръг.* София, 1975;

Плиска-Преслав 1995: Материали за картата на средновековната българска държава. – Плиска-Преслав, 7, Шумен 1995.

№6. ТЕРЕННИ НАБЛЮДЕНИЯ НА АНТИЧЕН РУДОДОБИВЕН КОМПЛЕКС В РУЙ ПЛАНИНА

Анастасия Чолакова

В края на м. септември 2007 г. се осъществиха ограничени теренни наблюдения на част от рудодобивния комплекс в Руй планина, община Трън, с цел картиране на видими следи от рударска дейност, характеризирането им от геоложка гледна точка и опит за изясняване на археологическата среда. Работата е продължение на проведените през 2006 г. теренни обхождания в община Трън (Чолакова 2007) и се извърши от екип: н. с. А. Чолакова (НАИМ – БАН) – ръководител, Ст. Саров (НИИ „Геология и геофизика” АД), К. Марков (ИМ – Трън), със съдействието на Община Трън.

Наблюдения са направени в района северно от с. Забел, на изток от вр. Руй. Тази част от Руй планина е труднодостъпна, растителността значително ограничава възможностите за теренна работа. Регистрирани са следи от открити кариерни разработки на вр. Тумба и вр. Космата чука; установени са данни за предполагаем античен обект на вр. Градинка. Тези резултати разширяват информацията за известните вече обекти в района: античен обект (светилище ?) на вр. Руй (Чолакова 2007, 627-628), античен обект в м. Берайнско селище (Митова-Джонова 1983, 82-83), рудодобивна галерия в склоновете на Мали Руй (Чолакова 2007, 628, Обр. 1), както и целия комплекс на античната вила-резиденция и прилежащите обекти при с. Забел (Владимирова-Паунова 2003).

Скалите на вр. Космата чука са коренни разкрития от аплитоидни гранити, в които се вместват златоносни кварцови жили. Предполага се, че жилите са се разкривали на повърхността и са били иззети при добивната дейност в древността. Върхът е заобиколен от открити разработки, с натрупвания (халди) от отработен материал (Обр. 1), наблюдавани на няколко нива. Добивът

Обр. 1

на злато (вероятно и сребро) е ставал с открити кариерни работи и натрошаване на материала до фракции, които са годни за промиване.

На вр. Тумба, разположен северно от Космата чука, се наблюдава сходна ситуация и продължение на същите жили. Върхът е изграден от аплитоидни гранити, с кварц-пегматитови жили. И тук, както на Космата чука, е извършван открит древен добив на злато и сребро. Халдите личат ясно от южната страна на вр. Тумба и сведения за тях са известни от литературата (Авдев 2004, 225).

Трудно е да се установи точната площ и обем на разработките, но видимите сега следи показват значителна интензивност на добива, довел до изменения на естествения релеф и снишаване на двата върха. На терена не се регистрират никакви археологически материали или структури.

В непосредствена близост се намира известен античен обект в м. Берайнско селище (Митова-Джонова 1983, 82). В момента не е възможно да се направят теренни наблюдения в тази местност, но пренесените от обекта каменни архитектурни детайли дават известна представа за датировката му в римската епоха. Както вече е констатирано, причината за обитаване в такъв изолиран район най-вероятно е добивът на метали (Митова-Джонова 1983, 83; Кацарова 2005, 162 – 165). Предполагаемата връзка между обекта в м. Берайнско селище и разработките на вр. Космата чука и вр. Тумба е косвен аргумент за отнасянето на добива най-общо към античната епоха.

Известни подадки за друг античен обект има на вр. Градинка, където са откривани къснoримски монети. Възможностите за оглед на терена са съвсем ограничени, но се забелязват единични фрагменти обезличена битова керамика, късове от дялани камъни. Човешкото присъствие тук не е свързано с добивна дейност, както на вр. Тумба и вр. Космата чука, защото скалите имат напълно различен характер – светлокафяви и сиви варовици без данни за орудяване, подобни на съседния вр. Орловец. На посетеното място, обаче, се забелязва заравняване на скалите, което не се обяснява с естествените процеси и дава основание да се предположи съществуването на археологически обект тук.

Направените наблюдения на античния рудодобивен комплекс в Руй планина съвпадат с установената картина на съвременните геоложки търсения в района. Посоката на златоносните жили показва, че документираната през 2006 г. галерия в южните склонове на Мали Руй е свързана със същите залежи, но начинът за добив е подземен, за разлика от открития добив в по-северните части на района при Космата чука и Тумба.

Геоложките проучвания са установили значителни количества злато в пробите от кварцовите жили, а също така наличие и на сребро. Разположението и хронологията на археологическите паметници и находки от тази част на Руй планина свидетелстват, че разработването на тези богати ресурси има твърде дълга история. Най-вероятно металодобивът не може да се отнесе само към един определен период, въпреки че най-сигурна информация има за римската и късноантичната епоха.

Литература:

Авдев 2004: Ст. Авдев. История на златодобива по българските земи. София, 2005.

Владимирова-Паунова 2003: В. Владимирова-Паунова. Античен некропол край с. Забел, Трънско (резултати от археологическите разкопки през 1999 – 2000 година). – Известия на Исторически музей – Кюстендил, 9, 2003, 215 – 225;

Кацарова 2005: В. Кацарова. Пауталия и нейната територия през I – VI в. Велико Търново, 2005;

Митова-Джонова 1983: Д. Митова-Джонова. Археологически паметници в Пернишки окръг. София 1983;

Чолакова 2007: а. Чолакова. Теренни обхождания на територията на община Трън през 2006 г. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 627 – 629.

№7. ТЕРЕННИТЕ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА С. БАЙКАЛСКО, ОБЩИНА РАДОМИР И С. ЦЪРВЕНЯНО, ОБЩИНА КЮСТЕНДИЛ

Марлена Кръстева

Обхождането е извършено през март 2007 г. от екип от НАИМ – БАН и НБУ. Село Байкалско се намира на 60 км западна от София, Радомирска община. Разположено е в Конявска планина, непосредствено до пътя София – Кюстендил.

М. Градището се намира непосредствено до пътя София – Кюстендил, на 1 км южно от селото, на брега на Чокльово блато. Обектът е известен отдавна в науката, като заема територия от около 1,6 дка, но археологически проучвания не са провеждани. В момента обектът е обработваема селскостопанска земя. Множество иманярски изкопи, в изхвърлената пръст, на които се откриват фрагменти строителна керамика, глинени замазки, битова керамика от късноелинистическата епоха и II – IV в.

Оброчище на св. Спас се локализира на ок. 2 км С от с. Байкал, в м. Шамаци. Оброчището се състои от една преизползвана ара, върху която е поставена голяма правоъгълна каменна плоча като маса. То е оградено в кръг с камъни, в радиус от ок. 6-7 м.

От връх Виден произхождат няколко фрагмента от оброчни плочки, събрани след иманярско взривяване. По някои от камъните личат жлебове. На 10 м на север се регистрира ограждане с по-малки камъни, разположени в кръг. На няколко места има съмнения за оформяне на правоъгълни помещения в скалата, но без геоморфологично изследване не може да сме сигурни за техния характер.

№8. ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ДРУГАН, М. ПРИБОВИЦА И М. ГРАДИЩЕТО

Василка Паунова

Археологическото обхождане се проведе в рамките на два дни през м. август 2007 г. То беше направено на основание на Разрешение за теренно археологическо проучване №1006/10.07.2007 г. и по искане на Фирма *България Уинд Енерджи*, предвиждаща изграждането на ветропарк, в землището на с. Друган. В обхождането взеха участие археолози от РИМ – Перник, представители на фирмата и нает от нея геодезист.

В АКБ са регистрирани само два археологически обекта в м. Градището – късноантична крепост, която не е била обект на археологическо дълбочинно проучване и селище от късната желязна епоха. За м. Прибовица не бяха известни данни за наличието на недвижими паметници на културата. В нея бяха регистрирани 27 могилни насипи. Една част от тях са много ниски (от 0,10 до 0,80 м) – каменни и каменно-землени, с малък диаметър – от 1,50 до 7 м. Те се намират на групи от 3-4 могили и са близко разположени една до друга. Останалите са високи до 2 м и са с диаметър до 12 м. Насипът им е или изцяло каменен или каменно-землен. Голяма част от могилите са разрушени с тежка земекопна техника. В изкопите не бяха открити керамични фрагменти.

В м. Градището не бяха регистрирани нови археологически обекти.

Обр. 1. Могилен некропол в м. Прибовица

№9. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ЗЕЛЕН ДОЛ, БЪЛГАРЧЕВО, ПАДЕШ, ДЕБОЧИЦА, ОБЩИНА БЛАГОЕВГРАД

Малгожата Гребска-Кулова, Илия Кулов, Юлия Божинова

Археологическите обхождания в землищата на селата Зелен дол, Българчево и Падеш бяха проведени от 13.03 до 19.03.2007 г. Обходена беше площ от 43 км^2 и бяха регистрирани 16 археологически обекта (Обр. 1).

с. Зелен дол

Землището на с. Зелен дол е малко и заема площ от 7 км^2. Намира се на 6 км западно от Благоевград. Разположено е в източното подножие на Влахина планина, с надморска височина около 400 м. През землището на селото тече Дренковска река, а на изток – река Струма. В резултат на обхожданията бяха регистрирани 2 археологически обекта: селище от късната античност и крепост.

Местност	Вид обект	Епоха
Гьоло, Бабови ниви,	селище	античност
Калята, Чуката	защитено селище, постройка, крепост	халколит, КБЕ, античност

Късноантичното селище (обект №1) се намира на надзаливна тераса на Дренковска река, в покрайнините на селото. Вторият обект е известен от много години като градище от късната античност (Дремсизова-Нелчинова 1987, 71). Материалът, събран по време на обхожданията показа значително по-голяма продължителност на живота на това място. Установи се, че тук е съществ-

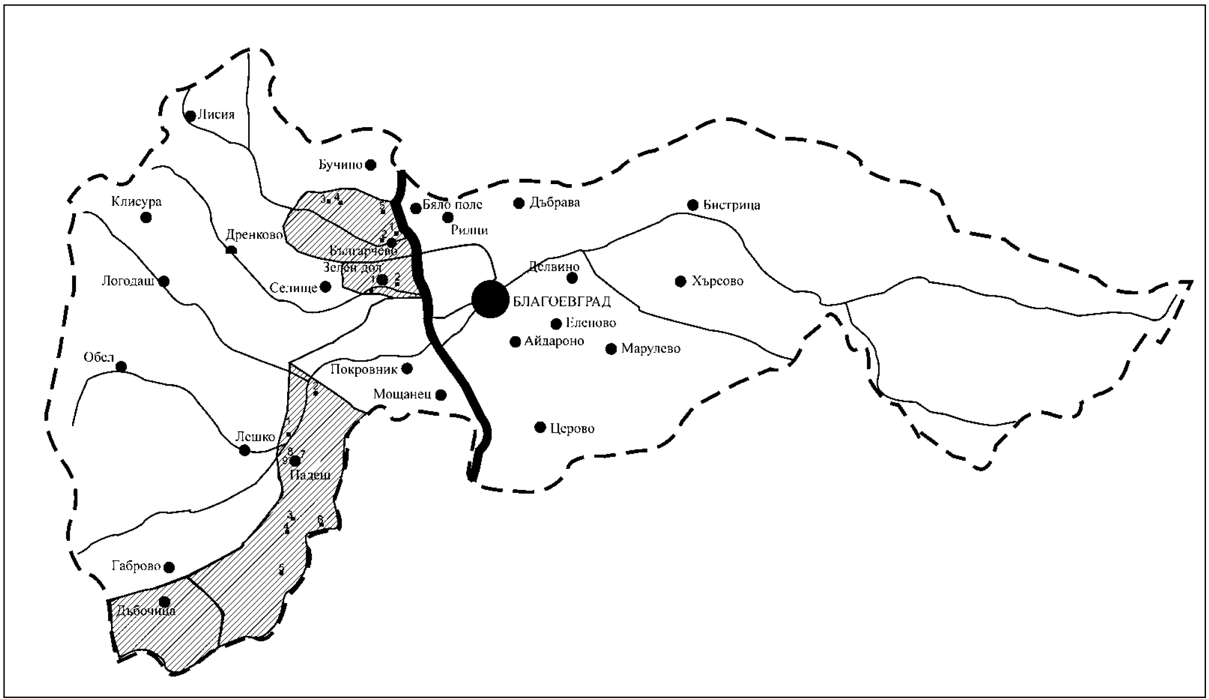
Лисия
Бучино
Клисура
Дренково
Логодаш
Селище
Обел
Бяло поле
Дъбрава
Бистрица
Рилци
Българчево
Зелен дол
Делвино
Хърсово
БЛАГОЕВГРАД
Еленово
Айдарово
Марулево
Покровник
Мощанец
Церово
Лешко
Падеш
Габрово
Дъбочица
1
2
3
4
5
6
7
8
9

Обр. 1. Благоевградска община. Археологически обекти регистрирани по време на експедицията „Скаптопара" през 2007 г.

вувало селище от халколита, късната бронзова епоха и античността. Естествено защитеният характер на местността и големите възможности за наблюдение по долината на река Струма, както и отклонението по долината на Дренковска река, дават сериозни основания за предположение, че през КБЕ тук се е намирала сграда от типа „Кайменска чука".

с. Българчево

Землището на с. Българчево заема площ от 11 км^2. Намира се на 6 км западно от Благоевград. Разположено е в източните склонове на Влахина планина, на надморска височина от 350 до 450 м. През селото тече Лисийска река, а от изток река Струма.

В резултат на обхожданията са регистрирани 5 археологически обекта.

Местност	Вид обект	Епоха
Каси баня	селище	праистория, КБЕ, античност
Каси баня	некропол	античност
Преките	селище	КБЕ, античност
Чуката	постройка	КБЕ
Чуклица	постройка	КБЕ

В землището на с. Българчево, в м. „Каси баня" се намира едно от най-важните праисторически селища. Селището е отдавна известно, регистрирано е през 1967 г. от Д. Стоянова-Серафимова. То бе проучено през годините от 1977 до 1987 г. (Perničeva 2002). Обработката на цялостния керамичен материал показа, че освен праисторическото селище, което е съществувало от края на

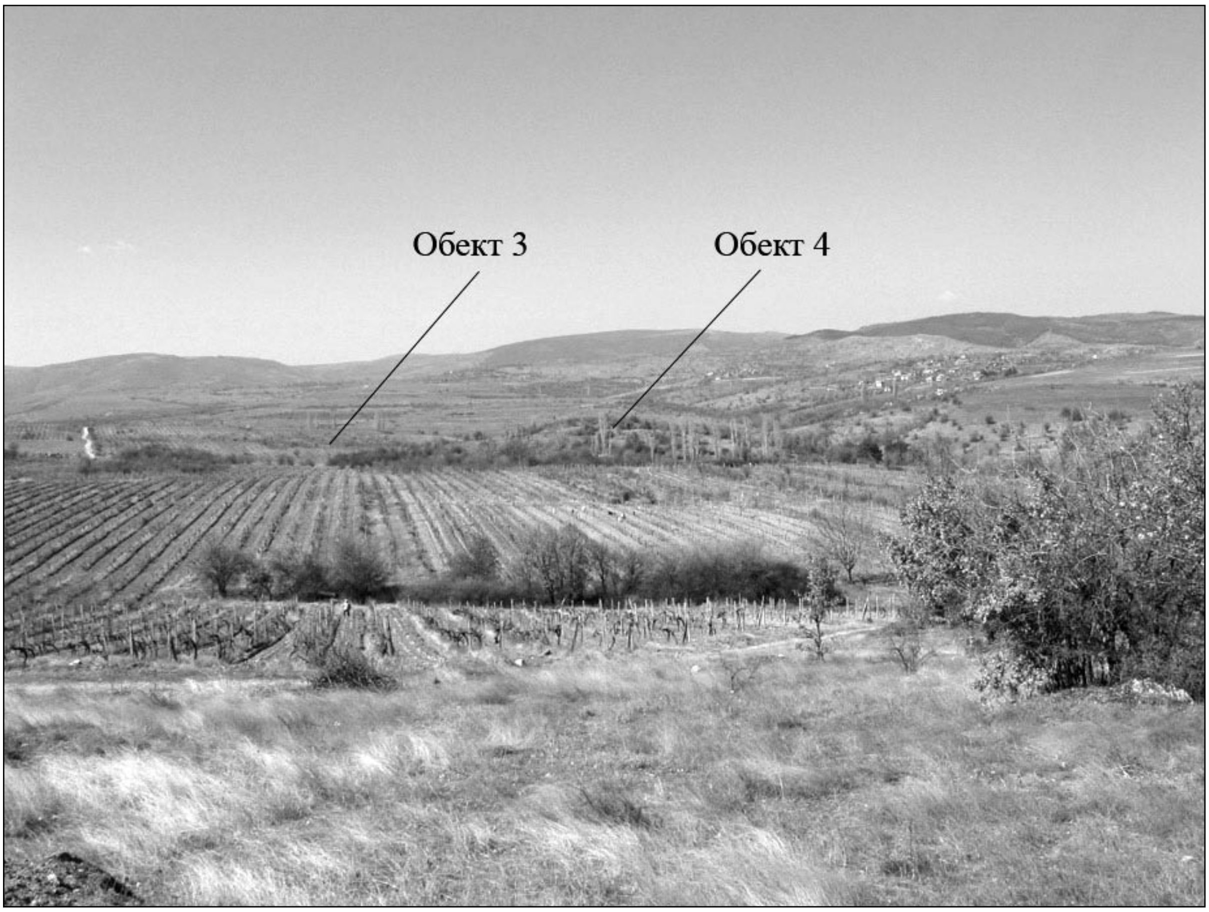

Обр. 2. Землище на с. Българчево. Обект № 3 в м. Преките-селище от КБЕ и обект № 4 в м. Чуката – постройка от КБЕ

ранния неолит до ранния халколит (средата на VI – V хил. пр. Хр.), тук е имало селища от финала на късния халколит, късната бронзова епоха и античността. Вероятно това място е изпълнявало ключова роля в поселищата система през различните епохи. Към селището от античността вероятно принадлежи и регистрираният през 2002 г. в м. „Каси баня” некропол от същият период. При строителни работи в парцела на Александър Димитров са частично засегнати три гроба, подредени почти в една линия. Гробовете са ориентирани изток-запад и са покрити с керемиди, оформящи двускатен покрив. Погребални дарове не са открити.

Друга интересна особеност при характеристиката на обектите регистрирани в землището на с. Българчево е преобладаващото количество на обектите от КБЕ. Регистрирани се две постройки, външно наподобяващи могили, най-вероятно от типа „Кайменска чука”, както и две селища, като едното от тях (в м. „Преките”) се намира в подножието на такава постройка.

с. Падеш

Селото се намира на 15 км югозападно от Благоевград. Състои се от 13 населени местности. Разположено е в източните склонове на Влахина планина, на надморска височина около 650 м. През селото тече Поповска река, а през землището - Лешнишка река, Габровчица и Вранещица река.

В резултат на обхожданията са регистрирани 9 обекта.

Местност	**Вид обект**	**Епоха**
Куклица	постройка	КБЕ
Равнако	селище	античност
махала Валовци	селище	античност
Мутафчийски рид	селище	античност
Бачовски чукар, Крушата	селище	античност
Селището	селище	античност
Камбитска махала	некропол	античност
Грамадите	селище	античност
Трола	базилика	античност

В землището на село Падеш не е намерен нито един праисторически обект. Първите сведения за поселищен живот са от края на късната бронзова епоха. Регистрирана е една постройка тип „Кайменска чука” (обект №1). Този обект е част от система от каменни сгради регистрирани по поречието на Лешнишка река, Логодашка река и Четирка река, които свързват посредством река Брегалница долините на Струма и Вардар. В землището на село Падеш преобладават обектите от античността. Това са предимно селища с различна площ. Откроява се един комплекс, който се състои от огромно селище, некропол и базилика. Тези обекти се намират под сегашното селище, на мястото, където се събират Габровска и Лешнишка река.

Беше обходено и землището на с. Дебочица, заемащо високите части на Влахина планина. Теренът е тотално обрасъл с дървесна растителност и археологически обекти не бяха намерени.

Резултатите от обхожданията имат голям принос за комплектоването на данните за АКБ в Югозападна България. Регистрирани са 10 съвсем неизвестни селища, а данните за останалите 6 обекти бяха допълнени или коригирани и документирани според актуалните изисквания.

Литература:

Дремсизова-Нелчинова 1987: Цветана Дремсизова-Нелчинова. Археологическите паментици в Благоевградски окръг. София, 1987;

Perničeva 2002: L. Perničeva. Die prähistorische Siedlung Bălgarčevo, Kreis Blagoevgrad. – In: M. Lichardus-Itten, J. Lichardus et V. Nikolov (édit.). Beiträge zu jungsteinzeitlichen Forschungen in Bulgarien, Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde, vol. 74. Bonn, 2002, 271 – 324.

№10. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА БЕЛИЦА

Милена Тонкова, Алексей Гоцев

Теренните обхождания бяха проведени в период от 10 дни през м. април 2008 г., с екип в състав ст.н.с. М. Тонкова, ст.н.с. А. Гоцев и инж. Н. Тонков от НАИМ – БАН, Я. Иванов и Д. Димчева. Проучванията бяха финансирани от община Белица по проект за трансгранично сътрудничество по програма ФАР.

Бяха регистрирани 18 антични обекта на територията на гр. Белица и селата с. Горно Краище, Краище, Узунова махала, Бабяк. Голяма част от терена е планински (Източна Рила и Западни Родопи), малък район включва долините на Беличка река и Горна Места. Обектите в планината, като правило разбити от иманяри, бяха регистрирани по сведения на информатори, осигурени от местните общини. Всички открити обекти бяха регистрирани с GPS. Равните и обработвани участъци по речните тераси бяха проучени по метода на тоталното обхождане. Оказа се, че достъпните части са били изцяло заливани и обекти не бяха регистрирани.

Върху незаливните високи тераси на реките са разположени могилни некрополи. Бяха описани всички видими могили по високите склонове от двете страни на Беличка река. Некропол от V – IV в. пр. Хр. е разположен върху две височини – Беличка чука и Сали Агова чука, по левия бряг на реката. Три са могилите в м. Беличка чука, от които две са проучени в периода 1995, 1996, 2007 г. В едната от тях беше открито сложно гробно съоръжение от каменна могилка, цистов гроб и запазен дървен саркофаг. В м. Салиагова чука могилите са три, две от тях също са проучени през 1995 г. Върху висока незаливна тераса отдясно на Беличка река над гара Белица бяха регистрирани още четири могили. Една от тях е разрушена от изграден в центъра ѝ масивен водоем. Втора е с голям иманярски изкоп в средата. Още две могили бяха регистрирани върху високите тераси от двете страни на р. Места. Върху десния бряг беше документирана могила, най- вероятно свързана със стар път, който минава през естествено плато от дясно на сегашното шосе от Белица за Разлог.

Сред най-важните резултати от обхожданията са документираните три планински светилища. Едно от тях е в Рила и засега е първият обект с подобна характеристика от I хил. пр. Хр. Светилището се намира в м. Високото тепе (известно сред местните хора като Влаховец) на 14 км северно от гр. Белица. Заема заравнено плато с площ 1,5 дка и надморска височина 1443 м. Разрушено е от многобройни иманярски набези, които продължават вече четири години. На обекта е използван и булдозер. В резултат на това документираните през 2004 г. структури – оградна стена, каменни струпвания с материали, останки от сграда, са разбити и на терена се виждат само множество фрагменти от глинени съдове, ломени камъни, керемиди. Светилището е посещавано през цялото I хил. пр. Хр. и римската епоха, когато е била изградена и постройка. Характеристиката на структурите и находките правят обекта сравним със светилището при Бабяк, с което регистрираното светилище в м. Високото тепе има пряка визуална връзка.

Други два аналогични обекта бяха посетени в землището на с. Краище и Узунова махала в Западни Родопи. Единият се намира в м. Краставата могила, на 4 км североизточно от с. Краище. Обектът е разположен върху заравнено било с площ 1 дка. В северната му част има могила с каменно-землен насип с височина 3 м и диаметър 25 м. Обектът е с многобройни следи от иманярски намеси. По сведения на водача и тук културният пласт е бил разрушен с булдозер. Могилата е напълно разбита от иманярски изкопи. Според находките от обекта – главно керамични фрагменти, то е посещавано през I хил. пр. Хр. и римската епоха. Друг по-малък като площ обект със същата характеристика беше регистриран в м. Ниньов връх. Той заема малко скално възвишение, върху което бяха открити керамични фрагменти от ранножелязната и късножелязната епоха. И двете светилища се намират в близост до светилището при Бабяк, с което имат пряка визуална връзка. Такава имат и с описаното светилище в м. Голямото тепе в източна Рила. Четирите светилища са едновременни и са имали възможност за комуникация. Най-значително сред тях по големина е, безспорно, светилището при Бабяк.

Югозападно от обекта в м. Ниньов връх бяха документирани два тунела, издълбани в скалата от иманяри. Има вероятност те да са останки от стари рудни галерии.

Бяха документирани и два важни обекта с архитектура от късната античност. Единият от тях се намира в м. Спасова черква, южно от с. Горно Краище. На площ от 1 дка са видими останки от оградна стена, градежи, керемиди, тухли, ниска концентрация от керамични фрагменти и фрагменти от стъкло. В иманярски изкоп беше документиран запазен зид с видими размери: 1,70 x 0,70 м. Има данни, че зидът е запазен под насипа в страни от изкопа. Камъните от зида са с грубо оформени лица, със спойка от хоросан и счукана тухла. В централната част на обекта се забелязват големи иманярски изкопи, а в южната, според информатора, е работено с булдозер. Най-запазена е централната част, в която има множество останки от сгради.

Друг значителен обект с архитектура от къснонтичната епоха беше документиран в м. Чекуте, непосредствено на изток от м. Темницко и светилището в м. Голямото тепе в Рила, северно от Белица. Беше регистрирано голямо антично селище, с видима площ – 100 x 60 м, в което се констатира голям иманярски изкоп с каменни градежи. Зидовете са двулицеви от ломен камък. В иманярския изкоп с дължина 5 x 3 м и дълбочина 1 м се вижда горял пласт, множество керемиди и големи кирпичи с размери от 8 x 25 см. Може да се предположи наличието на голяма сграда и на множество други сгради в непосредствена близост. Всички те лежат под пласт от 0,30-0,40 м пръст и са непосредствено застрашени от иманярска дейност.

В м. Гогово източно от с. Бабяк, бяха документирани останки от разрушен от иманяри плосък некропол от късната античност с площ от повече от 1 дка. От разбитите гробове се вижда, че отделните гробове са с каменни плочи или керемиди. Няма следи от човешки кости, а множество въглени – вероятно от кремация. В изкопите от пръст бяха открити многобройни фрагменти от керамични съдове, правени на колело и на ръка. Материалите се съхраняват в музея в Белица.

По пътя към платото над с. Краище, в дясно и в ляво от черния път над училището и джамията бяха регистрирани останки от обект от късноантичната и средновековната епоха. В изхвърлената пръст на големи иманярски изкопи се виждат човешки кости, останки от разбити гробове. За некрополът може да се предположи, че е свързан с намиращата се непосредствено до него сграда (с градеж от ломен камък с хоросан, разхвърляни тухли и керемиди), вероятно църква, която първоначално е била нарушена от черния път и по-късно от многобройни иманярски изкопи. В ляво от черния път, в обработваемите ниви има отделни фрагменти от тънкостенни съдове на колело с ниска концентрация, вероятно от селище. Откритите керемиди и тухли предполагат наличие на сгради с покривна конструкция.

№11. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА ИСКРА, БРЯГОВО, ДРАГОЙНОВО И БУКОВО, ОБЩИНА ПЪРВОМАЙ, ПЛОВДИВСКА ОБЛАСТ

Иван Джамбов, Георги Митрев, Стоян Попов

Обхожданията бяха проведени под ръководството на доц. д-р Иван Джамбов, гл. ас. д-р Георги Митрев и гл. ас. д-р Стоян Попов с участието на студенти от Пловдивски университет „Паисий Хилендарски". Те се проведоха на два етапа: 23 – 25.07.2007 и 22 – 26.08.2007 г.

На 500-600 м от с. Буково, Първомайско в засети с тютюн площи се намират фрагменти от дебелостенна (устия и стени на питоси) и тънкостенна, ситно натрошена керамика вероятно средновековна (XII – XIV в.). Те са разпръснати на голяма площ и заедно с тях се намират металургична шлака и крици. На терена се виждат плитки иманярски изкопи. В един от тях бе намерен глинен капак на съд (XII – XIV в.). На повърхността има и керамика от IV – VI в.

На вр. Малка Драгойна при с. Буково бе регистриран неизвестен досега на науката надпис на среднобългарски и гръцки език. Той се състои от 13 реда, изсечен е с длето върху хоризонтална сиенитна скала. Предстои по-нататъшното изследване на паметника. В СИ склон на върха, на 7 м от билото бе фиксиран иманярски изкоп 2 х 2,5 м. Наоколо са разхвърляни ломени камъни и груба, работена на ръка керамика, вероятно тракийска.

Беше направено обхождане на крепостта при с. Буково, Първомайско. Тя е разположена западно от селото, в подножието на вр. Малка Драгойна. Крепостта е с неправилна многоъгълна форма. Изградена е от ломени камъни. Не се откриха следи от хоросанова спойка. Стените на повечето места са скрити под насип, който е широк около 4 м. Крепостта е ориентирана по световните посоки като дългите страни са северната и южната. От юг и от изток стената опира на стръмнини, от запад в подножието на планинската височина. Най-достъпното място е от север. Крепостта е разделена на два двора като по-малкия е източният. Източната стена е дълга ок. 50 м. От СИ ъгъл на крепостта, на 54 м в западна посока има прекъсване на стената. Вероятно тук е била разположена портата. Тук с посока С – Ю е изградена разделителната стена между двете части на крепостта с приблизителна дължина 90 – 100 м. В северна посока, посредством удължение с дължина 7,80 м тя образува чупка и след това северната стена на крепостта продължава в западна посока на разстояние ок. 40 м. Тук чупи в посока ЮЗ и след ок. 16 м прави нова чупка с пос. ЮЗ, след което след ок. 80 м опира в склона на възвишението. В северна посока на ок. 30 – 35 м от северната крепостна стена е построена в същия градеж втора стена с приблизителна дебелина 2,80 – 3 м. Тя започва приблизително срещу СИ ъгъл на крепостта и продължава в западна посока до склона на планинското възвишение.

В източния двор на крепостта има множество иманярски изкопи, главно покрай вътрешната част на северната стена. Керамиката, която произхожда от тях се датира към IV – VI в. Бяха намерени множество хромелни камъни (ок. 10 бр.), керемиди, 2 бр. железарски крици. В ЮЗ част на източния двор на крепостта, в иманярски изкоп бяха открити фрагменти от средновековна керамика (X – XI в.).

Бе направено обхождане на крепостта южно от с. Драгойново. Тя е разположена върху заравнен връх на малко възвишение. За съжаление вътрешността и бе гъсто обрасла и почти непроходима. Това не даде възможност да бъдат установени очертанията на крепостта. Стените следват очертанията на терена. В източната и част иманяри бяха направили няколко дълбоки по ок. 0,50 – 0,70 м изкопа и бяха разкрили две помещения и отрязък от крепостната стена с посока СИ – ЮЗ с дълж. 4,80 м и дебелина 0,90 м. Дебелината на зидовете на помещенията е ок. 0,70 м. Градежът на крепостта и помещенията в нея е от ломени камъни с бял, здрав хоросан. Не се забелязва наличието на сантрачи. Керамиката, намирана на този обект е средновековна XII – XIV в.

Беше посетена крепост в м. Сейди бунар при с. Искра, Първомайско. Съоръжението е с предполагаема четириъгълна форма. Обрасло е с дървета и очертанията на крепостните стени се различават трудно. Иманяри са разкрили малка част от северната крепостна стена. Установи се наличието на зид успореден на северната крепостна стена. Той е граден от камъни на калова спойка и е открит на дължина 1,70 м. Този зид вероятно е северната стена на кула, тъй като иманярите са открили СЗ и ъгъл от вътрешната страна и част от западната и стена на разстояние 1,80 м. Вероятно северния зид продължава в източна посока. Разстоянието между лицето му и крепостната стена е 5,50 м. Дебелината на разкритите зидове на кулата е 0,60 м. Дълбочината на иманярския изкоп е 0,90 м, като не е достигнато подово ниво. Насипът е наситен с фрагменти от битова и строителна керамика от Късната Античност. Откриват се фрагменти от питоси. Вероятно кулата е била покрита с керемиди. Има голяма вероятност в близост до кулата да е била разположена портата. Иманярите са открили каменни блокове от страниците на порта, в които са издълбани жлебове и дупки. Може да се изкаже предположение, че портата е била фланкирана от две кули.

В южна посока, на разстояние от 15 м се забелязва наличието на втора крепостна стена, изцяло скрита под насип. Тя се проследява на разстояние от 55 м.

Бе извършено геодезическо и архитектурно заснемане на църквата в м. „Църквище” при с. Искра.

Към документацията не са приложени графични планове, тъй като не са разкривани нови археологически структури.

№12. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ ПО ТРАСЕТО НА ЖП ЛИНИЯ ГР. ПЛОВДИВ (ГАРА КРУМОВО) – ГР. ПЪРВОМАЙ

Венцислав Динчев

Теренните обхождания са във връзка със заключителния етап от реализацията на договор №1012 от 01.04.2004 г. между НК "Железопътна инфраструктура" и НАИМ – БАН. Те се проведоха основно през м. юли и м. август 2007 г. Краткотрайни целеви посещения са осъществени и през м. септември – ноември, 2007 г. В обхожданията участваха още д-р Йордан Гатев (НАИМ – БАН) и студенти-магистри от СУ "Св. Кл. Охридски".

Обходени са всички участъци от бъдещото трасе на ж.п. линията, в които вече е извършена някаква строителна дейност. С отнет хумусен слой са участъците между с. Катуница – стопанския двор на с. Караджово – гр. Садово – с. Чешнегирово, както и един незначителен участък в района на ЖП спирка Виница. В тях не са регистрирани нови археологически обекти.

Само с остъргана тревна повърхност е участъкът от трасето на ЖП линията между с. Чешнегирово и археологически обект №2 (на около 1 км западно от с. Поповица, изследван през 2004 и 2005 г. от ст. н. с. А. Гоцев от НАИМ – БАН), както и участъкът между с. Поповица и ж.п. спирка Виница. В тези участъци, също не са регистрирани нови археологически обекти, но следва да се има предвид, че те подлежат на окончателна проверка след отнемането на хумусния слой в тях.

Участъците от трасето на ЖП линията между гара Крумово и с. Катуница, между обект №2 и с. Поповица, и по-голямата част от участъка между ЖП спирка Виница и гара Първомай все още не бяха обработени със земекопни машини до средата на м. ноември, 2007 г. Те подлежат на проверка след започване на строителните дейности в тях.

№13. ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБХОЖДАНИЯ В ОБЩИНА ДОСПАТ

Диана Гергова, Явор Иванов, Николай Дерменджиев

През месеците юли и август на 2007 г. започнаха теренни археологически обхождания на територията на община Доспат. С тях беше поставено началото на програма за цялостно обхождане и регистриране на всички археологически паметници, независимо от характера и хронологията им, намиращи се в община Доспат.

Регистрирани бяха: 3 обекта с предполагаем характер на светилища, 70 надгробни могили, 2 плоски некропола, няколко напълно разрушени обекта, вероятно църкви, 2 обекта с монолитен каменен градеж и неопределима функция и хронологическа принадлежност, както и каменни стени и съоръжения от късноосманския период, вероятно мандра.

Светилища:

Разположени са на доминиращи върхове и са от познатия тип, разпространен и в други части на планинска Тракия. Докато за обект „Марковите казанкеве" може да се предположи, че е скално светилище.

Обект на връх Калпака (Каукъл) – 1440 м. н. в.

Връх Каукъл, или Каукале (вр. Калпака – 1440 м. н. в.) се намира западно от гр. Доспат, в самия югоизточен край на рида Дъбраш. В северното подножие на върха има извор (сега там е изградена чешма).

Според нас става въпрос за светилище, разположено на скалист и стръмен доминиращ връх (Обр. 1). На самият връх има заравнено пространство, с приблизителна форма на елипса, ориен-

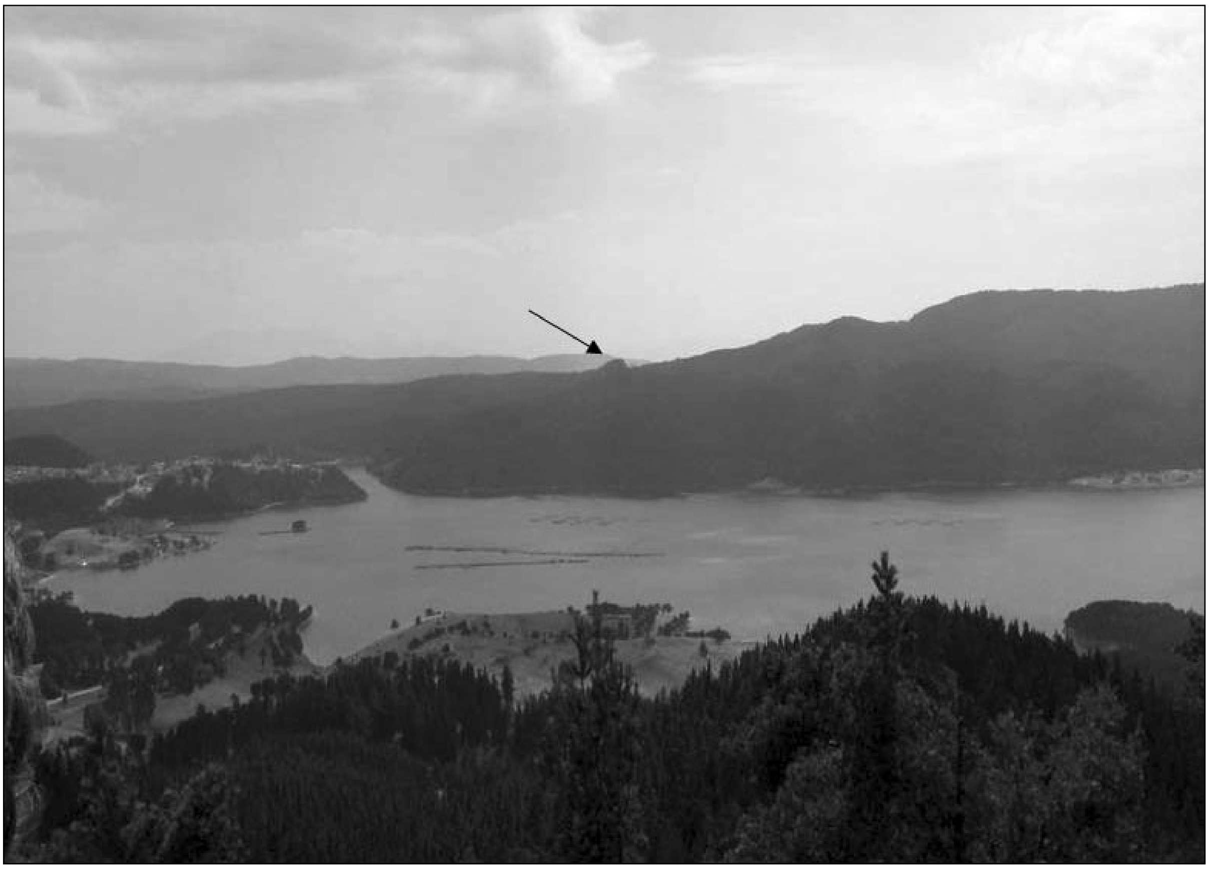

Обр. 1. Връх Калпака, поглед от светилището на Подшилената бърчина (Сн. Д. Гергова)

тирана в посока север – юг, с максимална дължина 30 м и максимална ширина 10 м. От изток има още една малка тераса, разположена на около 10 м под най-високата част на върха. Каменни стени се забелязват в източната страна, както и големи скални блокове, нападали и отчупени един от друг. Откриват се и обгорели късове скала. Обектът е силно повреден от иманярски интервенции. Взривявани са дори скали заради откривани тук елинистически монети. Пръстта е тъмносиво-черна и рохка. От многобройните иманярски изкопи произхождат керамични фрагменти и една пирамидална тежест за стан от елинистическата епоха. Може би името произлиза от местното название *каук* – „качулка", „наметка за главата", което на свой ред е наследило средновековното българско название *кукуль* – „на наметката на черното монашество".

Обект Подшилената бърчина – 1513 м. н. в.

Обектът се намира на доминиращ връх, разположен североизточно от гр. Доспат. От него има пряка визуална връзка с връх Калпака, както и обратно от Калпака към Подшилената бърчина, като яз. Доспат остава между тях.

Според нас отново става въпрос за светилище, което е разположено на самият връх и представлява заравнена тераса с площ около 1 дка. Може да се приеме, че централната част на светилището е около големите скални блокове, които доминират над околния терен. В иманярските изкопи е открита керамика от ранножелязната епоха.

Обект „Марковите казанкеве" – 1450 м. н. в., южно от с. Барутин, община Доспат.

Обектът е разположен изцяло в борова гора и представлява серия от скални изсичания, наредени в посока север – юг. Най-лесно достъпен е от юг, тъй като се намира на склон, който се спуска на север (Обр. 2). Централната част на скалното светилище е от каменни блокове и различни издълбавания (включително и естествено „провиралище", с посока север – юг).

Надгробни могили:

Регистрирани бяха 5 могилни некропола и отделни единични могили в различни местности и населени места. С голяма увереност можем да кажем, че 90 % от откритите могили са с ка-

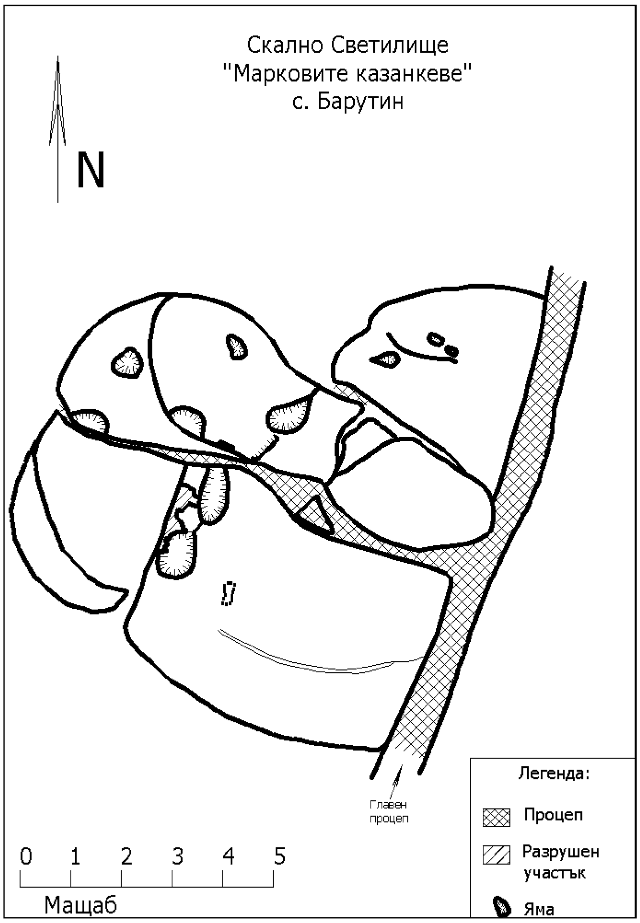

Обр. 2. Общ план на скалното светилище „Марковите казанкеве", южно от с. Барутин, община Доспат (Сн. Н. Дерменджиев)

менно-землен насип, такъв е и процентът на разбитите от иманярите могили. Могилите са издигнати върху хребети, или следват наклона на склоновете, върху които са разположени. Някои от могилите в отделните некрополи са подредени в редици или са в групи с останалите. Могилни некрополи бяха локализирани в: м. „Авлии" (Орфенското), на 1,5 км северозападно от с. Любча, община Доспат – 27 могили (1280 – 1300 м. н. в.); м. „Гьо бунар", на 1 км северно от с. Любча, община Доспат – 12 могили (1304 м. н. в.); м. „Стойбърдо", на 1 км югозападно от с. Любча, община Доспат – 8 могили (1115 м. н. в.) (Обр. 3), както и некропол от 7 могили на хребета над връх Баба – 1121 м. н. в., между селата Любча и Осина и некропол от 7 могили, 150-200 м северно от пътя за с. Любча, община Доспат. Сигурни хронологически данни има за проучвания некропола в м. „Авлии" (Орфенското) (VI – IV в. пр. Хр.).

Единични могили бяха регистрирани както следва: една на връх Планинец – 1653 м. н. в. и една в подножието му, една на 1,5 км северно от с. Късака, община Доспат, една в м. „Барак", с. Любча, община Доспат, няколко в м. Локовица, на 1,5 км североизточно от с. Любча, община Доспат и една могила, на 2 км западно от с. Любча, община Доспат, в която се откри украсена керамика от КБЕ.

Обр. 3. Могилен некропол в м. „Стойбърдо" (Сн. Я. Иванов)

Плоски некрополи:

По време на теренните обхождания бяха открити 2 плоски некропола – при с. Късака, община Доспат, на 1,6 км. северозападно от селото – 1408 м. н. в. и в м. „Локовица", на 1,5 км североизточно от с. Любча, община Доспат – 1200 м. н. в.

Най – вероятно покритието на гробовете от некропола при с. Късака е било керемидено, свидетелство за което са множеството счупени керемиди, открити до разбитите гробове. Около тях се виждат каменни плочи, вероятно поставяни над керемидите. Участъкът с разбитите гробове е с размери: дължина 19,30 м и ширина 13 м. Разбити са 14 гроба, други 5 вероятно не са ограбени. Приблизителните размери на гробовете са: шир. 0,80 м и дължина 2,20 м. Дълбочината на гробовете варира от 0,40 до 0,60 м. Ориентирани са И – З. Пръстта от гробовете е рохка, светлокафява и с примеси от дребни камъчета. Според откритата керамика некрополът се датира най-общо в IV – VI в. Същата датировка има и некропола в м. „Локовица", но тук гробовете са цистови с по една или две покривни плочи, самите плочи на цистите са тънки и са от типа тикли.

Голяма част от гробовете в тези некрополи са разбити от иманяри.

№14. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ДЖЕБЕЛ

Георги Нехризов, Наталия Иванова

През миналата година продължиха започналите от 2006 г. системни изследвания за издирване на археологически паметници на територията на община Джебел. Тези проучвания са част от ежегодно провежданите експедиции за попълване на археологическата карта на Източните Родопи. Теренните обхождания се осъществиха на две кампании – през август и октомври 2007 г. Издирванията обхванаха землищата на 14 села (Тютюнче, Воденичарско, Вълкович, Плазище, Софийци, Папрат, Мишевско, Каменяне, Модрен, Църквица Илийско, Рогозари, Рът и Купците). Обходени са около 50 кв. км, които заедно с изследваната през 2006 г. площ, вече съставляват половината от територията на общината. Като резултат са регистрирани 10 нови археологически обекти и е актуализирана информацията за състоянието на 5 вече известни паметници.

Важни наблюдения бяха осъществени при обхождане на територията северно от с. Плазище. Посетен е проучваният през 1984 г. обект (селище) от КБЕ (Георгиева 1985). Обектът е разположен в най-високата част на снижаващ се на изток рид. Той заема платообразното било, завършващо от юг и изток със скален венец. Площта му е около 1 дка. При огледа, в централната част, е забелязан стар изкоп с размери 5 х 5 м, вероятно археологически сондаж. В югоизточната част личат няколко иманярски изкопи с правоъгълна форма, с обща площ 6 м^2 и дълбочина до 0,5 м. Един от тях е разрушил гроб, граден от каменни плочи. До изкопите е натрупано голямо количество керамични фрагменти. Сред събраната керамика има представителни образци на характерни за КБЕ форми и декорации.

Иманярска интервенция е установена и при посещението на две могили, разположени също северно от с. Плазище (АКБ №2510154, Г. Кулов). Могилите са разположени на разстояние 30 м една от друга. Насипът им е каменно-землен. Иманярските изкопи в могила 2 са разрушили цистов гроб. Откритата керамика е с античен облик.

Селище и плосък некропол от римската епоха, сериозно пострадали от иманярски изкопи, са регистрирани северозападно от споменатите могили. Върху силно ерозирал склон е разкрит разрушен гроб с кремация. Каменна плоча, също част от гроб, е регистрирана в източна посока.

Материали, отнесени най-общо към желязната епоха, Античността и Средновековието са открити в иманярски изкопи на кулминация, западно от м. Каяарась при с. Плазище. Освен керамичен материал, тук са забелязани и късове отухлена мазилка. Обектът заема билото и границите му са очертани от изгърбване на терена (стена), като площта му не надхвърля 0,5 дка.

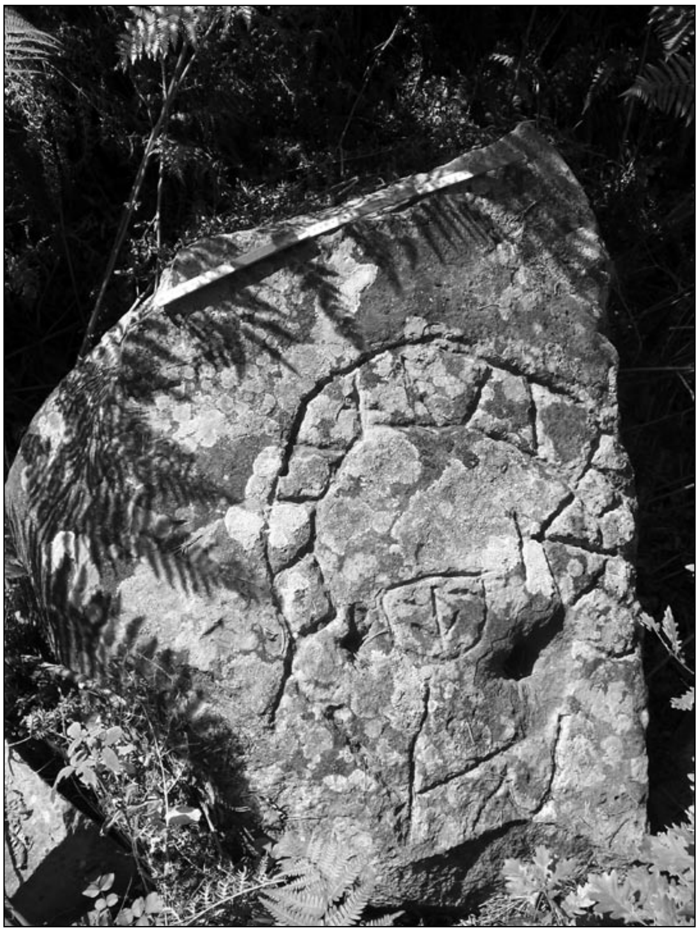

Обр. 1. Изсичане върху скала с антропоморфно изображение в м. Калето при с. Овчево

В землището на с. Мишевско е посетен вече регистрирания обект в м. Балъ кая (АКБ №2510151, Г. Кулов). Той заема билото на връх с изявени скали. Керамичният материал, открит в иманярските изкопи, се отнася към КБЕ и РЖЕ.

Допълнителна информация е събрана и за територията южно от с. Овчево. На връх Калето е извършен внимателен оглед на крепостна стена, изградена от ломени камъни (АКБ № 1590190, Г. Нехризов). Част от стената е със запазени две лица, между които е поставен емплектон от по-дребен каменен трошляк. В оградeното пространство се наблюдава повишение на терена, по чиято периферия е регистриран разсип от камъни, свързващи отделни блокове скала. Структурата може да се интерпретира като възможна цитадела или сграда във вътрешността на крепостта. По повърхността на терена са открити керамични фрагменти от желязната епоха и Античността. В района на укреплението е регистрирана неизвестна досега скална ниша. Документирана е скала с изсичания, изобразяващи силно стилизирано човешко лице.

Друг вид скални изсичания – улеи, събиращи се в оформен в скалата басейн, са установени на възвишение, разположено северно от с. Илийско. На билото са открити безлични керамични фрагменти, работени на ръка и на колело. Над регистрираното антично селище при с. Плазище е била издълбана шарапана, подобно скално изсичане с овална форма е документирано и при с. Илийско.

В изследвания през 2007 г. район не липсват и следи от по-късно обитаване. Материали от късната античност са открити в землищата на с. Каменяне и с. Папрат. В близост до гр. Джебел и до с. Купците са регистрирани селища от късното средновековие.

При огледа на доминиращ над околността връх – Коджабег демир, при с. Софийци, е регистриран разсип на каменна стена. Той е с ширина 3 м и височина 1 м. Стената обгражда от всички страни най-високата част на билото. Заградената площ е около 20 дка. Не са открити археологически материали, което не позволява определянето хронологията на обекта.

На издължено било, разположено СЗ от с. Мишевско са регистрирани две ниски могили с каменно-землен насип. Те имат полусферична форма, височина ок. 1 м и диаметри 5 и 8 м. Разположени са на 30 м една от друга. В могила 1 личат следи от иманярска намеса. Не са открити археологически материали. Единична могила с диаметър 5,5 м е документирана южно от с. Цвятово. Тя е силно разрушена, от север насипът ѝ е запазен до височина 0,60 м.

По време на проведените през двете години проучвания е следван принципът на тотално теренно обхождане. Посещават се достъпни и удобни за заселване места, но се обръща внимание и на участъци, където вероятността за регистриране на археологически материали е по-малка. Така например, освен върховете и билните части на ридовете, се обхождат и прилежащите им склонове, седловини и езици. По този начин се изгражда максимално пълна картина на селищното развитие в определения за обсервация район през различните епохи. За всички новооткрити обекти са изработени регистрационни карти за АИС „АКБ". Там е представена събраната информация за всеки отделен паметник, неговите GPS координати и особености. Изготвена е богата фото и графична документация. Планира се през настоящата година изследванията на територията на община Джебел да продължат.

Литература:

Георгиева 1985: Р. Георгиева. Селище от късната бронзова епоха край с. Плазище, Кърджалийски окръг. – АОР през 1984, Сливен, 1985, 66.

№15. ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПАМЕТНИЦИ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА ЛЮБИМЕЦ

Георги Нехризов, Станислав Илиев

През 2007 г. започнаха системни изследвания за издирване на археологически паметници на територията на община Любимец[1]. Те имаха за цел попълване на археологическата карта на тази част от Сакар. Основната кампания се осъществи през март 2007 г. Подборът на времето за провеждането на теренните обхождания беше съобразен с това, че голяма част от района е обрасла с дъбови гори, а възможността за обсервация е най-добра преди разлистването им.

Издирванията се проведоха в землищата на селата Васково, Оряхово и Дрипчево – микрорайон, в който от 2004 г. се провеждат проучвания на долмени. В резултат на обхожданията, бяха регистрирани и картирани голям брой неизвестни мегалитните съоръжения, изясни се групирането им в некрополи и мястото им в селищната система. Общият брой на новооткритите археологически обекти е 53, те се разпределят по вид така: долмени – 20, надгробни могили – 18, селища – 2, съоръжения от побити камъни – 5, отделни долменни плочи – 8. За съжаление, всичките тези обекти са пострадали от иманярски действия, а някои от тях са напълно унищожени (Обр. 1).

Най-висока концентрация на обекти беше установена по билото на удължен вододелен рид, в м. Баямлъка, северно от с. Васково (Обр. 2/1). Откритите на няколко места ограждания с неправилна форма от побити камъни, най-вероятно са подобни на споменатите от първите изследователи на този район – Г. Бончев и К. Шкорпил (Бончев 1901, 695-696; Шкорпил 1925, 16 – 25). Там бяха регистрирани и сравнително най-добре съхранените долмени и долменоподобни цисти, две, от които бяха проучени чрез разкопки през октомври 2007 г. Тогава се проведоха и допълнителни обхождания в района, улеснени от това, че растителността беше в голяма степен унищожена от горски пожар.

Важни наблюдения бяха осъществени при оглед на риголвани наскоро терени, заети преди от лозя, изгорели при пожара. В района на проучвания през 2004 и 2005 г. долмен при Оряхово, на склон със западно изложение, на голяма площ бяха открити следи от антично селище – материалите, основно битова керамика, са с многоцентрична концентрация. Намерена беше и една бронзова монета от римската императорска епоха. На няколко места, на територията на този обект, бяха открити и струпвания на керамика от РЖЕ, включително фрагменти, позволяващи реконструкцията на съда.

Второ селище беше локализирано на посоченото по-горе било, в м. Бадемовата гора. То заема около 5 дка площ, на терена бяха намерени керамични фрагменти от праисторията (енеолит), РЖЕ и античността. Наблизо иманяри са разрушили няколко цистови гроба, от които са разхвърляни антична керамика и кости.

На рид, западно от с. Дрипчево, е регистрирана надгробна могила с височина 2 м и диаметър 20 м. В централната част на могилата, два иманярски изкопа са разкрили няколко плочи от

---

[1] В експедициите взеха участие Ю. Цветкова, Н. Кечева, В. Василев, М. Младенов и Х. Христов.

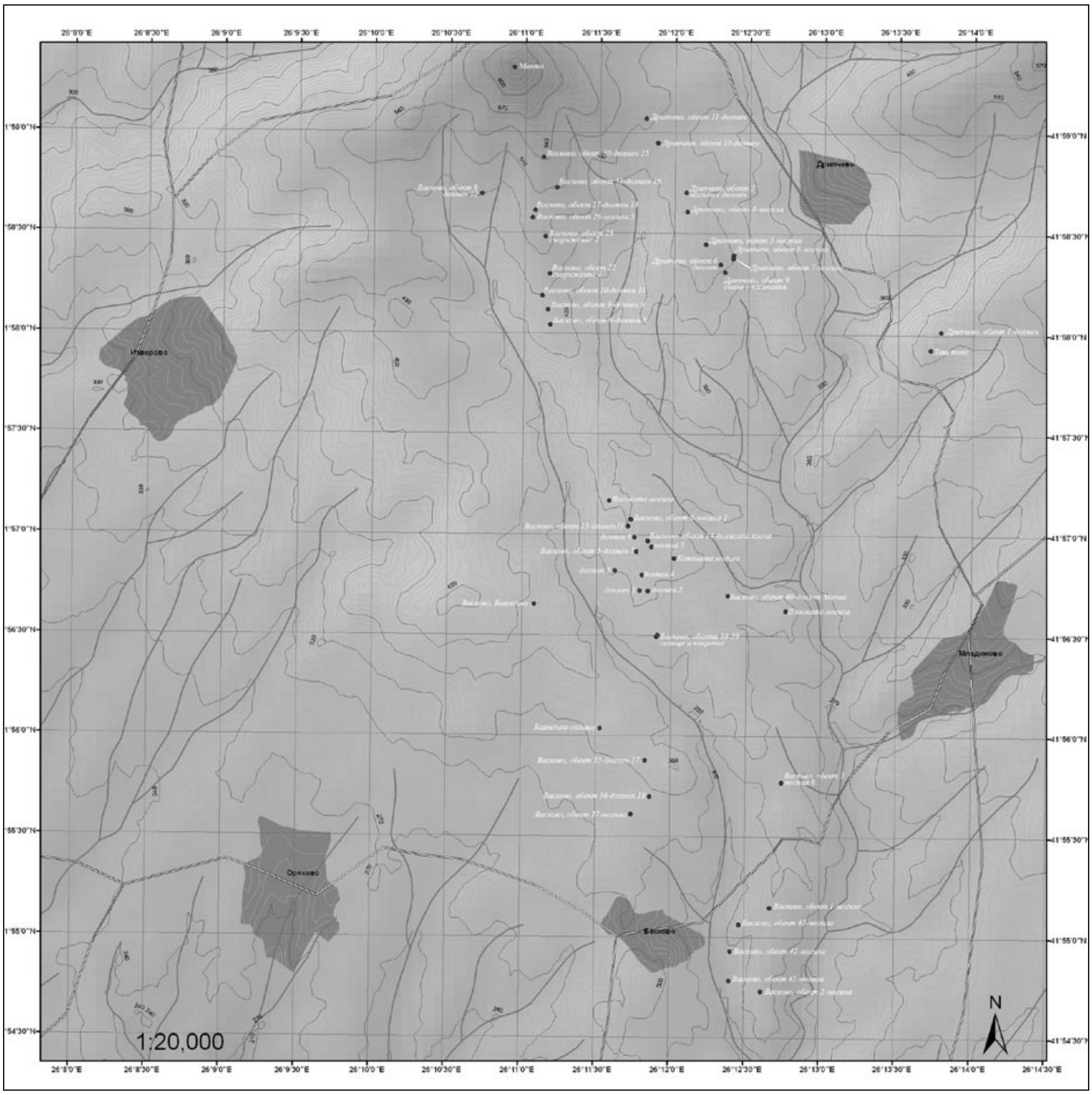

Обр. 1. Карта на проучената територия и регистрираните обекти

разрушен долмен (Обр.2/2). В профилите им се очертава кожух от едри кварцитни късове, започващ на 0,30 м от повърхността на могилата и достигащ, в дълбочина, до дъното на изкопа.

Също в землището на с. Дрипчево, в югоизточното подножие на м. Гюрова чука, е открит еднокамерен долмен с вход от юг. На терена са видими източната стена, оформена от две плочи и западната – от една. Любопитно е, че северозападният ъгъл на съоръжението е изсечен в издадената основна скала. В камерата е пропаднала покривната плоча. От юг е изградена фасада от 5 вертикално побити камъни. Северозападно от камерата, в скалата, личи основата на изкуствено оформено правоъгълно изсичане. Северната периферия на съоръжението е маркирана от 8 големи камъка. От запад насипът е фланкиран от два вертикални камъка.

Стриктното спазване на принципа тотално теренно обхождане, въпреки че изследванията се проведоха основно в гора, доведе до изключително добри резултати. На сравнително малка като площ територия бяха регистрирани значителен брой обекти. Високата концентрация на паметници, повечето от които се свързват с културните традиции на траките, е показател за активна

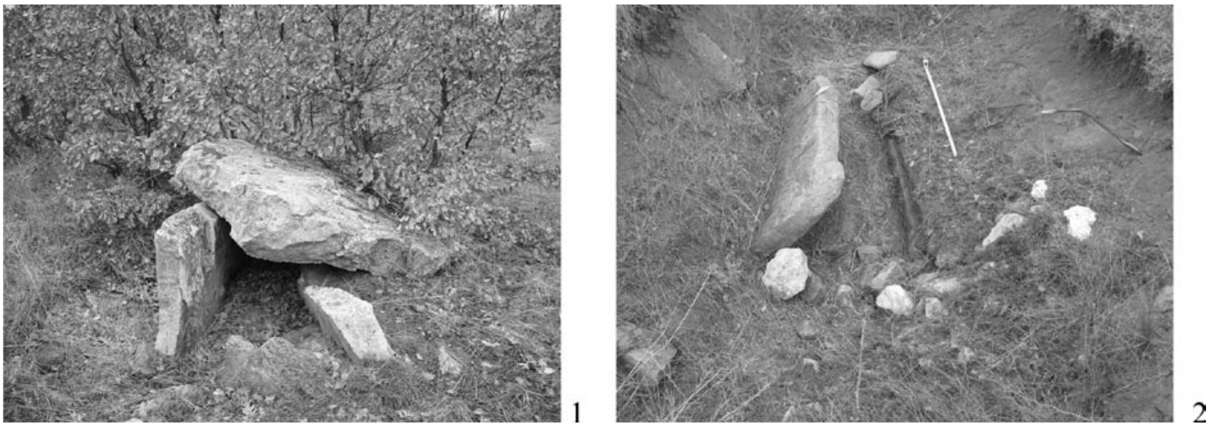

Обр. 2. Новооткрити долменоподобни съоръжения: 1. В м. Баямлъка при с. Васково; 2. В надгробна могила при с. Дрипчево

човешка дейност в този район през РЖЕ. Особено важен резултат е потвърдената висока степен на наситеност с мегалитни паметници в Сакар, установена от Г. Бончев. Явно изразеното становище в по-късните публикации, че повечето от долмените, посочени от братя Шкорпил, Бончев и Миков, вече не са запазени (Венедиков 1976, 31; Делев 1982, 175), подлежи на ревизия.

Литература:

Бончев 1901: Г. Бончев. Мегалитни паметници в Сакар планина. – СбНУ (наука и култура), 18, 1, 1901, 659 – 703;

Венедиков 1976: И. Венедиков. Проблеми на мегалитните паметници в Тракия. – Тракийски паметници, I, Мегалитите в Тракия, 1976, 31 – 35;

Делев 1982: П. Делев. Сакар планина и Източни Родопи. – Тракийски паметници, III, Мегалитите в Тракия, II, 1982, 173 – 262;

Шкорпил 1925: К. Шкорпил. Мегалитни паметници и могилища. Старини в Черноморската област, I. София 1925.

№16. ОБХОЖДАНИЯ ЗА РЕГИСТРИРАНЕ НА МОГИЛИ В ОБЩИНА СЛИВЕН

Георги Китов, Диана Димитрова, Николай Сираков

През април 2007 г. бяха проведени обхождания в землищата на селата Тополчане, Калояново, Блатец, Трапоклово, Драгоданово и Горно Александрово, намиращи се в община Сливен, от екип на ТЕМП. Огледани и са включени в АКБ могили, на които е направено актуализирано документиране. От обходените 25 обекта два са без картони в АКБ. Всички насипи са с изкопи от иманярска или стопанска дейност. На повечето от могилите са направени геодезични заснемания. Петнадесет от тях бяха набелязани за археологически проучвания през лятото на 2007 г. Поради липса на време, разкопки са проведени на десет, от некропол между селата Тополчане и Калояново.

№17. ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА КОШАРИЦА, ОРИЗАРЕ И ГЮЛЬОВЦИ, ОБЩИНА НЕСЕБЪР

Красимир Кръстев

През лятото на 2007 година на територията на община Несебър бяха проведени теренни обхождания. Както и през изминалия сезон, те обхванаха териториите на селата Оризаре, Кошарица и Гюльовца.

Отново беше обходен терен в долината на река Хаджийка (Обр. 1), като продължихме номерацията на обектите от 2006 г. (Карайотов, Кръстев 2007, 600 – 602).

11. На десния бряг на Бялата река, на около 500 м от последната къща на с. Оризаре реката рязко завива наляво. Там на голяма площ се намират множество разпръснати керамични фрагменти от различни епохи. По всяка вероятност именно тук е бил намерен един мраморен торс на Аполон или Дионис, който сега се пази в Бургаския музей. Установи се, че селището е било разположено по протежение на над 700 м, а ширината му на места достига до 250-300 м.

Цялата тази значителна територия е осеяна с керамика, но неравномерно. В югоизточната част на обекта се открива най-голямо количество керамика, работена на ръка. Един фрагмент датира от IX – VIII в. пр. Хр., което може да се приеме за начало на живота в селището. В северозападната част на обекта керамика от средновековието и османската епоха се намира в голямо изобилие. Може би селището се е преместило през средновековието около 200 метра нагоре по течението на реката. В североизточна посока селището допира до реката. Границите на селището на югоизток и югозапад се проследяват изключително трудно, защото керамичният материал е разнесен вследствие на земеделската дейност.

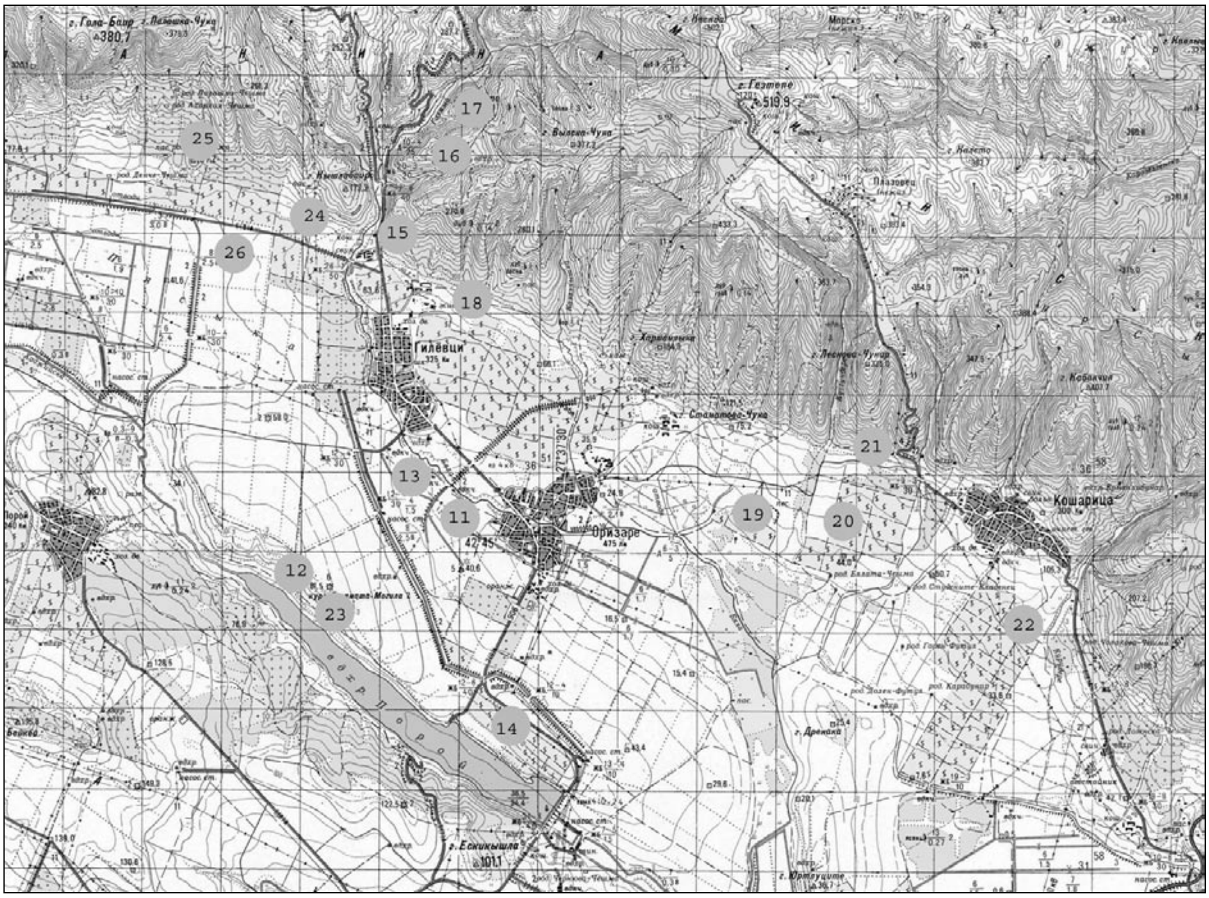

Обр. 1. Разположение на обектите в долината на река Хаджийка

На около 20 м северно от селището беше забелязано струпване от строителна керамика и многобройни парчета шлака, а пръстта наоколо е опалена. Тук е имало пещ за производство на керамика, която е неразривно свързана със селището. На 1 м северно от пещта беше намерено гърло и други части от фрагментирана антична амфора (Обр. 2). В цялата околност се виждат многобройни керамични фрагменти. Ако приемем, че селището е продължавало чак до тук, то дължината му ще е била повече от 900 м. Може би на това селище е принадлежал и могилният некропол, описан от нас през 2006 г. (Карайотов, Кръстев 2007, 601, №5).

12. Язовир Порой вследствие на продължителното засушаване се беше отдръпнал значително и така залетите от водата площи се оказаха на брега. Близо до началото на язовира там, където р. Хаджийка се влива в него, на две доста стръмни тераси са разпръснати керамични фрагменти на доста голяма площ, като продължават и във водите. Забелязват се и следи от иманярска дейност. По всяка вероятност тук се е намирало селище. То е разположено на голяма площ – дължината му е около 300-350 м, а ширината му (до брега на язовира) е около 100-150 м. На втората тераса, фрагментите са почти изключително от питоси, като такива от други керамични съдове почти изцяло липсват. На брега на язовира фрагментите са предимно от по-фина битова керамика, като тук питосите са много по-малко. По-голямата част от керамиката принадлежи на римската епоха, но се открива и по-ранна.

Керамични фрагменти се откриват и на срещуположния десен бряг на язовира, от където произхожда един змиевиден златен пръстен, намерен случайно. Беше ни донесен и глинен праисторически идол, произхождащ от землището на село Порой. Там имало и останки от стара църква, чиито зидове били запазени доскоро до височина 1,20 м.

13. На 200-300 м в северозападна посока от Обект 11, в землището на с. Гюльовца, се откриват отново керамични фрагменти. Явно и тук е имало селище, много по-малко по размери. И това селище граничи с Бялата река. И тук на левия й бряг керамични фрагменти се откриваха

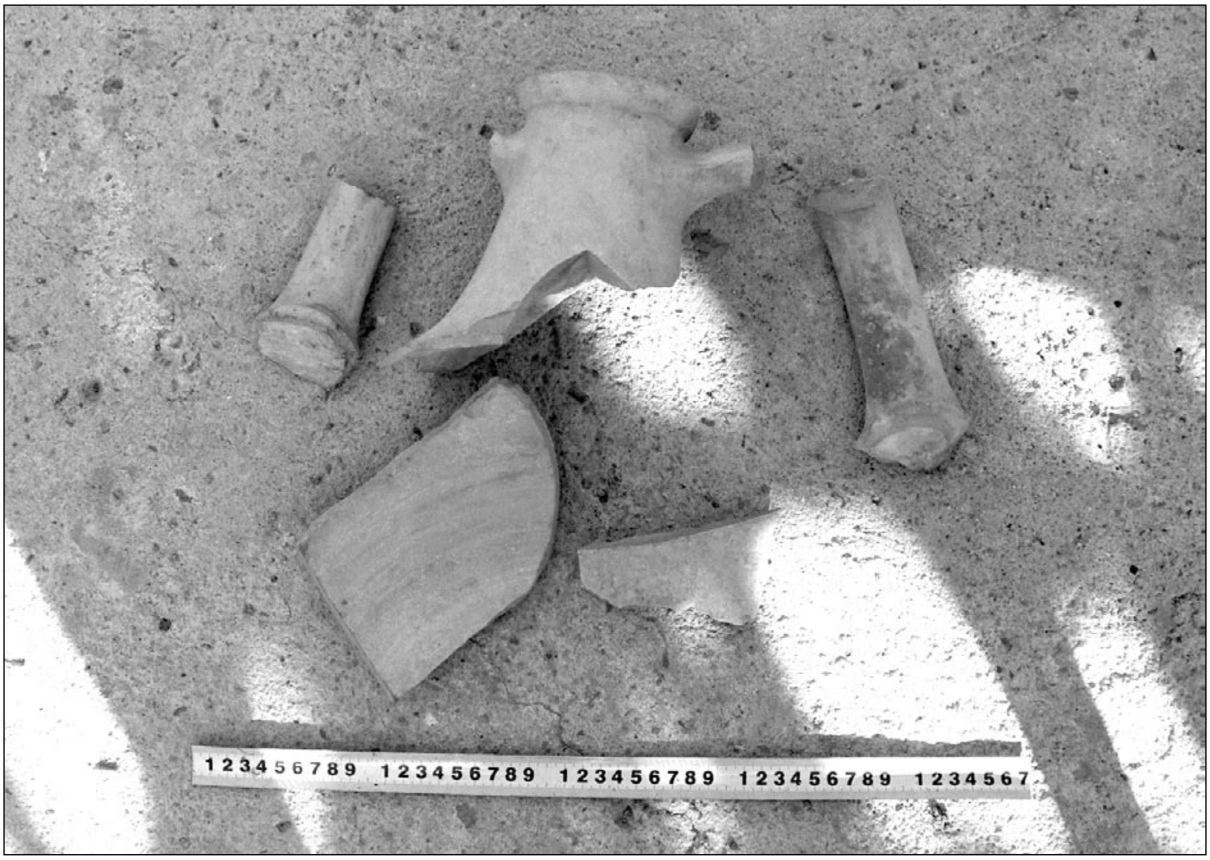

Обр. 2. Фрагментирана амфора, намерена до керамичната пещ в северната част на Обект 11

изключително рядко. Може би именно тук през 2005 г. е била намерена колективната находка от 46 медни монети на цар Мицо (Димова 2006, 163 – 181).

14. На около 20 м южно от шосето Оризаре – Слънчев бряг има могила. Тя е с диаметър около 20 м и е висока около 2,50 м, като върхът ѝ е заравнен. По повърхността на могилата и в района около нея няма никакви културни останки. Тя отстои на около 500 м югоизточно от язовир Порой. На билото ѝ попаднахме на два изкопа – един по-стар и един съвсем пресен с диаметър около 1,5 м и дълбочина 0,40 м.

15. На около 200 м северно от разклона за селата Горица и Гълъбец се забелязваха спорадично обезличени керамични фрагменти. Мястото се намира в подножието на западния склон на възвишение. То се локализира на около 1 км северно от последната къща на село Гюльовца по шосето за Дюлинския проход. Възможно е да става въпрос за селище, разположено на това място или фрагментите да са свлечени от хълма.

16. Точно срещу разклона на шосето за село Козичино, на изток започва черен път. Следвайки го се натъкнахме на подредени един до друг камъни – вероятно останки от стар път.

17. На връх Калето, северно от село Гюльовца, е разположена антична крепост. По пътя нагоре регистрирахме над 25 по-големи или по-малки иманярски изкопа, като най-големият беше с размери 1,20 на 0,40 м. На самия връх Калето, също се оказа, че има 12 доста значителни, съвсем скорошни, иманярски изкопа. Старите изкопи също не са малко. В и около тези изкопи има многобройни керамични фрагменти. В единия край на укреплението се забелязва голямо струпване на камъни, върху които е израснало неголямо дърво. Това е и мястото с най-голяма надморска височина. Вероятно тук се е намирала кула (или порта). Въпреки естествената укрепеност, заравнената територия на върха е и допълнително укрепена. Крепостната стена сега се е срутила и камъните от нея са се разпръснали далеч надолу по склоновете. Почти по средата на укрепената площ има един огромен изкоп, за който е трудно да се прецени дали е дело на иманярите или е вследствие на естествено срутване на терена. Според проф. Карайотов е възможно тук да се е намирала цистерна за вода. В този изкоп се забелязват множество тухли, върху някои, от които има дебели следи от хоросан с бял цвят, със съвсем леки примеси от счукана тухла.

18. Между селата Оризаре и Гюльовца, там, където сравнително стръмния склон свършва и преминава в обширно пасище, се забелязват малобройни и безлични керамични фрагменти. На около 100 м по-надолу се натъкнахме и на по-големи фрагменти от питоси. Понеже мястото се намира непосредствено в подножието на склона съществува вероятност керамичните фрагменти да са се свлекли от обект, намиращ се на някой от околните върхове.

19. Намира се в стара кариера за пръст, използвана от фабриката за производство на тухли в село Оризаре. Има сведения, че от там са били извадени няколко цели големи питоса. На самия ръб на кариерата, на около 0,30 м от повърхността, се забелязват (в северна посока) керамични фрагменти, които, като че ли образуват пласт с различен цвят. В склоновете на кариерата беше намерено и итифалическо столче на амфора, както и други керамични материали. В едно пресъхнало речно корито, разположено на около 200-250 м източно от кариерата, се намериха два керамични фрагмента с глеч. Още един такъв подобен фрагмент се откри на дъното на самата кариера. Материалите, намерени в кариерата говорят, че тук е имало археологически обект, който (поне в голямата си част) е бил унищожен при добива на пръст.

20. На около 300-400 м северно от енеолитната могила Кошарица (Карайотов, Кръстев 2007, 602, №9) и на около 200 м от римска сграда (пак там, №10), в един овраг, забелязахме в ръба му керамични фрагменти. Оказа се, че става въпрос за доста голямо количество римска строителна керамика. Фрагментите се откриват в продължение на около 100 м в бреговете на оврага, който на някои места е дълбок повече от 2 м. На повърхността не се забелязват никакви керамични фрагменти. Намерихме множество фрагменти от керемиди от римската епоха с врязан пръстов отпечатък, множество тухли, както и голям брой парчета шлака.

21. В почивната станция Кошарица, в купчините пръст, натрупани вследствие на строителната дейност, се забелязват керамични фрагменти, за които не може да се установи откъде точно са изровени.

22. От местен жител на с. Оризаре получихме сведения, че при строителни дейности през 2006 г. са попаднали на керамични фрагменти в югоизточните покрайнини на село Кошарица,

Обр. 3. Квадра, близо до левия бряг на язовир Порой (Обект 23)

недалеч от последните дворове на селото по поречието на река Курудере, там, където реката се спуска от склоновете и поема към котловината. Отбелязваме този обект, въпреки че не успяхме да го посетим.

23. Жител на село Оризаре забелязал на левия бряг на язовир Порой една квадра (Обр. 3), както и голямо количество керамика. В северозападната част на обекта има разпръснато огромно количество римска строителна керамика. Фрагментите от други керамични съдове са много по-малко. На много места се забелязват останки от зидове, които могат да бъдат проследени в продължение на десетки метри. По всяка вероятност, тук се е намирало селище. Тази част на селището ще отбележим като Обект 23А. В югоизточния край на обекта фрагментите също са многобройни, но тук те са преобладаващо от битова керамика – питоси и по-малки съдове. В тази част фрагментите от строителна керамика са много по-малко – ще отбележим мястото като Обект 23Б. Селището се простира на повече от 500 м дължина и е разположено на две тераси, като преходът между тях е сравнително плавен. На третата тераса, която е много по-стръмна, керамика липсва. В северозападната част на обекта беше намерена монета на около 1 м от брега на язовира. Тя се оказа фолис на Констанций II, сечен в Константинопол. Обект 23 отстои на около 200-300 м югоизточно от Обект 12 и не е изключено да става въпрос за едно и също селище, което продължава и на десния бряг на язовир Порой.

24. На стара карта на Генералния щаб, северно от шосето Гюльовца – Горица е отбелязана могила. Оказа се, че такава могила няма, а имаше единствено равно поле и лозя. Натъкнахме се единствено на струпване от камъни до дънера на един орех, сред които се намериха няколко керамични фрагмента – предимно дръжки от различни съдове. По всяка вероятност, тези камъни, заедно с керамиката са били събрани от близките околности при разчистването на нивите, което показва, че тук може би има археологически обект.

25. В полето източно от Милкина чешма (на старата карта на Генералния щаб е отбелязана като извор Кокарджа) се забелязват керамични фрагменти. Най-интересният е с черен цвят на глината и врязан орнамент и датира от ранножелязната епоха. Не е изключено в близост до извора да е имало селище.

26. Южно от шосето Гюльовца – Горица се натъкнахме на могила, която не е отбелязана на картата. Могилата е изключително ниска – не по-висока от 1 м. Тя е почти изцяло унищожена от огромен иманярски изкоп, който я пресича в посока север-юг и достига дори на 1,5 м под съвременния терен.

Посетихме и някои от обектите, регистрирани от нас през 2006 г. (Карайотов, Кръстев 2007, № 1, 2, 3, 8, 9, 10). На някои от тях констатирахме допълнителна човешка намеса (пак там, №3). От повърхността на енеолитната селищна могила Кошарица (пак там, №9) събрахме някои керамични фрагменти, както и два фрагмента от горните части на ръчни мелнички.

Литература:

Димова 2006: С. Димова. Монетосеченето на цар Мицо в Месемврия и някои спорни въпроси около личността му. – В: ИМЮИБ, XXII, 2006, 163 – 181;

Карайотов, Кръстев 2007: И. Карайотов, К. Кръстев. Теренни обхождания в землищата на селата Оризаре, Кошарица и Гюльовица, община Несебър. – В: АОР през 2006. София, 2007, 600 – 602.

№18. ТЕРЕННО ИЗДИРВАНЕ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОБЕКТИ В ЗЕМЛИЩАТА НА СЕЛАТА БАТА, ГАБЕРОВО, МЕДОВО, ПОРОЙ, АЛЕКСАНДРОВО, ОБЩИНА ПОМОРИЕ

Йордан Михайлов

Теренните обхождания в Община Поморие са част от програмата на Исторически музей – Поморие за развитие на археологическите проучвания в района. През 2007 година[2] бяха обходени землищата на селата Бата, Габерово, Медово, Порой, Александрово. Използван беше метода на тотално обхождане, като по работна програма се предвиждаше през есента на същата година да се повторят някои от местата посетени през пролетта. Това се налага, поради затрудненото наблюдение и регистриране на обекти в ниви с високи житни култури. Липсата на финансиране през ноември осуети нашите планове.

Хронологически, най-ранният обект е селищната могила при село Порой. Височината й е 13 м (по GPS), а диаметърът – 47 м. Наричана е от местното население *Скритата могила*. От повърхността и около иманярските изкопи (десет такива, на места достигащи 4-5 м, а и повече) беше събрано голямо количество археологически материал – сечива от кремък, каменна тесла, керамичен предмет с кръгло, напречно и елипсовидно, надлъжно сечение – подобни находки са интерпретирани като култови модели на житно зърно (Николов 2006, 67) и много фрагменти от дебелостенни и тънкостенни керамични съдове. Формите и украсата на керамиката са характерни за ранния и късния халколит по южното Българско Черноморие. Украсата е разнообразна – врязана, врязана с бяла инкрустация, щампована, набодена, релефна. Минимално е количеството на украсената с графитна рисунка керамика. По предварителни констатации може да се установи, че раннохалколитната керамика се отнася предимно към култура Сава, но присъстват и елементи на тракийската култура Марица. Къснохалколитната керамика е характерна за култура Коджадермен-Гумелница-Караново VI, а фрагментите, които могат да се отнесат към култура Варна, са единични екземпляри. Ситуацията е аналогична с регистрираните чрез теренни издирвания или проучвани чрез разкопки праисторически обекти по южното Българско Черноморие.[3]

---

[2] Екип: Ръководител: Йордан Михайлов – Исторически музей град Поморие, заместник р-л: Мирослав Класнаков – Регионален Бургаски музей, Мая Валентинова: РИМ – Ловеч; Методи Димитров, Николай Трифонов, Тодор Вълчев, Радослав Генчев, Йоанна Красимирова – студенти ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий".

[3] Материалите са обработени от Мирослав Класнаков.

При огледа на района около могилата, на 35 метра източно от нея, беше открит малък изкоп, около който бяха разхвърляни човешки кости.

Следват няколко обекта, които са отнесени към праисторическата епоха. Те се регистрират предимно върху първата незаливна тераса на река Ахелой, отличават се с голямата си площ и много малка концентрация на керамика. Предполагаме, че става въпрос за временни местоживелища. Керамиката е силно измита, с големи минерални примеси, груба и изработена на ръка.

Обект от РЖЕ беше регистриран на билото на хълма, разделящ долините на реките Ахелой и Хаджийска. Високата концентрация е на площ не повече от 3 дка и за съжаление се откри само един характерен фрагмент.

Най-интересен от КЖЕ е обект Голямата канара. Регистриран е след сигнал за сериозна иманярска активност, западно от село Александрово, което не е характерно за района на Община Поморие. Представлява естествено защитено от река Ахелой място, доминиращо над околния терен. Хълмът е бивша каменна кариера, работела според жителите на село Александрово до края на 80-те години. Братя Шкорпил (Шкорпил 1891, 132) през 19 век описват средновековно укрепление западно от селото, но дали става въпрос за същото място не е сигурно. Открити са няколко иманярски изкопа, но без почти никаква битова керамика. Строителната керамика, която изобилства, се определя като елинистически коринтски плоски керемиди и лаконски покриващи .[4]

Хронологически, следват два вероятно свързани обекта – Габеровското Кале и селище регистрирано точно под калето. Калето представлява укрепено с каменни стени място, следващо конфигурацията на терена. Северната крепостна стена е с дължина около 100 м и вероятна ширина 2 м. Южната крепостна стена е с неправилна форма и описва полукръг. Най-широката част е 30 м. Обектът е силно компрометиран от иманярски изкопи, в които се открива битова и строителна керамика и зидове. В един от тези изкопи, засегнал южната стена с дълбочина 2 м, ясно се очерта вътрешното ѝ лице и зид, перпендикулярен на стената. Локализира се предполагаемият вход на крепостта, който се намира в западната част. Обектът се датира във II – VII в. Северно от него е регистриран обект 31, който се локализира в местността Бозълъка (Житницата), на десния бряг на р. Ахелой, върху първата незаливна тераса, в орана небранувана нива. Дължината в посока северозапад-югоизток е 1 км, а ширината североизток – югозапад е от 50 до 300 м, в зависимост от тази на терасата. Регистрира се ниска концентрация на строителна и битова керамика. На няколко места са локализирани петна с много висока концентрация на ломен камък, с диаметър около 25-30 м.

По въпроса за локализацията на римската пътна станция Казалет (Вагалински, Михайлов 2007, 13) екипът само ще добави, че мястото, посочено в литературата, (Горова 1978, 18-21 и цитираната там литература) беше посетено, но прецизен тотален оглед не бе възможен, защото теренът от много години не се обработва. Все пак от малкото, което бе събрано, се констатира следното: в района има керамика от бронзовата епоха, РЖЕ, Античността и от Възраждането.

Регистрирани са още един обект от времето на второто българско царство, няколко обекта от епохата на Възраждането и няколко съвременни, един от които датиран с монета от 1912 година.

Литература:

Вагалински, Михайлов 2007: Л. Вагалински, Й. Михайлов. Археологическо теренно издирване в Община Поморие. Известия на ИМ – Поморие, 2007, 13 – 22;

Горова 1978: Д. Горова. Нови археологически находки от римската пътна станция Казалет. – МПК, 1978, 2, 18 – 21;

Николов 2006: В. Николов. Култура и изкуство на Праисторическа Тракия. Пловдив, 2006;

Шкорпил 1891: К. и Х. Шкорпил. Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България. – СбНУ (наука и книжнина), 1891, IV, 102 – 145.

---

[4] Строителната керамика е датирана и определена от д-р Даниела Стоянова, за което сърдечно благодаря.

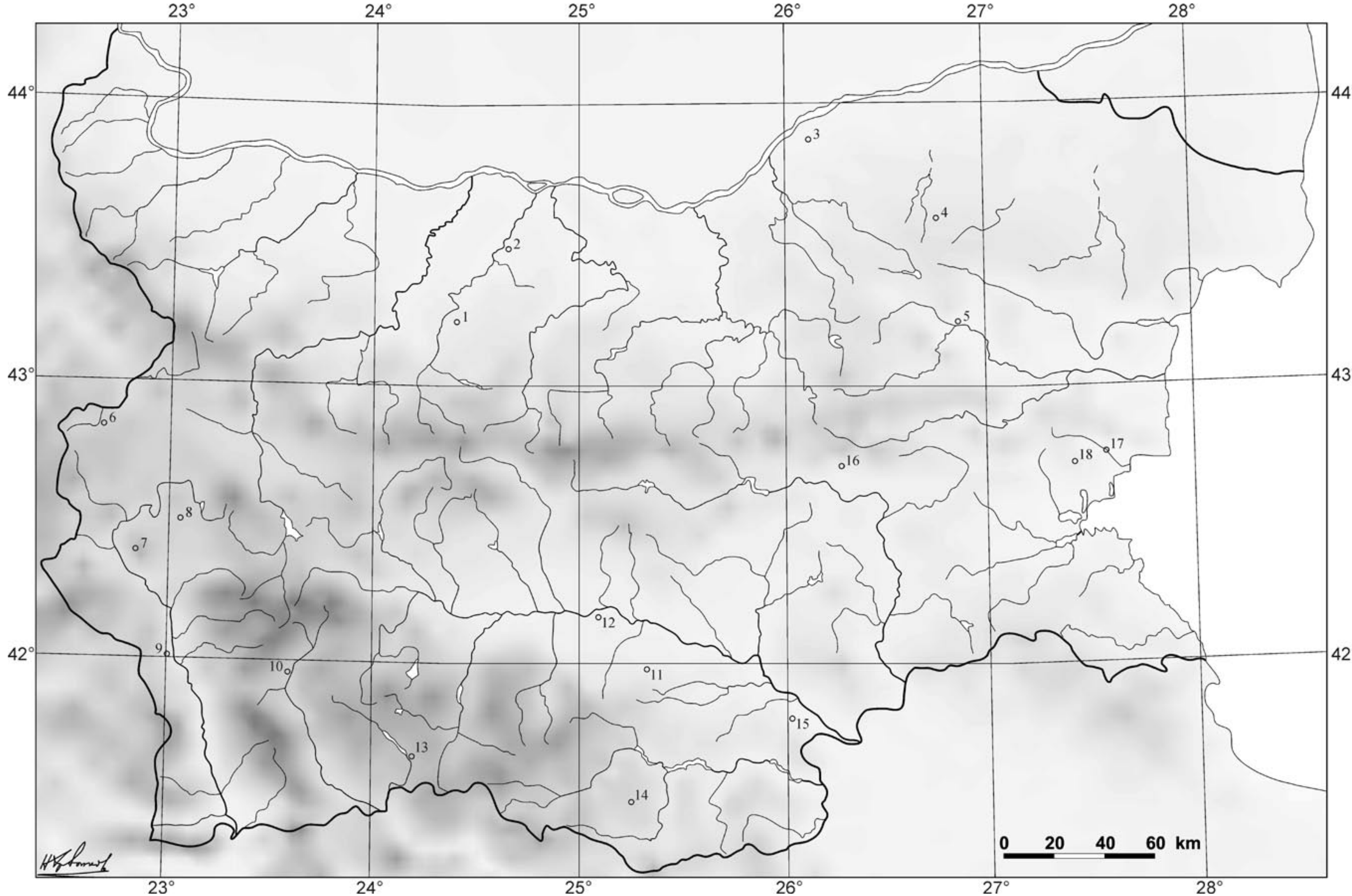
23°
24°
25°
26°
27°
28°
44°
43°
42°
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
0
20
40
60 km

Карта 5. Раздел Теренни обхождания (номерацията на обектите в картата съответства на съдържанието на раздела)